

ISSN: 1308-5298

TO
ID

TARİH
OKULU
DERGİSİ

JOURNAL OF
HISTORY
SCHOOL

JH
OS

Yıl/Year:14, Sayı/Issue:LI, Nisan/April 2021

www.johschool.com

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Journal of History School dergisi yılda altı defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir. *Journal of History School* dergisinde yayınlanan tüm yazıların yayın hakları **Tarih Okulu Dergisi**'ne aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Journal of History School, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup Dergipark üyesidir. **ULAKBİM Tr Dizin, Index Islamicus, Sobiad, Akademik Araştırmalar İndeksi, ASOS, Arastirmax, İSAM, TEİ** ve **Research Bible** tarafından taranmaktadır.

Journal of History School is an international, six-reviewed in a year journal. JOHS bear the sole legal responsibility for their published works in www.johschool.com.

Journal of History School has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of *Journal of History School*. It can be quoted as long as referred to the Johs.

The Editorial Board makes the final decision to publish articles. No article is returned to authors.

ISSN: 1308-5298 (Baskı) 2148-4260 (Elektronik)

Yıl/Year: 14 – Sayı/Issue: LI – Nisan/April 2021

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Editör Yardımcısı: Arş. Grv. Tuğrul Gökmen ŞAHİN

E-mail: yenitarihokulu@gmail.com

Web: <http://www.johschool.com>

JOHSCHOOL

Yıl/Year: 14 – Sayı/Issue: LI – Nisan/April 2021

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Editör Yardımcısı: Arş. Grv. Tuğrul Gökmen ŞAHİN

Alan Editörleri

Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ	Eğitim Bilimleri	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin SİS	Filoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Naci İSPİR	İletişim Felsefesi	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. M. Zafer DANIŞ	Sosyal Hizmetler	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN	Uygulamalı İletişim	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun EROĞLU	Genel Türk Tarihi	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ESGİN	Genel Sosyoloji ve Metodoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Cem ŞAKTANLI	Müzik Eğitimi	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal TUNÇ	Tarih / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Murat KEÇİŞ	Orta Çağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR	Eskiçağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur DEMLİKOĞLU	Yeniçağ Tarihi	Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN	Yakınçağ Tarihi	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru BOZPOLAT	Eğitim Programları	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ	Sosyal Bilgiler Eğitimi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan ÇİNİCİ	Fen Bilgisi Eğitimi	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Fahrettin GEÇEN	Resim	İnönü Üniversitesi
Dr. Ertan ZEREYAK	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Kevser TAŞDÖNER	Arkeoloji	İnönü Üniversitesi
Dr. Arif YILDIZ	İşletme	Adıyaman Üniversitesi

Dr. Salih TELLİOĞLU	Pazarlama	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Fuat ŞANCI	Sanat Tarihi	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim GÜLLÜ	Beden Eğitimi ve Spor	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU	Türk Dili ve Edebiyatı	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ	Sosyoloji	Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Eyüp SEVİMLİ	Matematik Eğitimi	Tokat Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA	Türkçe Eğitimi	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN	Yabancılara Türkçe Öğretimi	Mersin Üniversitesi
Dr. Fatih DEĞİRMENCİ	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KINIK	Müzik	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Sevdâ KARACA	Coğrafya	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Munise DURDU	Okul Öncesi Eğitimi	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer ALANKA	Gazetecilik	Atatürk Üniversitesi
Dr. Hüsâmettin KARATAŞ	İlahiyat	Fırat Üniversitesi
Dr. Ahmet OKTAN	Radyo Televizyon Sinema	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Gabor AGOSTON, Georgetown Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. İsmail AKA, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dilek BARLAS, Koç Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Laurence BROCKLISS, Oxford Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Enver ÇAKAR, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Özer ERGENÇ, Bilkent Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Erdal FIRAT, St. Clements Institute, Kamboçya
Prof. Dr. Mehmet ERSAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Paul FREEDMAN, Yale Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Jonathan M. HALL, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU, Princeton Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Cemal KAFADAR, Harvard Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Cüneyt KANAT, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Stephen MITCHELL, Exeter Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Alun MUNSLOW, Chichester Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Doğan ÖZLEM, Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Antonella ROMANO, Avrupa Üniversitesi Enstitüsü
Prof. Dr. Richard Candida SMITH, Berkeley Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Önhan TUNCA, Liège Üniversitesi, Belçika
Prof. Dr. Dmitriy D. VASILYEV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Prof. Dr. Levent YILMAZ, Bilgi Üniversitesi, Türkiye

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Seçil Karal AKGÜN, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Recep BOZTEMUR, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Şerife CENGİZ, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa DAŞ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fevzi DEMİR, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Turan GÖKÇE, Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cihat GÖKTEPE, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Müzeyyen GÜLER, Mimar Sinan Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dimitris KYRTATAS, Thesselia Üniversitesi, Yunanistan
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. John E. WOODS, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adnan ÇEVİK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yuriy AVERYANOV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Doç. Dr. Teyfur ERDOĞDU, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülhamit KIRMIZI, İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yenal ÜNAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yonca KÖKSAL, Koç Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hakan ERDEM, Sabancı Üniversitesi, Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

M. Serkan DEMİRBAŞ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

AHMUD II'S DIPLOMATIC REFORMS AND FINAL OTTOMAN DIPLOMATIC
MANOEVRES BEFORE THE BATTLE OF NIZIP

*II. Mahmud'un Diplomatik Reformları ve Nizip Muharebe'sinden Önceki Son Osmanlı
Diplomatik Manevraları*

782-805

Bakiye YÜKMEN EDENS

Makale Türü: Araştırma Makalesi

THE PLACE OF DOLMENS IN THE ARCHAEOLOGY OF TURKEY – A REVIEW

Türkiye Arkeolojisinde Dolmenlerin Yeri – Bir Değerlendirme

806-830

Gülseren AZAR NASIRABADI

Makale Türü: Araştırma Makalesi

HÂREZMŞÂHLAR DÖNEMİNDE SİYASÎ İLİŞKİLERİN HAZİNE GELİRLERİNE
TESİRİ

*The Effect of Political Relations on Treasury Revenues During the Khwarazmshah
Period*

831-853

İbrahim Halil KALKAN

Makale Türü: Araştırma Makalesi

HUKUK, ADALET VE TOPLUMSAL BİLİNÇ: GEÇ OSMANLI
İMPARATORLUĞU'NDA DİLEKÇELER VE SİYASET

*Law, Justice and Popular Consciousness: Petitions and Politics in Late Ottoman
Empire*

854-874

Muhammed DAĞ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

BÜTÜNSEL BİR TARİH ARAŞTIRMASI: YİRMİNCİ YÜZYILIN İLK
ÇEYREĞİNDE İZMİR YAHUDİ CEMAATİ

*A Total History Study: The Jewish Community of İzmir in The First Quarter of The
Twentieth Century*

875-909

Sefa Salih AYDEMİR

Makale Türü: Araştırma Makalesi

AN ANALYSIS OF SOME OF THE REVOLTS THAT ERUPTED IN THE
OTTOMAN EMPIRE AND IN THE EARLY YEARS OF THE TURKISH REPUBLIC
OVER THE CONCEPT OF SOCIAL MOVEMENTS

*Osmanlı Devleti ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ortaya Çıkan Bazı İsyanlara Toplumsal
Hareketler Kavramı Üzerinden Bakış*

910-929

Derya ÇIĞIR DİKYOL & Evren ŞAR İŞBİLEN

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ANTİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA KRALLIK VE CUMHURİYET
DÖNEMLERİNDE ROMA'DA YAŞANAN SALGINLAR

*Epidemic Diseases in Rome During the Kingdom and Republic Periods in the Light of
Ancient Sources*

930-960

Onur ÇELEBİ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

6 EYLÜL 1987 REFERANDUMUNDA TURGUT ÖZAL VE SÜLEYMAN
DEMİREL'İN FAALİYETLERİ

*Activities of Turgut Özal and Süleyman Demirel during the Referendum of 6 September
1987*

961-989

Kevser TAŞDÖNER

Makale Türü: Araştırma Makalesi

İMPARATOR TİBERİUS YÖNETİMİNİN ROMA EDEBİYATI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: DAVALAR, SÜRGÜNLER VE İDAMLAR

The Influence of the Emperor Tiberius Rule on Roman Literature: Lawsuits, Exiles, and Executions

990-1003

Fuat ŞANCI

Makale Türü: Araştırma Makalesi

AKÇADAĞ KADI İBRAHİM KÖYÜ CAMİSİ'NİN MİMARİSİ VE
TARİHLENDİRİLMESİ

Architecture and Dating of Kadı İbrahim Village Mosque in Akçadağ

1004-1034

Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE & İbrahim GAZİOĞLU

Makale Türü: Araştırma Makalesi

CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN (CHP) DEMOKRATİKLEŞME
ADIMLARINDA 35'LERİN YERİ

*The Place of the 35s in the Democratization Steps of the Republican People's Party
(CHP)*

1035-1059

Cennet ŞANLI

Makale Türü: Araştırma Makalesi

COĞRAFYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ MEKÂNSAL KAVRAMLARA
İLİŞKİN BİLİŞSEL YAPILARININ İNCELENMESİ

*Analysing Preservice Geography Teachers' Cognitive Structures about Spatial
Concepts*

1060-1084

Ayşe Ülkü KAN & Erhan ÖZMEN

Makale Türü: Araştırma Makalesi

METAPHORIC PERCEPTIONS OF PRE-SERVICE TEACHER ON DISTANCE
EDUCATION DURING THE COVID-19 PANDEMIC

*Öğretmen Adaylarının Covid-19 Pandemisi Dönemindeki Uzaktan Eğitime Yönelik
Metaforik Algıları*

1085-1118

Hakan DEDEOĞLU, Özlem BAŞ, Cengiz KESİK & Serkan ÇELİK

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS' EXPERIENCES OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES DURING COVID-19 PANDEMIC

Elementary School Teachers' Experiences of Information and Communication Technologies During Covid-19 Pandemic

1119-1142

Gülşah METE

Makale Türü: Araştırma Makalesi

TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ETKİLİ İLETİŞİM BECERİLERİ İLE İLETİŞİM KAYGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

An Analysis of the Correlation Between Candidate Turkish Teachers' Effective Communication Skills and Their Level of Communication Apprehension

1143-1173

Ahmet SAYLIK & Selçuk DEMİR

Makale Türü: Araştırma Makalesi

OKUL YÖNETİCİSİNİN BAŞVURDUĞU POLİTİK TAKTİKLERİN ALGILANAN ETİK İKLİM ÜZERİNDEKİ ROLÜ

The Role of Political Tactics Applied by Administrator in Perceived Ethical Climate

1174-1191

Talat AYTAN, Ayşegül GÖKSEL & Yusuf GÜNAYDIN

Makale Türü: Araştırma Makalesi

2020 DİLLER İÇİN AVRUPA ORTAK ÇERÇEVE METNİ'NDE (CEFR) DİNLEME BECERİSİ: ÖLÇEKLER VE KAZANIMLAR

Listening Skills in the Common European Framework of Reference for 2020 Languages: Scales and Gains

1192-1220

İbrahim Yaşar KAZU & Damla YILDIRIM

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREY VE ÖZEL EĞİTİM KAVRAMLARINA YÖNELİK METAFORİK ALGILARI

Metaphoric Perceptions of Special Education Teachers Towards The Concepts of Individual with Special Needs and Special Education

1221-1444

Aysel KIZILKAYA NAMLI & Hülya PINAR

Makale Türü: Araştırma Makalesi

THE PERCEPTIONS OF THE TRAINERS REGARDING THEIR PROFESSIONAL
COMPETENCIES: THE EXAMPLE OF TUNCELI PROVINCE

Antrenörlerin Mesleki Yeterliliklerine İlişkin Algıları: Tunceli İli Örneği

1145-1163

Özgür KARATAŞ, Tugay YILMAZ & Buğra Çağatay SAVAŞ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ANALYSIS ON RISK-TAKING BEHAVIORS OF STUDENTS STUDYING IN
SCHOOL OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS IN TERMS OF SOME
VARIABLES

*Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Risk Alma Davranışlarının Bazı
Değişkenler Açısından İncelenmesi*

1164-1178

Eyyup YILDIRIM, Ragıp PALA & Fatih Mehmet UĞURLU

Makale Türü: Araştırma Makalesi

SPOR YAPAN VE YAPMAYAN BİREYLERİN ÖZNEL İYİ OLUŞU VE TEMEL
PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARININ İNCELENMESİ

*Investigation of Subjective Well-Being and Basic Psychological Needs in Individuals
Who Do Sports and Who Do Not*

1179-1191

Emine ÖZTÜRK KARATAŞ & Mehmet GÜLLÜ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN SINIF YÖNETİMİ ÜZERİNE NİTEL BİR
İNCELEME

A Qualitative Investigation on Classroom Management of Physical Education Teachers

1192-1211

Emine KARAKEÇİLİ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

TÜKETİM KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA REKLAMLARDA KADIN VE ERKEK
İMGESİ

Images of Woman and Men in Advertisements Within Consumption Culture

1212-1225

Kerim LAÇINBAY

Makale Türü: Araştırma Makalesi

PLASTİK SANATLAR ve PSİKOLOJİ İÇİN ORTAK BİR BULUŞMA NOKTASI:
SANAT MOTİVASYONU

A Common Meeting Point for Plastic Arts and Psychology: Art Motivation

1226-1245

Serpil KAPTAN

Makale Türü: Araştırma Makalesi

GÖRSEL İLETİŞİMDE STANT TASARIMI VE ANLAM ÜRETİMİ

Stand Design and Meaning Production in Visual Communication

1246-1268

Neslihan Dilşad DİNÇ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

COVID-19 SALGINI DÖNEMİNDEKİ UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNDE SANAT
ATÖLYE DERSLERİNİN YÜRÜTÜLMESİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

Student Views on The Conduct of Art Studio Classes in Distance Education During The Covid-19 Pandemic Period

1269-1295

Evrin ÇELEBİ & Fatoş UNCU

Makale Türü: Araştırma Makalesi

NURSING STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS THE ELDERLY AND
AFFECTING FACTORS

Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlılara Yönelik Tutumları ve Etkileyen Faktörler

1296-1308

Mustafa Batuhan KURT & Çağrı GÜMÜŞ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

DIYABET HASTALIĞI BULUNAN BİREYLERİN HAYATINI KOLAYLAŞTIRAN
MOBİL UYGULAMA ARA YÜZÜ TASARIMI VE İNCELENMESİ

Design and Examination of Mobile Application Interface Facilitating the Lives of Individuals with Diabetes

1309-1326

Aylin Yonca GENÇOĞLU

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ESNAFIN GÖZÜYLE KAYSERİ ÇARŞILARINDA MÜŞTERİ POTANSİYELİ VE
ESNAF MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ

*Through the View of Tradesman Customer Potential and Tradesman-Customer Relations
in Kayseri Bazaars*

1327-1356

Mustafa Hulki CEVİZOĞLU

Makale Türü: Araştırma Makalesi

MODERNLEŞMENİN “MODERN” BİR ELEŞTİRİSİ OLARAK YENİ
TOPLUMSAL HAREKETLER VE YENİ KAVRAM ÖNERİSİ: “YENİ
TOPLUMSAL EYLEMSİZLİK MODELİ”

*New Social Movements as a "Modern" Critique of Modernization and A New Concept
Proposal: "New Social Inertia Model"*

1357-1376

Mahmut TEKİN

Makale Türü: Araştırma Makalesi

‘İZZİ’YE YAPILAN ŞERHLER BAĞLAMINDA ‘ALÎ EL-EŞNEVÎ’NİN ‘İZZİ
TEKMİLESİ

Ali Al-Esnewy’s ‘Izzi Addition in The Context of Glosses Which are Made About Izzi

1377-1400

Talha BAYIR

Makale Türü: Araştırma Makalesi

TÜKETİCİNİN KARA KUTUSUNU ANLAMAK: GELENEKSELE KARŞI
NÖROPAZARLAMA ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

*Understanding the Consumer's Black Box: Traditional Versus Neuromarketing
Research Methods*

1401-1422

Hasan YILMAZ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE KLASİK VE TERSİNE İÇ GÖÇLERİN DÖNEMSEL OLARAK
KARŞILAŞTIRILMASI

The Comparison of Classical and Reverse Internal Migration Periodically in Turkey

1423-1444

Hatice KOÇ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

TÜRK KAMU YÖNETİMİ MÜFREDATININ E-DEVLET YETERLİLİKLERİNE
GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

*Assessment of Turkish Public Administration Curriculum in Terms of E-Government
Competencies*

1445-1479

Editörden...

Değerli bilim insanları: Tarih Okulu Dergisi yeni sayısı ile bilim dünyasının karşısına çıkmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Tarih Okulu Dergisi'nin Nisan 2021 tarihli LI. sayısını yayınlamış bulunmaktayız. Bu sayımızda çeşitli alanlardan 34 Araştırma makalesi bulunmaktadır.

Dergicilikte, özellikle günümüz şartlarında bunun anlamı, gösterilen çabanın karşılığını bulması demektir. Bugüne kadar çıkardığımız sayılar hakkındaki genel izlenim ve değerlendirmeler, Tarih Okulu Dergisi'nin nicel ve nitel olarak farklı ve özgün bir çıkış olduğu yönündedir. Bu niteliğin altında yatan en önemli husus, Tarih Okulu Dergisi'nin hareketi etrafında "hayata bütüncül bakan" bir felsefenin yatmasıdır. Nitekim tarih ve eğitim bilimleri alanlarındaki seçkin metinlerin bir araya gelmesi bu "bütüncül" bakışın sonucudur.

Bugün LI. sayısı çıkan Tarih Okulu Dergisi'nin, gelecek sayılarla kendi içinde daha derin, daha bilimsel ve daha benimsenir olmak için mesafe kat ederken, aynı zamanda, başta yazarları olmak üzere, dergiye katkıda bulunan tüm ilgili çevresiyle birlikte "bilgi, bilim ve sanat" üreten bir ekolün odağı olacağı umundayız. Vizyonumuz bazı temel kabulleri dikte ettiren ve bu doğrultuda okurlarını etkilemeye çalışan bir tutumun aksine, her bireyin kendi özgürlüğünden hareketle ortaya koyduğu düşünce ve bilgilerin kaynağından beslenecek bir geleceğin inşası yönünde ilerleme imkânının ortaya konulmasıdır.

Derginin editörü olarak bilim dünyasına az da olsa katkı sunmaya çalışmanın heyecanı içerisinde olmakla beraber, bir bayrak yarışı gibi dergiyi daha da ileriye götürmek için Tarih Okulu Dergisinin tüm ekip arkadaşlarıma desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Beraber çıktığımız bu yolda Dergimizin LI. sayısına destek vererek onurlandıran yazarlarımıza, değerlendirme aşamasında kıymetli vakitlerini ayıran hakemlerimize ayrıca müteşekkirim. Yeni sayımızın bilim dünyasına katkı sağlaması ve diğer Tarih Okulu Dergisi sayılarında buluşmak dileklerimizle...

Editör: Prof. Dr. Ahmet KARA

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49739>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 01-03-2021
Kabul Tarihi: 14-03-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 01-03-2021
Accepted: 14-03-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Demirbaş, S. (2021). Mahmud II's Diplomatic Reforms and Final Ottoman Diplomatic Manoeuvres before The Battle of Nizip. *Journal of History School*, 51, 782-805.

MAHMUD II'S DIPLOMATIC REFORMS AND FINAL OTTOMAN DIPLOMATIC MANOEUVRES BEFORE THE BATTLE OF NIZIP¹

Serkan DEMİRBAŞ²

Abstract

Mehmed Ali Pasha problem took place between 1831 and 1839. In spite of the big ambitions of the governor of Egypt, Mehmed Ali Pasha who wanted to give the house of Osman an end, the two military defeats (1832 Konya and 1839 Nizip) did not finish off the Empire. At this point a question comes to mind: what saved the Empire that had already become militarily vulnerable from a certain collapse. The answer is simple: diplomacy. Most accounts of the Ottoman diplomacy of that era have always been one sided and Eurocentric due to some "orientalist" biases and prejudices. According to these narratives, after suffering some military defeats, Mahmud II and his diplomats just watched the diplomatic manoeuvres of the European powers in Ottoman lands and waited for the end without having any diplomatic plans and manoeuvres. They also portray Lord Palmerston as the sole architect of the 1840 Treaty of London that compensated the two military defeats and that prolonged the Empire for another century. However when we examine the instructions in Ottoman documents given by the Emperor to his diplomats residing in many European capitals and their efforts to follow them, it will be seen what kind of a role Mahmud II and his diplomats played in this diplomatic achievement. After

¹ This article is based on a chapter from my PhD thesis: Serkan Demirbaş, '*Mahmud II and Ottoman Diplomacy in the context of Mehmed Ali Problem (1832-1839): with special reference to the Ottoman Archives in İstanbul*', (unpublished PhD Thesis, University of East Anglia, 2015).

² Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, serkandemibas@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-0118-4169

a short introduction to the course of the institutional reforms in Ottoman diplomacy from Selim III to Mahmud II periods, this article focuses on the Empire's diplomatic manoeuvres prior to the Battle of Nizip that was itself an effort to bring the diplomatic campaign initiated by the Emperor and his men to a successful end.

Keywords: Mahmud II, Ottoman Diplomacy, Mehmet Ali Pasha Problem, The Battle of Nizip, Anglo-Ottoman Relations

II. Mahmud'un Diplomatik Reformları ve Nizip Muharebe'sinden Önceki Son Osmanlı Diplomatik Manevraları

Öz

Mehmed Ali Paşa Problemi 1831-1839 yılları arasında meydana gelmiştir. Osmanlı hanedanına son vermek isteyen Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın büyük hırslarına rağmen iki ağır askeri mağlubiyet (1832 Konya ve 1839 Nizip) Osmanlı İmparatorluğunun sonunu getirmemiştir. Bu aşamada askeri olarak korumasız bir hale gelen İmparatorluğun hayatını kurtaran etken ne olmuştur sorusu akla geliyor. Bunun cevabı çok basit bir şekilde karşımızda durmaktadır: Diplomasi. Lakin Osmanlı İmparatorluğunun kurtuluşuna sebep olan bu diplomasi hikayesinin anlatımı ise Oryantalist bakış açısının beraberinde getirdiği ön yargılar dolayısıyla hep tek taraflı, batılı devletler merkezli, yapılagelmıştır. Bu anlatıma göre II. Mahmud ve diplomatları aldıkları askeri mağlubiyetlerden sonra kendi topraklarında probleme müdahil olmuş Avrupalı devletlerin diplomatik manevralarını sözüm ona sanki pasif bir güç gibi izlemiş, hiçbir diplomatik manevraya ve plana sahip olmadan tabiri caizse kurbanlık koyun gibi sonlarını beklemişlerdir. Ya da bu iki büyük askeri mağlubiyeti diplomasi yoluyla telafi etmiş ve Osmanlı İmparatorlu'nun yaklaşık bir yüzyıl daha yaşamasına sebep olmuş 1840 yılında imzalanmış Londra Antlaşmasının tek mimarı meşhur İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerstone olarak gösterilmiştir. Halbuki; II Mahmud'un Avrupa'nın birçok başkentinde görevlendirdiği diplomatlarına verdiği direktifler ve bu direktiflerin bu yetenekli diplomatlar tarafından bütün zor şartlara rağmen uygulanma çalışmaları Osmanlı belgelerine dayanarak bütün ayrıntıları ile incelenirse, bu büyük diplomatik başarıda II. Mahmud ve Osmanlı diplomatlarının ortaya koydukları diplomatik mücadele ile az veya çok ne kadar paya sahip olduğu görülecektir. Bu çalışmamızda, bahsi geçen yıllarda ortaya konan diplomatik manevraların altyapısının daha iyi anlaşılması için önce kısaca belli bir oranda III. Selim'in ağırlıklı olarak da II. Mahmud'un Osmanlı Diplomasinin Kurumsal yapısında meydan getirdikleri reform süreci özetle anlatıldıktan sonra, II. Mahmud ve Osmanlı diplomatlarının 1832 yılından beri ortaya koydukları diplomasi mücadelelerini başarılı bir şekilde nihayete erdirme gayreti olan Nizip Muharebesinden önceki son diplomatik manevraları bütün ayrıntıları ile mercek alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Mahmud, Osmanlı Diplomasisi, Mehmet Ali Paşa Sorunu, Nizip Muharebesi, Osmanlı-İngiltere İlişkileri

INTRODUCTION

From Mahmud's point of view, the right time had finally come for a particular move he had in mind which would put an end to all the trouble his rebel governor had caused. As a matter of fact his every diplomatic manoeuvre and order since the defeat at Konya, at the end of 1832, had been aimed in the direction of gaining British support, and at the same time handling the international position with regard to the Russians with great care.³ Simultaneously he was laying the foundations to enhance and reform the Empire in every respect: militarily, economically, administratively, and socially, by drawing upon European support and experience, especially that of the British. It is in this context that this article will examine in detail not only the Sultan and his statesmen's final preparations to enhance the army for the ultimate battle with Mehmet Ali's army, but also Mahmud's and his diplomats' struggle to solve the problem with diplomatically negotiated support from the British, as they had been trying to do since the outset of these difficulties. Nevertheless, the aim of this article is not to describe the final battle between the Sultan and his governor since this has already been done in detail by Turkish and English scholars. Subsequently, the main goal of this essay is to examine Mahmud and his statesmen's final diplomatic and military preparations, which involved the extensive use of diplomacy whilst at the same time enhancing the Empire with European support, particularly from the British, before the decisive battle with Mehmet Ali on 24 June 1839. For this reason this article will summarize true story of Mahmud and his statesmen's diplomatic efforts, by recounting their final political manoeuvres of 1838 and in the first half of 1839. In this respect, this essay will contribute to showing to what extent Mahmud II and his government

³ Mahmud II's and his diplomats' primary objective was always to make an alliance with Britain against Mehmet Ali, even when he called the Russians to the Bosphorus and made the treaty of Unkiar Skelessi with them. Many Ottoman documents confirm that the Russians were being used as a weapon to wake the British up to how important the Ottoman Empire was to the protection of British interests in the region. Of course, the Russians were, at the same time, a temporary solution enabling the Sultan to bring Ibrahim Pasha to a halt, as, until the implementation of the Anglo-Ottoman alliance against Mehmet Ali and the Russians, he had been rapidly advancing with his army towards the heart of the Empire, Istanbul. Despite this pro-British atmosphere in this entire period, 1833-39, the weapon, Russia, had to be tactfully in the event of any possible repercussions from the Russians finding out they were being used. However, when looking at the related Ottoman documents, it could safely be said that Mahmud and his statesmen had been successful in their efforts on this matter.

had had a role in bringing about in the European powers, particularly Britain, support for the Ottoman Empire in this fatal problem.

Before analysing the Ottoman diplomatic struggle and tactics to solve Mehmet Ali Problem, it would be useful to examine what Selim III and especially Mahmud II did to improve the Ottoman diplomatic institutions. Mahmud II initiated many reforms but the most important one with respect to this article concerns the developments in the Ministry of Foreign Affairs. In order to understand the infrastructure of Mahmud's and his diplomats' diplomatic struggle during the Mehmed Ali Crisis, 1832-1839, it is vital to be aware of the improvements in this Ministry.

INSTITUTIONAL REFORMS IN OTTOMAN DIPLOMACY

Modernist reforms in external affairs in the Ottoman Empire started with Mahmud's cousin, Selim III. He initiated permanent diplomatic missions in some of the European Capitals. Selim was eager to improve Ottoman diplomacy, so before he opened the Ottoman Embassies in Europe, his statesmen, under his guidance, discussed some important diplomatic issues with British diplomats. One example of this was the organisation of matters of state between the Ottoman Empire and each European Power, such as; which Ottoman official would match with which European official, which diplomatic appellation would be the most suitable for each new Ottoman ambassador, and which mode of travel, sea or land, would be the most suitable for diplomatic travel (Findley, 2014, p.148).

Selim had some significant reasons to improve diplomatic relations with European Countries. Turan crystallizes these reasons when he says that it was an obligation to be well informed about developments in Europe since matters were very volatile after the French Revolution. Another of Selim's reasons was that he was headed towards a policy of balance when it came to any developments in the Eastern Question, so it was necessary to get involved in the European decision process about the Ottoman Empire (Turan, 2014, p.286). In this respect, the first serious step came in 1793 when Yusuf Agah Effendi was sent to London as a first permanent Ottoman Ambassador (Findley, 2014, p.148; Turan, 2014, pp.288-290).

Despite this significant diplomatic effort of Selim III's, there were some negative circumstances which would hinder his diplomatic success. Findley summarises these conditions saying:

“In the long run, however, Selim's attempts to establish permanent diplomatic and consular representation had only limited success. Lack of

qualification or interest among the vast majority of his subjects, the changeable diplomatic climate of the Napoleonic Era, the failure to create any central coordinating agency in Istanbul, and finally the period of reaction and uncertainty following Selim's own deposition and death, were so many obstacles to the continued development of his new systems.” (Findley, 1972, p.395)

However, it is true to say that every diplomatic step Selim made was to positively affect Mahmud’s diplomatic innovations and struggle.

There was another important diplomatic reform in the reign of Selim III which contributed to Mahmud II’s Foreign Ministry reforms. This was to reform a vital office under Reis Effendi,⁴ called *Amedi*.⁵ According to Findley the reforms in this Office started with some regulations in 1797. Findley describes the duties of the Amedi Office’s staff that they would accompany Reis Effendi to meetings with foreign ambassadors and were responsible for correspondence with these foreign embassies (Findley, 2014, p.92). The Office’s importance rose after Selim sent permanent Ottoman ambassadors to various European Capitals, because the staff in this office was to establish a connection between Reis Effendi and the ambassadors in Europe. In addition to this, this office was to send coded messages to these ambassadors and decipher their secret reports as well (Turan, 2014, p.195). Clearly, this office was vital to the Ottoman Empire’s diplomatic effort. However, it was not working well in the time of Selim III. Examining the reform programme in the Foreign Office is important in the understanding of the scope of Ottoman diplomatic ability in the Mehmed Ali Problem, because Mahmud’s capable diplomats did not spontaneously appear in the 1830s. On the contrary, there was an effort, with successes and failures, by some Sultans, particularly Selim III and Mahmud II, to reform the Ottoman Empire’s Foreign Affairs and the restructuring of the Amedi Office was one of these significant reforms.

In this respect, reports were presented to Selim concerning this Office. Two main problems were conspicuous in these reports. The first one was that the Office was overstaffed. Patronage was given as the reason for this problem. According to this report, the solution would be to ensure that nobody who was

⁴ Reis Efendi had been working as the Foreign Minister of the Ottoman Government until Mahmud promoted Reis Efendi to Foreign Minister on March 1836. To see the historical background of Reis Effendi look at C.V. Findley, *The Legacy of Tradition to Reform: Origins of the Ottoman Foreign Ministry*, International Journal of Middle East Studies, Vol. 1, No. 4 (Oct., 1970), pp. 334-357

⁵ Findley indicates that according to İnalçık this office was established in 1777. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform*, p.92.

unqualified for the job or over middle age would be employed at the office (Findley, 2014, p. 140-141). The second problem was one of lack of education of some of the staff at the Office. For this reason it was decided that the staff would be dismissed if they did not have the necessary educational background to fulfil the Office working conditions (Findley, 2014, p.144-145).

These instructions are significant because they are a sign of the Ottoman's intent to reform the Empire according to modern political principles and this effort made prior to his accession to power was to ease Mahmud's reform programme.

At this stage, it can be started to examine what Mahmud II did to improve his Empire's diplomatic system. As mentioned above, knowledge of this process would be useful, to understand the background of Mahmud's and his statesmen's diplomatic struggle during the Mehmed Ali Crisis.

First of all it should be known that centralization was the driving force behind all Mahmud's reform programmes. After the abolishment of the Janissaries in 1826 there was no longer any obstacle to Mahmud's reforms. In particular, some of the Empire's internal problems had become international problems during Mahmud's reign, such as the Greeks, and the Mehmed Ali Problem, and something would have to be done about these matters. However, the Ottoman Empire had very serious economic and military problems at that time due to the establishment of the new army, *Asakir-i Mansure-i Muhammediye*. The end of the Janissaries caused two problems; the first was that the Empire needed more financial resources to develop a new army, and the second was that the new army was so inexperienced. For these reasons there remained only one way forward, and that was diplomacy. Mahmud was to use diplomacy very well to help his Empire escape from these serious problems. He had to make the Empire's diplomatic institutions fit for the great diplomatic struggle to come.

The first attempt Mahmud made in this direction was to convert the official translators from non-Muslim to Muslim (Ortaylı, 2009, p.145). In accordance with this purpose he officially established *Tercüme Odası*, the Translation Office in 1833 (Zürcher, 2009, p.75). The Empire had naturally used many translators up to this date but a big problem related to the translators appeared in the 1820s. Since the eighteenth century the Rum Family members in Istanbul had served as the official translators of the Ottoman Empire (Zürcher, 2009, p.74). However, these translators had lost Mahmud's trust after the Greek Problem, and as a result of this doubt harboured by Mahmud they were discharged from this critical position. Findley illustrates this situation thus;

“In the spring of 1821, Constantine Mourouzi, then Translator of the Imperial Divan, was dismissed and executed on suspicion of complicity in revolutionary intrigues. Stavraki Aristarchi, thought to be more reliable though still suspect as a Greek, was appointed on a temporary basis (vekaletan) to take his place. Within twelve months, however, he also had compromised himself sufficiently with both Patriarch and Porte that he was dismissed and sent into exile.” (Findley, 1972, p.400)

As can be seen in Findley’s words, Stravraki Aristarchi was the last non-Muslim translator in the Empire. After Aristarchi’s exile there was an interregnum period, until the official establishment of the Translation Office in 1833. In this period some Muslim translators, who were in fact “convert”, had been assigned as the official ones. The first were Yahya Effendi and his son Ruhiddin (Ortaylı, 2009, p.145; Findley, 2014, p.155).⁶ Yahya Efendi was to be the first Muslim official translator and this was the first sign of the Translation Office, which was to have only Muslim Ottoman statesmen. He and his son were responsible for the translation of French and Romaic languages (Ortaylı, 2009, p.145). One of their most important missions was that of following European public opinion closely via the European newspapers and informing Mahmud II about the latest developments at that time. This is evidence that Mahmud had, as early as 1823 - ten years earlier than Mehmed Ali Problem, - been keen on having knowledge about developments in Europe and determining his diplomatic policies according to those developments. As it will be seen in the following parts of the article he was to do the same thing during the Mehmed Ali problem through the instrument of his diplomats. Findley quoted very explanatory words from Strangford Canning about this:

“M. Chabert [one of the dragomans of the British Embassy] called upon him a few mornings ago, and found him (Yahya Effendi) surrounded by a number of the young Turks whom the Porte has lately formed into a sort of Collegiate Establishment for the purpose of instruction in the European languages. They had a prodigious pile of the Frankfort Gazettes before them, and were busily engaged in translating indiscriminately, by the sultan's positive order, every Article in which the name or the Affairs of Turkey were to be found. His Highness will, assuredly, be not a little astounded on reading some of the paragraphs dated from Odessa - Augsburgh - and Nuremberg.” (Findley, 1972, p.401-402)

⁶ Findley gives Ruhiddin’s name as Ruhu’l Din.

Ultimately, after these ten years the Tercüme Odası, Translation Office, was officially established in 1833.⁷ This Office had a great importance to Mahmud's reforms because many significant political characters had been educated by experience at the Office, such as Mustafa Reşid Pasha, Ali Pasha, Fuad Pasha and others. Also the establishment of this office shows that Mahmud was decisive in determining his own diplomatic policies based on his own loyal Muslim diplomats, who would naturally struggle to defend the benefits of their own Empire. As can be seen in the article, Mahmud was to reap the fruits of this diplomatic reform during the Mehmed Ali Problem, particularly between 1834 and 1839, via his Muslim diplomats, who would endeavour to carry out the orders of their Sovereign in the European Capitals.

When considering both the diplomatic developments in the nineteenth century: the improvement of the Amedci Office and the establishment of Tercüme Odası, it can be said that the Ottoman Foreign Office had been gaining a more Muslim identity day by day.

After these positive developments Mahmud thought that it was the right time to reopen the permanent Ottoman diplomatic Embassies in the European Capitals. After Selim's death the Ottoman Embassies, which had been opened in his time, lost their significance. Mahmud had many diplomatic plans. In fact, he was obliged to do so, since as mentioned the only remaining way to rescue the Empire was diplomacy, and therefore he needed to have far-reaching plans, which would be able to protect the Ottoman benefits in Europe. As a result of this opinion he reopened the Ottoman Embassies. The first significant diplomatic representatives were Mavroyeni, Mustafa Reşid Pasha, Namık Pasha, Fethi Pasha (Findley, 1972, pp.404-405). All of them were to take an important place in Mahmud's diplomatic game between 1832-1839.

Despite all of these positive developments in foreign affairs there was still need for reform in foreign affairs. As mentioned above Reis Effendi was responsible for the Empire's foreign affairs, however the modus operandi was still almost the same at the beginning of the 1830s as it had been in the classical ages of the Ottoman Empire. Thus the modern foreign state organisation would have to be established as soon as possible to fulfil the conditions of this modern age.

⁷ To find detailed information about the Translation Office see Findley, *The Foundation of the Ottoman Foreign Ministry: The Beginnings of Bureaucratic Reform under Selim III and Mahmud II*, pp. 401-408, Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform*, pp. 155-158, Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, pp. 145-146. Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, pp. 349-351.

Thereupon the expected step was taken by Mahmud and he turned Reis Effendi into the Foreign Ministry on 11 March 1836 and the last Reis Effendi, Akif Effendi, became the first Foreign Minister of the Ottoman Empire (Turan, 2014, p.352). As Turan mentioned, this step was not only a change in the name of this position in the government. Mahmud had also changed the structure of the old Office and the new structure of the Foreign Ministry had been prepared according to modern international conditions at that time.⁸

After looking at Mahmud's mentioned reforms with regard to the main topics of this study, we can start now to examine in detail what Mahmud II and his diplomats did before the battle of Nizip diplomatically to resolve one of the biggest problems the Ottoman Empire had faced up to that time, the Mehmed Ali Problem.

OTTOMAN DIPLOMATIC STRUGGLE BEFORE THE BATTLE OF NIZIP

1838 was a crucial year for Mahmud to make the final provisions for his plans to win all the available diplomatic support to his side and at the same time, as far as possible to make his army ready for the anticipated battle against his rebel governor's forces. Concerning this, he ordered on 20 February 1838, that Mustafa Reşid Pasha, who was the Ottoman Foreign Minister at that time, should be sent to France as the Ottoman Ambassador; and Ahmed Pasha, the governor in Aydın, should also be sent to Britain as the Ottoman Ambassador (BOA, HAT., 380/20558 C). According to the instructions he gave, the main aim of these appointments was to negotiate with the British and the French about Mahmud's final plan with respect to the Mehmet Ali problem. Mahmud was aggrieved that Mehmet Ali was violating the treaty of Kutahya every day, with his army relentlessly advancing towards to the provinces which were not in his jurisdiction. However, by shrewdly registering his protest with these countries he was paving the way for their understanding and approval in the eventuality his own forces had to make the first strike against Mehmet. Mahmud was planning to attack Mehmet Ali's army in Syria, Aleppo, in the autumn of 1838 (BOA, HAT., 380/20558 C), and by ensuring the European Countries knew Mahmud was the injured party, he could feel more confident of their support when the critical time came. In this respect, these two Ottoman Ambassadors were instructed to strive

⁸ For more detailed information about the restructuring of the Ottoman Foreign Ministry after 1836 see Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, pp. 146-148, Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, pp. 351-355.

to induce both these countries to pledge him their support and win their approval for the intervention of the Central Government should the situation demand (BOA, HAT., 380/20558 C). It seems that Mahmud did not want to wait any longer to see the fruits of his diplomatic labour; with which he had been carefully preparing the way ahead since the beginning of 1833. However, the Ottoman statesman responsible for these last preparations for the battle reported that although this plan was applicable, when the time came, with acceptance from both countries, at the same time more work needed to be discreetly undertaken in order to augment the quantity of ammunition accessible by the army.

Mahmud II also made known to the relevant parties that if Mehmet Ali did not content himself with the provinces that he had obtained with the treaty of Kütahya, and if he attempted to challenge the Central Government and requisition even more of the lands which were not currently under his control, such as Bagdad or any other province, then this act would mean that the first act of aggression had come from him not from the Sultan, in consequence of this provocative manoeuvre by the Pasha. Mahmud went on to tell his diplomats that Britain and France should be ready to acknowledge that the Sultan had the right of intervention when it came to restraint of his rebel governor (BOA, HAT., 380/20558 C). Mahmud's persistence, it seemed, was continuing to win British favour to his side in 1838, just as much as it had done in 1833 and Mahmud knew very well that first and foremost, he would have to prepare Palmerston to support the eventuality of a possible intervention, since Palmerston had not previously been very supportive of the idea of Mahmud's attacking Mehmet Ali without the Egyptian army making the first move against the Sultan's army. In this context Rodkey recounts that Palmerston said Britain:

“would undoubtedly assist him to repel any attack on the part of Mehemet Ali, it would, on the other hand, be a different question if the war was begun by the Sultan”(Rodkey, 1929, p.590)

Rodkey also has explained the reason for this opinion of Palmerston's in that:

“until the renewal of war between the Sultan and the Pasha of Egypt in 1839 Palmerston consistently counselled the Turkish government to keep the peace in the Levant in order that it might succeed with its plans for military and administrative reorganization, and on more than one occasion he took practical steps to further Ottoman reform.” (Rodkey, 1929, p.576-577)

For these reasons Mahmud was aware that he needed to find reasonable and acceptable grounds to attack to his rebel governor should the occasion arise; he seems, however, to have assumed that if he had such grounds, the British would come to his aid if needed, an assumption based on his hopes that his armies were superior to those of the rebel Pasha. It would take the failure of the second assumption – and an international crisis – to produce such intervention.

Mahmud also indicated in his rescript that all statesmen should make the utmost efforts to dispel and repel all hazard and damage from Mehmet Ali, however he took pains to reassure them that Mehmet Ali would not dare to attack to any district which was under the Central Government jurisdiction. Nonetheless, these precautionary preparations, he continued in his orders, should be calmly made by laying down the suggested defensive preparations (BOA, HAT., 380/20558 C). In response, the governor of Urfa requested from the Sultan that any ammunition from the other further out provinces should be immediately transferred to Baghdad and to the cities near to it, as this was the nearest populated area to his advancing troops. This was vital, he added, since he had received news from Egypt that Mehmet Ali had established nine new regiments in Egypt and also at the same time the Pasha had sent the troops he had in Damascus to Egypt as well, and lastly, on top of that he had dispatched his generals to Aleppo and nearby cities (BOA, HAT., 380/20558 C). Mahmud and his statesmen had been careful to follow all Mehmet Ali's moves very closely. In this case, the report about the governor was extremely detailed in all the latest developments and the activities he made in the region. For obvious reasons was is very useful to Mahmud and his statesmen to be well informed about all Mehmet Ali's recent activities and also extremely informative to the observer to be able to see such detailed troop movements and appreciate how the Sultan responded. According to this report, the Egyptian troops had recently been dispatched to Gülek, a district in the South Mediterranean, by Mehmet Ali. There they were defeated; a proportion of them were killed and the rest of them had to retreat from the region. Thereupon, Ibrahim Pasha, the son of Mehmet Ali, took along almost five regiments of troops from Aleppo and attacked Gülek again. There were several reasons for Ibrahim's attack Gülek from the governor of Urfa's point of view: one of them could have been that he wanted revenge for the previous defeat in Gülek, or perhaps one of them was that Mehmet Ali wanted to distract the European Powers from his latest secret military preparations in the region. A third possibility was that he might have had the intention to first withdraw to Damascus, regroup, and then move towards Basra or Bagdad (BOA, HAT., 380/20558 C).

On the occasions when Mehmet Ali was defeated, Mahmud was of course pleased. However, he warned his statesmen that they should not be deceived by Mehmet Ali's latest protestations that he only really wanted peace. Mahmud was not taken in by these claims, and warned his government that Mehmet Ali would not give up on his real aims so easily and the only reason for this temporary appearance of peace-making was to give him time to regroup after his army's latest debacles in various locations (BOA, HAT., 382/20584). He also stated in his rescript that Mehmet Ali was obliged to appear to be conciliatory, since the European powers had changed their opinion about Mehmet Ali after they saw his defeats; but this facade was only one of Mehmet Ali's tricks and was bound to be short-lived. Mahmud's wording started to become sterner and more direct as he continued with the observation that now everybody could understand how Mehmet Ali had betrayed his religion, and was a traitor to his state, and therefore if anybody had ever trusted him, they could clearly no longer do so. Finally, Mahmud ordered that for all these reasons, all the preparations against Mehmet Ali that he had recommended should be made, but nevertheless, until the right time came no direct action should be taken against him (BOA, HAT., 382/20584). Mahmud seemed to be determined to completely resolve his biggest problem this time. In accordance with this purpose, he put all his efforts into optimizing both the diplomatic conditions, and his army's readiness, for war.

After the Sultan's order, the governor of Urfa reported that actually he had already been ceaselessly undertaking secret military preparations, even prior to the order. In this respect, he had established sixteen battalions of "*redif*"⁹ troops and six battalions of *redif* artillerymen from Sivas, Diyarbekir, Urfa, and some other cities, and dispatched them to the Bagdad region (BOA, HAT., 380/20558 C). All of these reports show that both sides, Mahmud and Mehmet Ali, had been careering towards a confrontation in battle at a great pace, yet at the same time both sides were seeking to win diplomatic support to their side during this process.

On the Central Government's side, preparations did not only involve the establishment of the new *redif* troops, but also a drive to increase the amount of available ammunition, and additionally, efforts to fulfil other deficiencies with respect to army equipment had also continued unrelentingly. In this respect, the governor indicated that the soldiers' raincoats and clothing, made in white cloth because it was spring, should be supplied and also, he added, three hundred dirhams, a kind of the Ottoman money, for food for the soldiers, and from ten to

⁹ Redif means those Ottoman troops who had completed their mission in the army, after which they were on standby to be recalled to the army.

twenty para, another form of Ottoman currency, should be given to the soldiers as their salary (BOA, HAT., 380/20558 C).

As agreed in the Treaty of Kutahya, Mehmet Ali took on the responsibility of administering Syria and Adana as well as Egypt. However, after the signing of the treaty, he took the privileges the treaty offered and, disregarding its terms of restraint, started to attack to the cities which were under the Sultan's control, such as Urfa, and Maras. Due to this aggression, the governor of Urfa stated in his report that because of the close proximity of Mehmet Ali's troops to his city, he also had established three redif battalions, and five hundred Ottoman soldiers had been assigned to Urfa in order to drill these redif troops (BOA, HAT., 380/20558 C). In addition to these precautions, the governor stated that if Mehmet Ali's army did attack Urfa, they would also need eight thousand pouches of Akçe, the Ottoman currency, in order to meet the army's requirements for supplies.

Following on from these developments came an extensive report with respect to the latest situation of the Mehmet Ali problem, in terms of the diplomatic conditions. This was presented to Mahmud II (BOA, HAT., 382/20584). According to the report, the European powers, most notably Britain, were beginning to manifest their true opinions about Mehmet Ali Pasha and they were clearly in favour of the Ottoman Empire. In this respect, Ponsonby sent a diplomatic note to the Pasha stating that it was his duty as a governor to pay his eighteen months accumulated tax liabilities to the central government, and not to keep them for his own purposes. This show of support for the Ottomans, and international condemnation of Mehmet Ali Pasha was very useful, the report said, in terms of political benefits and advantages (BOA, HAT., 382/20584).

The complex diplomatic situation between the Sultan and the Pasha had been developing rapidly, as the end of the problem approached. In this context, the Ottoman statesmen had started to watch Mehmet Ali's actions very closely. In accordance with this purpose some Ottoman officials had been assigned to monitor the Egyptian Fleet's movements in and out of the Egyptian harbour which enabled a detailed report to be prepared and presented to the Marine Minister. After this report, Central Government ordered that no concessions or assistance should be given to Mehmet Ali over any land occupation or harbouring his fleet and he would be most insistent on this matter, because carrying out this order would effectively block any sedition (BOA, HAT., 382/20584). This order, following closely after monitoring the movements of Mehmet Ali's vessels had not only been about curbing Mehmet Ali's armada but also applied to the activities of sympathetic Ottoman officials, who had been secretly supporting Mehmet Ali. One of them was the Major General of Maras, a city in the East;

Süleyman Pasha. It was understood that he was a supporter of the rebel governor and therefore it was imperative that he should be excluded from Maras forthwith. Hafız Pasha was appointed to carry out this mission (BOA, HAT., 382/20584). This time, Mahmud was being very cautious and rigorously scrutinising the problem from every possible angle, trying to pre-empt every possible mishap.

In addition to all these preparations Mahmud wanted to improve his army's technical infrastructure by taking advantage of the expertise and availability of foreign army officers. Ottoman Empire reform process describes, initially a lot of British officials were brought to the Empire to enhance and educate the new and inexperienced Ottoman Army. However, later on, Mahmud and Palmerston desisted from further usage of foreign army's officers for training purposes Mahmud had only wanted these British Officers to educate the Ottoman officers in training techniques and improve the army in its ability to utilise technical equipment; but Palmerston, conversely, had wanted his officers to occupy permanent positions of command within the Ottoman Army. Therefore, Mahmud had turned to the Prussian officers as a more suitable source of the assistance he was looking for, and started to bring some of them over, in order to prepare the Ottoman Army for the last and biggest battle against Mehmet Ali (BOA, HAT., 382/20584).

Meanwhile, the practice of strengthening friendly British relations through private connections with the more influential members of society had increased, so that more British support could be mustered before the final battle. In line with this purpose, Mahmud sent a necklace studded with valuable precious stones to both the Queen Victoria and her mother. As an interesting aside about the necklace; there was an Ottoman coin, which was made from a valuable Turkish stone, called Akik Taşı, placed in the middle of the necklace. On this coin were written some Turkish words. This was done because Ottoman money was much in demand and highly respected in Europe at that time (BOA, HAT., 382/20584). In addition to this, some Turkish furs and tapestries were sent to the Queen and her mother and a number of British ministers were also sent some gifts (BOA, HAT., 1179/46569 J). These gifts were only small tokens but as Palmerston had assured, when he sent five horses as a gift to the Sultan in the name of the King a few years ago that "*these horses were not so valuable themselves in financial terms but they would be a strong evidence to show Mehmet Ali and the Russians that Britain would stand by the Ottomans' side in all circumstances.*" (BOA, HAT., 1190/46879 001). Now it was the Ottoman's turn to show Mehmet Ali and the other powers, with their token gifts that the British were with them to help resolve any problems.

Meantime, as a matter of course, diplomatic relations between the Ottoman Empire and the other European powers had been ongoing in the context of the Mehmet Ali problem. One of the most significant parties on the diplomatic scene was Metternich. The Austrian Ambassador in Istanbul informed the Ottoman Government that Metternich sent a message to Mahmud II suggesting that he decrease his latest military preparations against Mehmet Ali. Metternich also made a most surprising offer: to resolve the Ottoman's problem without having to go to war (BOA, HAT., 381/20567). It seems that Palmerston was not alone in feeling anxious about the prospect of disrupting European peace with a war between the Sultan and his governor. Interestingly, Mahmud responded to this offer saying that if Britain would join in with this possible attempt at an alternative solution as an allied country, he was inclined to accept this offer and told the Austrian Ambassador that he could indicate this response thus to Metternich (BOA, HAT., 381/20567). This response is more evidence demonstrating Mahmud II's strong desire for cooperation with Britain to solve the problem. Although all recent signs indicated that Mahmud was gearing up to eradicate his biggest problem with a final decisive battle, it seems that he had been weighing up the international balance of power and waiting until the time was right to employ an alternative solution.

At this stage, analysis of the latest diplomatic developments from the point of view of the Ottoman side shows that all Mahmud's and his diplomats', efforts since the beginning of the problem had finally started to yield their results. By the time 1838 came around, it seems that there was no longer any feeling of hesitancy in the majority of the British with regard to supporting the Ottoman Empire. By way of example, when the Ottoman Prime Minister and Ponsonby had a meeting, they decided to join the Ottoman and British Armadas in the Lesbos and Chios to make a stronger force against Mehmet Ali. In this meeting Ponsonby asked the Prime Minister if in the eventuality of a war occurring between Central Government and the rebel governor, and if the Russians offered to help Central Government by sending the Russian fleet and troops to the battlefield, what would the Ottoman government do about this offer? (BOA, C..HR., 152/7569) The time had come for Palmerston and Ponsonby to find out from Mahmud II and his ministers their opinions on whether, in their minds, the conditions of the treaty of Unkiar Skelessi had lost their validity or not. In fact, the abolition of the treaty of Unkiar Skelessi was Palmerston's single most important aim in Eastern affairs.¹⁰

¹⁰ To see the vital treaty from a different perspective than the literature look at; S. Demirbas, A New Perspective on the Treaty of Unkiar Skelessi Mahmud II's Use of International Diplomacy to

At the same time, Britain had also started to make efforts to encourage the other powers in Europe to approach the Ottoman Government with help to solve the problem in diplomatic ways. In this respect, the British agreed to share their significant privileges, which had ensued from the treaty of Balta Limani, 16 August 1838, with the other European Countries, in order to create an alliance against Mehmet Ali. For example, the Ottoman Ambassador in Vienna, Mehmet Rifat Bey, reported that Queen Victoria had stated in her speech on the opening day of the British Parliament that a commercial treaty with the Austrians, much like the treaty of Balta Limani would be very useful and beneficial for Austria, Britain and the Ottoman Empire (BOA, HAT., 685/33266 H). In the same vein, the old rivals in the Levant, Britain and France, had celebrated a commercial treaty signed together with the Ottoman Empire, with a banquet prepared by the Ottoman Government (BOA, HAT., 737/34965 E).

Meanwhile, the Ottomans continued to prepare their Army for the imminent battle with the Egyptian Army. In accordance with this purpose, they put in an order with Britain, France and Russia for body armour/uniforms (BOA, HAT., 697/33630).

As mentioned above, the Ottoman Fleet had started to act jointly with the British Fleet in the Mediterranean Sea. Unsurprisingly, the Russians found this a most irksome state of affairs. By way of example of this, the Prussian Ambassador in Istanbul communicated to the Ottoman Foreign Minister that the latest manoeuvres of the Ottoman Fleet along with the British war ships around Izmir, (an Ottoman city in the Mediterranean) was making the Russians anxious (BOA, HAT., 737/34969 G). It seems that Mahmud felt he could now gradually start to leave aside being careful not offend the Russians, as he had had to do for so long when he was striving to make the Anglo-Ottoman Alliance possible. His real diplomatic plan's true colours had begun to come out. Moreover, news had even started to appear in the British Press that if Mehmet Ali's army started a war against the Central Government, it was planned that the British Fleet would go to Alexandria to prevent the Egyptian army from causing any harm to the Ottoman Empire (BOA, HAT., 828/37478 A). Such rumours abounded, and encouraged Mahmud II to think that if he did act, the British would be on his side.

These feelings were increased by reports from the Ottoman ambassador in Prussia, Kamil Pasha, who informed Istanbul that Britain had given formal notice to Mehmet Ali that the British supported the territorial integrity of the Ottoman Empire and not his anarchic endeavours (BOA, HAT., 828/37482 A). The British

Resolve the Mehmet Ali Problem, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), Eskişehir December 2016, pp. 1-16.

Government wanted to reassure Mahmud and his ministers and in this respect, they also indicated to the Ottoman Ambassador in London, Sarım Effendi that the British would always be on the Ottoman side and continue to support them in their struggle against the Egyptian problem (BOA, HAT., 828/37490). At the same time, Reshid Pasha, the Ottoman Foreign Minister, had been attempting to create a public opinion in Europe against Mehmet Ali by getting in touch with the European Powers (BOA, HAT., 829/37498). From the Topkapi Palace, the view was looking favourable for a time of reckoning with the over-mighty governor of Egypt.

But Mehmet Ali had not been sitting by idly and watching Mahmud's diplomatic manoeuvres; on the contrary, he continued to be diplomatically active as well. He started to openly declare that he would not desist from seeking to gain his independence. Palmerston, although he was out of London at the moment, sent a letter to Sarım Effendi about this bold announcement, saying that Mehmet Ali's last declaration had been made in order to find out how the European Powers would react, and when he got back to London he would like to meet and negotiate about this topic in detail with Sarım Effendi (BOA, HAT., 829/37500 B.). Sarım Effendi reported after completing his round with his contacts among the British politicians in London that the British had a good mind to resolve the problem for the benefit of the Ottomans (BOA, HAT., 830/37506). Another diplomat aside from Sarım Effendi, who had been very active in this process, was Kamil Pasha in Prussia. He met with the British Charge D'affaires in Prussia in order to find out what was happening with respect to the latest negotiations in the British Government about the Mehmet Ali problem (BOA, HAT., 829/37502 B). All of this active enquiry-making from the Ottoman diplomats show that they had been working hard under the Sultan's direction to successfully achieve their objective of resolving the problem with the help of the British.

Ibrahim Pasha, had also been watching developments and preparing for war. He, too, had been determined to enhance his army in preparation for the last battle. In this context, he tried to gather some weapons from the Dürzi people, a kind of religious community in the Ottoman Empire, but they refused to give up their weapons to Ibrahim and fought against him (BOA, HAT., 381/20579 H).

The diplomatic complexities increased as events moved towards crisis. For instance, although Britain and France had sternly warned Ibrahim Pasha to not attempt any kind of attack upon the Central Government's troops, at the same time these two powers gave notice to the Central Government that if the Russians assisted the Ottoman Government, then they would support the opposite side: Ibrahim Pasha (BOA, HAT., 381/20579 H). All players in the game seemed, as

it were, to place their last diplomatic card. But if the Europeans thought that they had the power to prevent the actors in the East from pursuing their own plans they were, not for the first or last time, over estimating their influence. However, the Ottomans were seeking to use the Chancelleries of Europe as much as the latter were trying to use them.

The Ottoman Empire had been very sensitive to the diplomatic balance between all the countries in the region as well. Although Mahmud II and his diplomats had been striving to gain British support, they had also been endeavouring not to cause the Russians to have misgivings about their true aims. This extreme sensitivity can be seen in the curious matter of an article containing positive points about the Sultan. It was printed by the Ottoman government, and would have been reproduced in the British newspapers but for the fact that when Mahmud saw the article he adjudged it to be unsuitable for publication in that form, in case the Russians might see the Sultan effectively being praised by Britain and be offended at the cordial relations the article implied. For this reason, Mahmud ordered his ministers to have the style of the article softened so as not to be so effusive. Consequently, a British official was assigned to submit the new version of the article to the British newspapers (BOA, HAT., 382/20592). In the light of this example it could be said that Mahmud II and his skilful diplomats were not just basing their diplomatic policies on only one possibility, on the contrary, they were aware that they had to consider all possibilities in this diplomatic struggle, from all angles.

It was in this context that Mahmud II ordered his ministers that they should be very careful about the latest diplomatic process in Europe and they should use the correct language when the right times came in order to ensure the European powers' support of the Ottomans concerning the Mehmet Ali problem (BOA, HAT., 452/22409 C).

Meanwhile, Sarım Effendi delivered a secret report from London that he had met with Palmerston. This report stated that Britain was of one mind with the Sultan about the Mehmet Ali problem, and they would not in the least support Mehmet Ali in his struggle for independence (BOA, HAT., 831/37519 A). Sarım Effendi also indicated from London that after this meeting Palmerston sent a letter to Campbell, the British Ambassador in Alexandria, that Britain would not in any sense consent to, encourage or uphold Mehmet Ali's separation from the Central Government (BOA, HAT., 831/37519 B). This was just the kind of unequivocal support the Sultan had been working towards, and a far cry from the initial lukewarm response he had received at the outset.

At the same time as these diplomatic developments, there were two significant developments in the second half of the 1830s that had put the Anglo-Ottoman relationship on a very good footing. One of them was the Treaty of Balta Limani and the other was the Anglo-Ottoman cooperation to reform the Ottoman Empire and enhance its infrastructure. In particular, Mahmud wanted to use the Treaty of Balta Limani to completely win the British on his side, despite there being many negative features within the treaty which would straiten, somehow, the Ottoman economic life.¹¹ Moreover, the cooperation between the British and the Ottomans in the reform process to strengthen the Empire against Mehmet Ali and the Russians, resulted in much-improved Anglo-Ottoman relations. Mahmud also took the advantage of the positive diplomatic atmosphere in his Empire's favour to reform his Empire by rallying European support in this process, which was one of Mahmud II's most important goals.

With these last positive diplomatic developments, even though Palmerston and Metternich's apprehension about preventing the shattering of European peace had been on the agenda; from Mahmud's point of view the diplomatic atmosphere seemed to be ready for the last operation against Mehmet Ali. The two most significant figures in the European diplomacy had tacitly expressed that they were in favour of the Ottomans defending their territory with a retaliatory strike against the provocation of Mehmet Ali's unchecked army advances, and that that they had a right to intervene against Mehmet Ali after he had so blatantly violated the conditions of the treaty of Kütahya by attacking to his sovereign's territories. Furthermore, since 1826 Mahmud and his statesmen had been applying their utmost endeavours to the improvement of the new and inexperienced Ottoman Army, Asakir-i Mansure-i Muhammediye. Furthermore, now he had gained the European countries' support, and in particular with the efforts the British made after the treaty of Unkiar Skelessi to educate the Ottoman officers and enhance the ammunition of the Ottoman Army, Mahmud II had started to think that his army was now perhaps strong enough to beat his governor's army. His renewed opinion about his forces potency meant that in his mind's eye, this time was going to be completely different from the battles he had lost in Syria and in Konya in 1832. As a matter of fact Mahmud was not altogether unreasonable in thinking like this, since this time, he not only had on his side the support of the majority of the European countries, but also a much better trained and equipped army, by

¹¹ To find more information about Mahmud II' using the Treaty of Balta Limani as a diplomatic weapon to solve Mehmet Ali Problem look at S. Demirbas, The Treaty of Balta Limani's Role in Anglo-Ottoman Relations During The Mehmet Ali Problem, *Journal of History School*, 8(24), December 2015, pp.233-251.

the virtue of all his and his statesmen's vigorous diplomatic efforts, played out between 1833 and 1839.

CONCLUSION

Mahmud II's all the military and diplomatic efforts provided him with the confidence to confront Mehmet Ali as regards his continual breaches of the peace treaty. But in spite of Mahmud II's beliefs in his army's strength and capacity to beat his rebel governor's army, the Ottoman army suffered a resounding defeat on 24 June 1839 in Nizip, an Ottoman provincial town in Southeastern Anatolia. This was a devastating blow, and plunged the Empire into a major crisis; however, Mahmud did not live long enough to hear about this devastating turn of events, as he died on July 1, 1839, only a few days before the news arrived in Istanbul. Despite the Sultan's death and the defeat of his army, Mehmet Ali could not advance his army any further because of the diplomatic pressure on him from other European countries. At this stage, it should be mentioned that some foreign scholars, such as Webster, have attributed this diplomatic success over Mehmet Ali to Palmerston's diplomatic ability. By way of illustration, Webster stated on this subject that;

"The triumph of Palmerston in 1840 was perhaps the greatest which he ever won in his long connection with foreign affairs... This result was obtained because Palmerston sought ends which in the long run even those who opposed him saw were necessary. The time was not ripe for a dissolution of the Ottoman Empire which would almost certainly have occurred if Palmerston had not had his way. This failure of Mahmud's final fling at his vassal, so disastrous in its results, would have deprived the Porte permanently of the rule of all the Aran-speaking lands, including the Holy Places, unless it had been rescued by European, mainly British, action." (Webster, 1951, p.621)

These determinations and views of the foreign scholars do not show the whole picture in all its aspects because nobody, including the Turkish historians, has ever described Mahmud II's and his diplomats' role in this diplomatic success story in winning the European powers, particularly Britain, around to their side via their vigorous diplomatic efforts during the process leading up to the Egyptian army's last decisive victory in Nizip. It was, partly at least, those diplomatic and political efforts of previous decade which now bore fruit. The Ottoman Empire was thought to be reformable by Palmerston, and he no longer thought it was going to fall apart; he was also determined not to repeat the mistakes of 1832/3.

However, examination of this intensive diplomatic period, 1833-1839, from the point of view of the Ottoman side is extremely critical. The Ottoman influence, under the leadership of Mahmud II, was in large part a strong factor determining the alteration of the attitude of the British, particularly Palmerston about this "Eastern Empire". This mission was not easy since this very same person, Palmerston, and the very same British politicians, had been thinking the exact opposite at the beginning of the 1830s about the Ottoman Empire to the way they now thought about the Empire in the second half of the 1830s. Charmley summarised very well the British position in 1831 on the Ottomans.

"Palmerston's initial stance on the Ottoman Empire was what one might have expected from the self-proclaimed inheritor of Canning's philhellene policy; he was, initially, firmly on the side of those who believed that the Ottoman Empire was doomed. In a letter to his old friend (now ambassador to France) Lord Granville, in 1831, he wrote: "The fact is that Turkey is rapidly falling the pieces. This need not imply that he, personally, wanted the Ottoman Empire to collapse, but there were certainly those in the government who did." (Charmley, 2002, p.82)

As it can be seen in these words of Charmley, although Palmerston was so pessimistic about the Ottoman Empire's ability to survive or even worse, some British politicians in the Cabinet even desired the Empire's dissolution. Later on, the main British policy had been to support the maintenance of the territorial integrity of this Eastern country with their all might. It is a fact that that this sea change, in the British policy respecting the Eastern affairs which came about in only a few years, would have been too great to be spontaneous.

It might be said that it is not necessary in this article to study diplomatic events after Mahmud II's death since the present literature has covered this in much detail. However, it should be mentioned that the last words of the article, assert that Mahmud's and his diplomats' contribution was considerable, and just as significant as that of Palmerston and Metternich. The Sultan's diplomatic efforts greatly assisted in bringing about the first result in 1839, stopping Mehmet Ali from going any further, and then the Convention of London, officially called the Convention for the Pacification of the Levant, signed in 1840 by the Ottoman Empire and the four European powers, Britain, Russia, Austria, Prussia, and Mehmet Ali. This convention was vital, and profitable for both the British and the Ottomans, because Mehmet Ali and the Russians lost almost everything that they had acquired between 1833 and 1839. This treaty would probably have evidenced to Mahmud II that all his diplomatic efforts had been well worth all his trouble, had he lived long enough to see this positive final phase of the long and

difficult diplomatic process he had instigated to free his Empire from two big troubles; Mehmet Ali and Russia.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Archival Sources

T. C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, HAT., File No: 380 Document No: 20558 C, File No: 382 Document No: 20584, File No: 1179 Document No: 46569 J, File No: 1190 Document No:46879 001, File No: 381 Document No: 20567, File No: 685 Document No: 33266 H, File No: 737 Document No: 34965 E, File No: 697 Document No: 33630, File No: 737 Document No: 34969 G, File No: 828 Document No: 37478 A, File No: 828 Document No: 37482 A, File No: 828 Document No: 37490, File No: 829 Document No: 37498, File No: 829 Document No: 37500 B, File No: 830 Document No: 37506, File No: 829 Document No: 37502 B, File No: 381 Document No: 20579 H, File No: 382 Document No: 20592, File No: 452 Document No: 22409 C, File No: 831 Document No: 37519 A, File No: 831 Document No: 37519 B.

BOA, C., HR, File No: 152 Document No: 7569.

Secondary Sources

Charmley, J. (2002). Palmerston: artful dodger or babe of grace. T.G. Otte (Ed.), in *The Makers of British Foreign Policy* (p.75-97). Palgrave Macmillan.

Demirbas, S. (2015). The treaty of balta limanı's role in anglo-ottoman relations during the Mehmet Ali problem. *Journal of History School*,8(24), 233-251.

Demirbaş, S. (2016). A new perspective on the treaty of unkiar skelessi mahmud II's use of international diplomacy to resolve the mehmet ali problem, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 1-16.

Findley, C.V. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Findley, C.V. (1972). The foundation of the Ottoman foreign ministry: The beginnings of bureaucratic reform under Selim III and Mahmud II. *International Journal of Middle East Studies*, 3(4), 388-416.

- Findley, C.V. (1970). The legacy of tradition to reform: Origins of the ottoman foreign ministry. *International Journal of Middle East Studies*, 1(4), 334-357.
- Ortaylı, İ. (2009). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş Yayınları.
- Rodkey, F.S. (1929). Lord palmerston and the rejuvenation of Turkey 1830-41. *The Journal of Modern History*, 1(4), 570-593.
- Turan, N.S. (2014). *İmparatorluk ve Diplomasi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Webster, C. (1951). *The Foreign Policy of Palmerston: 1830-1841: Britain, The Liberal Movement and The Eastern Question, Vol. I*. G. Bell and Sons.
- Zürcher, E.J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Mahmud II initiated a massive reform programme in order to improve the social, economic, military and administrative circumstances of the Empire with the help of well trained statesmen. These reforms have been studied by numerous historians. Nevertheless, the narrative concerning the use of the diplomacy that was conducted by Mahmud II and his diplomats and that was seen as the only weapon to save the Empire from major international conflicts along with many other issues the Empire had to deal with, were either not narrated from an Ottoman perspective and not in a proper manner or it was done from a European viewpoint. "Orientalism" could be said to be one of the most important reasons for this bias against the Ottoman diplomacy of that era. This bias is most evident when it comes to the issue of Mehmed Ali Pasha of Egypt. This issue took place between 1831 and 1839. In spite of the big ambitions of the governor of Egypt, Mehmed Ali Pasha who wanted to give the house of Osman an end, the two military defeats (1832 Konya and 1839 Nizip) did not finish off the Empire. At this point, the following question comes to mind: what saved the Empire that had already become militarily vulnerable to collapse. The answer is simple: diplomacy. Most accounts of the Ottoman diplomacy of that era have always been one sided and Eurocentric due to some "orientalist" biases and prejudices. According to these narratives, after suffering some military defeats, Mahmud II and his diplomats just watched the diplomatic manoeuvres of the European powers in Ottoman lands and waited for the end without having any diplomatic plans and manoeuvres. They also portray Lord Palmerston as the sole architect

of the 1840 Treaty of London that compensated the two military defeats and that extended the life of the Empire by another century.

However when we examine the instructions in Ottoman documents given by the Emperor to his diplomats residing in many European capitals and their efforts to follow them, it will be seen what kind of a role Mahmud II and his diplomats played in this diplomatic success. It will also be seen that the Emperor and his diplomats had a diplomatic goal and they launched a diplomatic campaign to reach that goal, and this was the background to the ensuing events seen as to the detriment of the Empire: the arrival in Istanbul of Russian troops after the 1832 Konya defeat, the 1833 Treaty of Hünkâr Iskelesi, the 1838 Treaty of Baltalimani and finally the Battle of Nizip in 1839.

In this study a short introduction to the course of the institutional reforms in Ottoman diplomacy from Selim III to Mahmud II will be followed by a focus on the Empire's diplomatic manoeuvres prior to the Battle of Nizip that was itself an effort to bring the diplomatic campaign initiated by the Emperor and his men, to a successful end.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49824>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 05-03-2021
Kabul Tarihi: 20-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 05-03-2021
Accepted: 20-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yükmen Edens, B. (2020). The Place of Dolmens in the Archaeology of Turkey - A Review. *Journal of History School*, 51, 806-830.

THE PLACE OF DOLMENS IN THE ARCHAEOLOGY OF TURKEY – A REVIEW

Bakiye YÜKMEN EDENS¹

Abstract

Dolmens and other megalithic monuments are important elements of European prehistory. Similar kinds of monuments have been known to exist in Turkey since the 1930s, and research on these monuments has continued intermittently until the present day. However, megalithic monuments in Turkey remain poorly understood, due in part to a relative lack of research interest in these monuments, and in part to terminological confusion among archaeologists. This article discusses terminological issues related to dolmens, and summarizes the history of research in Turkey of these megalithic monuments. Then the article reviews the approximately 1100 dolmens currently known in Turkey. Almost all of these dolmens are in three different regions (middle Euphrates-Cilicia, Kars, Turkish Thrace) at the edges of the country, and the dolmens in each of these regions have a different architectural character and chronological position.

Keyword: Dolmen, Megalithism, Turkey, Anatolian prehistory

Türkiye Arkeolojisinde Dolmenlerin Yeri – Bir Değerlendirme

Öz

Dolmenler ve diğer megalitik anıtlar, Avrupa tarihöncesinin önemli unsurlarıdır. Türkiye'de de benzer türden anıtların var olduğu, 1930'lardan beri bilinmektedir ve bu anıtlar üzerine yapılan araştırmalar günümüze kadar, aralıklı olarak, devam etmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'deki megalitik anıtlar, kısmen bu anıtlara yönelik araştırma

¹ Dr., Çukurova University Faculty of Arts and Sciences Department of Archeology, Department of Prehistory, byedens@cu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2165-783X

The Place of Dolmens in the Archaeology of Turkey

ilgisinin görece eksikliğinden ve kısmen de arkeologlar arasındaki terminolojik karışıklıktan dolayı tam olarak anlaşılammıştır. Bu makale, dolmenlerle ilgili terminolojik konuları tartışmakta ve Türkiye'deki bu megalitik anıtların araştırılma tarihini özetlemektedir. Makale daha sonra, şu anda Türkiye'de bilinen yaklaşık 1100 dolmeni değerlendirmektedir. Bu dolmenlerin neredeyse tamamı, ülkenin sınırlarında, üç farklı bölgede (Orta Fırat-Kilikya, Kars, Türkiye Trakyası) bulunmaktadır ve bu bölgelerin her birinde bulunan dolmenler farklı bir mimari karaktere ve kronolojik konuma sahiptir.

Anahtar kelimeler: Dolmen, Megalitizm, Türkiye, Anadolu prehistoryası

INTRODUCTION

The words “megalith”, “megalithic” and “megalithism” have several different meanings in Turkish archaeology. In one usage, these words simply refer to construction with ‘large stones,’ and even a brief internet search shows these terms applied to places as diverse as Neolithic Göbekli Tepe and Roman Baalbek. At least in the latter context, “megalithic” is basically equivalent to “cyclopean.” In a more restricted usage, these terms are applied to implicitly prehistoric structures of large undressed stones. Such structures are typically classified as dolmens, menhirs and cromlechs.

The latter meaning reflects the French-inspired tradition of prehistoric archaeology which Şevket Aziz Kansu initiated in Turkey during the 1930s. Kansu earned a medical degree in Istanbul, and then in 1927 traveled to Paris to study physical anthropology. On his return to Turkey in 1929 he taught anthropology and, in 1935, he helped to establish the Faculty of Language, History and Geography (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi) in Ankara, where he developed the program of prehistoric archaeology. As part of this program Kansu published *Prehistorya Araştırmalarında Metodlar* (Kansu, 1938), as a textbook for Turkish students. This short work was in fact a translated abridgement of the second edition of *Manuel de recherche préhistorique* (Société Préhistorique Française, 1929), which had appeared shortly before Kansu returned to Turkey. In his book Kansu used the terms menhir (and also the Turkish equivalent *dikilitaş*), stone alignment (*sıra taşları*), cromlech, dolmen and tumulus. He characterized as megalithic these kinds of structures (Kansu, 1938, p.94-98).

Turkish researchers today use these terms in a fairly consistent way. However, terminological problems do emerge with “dolmen” and “tumulus” as classes of funerary monuments. Turkey is at the geographical intersection of continents. The country is also at the intersection of three different intellectual traditions of archaeology. Many researchers follow the western European

tradition of prehistoric archaeology that Kansu introduced to Turkey, and these researchers speak of dolmens, menhirs and so forth. In this tradition, a dolmen is a chamber of large, usually roughly shaped stones. The chamber is built upon the ground surface, and it need not be enclosed by earth or rubble. This intellectual tradition makes an explicit allusion to megalithism, i.e. the incorporation of large stones in prehistoric monuments.

Other researchers follow a tradition of classical archaeology which uses the term ‘tumulus’ as a catch-all for any kind of mounded covering over a burial chamber of any structural type. In this regard, a relatively small tumulus of stone rubble is equivalent to the Scottish word ‘cairn,’ a term which is rarely used in Turkey but which is common employed in Near Eastern archaeology as an alternative to tumulus. Some researchers, notably among those working in northeastern Anatolia (e.g. Köroğlu, 2000; Özfirat, 2009), have adopted the term “kurgan,” again in reference to any burial below a mound of earth or stone rubble. This usage follows the tradition inherited from Russian/Soviet archaeology in the neighboring Transcaucasian states and the (Turkic) steppes, and indeed the archaeological cultures involved span the modern borders.

In itself a tumulus, a cairn or a kurgan has no necessary relationship to megalithism. Use of the term “dolmen” draws attention to the nature and location of the chamber, i.e. a structure of large stones set upon the ground surface. In contrast, tumulus, kurgan and cairn draw attention to the earth or rubble mound that covers the chamber. The mound might enclose a chamber that is constructed of very large stones. For example the Kurtkale kurgans (on the left bank of the Kura River near the Georgian border) cover chambers roofed by slabs that may exceed 2 x 1 m in size (Köroğlu, 2000); the Talin kurgan no. 10 in Armenia covers a dolmen-like structure set upon the original ground surface (Kalantarian, 2011). But in most kurgans or tumuli, the burial is a simple pit, a timber chamber, a stone cist, or a chamber of dressed stone blocks. Even when the structural character of the chamber is evident, different researchers might identify the same monument as a dolmen, a tumulus or a kurgan. For example Kökten (1944) called a large structure at Akçakale a dolmen, while Köroğlu (2000) termed the same structure a kurgan. The structure may in fact not be prehistoric, but rather an Urartian (Iron Age) burial monument (Yükmen, 2003, p.30).

The following review follows the French-inspired vocabulary which Kansu introduced to archaeology in Turkey. Therefore these structures are identified by the character of the chamber rather than the covering over the chamber. Dolmens are known primarily from three distinct zones around the

edges of Turkey, in the northeast (Kars), the south (Euphrates-Cilicia) and the northwest (Thrace).

1. History of Megalithic Research in Turkey

Megalithic monuments in Anatolia were first mentioned when Ernest Chantre reported rumor of dolmens between Muş and Erzurum (Chantre, 1882). At this time, tombs identified as dolmens were well-known in Caucasia, and Jacques de Morgan (1890) excavated a number of these megalithic monuments near Lenkoran in the Talysh region of Azerbaijan. Megalithic research began in Bulgaria with the work of the Şkorpil brothers during the late 19th century, and in 1933 V. Mikov referred to dolmens in Turkish Thrace (Özdoğan & Akman, 1992, p.407). But neither the Francophone nor the Slavophone research had any direct effect on Turkish archaeology. Indeed, megalithic structures were only rarely reported in Turkey before the Second World War, examples being a standing stone in Elbistan (van der Osten, 1930, p.108, fig. 116) and megalithic circles in Malatya (Przyluski, 1937; see also Alvaro & Palumbi, 2014).

Following Kansu's creation of the archaeology program in Ankara, İ. Kılıç Kökten and others began regional surveys in many parts of Turkey during the 1940s and the following decades. These surveys encountered megalithic monuments of different kinds, as summarized in the following table. Typically the structures were reported with minimal detail, and with often unfounded speculation of date. Anecdotal reporting of dolmens continued during the 1980s and later, for example the three dolmens described from the classical town Limyra in Antalya (Borchhardt & Wurster, 1989). But more systematic research programs oriented toward megalithic structures also began during the 1980s. Mehmet Özdoğan's research program in Turkish Thrace included an explicit focus on dolmens (Özdoğan, 1982; Özdoğan, 1983; Özdoğan & Akman, 1992; Akman, 1997). This program led to spin-off projects that addressed standing stones/menhirs in Turkish Thrace (Erdoğu, 2003; Erdoğu, 2005; Erdoğu et al., 2002). Other research project during the 1990s focused on dolmens in Kars, Adıyaman, and Gaziantep (Yükmen, 2003), and in Hatay and Kahramanmaraş (Yükmen 2000; Yükmen, 2001; Yükmen Edens, 2003; Yükmen Edens, 2004; Yükmen Edens, 2012). More recently dolmens have been found in a prehistoric survey in Adana (Yükmen Edens, 2018; Yükmen Edens, 2019).

As this summary suggests, Turkish archaeology has given relatively little attention to megalithic structures. Most known dolmens (and other megalithic structures) appear in three geographical parts of Turkey – in southeastern Anatolia, in the Kars region of northeastern Anatolia, and in Turkish Thrace (Figure 1). Around 1100 dolmens have been reported from Turkey to date. The

great majority of these structures – over 90% – appear in southeastern Anatolia. Of the remainder, most are in Turkish Thrace and only a small number are in northeastern Anatolia. In addition a few dolmen-like structures are reported from Antalya in southwestern Anatolia. These include three structures reported from Limyra (Borchhardt & Wurster, 1989), and four structures at Gökçeören (Yükmen, 2003, p.26-27). These structures incorporated large shaped stones that are better characterized as “cyclopean” rather than “megalithic”, and the structures very likely date to the Hellenistic period.

Table: Megaliths reported before 1980

Type	Province	Locality	Reference
“menhir”	Kahramanmaraş	Elbistan	van der Osten 1930
	Ankara	Ilıcaköy	Kökten 1960
	Kastamonu	Eksen	Kökten 1947
			Kökten 1951
	Thrace	various	Bostancı 1952 Kansu 1969
“cromlech”	Malatya	Gelinciktepe	Przyluski 1937
	Kars	Akçakale	Kökten 1944
	Kahramanmaraş	various	Kökten 1960
“dolmen”	Kars	Akçakale	Kökten 1945
	Kahramanmaraş	Taşoluk	Kökten 1960
	Thrace	various	Kansu 1963
			Kansu 1969
			Kansu 1971
	Kars	Çaycı Köyü	Kansu 1964
	Antalya	near Karain	Kökten 1967

2. Dolmens in Southeastern Anatolia

Dolmens are documented in three geographically distinct sections of southeastern Anatolia (Figure 2): (1) elevated locations near right bank tributaries to the Euphrates River in Adıyaman, Gaziantep and Kahramanmaraş; (2) locations within the catchment of the Orontes River in Hatay; and (3) a coastal setting west of the Amanos Mountains in Adana. Most of the dolmens in all three settings are rectangular box-like structures. In their basic form, these structures are made with three large stone slabs (two side walls and a roof). This basic form is often called a trilithon (see Fraser, 2018). An additional slab may close the

back or both front and back ends of the chamber. In some locations in Hatay, passage graves and other structural types are common. These types include dolmens with walls made from multiple slabs set on edge plus a short entry passage, and chambers constructed of roughly coursed stones. These variations probably have a chronological significance. In the southern Levant, the trilithon form is firmly dated to 4th millennium BC, while other forms of megalithic graves date to the 3rd and early 2nd millennium BC (most recently, Fraser, 2018). We do not know whether the same chronological distinctions apply also to southeastern Anatolia, but it would be prudent to consider these structural types separately.

2.1 Trilithons

Right bank Euphrates drainage

Five groups of trilithons have been found on limestone ridges which bracket right bank tributaries to the Euphrates River. These dolmens sit on south-facing slopes, but not on the crest, of the ridges, 20-30km west of the Euphrates itself (see Figure 2 no. 3-7). In Adıyaman three groups of 2-67 dolmens (Tetirli, Kargalı and Yoldüzü) appear on the Heyikdağı ridge along the north side of the Çakırhöyük plain. In Kahramanmaraş a group of 69 dolmens form two clusters on the Bozdağ ridge near Köklücu and Sarıköy in the Araban plain. In Gaziantep at least 26 dolmens form several clusters over a 1 x 3km area at Küçük Karakuyu on the Karadağ ridge overlooking the Yavuzeli plain (for more detailed presentations, see Yükmén, 2003; Yükmén Edens, 2012).

The trilithons are made of limestone slabs set on edge and covered with a limestone capstone. In most cases the side walls are formed of a single slab. Most chambers have no or only one (surviving) end wall, and fewer than one in ten are closed at both ends. The great majority of chambers have vertical side walls (Figure 3 left). But some chambers in all the groups except Sarıköy are formed by two slabs leaning toward each other to form a triangular space with the capstone balanced over the central ridge-line. When such chambers have end walls, these stones are also triangular in shape. The average chamber at Kargalı and Küçük Karakuyu is 1.6-1.7m long, 0.9-1.0m wide, and 0.9-1.3m high. The chambers at Tetirli tend to be a little smaller than this. Some chambers appear on a rectilinear platform formed by one or more courses of stone blocks. Coverings of rubble and/or earth are evident at many dolmens, including a few of the chambers set on platforms (visible in Figure 3 left). At Sarıköy pairs of dolmens may share a rubble covering. Some of these double chambers share a party wall, others are separate structures.

The dolmen chambers in the Euphrates drainage generally lack decorative elaboration. However, cupmarks (small and shallow ‘cupules’ up to 8cm across and 5cm deep) appear on the upper face of the capstone of several chambers in Gaziantep, and similar cupmarks appear in a nearby exposure of bedrock. The purpose of these cupules remains speculative.

Orontes drainage (Kızılkaya – Hatay)

Trilithons appear at two locations on limestone ridges on the east edge of the Amuq plain (Figure 2 no. 1). Two hundred ninety two dolmens plus a stone circle have been recorded across a 63 ha area on the Kızılkaya ridge, and an additional six chambers appear on the nearby Sarmaşık hill. Trilithons also occur at Çatalyurt near the Karasu, but these form a continuum with more complex structures which are considered below.

At Kızılkaya and Sarmaşık 278 of the 298 chambers are made by two limestone slabs set on edge to form side walls and covered by a capstone (Figure 3 right). Only 16 of 219 well-preserved chambers have one or both side walls formed by two slabs. The slabs used for walls measure 40-185cm in length and 50-175cm in width, while the capstones are 85-300cm long by 55-200cm wide; all the slabs are 15-60cm thick. The chambers average 1.4m by 85cm in floor area, and they average 65cm in interior height. About 60% of the well-preserved chambers have one end wall, and 20% have two end walls. Generally wall slabs are even in height, but in three cases the side wall stones are much higher at one end than the other, so that the capstone forms a sloping roof (lower at the rear of the chamber than at the entrance). Twenty chambers use a bedrock shelf as one or both sides of a chamber – in these cases the capstone rests upon the bedrock shelf plus one or more wall slabs. Most of the dolmens lack preserved elaborations. Rectangular platforms of stone blocks or of rubble and earth retained by a low wall (the latter occurring on hill slopes) were found in only 14 cases. Covering mounds of rubble and earth, typically surviving 20cm or less in height, appear at only 18 dolmens, a few of which also have a platform (see Yükmén Edens, 2012 for more detail).

Few surface artifacts appear in the dolmen fields of Kızılkaya and Sarmaşık, and these either are Roman pottery or roof tiles, or they are not chronologically diagnostic. The dolmens therefore remain without even the suggestion of a date. Recent illicit digging into one dolmen did leave behind human bone and teeth, confirming that the structures were used.

Adana

In 2016 and 2017 an on-going prehistoric survey in eastern Cilicia found trilithons on a basalt hill next to the Gulf of Iskenderun, where the Botaş port (terminus of the petroleum pipeline from Azerbaijan) is located (Figure 2 no. 8). The dolmens have been published only in preliminary form (Yükmen Edens, 2018; Yükmen Edens, 2019). Here the trilithons form two clusters about 1km apart on the west side of the Botaş basalt hill, overlooking the valley through which flows the Boyalı Dere to the sea. The southern cluster contains a dozen or more structures, and the northern cluster includes 28 dolmens over a 300 x 100m area, plus another 3 dolmens about 300m further north. The trilithons are made of basalt slabs, which are up to 210cm by 160 cm by 50cm in size. Most chambers are open at both ends; some chambers with one end wall, and a few with two end walls, also appear (Figure 4). The chambers are 1.2-1.7m x 0.5-0.7m in floor area, and they stand around 60cm high. In some examples in both clusters, a circle of stone blocks surrounds the chamber, but otherwise the dolmens lack elaborations such as an entry passage, a platform or a preserved covering mound.

Although an extensive artifact scatter covers the west slope of the hill, these artifacts represent Palaeolithic through medieval periods, and none occurs within or directly near a dolmen. Between the two parts of the north cluster of dolmens are faint remains of agricultural terracing. This terracing is much more eroded than nearby terraces of evident Roman date, and surface artifacts suggest a Late Chalcolithic-Early Bronze date. Boyalı Höyük – the only known prehistoric settlement in the Boyalı Dere valley – sits on the western edge of the Botaş hill, about 1.7km from the agricultural terracing and 1.5km from the south cluster of dolmens. Surface pottery from the mound indicates Late Chalcolithic and Early Bronze Age (as well as later) occupation (Steadman, 1994). As a hypothesis for future research, these three elements – village, agricultural terraces and dolmens – belong together, the dolmens serving to mark territory and ownership.

2.2 Passage graves and other forms at Çatalyurt (Hatay)

The Karasu, in the northern edge of the Orontes drainage, flows into the Amuq plain through a landscape of Pleistocene basalt flows. Survey near Hassa in the late 1990s recorded 456 structures along a 5km length of the southern end of the Koroğlu basalt (Figure 2 no. 2); more recent survey has added another dozen structures to this total (Yükmen, 2000; Yükmen, 2001; Yükmen Edens, 2012; Yükmen Edens, 2018). This section of the basalt hosts numerous springs, and the Karasu runs nearby. The recorded structures are typologically diverse.

Some are trilithons, but most are passage graves, masonry chambers or other forms of megalithic tombs.

The structures recorded in the original survey form four unequal clusters along the southern edge of the Koroğlu basalt badlands (*leçe*). From west to east these clusters are;

Çatalyurt-1 – 83 structures near Mazmanlı

Çatalyurt-2 – 39 structures

Çatalyurt-3 – 318 structures near Çatalyurt

Çatalyurt-4 – 14 structures

The more recently recorded structures are just west of Çatalyurt-1 in Mazmanlı, and they belong to the same group.

While many of the structures present relatively inchoate heaps of stone, architectural details are evident in about two-thirds of the structures. These structures fall into three basic formal types.

Orthostat chambers

Basalt slabs set on edge (orthostats) form chambers that are covered by basalt capstones. The chambers are normally rectangular but they occasionally take a trapezoidal, and in one case an oval, plan. The chambers are usually 80-150cm long and 60-100cm wide but they can be up to 3m long and almost 2m wide. The larger chambers are formed by multiple slabs on each side – about 30% of chambers are formed by a single slab for each wall, and the rest have 2-4 slabs for side walls and/or end walls; the wall of the above-mentioned oval chamber is composed of 8 slabs. The typical orthostat is 50-100cm wide, 50-90cm high, and 20-30cm thick, while the capstones are somewhat larger (usually 80-150cm long, 50-100cm wide and 30-35cm thick, but they can be as much as 250 x 150cm in area). An interior pavement was seen in one example.

About one-third of the well-preserved orthostat chambers are closed at both ends; these chambers are all trilithons in type, i.e. they use a single stone for each sidewall. The remaining chambers are open at one end, and the side wall of most of these structures is composed of two or more orthostats. The entrances to the latter chambers are often elaborated with a frame (narrow orthostats set at right angles to the side walls) or a short entry passage (Figure 5). Passaged chambers account for over twenty percent of the well-preserved sample.

Around three-fifths of the chambers are enclosed by an exterior structure. Several types of exterior structures appear. Often a mound of rubble surrounds the chamber, and a low (single course) ring wall sometimes retains the rubble.

In some cases, a coursed retaining wall, composed of up to 7-8 courses of basalt blocks up to 1.5m high, surrounds the chamber, with rubble filling the space between these two architectural elements (Figure 5).

Coursed masonry chambers

These rectilinear or curvilinear chambers are formed of basalt blocks laid in rough courses and covered by capstones. The rectilinear chambers are 1-1.5m long or smaller, while the curvilinear chambers are 2-3m across. Some of the chambers survive up to 1.5m high but most heavily collapsed. The masonry chambers are surrounded by high ring walls that are similar in construction to those described above for orthostat chambers. The ring walls normally enclose a rubble fill against the masonry chamber, but occasionally the two elements abut. Ring walls may be roughly square (4-5m to a side) or rectangular (3.5-5.5 x 2.5-4.5m) in outline, but many are curvilinear (Figure 6). Most of curvilinear ring walls take an oval shape, but some incorporate straight sections that turn a right angle to make a quadrant shape. Most of the curvilinear ring walls enclose an area similar to the rectilinear walls (mostly 3.5-4.5m across) but some are up to 10m across. The generally collapsed state of the upper coursing prevents ascertaining details of the interior of the chambers (e.g. the presence of paved floors, the possibility of corbelling). Built entrances seem to be absent from these structures.

Corbelled chambers

Only two chambers are constructed of basalt blocks laid in a corbelling fashion to form the side walls of a rectilinear chamber open at one end and covered by larger slabs (capstone). The chambers are 150m long wide and 80cm wide at the entrance, narrowing toward the closed rear wall; the chambers are about a meter high. A rubble covering encloses both of the corbelled chambers.

Cluster composition

The four clusters at Çatalyurt contain different proportions of these three structural types. In the Çatalyurt-1 cluster, all of the identifiable structures are orthostat chambers. Three of the chambers found in the original survey and all of the chambers found in 2016 have a ring wall. In the Çatalyurt-2 cluster, all but one of the identifiable structures is an orthostat chamber, and the exception is a masonry chamber. In the Çatalyurt-3 cluster, only 29 of 233 (12%) of identifiable structures are orthostat chambers, of which five have a coursed ring wall. Here the great majority of the structures (203 of 233) are coursed masonry chambers,

and one is a corbelled chamber. Only four of the structures in the Çatalyurt-4 cluster are structurally identifiable – two are orthostat chambers and two are masonry chambers.

This variability suggests a significant degree of cultural, social and/or chronological difference at Çatalyurt. Regarding chronology, however, the only materials seen around the megalithic structures was Roman period pottery. Several mounds with Chalcolithic, Early Bronze and later occupation do appear near Çatalyurt-3 and Çatalyurt-4.

3. Dolmens in northeastern Anatolia

Leaving aside the issue of the debatable structures at Akçakale (see above), dolmens appear at Carcı in the valley of the Küçük Dere, which is a stream which issues from the south end of Çıldır Lake in Kars. This area is high mountains – the valley itself has very steep sides formed of basalt, and the dolmens appear at an elevation of around 1850m above sea level. Fifteen dolmens have been recorded here, on both sides of the stream (Yükmen, 2003, p.30-32; see also Kansu, 1964). Seven of these structures are preserved well enough to show architectural details; in their original condition, the other eight structures probably resembled these seven. The structures present two basic elements – chamber plus entry corridor. Chambers are polygonal in plan, and measure 2-3m by 1-3m in floor area and 0.7-1.7m in height. The chamber walls are composed of blocks of basalts laid in rough courses. Surrounding the chamber walls are large blocks that form a kind of revetment around the chamber (Figure 7 right). The combination of chamber wall plus revetment forms a thickness of 2-3m. The corridors are 4-10m long, a little more than 1m wide, and about 50 cm high (Figure 7). Both the chambers and the corridors are covered by basalt slabs which are 1.8-2.2m long, 0.7-1.2m wide and 30-50cm thick. Each structure has 3-5 capstones. In no case is a covering of earth and/or rubble preserved.

The chambers are set within the valley, usually within 20m of the stream and not more than 10m higher than it. This setting suggests that visibility was not a factor in dolmen location. The corridors and chamber entrances show no preferential orientation. Rather, the corridors point downslope toward the stream, suggesting a relationship with water. No pottery or other datable materials was found at or near these structures, leaving their date unclear.

4. Dolmens in Turkish Thrace

Thrace is home to more than 900 surviving dolmens. The majority of these structures are in the Sakar Mountains of Bulgaria, with lesser numbers in the

The Place of Dolmens in the Archaeology of Turkey

Rhodopes Mountains of Bulgaria and Greece. In addition, perhaps 200 dolmens have been recorded in the Strandja / Istranca Mountains which run along the Turkish-Bulgarian border. About half of these – around 100 – are in Turkish Thrace. These monuments typically appear as isolated structures or in small clusters, but generally they do not form extensive “dolmen fields.” They are sometimes placed on ridgelines, but they commonly are on less visible locations on slopes or flat terrain. Although most dolmens are only partially preserved, surviving details afford the following picture (the following description is based on Özdoğan & Akman, 1992; Akman, 1997; see Delev, 1984; Nekhrizov, 2015; Nekhrizov & Agre, 2015 for description of similar dolmens in Bulgaria).

Two basic chamber types can be distinguished (Delev, 1984; Akman, 1997): (1) a single chamber plus a narrow entry passage, and (2) a main chamber and a smaller antechamber plus a narrow entry passage. The main chamber can measure up to 2.8m by 2.4m in area, and is often over 2m high. Antechambers are lower and often more narrow than the main chambers, and the entry passage is lower still. Dolmen entrances most often point in a southerly direction and occasionally to east or west, but never to the north. The chamber is normally enclosed by a rubble and earth mound (typically 8-16m in diameter), around which a curbing wall is sometimes evident. Variants of the two chamber types include a pair of dolmens within the same mound, and a dolmen plus cist grave within same mound.

An oval porthole appears in the center of the front wall of some (not all) dolmens. In three-section dolmens with portholes, this aperture appears in the front wall of both the antechamber and the main chamber. These portholes are only 40-50cm wide and 60-70cm high, and some archaeologists identify them as a “soul hole” (Turkish *ruh deliği*, from the German *Seelenloch*; e.g. Özdoğan & Akman, 1992, p.410). Similarly, small cupmarks appear on the upper surface of capstones over the main chamber of some dolmens. These cupmarks are sometimes suggested to be places for libation offerings to the dead (e.g. Özdoğan & Akman 1992, p.411).

The excavated dolmen at Arpalık (Lalapaşa) in Edirne provides a well-documented example of a large three-section dolmen within a mound (Akman, 1997). Although the dolmen content had been heavily disturbed, the excavation recovered human bone from four individuals in the antechamber, and also grave goods that included numerous handled cups of a dark hand-made pottery (so-called *Buckelkeramik*) that date to the Bronze Age-Iron Age transition, examples of a light gray wheel-made pottery that is late Iron Age in date, and a fibula that typologically belongs to the 8th-6th centuries BC. Some Hellenistic sherds

appeared in the main chamber. This range of finds suggests that the Arpalık dolmen was constructed shortly after 1200 BC and continued in use until the middle of the 1st millennium BC if not later. These conclusions cohere with the evidence from Bulgarian research on the other side of the border (Delev, 1984; Nekhizov, 2015, p.132).

5. Discussion

Prehistoric and protohistoric megalithic monuments in Turkey are numerous, but still under-researched despite various research programs over the past 30 years. The relative ignorance can probably be attributed to a relatively low interest in prehistory and the frequent connection of field work with dam salvage projects. As a result, the picture we have today may be wildly incomplete.

Dolmens are by far the best known of the megalithic structures in Turkey. They are concentrated in three areas around the edges of the country. The dolmens in these three areas differ in structural concept, and in two cases they have evident connection with megalithic traditions in neighboring regions. Dating remains problematic, but very likely the dolmens in these three regions were built and used in different periods, by different cultural groups with different socio-economic orientations.

The dolmens of Turkish Thrace are convincingly dated to the Early Iron Age, and they belong to a wider region that includes Bulgaria and northeastern Greece. Turkish Thrace is also rich in standing stone ('menhir') locations which are plausibly but still speculatively dated to the same time. This manifestation of monumentality is often linked to migrant groups from southeastern Europe, and the development of a new social order in which the dead of elite families were placed in these above-ground monumental structures (e.g. Delev, 1984; Nehrizov & Agre, 2015; see also Özdoğan, 1998). But the practice of constructing dolmens in Thrace cannot be traced to any place or culture of origin; most likely the Thracian dolmens were a local and independent development.

The trilithon dolmens of the southeastern Anatolia are identical in concept to trilithons of the southern and central Levant, construction of which is now firmly dated to the Early Bronze I period (see Fraser, 2018, p.50-64 for a recent review of this evidence), i.e. the mid-late 4th millennium BC. This period roughly corresponds to the Late Chalcolithic of the Anatolian chronology. Although the formal analogy is clear, the structural concept of a trilithon is a simple one, and independent invention remains a real possibility. So until dating evidence is found in Turkey, appeal to the analogy remains a weak chronological foundation

(thus Fraser, 2018, p.89). Even so, the formal analogy opens the possibility of ideational links during the 4th millennium between Hatay and the southern Levant.

The passage tombs and masonry chambers of Çatalyurt probably have a later date, although this conclusion again rests on analogies, in this case formal parallels with burial structures in the southern Levant (recently reviewed in Fraser 2018), and perhaps also with the above-ground elite tombs of Early Bronze northern Mesopotamian towns (reviewed in Yılmaz, 2006; Peltenburg, 2008; Peltenburg, 2013, p.243-245).

Archaeologists of the southern Levant commonly associate dolmens, regardless of type, with mobile pastoralists (e.g. Epstein, 1985; Zohar, 1992; Prag, 1995). More recently Fraser (2018) has proposed that Early Bronze I trilithons belonged to agricultural communities newly settled in Trans-Jordanian upland valleys where geological condition inhibited creation of rock-cut tombs. This proposal is compatible with the position of trilithons in southeastern Anatolia, on ridges overlooking fertile arable land (see the discussion in Yükmén Edens, 2012). But the Çatalyurt dolmens sit on a very rough expanse of basalt, at the edge of the Karasu where agricultural land is much more limited. Here the pastoralist interpretation remains possible.

The Kars dolmens are much more problematic. In the complete absence of associated small finds, they cannot be dated by local evidence. Structurally analogous dolmens have not been reported from surrounding regions. The geographically nearest dolmen tradition is in Abkhazia, where the structures are dated to the late 4th millennium through 2nd millennium BC. These dolmens typically are constructed of dressed stones, sometimes with decorative patterns in relief, many have porthole entrances, and some front on paved and enclosed courtyards (for an overview, see Trifonov, 2013). The structures at Carcı share none of these characteristics. They also show no relationship with kurgan traditions of Transcaucasia, with de Morgan's dolmens of coastal Azerbaijan, or with dolmens of southeastern Anatolia. The Kars structures thus remain enigmatic, and even a funerary function for these structures is uncertain.

New research programs are needed in Turkey, to find and record undocumented megalithic structures, to document further the known megalithic structures in their landscape context, and to investigate the contents of well-preserved structures, in order better to understand the chronology and social function of these monuments in different parts of Turkey. However, time is running out. Commercial quarrying, expansion of farming fields, creation of large industrial complexes and enlargement of villages are all forces that destroy

prehistoric and historic landscapes. Çatalyurt in Hatay offers an example of this problem. Survey here found new examples of well-preserved dolmens in summer 2016, but by summer 2017 they had been destroyed by bulldozing of the basalt surface in preparation for olive plantings. The accelerating loss of cultural heritage is a problem common to all periods of human history. But to be preserved, or at least recorded, prehistoric dolmens and other megalithic structures must be recognized more widely as important parts of Turkey's cultural heritage.

REFERENCES

- Akman, M. (1997). Megalithforschung in Thrakien. *Istanbulur Mitteilungen*, 47, 151-170.
- Alvaro, C. & Palumbi G. (2014). New 'pastoral landscapes' of the early third millennium BC in the Malatya plain, the case of Gelinciktepe. In P. Bieliński, M. Gawlikowski, R. Koliński, D. Ławecka, A. Sołtysiak & Z. Wygnańska (Eds.), *Proceedings of the 8th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East* (Vol 2, pp. 607-618). Harrassowitz Verlag.
- Bostancı, E. Y. (1952). Gökırmak vadisinde prehistuvar araştırmaları yeni Paleolitik buluntular. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 10, 137-142.
- Borchardt, J. & W. Wurster. (1989). Megalit Graber in Lykien. *Jahrbuch des DAI*, 89, 513-538.
- Chantre, E. (1882). L'âge de la pierre et l'âge du bronze dans l'Asie occidental. *Bulletin de la Société d'Anthropologie de Lyon*, 1(2), 206-217.
- Delev, P. (1984). Megalithic Thracian tombs in south-eastern Bulgaria. *Anatolica*, 11, 17-45.
- Epstein, C. (1985). Dolmens excavated in the Golan. *Atiqot*, 17, 20-58.
- Erdoğu, R. (2003). A major new megalithic complex in Europe. *Antiquity*, Project Gallery 77(297) (<http://www.antiquity.ac.uk/projgall/erdogu297/>, accessed 2 March 2021)
- Erdoğu, R. (2005). *Megalithic monuments of Turkish Thrace*. Unpublished M.Phil thesis, University of Durham.
- Erdoğu, B., Erdoğu, R. & Chapman, J. (2002). Kırıkköy – the largest megalithic complex in Turkish Thrace. *Antaeus*, 25, 547-569.

The Place of Dolmens in the Archaeology of Turkey

- Fraser, J. (2018). *Dolmens in the Levant*. Palestine Exploration Fund Annual XIV. Routledge.
- Kalantarian, I. (2011). The Early Bronze Age complexes of Talin cemetery. *Studii de Preistorie*, 8, 123-138.
- Kansu, Ş. A. (1938). *Prehistorya Araştırmalarında Metodlar*. Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.
- Kansu, Ş. A. (1963). Edirne'nin Lalapaşa-Büyünlü dolmenleri hakkında ilk not. *Belleten*, 27(107), 491-492.
- Kansu, Ş. A. (1964). Kuzeydoğu Anadolu'da Arpaçay (Çaycı Köyü) dolmenlerinden galerili bir dolmen hakkında. *Belleten*, 28(110), 327-330.
- Kansu, Ş. A. (1969). Edirne'de bulunan dolmenler ve dikili taşlar hakkında yeni gözlemler. *Belleten*, 33(132), 577-579.
- Kansu, Ş. A. (1971). Edirne'nin Lalapaşa çevresindeki Kalkansöğüt, Vaysal, Karagöl dolmenleri. *Belleten*, 35(137), 124-136.
- Kökten, İ. K. (1944). Orta, doğu ve kuzey Anadolu'da yapılan tarih öncesi araştırmaları. *Belleten*, 8(32), 659-680.
- Kökten, İ. K. (1945). Kuzeydoğu Anadolu prehistoryasında Bayburt çevresinin yeri ve önemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3. 431-462.
- Kökten, İ. K. (1947). 1945 yılında Türk Tarih Kurumu adına yapılan tarih öncesi araştırmaları. *Belleten*, 11(43), 451-462.
- Kökten, İ. K. (1951). Kuzeybatı Anadolu'nun tarihöncesi hakkında yeni gözlemler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9(3), 201-214.
- Kökten, İ. K. (1960). Anadolu Maraş vilayetinde tarihten dip tarihe gidiş. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 10(1), 42-51.
- Kökten, İ. K. (1967). *Karain Kılavuzu*. Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Köroğlu, K. (2000). Çıldır kurganları, The kurgans of Çıldır. *Arkeoloji ve Sanat*, 96, 2-11.
- Morgan, J. de. (1890). Les nécropoles préhistoriques du nord de la Perse. *Revue Archéologique*, 3ième série, 16, 1-15.

- Nekhrizov, G. (2015). Dolmens and rock-cut monuments. In J. Valeva, E. Nankov & D. Graninger (Eds.), *A Companion to Ancient Thrace*, 126-143. John Wiley & Sons.
- Nehrizov, G. & Agre, D. (2015). Les premiers tombeaux de Thrace. *Dossiers d'Archéologie*, 368, 34-37.
- Osten, H. von der. (1930). *Explorations in Hittite Asia Minor, 1929*. Oriental Institute Communications 8, University of Chicago Press.
- Özdoğan, M. (1982). Doğu Marmara ve Trakya araştırmaları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 26(1), 37-62.
- Özdoğan, M. (1983). Trakya'da tarihöncesi araştırmalarının bugünkü durumu ve bazı sorunlar. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, 21-58.
- Özdoğan, M. (1998). Early Iron Age in eastern Thrace and the megalithic monuments. In N. Tuna, Z. Aktüre & M. Lynch (Eds.), *Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism* (pp. 29-40). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Özdoğan, M. & Akman, M. (1992). 1990 yılı Trakya ve Marmara bölgesi araştırmaları. *9. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 405-423. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özfirat, A. (2009). Excavation of the Bozkurt kurgan cemetery, 2007: first preliminary report. *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan*, 41, 233-247.
- Peltenburg, E. (2008). Enclosing the ancestors and the growth of socio-political complexity in Early Bronze Age Syria. In G. Bartoloni & M.G. Benedettini (Eds.), *Sepolti tra i Vivi. Evidenza ed Interpretazione di Contesti Funerari in Abitato. Atti del Convegno Internazionale*, 215-247. Scienze dell'Antichità 14(1). Università degli Studi di Roma "La Sapienza".
- Peltenburg, E. (2013). Conflict and exclusivity in Early Bronze Age societies of the middle Euphrates valley. *Journal of Near Eastern Studies*, 72(2), 233-252.
- Prag, K. (1995). The Dead Sea dolmens, death, and the landscape. In S. Campbell & A. Green (Eds.), *Archaeology of Death in the Ancient Near East*, 75-84. Oxbow Books.
- Przyluski, J. (1937). Les monuments mégalithiques de Malatya. *Revue Archéologique* 6ième série 6, 3-7.

The Place of Dolmens in the Archaeology of Turkey

- Société Préhistorique Française. (1929). *Manuel de Recherches Préhistoriques* (2nd edition). Alfred Costes.
- Steadman, S. (1994). Prehistoric sites on the Cilician coastal plain: Chalcolithic and Early Bronze Age pottery from the 1991 Bilkent University Survey. *Anatolian Studies*, 44, 85-103.
- Trifonov, V. (2013). What distinguishes Caucasian megaliths from European ones? In S. Bergerbrant & S. Sabatini (Eds.), *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen*, 321-328. BAR International Series 2508. Archaeopress.
- Yılmaz, D. (2006). Erken Tunç Çağı'nda güneydoğu Anadolu'da oda mezar geleneği / Burial customs of the chamber tombs in southeast Anatolia during the Early Bronze Age. *Anadolu/Anatolia*, 31, 57-80
- Yükmen, B. (2000). 1998 yılı Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kars illeri yüzey araştırması. *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, volume 1, 293-300. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Yükmen, B. (2001). 1999 yılı Adıyaman, Kahramanmaraş, Hatay illeri yüzey araştırması. *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 151-156. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Yükmen, B. (2003). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Dolmenleri Işığında Anadolu Megalitleri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yükmen Edens, B. (2003). Hatay ve Kahramanmaraş illeri 2001 araştırması. *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 299-310. Kültür Bakanlığı DÖSİMM Basımevi.
- Yükmen Edens, B. (2004). Adana, Şanlıurfa, Hatay illeri 2002 yılı megalitizm yüzey araştırması. *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 315-324. Kültür Bakanlığı DÖSİMM Basımevi.
- Yükmen Edens, B. (2012). Dolmens of Hatay (southern Turkey) and their connections in Anatolia and the Levant. *Levant*, 44(2), 186-204.
- Yükmen Edens, B. (2018). "Erken Prehistorya ve Kilikya Bazalt Alanları" projesi 2016 yüzey araştırmaları sezonu. *35. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, 225-246. Bursa Büyükşehir Belediyesi Matbaa.
- Yükmen Edens, B. (2019). 'Erken Prehistorya ve Kilikya Bazalt Alanları' projesi 2017 yüzey araştırmaları. *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, 297-326. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Zohar, M. (1992). Megalithic cemeteries in the Levant, In O. Bar-Yosef & A. Khazanov (Eds.), *Pastoralism in the Levant, Archaeological Materials in Anthropological Perspectives*, 43-63. Prehistory Press.

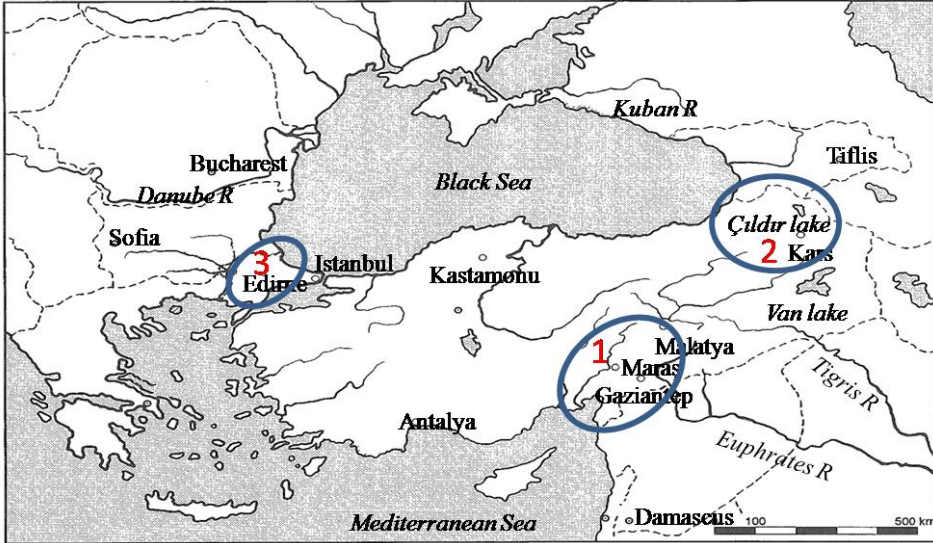

Figure 1: Locations of major concentrations of dolmens in Turkey (1-the Euphrates-Hatay-Adana region; 2-Kars; 3-Turkish Thrace).

The Place of Dolmens in the Archaeology of Turkey

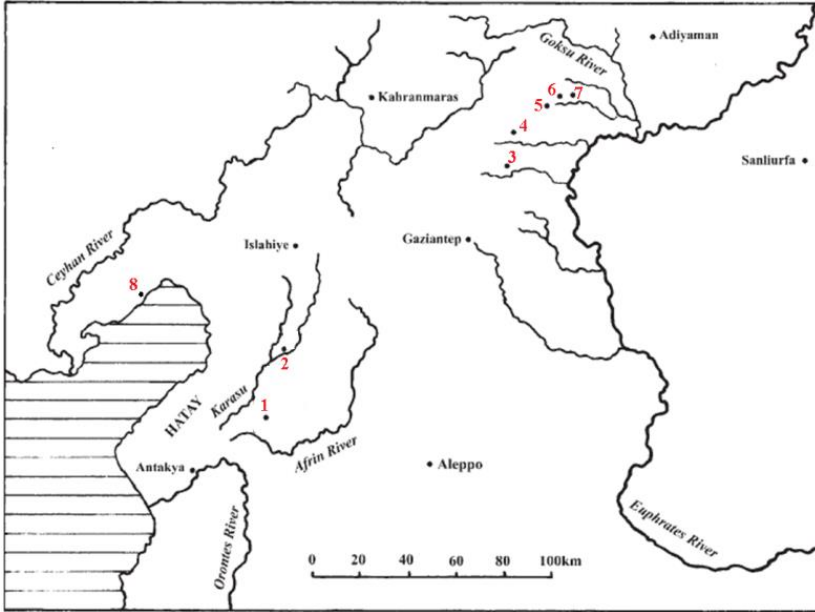

Figure 2: Location of dolmens in southern Anatolia (1-Kızılkaya, Hatay; 2-Çatalyurt, Hatay; 3-Küçük Karakuyu, Gaziantep; 4-Sarıköy, Kahramanmaraş; 5-Tetirli, Adiyaman; 6-Kargalı, Adiyaman; 7-Yoldüzü, Adiyaman; 8-Botaş, Adana)

Figure 3: Trilithons in Kargalı, Adiyaman (left) and Kızılkaya, Hatay (right).

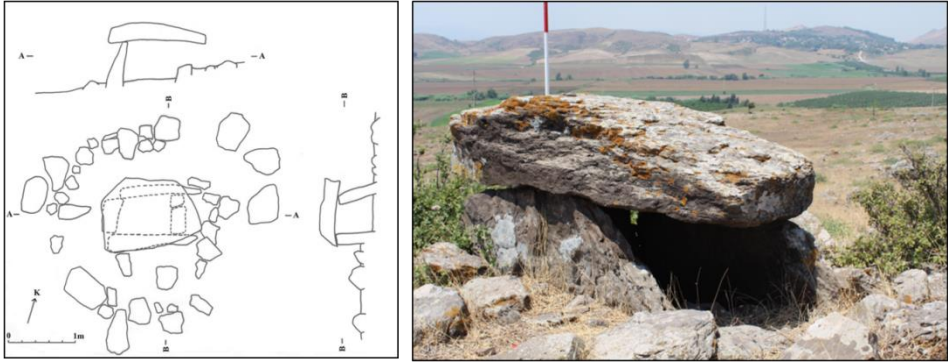

Figure 4: Plan and section drawing (left) and photograph (right) of a trilithon at Botaş, Adana.

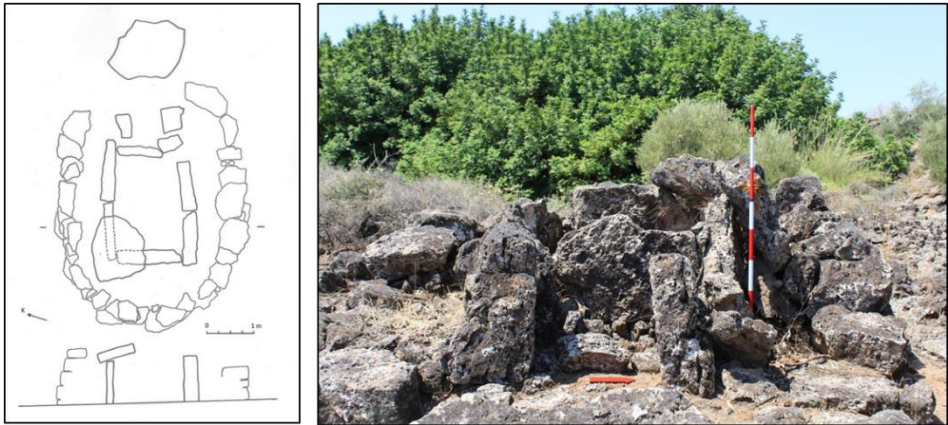

Figure 5: Plan and section (left) and photograph (right) of a passaged dolmen with a partially preserved surrounding wall at Çatalyurt-1, Hatay

Figure 6: General view (left) and detail of the capstone over a coursed masonry chamber at Çatalyurt-3, Hatay.

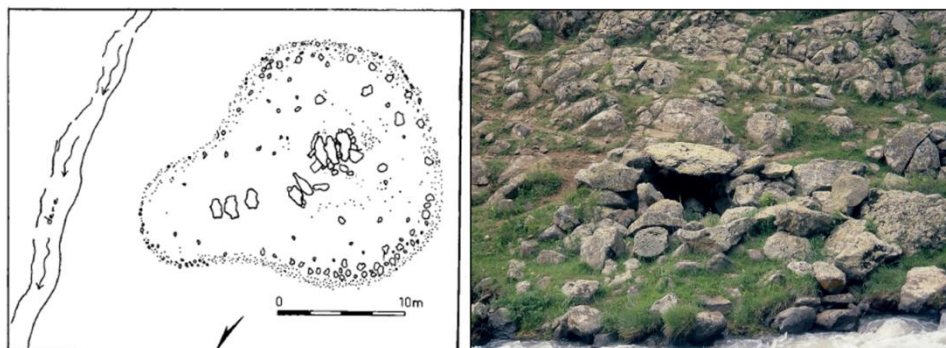

Figure 7: Plan (left) and photograph (right) of a dolmen with entry passage at Carcı, Kars; the location of the Küçük Dere is shown at the left side of the plan.

EXTENDED ABSTRACT

The concept of megalithic monuments was introduced from France into Turkish archaeology by Şevket Kansu during the 1930s. The concept refers to the use of large undressed stones in prehistoric structures of various kinds, among them dolmens (above-ground burial chambers), menhirs (elongated standing stones) and cromlechs (circles of large stones). In the case of dolmens, the chamber is often encased by a covering of earth or stones. A certain degree of terminological confusion among archaeologists arises from using terms such as tumulus, cairn and kurgan in reference to similar coverings over burial chambers of different types. These terms stem from other academic traditions – tumulus is prevalent in classical archaeology, kurgan in Russian archaeology, and cairn in many English-speaking traditions – and they draw attention to the covering rather than to the chamber beneath the covering. In order to clarify the place of dolmens in the archaeology of Turkey, this review examines prehistoric monuments in the country that conform to the early 20th century meaning of the dolmen in Western Europe.

Megalithic monuments in Turkey only occasionally received notice before the Second World War. The first generation of Turkish prehistorians engaged in extended field investigations during the 1940s, 1950s and 1960s; during this time scholars such as İ.K. Kökten, Ş.A. Kansu, and E. Bostancı recorded the existence of dolmens and other megalithic monuments in many parts of the country. But these records of megalithic structures were largely anecdotal. More systematic research did not begin until the 1980s, initially in Turkish Thrace, and then in

Kars and in southeast Anatolia. Although these efforts continue today, the scholarly interest in these monuments remains generally limited. At present, around 1100 dolmens have been reported from various parts of Turkey. Of these monuments, around 90% are in southeastern Anatolia, and most of the remainder are in Turkish Thrace. In addition, a small number are in northeastern Anatolia (Kars).

Most of the dolmens in southeastern Anatolia may be described as trilithons, i.e. a rectangular chamber formed by two upright stone slabs as the two side walls covered by a single capstone. Such chambers may be open at both ends, or may be blocked by an additional stone at one or both ends. Structures of this type have been recorded in three very different contexts in southeastern Anatolia.

Just west of the Euphrates River groups of 2-69 trilithons have been recorded in five places on limestone ridges overlooking the Çakırhöyük plain in Adıyaman, the Araban plain in Kahramanmaraş, and the Yavuzeli plain in Gaziantep. These structures are made of limestone slabs, sometimes set upon a rough stone platform and often partially enclosed by a covering of earth and/or rubble. The wall slabs of some of the chambers lean against each other to form an inverted 'V', with the capstone balanced over the point of the 'V'. This formal variation has not been recorded elsewhere in Turkey.

In Hatay a large (n=292) group of trilithons covers the north half of the Kızılkaya limestone ridge, at the eastern edge of the Amuq plain. These dolmens are also made of limestone slabs, and most have one or both ends closed by additional slabs. Some structures use a shelf of bedrock as one of its walls. A covering mantle of earth and rubble is preserved at only 18 of the trilithons, and only 14 trilithons sit upon platforms. Recent illegal digging into one of these dolmens exposed human bone and teeth, which helps to confirm the funerary nature of these structures.

In Adana, two groups of trilithons have been recorded on the west side of the Botaş basalt hill, adjacent to the Gulf of Iskenderun. Here the trilithons are constructed of basalt slabs. Some of the structures stand within a ring of stone, but otherwise they resemble the Kızılkaya structures. One group of trilithons at Botaş is spatially associated with heavily eroded agricultural terracing. This coincidence raises the possibility that these dolmens marked lineage ownership of productive land.

The date of trilithons in southeastern Anatolia remains uncertain, because none has been found with intact contents. However, they are structurally very similar to dolmens in the southern Levant which are dated to the second half of the 4th

millennium, i.e. the Late Chalcolithic in Anatolian terms. At least hypothetically the same date applies to these structures in Turkey

Other dolmen types appear at Çatalyurt, near Hassa in Hatay. Here more than 450 structures are arranged in four groups along the southern edge of the Koroğlu basalt badlands (*leçe*), overlooking the Karasu floodplain. Some of these structures are simple trilithons. Others are formed by multiple basalt slab set on edge (orthostats), sometimes with additional slabs framing the entrance or creating a short entry passage. Many of these orthostat chambers are enclosed by mounded rubble, or surrounded by a circular wall which retains a rubble packing against the chamber. However, the majority of the Çatalyurt structures are chambers formed by roughly coursed basalt blocks and covered by a capstone. These structures are also enclosed by a surrounding wall which can be curvilinear or rectilinear in plan. The variability of structural form at Çatalyurt suggests a significant degree of cultural, social and/or chronological difference among the dolmens here. Potentially, the coursed wall chambers belong to the 3rd millennium BC, based on analogy with above-ground tombs found in some North Mesopotamian towns. But in the absence of excavated *in situ* materials, the chronological and social significance of the formal variation at Çatalyurt remains impossible to understand.

In Kars, fifteen dolmens have been recorded at Carcı, south of Çıldır. The chambers of these structures are roughly coursed basalt blocks, roofed by larger basalt slabs. A revetment of boulders surrounds the chamber, and a long covered passage leads to the entrance of the chamber. These structures are markedly unlike dolmens in other parts of Turkey or in surrounding regions.

Around 100 dolmens have been recorded in Turkish Thrace. These dolmens typically appear as single structures or form small clusters. Structurally they can be a single chamber plus an entry passage, or a main chamber plus antechamber plus entry passage. The entrances to chambers were blocked with stone slabs; in some cases, these entry slabs featured a small porthole. Although today often missing, it seems that earth and rubble mounds covered all these dolmens. Unusual for dolmens in Turkey, excavation in a dolmen at Arpalık (Lalapaşa) in Edirne recovered human bone from four individuals, confirming that these structures served collective burials. The associated small finds indicate that the dolmen was built shortly after 1200 BC and continued in use until the mid-1st millennium if not later.

The dolmens in these three regions of Turkey differ in structural concept, and in two cases they have evident connection with megalithic traditions in neighboring regions. Dating remains problematic, but very likely the dolmens in these three

Bakiye YÜKMEN EDENS

regions were built and used in different periods, by different cultural groups with different socio-economic orientations. New research programs are needed, to find and record undocumented megalithic structures, to document further the known megalithic structures in their landscape context, and to investigate the contents of well-preserved structures, in order better to understand the chronology and social function of these monuments in different parts of Turkey.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49382>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 12-02-2021
Kabul Tarihi: 21-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 12-02-2021
Accepted: 21-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Azar Nasırabadı, G. (2021). Hârezmşâhlar Döneminde Siyasî İlişkilerin Hazine Gelirlerine Tesiri. *Journal of History School*, 51, 831-853.

HÂREZMŞÂHLAR DÖNEMİNDE SİYASÎ İLİŞKİLERİN HAZINE GELİRLERİNE TESİRİ

Gülseren AZAR NASIRABADI¹

Öz

Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinden birisi olan Hârezmşâhlar Devleti döneminde (1097-1231) gerçekleşen iktisadî faaliyetler ülkenin gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Devletin gelirlerinin ana unsuru ise toplanan vergilerdir. Gelirler hazinede toplanırdı ve buradan devletin giderleri karşılanırdı. Bunun yanı sıra sultanların kendilerine ait hazineleri de bulunurdu. Mâli işlerden sorumlu olan Dîvân-ı İstîfâ ve ona bağlı memurlar sayesinde devletin gelir ve giderleri düzenlenirdi. Devletin sahip olduğu toprakların yanı sıra bağlı toplulukların ve bölgelerin verdiği vergiler de mevcuttu. Bu nedenle toprakların genişlemesi ve özellikle yüksek geliri olan yerlerin ele geçirilmesi ülkenin ekonomik açıdan gelişimine büyük fayda sağlamaktaydı. Hârezmşâhlar Devleti'nin sınırları Alâeddîn Tekiş ve Alâeddîn Muhammed zamanında oldukça genişledi. Bu dönemde gerek ele geçirilen topraklardan alınan gerekse bağlı devletlerin verdiği vergiler sayesinde devlet hazinesi doldu ve iktisadî açıdan oldukça iyi bir duruma gelindi. Moğol istilası ve Hârezmşâhlar Devleti'nin topraklarının ve hazinelerinin bir kısmının Moğolların eline geçmesi ile elden çıkan bu yerler devletin iktisadî durumunu olumsuz etkiledi. Ancak tüm buna rağmen Celâleddîn Hârezmşâh yeni topraklar ele geçirmek üzere batıya doğru ilerledi. Bu sayede devletin gelirleri devam ettirilerek iktisadî olarak ayakta kalması sağlanmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Hârezmşâhlar, Devlet Hazinesi, Vergi, Alâeddîn Muhammed, Celâleddîn Hârezmşâh.

¹ Dr. Öğr. Üy., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, gulserenceceli@gmail.com, Orcid: 0000-0003-2576-7593

The Effect of Political Relations on Treasury Revenues During the Khwarazmshah Period

Abstract

Khwarazmshah Empire (1097-1231), one of the Medieval Turco-Islamic empires, heavily relied on economic activities in terms of its sustainment and development. The main source of income was the taxes. The expenses were met through the revenues accumulated in the treasury. Besides this, the rulers had their own treasuries. The revenues and expenses of the state were arranged through the *Divan Istifa* (Finance Council) and its personnel. Besides the state-owned lands, there were taxes collected from dependent nations and regions as well. Thus, territorial expansion and especially annexation of regions with high revenues heavily contributed to the economic development of the empire. The total area of the Khwarazmshah Empire reached its zenith during the periods of Al al-din Tekish and Ala al-din Muhammad. During this time, the treasury thrived thanks to the taxes collected from not only the annexed territories but also from vassal states and economic situation highly improved. Of course the Mongol invasion and Khwarazmshah Empire's loss of some of its territories and treasuries to the Mongols negatively affected the economic situation. However, despite this, Jalal al-din Khwarazmshah moved westward in order to annex new territories. By doing so, he strove to maintain the revenues and economically survive the state.

Keywords: Khwarazmshah Empire, Treasury, Taxation, Ala al-din Muhammad, Jalal al-din Khwarazmshah.

GİRİŞ

Toplulukların yaşamında en önemli unsurlardan birisi şüphesiz iktisadî faaliyetleridir. Devletler gelirleri sayesinde ayakta kalabilirler ve refah seviyeleri onların ilerlemelerinde mühim rol oynar. İktisadî yapının gelişimini belirleyen gelirlerin önemli bir kısmını vergiler oluşturur². İslâm dünyasında vergi sisteminin kuruluşu, devletin iktisadî yapısının bir temel üzerine inşa edilmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu vergi sistemi İslâmiyetin ilk dönemlerinden itibaren uygulanmaya başlandı. İslâm devletlerinin şartlarına ve durumlarına göre iktisadî yapılarında bazı değişiklikler oldu ve ihtiyaca göre yeni düzenlemelere gidildi³. Böylelikle vergi gelirlerinin elde edilme usulleri ve vergi hukukunun

² Franz Neumark, "Verginin Tarifi ve Mahiyeti", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Türkçe çev. Sabri F. Ülgener, 1/4, (İstanbul 1940), 371-396.

³ İslâm iktisadî yapısının ve vergi sisteminin oluşumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Yusuf, *Kitabü'l-Haraç*, Türkçe çev. Ali Özek, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 1973);

oluşumu şekillenmeye başladı. Özellikle çeşitli işlerle meşgul olan müslüman ve gayrimüslim halkın tabi oldukları vergi türleri tespit edilerek gerekli olan düzenlemelere gidildi. Aynı zamanda bu vergilerin oranları da belirlendi ve iktisadî sistemde yerini aldı⁴. Tüm bunların bir sonucu olarak devlet hazinesi düzgün bir şekilde işler hale geldi⁵. Türk-İslâm devletlerinde de İslâm tarihi ve kültüründen gelen vergi sistemi ve hazine yönetimi esas alındı. Hârezmşâhların mirasını devraldığı Selçuklu Devleti topraklarında gelişmiş bir vergi sistemi uygulanmaktaydı⁶. Elbette bu durum Hârezmşâhlar Devleti'nin ekonomik işleyişine tesir etti.

Selçukluların yıkılış sürecinde Hârezn'de kurulan Hârezmşâhlar Devleti (490-628/1097-1231) Atsız döneminden itibaren bağımsız bir devlet haline geldi. Hârezmşâhlar sınırlarını genişlettikleri İl-Arslan, Alâeddîn Tekiş ve Alâeddîn Muhammed dönemlerinde Horasan, Irak-ı Acem, Mâverâünnehir, Fars, Irak-ı Arap, Dihistân, Taberistân ve Mazenderân bölgelerini ele geçirerek buralardaki siyasî münasebetleri ile gelirlerini artırmaya yönelik faaliyetler düzenlediler⁷. Elbette devletlerarası siyasî ilişkilerin belirlenmesinde iktisadî ilişkilerin rolü büyüktür. Hârezmşâhlar bir taraftan ele geçirdikleri topraklardaki vergileri

Ahmet Tabakoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 2008), 55-107; a.mlf, *İslâm İktisadı*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 105-113.

⁴ Vergi çeşitleri ile müslümanlar ve gayrimüslimlerin tabi olduğu vergiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Salih Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 1984), 47-133.

⁵ İslâm dünyasında hazine sisteminin teşekkülü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalıcık, "İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1, (İstanbul 1959), 29-46; Abdülkerim Öner, "Raşid Halifeler Dönemi Beytülmal ve Oluşum Süreci", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 10/3, (Ağustos 2018), 1016-1036; a.mlf., "Hz. Peygamber Döneminde Beytülmal", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11/1, (Nisan 2019), 74-95; Adnan Adıgüzel, Yunus Arifoğlu, "Horasan Bölgesinde Uygulanan Vergi Sistemi ve Malî Kurumlar (8-10. Yüzyıllar)", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1, (2019), 102-115.

⁶ Selçuklu devletlerindeki bazı uygulamalar hakkında bkz. Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Vergiler*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2021); Pınar Kaya Tan, "Irak Selçuklu Devleti'nin Muhteris Veziri Kemâlülmülk (Kemâleddin) es-Sümeiremi", *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özyayın'a Armağan*, ed. Ebru Altan-Muharrem Kesik-Murat Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2020), 730-731.

⁷ Hârezmşâhlar tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Fuad Köprülü, "Hârezmşâhlar", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1987), 5-1/265-296; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlar Devleti Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Basım, 2000); Clifford Edmund Bosworth, "Kharazm-shahs", *Encyclopedia of Islam*, (Leiden/1978), 4/1065-1068; Aydın Taneri, "Hârezmşâhlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/298-231; Abdülkerim Özyayın, "Harezmsahlar Devleti" *Türkler*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 4/808-896; Aydın Taneri, *Celâlî'd-dîn Hârezmşâh ve Zamanı*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977).

düzenlerken, diğer taraftan da bağılıklarını bildiren topluluklardan vergi almak sureti ile devlet hazinesinin gelirlerini artırmaya çalıştılar. Her ne kadar Sultan Alâeddîn Muhammed zamanı Moğol istilasının yaşandığı bir dönem olsa da, oğlu Celâleddîn Hârezmşâh'ın devletini toparlamaya çalıştığı ve elinde kalan topraklara yenilerini ekleyerek vergi gelirlerini devam ettirdiği görülür. Bu çalışmada kaynakların ışığında dönemin siyasî münasebetlerinin hazine gelirlerine tesiri ele alınacaktır. Hârezmşâhlar Devleti'nin siyasî ilişkilerinde vergilerden bahsetmeden önce bu dönemdeki vergiler ve hazine gelirlerine değinmek yerinde olacaktır.

1. Devlet Hazinesi ve Sultanlara Ait Hazineler

İslâm devletlerinde malî işlerden sorumlu kurum Dîvân-ı İstîfâ olup başında müstevfi bulunurdu⁸. Dolayısıyla Hârezmşâhlar Devleti'nde de iktisadî yapının temeli Dîvân-ı İstîfâ idi⁹. Vergilerin toplanmasının yanı sıra zamanında hazineye girmesi de oldukça önemliydi. Bu konuda devletin tayin ettiği memurlar bulunurdu. Bu kişilerin görevi vergileri miktarınca ve zamanında toplayarak herhangi bir yolsuzluğa mahal vermeden hazineye teslimini sağlamaktı¹⁰. Hârezmşâh adına bölgelerin idaresinden sorumlu olan vekiller merkezî idareye ait vergileri tahsil ederlerdi¹¹. Vergilerin miktarı belliydi ve kimse bunun dışında para almaya muktedir değildi¹². Vergiler mutasarrıflar ve amiller eli ile

⁸ Abbas Sebbâğ, Nebi Bozkurt, "Müstevfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları 2006), 32/147-148.

⁹ Köprülü'nün bildirdiğine göre Hârezmşâhlar Devleti'nde bulunan dîvanların vazife ve sorumlulukları Büyük Selçuklulardan farksız gibiydi. Köprülü, "Hârizmşâhlar", 5-1/280. Hârezmşâhlarda Dîvân-ı İstîfâ hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Meryem Gürbüz, *Hârizmşâhlar: Devlet Teşkilatı, Ekonomi, Kültür*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2014) 115-118.

¹⁰ Mehmet Altay, Köymen "Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/ 2-3 (Ankara 1964), 326.

¹¹ Köprülü, "Hârizmşâhlar", 5-1/280.

¹² Bu konu hakkında önemli bir örnek Emir Mayacuk'un isyanı vesilesi ile yaşanmıştır. Sultan Alâeddîn Tekiş'in emirlerinden birisi ve aynı zamanda oğlu Yunus Han'ın atabeyi olan Mayacuk, Irak bölgesinde Sultan adına faaliyetler düzenledi. Ancak bir süre sonra Tekiş'e karşı isyankar tavırlar gösterdi. Bu durum karşısında harekete geçen Sultan Tekiş, Mayacuk'u yakalattı ve onu cezalandırmadan önce devlete karşı işlediği suçları saydı. Bunların arasında Mayacuk'un hakim olduğu topraklarda vergileri isteğine göre artırıp eksilttiği ve torunu Erbuş Han'ı İsfahan'dan dışarı çıkararak onun vergi memurlarının görevlerini sonlandırdığı bulunuyordu. Sonuç itibarıyla Mayacuk işlediği suçlardan dolayı cezalandırıldı. Ebü'l Hasen İzzeddîn İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, Tükçe çev. Abdülkerim Özyayın, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2008), 10/33; Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihângüşâ*, Tükçe çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 274; Reşideddîn Fazlullah Hemedânî, *Câmiü't-tevârih*, Tashih ve Teşhiye, Muhammed Rüşen-Mustafa Rüşeni, (Tahran: 1373hş), 1/402; Hamideddîn Muhammed Mîrhând,

toplanırdı¹³. Ancak bu kişilerin yanı sıra kadılar da bu görevi yerine getirebilirlerdi¹⁴. Hârezmşâhlar döneminde toplanan vergiler hazineye giderdi ve bunların harcanma usulleri de belliydi. Bu konuda yanlış uygulamada bulunanlar cezalandırılırdı. Zaman zaman devlet adamlarının kendi insiyatifleri doğrultusunda harcama yaptıkları da görülürdü¹⁵. Devlet hazinesinden yapılan harcamalar resmî irade ile gerçekleşirdi. Bu da bizzat sultanın kendisi ve vezir gibi üst düzey yetkililer vesilesiyle olurdu. Ancak Sultan Alâeddîn Muhammed'in annesi de bu iradeye sahipti. Ayrıcalıklı bir durumda olan Terken Hatun devlet hazinesinden istediği kadar harcama yapabiliyordu¹⁶. Terken Hatun Moğolların gelişi üzerine Hârezm'i terk ederken hazinelerini yanına almıştı¹⁷.

Ravzatü's-safâ, (Tahran: 1339Hş), 4/379-380; Gıyâseddîn Muhammed Hândmîr, *Târih-i Habîbü's-siyer*, II, (Tahran 1353Hş), 2/640; Abbas Perviz, *Tarih-i Selâcika ve Hârizmşahan*, (Tahran: 1351Hş), 218-219. Emir Mayacuk ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gülseren Azar Nasırabadı, "Hârezmşâhlar Dönemi Emirlerinden Mayacuk/Mayancuk ve Faaliyetleri", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7/2 (Aralık 2020), 267-286.

¹³ Hârezmşâhlar döneminde mutasarrıf ve âmil hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Meryem Gürbüz, *Hârizmşahlar: Devlet Teşkilatı*, 215-219.

¹⁴ Hârezmşâhlar dönemine ait münşeât mecmualarında Kasım Toyserkani, *Nâmehâ-yi Reşideddîn Vatvat*, (Tahran: 1383Hş). 37-40; Heribert Horst, *Die Staatsverwaltung der Grosselguen und Horazmshahs*, (Wiesbaden: 1964), 144, 163, 165; Bahâeddîn Muhammed b. Müeyyed Bağdâdi, *et-Tevessül ile't-teressül*, Mukabele ve tashih: Ahmed Behmenyâr, (Tahran: 1315Hş), 54-55, 104-110; Ergin Ayan, "Hârezmşâh Atsız'ın Divânından Çıkmış Bazı Münşeâtın Muhatevası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 130, (Şubat 2001), 230.

¹⁵ Celâleddîn Hârezmşâh döneminde gerçekleşen bir olay devlet adamlarının hazineyi kullanımı konusunda bir örnek teşkil eder. Nesevî'nin bildirdiğine göre Şerefülmülk âlimlere ve zâhidlere çok hürmet eder, onlara bol bol para ve hediye verirdi. Saray adetine göre eski aيداتlar ve maaşlar hatta sahipleri düşman bile olsa verilmeye devam ederdi. Hatta bu dönemde Selçuklular zamanında Muhammed b. Sebüktegin'in çocuklarına verilen aيداتlar kesilmemiş ve Sultan Celâleddîn zamanında da devam etmiştir. Şerefülmülk, Beylekân'da olduğu sırada bir gün Şeyh Zeyneddîn Ebu Hamid el-Kazvîni onu ziyarete geldi ve müellif Nesevî vasıtasıyla huzuruna çıktı. Zeyneddîn'in kayınpederi Irak'ın en büyük imamlarından birisiydi. Şeyh dinî bir nutuk sözlerine başlayınca vezir Şerefülmülk durumdan çok etkilenecek ağlamaya başladı. Ardından Zeyneddîn üç kızının ve iki oğlunun olduğunu, bunların evlenme çağına geldiğini ancak evlenecek paralarının olmadığını ifade etti. Şerefülmülk de Kazvin gelirlerinden kızların her birine 200 dinar verdi. Erkeklere de 100 dinar aylık verilmesi için menşur yazdırdı. Bunu gören Zeyneddîn "Bu çocukların ana babalarının günahı nedir ki bu hazretin ihsanından mahrum kalırlar?" demek sureti ile kendisi ve karısı için de para istedi. Şerefülmülk de onlara da yüz dinar aylık bağladı. *Sîret*, Farsça, 262-263; Türkçe, 149-150.

¹⁶ Cüveyni, *Cihângüşa*, 381; Terken Hatun'un devleti içerisindeki konumu ve yönetimdeki tesiri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Meltem Demiralp, *Hârezmşahlar Devleti'nde Alaaddin Muhammed'in Annesi Terken Hatun*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997); Gülseren Ceceli, "Hârizmşahlar Devleti Siyasî Hayatında Kadın'ın Yeri ve Önemi", *Ortaçağ'da Kadın*, ed. Altan Çetin, (Ankara: Lotus Yayınları 2011), 506-515.

¹⁷ Sultan Alâeddîn Muhammed Moğollarının önünden kaçarken Tirmiz Nehri'ni geçti ve Hârezm'e adamlar göndererek annesinin ve haremünün Mazenderân'a gitmesini buyurdu. Bu durum karşısında

Hâzine gelirlerinin en büyük kaynağı vergilerdi. Devlete bağlı olan topraklar vergi ödemekle yükümlüydüler. Bu konu ile ilgili bir örnek Sultan Alâeddîn Muhammed döneminde gerçekleşmiştir¹⁸. Irak-ı Acem hâkimi Ogılmış'ın 614/1217-1218'de öldürülmesinden sonra Sultan Alâeddîn'in Güçlük meselesi ile ilgilenmesini fırsat bilen Fars atabegi Sa'd, Irak-ı Acem üzerine yürüdü. Bunun üzerine harekete geçen Sultan Alâeddîn, Atabek Sa'd ile savaştı ve onu yenerek esir etti¹⁹. Sa'd esir olduğu sırada ise Fars atabegliğinin başına oğlu Nusretüddîn Ebûbekir geçti. O, halka iyi muamele ederek kendisine itaat etmelerini sağladı. Ancak Alâeddîn Muhammed Bağdat'a gitmek istiyordu. Fars bölgesini ele geçirmesinin zor olduğunu bu yüzden de kendisine bağlı olması gerektiğini düşündü. Atabek Sa'd'ı serbest bırakarak annesinin akrabalarından bir hatun ile evlendirdi. Atabegliğe iadesinin karşılığında ülkesinden aldığı verginin 1/3'ünü de saltanat hazinesine vermesini şart koştu ve o da bunu kabul etti. Atabek Sa'd'a hilat de verilerek ülkesine geri gönderildi²⁰.

Sultanın hazinesinin miktarına dair bilgi edinilebilecek bir olay Moğol istilası sırasında gerçekleşmiştir. Alâeddîn Muhammed Moğollar karşısında çok zor duruma düşmüştü. Kendisi 616/1220 yılında Semerkant'tan ayrıldı ve Buhara'ya geçti. Burada oğullarından Rükneddîn'in veziri İmâdüddîn es-Sâvî'nin tavsiyelerine uyarak Horasan'ı bırakıp Irak'a gitmeye karar verdi²¹. Ceyhun'dan geri çekildi ve önce Nişâbûr'a gitti. Emîr Taceddîn Ömer Bestâmî'nin, münşi Nesevî'ye naklettiği bir rivayete göre Sultan Alâeddîn, Bestâm'a geldiğinde Tâceddîn'i yanına çağırtı. O huzurdayken de on sandık getirmelerini buyurdu. Ardından da kendisine bu sandıklarda ne olduğunu bilip bilmediğini sordu. Emîr Tâceddîn de “*Âlemin şahı daha iyi bilirler*” dedi. Bunun üzerine Sultan “*Bu sandıklar paha biçilemez mücevherlerle doludur. Şu iki tanesindeki mücevherler ise hepsinden değerlidir. Karşılığı yeryüzünün tamamının vergisine eşittir.*” dedi. Daha sonra bu iki sandığı Tâceddîn'e vererek en muhkem kalelerden birisi olan olan Erdehn'e götürmesini buyurdu. Görevini

Terken Hatun da askerlerini Hârezm'de bırakıp yanına torunları, yakınları ve hazinelerini alarak vezir Nâsireddîn ile beraber Dihistân üzerinden Mazenderân'a hareket etti. Cüveynî, *Cihângüşâ*, 281-382.

¹⁸ Hârezmşâh Alâeddîn Muhammed zamanında devletin sınırları çok uzak diyarlara kadar genişlemişti. Bu dönemde Meleng isimli Hürmüz adası hâkimi sultan adına hutbe okutmuştu. Ayrıca buradan mal ve vergiler toplayarak Hârezmşâh'a iletmişti. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/156.

¹⁹ Cüveynî, *Cihângüşâ*, 311; Kafesoğlu, *Hârezmşâhlar*, 201-202.

²⁰ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 30-31; Türkçe çev. 20; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/167-168; Cüveynî, Sa'd'ın verdiği verginin 2/3 oranında olduğunu ifade eder. *Cihângüşâ*, 311-312; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 77-78. Köprülü'nün belirttiğine göre bu dönemde muhtar eyaletlerden 1/3 oranında vergi alınmaktaydı. “Hârizmşâhlar”, 5-1/280.

²¹ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 66; Türkçe çev. 35; Cüveynî, *Cihângüşâ*, 318-320.

ifa eden Taceddîn bu kalenin muhafızından sandıkların tam ve mühürlü geldiğine dair bir kâğıt aldı. Daha sonra Moğollar bu bölgeye gelerek Erdehn'i kuşattılar ve sandıkların kendilerine verilmesi karşılığında kaleyi teslim aldılar. Mühürleri hâlâ açılmamış bir şekilde üzerinde bulunan ve Sultan Alâeddîn'e ait olan bu sandıkları Cengiz Han'a gönderdiler²².

Halka ödeyebileceğinden fazla vergi yüklemenin doğru olmadığı malumdur. Hârezmşâhlar döneminde bu gibi durumlarda anlayışlı davranıldığı görülmektedir. Bu konuda bir örnek sultan Alâeddîn Muhammed döneminde yaşanmıştı. Mâlum olduğu üzere Hârezmşâhların Gurlular ile münasebetleri ve mücadeleleri mevcuttu²³. Alâeddîn Muhammed döneminde Gurlular ile Merv'de yapılan savaşı Hârezmşâhlar kazanmıştı. Sultan emirlerinin teşviki ile Cemaziyelevvel 600/Ocak-Şubat 1204'te Herat'a yürüdü. Bu sırada kalenin valisi Gurlu emirlerinin ileri gelenlerinden Alp Gazi idi. Sultan mançınıkları harekete geçirince halk arasında büyük bir panik oluştu. Bunun sonucunda da Alp Gazi bir elçi göndererek Gur hükümdarının kendisine tam bir yetki verdiğini söyledi. Bundan sonra Gurlulardan Hârezmşâhın topraklarına bir saldırı olmayacağını ifade ederek yüklü bir miktarda vergi ödemeyi kabul etti. Aynı zamanda Gur sultanlarının da bu duruma ses çıkarmayacaklarını bildirdi. Alâeddîn Muhammed bu anlaşmayı kabul etti. Ancak Alp Gazi bu vergiyi toplayabilmek için halka zulmetmeye başladı. Bunu öğrenen Sultan halka adil davranmanın çok önemli olduğunu düşündüğünden vergileri kaldırarak oradan ayrıldı. Yolda sultanın askerlerinin bazıları onun haberi olmadan çok sayıda mal ve hayvan ele geçirdiler²⁴.

Bu mesele ile ilgili bir diğer olay da Celâeddîn Hârezmşâh döneminde yaşanmıştır. Sultan, Azerbaycan atabegi Özbek'e Nâsireddîn adlı elçisini göndererek kendi adına hutbe okutması, para bastırması ve vergi vermesini istedi. Özbek de sultanın isteklerini yerine getirdi ve ona hediyeler gönderdi. Aynı zamanda Kazvin Kalesi'ni de bıraktı. Ancak Özbek, Gürcülerin topraklarına saldırmalarından dolayı topraklarının vergiden muaf tutulmasını istedi. Sultan Celâeddîn onun mazeretini kabul ederek vergi mükellefiyetini kaldırdı.

²² Nesevî, *Sîret*, Farsça, 66-67; Türkçe çev. 35-36.

²³ Hârezmşâh-Gurlu münasebetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kafesoğlu, *Harezmsahlar*, 86-91, 147-155, 161-166; Muhammed Abdul Ghafur, *The Goriids History, Culture and Administration*, (Hamburg: Hamburg Üniversitesi, Doktora Tezi, 1960), 65-123; Esger Frugi Ebrî, *Târih-i Gûriyân*, (Tahran: 1381hş) 52-67; Vural Öntürk, *Gurlular Devleti'nin Siyasî Tarihi*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2020), 127-154.

²⁴ Cüveynî, *Cihangüşa*, 281-282; Kafesoğlu, *Harezmsahlar*, 156-157.

Gürcülere de Özbek'in ülkesinin kendi memleketi olduğunu ifade ederek onlardan bu topraklara saldırmamalarını istedi²⁵.

Hazine gelirlerinde bazen esirlerin serbest bırakılması karşılığında para ve malların da teklif edildiği görülür. Bununla ilgili bir örnek Celâleddin Hârezmşâh döneminde yaşanmıştır. Sultan, Sermari'den geçen Aras Nehri üzerine bir köprü inşa edilmesini buyurdu. Münşisi Nesevî bu köprünün yapımını gerçekleştirdi ve ardından sultan şehre girdi. Burada Gürcülerin önemli şahsiyetlerinden üç kişinin esir edildiğini öğrendi. Bir rivayete göre sultan bu esirleri Taceddîn Kılıç ile Tebriz'e gönderdi. Başka bir rivayete göre ise Şerefülmülk'ün maiyetindeki memurlardan bazıları onları Sermari'ye götürdü. Bununla birlikte Şerefülmülk bu esirleri 20.000 dinar ve bu değerde kumaş, gümüş ve hayvan alması karşılığında azad etmek üzereydi. Sultan, Nesevî'yi çağırarak hiç kimseye onları serbest bırakmak için mücadele etmediğini söyledi. Ardından da “*Eğer ben bu şekilde bir mal almak isteseydim öyle bir mal ele geçirirdim ki ateş onu yakamazdı.*” dedi²⁶.

Hazine gelirlerinin miktarı ile ilgili bir örnek Gürcüler üzerine yapılan bir sefer sonucunda ortaya çıkmıştır. Sultan Celâleddin Ahlat muhasarası ile meşgulken Şerefülmülk sultana mektup üzerine mektup göndererek Gürcülerin Tiflis üzerine yürüyeceklerini haber verdi. Bunun üzerine Celâleddin, Tiflis'e yönelerek onlardan önce buraya yetişmek istedi. Bu sırada bazı Türkmen grupları da akınlarda bulunarak yolları ve sınır memleketlerini tahrip etmişlerdi. Onların sahip olduğu atlı kişi sayısı 10.000 civarındaydı. Sultan Ahlat'tan gelirken bu Türkmenlere hücum ederek çoğunu öldürdü ve birçok mal ele geçirdi. Alınan hayvan sürüleri ise Mukan'a gönderildi. Burada elde edilen ganimetlerin sadece hazineye giden 1/5'lik kısmı 30.000 dinardı²⁷.

Celâleddin Hârezmşâh döneminde sultanın hazinesinde yapılan harcamalara dair bir örnek de halifenin elçileri için yapılan masraf ile ilgilidir. Malûm olduğu üzere 622/1225 yılında Halife en-Nasır Lidînillah ölmüş ve yerine oğlu ez-Zâhir Biemrillah geçmişti²⁸. Ancak onun dokuz ay gibi kısa süre sonra

²⁵ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 26-27; Türkçe çev. 18-19; Ziya Bünyadov, *Azerbaycan Atabegleri*, Türkçe çev. İlyas Kemaloğlu, İstanbul: Teas Yayıncılık 2017, 143. Celâleddin Hârezmşâh'ın Azerbaycan'daki faaliyetleri ve bu dönemde Azerbaycan atabegleri ile Hârezmşâhlar arasındaki ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Bünyadov, *Azerbaycan Atabegleri*, Türkçe çev. İlyas Kemaloğlu, (İstanbul: Teas Yayıncılık 2017), 153-173; Taneri, *Celâlü'd-din Hârezmşâh*, 41-51.

²⁶ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 152-153; Türkçe çev. 77.

²⁷ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 155-156; Türkçe çev. 78-79.

²⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/292; Halife ez-Zâhir Biemrillah ve dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Öztürk, “Zâhir-Biemrillâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/92-93; Nevzat Keleş, “Râşid Halifelerinin Altıncısı: ez-Zâhir Biemrillâh (30

vefatı üzerine de oğlu el-Mustansır Billah halife olmuştu²⁹. İşte Sultan Celâleddîn zamanında ez-Zâhir ile aralarında gerçekleşen iyi niyetli elçi gidişleri el-Mustansır döneminde de devam etti. Sultan kendisine gelen halifenin elçileri geri dönecekleri sırada onlarla birlikte kendi elçileri Emîr-i Ahur Necmeddîn Evdek ve Cemâleddîn Ali Erâkî'yi de yolladı. Celâleddîn'in gönderdiği kişiler Mustansır'ın yanından geri döneceği vakit de bu sefer halife bu heyete kendi elçileri olan Mucîreddîn İbn Cevzî ve Sâdeddîn Hâcib'i kattı. Bu arada Celâleddîn 628/1230 yılında Ahlat'ı almıştı. Halifenin elçileri Ahlat'a geldiğinde şehir sultan Celâleddîn tarafından ele geçirilmiş durumdaydı. Mevcut durum ise elçileri iyi bir şekilde ağırlamaya elverişli değildi, çünkü erzak sıkıntısı vardı. Bu durum karşısında sultan elçilerin bir hafta ağırlanmasını ve giderlerin de bizzat kendi hazinesinden karşılanmasını buyurdu. Verilecek ziyafetler için 1.000 dinarlık bir hesap yapıldı. Ama Celâleddîn bu miktarı az bularak 2.500'e çıkarılmasını buyurdu. Böylelikle elçiler iyi bir şekilde ağırlandılar³⁰.

Ele geçirilen bölgeler bazen harap hâlde oluyordu ve dolayısıyla buralardan vergi alınması da mümkün olmuyordu. Hârezmşâhların yeniden imar ettiği şehirler arasında Beylekân ve Erdebil bulunmaktaydı³¹. Yine Ahlat kuşatma ve ele geçirilişi sırasında çok tahrip edilmişti. Sultan Celâleddîn ise bu şehrin durumunun düzelmesini istiyordu. Kentte gerekli tamiratın yapılabilmesi amacıyla sultanın hazinesinden 4.000 dinar alındı. Böylelikle Ahlat'ın yeniden imar edilmesi için çalışmalara başlandı³².

ramazan 622-14 Recep 623/5 Ekim 1225-11 Temmuz 1226)", *Bozkır'ın Oğlu Ahmet Taşağul'a Armağan*, ed. Tuğba Eray Biber, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019), 303-320.

²⁹ İbnü'l-Esîr, X, 308-309. Halife el-Mustansır Billah ve dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yasemin Sarı, *Müstansır-Billâh ve Dönemi (623-640/1226-1242)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013).

³⁰ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 219; Türkçe çev. 130.

³¹ Nesevî'nin bildirdiğine göre Sultan Celâleddîn, Beylekân ve Erdebil şehirlerine geldiğinde bu yerlerin imar edilemeyecek şekilde harap olduğunu gördü. Çarşıya gidenler eli boş dönüyordu. Kendisi şehrin imar edilmesi görevini veziri Şerefülmülk'e havale etti. O da bu iki şehri imar etmek için çalıştı ve etrafına surlar ördürerek ahalinin rağbet etmesi için uğraştı. Sonuçta her iki şehir de mamur bir hale geldiler. Hatta Gence ve Tebriz gibi şehirlerin seviyesine ulaştılar. Bir iki yıl sonra Sultan Beylekân'a geldiğinde Şerefülmülk ona bir tezkere sundu. Burada "*Dünyanın en hakir kulu, Sultanın huzurunda yer öper. Mutfaklar, fırınlar ve ahırlar için Beylekân mahsulünden hazırlanmıştır. 1.000 baş koyun, 1.000 ölçek buğday ve 1.000 ölçek arpa takdim edildi*" yazmaktaydı. Nesevî, *Sîret*, Farsça, 160; Türkçe çev. 80-81.

³² Nesevî, *Sîret*, Farsça, 216; Türkçe çev. 128-129.

2. Siyasî İlişkilerin Devletin Gelir ve Giderlerine Tesiri

Hârezmşâhlar Devleti'nin sınırları genişledikçe yeni ele geçirilen topraklardan alınan vergiler ve elde edilen hazineler devletin gelirlerini arttırmaktaydı. İlk dönemlerinde Karahıtaylara vergi ödemek durumunda kalan Hârezmşâhlar güçleri arttıkça hem bu vergiden kurtuldular hem de yeni fetihlerle ele geçirdikleri yerlerden gelir elde etmeye başladılar. Moğol istilası ile birlikte büyük toprak kayıplarına uğrayan devlet Sultan Celâleddin Hârezmşâh'ın devletin sınırlarını batıya doğru genişletme çabası ile yeni gelir kaynaklarına ulaştı.

2.1. Hârezmşâhların Karahıtaylar ile Vergi Münasebetleri

Hârezmşâhlar Devleti henüz kuruluş sürecindeyken Karahıtaylara vergi ödemek durumunda kaldı. Karahıtayların başında bulunan Gürhan, Balasagun'a gelerek şehri kendisine merkez edindi. Ardından da etraftaki bölgeleri ele geçirerek her birisinin başına şahneler tayin etti. Kanglıları itaat altına aldı ve Kaşgar, Hoten ve Beşbalıg gibi şehirleri ele geçirdi. Böylelikle 1130 yılında Karahıtaylar devleti kurulmuş oldu³³. Ardından Fergana ve Mâverâünnehir'e seferler düzenledi ve oraları da aldı. Sonunda komutanı Erbüz'ü Hârezm'e göndererek buraları yağmalattı. Bu durum karşısında Hârezmşâh Atsız, Gürhan'a elçi göndererek kendisine yıllık 30.000 dinar vergi vereceğini bildirdi ve bunun üzerine iki taraf arasında barış yapıldı³⁴. İl-Arslan döneminde de Karahıtaylara vergi verilmekteydi³⁵. Onun devrinin sonlarına doğru 556/1170-1171 yılında Karahıtaylar Hârezmşâhlara karşı büyük bir ordu ile harekete geçti. Buna karşı İl-Arslan Mâverâünnehir Karluklarından Ayyar Bey'i onların üzerine gönderdi. Ancak bu kuvvetler yenildi ve Ayyar Bey esir edildi. Karahıtaylar ile Hârezmşâhların karşı karşıya gelmesinin nedeni muhtemelen Hârezmşâh Atsız döneminden itibaren Karahıtaylara ödenmekte olan vergide yaşanan aksaklıktır³⁶.

Bu vergi meselesi Sultan Alâeddin Tekiş döneminde yeniden mevzu bahis oldu. İl-Arslan'ın ölümü ile oğlu Sultanshâh Mahmud başa geçmişti. Ağabeyi Alâeddin Tekiş ise Cend şehrinde bulunuyordu. Bu durum karşısında kardeşine karşı asker desteğine ihtiyaç duyan Tekiş, Karahıtaylara giderek yardım talep etti. Hârezm'i ele geçirebilmesi hâlinde de buranın hazinelerini ve mallarını onlara

³³ Ahmet Taşağıl, "Karahıtaylar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/415. (415-416)

³⁴ Cüveynî, *Cihângüşâ*, 305-306; Köprülü, "Hârizmşâhlar", 5-1/267.

³⁵ Minhâc-i Sirâc Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, Tashih: Abdulhay Habîbî, (Tahran: 1389), 1/300; a.mlf, *Tabakât-ı Nâsiri (Gazneliler, Selçuklular, Atabeklikler, Hârezmşâhlar)*, Türkçe çev. Erkan Göksu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), 121.

³⁶ Cüveynî, *Cihângüşâ*, 258; Kafesoğlu, *Harezmsahlar*, 82-82; Taşağıl, "Karahıtaylar", 24/415.

vereceğini söyledi. Ayrıca yıllık vergi ödemeyi vaad etti ve karşılıklı anlaşma sağlandı. Karahıtayların verdiği yardım ile harekete geçen Tekiş, Hârezm üzerine yürüdü. Bunu haber alan Sultânşâh Mahmud ve annesi Terken Hatun kaçtı³⁷. Böylelikle Alâeddîn Tekiş vergi verme karşılığı yardım aldığı Karahıtayların desteği ile başa geçti³⁸. Ancak Tekiş Hârezm’de hakimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra Karahıtay elçisi sultanın vaat ettiği vergiyi almak üzere geldiğinde aşırı isteklerde bulunarak adab-ı muaşeret kurallarına uymayınca Tekiş elçinin öldürülmesini emretti³⁹. Böylelikle iki tarafına arası açılmış oldu⁴⁰.

Sultan Alâeddîn Muhammed dönemine gelindiğinde ise bir süre daha Karahıtaylara vergi ödenmeye devam edildi. Karahıtay hanı Gürhan, Gurlulara karşı Hârezmşâhlara yardım etti ve Sultan Alâeddîn’e 10.000 kişilik bir orduyu yardıma gönderdi. Gurlular karşısında muzaffer olan Alâeddîn Muhammed Karahıtaylara ödediği vergiyi isteksizce göndermeye devam etti. Bu durumun anlaşılması sonucunda Gürhan’ın başveziri olan Mahmud Tay vergiyi tahsil etmek üzere sultana geldiği sırada sırada beraberinde Karahıtay hanının ağır sözlerini içeren bir mektup da getirdi. Ancak Alâeddîn Muhammed, Kıpçak seferine çıkacağından bu durumu annesi Terken Hatun’a havale etti. O da Gürhan’ın elçisine saygı göstererek her yıl ödenen vergiyi verdi. Mahmud Tay geri dönerken de beraberinde sarayın ileri gelenlerinden bazı kişileri Gürhan’a gönderdi. Ayrıca ilettiği haberde vergi gecikmesinden dolayı özür dileyerek bağlılık anlaşmasının devamını istedi. Mahmud Tay ise Gürhan’a Sultan Alâeddîn’in kibirli ve gururlu bir şekilde davrandığını ve kendisini Karahıtay hanından üstün gördüğünü ilettili. Bununla birlikte şahit olduğu davranışlar karşısında Sultan’ın bundan sonra Karahıtaylara vergi ödemeyeceğini

³⁷ Sultânşâh Mahmud ve annesi Terken Hatun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gülseren Ceceli, *Hârezmşâh Hükümdarı Sultânşâh Mahmud (567-589/1172-1193)*, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

³⁸ Cüveynî, *Cihângüşâ*, 258-259; Reşideddîn, *Câmiü’-t-tevârih*, 1/343; Mîrhând, *Ravzatu’s-safâ*, 4/366; Hândmîr, *Habîbü’s-siyer*, 2/634; Kafesoğlu, *Harezmsâhlar*, 84-85; Bünyadov, *Enuştekinler*, 37; Ceceli, *Sultânşâh Mahmud*, 20-23.

³⁹ Cüveynî, *Cihângüşâ*, 260; Reşideddîn, *Câmiü’-t-tevârih*, 1/344; Mîrhând, *Ravzatu’s-safâ*, 4/368; Kafesoğlu, *Harezmsâhlar*, 88-89; Ceceli, *Sultânşâh Mahmud*, 40. İbnü’l-Esir, Karahıtay elçilerinin gelerek bazı tekliflerde bulduklarını, haraç istediklerini ve tahakküme kalkıştıklarını bildirir. Bu durum karşısında Tekiş gelen kişilerden birisini öldürttü ve ardından da Hârezm’in ileri gelenlerine her birisinin bir Karahıtaylıyı öldürmesini emretti. Bunun sonucunda gelen elçilik heyetinden hiç kimse sağ kalmadı. *el-Kâmil fi’t-tarih*, 9/379-380.

⁴⁰ Alâeddîn Tekiş dönemine ait yazışmalar bakıldığında Hârezmşâhlar tarafından 578 yılı Muharrem ayında (Mayıs-Haziran 1182) Gurlulara hitaben yazılmış olan bir mektupta (Bağdâdî, *et-Teveşşül*, 158-159) ve 10 Cemaziyelahir 577 (21 Ekim 1181) tarihinde Atabek Cihan Pehlivan’a gönderilen bir mektupta (Bağdâdî, *et-Teveşşül*, 174-175) Karahıtaylar üzerine yapılacak harekattan bahsedilmektedir. M. Fuad Köprülü, “Uran Kabilesi”, *Belleten*, 7/ 26, (Ankara 1943), 233-234.

düşündüğünü söyledi. Bunun üzerine Gürhan da Hârezm'den gelen elçilere fazla itibar etmedi⁴¹. Böylelikle Karahıtaylar ile olan vergi bağlarını zayıflatan Sultan Alâeddîn onlarla mücadele sürecine girdi⁴².

2.2. İsmâîlîlerin Vergiye Bağlanması

Selçuklu Devleti döneminde bu coğrafyada yaşayan İsmâîlîler Hârezmşâhlar zamanında bölgedeki faaliyetlerine devam ediyorlardı⁴³. İsmâîlîler üzerine baskı kurmaya çalışan Sultan Alâeddîn Kazvin civarında onlara ait bir yer olan Kahire Kalesi'ni (Arslan-güşâ) ele geçirdi⁴⁴. Daha sonra da Alamut Kalesi de Hârezmşâhlar tarafından kuşatıldı⁴⁵. Alâeddîn Tekiş 10 Cemaziyelahir 596/28 Mart 1200'de Hârezm'e gitmişti. Bu arada İsmâîlîler ile mücadele halinde olan Vezir Nizâmülmülk Mesûd b. Ali de fedailer tarafından öldürüldü. Bu durum karşısında intikam almak isteyen Alâeddîn Tekiş hemen hazırlıkların yapılmasını buyurdu⁴⁶. Oğlu Kutbeddîn Muhammed'e haber gönderip Kuhistan'a gitmesini emretti. O da büyük bir ordu ile yola çıkarak İsmâîlîlere ait olan Turşiz Kalesi'ni kuşattı⁴⁷. Bu kuşatma dört ay sürdü ve şehir neredeyse düşmek üzereydi. Tekiş de oraya doğru harekete geçti ancak zaten hasta olan Sultan yolda ağırlaşarak 19 Ramazan 596/3 Temmuz 1200'de vefat etti⁴⁸. Bu sırada İsmâîlîler de Melik Kutbeddîn ile barış yapmaya uğraşıyordu. O zamana kadar anlaşmayı kabul etmeyen melik, babası Hârezmşâh Tekiş'in hastalığı üzerine barışa razı

⁴¹ Cüveynî, *Cihângüşâ*, 306-307.

⁴² Bu süreçte Sultan Alâeddîn Muhammed Semerkant hanı Osman ile iş birliği yapmıştır. Nitekim Karahıtayların tahakkümünden çok rahatsız olan Sultan Osman, Alâeddîn Muhammed'e haber göndererek ondan Karahıtaylara karşı mücadele etmesini istedi. Buna karşılık kendisinin de bu mücadelede destek vermenin yanı sıra onlara ödediği vergiyi artık Sultan Alâeddîn'e vereceğini ve sultan adına para bastırıp hutbe okutacağını ifade etti. Karşılıklı müzakereler sonucunda Alâeddîn Muhammed de bu durumu olumlu karşıladı ve iki taraf arasında Karahıtaylara karşı bir ittifak kuruldu. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/112-113.

⁴³ Hârezmşâhların İsmâîlîler üzerinde yürüttüğü politika hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gülseren Ceceli Dursun, "Selçuklu Devleti Sonrası İsmâîlîlerin Faaliyetleri ve Hârezmşâhlar ile Münasebetleri", *Bozkır'ın Oğlu Ahmet Taşağul'a Armağan*, ed. Tuğba Eray Biber, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019), 321-340.

⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/33; Cüveynî, *Cihângüşâ*, 275; Mirhând, *Ravzatu's-safâ*, 4/380; Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, 2/640; Kafesoğlu, *Harezmsahlar*, 144; Bünyatov, *Enuştekinler*, 62-63.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/33; Reşidüddîn Fazlullah Hemedânî, *Câmiu't-tevârih*, Haz. Muhammed Ruşen, Mustafa Ruşenî, Tahran 1373hş, 1/402; Hamdullah Müstevfî Kazvînî, *Târih-i Güzîde*, Haz. Abdülhüseyn Nevâî, (Tahran 1387hş), 489; a.mlf. *Târih-i Güzîde*, Türkçe Trc. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 391.

⁴⁶ Cüveynî, *Cihângüşâ*, 277; Mirhând, *Ravzatu's-safâ*, 4/370; Kafesoğlu, *Harezmsahlar*, 145.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/33; Cüveynî, *Cihângüşâ*, 277; Reşidüddîn, *Câmiu't-tevârih*, 1/403; Mirhând, *Ravzatu's-safâ*, 4/371; Kafesoğlu, *Harezmsahlar*, 145; Bünyatov, *Enuştekinler*, 63.

⁴⁸ Cüveynî, *Cihângüşâ*, 277; Mirhând, *Ravzatu's-safâ*, 4/371; Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, 2/640-641; Kafesoğlu, *Harezmsahlar*, 145-146.

oldu. Buna göre İsmâilîliler yüz bin dinar vergi verecek ve Hârezmşâhlara itaat edeceklerdi⁴⁹.

Celâleddîn Hârezmşâh döneminde bu vergi meselesi yeniden gündeme geldi. İsmâilîler Moğol istilası sırasında savunmasız kalan Damgan'ı almışlardı. Sultan Celâleddîn ise buranın geri verilmesini istiyordu. İsmâilîliler Damgan'a karşılık yıllık 30.000 dinar vermeyi teklif ettiler. Sultan bunu kabul ettikten sonra Azerbaycan'a gitti. Ancak gelişen bazı olaylar vezir Şerefülmülk'ün vergiyi düşürmesine neden oldu⁵⁰. Şöyle ki İsmâilîlerin Hârezmşâhlara göndermiş olduğu elçi Bedreddîn ile Şerefülmülk arasında bazı tatsız hadiseler yaşanınca bu durum Hârezmşâhlar Devleti'nin içerisine gizlenmiş olan fedailerden beş kişinin açığa çıkmasına neden oldu⁵¹. Durumdan haberi olan Sultan Celâleddîn bu İsmâilî fedailerinin derhal öldürülmesini emretti. Şerefülmülk her ne kadar mani olmaya çalıştı ise de başarılı olamadı ve bu fedailerin yanı sıra onları istihdam eden Kemâleddîn de sultanın gözünde suçlu görülerek öldürüldü. Bu hadiselerden sonra vezir Şerefülmülk Berda'da bulunduğu sırada İsmâilîler tarafından kendisine bir elçi geldi. Şerefülmülk'e beş fedainin öldüğünü ve eğer kendisine bir zarar gelmesini istemiyorsa diyet olarak fedai başına 10.000 dinar ödemesini istedi. Şerefülmülk o kadar korktu ki elçiye fazlasıyla izzet ve ikramda bulundu. Daha sonra da o sırada yanında bulunan müellif Nesevî'ye İsmâilîlerin her yıl verdikleri 30.000 dinardan 10.000 dinar aşağı indirilmesine karar verdi ve bunu yazdırarak onayladı⁵².

Sultan Celâleddîn 628/1230 yılında Ahlat'ı ele geçirmişti. Bu olaydan sonra İsmâilî lideri Alâeddîn, Felekeddîn'i Hârezmşâhlara elçi gönderdi. İsmâilîlerin ödemesi gereken 30.000 dinarlık vergiyi 10.000 dinar eksik yani 20.000 dinar olarak getirdi⁵³. Daha sonra Nesevî Alamut'a gönderilerek kendisinden Hârezmşâh adına hutbe okutulması ve eksik vergi meselesi ile ilgili İsmâilîlerle görüşmesi istendi. Herkes İsmâilîlerin sultanın hazinesine yılda 100.000 dinar vergi vermesi gerektiğini biliyordu. İşte Nesevî'nin görevi

⁴⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/33; Kafesoğlu, *Harezşahlar*, 146.

⁵⁰ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 164; Türkçe çev. 83; Taneri, *Celâlü'd-dîn Hârizmşâh*, 58.

⁵¹ Bu mesele ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gülseren Ceceli Dursun, "Selçuklu Devleti Sonrası İsmâilîlerin Faaliyetleri", 333.

⁵² Nesevî, *Sîret*, Farsça, 164-166; Türkçe çev. 83-84; Farhad Daftary, *İsmâilîler Tarih ve Öğretileri*, Türkçe trc. Erdal Toprak, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2005), 581; Taneri, *Celâlü'd-dîn Hârizmşâh*, 58-59; Mahbube Şerefi, "İsmâilîyan-e Nizârî ve Eâde-i Şerîat", *Faslnâme-i İlmî, Ulûm-e İnsânî Dâneşgâh-e ez-Zehrâ*, 43(Payîz 1381hş), 132; Mehdi Halilî, Mehdiye Turânî Alizadeh, Seyid Mehdi Ahmedifer, "Tamlî ber Mevacih-i Siyâsî ve Mezhebî İsmâilîyyân-ı Nizârî ba Hârizmşâhiyân", *Mütalaat-ı Takribî Mezâhib-i İslâmî*, 35 (Behar 1393hş), 40-41; Gülseren Ceceli Dursun, "Selçuklu Devleti Sonrası İsmâilîlerin Faaliyetleri", 332-333.

⁵³ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 226; Türkçe çev. 133.

vergiden kalan kısmı eksiksiz olarak istemektir. İsmâîlîler mazeret olarak Firuzkuh valisi Eminüddîn Refikü'l-Hadım'ın Guhistan'dan Alamut'a gönderilen 15.000 dinarı gasp etmesini öne sürdüler. Nesevî de bu olayın anlaşmadan önce olduğunu ifade etti. Buna karşılık İsmâîlîler de kendilerinin Sultan Celâleddîn'e hizmet ettiklerini, Sind Nehri'ni geçtiği en zor zamanlarında onun yanında olduklarını ve sultanın da bu yüzden kendilerine teşekkür ettiğini ifade ettiler. Gur hükümdarı Şehâbeddîn'i de sultana bağlılık ve dostluklarını göstermek için öldürdüklerini belirttiler⁵⁴. Nesevî de Şehâbeddîn'in onların memleketine saldırdığını, oraları harap ederek içlerinden pek çok kişiyi öldürdüğünü ve her ne olursa olsun kararlaştırılan verginin azaltılmayacağını söyledi. O zaman kendisine Şerefülmülk'ün 10.000 dinarı aşığı çektiğini gösteren ve münşî Nesevî tarafından yazılarak Şerefülmülk tarafından onaylanmış kâğıdı gösterdiler. O da onlara “*Bu para sultana aittir. Onun olan bir şey yine sultanın iradesine bağlı olarak size verilebilir.*” dedi. İsmâîlîler de sultanın mülkünün Şerefülmülk'ün insiyatifinde olduğunu ve harcamalarda onun isteklerinin etkili olduğunu ifade ettiler. Hatta vezirin tasarrufunun şahsi menfaat meselesi olsa dahi yerine getirildiğini, kendilerine gelince neden farklı muamele edildiğini ve Şerefülmülk'ün vergide yaptığı indirimin yazılı olduğu menşurun kabul edilmediğini söylediler. Bunun üzerine 20.000 dinarın teslim edilmesi ve kalan 10.000 dinar ile ilgili sultanın karar vermesi için bir süre verilmesi sonucuna varıldı. Alamut hâkimi Alâeddîn bu gidişinde Nesevî'ye başka elçilere gösterilmeyen hürmeti gösterdi ve kendisine pek çok hediye verdi⁵⁵.

2.3. Hâkim Olunan Bölgelerden Alınan Vergiler ve Hazineden Yapılan Harcamalar

Hârezmşâhların hâkim olduğu bölgelerden vergiler alınır ve bunlar hazineye intikal ederdi. Bu konu ile ilgili bir örnek Herat'ın kuşatılarak vergiye bağlanması ile ilgilidir. Sultan Alâeddîn Tekiş'in vefatının ardından yerine oğlu Alâeddîn Muhammed geçti. Ancak Tekiş'in öldüğünü duyan Gurlular Horasan'da karışıklıklar çıkarttı. Sultan Alâeddîn bu durum karşısında 17 Zilhicce 597/18 Eylül 1201 de Şadyah'ı kuşattı ve kenti ele geçirdi. Oradan

⁵⁴ Gur hükümdarı Şehâbeddîn Gûrî 1 Şaban 602/12 Mart 1206 tarihinde Demil'de yatsı namazı vaktinde öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/ 77-78; Kafesoğlu, *Harezmsâhlar*, 161.

⁵⁵ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 231-233; Türkçe çev. 136; Bu mesele hakkında ayrıca bkz. Aydın Taneri, “Selçuklu-Osmanlı Çizgisinde Harezmsâhlar Vezareti”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8 (1976-1977), 28.

Merv'e⁵⁶ ve ardından da Serahs'a vardı. Daha sonra Hârezm'e geri dönen Sultan Alâeddîn Muhammed yeniden harekete geçerek bu sefer de Herat şehrini kuşattı. Sultan'ın mancınıkları da getirdiği bu kuşatma zorlu bir hal alınca kale komutanı İzeddîn Mergazi eman diledi. Çok miktarda vergi ödemeyi kabul etti ve kefil olarak da oğlunu sultana gönderdi. Alâeddîn Muhammed de kendisini bağışladı⁵⁷. Burada ödenen verginin ne kadar olduğu malum olmasa da Herat şehrinin affedilmesi karşılığında çok miktarda vergi alındığı anlaşılmaktadır.

Moğollara karşı tutunamayan Celâleddîn Hârezmşâh, Hindistan'a giderek bir süre burada kalmıştı. Ancak geri dönen sultan, Horasan ve Irak'ı hâkimiyeti altına aldı. İşte bu bölgelerden ele geçirilen hazinelerin değeri 30.000 dinardan fazlaydı⁵⁸. Bu sırada Cihan Pehlivan Özbek Hint kıtalarının kumandanı idi ve bu civarda Sultan Celâleddîn'e ait yerleri idare ediyordu⁵⁹. Pehlivan'ın bu bölgedeki hizmeti Şemseddîn İltutmuş'un onu yenmesine kadar devam etti. Daha sonra sultanın hizmetine girmek üzere yola çıkarken yerine Bugamülk (Vefamülk) unvanlı Kazlak (Kozluk) ve hizmetindeki diğer kişileri orada bırakarak Irak tarafına geldi. Bu sırada Nesevî de Kazvin şehrinde bulunmaktaydı. Pehlivan, Nesevî'ye ve Irak valisi Şerefeddîn Ali'ye bölgeye geldiğini yazdı. Kendisinin yanında 700 atlı bulunuyordu. Şerefeddîn, Nesevî ile istişare ederek Pehlivan'a Irak hazinesinden 5.000 dinar vermenin uygun olup olmadığını sordu. O da cevap olarak bu paranın bir kıymetinin olmadığını söyledi. Sultanın nezdinde bunun değerinin bulunduğunu ve bu sayede ileride de belki yüksek bir mevkiye gelmesinin mümkün olabileceğini ifade etti. Aradan birkaç gün geçtikten sonra

⁵⁶ Bu sırada Merv'de sultanın kardeşi Nâsireddîn Melikşâh'ın oğlu Hinduşâh bulunuyordu ve kendisi daha önce Gurluların tarafına geçmişti. Amcasının geldiğini duyunca yaptıklarından dolayı büyük bir pişmanlık duydu ve Gur hükümdarlarının yanına gitti. Cüveynî, *Cihângüşâ*, 279.

⁵⁷ Bu olayın ardından gerçekleşen hadiselerle bakıldığında Gurluların yapmış oldukları bazı davranışların halkı fakirleştirdiği görülür. Cüveynî'nin bildirdiğine göre Alâeddîn Muhammed Herat'ı bu şekilde vergiye bağladığı sırada Gur hükümdarları da Horasan'a gitmek için hazırlık yapmaktaydılar. Bu arada sultanın Herat'ı kuşattığını öğrenen Gurlular bu durumdan istifade etmek isteyerek Hârezm'e bir ordu gönderdiler. Bunu duyan Alâeddîn Muhammed, Hârezm'e geri dönmek üzere harekete geçti. Talekan'da Gurlu Şehâbeddîn'in ordusu ile karşı karşıya geldiler ancak Sultan savaşmayarak Merv'e doğru hareket etti. Gurlular Sultan Alâeddîn'i takip ederken o Serahs'a vardı. Ardından da barış için elçiler gidip gelmeye başladı. Gurlular Horasan'ın bazı bölgelerini isteyince sultan bu durumdan rahatsız oldu ve Hârezm'e yöneldi. Sultan Şehâbeddîn ise Tus'a saldırarak buradaki halka eziyet etti. Ordusu için yeterli ihtiyacı karşılayamadığından halkı tahıl satmaya zorladı. Bunlar da yeterli gelmeyince Meşhed'de bulunan türbenin korunması ve ayakta kalabilmesi için ambarlarına konmuş olan tahılları almaları için adamlarını gönderdi. Onların yaptığı bu davranış halkın Gurlular'a karşı olumsuz düşüncelerinin artmasına ve Hârezmşâhlara muhabbet duymalarına neden oldu. Cüveynî, *Cihângüşâ*, 279-280.

⁵⁸ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 82; Türkçe çev. 40.

⁵⁹ Cihan Pehlivan'ın Sultan Celâleddîn tarafından Hindistan'da görevlendirilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taneri, *Celâlü'd-dîn Hârizmşâh*, 31-32.

da sultandan bir irade alındı. Burada Irak hazinesinden 20.000 dinar gönderilmesinin yanı sıra Pehlivan'ın Irak'ta kışı geçirerek yorgunluk atmasının ardından ilkbaharda görevine devam etmesi ve hayvanlarının iyileşmesi için vakit kazandırılması yazılıydı⁶⁰.

Sultan Celâleddîn Hârezmşâh döneminde Azerbaycan ve çevresinde ele geçirilen topraklardan da vergi alınıyordu. Bu konuda bir örnek Nahçivan'dan vergi alınması ile ilgilidir. Bu sırada Atabeg Pehlivan'ın kızı Nahçivan melikesiydi ve buranın vergisi de Hârezmşâhlar'a verilmekteydi. Bu konu ile ilgili bir olay şu şekilde gerçekleşti. Atabeg Pehlivan'ın kızı Aydoğmuş adlı bir köle almış, bunu büyütüp evlat edinmişti. Ancak Aydoğmuş bu hanımı bırakarak Şerefülmülk'ün hizmetine girdi ve ondan Nahçivan'ı alarak kendisine vermesini istedi. Ayrıca vezirden bir miktar para alarak yıldan yıla bunu geri ödemeyi teklif etti. Bu anlaşma sonunda Şerefülmülk kendi adamlarını Aydoğmuş ile beraber Nahçivan'ı ele geçirmek üzere gönderdi. Bu arada Melike de adamları vasıtasıyla bütün olup biteni öğrendi. Ardından Şerefülmülk de Nahçivan'a geldi ve şehir dışında bir yere yerleşti. Bu sırada Melike'nin yardımcısı olan bir kadın gelerek burada bulunmalarına itiraz edince vezir de bu durumdan dolayı utandı. Bu kadın daha sonra tekrar geldi ve *“Ben Nahçivanın tüm gelirlerini size takdim ettim. Kendi geçmişinin mirası ile bu bağlılığı yaptım. Şimdi bu sana yeterli gelmedi mi ki bana bu şekilde davranıyorsun? Eğer bu yaptıklarında amacın Nahçivan'ı almaksa kendi adamlarından birisini gönder ve yıldan yıla vergisini toplasın. Benden sana gelecek hazine ve takdimin iki katı olacağını göreceksin”* dedi. Söyleyecek sözü kalmayan Şerefülmülk özür dileyen bir tavır sergiledi ve ardından da Semiran kalesine gitti⁶¹.

Celâleddîn Hârezmşâh zamanında sınırları batıya doğru genişlemesi ile Şirvanşâhlar da vergiye bağlandı. Bu dönemde Şirvanşâhların başında III. Feriburz bulunmaktaydı⁶². Aslında onların vergiye bağlanmasının temelleri Selçuklular dönemine kadar uzanmaktaydı. Selçuklular Erran'ı ele geçirip sınırlarını genişlettiğinde Şirvanşâhlara da birçok akınlar yapmış ve askerlerin çoğunu öldürmüştü. Sultan Alparslan Şirvanşâh'ı çağırarak kendisini 100.000 dinar vergiye bağladı. İşte sultan Celâleddîn de 612/1225-1226 yılında Erran'ı ele geçirdiğinde Şirvanşâh'a bir elçi göndererek zamanında Melikşâh'a verilen verginin şimdi kendisine verilmesini istedi. Şirvanşâh ise memleketinin içerisinde bulunduğu zor durumu, ekonomik sıkıntıları, arazilerinden bir kısmının

⁶⁰ Nesevî, *Sîret*, Farsça, 237-238; Türkçe çev. 138.

⁶¹ Nesevî, *Sîret*, 181-182; Türkçe çev. 100-101.

⁶² Şirvanşâhlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bünyadov, *Azerbaycan Atabegleri*, 175-214; Sara Aşurbeyli, “Şirvanşâhlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/211-213.

elinden çıktığını ve Gürcülerin saldırılarını ileri sürerek vergi konusundaki sorunlarını dile getirdi. Uzun süren müzakereler sonunda yıllık 50.000 dinara anlaşma yapıldı. Sultan bu sefer Erran'a giderken Şirvanşâh davet edilmediği halde Celâleddîn'in yanına gelerek ona 500 tane cins Türk atı vezir Şerefülmülk'e ise 50 at hediye etti. Ancak onun hediyesini küçümseyen Şerefülmülk sultandan Şirvanşâh'ın memleketinin ele geçirilmesini istedi ise de Celâleddîn Hârezmşâh bunu kabul etmedi. Ardından da Şirvanşâh'a hilat ve hediyeler vererek gitmesine izin verdi. Ayrıca Sultan Celâleddîn, Nesevî'ye Şirvanşâh'ı ülkesinin başında bıraktığını ve vergisinden 20.000 dinar kadarının indirildiğini buyurduğu bir menşur yazdırdı. Şirvanşâh da bu menşurdan dolayı Nesevî'ye 10.000 dinar hediye etti⁶³.

Şirvanşâhlardan alınan verginin tahsil edilmesi konusuna Vezir Şerefülmülk'ün de müdahil olduğu görülür. Sultan Celâleddîn batıdan doğuya doğudan batıya her seferinde Beylekân'a uğrar ve otağını kurunca bir sayım yapılmasını isterdi. Burada sultana Nesevî vasıtasıyla hububat ve koyun miktarını içeren bir cetvel gönderilirdi. Bu cetvel hazırlanırken "*Helal koyun: Şu kadar baş*" şeklinde ifade edilirdi. Bu seferden sonra Şerefülmülk, Mukan'a döndü. Türkmenleri topladıktan sonra Şirvanşâhlara sultan tarafından tayin edilen 50.000 dinar verginin gönderilmesi için bir haberci yolladı. Şirvanşâh bu isteğe herhangi bir cevap göndermedi. Çünkü Şerefülmülk müsrif bir kişi olduğu için ona teslim edilen paraları boşa harcayacağını ve bu konuda da kendisine bir hesap verilmeyeceğini düşünüyordu. Şerefülmülk bu duruma kızarak Kür Nehri kenarına gitti ve oradan Şirvanşâh'ın topraklarına yağma yapmaları için dört bin kişi gönderdi ise de bu seferden bir sonuç çıkmadı, çünkü Şirvanşâh Azerbaycan tarafına kaçmıştı⁶⁴.

Şerefülmülk sultanın gözünden düştüğünü düşünüyordu ve bu yüzden de kendini affettirmek için bazı faaliyetlere kalkıştı. Bu nedenle kendi kuvvetleri ve sultanın bazı askerleri ile yola çıkarak gemilerle Aras Nehri'ni geçti. Aras ile Kür nehirleri arasında bir Şirvanşâh nahiyesi olan Guştasfi'yi ele geçirerek burayı yıllık 200.000 dinarlık vergiye bağladı. Ardından da oradaki Şirvanşâh memurlarını kovdu. Bu nahije iki nehir arasında olduğundan buraya ancak gemi ile ulaşılabilirdi ve arazisi bataklıktı. Bu bölgede balık ve su kuşları o kadar çoktu ki buranın geliri bu şekilde sağlanıyordu. Su kuşlarının yüz tanesi bir dinar ederdi. Şerefülmülk masrafını kendi kesesinden vermek üzere Aras'ta iki kanal açtırttı. Buralarda bol meyveler yetişiyordu. Bu sayede gelirler atmıştı. Sultan Celâleddîn

⁶³ Nesevî, *Sîret*, Türkçe çev.111; Bünyadov, *Azerbaycan Atabegleri*, 212.

⁶⁴ Nesevî, *Sîret*, 180-181; Türkçe çev. 100; Bünyadov, *Azerbaycan Atabegleri*, 211; Taneri, "Hârezmşâhlar Vezâreti", 28.

ise Mukan'da kışlağında bulunuyordu ve o sene kış oldukça sert geçmekteydi. Soğuk çok fazlaydı ve yer buzla kaplanmıştı. Sultanın olduğu tarafta bulunan sudan karşıya geçebilmek mümkün değildi. Şerefülmülk ormandan ağaçların kesilmesini buyurdu. Ağaçlar kesilerek dizildi ve yakıldı böylelikle buz çözüldü. Kül olan ağaçların sayesinde yol vermeyecek derinlikte geçit açıldı. Bu kanala “*Sultan Nehri*” adı verildi ve sadece bu yıl herhangi bir mahsul elde etmeden 80.000 dinar harcandı⁶⁵.

SONUÇ

Hârezmşâhlar döneminde hazinenin gelirlerinin önemli bir kısmı devletin hâkim olduğu topraklar, devlete bağlı olan topluluklar ve çeşitli devletlerden alınan vergiler sayesinde belirlenirdi. Vergiler bir düzen içerisinde ve miktarınca alınır ve harcamalar da bu şekilde yapılırdı. Bu konuda görevli kişiler bulunurdu. Elde edilen gelirlerin sadece devlet giderlerine harcanmayıp imar faaliyetlerine de önem verilirdi. Hazinenin idaresi sultan ve üst düzey devlet görevlilerinin iradesi ile gerçekleşmekteydi. Ancak bazen hazineden müsrifçe ve keyfi harcamalar da yapılırdı. Özellikle Celâleddîn Hârezmşâh'ın veziri Şerefülmülk bu konudaki önemli örneklerden birisidir. Bu zamanda çeşitli topluluklar ile vergi ilişkileri bulunurdu. Hârezmşâhlar Atsız döneminden itibaren bir süre Karahıtaylara vergi verdiler. Güçlerinin artması ile birlikte Alâeddîn Tekiş döneminde bu vergi boyunduruğundan kurtulmaya başladılar. Alâeddîn Muhammed döneminde Karahıtaylar ile karşı karşıya gelinmesinde bu meselenin de etkisi vardı. Hârezmşâhlar döneminde vergi alınan topluluklardan birisi ise İsmâîlilerdi. Hârezmşâh Alâeddîn Tekiş zamanından itibaren İsmâîlilerin vergiye bağlandığı ve bu durumun Celâleddîn Hârezmşâh döneminde de devam ettiği görülür. Hârezmşâhların hazine gelirlerinin oldukça fazla olduğu ve müreffeh bir devlet oldukları vergi gelirlerinden ve miktarlarından anlaşılmaktadır. Aynı durum sultanların şahsî hazineleri için de geçerliydi. Bu konudaki örnekler özellikle Alâeddîn Muhammed döneminde devletin refah seviyesini gösterir. Horasan'dan Irak'a kadar tüm bu coğrafyadan yüksek vergi gelirleri devlet hazinesini dolduruyordu. Moğol istilasının gerçekleştiği Alâeddîn Muhammed zamanında her ne kadar toprakların bir kısmı elden çıkmış olsa da Celâleddîn Hârezmşâh döneminde yeni topraklar ele geçirildi. Bu dönemde var olan gelirlere Azerbaycan bölgesi ve Şirvanşâhlar'ın gelirlerinin de eklenmesi ile devlet hazinesinin idamesi sağlandı.

⁶⁵ Nesevî, *Sîret*, 192-193; Türkçe çev. 110; Bünyadov, *Azerbaycan Atabegleri*, 212; Taneri, “Hârezmşâhlar Vezâreti”, 27.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abdul Ghafur. M. (1960). *The Gorids History, Culture and Administration*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hamburg Üniversitesi.
- Adıgüzel, A. & Arifoğlu, Y. (2019). Horasan Bölgesinde Uygulanan Vergi Sistemi ve Malî Kurumlar (8-10. Yüzyıllar). *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 102-115.
- Alâeddin Ata Melik Cüveynî. (1998). *Tarih-i Cihângüşâ*. (M. Öztürk, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aşurbeyli, S. (2010). Şirvanşahlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 39, s. 211-213). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayan, E. (2001). Hârezmşâh Atsız'ın Divânından Çıkmış Bazı Münşeâtın Muhatevası. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 130, 227-230.
- Azar Nasırabadı, G. (2020). Hârezmşâhlar Dönemi Emirlerinden Mayacuk/Mayancuk ve Faaliyetleri. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 267-286.
- Bahâeddîn Muhammed b. Müeyyed Bağdâdî. (1315hş). *et-Te vessül ile't- Teressül*. Mukabele ve tashih: Ahmed Behmenyâr.
- Bosworth, C. E. (1978). Kharazm-shahs. *Encyclopedia of Islam* içinde (Cilt. 4, s. 1065-1068).
- Bünyadov, Z. (2017). *Azerbaycan Atabegleri*. (İ. Kemaloğlu, Çev.). Teas Yayıncılık.
- Ceceli Dursun, G. (2019). Selçuklu Devleti Sonrası İsmâîlilerin Faaliyetleri ve Hârizmşâhlar ile Münasebetleri. Tuğba Eray Biber (Ed.), *Bozkır'ın Oğlu Ahmet Taşağıl'a Armağan* içinde (s. 321-340). Yeditepe Yayınları.
- Ceceli, G. (2006). *Hârizmşah Hükümdarı Sultansah Mahmud (567-589/1172-1193)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ceceli, G. (2011). Hârizmşahlar Devleti Siyasi Hayatında Kadın'ın Yeri ve Önemi. Altan Çetin (Ed.), *Ortaçağ'da Kadın* içinde (s. 483-519). Lotus Yayınları.
- Cüzcânî, Minhâc-i Sirâc. (1389hş). *Tabakât-ı Nâsirî*. (Cilt 1-2). (A. Habibî. Tashih).

- Daftary, F. (2005). *İsmâîlîler Tarih ve Öğretileri*. (E. Toprak. Çev.). Alfa Yayınları.
- Demiralp, M. (1997). *Harezmşahlar Devleti'nde Alaaddin Muhammed'in Annesi Terken Hatun*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ebû Yusuf (1973). *Kitabü'l-Haraç*. (A. Özek, Çev.). İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Franz, N. (1940). Verginin Tarifi ve Mahiyeti. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (S. F. Ülgener. Çev.). 1(4), 371-396.
- Frugî Ebrî, E. (1381hş). *Târih-i Gûriyân*.
- Gıyâseddîn Muhammed Hândmîr. (1353hş). *Târih-i Habîbü's-siyer*. (Cilt 1-2).
- Gürbüz, M. (2014). *Hârizmşahlar: Devlet Teşkilatı, Ekonomi, Kültür*. Boğaziçi Yayınları.
- Halil, İ. (1959). İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi. *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1, 29-46.
- Halilî, M. & Turânî Alizadeh, M. & Ahmedifer, S. M. (1393hş). Tamlî ber Mevacih-i Siyâsî ve Mezhebî İsmâîlîyyân-ı Nizârî ba Hârizmşâhiyân, *Mütalaat-ı Takrîbî Mezâhib-i İslâmî*. 35, 36-46.
- Hamideddîn Muhammed Mîrhând. (1339hş). *Ravzatu's-safâ*. (Cilt 1- 4).
- Horst, H. (1964). *Die Staatsverwaltung der Grosselguen und Horazmshahs*.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l Hasen İzzeddîn. (2008). *el-Kâmil fi't-târih*. (A. Özaydın. Çev.). (Cilt 1-10). Hikmet Neşriyat.
- Kafesoğlu, İbrahim. (2000). *Harezmşahlar Devleti Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, Tan Pınar. (2020). "Irak Selçuklu Devleti'nin Muhteris Veziri Kemâlül-mülk (Kemâleddin) es-Sümeiremi". Ebru Altan-Muharrem Kesik-Murat Öztürk (Ed.), *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan* içinde (s. 721-732). Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Kazvîni, Hamdullah Müstevfi. (2018). *Târih-i Güzîde*. (M. Öztürk. Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kazvîni, Hamdullah Müstevfi. (1387hş). *Târih-i Güzîde*. (A. Nevâî. Haz).

- Keleş, N. (2019), Râşid Halifelerinin Altıncısı: ez-Zâhir Biemrillâh (30 ramazan 622-14 Recep 623/5 Ekim 1225-11 Temmuz 1226). Tuğba Eray Biber (Ed.), *Bozkır'ın Oğlu Ahmet Taşağıl'a Armağan* içinde (s. 303-320). Yeditepe Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1943). Uran Kabilesi. *Belleten*, 7(26). 227-243.
- Köprülü, M. F. (1987). Hârizmşâhlar. *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 13, s. 265-296). Millî Eğitim Basımevi.
- Köymen, M. A. (1964). Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (2-3), 303-380.
- Merçil, E. (1991). *Fars Atabegleri Salgurlular*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Minhâc-i Sirâc Cüzcânî. (2015). *Tabakât-ı Nâsirî (Gazneliler, Selçuklular, Atabeklikler, Hârezmşâhlar)*. (E. Göksu, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öner, A. (2019). Hz. Peygamber Döneminde Beytülmal. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. 11(1), 74-95.
- Öner, A. (2018). Raşid Halifeler Dönemi Beytülmal ve Oluşum Süreci. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1016-1036.
- Öntürk, V. (2020). *Gurlular Devleti'nin Siyasî Tarihi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özaydın, A. (2002). Harezmsâhlar Devleti. *Türkler* içinde (Cilt 4, s. 808-896). Yeni Türkiye Yayınları.
- Öztürk, M. (2013). Zâhir-Biemrillâh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, s. 92-93), Diyanet Vakfı Yayınları.
- Merçil, E. (2021). *Selçuklularda Vergiler*, Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Perviz, A. (1351hş). *Tarih-i Selâcika ve Hârizmşahan*.
- Reşideddîn Fazlullah Hemedani. (1373hş). *Câmiü't-tevârih*, (M. Rüşen-M. Ruşeni. Tashih ve Tehşîye), (Cilt 1-4).
- Sebbâğ, A. & Bozkurt, N. (2006). Müstevfî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 32, s. 147-148). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şerefi, M. (1381hş). İsmâilîyan-e Nizârî ve Eâde-i Şerîat. *Faslnâme-i İlmî Ulûm-e İnsânî Dâneşgâh-e ez-Zehrâ*. 43, 112-140.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. Dergâh Yayınları.

- Tabakoğlu, A. (2005). *İslâm İktisadı*. Kitabevi Yayınları.
- Taneri, A. (1997). Hârizmşahlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 16, s. 298-231). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taneri, A. (1976-1977). Selçuklu-Osmanlı Çizgisinde Harezmsahlar Vezareti. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8, 17-54.
- Taneri, A. (1977). *Celâlü'd-dîn Hârizmşâh ve Zamanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Taşagıl, A. (2001). Karahıtaylar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, s. 415-416). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Toyserkani, K. (1383hş). *Nâmehâ-yi Reşideddîn Vatvat*.

EXTENDED ABSTRACT

Khwarazmshah Empire (1097-1231), one of the Medieval Turco-Islamic dynasties, heavily relied on economic activities in terms of its sustainment and development. The main source of income was the taxes. The collected taxes were the prime sources of state revenues. The taxes were collected properly and on time. Besides this, their amounts were also determined. Those who were incapable of paying the taxes in the fiscal year for certain reasons were tolerated. Over-taxation was not approved. The expenses were met through the revenues accumulated in the treasury. Moreover, the expenses of reconstruction works were paid through treasury revenues as well. Irregularities were subject to punishments. Treasury payments and expenses were conducted directly by the order of sultan or highest-ranking government officials. Personal use was not common; however, sometimes there were cases of arbitrary spending as in the example of vizier Sharaf al Mulk. Besides this, the rulers had their own treasuries. Especially the reign of Aladdin Muhammad is famous for its large royal treasury. In necessitating cases, the sultans spent from their own treasuries. For instance, Sultan Jalal al Din hosted the Abbasid caliphs in this way. The revenues and expenses of the state were arranged through the *Divan Istifa* (Finance Council) and its personnel. Financiers and treasurers were among the staff. They were responsible for tax collection and tax submission to the treasury. Besides the state-owned lands, there were taxes collected from dependent nations and regions as well. Tax-payment issues were among the major catalysers of confrontations with some states. Territorial expansion and especially annexation of regions with high revenues heavily contributed to the economic development of the empire. The total area of the Khwarazmshah Empire reached its zenith during the periods

of Aladdin Tekish and Aladdin Muhammad. During this time, the treasury thrived thanks to the taxes collected from not only the annexed territories but also from vassal states and economic situation highly improved. A glance on tax amounts points out that a 1/3 profit was attained from dependent territories such as Fars Province. The Khwarazmshah rulers, who had been obliged to pay taxes to Kara Khitai Dynasty from Atsiz's to Aladdin Muhammad's reign, subsequently got rid of this yoke after their struggle. The Ismaili were among the taxpayers of the Khwarazmshah Empire. The Ismaili started to pay taxes in the last years of Aladdin Tekish's reign and continued to pay during the reign of Jalal al Din Khwarazmshah. During the reign of Aladdin Muhammad, the lands such as Herat and Nesa began to pay taxes. Moreover, the ruler of Samarkand Osman promised to pay taxes in return for the struggle against the Kara Khitai. Mongol Invasion started during Aladdin Muhammad's reign and led the empire to dismay. Furthermore, a tough period for the Khwarazmshah Empire began because of the resulting turbulent milieu and decrease in the taxes. In addition, Aladdin Muhammad's priceless treasures were taken to Genghis Khan. Mongol invasion and Khwarazmshah Empire's loss of some of its territories and treasuries to the Mongols negatively affected the economic situation. However, despite this, Jalal al Din Khwarazmshah strove to maintain the dynasty after the death of his father. He remained in India for a certain period and then fought against the Mongols. After that, he turned back and moved westward in order to annex new territories and expand the boundaries. During this period, it seems that Jalal al Din Khwarazmshah strove to benefit from the treasures of Khorasan and Iraq. During his tenure, with the annexation of Azerbaijan, not only Nakhichevan but also Shirvanshah regions became subject to taxation. Besides this, destroyed areas were renovated and economically-collapsed cities were reconstructed. To conclude, Jalal al Din Khwarazmshah strove to maintain the revenues and economically survive the state.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.47258>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 30-10-2020
Kabul Tarihi: 13-12-2020
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 30-10-2020
Accepted: 13-12-2020
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kalkan, İ. H. (2021). Hukuk, Adalet ve Toplumsal Bilinç: Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda Dilekçeler ve Siyaset. *Journal of History School*, 51,854-874.

HUKUK, ADALET VE TOPLUMSAL BİLİNÇ: GEÇ OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA DİLEKÇELER VE SİYASET¹

İbrahim Halil KALKAN²

Öz

Osmanlı son döneminde Jön Türk Devrimi'nin akabinde İstanbul'a imparatorluğun dört bir yanından işkence şikayetleri içeren çok sayıda dilekçe gönderilmiştir. Dilekçelerde yeni rejimin söyleminin temelini oluşturan insan hakları ve hukuk devleti gibi kavramları sıradan insanların işkence muamelesi üzerinden anlamlandırdıkları ve bu düzlemde söz konusu kavramları öne sürerek iktidarın müzakeresi çabasında oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim, zaman zaman oldukça çarpıcı ve cesur ifadelere başvurarak, Jön Türk rejiminin bir tarihsel kırılma, yeni bir başlangıç teşkil etme iddiasını işkence muamelesi üzerinden sorgulamaktadırlar. Her ne kadar dilekçelerde, muhtemelen taktiksel olarak, insan hakları ve hukuk devleti gibi kavramların bir uzantısı olarak işkence muamelesinin kabul edilemezliği Jön Türk Rejimiyle özdeşleştirilmişse de sıradan insanlar açısından benzer bir anlayış ve söylem önceki Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemi dilekçelerinde de kendini açığa çıkarmaktadır. Jön Türk dönemi dilekçelerinde oldukça yaygın olarak işkencenin insan hakları ve hukuk devleti ilkeleriyle çelişkisi söz konusu ilkelere ev sahipliği yapmadığı varsayılan II. Abdülhamid dönemiyle karşılaştırmaya başvurularak vurgulanmış olması bir yana, ironik bir şekilde, hem insan hakları ve hukuk devleti hem

¹ Bu makalenin temel tezleri özetle ve soyut olarak 26-28 Kasım 2019 tarihlerinde Ankara'da düzenlenmiş olan *16. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*'nde sunulan "Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda Adalet ve Hukukun Üstünlüğü Üzerine Toplumsal Bilinç ve Popüler Söylemler" başlıklı bildiri de savunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ihkalkan@atu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5135-7841

de bunların işkenceyle bağlantısıyla ilgili yoğun bir farkındalık ve bilinçlilik hali II. Abdülhamid dönemi dilekçelerinde de gözlemlenebilir. Yine, Tanzimat'ın erken yıllarında tıpkı Jön Türk döneminin başlarında olduğu gibi işkence muamelesinin mevcut olmaması talebi kitlelerce radikal bir dönüşüm beklentisinin en somut ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Dilekçelerdeki ortak söylem ve işkence yasağının anlamına dair bilinçlilik hali açısından var olan süreklilik işkence muamelesinin mevcudiyetinin ya da yokluğunun sıradan insanların siyasal rejimin niteliğini belki de en yakından deneyimledikleri bir düzlem olmasıyla açıklanabilir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk devleti, İnsan hakları, Toplumsal dönüşüm, İşkence, Siyaset, Müzakere.

Law, Justice and Popular Consciousness: Petitions and Politics in Late Ottoman Empire

Abstract

During the Young Turk Period, from the months following the July 1908 Revolution, the higher authorities in İstanbul, particularly the Sublime Porte, received many petitions raising official complaints against the practice of torture. They commonly employed the official discourse of the new regime by emphasizing its claim to start a new beginning in Ottoman history. They furthermore proposed the practice of torture as the yardstick for whether or not a radical transformation took place. The language of these petitions suggests that common people across the social-economic and ethnic-religious backgrounds possessed a comprehensive awareness of why the practice of torture was illegal, particularly, the connection between on the one hand the abolition of torture and on the other the rule of law and individual rights. They thereby sought to negotiate political power often through bold and remarkable statements. While the petitions from the Young Turk period produce the impression that both the abolition of torture and accompanying modern principles, namely, the rule of law, individual rights and equality were unique to the Young Turk Regime, ironically, one can trace the same principles grounding the official grievances against torture in the petitions from both the *Tanzimat* and Abdülhamid II Periods. Furthermore, similar to the early Young Turk Period, in the petitions from the first decades of the *Tanzimat*, the practice of torture presents itself as the most visible domain through which to see whether the *Tanzimat* fulfilled its promise to constitute a historical rupture. This conceptual and discursive continuity is arguably due primarily to that it was through the practice of torture that ordinary Ottomans most commonly and closely faced the arbitrary exercise of state authority.

Keywords: The Rule of law, Individual rights, Transformation, Torture, Politics, Negotiation.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllar boyunca başta padişah olmak üzere yüksek makamlara çeşitli vesilelerle dilekçe sunulması sıradan insanların hukuksuzlukla karşılaştıklarını düşündüklerinde başvurdukları belki de en yaygın ve yerleşik hak arama yoludur. Oldukça kurumsallaşmış bir pratik ve derinlemesine yerleşik bir gelenek olan dilekçe Osmanlı yönetim ve siyasetinde iktidarın meşruiyetinin müzakeresi yolunda geniş ve etkin bir alan olarak görünmektedir. Osmanlı yönetim düşüncesine yön veren adalet kavramının önemli bir veçhesi padişahın sıradan insanları devlet yöneticilerinin hukuksuzluklarından koruma yükümlülüğüdür. İşte dilekçe kurumu her şeyden önce bu yükümlülüğe dayanmaktadır. Söz konusu hukuksuz eylemler *zulüm* olarak kavramsallaştırılmakla birlikte, padişahın adil olma niteliğinin en önemli göstergesi zulmü önlemek olarak anlaşılmıştır. Nitekim dilekçelerde gelenekselleşmiş ölçüde yaygın olarak rastlanılan ifadelerde padişah merhametli olmanın yanı sıra adaletperver ve mazlumların koruyucusu olarak tasvir edilmiştir.³

Dilekçe yoluyla hak arama geleneği siyasal ve hukuksal modernleşme sürecine sahne olan On Dokuzuncu Yüzyıl boyunca ve ötesinde de yoğun şekilde sürmüştür. Bu dönemde dilekçenin dikkatini çekmek istediği öncelikli makam siyasal konjonktürün getirdiği siyasi dengelere paralel olarak Padişah ya da Bab-ı Ali olarak değişkenlik göstermiştir. Bu dönem dilekçelerinin en dikkat çekici özelliği Osmanlı resmi devlet ve hukuk anlayışındaki derin dönüşüme paralel olarak dilekçelerin yaygın söyleminin de değişikliğe uğramasıdır. En önemlisi, merhametli ve adil padişah ya da yönetici imgesi azalarak da olsa varlığını muhafaza ederken, söz konusu imgeye modern ilke ve kavramlar da eklenmiştir.⁴

³ Bkz. Suraiya Faroqhi, "Political Activity among Ottoman Taxpayers and the Problem of Sultanatic Legitimation." *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, c. 35, sy. 1 (1992). Halil İnalçık, "Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hal ve Arz-ı Mahzarlar." *The Journal of Ottoman Studies VII-VIII* (1988).

⁴ Milen V. Petrov, "Everyday Forms of Compliance: Subaltern Commentaries on Ottoman Reform, 1864-1868." *Comparative Studies in Society and History*, c. 46, sy. 4 (Ekim, 2004). Cengiz Kırılı, "Tyanny Illustrated: From Petition to Rebellion in Ottoman Vranje." *New Perspectives on Turkey*, sy. 53 (Kasım, 2015). Yuval Ben-Bassat, "The Ottoman Institution of Petitioning when the Sultan no longer reigned: a view from post-1908 Palestine." *New Perspectives on Turkey*, sy. 56 (2017). Mısır kapsamında yapılmış olmakla birlikte dilekçeler, iktidar ve siyaset açısından örneklerdeki derin benzerliklere bağlı olarak Geç Osmanlı dönemi dilekçeleri üzerine düşünürken oldukça ufuk açıcı bir nitelik arzeden önemli bir çalışma için bkz. John Chalcraft, "Engaging the State: Peasants and Petitions in Egypt on the Eve of Colonial Rule." *International Journal of Middle East Studies*, c. 37, sy. 3 (Ağustos, 2005).

Okuduğunuz çalışma Osmanlı son dönemi özellikle de Yirminci Yüzyıl dönümünde işkence şikayetlerini içeren dilekçeler üzerinde yoğunlaşarak Osmanlı siyasal modernleşmesine özgün bir bakış açısıyla yaklaşma amacını taşımaktadır. Söz konusu dilekçeler iktidarın müzakeresi anlamında siyasetin gerçekleştiği önemli bir düzlem olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, etnik-dinsel kimlik ve toplumsal ekonomik statü farklarını aşacak biçimde sıradan insanların, kitlelerin siyasal ve hukuksal modernleşmeyi nasıl anladığı ve ne ölçüde içselleştirdiği sorusuna yanıt verme yolunda oldukça önemli ipuçları sunmaktadır.

Hürriyet ve İşkence: Jön Türk İhtilali'nin Çetin Sınavı

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'in ilanı ile sonuçlanan Temmuz 1908 Devrimi'ni izleyen aylar içinde, 15 Mart 1909 tarihinde, Bab-ı Ali'ye Selanik'e bağlı Drama kasabasında "Çorapçı Hızır" imzalı bir telgraf çekilir.⁵ Drama esnafından olduğu anlaşılan Hızır bir süre önce Binbaşı Hüseyin Efendi'yle görüşmek üzere Drama Jandarma Karakolunu ziyaret etmiştir. Hızır dilekçesinde söz konusu ziyaret sırasında işkence muamelesine maruz kaldığını iddia etmektedir. Her ne kadar, olayı izleyen günlerde, önce muayene olunarak hekim raporu alıp yerel mahkemeye başvurmuş olsa da ayrıca, Bab-ı Ali'yi haberdar etmek istediğini söylemektedir. Dilekçe içinde yazıldığı dönem siyaseti açısından oldukça çarpıcı ifadeler taşımaktadır.

Temmuz 1908 Devrimi ve II. Meşrutiyet'i "alkışlarla istikbal ettiğimiz hürriyet ve adalet" diye ifade eden Hızır, söz konusu ilkeleri herkes gibi takip etmesi kendisinden beklenmenin ötesinde, bunları korumanın Binbaşı Hüseyin'in bizzat vazifesi olduğunu vurgular. Oysa Hüseyin Efendi Hızır'ın sadece meşru bir talebini iletme için olan karakola ziyaretini kendisine yönelik bir şikâyet olarak anlamak dolayısıyla bir jandarma çavuşuna kollarını tutturarak Hızır'a şiddetle vurmaya başlamıştır. Öyle ki, Hızır'ın acı dolu çığlıklarını duyarak binadakiler merak içinde odalarından çıkıp binbaşının odasına doğru koşmuşlardır. "Hürriyet," diye sorar Hızır, Binbaşı Hüseyin'i "istibdad yadigarı" diye niteleyerek, onun gibilerin korumasız insanlara karşı dayak ve hakaretleriyle mi kendini ifade edecektir. Öyleyse, diye ekler, ben ve benim gibi böyle muamelelere maruz kalanlar istediği gibi davranmakta özgür olsa gerektir. Bir açıklamanın yanı sıra müdahale edilip gerekenin yapılmasını beklediğini söylemekle birlikte yapılması gerekenin meşrutî idareye yakışır şekilde adaletin tecelli etmesi olduğunu da vurgulayarak bitirir.

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA, BEO 3515/263576, 1327 S. 27/19 Mart 1909.

Özellikle, muhatabın siyasal iktidarın odağı olan Bab-ı Ali olduğu düşünüldüğünde dilekçenin ifadelerinin oldukça cüretkâr, hatta tehditkâr ve dolayısıyla ilginç olduğu görülmektedir. Bu sayıca az ancak dolu dolu cümlelerde ima yoluyla ya da açıkça siyasal iktidarın müzakeresi söz konusudur. Müzakerenin yolu ise yeni rejimin resmi söylemini oluşturan iddiaları bizzat rejimin merkezine yüzüne vurmak olarak seçilmiştir. Özünde, Hızır devlet görevlilerinin vazifelerini icra ederken hukuka uygun davranmak zorunda olduklarını vurgulayıp, adaletin varlığının ancak bu şekilde anlaşılabilirliğini de belirterek aksi taktirde devlet otoritesinin meşruiyetini yitireceğini ve dolayısıyla haksızlığa uğrayanlar için söz konusu otoriteyi tanıma zorunluluğunun ortadan kalkacağını söylemektedir. Daha kavramsal düzlemde ifade edilirse, burada hukuk devleti ve insan hakları ilkeleri dile getirilip vurgulanmaktadır. Bir devlet dairesine gidilip resmi bir talebi dile getirmenin ve burada hukuk çerçevesinde muamele görmenin herkes için doğal haklardan olduğu ve bu hakların hukukun uygulanmasını sağlamak zorunda olan siyasal iktidarın güvencesinde olması gerektiği neredeyse açıklıkla ifade edilmiştir. Adalet ise soyut biçimde, var olan hukukun uygulanması olarak, kavranmıştır. Kasaba esnafından, sıradan bir insanın devletle olan ilişkisi hukuk ve hukuka dayalı adalet anlayışı üzerinden kurgulanmakta ve bu insanın gözünden siyasal iktidarın müzakeresi anlamında siyaset bu anlayış doğrultusunda yürütülmektedir.

Çorapçı Hızır'ın Binbaşı Hüseyin Efendi ve onun gibi hukuku ihlal eden devlet görevlilerini "İstibdat yadigarları" olarak nitelemesi çarpıcı ve dikkate değerdir. İstibdattan kastedilen II. Meşrutiyet'i önceleyen II. Abdülhamit Dönemidir. İstibdatla hukukun temel alınmadığı, devlet yönetiminin keyfiyete dayalı olarak yürütüldüğü, birey haklarının kolayca göz ardı edilebildiği ve tüm bunların münferit olmaktan ziyade yaygın olmakla birlikte yapısal hale geldiği bir düzen anlaşılmaktadır. İşkencenin varlığı ve yaygınlığı, açıkça söylenmeden, keyfiyet ve hukuksuzlukla özdeşleştirilmiştir. Burada işkencenin halihazırda kanunen yasak olmasının yanı sıra, insanların zihinlerinde keyfiyet ve zulümle özellikle ilişkilendiriliyor olması muhtemeldir. Başka bir deyişle, işkence keyfi ve hukuk dışı yönetme anlayışına sembol teşkil eden bir pratik olarak görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Drama esnafından biri tarafından gönderilmiş olan söz konusu dilekçe özünde Jön Türk Devrimi ve II. Meşrutiyet yönetiminin resmi söylemini içinde barındırmaktadır ki bu durum dilekçenin devrimi hemen izleyen aylar içinde, yani yeni yönetim henüz yerleşme aşamasındayken, gönderildiği düşünüldüğünde daha da önem kazanmaktadır. Jön Türkler resmi söylemlerini Fransız Devrimi'nden ödünç almış oldukları eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkeleri üzerinde yapılandırmışlardır. 1878 yılında II.

Abdülhamid tarafından askıya alınmış olan anayasanın içeriğini demokratikleştiren birtakım düzenlemelerle yeniden ilanı, serbest ve eşit katılıma dayalı seçimler üzerinden parlamentonun toplanması ve dahası temel hak ve hürriyetler temelinde can, mülkiyet ve onur dokunulmazlığı ve ifade ve örgütlenme özgürlüğünü de içeren ve yurttaşlık bağlamında herkesin eşit düzeyde yararlanması öngörülen birtakım yasal reformlar gerçekleştirilmiştir. Vurgulamak gerekirse gerek siyasete ve yönetime katılım gerekse hak ve hürriyetlere sahip olmak açısından etnik-dinsel kimlik veya sosyal statü gözetilmeksizin herkesin yurttaş statüsü kazanması öngörülmüştür.⁶

Söz konusu yenilikler Çorapçı Hızır'ın dilekçesinin gönderildiği Makedonya bölgesi açısından özellikle önem kazanmaktadır. Zira Makedonya Temmuz 1908 Devrimi'ni önceleyen yıllarda yoğun silahlı çatışmalara ve dolayısıyla sürekli güvensizlik ve kaos ortamına sahne olmuştur. Çatışmalar etnik-milliyetçi söylem ve taleplerle yola çıkan örgütlerle devlet arasında ve yine söz konusu örgütlerin kendi aralarında gerçekleşmiştir. Söylem düzeyinde etnik-milliyetçilik ön planda olmakla birlikte sorun özünde önemli ölçüde sosyal-ekonomik eşitsizlik ve sorunları barındırmaktadır.⁷ Jön Türklerin başlangıçta belki de en temel iddiası eşit yurttaşlık temelinde ortak aidiyet duygusuna dayalı bir toplum yaratmaktır. Nitekim Fransız Devrimi'nden ödünç alınan kardeşlik ilkesi anlamını burada bulmaktadır. Söz konusu iddia toplumda, farklı kesimleri içerecek şekilde, barış içinde yaşama ve gelecek kurmaya dair hatırı sayılır düzeyde umut ortaya çıkarmıştır. Zira Hızır'ın Jön Türk Devrimi'ni "alkışlarla istikbal eylediğimiz hürriyet" şeklinde ifade etmesinin retorikten ibaret olmadığı devrimi izleyen günlerde ve yine özellikle Makedonya'da bir festival atmosferinde gerçekleşmiş olan kutlamalar düşünüldüğünde görülecektir.⁸

Söz konusu dilekçenin içeriğiyle Jön Türk yönetiminin resmi söyleminin örtüşmesi bağlamında Hızır'ın kendisine işkenceyle muamele ettiğini söylediği Binbaşı Hüseyin ve onun gibi davranan devlet görevlileri için "istibdat yadigarları" nitelemesini bir kez daha vurgulamak gerekir. Meşruyet söylemi oluştururken Jön Türk Rejimi hayata geçirmeyi vadettiği birtakım ilke ve değerlerin yanı sıra kendisinden önceki ve onu ortadan kaldırarak iktidarı elde ettiği II. Abdülhamit döneminin olumsuzlanmasına dayanmıştır. Söz konusu

⁶ Bkz. Tark Zafer Tunaya, *Hürriyet'in İlanı: II. Meşruyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar*. İstanbul: Baha Matbaası, 1959. Aykut Kansu, *The Revolution of 1908 in Turkey*. Leiden; New York: Brill, 1997.

⁷ Nadine Lange-Akhund, *The Macedonian Question, 1893-1908, from Western Sources*. New York: Columbia University Press, 1998.

⁸ Bkz. Michelle U. Campos, *Ottoman Brothers: Muslims, Christians and Jews in Early Twentieth-Century Palestine*. Stanford, California: Stanford University Press, 2011, 1-7, 59-92.

söylemde II. Abdülhamid dönemi yeni rejimce siyasi-ahlaki açıdan iyi olarak öne sürülen adeta her şeyin zıddını temsil eder görünmektedir. Öyle ki resmi söylemde keyfi ve baskıcı anlamına gelen istibdat kavramı yaygın olarak “devr-i istibdat” şeklinde ve II. Abdülhamit rejimiyle eş anlamlı olarak ifade bulunmuştur. Üstelik, aynı zamanda yeni rejim için hürriyet ifadesinin yeni rejimle neredeyse eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir.⁹ Dolayısıyla, Hızır’ın dile getirdiği niteleme yoğun anlam taşımakta ve oldukça bilinçli olsa gerektir.

Dilekçenin içerdiği çarpıcı ifadeleri Drama esnafından Hızır bizzat kendisi mi düşünmüştür? Yazılan ifadelerin anlamının ne ölçüde bilincindedir Hızır? Her ne olursa olsun, dilekçenin Makedonya’da bir kasabadan gönderilmiş olması, burada Jön Türk, rejiminin resmi söyleminin ve ötesinde söz konusu söylemin içerdiği ilke ve düşüncelerin anlamının önemli ölçüde kavranmış ve yaygın olarak gündemde olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Söz konusu izlenimse, ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere, II. Meşrutiyet Dönemi’nin ilk yıllarında Çorapçı Hızır’ın dilekçesinin istisnai hatta sıra dışı olmadığı gözleğinde pekişecektir. Zira yeni rejimin söylemi ve önerdiği ilkelere dair benzer düzeyde bir bilincin ve yine bunlar üzerinden siyaset yapma çabasının işkence suçlamasıyla yazılmış olan dilekçelerde genel ve yaygın olduğu söylenebilir. Vurgulamak gerekirse, söz konusu dilekçelere genel anlamda bakıldığında Jön Türk rejiminin neden tarihsel bir dönüm noktası teşkil etme iddiasında olduğuna yönelik toplumca özellikle sıradan insanları da içeren şekilde yoğun sayılabilecek düzeyde bir farkındalık açığa çıkar. Burada, hukuk devleti, hakları koruyan hukuk, hukuku uygulamakla yükümlü devlet ve bu bağlamda anlaşılan bir adalet kavramı kendini gösterir.

İnsan Halkları, Eşitlik ve Adalet

1912 yazında Çukurova’dan, Adana’ya bağlı Ceyhan kazasından, İstanbul’a bir telgraf çekilir. Ceyhan’a bağlı Bulak köyü civarından Asiye isimli bir kadın kendisiyle birlikte yine hepsi kadın olan on arkadaşı adına köylerine gelen jandarmalar tarafından ağır işkenceye maruz bırakıldıklarını iddia etmektedir.¹⁰ Anlatıldığına göre, uzun yıllardır işlemekte olduklarını iddia ettikleri münazaalı topraklardan Adana valisi Nedim Bey ve Ceyhan kaymakamınca sürülmek istenmektedirler. Bu doğrultuda almış oldukları emri uygulamak üzere geldiklerini söyleyen jandarmalar, kadınlara kocalarının nerede

⁹ Bkz. Tunaya, *Hürriyet’in İlanı*. Sina Akşin, *Turkey From Empire to Revolutionary Republic: The Emergence of the Turkish Nation from 1789 to the Present*, çev. Dexter H. Mursaloğlu, New York: New York University Press, 2007.

¹⁰ BOA, DH. H. 9/43, 1330 N. 22/4 Eylül 1912.

olduklarını sormuşlar. Asiye'nin söylediğine göre erkeklerin tamamı bir kısmı münaazalı topraklar meselesinden dolayı hapiste diğerleriye aynı konuyla ilgili mahkeme sürecini takip etmekte olmak üzere Adana'dadırlar. Bunun üzerine, kadınların söylediğine göre, jandarmalar kendilerine tüfekleriyle vurmaya başlamışlar ve sonra ellerini bağlamak ve hatta dişlerini sökmeye çalışmakla devam etmişler. Kanlar içinde kaldıklarını söyleyen kadınlar hemen savcılığa gidip resmi şikâyetle bulunduktan sonra söz konusu telgrafı çekirmişler. Telgraf kadınların şikâyetin muhatabının Harbiye Nezareti olduğunu zannetmeleri nedeniyle Harbiye Nezareti Adliye Dairesi'ne gönderilmiş. Oysa kaymakam ve vali Dâhiliye Nezareti'ne bağlı oldukları için telgraf nihayetinde buraya havale edilmiş. Telgrafın hemen olayın gerçekleştiği gün çekilmiş olduğu vurgulanmayı hakkeiyor.

İşkence muamelesiyle karşılaştıkları iddiasını taşıyarak söz konusu kadınların ivedilikle, hemen olaydan sonra ve muhtemelen bir tıbbi muayene talebiyle birlikte savcılığa koşmuş olmaları böyle bir durumda izlenmesi gereken yasal prosedüre dair var olan yoğun farkındalığı göstermekle birlikte, yine hemen akabinde ayrıca İstanbul'a çekilmiş telgraf yine çarpıcı ifadeler içermekte. “Kavanin-i mevcude sayesinde her ferdin hukuku adliyece temin edilmekte olduğu... halde” diye başlıyor dilekçe, yani mevcut kanunlar sayesinde her bireyin hakları mahkemelerin güvencesi altındadır diyerek. Burada hak talebi kanunlara dayandırılarak, yani hakların kaynak ve güvencesi kanunlardır denilerek hukuk devleti ve insan hakları ifade edilmektedir. Kadınlar daha sonra “biz insan ve Osmanlı değil miyiz?” diye sorarlar. Jön Türklerin eşit yurttaşlık temelinde Osmanlılık kimliği ve ortak aidiyet söylemine atfen olsa gerek. Örtülü bir şekilde, sıradan, yoksul ve köylü hatta belki kadın olsak da Osmanlı ülkesinde yaşıyor ve insan olmak itibarıyla biz de yurttaşız demektedirler. Dolayısıyla diğer tüm yurttaşlar gibi insanca davranılmayı hakkettiklerini ima ederler. Bu iddia işkence muamelesinin insanca olmadığı, insanca olanın hukuk içerisinde, kanunların öngördüğü şekilde davranılmak olduğu düşüncesine dayanır. Nihayet, maruzatlarıyla ilgili yapılması gerekenin gerçekleştirilmesini “adalet-i kanun ve meşrutiyet-i idare namına” talep etmektedirler. Burada, yine, kaynağı kanunlar ve ancak kanunların uygulanmasıyla gerçekleşecek olan bir adalet anlamı söz konusudur. Buysa tıpkı resmi söylemde olduğu gibi dilekçede de meşrutiyetle özlü şekilde ifade bulmuştur.

Çukurova'dan köylü kadınların sosyal-ekonomik konumdan yola çıkarak düşünmekte oldukları insan haklarına dayalı eşitlik ve yurttaşlık anlayışı Rum Tanaşça çok daha somut ve doğrudan, daha ziyade resmi söylemde olduğu

şekilde kavramları dile dile getirerek söylenmiştir.¹¹ Tanaş 1910 yazında Bursa'da polislerce kasaturayla darp da içinde olmak üzere kötü muamelelere maruz kaldığını söylemektedir. Esnafından olduğu anlaşılan Tanaş yaşamış olduklarını öncelikle “hürriyet-i şahsiyeye taarruz” diye nitelemektedir. Kişisel hürriyetlerin bizzat mevcut kanunlarca vazedildiğini vurgular ve aynı zamanda polislerin davranışlarının “istibdat icra etmekten ibaret” olduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla, bir yana “milletin hukuku” diye ifade ettiği kişisel hak ve hürriyetler bir yanaysa muhtemelen II. Abdülhamid dönemi çağrışımıyla gündeme getirmek istediği istibdat yani keyfi ve baskıcı yönetme biçimini koymak yoluyla tezat oluşturarak iddiasını güçlendirmek ister.

Temmuz 1908 Devrimi ve II. Meşrutiyet'i “hürriyet” olarak ifade eden Tanaş, “istibdat icra etmekten ibaret” olan davranışlarını “adalet ve müsavat nokta-yı nazarlarına külliye muğayir” bulduğu polislerin cezalandırılmasını halihazırda ve resmen talep etmiş olduğunu da ekler. Bilindiği üzere eşitlik anlamına gelen ve hürriyet ve kardeşlikle birlikte Jön Türk Devrimi'nin üç sloganından birini oluşturan, müsavata özellikle Hristiyan, ya da gayrimüslim, olması üzerinden vurgu yapar Tanaş. Tanaş için müsavat öncelikle Jön Türk Rejiminin de ortak Osmanlılık kimliği ve eşit yurttaşlık bağlamında vurguladığı üzere farklı etnik-dinsel kimliklerden herkesin, özellikle Müslüman ve gayrimüslimlerin, hukuk çerçevesinde eşitliği demektir. “Hristiyan olduğumuzdan mıdır nedir” diye sorar açıkça ve ironiyle, neden böyle muameleyle maruz kalıyorum diye şikâyet ederken. Sonra, daha güçlü bir ironiyle, “Hristiyanların darp edilmelerini...bilumum Osmanlılar görürler de Bursa'daki Meşrutiyet-i İdare memurlarının adalet ve müsavatperverliklerini öğrenirler” diye yazar. Adaletten öncelikle hukukun güvencesinde eşitliği kastetmektedir.

Zaman-ı İstibdatta bile!..

II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında işkenceyle ilgili şikâyetleri içeren dilekçelerde gözlenebilen belki de en yaygın durum önce de anlatılmış olan istibdat kavramı üzerinden II. Abdülhamid dönemiyle kurulan tezattır. Buna, yine yaygın olarak karşılaşılan muamelenin devir ya da zaman-ı istibdatta bile görülmediği ifadesi eşlik eder. Örnekleri çoğaltmak istersek: Çorapçı Hızır'ın dilekçesinin iki ay kadar sonrasına rastlayan, yine Drama'dan, Susağırı adlı köyden İsmail ve İbrahim'in Makedonya bölgesinde idari reformlar gerçekleştirmekle sorumlu olan Rumeli müfettişliğine ilettikleri Drama

¹¹ BOA, DH. MUİ., 101/33, 1328 B. 28/5 Ağustos 1910.

kaymakamına yönelik işkence şikâyeti,¹² Samsun'a bağlı Çanakça köyünden bir grup Rum köylünün jandarma şiddetine maruz kalmış olma iddiasıyla Bab-ı Ali'ye çektikleri telgraf,¹³ ve Yozgat'a bağlı Kızılkoca nahiyesi müdürü Muhsin Bey tarafından Ermeni köylülere asker kaçaklarının yerlerini öğrenmek gayesiyle işkence edildiği şikayetiyle köylüler adına Ermeni Patrikhanesince Adliye Nezareti'ne gönderilen dilekçe.¹⁴ Buralarda hep aynı tezat ve ifadeye rastlamak mümkündür. Pekiştirmek için, işkence muamelesi ve devlet görevlilerinin istibdatvari davranışlarıyla meşruti idare arasındaki uyumsuzluk da söz konusu dilekçelerde yer yer açıkça dile getirilmiştir.

Neden işkence muamelesi bu denli istibdatla özdeşleştirilmiştir dönemin dilekçelerinde? İstibdat kavramının iktidarın söyleminden ödünç alındığı açık olsa da içerdiği anlama dair ne ölçüde bir bilinçlilik hali vardır? Şimdiye kadar anlatılmış olan dilekçelerde resmi söylemden esinlenerek söylenmiş olsalar da insan hakları, eşitlik, yurttaşlık ve hukuk gibi kavramların anlamına dair bir bilinçlilik halinin varlığı görülebilir ya da en azından kolayca sezilebilir. Kavramlar içi boş şekilde kullanılmaktan ziyade tarihsel ve toplumsal bağlam ve anlam açısından önemli ölçüde anlaşılacak ve üzerinden siyaset yapılmaya çalışılarak dile getirilmiş görünmektedir. İstibdatın karşıtı öncelikle hukuk devleti olarak düşünülünce buna ilişkin ipuçları özellikle kendini gösterir.

Oldukça yaygınlıkla, dilekçelerde işkence yönetimde keyfilikle bir tutulmuştur. Elbette hukuk dışı bir eylem keyfidir, yine de işkence şikâyet olunurken sık sık özellikle keyfiyetin vurgulanarak dile getirilmesi üzerinde özellikle düşünülmesi gereken bir durum olarak görülebilir. Yer yer işkencenin keyfi ve hukuk dışı olduğu söylenmenin yanı sıra karşılaşılan, şikâyet konusu olan durumda nasıl hareket edilmesi gerektiği de dile getirilmiştir. Dilekçeler okundukça İstanbul'a dilekçe gönderilmeden önce savcılığa başvurmak ve tıbbi muayene raporu almak gibi izlenmesi gereken adımlarla ilgili farkındalığın yanı sıra aslında toplumun geniş kesimlerinde idari ve yasal prosedürlere dair genel bir farkındalığın da olduğu izlenimi oluşmaktadır.

Mesela 1910 yazında Kastamonu'ya bağlı Abana nahiyesinden Hacı Muhsinzade Mahir Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği dilekçede¹⁵ bir süre önce şüpheli olarak tevkif edilip nezarete jandarmalar tarafından işkenceye maruz bırakıldığından şikâyet etmekle birlikte jandarmaların aslında yaygın olarak kasaba halkına şiddet uyguladığını da ekler. Maruz kaldığını söylediği işkence

¹² BOA, TFR. ISL. 210/20922, 1327 Ca 18, 7 Haziran 1909.

¹³ BOA, DH. H. 68/43, 1331.N.11/14 Ağustos 1913.

¹⁴ BOA, DH. MTV. 42/4, 1331 C. 04/11 Mayıs 1913.

¹⁵ BOA, DH. İD. 112-2/18, 1328 B. 03/11 Temmuz 1910.

muamelesini hukuk dışı bir ceza olarak gören Mahir ısrarla tevkif ve ceza için mutlaka bir mahkeme kararı olması gerektiğini anlatır. Son olarak “bunların keyfi muamelesine tahammül edilememektedir!” der. Öte yandan, 1911 Şubat’ında Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’ne gönderilen bir dilekçede,¹⁶ İstanbul Fener’den Andon bir gün önce bir tavernada eğlenirken Fener Polis Karakolu’ndan çağrıldığını ve gittiğinde neden çağrıldığı dahi söylenmeden polis komiseri Kerim Bey tarafından sopayla dövüldüğünü iddia eder. Eğer hakkımda bir suçlama varsa diye devam eder Andon, ya da bir suçtan dolayı şüpheliysem, polisin görevi resmî belgeleri hazırlayıp mahkemeye göndermekten ibarettir. Andon’a göre maruz kaldığı durum “şayan-ı teessüftür ve devr-i meşrutiyet polisine yakışmaz bir harekettir.”

II. Meşrutiyet Dönemi dilekçelerinde işkence muamelesinin varlığı ya da yokluğu adeta insan hakları, eşitlik ve en önemlisi hukuk devleti gibi ilkelerin ne ölçüde hayata geçtiğinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. İşkence muamelesinin var olmaması, söz konusu ilkelere dayalı olarak, Jön Türklerin tarihsel bir kopuş ya da yepyeni bir başlangıç teşkil etme söylemine dair beklentinin çok önemli bir unsurudur. Çeşitli toplum kesimlerinden insanların ortak ifadelerine göre işkence artık geride kalmıştır. Bu beklenti üzerinden siyaset yapma eğilimi oldukça güçlüdür. Buradan işkencenin II. Meşrutiyet’le birlikte yasaklandığı ya da en azından önceleri iktidarın toplumca müzakeresi açısından önemli bir gündem oluşturmadığı izlenimi uyanmaktadır. Özellikle gerek iktidarın söyleminde gerekse toplumun çeşitli kesimlerince dilekçelerde dile geldiği şekilde işkence ve ona bağlı tüm siyasi ve ilkesel olumsuzlukların adeta simgesi olarak ortaya çıkan II. Abdülhamid Dönemi’nde işkencenin sorun ve gündem oluşturması bakımından durum neydi diye merak edilebilir.

Öncelikle belirtilmelidir ki, Osmanlı İmparatorluğu’nda bir cezalandırma ve sorgulama biçimi olarak işkence Tanzimat’la birlikte 1840’lı yılların başlarından itibaren 1850’lerin sonlarına varan bir süreç içinde aşamalı olarak yasaklanmıştır. Söz konusu yasağı içeren ceza kanunları işkencenin kabul edilemezliğini Tanzimat’ın ilkelerini belirleyen Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nun resmi Osmanlı hukuk anlayışına kattığı ve herkes için geçerli olmak üzere insan onurunun mukaddes ve dolayısıyla dokunulmaz olması ilkesine dayandırmıştır.¹⁷ İşkencenin yasaklanması Tanzimat reformlarının düşünsel altyapısını oluşturan hukuk devleti ilkesiyle de derin ve nazik bir ilişki içindedir. Tanzimat reformlarına rehberlik eden söz konusu anlayış Tanzimat’ı önemli ölçüde

¹⁶ BOA, DH. EUM. KADL. 10/23, 1329 Ra. 11/12 Mart 1911.

¹⁷ Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*. İstanbul: Ahmet Gökçen, 1989, 95-98, 110, 136.

yönlendiren Mustafa Reşit Paşa'nın ifadesiyle bir mekanizma gibi, yani rasyonel bir şekilde işleyen, yönetimde keyfiyet ya da devlet görevlilerinin inisiyatifine mümkün olduğunca yer bırakmayan, bir devlet tahayyülüne dayanmaktadır.¹⁸ Dolayısıyla, söz konusu tahayyüle göre hukuk kuralları ve yasal prosedürler üzerinden tüm yasal, resmi süreçler oldukça belirli ve öngörülebilir olmalıdır. İşkence eylemiyse doğası itibariyle ya da özünde keyfiyete dayanmaktadır.

On Dokuzuncu Yüzyıl ortalarına kadar en yaygın cezalandırma yöntemi olmakla birlikte sorgulama için de sık sık başvurulana işkenceyle ilgili, yasal olarak vazedildiği durumlarda dahi sürecin öngörülebilir kılınması, özellikle çekilen acının ölçüsünün belirlenmesi neredeyse imkansızdır. Zaten, işkence çok yaygın olmakla birlikte çoğu durumda devlet görevlilerinin kendi inisiyatiflerine dayanarak giriştikleri bir eylemdir. Osmanlı resmi yönetim anlayışında yönetme süreçlerinin genellenip öngörülebilir, ölçülebilir ve dolayısıyla herkes için eşitçe uygulanabilir olması doğrultusunda yapısal bir dönüşümün yansımasıdır işkence yasağı. Doğası itibariyle söz konusu doğrultunun yanı sıra sorgulamayla ilgili, ortaya çıkardığı sonuç ölçülebilir ve bilimsel olarak doğrulanabilir olmaktan uzak olduğu için yeni yönetme anlayışıyla yoğun bir çelişki içindedir.¹⁹ İşkenceyle ilgili insan onurunun dokunulmazlığı ve dolayısıyla insan haklarının yanında ve ötesinde böyle bir durum söz konusudur.

On Dokuzuncu Yüzyıl ortalarına kadar, ceza hukukuyla ilgili süreçlerde devletle olan karşılaşmalarında, sıradan insanlar büyük ölçüde yönetici ya da memurların keyfiyeti içerisinde ve sık sık işkence muamelesiyle yüz yüze gelmektedirler.²⁰ On Dokuzuncu Yüzyıl ortalarından itibaren işkencenin hukuken yasaklanmış olması geniş toplum kesimlerinde artık her şeyin değişeceği, farklı olacağı yönünde bir izlenim ve beklenti yaratmış olsa gerek. İşkencenin yasaklanmasıyla birlikte, Tanzimat reformları ceza kanunları üzerinden suç ve cezaları elden geldiğince tanımlayarak belirginleştirip artık temelde bedensel olmayan cezaları ölçülebilir kılmakla birlikte ceza hukukuyla ilgili resmi süreçleri oldukça belirli ve ayrıntılı yasal prosedürlere dayandırma yolunu

¹⁸ Şerif Mardin, "Tanzimat Fermanı'nın Manası: Yeni Bir İzah Denemesi," Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (der.) *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, 148-152.

¹⁹ İşkencenin söz konusu niteliğini kavramsal ve tarihsel bir çerçeve içinde anlamak için bkz. Talal Asad, "On Torture, or Cruel, Inhuman and Degrading Treatment," *Social Suffering* içinde, der. Arthur Kleinman, Veena Das ve Margaret Lock. Berkeley: University of California Press, 1997. Khaled Fahmy, "Justice, Law and Pain in Khedival Egypt," *Standing Trial* içinde, der. Badouin Dupret. London; New York: IB Tauris, 2004.

²⁰ Bkz. Rudolph Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century*, Cambridge, UK and New York: Cambridge University Press, 2005, 69-92.

izlemiştir. Dolayısıyla gündelik hayat düzleminde, devlet yönetiminde artık keyfiyet ve onun sıradan insanların gözünde en belirgin çağrışım ve tezahürü olan işkence ortadan kalkmış ve yerini kurallar almış olmak gerekir.

Hemen 1840'lı yıllardan itibaren imparatorluğun kırsal, taşra hatta ücra bölgelerinden İstanbul özellikle Bab-ı Ali'ye gönderilen ve işkence muamelesine maruz kalmış olma şikayetlerini içeren dilekçelerde daha ziyade işkenceyi çağrıştırdığı anlaşılan keyfiyetin sona erdiği ve yerini kanunların aldığına dair bir farkındalık ve ötesinde heyecanın izini sürmek mümkündür. Bu dilekçelerde aynı zamanda hukuk kuralları doğrultusunda muamele görmeyi bir hak olarak görme eğilimi de kendini gösterir. Yine işkencenin kanunca yasak olmasını Tanzimat'la özdeş olarak gören ve adaletin Tanzimat adına talep edilip işkencenin Tanzimat'la zıtlığını dile getiren ifadelere rastlamak mümkündür. Yüzyıllarca varlığı adeta gelenekselleşmiş ve resmi söylem ve düşüncede sorun olarak değil neredeyse doğal görülmüş bu muamelenin birdenbire yasaklanmış olmasının bilindiği gibi yeniden düzenleme, yeni bir nizam kurma demek olan Tanzimat kavramının sıradan insanlar için belki de en somut ifadesi olduğu da sezilebilir.²¹

Dilekçelerde ortaya çıkan söylemin adeta yansımalarının bu yıllarda İstanbul'un yerel idarecilere hitaben kullandığı dilde de görmek mümkündür. Çarpıcı örnekler üst mahkeme konumunda olan Meclis-i Vala'nın işkence şikayetlerine dair yerel mahkeme kararlarıyla ilgili düştüğü notlar²² ve Bab-ı Ali tarafından çeşitli eyaletlere gönderilmekte olan yazılardır. Bu yazılarda, Bab-ı Ali işkencenin artık yasak olduğunu, asla hoş görülemeyeceğini ve ceza hukukuyla ilgili süreçlerde belirgin yasal prosedürlerin takip edilmesi zorunluluğunu vurgulamıştır. Ayrıca, valilerin yerel devlet memurlarının bu yönde davranmalarını sağlamaları gerektiği vurgulanarak ve öğretici bir üslupla anlatılmıştır. Anlatılanlar Tanzimat'ın bir dönüm noktası, bir kırılma, bir başlangıç ve işkence yasağının da bunun önemli bir boyutu olduğuna dair ifadelerle güçlendirilmiştir.²³

Tanzimat'ın öngördüğü ve yapılandırmak yolunda önemli adımlar attığı hukuk üzerinden kurumsallaşmış ve dolayısıyla rasyonel şekilde işleyen devlet anlayışı doğrultusunda atılan adımlar II. Abdülhamit Dönemi'nde artarak ve güçlenerek sürmüştür. Bu yıllar özellikle sıradan insanların devletle yüz yüze geldikleri ve özellikle de ceza hukukuyla ilgili alanların hukuk çerçevesinde kurallara bağlanması yönünde önemli reformlara tanıklık eder. Başlarında ilan

²¹ BOA, A. MKT. 86/61, 1265 Za 16/3 Ekim 1849.

²² BOA, A. MKT. UM. 123/86, 1269. R. 15/26 Ocak 1853. BOA, A. MKT. MVL 4/49, 1263 Ra. 13/1 Mart 1847.

²³ BOA, A. MKT. MHM. 1/96, 1262 M.13/12 Ocak 1846. BOA, A. MKT. 227/96, 3 Ekim 1849.

edilmiş olan anayasanın iki yıl kadar sonra askıya alındığı ve siyasal muhalefete yönelik yoğun hak ihlallerinin yaşandığı bu dönemde, öte yandan, gündelik hayat düzleminde devlet yönetiminin hukuk devleti ilkesiyle oldukça bağdaşık olarak düzenlenme çabası kolayca görülebilecek bir olgudur.²⁴

Söz konusu olgu dönemin işkence şikayetiyle yazılmış olan dilekçelerinde de kendini açığa çıkarır. İlginç ve oldukça ironik şekilde bu dönemin dilekçeleri öne sürülen kavram ve ilkeler ve bunlar üzerinden iktidarın müzakeresi niyeti açısından II. Meşrutiyet dönemi dilekçeleriyle yapısal bir benzerlik göstermektedir. Böyle bir karşılaştırma yapılıncaya, görülen tek belirgin fark bu dönemde patrimonial bir meşruiyet söylemi hâkim olmasından dolayı dilekçelerin de bu yönde bir retorik içermesidir. Dolayısıyla, adil ve merhametli ve geleneksel Osmanlı siyasal düşüncesinde olduğu gibi sıradan insanları devlet görevlilerinin zulmünden koruyan bir padişah tahayyülü söz konusudur. Ne var ki adalet talebi kaynağını temel hak ve hürriyetlerden alan bir hukuk anlayışına dayandırılmış ve padişahın hukukun doğru şekilde uygulanmasını sağlaması talep edilmiştir. Vurgulamak gerekirse, hakları koruyan ve adaleti sağlayan asıl özne hukuk olarak ortaya çıkmaktadır.

Aralık 1893'te Yıldız'a ve II. Abdülhamid'e hitaben İzmit'e bağlı Geyve kazası halkı adına eşraftan bir grup, gayrimüslimlerin önde gelenleri ve ayrıca buraya bağlı Akhisar köyünün muhtar ve ihtiyar heyeti imzalı bir dilekçe gönderilmiştir.²⁵ Geyve kaymakamı Behçet Bey'in bölge halkına alışkanlık halinde işkence muamelesinde bulunduğundan şikâyet edilmektedir. Bu yönde uzun tasvir edilen örnekler içeren dilekçe, padişaha yönelik övgü ve iltifatların yanı sıra sadakat bildirmeyi de ihmal etmez. "Efkâr-ı adalet-i şahaneleri" yani padişahın adalet anlayışının temelini "tebaa-yı sadıkanelerinin temin-i hukuk ve hürriyetleri" olduğu söylenir. Sonra, bu yolda günbegün hem yasal düzenlemeler yapılmakta hem de söz konusu yasaları uygulamak üzere ehil memurlar yetiştirilmekte olduğunun bilinmekte olduğu vurgulanır. Nihayet, tüm bunlarla kaymakamın davranışlarının ne kadar çelişkili olduğu belirtilerek adalet talebinde bulunulur. Kurumsallaşan ve hukuka dayalı bir yönetme biçimi belirtilip siyasi iktidarın gündelik yaşamdaki tezahürlerinin buna uygun olması gerektiği

²⁴ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, "Chapter III: Culmination of the *Tanzimat*: The Reign of Abdülhamid II, 1876-1909," *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey*, Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2002. Eric J. Zürcher, "Chapter VII: Reactionary Despotism or Culmination of Reforms?: The Reign of Abdülhamid II," *Turkey: A Modern History*, London; New York: IB Tauris, 2004. Avi Rubin, *Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity*, New York: Palgrave; Macmillan, 2011.

²⁵ BOA, BEO 156/11667, 1310 B. 30/17 Şubat 1893.

söylenir. Her ne kadar oldukça saygılı ve itaatkâr bir üslup bulunsa da bu gerekliliğin hayata geçmesini sağlamak padişahın önüne adeta bir yükümlülük olarak sunulur. Dolayısıyla, ima yoluyla da olsa, padişahın otoritesinin meşruiyetini müzakere etme çabası da sezilebilir.

Yine Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e, işkence şikayetlerinde yaygın olarak görüldüğü üzere işkence olmasa ne yapılması gerekirdi sorusu da yanıtlanır sık sık. Mesela 1906 kışında Selanik'e bağlı Yenice-i Vardar kazasından Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen bir dilekçede,²⁶ tevkif altındayken sorgulanmak amacıyla jandarma tarafından falakaya yatırılmak suretiyle işkenceye maruz kaldığını söyleyen bir Bulgar köylüsü "kabahatimiz var ise kanunen muhakememizi icra ederler. Darp etmeleri muvafık-ı adalet değil" der.

1890lı yılların sonlarına doğru Diyarbakır'a bağlı Palu kazası kaymakamı Tevfik Bey jandarmalarla birlikte bir Ermeni köyüne giderek köylüleri jandarmalara kırbaç, sopa ve değnekle dövürdükten sonra tevkif etmekle suçlanmaktadır. Köylüler ayrıca tevkif altındayken jandarma tarafından dövüldüklerinden şikâyet ederler. Yine köylülerin ifadelerine göre kaymakam kendilerine "siz eşhas-ı muzırradan ve komitacı takımındansınız" demiştir. Dolayısıyla siyaset içerikli yasadışı faaliyetler içinde olduklarını iddia etmiştir. Konuyla ilgili Palu'nun bağlı bulunduğu Ergani Ermeni piskoposu Ergani mutasarrıfına ve Ermeni Patriği Dahiliye Nezareti'ne iki ayrı dilekçe gönderir.²⁷ Piskopos kaymakamın davranışlarının köylülere husumeti bulunan büyük toprak sahibi üç kişinin kışkırtmasıyla gerçekleştiğini söyledikten sonra "eşhas-ı muzırradan" olsalar bile mahkemelerce soruşturulup yargılanmalılar der, dolayısıyla kaymakamın yaptığı tamamen hukuk dışıdır. Piskoposa göre zavallı köylüler kaymakamın bu denli hareketlerine artık dayanamamaktadırlar. Devam ederse başka bir yere göçmek zorunda kalacaklardır. "Lütfen ve merhameten" gereken şekilde müdahale edilmesi talebiyle biter dilekçe.

Bilindiği gibi devletin bu yıllarda ve özellikle bu bölgede Ermeni siyasi faaliyetlerine karşı yoğun bir hassasiyeti vardır. Piskoposun yasadışı faaliyetler içinde dahi olsalar onlara hukuk çerçevesinde davranılmalı ifadesi oldukça çarpıcı ve cüretkâr olarak görülebilir dolayısıyla ve aslında toplumdaki hukuk devleti kavrayış ve beklentisinin derinliğini gösterir. Bu durum Ermeni Patriği'nin dilekçesinde daha da açığa çıkar. Patrik kaymakamın davranışlarından dolayı ahalinin sıkıntı ve panik halinde olduğunu yazar. Dolayısıyla, padişahın böyle bir duruma rıza göstermeyeceği açık olduğu halde, kaymakam sükûnet ve güvenliği tehdit etmektedir. Kaymakam, der Patrik, sadece 25 yaşında ve

²⁶ BOA, TFR. I. AS 33/3232, 1321 M. 30/26 Mart 1906.

²⁷ BOA, ŞD. 1482/7, 1319 M. 20/9 Mayıs 1901.

tecrübesizdir ve davranışları onun “usul-ü idare ve umur-u mülkiyeden bihaber” yani idareye dair usul ve kurallardan habersiz olduğunu anlatır.

Vurgulanmalıdır ki tıpkı II. Meşrutiyet yıllarında olduğu gibi II. Abdülhamid Dönemi ve hatta öncesinde de işkence muamelesine maruz kaldığını söyleyen toplumun çeşitli kesimlerinden insanlar İstanbul'a dilekçe göndermekle birlikte ve öncesinde mutlaka mahkemelere başvurmak ve özellikle hekim raporu almak gibi bu durumda izlenmesi salık verilen yasal süreçlerle ilgili de yaygın olarak titiz bir tutum sergilemişlerdir. Bu durum işkence muamelesini özellikle kabul edilemez kılan yasal prosedürlerin sadece varlığının değil ne olduklarının da bilgi ve farkındalığının derin olduğunu önerir.

SONUÇ

1840'lı yıllardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda ceza ve sorgulama aracı olarak işkence neden yasaklanmıştı diye sorulursa, yanıtı bu yıllardan Yirminci Yüzyıl başlarına uzanan süreç içinde işkence muamelesinden şikâyet amacıyla çeşitli toplum kesimlerinden özellikle de sıradan insanların İstanbul'a göndermiş oldukları dilekçelerde özlü şekilde bulunabilir. Sadece işkencenin yasak olduğu değil, neden öyle olduğu ve ötesinde öyle olması gerektiği ve işkence yasağının bir uzantısı olarak devlet yönetiminin özellikle gündelik hayatta nasıl ve hangi ilkelerle uyum içinde tezahür etmesi gerektiğine dair yaygın ve bilinçli bir farkındalık bu dilekçelerde çarpıcı şekilde gözlenebilir. Bilinçli farkındalık içinde işkence yasağı ve beraberinde getirdiği hukuk ve yönetim anlayışı üzerinden iktidarın müzakeresi anlamında siyaset yapma yönünde yoğun bir çaba da kendini gösterir.

Bu durum şaşırtıcı görünmemelidir. Çünkü aslında On Dokuzuncu Yüzyıl ortalarında işkence yasağının ortaya çıkışı önemli düzeyde yine iktidarın müzakeresi anlamında siyasetin sonucudur denilebilir. Söz konusu yıllarda devlet yoğun bir meşrutiyet kriziyle yüz yüzedir. İşkence yasağını da beraberinde getiren Tanzimat'ın mimarı Mustafa Reşit Paşa'nın Tanzimat arifesinde dile getirdiği üzere söz konusu meşrutiyet krizini aşmanın yegâne yolu sıradan insanın devletle yüz yüze geldiğinde var olandan radikal ölçüde farklı bir yönetim şekli ve anlayışıyla karşılaşmasıdır. Öngörülen dönüşüm keyfiyetin yerini mümkün olduğunca tamamen hukuka dayalı yönetim biçiminin almasıdır.

On Dokuzuncu yüzyıl ortaları ve izleyen on yıllar boyunca işkence şikâyetlerinin içerdiği talepler ve bu talepler üzerinden sıradan insanların siyaset yapma çabası açısından, yönetim şekilleri, resmi söylemler ve tarihsel bağlamlar çeşitlilik gösterse de özde bir süreklilik görülebilir. İstikrarlı ve ısrarlı bir şekilde,

mağduriyet dile getirilirken hukuk devleti ve insan hakları vurgusu kendini gösterir. Etnik-dinsel kimlik ve toplumsal statü farklılıklarını aşan bir şekilde, özellikle de sıradan insanlar, söz konusu kavramları yoğunlukla işkence üzerinden anlamlandırmışlardır. İşkence bağlamında insan hakları ve hukuk devletiyle ilgili var olan istikrarlı ve yerleşik talep dolayısıyla yönetici elitler nezdinde de bu kavramlar düzleminde sürekli ve yoğun bir meşruiyet kaygısının mevcut olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde hem siyasal ve hukuksal dönüşümün hem de siyasetin doğasını keşfetmek için işkence konusu derinlikli bir kaynak olarak kendini göstermektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Kaynakları/Primary Sources

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA

A. MKT. 86/61, 1265 Za 16/3 Ekim 1849.

A. MKT. 227/96, 3 Ekim 1849.

A. MKT. MHM. 1/96, 1262 M.13/12 Ocak 1846.

A. MKT. MVL 4/49, 1263 Ra. 13/1 Mart 1847.

A. MKT. UM. 123/86, 1269. R. 15/26 Ocak 1853.

BEO 156/11667, 1310 B. 30/17 Şubat 1893.

BEO 3515/263576, 1327 S. 27/19 Mart 1909.

DH. EUM. KADL. 10/23, 1329 Ra. 11/12 Mart 1911.

DH. H. 9/43, 1330 N. 22/4 Eylül 1912.

DH. H. 68/43, 1331.N.11/14 Ağustos 1913.

DH. İD. 112-2/18, 1328 B. 03/11 Temmuz 1910.

DH. MTV. 42/4, 1331 C. 04/11 Mayıs 1913.

DH. MUİ., 101/33, 1328 B. 28/5 Ağustos 1910.

ŞD. 1482/7, 1319 M. 20/9 Mayıs 1901.

TFR. I. AS 33/3232, 1321 M. 30/26 Mart 1906.

TFR. ISL. 210/20922, 1327 Ca 18, 7 Haziran 1909.

Telif Eserler / Secondary Sources

- Asad, T. (1997). On torture, or cruel, inhuman, and degrading treatment. A. Kleinman & V. Das & M.M. Lock (Ed.), *Social Suffering* içinde (ss. 285-308) University of California Press.
- Aksin, S. (2007). *Turkey, from Empire to Revolutionary Republic: the Emergence of the Turkish Nation from 1789 to Present*. NYU Press.
- Ben-Bassat, Y. (2017). The Ottoman institution of petitioning when the sultan no longer reigned: a view from post-1908 Ottoman Palestine. *New Perspectives on Turkey*, 56(87), 87-103.
- Campos, M. (2010). *Ottoman Brothers: Muslims, Christians, and Jews in Early Twentieth-century Palestine*. Stanford University Press.
- Chalcraft, J. (2005). Engaging the state: peasants and petitions in Egypt on the eve of colonial rule. *International Journal of Middle East Studies*, 37(3), 303-325.
- Fahmy, K. (2004). Justice, law and pain in Khedival Egypt. B. Dupret (Ed.) *Standing Trial: Law and the Person in the Modern Middle East* içinde (ss. 85-115). I.B. Tauris.
- Faroqhi, S. (1992). Political activity among Ottoman taxpayers and the problem of Sultanic legitimation (1570-1650). *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 35(1), 1-39.
- Gökçen, A. (1989). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*. A. Gökçen.
- İnalçık, H. (1988). Şikayet Hakkı:'Arz-ı Hal ve'Arz-ı Mahzar'lar. *The Journal of Ottoman Studies*, 7(07-08), 33-53.
- Kansu, A. (1997). *The Revolution of 1908 in Turkey*. Brill.
- Kırlı, C. (2015). Tyranny illustrated: from petition to rebellion in Ottoman Vranje. *New Perspectives on Turkey*, 53, 3-36.
- Lange-Akhund, N. (1998). *The Macedonian Question, 1893-1908, from Western Sources*. Columbia University Press.
- Mardin, Ş. (2006). Tanzimat Fermanı'nın Manası: Yeni Bir İzah Denemesi. H. İnalçık & M. Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde (ss. 149-152). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Peters, R. (2005). *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*. Cambridge University Press.
- Petrov, M. V. (2004). Everyday forms of compliance: subaltern commentaries on Ottoman reform, 1864-1868. *Comparative Studies in Society and History*, 46(4), 730-759.
- Rubin, A. (2011). *Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity*. Macmillan.
- Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (2002). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*. Cambridge University Press.
- Tunaya, T. Z. (1959). *Hürriyetin İlânı: İkinci Meşrutiyet'in Siyasî Hayatına Bakışlar*. Baha Matbaası.
- Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A Modern History*. I.B: Tauris.

EXTENDED ABSTRACT

Over the course of the months following the Young Turk Revolution, the higher Ottoman authorities, particularly the Sublime Porte, often received petitions that raised official grievances against the practice of torture. These petitions dispatched by people from diverse ethnic-religious and social-economic backgrounds commonly employed the official discourse of the new regime, whereby they intended to negotiate its legitimacy. The language common to them straightly suggests that the ordinary Ottomans possessed a deep awareness on the meaning of the principles framing the new regime's discourse, particularly the rule of law, individual rights and equality. The petitions looked to embarrass the ruling authorities with suggesting that these principles were empty when viewed from the ground, something which the widespread existence of torture decisively displayed. Furthermore, they simultaneously articulated convincingly how torture was connected to these principles on which the new regime relied to legitimize itself.

Most significantly as regards the politically embedded language employed by the petitions, they presented the practice of torture as a litmus test for whether or not the Young Turk regime constituted a revolutionary break with the past, with the revolution being conceptually the key to the Young Turk discourse of legitimacy. They commonly grounded such a critical meaning attached to torture by resorting to a comparison with the reign of Abdülhamid II, which was embodied in the iconic phrase: "even in the era of despotism." At the first sight, this comparison

that the petitions involved appears as a rhetorical device to make use of the new regime's official discourse whereby the Young Turks expressed their claim to launching a radically progressive era mainly through counterposing themselves with the rule of Abdülhamid II. Nonetheless, by delving into the language of these petitions, one can also find a comprehensive understanding of both what despotism means and, furthermore, how and why the practice of torture is unique to a despotic regime.

While reading the petitions from the early Young Turk era that protested the practice of torture, especially between the lines of them, it occurs to one that torture became intolerable and illegal in Ottoman history only with the July 1908 Revolution, through which the Young Turks took over the political power. Nonetheless, interestingly enough, the abolition of torture in the Empire goes back to several decades before, to so far as the mid-nineteenth century. It was the part and parcel of the *Tanzimat* reform project, which drastically changed the official Ottoman legal and political thought and partly and gradually the Ottoman legal and political system. The transformation of the Ottoman criminal legal practice as an extension of the *Tanzimat* involved essentially and most significantly the abolition of torture. The *Tanzimat* penal codes legally banned the practice of torture as both a method of official punishment and criminal legal interrogation by grounding this policy on the notion of personal honor, something which now the new official discourse depicted as a natural human disposition possessed by every person equally. The officially declared reason behind the abolition of torture, in other words, was the individual rights, one of the main novel principles that guided the *Tanzimat* reforms. It nonetheless was intimately connected to a deeper transformation as regards the official Ottoman notion of how political power should be exercised, according to which the state authority should materialize on the ground in uniform, standard and predictable ways, and with which the practice of torture, a practice embedded with arbitrariness, essentially contradicted. Considering the political context of the decades paving the road to the *Tanzimat* and the mindset of its architect, Mustafa Reşid, all this transformation was deeply connected to the legitimacy crisis of the state, the efforts to relegitimize state authority in the eyes of the empire's subjects.

Arguably, the abolition of torture most comprehensively expressed and indeed embodied the transformation that the Ottoman Empire underwent through the *Tanzimat*, conceptual, legal and political. It is something that can be traced especially through the official correspondence between the Sublime Porte and provincial governors over the course of the 1840s and 50s, where one can obviously see that, for the *Tanzimat* reformers, the practice of torture was the yardstick to prove and ensure the fulfillment of this reform project's promises as

regards radical transformation. From the early decades of the *Tanzimat* all the way through the Young Turk period and beyond, this perception of the ruling elite on the practice of torture was shared essentially by Ottoman subjects from various ethnic-religious and social-economic backgrounds. As can be traced commonly from their petitions to officially contest the exercise of torture, as well over the decades preceding the Young Turk era, Ottoman subjects commonly made sense of such modern concepts as the rule of law, individual rights and equality comprehensively through the prism of torture. They thereby aimed to negotiate power while making grievances. Ironically enough, during the reign of Abdülhamid II, the petitions commonly argued against the practice of torture by relying on the same concepts and principles as those from the Young Turk era, with the only difference being that they simultaneously employed the patrimonial discourse of the Abdülhamid II regime as a rhetorical device. To explain this consistency over the decades and periods of late Ottoman history, one can reasonably suggest that the practice of torture was one of the prominent domains where Ottoman subjects faced the exercise of power most closely and intimately and therefore where they made sense of the nature of a political rule most comprehensively.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.47794>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 21-11-2020
Kabul Tarihi: 07-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 21-11-2020
Accepted: 07-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dağ, M. (2021). Bütünsel Bir Tarih Araştırması: Yirminci Yüzyılın İlk Çeyreğinde İzmir Yahudi Cemaati, Journal of History School, 51, 875-909

BÜTÜNSEL BİR TARİH ARAŞTIRMASI: YİRMİNCİ YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE İZMİR YAHUDİ CEMAATİ

Muhammed DAĞ¹

Öz

İzmir, 16. yüzyılda küçük bir kasaba görünümündeyken, 17. yüzyılda gelişerek ve imparatorluğun önemli bir liman kenti konumuna yükselerek göç almaya başlıyordu. Kente gelenler sadece civar bölgelerde yaşayan Türkler değil, aynı zamanda Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdi. Yüzyıllar içinde yerleşik bir cemaat haline dönüşen Yahudiler, genelde Türkler, Rumlar ve Ermeniler'den sonra İzmir'in en çok nüfusa sahip gruplarından oldular. İzmir Yahudileri diğer etnik gruplarla genelde barış içinde yaşasalar da sosyal, ekonomik, kültürel ve dinsel nedenlerle zaman zaman çatışmalarda bulunuyorlardı. Gayrimüslimler arasında ekonomik rekabet özellikle 18. yüzyıl sonlarında hızlanacak, 19. yüzyıldan itibaren ise Yahudiler'in aleyhinde bazı sonuçlara neden olacaktır. Etnik gruplar arasında belli dönemlerde yaşanan yakınlaşmalar ve çatışmalar, tarihin tek bir temasıyla açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Bundan dolayı bütünsel olarak İzmir Yahudilerinin tarihi zorunlu hale gelmektedir. Bu çalışmada İzmir Yahudi cemaatinin sosyal, ekonomik, kültürel tarihi ve bazı siyasal gelişmeler karşısında tutumu incelenmiştir. Çalışmada 20. yüzyılın ilk çeyreği merkez edinilse de, daha önceki yüzyıllara da uzanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yahudi Toplumu, İzmir Yahudileri, Sabatay Sevi, Siyonizm, İzmir'in İşgali.

¹Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Anabilim Dalı, dag_muhammed35@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3719-9100

A Total History Study: The Jewish Community of İzmir in The First Quarter of The Twentieth Century

Abstract

While it was a small town in the 16th century, İzmir, which developed in the 17th century and became an important port city of the empire, was beginning to receive immigration. Those who came to the city were not only Turks living in the surrounding areas, but also Greeks, Armenians and Jews. The Jews have become a settled community within the centuries, in general, they became one of the most populous groups in Izmir, after Turks, Greeks and Armenians. Although Izmir Jews generally live in peace with other ethnic-religious groups, they were in conflict from time to time for social, economic, cultural and religious reasons. Economic competition among non-Muslims would accelerate especially in the late 18th century, this competition would have some consequences against the Jews since the 19th century. The rapprochements and conflicts between ethnic groups at certain periods are too complex to be explained by a single theme of history. Therefore, the holistic history of Izmir Jews becomes mandatory. This article studies, the social, economic, cultural history of the Jewish community of İzmir and their attitude towards certain political developments. Although this study focuses on first quarter of the 20th century, it also engages the previous centuries.

Keywords: The Jewish, Jews of İzmir, Sabbatai Zevi, Zionism, The Occupation of İzmir.

GİRİŞ

İzmir'e ilk yerleşimleri M.Ö 6. yüzyıla kadar uzanıldığı düşünülen Yahudiler, yüzyıllar içinde İzmir'in siyasal istikrarı, dinsel ortamı, ekonomik gelişim seyrine göre bir tutum içinde olmuşlardır. Zaman içinde nüfusları azalan Yahudiler, bazı yazarlara göre 15. yüzyıla gelindiğinde İzmir'de tamamen ortadan kalkmışlardır. Zaten 16. yüzyıl başlarında bile küçük bir yerleşim alanı olan İzmir'de Yahudiler, nüfus olarak bu yüzyılın ortalarından sonra artmaya başlamış, en geç 17. yüzyılın başlarından itibaren cemaat olarak varlık göstermişlerdir. Cemaat sosyal, kültürel, hayatta etkinlik gösterirken, başta Rum ve Ermeniler olmak üzere diğer etnik gruplarla zaman zaman dine dayalı çatışmalarda bulunmuş, ekonomik rekabet yaşamıştır. 19. yüzyılda ekonomik faaliyetlerdeki üstünlüklerini Rum ve Ermenilere kaptıran Yahudiler, cemaat içindeki yoksulları korumak, yardım ve dayanışmayı artırmak, eğitim seviyesini ilerletmek için dernek, okul, hastane, gazeteler gibi kurumları oluşturmuşlardır. Siyasal gelişmeler karşısında genel olarak Türklerle birlikte hareket ettikleri görülen İzmir Yahudileri, yine de bazı görüşlere göre Birinci Dünya Savaşı'nda, İzmir işgalinde veya mütareke döneminde Rum ve Ermeniler gibi Türkiye aleyhinde çalışmışlardır.

Aydın Vilayeti'nin H. 1317 (M. 1899) yılında yapılan salnamesine göre İzmir Sancağına bağlı Urla, Bergama, Tire, Çeşme, Foçateyn, Kuşadası, Menemen gibi kazalarda sayıları 105 ile 1133 (Salname-i Vilâyet-i Aydın, H.1317, s.164-230), H.1323 (M.1905) tarihinde yapılan salnameye göre ise 51 ile 2060 arasında değişen Yahudi nüfusu bulunmaktadır (Salname-i Vilâyet-i Aydın, H.1323, s.109-181.) 20. yüzyılın hemen başlarında İzmir'in geneline yayılmış oldukları görülen Yahudilerin hiç şüphesiz bir göç hikâyesi bulunmaktadır. Yahudi cemaatinin göçünün ve İzmir'e yerleşiminin nedenleri ve sonuçları tek temayla (iktisadi, siyasi veya dinsel) açıklanmayacak kadar karmaşıktır. Görülüyor ki bazı Yahudiler, çeşitli zamanlarda siyasi nedenlerle göç etmek zorunda kalırken, bazıları ise farklı zamanlarda sosyal-ekonomik, dinsel ve siyasi nedenlerin yarattığı bütünsel nedenlerle göç etmişlerdir. Tüm bu faktörlerin etkisiyle bütünsel bir tarih anlayışıyla 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İzmir Yahudileri incelenmeye çalışılmıştır. Sık sık bütünsel tarihin önemine dikkat çeken Fernand Braudel'e göre iktisat tarihi ile toplumsal tarih arasında, bir *no man's land* (sahipsiz alan) bulunmamaktadır. Herhangi bir sırayla denklemler yazılabilir. Ekonomi politika, kültür ve toplumdur; kültür ekonomi, politika ve toplumdur. Bir toplumda, politikanın ekonomiyi yönettiği ve bunun tersinin de doğru olduğunu savunulabilir (Braudel, 1979, s. 34).

Temalar arasında mutlak sınırların çizilmediği bu çalışmanın ilk problemi İzmir Yahudi cemaatinin daha çok yerleşim ve yayılış tarihi iken, ikinci problemi İzmir Yahudilerinin yönetim, sosyo-ekonomik-kültürel durumları, son problemi ise bazı siyasi gelişmeler karşısında İzmir Yahudilerinin sergiledikleri genel tutumlardır. Çalışmada 1900-1925 yılları arası merkez edinse de yeri geldiğinde bu yılların öncesine de uzanılmıştır. Çünkü tarihsel bir dönem hiçbir zaman kendinden önceki dönem ele alınamadan anlaşılabilir, anlaşılmayan açıklanamaz. Yediyıldız'ın da işaret ettiği gibi “*araştırmanın kolaylığı için, belli işaret noktaları alınarak kronolojik bölümlere ayırmak mümkünse de, çağlar içinde hapsolüp kalmanın da pek anlamı yoktur. Zira J. E. Halkın'ın ifadesiyle bir devirden diğerine geçmek, bir sayfayı çevirmektir, bir kitabı bitirmek değil; bir sonraki perdeyi geçmektir, fakat oyun devam etmektedir*” (Yediyıldız, 1985, s. 4).

Bu çalışmanın ilk sayfası ise Yahudilerin İzmir'e yaptığı göç ve yerleşme tarihinin anlatısına ayrılmıştır. Zira bir cemaatin ekonomik, siyasi, kültürel vb. tarihinin oluşması hiç şüphesiz bir alanda oluşan yerleşme hikâyesinin varlığına bağlıdır. Her yerleşme tarihi ise eninde sonunda bir göç hikâyesine dayanmaktadır.

1. İzmir Yahudileri: Nüfus ve Yerleşme

Bazı araştırmalara göre M.Ö 586 yılında Yehuda Devleti'nin dağılmasıyla Fırat nehrine sürgün edilen Yahudiler'in bir bölümü İstanbul, Efes, Rodos ve İzmir'e gelip yerleşmişlerdir (Galanti, 1953, s. 5). Kısa bir zaman sonra ise İskender, Filistin'den İzmir'e Yahudileri sürgün etmiştir. M.Ö üçüncü yüzyılda Efes'te (bugünkü Selçuk'ta), M.Ö 130 yıl önce de Bergama'da Yahudi cemaati bulunmaktadır (Galanti, 1947, s. 10-11). Söz konusu bu Yahudi cemaatinin göç veya yerleşimlerini salt siyasal sebeplerden kaynaklı sürgünle açıklamak tek etkenli bir açıklama niteliğindedir. İzmir'in zamanla gelişen ekonomik potansiyeli, Yahudiler için bir çekim merkezi olması çeşitli tarihlerde yapılan gönüllü göçlerin de sebebi olmuştur. Osmanlıların İzmir'i 1424 yılında fethettiklerinde muhtemelen İskender döneminden beri var olan Yahudilerin bulunulduğu savunulsa da (Nahum, 2000, s. 31) bazı görüşlere göre de Osmanlıların fetih zamanında İzmir'de Yahudiler bulunmuyordu. Bu tarihlerde İzmir, önemsiz ve küçük bir kasaba niteliğindedir. Savaşlar, yangınlar, depremler gibi faktörler de eklendiğinde İzmir, Yahudiler için bir çekim merkezi özelliği taşımıyordu (Bora, 1995, s. 25). Osmanlı idaresine girdiği dönemde şehir, Bizans'tan kalma yıkım ve tahribat üzerindedir. Egemenlik mücadelelerine sahne olan, yıpranan, sosyal ve ekonomik olarak daralan (Yılmaz, 2017, s. 7) İzmir, bu tarihten 150 yıl sonra bile köy ile kasaba arası bir görünümdeydi. 1528 yılında yapılan sayımlara göre İzmir'de nüfus 1000 kişiyi çok az geçiyordu (F. Yılmaz, 2005, s. 83). Stanford. J Shaw'a göreyse, antik dönemde Yahudiler İzmir'de bulunmuş olsalar da, Bizans'ın gerçekleştirdiği katliamlarla ortadan kalkmışlardı. Tire ve Manisa'da 16. yüzyıl sonlarına doğru biraz Yahudi yerleşimi gerçekleşse de, küçük bir Ege limanı özelliğinden dolayı İzmir uzun bir zaman Yahudi yerleşimci çekmemiştir. Bu şehirde ancak 17. yüzyılda İspanya'dan ve 20. yüzyıl başlarında ise Yunanlıların saldırılarıyla beraber Selanik'teki Yahudilerin göç etmesiyle önemli bir Yahudi cemaati oluşmaya başladı (Swah, 2008, s. 57-62). Karagedikli ise 17. yüzyılda Edirne'ye kıyasla İzmir'deki Yahudi Cemaati'nin durumunun daha iyi olmasını, Avrupa'da İzmir şehrinin daha çok popüler olmasına ve kentin ticaret hacminin büyümesine bağlar (Karagedikli, 2014, s. 306). Özetle genel olarak Yahudiler'in geniş anlamda Osmanlı İmparatorluğu'na, özel olarak İzmir'e göç etmelerinde sadece dinsel veya siyasal faktörler değil, ekonomik unsurlar da belirleyici olmuştur. 1376 Macaristan'dan, 1394 Fransa'dan, 1492 İspanya'dan kaçan veya sürgün edilen Yahudilerin Osmanlı'ya doğru yaptıkları göçlerin sebebini, salt buldukları devletlerin zulmünden kaçıp Osmanlı hoşgörüsüne sığınmalarıyla izah etmek yeterli bir açıklama olmaktan uzaktır. Her şeyden önce Yahudilerin Osmanlı

ekonomik sistemine yapacağı katkıların Osmanlı yöneticilerince de hesaba katıldığı gözden uzak tutulmamalıdır.

16. yüzyılın son çeyreğinde İzmir'in Yahudi topluluğu üç göç sonucunda oluşmuştur. İlk İberyaya yarımadasından gelenler, ikincisi ilk göç dalgaları sırasında yerleştirildikleri Manisa, Tire veya Urla kentlerindeki yerel siyasal istikrarsızlık nedeniyle kaçıp ekonomik cazibesi artan İzmir'e gelenlerdir (Nahum, 2000, s. 32-33). Yahudilerin yaşadığı bir kent olan Selanik'te 15. yüzyıl sonlarından itibaren özellikle Yeniçeriler için büyük bir yünlü kumaş endüstrisi gelişmişti. Osmanlılar tarafından yerleştirilen Yahudi ustaların çoğu bu işle uğraşıyorlardı (İnalçık, 2013, s. 279). Selanik'te tekstil sanayisindeki kriz sonucunda kalabalık bir Yahudi topluluğun yaptığı göçler, İzmir'e doğru olan üçüncü göç dalgasıdır (Nahum, 2000, s. 33). Hiç şüphesiz bu göçler Osmanlı yönetimin izni ve destekleriyle oluyordu. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren, Osmanlı Devleti Yahudilerin bazı iktisadi beceri, birikim ve bağlantılarından da faydalanmak istemiştir. II. Beyazid zamanında İspanya'da engizisyonun zulmünden kaçan Yahudilerden bir kısmı da Osmanlı ülkesine sığınarak çeşitli şehirlere yerleşmişti (Turan, 1992, s. 236). II. Beyazid'in divanında bir sohbet esnasında "Yahudileri sürgün ederek kendi ülkesini yoksullaştırıp bizimkini zenginleştiren Ferdinand'ın akıllı bir kral [?] olduğunu söylüyorsunuz" (Shaw, 2008, s. 53) söylediği rivayet edilir. İnalçık'a göre Osmanlı böyle davranarak aslında kendilerinden çok daha önce Ortadoğu devletlerinde uygulanan bir siyaseti takip ediyordu. Osmanlılar, zengin tüccarları memlekete çekmeyi, ülkeyi zenginleştirmek, hazinayı doldurmak için etkili bir yöntem olarak kabul ettiler. Avrupa'dan göç eden Yahudileri başta II. Mehmet ve II. Beyazid olmak üzere Osmanlı'ya çağırdılar (İnalçık, 2013, s. 282). Fernand Braudel'e göre;

"Bu vazgeçilmez göçmenler [Yahudiler] her zaman zor durumdaki veya düşük nitelikli insanlar değillerdir. Çoğu zaman kendileriyle birlikte, kentsel hayat için en az onlar kadar gerekli olan yeni teknikleri de getirmektedirler. Sefaletleri değil de, dinleri yüzünden kovulan Yahudiler, bu teknik transferi konusunda istisnai bir rol oynamışlardır. İspanya'dan atılan Yahudiler, önce Selanik ve İstanbul'da perakendeci tüccar olmuşlar, sonra da işlerin yavaş yavaş geliştirilerek, ticaret alanında Raguzalılar, Ermeniler ve Venediklilerle rekabet edecek noktaya gelmişlerdir. Beraberlerinde Doğu Akdeniz'in iki büyük kentine matbaa, yün ve ipek endüstrileri ve bazı söylentilere inanmak gerekirse, sahra topunun kundaklarının imal sırlarını getirmişlerdir. Bunlar sonuç getiren armağanlar olmuşlardır. Aynı şekilde, Türk iskelesi olan Avlonya'da servet yapanlar da, Ancona'dan IV. Paul tarafından kovulan Yahudiler olmuştur" (Braudel, 1989, s. 224).

Osmanlı Devleti için Yahudiler, ekonomik anlamda yaratıkları katma değer veya finansal hizmetlerle “makbul” tebaa iken, Yahudiler için de Osmanlı Devleti çoğu zaman Hristiyan Avrupa’ya göre sınımlanacak bir ülkeydi. Yahudilerin Avrupalılar tarafından İsa’nın katili olarak görülmeleri, *kan iftirası* ve *ayin cinayeti* ve *ekmeğe hakaret*² gibi dinsel nedenlerin yarattığı Yahudi karşıtlığı, Yahudilerin Hristiyanlara karşı kolektif bir korku geliştirmesine kaynaklık ediyordu. Stanford J. Shaw’a göre Hristiyanlık kendi içinde Yahudiliğin varlığına tahammül edemiyordu. Kilise ve müritleri söz konusu olduğundaysa en katlanabilir Yahudi, Hristiyanlığa geçmiş Yahudi’ydi. Geri kalanlar yok edilmeli ya da en hafif şekilde gerçek ve samimi Hristiyanlardan arındırılmalıydılar. Yahudiler zaman zaman din değiştirmeye, Fransa, Almanya, İspanya’da ayırt edici semboller takmaya, şapkalar takmaya³ zorlanmışlardır. Reformcu Luther dahi, Yahudilerin İsa’yı ve Hristiyan olan her şeyi karalayarak toplu halde kutsallığı kirlettiklerini vaaz edip, onları “zehirli ve öldürücü”, “hırsızlar ve eşkıyalar” ve “iğrenç haşereler” olarak lanse ediyordu. Tüm bunların haricinde pek çok kıyım, katliam, gettolara kapatılma, din değiştirmeye zorlanma, sürgün ve cinayet çağlar boyunca Avrupalı Yahudilerin kaderi

² Kan iftirası ve ayin cinayeti iddialarına göre, Hamursuz Bayram boyunca şarap ve mayalanmamış ekmeğin için yapılan dini ayinlerde çocukların kanı gerekli olduğundan Yahudiler, Hristiyan çocuklarını kaçırp öldürüyorlardı. Ekmeğe hakaret iddialarında ise İsa’yı bir kez daha çarmıhta işkence görmesi için Yahudilerin mayasız ekmeği keserek, parçalayarak ve yakarak ayin yaptıkları iddia edilmiştir (Shaw, 2008, s. 6). “*Katolik Kilisesinin hâkimiyeti altındaki Orta Çağ’dan yirminci yüzyıla değin Avrupa’nın genelinde kan iftiraları sık sık gündeme gelmiştir. Bu teolojik nefret Orta Çağ boyunca Yahudilerin hemen her kötü olayda suçlanıp cezalandırılmalarına neden olmuştur*” (Özmen, 2017, s. 154). Yahudilerin Hristiyanları, özellikle genç erkek ve kızları ritüel amaçlarla öldürdüğü suçlaması, Orta Çağ’a kadar uzanır. 13. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Yahudilerin Hristiyanları öldürdüğü inancı Avrupa kıtasına yayılmıştı (Weinberg, 2012, s. 275). Paul Dumont’a göre, Müslüman Türkler, Yahudilere karşı Hristiyanlara nazaran daha hoşgörülüdür. Kan iftirası Müslüman Türklerin bazılarında görülmüşse de padişah dâhil Müslümanların genel kanısı Yahudilerin masum ve mağdur olan bir cemaat olduğudur.

Bkz. Siren Bora, “İzmir’de 1859 Kan İftirası Olayı ve Rav Hayim Palaçi’nin Mektubu (1)”, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-96302> (Erişim Tarihi: 10.08.2020)

³ Osmanlı Devleti’nde de Müslim ve gayrimüslim unsurlar arasındaki farklılığı ortaya koymak, toplum içindeki statülere işaret etmek için zaman zaman kıyafet düzenlemeleri yapılmıştır. Sultan III. Murad’ın 1577, 1580 tarihlerinde yaptığı düzenlemelerde Gayrimüslimlerin ipek kullanmaları yasaklanıyor, Müslümanlar gibi sarık takıp giyinmemeleri konusunda uyarılar yapılıyor, Yahudiler’in kırmızı, Hristiyanların siyah şapka takmaları bildiriliyordu (Turan, 2005, s. 251-252). Osmanlı idaresinin bu konudaki uygulamayı da takip ettiği anlaşılıyor. 1631’de Mühimme defterine yansdığına göre Manisa, Tire ve İzmir kazalarında Yahudiler de dâhil gayrimüslimlerin, giymek zorunda oldukları renk ve kumaşları giymedikleri gerekçesiyle sipahiler zorla para almış, oysaki gayrimüslimlerin böyle bir şey yapmadıkları, bundan dolayı sipahilerin bu zulümlerine engel olunması vurgulanmıştır. Bkz. DABOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), A-DVNSMHM.D, 85/385, H. 5 Zilkade 1040 (M.5 Haziran 1631)

olmuştur. (Shaw, 2008, s. 11-13). Avrupa'nın zaman zaman gelişen bu genel tutumuna karşı Osmanlılar ise Hıristiyanlardan farklı olarak Yahudilere ve Yahudiliğe yaklaşmıştır. Osmanlılar için her şeyden önce gerek Yahudiler gerekse de Hıristiyanlar *Ehl-i Kitap*'tandır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamayı ve bunun karşılığında çeşitli vergileri vermeye kabul eden bu zimmiler imparatorluk için ayrıca iktisadi üretimin sürekliliği, vergi sisteminin gelişmesi için de yararlıydılar.⁴

Böylelikle Yahudiler, başta dinlerini daha rahat yaşama olanağını elde etmek, Avrupa'da artık bir kültür haline gelmiş sistemli ayrımcılıklardan, ekonomik baskı ve kısıtlamalardan, sürgün ve çeşitli katliamlardan kurtulmak için Osmanlı'yı tercih etmişlerdir. Osmanlı ise Yahudileri, İslam'ın *Ehl-i Kitap* hukukundan kaynaklanan nedenlerden, Hıristiyan Avrupa'ya karşı doğal bir müttefik gördüğünden, çeşitli iskân politikalarının gereğinden, iktisadi hayattı canlandırmak, Yahudilerin Avrupa dillerini ve kültürünü daha iyi tanımalarından doğan farklılıklarından yararlanmak ve böylece bir nevi ticari anlamda Avrupa'yla köprü olabileme potansiyelleri için Yahudileri topraklarına kabul etmişlerdir. Söz konusu bu köprü işlevi bir liman kenti olan İzmir'de özellikle önemli olmuştur. 1574 yılında İzmir'e doğru artan göç, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İzmir'in gelişimini doğrulamaktadır. Avram Galanti'ye göre 1605 yılında İzmir'de büyük bir cemaat bulunmaktaydı. Bu yıl Yahudi cemaatinin başlangıcı kabul edilebilir (Galanti, 1947, s. 10). Diğer yandan Jacob Barnai, İzmir Yahudi cemaatinin başlangıç tarihini 1565 tarihli mezar taşı ve 1856 yılında Hahambaşı Palaggi'nin Yahudilerin en az 257 yıldır [1599 Yılı] cemaat olarak İzmir'de olduğu varsayıma dayanıp 1569 yılını kabul eder. (Bora, 1995, s. 26) Bashan'a göre de Smyrna'daki (İzmir) Sefarad Yahudi cemaati, 16. yüzyılın ikinci yarısında kuruldu (Bashan, 1982-1986, s. 52). 16. yüzyılda, bir şehzade sancağı olan Manisa'nın gölgesinde küçük ve önemsiz bir şehir olan İzmir, tam da 16. yüzyıl sonlarında büyümeye ve sonraki yüzyılda imparatorluğun en önemli limanına dönüştü (Levi, 1987, s. 143). Kısacası

⁴ 1492 İspanya sürgününden gelen Yahudilerin İzmir'i veya geniş anlamda Osmanlı topraklarını tercih etmelerinin sosyal, siyasal, ekonomik ve dinsel nedenini 15. yüzyılda Almanya'dan göç edip Osmanlı'ya gelen Yahudi Haham Isaac Tzarfatı'nın Avrupa Yahudi cemaatlerine yolladığı mektup özetlemektedir. “Çiğliklarınız ve gözyaşlarınız bize kadar ulaştı. Alman topraklarında çekmek zorunda kaldığınız eziyet ve kötülükleri duyduk... Kardeşlerimin ağıtlarını duyuyorum... Durmadan yeni zulümler gerçekleştiriyorlar... Kardeşlerim bu tavsiyeme kulak verin. Ben de Almanya'da doğdum ve Alman hahamlarla Tevrat çalıştım. Kendi ülkemden kovuldum ve Tanrı'nın kutsadığı ve iyilik dolu bir ülkeye, Türkiye'ye geldim. Rahatlığı ve mutluluğu burada yakaladım; Türkiye sizin için de huzur dolu bir ülkedir... Burada Türklerin topraklarında hiçbir şeyden şikâyetçi değiliz. Büyük servetlere sahibiz, altın ve gümüşün çoğu bizim ellerimizde. Ağır vergilerle baskı altına alınmıyor, engellenmeksizin özgür bir şekilde ticaret yapıyoruz” (Shaw, 2008, s. 52).

İzmir'in uluslararası ticaret alanındaki işlevinden dolayı yaşadığı büyüme dönemiyle Yahudilerin İzmir'e göç dönemi ve ardından tam olarak yerleşik bir cemaat olmaları birbirlerine çok yakındır.

Diğer yandan Sabatay Sevi'nin İzmir'de 1626'da doğduğundan hareket edilirse, bu yıldan önce bölgede bir Yahudi cemaatinin varlığı büyük ihtimaldir. Sonuç olarak denilebilir ki İzmir Yahudi cemaatinin oluşumu 1569 veya en geç 1620-25 yılları arasında olduğu kabul edilebilir. İzmir'in ihraç limanı ve Anadolu'nun ticaret merkezi olarak öneminin artması, kenti Yahudi tüccarların ilgi alanına girmesine neden olmuştur. Keza 1586 ve 1594 yılları arasında Tireli Yahudilerin çoğu ticaret için İzmir'e yönelmişken, Celali İsyanları ise Tireli ve Manisalı Yahudilerin güvenli bir kent olarak gördükleri İzmir'e yerleşmelerini artırmıştır. 17. yüzyıldan itibaren ise ekonomik gerileme, yangınlar, depremler neticesinde Selanik ile kültürel ve ticari önemini kaybeden Safed, İzmir'e doğru Yahudi göçü vermiştir (Bora, 1995, s. 27). Melih Gürsoy'a göre İspanya'dan göç ederek Manisa ve Selanik'e yerleşen ve burada tekstil, pamuklu-yünlü dokuma alanlarında çalışan Yahudiler, İngiltere'nin Türk pamuk ve ipliğine yüksek fiyatlar vererek bu ürünleri çekmesi sonucunda hammaddesiz kalmışlardır. Nihayetinde diğer Türk ustalarıyla birlikte Yahudiler de Avrupalı tüccarların yoğun ilgi gösterdiği İzmir'e göç ederek yerleşmişler ve ithalat-ihraç işlerinde komisyonculuk yapmaya, Avrupalı şirketlerin elemanları olarak çalışmaya başlamışlardır (Şenocak, 2003, s. 202). İlk Yahudi yerleşimciler Tire ve Manisa'dan gelen Yahudilerdi, ancak çoğunluk ekonomik durgunluğun ardından Selanik'ten gelenlerdi. Girişimci Yahudilerin şehre girişini teşvik eden Smyrna (İzmir) Avrupa'daki tüccarların da ilgisini çekecek bir iş merkezi alanıydı (Bashan, 1982-1986, s. 52). Sürdürdükleri ekonomik faaliyetlerden dolayı zenginleşen İzmir Yahudilerinin nüfusları ise seyyahların tahminlerine göre 1631 yılında 7.000, 1675 yılında 15.000'e yükselmiştir (Şenocak, 2003: 202). 18. yüzyıl başlarında Fransız seyyah Pitton de Tournefort'un, İzmir Yahudileri hakkındaki ifadeleri önem taşımaktadır. *"Bütün ticaret Musevilerin aracılığıyla yapılır. Musevilerin elinden geçmeyen hiçbir şey ne satılabilir ne de alınabilir... Haklarını da yememek gerek, onlar diğer tüccarlardan daha marifetliler; zaten İzmir'de diğerlerinden daha rahat bir yaşam sürüyorlar ve yalnızca cimrilik sanatını öğrenen bir ulus için olağanüstü sayılabilecek boyutlara varan büyük harcamalar yapıyorlar"* (Yerasimos, 2005, s. 249). Bununla birlikte, İzmir'in genel nüfusunu göçler, eşkıyalık hareketleri, savaşlar haricinde yangınlar, depremler ve başta veba olmak üzere çeşitli salgın hastalıklar etkilerken, Yahudi cemaati de bu faktörlerin olumsuz yansımalarından kurtulamaz. Örneğin ünlü 1688 depreminde tahminlere göre *"16.000-19.000 insan ölmüştür... Depremle birlikte başlayan yangın, imbat rüzgârının da etkisiyle Frenk caddesinden şehre*

yayılmış ve aşağı İzmir'in hemen tamamı yanmıştır" (Malay, Ülker ve diğerleri, 1993, s. 86) Yahudi Mahallesi de bundan geri kalmaz ve Yahudilerin ekonomisi iflas eder. Ancak şehir ve liman kısa bir zamanda inşa edildiğinden Yahudi cemaati eski konumuna geri döner (Nahum, 2000, s. 34).

Fransız gezgin Motraye'nin 1699 yılındaki İzmir için 1500 Yahudi nüfus tahminiyle (Bashan, 1982-1986, s. 53) yine Tournefort'un 1702 yılı nüfus tahmini çok yakındır. Tournefort'un nüfus tahmini 15.000 Türk, 10.000 Rum, 1.800 Yahudi, 200 Ermeni ve 200 kadar Avrupalıdır. (Gürsoy, 1993, s. 135). Seyyahların verdiği rakamlarda genel olarak Türklerin nüfusu her zaman daha fazladır. Türklere en yakın olan halk ise Rumlardır. Ermeni ve Yahudi nüfusunu bazı gezginler tahmin edememiş, tahmin edenler de bu iki halkın nüfusunu birbirlerine yakın görmüşlerdir. Ancak Tuncer Baykara'nın yabancı seyyahlara dayandırdığı İzmir'in 18. yüzyıl nüfus tablosuna göre genel olarak 18. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Yahudi nüfusu Ermenileri geçmiştir. Yahudi nüfusu 1733 ile 1778 yılları arasında 2.000 ile 12.000 arası değişmekte ve bu oran ile İzmir'in genel nüfusunun % 6 ile % 10'una denk gelmektedir. Yahudi cemaatine ait nüfus tahminleri 1737 yılından sonra sürekli artmıştır (Baykara, 1974, s. 57). Daha önce de ifade edildiği gibi salgın hastalıklar, depremler ve yangınlar nüfusun diğer etnik grupları olduğu gibi Yahudileri de etkilemiştir. 1743, 1772, 1841 yangınları kent halkı ile birlikte Yahudileri de yıpratmıştır. 1837'de veba salgınında Rum, Ermeni ve Katoliklerde ölüm oranı daha düşükken, en çok Türkler ve Yahudiler hayatını kaybetmiştir (Arslan, 2016: 206). 1778 yılındaki deprem ve yangından sonra Yahudi nüfusu 1812 yılında 5.000'e gerilerken, 1831 kolera, 1841 yangını da nüfus artışını olumsuz etkilemiştir. Bununla beraber, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra demiryolu ve limanın modernize edilmesi, rıhtımın inşa edilmesi genel olarak İzmir'in cazibesini ve dolayısıyla nüfusunu artırmıştır. Deprem, yangın, salgın hastalıklar gibi nedenlerle azalan Yahudi nüfusu da göçlerle artmıştır (Bora, 1995, s. 30-40). Nüfusun sayısal olarak yükselmesi Yahudi cemaat üyelerinin ekonomik anlamda her zaman iyi koşullar altında yaşamlarını sürdürdükleri ve daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi belirli bir iktisadi güçlerini devam ettikleri anlamına gelmemektedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren İzmir Yahudileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine göre biraz daha geç olsa da iktisadi etkinliklerini Rum ve Ermenilere kaptırmışlardır. Ekonomik anlamda bu gerileyişin nedenini, Yahudilerin kendilerini Türkler, Rumlar, Ermeniler gibi dönemin koşullarına göre yenileyememelerine bağlayanlar olmuştur (Nahum, 2000, s. 40). Öte yandan dünyanın çeşitli yerlerinde hor görülen Yahudiler nispetten, İzmir'de hiç değilse yerleşme alanlarının yan yana olmasından dolayı Türklerle ve bir dereceye kadar Ermenilerle iyi ilişkiler içindedir (Beyru, 2000, s. 89-90). Bora'ya göre, Levanten, Türk, Yahudi, Ermeni,

Rum olarak beş bölgeye veya mahalleye ayrılan İzmir'de Yahudi ve Türk mahalleleri yan yanadır. Türkler kentin güneyinde Kadifekale ve Eşrefpaşa'ya kadar olan alanda yaşarken; Yahudiler genelde İkiçeşmelik, Keçeciler ve sonraları Karataş'ta ikamet etmişlerdir. Salgın hastalıklardan en çok etkilenen kesim Yahudi ve Türklerdir. Özellikle Yahudi Mahallesi sağlık koşullarından yoksun olduğundan şehri kasıp kavuran salgın hastalıklar en çok bu mahalleyi vurmuştur. 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarındaki Yahudi nüfusu seyyahlara göre 15.000 ile 18.000 (Bora, 1995, s. 30) arasında değişmektedir. Yahudi nüfusu 19. yüzyılda bu tahminlere göre İzmir nüfusunun genel olarak % 8 ile % 10'una denk gelmektedir. Bununla birlikte nüfus konusunda belli bir fikir verse de tarih araştırmalarında kaynak olarak kullanımları konusunda tartışmalara konu olan seyyahların seyahatnamelerinin (Ö. Yılmaz, 2013, s. 587) verdiği niceliksel bilgilere ihtiyatlı yaklaşılmalıdır.

Yahudi nüfusun bazı yıllarda düşmekle birlikte genelde 15.000'den aşağı tahmin edilmemesinin temel nedeni daha önce de vurguladığımız gibi İzmir'e doğru devam eden göçlerdir. 19. yüzyılın sonlarında Sultan II. Abdülhamid, 20. yüzyılın başlarında ise İttihat ve Terakki yönetimi, Yahudi yerleşimlerini Rum nüfusu dengeleme politikası için kullanmıştır. Örneğin, 1902 yılında Avrupa'dan göç ettirilen ve Osmanlı'ya gelen Yahudilerin Filistin'e değil, Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirilmeleri planlanmış (DABOA, Y..PRK.TŞF, 6/72, H. 10 Zilkade 1319), 1911 yılında ise Rusya'dan gelen Yahudilerin toplu olarak Filistin'e göçleri engellenmiştir. (DABOA, HR. HMŞ.İŞO, 193/ 58, H.15 Muharrem 1329). Arslan'a göre, Osmanlı 1880'lerde dahi Yahudi göçüne Filistin hariç olmak üzere izin vermiş ancak Filistin'e Yahudilerin yerleşmemesini bir devlet politikası haline getirmiştir. Buna rağmen Yahudilerin Filistin'e yönelik göç yasaklarına rağmen istenilen başarı sağlanamamış, II. Abdülhamid yönetimi Yahudileri, Selanik, Bursa ve çeşitli faaliyetlerde bulunan Yunanlılara karşı tedbir almak için İzmir gibi bölgelere sevk etmiştir. İttihatçılar da Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine engel olmaya çalışmış, Yahudileri Selanik, Bursa, Adana, Makedonya, Mezopotamya ve İzmir'e yerleştirmişlerdir (Arslan, 2007, s. 39). Bu dönemde İzmir'e doğru Yahudi göçüne izin verilmesinin temel nedenleri daha çok siyasi ve ekonomik sebeplerdir. Bu nedenlerin başında daha önce de vurgulandığı gibi Yahudi göçüne izin vererek özellikle Rum nüfusa karşı tampon bir durum yaratmak, böylece Yunanlıların siyasi emellerini engellemekte bir faktör oluşturmak, Rumları iktisadi alanda sınırlamaktır. Kısacası Osmanlı Devleti, Balkan topraklarını ve İzmir'i tehlikeye düşmesini engellemek için Yahudi göçünden yararlanmak istemiştir. Selanik'i ve kısa bir süre için İzmir'i işgal eden Yunanistan da tam tersi olarak Yahudileri buradan uzaklaştırma politikası

gütmüştür (Arslan, 2007, s.35). Öyle ki Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İzmir'i işgal eden Yunanlılar, Yahudilerin Filistin davasını destekleyerek onları İzmir'den uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bu dönemde Siyonizm yanlısı bazı gazetelerde Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulma özlemini gösteren yazılar yazılmaya başlanmıştır (Nahum, 2000, s.144-155). Henri Nahum'a göre Siyonizm konusunda Yahudiler bölünmekle birlikte, İzmir'in işgali yıllarında (1919-1922) Siyonizm altın çağını yaşamıştır. Bir Yunan yanlısı gazete, Yunan, Ermeni ve Siyonist bayraklarının yan yan olduğundan bahsederken, Siyonist yanlısı Yahudi gazetelerinden *La Boz de İzmir*, Dünyanın tüm Yahudilerine çağrıda bulunup "Ulusların arasında dağılmış İsrail çocukları, iki bin yıldan beri eğik ve aşağılanmış olan başınızı kaldırın, orada Doğu'da parlayan ışığa bakın" ifadelerini kullanır (Nahum, 2000, s. 193-195). Gerek dini gerekse de din dışı nedenlerle genelde mesafeli durulan Siyonist fikir, uluslararası başarı elde etmesi ve 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması sonucunda Yahudilerce daha çok ilgi görecektir (Özalkan, 2017, s. 1). Pek çok konuda olduğu gibi Yahudi cemaati Siyonist düşünce karşısında bölünmüş, bazı Yahudi kuruluşları, gazeteleri, dernekleri Siyonizm'e mesafeliyken, bazıları da destek vermiştir. Bununla beraber Yahudilerin sosyal ve ekonomik olarak dayanışma gerekliliği, İsrail toprağına dönüş özlemi Siyonizm'i de güçlendirmiştir (Başaran, 2016, s. 75-86). Bu durumda Yahudi cemaatinin iç idaresi, sosyal-ekonomik ve kültürel durumlarının irdelenmesi de önem taşır.

2. İzmir Yahudilerinin Cemaat Yönetimi, Sosyo-Ekonomik- Kültürel Durumları

Yahudilerin toplumsal örgütlenmesi, dinsel ve sosyal kurumları, yardımlaşma birlikleri, diğer etnik unsurlarla olan ilişkileri, ekonomik faaliyet alanları, eğitim hayatları, basın kuruluşları ve çeşitli dernekleri 1900-1925 yılları arası merkezinde incelense de bu tarihlerden önceye de uzanılmasını gereklidir. Zira Yahudi cemaatinin 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki örgütlenmesi, kültürel yapısı, sosyal ve ekonomik hayatı hiç şüphesiz ki önceki asırların derin izlerini taşır.

Farklı bölgelerden gelen Yahudiler, kendi aralarında çeşitli kültürel, ekonomik ve sosyal özellikler barındırıyorlardı. Bundan dolayı cemaatin yönetimi için zaman zaman çeşitli mücadeleler yaşanmış, idari örgütlenmede bazı değişiklikler olmuştur. İzmir'de bilinen en eski Hahambaşı İstanbul'dan göç eden İsak Levi'dir (Zeren, 2010, s. 127). 1620 yıllarında Selanikli Yahudilerin seçtiği İzmir Hahambaşı Yosef Eskapa, cemaatin hukuki, idari, mali işlerini düzenleyen Dini Kurul (veya Yargı Evi) ve Cemaat-Komin olmak üzere iki kurul oluşturdu (Bora, 1995, s. 39-42). Dinsel ve örgütsel anlaşmazlıklar Dini Kurul tarafından

halledilmiştir. Cemaat-Komin Kurulu ise Türk yönetimiyle ilişkilerden, Dini Kurulu'nun yargı kararlarını uygulamadan, vergilerin toplanmasından ve muhtaç durumda olanlara gereken yardımı sağlamaktan, genel asayiş ve polislik görevlerini yerine getirmekten sorumlu olmuştur (Beyru, 2000, s. 85,86) 1835 yılında Sultan II. Mahmud, İstanbul'daki hahambaşının tavsiyesiyle kent hahambaşılığının Padişah'ın atanması yolunu açarken, Sultan Abdülmecid'in bundan vazgeçip bu yetkiyi Yahudi cemaatine geri vermesi, genel olarak hahamların ve zengin Yahudileri güçlendirmiştir. Bu durum Yahudiler arasında var olan çeşitli çatışmaları, iktidar kavgalarını kuvvetlendirmiş en sonunda Osmanlı yönetimi 1865 tarihli *Hahamhane Nizamnamesi*'ni yayımlayarak halkın cemaat etkinliklerine katılmasını şart koymuştur (Bora, 1995, s. 39-42). Bununla birlikte Nizamname, cemaatte bulunan reform ve gelenek taraftarlarının kendi içlerindeki çekişmeleri ve cemaatin organizasyonunu sağlayacak etkili liderlerin ortaya çıkamaması yüzünden uygulamaya girmeden uzun süre bekletilmiştir (Doğan, 2016, s. 514, 515). 1896 yılında Nizamname'nin maddeleri esas alınarak düzensizliklere ve mücadelelere son verilerek cemaat tüzükleri hazırlanmıştır. Nihayet 1908 yılında İzmir Yahudi cemaatinin tüzüğüne son şekil verilmiştir. Tüzüğün Yahudi cemaatini oluşturan kurulları, Meclis-i Umumi (Genel Kurul) ve Meclis-i Cismani (Cemaat Kurulu), Hahambaşı veya gerektiğinde Hahamlardan oluşan danışma kuruludur (Bora, 1995, s. 39-42). Genel olarak Meclis-i Umumi, tüm Yahudi nüfusunu temsilen seçilen ve Hahambaşılığına bağlı olarak faaliyetlerine devam eden genel meclis iken; Meclis-i Cismani (Cemaat Kurulu) Hahambaşılığına bağlı ve Yahudi cemaat temsilcilerinden kurulu yürütmeden sorumlu olan meclistir (Nahum, 2000, s. 259). Meclis-i Umumi'nin, Meclis-i Cismani'nin hazırladığı raporları değerlendirmek, her yıl bu meclisi seçmek, cemaat gelirlerini, taşınmazları belirlemek gibi görevleri bulunmaktadır. Hahambaşı tarafından onaylanan 11 kişilik Meclis-i Cismani'nin görevleri ise yerel Osmanlı yöneticileriyle ilişkileri kontrol etmek, cemaatin eğitim işlerini yönlendirmek, denetlemek, vergileri toplamak, evlilik, boşanma, doğum ve nakil tutanaklarını hazırlamaktır. Hahambaşı ise Meclis-i Umumi, Meclis-i Cismani ve Meclis-i Ruhani tarafından Osmanlı uyruklu, suç işlememiş, evli, 35-55 yaşları arasında Yeşiva (Din Akademisi) mezunu adayları arasından seçiliyordu. Seçilen Hahambaşının göreve resmi olarak başlayabilmesi için Padişah'ın atama fermanının İzmir'e ulaşması şarttı (Bora, 1995, s. 44). 1923-24'de ise Hahambaşı görev ve yetkileri sınırlandırıldı. Diyanet İşleri Başkanlığı gibi sadece dinsel etkinliklerde bulunmasına izin verildi (Poyraz, 2019, s. 40,188). Hahambaşılardan doğrudan etkili oldukları sinagoglar da Yahudi Cemaati'nin önemli bir kurumudur. İzmir'de 17. yüzyıl başlarında altı, 18. yüzyıl sonlarında dokuz, 1900 yılında on beş, 1908 yılında ise on yedi sinagog bulunmaktaydı (O. Yılmaz, 2017, s. 11).

Bunların en önemli örneği Karataş'ta bulunan ve İzmir'in en büyük havrası olan Beit İsrail Havrası'dır. Bu havra 1905 yılında Sultan Abdülhamid'in izniyle inşa edilmeye başlanmış, Yahudi cemaatinin yardım ve destekleriyle 1907 yılında ibadete açılmıştır. 400 kişilik için yapılan sinagog bugün de ibadete açık olan sayılı sinagoglardandır (Şenocak, 2003, s. 140). Şalom (Aydınlılar), Sinyora Giveret, Algaze, Bikur Holim, Etz Hahayim, Talmud Tora, Tepebaşı (Roş Aşar), Şaar Aşamayim, Kaal Kadoş gibi havralar Cumhuriyet döneminde ve günümüzde de var olan havralardandır (izmir.ktb.gov.tr)

Yahudi Cemaatinin dini ve sağlık kuruluşları kadar yardımlaşma birlikleri de bulunmaktadır. Çünkü cemaat üyeleri arasında yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürmek zorunda olan insanlar da bulunmaktadır. Beyru'ya göre, "*her bakımdan epeyce sefil durumda bulunan fukara sınıfının sıkıntıları çok ilginç bir çeşit yardımlaşma örgütleriyle hafifletilmeye çalışılır... Kötü beslenme koşulları, zeytinyağı ve tuzlanmış balığı çok fazla yemeleri sonucu, Musevilerde çeşitli hastalık türleri oluşmuştur*" (Beyru, 2000, s. 85, 86). Osmanlı Yahudi cemaatinin özelliklerinden biri, sadece Osmanlı kentlerinde yaşayanlarla değil, Osmanlı Devleti sınırları dışında yaşayan Yahudi cemaatleriyle de ilişki kurmak ve onlara yardım etmektir. Avram Galanti için, Yahudi Cemaatinin yardım kurumları olmadan Yahudi Cemaatini düşünmek mümkün değildir. Bora, Galanti'nin betimlemeleri ışığında yardım kuruluşlarını yoksullara, hastalara ve yaşlılara, işsizlere, göçmenlere yönelik yardım kurumları olmak üzere çeşitli gruplara ayırmaktadır. (Bora, 1995, s. 56-61). Yahudi cemaatinin yardım ve dayanışma dernekleri haricinde sosyo-ekonomik, eğitim, kültürel ilerleme ve iç barışın sağlanmasını amaçlayan Sulh ve Teavun Cemiyeti (Barış ve Dayanışma Birliği), Mahazike Aniiim (Fakirlerle Dayanışma) Cemiyeti gibi dernekleri de bulunmaktadır. Yine cemaatin basın organları, kütüphaneleri, çeşitli dernekleri eğitim faaliyetlerinin gerçekleştiği okullar da kayda değerdir. İlk önceleri Bağdat ve Şam'da, daha sonra Edirne, Selanik, İstanbul, Kavalâ, Safed, Üsküp, Kudüs, Manastır, Basra ve daha başka şehirlere kurulan Alliance İsrailite Universelle (*Evrensel Yahudi Birliği*) Okulu (Elmas, 2020, s. 25). 1873 yılında erkek, 1878 yılında bir kız okulu olarak açılmıştır (Şenocak, 2003, s. 123). Alliance'ın açtığı okullarda Yahudileri yoksulluklarından kurtaracak eğitimi hedeflemiş, kadınlara zanaat öğretmeye çalışmıştır. İzmir Yahudilerinin çoğunun Türkçe bilmediği, Judeo-Espanyol konuştuğu bir ortamda Alliance öğrencilerine Türkçe öğrenmelerini teşvik etmiştir. Fransız kültür ve dilinin egemen olduğu bu okullarda eğitim dili Fransızcadır. Bu durum Cumhuriyetin ilanından sonra gerilimlerin ana nedenlerinden biri olacaktır.⁵ Çünkü Türk kültür ve dili yerine

⁵ Cumhuriyetin ilanından sonraki tarihlerde zaman zaman İzmir gazetelerinde Yahudilere eleştirel yazılar yazılmıştır. Örneğin 3 Temmuz 1931 yılında çıkan Hürriyet Gazetesinde Mahmut Reşat

Fransız kültür, dil ve yaşam tarzının benimsenmesi olumlu karşılanmamıştır (Nahum, 2000, s. 116). Yahudilerin Türk kültürüyle, Türkçeyle bütünleşmemiş olmalarının Cumhuriyet dönemindeki tek parti rejiminde en fazla eleştirilen husus olduğunu düşünen Balli'ye göre de Alliance, Fransız dil ve kültürünü merkeze alan elit bir Yahudi sınıfı yaratmada işlevsel oldu. Alliance mezunları sıradan Yahudileri avam olarak gördü ve onları yönlendirmeye çalıştı (Balli , 1997, s. 188). Bu okulun mezunu olmak bu dönemde Yahudiler için bir ayrıcalık ve ayırt edici niteliklerdir. Alliance, Batılılaşmış bir elitte sosyal ve iktisadi açıdan gelişmekte zorlanan, dini değerlerine çok bağlı kalan ve Siyonizm eğiliminde kalan yarı eğitilmiş bir kitle arasında uçurumlar yarattı. Siyonizm'e düşman olsa da Batı ve Akdeniz Yahudiliği arasında kurduğu "ulus bağıyla" Siyonizm'in temelini atmaya ve onun yayılmasına muhtemelen katkıda bulunmuştur (Nahum, 2000, s. 140).

İzmir'de bilinen ilk Yahudi gazete açma girişimi ise "La Buena Esperansa" gazetesidir. 1842 yılında yayımlanacağı belirtilse de yayımlanamaz (Güleryüz, 2015, s. 9). 1845-1846 yıllarında çıkan *Sha'arey Mizrah-Las Puertas del Oriente* (Doğunun Kapıları) Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk Ladino dilindeki gazetedir (Borovaya, 2010, s. 63). 1908 yılından itibaren *La Boz del Puevlo*, *Şalom*, *Havareynu*, *La Boz de İzmir* ve *El Pregonero* gazeteleridir. *Havareynu* ve *La Boz de İzmir*, bazı Yahudilere göre, Siyonizm'e açıkça destek vermiştir. 1923 yılında çıkan *El Mundo* ise 1924 yılında kapanmıştır. Diğer yandan gazete açma talepleri sadece sıradan Yahudi vatandaşlarınca değil, din adamları tarafından da gerçekleşiyordu. Örneğin Haham Besyon Bünyamin Ruduti 1879 yılında (DABOA, MF.MKT. 63/49, H. 13 Recep 1296), Haham Binyon 1881 yılında gazete yayımlamak için Osmanlı idaresine başvurmuşlardır (DABOA, MF.MKT.69/34, H. 12 Şevval 1298). Basın ve eğitim hayatları pek de renksiz olmayan Yahudilerin çeşitli kütüphaneleri (Güleryüz, 2015, s. 16-19) ve kültür dernekleri de mevcut olmuştur. Bene Berith Locası (Nahum, 2000, s. 136).

şunları kaleme almıştır: "...Biz Türkiye'deki Musevilere (vatandaş) diyoruz ve onlara: Vatandaş Türkçe konuş, vatandaş Türklüğü sev, Türklüğe hürmet et! Vatandaş bu memlekette ağıyar gibi yaşama!...Biz Yahudi düşmanı değiliz. Fakat Türkiye'de bir Yahudilik mevcudiyetine bila kaydü şart aleyhtarız. İstiyoruz ki Türkiyede Türk nüfus kâğıdına hami olan her vatandaşın en çok şeref duyduğu şey bir Türk nüfus cüzdanına malik olmak olsun. Bunu Yahudi vatandaşımızdan istemek acaba haksızlık mı?" (Arıkan, 2008, s. 25). Avram Galanti ise Yahudilerin tamamen Türkçe konuşmaları için bütün eğitim faaliyetlerinin tamamen Türkçe dilinde yapılmasını savunur (Galanti, 1947: 11). *Türkleştirme* kitabında *On Emir* formatında Moiz Kohen ise Yahudilerin Türklerle kaynaşmalarını, isimlerini Türkçeleştirmelerini, duaları dahi Türkçe okumaları gerektiğini, kısacası her Yahudinin her yerde Türkçe konuşmasını, Türkçe'yi kullanmasını şiddetle savunur. Bkz. Jacob M. Landau, *Atatürk Devrimleri ve Moiz Kohen (Tekinalp)*,

http://isamveri.org/pdfdrq/Ind01/A05327_LANDAU.pdf (Erişim tarihi: 20/02/2020)

Ta'mîm-i Lisân-ı Osmânî Cemiyeti (Kılıç, 2016, s. 593) ve 1909 yılında açılıp son olarak 1923 yılında kapanan Yahudi Müsiki Cemiyeti (Pardo, 2007, s. 52-53) bu derneklerden sadece bazılarıdır. Bu dernekler arasında adı geçen 1911'de Sigmund Bergel tarafından kurulan İzmir Bene Berith Locası önemli bir kuruluştur (Şenocak, 2003, s.144, 145).Yahudilerin birlik ve beraberliğini sağlamak, yardımseverliği artırmak, bilim ve sanatı destekleme amacıyla kurulan Bene Berith Locası'nın kuruluş amaçlarından biri ise hastalara yardım etmek ve bakımlarını sağlamaktır. (Ballı, 1996, s. 44). İzmir'in adeta yüzlerce yıl kaderi olan yangınlar, depremler kadar etkili olan salgın hastalıklar da Yahudi cemaati arasında yardım ve dayanışmayı gerekli hale getiren bir konudur. 18. yüzyılda Protestan kilisenin ilk papazı Papaz Lüdeke "*İzmir'de kaldığım dokuz yıl içinde, küçük salgınları saymazsam, 1759, 1760, 1762, 1765 yıllarındaki veba salgınlarını yaşadım. Her bir salgından sonra şehrin nüfusu 15.000-20.000 arasında eksilmekteydi...*"(Pınar, 1996, s. 82) cümlelerini kayıt altına almıştı.

İzmir şehrinde salgın hastalıklar sadece 18. yüzyılda değil, 19. ve 20. yüzyılda da devam etmiştir. Örneğin 1809 yaşanan şiddetli veba salgınından sonra, 1812'de başlayıp 4 yıl süren ve binlerce kişinin ölümüne neden olan, ardından 1826 ve 1837 de 5000 kişinin ölümüyle sonuçlanan salgınlar yaşanmıştır (Yetkin, 1993, s. 372). 1831, 1848, 1854, 1865, 1871, 1872, 1890, 1893, 1894, 1895, 1896, 1910, 1912, 1913, 1916 ve 1918 yıllarında yaşanan kolera salgınları ciddi sonuçlar yaratmıştır (Menekşe, 2020, s. 393). Devlet 1865 yılında meydana gelen kolera vakasında olduğu gibi tabip, güvenliğin sağlanması için zaptiye, havadar yerlerde çadır kurma gibi tedbirleri (DABOA, A.MKT.MHM, 339/16, H.08 Rabiulevvel 1282) alsa da başta sağlık, ekonomik alanda olmak üzere pek çok cephede sorunlar yaşanıyordu. 1910-11 salgını İzmir'de pek çok kurban alırken Yahudi cemaatinin gazetesi *La Boz del Puevlo* (Halkın Sesi) "*ne kadar hüznü bir yıl*" diye yazmıştır. Yahudi ailelerinde ölümlerin matemleri ve halkın panik içerisinde şehirlere ve sonra köylere sığınması gözlemlenmiştir (Nahum, 2000, s. 39). Cemaat yönetimi kentte sık baş gösteren salgın hastalıklarla mücadele etmek ve Yahudilerin sağlık gereksinimlerini karşılamak için 1837 yılından itibaren çeşitli binalar satın alarak bir hastane açmaya çalışmıştır. 1874'te bu faaliyetler sonuç vermiş ve yapılan bir hastaneye Rothschild adı verilmiştir. Yahudi cemaatinin ve hastaneye adı verilen ailenin yardımlarıyla hastane 1911 yılına kadar çalışmış ancak kısa bir zaman sonra parasızlıktan kapanmıştır. Ancak daha sonra Nesim Levi Bayraklı, 1913 yılında Karataş'taki evini hastane olmak şartıyla cemaate bağışladı. 1914 yılında Karataş'ta Musevi hastanesi hizmete açılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı hükümeti tarafından kullanılan hastane savaş bitiminde cemaate geri verilmiştir (Altun, 2014, s. 420, 421). Hastane, Lozan Antlaşması sonrası Musevi

Cemaat Meclisi azınlık haklarını reddedince Temmuz 1926 yılında dernek statüsü kazanarak tüzüğünü oluşturmuş ve 2 yılda bir yenilenen seçimlerle iş başına gelen yönetim kurulları tarafından idare edilmiştir (Karataşhastanesi.com, Erişim Tar: 20.12.2012).

Bu hastanede sadece Musevilerin değil, aynı zamanda diğer etnik gruptaki insanların tedavi edilmesi sosyal hayatta Yahudilerin diğer milletlerle olan ilişkilerini akla getirmektedir. Her şeyden önce şu durum vurgulanmalıdır ki tarihsel olarak Hıristiyanların Hz. İsa'dan dolayı Yahudileri suçlu görmeleri Ermeni-Rum ve Yahudi ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. İlhan'a göre, Saint Jean İncil'inde İzmir Hıristiyanları, İzmir Yahudilerinin işkence, eziyet ve lekelemelerine karşı koyduklarından dolayı öldürülmüşlerdir. Hıristiyan İzmir'in koruyucu Azizi Sen Polikarp'ın öldürülmesinde de İzmirli Yahudilerin katkısı bulunur (İlhan, 2011, s. 70). En nihayetinde Yahudiler; Ermeniler, Rumlar ve Türklerle aynı şehirde yaşamının verdiği zorunluluk ve ihtiyaçlardan dolayı ilişki içinde bulunmuşlardır.

İzmir Yahudileri ile Ermeni ve Rumlar arasında, İspanya ve Orta Avrupa'dakine benzer dinsel inançlar temelinde yaşanan çatışma, Ermeniler ve Rumların Yahudilere *Kan İftirası*'nda bulunmalarında (Şenocak, 2003, s. 203) etkili olmuştur. Örneğin 1859 yılında İzmir'de Yahudi Mahallesi'nde bir Fransız'ın öldürülmesi olayında Yahudiler sorumlu tutulmuş, devlet bu cinayetin Yahudilerle ilişkisi olmadığına hükmetmiştir (DABOA, HR. MKT, 284/98, H. 13 Ramazan 1275). 1864, 1872, 1874, 1876, 1888, 1896, 1901, 1921 yıllarında Rumlar tarafından Yahudileri hedef alan *Kan İftiraları* olayları meydana gelmiştir. Bu olayların hemen hepsinde Yahudiler, bir Rum gencini kaçırıp kanını Pesah bayramında ayın için yenen Matsa'nın yapımında kullanmak ve genci öldürmekle suçlanmış, caddelerde, sokaklarda rastlanan Yahudiler dövülmüş, Yahudi dükkânları yağmalanmıştır (Bora, 1995, s. 93). Bazı Yahudi kuruluşlarına göre Kanuni Sultan Süleyman bu iftiraların derhal saraya bildirilmesini emrederken, Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz böyle bir iddianın mesnetsiz olduğuna ve Yahudilerin dinlerini özgürce icra etmeleri için ferman yayımlamıştır (Türkyahudileri.com, Erişim Tarihi: 04.01.2020). Yahudiler de bu sahiplenmeyi önemsiyor ve Osmanlı Devleti'ne bağlı kalıyordu. "*Yahudi toplumu Sultana güveniyor ve İbranice kaynaklarda Sultan hep "yarum hodo" (majesteleri ulu olsun) deyişiyle beraber anılıyordu. Çoğu Batılı bilim adamlarına göre sadık tebaa olan Yahudiler, devleti iç ve dış düşmanlara karşı verdiği mücadelelerle desteklemişler; Hıristiyanlar 19. yüzyıla kadar Yahudileri Osmanlıların destekçileri ve müttelikleri olarak anmışlardı*" (Berber, 2012, s. 1783).

Ekim 1872 yılında olduğu gibi devlet, zaman zaman Yahudiler ve Rumlar arasındaki çatışmaların üzerine bölgeye asker sevk ediyordu (DABOA, İ.ŞD İrade, 25/1099, H. 25 Şaban 1289). Rum ve Ermeni ile Yahudiler arasındaki gerilimin tek nedeni dinsel önyargılardan kaynaklanmamaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi ekonomik ve siyasi nedenler de halklar arasında zaman zaman yaşanan olumsuzlukların nedeni arasında yer almaktadır. Gerek Rumlar gerekse Ermeniler, Yahudiler ile Türkleri birbirleriyle yakın görmüşlerdir. Bazı olaylarda Türkler ile Yahudiler benzer siyasi tavır takınmışlardır. Balkan Savaşları döneminde Osmanlı vatandaşı olan bazı Rumların Yunanistan'a yaptıkları çeşitli yardımlar, Osmanlı kamuoyunda Rumlara karşı bir tepki oluşturmuş ve bu bir boykot hareketine dönüşmüştür (Kerimoğlu, 2006, s.91). Türkler, Rum dükkân ve ürünlerini boykot ettiğinde Yahudiler de buna katılmış ve netice olarak da Rumlar karşı boykot uyguladığında Yahudiler de bundan nasiplerini almışlardır (Nahum, 2000, s. 96). Bora'ya göre her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin zimmi statüsündeki gayrimüslim topluluklarından olan Yahudilerle ilişkileri Avrupa devletlerin destekçisi olan Rum ve Ermenilerden daha dostçaydı. Hıristiyanlara nazaran daha fazla tolerans sahibi olan Yahudiler, kendi sosyal yaşamlarını, ekonomi konumlarını vb. unsurları korumak amacıyla Osmanlı'ya sadık kalmışlar ancak Osmanlı'nın otoritesinin zayıfladığı ve Yahudileri genel olarak koruyamaz hale geldiğinde ise Avrupalı Yahudilerin yardımlarına gereksinimleri artmıştır (Bora, 1995, s. 93). Bununla birlikte genel olarak ifade edilebilir ki diğer etnik gruplarla sosyal ilişkileri belirleyen etkenlerin dini, siyasi, ekonomi olduğu Yahudi dünyası, Osmanlı topraklarında Türklerle daha sıcak ve olumlu ilişkiler kurmuştur. Örneğin kendisi de Yahudi olan Galanti, bu yönde şunu ifade etmektedir: “*Yahudiler İslam memleketlerinde himaye görmüşlerdir. Miladın 640 senesinde İskenderiye'yi fethetmiş olan Halife Ömer'ül Faruk bu şehirde 40.000 Musevi bularak himayesi altına almıştır... Türkiye Musevileri bu memlekete [Osmanlı'da] en geniş ve en hararetli bir himayeye mazhar olmuşlardır. İslam devletlerinin eskiden beri Yahudilere olan himayesi Musevi alemince büyük takdir ve minnettarlıkla yad ve zikredilir*” (Küçük, 2001, s. 42). Nahum'a göre ise istisnalar haricinde Türk halkı Yahudi cemaatini olumsuz nitelmez. Yahudi mahallesinin istila edildiği, dükkânlarının talan edildiği, cemaat üyelerin tartaklandığı zamanlarda bunların Türkler tarafından yapılmadığını anlatan Yahudilerin İzmir'de konuştuğu dil olan bir Judeo-Espanyol atasözünde, “*Türk Yahudi'yi vurmaz*” deyimini güncel olmuştur (Nahum, 2000, s. 75).

Siyasal ve sosyal ilişkiler doğrudan doğruya Yahudilerin ekonomisini de etkiliyordu. Bu bağlamda Osmanlı yönetimiyle kurdukları ilişkiler son derece önem taşımaktaydı. Genel olarak denilebilir ki Yahudi cemaatinin kaderi Osmanlı Devleti'nin güçlü olup olmamasına bağlı kalmıştır. Osmanlı Devleti

geriledikçe Yahudilerin ekonomik gücü de buna paralel olarak geriliyordu (Bora , 1995, s. 127). 17. yüzyıl Yahudilerin İzmir’de altın çağıdır. Bu yüzyılda kentin ekonomik refahı yükselmiş, kültürel faaliyetler artmıştır. Yahudilerin bir kısmı ticaret, sanayi (tekstil, ipek, feslik kumaş, halı, balmumu, incir, üzüm, susam) dallarıyla uğraşırken diğer bir kısmı ise bankerlik, kambiyo, simsarlık, tercümanlık faaliyetleriyle ilgilenmekteydiler. (Güleryüz, 2012, s. 117). Ancak özellikle 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında ekonomik faaliyetlerindeki üstünlüklerini Rum ve Ermenilere kaptırmışlardır. Yahudilerin diğer gayrimüslimlere göre bu gerileyişinde 18. yüzyıldan itibaren önce Rumların sonra Ermenilerin yavaş yavaş Yahudilerin Batılılarla kurdukları bir nevi köprü olma özelliğini yıkmaları, Rum ve Ermenilerin yabancı devletlerin koruyuculuğunu almaları, Yahudi cemaati dışındaki bütün gayrimüslimlerin kendilerine (Rusya, Almanya, Fransa başta olmak üzere) fiilen bir koruyucu bulmaları (Bora, 1995, s. 128) etkili olmuştur. Bununla birlikte 1899-1906 Foça şer’iyye sicillerine yansdığı üzere çok fazla olmasa da Fransız tebaasındaki Musevi vatandaşlar da bulunur (Kocabıyık, 2009, s. 20). Yine de Batılı devletler 19. yüzyıl sonlarında daha çok Rum ve Ermeni tüccarlarla iş yapmayı tercih etmektedirler. 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında İzmir’de kırtasiye ve hırdavat Yahudilerin, altın borsası Ermenilerin, ticari aracılık faaliyetleri ise Rumların tekelinde olmuştur (Bora, 1995, s. 132).

1908 yıllarında gelişen çeşitli siyasi olaylar (Meşrutiyet, Bosna Hersek’in ilhakı, Girit ve Bulgaristan meseleleri) Yahudiler için bazı olumlu gelişmelere neden olmuştur. Zira bu gelişmelerle birlikte hem liberal ekonomi politikaları başlanıyor, hem de yüzlerce yıldır Yahudilerin rakipleri olan Rumlar zor durumda kalıyordu. Ancak İttihat ve Terakki “Milli İktisat” özlemi dâhilinde ekonomide karar merci ve gücünün gayrimüslimlerden arındırılmasına çalışmıştır. İttihat ve Terakki, 1913’ten Ekim 1918’e kadar, yani I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar etkili ve otoriter bir şahıs olan Rahmi Bey’i valiliğe getirip iktidarını kuvvetlendirmiştir. İttihat ve Terakki, temel amaçlarından biri olan milli iktisat düzenini kurma yolunda, Türkiye Palamutçular Birliği, Milli Aydın Bankası, Manisa Bağcılar Bankası (Aksoy, 1993, s. 54) gibi kuruluşları oluşturmuştur. Tüm bu uğraşların nedeni ise bir an önce milli bir iktisat düzenine geçebilmektir. Dönemin İzmirli tüccar ve sigortacılarından Nail Morali ifadeleri önem taşır:

“Zahire borsasında Türk yoktu. Bütün simsarlar Rum’du. Whittal, Peterson, Aliotti, Barf... en büyük ihracatçılardı. Bunlar zahire, pamuk, palamut ihraç ederlerdi. Üzüm ihracatçıları arasında bir hayli Rum vardı. İşlenmiş incir ihracatçıların başında Hamparsumyan gelirdi... İthalatın az kısmını Frenkler, çoğunu azınlıklar yapardı. Manifaturacılık hemen hemen Ermenilerindi.

Sivrisaryan, Avadikyan, Spartalyan başta gelirdi. Demir, döküm, nalburiye Rumlarda. Kırtasiye ve hırdavat Yahudilerdeydi... İthal mallarını en çok ege içine Rumlara dağıtırdı" (Aksoy , 1993, s. 51).

İttihat ve Terakki'nin güçlü bir iktisadi yapı kurmak, ekonomik yaşamda etkin olan gayrimüslimlerin etkisini azaltmaya dayalı milli iktisat kurma anlayışı (Ergin , 2017, s. 115), milli bir burjuva yaratma çabaları I. Dünya Savaşı'ndan dolayı başarıya ulaşamamıştır. "Ticari hayat ve denetim tekrar azınlıklara ve onların vasıtasıyla tekrar yabancı unsurlara geçmiştir" (Durgun, 2011, s. 5). Elbette ki milli iktisat düzenini yaratma çabasının muhataplarından birileri de Yahudilerdir. Sürvegil'e göre İzmir'de Türklerle iç içe yaşayan Yahudiler, İttihatçıları desteklemiş ve bunu karşılığında milli iktisat politikasından yararlanmışlardır (Sürvegil, 2009, s. 116). Ancak burada ilginç olan bir nokta vurgulanmalıdır. Yahudilerin bazıları esasen kendilerini "Türk Yahudisi" olarak görmüş, bu düşünceye göre çeşitli makaleler yazmış, milli iktisat düzenini savunmuştur. Bu yazarlardan biri de Osmanlılık, Türkçülük ve Kemalizm alanlarında fikrî siyasi çalışmalarda bulunan, Siyonistlerin ana hedefi olan Filistin'de bir Yahudi devleti kurmalarına karşı çıkan Selanik Yahudisi Moiz Kohen (Munis Tekinalp)'dir. Mohen, 1914'te İttihat ve Terakki Partisi'nin maddî desteğiyle, Ziya Gökalp'in yardımlarıyla millî iktisat fikrini Türkiye'de yaymak amacı ile *İktisadiyat Mecmuası*'nı kurmuştur (Kılıç, 2016, s. 593). Ermenilerin çoğu Birinci Dünya Savaşı süresince göç ettirilirken, Milli Mücadeleden sonra ise özellikle İzmirli Rumlara önemli bir bölümü Yunanistan'a göç etmiştir. Böylece ülkenin ticaret, bankacılık ve endüstriyel sektöründe, Türkler ve Yahudiler tarafından doldurabileceği düşünülen büyük bir boşluk oluşmuştur. Ancak bazı uygulamalar ve gelişmeler bu düşüncenin tersinin kabul edildiğini gösterir. 17 Şubat- 4 Mart 1923 yılında düzenlenen İktisat Kongresi, milli bir ekonomi politikası düzenleyeceğini savunurken, İzmir'de çıkan *Türk Sesi* gazetesi, hem Türk hem de yabancı devlet tebaasında olan Yahudilere vatandaş muamelesi yapılmaması gerektiğini yazıyordu. Bununla birlikte bu fikirlerin ülke genelinde yaygınlaşmadığı, yeni Türkiye'de güçlü bir Yahudi aleyhtarlığı oluşmadığı gerçektir (Bora, 1995, s. 139, 140).

3. Siyasal Gelişmeler Karşısında İzmir Yahudilerinin Tutumu

Bu başlık altında 1908-1924 yılları arasında gerçekleştirilen bazı seçimlere, II Meşrutiyet'in ilanı, Bulgaristan bağımsızlığı ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, 31 Mart olayı, Girit'in ilhakı, Trablusgarp Savaşı, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı, Mütareke ve İşgal Dönemi, Lozan Antlaşması gibi gelişmeler karşısında İzmir Yahudilerin genel tutumlarına odaklanılacaktır.

Ancak 17. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ve 20. yüzyılda dahi yansımaları devam eden Sabatay Sevi hareketine de özellikle değinilecektir.

17. yüzyılda İzmir Yahudi cemaati için genel olarak olumlu bir dönem olsa da bu yüzyılda 1688 depremi ve Sabatay Sevi hareketi olmak üzere iki olay Yahudi cemaatini sarsmıştır (Gürelli , 2019, s. 31). 1626 yılında İzmir’de Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Sabatay Sevi, Mesihliğini 1648 yılında ilan etmiştir. Yahudi cemaatinin ikna çabaları sonuç vermeyince 1651 yılında İzmir’den kovulmuştur. Gazze, Kudüs, İstanbul gibi yerleri dolaşıp taraftar kazandıktan sonra İzmir’e geri dönmüştür. Burada Mehdi’nin gelişini bekleyen ve aralarında bazı Müslümanların da olduğu pek çok insan Sevi’ye katılmıştır. Şubat 1666 yılında Osmanlı kuvvetleri tarafından tutuklanan Sevi, Mesihliğini inkâr eder ve kısa bir zaman sonra Müslüman olur (Güleryüz, 2012, s. 107). Galanti’ye göre “*Sabatay’ın skandallarına son veren Sultan IV. Mehmet, Yahudiliği büyük bir faciadan kurtardı. Yahudilik ona bu nedenle minnettardır*” (Galanti, 2006, s. 52). Sabatay Sevi’nin İslam dinine geçişi bazı Yahudiler tarafından şaşkınlıkla (Galanti , 2006, s. 52), bazıları tarafından ise olumlu karşılanmıştır. Çünkü Sabatay Sevi’nin Musevi inancı içinde bulunarak Mesihlik hareketine devam etmesi cemaate zarar vermekteydi. Başta İzmir’in önde gelen hahamları ve halkın bir kısmı Sabatay’a tepki göstermiş, hatta rivayetlere göre kendisi ve taraftarları dövülerek şehirden uzaklaştırılmıştır (Freely, 2003, s. 43). Sabataycılar görünüşte Müslüman gibi görünse de gizliden gizliye kendi inançlarını sürdürmüşlerdir (Küçük, 2001, s. 287). Küçük, genel olarak Sabatay Sevi’nin Mehmet Çelebi olduktan sonra Padişah ve müftüden Yahudileri İslam’a çekmek için sinagoglarda vaaz etme izni aldığını ancak esasen bu kişinin bu izni ”dönmelik“ mezhebini tanzim etmek için kullandığını belirtir (Küçük, 2001, s. 294). Sabataycılar, etkisini günümüze kadar sürdüren ve şüphesiz varlığı asırlar boyu korunmuş bir topluluktur. Yahudiler arasından çıkan bir tarikat, hareket olsa da Yahudiler tarafından büyük oranda benimsenmemiştir. İzmir’de doğup gelişen, Edirne, Selanik, Rodos, Doğu Akdeniz’de geniş bir alana yayılan hareketin (İlhan, 2011, s. 44) gizli üyeleri olduğu gerekçesiyle pek çok kişi günümüze kadar Sabataycı olarak gösterilmiştir. Öyle ki Galanti’ye göre aralarında üniversitelerde profesörler, gazeteciler, avukatlar hatta milletvekili ve bakanlar olanlar vardı (Galanti, 2006, s. 107). John Freely’e göre de Osmanlı İmparatorluğu’nda bir dizi reform gerçekleştirmek için bazı Sabataycılar, Jön Türk hareketine katıldılar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kuruluşunda da etkin rol aldılar (Freely, 2003, s. 267).

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin faaliyetleri sonucunda II. Meşrutiyet 23. Temmuz 1908’de ilan edilir. Kasım 1908’de yapılan genel seçimlere İzmir sancağı için 37 kişilik aday listesi hazırlanmıştır ki bunlardan 22 si Türk, 8’i Rum,

5'i Yahudi ve 2'si Ermeni'dir. Yahudi adaylarından Alber Tarika fikirleriyle önem taşımaktadır. Ona göre, öncelikle hürriyetin oluşması gerekir. Bunun için de Kanun-i Esasi'nin bazı maddeleri değişmelidir. Sonra düzen sağlanmalı, askerlik hizmeti tüm Osmanlı vatandaşlarınca üstlenmeli, kapitülasyonlar iptal edilmeli, tarım ve sanayi sektörü geliştirmeli, Milli Bankalar kurulmalı, Bahriye, Harbiye ve Maliyenin gelişip güçlenmesi için gerektiğinde Avrupa devletlerinden yardım alınmalıdır (Bora, 1995, s. 193). En nihayetinde “*diğer seçimlerde olduğu gibi bu dönemde de Yahudiler ile İttihatçılar arasında herhangi bir sorun çıkmamış ve Selanik Ticaret Mahkemesi üyelerinden Nesim Mazliyah Efendi Türklerin oyu ile mebus seçilmiştir*” (Demir, 1994, s. 153). Meşrutiyet'in ilanı için de çaba gösteren Nesim Mazliyah Efendi 1908 (Elmas, 2020, s. 45) ve sopalı seçim olarak da bilinen 1912 seçimlerinde de İttihat ve Terakkinin adayı olarak milletvekili seçilmiştir (Demir, 1994, s. 178).

1908 Meşrutiyetinde, İmparatorluğun pek çok bölgesinde olduğu gibi İzmir'de de Yahudilerin de katıldığı sevinç gösterileri hâkimdir. 30 Temmuz gecesi İzmir Yahudi cemaati tarafından bir ayin düzenlenir ve sonrasında meşrutiyetin ilanı kutlanmıştır (Bora, 1995, s. 207). *La Boz del Puevlo* gazetesi “Mesih'in geldiğini sanıyorduk” diye yazar. Nahum'a göre Yahudiler Jön-Türklerin ulusların birlikteliği düşüncelerini sahiplenip savunmuşlardır. İzmir Yahudi gazetelerinde “ırkların birliği ülkenin tek kurtuluşudur”, “Türkiye'de ırklar arasında anlaşma, ilerlemenin şartıdır” gibi cümleler hakim olmuştur. Nisan 1909 yılında Meşrutiyet düzenine karşı yapılan ihtilalin başarısızlığı (31 Mart Vakası) ve Abdülhamid'in tahtan indirilişi İzmir Yahudilerince olumlu karşılanır (Nahum, 2000, s. 75,76). II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir zaman sonra Bulgaristan Bağımsızlığını ilan ederken, Avusturya da Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamıştır. Tüm bu olaylar Rum, Ermeni, Yahudi ve Türkleri bir araya getirmiş, 27 Eylül 1909 olay protesto edilmiştir. Avusturya'nın bu hamlesine karşı bu ülkeye boykot düzenlenmiştir. Kasım 1909 yılında kurulan *Boykotaj Cemiyeti*'nin de çaba ve çalışmalarıyla pek çok Yahudi ticarethanesi bu boykota katılmıştır. Daha sonra da gelişen uluslararası sorunlar ve krizlerde de Yahudiler'in genel olarak Osmanlı hükümetin yanında oldukları gözlemlenir. Örneğin Trablusgarp ve Balkan savaşlarında, vatansever gösterilerde bulunmuşlardır. Osmanlı donanması için bağışlar yaparlar ve şiirler yazarlar, şarkılar söylerler. İzmir'de Hilal-i Ahmer Cemiyetinin üyesi olurlar (Nahum, 2000, s. 227, 233). Öte yandan Shaw'ın 1912-1913 yıllarından Birinci Dünya Savaşı da dâhil olmak üzere Yahudilerin genel olarak Osmanlı'nın yanında olduğu yönündeki ifadeleri konumuz açısından önem taşımaktadır. Zira Osmanlı yönetiminin genel Yahudi politikası İzmir Yahudilerini de etkiliyordu. Bu bağlamda Shaw'a göre Siyonizm'in yarattığı sorunlara rağmen Yahudilerin

Osmanlı bürokrasisinde yerleri artıyor, daha fazla Yahudi bürokrat ortaya çıkıyordu. Müslüman Türkler, Makedonya ve Doğu Anadolu'da gerçekleştirilen Hristiyanların şiddetinden dolayı Yahudilerle aralarındaki ilişkiyi güçlendiriyordu. Balkan savaşları esnasında Bulgar ve Yunan orduları Edirne ve Selanik'e girdiklerinde Yahudi Cemaati şehri onlara karşı düzenlenen savunma çabasına katılmıştı. Bu tutum Bulgar ve Yunanlıların Yahudilerin evlerini, dükkânlarını ve sinagoglarının yağmalanmasına neden olmuştur. Tüm bu olaylar Dünya Savaşında Yahudilerin kararlı bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemesinde etkili olmuştur (Shaw, 2008, s. 362-363). Berber'e göre milliyetçiliğin rüzgârıyla azınlıklar ayaklanarak bağımsızlıklarını elde etmiş, ancak Yahudiler Osmanlı'nın son yüzyılında bile diğer azınlıklar aksine devlet aleyhine çalışmamıştır. Birçok Yahudi Milli Mücadelede de kuruluş aşamasında da yeni devletin yanında yer almıştır (Berber, 2012, s. 1779). Ortaylı'ya göre de Hristiyanların aksine Osmanlı Yahudileri batının yayılcı ve hasta adamın mirasını paylaşacak eğilimlerden uzak durmuşlar, bu yöndeki faaliyetleri desteklememişlerdir (Ortaylı, 2010, Şalom). İzmir'de de Yahudilerin genel tutumları benzerdir. I. Dünya savaşı başlar başlamaz Yahudiler de savaşa çağrılmıştır.

İzmir, I. Dünya Savaşında doğrudan doğruya bir savaş cephesinde olmasa da, İzmir'deki bütün etnik unsurlar (Rum, Ermeni, Yahudi veya Türk) savaşın iktisadi sonuçlarından olumsuz etkilenmişlerdir. Keza Yahudi halkı da sefaletin içine girmiştir. İhracat durduğundan incir ve üzüm kurutma işinde binlerce kişi işsiz kalmış, Yahudi cemaatinde sayıları çok fazla olan terzi ve kunduracılar silahaltına (Bora, 1994, s. 21) alındığından bu kişilerin aileleri geçimlerini sağlayamamıştır. Yahudiler arasında dilencilik artmış, öğretmenlerin maaşları % 40 oranlarında düşmüştür (Nahum, 2000, s. 178). Bora'ya göre savaş döneminde İttihat ve Terakki hükümetinin milli bir iktisat sistemi yaratma çabaları daha da yoğunlaşmıştır. Bu dönemde İttihatçılar, tüccar, girişimci olan veya Türk işletmelerinde çalışan gayrimüslimlere karşı bazı engelleyici önlemler almakla beraber, Yahudiler bu engellemelerden genelde uzaktırlar. Ticaret ve sanayi sektöründe yatırım yapacak sermayesi olan İttihatçıların yakın çevresinde bulunan Yahudiler, mili ekonomi politikasına dâhil edilmişler ve Yahudiler bu politikadan yarar elde etmişlerdir (Bora, 1995, s. 240). Bununla birlikte Yahudiler savaş ortamından dolayı sosyo-ekonomik olarak büyük zararlar yaşamışlardır. Keza bu durumun olumsuz yansımaları dolaylı ya da doğrudan aile kurma çabalarının düşüşünde görülür. Örneğin, İzmir Hahambaşılık Evlilik Defteri temel alınarak yapılan bir evlilik araştırmasına göre, 1912 yılında 202 çift evlilik kaydı yaparken, bu sayı 1913 yılında 156'ya, 1914 yılında 120'e, 1915 yılında 86'ya, 1916-1917 yıllarında ise 56 çifte düşer (Bora, 1994, s. 24).

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra imzalanan Mondros Ateşkes antlaşması akabinde 15 Mayıs 1919'da İzmir, Yunanlılar tarafında işgal edilmiştir. Rivayete göre işgal zamanında Nesim Navaro adında bir Yahudi genç Yunan bayrağını yırtar. Ertesi gün İzmir (eski) Valisi Nurettin Paşa onu cesaretinden dolayı tebrik eder (www.salom.com.tr Erişim Tar: 04.01.2020). Bununla birlikte bazı Türk araştırmacı ve yazarlara göre bazı Yahudiler bu dönemde Türklerin karşılarında durmuşlardır. Erol Ulubelen'e göre Amerikalı Yahudiler Londra Konferansı esnasında Lloyd George'a bir telgraf ileterek Türkiye'den toprak talep ederken (Ulubelen, 1982; Kocabaşoğlu, 1989) İzmir işgaliyle birlikte Yahudilerin bazıları Rumlarla işbirliği yapmıştır. Hahambaşı Patrikhaneyle çalıştığını belirten Sabahattin Tansel'e göre ise “

“Kendilerine her felaketli devrelerinde kollarını açmış olan Türklere karşı, bir kısım Yahudiler bile artık dost değillerdi; onlar da Rumlar'la işbirliği yapma yolunda idiler... İzmir'in işgal edildiği gün, 'Ey Türkler, ay yıldızı artık gökte göreceksiniz' diye bağırın Yahudiler de görülmüştü. Ayrıca Durduoğlu adındaki Yahudi, İzmir'in işgalinden sonra, yüksek rütbeli Yunan subaylarına bir ziyafet vermiş ve 'işgalin mes'ud bir hadise olduğunu 'söylemişti” (Tansel, 1977, s. 125).

Yahudilerin “bir kısmının” bu tutum içinde olduğunun özellikle vurgulanması önemlidir. Shaw, Yunan ordusunun saldırısıyla binlerce Müslüman ile birlikte Yahudilerin de katledildiğini, sadece İzmir'e yaptıkları ilk çıkarmalarda değil, sonraki iki yıl boyunca Anadolu'nun içlerinde de aynı saldırıları gerçekleştirmeye devam ettiklerini belirtir. Shaw'a göre, İzmir'deki AIU [Alliance] Erkek Okulu müdürü Alber Nabon 6 Temmuz 1919'da Merkezi Alliance'a şunları iletmıştır: *”Şehir yakıldı ve tamamen boşaldı. İnsanlar sahip oldukları her şeyi kaybettiler. Yiyecek kalmadı. Bu mahrumiyetten genel olarak tüm nüfus, özellikle de dindaşlarımız tehlikeli ölçüde olumsuz etkileniyor.”* Nabon, salt İzmir'deki Yahudilerin değil, Aydın, Bergama ve Manisa'daki Yunan saldırılarından kaçan Yahudilerin de kendi okullarına sığındıklarını, ancak okulun gıda, ilaç sıkıntısı çektiğini de ekler (Shaw, 2008, s. 385). Haham İsmail Ha-Cohen önderliğinde Tire Yahudileri, kendilerine büyük baskı yapan yerli Yunan komutanlarına rağmen bölgedeki Türk direnişçileriyle yakın ilişkiler kurarken, Ödemiş'te Haham Isaac Franco, işgalci Yunan ordularının karşılanması isteğini reddeder. Sonuçta Yunanların Müslümanlara ve Yahudilere beslediği olumsuz duygular, Mustafa Kemal'in zaferine kadar pek çok öldürülme, tartaklanma, yağma eylemleriyle devam etmiştir. Yahudilerin bazıları kendilerinden intikam alınır diye bölgeyi terk etmiştir. Türklerin İzmir'i tekrar alarak Türkiye Cumhuriyeti'ne dâhil etmesinden sonra birçok Yahudi İzmir'e geri dönmüş olsa da, İzmir Yahudi nüfusu eski sayısının yarısına dahi ulaşamamıştır (Shaw, 2008, s. 248). Yahudilerin mütareke döneminde

Yunanlılarla birlikte olduklarını savunanlara karşı, bazı Yahudiler, Yunanlıların her şeyden önce en kötü ihtimalle Yahudileri zorladıklarını zira Türk asker ve subaylarına dahi bu zorlamayla “Zito Venizelos” diye bağırımlarını istediklerinin unutulmaması gerektiğini belirterek İzmirli Yahudilerin bu yöndeki tanıklığına başvurulmasını önerir. Yine rivayete göre İzmir’e gelen Amiral Bristol başkanlığındaki komisyon Yahudi cemaati lideri Menâşe Efendi’yle görüşmüş ve İzmir’in Türklerin mi yoksa Yunanlılara mı verilmesinin mi lazım geldiğinin sorusuna, Menâşe Efendi ”*Museviler daima Türkler ile yaşamışlardır. İzmir’in Türk kalmasını isterler*” (Bora, 1995, s. 248) cevabını vermiştir. Nahum’a göreyse de Yahudiler, Yunan bayrağı asmayı, Yunanistan lehine bir dilekçe yazıp göndermeyi, Tire, Bayındır, Ödemiş, Bergama, Foça, Manisa, Turgutlu gibi yerlerde resmi görevlere katılmayı reddedip Türkleri desteklemişlerdir. Yahudi toplumunun duygularının farkına varan Yunan Yönetimi, Yahudi gazetesi *La Boz de İzmir*’i yasaklayıp yöneticisini tutuklatır (Nahum, 2000, s. 188).

9 Eylül 1922 yılında Türk ordusunun İzmir’e girmesiyle Yunanlılar şehirden uzaklaşır. İzmir’in üç buçuk yıldan fazla yaşadığı işgal de sona erer. Yahudiler tarafından Mustafa Kemal ve ordusunun kurtarıcı olarak karşılandığını savunulur (Nahum, 2000, s. 202). Yahudiler’in Mustafa Kemal’e olan sevgisi karşılıksız değildi. İzmir’de Yahudiler için kendisine soru sorulduğunda Galanti, Anadolu, *Sada-yı Hak* ve Fransız *Le Levant* gazetelerinden kaynak göstererek Mustafa Kemal’in “*Unsuru hâkim olan Türklerle tevhide mukadderat etmiş sadık bâzı unsurlarımız vardır ki bilhassa Museviler, bu millete ve bu vatana sadakatlerini isbat ettiklerinden, şimdiye kadar müreffeh imrarı hayat etmişler ve bundan böyle refah ve saadet içinde yaşayacaklardır*” (Galanti, 1947, s. 86) dediğini aktarır. İzmir’de yayımlanan Yahudi gazetesi *El Mundo*’da “*Türkiye için gerçek bir Mesih, cesaret ve zekâsı ile Türkiye’nin dünyadan kopartılıp haritadan silinmesini engelleyen eşsiz Mustafa Kemal*” (Güleryüz, 2015, s. 19) diye yazmıştı. İzmir’in kurtuluşundan birkaç gün sonra İzmir’de büyük bir yangın meydana gelmiştir. Dörtte üçü yanan İzmir’de altyapı sistemi çöker, eğitim durur, memurlar maaş alamaz ve kıtlık, hayat pahalılığı, karaborsa yaygınlaşır. İzmir’in zengin Frenk Mahallesi de yanınca diğer Anadolu şehirlerinden pek de farklı olmayan şekilde güçsüz ve geri bir kent görünümü ortaya çıkar (Baran, 2003: 193). Yahudi cemaati de bu olumsuz sonuçlardan etkilenmiştir. Yahudilere ait pek çok ev yanar, cemaatin büyük bir bölümü tüm varlıklarını kaybeder ve yardıma muhtaç hale düşer. İzmirli Yahudi tüccarların tamamı büyük zarar görür (Bali, 2010, s. 34-45). İzmir’in Yunanistan işgalinin sona ermesi ardından gerek Yahudiler gerekse diğer gayrimüslim halklar için önemli maddeleri barındıran Lozan Barış antlaşması 24 Temmuz 1923’te imzalanmıştır.

Lozan Antlaşması sırasında Türk heyeti içindeki tek gayrimüslim üye eski hahambaşı Haim Nahum danışman olarak görev yapmıştır. Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyeti tarafından yayımlanan bir broşürde Yahudilerin her zaman devlete bağlı olduklarını, vatana karşı görevlerinin yerini getirdiklerini vurgulanmıştır. İsmet Paşa, Yahudilerin dış ülkelerin tahriklerine kapılmayarak her zaman olduğu gibi vatana sadık davrandıklarını “*yazık ki diğer azınlıklar Yahudilerin izinden gitmediler*” (Düzgün, 2000, s. 67) diyordu. Azınlıklarla ilgili maddeleri de barındıran Lozan antlaşmasının 39., 40., 41.,43.maddeleri Yahudileri de doğrudan ilgilendirir. Buna göre Türk vatandaşı olan gayrimüslimler, Müslümanlar ile aynı sivil ve siyasi haklara sahip olacaklardır. Gayrimüslimler dini, eğitsel, toplumsal, hayır işleri yapacak ve yönetecek kurumları kurmada Türklerle eşit sayılacaktır. Türk hükümeti vatandaşlarının kendi seçtikleri dilde eğitimine izin verecek ancak Türkçeyi zorunlu ders tutabilecektir. Gayrimüslimler kendi inançlarına göre yaşamlarını sürdürecektir tersine zorlanmayacaklardır (Shaw , 2008, s. 395). Ancak, Lozan Antlaşmasının Türkiye’deki azınlıklara aile hukuku konusunda imtiyazı⁶ sağlayan hükümlerinden Yahudi cemaati devletin hakkaniyetine aykırı olacağına karar vererek bu haklarından vazgeçmiştir (Düzgün, 2000, s. 67). Çünkü 1924 Anayasası tüm vatandaşların eşit olduğunu belirtiyor ve her türden grup, sınıf, aile, birey ayrıcalığını ortadan kaldırıyordu. Lozan’daki azınlıklar ile ilgili maddeler ile 1924 Anayasası tarafından ilan edilen ve eşitliği vurgulayan “*her türden imtiyazın ortadan kaldırılması*” felsefesiyle çelişkilidir (Nahum, 2000, s. 213). Hukuki zeminde durum bu şekildeyken 1922-23 yılları arasında çok az da olsa bazı gazetelerde Yahudi karşıtı bir dizi yazı çıkıyordu (Bora, 1995, s. 252). *Tasvir-i Efkâr*, *İleri* gazeteleri antisemit yayımlarda bulunurken, İzmir’deki gazetelerin bazıları (*Türk Sesi*, *Yanık Yurt* gibi) da Yahudilerin Türk davasına ihanet etiklerini, Yunanistan’a casusluk yaptıklarını iddia ediyordu. Buna karşılık *İkdam*, *Halk* gazeteleri de gerek Balkan savaşlarında, gerekse de itilaf devletlerinin işgal zamanlarında Yahudilerin, Türklerin yanlarında yer aldığını yazıyordu (Ballı, 2010, s. 45-50). Endişeli bir şekilde Yahudileri eleştiren yayınları takip eden Yahudi cemaati, bu yayınlarla çeşitli araçlarla mücadele etmeye çalışır. Ancak Nahum’a göre 1923-1924 yıllarına gelindiğinde kulüpler ve dernekler kalmamıştır, savaştan ve Yunan işgalinden sonra kalan tek bir

⁶ Hahambaşılık, sadece dini, toplumsal ve eğitsel faaliyetler için bir merkez haline gelecek ve diğer bütün işlevler Cumhuriyet’in bütün vatandaşlar için oluşturduğu laik kurumlara devredilecekti. Yahudiler bundan böyle kendilerine ait meclisleri ve kanunları olan ayrı bir millet sistemi içinde olmayacaklardı. Yahudiler kendileri için vergi toplama hakkını kaybediyorlardı. Gayrimüslimler diğer Türk vatandaşlarıyla aynı kanun ve düzenlemelere tabi olacaktı. (Shaw, 2008, s. 395-398.) Rıfat N. Ballı ise Türk Yahudilerin azınlık haklarından feragatlerinin gönüllü olmadığını, baskılar sonucunda bunu kabul ettiklerini iddia eder (Ballı, 2010,s. 89).

Yahudi gazetesi 1924 yılında ortadan kaybolmuştur (Nahum, 2000, s. 221). Ballı'ye göreyse bu durumda Yahudi cemaatinden bir heyet İsmet Paşa'nın İzmir'de olduğu bir zamanda gelerek basının antisemit tutumunda şikâyetçi oldu. İsmet Paşa'nın kamuoyunu sakinleştirmek için Türkiye'nin Yahudilere ihtiyacı olduğunu vurgulaması, Yahudiler aleyhine kampanyaları bir nebze hafifletti (Bali, 2010, s. 60)

SONUÇ

16. yüzyılın ortalarına kadar küçük bir kasaba görünümünde olan İzmir, bir sonraki yüzyılın başlarından itibaren özellikle limanının ticarete önemli bir konuma gelmesinden sonra gelişmeye başlamıştır. Bu ilerleme nüfusu da artırmıştır. Tire ve Manisa'dan sonra Yahudiler, büyük ihtimalle en geç 17. yüzyıl başlarından itibaren İzmir'de yerleşik bir cemaat olarak varlık göstermiştir. Bu dönem aynı zamanda İzmir'in İmparatorluk çapında ekonomik gelişiminin başladığı, uluslararası ticarete öneminin arttığı bir dönemdir. Genelde Osmanlı İmparatorluğu'nun özelde İzmir'in Yahudilerce tercih edilme nedenini salt tek bir etkenden yola çıkarak açıklamak yetersiz kalmaktadır. Siyasal, dinsel veya ekonomik nedenlerden birisi daha baskın olarak Yahudi göçünün nedeni olabilir. Ancak Yahudilerin Osmanlı şehirlerinde yerleşik bir cemaat olarak kalıp gelişebilmesi uygun siyasal, dinsel, sosyal ve ekonomik koşulların toplamına bağlıdır. Tek temalı (siyasal veya dinsel) bir açıklamayla Yahudilerin İspanya'dan (1492) veya Portekiz'den (1497) Osmanlı'ya göç nedeni belli bir aşamaya kadar açıklanabilir. Bununla beraber Yahudiler'in İzmir gibi bir kentte yerleşmelerinin nedeni sadece bu iki faktörle açıklanamaz. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Yahudiler'e tanıdığı hukuki, dinsel özgürlükler imparatorluğun genelinde geçerlidir. O halde İzmir'e cemaat olarak Yahudiler'in yerleşmesinin mutlaka başka nedenleri de olmalıdır.

Yahudilerin faal olduğu Selanik gibi kentlerde yaşanan endüstri krizleri, İzmir'in imparatorluk dâhilinde ve uluslararası ticaretteki yerinin artması, Yahudileri özellikle İzmir'e yönlendirmiştir. Ancak bir cemaatin bir şehirde gösterdiği varlık tek başına o cemaatin kendi seçimiyle de mümkün değildir. Yahudilerin göç ve yerleşimi bir yerde Osmanlı yönetiminin iznine tabidir. Osmanlı yönetimi ticaretteki işlevleri, vergi kaynağı olmaları, zaman zaman yönetime veya saraya verdikleri finansal destek ya da borçlar, İslam dininin Ehl-i Kitap hukukunun olması, bazı dönemlerde diğer azınlıklara veya devletlere karşı bir denge unsuru olarak benimsediğinden dolayı Yahudilere sıcak bakmıştır. Böylece Osmanlı yönetimi ve Yahudiler arasında bir nevi kazan kazan (win-win) ilişkisi söz konusudur. Sıradan bir İzmirli Yahudi'nin kendi cemaati içinde, diğer

inanç mensupları (Müslim ve gayrimüslim) ile ve Osmanlı yönetimiyle olmak üzere üç çeşit iletişimi söz konusudur. Osmanlı yönetiminin tanıdığı kadar kendi kendini idare eden Yahudi cemaati, genelde vergi ve ticaret gibi konularda Osmanlı yönetimiyle ilişkiindedir. Yahudilerin Osmanlı yönetimiyle ilişkileri genelde cemaatin yöneticileri tarafından kurulmaktadır. Ancak sıradan bir Yahudi, çarşıda, pazarda vb. yerlerde Müslümanlarla doğrudan iletişime geçebilir.

20. yüzyılın başlarında yazılan Aydın vilayet salnamelerine göre İzmir Sancağına bağlı kazalarda az sayıdaki yabancılar ve yabancı ülke tebaasındakiler hariç nüfusun büyük çoğunluğunu İslam, Rum, Ermeni ve Yahudiler oluşturmaktadır. Kutuplaşmanın zirve noktasına ulaştığı 1918-1922 yılları arasında bu dört grup arasındaki çekişmelerin ve çatışmaların zaman zaman arttığı görülmektedir. Tespit edildiği kadarıyla bu tarihlerden önce de Yahudiler kan iftirası, ayin cinayeti, ekmeğe hakaret gibi suçlamalara Müslümanlardan ziyade diğer gayrimüslim gruplar içinde yer alan Ermeni ve Rumlar tarafından maruz kalmışlardır. Yahudilere karşı bu yöndeki dinsel suçlamaların ezici bir çoğunluğu diğer gayrimüslim cemaatleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Öyle görünüyor ki Yahudilere karşı zaman zaman alevlenen bu iddialar gayrimüslimler arasındaki ekonomik rekabetle birleştiğinde daha sert sonuçlara yol açmıştır. Uzun vadeye dayanan bir tarih yaklaşımıyla düşünüldüğünde yine de gruplar arasında sürekli bir çatışma olduğu savını ileri sürmek abartılı bir yaklaşımdır. Bulgaristan bağımsızlığını, Avusturya da Bosna-Hersek'i ilhakı ilan ettiğinde Rum, Ermeni, Yahudi ve Türkler bir araya gelmiş ve bu olaylar protesto edilmiştir. Etnik veya dinsel gruplar arasında sürekli bir çatışma Türk, Yahudi, Rum ve Ermenilerin yüzlerce yıllık birlikte yaşamını mümkün kılmazdı. Öte yandan yüzlerce yıl boyunca aynı sosyal koşulların ve görünümün geçerli olması da mümkün değildir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletler tarafından daha çok korunan ve tercih edilen Rum ve Ermenilerin Batılılarla artan ilişkileri bu iki unsuru uluslararası ticarete ilerletmiştir. Rum ve Ermeniler önceki yüzyıllara göre nispeten ekonomik anlamda daha çok gelişirken, Yahudiler önemli bir bölümü kendilerinden de kaynaklanan nedenlerle ilerleyememiş ve yoksullaşmıştır. Yine de tüm Yahudilerin her dönemde ve her yerde zengin üst sınıfı işgal ettikleri nasıl ki bir şehir efsanesiyse, aynı zamanda bütün Yahudilerin çok kötü ekonomik koşullar içinde yaşadıkları da doğru olmayan bir çıkarımdır. Sadece yoksulluğa, dinsel ayrımcılığa değil aynı zamanda yangın, deprem, salgın hastalıklara karşı İzmir'in zengin Yahudileri pek çok yardım ve dayanışma dernekleri, okullar, basın araçlarıyla, hastaneler gibi kuruluşlarla Yahudilerin eğitim, kültür seviyesini ilerletmeye, sosyo-ekonomik seviyesini yükseltmeye çalışmışlardır. Alliance gibi bazı Yahudi okulları dolaylı olarak verdiği eğitimle

Siyonizm'in altyapısını hazırlamada katkıda bulunmuştur. Temelde Dünya Yahudileri arasındaki birliği inşa etme amacındaki Siyonizm ise karmaşık duygular yaratmıştır. Bir kısım Yahudi yazarlara göre Yahudilerin önemli bir bölümü Siyonist düşünceye mesafeliyken, cemaatin bazı üyeleri ise bu akımı desteklemiştir. Yahudi cemaati içindeki fikinsel bölünmüşlük sadece Siyonist düşünce karşısında kendini göstermemektedir. Yahudi cemaatinin yönetimi konusunda, bazı siyasal gelişmeler karşısında, diğer etnik veya dinsel gruplarla ilişkiler alanında Yahudiler çoğu zaman düşünüldüğü gibi her zaman yekpare bir bütünlük içinde olmayıp, diğer pek çok millet gibi kendi aralarında farklı tutumlar da sergilemişlerdir.

Ermeni ve Rumların, Yahudilere nazaran Avrupa ile kurduğu daha güçlü bağlantılar, özellikle Rumların Yunanistan'la ilişkileri, iktisadi faaliyetlerdeki artan rolleri, 20. yüzyılda Yahudi ve Türkleri biraz daha yakınlaştırmış, birtakım siyasal gelişmelere karşı benzer ve ortak tepkide bulunmalarına neden olmuştur. İttihat ve Terakki, milli iktisat kurma amacıyla Ermeni ve Rumların etkinliğini azaltmaya çalışıyor, ancak öyle görünüyor ki Yahudi sermayesine daha hoşgörülü davranıyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Kurtuluş Savaşı'nın bitiminde İzmir'de Ermeni ve Rumların bıraktığı boşluk Yahudilerin de desteğiyle doldurulmaya çalışılmıştır. Yine de bazı basın organlarında ve yazarlarda Yahudilerle ilgili kararsızlık gözlemlenmektedir. Bu durumun da bir yansıması olarak Kurtuluş Savaşı'nın bitiminin akabinde bazı gazetelerde Yahudilerin, Rum ve Ermeniler gibi devlete "zararlı" unsurlar olduğu yazılmıştır. Ancak yeni devletin kurucularının ve idarecilerinin genel olarak bu tutumdan uzak olduğu, Yahudilerin korunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yahudiler'in Kurtuluş Savaşı döneminde de Türklerin yanında oldukları, tarihçiler tarafından daha çok kabul edilen bir görüştür.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bab-1 Asafi (A-DVNSMHM.D): 85/385

Hariciye Nezareti (HR.HMŞ.İŞO): 193/ 58

Hariciye Nezareti (HR.MKT): 284/98

İ..İrade (İ..ŞD): 25/1099

Maarif Nezareti (MF.MKT): 63/49; 69/34

Sadaret (A.MKT.MHM): 339/16

Yıldız (Y..PRK.TŞF): 6/72

Sürelî Yayınlar

Salname-i Vilâyet-i Aydın, H.1317 (M. 1899)

Salname-i Vilâyet-i Aydın, H.1323 (M. 1905)

Kitap ve Makaleler

- Aksoy, Y. (1993). İzmir’de ilk ulusal tüccarlar ve ticaret odasının öyküsü. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1)3, 47-66.
- Altun, D. A (2014). Cumhuriyet öncesi dönemde izmir hastanelerinin mekânsal gelişimi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX(2), 405-443.
- Arıkan, Z. (2008). *İzmir Basınından Seçmeler 1923-1938 (II. Cilt, III. Kitap)*. İBB Kültür yayını.
- Arslan, A. (2007). Avrupa’dan Türkiye’ye Yahudi göçünün stratejik olarak kullanılması(1880-1920). *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (3)5, 7-40.
- Arslan, H. (2016). Geçmişten günümüze izmir yahudileri: yerleşme, kurumsallaşma süreci ve mevcut durum. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (5)2, 197-224.
- Bashan, E. (1982-1986). Contacts between Jews in Smyrna and the Levant Company of London in the seventeenth and eighteenth centuries. *Jewish Historical Studies*, (29), 53-73.
- Başaran, İ. (2016). Muhafazakâr Yahudilik Siyonizm ilişkisi. *Mizânü’l-Hak İslami İlimler Dergisi*, (2), 75-86.
- Bali, R. N. (2010). *Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945: Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*. İletişim yayıncılık.
- Balli, R. N. (2010). Güzelleştirilmiş tarih anlatımına bir örnek: Prof. İlber Ortaylı ve Türkiye Yahudileri. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 196, 89-92.
- Balli, R. N. (1997). Türkiye Yahudileri ve Alliance okulları. *Tarih ve Toplum*, Eylül/165, 188-189.
- Balli, R. N. (1996). Bir Yahudi Yardımlaşma ve Dayanışma Kurumu, B’Nai B’Rith XI. Bölge Büyük Locası tarihçesi ve yayın organı Hamenora Dergisi, *Müteferrika*, (8)9, 41-60.

- Baran, T. A. (2003). *Bir Kentin Yeniden Yapılanması (İzmir 1923-1938)*. Arma yayınları.
- Baykara, T. (1974). *İzmir Şehri ve Tarihi*. Ege Üniversitesi yayınları
- Braudel, F. (1979). *Civilasiton Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe – XVIIIe Siecle, Tome III: Le Temps du Monde*, Armand Colin.
- Braudel, F. (1989). *Akdeniz Dünyası I*, (M. Ali Kılıçbay, Çev.). Eren yayıncılık.
- Borovaya, O. (2010). The emergence of the ladino press: the first attempt at westernization of Ottoman Jews (1842-1846). *European Judaism: A Journal for the New Europe, The State of Ladino Studies I*, (43)2, 63-75.
- Berber, Ş. G. (2012). Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne uyum süreci: (Moiz Kohen örneği). *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (7)4, 1779-1800.
- Beyru, R. (2000). *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*. Literatür yayınları.
- Bora, S. (1994). Birinci Dünya Savaşı ve İzmir Yahudileri (1914-1918). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2)4, 19-27.
- Bora, S. (1995). *İzmir Yahudileri 1908-1923*. Gazetecilik Basın ve Yayın.
- Bora, S. (2015). İzmir'de Kan İftirası Olayı ve Ray Havim Palaçı'nın Mektubu(1),https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-96302Izmirde_1859_kan_iftirasi_olayi_ve_rav_hayim_palacinin_mektubu_1.html, Erişim tarihi: 10.08.2020
- Demir, F. (1994). İzmir Sancağı'nda 1908 Meclis-i Mebusan seçimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2) 4,137-156.
- Doğan, H. (2016). Hahambaşılık-Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Yahudi cemaatini dinî açıdan temsil eden kurum. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, (Ek 1), 514-515.
- Durgun, B. (2011). Kurtuluşundan sonraki ilk günlerde İzmir'de sosyo-ekonomik durum. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (XI)23, 3-33.
- Düzgün, M. (2000). Cumhuriyet'in ilanından İsrail'in kuruluşuna kadar türkiye'deki Yahudiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (3) /10, 65-81.

- Elmas, M. (2020). *Cihan Harbi'nde Osmanlı Devleti Üzerinde Yahudi Etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, K. (2017). İttihat ve Terakki döneminde milli iktisat anlayışı (1913-1918). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (1)*,114-127.
- Freely, J. (2003). *Kayıp Mesih. Sabatay Sevi'nin İzni Sürerken*, (A. Çetin Tekçe, Çev.). Remzi kitabevi.
- Gamze Kocabıyık, F. G. (2009). *12 Numaralı Foça Şer'iyeye Sicili'nin Trankripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Galanti, A. (2006). *Sabatay Sevi ve Sabataycılarının Gelenekleri*. (Erdoğan Ağça, Çev.). ZVİ-Geyik yayınları.
- Galanti, A. (1953). *Fatih Sultan Mehmet Zamanında İstanbul Yahudileri*. Fakülteler matbaası.
- Galanti, A. (1947). *Türkler ve Yahudiler, Tarihi, Siyasi Tetkik*. Tan matbaası.
- Gürsoy, M. (1993). *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmir'imiz*. Metis yayıncılık.
- Güleryüz, N. A. (2015). *Türk Yahudi Basın Tarihi*. Gözlem yayınları.
- Güleryüz, N.A. (2012). *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*. Gözlem yayınları.
- Gürelli, Z. N. (2019). *İzmir Yahudilerinin Kimlik Algılamaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlhan, C. (2011). *Özgün Bir Şehir Gâvur İzmir'den Türk İzmir'e*. Eser yayınları.
- İnalçık, H. (2013). *Devlet'i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*.Türkiye İş Bankası yayınları
- Karagedikli, G. (2014). Altın çağ ile modern dönem arasında Osmanlı Yahudileri: Edirne Yahudi Cemaati Örneği (1680-1750). *Kebikeç*, (37), 305-336.
- Küçük, A. (2001). *Dönmeler (Sabatayistler) Tarihi*. Alperen yayınları.
- Kerimoğlu, H. T. (2006). 1913–1914 Rumlara karşı boykot ve Hüseyin Kazım Bey. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5 (13), 91-107.

- Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. Arba yayınları.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Havralar Sinagoglar*. <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210573/havralar-sinagoglar.html>, Erişim tarihi:10.07.2020.
- Landau, J. M. (?) *Atatürk Devrimleri ve Moiz Kohen (Tekinalp)*, http://isamveri.org/pdfdr/lnd01/A05327_LANDAUUY.pdf, Erişim tarihi: 20.02.2020
- Levi, A. (1987). Review: Gerber and Barnai's "The Jews in Izmir". *The Jewish Quarterly Review, New Series*, (78)1/2, 143-145.
- Malay. H, Ülker. N, Çınar. A. vd. (1993). *İzmir*. Kültür Bakanlığı yayınları
- Menekşe, M. (2020). İzmir'de kolera salgını ve etkileri (1893). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39(67), 385-433.
- Kılıç, M. (2016). Tekinalp-gazeteci, yazar, fikir ve siyaset adamı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (2), 593-594.
- Nahum, H. (2000). *İzmir Yahudileri 19.-20. Yüzyıl*, (E. Seval Vali, Çev.). İletişim yayınları.
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye Yahudiği-I* https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-74258-turkiye_yahudiligi_1.html, Erişim tarihi: 17.02. 2010
- Özmen, S. (2017). Batıda yahudilere yönelik kan iftiraları. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, (4)13, 154-163.
- Özalkan, S. (2017). *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.
- Pardo, S. (2007). *Sevgili İzmir Beni Tanı: Düünden Yarına İzmir Yahudileri*. Etki yayınları.
- Poyraz, E. (2019). *Türkiye'de Hahambaşılık: Tarihi, Kurumsal Yapısı, Önemi ve İşlevi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pınar, İ. (1996). *Gezginlerin Gözüyle İzmir- XVII Yüzyıl*. Akademi kitabevi.
- Sürvegil, S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*. İBB Kültür yayını.
- Şalom. (2012). *Basmane Semtinde Yahudi İzleri*. <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-82389-haber.html>, Erişim tarihi: 04.01.2020

- Şenocak, B.(2003). *Levant'ın Yıldızı İzmir-Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler*. Şenocak Kültür yayını.
- Shaw, S. J. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*. (Meriç Sobutay, Çev.). Kapı yayınları.
- Turan, N. (2005). 16. yüzyıldan 19. yüzyıl sonuna dek Osmanlı devletinde gayri müslimlerin kılık kıyafetlerine dair düzenlemeler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (60)4, 239-267.
- Turan, Ş. (1992). Beyazıd II. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, 234-238.
- Tansel, S.(1977). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. (Cilt I), MEB yayınları.
- Türkyahudileri. (2020). *Kan İftirası*. <http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/turk-yahudileri-tarihi/8-kan-iftirasi>, Erişim tarihi: 04.01.2020
- Ulubelen, E. (1982). *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*. Çağdaş yayınevi.
- Yılmaz, O. (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir Yahudileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Weinberg, R. (2012). The Blood Libel in Eastern Europe. *Jewish History*, (26)3-4, 275-285
- Yediyıldız, B. (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yerasimos, S. (2005) (Ed.). *Tournefort Seyahatnamesi*. Kitap yayınevi.
- Yetkin, S. (1993). İzmir'de veba salgını (Mayıs-Ağustos 1900). *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (1)3, 371-385.
- Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı şehir tarihleri açısından yabancı seyahatnamelerin kaynak değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (XXVIII) 2, 587-614.
- Yılmaz, F. (2005). Liman kent İzmir, *Uluslararası Deniz ve Ticaret Dergisi*, Ocak, 82-88.
- Zeren, M.T. (2010). *İzmir'de Sefarad Mimarisi ve Sinagogları*, Yalın yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Research Purpose: İzmir started being one of the most important trade centers of the Empire during the 17th and 18th centuries and accommodated people from a variety of nations and religions. Over the course of the centuries, İzmir Jews evolved into a well-entrenched community. In general, they became one of the most populous ethnic-religious groups in İzmir, after Turks, Greeks and Armenians. The İzmir Jewish community was in social, economic and cultural relations with other nations. Both the settlement of the Jewish community in İzmir, the relationship of this community with other nations, and the transformation it has experienced over the centuries are too complex to be explained by a single theme of history. Therefore, one-sided explanations are insufficient. This study aims to examine the social, economic and cultural history of the İzmir Jewish community and its attitude towards some political developments in a holistic approach, focusing especially on the first quarter of the 20th century.

Methodology: In this study, Ottoman archival documents, periodicals, books and articles related to the İzmir Jewish community were examined. It is necessary to take centuries into account to understand and explain some historical developments and progress. While this study focuses on first quarter of the 20th century, it also considers the previous centuries. İzmir Jews have been studied in a long-term approach. In order to avoid one-sided explanations, different views were compared and then a synthesis was reached.

Findings: Since the beginning of the 17th century, Jews have become a settled community in İzmir. The immigration and settlement of Jews to İzmir cannot be explained solely by religious or political factors. The progress of İzmir's position in international trade has strengthened the city's economy. This economic development also attracted the Jews. Immigration is a process that includes some political and economic benefits not only for the Jews but also for the Ottoman administration. However, the idea that Jews are always and everywhere a wealthy community cannot be generalized to all periods of history, something which is proved in the first place by the existence of various associations to ensure cooperation and solidarity among the Jewish community. From the 16th century through the 20th, there is wealth as well as poverty among the İzmir Jewish community. Although Jews are generally behind the Turks and Greeks in terms of population, they sometimes exceeded the Armenians. Migration has been effective in the increase of the population. Jews migrated to İzmir for economic, religious and political reasons in almost every period. Just as there was no constant conflict between Jews and other communities, there is no permanent

peace. In addition, the Jews do not always live in peace among themselves and are not a homogeneous group. On the other hand, it is misleading to think that there is a constant conflict within the Jewish community and between other ethnic groups in the long term. However, relations between Jews and Turks seem to be warmer than those between Jews and other ethnic-religious communities.

Conclusion and Discussion: Being a small town even in the 16th century, İzmir developed in the 17th and 18th centuries due to its increasing importance in international trade. This development positively affected the economy and population of the city. İzmir, which began to receive migration from various regions over time, has also been a center of attraction for Jews. Political, social, religious and commercial dynamics in addition to economic development all encouraged the Jews to move to İzmir. The Jewish immigration to İzmir, the positive relations between Jews and Turks for centuries cannot be explained by a single theme of history (social, economic, cultural, religious or political). All aspects of history must be considered to explain this process. In addition, this historical process should be viewed not only from the perspective of the Jews but also from the perspective of the Ottomans. A number of religious pressures, commercial and economic crisis in the cities where Jews lived, and the increase of İzmir's place in Imperial and international trade were the reasons for Migration. It is understood that allowing Jewish immigration and settlement to İzmir was also preferred by the Ottoman administration. Various factors influenced these preferences of the Ottoman administration. Jews were an important element in international trade, a fruitful source of tax for the state. Sometimes they provided financial support and loans to the palace. The Ottoman State accepted the Jews as a balancing factor against other minorities from the end of the 19th century. When it comes to the 20th century, it is an important congregation of İzmir together with Jews, Turks, Greeks and Armenians. There have been occasional religious and economic conflicts between Jews and other nations. However, relations between Turks and Jews were better than between Jews and other ethnic groups. Conflicts stemming from economic competition and religious ideas occurred between Jews and Christians. The establishment of stronger economic and political relations between Europeans and Armenians and Greeks brought the Turks and the Jews closer, as the both has weakened economically in the 20th century. Although some Jews supported Zionism, the fact that the Jews of İzmir generally did not aim for independence caused the Jews and Turks to continue their proximity and positive relations.

Tarih Okulu Dergisi (TOD)
Nisan 2021
Yıl 14, Sayı LI, ss.910-929.

Journal of History School (JOHS)
April 2021
Year 14, Issue LI, pp.910-929.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49013>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 23-01-2021
Kabul Tarihi: 21-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 23-01-2021
Accepted: 21-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aydemir, S. S. (2021). An Analysis of Some of The Revolts That Erupted in The Ottoman Empire and In the Early Years of The Turkish Republic Over the Concept of Social Movements. *Journal of History School*, 51, 910-929.

AN ANALYSIS OF SOME OF THE REVOLTS THAT ERUPTED IN THE OTTOMAN EMPIRE AND IN THE EARLY YEARS OF THE TURKISH REPUBLIC OVER THE CONCEPT OF SOCIAL MOVEMENTS

Sefa Salih AYDEMİR¹

Abstract

During the reign of the Ottoman Empire and the early years of the Republic of Turkey established after the War of Independence, several social movements that generally gave rise to revolts emerged for various reasons. In the Ottoman Empire, social movements generally emerged based on religious or economic discontent, while, in the first years of the Republic, they generally emerged as a response to the new state system and practices. Aiming to prevent reforms, social movements that broke out in the early-republican period wanted to hide behind the arguments accepted as legitimate by the society in order to prevent the desired reforms. These baseless arguments, which were frequently voiced in the early years of the Republic of Turkey, were generally based on religious abuse, claiming that ethnic discrimination would be applied, centuries-old religious practices and traditions would be banned, Islamic law (sharia) would be prohibited, etc. During the Ottoman rule, tribes that were dominant in the Eastern Anatolia Region enjoyed partial autonomy due to the distance from the state center and geographical conditions making transportation and communication difficult. In order not to be deprived of this partial autonomy, some prominent tribes in the region started revolts at various times against the

¹Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, saydemir@adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4665-3598.

An Analysis of Some of The Revolts That Erupted in The Ottoman Empire and in the...

newly established republic, which was adopting a strictly centralized structure. This paper aims to explain the revolts that erupted in the Ottoman Empire and the early years of the Republic of Turkey and their reasons within the framework of the concept of social movements.

Keywords: Social movement, Revolt, Uprising, Ottoman Empire, Turkey.

Osmanlı Devleti ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ortaya Çıkan Bazı İsyanlara Toplumsal Hareketler Kavramı Üzerinden Bakış

Öz

Osmanlı Devleti zamanından itibaren ve Kurtuluş Savaşı sonrasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminin ilk yıllarında çeşitli nedenlerden dolayı genellikle isyanlar ile sonuçlanan toplumsal hareketlilikler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti Döneminde genellikle dini veya ekonomik temelli hoşnutsuzluklara dayalı toplumsal hareketlenmeler daha sıklıkla yaşanırken, yeni kurulan Cumhuriyette ise genellikle yeni kurulmak istenen devlet sistemine ve uygulamalarına tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Bir yenileşme girişimini, ıslahat hareketini veya reformun gerçekleşmesini engelleme amacı taşıyan bu toplumsal hareketler, bu değişimi engellemek için söylem olarak toplum gözünde meşru argümanların arkasına saklanmak istemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında sıklıkla karşılaşılan bu argümanlar ise; genellikle asılsız bir şekilde etnik ayrımcılık uygulanacağı iddiası ile geleneklerin yasaklanacağı ve şeriatın terk edileceği yönündeki din istismarı söylemleri olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Doğu Anadolu bölgesinde etkin olan aşiretler; merkezden uzak oluşu, coğrafi şartların ulaşımı ve iletişimi zorlaştırması nedeniyle kısmen özerk ve hareket serbestliği vardı. Bazı önde gelen aşiretler; yeni kurulmakta olan ve katı merkezîyetçi bir yapıda oluşturulmaya çalışılan cumhuriyet devletine karşı, eski kazanımlarını bırakmamak adına çeşitli zamanlarda isyan hareketleri içine girdiler. Bu çalışmada; Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ortaya çıkan ayaklanmalara ve sebeplerine toplumsal hareketlilik kavramı çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal hareket, İsyan, Ayaklanma, Osmanlı Devleti, Türkiye.

INTRODUCTION

A social movement can be defined as a collective effort to promote or prevent a social change, to protect a common interest, or to achieve a common goal.² David Aberle identified four types of social movements, which are:³

² Anthony Giddens, *Sociology*, Prepared by C. Güzel, Kırmızı Yay., İstanbul, 2008, p.916; Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş*, 4th Edition, Şafak Matbaası, Ankara, 1995, p.190

³ David F. Aberle, *The Peyote Religion among the Navaho*, Chicago, 1966; as cited in Hasan H. Çalı, *Çevreci Toplumsal Hareket Olarak Greenpeace-Türkiye Hareketi*, AU Institute of Social Sciences, Unpublished Doctorate Thesis, Ankara, 2006, pp.20-21.

• *Revolutionary social movements*: A revolutionary social movement aims at far-reaching, destructive, and often violent changes.

• *Reformative social movements*: A reformative social movement advocates minor changes in the existing social order. It only aims to eliminate certain types of inequalities and its demands are local.

• *Redemptive social movements*: A redemptive social movement seeks ways to save people from lifestyles that different groups deem worthless. These movements are mostly adopted by religious groups.

• *Alternative social movements*: An alternative social movement targets individual and seeks to make minor changes in their lives. Anti-alcohol or anti-smoking groups are examples.

Like many countries in the world, Turkey, too, has witnessed all four types of social movements mentioned above throughout its history. In this respect, various social dynamics of the Republic of Turkey can be traced back to the Tanzimat (Reorganization) era. The Edict of Gülhane (1839) put an end to the “kul” (servant) system, and especially Ottoman intellectuals who received education in Europe at that time brought the “individual” idea to the fore.

Modernism, which was against all kinds of individualism, completed its development in the 1960s, and as a result of the social depression affecting Western and Turkish societies, it led to various reactionary social movements, especially student movements.⁴ On the other hand, emerging as an effective political force in the 1960s together with unionism activities, youth movements suffered from globalization, ideological conflicts, overconsumption tendencies, and the difficulties brought about by neoliberalism over time.⁵

Social Classes in the Ottoman Empire:

The Ottoman State, which was founded by the Turks, who were the founding element of the state, gradually expanded to include other ethnic and religious communities and adopted a state structure based on tolerance. The

⁴ Eda Çorakçı, *Modern ve Postmodern Kimlikler Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler*, Unpublished Master's Thesis, Gazi University (GU), Institute of Social Sciences, Ankara, 2008, pp.88–89.

⁵ Fikret Şenses, “*Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?*”, ERC Working Paper in Economic 04/09, 2004, pp.9–10.

An Analysis of Some of The Revolts That Erupted in The Ottoman Empire and in the...

Ottoman society was divided into two major classes: the ⁶ruling class (administrative and military class*) and the subject (ruled) class (Reaya**) ⁷. The subject class consisted of three groups, by settlement, as urbanites, peasants, and nomads. ⁸ Since the Ottoman economy was mainly based on agriculture, the majority of the population lived in rural areas ⁹. Nomads, also known as Yörüks***, enjoyed being partially away from the control of the central state authority, but they lived within a certain legal order that had to be followed. ¹⁰

From the classical period, two types of social mobility were observed in the Ottoman social stratification. ¹¹

• *Horizontal mobility*: Country-wide regional migration, which was regulated by laws.

⁶ Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi, Ağaç Yay., İstanbul, 1992, pp.18-19; Mehmet A. Aydın, "Osmanlıda Hukuk", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, V.1 Ed. E. İhsanoğlu, Research Centre for Islamic History, Art and Culture (IRCICA) Yay., İstanbul 1994, pp.422-423; Yavuz Ercan "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topuluklar (Millet Sistemi)", Osmanlı, V.4 Ed. G. Eren. Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, pp.91-92; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi" Türkler, V.10 (Ed. H. S. Güzel), Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, pp.393-395.

* The Ottoman ruling class consisted of social classes called palace people, seyfiye (ehl-i örf), ilmiye, and kalemiye. See Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumunu", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, V.1 Ed. E. İhsanoğlu, Research Centre for Islamic History, Art and Culture (IRCICA) Yay., İstanbul 1994, pp.444-464.

** The word reaya, which literally means "people" and is the plural of the word raiyyet, refers to the tax-paying lower class of Ottoman society, See Ferit Develioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003, p.880;

⁷ Âdem Çaylak, Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen: Bir Şerif Mardin Çözümlemesi, Kadim Yay., Ankara 2005, pp.1-6; Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönemde Osmanlı Toplumunu", Türkler, V.10 (Ed. H. S. Güzel). Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, pp.344-367; Ahmet Tabakoğlu "Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları", Osmanlı, V.4 (Ed. G. Eren). Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, pp.21-23.

⁸ M. Feridun Emecan "Osmanlılarda Yerleşik Hayat, Şehirliler ve Köylüler", Osmanlı, V.4 (Ed. G. Eren). Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, pp.91-97; Yunus Koç, "Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum", Bilig, Güz 2005, p.240.

⁹ İsmail Doğan, Osmanlı Ailesi, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2001, p.59; F. Emecan, ibid., p.94.

*** The word "yörük" means "nomad" and refers to a member of a community without a fixed residence, who move from one place to another to find suitable places for animal husbandry, their major livelihood. See Anıl Yılmaz, Cahit Telci, "Türk Kültür Terminolojisinde Göç Kavramı Üzerine" Journal of Modern Turkish Studies, Ankara University Faculty of Language, History and Geography (DTCF), Volume 7, Issue 2, June 2010, pp.15-22

¹⁰ İlhan Şahin, "Göçebeler", Osmanlı, V.4 (Ed. G. Eren). Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, p.134; Latif Armağan, "Osmanlı Devleti'nda Konar-Göçerler", Osmanlı, V.4 (Ed. G. Eren). Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, p.142.

¹¹ Y. Koç, ibid., p.235.

• *Vertical mobility*: Movement from one social class to a higher one or a lower one. Unlike the social classes separated by insurmountable boundaries in Europe, it was possible in the Ottoman social system to move from a lower social class to a higher one with one's skills, abilities, and efforts.

One of the issues related to the history of the Ottoman Empire on which historians agree is that all the imperial institutions reached their limits in the middle of the 16th century, and after this date, they declined and deterioration began in the entire administrative system.¹² Towards the end of the 16th century, the Ottoman Empire faced a serious financial crisis as a result of inflationary pressure¹³ in the world.¹⁴ Inadequate agricultural production despite the efforts to improve and increase agricultural production¹⁵, especially due to the large population increase in Europe, caused an increase in the prices of agricultural products and lands, which, in turn, led to significant changes to the benefit of landowners and to the detriment of tenants in rural areas.

The global inflation crisis, as well as the pressure exerted on other economies by mass and cheap production in Europe¹⁶, naturally affected the Ottoman Empire. Thus, the practice called "tağşiş"**** (debasement-lowering the value of a currency by adding metal of inferior value) was followed in order

¹² Ahmet Elibol, "Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü", Akademik Bakış, Volume:3, Issue:5, 2009, pp.21–40.

¹³ Ömer L. Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", Belleten, XXXIV/136, TTK Basımevi, Ankara 1970, pp.583-584; Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, p.122; Ahmet Tabakoğlu, ibid., p.15.

¹⁴ Reşat Kasaba, Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi, Belge Yay., İstanbul 1993, p.18; The following have been suggested as the reasons why the Ottoman Empire entered a financial crisis gradually starting from the 17th century: 1- The emergence of the necessity to have a fully equipped and strong army due to political developments in Europe and technological and tactical changes in the military field, 2- Continuous increase in military subsistence and salary costs due to changes in the military field and a steady increase in the number of soldiers due to the need for a standing army, 3- The failure to provide additional income to the country's finances due to the inability to conquer new lands despite the continuous increase in military expenditures, 4- Budget deficits caused by the fact that the taxes such as Cizye and Avarız, which constituted the most important income items for the state, were not increased in parallel with the inflation; the collapse of the landholding system due to frequent tax increases. For detailed information see Aslan Eren, "Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler". Osmanlı, V.4 Ed. G. Eren. Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, p.239.

¹⁵ Eric J. Hobsbawm, The Age of Revolution: Europe 1789–1848, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2003, pp.27-29.

¹⁶ Ömer Açıksöz, "Osmanlı Para Politikalarında Reform Çabaları 1800–1844 Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme", Zonguldak Karaelmas University (ZKU), Journal of Social Sciences, Volume 6, Issue 12, 2012, p.373.

to maintain the financial order for public financing and to close the budget deficits caused by domestic rebellions and wars.¹⁷ This situation, which deeply affected the state order, caused social turmoil: especially the janissaries demanded the cessation of the debasement practice, which caused a great financial loss for them, and from time to time, they rebelled due to the fact that their demands were not met.¹⁸

The idea of forming a standing army like the janissary corps, carrying the title of “kul,” emerged as a necessity during the foundation of the Ottoman Empire.¹⁹ In the Ottoman classical order, which was based on a powerful ruler and a centralized rule, the army consisted of two wings, namely the janissary corps²⁰ and the sipahi²¹(cavalrymen) corps. Since the 17th century, the understanding of “sultan with absolute power” changed, and some of the power was transferred to the imperial household. In addition, the allegiance of the janissaries to the sultan, who increased in number and whose importance increased with firearms, decreased. The janissaries collaborated with forces outside the palace and put pressure on the Ottoman dynasty. Moreover, with the deterioration of the state’s income-expenditure table, they suffered a significant loss of income and rebelled by organizing and drawing the people to their side.²² Guilds, who faced hard times due to substantial tax increases, felt the need to

**** Tağışış, which means debasement, adulteration, mixing something valuable with something less valuable, is the method most frequently used by the Ottoman Empire to increase its financial incomes: it is the process of reducing the value of money by mixing less precious metals into coins made from precious metals. F. Develioğlu, *ibid.*, p.1015.

¹⁷ The tağışış process, which was first practiced in 1444 during the reign of Mehmet II, was terminated in 1844 during the reign of Sultan Abdülmecit; For detailed information see Halil İnalçık, *Makaleler I*, 3rd Edition, Doğu Batı, Yay. Ankara, September 2006, pp.169-179; A. Tabakoğlu, *ibid.*, pp.15-25.

¹⁸ Janissaries, with a fixed salary, were the social class most affected by tağışış. Janissaries revolted against the tağışış process for the first time in 1544, which went down in history as the “*Buçuktepe Vak’ası*.” See Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, 4th Edition, İletişim Yay., İstanbul, 2007, pp.97-190.

¹⁹ Daniel Goffman, *The Ottoman World and Europe 1300-1700*, Translated by Ü. Tansel, İstanbul, 2004, pp.68-69.

²⁰ Janissaries, who formed the core of the Ottoman army as a product of the devshirme practice, were located mostly in the center and received a salary from the state. Godfrey Goodwin, *Janissaries*, Translated by D. Türkömer, Doğan Kitap Yay., İstanbul 2011; İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, pp.508-518.

²¹ The Sipahi army was positioned in rural areas as part of the tımar (landholding) system. Cengiz Eroğlu, Hülya Yazar, *Osmanlı Ordu Teşkilatı*, Millî Savunma Bakanlığı Yay., Ankara 1999; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C II, Ötüken Yay., İstanbul, 2004, pp.80-114.

²² Ş. Pamuk, *ibid.*, pp.106-116.

convey their complaints to the state center through the janissaries.²³ During this period, the janissaries, whose number reached 200,000, were involved in various civil conflicts in different parts of the country: although they were expected to remain loyal to the central government, they often took part in revolts against the administration.²⁴ The development of the uprisings in the Ottoman era that emerged when the public's complaints against the government increased, generally went through the following stages:²⁵

- The public begins to complain about the existing social order,
- The administrative failures of the sultan or other rulers spread as rumors,
- The ulama (Islamic scholars) step in with their sermons, spreads these general complaints with harsh criticism and intensifies the campaign,
- The people and janissaries siding with people often harshly warn the administration in accordance with their own methods.

Major social movements/uprisings that erupted in the Ottoman Empire from its foundation to its fall can be listed as follows: *****

- Sheikh Bedreddin Rebellion: Sheikh Bedreddin, born in 1359,²⁶ was recorded as a mystic, theologian, and kazasker (military judge) who produced important works on Islamic law and religious sciences.²⁷ The period of crisis, which emerged as a result of the great defeat in the 1402 Battle of Ankara with

²³ K. H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi...*, p.58.

²⁴ K. H. Karpat, *ibid.*, p.61.

²⁵ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, 14th Edition, Der. M. Türköne, T. Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, pp.114–115.

***** Major uprisings in the Ottoman Empire are as follows: Sheikh Bedrettin Rebellion (1413), Şahkulu or Şeytankulu Rebellion (1511), Nur Ali Halife Rebellion (1512), Bozuklu Celal Rebellion (1518), Baba Zünnun Rebellion (1521), Domuz Oğlan and Yenicebey Rebellion (1526), Kalender Şah Rebellion (1527), Veli Halife Rebellion (1527), Şeyh Şeydi Rebellion (1530), Karayazıcı Abdülhalim Rebellion (1598), Deli Hasan Rebellion (1600), Tavil Ahmed Rebellion (1605), Kalenderoğlu Mehmet Rebellion (1606), Yusuf Pasha Rebellion (1607), Canbuladoğlu Rebellion (1607), Mehmed Pasha Rebellion (1625), Cennetoğlu Rebellion (1625), İlyas Paşa Rebellion (1632), Katırceoğlu Rebellion (1646), Kara Haydaroğlu Rebellion (1647), Vardar Ali Pasha Rebellion (1647), Gürcü Abdünnebi Rebellion (1649), Abaza Hasan Pasha Rebellion (1659), Patrona Halil Rebellion (1730), Şer Himmet Rebellion (1750), Kabakçı Mustafa Rebellion (1807), Tuzcuoğlu Memiş Rebellion (1816), Atçalı Kel Mehmet Rebellion (1826). *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Volume 5, pp.1766–1767.

²⁶ Baki Öz, *Anadoluda Alevi Ayaklanmaları*, Ant Yay., İstanbul, 1992, p.152; Durali Yılmaz, *Şeyh Bedrettin, Ozan Yayıncılık*, İstanbul, 2002, p.7; İbrahim Aslanoğlu, "*Aleviliğin Tarihsel-Sosyal Temelleri*", *GU. Turkish Culture and Hacı Bektas Veli Research Quarterly*, Issue 23, 2001, p.128.

²⁷ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, YKY, İstanbul, 2005, p.84; Çetin Yetkin, *Başlangıçtan Atatürk'e Türk Halk Eylemleri ve Devrimler*, Ümit Yay., Ankara, 1996, p.99; B. Öz, *ibid.*, pp.152-153.

Timur, led to the emergence of various groups in the Ottoman Empire who wanted to take control of the power.²⁸ One of the rebellions in this period was the revolt of Sheikh Bedreddin and his adherents Borkluje Mustafa and Torlak Kemal, which took place during the period when Sultan Mehmet I was trying to reestablish political authority. The rebellion started in Western Anatolia and ended in Rumelia.²⁹

• Şahkulu Rebellion: The rebellion was started in 1511 by the Alevi Turkmen tribes, who saw Shah Ismail of the Safavid Empire as their savior, during the last years of Sultan Bayezid II, when the fight over the throne between the princes caused a serious authority gap in the state administration³⁰ despite the danger coming from the Safavid Empire.³¹

• Kalender Çelebi Rebellion: Kalender Çelebi, one of the followers of Hacı Bektaş-ı Veli, and thousands of people rebelled in 1527 due to the troubles caused by local rulers. With the support of Dulkadirli Sipahis, whose timars (lands) were appropriated, the size of the rebellion grew even more. The Dulkadirli Sipahis withdrew from the rebellion upon the promise that their rights and lands would be given back³². Kalender Çelebi and his supporters, who were left alone, were defeated in the war.³³

• Celali Rebellions: The first revolt took place in 1519, against Sultan Selim I's reign, under the leadership of Sheikh Celal from Yozgat³⁴, who claimed to be the Mahdi, followed by Anatolian Alevi and nomad groups. Similar uprisings that took place in the 16th century and after were all called the Celali

²⁸ Çetin Yetkin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, Milliyet Yay., İstanbul, May 1980, pp.105-107.

²⁹ İ. Uzunçarşılı, *ibid.*, pp.360-367; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Volume 5, pp.1740-1743.

³⁰ B. Öz, *ibid.*, p.168; İ. Aslanoğlu, *ibid.*, p.129.

³¹ Solak-Zade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-Zade Tarihi*, C I, Prepared by V. Çabuk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989, pp.454-455; İ. Uzunçarşılı, *ibid.*, pp.224-225; Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *Journal of Islamic Studies*, Volume VI, Issue: 3, 2003, pp.111-126.

³² İ. Uzunçarşılı, *ibid.*, pp.327-329.

³³ Alaaddin Aköz, İbrahim Solak, "Dulkadirli Eyaletine Ait Bir Kanunname (1533-1546)", *Manas Journal of Social Sciences*, Volume: 5, Issue: 9, 2004, pp.9-29; Ç. Yetkin, *ibid.*, pp.194-200; İ. Arslanoğlu, *ibid.*, pp.138-140.

³⁴ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Volume 5, p.1762.

Rebellions. These rebellions were started by people of all classes, both against the state and each other, due to harsh economic conditions^{35,36}

• The Great Escape Period (1603-1607): In order to protect its citizens, the Ottoman Empire set fixed prices for foodstuffs. As a result of this approach that contradicted the market mechanism, double pricing occurred. Black marketing and smuggling began in this period as European merchants set higher prices for grain. Also, the fact that Anatolian peasants had to leave their lands and take shelter in mountains led to unprecedented food shortages.³⁷

• Patrona Halil Rebellion: Patrona Halil Rebellion took place in 1730 as a result of public reaction against the lifestyle of the palace and the surrounding groups, as well as heavy taxes imposed on the public and especially on tradesmen due to the possible war³⁸ with Iran.³⁹

• Kabakçı Mustafa Rebellion: As a result of the investigations carried out in Europe and commissioned by the Ottoman Sultan Selim III,⁴⁰ an efficient tax system open to inspection and a series of military, civil, administrative, commercial, social, and political reform initiatives were brought to the agenda.⁴¹ For this purpose, the modernly equipped Nizam-i Djedid (New Order) army was established in 1793.⁴² However, the new army caused great disturbance especially

³⁵ Mustafa Akdağ, “*Celali İsyanlarının Başlaması*”, DTCF Journal of History Studies, Volume 4, Issue 1, Ankara 1946, pp.29-30; İ. Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2007, p.155; Ç. Yetkin, *Başlangıçtan...*, pp.138-166.

³⁶ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2009, pp.13-15; Fatma Acun, “*Celali İsyanları 1591-1611*”, *Türkler V.9*, Yeni Türkiye Yay., (Ed. H. S. Güzel), Ankara, 2002, p.1293; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Volume 5, pp.1762-1765.

³⁷ Mustafa Akdağ, “*Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk*”, DTCF Journal of History Studies, II/2, 1964, pp.36-41; F.Acun, *ibid.*, p.705.

³⁸ Erdoğan Tokmakçıoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyanlar*, Geçit Kitabevi Yay., İstanbul, 2006, p.212; Erhan Afyoncu, Uğur Demir, Ahmet Önal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yay., İstanbul 2010, p.189.

³⁹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, C III-IV, Prepared by N. Çağatay, TTK Yay., Ankara, 1980, pp.38-39; İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi V*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, pp.203-207; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Volume 5, p.1767; Songül Çolak, “*Patrona Halil Ayaklanması'nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pay-ı Tahttaki Etkileri*”, *Türkler V.12*, Yeni Türkiye Yay., (Ed. H. S. Güzel), Ankara, 2002, pp.525-528.

⁴⁰ İshak Bey was commissioned by Selim III to travel to Paris in order to make various investigations with the help of the French ambassador. See: Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C I, TTK Yay., Ankara 1999, p.60.

⁴¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Prepared by A. Kuyaş), 9th Edition, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, p.92; Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, Translated by O. Akınhay, Agora Kitaplığı Yay., İstanbul 2005, pp.24-25.

⁴² Besim Özcan, “*Sultan III. Selim Devri İslahat Hareketleri (Nizam-ı Cedid)*”, *Türkler V.12*, Yeni Türkiye Yay., (Ed. H. S. Güzel), Ankara, 2002, pp.676-677.

among merchants, ayan (local notables), artisans, and janissaries.⁴³ The Kabakçı Mustafa Rebellion, which emerged in 1807 with the support of these groups, put an end to the reform initiatives called ⁴⁴Nizam-i Djedid.⁴⁵ However, Sultan Mahmud II tried to re-establish this army, as a result of which the janissaries rebelled.⁴⁶ In the end, the Sultan, who received the support of the people, completely disbanded the janissary corps.⁴⁷

Social movements in the early Republican period

The territories of the Ottoman Empire, which suffered defeat in World War I, began to be occupied shortly after. Mustafa Kemal Pasha, who was assigned to the Ninth Army as the Inspector,⁴⁸ was charged with stopping the bandits and maintaining the public order and security in the Black Sea Region.⁴⁹ Setting foot in Samsun with this task on 15 May 1919, 4 days after the occupation of Izmir, Mustafa Kemal Pasha ⁵⁰did not confine himself to this task: he traveled to Anatolia and started a resistance there for the integrity of the country and the independence of the nation.⁵¹ After the War of Independence was won, the foundations of today's modern Turkey started to be laid. Immediately after

⁴³ N. Berkes, *ibid.*, pp.108-119; The public opposed the Nizam-i Djedid practices so much that the expression, "*I would rather be a Muscovite than be Nizam-i Djedid*" was popular among the people and soldiers. See: Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay.*, İstanbul 1999, p.232; E. Z. Karal, *ibid.*, p.79.

⁴⁴ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi, C I, Ötüken Yay.*, İstanbul, 2004, pp.436-437; E. Z. Karal, *ibid.*, pp.81-83

⁴⁵ Stanford J. Shaw, "*The Origins of Ottoman Military Reform: The Nizam-ı Cedid Army of Sultan Selim III*", *The Journal of Modern History*, Vol 37, No 3, September 1965, p.304; N. Berkes, *ibid.*, p.133.

⁴⁶ Ahmet Yaramış, "*Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin Kurulması*", *Türkler V.12, Yeni Türkiye Yay.*, (Ed. H. S. Güzel), Ankara, 2002, pp.699-700; E. Z. Karal, *ibid.*, pp.147-149.

⁴⁷ Godfrey Goodwin, *The Janissaries*, Translated by D. Türkömer, Doğan Kitap Yay., İstanbul, 2011, p.244; Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey II, E Yayınları*, İstanbul, 1983, pp.26-27; R. H. Davison, *ibid.*, p.27; Y. Öztuna, *ibid.*, pp.41-452.

⁴⁸ Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı, Kolektif, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2003, p.142.

⁴⁹ BAO, DH. ŞFR, 99/137 as cited in: *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay.*, Publication No 62, Ankara 2003, p.6; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, 4th Edition, Burçak Yayınevi, İstanbul 1968, p.55; Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.*, Ankara, 2002, p.69.

⁵⁰ Mustafa K. Atatürk, *Nutuk, C I, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, p.1*; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Yolunda 1919-1921*, Kent Basımevi, Ankara 1981, p.35.

⁵¹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi; Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Timaş Yay., İstanbul, 2010, p.120.

gaining independence and proclaiming the republic, efforts to establish a centralized and unitary state model, equivalent to those in Turkey's western counterparts, began. One of the fundamental principles that this new state was based on and could not give up was Republicism and the other was Secularism. Secularism has been accepted as a must-have component of the republic⁵². On the other hand, social movements against this new system also began in regions that had enjoyed autonomy for centuries. Although these movements generally voiced religion-oriented or ethnicity-oriented discourses, they actually developed against the nation-state system and practices. In the Eastern Anatolia Region, which wanted to return to the old autonomous system, first the Nestorian rebellion and then other Kurdish uprisings broke out. Some of the major ones are as follows:

- Sheikh Said Rebellion: Opposing the centralist reforms that weakened the feudal order,⁵³ some tribes in the Eastern Anatolia Region revolted under the leadership of Sheikh Said on February 13, 1925, in order to restore the caliphate^{54,55}. The uprising that first started in Ergani spread to Diyarbakır and Elazığ in a short time. The revolt was suppressed in a short time with the Law on the Maintenance of Order (Takrir-i Sükûn Kanunu) ***** and the military measures taken.⁵⁶

- Eastern Anatolian Rebellions: In the newly established Republic of Turkey, reforms started to be implemented immediately to overcome economic

⁵² Mustafa M. Çay, "İnkılâpların Hayata Geçirilmesinde Yerel Gazeteciliğin Önemi ve Konya'da Ekekon Örneği (1935-1942)", Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAM) Dergisi, Konya 2004, Issue 12, p.13.

⁵³ K. H. Karpat, *ibid.*, p.133.

⁵⁴ Uğur Mumcu, Kürt-İslam Ayaklanması, 11th Edition, Tekin Yay., İstanbul 1993, pp.63-64; Terör Örgütleri ve Tunceli'deki Yapılanması, Tunceli Valiliği Emniyet Müdürlüğü, Hizmete Özel Yayın, Tunceli, April 1997, p.6

⁵⁵ K. H. Karpat, *ibid.*, p.133.

***** The Law on the Maintenance of Order (Takrir-i Sükûn Kanunu), which was enacted by the Assembly for a period of two years on March 4, 1925, was later extended for two years. It was abolished on March 4, 1929. Articles of the Law: 1- The Government, with the approval of the President, is by itself and administratively permitted to prohibit all kinds of organization and provocation and encouragement and publications aimed at reaction and rebellion and violating the social order and peace and security and order of the country. The Government may entrust those who committed these acts to the Independence Tribunal. 2- This law shall be in effect for a period of two years from the date of its publication. 3- The cabinet of the Executive Ministers shall be responsible for the implementation of this law.

⁵⁶ Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), Yurt Yay., Ankara 1981, p.128.

underdevelopment and to improve the people's living conditions.⁵⁷ However, some regions that were accustomed to the order that had been ongoing for centuries and that did not want this order to change, put up resistance against some of these reforms.⁵⁸ This resistance sometimes resulted in revolts that pitted government forces and local people against each other. These revolts are as follows in chronological order: ⁵⁹Nestorian Revolt (12-28 September 1924), Sheikh Said Rebellion (13 February – 31 May 1925), Raçkotan and Raman Chastisement Operation (9-12 August 1925), First Sason Uprising (1925-1937), First Ağrı Revolt (16 May – 17 June 1926), Koçuşağı Revolt (7 October - 30 November 1926), Mutki Revolt (26 May - 25 August 1927), Second Ağrı Operation (13-20 September 1927), Biçar Military Operation (7 October – 17 November 1927), Asi Resul Revolt (22 May – 3 August 1929), Tendürek Operation (14-27 September 1929), Savur Military Operation (26 May - 9 June 1930), Zeylan Revolt (20 June – Beginning of September 1930), Oramar Revolt (16 July -10 October 1930), Third Ağrı Operation (7-14 September 1930), Pülümür Operation (8 October -14 November 1930), Second Sason Uprising (1937), Tunceli (Dersim) Chastisement Operation (1937-1938). Some extensions that refer to the reasons behind these uprisings continue to constitute today's terror agenda with the support of some foreign countries.⁶⁰

⁵⁷ Eric. J. Zürcher, Turkey: A Modern History, 24th Edition, İletişim Yay., İstanbul, 2009, pp.255-256.

⁵⁸ Sait Aşgın “Atatürk Döneminde Doğu Anadolu (1923–1938)”, Journal of Atatürk Research Center (ATAM), Volume XVII, Issue 50, July 2001 <http://atam.gov.tr/ataturk-doneminde-dogu-anadolu-1923-1938/> (10.09.2011).

⁵⁹ Reşat Hallı, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938), Genel Kurmay Harp Tarihi Yay., Ankara 1972, As cited in: M. Tunçay, ibid., pp.127-128; Tefik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, 2nd Edition, Ankara, 2008, p.274; For detailed information, see: Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, C I-II, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992.

⁶⁰ A. Hatipoğlu, ibid., pp.29-32; Abdülhaluk Çay, Kürt Dosyası, İlgi Yay., İstanbul, 2010, pp.458-488; Ahmet Kahraman, Kürt İsyanları: Tedip ve Tenkil, 2nd Edition, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004; Kurşat Kurtulgan, “PKK Terrorist Organization and Harmful Activities”, Social, Political, Economic And Other Developmentsoccurred In Turkey Between The Years Of 1980-2000, ISRES Publishing, Konya, 2020, p.73.

CONCLUSION

Social movements are defined as collective, organized efforts undertaken to bring about or prevent social changes or developments. In order for social movements to succeed, problems that cause discomfort among society members must reach a certain point. With the Industrial Revolution in Europe, an intense migration wave from the countryside to the production centers began to meet the increasing demand for the labor force. Lacking job security, social justice, and trying to integrate into urban life under very bad living conditions, lower social classes revolted many times against the existing social order. Social movements against the rulers or the existing system have also taken place in Anatolia since the first age. In the Ottoman Empire, too, social campaigns occurred from time to time, which we can put into the category of social movements. As a result of the deterioration of the Ottoman system of landholding, especially from the 17th century, the number of social movements increased. In the atmosphere of discontent created by tax increases along with the deterioration in the landholding system, public order problems also began due to prolonged wars.

After the Armistice of Mudros, occupations started in Anatolia, which in fact violated the Armistice, and thereupon the national resistance movement started. As a result of tough struggles, independence was gained with the Treaty of Lausanne. In the aftermath of the War of Independence, the centuries-old Ottoman state traditions and regime gave way to the effort to establish a state organization that modeled on the western institutions under the leadership of Mustafa Kemal. Tribes and tribal lords, who gained great power locally due to the weakening of the central authority during the decline and collapse of the Ottoman Empire, had a powerful, dominant position in their regions. Disturbed by the centralized and unitary structure of the newly established state and concerned that they were losing their positions, some tribes began to put up resistance against major reforms that were desired to be made. These tribes often hid their real motives so that they could get the support of other tribes, increase the participation of the people, and gain their legitimacy in the eyes of the local people. Their discourses against reforms usually included claims that the new unitary nation-state applied/would apply ethnic discrimination against them and that Sharia rules to which they had been subject for centuries and all religious practices would be prohibited. In short, the newly established Republic of Turkey not only put up struggles in the international arena to ensure its full independence but also had to deal with social movements originating from the tribes in Eastern Anatolia in its internal affairs.

An Analysis of Some of The Revolts That Erupted in The Ottoman Empire and in the...

REFERENCES

- Acun, F. (2002). Celali isyanlari 1591-1611. *Türkler*. C.9, (Ed. Hasan Celal Güzel). Yeni Türkiye Yayınları, 275-1297.
- Açıksöz, Ö. (2012). Osmanlı para politikalarında reform çabaları 1800–1844 dönemi üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Bilimler Dergisi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi (ZKÜ)*, 6/12, 71-392.
- Afyoncu, E., Demir, U. & Önal, A. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyenlar ve Darbeler*. Yeditepe Yayınları.
- Akdağ, M. (1946). Celali isyanlarının başlaması. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 23-50.
- Akdağ, M. (1964). Celali isyanlarından büyük kaçgunluk. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2, 1-49.
- Akdağ, M. (2009). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyenları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Akgündüz, A. & Öztürk, S. (1999). *Bilinmeyen Osmanlı*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Aköz, A. & Solak, İ. (2004). Dulkadirli eyaletine ait bir kanunname (1533-1546). *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 9-29.
- Armağan, L. (1999). Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler. *Osmanlı*, C.4 (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları, 142-150.
- Aslanoğlu, İ. (2001). Aleviliğin tarihsel-sosyal temelleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş'ı Veli Araştırma Dergisi*, 23, 123-180.
- Aşgın S. (2001). Atatürk döneminde dogu anadolu (1923–1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)*, XVII(50), 451-471.
- Atatürk, M. K. (1934). *Nutuk*. Cilt I, Devlet Matbaası.
- Aydın, M. A. (1994). Osmanlıda hukuk. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.1 (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu). İslam Tarih Sanat ve Kültür Merkezi (IRCICA) yayınları. 375-440.
- Barkan, Ö. L. (1970). XVI. Asrın ikinci yarisinda Türkiye'de fiyat hareketleri. *Belleten*. XXXIV/136, 557-607.
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*. (2003). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Berkes, N. (2006). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. (Haz. Ahmet Kuyaş), 9. Baskı. Yapı Kredi Yayınları.
- Bıyıklıoğlu, T. (1981). *Atatürk Yolunda 1919-1921*. Kent Basımevi.
- Çalı, H. H. (2006). *Çevreci Toplumsal Hareket Olarak Greenpeace-Türkiye Hareketi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavdar, T. (2008). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. 2. Baskı. İmge Yayınevi.
- Çaylak, A. (2005). *Osmanlı’da Yöneten ve Yönetilen Bir Şerif Mardin Çözümlemesi*, Kadim Yayınları.
- Çay, A. (2010). *Kürt Dosyası*. İlgı Yayınları.
- Çay, M. M. (2004). İnkılâpların hayata geçirilmesinde yerel gazeteciliğin önemi ve Konya’da Ekekon örneği (1935-1942). *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAM) Dergisi*, 12, 1-34.
- Çaycı, A. (2002). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çolak, S. (2002). Patrona Halil ayaklanmasını hazırlayan şartlar ve isyanın pay-1 tahttaki etkileri. *Türkler*, C.12, 525-530 (Ed. Hasan Celal Güzel). Yeni Türkiye Yayınları.
- Çorakçı, E. (2008). *Modern ve Postmodern Kimlikler Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Davison, R. H. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876*. (Çev. Osman Akınhay). Agora Kitaplığı Yayınları.
- Develioğlu, F. (2003). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi.
- Doğan, İ. (2001). *Osmanlı Ailesi*, Yeni Türkiye Yayınları.
- Elibol, A. (2009). Yeniçeriler ve iktidar bağlamında Osmanlı sisteminin dönüşümü. *Akademik Bakış*, 3(5), 21–40.
- Emecan, M. F. (1999). Osmanlılarda yerleşik hayat, şehirliler ve köylüler. *Osmanlı*, C.4 (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları, 17, 91-97.
- Ercan Y. (1999). Osmanlı Devleti’nde müslüman olmayan topluluklar (Millet Sistemi). *Osmanlı*, C.4 (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları, 197-207.

An Analysis of Some of The Revolts That Erupted in The Ottoman Empire and in the...

Eren, A. (1999). Osmanlı ekonomisinde kurumsal gelişmeler. *Osmanlı*, C.4 (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları, 239-240.

Eroğlu, C. & Yazar, H. (1999). *Osmanlı Ordu Teşkilatı*. Millî savunma bakanlığı yayınları.

Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. Ağaç yayınları.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı. (2003). Kolektif, Atatürk araştırma merkezi yayınları.

Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, (1992). C I-II, Kaynak Yayınları,

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (Haz. Cemal Güzel). Kırmızı Yayınları.

Goffman, D. (2004). *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*. (Çev. Ülkün Tansel). Kitap Yayınevi.

Goodwin, G. (2011). *Yeniçeriler*. (Çev. Derin Türkömer). Doğan Kitap Yayınları.

Hallı, R. (1972). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*. Genel Kurmay Harp Tarihi yayınları.

Hobsbawm, E. J. (2003). *Devrim Çağı Avrupa 1789-1848*. Dost Kitabevi Yayınları.

İnalcık, H. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Yapı Kredi Yayınları.

İnalcık, H. (2006). *Makaleler I*. (3. Baskı). Doğu Batı, Yayınları.

Kahraman, A. (2004). *Kürt İsyanları: Tedip ve Tenkil*. 2. Baskı, Evrensel Basım Yayın.

Karal, E. Z. (1999). *Büyük Osmanlı Tarihi*. C I, TTK Yayınları.

Karpat, K. H. (2008). *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, (Çev. A. Z. Durukan, K. Durukan). İmge Yayınları.

Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi; Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. Timaş Yayınları.

Kasaba, R. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*. Belge Yayınları.

Koç, Y. (2005). Osmanlıda toplumsal dinamizmden celali isyanlarına giden yol ya da iki belgeye tek yorum. *Bilig*, 35, 229-245.

- Kurtulgan, K. (2020), PKK terrorist organization and harmful activities. *Social, Political, Economic and Other Developments Occurred in Turkey Between The Years of 1980-2000*, ISRES Publishing, Konya, 73-80.
- Mardin, Ş. (2004). *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, (14. Baskı). İletişim yayınları.
- Mumcu, U. (1993). *Kürt-İslam Ayaklanması*, 11. Baskı. Tekin Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa, (1980). *Netayic ül-Vukuat*. C III-IV. (Haz. Neşet Çağatay) TTK Yayınları.
- Onat, H. (2003). Kızılbaşlık farklılaşması üzerine. *İslamiyet Dergisi*, VI(3), 111-126.
- Ortaylı, İ. (2002). Osmanlı imparatorluğunda millet sistemi. *Türkler*. C.10 (Ed. Hasan Celal Güzel). Yeni Türkiye Yayınları, 393-395.
- Ortaylı, İ. (2007). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Cedit Neşriyat.
- Öz, B. (1992). *Anadolu'da Alevi Ayaklanmaları*. Ant Yayınları.
- Özcan, B. (2002). Sultan III. Selim devri ıslahat hareketleri (Nizam-ı Cedid). *Türkler*. C.12, (Ed. Hasan Celal Güzel). Yeni Türkiye Yayınları, 671-684.
- Öztuna, Y. (2004). *Osmanlı Devleti Tarihi*. Cilt I-II, Ötüken Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, P. (2007). *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. 4. Baskı, İletişim yayınları.
- Selek, S. (1968). *Anadolu İhtilali*. 4. Baskı, Burçak Yayınevi.
- Shaw, S. J. (1965) The origins of Ottoman military reform: The Nizam-ı Cedid army of Sultan Selim III. *The Journal of Modern History*, 37(3), 291-306.
- Shaw, S. J. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II*. E Yayınları.
- Solak-Zade Tarihi*. (1989). C I, (Haz. Vahit Çabuk). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (1989). Cilt 5, İletişim Yayınları.
- Şahin, İ. (1999). Göçebeler. *Osmanlı*, C.4 (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları, 132-142.

- An Analysis of Some of The Revolts That Erupted in The Ottoman Empire and in the...
Şenses, F. (2004). Neoliberal küreselleşme kalkınma için bir fırsat mı, engel mi?
ERC Working Paper in Economic, 04/09, 1–27.
- Tabakoğlu, A. (1999). Osmanlı içtimai yapısının ana hatları. *Osmanlı*, C.4 (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları, 17-31.
- Terör Örgütleri ve Tunceli'deki Yapılanması*, (1997). Tunceli Valiliği Emniyet Müdürlüğü, Hizmete Özel Yayın.
- Tezcan, M. (1995). *Sosyolojiye Giriş* (4. Baskı). Şafak Matbaası.
- Tokmakçioğlu, E. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyancılar*. Geçit Kitabevi Yayınları.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*. Yurt Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi I-V*. TTK Yayınları.
- Yaramış, A. (2002). Yeniçeri ocağının kaldırılması ve yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kurulması. *Türkler*. C.12, (Ed. Hasan Celal Güzel). Yeni Türkiye Yayınları, 697-703.
- Yediyıldız, B. (1994). Osmanlı toplumu. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.1 (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu). İslam Tarih Sanat ve Kültür Merkezi (IRCICA) Yayınları. s.441-510.
- Yediyıldız, B. (2002). Klasik dönemde Osmanlı toplumu. *Türkler*. C.10 (Ed. Hasan Celal Güzel). Yeni Türkiye Yayınları, 183-215.
- Yetkin, Ç. (1980). *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*. Milliyet Yayınları.
- Yetkin, Ç. (1996). *Başlangıçtan Atatürk'e Türk Halk Eylemleri ve Devrimler*. Ümit Yayınları.
- Yılmaz, A. & Telci, C. (2010). Türk kültür terminolojisinde göç kavramı üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya (DTCF) Fakültesi, 7/2, 15–22.
- Yılmaz, D. (2002). *Şeyh Bedrettin*. Ozan Yayıncılık.
- Zurcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 24. Baskı. İletişim Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Social movements are defined as collective, organized efforts undertaken to bring about or prevent social changes or developments. In order for social movements to succeed, problems that cause discomfort among society members must reach a certain point. With the Industrial Revolution in Europe, an intense migration wave from the countryside to the production centers began to meet the increasing demand for the labor force. Lacking job security, social justice, and trying to integrate into urban life under very bad living conditions, lower social classes revolted many times against the existing social order. Social movements against the rulers or the existing system have also taken place in Anatolia since the first age. In the Ottoman Empire, too, social campaigns occurred from time to time, which we can put into the category of social movements. As a result of the deterioration of the Ottoman system of landholding, especially from the 17th century, the number of social movements increased. In the atmosphere of discontent created by tax increases along with the deterioration in the landholding system, public order problems also began due to prolonged wars.

Findings: After the Armistice of Mudros, occupations started in Anatolia, which in fact violated the Armistice, and thereupon the national resistance movement started. As a result of tough struggles, independence was gained with the Treaty of Lausanne. In the aftermath of the War of Independence, the centuries-old Ottoman state traditions and regime gave way to the effort to establish a state organization that modeled on the western institutions under the leadership of Mustafa Kemal. Tribes and tribal lords, who gained great power locally due to the weakening of the central authority during the decline and collapse of the Ottoman Empire, had a powerful, dominant position in their regions. Disturbed by the centralized and unitary structure of the newly established state and concerned that they were losing their positions, some tribes began to put up resistance against major reforms that were desired to be made. These tribes often hid their real motives so that they could get the support of other tribes, increase the participation of the people, and gain their legitimacy in the eyes of the local people. Their discourses against reforms usually included claims that the new unitary nation-state applied/would apply ethnic discrimination against them and that Sharia rules to which they had been subject for centuries and all religious practices would be prohibited. In short, the newly established Republic of Turkey not only put up struggles in the international arena to ensure its full independence but also had to deal with social movements originating from the tribes in Eastern Anatolia in its internal affairs.

Results and Discussion: During the reign of the Ottoman Empire and the early years of the Republic of Turkey established after the War of Independence,

several social movements that generally gave rise to revolts emerged for various reasons. In the Ottoman Empire, social movements generally emerged based on religious or economic discontent, while, in the first years of the Republic, they generally emerged as a response to the new state system and practices. Aiming to prevent reforms, social movements that broke out in the early-republican period wanted to hide behind the arguments accepted as legitimate by the society in order to prevent the desired reforms. These baseless arguments, which were frequently voiced in the early years of the Republic of Turkey, were generally based on religious abuse, claiming that ethnic discrimination would be applied, centuries-old religious practices and traditions would be banned, Islamic law (sharia) would be prohibited, etc. During the Ottoman rule, tribes that were dominant in the Eastern Anatolia Region enjoyed partial autonomy due to the distance from the state center and geographical conditions making transportation and communication difficult. In order not to be deprived of this partial autonomy, some prominent tribes in the region started revolts at various times against the newly established republic, which was adopting a strictly centralized structure.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49021>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 23-01-2021
Kabul Tarihi: 11-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 23-01-2021
Accepted: 11-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çığır Dikyol, D. & Şar İşbilen, E. (2021). Antik Kaynaklar Işığında Krallık ve Cümhuriyet Dönemlerinde Roma'da Yaşanan Salgınlar. *Journal of History School*, 51, 930-960

ANTİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA KRALLIK VE CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE ROMA'DA YAŞANAN SALGINLAR¹

Derya ÇIĞIR DİKYOL² & Evren ŞAR İŞBİLEN³

Öz

Salgın hastalıklar, insanoğlunun varolduğu günden itibaren başa çıkmak zorunda kaldığı en önemli ve korkutucu afetlerden olmuştur. Günümüzde sahip olduğumuz tıp alanındaki teknolojik imkanlar ve bilgi birikimine rağmen, salgınların bu korkutucu ve tehdit edici sonuçları ile mücadele etmek halen oldukça meşakkatlidir. Bu bağlamda çalışmamızda, günümüz imkanlarından hayli uzak olan Roma Krallık ve Cumhuriyet dönemlerinde özellikle Roma kentinde yaşanmış ve sivil halkı etkilemiş olan salgın hastalıkların antik kaynaklar üzerinden izini sürmek yoluyla bir envanterini çıkarmak ve genel bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Literatürde, genellikle Roma'nın İmparatorluk döneminde yaşanmış olan salgın hastalıklara yönelik bir çok çalışma mevcutken, Roma'nın bu erken dönemlerine ilişkin çalışmalar aynı yoğunlukta olmaması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Zira antik kaynaklarda, sık sık yaşanan salgın hastalıkların, bu hastalıkların etimolojisi ve tedavi yöntemleri konusu her ne kadar karanlıkta olsa da, Roma'nın kuruluşundan itibaren büyük bir sorun teşkil ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu makalede, Roma kadar büyük ve tarihte önemli bir role sahip güçlü bir devletin imparatorluk öncesinde, savaşlar, iç karışıklıklar ve kıtlıklar

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi A.B.D., ddikyol@iuc.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9366-3011

³ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimin Tarihi, Sosyal ve Felsefi Temelleri A.B.D., evrensar@iuc.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4384-6519

Antik Kaynaklar Işığında Krallık ve Cumhuriyet Dönemlerinde Roma’da Yaşanan...

yanında salgınlara ne sıklıkla maruz kaldığı bunlarla genel anlamda nasıl bir mücadele vermiş olduğu mercek altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ Tarihi, Roma Tarihi, Roma Cumhuriyet Tarihi, Salgın Hastalıklar.

Epidemic Diseases in Rome During the Kingdom and Republic Periods in the Light of Ancient Sources

Abstract

Epidemics have been one of the most important and frightening disasters that human beings have had to deal with since the day they existed. Despite the technological possibilities and knowledge in medicine that we have today, it is still quite challenging to combat these frightening and threatening consequences of epidemics. In this study, we aimed to produce an inventory and establish a general assessment by tracing the epidemic diseases that were experienced in the city of Rome and affected the civilian society during the Roman Kingdom and Republic times, which are far from today's possibilities. In the literature, while there are many studies on epidemic diseases experienced during the Roman Empire period, the lack of the same intensity of studies on these early periods of Rome reveals its importance. However the etymology and treatment methods of these diseases are in the dark area; they have been a significant problem since Rome's establishment. Therefore, this article examines how a powerful state as big as Rome having an essential role in history was exposed to wars, civil disturbances, famines, epidemics, and how it fought against them.

Keywords: Ancient History, Roman History, History of Roman Republic, Epidemics.

GİRİŞ

Yazılı kayıtlara ulaşabildiğimiz tarihi dönemlerde büyük salgınlara savaşlardan çok daha fazla insanın ölümüne neden olduğu ve bu sebeple tarihi şekillendirmede bu hastalıkların büyük rol oynadığı bilinmektedir. Bu elbette, salgınlar sonucu demografik yapıdaki ani ve hızlı değişimin kimi zaman olumsuz kimi zaman beklenmedik şekilde olumlu sonuçlara yol açması ile olmuştur. Antik dönem toplumları genellikle bu tür salgınlara ‘tanrının gazabı’ olarak algıladıkları için salgına gerçekte neyin sebep olduğunu anlamaya çalışmamış ve salgından korunmaya yönelik tedbirler almaları mümkün olmamıştır. Salgınlara antik dönemde ortaya çıkmasına başta yerleşik düzene geçiş, hayvanların evcilleştirilmesi ve hayvanlarla daha yakın temas daha sonra ise kentleşme ve tarımdaki yenilikler neticesinde nüfusun hızlı artışı gibi etkenler sebep olmuştur (Nikiforuk, 2018, s. 16). Bu bağlamda savaşların galipleri çoğunlukla ordularını bu virüslerden korumayı bilen taraflar olmuştur (Diamond, 2018, s.

229). Kısacası salgın hastalıklar, imparatorlukları çökertmede, sınırları yeniden belirlemede, ekonomik, siyasal ve demografik sonuçlarıyla yeryüzü haritasının yeniden çizilmesinde önemli roller üstlenmiş ve üstlenmeye devam etmektedir.

Bilindiği gibi, Roma İmparatorluğu döneminde, hemen herkesin aşına olduğu Antoninus (Galen) vebası, Jüstinyen vebası gibi, büyük insan kayıplarına ve büyük trajedilere yol açan salgınlar yaşanmıştır. Roma'da imparatorluk öncesi dönemlerdeki sağlık koşullarına ilişkin bilgiler oldukça dağınık ve yetersizdir. Bu makalede amacımız, Roma Krallık ve Cumhuriyet dönemlerinde özellikle Roma kenti sınırları içerisinde meydana gelen ve sivil halkı etkileyen salgın hastalıklar ve bu hastalıkların Romalılar üzerinde yarattığı etkiyi incelemektir⁴. Roma gibi savaşı karaktere sahip bir devlette, salgın hastalıkların askeri tarihin (Erdlzarmp, 2006, s. 281) değişiminde büyük rol oynaması şaşırtıcı değildir. Elbette salgınlar sadece askeri tarihin değil Roma'nın ekonomisinde, sosyal hayatında ve hatta dini inanışlarında dahi birtakım değişimlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle Yunan pantheonundan ithal edilen tanrılar ve dini festivaller ile sonradan Roma devletinin başını ağrıtabilecek olan gizem tapıları salgın dönemlerinde daha rağbet görmüş, insanlar hastalığın çözümünü bu yeni inanışlarda arama yoluna gitmişlerdir.

Roma'da meydana gelmiş salgınları kronolojik olarak izlememize yardımcı olan antik yazarlar dışında Roma'da yaşanan salgınlara genel olarak değinen bazı yazarlar da bulunmaktadır. Bu kaynaklarda sözü edilen salgınlar her ne kadar belirli bir dönemde yaşanmış spesifik bir salgına işaret ediyor olmasa da Roma kültürünün hastalıkları algılayış biçimleri ve eskiden yaşanan salgınların halk üzerindeki etkisine dair ipuçları sağlamaktadırlar. Örneğin Marcus Terentius Varro (MÖ 116 - MÖ 27), *De Re Rustica* adlı eserinde, havada olan ve görünmeyen küçük canlıların bataklık yerlerde atmosferi doldurduğunu ve bunların ağız ve burun yoluyla vücuda alındığını ve böylece hastalık yaptığını yazmıştır (Varro, *De re rustica*, 1.12.2). Lucretius da (MÖ 98- 55) *De Rerum Natura* adlı eserinde hastalık ve salgınlardan söz etmiş ve bunların nedeni olarak hava değişimini göstermiştir. Lucretius'a göre, hastalıklar havada bulunan hastalık tohumlarının yoğunlaşmış havayı zehirlenmesinden ileri gelmektedir ve tanrıların gazabı olmaktan uzaktır. Bazen kötü bir hava bir yerden kalkıp sis gibi, bulut gibi bir hal alarak başka bir yere çöker ve getirdiği hastalık tohumları salgınlara yol açardı (Lucretius, *De Rerum Natura*, 5. 155). Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, Roma'da, kaynaklarda tüm bulaşıcı hastalıklara tıpkı Antik

⁴ Bu bağlamda, MÖ 212 yılında gerçekleşmiş olan Sicilya'daki Syrakusai kuşatması sırasında Kartaca'lıları ve Romalı askerleri etkilemiş olan salgın gibi Roma kentinde görülmeyen ve Romalı sivil halkı etkilemeyerek sadece askeri çatışmalar sırasında ordu içinde sınırlı kalmış salgın hastalıklar, çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Yunan'da olduğu gibi tek bir isim verildiği görülmektedir. Kısacası bir metinde *pestilentia* ya da *plague* kelimeleri geçtiğinde bununla hıyarcıklı veba mı, sıtma mı yoksa bambaşka bulaşıcı bir hastalık mı kastediliyor olduğu konusu oldukça belirsizdir.

Adı her ne olursa olsun, Romalıların salgın hastalıkları tanrıların onlara verdiği bir ceza olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Romalılar aslında Yunanlılar kadar mitleri ile tanıdığımız bir toplum değildir ve Romalılar için din, pratikte tanrılar ile devlet arasındaki ilişkinin devamını sağlamaktaydı (Gardner, 2012, s. 7-8). Salgınlarda da bunun etkilerini ve hastalığın şiddetine bağlı olarak tanrıların inişli çıkışlı popüleritelerini izlememiz mümkün olmaktadır.

Roma'da Hijyen Alışkanlıkları ve Çevre

Salgın hastalıkların yayılmasında hijyen koşullarına uygun olmayan ortamların etkisi Antik Yunan'dan beri bilinmekteydi. Roma da son derece gelişmiş su kanalları, kanalizasyon sistemleri, tuvalet ve hamam kültürünün varlığı ile ilk bakışta bu konuda hem kendinden önceki hem de sonraki pek çok uygarlığa göre iyi bir izlenim çiziyor olsa da, Roma kentlerine ve insanların yaşam alışkanlıklarına yakından bakıldığında durumun görüldüğü kadar iç açıcı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda salgınların değerlendirilmesinde önemli unsurlardan biri olan çevresel faktörlere Roma Uygarlığı'nda da yakından bakmakta fayda bulunmaktadır.

Roma'nın çok gururlandığı, kenti baştan başa kat eden ve daha önce de belirttiğimiz gibi yapımına yüksek ihtimalle Krallık Dönemi'nde başlanmış olan *Cloaca Maxima* yani büyük kanalizasyon sistemi öncelikli olarak, tüm kentin kullanımına imkân veren bir yapıda değildi. Roma memurlarınca verilen kent kanallarına bağlanma ruhsatları çok pahalıydı ve bu da sistemin ancak zengin, ayrıcalıklı, az sayıda haneye hizmet verebilmesi anlamına geliyordu. Kısacası, kanalların varlığı sıradan halkın yaşamını çok fazla değiştirmiyor ya da etkilemiyordu. Dolayısıyla bu sistemi zaten tüm şehri atıktan arındırarak hijyenik bir çevre sağlayan, yaygın kullanımlı bir düzenek olarak düşünmemek gerekmektedir (Scheidel, 2009, s. 9). Bu sistemden faydalanamayan hanelerde ise tuvalet atıklarının evlerin içlerinde bulunan kuyulara atıldığı bilinmektedir. Ancak bu kuyular belli aralıklarla boşaltılmasına karşın yine de kötü kokunun her yere yayılmasına sebebiyet veriyor ve önemli hastalıklara neden olabiliyordu (Gülbay, 2003, s. 25). Zaten *Cloaca Maxima*'nın ilk başta üzerinin açık olarak inşa edildiği ve zaman içerisinde kapalı hale getirildiği bilinmektedir (Hopkins, 2007, s. 10). Kanalizasyon sisteminin üzerinin açık olması ise büyük problemlere sebebiyet veriyor ve elbette kent içinde bugün

anladığımız anlamda bir temizlik sağlamıyordu, aksine kentin içinden geçen ve zaman zaman insanların içine düşmesine bile sebebiyet veren bir yapıdaydı (Suetonius, *De Grammaticis et Rhetoribus*, 1.2.). Şehrin içinden sürekli akan, açık bir lağımın hastalık taşıyıcı olarak bilinen fareler ve diğer haşereler için uygun bir ortam sağlayacağı da unutulmaması gereken noktalardandır. Ayrıca mahkumlar tarafından temizlenmekte olan bu kanallar yine mahkumlar için işkence yapıldıktan sonra, idamları gerçekleştirilip kolayca atılabildikleri mezarlar olarak da işlev görmekteydiler (Horan, 1997, s. 16). Özellikle salgın dönemlerinde cesetlerin kanalizasyona atılması uygulamasının çok daha sık görüldüğü aşığıda verilecek örneklerden de izlenebilecektir.

Kanalizasyon şebekesinin şehrin hijyeni ve halk sağlığı üzerindeki sistematik etkisi yanında halkın banyo ve tuvalet alışkanlıkları da yine halk sağlığını yakinen ilgilendiren konular arasındadır. Erken Cumhuriyet döneminde bir kişi temizlenmek istiyorsa çoğunlukla *balneum* adı verilen, genellikle suları epey soğuk olan ve binaların yan tarafında yer alabilen ilkel hamamları kullanmak zorundaydı. Burada önemli nokta ise aynı binanın başka bir kısmında yer alan umumi tuvalet atıklarının da hamamların boşaltım alanından akıtılmakta olduğudur (Matyszak, 2020, s.175). Birkaç tarihi mekanda, 2.000 yıllık dışkı maddelerinden örnek alınarak yapılan araştırmalar bizlere, Roma halkındaki parazitlerin, Bronz Çağı veya Demir Çağı gibi daha eski, ve daha az sıhhi olduğu düşünülen dönemlere kıyasla çok daha kötü olduğunu söylemektedir. Romalıların çoğunun temiz yiyecek ve içeceğe erişimi olsa da, parazit istilalarındaki en büyük etkenlerden birini banyo suyu oluşturmaktaydı. Zira su ılık tutulur ve nadiren değiştirilirdi, bu da her türden parazit için mükemmel bir üreme alanı yaratmaktaydı (Mitchell, 2017, s.48-58).

Roma'da tuvalet kültürü de oldukça ilgi çekici ve yine halk sağlığı uygulamaları açısından oldukça önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere lüks olanıdan en basitine dek umumi tuvaletler (*Latrina*) de hamamlar kadar Roma yaşamının simgesel bir parçasını oluşturuyordu. Belirli bir ücret mukabilinde, erkekler genel helalarda toplanıp bir yandan ihtiyaç giderirken, diğer yandan da partiler planlayıp siyaset tartışabiliyor ve iş anlaşmaları dahi yapabiliyorlardı (Horan, 1997, s. 16). Ancak genel tuvaletlerin lüksü temizlik araçlarına yansımamıştı. Ayrıca oturakların önünde kovalar ve ucuna sünger takılı sopalar dururdu ve müşteri bu sopaları yanındakine uzatmadan önce bunu arkasını silmekte kullanırdı. Evlerde ise oturaklar ya da basit kil kavanozlar, sıradan insanların bir numaralı temizlik aracı işlevini görmekteydi. Kullanımdan sonra kavanoz, genel bir fosseptiğe ya da pencereden direkt olarak sokağa boşaltılırdı. Mutfak ve tuvaletin hemen yanında yer alan atık kuyuları ise çöplerin ve atıkların atılması için bir avantaj olduğu kadar,

yiyeceklere mikropların bulaşma riskini artırmaktaydı da. (Gülbay, 2003, s. 26). Bugün, Roma kanalizasyonlarından geçen toplam atık miktarını tahmin etmek mümkün olmasa da günün sonunda bu atıkların nehre aktığı bilinmektedir. Bunun en büyük dezavantajlarından biri ise nehrin taşması gibi durumlarda (Livius, *Ab urbe condita*, 7.1) -ki bu sık sık olurdu- atıkların geri teperek evlerin içlerini basmasıydı. Bu tür durumlar doğal olarak evlerin içerisine çeşitli bakterilerle beraber birçok zararlı haşeratin girmesine de yol açacağı muhakkaktır. Ayrıca atık suların taşmasının bir başka ciddi zararı da temiz su kaynaklarının kirlenmesine neden olmasıydı ki bu durum tek başına bile diyare ve dizanteri gibi ölümcül hastalıklar için uygun koşulların oluşması anlamına geliyordu (Gülbay, 2003, s.28). Sokaklardaki çöp ve dışkı yığınları ise (bazen cesetler de atılmaktaydı ancak insan cesetlerinin caddelere atılması Roma kanunları tarafından yasaklanmıştı (Gülbay, 2003, s.28)), su çıkışlarından taşarak sokak yüzeylerini kaplamakta, bu da gastroenterit, tifo, ishal ve solucanın yayılmasına elverişli ortamlar oluşturmaktaydı (Aldrete, 2007, s.142-5; Raventos ve Remolà 2000, s.63-73, s.95-105, s.123-7; Scobie 1986, s.407-22).

Roma Krallık Dönemi ve Salgınlar

Roma'nın tarihi süreçte adının sık sık salgınlarla anılmasına sebep olan etkenlerden ilkinin, Roma'nın kuruluş efsanesinde dahi karşımıza çıkan bataklıklar olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi Roma'nın efsanevi kuruluş hikayesinde Romus ve Romulus kardeşler Tiber nehrinin taşkınları ile baş ederek, burada kenti kurmayı başarmışlardır. Tabii ki MÖ 750 civarında Roma kentinin bulunduğu arazi üzerinde dört başı mamur bir şehirden söz etmek mümkün değildir (Patterson, 2006, s. 345). Yedi tepeli kent olarak anılan Roma'nın neden tepeler üzerinde kurulmuş olduğunu anlamak, bataklık alanlar göz önünde bulundurulduğunda daha da açıklık kazanır. Bu alan, etrafını çevreleyen bataklıktan, sellerden ve yağmacılardan korunabilmek için gerekli yüksekliğe sahip ideal bir sığınak görevi görmektedir. Ancak elbette unutmamak gerekir ki, bu coğrafya üzerinde o dönemde hala el değmemiş bataklıklar ve yaban hayatın devam ettiği ormanlar bulunmaktadır (Faulkner, 2015, s. 43-33). Cicero, Tiber'in ihracatı ve ithalatı kolaylaştırdığını ve üzerine kurulduğu tepelerin sadece ideal bir savunma değil, aynı zamanda “*öldürücü bir bölge*” nin ortasında sağlıklı bir yaşam ortamı sağladığını düşünmekteydi. Görüldüğü gibi Cicero burada iyi bir coğrafya algısı yaratmaktadır. Ancak aşırı vatansızlık ile antik çağ boyunca “*sürekli akan nehir*” in Roma'yı sürekli olarak yıkıcı sellerin kurbanı haline getirdiği ve tepelere karşı “*veba*” nın (ya da sıtmanın) kent sakinlerini öldüren en büyük katillerden biri olduğu gerçeğini göz ardı etmiştir (Cicero, *De re publica*, 2.10; Beard, 2018, s. 57).

MÖ 7. yüzyıla gelindiğinde ise nüfusun yoğunlaşması ile artık yeni yerleşimlere yer açılması gerekmiş, bu sebeple Esquilinus ve Viminalis tepelerindeki ormanlar da kesilerek yok edilmiştir (Baker 2012, s. 26-29). Esasen eski Latium boyunca da manzara aynı şekildedir. Latium, güneyi bir bataklık olan şekilsiz bir kıyı ovasıdır ve toprağın geçim imkanı sunduğu her yer, daha MÖ 8. yüzyılda Latince konuşan yerleşimciler tarafından işgal edilmiştir. Roma ve çevresinde yukarıda genel hatları ile çizilmeye çalışılan coğrafi özelliklerin, kentin kuruluşunda ve sonrasında nüfusun çoğalarak yerleşimin büyümesindeki ‘olumlu’ etkisi dışında, insan sağlığını tehdit eden olumsuz unsurları da içinde barındırıyor olduğu anlaşılmaktadır. Kısacası, Roma tarihi boyunca etkili olmuş pek çok salgın hastalığın nedeni, bahsi geçen bu coğrafi özellikler ve coğrafya üzerindeki insan etkisinin yarattığı koşullar olarak gösterilebilir. Bu salgınlardan biri, özellikle bataklıkların sebep olduğu ve sivrisinekler yoluyla kolayca bulaşan sıtma hastalığıdır. Malarya olarak da adlandırılan sıtma, Roma tarihi boyunca en sık rastlanan salgınlardan biridir. Bu anlamıyla sıtmanın, antik Roma’da ‘endemik’ bir hastalık olduğu anlaşılmaktadır. Anofel adı ile bilinen sivrisineklerin sıtmaya yol açan parazitik mikroorganizmaların taşıyıcısı olmaları ve genellikle bu sivrisineklerin bulunduğu ortamların bataklıklar, su birikintileri gibi yerler olması sebebiyle, Roma’da salgınların başlıca kaynağı olduğunu düşünebiliriz. Çünkü Roma’nın bulunduğu konum yukarıda da belirtildiği üzere tam da bu habis sineklerin yaşaması için uygun bir alandı (Hays, 2005, s. 23). Salgının yayılmasının sebepleri arasında ayrıca taşan ırmak suları da gösterilebilir ki, Tiber Nehri sık sık taşarak çevresini sular altında bırakmaktaydı. Elbette Roma’da bu hastalığın yayılmasının başlıca nedenlerinden bir diğeri de tarih öncesi dönemlerden itibaren salgınlara sebep olan ormanların yok edilerek tarıma açılmış olmasıdır (Sallares, 1991: 272). Kısacası, uygun koşullar bir araya geldiğinde sıtma hastalığı kolaylıkla bir salgına dönüşebilmekte ve bağışıklık sistemi zayıf yetişkinleri kolaylıkla öldürebilmektedir (Cunha, 2004, s. 53). Roma’da Krallık Dönemi’nde bataklıklar ile ateşli hastalıklar arasındaki ilişkinin daha Kral Lucius Tarquinius Priscus (MÖ 616-579) zamanında anlaşılmış olduğu, o dönemde başladığı düşünülen bataklıkların kurutulması yönündeki çabalardan anlaşılmaktadır (Dionysios, *Romaike Archaeologia*, 3.67.5).

Sıtma her ne kadar mevsimsel nitelikte bir salgın olsa da, antik Roma’da bölgesel anlamda nüfus ve ekonomik etkinlikler üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Genel olarak Temmuz aylarında başlayarak Eylül’de zirveye ulaşan bu salgın, Aralık ayı ile birlikte düşüşe geçse de, özellikle deniz seviyesinin altındaki bölgelerde etkisi daha da yoğun olmaktadır (Lambeck; Anzidei vd., 2004, s.564-566). Elbette bölgesel olarak salgının yıkım gücünün farklılaşması, Roma’nın kuruluşundan itibaren gördüğümüz bölgesel farklılıkların ortaya çıkardığı eşitsizlikleri daha da pekiştiren bir unsur olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu alçak alanların sıtma sebebi ile yazın ekilemiyor oluşu ekonomik olarak kötü sonuçların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu alanların sıtma sebebi ile otlak olarak kullanılması ya da buralarda kölelerin çalıştırılıyor olması da Roma'da salgınla mücadelede bir çözüm gibi görülmüş olsa da, çok etkili olduğunu düşünmek pek mümkün değildir (Wazer, 2016, s. 126).

Krallık döneminde meydana gelmiş salgın hastalıklara ilişkin Livius'un eserinin birinci kitabında yer alan ve Kral Tullus döneminde (MÖ 673-642) meydana geldiği anlaşılan olaylar, Romalıların salgın hastalıkları algılayışlarına dair bilgiler vermektedir. Livius tarafından, askerlerin sağlığını düşünmekten ziyade, savaşta başarılı olmayı amaçlamakla eleştirilen Kral Tullus, bizzat kendisi de bu salgına yakalanmıştır. Pasaja göre, halk hastalıktan kurtulmak için Kral Numa döneminden kalan dini bilgilere başvurmuştu; zira Romalılar şenliklerini, kurban törenlerini ve diğer ritüellerini, Vesta rahibelerinin ve diğer dinsel kurumların pek çoğunun ortaya çıkışını bu krala dayandırdılar (Beard, 2018, s. 101; Howatson, 2015, s. 644). Livius'un aktardığı bu ilk örnekte, Romalılar tarafından salgın hastalıkların tanrıların bir cezalandırma yöntemi olarak algılandığı (Rüpke, 2006, s. 218) ve bundan kurtulmak için yine tek yolu tanrılara yakarmakta bulduklarını anlayabiliyoruz. Bu pasajda, savaşçı Kral Tullus, hastalıktan kurtulmak için gerekli olduğu düşünülen ritüelleri uygularken, tanrı Iuppiter Elicius'dan beklediği işaretleri alamamış, aksine yanlış uygulamalarından ötürü tanrı tarafından cezalandırılmıştır. Bu durumda tanrılar tarafından lanetlenmiş olan Tullus, aynı zamanda Livius tarafından da halkın aklını hurafelerle doldurmakla suçlanmış ve kendisinden önce kral olan Numa'nın öğretilerini dinlememiş olmasının cezasını çektiği düşünülmüştür (Livius, *Ab Urbe Condita*, 1. 31).

Görüldüğü üzere, Krallık döneminde salgın hastalıkların ilk örneklerine ve bunların sebeplerine o döneme ait kaynakların verdiği sınırlı bilgilerle de olsa bakmamız mümkündür. Ancak bu dönemde salgınları dolaylı da olsa ilgilendiren başka bir olay daha meydana gelmiştir ki bu da Romalıların sonraki dönemlerde büyük bir övünç kaynağı olarak sürekli gündeme getirdikleri büyük ana lağım şebekesinin yapımına başlanmış olmasıdır. Kral Tarquinius Superbus döneminde (MÖ 534- 510) yapımına başlanmış olduğu düşünülen (Howatson, 2015, s. 193, 919) *Cloaca Maxima* adlı bu lağım şebekesi, kentin yaşamaya elverişli bir hale getirilme çabalarına dair bir örnek olması dolayısıyla son derece etkileyici olsa da her zaman mükemmel şekilde çalışıp şehri arındırdığını iddia etmek doğru olmayacaktır. Zira, Roma'nın atık sularını Tiber'e aktaran açık bir drenaj sistemi olarak yapılan (Livius, *Ab Urbe Condita*, 1. 38. 6) bu şebeke zamanla bazı kısımları kapatılarak insan sağlığına daha uygun bir hale getirilmiştir (Hopkins, 2007, s. 10) ve bu kapalı sistem tesis edilene kadar, büyük ihtimalle Cloaca

Maxima salgın hastalıkların şehir içinde yayılımına insanlar fark etmeden katkıda bulunmuştur.

Roma Cumhuriyet Dönemi Salgınları ve Devlet Politikaları

1. MÖ 5. yüzyılda Yaşanan Salgınlar

Roma, krallığın devrilmesinden sonra kralın yetkilerine sahip ve bir yıllığına göreve getirilen iki *consul* tarafından yönetilen bir Cumhuriyet'e dönüşmüştü. Roma'nın özgün kurumlarının çoğu, MÖ 500 ile MÖ 300 arasındaki dönemde meydana gelmiş ve Erken Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılan bu süreçte, Roma bir yandan *patrici* ve *pleb* sınıfı arasındaki çatışmaya sahne olurken, bir taraftan da savaşlar ve salgınlarla mücadele etmek zorunda kalmıştı. MÖ 287'de çatışma halindeki bu iki sınıf arasında bir uzlaşma yaşandı ve böylece Roma artık saldırgan tarafa geçtiği savaşlar ile İtalya'yı kapsayan bir birliğin önderi durumuna geldi (North, 2006, s. 263). Elbette Roma'nın İtalya Yarımadası'na yayıldığı bu süreçte salgınlar hız kesmeden devam etmiş, Roma'nın zaman zaman demografik (Morley, 2006, s. 301- 305) ve buna bağlı olarak ekonomik kayıplar yaşamasına neden olmuştu.

Kaynaklarda kaydına rastladığımız Roma Cumhuriyet Dönemi'nde görülmüş olan ilk salgın, MÖ 492 yılında, o dönem Roma'nın idaresinin dışında bulunan Volsci'ler içinde meydana gelmiş olan salgındır. Livius, Volsci'lerin salgın sebebiyle Roma'ya karşı yapmayı planladıkları saldırıyı yapamadıklarını ve hatta hastalığın bitmesinin ardından devam eden psikolojik çöküntü nedeniyle Roma'nın yayılma politikasını dirençle karşılaşmadan kabul ettiklerini aktarır. Başlangıçta Volsci'lerle olan sınırı korumak için bir Roma kolonisine dönüştürülen Norba, daha sonra Pomptine bataklıklarını koruyan önemli bir sınır haline gelmiştir ki bu bataklıklar ıslah edilmediği dönemlerde Roma için her zaman sıtma salgınlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştu. Livius'un bu aktarımı antik dönemde salgınlar sebebi ile zayıf düşen halkların siyasi anlamda da zayıf düşmüş olmalarına bir örnek olarak ayrıca dikkate değerdir. Bu pasajda (Livius, *Ab Urbe Condita*, 2. 34), Roma'nın komşu topraklarda meydana gelen bir salgının yayılma ihtimalini göz önünde bulundurarak ortaya çıkabilecek tahıl kıtlığının önüne geçmek için hamleler yaptığı ve Roma'nın aldığı tedbirin salgından çok sonrasında oluşabilecek açlığa ilişkin olduğu anlaşılmaktadır.

Halikarnasoslu Dionysios MÖ 5. yüzyılın ilk yarısında (MÖ 472 civarında) ortaya çıkan ve özellikle hamile kadınların hayatlarını kaybetmelerine yol açan bir salgından söz etmektedir (Dionysios, *Romaike Archaeologia*, 9.40.1-4). Roma bahsi geçen salgının çözümünü tanrılarda aramıştı. Ancak ne yapılsa yapılsın tanrılardan olumlu yanıt alamamaktaydılar. Neticede önüne geçilemeyen ve daha

çok kadınları etkileyen bu hastalığın olsa olsa Vesta rahibelerinden birinin olması gerektiği gibi bekaretini korumamış olmasından ve bu şekilde kurban törenlerine katılmasından kaynaklı olabileceğine hükmedildi. Roma'nın dini inanış sisteminde önemli bir yeri olan Vesta rahibeleri (Plutarkhos, *Numa Pompilius*, 9.5-10; Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, 1.12), erken dönem Roma krallarının kızlarını temsil ettikleri düşünülen bakire kızlar olarak bilinmekteydi ve görevleri öncelikle Vesta tapınağı'ndaki devlet ocağında ateşin sönmemesini sağlamaktı. İffetlerini korumak en önemli görevlerinden biriydi ve bunu yerine getiremeyen bir rahibenin cezası diri diri gömülme olurdu (Howatson, 2015, s. 978-979). Dionysios bu salgına sebep olduğu düşünülen rahibenin de bu geleneğe uygun olarak (diri diri gömülerek öldürülmüştür (Dionysios, *Romaike Archaeologia*, 9.40.1-4)), onunla birlikte olduğu anlaşılan kişilerle birlikte ölümle cezalandırıldığını ve salgının ancak bu şekilde sona erdirilebildiğini ifade eder. Bu durum Roma'da devlet kültürünün aile kültürüne dayanması ile bağlantılıdır (Dürüşken, 2000, s. 20).

Livius'un, taşrada ya da orduda meydana gelen salgınlara nazaran Roma kenti içinde yayılan hastalıklar konusunda çok daha detaylı bilgi verdiğini görüyoruz. Bunlardan ilki MÖ 463'ten 462'ye kadar antik Roma'da meydana gelmiş olduğu anlaşılan salgındır ki aynı salgından Livius dışında Halikarnasoslu Dionysios ve Orosius gibi yazarlar da bahsetmektedirler (Dionysios, *Romaike Archaeologia*, 9. 67; Orosius, *Historiae adversum Paganos*. 2.12.2-3). Lucius Aebutius ve Publius Servilius'un *consul* seçildiği yıl başlayan bu salgın, Roma'nın düşman baskılarına maruz kalması ve bu nedenle çiftçilerin saldırıdan korunma amaçlı (hayvanları ile birlikte) kente yerleşmeleri sonucu kalabalıklaşan nüfus sebebi ile daha da yaygınlaşmıştır (Sallares, 1991, s. 190). Zorunlu bir şekilde şehir nüfusunun artması ve hatta çiftlik hayvanlarının kent içinde insanlarla yakın temas halinde yaşamaya başlaması, salgının her açıdan daha yıkıcı olmasına sebebiyet vermiş olmalıdır; zira Livius'un bildirdiğine göre salgın, kenti korumakla görevli askerler arasında da yayılarak kentin düşmana karşı da savunmasız kalmasına neden olmuştu. Açıktır ki savaşın bir arada yaşamayı gerekli kılması, durumu daha da kötü bir şekle sokmuştur. Bu olağandışı durum karşısında otorite sahiplerinin, şehre göçlerin ardından aşırı kalabalıklaşma sonucu salgının hızlanabileceği konusunda bir öngörüden yoksun oldukları sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca, MÖ 463 yılında yaşanan bu salgın sonucunda, *consul* Aebutius zamansız bir şekilde ölmüş ve diğer *consul* Servilius tek başına kalarak, yönetsel anlamda da Roma'nın zorda kalmasına yol açmıştır. Bu pasajda Livius'un (Livius, *Ab urbe condita*, 3.6-8), temas yoluyla hastalığın yayıldığının farkında olması dikkat çekicidir ancak anlaşılan odur ki salgının yaşandığı dönemde ne Roma devleti ne de halk, salgının nasıl bulaştığı konusunda bir fikre sahip değildi; zira Halikarnasoslu Dionysios ölüm

sayılarının giderek artması neticesinde cesetlerin akarsulara atıldığından söz etmektedir ve Dionysios da tıpkı Livius gibi Roma'nın bu dönemdeki askeri başarısızlıklarını salgına bağlamaktadır (Dionysios, *Romaïke Archaeologia*, 67). Dionysios, Livius'tan farklı olarak yine salgın sırasında hayatını kaybederek nehre atılanların özellikle fakir ve önemsiz olarak görülen kişiler olduğundan dem vurmaktadır ki Roma'da cenaze merasimlerinde de sınıfsal farklılıklar olduğu bilinmektedir (Akçay, 2017, s. 125-137). Cesetlerin akarsuya atılmasının salgını daha da içinden çıkılmaz bir boyuta ulaştırmış olduğunu ise tahmin etmek güç değildir. Ancak, neden böyle bir yolla ölü bedenlerden kurtulmak istediklerini anlamak güçtür; zira Romalıların ölü gömme geleneklerine çok önem verdiği bilinmektedir ve ayrıca dini ritüelleri olması gerektiği gibi yapmaları konusunda hassas oldukları da ortadadır. Normal şartlar altında cenaze ritüellerinde ölünün sergilenmesinin ne kadar sürdüğü, kişinin önemine ve iklime bağlı olarak değişmekteydi (Civelek, 2007, s. 73). Genellikle bu süre, -antik kaynaklarda açık olmamakla birlikte- bir gün ile bir hafta arasında değişirdi. Bu salgından yaklaşık on yıl sonra ise On İki Levha Kanunları ile ölümlerin Roma'da normal gömü yöntemleri olan, inhumasyon ya da kremasyonla dahi kentin sınırları içine gömülmesi yasaklanır (Kyle 1998, s. 129, 142). Bu yasanın geçmiş tecrübelerden edinilen bilgiler ile salgın hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla alındığı düşünülebilir. Eutropius (MS. 4. yüzyıl), MÖ 463 yılında gerçekleşmiş olan bu salgından yaklaşık beş yıl kadar sonra Roma'da bir nüfus sayımı yapıldığını bildirir (Eutropius, *Breviarum Historiae Romanae*, I.17).

MÖ 451 yılında yaşanan salgının öncekilere nazaran çok daha fazla sayıda insanın ölümüne yol açtığı hem Livius'un hem de Halikarnassoslu Dionysios'un aktarımlarından anlaşılmaktadır (Livius, *Ab Urbe Condita*, 3. 32; Dionysios, *Romaïke Archaeologia*, 10. 53. 1-10. 54. 2). Her ne kadar Livius bu salgına, savaşların yapılmadığı bir dönem olarak yaklaşmışsa da, pek çok soylu ailenin salgından nasibini aldığını ve yönetici kademedeki pek çok siyasinin hayatını kaybettiğini de belirtmiştir (Livius, *Ab Urbe Condita*, 3.32). Dionysios ise salgının bulaşıcılığı konusunda daha detaylı bilgilere yer vererek, birbiri ile temas eden aile üyelerinin aynı hastalığa yakalanarak hayatlarını kaybettiklerinden ve doktorların bu hastalığa derman bulamadıklarından söz etmektedir (Dionysios, *Romaïke Archaeologia*, 10.53). Bunun dışında salgının yayılmasında temel sebeplerden biri, bir önceki salgında olduğu gibi cesetlerin gerekli koşullara uyulmadan ve hatta Romalıların sıklıkla tercih ettikleri yakma işlemi bile gerçekleştirilmeden kentin kanalizasyonlarına ve nehre atmaları olmuştur. Dionysios bu durumun sonuçlarını kötü koku yayılımı ve içme suyunun hazımsızlığa yol açması ile sınırlamış olsa da, bugün, hastalığın yayılmasındaki etkisini tahmin etmek zor değildir. Dionysios'un aktarımları Romalıların

salgınlardan kurtulma yollarına ilişkin de bilgiler sunmaktadır. Şöyle ki; Romalıların tanrılara yakararak ve dualar ederek bu hastalıktan kurtulmaya çalıştıklarını, ancak sonuç alamayınca önce ritüellerinde bir takım değişikliklere gittiklerini, sonrasında ise tümüyle bu yakarmalardan vazgeçtiklerini söyler. Burada dikkat çekici noktalardan biri, Roma'nın salgını dinsel ritüellerle aşmaya çalışırken, hızla çözüm yollarını genişletiyor olduğudur ki bu durum ilerleyen yıllarda salgınlara çözüm olması adına başka coğrafyalardan tanrı ithal etmeye giden açık görüşlü uygulamalarının ilk adımlarından biridir. Roma bu salgınla mücadele ederken, Latium bölgesinde Apenin Dağları civarında yaşayan ve daha önce Romalılarla yaptıkları Algidus Dağı Savaşı'nda (MÖ 458) yenilmiş olan Aequi'ler, MÖ 451'deki salgını fırsat bilip çevre halklardan da destek isteyerek Roma'ya saldırmak istemişlerdir. Ancak salgın, Aequi'ler taaruza geçmeden onları ve hatta Volsclar ve Sabinler'i de vurmuştur (Dionysios, *Romaike Archaeologia*, 10.53). Antik kaynaklarda verilen bilgiler ışığında geçmişe dönük olarak yaşanan salgının teşhisinin ve adının belirlenmesi bugün mümkün değilse de, yine de MÖ 451 yılı yaşanan salgının oldukça hızlı yayılan, görece büyük çaplı ve bulaşıcılığı yüksek bir hastalık olduğu anlaşılmaktadır.

Livius'un "ciddi salgınlar" olarak tanımladığı diğer bir salgın, MÖ 435'te meydana gelmiştir. Bu ciddi salgınlar, sivillerin yanı sıra birçok askerin de yaşamını sonlandırmıştır. Livius, bu vebanın Gaius Iulius ve Lucius Verginius *consul* olduklarında meydana geldiğini yazmıştır. Anlaşılan odur ki, bu yıl içinde meydana gelen, salgın ve depremler gibi bazı felaketlerin (Orosius, *Historiae Adverssum Paganos*. 2.13.11) MÖ 436'da yaşanan iç karışıklıklar ve adalet sistemindeki aksaklıklara bağlanmış olduğu anlaşılmaktadır (Livius, *Ab urbe condita*, 4. 21.2-6). Bu iç karışıklıklar esasen, Roma'da kralların kovularak cumhuriyet ile yönetime geçilmesinin ardından sıklıkla karşımıza çıkan kral olma heveslilerinin ya da politik arenada bu suçlama ile ekarte edilmeye çalışılan kişilerin yol açtığı durumlardır. Bahsi geçen bu yılda askeri tribun olarak seçilmiş Spurius Maelius, Lucius Minucius Augurinus tarafından monarşi kurmakla suçlanmış ve bu nedenle daha yargılanmadan, Roma'nın kurtarıcısı olarak anılmaya başlanacak olan (bu olay nedeniyle) Gaius Servilius Ahala tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür (Cicero, *Catilina*, 1.3). Ancak böyle bir başarı hikayesinin hemen ardından, Ahala'nın tam da salgından önceki yıl mal varlığına el konulmasına ilişkin yasa tasarısının gündeme getirilmiş olması gibi halkın adalete olan inancını sarsan işlerin, salgınları Roma'ya musallat ettiği düşünülmüştür. Bu noktada Roma'da dini inancının temeli olan tanrılarla devlet arasında var olduğu düşünülen anlaşmaya uyulmaması durumu söz konusudur. Livius'un bu aktarımından anlaşıldığı kadarıyla Roma çevresinde yaşayan halklar, mevcut salgın hastalık sebebi ile kendilerini Roma'dan uzak tutmaktaydılar. Ancak görülen odur ki, salgın dolayısıyla tarımda yaşanan kriz,

insanların açlık çekmesine ve bu sebeple yağmacılık yapmaya başlamalarına neden olmaktadır.

MÖ 433 yılına gelindiğinde, Roma'da *patrici* ve *pleb*'ler arasında süren sınıf çatışması halen sonlanmış değildi ve özellikle siyasi alanda bu mücadele daha fazla yaşanıyordu. Ancak Livius'un aktarımında, bu yıl yeni bir salgının Roma'ya musallat olduğu ve son derece yıkıcı olan bu hastalığın politik gündemin dahi önüne geçtiği anlaşılmaktadır (Livius, *Ab Urbe Condita*, 4. 25). Salgının tarımla uğraşan kişileri ve hatta hayvanları da etkilemiş olması sebebiyle bir kıtlık yaşanacağı da muhakkaktı. Dolayısıyla durumun aciliyeti hızlı karar alınmasını gerektirmiş ve bu sebeple *consul* yetkisine haiz askeri tribünler iş başına geçirilmiş ve bu sayede durumun üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Salgının sona ermesi için tanrı Apollon'a bir mabet adanması ise (Apollon'un Roma'daki en eski tapınağıdır) farklı bir açıdan ele alınması gereken bir husustur. Zira, bilindiği gibi Yunan mitolojisinde Apollon sadece Güneş Tanrısı değil aynı zamanda hastalıkların, salgınların ve hekimliğin de tanrısıydı ve Roma pantheonuna da daha çok bu yönü ile kabul edilmişti (Howatson, 1989/2013, s. 69).

Dünyanın bilinen ilk pandemisine yol açmış olması muhtemel olan bir başka salgın ise Atina vebası olarak bilinen hastalıktan kaynaklanmakta ve bir ucu da olasılıkla Roma'ya uzanmaktaydı. Atina'da, Peloponnesos Savaşları esnasında (MÖ 431-404) ortaya çıkan ve önce Thukydides, daha sonrasında Diodorus ile Plutarkhos tarafından aktarılan ve büyük can kaybına sebebiyet veren salgındır. Siyasi ve sosyal anlamda oldukça yoğun olarak toplum hayatını etkilemiş olan bu salgın (Martin, 2012, s. 260), bilindiği kadarıyla ilk kez MÖ 430'da Atina'da ortaya çıkmış, MÖ 428 yazı ve MÖ 427-426 kışında yeni dalgalarla devam ederek 4.5-5 yıl kadar sürmüştür (Littman 2009, s. 456). Thukydides'in aktardıklarına bakılırsa bu salgının Atina'ya Mısır'dan geldiği anlaşılmaktadır (Thukydides, II, 47-52) ve Roma'ya da yaklaşık olarak MÖ 428 civarında Atina'dan gitmiş olması olasılıklar dahilindedir (karşılaştırma için bkz. Coughanowr, 1985, s. 155). Roma'da sonraki yıllarda bu salgının yeni dalgaları olarak düşünebileceğimiz yayılım ile ilgili bilgileri yine Livius aktarmaktadır (Livius, *Ab Urbe Condita*, 4.30). Her ne kadar Livius bu pasajında, Atina vebasına ilişkin bir göndermede bulunmuyor olsa da, Livius'un genel olarak eleştirel bir bakış açısına sahip olmaması ve Romalıların salgınların gerçek nedenlerine ve bilimsel çözüm yolu arayışına fazla odaklanmamaları gerçeğini de göz ardı etmemeliyiz. Bu sebeple Livius bu yıl meydana gelmiş olan salgının nedenini daha önceki salgınlarda da sıklıkla görülen kuraklığa bağlamayı tercih etmiş olmalıdır. Bu salgını, Livius dışında Halikarnasoslu Dionysios'un (Dionysios, *Romaike Archaeologia*, 12.6) kayıtlarından da izleyebilmek-

teyiz. Günümüzde tıp tarihi alanında çalışan araştırmacılar, bahsi geçen hastalığın çiçek hastalığı (Littman & Littman,1969, s. 261 vd.) ya da tifüs olabileceği konusunda (Littman, 2009, s. 456; Cunha, 2004, s. 29) yoğunluklu olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Bu nedenle bahsi geçen salgının bizim anladığımız anlamda kara veba hastalığı mı, yoksa ölümcül başka bir hastalık mı olduğu konusu henüz tam olarak aydınlatılamamış durumdadır. Ayrıca Livius'un bu aktarımından (Livius, 4.30) çıkartılabilecek diğer bir sonuç da herhangi bir salgın hastalığın sadece fiziksel etki ile sınırlı kalmadığıdır. Livius, halk arasında hurafelerin türediğini söylerken, salgınların psikolojik boyutunu da gözler önüne sermektedir.

MÖ 412 senesinde gerçekleştiği kayıtlara geçmiş olan ve daha önce bildirilenlere nazaran çok da ölümcül olmayan bir salgıdan bahsederken, Livius farklı bir konuya dikkat çekmiş ve ölümcül olmasa bile salgınların halkın odak noktasını değiştirerek bunun genel anlamda politikacıların lehine sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir. Bilindiği gibi, Roma'nın erken dönemlerinde sınıflar arasındaki çatışma en önemli siyasal olayları oluşturmuştur. *Pleb*'lerin *patricius*'larla mücadelesinin tam anlamı ile başarıya ulaşmasının öncesinde adım adım kazandıkları haklardan biri olan *quaestor*'luk makamına getirilebilmeleri konusu her ne kadar MÖ 421'de kabul edilmişse de, bir *pleb*'in *quaestor* olarak göreve gelebilmesi MÖ 409 yılını bulmuştu. Bu da Livius'un MÖ 412 senesinde meydana gelmiş olduğunu bildirdiği salgın sırasında bahsi geçen iç karışıklıklara dair bize ipucu vermektedir. Livius, Roma'da yaşanan tüm bu politik çekişmelerin gündemden düştüğünü ve insanların hastalıkla boğuşurken isyan etme ihtimallerinin ortadan kalktığını söylemektedir (Livius, *Ab urbe condita*, 4.52). Bahsi geçen bu salgın sırasında çiftçiler hastalık sebebi ile tarlaları ile meşgul olamamış ve bu, salgınların çoğunun sebebiyet verdiği gibi yine kıtlığa sebep olmuştur. Bu durumda Roma'nın izlediği siyaset ise sürekli olarak çevre bölgelere elçiler göndermek suretiyle buğday ekme işini olabildiğince hızlandırmak şeklinde olmuştur (Livius, *Ab urbe condita*, 4. 52).

2. MÖ 4. yüzyılda Yaşanan Salgınlar

MÖ 4. yüzyılın başlarında Roma'da *pleb*'ler daha fazla hak kazanmaya devam ediyorlardı. *Patricius*'larla aralarında süren bu hak arama sürecinde *pleb*'lerin kazandıkları başarılar gerçekten kayda değerdir. MÖ 444 senesinde *pleb*'lere *consul* seçilme hakkı verilmemiş olmasına rağmen *consul*'lerin yerine ikiden fazla sayıda *consul* yetkisine sahip olabilecek askeri *tribunus*'ların (*tribuni militum consular, potestate*) seçilmesi kabul edilmişti ve bu mevkiye *pleb*'ler de getirilebileceklerdi (Atlan, 1970, s. 34). Her yıl devletin başında *consul*'ler mi yoksa askeri *tribunus*'lar mı bulunacağına kararını ise Senato verecekti. MÖ

399'da da, öncesindeki dokuz yılda olduğu gibi askeri tribünus'ların seçilmesine karar verilmişti. Livius, bu yıl seçilen askeri *tribünus*'ların çoğunun *pleb*'ler arasından seçilmesinin halkta yarattığı heyecandan bahsederken diğer yandan *patricius*'ların öfkesinden de söz ederek tek seçilen *patrici*'nin Marcus Veturius olduğunu belirtir (Livius, *Ab Urbe Condita*, 5.13). Roma'da tabakalar arasındaki bu mücadele sürerken, bir taraftan da Roma İtalya yarımadasının büyük bir kısmını idaresi altına almayı başaracağı bir yüzyıla giriyordu. MÖ 396'da, Roma'nın büyük rakibi Etrüsk kenti Veii'nin onlarca yıllık savaşın sonucunda düşmesi ile başlayan bu süreç, Samnit'lerin alt edilmesi ile Roma'yı İtalya'nın en güçlü merkezi haline sokacaktı. Bu süre zarfında Roma bir önceki yüzyılda yaşadığı ve sonrasında da yaşayacağı pek çok salgınla da mücadele etmeyi başarmıştı.

Bu yüzyılın ilk salgını MÖ 399 yılında gerçekleşmiştir. Kışın çok çetin geçtiği bir yılın ardından -ki Livius yolların kapandığından ve hatta Tiber nehri üzerinde dahi ulaşımın sağlanamadığından bahseder - gelen ani sıcaklıklar ve yaşanan bu hava değişimi ile (Livius, *Ab Urbe Condita*, 5.13) başlayan susuzluk, kuraklık ve ardından gelen bir salgınının yine hem hayvanları hem de insanları etkilediğinden söz eder. Dionysios, bu hastalığın insanlar üzerindeki etkisini şöyle aktarır :

“Cildin çeşitli yerlerinde patlak veren çibanlı bir hastalığa tutuldular. Hastalık kansere benzeyen büyük ülserlerle sonlanıyordu. Hastalık görüntüyü çok kötü hale getiriyor ve korkunç bir acıya sebep oluyordu. Kurbanların çektiği acının kemikler görünene ve deri yırtılana kadar kaşınması dışında da bir çaresi yoktu.” (Dionysios, *Romaike Archaeologia*, 13.4).

Roma'da bu hastalıktan kurtulabilmenin yollarının kehanet kitaplarında aranmasına Senato kararı ile onay verilmişti. *Duumvirler*'in Roma'da ilk kez MÖ 399'da düzenlendiği bilinen bir *lectisterminum* ile sekiz gün boyunca Apollo, Latona, Diana, Hercules, Mercurius ve Neptunus'e dualar edilmiştir. Bu kadar çok tanrının için içine katılması, salgının büyüklüğünü ve ölü sayısının çokluğunu düşündürmektedir. Zira daha önce Roma'da yaşanan salgınlarda birden fazla tanrıya aynı anda bir şenlik düzenlendiği görülmemektedir. Hatta bu şekilde bir yabancı geleneğin Yunan şenliği olan Theoksenia'nın *lectisternium* adıyla Roma'da düzenlenmiş olması da Roma'nın farklı kültürlerle ve hatta tanrılara da açık olduğunu gösterir niteliktedir. Bu törende dua edilen tanrılar göz önünde bulundurulduğunda Yunan ve Roma kökenli tanruların yarı yarıya listede olduğu görülür. Sibylla kitaplarına danışıldıktan sonra düzenlendiği anlaşılan bu törenin Yunan kaynaklı olması ayrıca dikkate değer bir durumdur (Livius, *Ab Urbe Condita*, 5.13).

MÖ 384 yılı Livius'un kayıtlarında yeni bir salgının baş gösterdiği ve kıtlığın vurduğu bir yıl olarak geçmektedir. Bu yıl salgının olmasının sebebi ise MÖ 392 yılı *consul*'u olarak Capitol'u Galler'in elinden kurtarmış olan M. Manlius Capitolinus'un vatana ihanette bulunduğu iddiasıyla idam edilmiş olması olarak değerlendirilmiş ve tanrıların bu yanlış kararı cezalandırmak için Roma'ya bir salgın gönderdiği düşüncesi şu şekilde aktarılmıştır: "...*Capitol, onun muhafızının kanyla lekeleni, tapınaklarını düşmandan kurtaran adamın cezalandırılmasını ilahlar doğru bulmadı, öfkelerini gözle görülür biçimde gösterdiler.*" (Livius, *Ab Urbe Condita*, 6.20). Ancak Roma'da bu dönemde yaşanan siyasi olaylara bakıldığında Manlius'un idamının yine bir tiran olma girişimi sebebiyle gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Manlius'un böyle bir harekete yeltendiğini düşündüren şey ise kendisi bir *patrici* olmasına rağmen, borç yasası altında ezilen yoksullara destek vermiş olmasıdır (Howatson, 2013, s. 581). Kısacası daha önce sık sık örneğine rastladığımız gibi yine MÖ 384 yılı salgınının nedeni tıbbi olmayan olaylara bağlanmış ve bir sonraki yıl da devam eden bu salgın, Roma'nın hazırlıklarını yapmış olduğu seferin (uzun süredir isyan havasında olan Circeii ve Velitrae kolonileri ile isyanından şüphelenilen Latinler'e karşı) ertelenmesine sebep olmuştur (Livius, *Ab Urbe Condita*, 6. 21).

MÖ 366 yılında *pleb*'lerin ilk kez kendi aralarından birini, Lucius Sextius'u *consul* seçtirmesi kargaşayı sona erdirmiş olsa da, tabakalar arası çatışmayı (Beard, 2018, s. 146-153) bitirdiğini söylemek mümkün değildir. Ancak *patricius*'ların ve dolayısıyla tanrıların *pleb consul*'lere alışması pek de kolay olmamış gibi görünmektedir. Eskiçağ yazılı kaynakları, seçimlerden sonra bir dizi salgın hastalığın ortaya çıktığını ve aralarında Camillus'un da bulunduğu çok sayıda kişinin yaşamını yitirdiğini aktarırlar (Livius, *Ab Urbe Condita*, 7.1.7-10; Plut. Cam. 43; Zonaras 7.24). Plutarkhos ve Zonaras söz konusu salgının ne kadar sürdüğü ile ilgili bilgi vermezken, salgından, Camillus'un ölüm nedeni olarak bahsederler. *Pleb* kökenli *consuller*in seçildiği üç yıl boyunca kesintisiz devam eden salgını sona erdirmek için, daha önce MÖ 399'da ilk kez düzenlenen *lectisternium*'u üçüncü kez gerçekleştirmişlerdi, ancak bu tören tanrıların öfkelerini yatıştırmamış olacaktı ki, hastalıkla ilgili hiçbir iyileşme kaydedilmedi (Livius, *Ab Urbe Condita*, 7.1). Bu sebeple Romalılar salgını savuşturmak için başka yollar denemeye devam ettiler. Bunlardan biri, tanrıların öfkelerini yatıştırmak için doğa ile ilgili temsiller düzenlemektir. Her ne kadar Livius, Roma gibi savaşçı bir halk için bu uygulamaların uygun olmadığından dem vuruyor olsa da bu temsillerin gerçekleştirilmiş olduğunu da aktarır. Roma'ya yabancı olduğu belirtilen bu yeni (Livius, *Ab urbe condita*, 7.1) oyunların sahnelenmesi sırasında Tiber nehrinin taşması sonucu arenanın sele kapıldığı da aktarılmıştır. Salgının önlenmesi için uygulamaya konmuş olan bir diğer pratik ise daha önce bahsi geçenlerden biraz daha farklıdır; zira bunun için kehanet kitapları değil, yaşlıların

anlattıkları rivayetlerden ilham alınmıştır. Bu rivayete göre devletin en üst makamı olan diktatörlük makamında bulunan kişinin, Iuppiter tapınağına çivi çakması gerekmektedir; böylece geçmişte olduğu gibi MÖ 363 yılında da salgın sona erebilecektir. Aynı yıl Senato, Lucius Manlius Imperiosus'u diktatör olarak atamıştır. Roma'da olağanüstü durumlarda göreve getirilen diktatörün atanmasının ardından Iuppiter Tapınağı'na *clavum figere* denen çivi çakılma işlemi gerçekleştirilir. Bu yıl atanan diktatör "*clavi fig(endi) caussa*" ifadesiyle Fasti Capitolini'de not edilmiştir (bkz. Degrassi, A., Fasti Consulares et Triumphales, s.32-33). Diktatör atanmasından sonra, Livius'un artık salgın hastalıktan söz etmemesi, tanrıların öfkesinin yatıştığı izlenimini uyandırmaktadır. Esasen burda bahsi geçen işlemin Roma'nın geleneklerinde mevcut olan ama unutulmuş bir ritüel olduğu ve bu sebeple salgının gerçekleştiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Roma'nın dini ritüellerin uygulanmasında gösterdiği titizliğin, devlet işlerinin yürütülmesinde ve Romalıların refahında oynadığı role ilişkin anlayışları malumdur. Keza Livius'un aktarımının devamında her yıl düzenlenen Eylül Şenlikleri'nde *clavum figere*'nin gerçekleştirilmiş olduğundan bahsetmektedir (Livius, *Ab Urbe Condita*, 7.3). *Clavum figere* aynı zamanda kaderin sabitlenmesine, mühürlenmesine atıfta bulunan bir ifadedir (Cicero, *In Verrem* 5.21.53). Bu açıdan bakıldığında salgının sona erdirilmesinde bu ifadenin de düşünülmüş olduğu açıktır.

MÖ 348, Roma içinde ve dışında barışın sağlanmış olduğu bir yıl olsa da (Livius barış zamanı her şey yolunda giderken insanlar fazla mutlu olmasın diye bu salgının musallat olduğunu belirtir), yaşanan yeni bir salgın sebebi ile geçmişte olduğu gibi Sibylla kehanet kitaplarının kılavuzluğunda (Ayrıntılı bilgi için Coşkun Abuagla, 2020) yeni bir *lectisternium* düzenlenmiş olduğu bilinmektedir. Ancak Livius bu kez *lectisternium*'da hangi tanrılara dualar edilmiş olduğunun ayrıntısını vermemektedir (Livius, *Ab Urbe Condita*, 7.27. 1-2). Aynı yıl Kartaca ile Roma arasında bir dostluk anlaşması imzalanmış olması salgınla uğraşmakta olan Roma'nın politik bir hamlesi olarak da değerlendirilebilir.

MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı Roma'nın, güney İtalya'nın en güçlü kavimlerinden olan Samnit'ler ve Latinlerle yapılan savaşlarla geçen dönemidir. Bu savaşlar neticesinde Roma Orta İtalya'da egemen olma fırsatına ve pek çok koloni kurma şansına sahip olmuştur (Atlan, 1970: 47-50). MÖ 334 yılında Samnit'lerin silahlandığı duyulunca, Roma Senatosu bu acil durum karşısında bir diktatör atanması kararını almıştır. Ancak bu sırada diktatörlük ve atlıların komutanlığı görevine atanan kişilerin tayin edilmesine ilişkin düzenlemeyle ilgili dini bir şüphe doğmuş, usul ve kaidelere uyulmaması sebebi ile MÖ 334'te yeni bir salgının baş gösterdiği düşünülmüştür (Livius, *Ab urbe condita*, 8.17). Bu

aktarımda Roma'da salgın hastalıkların birer uğursuz işaret (*pridigium*) olarak algılandıkları açık bir şekilde görülmektedir. Zira Latince “*do ut des*” (vermen için veriyorum) düşüncesi genel zihniyetin bir ifadesini oluşturmaktadır (Mylonopoulos, 2010; Akçay, 2017, s. 75). Tanrılar ve Romalılar arasında var olduğu düşünülen bu sözleşme gereği, eğer sözleşmeye aykırı hareket ediliyorsa bu durum tanrılar tarafından cezalandırılırdı. Bu cezadan ise ancak Livius'un usül ve kaide olarak ifade ettiği sözleşme şartlarına uygun davranılırsa kurtulunabileceği ve böylece tanrıların öfkesinin yatıştırılabileceği anlayışı hakimdi. Livius bu salgına sebep olan kaidelere uyulmaması hususunda sorumlu tutulan *consul*'lerin görevlerinden ayrıldıklarını ve bir *interregnum*'a⁵ gidilmiş olduğunu bildirir. Bu da, salgının durması için gerekli olduklarını düşündükleri nizama uygun hareket etme girişimi olarak değerlendirilebilir (Livius, *Ab urbe condita*, 8.17).

3. MÖ 3. 2. ve 1. yüzyıllarda Yaşanan Salgınlar

Savaşlarda galip gelmiş olunmasına rağmen MÖ 296 yılında Roma'da yeni bir salgının ortaya çıkmasına anlam veremeyen Romalılar, salgını bu kez toplumun ve özellikle evli kadınların ahlak dışı yaşam tarzları ile ilişkilendirmişlerdir. Bunda olasılıkla MÖ 331 yılında, önce salgın zannedilen ancak daha sonra evli kadınların hazırladıkları anlaşılabilir zehirler neticesinde yaşanmış ölümlerin payı vardır. Anlaşılabilir odur ki, MÖ 296 yılında ortaya çıkan salgında yine toplumun yozlaşmasına yorulmuş ve elbette bu yozlaşmanın faturası yine kadınlara çıkarılmıştır. Zira Livius'un belirttiği üzere erkekler üzerlerine düşen görevi yapmışlar, savaşta galip gelmişlerdir. O halde sorumlu esasen toplumda hiçbir hakkı olmayan ama Roma tarihinde sıklıkla karşılaştığımız üzere tüm olumsuz olayların arkasında görülen kadınlarda aranmıştır. Sosyal alanda bile adı geçmeyen Romalı kadınların (Rawson, 2006, s. 325-326) gerekli görüldüğünde günah keçisi olarak kullanılmasında bir beis görülmemiştir. Salgının bitmesi için bu kez yine salgının çıkış sebebinden mütevellit, Venüs tapınağı yapılmasına karar verilmiştir. Tapınağın mali kaynağına ise zinadan hüküm giymiş kadınların para cezalarının aktarılması uygun görülmüştür (Livius, *Ab Urbe Condita*, 10.31). Bu salgın hakkında bilgi veren diğer antik yazar Orosius'un ise kaynakları arasında Livius'un eserinin bulunduğu düşünüldüğünde Roma'da kadınların ahlak dışı davranışlarına değinmemiş olması ilginçtir.

⁵ *Interregnum*: Fetret dönemi, ara krallık. Roma cumhuriyet döneminde hükümdarsız geçen dönem, *consul*'luk makamının boşta kaldığı zaman (Alova, 2017, s. 320).

MÖ 293 yılına gelindiğinde, Roma'da sürekli yaşanan salgınlara bir son verilmesi için yeniden Sibylla kehanet kitaplarına başvurulması gerektiği düşünülmüş ve bu kez daha önceki yüzyıllarda herhangi bir salgın sırasında adına rastlamadığımız Aesculapius'tan (Asklepios) yardım istenmesi gündeme gelmiştir. Bunun üzerine, Yunan hekimlik tanrısı olarak bilinen ve Epidauros'tan sembolü yılan ile birlikte getirilen Asklepios kültü için Tiber nehrinde bir adada, adına bir tapınak ve bir de sağlık yurdu kurulmuştur (Livius, *Ab Urbe Condita*, 10. 47; Howatson, 2015, s. 10). Orosius ise Romalıların Epidauros'tan yılanla birlikte Asklepios'un heykelini de getirdiklerini aktarır (Orosius, *Historiae Adverssum Paganos*, 3.22- 4.5). Roma'ya kurulan bu tapınağın, tıpkı Epidauros'ta olduğu gibi hastalara sadece dua ile değil tıbbi olarak da hizmet veren bir nitelik taşıması dikkat çekicidir. Yaşanan onlarca salgının ardından, diğer tüm çözüm yollarının yanında artık hekimlik ve tıp bilgisinden yararlanma gerekliliğinin anlaşılmış olması dikkate değerdir.

Bu olaylardan yaklaşık 30 yıl sonra MÖ 266 yılında, Orosius Roma'yı, iki yıl süren korkunç ve büyük ölümlere sebep olan bir vebanın kasıp kavurduğundan söz etmektedir. Orosius, yazınındaki tüm Hristiyanlığı yüceltme eğilimine rağmen yine de bu salgını aktarırken hastalığın şiddetini okuyucuya aktarabilmek adına Sibylla kehanet kitaplarının şahitliğine ve pagan tanrıların öfkesine değinmiştir (Orosius, *Historiae Adverssum Paganos*. 4.5; Augustinus, *De Civitate Dei*, 3, 17). Ancak bu salgına dair Livius'ta herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

MÖ 2. yüzyıl Roma'nın Akdeniz'de genişlemesinin başladığı dönemdir (Gargola, 2006, s. 149-154). Bu süreçte Roma'da salgınların eskiye nazaran çok da sık olmaması durumu, Roma'nın lehine işlemiş görünmektedir; zira kısa sürede Hellenistik krallıkların sahip olduğu tüm topraklar Roma'nın olacaktır. Bu süreçte kayıtlara geçen ilk salgın MÖ 187 yılında, Roma kentini ve taşrasını etkisi altına alan bir salgındır. Decemvirler kararname ile üç günlük dua ilan edilmesine yol açan ve sadece Livius'un aktarımından takip edilebilen (Livius, *Ab Urbe Condita*, 38.44), bu salgının son derece şiddetli olduğu vurgulanmasına rağmen akabinde Latin Festivali'nin (Ayrıntılı bilgi için bkz. Smith, 2012) düzenlenmiş olması Romalıların karantinanın salgınlardaki önemini henüz kavrayamamış olduklarını göstermektedir. Romalıların salgınlar karşısında Yunan tanrılarını kendi panteonlarına katmaktaki açık fikirliliğinin Yunan tıbbi ve hekimlik sanatını kabul etmede yaşanmadığı anlaşılmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Nutton, 2004, s. 160 vd.); zira Hippokrates'in daha MÖ 5. yüzyılda karantinadan söz ettiği bilinmektedir (Hippokrates, *Epidemiae*, I.1 vd.; Sherman, 2020, s. 99) Ancak Roma'da MÖ 2. yüzyıla gelinmiş olunmasına rağmen, Romalıların Yunan hekimleri hala pek hoş karşılamadıkları antik yazarların

aktardıklarından anlaşılmaktadır. Bunun belki de en açık örneği Cato'nun (MÖ 234- 149) Yunan hekimlere karşı olan tutumu ve oğlu aracılığıyla aslında tüm Romalıları uyardığı yazısıdır. Burada Cato, Yunan hekimlerin Romalıları öldürmek konusunda kararlı olduklarını iddia edecek kadar ileri gitmiştir (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*, *Cato Maior*, 23). Hekimlik ve özellikle de Yunan hekimler ancak Cumhuriyet dönemi sonlarında ve *principatus* döneminde saygın bir konuma gelebilmişlerdir.

Livius, MÖ 181 yılında Roma'nın özellikle pazar yerlerinde ve taşrasında yaşanan salgının çok sayıda kişinin ölümüne sebep olduğundan ve Romalıların cenaze tanrıçası olarak bilinen Libitina'nın cenazeler için gerekli şeyleri sağlayamadığından bahseder (Livius, *Ab Urbe Condita*, 40.19). Bilindiği gibi Roma cenaze törenlerinin usule uygun şekilde yapılması ölen kişi için olduğu kadar, yaşayanların da huzuru ve güvenliği için önem arz ediyordu; zira Romalılar tanrıları için gerekli ritüelleri gerçekleştirmediklerinde tanrılar tarafından yaşarken cezalandırılacaklarına inanmaktaydılar (Akçay, 2017, s. 120). Keza, aynı yıl Roma içinde ve dışında meydana gelen bazı olaylar yine kötü alametler olarak algılanmıştır. Bu alametler arasında Vulcanus ve Concordia tapınakları çevresinde kan yağmuru yağması en dikkat çekici olanıdır. Senato, yaşanan salgın ve alametlere ilişkin tanrılara kurbanlar kesilmesi ve kutsal kitaplara başvurulması kararını alarak, tüm İtalya'da üç gün süreyle tanrılara duanın devam etmesini salık vermiştir. Bu salgın sırasında Korsika'da çıkan bir isyanın bastırılması için gerekli asker sayısı ise salgında ölenlerin çok sayıda olması sebebi ile toplanamamıştır (Livius, *Ab Urbe Condita*, 40.19).

Livius, MÖ 180 yılında meydana gelen bir salgından daha bahsetmektedir. Pek çok seçkinin ölümüne neden olan ve sonrasında tanrıların öfkesinin dindirilebilmesi için yine Sibylla kitaplarına başvuru salgında, çözüm olarak *consullere* Apollon, Aesculapius ve Salus'a yaldızlı heykeller sunması emredilmiş ve iki gün özel şefaahat ilan edilmiştir (Livius, *Ab Urbe Condita*, 40. 37). Ancak bu salgının bir önceki yıl meydana gelen salgının devamı mı yoksa başka bir salgın mı olduğu konusu oldukça karanlıktır. Zira yine bu salgınla ilgili ne hastalığı ayırt edici yeterli bilgi aktarılmış ne de Livius dışında herhangi bir kaynakta bahsi geçmiştir. Ancak bir önceki yıl taşrada ve pazar yerlerinde yaygın olduğu vurgulanan salgının iki yıl sürmüş ve ilerleyen zamanda seçkinlerin içine kadar yayılmış olma olasılığı bir yıl gibi kısa bir sürede bambaşka ve tehlikeli başka bir salgının daha patlak vermesinden daha olası görünmektedir.

MÖ 174'te Livius, uzun süre sona ermeyen bir başka salgından bahsetmektedir. Livius'un aktarımından salgına ilişkin, Senato'nun yine Sibylla kitaplarına danışılması ve bir günlük dua edilmesi kararını aldığını öğrenmekteyiz. Ayrıca Forum'da dua etmek için toplanılması esnasında tanrılara

salgını bitirmeleri karşılığında bir festival düzenleme ve iki günlük şükran merasimi yapma adayı adanmıştır. Bu yıla ilişkin salgının bitmesi dışında Romalıların tanrıların kötü alametleri olarak algıladıkları diğer olaylardan -ki iki kafalı, tek elli çocukların doğması ya da bir öküzün konuşması gibi- biri ise üç güneşin aynı anda doğma olayının gerçekleşmiş olmasıdır (Livius, Ab urbe condita, 41.21.10-13). Obsequentis ise, bu yıl yaşanan salgın hakkında bilgi veren bir başka yazardır ve o da yaşanan salgının son derece şiddetli olduğuna ve Libitina'nın ölümlere yetişemediğine vurgu yapmıştır. Burada dikkat çeken bir başka önemli husus, insanlarla beraber öküz leşlerinden de söz edilmiş olmasıdır ki bu, bahsi geçen hastalığın hem insanlarda hem de hayvanlarda etkili olduğunu göstermektedir (Obsequentis, 10).

MÖ 2. yüzyılın bilinen son salgınları hakkında sadece MS 4. yüzyıl yazarlarından biri olan Iulius Obsequentis tarafından bilgi alabildiğimiz MÖ 165 (Obsequentis, 13) ve MÖ 142 yılına ait (Obsequentis 22) salgınlardır. Ancak her iki salgın da bir kaç cümle ile geçiştirilmiş ve MÖ 165 yılı salgını hakkında sadece yine Sibylla kitaplarına danışıldığı ve şehri tarumar eden güçlü bir salgın olduğu bilgisi, MÖ 142 yılına dair ise yine çok kişinin öldüğü bilgisi dışında ayırıcı herhangi bir bilgi sunulmamıştır.

MÖ 1. yüzyılda ise meydana gelmiş olan ve kayıtlara geçen sadece iki salgın bulunmaktadır. Bu salgınlardan ilki MÖ 44 yılında yaşanmış ve Cassius Dio tarafından aktarılmıştır. Tüm İtalya'ya yayılmış olduğu anlaşılan bu salgın hastalığın nasıl belirtileri olduğuna dair yine bir bilginin bulunmadığı aktarımda, Roma kralı Tullius Hostilius'un MÖ 7. yüzyıl ortalarında yaptırıldığı sanılan senato binası Curia Hostilia'nın yeniden inşasına karar verildiği bildirilir. MÖ 52 yılında Clodius'un cesedini yakmak için gerekli olan odunu bulmak adına Curia Hostilia içindeki eşyalar yağmalanmış ve bina ateşe verilmiştir (Cassius Dio, 45.17.8). Olasılıkla Romalılar, devlet işleri için önemli olan böyle bir binanın yıkık durumda kalmasının tanrıları kızdığını düşünmüşlerdir. Yine bu yüzyılda gerçekleşen ve Cassius Dio tarafından anılan bir diğer salgın MÖ 22 yılında gerçekleşmiştir. Bu salgının İtalya dışında da yayılmış olduğu ve salgın sebebi ile tarım yapılamamış olduğundan da bahsedilir (Cassius Dio, 54.1.1-2)

SONUÇ

Bir sosyal bilim olan tarih, esasen bir yeniden üretim alanı olarak değerlendirildiğinde, bugün yaşanan salgın hastalık deneyimi, geçmişte yaşanan salgınları yeniden okumamızı sağlamıştır. Bu yeni okumanın, kişisel deneyimimizle sıkı bir bağlantısının olduğu ise yadsınamaz bir gerçektir. Son on ayda yapılan salgın hastalıklara ilişkin yayınların istatistiksel yükselişi dahi bu

iddiamızı destekleyecek niteliktedir. Geçmişin yeniden üretiminde konu salgın hastalıklar ve Roma gibi dünya hegemonyasını sağlamış bir siyasi sistemse eğer, ki cumhuriyet döneminde bu sistem kurulma aşamasını da içerisinde barındırmaktadır, coğrafi ve siyasi yayılmanın getirdiği olumsuzlukların da salgınların artmasında önemli sebeplerden biri olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Savaşlar dışında ticari ilişkiler ve emperyal tahakkümler salgınların uzun sürmesine ve daha fazla can kaybına, neticesinde de ekonomik alanda değişimlere ve farklı çıkar ilişkilerine sebebiyet vermişlerdir. Her çağda ve her coğrafyada olduğu gibi salgınlar Roma'da da büyük siyasi, sosyal, demografik ve psikolojik etkiler yaratmıştır. Ancak, çalışmamızda ele aldığımız MÖ 753 - MÖ 27 yılları arasını kapsayan uzun döneme ilişkin antik kaynaklarda aktarılan bilgiler ne yazık ki hastalığın türü ya da etkisi hakkında varsayımda bulunmaya bile izin vermeyecek derecede yetersizdir; ancak yaşanan salgınların niceliğine ve bunlara Roma'nın gösterdiği siyasi-sosyal reflekslere ulaşmaya imkân tanımaktadır.

Çalışmamızda ele alınan salgınların neredeyse tamamına yakınının Romalılar tarafından kehanet ve mucizelerle bağlantılı olarak düşünülmüş olduğu görülmektedir. Ele aldığımız yaklaşık 700 yıllık süreçte Romalılar'ın salgınların gerçek nedenlerini ortadan kaldırmaya çalışmak yerine, çoğunlukla tanrıları gücendirecek bir şeyler yapmış olduklarını düşünerek çözümü bu noktada aradıkları anlaşılmaktadır. Oysa ki, Roma kentinin bulunduğu coğrafi konum ve çevresel faktörlerin de etkisi ile yaşanan salgınların epidemik karakteri ve sıklığı Roma'nın bir kentten, önce tüm İtalya ve sonra Akdeniz'de bir güç haline gelmesi sürecinde yaptığı savaşlarda kaybettiği kadar insanı salgınlar sebebi ile kaybetmesine sebep olmuştur ve dolayısıyla Roma için salgınlardan gerçek anlamda kurtulmak hayati bir önem taşımaktadır. Zira bazı dönemlerde Roma dışında çıkan isyanların bastırılması ya da yapılması planlanan savaşların yapılabilmesi için gerekli sayıda insanın salgın sebebi ile toplanamamış olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Romalı tarihçilerin, başta Livius olmak üzere salgınlardan bahsederken özellikle Roma'nın genişleme politikası çerçevesinde yani askeri bağlamda ölü sayılarının çokluğuna değinmiş olması, Roma'nın bir devlet olarak varlık amacının göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Özellikle Livius'un aktarımlarına bakıldığında salgın hastalıklar yaşanan dönemlerde, genelde Roma'nın askerlerinin bitap düşmesi nedeniyle savaşmadığı ve kentin çevresindeki düşman halkların bu salgınları fırsat bilip Roma aleyhine girişimlerde bulunduğu vurgulanmıştır.

Askeri alanda, salgınların Roma'da yarattığı kayıp bir yana, bu dönemlerde demografik yapıda meydana gelen değişimler, tarım alanlarının ve tarımla uğraşanların salgından kötü etkilenmeleri gibi etkenler neticesinde, ekonomik

anlamda da Roma'nın zor duruma düşmesine sebebiyet vermiştir. Zira süreç içerisinde incelenen salgınların yaşandığı yıllarda Roma'nın en çok korktuğu ve baş etmek zorunda kaldığı şeyin kıtlık olduğu anlaşılmaktadır. Salgınlar öncesi yaşanan iklimsel sorunlar ve sonrasında kıtlıkla devam eden bu süreçte Roma çözümü çoğunlukla ithalatta bulmuştur. Her salgın öncesinde ya da sonrasında kuraklık ve kıtlık sorunları ile karşılaşmış olması ise sadece tesadüf olarak değerlendirilemeyecek kadar sıktır. Ayrıca ekonomik üretkenliğin azaldığı, kuraklıkla ve kıtlıkla mücadele edilen bu dönemlerde Roma'nın sosyal yapısında da değişimler olduğu anlaşılmaktadır.

Antik kaynakların aktarımlarında dikkati çeken diğer bir unsur ise Romalıların yaşanan salgınların sebebini tanrıların bir cezalandırması olarak görmeleridir. Krallık döneminden itibaren bu anlayışın hiç bir şekilde değişmemiş olması, hatta MÖ 2. yüzyıl gibi Yunan kültür etkisine fazlasıyla maruz kalan bir dönemde dahi tıp ve hekimlik bilgisinden faydalanmamak konusundaki ısrarları anlaşılabilir değildir. Roma senatosu Cumhuriyet döneminde, Yunan tıbbını büyük ölçüde göz ardı ederken salgınlar sadece dini bağlamda ele alınmıştır. Bu noktada Romalılar için dinin işlevinin, tanrılar ve aile, tanrılar ve devlet arasındaki istikrarlı ilişkiyi devam ettirmek olduğu göz ardı edilmemelidir. Salgınların tanrıların onları cezalandırmak için gönderilmiş olduğu düşüncesi ile çözüm ararlarken sebepleri ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu sebepler genellikle tanrılara karşı sorumlulukları olarak gördükleri ritüelleri uygun bir şekilde yapmamış olmaları gibi sebeplerdir. Bu ritüeller sadece dini alanda gerçekleştirilmesi gerekenler ile sınırlı değildir, devlet işlerinin işleyişinde ya da toplumun düzenini bozacak olaylar da bu sorumluluklar arasında sayıldığından, salgına sebep olarak bu tür aksaklıkların giderilmesi yoluna gidilmiştir. Tapınak duvarına çivi çakılması uygulaması ya da memuriyetlerin gerekli bürokratik işleyişin dışında atanmış olması gibi sebepler bunlara dahildir. Salgının sebebi olarak toplumsal yozlaşmaya ilişkin bir sorun olduğu düşünüldüğünde ise fatura çoğunlukla kadınlara çıkarılmıştır. Kadının toplum hayatında pek yer bulamadığı, söz hakkına sahip olmadığı ataerkil bir toplumsal sisteme sahip olan Roma'da bu durum pek de şaşırtıcı olmasa gerektir.

Roma'da tıp, genel bir başlık olarak düşünüldüğünde diğer 'gerekli' pratik bilimlerin yanında yeterli ilgiyi görmeyen bir alandır. Sadece salgınların değil diğer tüm hastalıkların da tanrılar nedeniyle oluştuğunu düşündüklerinden, tedavi konusunda derinlemesine düşünmemiş, basit bitkisel tarifler ve şifalı olduğunu düşündükleri gıdalar ile hastalıkları alt etmeye çalışmışlardır (Seneca, *Epistulae Morales*, 95). Bu durum, yani tedavinin ancak tanrısal lütufla gerçekleşebileceğine inançları, hekimlik müessesesinin de fazla gelişmemesine neden olmuştur. Aslında tıbbıya yönelik bunca ilgisizliğe rağmen yine de

Romalılar'ın bilinçli ya da bilinçsiz olarak, inşa ettikleri kanalizasyon ve su sistemleri, hamam (ayrıntılı bilgi için bkz. Yegül, 2006) ve tuvalet kültürü ile aslında halk sağlığı ve hijyen konularında diğer pek çok uygarlığa göre başarılı oldukları söylenebilir. Ancak konuya daha yakından bakıldığında, son derece anti hijyenik tuvalet uygulamaları (ortak temizlik gereçleri), üstü açık kanalizasyonun uzun yıllar şehrin içinden akması, ölümlerin özellikle salgınlar döneminde kanalizasyona atılabilmesi ya da çırpıcıların idrar ile elbiseleri yıkama geleneği gibi uygulamalar nedeniyle çok da hijyenik koşullarda yaşamış olduklarını söylemek mümkün değildir. Ayrıca Romalılar'ın aktarımlarından halkın ve yazarların salgınların dalgaları olabileceğine dair bir bilgileri olmadığı anlaşılmaktadır. Kimi zaman aynı antik yazarın bir yıl arayla iki farklı salgın olarak kayda geçirdiği durumlar göze çarpmaktadır. Detaylara ilişkin herhangi ayırt edici bilgi bulunamayan bu salgınlarda dikkat çeken önemli bir husus önceki yıl ölen kesimin taşra halkı bir yıl sonra ölenlerin ise elit kesim olduğu bilgisidir. Bu da bize sosyal sınıflar arasındaki farkların salgınlar sırasında daha da göz önüne çıktığını ve iki salgının aslında tek bir salgının dalgaları olabileceğini düşündürmektedir. Her ne olursa olsun salgınlar her dönemde ve her coğrafyada olduğu gibi Roma'da da, Ovidius'un dile getirdiği gibi insanlar için trajik, korku salan ve her anlamda yıkımlara sebep olan olaylar olmuşlardır.

“...Yıkım, sayrılık saçıyordu Latium havası, korkunçtu
Durum, kan tükeniyor sayrılıktan, sararıyor gövdeler,
Ölü gömmekten yorgun düşmüş halk, ne çabaların, ne de
Sağaltım girişimlerinin yararı kalmış, bir yıkım
Ortalığı kaplamış, gökten yardım umuyor insanlar,
El koymuş olaya, Phoebus bilicisi, Delphi, dünyanın
En gözde kentinde, yakardı tanrıya, bitsin bu yıkım, ...”
(Ovidius, *Metamorphoses*, 15. 624-630)

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akçay, T. (2017). *Yunan ve Roma'da ölü kültürü*. Bilgin Kültür Sanat.
- Aldrete, G. S. (2007). *Floods of the Tiber in ancient Rome*. John Hopkins University Press.
- Alova, E. (2017). *Latince Türkçe sözlük*. Sosyal Yayınlar.
- Atlan, S. (1970). *Roma tarihinin anahatları. I. Kısım. Cumhuriyet Devri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi.

- Augustinus, *De civitate dei*. City of God. III & IV: (P. G. Walsh, Çev.). Common Paperback. Aris & Philip Ltd. (2008).
- Baker, S. (2012). *Eski Roma, bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*. Say Yayınları.
- Beard, M. (2018). *SPQR. Antik Roma Tarihi*. (İ. Sağlamer, Çev.). Pegasus Yayınları.
- Cassius Dio, *Historiarum Romanarum* (1955). Ursulus Philippus Boissevain, Cassii Dionis Cocceiani I-II-III-IV.
- Cicero, *In L. Catilina oratio*. *L. Catilina söylevi*, (M. Oktan, Çev.). (2016).
- Civelek, A. (2007). Roma cenaze törenleri ve gömme gelenekleri. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 124, 71-81.
- Coşkun Abuagla, A. (2020). “Sibylla” ve “Libri Sibyllini” üzerine tarihsel bir inceleme. *Tarih Dergisi*, (72), 1-20.
- Coughanowr, E. N. (1985). The plague in Livy and Thucydides. *L'antiquité classique, Tome 54*, pp. 152-158.
- Cunha, B. A. (2004). The cause of the plague of Athens: plague, typhoid, typhus, smallpox, or measles? *Infectious Disease Clinics*, 18(1), 29-43. [https://doi.org/10.1016/s0891-5520\(03\)00100-4](https://doi.org/10.1016/s0891-5520(03)00100-4)
- Diamond, J. (2017). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. (Ü. İnce, Çev.). Pegasus.
- Dionysios, *Romaïke Archaeologia*. The Roman antiquities of Dionysius of Halicarnassus (E. Cary, Ed.). I-VII. Loeb. (1937-1950). https://dx.doi.org/10.4159/dcl.dionysius_halicarnassus-roman_antiquities.
- Dürüşken, Ç. (2000). *Antik Çağda Yaşamın ve Ölümün Bilinmezliğine Yolculuk; Roma'nın Gizem Dinleri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erdlzarmp, P. (2006). *Army and Society. A Companion to the Roman Republic*. (N. Rosenstein & R. Morstein-Marx, Ed.). s.278-297.
- Eutropius (2007). *Breviarum, Historiae Romanae*. Roma tarihinin özeti. (Ç. Menzilioğlu, Çev.). Kabcacı.
- Faulkner, N. (2015). *Roma: Kartalların İmparatorluğu*. (Ç. Sümer, Çev.). Yordam Kitap. <https://dx.doi.org/10.20480/lbr.2016033>.
- Gardner, J. F. (2012). *Roma Mitleri* (S. Korkmaz, Çev.). Phoenix Yayınları.

Antik Kaynaklar Işığında Krallık ve Cumhuriyet Dönemlerinde Roma'da Yaşanan...

- Gargola, D. J. (2006). Mediterranean empire (264—134). *A Companion to the Roman Republic*. (N. Rosenstein & R. Morstein-Marx, Ed.). s.147-167.
- Gülbay, O. (2003). *Eskiçağ'da Tuvalet Kültürü*. Ege Yayınları.
- Hays, J. N. (2005). *Epidemics and Pandemics: Their Impacts on Human History*. Santa Barbara. Abc-Clio.
- Hippokrates. (2018). *Corpus Hippocraticum*. Hippokrates külliyyatı. (N. Nirven, Çev.). Pinhan.
- Hopkins, J. N. N. (2007). The cloaca maxima and the monumental manipulation of water in archaic Rome. *The waters of Rome*, 4, 1-15.
- Horan, J. L. (1997). *Tuvaletin Sosyal Tarihi*. Milliyet Yayınları.
- Howatson, M.C. (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*. (F. Ersöz, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Kyle, D. (1998). *Spectacles of Death in Ancient Rome*. Routledge.
- Lambeck, K., Anzidei, M., Antonioli, F., Benini, A., & Esposito, A. (2004). Sea level in Roman time in the Central Mediterranean and implications for recent change. *Earth and Planetary Science Letters*, 224, 563-575.
- Littman, R. J., & Littman, M. L. (1969). The Athenian plague: Smallpox. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. Johns Hopkins University Press. American Philological Association. c. 100. 261-275. <https://doi.org/10.2307/2935915>.
- Littman, R. J. (2009). The plague of Athens: Epidemiology and paleopathology. *Mount Sinai Journal of Medicine: A Journal of Translational and Personalized Medicine*, 76(5), 456-467. <https://doi.org/10.1002/msj.20137>
- Livius (2020). *Ab Urbe Condita*. Roma tarihi. (A. Ceylan, Çev.).
- Livius (1999). *Ab Urbe Condita*. Roma tarihi. Şehrin kuruluşundan itibaren. VIII-IX_X. (S. Şenbark, Çev.). I-II.
- Livius (2018). *Ab Urbe Condita*. History of Rome. (J. C. Yardley, Çev.). Harvard Uni. Press. Loeb.
- Lucretius (1992). *De Rerum Natura*. On the nature of things. Loeb Classical Library. (W. H. Rouse, Çev.). Revised by Martin Ferguson Smith. Cambridge, MA: Harvard University Press. ISBN 0674992008.
- Martin, T.R. (2012). *Eski Yunan*. (Ü. H. Yolsal, Çev.). Say Yay.

- Matyszak, P. (2020). *Antik Roma'da 24 Saat*. (N. Alptekin, Çev.). Kanes.
- Mitchell, P.D. (2017). Human parasites in the Roman world: Health consequences of conquering an empire. *Parasitology*, 144(1), 48-58.
- Morley, N. (2006). Social structure and demography. *A companion to the Roman Republic*. (Nathan Rosenstein & Robert Morstein-Marx, Ed.). s.299-324.
- Mylonopoulos, I. (2010). *Divine Images and Human Imaginations in Ancient Greece and Rome, Religions in the Graeco-Roman World*. Brill.
- Nikiforuk, A. (2018). *Mahşerin Dördüncü Atlısı*. İletişim.
- North, John A. (2006). The constitution of the roman republic. *A Companion to the Roman Republic*. (N. Rosenstein & R. Morstein-Marx, Ed.). 256- 278.
- Nutton, V. (2004). *Ancient Medicine*. Routledge.
- Obsequentis, Iulius. *Ab Anno Urbis Conditae DV Prodigiorum Liber*. <http://www.thelatinlibrary.com/obsequens.html>, Erişim tarih:10.01.2021.
- Orosius, P. (1964). *Historiae Adverssum Paganos*. The seven books of history against the pagans. (R. J. Deferrari, Çev.). Catholic University Press.
- Ovidius. (1994). *Metamorphoses*. (İ. Z. Eyuboğlu, Çev.). Payel Yay.
- Patterson, J. R. (2006). The city of Rome. *A Companion to the Roman Republic*. (N. Rosenstein & R. Morstein-Marx, Ed.). 345- 365.
- Plutarkhos (2011a). *Bioi Paralleloi. Lykurgos-Numa*. Yaşamlar 1. (M. Mete, Çev.). İdea.
- Plutarkhos (2011b). *Bioi Paralleloi. Themistokles-Camillus*. (M. Mete, Çev.). İdea.
- Rawson, B. (2006). Finding Roman women. *A Companion to the Roman Republic*. (N. Rosenstein & R. Morstein-Marx, Ed.). 324- 343.
- Remolà, J. A., & Dupré Raventós, X. (2000). Sordes urbis: La eliminación de residuos en la ciudad romana: Actas de la reunión de Roma, 15-16 de noviembre de 1996. *Sordes Urbis*.
- Rüpke, J. (2006). Communicating with the gods. *A companion to the Roman republic*. (N. Rosenstein & R. Morstein-Marx, Ed.). 215-236.
- Sallares, R. (1991). *The Ecology of the Ancient Greek World*. Cornell University Press. <https://doi.org/10.2307/4351214>

Antik Kaynaklar Işığında Krallık ve Cumhuriyet Dönemlerinde Roma'da Yaşanan...

- Scheidel, W. (2009). Disease and death in the ancient city of Rome. *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1347510, Erişim tarihi: **.**.****.
- Scobie, A. (1986). Slums, sanitation and mortality in the Roman world. *Klio*, 68(2), 399.
- Seneca. (Tarihsiz). *Epistulae Morales*. Ahlaki mektuplar. (Kitap I-XX). (T. Uzel, Çev.). TTK.
- Seneca, *Naturales Quaestiones*. Seneca's naturales quaestiones: The text emended and explained (Vol. 13). (Alexander, W. H. Çev.). University of California Press. (1948)
- Sherman, I. W. (2020). *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*. İş Bankası Kültür Yay.
- Suetonius Gaius Tranquillus (1995). *De Grammaticis et Rhetoribus*. Clarendon Press.
- Thukydides (2019). *Historiai*. Peloponnesos savaşları. (F. Akderin, Çev.). Belge Yayınları.
- Varro. (2010). *De Re Rustica*. Varro on Farming. (L. Storr-Best , Çev.). Nabu press.
- Wazer, C. (2016). Between public health and popular medicine: Senatorial and popular responses to epidemic disease in the Roman republic. *Popular Medicine in Graeco-Roman antiquity: Explorations*, 126-146. Brill.
- Yegül, F. (2006). *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*. Homer.
- Zonaras. (2009). *Epitome Historiarum. The History of Zonaras: From Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*. (T. Banchich, T. & E. Lane). Routledge.

EXTENDED ABSTRACT

As a social science, if we consider history as a field of reevaluation, it has enabled us to re-read the epidemics experienced today from the past epidemics. It is an undeniable fact that this new reading connects with our personal experience. Even the increase in publications on epidemics in the last ten months supports our claim. If the subject of reevaluation of the past is epidemic diseases and a political system such as Rome that has achieved world hegemony, it should be considered that the negativities brought about by geographical and political expansion are also one of the important reasons for the increase in epidemics. Apart from wars, trade relations and imperial domination caused the epidemics to last longer and more death. This result changes in the economic field and different relations of interest. Epidemics have created significant political, social, demographic and psychological effects in Rome. However, the information provided in the ancient sources about the long period between 753 BC and 27 BC discussed in our study is, unfortunately, insufficient to make assumptions about the type of effect of the disease. Still, it allows access to the number of epidemics and the political-social reflexes shown by Rome to them.

We can see that almost all the epidemics discussed in our study were thought by the Romans in connection with prophecy and miracles. We can understand that the Romans thought they offended the gods instead looking of an actual solution in their 700 year period. With the geographical location and environmental factors, the epidemic character and frequency caused Rome to lose as many people as it lost in wars during the process of becoming a power from a city, first in Italy and then in the Mediterranean. Thus Rome needed to survive the epidemics. In some periods, we know the necessary number of people could not gather because of the epidemic to suppress the riots outside Rome or to wage wars planned to fight. Roman historians mentioned the high number of deaths in the military, especially within Rome's expansion policy. While talking about epidemics, especially Livius can be considered as an indicator of the purpose of Rome's existence as a state. In particular, looking at the reports of Livius, it was emphasized that in times of epidemic diseases, Rome could not fight because of the exhaustion of its soldiers and the enemy peoples around the city preyed on these epidemics and took action against Rome.

Rome fell into a difficult situation in the economic sense with the changes in the demographic structure because the people who deal with agriculture were affected by the epidemic, apart from the loss caused by Rome's epidemics in the military field. We can understand that in the years when the epidemics examined, Rome feared the most and had to deal with famine. In this process, with climatic

problems before the epidemics and then with famine, Rome found the solution in imports. Drought and famine problems before or after each epidemic are too frequent to be a coincidence. We can also understand that there are changes in Rome's social structure during these periods of economic productivity, declining, drought, and famine.

Another remarkable element in transferring ancient sources is that the Romans saw the cause of the epidemics as a punishment of the gods. It is not understandable that this belief has not changed since the time of the kingdom, even in a period exposed to the Greek cultural influence such as the 200 BC, which had medical knowledge. While the Roman Senate ignored Greek medicine during the Republican era, they have dealt with outbreaks only in a religious context. We should not overlook the function of religion for the Romans to maintain a stable relationship between gods and family, gods and state. They tried to end the causes while seeking solutions with the idea that the gods sent the epidemics to punish them. These are usually reasons such as not doing the rituals they see as their responsibility to the gods. These rituals are not limited to what needs to be performed only in the religious field, as events that disturb the functioning of state affairs or society's order are counted among these responsibilities. It was aimed to end such problems by causing the epidemic. These include the practice of hammering nails into the temple wall or the appointment of posts outside of the bureaucratic procedure. Considering that there is a problem related to social degeneration as the cause of the epidemic, they issued the bill to the women. This should not surprise Rome, with a patriarchal system where women do not have an important place in social life and have no say.

Medicine in Rome does not receive enough attention alongside other practical sciences. They thought that not only epidemics but all other diseases were because of gods. They did not think about treatment and tried to overcome diseases with simple herbal recipes and medicinal foods. (Seneca, *Epistulae Morales*, 95). Their belief that treatment can only be accomplished with holy grace caused the medical establishment not to develop. Despite all this indifference towards medicine, the sewage and water systems that the Romans built with baths (for detailed information see Yegül, 2006) and toilet culture, are successful according to many other civilizations' public health and hygiene. However, it is not possible to say that they lived in a hygienic condition. This is because of practices such as anti-hygienic toilet applications (standard cleaning equipment), open sewage flowing through the city for many years, the dead people are thrown into the sewers especially during epidemics, or the tradition of beater washing with urine. Besides, from the stories that the public and the writers

do not have any information that there could be waves of epidemics. Sometimes there are cases where the same ancient author recorded two various epidemics one year apart. An important point that draws attention in these epidemics, in the same province, the elite died one year after the public people. An important point that draws attention in these epidemic diseases is that the elite died in the same province one year after the people. This shows us that the differences between social classes become more visible during epidemics. It can also be considered that the two outbreaks may be waves of a single outbreak. Regardless, as Ovidius has pointed out, outbreaks have been tragic and destructive events in every period and geography.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.47328>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 03-11-2020
Kabul Tarihi: 18-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 03-11-2020
Accepted: 18-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çelebi, O. (2021). 6 Eylül 1987 Referandumunda Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in Faaliyetleri, *Journal of History School*, 51, 961-989.

6 EYLÜL 1987 REFERANDUMUNDA TURGUT ÖZAL VE SÜLEYMAN DEMİREL'İN FAALİYETLERİ

Onur ÇELEBİ¹

Öz

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin üçüncü referandumu olan 6 Eylül 1987 referandumu, sonuçları bakımından Türk siyaset tarihinin dönüm noktalarından biri olmuştur. Zira bu referandumla 1982 Anayasasının Geçici 4. Maddesi ile 12 Eylül öncesinin siyasi parti liderlerine konulan siyaset yasaklarının akıbeti belirlenmiştir. Ayrıca 6 Eylül 1987 referandumunun diğer önemli sonucu da Turgut Özal'ın Türk siyasetinin sağ cenahında, alternatifsiz kalma hayalinin son bulması olmuştur. Bu çalışmada dönemin süreli yayınları temel alınmıştır. Çalışmada 12 Eylül 1980 öncesinin politikacılarına yasak getiren ve bir darbe ürünü olan 1982 Anayasası'nın Geçici 4. Maddesine karşı Türkiye'deki sağ siyasetin önde gelen isimleri olan Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in nasıl bir davranış sergiledikleri ilkeler ve çıkarlar bağlamında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özal, Süleyman Demirel, Referandum, Basın.

Activities of Turgut Özal and Süleyman Demirel during the Referendum of 6 September 1987

Abstract

The referendum of 6 September 1987, which was the third referendum in the history of the Republic of Turkey, was one of the turning points in the Turkish political history in terms of its consequences. With the referendum, the temporary 4th Article of the 1982

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, onur.celebi@bozok.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1151-8492

Constitution, which banned the leaders of political parties from political activities, was repealed and Turgut Özal's intention of being sole alternative for the right wing ended. This article is based on the periodicals of the era. In the study, activities and attitudes of Turgut Özal and Süleyman Demirel, leading figures of the right wing in Turkey, concerning the temporary 4th Article of 1982 Constitution that banned the politicians from political life will be explained.

Keywords: Turgut Özal, Süleyman Demirel, Referendum, Press.

GİRİŞ

12 Eylül 1980'deki darbe ile askeri rejimin kontrolü altına giren Türkiye'de 7 Kasım 1982 günü, hazırlanan yeni anayasa için referanduma gidilmiştir. Tüm aksaklık ve eksikliklerine rağmen seçmenlerin % 91.4'ü² (Cumhuriyet, 9 Kasım 1982, s.1,9) tarafından kabul edilen yeni anayasanın "Geçici 4. Maddesi" ile de 12 Eylül öncesi dönemin siyasetçileri, uzun sürecek bir bekleyişe gireceklerinin ilk işaretini almışlardır. Buna göre kapatılan siyasi partilerin liderleri ile yönetici kadrolarına on yıl, bazı milletvekili ve senatörler ile meclis dışındaki parti yönetici kadrolarına beş yıl siyaset yasağı getirilmiştir³.

6 Kasım 1983'deki genel seçimler ise yine askeri rejimin kontrolü altında yapay bir partileşme üzerinden gerçekleşmiştir. Dönemin tabiriyle müsaadeye mazhar partiler arasından "majestelerinin iktidarı ve majestelerinin muhalefeti" bu seçimde ortaya konulmuştur. Seçim sonuçlarına göre Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) oyların % 45.14'ünü alıp 211 milletvekili çıkararak iktidar koltuğuna oturmuştur⁴. Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ile Necdet Calp'ın Halkçı Partisi (HP) ise meclisteki muhalefet partilerini meydana getirmişlerdir.

Genel seçimlerin üzerinden altı ay geçmeden bu sefer de yerel seçimler yapılmıştır. Yerel seçimlere sadece müsaadeye mazhar partiler değil meclis

² Anayasa tasarısının reddi durumunda ne olacağı belli değildir. Dolayısıyla bu durum vatandaş üzerinde gayriresmi bir baskı oluşturmuştur: Yani olumsuz oy vermek ister istemez belirsizliğe destek olmak, askeri rejimin sürmesine rıza göstermek anlamına gelmiştir ki demokrasiye geçilmek isteniyorsa demokratik bulunmasa bile bu metne oy verilmelidir, düşüncesi hâkim olmuştur.

³ Resmi Gazetede yayımlanan İçişleri Bakanlığı tebliğine göre 242'si 10 yıl, 481'i 5 yıl olmak üzere toplam 723 kişi siyaset yasağı kapsamına alınmıştır. (Milliyet, 30 Nisan 1983: s.1,13; Cumhuriyet, 20 Ekim 1982: s.1,10; Cumhuriyet, 5 Eylül 1987: s.7).

⁴ 6 Kasım 1983 seçimleri sonucunda ANAP oyların % 45.14'ünü alarak 211 milletvekili, HP % 30.46'sını alarak 117 milletvekili, MDP ise oyların % 23.27'sini alarak 71 milletvekili çıkarmış ve böylece 400 üyeli TBMM'de, ANAP tek başına salt çoğunluğu elde etmiştir (Cumhuriyet, 8 Kasım 1983: s.1,11).

dışında bekletilen partiler (Doğru Yol Partisi –DYP, Sosyal Demokrasi Partisi – SODEP ve Refah Partisi RP) de iştirak etmişlerdir. 25 Mart 1984'de yapılan yerel seçimlerde ANAP % 41.5 oy oranı ile yine birinci parti olmuştur. Ancak genel seçimlerde ikinci ve üçüncü sırayı alan HP (% 8.8) ve MDP (% 7.1) büyük bir oy kaybına uğramışlardır. Buna karşın SODEP % 23.4 ile ikinci, DYP ise % 13.2 ile üçüncü sıraya yükselmişlerdir (Milliyet, 26 Mart 1984, s.1,3). Böylece askeri yönetimin Türk siyaset hayatını yeniden dizayn etmek amacıyla oluşturmaya çalıştığı suni partilere dayalı sistem ilk firesini vermiştir. Zira bu sonuçlara göre Mecliste muhalefet kanadını oluşturan suni partiler (MDP ve HP) meşruiyetlerini yitirmişlerdir. Buna karşın halk tabanında büyük bir seçmen kitlesinin desteğini arkasına alan SODEP ve DYP, Mecliste temsil edilmemelerine rağmen iktidar karşısındaki muhalefet hareketinin asıl temsilcisi olmuşlardır. Doğal olarak bunun ciddi yansımaları görülmüştür. Önce iki sol tabanlı parti HP ile SODEP birleşerek Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP)'yi meydana getirmişlerdir. (Cumhuriyet, 3 Kasım 1985, s.1,12; Cumhuriyet, 4 Kasım 1985, s.1,8; Milliyet, 2 Kasım 1985, s.1,8; Milliyet, 3 Kasım 1985, s.1,9; Milliyet, 4 Kasım 1985, s.1,6). 4 Mayıs 1986'da ise toplanan MDP Genel Kongresi'nde parti kendini fesih kararı almıştır (Milliyet, 5 Mayıs 1986, s.1,8). Böylece 12 Eylül askeri yönetiminin kurmaya çalıştığı suni partilere dayalı siyasal sistemde ANAP dışında bir parti kalmamıştır.

Öte yandan 1982 Anayasası'na eklenen geçici (özel) bir madde ile kendilerine 10 yıl siyaset yasağı getirilen 12 Eylül öncesinin parti liderleri, askeri darbeden yaklaşık beş yıl sonra “gölge partiler” yöntemiyle tekrar siyaset sahnesinde görünmeye başlamışlardır. Dört eski lider de herhangi bir parti ile ilişkili olduklarını belirten somut tavır ve demeçlerden kaçınmışlardır ancak yaşanan birtakım gelişmeler kamuoyunda bu düşüncenin doğmasına neden olmuştur. 12 Eylül öncesinin CHP lideri Bülent Ecevit Demokratik Sol Parti, Necmettin Erbakan Refah Partisi (RP), Alparslan Türkeş de Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ile sahne gerisinden siyasete müdahil olmaya çalışırken Süleyman Demirel ise Doğru Yol Partisi (DYP) ile üzerindeki yasaklardan kurutulmaya çalışmıştır.

Demirel'in Gölgesi “DYP”: Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülke yönetimine 12 Eylül 1980'de el koymasıyla birlikte siyaset dünyasında bir anda arka plana itilen parti liderleri, 1985'in son aylarında sahne gerisinden gölgelerinin yansıdığı 4 yeni parti ile birlikte anılır duruma gelmişlerdir. Buna göre “*Demirel nerede biz oradayız*” sloganı altında toplananlar, 12 Eylül sonrasında ilk partileşme girişimlerinde başarısız kalınca kapatılan “Büyük Türkiye Partisi” (BTP) yerine hemen “Doğru Yol Partisi”ni (DYP) kurmuşlardır.

DYP'nin il kongrelerinde sürekli olarak Demirel adı işitilmiş ve parti, kamuoyunda Süleyman Demirel'in, "gölge partisi" olarak kabul edilmiştir. Siyasi faaliyette bulunması 1982 Anayasası ile önlendiği için DYP ile hiçbir organik bağ içinde görünmeyen Demirel yurdun dört bir tarafından gelen eski AP'li, yeni DYP'lileri her gün evinde ağırlayıp ülke sorunlarını görüşmüştür. Ancak siyasi yasak ve yasaklamalar konusunda titizlik gösteren Demirel, "yanlış anlamalara" yol açabilecek görüntülerden de uzak kalmaya çalışmıştır. Nitekim doğum yeri olan Isparta'daki İslamköy'e gidişinde kendisini karşılayan konvoy içindeki bir otomobilde DYP bayrağı gören Demirel, bunun derhal indirilmesini sağlamıştır.

DYP'nin Süleyman Demirel'in gölge partisi olarak bilinmesinde şu etkenler rol oynamıştır:

- Parti kongrelerinde, açık ve kapalı toplantılarına katılanlar sürekli "*Demirel nerede biz oradayız*" sloganını atarak Demirel'in DYP ile manevi bağ içinde olduğunu vurgulamışlardır;

- DYP'nin genel başkanlığına seçilen Hüsametdin Cindoruk kendisinin "emanetçi" olduğunu söyleyerek günü geldiğinde emanet olarak nitelediği genel başkanlık koltuğunu "asıl sahibine" devredebceğini açıkça ifade etmiştir;

- Demirel'in partisi AP'nin kurmay heyeti ve milletvekillerinin çoğu bu partide toplanmışlardır;

- DYP'nin amblemindeki "Doğru yolda yürüyen adam"ın Demirel olduğu iddiaları kulaktan kulağa fısıldanmıştır⁵;

- DYP, düşünce yapısı, temsil etmeye çalıştığı sosyal kesitler ve dayandığı siyasi tabanla da Demirel'in lideri olduğu AP'nin gölgesi görüntüsünü vermiştir... (Milliyet, 2 Aralık 1985: s.1,8).

1986 yılı Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in siyasi yasaklarla ilgili tavrının yumuşamaya başladığı, yasaklı liderlerin ise gölge partileri ile bütünleştikleri bir sene olmuştur. 12 Eylül 1980'deki askeri darbenin lideri olan ve 1982 Anayasası ile kurulan yeni düzenin koruyucusu görevini üstlenen Kenan Evren'in siyasi yasaklarla ilgili katı tutumunun değişmeye başlamasının nedeni yaşanan birtakım gelişmeler ve bunların akisleridir.

Cumhurbaşkanı Evren, Başbakan Özal'ı uyguladığı ekonomi politikası ve takip ettiği Siyasal İslam (İrtica) konusunda dizginleyip kontrol altında tutamayınca Başbakana yeni bir alternatif yaratma düşüncesine kapılmıştır

⁵ DYP'nin "kır at"tan önceki amblemi, "doğru yol"un sağından, sağ adımını atarak yürüyen "adam" figürüdür.

(Evren, 1991a, s. 354, 361, 438, 442, 511, 516, 522; Evren, 1991b, s.15, 31, 33 – 35). Bu dönemde siyasi yasaklar ile temel hak ve özgürlükler hususunda Batılı müttefiklerden gelen baskı ile (Cumhuriyet, 22 Haziran 1986, s.12; Cumhuriyet, 7 Şubat 1987, s.1,13; Evren, 1991a, s.14); meclisin, anayasanın ve cumhurbaşkanının meşruiyetiyle ilgili muhalefet partileri tarafından kamuoyunda yaratılan tartışmalar da cumhurbaşkanını rahatsız etmiştir (Cumhuriyet, 7 Ocak 1986, s.1,13; Cumhuriyet, 9 Ocak 1986, s.1,13; Cumhuriyet, 19 Mayıs 1986, s.7; Milliyet, 19 Mayıs 1986, s.8; Cumhuriyet, 9 Ocak 1986, s.8; Milliyet, 8 Mart 1986, s.8). Üstelik siyasi yasakların kalkması için politik çevrelerden gelen telkinlerin artmaya başlaması (Evren, 1991a: s.353 – 354; Cumhuriyet, 1 Haziran 1986: s.1,7), Cumhurbaşkanı Kenan Evren'i siyasi yasakların akıbeti konusunda düşünmeye sevk etmiştir. Yılın sonuna doğru ise gerçekleşen yerel seçimler ve Başbakan Özal'ın siyasi yasaklar konusunda çift yönlü bir politika takip etmesi Evren'in yasaklılar meselesinde düşünceden eyleme geçmesine neden olmuştur.

Yukarıda belirtildiği üzere Cumhurbaşkanı Evren, zamanla şartların da zorlamasıyla anayasanın siyasi yasaklarla ilgili 'Geçici 4. Madde' meselesinin kökten halledilmesi gerektiğine inanmıştır. Üstelik Evren'e göre Özal, siyasi yasaklar konusunda ikili oynayarak Cumhurbaşkanını bir tür demokrasi düşmanı olarak kamuoyuna lanse etmiştir. Başbakan Özal, eski siyasilere konulan yasakların kaldırılmasına kendisinin ve ANAP'ın karşı olmadığını ancak Çankaya'nın bu işe sıcak bakmamasından dolayı siyasi yasakların bir türlü kaldırılamadığını kamuoyuna yaymıştır. Bu yüzden de Evren'e göre, bazı iç ve dış çevreler tarafından Özal insan haklarına saygılı ve demokrat kabul edilirken Cumhurbaşkanı demokrasi düşmanı gibi görülmüştür⁶.

Neticede Cumhurbaşkanı Evren, Ağustos 1986 tarihinde basına, eski siyasilerin yasakları başta olmak üzere önemli konularda referanduma başvurulması ve bu amaçla bir yasa çıkarılması görüşünde olduğunu ifade etmiştir (Evren, 1991a, s.459; Doğan –Cumhuriyet–, 16 Ağustos 1986, s. 10). Adı öne sürülerek yasakların kaldırılmasına engel gibi gösterilen ve bu durumdan rahatsızlık duyduğunu ifade eden Cumhurbaşkanı Evren'e göre, eski siyasilere yasakları 1982'de halk koymuştur, şayet halk kaldırmak isterse kaldırmalıdır!

12 Eylül 1980 askeri darbesinin lideri olan ve siyaset yasaklarını içeren bir anayasanın "kefili" olduğunu söyleyen Cumhurbaşkanı Evren'in şimdi

⁶ (Evren, 1991b: s.441 – 442, 457). Evren: "Özal zor durumlarla karşılaştığında benim zırhımın arkasına saklanıp, 'Ne yapayım, Cumhurbaşkanı kabul etmiyor' diyerek kendisini temize çıkarmaya çalışıyor..." (Evren, 1991b: s.467).

“yasakların kalkmasından yanayım” demesi, Anayasa’nın Geçici 4. Maddesi’nin de bir nevi kaderini belirlemiştir.

Öte yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 17. Yasama Dönemi’nde çeşitli nedenlerle boşalan 11 milletvekilliği için 28 Eylül 1986 günü 10 ilin 11 bölgesinde ara seçim yapılmıştır. Ara seçimin en ilginç özelliklerinden biri seçim kampanyası sırasında, yasaklı liderlerin taraftarı oldukları ya da isimleriyle özdeşleştirildikleri partilere destek olmak amacıyla sahaya inmeleri olmuştur. Başbakan Özal ise bu durum karşısında 4 eski lideri (Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan) yasaklara uymadıkları gerekçesiyle “anarşistlikle” suçlamıştır (Cumhuriyet, 24 Eylül 1986, s.1).

Ara seçim sonuçları, ANAP’ın tüm milletvekilliklerini kazanacağını ileri süren Başbakan Özal için tam bir hüsrana olmuştur (Milliyet, 21 Eylül 1986, s.9; Milliyet, 22 Eylül 1986, s.8). ANAP’ın 6, DYP’nin 4, SHP’nin 1 milletvekili çıkardığı ara seçimlerde, ANAP’ın oy oranı düşmüştür. Ara seçimlerde DYP ise % 23.53, SHP de % 22,74 oranında oy almıştır. 1984’deki yerel seçimlerde üçüncü parti olan DYP, böylece ikinci parti konumuna yükselmiştir. SHP ise üçüncülükte kalmıştır (Cumhuriyet, 29 Eylül 1986, s.1,13; Milliyet, 29 Eylül 1986, s.1). Ara seçimin sonuçları etkilerini hemen göstermiştir.

Ara seçimler, siyaset yasaklarının artık pratikte uygulanmadığını herkese göstermiştir. Üstelik Özal’a göre eski liderler, bir de halk nezdinde siyaset yasaklarının arkasına sığınıp “mazlum” rolü oynamış ve bundan puan kazanmışlardır. Kısacası eski liderler, yasaklı olmalarına karşın fiilen yeniden politikanın içine girmişlerdir. Hukuk ile pratik arasındaki bu çelişki yeni gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere Başbakan Özal, siyasi yasaklar konusunda topu önce Cumhurbaşkanı Evren ve askerine üzerine atmak istemiştir. Ancak Evren’in bu konuda yumuşaması ve sorunun çözümü olarak kendini aradan çıkarıp Meclisi işaret etmesi, Özal’ın bu bahanesinin de sonu olmuştur. Öte yandan DYP’nin ve Demirel’in yükselişi ile sonuçlanan ve siyasi yasakların artık pratikte devam ettirilmesinin imkânsızlığını ortaya koyan ara seçim sonuçları da Özal’ın eski siyasileri kendisi için bir tehdit unsuru olmaktan tamamen çıkaracak yeni bir strateji belirlemesini zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda Başbakan Özal, Geçici 4. Madde’nin kaldırılması hamlesine karşılık Anayasa’nın 175. Maddesi’nin yumuşatılması teklifini öne sürmüştür⁷. Ancak Cumhurbaşkanı Evren’in ve

⁷ 175. Madde, Anayasa değişikliğinin nasıl yapılacağını düzenleyen bir maddedir. O dönemde 400 milletvekilinin bulunduğu Mecliste, (yaşanan gelişmelere göre) 250 – 255 arasında bir milletvekiline sahip olan ANAP’ta Özal’ın isteği, Anayasa değişikliğinin üçte iki (267) çoğunlukla değil de salt çoğunlukla (201) yapılması ve hemen referanduma gidilmesi yönündedir. Ancak bu

muhalefet partilerinin başbakanın gelen anayasanın salt çoğunlukla değiştirilmesi teklifine şiddetle karşı çıkması üzerine Özal da ısrarından vazgeçmek zorunda kalmış ve en nihayetinde referandumla şartsız evet demiştir⁸. Böylece siyasi yasakların kaldırılması için son söz, siyasilerden vatandaşa geçmiştir.

1. Turgut Özal'ın ve Anavatan Partisi'nin Referandum Stratejisi

Referandum, bir yasama işlemi hakkında vatandaşların oyuna başvurulmasıdır. Yani meclis tarafından kabul edilen bir kanun metninin yürürlüğe girebilmesi için seçmenlerin çoğunluğu tarafından da kabul edilmesi gerekmektedir. Türk demokrasi tarihinde yedi (7) kez referandumla başvurulmuştur. Çalışmamıza konu olan 6 Eylül 1987 referandumunu, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin üçüncü referandumudur. 9 Temmuz 1961 ve 7 Kasım 1982 referandumlarının aksine 6 Eylül referandumunda bir anayasanın tümü oylanmamıştır. Sadece 1982 Anayasası'nın Geçici 4. Maddesinin kaldırılıp kaldırılmaması, diğer bir ifadeyle eski siyasetçilere yeniden siyasi hakların tanınıp tanınmaması meselesi hükme bağlanmıştır.

4 yasaklı liderin yürüttüğü 'Evet' kampanyasını, bu liderlere yakın olan siyasi partiler de desteklemiştir. DYP, Demirel'e; DSP, Ecevit'e; MÇP, Türkeş'e; RP de Erbakan'a destek vermiştir. Ayrıca SHP gibi hiçbir yasaklı liderin güdümünde olmayan bir ana muhalefet partisi de başta genel başkanları Erdal İnönü olmak üzere 6 Eylül referandumunda 'mavi renkli evet oyu' verilmesi için kampanya yürütmüştür.

Yasaklı liderlerin ve beş siyasi partinin 'Evet' kampanyası yürütmesine karşın ANAP ve lideri Başbakan Turgut Özal, önce örtülü sonra ise açıktan 'turuncu renkli hayır' kampanyası yürütmüştür. Referandum sürecinde gittiği her yerde bir temel atmış ya da açılışa katılmış olan Özal gezileri boyunca vatandaşlara tıpkı seçim gezilerindeki gibi yaptıkları icraatları anlatmıştır. Yapacakları işlerin ise sözünü vermiştir. Referandumdan olası bir evet çıkması

konuda Özal, Cumhurbaşkanı Evren'i ve muhalefet partilerini (SHP- DYP - DSP'yi) ikna edemeyecektir ve yavaş yavaş ilk baştaki 201 sayısını yukarılara çıkarmak zorunda kalacaktır.

⁸ Nisan 1987'nin son günlerinde Cumhurbaşkanı ve Başbakan uzun görüşmelerden sonra 175. Madde konusunda bir anlaşmaya varmışlardır. Buna göre Anayasa değişikliği TBMM'de 3/5 çoğunlukla kabul edilecek Cumhurbaşkanı'nın yasayı tekrar görüşülmek üzere Meclis'e geri göndermesi durumunda ise 2/3 çoğunluk esas alınacaktır. Ayrıca milletvekili sayısının 450'ye çıkarılması, oy verme yaşının da 20'ye indirilmesi yönünde karar kılınmıştır. Böylece siyasi yasakları bünyesinde barındıran Geçici 4. Madde'nin kaldırılması için gerekli adım atılmıştır.

durumunda ülkenin 12 Eylül öncesine döneceği tezi üzerinde duran Özal, vatandaşları bu konuda uyararak dikkatli davranmalarını istemiştir.

Kamuoyuna göre Başbakan Özal'ın referanduma gitmekteki asıl amacı Anayasada var olan ancak (son yıllarda) pratikte uygulanamayan siyasi yasakları referandum yoluyla bir kez daha halka onaylatmaktır. Böylece Özal, halkı da arkasına alarak siyasi yasakları fiili hale getirmek, eski liderleri kamuoyunda unutturmak ve iktidarını garanti etmek istemiştir. Diğer bir amacı ise referandum kampanya sürecinde yaşanacak olası bir gerilim ve mücadele sayesinde parti içinde ve tabanda safları güçlendirmek yani ANAP' ı gerçek bir kitle partisi haline dönüştürmektir.

Bu doğrultuda Başbakan Özal'ın siyasi yasakları kalıcı hale getirmek için referandumdan hayır sonucunu çıkartması gerekmektedir. Ancak bunun için Özal'ın planı doğrudan mücadele etmek değildir. Zaten kendisi başlangıçta “evet” ya da “hayır” için herhangi bir girişimde bulunmayacağını söylemiştir. Özal, 12 Eylül rejimini temsil eden askerlerle özellikle de Kenan Evren ile yasaklı eski liderleri karşı karşıya getirmek istemiştir. Hatta bunu da “*Siyasi yasaklar, 11 Eylül ile 12 Eylül arasındaki bir meseledir. Bizi ilgilendirmez*” biçiminde formüle etmiştir. Ancak bu planı tutmamıştır. Askeri liderler, referandumda tarafsız kalmışlar hatta siyasi yasaklar konusunda yanlış yaptıkları yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Eski liderler de referandum kampanya sürecinde 12 Eylül'e saldırmamaya ve askerleri tahrik etmemeye özen göstermişlerdir.

Özal, bunun üzerine ikinci planını devreye sokmuştur. Amacı sosyal demokratlar arasındaki bölünmeden faydalanmaktır. SHP tabanının Bülent Ecevit'e olumsuz bakışından istifade ederek referandumda Sol oyları “turuncu hayır oyuna” çevirmek istemiştir. Ancak Özal'ın bu planı da SHP lideri Erdal İnönü'nün yoğun uğraşları neticesinde suya düşmüştür. En nihayetinde rüzgâr tersten esmiş ve Demirel başarılı bir manevra ile Özal'ı günlük politikanın içine çekerek referandumu Başbakan için bir tür güven oylamasına dönüştürmüştür. Özal, önce ürkek adımlarla sonra da meydanlarda açık açık “hayır propagandası” yürütmek durumunda kalmıştır.

Bir politikacı kendine gereğinden fazla güvenirse hata yapması kaçınılmazdır. Bu ölçüsüz güvenin neden olduğu hatalardan dolayı şartların hızla aleyhine geliştiğini gören politikacı duygularına ve davranışlarına hâkim olamaz. Özal da, 6 Eylül tarihi yaklaştıkça yaptığı hesapların tutmadığını, referandumun istediği gibi sonuçlanmayacağını ve referandum sonrasında kendisini çetin günlerin beklediğini görmüştür. Bu yüzden de politikaya soyunduğu yıllardaki hoşgörülü tavrını hızla kaybetmeye başlamış, üslubu sertleşmiş ve tabiatında var olduğu anlaşılan güçlü “ben” lik duygusu bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır.

Özal'ın konuşmalarında artık 'biz' yoktur, hep “*ben yaptım, yapıyorum, yapacağım*” vardır ve tabii ki meşhur “Bende mangal gibi yürek var be” meydan okumaları... Oysaki keskin sirkenin küpüne zarar vermekten öte bir işe yaramadığı tecrübelerle sabittir.

Peki, Özal günlük politikaya nasıl saplanmıştır?

Demirel, siyasi haklarını geri kazanmak için genel seçime katılan bir siyasi parti başkanı tavrıyla hareket etmiş iktidar partisini ekonomi ve asayiş konularında eleştirmiş, beceriksizlik ve yolsuzlukla itham etmiştir. Bunun üzerine ANAP sözcüleri de iktidarları tehdit ediliyormuş gibi savunmaya geçip saldırı taktikleri uygulamışlardır. Bu tartışmaların sonunda ise referandum bir demokrasi ve hukuk mücadelesi olmaktan çıkıp Özal iktidarını doğrudan hedef alan bir tür güven oylamasına dönüşmüştür. Aslında bu sadece Özal için tek taraflı bir güven oylaması değildir. Çift taraflıdır. Zira referandum gerçek amacından uzaklaştırılarak bir nevi Demirel – Özal mücadelesine dönüşmüştür. İşin en ilginç tarafı ise bu mücadelede Başbakan Özal'ın ve partisinin askeri darbenin bir tür uzantısı gibi hareket etmiş olmasıdır. Özal, 1983 seçimlerinde 12 Eylül yönetimine karşı daha bağımsız görünebilmesi sayesinde başarılı olmuştur. Oysaki 6 Eylül referandumunda Özal, bu gerçeği unutarak hareket etmiş ve iktidarını koruyabilmek adına 12 Eylül'ün şemsiyesi altına girip onun en büyük sivil savunucusu durumuna düşmüştür.

Yukarıda ifade edildiği üzere Başbakan Özal, referandum yasasının Meclisten geçmesini takip eden ilk zamanlarda ‘Evet’ ya da ‘Hayır’ denilmesi yolunda herhangi bir telkinde bulunmayacağını kamuoyuna açıklamıştır. Ancak kendi ismini ve partisini referandum işine karıştırmadan eski liderlerden kurtulma planlarının tutmayacağını görünce Demirel'in de etkisiyle doğrudan referanduma müdahil olmuş ve eski liderlere karşı hayır propagandası yürütmek zorunda kalmıştır. Referandumda tarafsız kalacağına yönelik söylemlerinin kendisine hatırlatılması üzerine Özal, referandumun ‘Evet’ ya da ‘Hayır’ ile sonuçlanması halinde ne gibi durumların ortaya çıkabileceğini vatandaşlara anlatmak üzere il il gezdiğini belirtmiştir. Ancak bu gerekçe pek kabul görmeyince bu sefer de amacının gelecek seçimlere hazırlık olduğunu ifade etmiştir.

Özal'ın miting meydanlarında önce örtülü sonra da açıktan yürüttüğü “eski liderlere hayır” propagandasında en çok başvurduğu yöntem “eskiyi ve eskileri karalamak” olmuştur. Bu yaklaşım içinde Özal, sandıktan ‘Evet’ çıkması durumunda “Türkiye'nin 12 Eylül öncesine döneceğini yani anarşi ve terörün tekrar hortlayacağını” söylemiştir. Seçmenin zihninde bir nevi 12 Eylül öncesi dönemi canlandırmaya çalışan Özal zamanla miting meydanlarındaki kalabalık ve coşkunun muhalefet lehine bir seyir takip etmesi; yine kamuoyunda ve

anketlerde evet lehine bir rüzgârın esmesi üzerine söylem ve üslubunu daha da sertleştirmiştir. “Halk ne yaparsa iyi yapar”, diyerek halka duyduğu saygıdan dolayı referandumla gitmeyi uygun gördüğünü belirten bir başbakan, sonuç dilediği yönde çıkmazsa bu kez “malın sahibi halktan hesap soracağını” söylemeye başlamıştır.

Referandumda kullanmak için ANAP tarafından milyonlarca broşür bastırılmıştır. Bu broşürlerde genel olarak ANAP’ın referandumdan ne beklediği ve evet ile hayır oyu vermenin anlamları hakkındaki parti görüşü; ANAP iktidarının son dört yıldaki icraatları ve gelecek planları ayrıca 12 Eylül 1980 öncesinde Süleyman Demirel’in yerine getirmediği vaatleri ve (kapatılan) AP’nin programında yer almasına karşın yapılmayanlar yer almıştır (Cumhuriyet, 18 Haziran 1987, s.9).

Referandumun yaklaştığı ve siyasi tansiyonun giderek arttığı günlerde ise Demirel’e karşı ANAP, kitaplı muhalefet hareketine girişmiştir. Bu konuda ANAP, ilk olarak Acar Tuncer tarafından yazılan “Belgelerle ve Olaylarla Demirel’in Gerçek Yüzü” isimli kitabın yayın hakkını satın alarak tüm ANAP teşkilatına dağıtmıştır. Başbakan Özal, Tuncer tarafından kaleme alınan kitabı, ANAP’lı vekillere ana hatlarıyla anlatmış ve şöyle söylemiştir: “*Bu kitap, neden hayır sorusunun cevaplandırılmasına yardımcı olacaktır...*”⁹ Ardından ANAP, Demirel’i tek adam olmakla itham eden AP’nin eski Muğla milletvekili Ahmet Buldanlı tarafından kaleme alınan “*Bir Liderin Anatomisi*” adlı kitabı da propaganda malzemesi olarak kullanma kararı almıştır (Tercüman, 22 Temmuz 1987, s.6). Ayrıca ANAP, Özal iktidarının icraatlarıyla 12 Eylül öncesi Demirel hükümetlerini mukayese eden bir kitap yayımlamıştır. (Tercüman, 30 Temmuz 1987, s.6; Cumhuriyet, 12 Ağustos 1987, s.8; Hürriyet, 12 Ağustos 1987, s.15).

Referandum öncesinde partiler arasında slogan savaşı da yaşanmıştır. Bu konuda özellikle ANAP, sloganların sayısı ve içerik çeşitliliği açısından

⁹ İzmir’de yayımlanan bir mahalli gazetenin sahibi Acar Tuncer tarafından yazılan ve bütün ANAP teşkilatlarına referandum malzemesi şeklinde dağıtılan “Belgelerle ve Olaylarla Demirel’in Gerçek Yüzü” isimli kitap içeriğinden çok yazarı ile gündeme gelmiştir. Zira aynı yazar, 12 Eylül’den önce yazdığı kitaplarda Demirel’i eleştirmek bir tarafa, methiyeler düzmüş ve Demirel’in eski Demokratların affı için nasıl çalıştığını uzun uzun anlatmış ve ona “ömür boyu bağlılık ve saygılar” sunmuştur (Tercüman, 3 Temmuz 1987: s.10). Tuncer’in 12 Eylül 1980 öncesinde çeşitli tarihlerde Demirel ile ilgili olarak kaleme aldığı eserleri: “*Çare Demirel*”, “*Demirel’in Çizdiği Hedef – Milliyetçi Cephe Birliği*”, “*Siyasi Haklar – AP’nin Adalet Mücadelesi Zaferi*”, “*Niçin Süleyman Demirel?*” ve “*Milli İrade Gasbı*”... Söz konusu kitaplarda bir “Demirel aşığı” olduğunu ve asla davaya ihanet etmeyeceğini vurgulayan yazarın yeni kitabındaki ifadeleriyle çelişkiye düştüğü görülmüştür. Acar Tuncer “Belgelerle ve Olaylarla Demirel’in Gerçek Yüzü” isimli kitabında Demirel’i liderlik vasıflarından yoksun, vefasız bir kişilik olarak tanıtmıştır... (Tercüman, 10 Temmuz 1987: s.3,10).

6 Eylül 1987 Referandumunda Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in Faaliyetleri

muhalefet partilerinin önünde yer almıştır. Genel olarak ANAP sloganlarının ana teması “eskiyi karalamak, yeniye yüceltmek” olmuştur: “Dün cenaze namazlarında bile selamlaşmayı bugün hırs ve koltuk uğruna kol kola girenlere hayır / Bu milleti Doğu Perinçek, Behice Boran’a teslim etmeye hazır zihniyete hayır / Anarşiye, teröre hayır / Bölünmeye, bölücüye hayır / İstikrarsızlığa, itibarsızlığa hayır / Laf üretmeye ve kavgaya hayır / 70 sente muhtaç Türkiye’ye hayır / Yokluklara, karaborsaya ve kuyruklara hayır / Devlet parasıyla adam zengin etmeye hayır / Bulgar’dan elektrik almaya, bizi muhtaç etmeye hayır / Birlik ve beraberliği bozanlara hayır / Kardeş kavgasına, kara günlere hayır / Toplu konutları yıkmak isteyenlere hayır / Gençliği dışlamış, istismar etmişlere hayır / Toplu Konutlara, Fakir Fukara Fonu’na, vergi iadesine sahip çıkmak için geçmişe hayır / İleri, modern, güçlü Türkiye için eskiye hayır / 6 bin vatan evladı teröre kurban gitmişken, ‘Arkamda kan ve gözyaşı bırakmadım’ diyen zihniyete hayır” (Hürriyet, 25 Ağustos 1987, s.15; Yeni İstanbul, 25 Ağustos 1987, s.1,7).

Başbakan Özal, hem yurt dışındaki hem de yurt içindeki vatandaşlara daha fazla sesini duyurabilmek adına yazılı basından da istifade etmiştir. Türkiye’deki ulusal basına ve yurt dışında yayım faaliyetlerini yürüten Türk gazetelerine ANAP’ın faaliyetlerini anlatan ve 6 Eylül’deki referandum için dolaylı yoldan “Hayır” mesajı veren ilanlar yayımlatmıştır (Sabah, 15 Ağustos 1987, s.7; Tercüman, 15 Ağustos 1987, s.5). Ayrıca ANAP’lı politikacılar da Başbakan Özal’dan almış oldukları talimat doğrultusunda Türkiye’yi karış karış dolaşmışlar ve tabiri caizse sandıktan turuncu renkli hayır oyu çıkartmak için vatandaşlarla oy pazarlığı yapmışlardır¹⁰.

2. Süleyman Demirel’in ve Doğru Yol Partisi’nin Referandum Stratejisi

Süleyman Demirel, 6 Eylül referandumunu Başbakan Özal için bir tür güven oylamasına dönüştürmeye çalışmıştır. Çünkü Demirel, halkın büyük bir kısmının demokrasi ya da hukuk gibi soyut kavramlardan ziyade; kendisini doğrudan ilgilendiren ekonomi başta olmak üzere elle tutulur gözle görülür somut konularla bir yöne kanalize edilebileceğini mitinglerde görmüştür. Bu doğrultuda

¹⁰ Milliyet gazetesinde, (dönemin) İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut’un Erzurum’un İspir İlçesi’nde, Pazaryolu nahiyesi sakinlerinin ilçe olma talepleri üzerine “Referandumda tüm köylerinle birlikte hayır oyu kullanın, bizde sizi ilçe yapalım” dediği haberi yer almıştır (Milliyet, 24 Ağustos 1987: s.7).

Demirel'in referandum stratejisini: "Referandum + Güvenoyu = Kurtuluş" şeklinde özetleyebiliriz. Kampanya sloganını ise "3 evet" diye adlandırabiliriz.

Demirel, referandumu bir tür güven oylamasına çevirirken ekonominin kötü durumu da bu konuda ona yardımcı olmuştur. Demirel, başında olduğu 12 Eylül 1980 öncesi hükümetleri, Özal iktidarı ile ekonomik yönden mukayese etmiş ve konuşmalarını kitleler önünde etkili kılabilmek adına da rakamsal vurgu ve mukayeseyi tercih etmiştir: "*Eylül 1980'de 50 lira olan toz şeker, bugün 235 lira. 110 lira olan margarin bugün 1700 lira. 26 lira olan mazot bugün 210 lira. 1 milyon 109 bin lira olan traktör 8 milyon 200 bin lira doğru değil mi bunlar?*"

Demirel'in rakamsal mukayese yöntemine halk tepkisiz kalmamış ve çılgınca bağırıştır: "Evet"

Demirel, birinci "Evet" ten sonra dozu arttırmıştır: "*Bütün bunları başınıza getiren bu iktidar mı?*"

Halk ikinci kez "Evet" diye bağırıştır.

İkinci Evet'ten sonra öz güveni tamamen yerine gelen yasaklı lider, "Öyle ise" diyerek bütün gücüyle:

"Bu iktidardan kurutulmak için 6 Eylül'de de evet".

Yukarıda ifade edildiği üzere Demirel, halkın gözlerine bakarak tepkilerini inceleyip ne yapılmasını bilerek şu yargıya varmıştır: Halkoylomasında hukukun üstünlüğünü, rejimin çarpıklığını, demokrasinin erdemlerini teorik kurullarla anlatarak sonuç almak olanaksızdır. Halkın anlayacağı yoldan halkın tepkilerini doyuracak yöntemlerle istenilen sonuca ulaşılabilir. "3 evet" bu gözlemlerin vardığı noktadır. Bu reçeteye ek olarak Demirel, iktidardan düşeceğine inandığı Özal ve ANAP sonrası için nelerin yapılacağını sıralamış; yeni ve büyük Türkiye'nin resmini çizmiş, bir nevi açılan yeni yola umut taşları döşemiştir. Tabii Demirel, bunu tek başına, sadece meydanlarda halka seslenerek yapmamıştır.

DYP'nin 23 Haziran 1987 günü mavi kampanyayı resmen açmasından sonra parti yöneticileri, milletvekilleri ve eski AP'li ve DP'li parlamenter ve yöneticilerden oluşan bin kişilik "referandum ekibi" gruplar halinde 67 ile dağılarak 6 Eylül gününe kadar "mavi kampanya"yı yürütmüşlerdir. Referandum ekibi, kampanya sırasındaki konuşmalarında referandumun ne olduğunu, yasakların kalkmasının neler getireceğini ayrıca iktidar partisinin siyasi yasaklar konusunda neler düşündüğünü (neredeyse köy köy dolaşarak) halka anlatmışlardır.

Lider bazında ise Demirel, Türkiye'nin dört bir köşesini karış karış gezmiştir. Diğer yandan sağın ağır topları DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, merhum Adnan Menderes'in siyasi yasaklı oğlu Aydın Menderes ve kapatılan AP'nin önde gelen isimlerinden İhsan Sabri Çağlayangil Demirel'e yardımcı olmuşlar ve bir nevi işlemin sağlamasını yapmışlardır.

DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, Demirel ile birlikte ya da bireysel olarak referandumda evet için mitingler düzenlemiştir. Ayrıca Cindoruk, gündemi özellikle de Başbakan Özal'ın söylemlerini takip ederek partisinin Ankara'daki genel merkez binasında basın toplantıları düzenlemiş ve Başbakan'ı köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. Demirel'in söylemek isteyip de söyleyemediği, ciddi devlet adamı imajına yakışmayan sözler vekâleten DYP'nin başında bulunan Cindoruk tarafından dile getirilmiştir. Cindoruk iktidarın söylemlerine en sert şekilde karşılık vererek DYP ve Demirel için kalkan vazifesi görmüş hem de doğrudan Özal'ı hedef alan iddialar ortaya atarak onun kamuoyundaki yumuşak başlı devlet adamı kimliğine zarar verecek bir politika takip etmiştir.

AP'nin ve BTP'nin devamı olarak kabul edilen DYP'nin doğal lideri konumundaki Demirel, DYP'li kadınlardan da büyük destek görmüştür. Partili kadınların oluşturduğu "DYP Gönüllüleri" grubu, 6 Eylül'de yapılacak referandum için "*oyun mavi renkli evet olsun, mutfağın bereket dolsun*" kampanyası açmıştır. Yasakların kaldırılması için başlatılan kampanyada aktif görev alan DYP gönüllüleri, referandumda oy kullanacak kadın seçmenlere göndermek üzere broşürler hazırlamışlardır. Gazetelerden alıntılar yaparak oluşturdukları bu bültenlerde devamlı artan hayat pahalılığı, önlenemeyen enflasyon hızı, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve dengesizlik vurgulanmıştır. Özellikle bültende yer alan "Mutfak Raporu" kısmı ile o dönemdeki ekonomik sıkıntılar rakamsal verilerle ortaya konulmaya çalışılmış ve çok da ilgi çekmiştir¹¹.

Öte yandan referandumda kullanmak üzere DYP tarafından milyonlarca broşür, afiş, el ilanı bastırılmış; bu amaçla 60 ton kâğıt kullanılmıştır. Mavi bez zemin üzerine lacivert renk ile "Evet" yazılı afişlerde, "Bolluk, bereket, kalkınma için", "Rüşvete, yolsuzluğa, yağmaya dur demek için" gibi ibareler yer almıştır (Tercüman, 15 Ağustos 1987, s.6) Afişlerin yanı sıra yedi farklı konuyu içeren 200 bin adet mavi broşür hazırlanmıştır. "Türk Basınında halk oylamasının

¹¹ "*Mutfak Raporu'na göre: son 7 yılda ekmeğın fiyatı 66 kat, margarinin fiyatı 40 kat, pirinçin fiyatı 15 kat, koyun etinin fiyatı 21 kat, patatesin fiyatı 13 kat, beyaz peynirin fiyatı 18 kat artmıştır... 1980 yılında asgari ücretle 19 kilo et alınabilirken, 1987'de ancak 14 kilo et alınabildiği "mutfak raporunda" ifade edilmiştir.*" (Tercüman, 22 Haziran 1987: s.10; Yeni İstanbul, 22 Haziran 1987: s.7; Sabah, 22 Haziran 1987: s.5)

ıçyüzü” adlı broşürde, basının yasaklar ve referandum konusuna nasıl baktığı anlatılmış ve TBMM’nin, Cumhurbaşkanı’nın ve basının yasakların kalkması için “Evet” dediği görüşü savunulmuştur. “Halk oylaması hakkında açıklamalar” adlı broşürde, halkoylamasının ne olduğu, halkoylamasına nasıl gidildiği anlatılmıştır. “Haklar ve Yasaklar” konulu mavi broşürde, İnsan Hakları Beyanamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa üzerinde durulmuştur. Mavi broşürlerin her birinden 25’er bin adet basılırken, “Hizmet Destanı” adlı broşürden 50 bin adet hazırlanmıştır. Bu broşürde, 1950 – 1980 dönemi, “Menderes – Demirel Modeli” ile “Hürriyetçi Kalkınma” felsefesinin Türkiye’ye neler kazandırdığı işlenmiştir. “Halkoylaması gündemine getirilen bir yanılığın ıçyüzü” konulu broşürde ise “Evet” oyunun sadece yasakları kaldıracağı, kimseyi iktidara getirmeyeceği belirtilerek, “Anarşi Geri Gelecekse, 12 Eylül Niye Yapıldı” sorusuna yer verilmiştir. 12 Eylül’ün siyasi partilere değil, kan döken canilere karşı yapıldığı kaydedilen broşürde, “İktidarın rahatsız olması tabiidir. Çünkü bunlar demokrat değildir” denilmiştir. “Halkoylaması: Bir Tuzağın İçyüzü” adlı broşürde ise ANAP ile öteki partilerin yasakların kalkması konusuna nasıl baktıkları üzerinde durulmuştur. DYP, DP’lilerin affi konusunu da bir broşür haline getirmiştir. “Büyük Yalan: Eski Demokratların Affi Geciktirilmedi” adlı mavi broşürde, yasa ve meclis tutanaklarına yer verilmiştir. Broşürde, eski DP’lilerin siyasi haklarının AP tarafından 14 yıl sonra iade edildiği iddialarının zihin bulandırmak için ortaya atıldığı görüşü ileri sürülmüştür (Hürriyet, 15 Ağustos 1987, s.13; Yeni İstanbul, 15 Ağustos 1987, s.1,7; Milliyet, 15 Ağustos 1987, s.9).

Tabiri caizse Özal ve Demirel arasında geçen referandum yarışı ister istemez iki liderin birbirine üstünlük sağlamak adına propagandaya dönük yeni iddialar ortaya atmalarına sebep olmuştur.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında kapatılan Demokrat Parti (DP)’nin mirasına konmak ve bu süreçte idam edilen ve halkın büyük bir kesiminin gönlünde yer eden başta Adnan Menderes olmak üzere DP’nin önde gelen isimleri üzerinden bir politika yürütmek bu referandum kampanya sürecinde de geçerli bir politika olmuştur. Her ne kadar Özal, konuşmalarında ANAP herhangi bir partinin devamı değildir vurgusu yapsa da referandum kampanyası boyunca DP’nin devamı olduğunu öne süren DYP’den daha fazla eski Demokratların ismini meydanlarda zikretmiş; Adnan Menderes’in ismini alanlara, yollara verdiklerini söylemiş ve Menderes ile birlikte Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın mezarlarını referandum sonrasında İmralı Adası’ndan bir başka yere naklederek iade-i itibarda bulunacaklarını ifade etmiştir. Özal aynı zamanda meydanlarda halka seslenirken 1960’lı ve 1970’li yıllarda Demirel’in

ve AP'lilerin, “ (Yasaklı) Demokrat Partililerin affı için herhangi bir girişimde bulunmadıklarını bu girişimin CHP'liler tarafından geldiğini” öne sürmüştür.

Özal'ın “Demirel, eski Demokratları affetmedi” propagandasına karşı DYP'nin en etkili silahı merhum Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes olmuştur. DYP'nin mavi kampanyasında büyük çapta yer alan Aydın Menderes, AP'nin ve Demirel'in eski Demokratlar için verdiği mücadeleyi anlatmış ve “Yasaksız Türkiye tezini” savunmuştur. Ayrıca kapatılan DP'nin hayatta kalan milletvekili ve bakanlarından bazılarının da (Sebati Ataman, Atıf Benderlioğlu, Rıfki Salim Burçak, İbrahim Kirazoğlu, Sıtkı Yırcalı ve Necla Tekinel), AP'nin ve Demirel'in eski Demokratlara siyasi haklarını iade etmek hususunda gecikmediği yönünde açıklamalarda bulunmaları, Demirel'i bu konuda rahatlatmıştır (Tercüman, 3 Ağustos 1987, s.6). ANAP'ın 27 Mayıs darbesi sonrasında idam edilen Demokratların cenazelerini nakil ve iade-i itibar konusundaki kampanyasına karşılık olarak da DYP'liler, ANAP'ın samimiyetsiz olduğunu, çünkü şehit babasını istismar ederken oğlunu yasak altında tutmaya çalıştıklarını söylemişlerdir¹².

Demirel ve DYP'liler, referandumda “mavi – evet kampanyası” için dönemin teknolojisinden de faydalanmışlardır. Gayriresmi bir şekilde iktidarın tekeli altında bulunan Türkiye Radyo ve Televizyonu'nun (TRT'nin) programlarına çıkamayan Demirel, videokasetler ve ses bantları hazırlatarak referandumda daha fazla hane halkına ulaşmayı amaç edinmiştir. Propaganda amaçlı hazırlanan kasetler, Demirel'in yurt seyahatlerinde yaptığı konuşmaları, (Haziran 1987 tarihinde gerçekleşen) DYP Temsilciler Meclisi toplantısından özet görüntüleri ve Demirel'in Güniz Sokak'taki evinin çalışma odasından yaptığı kısa açıklamaları içermiştir. Kasetlerde Demirel, Geçici 4. Madde ve referandum hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Bir darbe tasarrufunun sivil rejimde sürdürülmek istendiğini, ortada bir suç veya mahkeme kararının bulunmadığını; bu bağlamda Geçici 4. Maddenin Anayasa'ya, hukuka, İnsan Hakları Beyanname'si'ne aykırı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Demirel, Geçici 4. Maddenin Meclis tarafından kaldırıldığını yapılacak referandumun ise sadece bir tasdik olduğunu ifade etmiştir (Hürriyet, 14 Ağustos 1987, s.15; Tercüman, 15 Ağustos 1987, s.7). Kasetler çoğaltılarak DYP'nin 67 il başkanına gönderilmiştir (Milliyet, 14 Ağustos 1987, s.8).

Demirel, “mektup” ile propaganda yöntemini de kullanmıştır. Videokasetler ve ses bantları genellikle sade vatandaşlar düşünülerek

¹² Eski cumhurbaşkanlarından Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ile yine eski başbakanlardan Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes'in isimleri 12 Eylül sonrasındaki siyasi yasaklılar listesinde yer almıştır.

hazırlanmıştır. Demirel tarafından kaleme alınan 3 bin özel mektup ise kapatılan DP ve AP ile DYP'nin önde gelen isimlerine gönderilmiştir. Bu mektuplar ile Demirel, politikanın eski kurtlarına “*demokrasi için evet de, evet dedirt*” çağrısında bulunmuştur (Milliyet, 13 Ağustos 1987, s.8; Sabah, 13 Ağustos 1987, s.5).

DYP, evet – hayır referandumunda propaganda amacıyla kitap da kullanmıştır. Ancak bu tarz propaganda yönteminde DYP niceliksel açıdan ANAP'ın gerisinde kalmıştır. DYP, Başbakan Özal'a karşı gazeteci yazar Nimet Arzık'ın kaleme aldığı “*Yasaklı Liderlerin Dönüşü ve Özal*” ile parti yayını “*Ayıplı Demokrasi – Soyguncu Ekonomi: Gerileyen Türkiye / 1980 – 1987*” kitaplarını evet kampanyası için kullanma kararı almıştır (Milliyet, 20 Temmuz 1987, s.7; Milliyet, 10 Ağustos 1987, s.1,8).

Partilerin birbirlerine karşı üstünlük kurmak amacıyla kullandığı propaganda aletlerinden en ilginç ise “renkler” olmuştur. DYP Genel Başkanı Cindoruk'un (23 Haziran 1987 tarihindeki) mavi kongrede¹³ “*Referandum öncesinde hep mavi giyeceğim ama benim mavim Demirel mavisini*¹⁴” demesinden hemen sonra DYP teşkilatında yurt çapında ‘mavi’ giyme modası başlamıştır. Genellikle erkekler mavi gömlek, mavi elbise, kadınlar ise mavi bluz ve mavi etek giymişlerdir. Böylece bir tür referandum modası ortaya çıkmıştır: Referandumda evet diyenler “mavi” renk, hayır diyenler ise “turuncu ve sarı” renkleri tercih etmişlerdir (Tercüman, 4 Temmuz 1987, s.10).

Referandum tarihi yaklaştıkça durum tam anlamıyla “renklerin savaşı”na dönüşmüştür. Örneğin Başbakan Turgut Özal'ın Sivas'taki konuşmasını dinlemek üzere Ankara'dan kalkan ve gazetecileri taşıyan uçakta yer alan gazeteci Taha Akyol'un bir şey dikkatini çekmiştir: “*Yugoslavya'dan özel olarak kiralanmış uçağın Türk hosteslerine turuncu bluz giydirilmişti... Hosteslerin rujları ve ojeleri de turuncu idi! Uçağın tavanına turuncu fiyonklar asılmıştı... Yolculara dağıtılan alkolsüz meyve kokteylinin rengi de turuncu idi, lokumların kağıtları da!...*” (Akyol –Tercüman–, 26 Ağustos 1987, s.7).

6 Eylül'e bir kala ise her şey zıvanadan çıkmıştır. Hüsamettin Cindoruk için “*Turuncu nonoş rengidir!*”. Başbakan Turgut Özal için ise “*Mavi Yunan rengidir!*”.

¹³ DYP'nin siyasi yasakların kalkması için referandumda evet kampanyası yürüteceğini kamuoyuna duyurduğu kongredir.

¹⁴ Ecevit'in ünlü mavi gömleğine atıfta bulunmuştur.

3. Referandum Kampanya Sürecinde İki Lider Arasında Öne Çıkan Temalar

6 Eylül referandumu için mavi renkli evet kampanyası yürüten Demirel, bu süreçte sanki bir genel seçime girecekmiş edasıyla hareket etmiş ve Başbakan Özal ile ANAP'ı güncel hadiselerin içine çekmiştir. 12 Eylül 1980 öncesindeki hükümetler ile 1983 genel seçimleri sonrasında kurulan Turgut Özal hükümetini takip ettikleri iktisadi politikanın sonuçları açısından mukayese eden Demirel, ülkenin Özal döneminde gün geçtikçe kötüye gittiğini öne sürmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin temel problemlerinin işsizlik, enflasyon ve pahalılık, gelir dağılımı ve yoksulluk, (iç ve dış) devlet borçları ve durdurulmuş sanayileşme olduğunu belirtmiş ve büyüyen Türkiye'nin yerini, büzülen ve daralan Türkiye'nin aldığını savunmuştur.

Demirel, Özal döneminde takip edilen iktisadi politikanın halka yansımalarını anlatırken genellikle rakamların dilini kullanmıştır: “*Sevgili kardeşlerim, bizim bıraktığımız Türkiye’de 14 dakika çalışıp bir ekmek alınır. Bugünkü Türkiye’de aynı ekmek için 42 dakika çalışmak gerekiyor. 21 dakika çalışıp bir kilo şeker alınır. Bugünkü Türkiye’de 59 dakika çalışırsan bir kilo şeker alırsın. 3 saat çalışırsan bir kilo kıyma alırdın, şimdi 7,5 saat çalışırsan bir kilo kıyma alabilirsin. Şimdi evine kaç günde bir et giriyor, kaç günde...*” diye halka seslenmiştir. Ülkenin iyi idare edilmediğini ifade eden Demirel, 71 bin lira olan asgari ücretten 21 bin lira vergi kesildiğini hatırlatarak “*Asgari ücretten vergi almak adaletsizliğin ta kendisidir. Zekât bile olana farzdır. Olmayandan vergi almak günahdır*” şeklinde konuşmuştur (Tercüman, 3 Eylül 1987, s.6; Cumhuriyet, 14 Haziran 1987, s.10; Hürriyet, 14 Haziran 1987, s.16). 1980 sonrasındaki rejimle fakirleşme arasındaki bağı ustaca kuran Demirel, ekonomik kalkınma ancak demokratik rejimlerde mümkün olur fikrini işlemiştir.

Demirel, 12 Eylül öncesinin parti liderlerine siyaset yasakları getiren Anayasanın “Geçici 4. Maddesi”ni halka anlatırken bu maddenin insan haklarını içeren evrensel beyannamelere ve hukuka ters düştüğünü belirtmiş ve bu yasayı adaletin üzerine saplanmış bir hançer olarak değerlendirmiştir. Demirel, bu konuda halkın ilgisini çekmek adına konuşmalarında sıkça İslam Dini ve Kur’an-ı Kerim’den de örnekler vermiş, adalet eşitlik ve ehliyet vurgusu yapmıştır¹⁵.

¹⁵“Kuran’ın Nisa Suresinin 58. Ayetinde ‘Adaletle hükmediniz, işi ehline veriniz’ buyuruyor... Şu işe bakın. Asalet kokuyor asalet. Zap Suresinin 26. Ayetinde de ‘Ey Davut, insanlara adaletle hizmet et. Ezersen gazabımdan kurtulamazsın’ buyuruyor. Allah, ‘bana kul hakkıyla gelmeyin’ diyor. Sayın vatandaşlarım, bu referandum bir siyaset meselesi değil, hukuk, vicdan meselesi; bunun öbür dünyası var, ilahi adalet var”. (Cumhuriyet, 25 Ağustos 1987: s.12; Yeni İstanbul, 15 Haziran 1987: s.7).

Ayrıca Demirel, halka yakın bir dil kullanıp ilgi çekici örnekler verip benzetmeler yaparak akıllarda daha çok yer etmeye çalışmıştır: “*Anayasa yaptılar bizi mezara gömdüler. Aradan 5 sene geçince mezardan ses gelmeye başlamış. Ölmemişler, şimdi - Ey vatandaş gel bunların üstüne Ağrı Dağı’nu, Palandöken Dağı’nu koyalım nefes almasınlar - diyorlar... Referandumda evet oyu verin, bizi mezardan çıkarın. Oynamak istenen oyuna katılmayın*” (Cumhuriyet, 15 Haziran 1987, s.1,15) demiştir.

Demirel, Başbakan Özal’ın referandumdan evet çıkarsa 12 Eylül öncesine dönülür söylemlerinin ne kadar temelsiz olduğunu kanıtlamak için de Güneydoğu Bölgesi’nde artış gösteren terör olaylarına vurgu yapmıştır (Günaydın, 19 Temmuz 1987, s.1,5; Tercüman, 19 Temmuz 1987, s.1,7) Terör ve anarşinin hükümet farklılığı gözetmediğini belirten Demirel, ANAP hükümetinin bu konuda çaresiz kaldığını, devletin halkın can ve mal güvenliğini koruyamadığını ileri sürmüştür (Milliyet, 12 Temmuz 1987, s.1,8; Günaydın, 12 Temmuz 1987, s.5). Demirel’in yaşanan terör olaylarını gündeme getirmesi üzerine Başbakan Turgut Özal, genelde muhalefeti özelde ise Demirel’i milli birlik ve bütünlüğe zarar vermek ve hassas bir konuya siyaset bulaştırmakla suçlamıştır (Arcayürek – Cumhuriyet –, 14 Temmuz 1987, s.13).

Başbakan Özal’a göre referandum sandığından hayır sonucu çıkarsa Demirel başta olmak üzere eski liderler siyasetten tasfiye edilecektir, onların uzantısı olan partileri de büyük bir güç kaybına uğrayacaklardır. Böylesi bir durumda Özal lider bazında, ANAP da parti bazında alternatififsiz hale gelecektir.

Başbakan Özal, 3.5 yıllık iktidarları döneminde daha önceki hükümetlerin yapamadıkları işleri başardıklarını ileri sürmüştür¹⁶. “Ben yaptım – Ben yaparım” tarzındaki üslubuyla savunma sanayine ve yol yatırımlarına dayalı “Büyük Türkiye” özlemini sık sık dile getiren Özal, Türkiye’nin artık Avrupa’dan farkı kalmadığını iddia etmiş ve “*Biz yaparız kardeşim, biz yaptırırız arkadaşlar, ben emir veririm olur biter. Şimdi bakın ben size bir şey söyleyeceğim. Almanya’daki işçi kardeşim... Kapıkule’den gireceksin, Ankara’dan çıkacaksın. Bunun adı otopan. Adana’dan gireceksin Gaziantep’ten çıkacaksın. Tamam, anlaşıldı mı? İzmir’den gireceksin Denizli’den çıkacaksın. Anlaşıldı mı? Türkiye değişiyor, değişecek; bunu ilan ediyorum. Biz yaparız kardeşim, ben yaparım arkadaşlar...*” biçiminde konuşmuştur (Cumhuriyet, 23 Temmuz 1987, s.8).

¹⁶ “Bir zamanların çok iş yaptım diyenleri, iki iktidar dönemine bir Keban, bir de Boğaz Köprüsü’nü sığdırdılar. Bizim bir iktidar dönemimizde, 2. Boğaz Köprüsü, otopanlar, Keban’ın altı katı büyüklüğündeki Atatürk Barajı bitiriliyor. Irak boru hattının ikincisini yapıyoruz.” (Tercüman, 24 Haziran 1987: s.6; Hürriyet, 24 Haziran 1987: s.17).

Meydanlardan hükümetin icraatlarını dile getiren Özal'a göre, ANAP bir yandan 'sosyal demokrat' öte yandan 'muhafazakâr' bir partidir. ANAP'ın kendisine sosyal demokratım diyen partilerden daha fazla sosyal adaletçi olduğunu ifade eden Özal gecekondulara tapu dağıtılmasını ve Fakir Fukara Fonu'ndan ihtiyaç sahiplerine yardım sağlanmasını bu iddiasına kanıt olarak göstermiştir. Ayrıca ANAP'ın muhafazakâr bir parti olduğunu da vurgulayan Özal, "*ANAP'ın muhafazakâr bir parti olduğunun işareti, Boğaz'da yaptırdığımız ikinci köprüye Peygamberimizin lütfuna mazhar olmuş Fatih Sultan Mehmet'in adını vermemizdir*" demiştir (Hürriyet, 20 Temmuz 1987, s.14; Cumhuriyet, 20 Temmuz 1987, s.11). Ayrıca kendisinden önce Türkiye'de vatandaşa hizmetten söz edilemeyeceğini belirten Özal, ANAP'ın geçmiş dönemdeki iktidarlardan yalnızca Menderes hükümetleriyle mukayese edilebileceğini ileri sürmüş ve "*Rahmetli Menderes yol devrini açtı. Biz de otoyol devrini açtık*", "*Menderes döneminde yeni 76 ilçe ilan edildi, ama ANAP döneminde 103 yeni ilçe yapıldı*" diyerek bu sefer de kendisini, Menderes ile kıyaslayarak bir tık daha yukarıda olduğu izlenimini vermeye çalışmıştır (Cumhuriyet, 14 Ağustos 1987, s.1,10; Günaydın, 22 Temmuz 1987, s.5; Cumhuriyet, 27 Temmuz 1987, s.7).

Demirel ise ANAP iktidarı döneminde yılların boşa geçirildiğini ve Türkiye'de yapılan tüm büyük işlerin temelinde DP'nin ve AP'nin olduğunu öne sürmüştür.

Yasaklı lider Demirel'i referandum öncesinde en çok rahatsız eden şey Özal'ın yürütmekte olduğu "*Referandumdan evet çıkarsa Türkiye'de 12 Eylül öncesindeki anarşi ortamına geri dönlür. Zira yasaklı liderler bu anarşiden ve dökülen kandan sorumludurlar*" propagandası olmuştur¹⁷. "12 Eylül Tellallığı" olarak nitelendirdiği Özal'ın bu iddialarını etkisiz kılabilme adına Demirel

¹⁷ Özal, siyaset yasaklarının ülke yönetiminde başarılı olamayan politikacılara, asker tarafından konulan bir ceza olduğunu ifade etmiş ve tabiri caizse 12 Eylül'ün en önde gelen savunucusu olma rolünü üstlenmiştir: Özal: "*O zamanki yöneticiler ülkede anarşi ve terör havası sürerken, reisicumhuru bile seçememişlerdi ve askerler onlar bu işi beceremedi deyip, 10 yıllık ceza vermeyi kararlaştırdılar. Bu cezayı mahkeme kararı ile değil de 1982 Anayasa'sına koyup millete onaylattılar*" şeklinde konuşmuştur (Tercüman, 20 Ağustos 1987: s.7; Milliyet, 22 Ağustos 1987: s.13; Sabah, 22 Ağustos 1987: s.5). Yine bir başka konuşmasında Özal: "*1980 öncesi anarşi ve ekonomik durumun felaketini biliyorsunuz. O zamanki siyasiler, bunu çözmek yerine birbirleriyle kavga ediyorlardı. Türkiye, tam uçurumun eşiğindedi. Ya iç harp çıkacak ya da ordumuz müdahale ederek bunu önleyecekti. Mecburen müdahale etti. Sonra bir anayasa yaptı. Bu sorumluluğu olan siyasilere bir yasak koymak gerekiyordu. Ama bunlar mahkemeye verilemezdi. Çünkü siyasi sorumlulukları vardı. Anayasaya bir geçici maddeyi koydu, 10 yıl siyaset yapamayacaklar dedi. Bu sadece ceza olsun diye değil. Artık anlaşılan, birbirleriyle uzlaşan yeni siyasetçiler ortaya çıksın diye yapıldı.*" (Günaydın, 24 Ağustos 1987: s.5).

gittiği her yerde halka, “Şayet 12 Eylül öncesinde AP’nin eli kana bulaşmış ve bunun da somut kanıtları olmuş olsaydı askeri rejim, beni ve AP’yi bu suçlarla mahkûm etmez miydi?” diye sormuştur. Demirel, bu tür söylemlerin devletin güvenlik güçlerini sanki bir siyasi partinin muhafız alayınıymış gibi gösterdiğini, bunun ise güvenlik kuvvetlerine hakaret olduğunu¹⁸; Özal’ın şimdi suçladığı siyasi liderlerin 12 Eylül öncesinde mahiyetlerinde çalıştığını unutmaması gerektiğini, o dönemde bu tür suçlayıcı iddialarda bulunmadığını hatta Özal’ın 1983’te siyasete atılırken (Demirel’in) kendisinden icazet istediğini ve siyasi boşluktan istifade edip AP’nin mirasına konduğunu dile getirmiştir¹⁹.

Demirel nasıl ki Özal’ın “12 Eylül Tellallığı” politikasından rahatsızlık duymuşsa Özal da Demirel’in rüşvet ve yolsuzlukların hesabını mutlaka tek tek soracağıız şeklindeki söylemlerinden huzursuz olmuştur.

Özal dönemini ‘karanlık bir devir’ olarak niteleyen ve ‘Rüşvet, suiistimal, haksızlık, adaletsizlik, partizanlık görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Bu devir kapanmalıdır ve hesabı mutlaka sorulmalıdır’ (Cumhuriyet, 19 Temmuz 1987, s.1) şeklinde sözler sarf eden Demirel’e karşı Özal da “seninki benden daha kara” tarzında bir politika yürütmüştür. Özal, Demirel’i sert bir şekilde eleştirerek haksız kazanç ile yolsuzluklardan söz edenlerin kendi devirlerindeki çuvaldızı görmeyip başka yerde iğne aradıklarını belirtmiş ve “Yahya Demirel Olayı”nı hatırlatmıştır. Özal: “Bugün yolsuzluktan söz edenler, kendi devirlerinde kardeşlerinden, yeğenlerinden dolayı kendilerine sürülen lekeyi unutmamalıdır” demiş ve kendi dönemlerinde yaptıkları işlerden en önemlilerinden birinin haksız

¹⁸ “12 Eylül öncesindeki anarşiyi bir yere mi kapadılar da; vatandaş hayır demezse üstüne mi salıverecekler...” (Hürriyet, 15 Haziran 1987: s.1,14).

¹⁹ “Şimdi, milletin önüne bir öcü diyorlar: 12 Eylül öncesine dönersiniz ha! 12 Eylül öncesinde o benim müsteşarımdı. O zaman kötü ise müsteşarlığı kabul etmeseydi. Evet, o zaman kan döküldü. Ama sorumlusu biz olsaydık, huzurunuzda olmazdık. AP’nin bir tek ferdi bile 12 Eylül’den sonrası suçlanıp mahkemeye götürülmemiştir. Suçlu olsaydık, yakamıza yapışarlardı. İşte yakam gelsin yapışsınlar. Milletin seçme hakkını önlemek için milleti 12 Eylül öncesine dönersiniz diye korkutanlar, 12 Eylül tacirliği yapıyorlar” (Tercüman, 14 Haziran 1987: s.7). “Türkiye’de güvenliği kim sağlayacak? Güvenlik ihale edilemez. Devletin güvenlik kuvvetleri sizin idarenizde sağlar da, başkasının idaresinde niye sağlayamaz? Devletin güvenlik kuvvetleri sizin muhafız alayınız, hassa alayınız mı? O zaman devletin güvenlik kuvvetlerini bir siyasi angajmanın içine sokarsınız. O zaman devletin güvenlik kuvvetleri, sizin güvenlik kuvvetleriniz haline geliyor ki, bu güvenlik kuvvetlerine en büyük iftira, bühtandır...“Geçici 4. Madde ortadan kalkarsa gene Demirel, Ecevit, Erbakan, Türkes ortaya çıkar, ortalığı karmakarışık ederler”, diyorlar. Bunlar, ertesi günü başbakan, bakan bir şey falan olacak değiller. Kim o Demirel? Senelerce yanında müsteşarlık yaptığın kişi. Kim o Erbakan? 1977 senesinde İzmir’den senato adaylığını kabul ettiğin kişi. Acaba şimdi mi “Ortalığa çıkar, karmakarışık ederler” kanaatine vardın, diye adama sorarlar.” (Tercüman, 15 Haziran 1987: s.7; Milliyet, 15 Haziran 1987: s.9; Günaydın, 15 Haziran 1987: s.5; Sabah, 15 Haziran 1987: s.5; Hürriyet, 15 Haziran 1987: s.14).

kazancın ortadan kaldırılması olduğunu, bu yüzden de eski güzel günlerine dönmek isteyen tüm vurguncuların DYP ile birlikte hareket etmeye çalıştıklarını ileri sürmüştür (Günaydın, 15 Haziran 1987, s.1,5; Milliyet, 15 Haziran 1987, s.9).

Başbakan Özal'ın Yahya Demirel ile ilgili yolsuzluk iddialarını gündeme getirmesi üzerine Süleyman Demirel, bu iddiaların başı dara düşenler tarafından çığneden bir sakız haline geldiğini belirtmiş ve bugünkü hükümetin Yahya Demirel'i öne sürerek hırsızlık ve yolsuzluklarını kapatamayacağını dile getirmiştir²⁰.

Başbakan Özal'ın Süleyman Demirel'in yeğeni Yahya Demirel'i rüşvet ve yolsuzluk konusunda kamuoyuna servis etmesi üzerine DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk da yıllardır avukatlık mesleğini icra ettiğini ve ilk kez sanığın davacıdan hesap sorduğunu kaydederek; Özal ailesini Hacıhüsrev Mahallesi'ndeki yankesici ailelere benzetmiş ve Özal'ın asıl kızından, damadından ve kardeşlerinden hesap sorması gerektiğini ifade etmiştir²¹.

Öte yandan Başbakan Özal'ın referandum sonucunda şayet evet oyları fazla çıkacak olursa toplumun hassasiyet gösterdiği aşırı sol ekole mensup Doğu Perinçek ve Behice Boran gibi kişilerin de tekrar aktif siyasete dönerek kaldıkları yerden devam edeceklerini yani komünizm politikası yürüteceklerini söylemesi, referandumda 'mavi – evet' için mücadele veren yasaklı lider Demirel'i rahatsız eden bir başka mesele olmuştur (Tercüman, 17 Haziran 1987, s.6; Hürriyet, 17 Haziran 1987, s.15; Yeni İstanbul, 17 Haziran 1987, s.7; Günaydın, 17 Haziran 1987, s.5). Demirel bu konuda önce sessiz kalmayı tercih etmiş, bu olmayınca da sessizliğini bozup Behice Boran ve Doğu Perinçek'in de kendisi ile eşit haklara sahip yurttaşlar olduğunu kamuoyuna anlatmaya çalışmıştır. "*Boranlar'ı, Perinçekler'i halk seçerse tabii ki iktidara gelecekler. Halkın iradesinin üstüne*

²⁰Demirel, gazetecilerin "Başbakan, sizin yeğeninizin de yolsuzlukları olduğunu söylüyor" hatırlatması üzerine:"Bu sakız çok çığnendi. Her dara düşen, Yahya sakızını çığner. Yahya Türkiye'de ben de Türkiye'deyim. Yahya'yı mahkemeye ve hapishaneye ben gönderdim. Türkiye'de şimdi hırsızlık varsa, Yahya diye örtemezsiniz. Bugünkü hırsızlıklar takipsiz bırakılmaz. Yahya'ya sığınmayı acizlik adederim" demiştir (Milliyet, 16 Haziran 1987: s.8; Sabah, 16 Haziran 1987: s.1,5).

²¹ Cindoruk: "Sayın Başbakan hesap soruyor. Ben ona hesap soracak muhataplar göstermek istiyorum. Kızından, damadından sorsun, kardeşlerinden sorsun. Milyarları, Jaguarları, Mercedesleri, mağazaları nereden buldunuz diye sorsun. Başbakan'ın görevi bu. Bakanlarından hesap sorsun. Hesap sorması gereken kişiler DYP değil, ailesindeki ve çevresindeki insanlardır. Sayın damadı Mercedes'ini değiştiriyor. Bu Mercedes davulun içinden mi çıktı? Sorsun da öğrensin." (Yeni İstanbul, 17 Haziran 1987: s.7). "İstanbul'da bir Hacıhüsrev Mahallesi vardı, ailece yankesiciler. Türk siyasi hayatına Hacıhüsrev ailesini getiren Başbakan'ın DYP'den hesap sormaya hakkı yoktur" (Milliyet, 17 Haziran 1987: s.9).

ipotek mi koydun? Sen bu memleketin çocuğusun da bu adamlar bu memleketin çocuğu değil mi?” diyerek bir nevi kendisini demokrasi konusunda samimi olmamakla itham eden sol entelektüellere göz kırpmıştır (Cumhuriyet, 18 Ağustos 1987, s.1,13). Ancak Demirel bu söylemi üzerinden henüz bir hafta geçmeden bu sefer de *“Bu çıkarsa Behice Boran da çıkacak diyor. Boran, Türk vatandaşı değil ki...”* diye konuşmuştur²² (Cumhuriyet, 23 Ağustos 1987, s.15).

Yasaklı lider Demirel referandum kampanyası sırasında 21 bin kilometre yol kat ederek 31 ili dolaşmıştır. Başbakan Özal ise büyük bölümü resmi açılış ve temel atma töreni görünümü altında olmak üzere 27 ile gitmiştir ve bu gezilerinde 22 bin kilometre yol kat etmiştir. DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk da referandum kampanyası boyunca gerek Demirel ile gerekse yalnız 19 bin kilometre yol alarak halktan “evet oyu” istemiştir (Günaydın, 6 Eylül 1987, s.5).

Başbakan Özal’a kıyasla Demirel’in mitingleri daha coşkulu ve heyecanlı geçmiştir. Demirel mavi kampanyasının en büyük ve coşkulu mitinglerini Samsun, Bursa, Kahramanmaraş, Aydın, Elazığ, Afyon, Zonguldak, Denizli, Eskişehir ve Kütahya’da yapmıştır. Kayseri ve Çorum’da ise Özal, bu konuda Demirel’e açık ara fark atmıştır. Ayrıca Özal, Gaziantep ve Sivas’ta da büyük ve heyecanlı kalabalıklara hitap etmiştir. Diğer illerde ise Özal’ın turuncu mitinglerindeki kalabalıklar Demirel’inkine kıyasla orta düzeyde kalmıştır. Isparta ve İzmir gezileri ise Başbakan için “can sıkıcı” olmuştur (Akyol – Tercüman–, 31 Ağustos 1987, s.1,7).

Siyasi yasakların akıbeti için 6 Eylül 1987’de yapılan referandum sonucunda kıl payı farkla da olsa “evet oyları” fazla çıkmış ve 12 Eylül öncesinin liderleri siyasi haklarına tekrar kavuşmuşlardır. Evet ve hayır oyları arasında sadece ve sadece “75.066” oy farkı vardır²³. Bu ucu ucuna kazanılan zafer,

²²ANAP, bu politikasını referandum sonuna kadar sürdürmüştür. Örneğin, Başbakan Özal’ın Afyon / Hükümet Meydanı’ndaki -Hayır-lı kampanyası, Adana milletvekili Yılmaz Hocaoglu’nun vatandaşlara, “12 Eylül öncesindeki orak – çekiçli bayrakların taşındığı günlere dönmek ister misiniz? Enternasyonal marşının söylendiği günleri ister misiniz?” tarzında sorular yöneltmesiyle başlamıştır (Tercüman, 25 Ağustos 1987: s.6).

²³ 6 Eylül 1987 Referandum Sonuçları:

Sandık Sayısı:	98489
Kayıtlı Seçmen Sayısı:	26.095.630
Oy Kullanan Seçmen Sayısı / %	24.436.821 / 93,6
Geçersiz Oy Sayısı / %	1.088.965 / 4,5
Geçerli Oy Sayısı / %	23.347.856 / 95,5
Evet Sayısı / %	11.711.461 / 50,2
Hayır Sayısı / %	11.636.395 / 49,8

(TÜİK, 2008: s.112).

6 Eylül 1987 Referandumunda Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in Faaliyetleri

yasaklar kalkmış olmasına rağmen muhalefeti ve eski liderleri memnun etmemiştir.

Kıl payı farkla neticelenen referandum sonuçlarına göre Güneydoğu Anadolu ve Trakya ile Ege – Akdeniz sahil kentlerinde (Çanakkale, Balıkesir ve Aydın hariç) evet tercihi yüksek çıkarken; İç – İç Batı Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesindeki illerde hayır oyları ağırlık kazanmıştır.

Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerde sonuçlar kıl payı farkla “turuncu lehine” neticelenmiştir. Üstelik evet – hayır arasındaki en yakın fark İstanbul'da görülmüştür. 3 milyonun üzerinde seçmenin sandık başına gittiği İstanbul'da hayırlar evetleri sadece 1821 oyla geçmiştir. İzmir'de ise durum tam tersidir. Şayet mavili evet oyları, İzmir'de turuncu hayır oylarına 206 bin fark atmasaydı, Türkiye genelinde sandıktan hayır çıkacaktı.

Demirel ve Özal kendi memleketlerinde ipi göğüslemişlerdir. Demirel'in memleketi Isparta'da evet oyları (% 71.2), Başbakan Özal'ın doğum yeri Malatya'da ise hayır oyları (% 71.3) yüksek çıkmıştır.

6 Eylül referandumunda “geçersiz oy” miktarı diğer referandumlara kıyasla daha fazla olmuştur. Geçersiz oyların oranı neredeyse % 5'tir. Bazı yazarlar halkın çeşitli gerekçelerle geçersiz oy kullanmasını haklı bulmuşlardır. Halkın % 5'lik bir kesimi ‘evet’ ya da ‘hayır’ oyu kullanmayıp geçersiz oy kullanarak referandumun siyasi sonuçlarına ortak olmak istememiştir.

Referandumun ortaya çıkarttığı önemli sonuçlardan biri de görsel ve yazılı basın toplum üzerindeki etki gücünün farklı olduğu gerçeğidir. Referandumda TRT, bir nevi iktidarın tekelinde olması nedeniyle Başbakan Özal lehine propaganda faaliyetinde bulunmuş ve turuncu renk için çalışmıştır. Yazılı basın ise TRT'nin tam aksine mavi oy için uğraş vermiştir diyebiliriz. Türkiye'de yayımlanan gazetelerin büyük bir kısmı evet kampanyası yürütmüş olmasına rağmen hayır oylarının beklenenden yüksek çıkması, kamuoyu oluşturmada yazılı basının sanılanın aksine televizyon ve radyo kadar güçlü olmadığını göstermiştir.

‘Evet’ ve ‘Hayır’ oylarının mantığına bakacak olursak:

Evet oyları sadece Demirel yüzünden tercih edilmemiştir. İnönü'nün telkinleriyle SHP'nin bir bölümü, demokrasiyi ilke olarak savunanlar, Özal'dan şikâyet edenler, pahalılık acısını çekenler, ‘Evet’ oylarının Anayasa'daki diğer yasakların da kalkmasını kolaylaştıracağını düşünenler, Ecevitçiler, Erbakancılar, Türkeşçiler... Evet'e mühür basmışlardır.

Peki kimler ‘Hayır’ı tercih etmiştir: Sadece Özal’ı sevenler mi? Cumhurbaşkanı Kenan Evren’e sempati duyanlar, Ecevit’i istemeyen SHP’liler, hatta Türk basınına göre Türkeş ve Erbakan’ı anarşi ve irticanın kaynağı gibi görenler, 12 Eylül öncesinin terör korkusunu yaşayanlar, istikrarsızlıktan çekinenler, hükümetten ilçe olma vaadi ve hizmet sözü alanlar ve hatta 12 Eylül’ü savunanlar... Referandum sonuçları bu birbirine geçmiş karmaşık unsurları içinde barındırmıştır...

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin üçüncü referandumu olan 6 Eylül 1987 referandumunu, sonuçları bakımından Türk siyaset tarihinin dönüm noktalarından biri olmuştur. Zira bu referandumla 1982 Anayasasının Geçici 4. Maddesi ile 12 Eylül öncesinin siyasi parti liderlerine getirilen siyaset yasakları tamamen kalkmıştır. Öte yandan Turgut Özal’ın Türk siyasetinin sağ cenahında, alternatifsiz kalma hayali de son bulmuştur.

Halk, prensipler ve günün pratikleri arasında karar vermek durumunda kalmıştır. Prensip olarak yasakların kalkmasını istemiştir. Ancak geçmişin kötü izlerini de unutmamıştır. Neticede bu iki tercihle demokrasi ile istikrar arasında kalınmış ve en doğru olan karar verilmiştir. Yani halk, kıl payı sonuçla tüm siyasilere anlamlı bir mesaj vermiştir. Buna göre seçmen; Özal’ın politikada rakipsiz kalmasını istememiş, geçim derdinden şikâyetini dile getirmiş, demokrasi özlemine haykırmış ama istikrar ve huzurdan da vazgeçmeyerek eskileri baş tacı etmediğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda evet oylarının az bir farkla da olsa hayır oylarını geride bırakması Türkiye’de demokratik sürecin yerleşmesine katkıda bulunmuştur diyebiliriz. Üstelik bu sonuçla Özal hükümeti siyasi bir bunalıma girmemiş, eski politikacıların mağduriyeti tartışmaları da son bulmuştur.

Öte yandan 6 Eylül referandumunun konusu şayet doğrudan temel insan hak ve hürriyetleri ile ilgili olmasaydı, bu referandum önceki iki referanduma kıyasla çok daha demokratik bir referandum olmuştur diyebilirdik. Önceki referandumlarda herhangi bir muhalefete izin verilmemiştir: Referandum konusunun lehinde konuşmak serbest, aleyhinde konuşmak ise yasak kılınmıştır. Yani olumlu oylar için her türlü propaganda yapılmıştır fakat karşı propagandaya izin verilmemiştir. 6 Eylül referandumunda ise “Evet” diyenler de “Hayır” diyenler de mavi rengi savunanlar da turuncu rengi savunanlar da dilediklerini söylemişler, diledikleri gibi propaganda yapmışlardır. 6 Eylül 1987

6 Eylül 1987 Referandumunda Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in Faaliyetleri

referandumunda kazanılan tecrübe Türk halkının sonraki yıllarda demokrasi serüveninde daha sağlam adımlar atmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Türkiye İstatistik Kurumu. (2008). *Halk Oylaması Sonuçları: 2007, 1988, 1987, 1982, 1961*. TÜİK Yayınları.

Evren, K. (1991). *Kenan Evren'in Anıları* (5.(a)/6.(b) Ciltler). Milliyet Yayınları.

Gazete

- Cumhuriyet, 20 Ekim 1982, Sayı: 20908, s.1,10.
Cumhuriyet, 9 Kasım 1982, Sayı: 20928, s.1,9.
Cumhuriyet, 8 Kasım 1983, Sayı: 21262, s.1,11.
Cumhuriyet, 3 Kasım 1985, Sayı: 21978, s.1,12.
Cumhuriyet, 4 Kasım 1985, Sayı: 21979, s.1,8.
Cumhuriyet, 7 Ocak 1986, Sayı: 22043, s.1,13.
Cumhuriyet, 9 Ocak 1986, Sayı: 22045, s.1,13.
Cumhuriyet, 9 Ocak 1986, Sayı: 22045, s.1,8.
Cumhuriyet, 1 Haziran 1986, Sayı: 22188, s.1,7.
Cumhuriyet, 19 Mayıs 1986, Sayı: 22175, s.1,7.
Cumhuriyet, 22 Haziran 1986, Sayı: 22207, s.1,12.
Cumhuriyet, 24 Eylül 1986, Sayı: 22298, s.1,12.
Cumhuriyet, 29 Eylül 1986, Sayı: 22303, s.1,13.
Cumhuriyet, 7 Şubat 1987, Sayı: 22434, s.1,13.
Cumhuriyet, 14 Haziran 1987, Sayı: 22559, s.1,10.
Cumhuriyet, 15 Haziran 1987, Sayı: 22560, s.1,15.
Cumhuriyet, 18 Haziran 1987, Sayı: 22563, s.9.
Cumhuriyet, 14 Temmuz 1987, Sayı: 22589, s.1,13.
Cumhuriyet, 19 Temmuz 1987, Sayı: 22594, s.1,10.
Cumhuriyet, 20 Temmuz 1987, Sayı: 22595, s.1,11.
Cumhuriyet, 23 Temmuz 1987, Sayı: 22598, s.1,8.
Cumhuriyet, 14 Ağustos 1987, Sayı: 22617, s.1,10.
Cumhuriyet, 12 Ağustos 1987, Sayı: 22615, s.8.
Cumhuriyet, 27 Temmuz 1987, Sayı: 22602, s.7.
Cumhuriyet, 18 Ağustos 1987, Sayı: 22621, s.1,13.
Cumhuriyet, 23 Ağustos 1987, Sayı: 22626, s.1,15.
Cumhuriyet, 5 Eylül 1987, Sayı: 22639, s.7.
Cumhuriyet, 25 Ağustos 1987, Sayı: 22628, s.1,12.
Günaydın, 14 Haziran 1987, Sayı: 6763, s.1,5.

- Günaydın, 15 Haziran 1987, Sayı: 6764, s.1,5.
Günaydın, 17 Haziran 1987, Sayı: 6766, s.5.
Günaydın, 12 Temmuz 1987, Sayı: 6791, s.5.
Günaydın, 19 Temmuz 1987, Sayı: 6797, s.1,5.
Günaydın, 22 Temmuz 1987, Sayı: 6800, s.5.
Günaydın, 6 Eylül 1987, Sayı: 6843, s.5.
Günaydın, 24 Ağustos 1987, Sayı: 6830, s.5.
Hürriyet, 14 Haziran 1987, Sayı: 14071, s.1,16.
Hürriyet, 15 Haziran 1987, Sayı: 14072, s.1,14.
Hürriyet, 15 Haziran 1987, Sayı: 14072, s.1,14.
Hürriyet, 17 Haziran 1987, Sayı: 14071, s.1,15.
Hürriyet, 24 Haziran 1987, Sayı: 14081, s.1,17.
Hürriyet, 20 Temmuz 1987, Sayı: 14107, s.1,14.
Hürriyet, 12 Ağustos 1987, Sayı:14127, s.1,15.
Hürriyet, 14 Ağustos 1987, Sayı: 14129, s.1,15.
Hürriyet, 15 Ağustos 1987, Sayı: 14130, s.13.
Hürriyet, 25 Ağustos 1987, Sayı: 14140, s.15.
Milliyet, 2 Kasım 1985, s.1,8.
Milliyet, 3 Kasım 1985, s.1,9.
Milliyet, 4 Kasım 1985, s.1,6.
Milliyet, 10 Ağustos 1987, s.1,8.
Milliyet, 12 Temmuz 1987, s.1,8.
Milliyet, 8 Mart 1986, s.8.
Milliyet, 14 Ağustos 1987, s.1,8.
Milliyet, 13 Ağustos 1987, s.8.
Milliyet, 15 Ağustos 1987, s.9.
Milliyet, 15 Haziran 1987, s.9.
Milliyet, 15 Haziran 1987, s.9.
Milliyet, 16 Haziran 1987, s.8.
Milliyet, 26 Mart 1984, s.1,3.
Milliyet, 19 Mayıs 1986, s.8.
Milliyet, 17 Haziran 1987, s.9.
Milliyet, 20 Temmuz 1987, s.7.
Milliyet, 30 Nisan 1983, s.1,13.
Milliyet, 29 Eylül 1986, s.1.
Milliyet, 21 Eylül 1986, s.9.
Milliyet, 22 Eylül 1986, s.8.
Milliyet, 24 Ağustos 1987, s.7.
Milliyet, 22 Ağustos 1987, s.13.
Sabah, 15 Haziran 1987, s.1,5.

6 Eylül 1987 Referandumunda Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in Faaliyetleri

- Sabah, 16 Haziran 1987, s.1,5.
Sabah, 13 Ağustos 1987, s.5.
Sabah, 15 Ağustos 1987, s.7.
Sabah, 22 Haziran 1987, s.5.
Sabah, 22 Ağustos 1987, s.5.
Tercüman, 14 Haziran 1987, Sayı: 9089, s.1,7.
Tercüman, 15 Haziran 1987, Sayı: 9090, s.1,7.
Tercüman, 17 Haziran 1987, Sayı: 9092, s.1,6.
Tercüman, 3 Temmuz 1987, Sayı: 9108, s.1,10.
Tercüman, 4 Temmuz 1987, Sayı: 9109, s.10.
Tercüman, 24 Haziran 1987, Sayı: 9099, s.1,6.
Tercüman, 9 Temmuz 1987, Sayı: 9114, s.1,7.
Tercüman, 10 Temmuz 1987, Sayı: 9115, s.3,10.
Tercüman, 22 Haziran 1987, Sayı: 9097, s.10.
Tercüman, 19 Temmuz 1987, Sayı: 9124, s.1,7.
Tercüman, 3 Ağustos 1987, Sayı: 9139, s.6.
Tercüman, 22 Temmuz 1987, Sayı: 9127, s.1,6.
Tercüman, 15 Ağustos 1987, Sayı: 9148, s.1,7.
Tercüman, 15 Ağustos 1987, Sayı: 9148, s.5.
Tercüman, 15 Ağustos 1987, Sayı: 9148, s.6.
Tercüman, 3 Eylül 1987, Sayı: 9167, s.1,6.
Tercüman, 20 Ağustos 1987, Sayı: 9153, s.1,7.
Tercüman, 25 Ağustos 1987, Sayı: 9158, s.6.
Tercüman, 26 Ağustos 1987, Sayı: 9159, s.7.
Tercüman, 31 Ağustos 1987, Sayı: 9164, s.1,7.
Yeni İstanbul, 15 Haziran 1987, Sayı: 13332, s.1,7.
Yeni İstanbul, 17 Haziran 1987, Sayı: 13334, s.1,7.
Yeni İstanbul, 22 Haziran 1987, Sayı: 13339, s.1,7.
Yeni İstanbul, 25 Ağustos 1987, Sayı: 13403, s.1,7.

EXTENDED ABSTRACT

Objective: The Turkish Armed Forces, led by the then Chief of General Staff Gen. Kenan Evren, attempted a military coup on September 12, 1980 and took over the administration of the country. The group of high commanders who carried out the coup called themselves the National Security Council (NSC). Kenan Evren assumed the duties and powers of the Presidency and the President of the National Security Council. Compared to the military intervention in 1971, this coup movement has been found to be much more radical. Because the NSC, which took over the administration, dissolved the government and the parliament and declared martial law throughout the country. He closed political parties on 16 October 1981.

Under the control of the military regime, the new constitution was put to a referendum on November 7, 1982, prepared in Turkey. With the "Provisional 4th Article" of the new constitution, which was accepted by 91.4% of the voters despite all its flaws and deficiencies, the politicians of the period before September 12 received the first signal that they would enter into a long wait. Accordingly, the leaders and administrative staff of the dissolved political parties were banned from politics for ten years, and some deputies and senators and the administrative staff outside the Parliament for five years. Working in placing a ban on politicians before 12 September 1980, and has tried to put forward a coup product of the 1982 Constitution of the Provisional Article 4 against leading figures in the right-wing politics in Turkey is Turgut Ozal and Suleyman principles they exhibit the kind of behavior Demirel and interests in the context.

Method: This study is based on periodicals of the period. A detailed study has not been done before regarding the 6 September 1987 referendum that determines the outcome of the political bans imposed by the "Provisional Article 4" of the 1982 Constitution. The center of gravity of previous studies is on the legal nature of referendums. With this study, both the propaganda activities of the right leaders in the referendum of 6 September 1987 were mentioned and the view of the right wing towards the referendum was tried to be revealed.

Results: September 6, 1987 referendum, the third referendum in the history of the Republic of Turkey, the results in terms of Turkish political history has been one of the turning points. Because, with this referendum, the fate of the temporary article 4 of the 1982 Constitution and the political bans imposed on the political party leaders before September 12 was determined. In addition, another important result of the 6 September 1987 referendum was the end of Turgut Özal's dream of staying without an alternative in the right flank of Turkish politics.

Conclusion and Discussion: With this referendum, the Provisional 4th article of the 1982 Constitution and the political bans imposed on the political party leaders before September 12 were completely lifted. On the other hand, Turgut Özal's dream of staying without an alternative in the right flank of Turkish politics has also come to an end. The public had to decide between principles and daily practices. In principle, he wanted the bans to be lifted. However, he has not forgotten the bad traces of the past. As a result, with these two choices, it was stuck between democracy and stability and the right decision was made. In other words, the public gave a meaningful message to all politicians with a narrow result. Accordingly, voters; He did not want Özal to remain unrivaled in politics, expressed his complaint about his livelihood, cried out his longing for democracy, but emphasized that he did not give up stability and peace and did not give up the old ones. In this direction, albeit a small margin yes no votes to outpace their vote has contributed to the establishment of the democratic process in Turkey can say. Moreover, with this result, the Özal government did not go into a political crisis, and the discussions on the victimization of former politicians ended.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49523>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 18-02-2021
Kabul Tarihi: 18-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 18-02-2021
Accepted: 18-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Taşdöner, K. (2021). İmparator Tiberius Yönetiminin Roma Edebiyatı Üzerindeki Etkisi: Davalar, Sürgünler ve İdamlar. *Journal of History School*, 51, 990-1003.

İMPARATOR TİBERİUS YÖNETİMİNİN ROMA EDEBİYATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: DAVALAR, SÜRGÜNLER VE İDAMLAR

Kevser TAŞDÖNER¹

Öz

Roma'nın ilk imparatoru ve Iulius- Claudiuslar sülalesinin ilk tahta çıkan üyesi Caesar Augustus, Roma'nın cumhuriyetten imparatorluğa giden sürecini başlatmış, 45 yıl tek başına yönetimi elinde tutarak amaçladığı reformist girişimlerini başarılı bir şekilde sonuçlandırmıştı. Yaklaşık üç yüzyıl boyunca dış ve iç savaşlarla yıpranmış olan Roma halkı bu dönemde uzun süredir sahip olamadıkları refaha kavuşmuşlardı. Yönetim, ekonomi, askeri ve sosyal alanın her kolunda yapılan yeniliklerle siyasi anlamda gücü tartışmasız olan Roma'da, Caesar Augustus yönetiminin sağladığı siyasi ortamın ürünleri özellikle edebiyatın "Altın Çağ" olarak adlandırılan dönemini yaşattı. Bunun yanında aynı siyaset yasaklar, sürgünler ve yükümlülüğü arttırılan cezalar getirdi. Caesar Augustus, İS 14 yılında hastalanarak hayata veda ettiğinde, Roma, bir dünya imparatorluğuydu. Fakat kendisinden sonra tahta çıkan Iulius- Claudius sülalesinin ikinci yöneticisi Tiberius yönetiminde Roma edebiyatı parlaklığını kaybetmeye başladı. Roma edebiyatında "Gümüş Çağı" olarak adlandırılan dönem İmparator Tiberius'un yönetimi ile başladı. Ancak yeni imparator, devraldığı gücü idare etmeye çalışırken Roma edebiyat ve entelektüelleri üzerinde nasıl etki sağladı. Bu çalışmadaki amacımız, bu sorunun yanıtını aramak, değerlendirmesini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Augustus, Tiberius, Gümüş Çağ, Roma

¹Dr. Öğretim Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı. Orcid: 0000-0003-4077-5444.

The Influence of the Emperor Tiberius Rule on Roman Literature: Lawsuits, Exiles, and Executions

Abstract

Caesar Augustus, the first emperor of Rome and the first enthroned member of the Julius-Claudian family, initiated the process of Rome from the republic to the empire and successfully concluded his reformist initiatives by holding the government alone for 45 years. The Roman people, worn out by foreign and civil wars for about three centuries, attained the prosperity they had not had for a long time during this period. In Rome, whose political power is indisputable with the innovations made in all branches of the administration, economy, military and social sphere, Caesar lived the period of the so-called "Golden Age" of literature, especially the products of the political environment provided by Augustus. In addition, the same policy brought bans, exiles and punishments with increased responsibilities. Rome was a world empire when Caesar Augustus died sick in AD 14. However, under Tiberius, the second ruler of Julius-Claudius, who ascended the throne, Roman literature began to lose its luster. The period called "Silver Age" in Roman literature started with the rule of Emperor Tiberius. But how did the new emperor have an influence on Roman literature and intellectuals while trying to manage the power he inherited. Our aim in this study is to seek the answer to this question and make its evaluation.

Keywords: Augustus, Tiberius, Silver Age, Rome.

GİRİŞ

İÖ 80 –İS 14 yılları arası, Roma edebiyatının en parlak yılları olduğu için *Altın Çağ* olarak adlandırılır. Bu çağ kendi içinde iki ayrı döneme ayrılır. Ünlü hatip ve devlet adamı Marcus Tullius Cicero'nun ismi ile anılan *Cicero Dönemi* (İÖ 80-İÖ 43) ve Roma'nın ilk imparatoru Caesar Augustus'un adıyla anılan İÖ 43-İS 14 yılları arası *Augustus Dönemi*'dir. Düz yazının ve Latince'nin geliştiği Cicero Dönemi'ne (Demiriş, 2009, s. 121) özellikle ünlü hatibin söylevleri damga vurmuştur. Augustus Dönemi, Roma edebiyatının en güzide eserlerinin verildiği dönemdir. Bu dönemde gerek şiir gerek düzyazı gerekse tarih alanında önemli çalışmalar ortaya koyan entelektüel çevre oluşmuştur. Böyle bir entelektüel çevrenin ve eserlerinin oluşması, Caesar Augustus'un Principatus dönemi ile başlattığı barış ve huzur ortamı sayesindeydi (White, 2007, s. 321-339).

Princepsin, Roma Devleti'ni yeniden yapılandırmak adına giriştiği reformlarının, Roma halkı ve entelektüeller tarafından benimsenmesinde kullandığı en etkili yöntemlerden biri edebiyat oldu. Danışmanı ve çocukluk arkadaşı Maecenas'ın desteği ile bu konuda da oldukça başarı elde etti. Maecenas, yazarları etrafında toplayarak, eserlerinde milli ve siyasi temaları yazmalarını

sağladı. Caesar Augustus, yazarlara karşı diktatör gibi baskıcı bir tutum göstermedi. Bilakis onları hoşgörü göstererek teşvik edici oldu. Suetonius eserinde imparatorun hoşgörüsünden şöyle söz eder; *dönemin yetenekli kişilerine her türlü desteği verdi. Topluluk önünde yalnız şiirlerini ve tarih çalışmalarını değil, söylevlerini ve karşılıklı konuşmalarını okuyanları, hem iyi niyetle hem de sabırla dinledi. Ciddi olmadıkça ve çok değerli kişiler tarafından yazılmadıkça kendisi hakkında bir şeyler kaleme alınmasına güceniyordu ve edebiyat yarışmalarındaki konuşmalarda adının aşağılanmasına izin vermemeleri için praetorleri uyarıyordu* (Suetonius, *Augustus*, LXXXIX).

Söz konusu dönemin en ünlü tarihçileri ve şairleri şunlardır; Horatius, Vergilius, Propertius, Tibullus, Ovidius, Titus Livius, Velleius Paterculus, Strabonius, Assinius Pollio. Söz ettiğimiz gibi, Maecenas girişimleriyle bir grup şairi çevresinde toplamış ve onlara maddi destekte bulunmuştu. Özellikle öne çıkan şairlerden Horatius ve Vergilius parasal yönden zor durumdaydılar. Maecenas'ın verdiği desteğin teşviki ile hem ekonomik refaha hem de yazdıkları eserleri sayesinde Caesar Augustus'un önemli ölçüde takdirini kazandılar. Şüphesiz imparatorun takdirini kazanmaları onun reformlarını ve yeni yönetim sistemine yönelik propaganda niteliğinde eserler ortaya koymalarıydı (Çiçekdağı, 2013, s.145-146; Griffin, 2007, s.306-320). Ancak Caesar Augustus'un ortaya koyduğu yeni rejim bir bakıma bazı entellektüeller için sıkıntılı oldu. İmparatorun propagandacısı olmayıp kendi çizgisinden ayrılmayan şair Ovidius bu konuda bilinen en iyi örnektir. Aksine Princeps'in amaçladığı toplumsal ahlaka uymayan eserler yazan Ovidius, Roma edebiyatında derin iz bıraktı. İÖ 43-İS 17 tarihlerinde yaşamış olan şair, soylu bir aileden geliyordu ve Roma'da retorik eğitimi almıştı (Adkins-Adkins, 2004, s.249). Ovidius'un Caesar Augustus'u karşısına alan şiiri *Art Amor* "Aşk Sanatı" (Ovidius, *Aşk Sanatı*) adlı eseridir. Şair eserinde, genç Romalı erkekleri kızları nasıl baştan çıkaracağını, bir ilişkinin nasıl olacağını, mitolojiden örnekler vererek öğretici bir misyon üstlenmişti. Caesar Augustus, gençler arasında yayılan bu eserin, onları sapkınlığa, cinselliğe ve ahlak dışı davranışlara yönelttiğini iddia ederek, Ovidius'un eserini yasaklattı ve şairi İS 8 yılında sürgün ettirdi (Adkins-Adkins, 2004, s. 249). Bu döneme dair bir örnekte, Aleksandreialı Timagenes (İÖ yak.8-5)'dir. İÖ 55 yılında Roma'ya esir olarak getirilen ve eserlerinde sivri bir dil kullanan tarihçi, Caesar Augustus yönetimini ve Roma'yı eleştirdiği gibi, Caesar Augustus'un ailesi hakkında yaydığı dedikodular sonucu İmparatorluktan kovulmuştur (Yakut, 2017, s.83. Aleksandreialı Timagenes ile Augustus için bz. Fear, 2010, s.429-438). Şüphesiz Ovidius ve Aleksandreialı Timagenes ile ilgili bilgiler Suetonius'un ifadesi ile çelişiyor olsa da imparatorluğa geçişin yaşandığı bu süreçte bu çelişki Roma'nın hemen her alanında zaten vardı.

İÖ 42 yılında doğan, Tiberius Claudius Nero, Caesar Augustus'un eşi Livia'nın ilk eşinden olan oğludur. Patrici olarak dünyaya gelen Tiberius, iyi eğitim aldı ve Hellen kültürüne yakındı. Bunun yanında felsefi açıdan Stoacılara sempati duyan, ideolojik olarak da Roma gelenekçisiydi (Faulkner, 2008, s.214).

Tiberius ilk kamu görevlerine, üvey babası Caesar Augustus'un da yer aldığı oturlara katılarak başladı. Roma siyasetinde önemli vazifeler alan Tiberius, yerel halkların çeşitli davalarında savunma makamını temsil etti. Quaestorluk, praetorluk yetkileri alan (Suetonius, *Tiberius*, VIII, IX) Tiberius'un kamu görevleri yanısıra aldığı askeri görevler ise dönemin pek çok sorununa nokta konulmasını sağladı. Drusus ile birlikte, Doğu'ya ve Batı'ya seyahatler yaptı. İÖ 20 yılında, İÖ 63 yılında Karrhai Savaşı'nda kaybedilen Roma sancaklarını Parthlardan geri aldı (Paterculus, II, XCV, vd; Eutropius, VII, 9; Suetonius, *Tiberius*, IX). Ardından Roma İmparatorluğu'nun kuzey sınırında görevlendirildi ve ilk olarak İÖ 13 yılında ve tekrar İÖ 7 yılında *consullüğe* getirildi (Suetonius, *Tiberius*, IX). Zira gençliğinden beri gerek siyasi olarak gerekse askeri açıdan yetişmesine rağmen, Antik kaynaklarda Caesar Augustus'un istekli olmayıp, son seçeneği olarak İS 9 yılında Tiberius'u varis olarak atadığı net olarak ifade edilmiştir.

Tiberius'un eğitiminin temelini ise, Romalı seçkinlerin diğer üyeleri gibi, retorik oluşturmuştu. Disiplinin Latin tarafındaki ustası, Caesar Augustus'un yakın arkadaşı ve şairlerin koruyucusu ve Maecenas akımının ikinci lideri olan Messalla Corvinus'tu (Knox, 2004, s.9). Messalla'dan aldığı hitabet sanatını Tiberius kendi üslubunu katmıştı. Pek çok Antik edebi yazar onun farklı bir hitap kullandığından söz eder.

Tiberius, Caesar Augustus tarafından kendisine çok sayıda ve konuda ayrıcalıklar tanınmasına karşın Princepsin evlilik yaptırımından kaçamadı. Caesar Augustus'un kızı Iulia ile İÖ 11 yılında evlenmek için, çok sevdiği eşi Vipsania Agrippina'dan (Agrippa'nın kızı ve oğlu Drusus'un annesi) boşanmaya zorlandı (Suetonius, *Tiberius*, VII).

Tiberius'un Iulia ile olan evliliği başarılı olmadı. Kimi tarihçilere göre, evliliğinin verdiği gerginlikten dolayı kimilerine göre Caesar Augustus'un öfkesinden dolayı sürgün edildiği Rodos Adası'nda genç yaşına rağmen inzivaya çekildi. Tiberius'un gözlerden ve Roma siyasetinden uzak kalması onun, Roma bürokrasisi ve halkı üzerinde geleceğin imparatoru olmayacak düşüncesini yaratmış olabilir Fakat zamanla değişen tarihsel süreç Tiberius'u Roma'nın ikinci imparatoru yaptığı gibi Tiberius'un karakterinin şekillenmesinde de Rodos Adası zamanları etkili oldu. Tiberius Rodos Adası'nda hatip Gadara'lı Theodorus ile çalıştı (Suetonius, *Tiberius*, X; C. Dio, LV, 9; Paterculus, II, 100).

YÖNTEM

Bu çalışmamızda; İS 14 –İS 37 yılları arasında Roma'nın ikinci imparatoru Tiberius Claudius Nero yönetiminin baskıcı tutumunu, Romalı yazar ve şairlere olan etkisiyle birlikte Roma edebiyatının değişimi inceleme konusu edilecektir. Öncelikle Caesar Augustus Dönemi içinde tanımlanan edebiyatın Altın Çağı ile Tiberius Claudius Nero'nun iktidarı ile paralel başlayan edebiyatın Gümüş Çağı kıyaslama yapılacaktır. Yirmi üç yıllık iktidarı boyunca çok sayıda davaların ve infazların yaşandığı İmparator Tiberius Dönemi'nde, yazdıkları eserlerden dolayı yargılanıp ceza almış olan yazarlar ve şairler tespit edilecektir. Çalışmamızda ağırlıklı olarak konumuzla ilgili antik edebi yazarların eserleri incelenmiştir. Temel kaynak olarak, İS 55- 117 yılları arasında yaşamış olan Publius Cornelius Tacitus'un *Annales* (Yıllıklar) isimli eserini kullanıldı.

BULGULAR ve YORUM

Çalışmada, Tiberius Claudius Nero'nun biyografisi kısaca ele alındı. İmparatorun karakteri ve yönetim anlayışının Roma edebiyat dünyasına nasıl yansıdığı tespit edilerek, bu konu ile ilgili vakalar kronolojik olarak ele alınmıştır.

Tiberius Claudius Nero ve Edebiyatın Gümüş Devri

Tiberius'un Rodos Adası günlerinde Theodorus'un etkisi altında üslubu gelişirken, Mesalla'nın tekniğinden uzaklaşmıştı. Caesar Augustus Dönemi'nin popüler edebiyatçılarından dışında daha az kitlelere hitap eden edebi kişilere de destek vermişti. Yeni imparatorun edebiyat tercihi ya da yönetimindeki sert tutumu, Roma edebiyatının Altın Çağının sonunun gelmesinde ciddi anlamda etkili oldu. Bununla birlikte, Roma edebiyatının *Gümüş Çağı* Tiberius'un iktidarı ile başlamış oldu.

Caesar Augustus Dönemi'nde imparatorun reformist düşüncelerini Romalılık tutkusuyla sürdüren Vergilius, Horatius gibi şairlerin yanı sıra Ovidius, Catullus gibi bireysel duygulara hitap eden şairler de vardı. Gümüş Çağ farklılıklar taşısa da aslında Altın Çağı edebiyat dünyasının uzantısıydı. Cicero ve Augustus devirlerinin parlaklığı kalmayan Gümüş Çağ'da, çok sayıda eser ve yazar ortaya çıkmış olsa da nitelik bakımından klasik sayılabilecek eserler yoktu. Bir bakıma bu durum edebiyat dünyasının sönmüşlüğüydü. Altın Çağ edebiyatında öyle yazarlar ve eserleri ortaya konulmuştu ki sonradan gelen pek çok entelektüelin esin kaynakları olmuşlardı. Bu konuda en dikkat çeken Plinius'dur. Plinius söylevlerinde bariz şekilde Cicero'dan esinlenmiştir (Plinius,

Letters- introduction, s.15). Altın Çağ'ın kopyaları niteliğinde yazılan pek çok eser incelendiğinde, Latince'nin sadelikten uzaklaştığı da görülür.

Altın Çağ'ın Cicero Dönemi'nde Romalı entelektüeller tam bir özgürlük havası içinde yapıcı rol üstlenerek siyasi olaylarda yer aldılar. Principatus Dönemi'nde, daha önce de bahsettiğimiz gibi imparator, tek adamlı ilk yıllarında yazarlara büyük ölçüde özgürlük tanımıştı. Özellikle kendi siyasetini besleyen yazarlar dönemin en popüler isimleri oldular. Ancak Caesar Augustus, son yıllarında bu özgürlükçü ve hoşgörülü tavrını kaybetti. Caesar Augustus ile başlayan yazarlara karşı hoşgörünün azalması kendisinden sonra Roma'yı yöneten imparatorların dönemlerinde gittikçe azalmaya başladı. Bu konuda Tacitus eserinde, Domitianus (İS 81-96) Dönemi'nde (Suetonius, *Domitianus*, X, XI) tarihçilere yapılan baskı zincirinin ilk halkasının Tiberius Dönemi'nde, özellikle de Cremutius Cordus'un İS 25 yılında yargılanmasıyla başladığını yazar (Tacitus, *Annales*, 4, 34, 1). Zira cezai uygulamaların sertleşmesini Tiberius Dönemi'nde arttığını görüyor olsak da baskının derinden gelişi Caesar Augustus ile başlamıştır.

Siyasi yönetimin baskıcı tutumunun doğal sonucu bir edebiyat türü olan hitabet sanatının icaraa edenler, artık Cicero gibi efsanevi söylevler (Cicero'nun ölümü de yine kalemi sebebiyle olmuştu. İÖ 43 yılında Marcus Antonius'a karşı verdiği *Oratianes Philippicae* isimli söylevleri sonucunda idam edilmişti. Plutarkhos, *Cicero*, 64, 65; Appianos, *BC*, IV, 3; Paterculius, II, 66 vd; C. Dio, XLVII) yerine süslü püslü kelimelerle zenginleştirilmiş retorik sanatını geliştirmişti. Zira bu dönemin retorik ustalarının oluşmasında sadece baskıcı yönetim değil İmparatorluğun ulaştığı sınırsal büyüklük de etkili oldu. Şüphesiz, Roma sanatının ve edebiyatının temelinde Yunan kültürü etkiliydi. Özellikle III. Makedonya Savaşı (İÖ 172-168) sonrası, Hellen dünyasından Roma'ya götürülen esirler bu temeli atmıştı. Bir zaman sonra Cato gibi koyu Roma muhafazakârlarının öne çıkmasıyla Latin edebiyatı kendi kimliğine kavuşmuştu ya da öyle sanılmıştı. (Dürüşken, 2009, s.114,115). Çünkü imparatorluğun büyümesiyle farklı ırk ve kültürden pek çok entellektüel Roma siyasetinin ve edebiyatının içinde yer almaya başladı. Ancak Cumhuriyet Dönemi'nin Romalı ruhunu asla yansıtamadılar. Bu durumun sebebi elbette sadece farklı ırk ve kültürlere mensup olmalarından değil aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nda da genel olarak Romalılık ruhunun kalmayıydı.

Düzyazı ve şiirin kendi ayırt edici özelliklerini kaybederek birbirine yaklaştığı, şiiri andıran düzyazı örneklerinin, düzyazıyı andıran şiirlerin yazılmaya başladığı (Dürüşken, 2009, s.122), Tiberius döneminin baskıcı ve kontrolcü tutumları çerçevesinde işini yapmaya çalışan yazarlar, imparatorun

memnuniyetini göz önünde bulundurmak zorunda kaldılar. Bu konuda verebileceğimiz en güzel örnek, Stoacı düşünceye yakın olan filozof Seneca (İÖ 4- İS 65)'dir. Seneca'nın, Lucilius'a yazdığı mektubunda “*Evet, Lucilius, gençliğimde kendimi tamamıyla felsefeye vermişim. Fakat siyasal yaşama atıldıktan sonra o başlangıçtaki iyi alışkanlıklarımın pek azını koruyabildim*” şeklinde itiraf gibi sözleri (Seneca, *Epistulae ad Lucilium*, 108) dönemin siyasal yapısında, fozofun edebi eserlerinde nasıl yön değiştirmek zorunda kaldığını gösterir. Seneca aynı eserinde, Tiberius'un hoşlanmadığı felsefeden uzak durması konusunda babasının da kendisini uyardığını yazar.

Davalar, Sürgünler ve İdamlar

Caesar Augustus, imparatorluğunun ilk yıllarındaki hoşgörülü yapısını sonraki yıllarında muhafaza edememiştir. Tiberius Augustus kadar yargılamada hoşgörülü ve tahammüllü olamamıştır. Tiberius ise Caesar Augustus yönetimi döneminden itibaren suçlama ve yargılamada çok daha istekliydi. Suetonius'un eserinde; Aemilius Aelianus'un davasından bahseder. Aemilius Aelianus, Augustus'a karşı kötü düşünmekle suçlanınca, Augustus “*beni doğrulamamı isterdim, benim de bir dilim olduğumu Aelianus'a öğreteceğim: çünkü onun hakkında birçok şey söyleyeceğim*” şeklinde cevap vermişti. Fakat aynı mevzuya Tiberius daha sert bir cevap verince, Caesar Augustus, Tiberius'a “*sevgili Tiberius, bu konuda gençlik ateşine kapılma, hakkımda kötü konuşan birine de çok kızma, birinin bize kötülük yapmaması yeter*” şeklinde tavsiyede bulunmuştu (Suetonius, *Augustus*, L).

Tiberius'un imparatorluk yıllarını incelediğimizde, Aelianus'un davasındaki tutumun gençlik ateşinden ziyade karakteri olduğunu net olarak görebiliriz. Zira imparatorun sert tutumları yaşı ilerledikçe azalmamış aksine daha da agrasif hale gelmişti.

Yazılarından dolayı ilk imparatora ihanet davası, Caesar Augustus döneminde yaşandı. Dava, Titus Labienus'un tarih eserlerini içeriyordu. Iulius Ceasar'la İç Savaş'ta Gnaeus Pompeius'un önde gelen bir destekçisi olarak aynı aileden olan Titus Labienus, olağanüstü bir hatip olarak biliniyordu, ancak keskin dili ona aynı zamanda kendisine ayrı bir itibar kazandırdı. Yaşlı Seneca'ya (İÖ 55-İS 40) göre Titus Labienus'un eserleri, devlet tarafından yakılması emredilen ilk edebi eserlerdi. Retorik ustasının belirttiği gibi, “cezanın literatürden alınması gereken, duyulmamış bir yenilikti. Bu küçük düşürücü durum, Labienus'u muhtemelen infaz veya sürgüne göndermeyi engellemek için kendi canına kıyarak son bir meydan okuyan harekette bulunmasına yol açtı”. Titus Labienus'un eserleri yakılırken, çağdaşı Cassius Severus “*Şimdi canlı canlı yakılmalıyım çünkü bu kitapları ezberledim*” şeklindeki ifadesi ile tepkisini göstermiştir. (Seneca the Elder, *Controversiae*, X, 5,7, 8). Titus Labienus'un

kışkırtıcı tarih çalışmalarını ezberlediğini iddia eden 40 yaşındaki Cassius Severus, Augustus yönetiminin son on yılında cezaya çarptırılan üç entelektüelden ikincisidir. Cassius Severus mahkûm edildi ve Girit adasına gönderildi. Ancak davası burada bitmedi. Cassius imparatorun öfkesini tekrardan çekmiş olmalı ki İS 24 yılında, Cassius Severus'un davası yeniden Senato ve imparator Tiberius'un önüne geldi. Tiberius'un huzurunda yapılan mahkeme sonrası Cassius Severus, Seriphos Adası'na sürgüne gönderildi ve sürgününün dokuzuncu yılında bu adada İS 32 yılında öldü (Tacitus, *Annales*, 4, 21, 3). Titus Labienus'un kitaplarının yakılmaktan kurtulanları ve Cassius Severus'un eserleri, otuz yıl sonra imparator Gaius Caligula tarafından yeniden toplanıp halkın okuruna açılması emredildi (Suetonius, *Caligula*, XVI).

Tiberius Dönemi'nde Senato'nun adli faaliyetleri daha fazla gelişti ve gitgide Senato, senatörler ve seçkin atlı sınıfı üyeleri tarafından işlenen vatana ihanet ve cinayet suçlarına bakan başlıca mahkeme haline geldi. Örneğin, Tiberius'un kamusal oyunlardan hoşlanmaması Senato'nun oyuncularını İtalya'dan sürmesine neden oldu. Oyunlarda sergilenen gladyatörlerin sayısı da sınırlandırıldı. Senato'nun yetkileri oldukça artmıştı. Senato ile birlikte imparator, çok sayıda mahkeme düzenledi ve ceza uyguladı.

Tiberius'un imparatorluğunda bilinen ilk dava ise Cremutius Cordus'un davasıdır. Cordus, Cornelius Cossus ve Asinius Agrippa'nın consüllüğü zamanında, suçlanarak yargılandı. Daha önceleri eserleri ve adı çok duyulmamış olan tarihçinin yargılanma sürecinde pek çok kişi tarafından eserleri ilk kez duyulmuştu. Yargılanmasına sebep olan yazıları aslında Tiberius Dönemi'nden çok daha önceleri İulius Caesar'ın suikastine karışmış senatörlere dair yazılarıydı. Söz konusu yayınladığı yıllıklarında M. Brutus'a övgüler yazmış, C. Cassius için Romalıların sonuncusu ifadesini kullanmıştı. Satrius Secundus ve Pinarius Natta'nın savcılığını yaptığı mahkemede, imparatorun savunmasının aldığı tutum, Cremutios'un intihar kararını almasında etkili oldu. Cremutius Cordus mahkemede, eleştirilen sözlerinin Princepse ya da ailesine yönelik olmadığını, Brutus ve Cassius'un başarılarını övmediğini iddia ederek masum olduğunu söylemesine rağmen, ona karşı yapılan bu suçlamalardan dolayı, henüz karar açıklanmadan İS 25 yılında intihar ederek yaşamına son verdi (Tacitus, *Annales*, 4, 34, 1).

Cassius Severus ve Titus Labienus'un eserleri gibi, Senato tarafından yasaklanan Cremutius Cordus'un eserleri de İmparator Gaius Caligula tarafından cezaları kaldırılmıştır (Suetonius, *Caligula*, XVI).

İS 21 yılında C. Lutorius Priscus vakası, hem Tiberius'un edebi etkinliğe karşı aşırı hassasiyetini hem de tutumlarının onu çevreleyenlerin davranışlarını

ne derece etkilediğini gösterdi. Lutorius Priscus, İS 19 yılında Germanicus'un ölümü üzerine bestelediği ve Tiberius tarafından nakit bir hediye ile ödüllendirildiği bir şiirle ün kazanmıştı. İki yıl sonra imparatorun oğlu Drusus hastalanınca, Lutorius Priscus daha da büyük ödüller umuduyla yeni bir kompozisyon hazırladı. Ne yazık ki, Lutorius Priscus, eserini Publius Petronius'un evinde soylu kadınlardan oluşan bir izleyici kitlesine prova etti. Söz konusu dinleyici grubunda şairin kayınvalidesi Vitellia da vardı. Zira Drusus'un akıbeti şairin hazırlandığı gibi olmamıştı ve genç Drusus iyileşmişti. Lutorius Priscus'un kompozisyonu erken duyulmuş odu. Durusus'un ölümünü hesaplıyor gibi algılanmış olmalı ki o günkü konuşmasına dair suçlamalara maruz kalmıştı. Şairin ceza alması konusunda kayınvalidesi Vitellia ifade vermiş fakat ifadesi şairin ceza almasını engellememişti. Sonuç olarak, Lutorius Priscus, Senato tarafından yargılanıp ölüm cezasına çarptırıldı (Tacitus, *Annales*, 3, 49).

İS 23 yılında Tiberius, ceza konusunda daha da şiddete başvurdu. Bir kişinin yargılanıp suçlu bulunması halinde bir adaya sürgün edilmesi hala devam eden bir ceza uygulamasıydı. Ancak sadece ateş ve sudan mahrum bırakılmanın ötesinde Tiberius'un başvurduğu yöntem, Capitoliun Tepesi'nin güney tarafındaki Tarpeium uçurumundan suçlu bulunan kişinin atılmasıydı. Bunun ilk örneği, şair Aelius Saturninus'un idamıdır. Tiberius hakkında uygunsuz ayetler okuduğu suçlamasıyla Senato huzuruna çıkarılan şair mahkûmiyeti üzerine Tarpeium uçurumundan aşağı atılmıştı (Dio, LVII, 23).

İS 24 yılında Gaius Cominius, Tiberius hakkında skandal cümleler yazmakla suçlandı. Ancak Cominius'un Senatör olan erkek kardeşinin müdahalesi üzerine affedildi (Tacitus, *Annales*, 4, 31). Gaius Cominius, Tiberius Dönemi'nde affedilen çok az kişiden biridir.

Galya'da Narbo kentinde saygın bir hatip olan Votienus Montanus, imparatoru taciz ettiği için yargılandı. Davayı kanıtlamak isteyen tanıklardan biri olan Aemilius adlı bir asker ısrarla ifadesinde hiçbir ayrıntıdan kaçınmadı ve bu sebeple Tiberius, şahsına yapılan hakaretleri duymak zorunda kaldı. Tacitus'un aktardığına göre, duydukları karşısında Tiberius'u sakinleştirmek için yakın çevresi çok uğraşmıştı. Davanın sonucunda Votienus Montanus İS 25 yılında Balear Adaları'na sürgüne gönderildi ve dört yıl sonra sürgündeyken öldü (Tacitus, *Annales*, 4, 42; Knox, 2004, s.4).

Hakkında açılan dava sonucunda intihar eden bir retorikçi de Mamercus Scaurus'dur. Tiberius'un İS 17 yılında Roma yönetimine geçtiği ilk günden itibaren aktif olarak Roma edebiyatının içinde olan Mamercus Scaurus, İS 34 yılında bir suçlama ile karşılaştı. Mamercus Scaurus yazmış olduğu tragedyasında Tiberius'a karşı sözler içerdiği gerekçesiyle yargılandı. Mamercus

Scaurus'un ikinci eşi Sextia'nın ikna etmesi sonucu İS 34 yılında intihar ederek yaşamına son verdi (Tacitus, *Annales*, 6, s.29-30). Mamercus Scaurus'un yayınlanmış konuşmaları muhtemelen rahatsız edici trajediyle birlikte yakıldı.

Tiberius Dönemi'nin ünlü tarihçisi Velleius Paterculus, İS 30 yılında yayınladığı *Historia Romanae* adlı eserinde, imparatoru gururlandıran yazılar yazmış olsa da Tiberius'un son yıllarında eleştirel bir üslupla eserine devam etmiştir. Filozof Seneca ve Yaşlı Plinius da İmparatorun ilk yılları ile son yılları arasındaki tutumlarını, yönetimini eserlerinde karşılaştırmışlardır. Bunun sebebi, İmparator Tiberius, son yıllarında daha fazla şüpheli ve sert bir karaktere bürünmüştü. Zira Tiberius, bir soruşturma olmadan kurbanlarına saldırıda bulunmadı. İS 32 yılında suçlanan yedi sanık kurtuldu ve öldürülen dokuz sanıktan yalnızca iki kişinin masum olduğu biliniyordu. Yirmi üç yıllık iktidarı boyunca ihanetle suçlanan kişilerin sayısının altmış üç olduğu tahmin edilmektedir. Bu durumun devlet işlerinin çok sağlıklı yürütüldüğünü göstermemesine rağmen, Tiberius'un iktidarında ayırım gözetilmeden cinayet işlendiğini de ortaya koymamaktadır. İmparatorun sert tutumu sadece edebiyat dünyasına yönelik değildi. Bu konuda örnek verecek olursak ilk dikkati çeken aile üyelerine yönelik olanlardır. Tiberius, Germanicus'un oğlu Genç Drusus'u ve sürgüne yollandığı adada aç kalarak kendisini öldürdüğü söylenen çocuğun annesi Agrippina'ya karşı da acıma göstermedi. Agrippina'nın üçüncü çocuğu Gaius, uygulamada bir mahkûm olarak Capreae Adasında tutuluyordu. (Scullard, 1986, s.282)

Söz konusu yargılamalar ve cezalar, vatana ihanet davası *Maiestas* şeklinde yorumlanmıştı. Sıklıkla zayıf kanıtlara dayanan, iftira ve karalama olduğu öne sürülen erken tarihlerdeki birçok dava, Tiberius tarafından reddedildi. Bu davaların bazıları ise, emsal oluşturmak amacıyla ceza ile sonuçlandırıldı. İmparatora ihanet ve İmparatora hakaret davalarını kapsayan bu yasa Tiberius Dönemi'ne damga vurdu. Nitekim Tiberius'un yönetiminin kötü bir özelliği, devlete ihanet davalarının ve eğer başarılı olurlarsa, mahkûm edilen kişinin el konulan mallarından en az dörtte birini aldıkları için, ödül kazanma umuduyla seçkin insanlara karşı ihanet suçlamasında bulunmaya hazır olan muhbirlerin yani *delatores* sayılarında artış oldu (Scullard, 1986, s.276).

SONUÇ

Caesar Augustus Dönemi'nde Roma edebiyatı Altın Çağı'nın zirvesini yaşamıştı. Söz konusu çağda Ovidius, Horatius, Vergilius gibi kalemi güçlü şairlerinin yanı sıra ünlü tarihçi Titus Livus da bu dönemde yetişmiştir. Ancak

Caesar Augustus'un tek adam yönetimi bir süre sonra Roma edebiyatçılarının kalemlerini ürkek olarak kullanmalarına sebep oldu. Elbette, Principatus Dönemi öncesi de yazdıkları eserlerden dolayı ya da söylevlerinden dolayı, iktidar güç tarafından cezalandırılan yazarlar olmuştur. Bu konuda en iyi bilinen ünlü devlet adamı ve hatip Cicero'dur. İÖ 43 yılında Marcus Antonius'a karşı verdiği *Oratianes Philippicae* isimli söylevleri sonucunda, Marcus Antonius, Caesar Octavianus (Augustus) ve Aemilius Lepidus tarafından oluşturulan II. Triumvirlik yönetiminin ilk kurbanlarından olmuştur. Roma, cumhuriyet yönetiminin ruhundan uzaklaştıkça, edebiyat ve edebiyat adamlarına karşı hoşgörüsü de azalmıştır.

İmparator Tiberius Dönemi'nde söz konusu hoşgörüsüzlüğün çok daha arttığını görebiliyoruz. Gümüş Çağı farklılıklar taşısa da aslında Altın Çağı edebiyat dünyasının uzantısı olmasına rağmen sönük bir edebi çağ olarak tanımlanmıştır. Gümüş Çağ'ın oluşmasında pek çok etkenden çalışmamızda bahsettik. Bu etkenlerin en başta geleni şüphesiz İmparator Tiberius'un baskıcı yönetimi idi. İnsanlık tarihinin her çağında, hoşgörüyü gerçek bir değer olarak yönetimlerinde yer veren medeniyetlerin sanat eserleri günümüzde dahi hayranlık uyandırmaktadır. Çünkü sanatın hangi alanı, edebiyatın hangi türü olursa olsun, sınırlar ve baskılar başyapıtların ortaya çıkmasına mani olur. Nitekim Tiberius Dönemi ile başlayan Roma edebiyatındaki tolerans ve hoşgörü tanımayan sistem, sonraki imparatorlar döneminde katlanarak devam etmiştir. Titus Labienus, Cassius Severus, Cremutius Corbus, Lutorius Priscus, Votienus Montanus, Aelius Saturninus, Mamercus Scaurus'un İmparator Tiberius Dönemi'nde edebi eserleri nedeniyle yargılanıp cezalandırılmaları sonraki imparatorların dönemlerinde yaşanacak davaların ve infazların ilk örnekleridir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Antik Edebi Eserler

Appianos, *Bellum Civile*. (*Appian's Civil Wars*, transl. by H.White). vols. I-IV. Loeb. 1972.

Dio Cassius, *Historia Romana*. (Dio's Roman History, Eng. transl. by E. Cary). Loeb. 1914.

Justinus, Cornelius Nepos and Eutropius. (transl. by J.S.Watson). Loeb. 1853.

Sallust, Florus and Velleius Paterculus. (ed. & transl. by J.S. Watson). Harpr's Classical Library. 1888.

İmparator Tiberius Yönetiminin Roma Edebiyatı Üzerindeki Etkisi: Davalar...

Seneca, *Ad Lucilium Epistulae Morales*. volume 1-3 (ed. R. M. Gummere). Harvard University Press. 1917-1925.

Seneca The Elder, *Controversiae*. (ed. A.G. Kiessling). 1872.

Suetonius, *Oniki Caesarın Yaşamı*. (çev. F. Telatar-G. Özaktürk). Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2008.

Tacitus, *Annales*. (transl. by A.J. Woodman). Loeb. 2004.

Ovidius, *Aşk Sanatı*. (*Art Amor*, Lat. çev. Ç. Dürüşken). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2010.

Plinius, *Letters*. (transl. by W. Melmoth). Loeb. 1931.

Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*. (*Plurach's Lives*, transl. by B. Perin). Loeb. 1932, 1961, 1967.

Modern Kaynaklar

Demiriş, B. (2009). Roma edebiyatı: Başlangıcı, sınırları, özellikleri. *Doğu-Batı Dergisi*, 49, 107-124.

Faulkner, N. (2015). *Roma: Kartallarının İmparatorluğu*. (çev. Ç. Sümer). Yordam Kitap.

Fear, T. (2010). *Interdictiones Dome et Ingenio: Timagenes and Propertius: A Reading in The Dynamics of Augustan Exclusion*. John Hopkins University Press, pp. 428-438.

Griffin, J. (2007). Augustan Poetry and Augustanism, in: *Age of Augustus*. Cambridge University Press, pp.306-320

Knox, P.E. (2004). The Poet and the second prince: Ovid in the age of Tiberius. *Memoirs of the American Academy in Rome*, 49, 1-20.

Scullard H. H. (1986). *From Gracchi to Nero, A History of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*.

Wiedemann, T.E. (2008). Tiberius to Nero, in: *Cambridge Ancient History*, X, 198–255.

White, P. (2007). Poets in The new milie: Realigning, in: *Age of Augustus*. Cambridge University Press, pp. 321-339.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: In AD 14, Tiberius Claudius Nero from Julius-Claudius dynasty became the second emperor of Rome. Under the new emperor, Roman politics hardened considerably. The aforementioned harsh rule has experienced a cultural decline, as was felt in many institutions of Rome. Roman literature in particular began to lose its luster. The period called "Silver Age" in Roman literature started with the rule of Emperor Tiberius. But how did the new emperor have an influence on Roman literature and intellectuals while trying to manage the power he inherited. Our aim in this study is to search for the answer to this question and make its evaluation.

Method: In this study; the oppressive attitude of the second emperor of Rome, Tiberius Claudius Nero, between AD 14 and 37, and the change in Roman literature with its influence on Roman writers and poets will be examined. First of all, a comparison will be made between the Golden Age of literature defined in the Caesar Augustus Period and the Silver Age of literature that started in parallel with the rule of Tiberius Claudius Nero. In the period of Emperor Tiberius, where many cases and executions were experienced during his twenty-three years of power, literary people who were judged and punished for their writings will be determined. In our study, mainly the works of ancient literary writers related to our topic were examined. As the main source, *Annales* (Annals) of Publius Cornelius Tacitus, who lived between AD 55- 117, was used.

Results: Tiberius Claudius Nero, born in 42 BC, is the son of Caesar Augustus' first wife Livia. Born as a patrician, Tiberius was well educated and close to Hellenic culture. In addition, he was philosophically sympathetic to the Stoics, and ideologically Roman traditionalist. Tiberius began his first public duties by attending sessions that included his stepfather, Caesar Augustus. Tiberius, who took important roles in Roman politics, represented the defense authority in various cases of local peoples. He assumed the duties of quaestor and praetor. He traveled to the East and the West with Drusus. In 20 BC, he took back the Roman banners lost in the Battle of Karrhai in 63 BC from the Parths. He was then posted on the northern border of the Roman Empire and was brought to the consulate first in 13 BC and again in 7 BC. The basis of Tiberius's education was rhetoric, like other members of the Roman elite. Tiberius added his own style to the art of oratory, which he received from Messalla Corvinus, the master of the discipline on the Latin side. Tiberius' choice of literature or his harsh attitude in his direction had a serious impact on the end of the Golden Age of Roman literature. However, the Silver Age of Roman literature began with the rule of Tiberius. Although the Silver Age differed, the Golden Age was actually an extension of the literary

world. Although many works and writers emerged in the Silver Age, when the Cicero and Augustus Periods did not shine, there were no works that could be considered classical in terms of quality. In a way, this was the dullness of the literary world. In Golden Age literature, such authors and their works were revealed that they were the source of inspiration for many later intellectuals. Writers who tried to do their job within the framework of the oppressive and controlling attitudes of the Tiberius Period, where prose and poetry approached each other by losing their distinctive features, examples of prose resembling poetry, poems resembling prose began to be written, had to consider the emperor's satisfaction.

Conclusion and Discussion: The system that did not recognize tolerance and tolerance in Roman literature, which started with the Tiberius Period, continued exponentially during the later emperors. The trial and punishment of Titus Labienus, Cassius Severus, Cremutius Corbus, Lutorius Priscus, Votienus Montanus, Aelius Saturninus, Mamercus Scaurus for their literary works during the reign of Emperor Tiberius are the first examples of the trials and executions that will take place in the periods of the next emperors. The trials and sentences in question were interpreted as the case of treason *Maiestas*. Many cases of early history, often based on poor evidence, allegedly slander and defamation, were rejected by Tiberius. Some of these cases were concluded with penalties in order to set a precedent. This law, which covers the cases of betrayal and insult to the Emperor, marked the Tiberius Period. Indeed, a bad feature of Tiberius' rule has been the increase in the number of informants *delatores* who are willing to accuse the elite people in hopes of winning a reward because they have taken at least a quarter of the seized property of the convicted person and, if successful, the cases of treason to the state.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49553>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 20-02-2021
Kabul Tarihi: 18-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 20-02-2021
Accepted: 18-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şancı, F. (2021). Akçadağ- Kadı İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi. *Journal of History School*, 51, 1004-1034.

AKÇADAĞ KADI İBRAHİM KÖYÜ CAMİSİ'NİN MİMARİSİ VE TARİHLENDİRİLMESİ

Fuat ŞANCI¹

Özet

Malatya'nın Akçadağ ilçesi Kadı İbrahim Köyü'nde bulunan camii, üzerinde bulunan kitabelerine göre iki kez onarıma tabi tutulmuştur. Hafif eğimli bir arazide kurulan cami, kemerleri doğu batı doğrultusunda atılmış, mihrap duvarına paralel üç sahnı ve önünde iki gözlü bir son cemaat mahalline sahiptir. Kökeni mescidi nebeviye dayanan bu plan türünün değişik varyasyonunu yakın bölgelerde görmemiz mümkündür. Ancak burda yapı enine değil boylamasına gelişen dış yapı içerisinde mihraba paralel sahnın uygulandığı görülmektedir. Eyvan türü taç kapısı ve kapı kemeri üzerindeki rozetleri ile Darendeli Ulu Camii taç kapısıyla benzerlik göstermektedir. Yapı üzerindeki iki onarım kitabesinden en eski tarihli olanı 1578 yılına aittir. Böylece ilk inşası bu tarihten önceye giden yapının taç kapı formu ve süslemelerinden dolayı 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başlarında inşa edilmiş Memlûk veya Dulkadirli eseri olabileceğini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Cami, Mihraba Paralel Sahn, Akçadağ, Eyvan Türü Taç kapı

¹Dr.Öğr. Üyesi Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, fsanci@adiyaman.edu.tr, Orcid:000000025207-0436

Architecture and Dating of Kadı İbrahim Village Mosque in Akçadağ

Abstract

This maşjid, located in the Kadı İbrahim village in the Akçadağ district of Malatya, has been repaired twice according to the inscriptions on it. The mosque arches built on a slightly sloping ground have a portico courtyard with three sahns and 2 bays, parallel to the mihrab wall with three sahns laid in the east-west direction. It is possible to see the different variation of this plan type, which originates from the mosque Nebev, in nearby areas. However, here it is seen that the nave parallel to the mihrab is applied within the outer structure that develops longitudinally, not transversely. It resembles the portal of Darende Ulu Mosque with its iwan-type portal and its rosettes on the door arch. The oldest of the two repair inscriptions on the building dates back to 1587. Thus, we can state that the building, whose first construction dates back to earlier than this date, could be a Mamluk or Dulkadirli work from the late 15th century or the early 16th century, based on its portal form and ornaments.

Keywords: Mosque, Mihraba Parallel nave, Akçadağ, Iwan type portal.

GİRİŞ

Coğrafi Durum ve Tarihçe

Kadı İbrahim Köyü, Malatya'nın Akçadağ ilçesinin kuzeyinde, Tohma Vadisi içerisinde yer almaktadır. Akçadağ'a yaklaşık 20 km, Malatya merkeze 35 km mesafede bulunmaktadır. Akçadağ ilçesinin doğusunda Malatya ve Yeşilyurt, güneyinde Doğanşehir, kuzeyinde Darende ve Yazıhan ilçeleri, batısında ise Kahramanmaraş ili yer alır (Harita:1). Kadı İbrahim Köyü, 1560 tarihli Malatya Tahrir Defterinde Malatya sancağı Keder Beyt nahiyesine bağlı bir köy olarak görülmektedir². 1884 tarihli Ma'muratü'l- Aziz sâlnâmesine göre, Akçadağ Hekimhan, Gelincik, Kürecik ve Levent Nahiyelerinden oluşmaktadır³. Kadı İbrahim Köyü'nün bu tarihlerde Levent nahiyesine bağlı olabileceğini söyleyebiliriz. Akçadağ deniz seviyesinden 1100 m yükseklikte olup yerleşime elverişli olmasına rağmen kaza merkezi fazla bir gelişim göstermemiştir⁴.

Akçadağ ilçesi ile ilgili tarihi bilgiler kısıtlı olmakla beraber yapılan arkeolojik araştırmalardan elde edilen bilgiler bölge tarihini paleolitik döneme

²Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük; *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983, s.146.

³Süleyman Yapıcı; *Osmanlı Vilayet Sâlnâmelerinde Malatya (1869-1908)*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2014, s. 43.

⁴Süleyman Yapıcı; a.g.e., s. 43.

kadar götürmektedir⁵. İlçe sınırları içerisinde tespit edilen mağara yerleşimleri, höyükler, kaya kabartmaları, gözetleme kuleleri, höyük ve nekropoller bölgenin eski çağdaki önemini gösteren buluntulardır⁶. Erken dönem tarihi Malatya ile paralel gelişen Akçadağ'ın eski ismi tarihi kaynaklarda "Arga", "Arega", "Arca", "Argaios" olarak geçmektedir⁷. Tarih içerisinde Pers, Roma, Bizans hakimiyetlerine giren şehir önemli bir geçiş özelliği taşımaktadır. Abbasi ordusunda bulunan Türkler tarafından bölgeye akınlar düzenlenmiş bölge bir üs olarak kullanılmıştır⁸. Emir Dinar 1058 yılında Malatya ve çevresini fethetmişse de⁹ bölgedeki asıl Türk hakimiyeti 1071 yılını takip eden süreçte sağlanmıştır. Danişmendliler 1102 yılından itibaren bölgede hakimiyet kurmuşlar, ancak 1178 yılında II. Kılıçarslan Malatya ve çevresini Selçuklu hakimiyeti altına almıştır¹⁰. Memlûklüler, Anadolu'da hakimiyet kurmak için birçok sefer düzenlemişlerdir. Malatya'yı 1315 yılında hakimiyetleri altına alabilmişlerdir¹¹. Memlûklü hakimiyetine giren Malatya, Halep niyabetinin ikinci bölgesine bağlanmıştır. Kısa bir süreliğine Eratnalıların hâkim olduğu ve 1338 yılından itibaren ise tekrar Memlûklü egemenliğine girmiş olan Malatya, XIV yüzyılda Dulkadirli ve Memlûklü mücadelelerine sahne olmuştur¹². Bölge 1399 yılında Osmanlı hakimiyetine girse de Timur istilasından sonra yine bölge istikrarsızlığa sürüklenmiş, nihayetinde Yavuz Selim'in Mısır seferi esnasında yöre tamamen Osmanlı egemenliğine girmiştir¹³. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile Akçadağ Malatya ilinin bir ilçesi olma özelliğini kazanmıştır.

⁵Sebahattin Ağaldağ, *Malatya Eski Çağ Tarihi*, Malatya Kitaplığı, İstanbul 2016, s. 63 vd.

⁶Songül Şahin; *Akçadağ Kaya Mezar Odaları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 2020, s.2.

⁷Bilge Umar; *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitapevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1993, s.99 .

⁸Süleyman Yarıcı; a.g.e., s. 33.

⁹Gragory Ebûl-Farac; *Ebûl-Farac Tarihi*, C.1,Çev. Ernest A. Wallis Budge- Ömer Rıza Doğrul,TTK Yayınları Ankara, 1987, s. 312 .

¹⁰Orhan Şen; *Pütürge Tarihi*, Malatya Kitaplığı yayınları, İstanbul, 2014, s.18; Murat Zengin; *İlhanlılar- Eratnalılar-Memlûkler Dönemi Malatya (1295-1401)*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul,2017, s.25; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993, s.347-351.

¹¹Murat Zengin; a.g.e, s.53.

¹²Göknur Gögebakan; "Malatya" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.,27. Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara 2003, s.470.

¹³Göknur Gögebakan; a.g.m., s.470,471.

Enine Düzenlemeli Mihrap Duvarına Paralel Sahınlı Camiler

İslam dünyasında hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz ilk cami Mescid-i Nebevi olup Avlu içerisinde kible duvarına paralel iki sahından oluşan planı daha sonraki birçok caminin prototipini oluşturmuştur¹⁴. Sa'd b. Ebu Vakkas'ın 639 yılında yaptırdığı Kufe mescidinde de devşirme sütunlar kullanılarak bir avlu içerisinde çardak oluşturacak şekilde aynı plan uygulanmıştır¹⁵. Bu plana sahip, Anadolu örnekleri Diyarbakır Hani Ulu Camii (1091 onarım), Mardin Eminüdin Camii (1108-9-1122) ve Diyarbakır Çermik Ulu Camii (1108-1148) dir¹⁶. Bu örnekler enlemesine yönelik gösteren tip olarak adlandırılmış ve Anadolu'da Karamanoğlu Beyliği eserleri (Ermenek Ulu Camii 1302)¹⁷ ve Dulkadirli Beyliği eseri (Kahramanmaraş Hatuniye Camii 1509)¹⁸ örnek verilmiştir. Örneklerden de görüldüğü gibi bu plan türü geniş bir coğrafyada ve farklı zaman dilimleri içerisinde kullanılmıştır. Bu plan tipinin Malatya ve çevresinde de yaygın kullanım alanı bulunduğunu görmekteyiz. Sahın ve kemer sayıları değişmiş olsa da bu örneklerde ana şemanın korunduğu ve ilk cami planının devam ettiği görülmektedir.

Kadı İbrahim Köyü Camisi

Plan ve Mimarisi

Kadı İbrahim Köyü Camii köyün merkezinde yer almaktadır. Yapı 13.07.2019 tarihinde incelendi. Hafif meyilli bir arazinin üzerine kuzey güney doğrultusunda 9,00 x 15,00 m ölçülerinde dikdörtgen bir alan üzerine yerleştirilmiştir. Yapı, önünde iki gözlü 2,77 m derinliğinde bir son cemaat mahalline sahip olup iç mekân tek kemer gözünden oluşan iki kemer sırası ile araları 2,77 m ölçülerinde mihraba paralel üç sahından oluşmaktadır. (Plan 1) Sahınları oluşturan iki kemer doğu ve batı duvarlarından 0,88 m ileri taşan duvar

¹⁴ Semavi Eyice; "Cami" mad., TDV İslam Ansiklopedisi, C. 7, Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul, 1993, s. 58 (56-90); Suut Kemal Yetkin; *İslam Mimarisi*, Ankara, 1965, s.9.

¹⁵ Semavi Eyice; a.g.m., s. 58; Konuyla ilgili olarak bkz. Oleg Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, Çev. Nuran Yavuz, Yapı- Kredi Yay., İstanbul, 1998, s. 21-35.; Robert Hillenbrand, *Islamic Architecture, Form-Function and Meaning*, Edinburg University Press, Edinburg University Press, Edinburg, 1994.; Markus Hattstein-, Markus- Peter Delius.; *İslam Sanatı ve Mimarisi*, Çev. Kenan Kocatürk, Literatür Yayıncılık, İtalya, 2007.

¹⁶ R. Hüseyin Ünal, *Diyarbakır İlindeki Bazı Türk- İslam Anıtları Üzerine Bir İnceleme*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1975, s.39-45.; Ara Altun; *Anadoluda Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978.s.; 14, 143, M. Kemal Şahin; *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Camilerinin Çözümlemeli Plan İrdelemesi*, Merdiven Yayınları, Ankara, 2015, s.149.

¹⁷ Osman Nuri Dülgerler, *Karamanoğulları Devri Mimarisi*, TTK yayınları, Ankara 2006, s. 29-31.

¹⁸ Hamza Gündoğdu; *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.32.

payelerine oturtulmuştur. Caminin üst örtüsü ahşap kirişli düz dam iken günümüzde kırma çatı ile örtülmüştür.

Yapının batı cephesinde iç mekâna açılan pencereler yerleştirilmiştir (Resim 1). Güney cephesi eğimli araziden dolayı kısmen toprak altında bulunmaktadır. Bu cephe yan cephelerdeki pencerelere nazaran yüksek tutulmuş iki pencere ile hareketlendirilmiştir. Doğu cephesi batı cephesinde olduğu gibi üç pencere ile biçimlendirilmiştir. Caminin doğu yönünde bir haziresi bulunmaktadır. Yapının kuzey cephesini ortada bir payeye yanlarda duvar içine yerleştirilmiş iki payeye oturtulmuş sivri kemerli son cemaat mahalli belirlemektedir (Resim 2). Son cemaat mahallinin iki kemeri arasına yerleştirilmiş beş satırlık bir kitabe bulunmaktadır (Resim 2). Son cemaat mahallinin yan tarafları kapalı bir şekilde ele alınmıştır. Caminin son cemaat mahalline bakan kuzey cephesini, eyvan türü bir taç kapı ve iki yanında dikdörtgen çerçeveli birer pencere biçimlendirmektedir (Resim 2,3). Taç kapının yüzeyden taşıntısı olmayıp sivri kemerli bir eyvan şeklinde son cemaat mahalline açıldığı görülmektedir. Taç kapının iki yanına yüzeyleri silmelerle çerçevelenmiş birer seki yerleştirilmiş olup bunların arasına yerleştirilen yüzeyi tezyinata alan edilmiş basık kemerli bir kapı ile iç mekâna geçilmektedir. İç mekânda doğu ve batı duvarlara yerleştirilen üçer pencere iç mekâna mazgal şeklinde açılmaktadır (Plan1). Kible duvarında yer alan mihrap ana eksenden hafifçe doğuya kaymış vaziyette olup yarım silindirik bir niş şeklinde ele alınmıştır. Mihrap nişi üzerinde iki parça halinde dört satırlık bir kitabe bulunmaktadır (Resim 4). Mihrap nişinin iki yanında üst seviyede açılmış birer mazgal pencereye yer verilmiştir. Kuzey duvarın iç mekâna bakan cephesinde yer alan dikdörtgen çerçeveli pencereler iç mekâna da aynı şekilde ancak kaş kemerli olarak yansıtılmıştır (Resim 5).

Yapının Tezyinatı

Caminin iç mekânında kuzey duvardaki pencerelerin kaş kemerleri dışında tezyini bir unsur bulunmamaktadır (Resim 5). Yapıdaki süslemenin giriş kapısı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Resim 6). Kapı sövesi ile kemerin birleştiği alana altı kollu yıldızdan gelişen simetrik bir rozet, kemer yüzeyinde karşılıklı birer çarkı felek rozeti, kilit taşı üzerinde ise dış kontürü prizmatik üçgenlerle oluşturulmuş yıldız biçimli bir rozet yerleştirilmiştir. Rozetlerin bir simetrik düzen oluşturduğu dikkat çekmektedir.

Bu rozetlerin ilki; altı kollu yıldızdan gelişen geometrik geçmeler yine altı kollu yıldız oluşturacak biçimde kırılmalar yapmaktadır. Bu rozet kapalı bir kompozisyon oluşturmakta ve karşılıklı yerleştirilmiştir (Resim 7).

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

İkinci rozet bir çarkifelek motifinden oluşmaktadır. Kapı kemerinin yüzeyine simetrik olarak yerleştirilmiş çarkifelek kompozisyonunu, dış çerçevesi on iki yarım daire motifinin uçlarından merkeze bağlayan eğik çizgiler meydana getirmektedir (Resim 8).

Giriş kapısının kemerinin kilit taşı üzerinde yer alan üçüncü rozet, dışta ters düz olarak yerleştirilmiş prizmatik üçgenler ve bunları merkeze bağlayan doğrulardan meydana getirilmiş olup, aynı zamanda bu rozet kapının eksenini belirleyen bir öge olarak kullanılmıştır (Resim 9).

Taç kapı kemer yüzeyinde erkek dişi olarak işlenmiş kör nişlerle kemere geçme izlenimi verilmiştir (Resim 6).

Son cemaat mahalline açılan pencerelerin çerçevesi üzerinde tek sıra halinde yarım daireler ve bunun üzerinde prizmatik üçgenlerden oluşan bir bordür bulunmaktadır (Resim 10).

Tarihlendirilmesi ve Kitabeleri

Mihrap üzerinde bulunan kitabe;

1. Parça

ببسمیلأهیر راهمانیر راهیم .وه نل مسأجیده لیلأهی فلأ تد'و ماللأهی هادا

? وما سده وه ایللا تفککور مین هایریزل-مسوبتن

بنللاهه بیما تاملونه هاییران مین تجدیدی

حازل مسجدی ل موبأرك حاسان بین موسا فی شهری .. جمازیلاهییر (ربیولاهییر

1-Bismillâhir rahmânir rahîm. Ve enel mesâcide lillâhi felâ ted'û meallâhi ehada¹⁹

2-Vemâ sedde ve illâ tefekkür min hayrınle-mesûbeten?

3-İnnellahe bima tamelune habiran min tecdidî

4-Hazel mescidi el mubârek Hasan Bin Musa fi şehri cemaziyelahir (Rebiulahir)?

¹⁹ Cin Suresi 18. ayet “Şüphe yokturki, mescitler hep Allah içindir; o halde Allah'ın yanında başka birine Dua (kulluk) etmeyin!”, Hamdi Yazır; *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, (Haz. Mustafa Kasadar), Ravza yayınları. Tarihsiz, İstanbul, s.574.

2. Parça (Resim 11)

فى تاريخ سنه سيتته سماني وه تيس 'مي' ان

Fi tarih sene sitte semanî ve tis' mi'an (H. 986 M. 1578)

Birinci kitabenin ilk parçasında caminin yenilendiği veya onarıldığı kayıtlı olup bu parçada ayrıca onarımı yapan kişi olarak Hasan oğlu Musa ismi verilmektedir. Ay olarak haziran veya ağustos aylarının verildiği görülmektedir.

İkinci parçayı oluşturan kitabede ise H.986 / M.1578 tarihi üç satır halinde verilmiştir.

Son cemaat mahallinin kuzey cephesinde bulunan kitabe; (Resim 12)

كولمآ دهاله اليهآ زكرييل ميهرآب

بلأهي فازل-ى لوتفونلا بو مسجد كوشآد يل/د

طا'ميري دنلري ايكي 'آلمده شآد يل

يآ من يرا من فيس سودور يسسرانا هاييرال اوامور

وه هافيزانا ديكال كوبور

او غلو حاسان ١٢٣٣ ...

Kullemâ dehale aleyhâ zekeriyyel mihrâb²⁰

Îlâhi fazl-ı lütfunla bu mescid küşâd eyle/ed

Ta'mîri edenleri iki 'âlemde şâd eyle

²⁰ Âl-i İmrân, 37. Ayet “Bunun üzerine rabbi onu güzelgüzel bir kabul ile kabul buyurdu ve güzel bir surette yetiştirdi; Zekerya'nın Himayesine verdi. Zekerya Onun üzerine mihraba her girdikçe, yanında yeni bir rızık bulur; “Ey Meryem bu sana nereden?” derdi. O da “Allah tarafından” derdi. Şüphe yokki Allah dilediğini Hesapsız rızıklandırır”. Hamdi Yazır; Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, (Haz. Mustafa Kasadar), Ravza yayınları. Tarihsiz, İstanbul, s.55.

Yâ men yerâ men fis sudur yesseranâ hayral umûr²¹
Ve hafizanâ dîkal kubur? ²²
... oğlu Hasan 1233(1817)

Bu ikinci kitabe de bir onarım kitabesi olup Hasan oğlu... tarafından H.1233 M. 1817 yılında yapılan bir onarımı göstermektedir. Yapıyı onaran kişinin ismi okunamamakla beraber baba adı “Hasan” olarak okunabilmektedir.

İlk yapımı Memlûklüler dönemine inen ve Dulkadirîliler döneminde 1468-1472 yıllarında onarılmış olabileceği belirtilen²³ Darende Ulu Camisi'nin taç kapısının formu, yanı sıra basık kapı kemeri üzerindeki süsleme kompozisyonu ve rozeti oluşturan altı kollu yıldızdan gelişen süslemeler, Kadı İbrahim Köyü camisi'nde de görülmektedir. Bu benzer uygulamalar 1578 yılında onarım gören Kadı İbrahim Köyü Camisi'nin ilk inşa tarihinin 15.yüzyıl ile bölgenin 1516 yılında Osmanlı egemenliğine girdiği yıllar arasında olabileceğini düşünmekteyiz (Resim 6,7,13,14).

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Kadı İbrahim Köyü Camisi, plan itibarı ile mihrap duvarına paralel sahnalı camiler içerisinde değerlendirilmelidir. Cami iç mekânında sahnalar doğu batı doğrultusunda atılmış ard arda iki sıra halindeki kemerlerle oluşturulmuştur. Bu plan türü ilk mescit olan Mescid-i Nebevinin anısını taşıyan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şemanın kullanıldığı yapılarda kemer sırası ve kemer göz sayısının değiştiği görülmektedir. Malatya Gündüzbey Hacı Bekir Camii (1881) (Plan 2), Gözene Köyü Camii (1230/1815),²⁴ bu değişik uygulamalara yakın bölgelerden birer örnek olarak gösterebiliriz. Yine Hatay'da Mahremiye Camii (14-15. Yüzyıl) Kiremitli Camii (16.yüzyıl) (Plan 3)²⁵ Kemaliye Yeşilyurt Köyü Camii (1150/1737-1738) (Plan 4), Gümrükçü Köyü Camii (1304/1866-

²¹ Aslında Arapça “Yâ men yerâ mâ fis sudur yessera lenâ hayral umûr” olması gerekiyor yazıda yanlış var Arapça bilginin ileri olmadığı anlaşılıyor. “Ey göğüslerdekini bilen! Bizim için hayırlı işleri bize kolaylaştır!”

²² “Ve hafizanâ min dîkal kubur” olması gerekir gibi geliyor. “Ve bizi kabirlerin sıkmasından koru!”

²³ Fuat Şancı; *Malatya Türk İslam Dönemi Mimari Eserleri III*, Malatya Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2013, s.34.

²⁴ *Malatya Kültür envanteri*, (Koordinatör Abdullah A. Öztoprak, Derviş Özbay, Mehmet Kazancı), Malatya valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Malatya, 2014, s.491.

²⁵ Fuat Şancı, *Hatay ilinde Türk İslam Mimarisi*, Merdiven Yayınları, Ankara, 2019, s.84,88.

1867-onarım)²⁶ ve Çemişkezek Süleymaniye Camii (XVIII. Yüzyıl)²⁷ bunlar arasında sayılabilecek diğer örneklerdir. Gösterilen bu örneklerin tamamında kible duvarına paralel sahilî cami planının uygulandığı görülmektedir. Kadı İbrahim Köyü Cami, enine gelişim gösteren plan uygulamasının dışında olup yapı boylamasına gelişen yani dikdörtgenin kısa kenarı kible duvarını oluşturan bir düzenlemeye sahiptir. Sahınları oluşturan kemerlerin yönleri, verdiğimiz örneklerde olduğu gibi doğu batı doğrultusunda atılmak sureti ile mihraba paralel sahinler oluşturulmuştur. Aynı şekildeki uygulamaları, Yeşilyurt Eskiköy Hacı Bekir Camii (1720) (Plan 5), Merkez Camii (Cami-i kebir) 1166/1753) (Plan 6)²⁸ ve Darende İbrahim Paşa Camii (ilk inş.1718 son şekli1913) (Plan 7)²⁹, görmekteyiz. Eskiköy Hacıbekir Camisi'nde son cemaat mahali doğu cepheye alınarak tek kemer gözünün ard arda sıralanması ile kible duvarına paralel sahinler elde edilirken Yeşilyurt Merkez ve Darende İbrahim Paşa camilerinde üç kemer gözünden oluşan kemer dizilerinin ard arda sıralanması ile kible duvarına paralel sahinler elde edilmiştir. Hatay'da da küçük mescitlerin iç düzenlemelerinde tek kemer gözü ile sahinlerin oluşturulduğu örnekler arasında Payas Kale Mescidi ((1567 yılı sonrası)³⁰(17. Yüzyıl)³¹) Zoveroğlu (1215/1800), Hünkâr (19.yüzyıl) Debruz (19.yüzyıl) (Plan 8) mescitlerini sayabiliriz.³² Bu örneklerin dışında Memlûklü ve Dulkadirli yönetimi altında kalmış güney illerimizde mihrap duvarına paralel sahilî cami planının ahşap örtünün dışında değişik örtü sistemleri de kullanılarak uygulandığı görülmektedir. Gaziantep Ali Nacar Camii (14.yüzyıl, 19. yüzyılda son şekli) ve Esenbek Camii'nde (en erken1688)³³ çapraz tonoz örtü kullanılarak mihrap duvarına paralel sahinler oluşturulmuştur.

Kadı İbrahim Camii bölgede yaygın kullanım alanı bulmuş olan eyvan formundaki taç kapısı ve girişin iki yanındaki sekileri ile dikkat çekmektedir. Özellikle Darende Ulu Cami taç kapısı ile olan yakınlığı yapının tarihlendirmesinde yardımcı olacak özelliklere sahiptir (Resim 13.). Darende Ulu Cami'sinin, şimdilerde Darende de Sayfiye Camii avlu kapısını oluşturan kapısı, eyvan formunda olup basık kapı kemeri üzerindeki geçme taklidi süslemeler ve

²⁶ Kadir Pektaş, Kemaliye (Eğin)'de Türk Mimarisi, TŞOF Trafik Mat. A.Ş. Ankara, 2006, s. 60-66.

²⁷ Abdullah Özbek, Bütün Yönleriyle Çemişkezek, Çemişkezek kalkındırma ve Güçlendirme Derneği Yay., (Basım yeri bulunmuyor), 1997, s. 85, 86.

²⁸ Malatya Kültür envanteri, s. 494,497 Kitabesinde 1716 veya 1726 tarihi okunmaktadır.

²⁹ Fuat Şancı; 2013, s.34.

³⁰ Fuat Şancı, a.g.e.,2019, s.278.

³¹ Ali Boran; Anadolu'daki iç Kale Cami ve Mescitleri, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s. 186.

³² Fuat Şancı, a.g.e.,2019, s.106 vd.

³³ Nusret Çam; *Gaziantep Kültür Varlıkları Envanteri* 27, TTK Yayınları, Ankara, 2006, s.24.

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

altı kollu yıldızdan gelişen rozetleri ile Kadı İbrahim Köyü Camii ile yakın benzerlik göstermektedir (Resim 14). Bu kapı formu Kahramanmaraş, Gaziantep, Hatay, gibi güney illerimizde yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bu bölgede, Darende Somuncu Baba Türbesi (14. Yüzyıl sonu 15. Yüzyıl başı) (Resim 15)³⁴ Kahramanmaraş Hatuniye Medresesi (906/1500) (Resim 16)³⁵, Gaziantep Ali Nacar Camii harim kapısı (14. Yüzyıl, yenileme 19. yüzyıl) (Resim 17), Şeyh Hüseyin Camisi (XVII. yüzyıl), Esenbek Camii Harim kapısı (ilk inşası 1688 -sonşekli1880)³⁶ Hatay Kürt Fakih Camii (16.yüzyıl ort.) (Resim 18), İhsaniye Camii avlu taç kapısı (16-17. yüzyıl) (Resim 19) ³⁷ gibi çok sayıda örneği görmek mümkündür. Akçadağ'a yakın örnekler olmaları ve bölgesel mimari özellikleri yansıtmaları nedeniyle önemlidir. Söz konusu taç kapı formunun güneyde yaygın biçimde kullanılmış olması bu uygulamayı bölgesel bir özellik olarak değerlendirmemize sebep olmuştur.

Ayrıca son cemaat mahalline bakan pencerelerdeki süslemelerde kullanılan prizmatik üçgenler ve yarım daire motiflerle kapı kemerindeki rozet uygulamalarında da karşılaşmaktayız. Bu durum kapı ve pencerelerdeki dekorasyonların aynı ustanın repertuarına ait olduğuna işaret etmektedir. Pencerelerin dış çerçeve içerisine alındığı örnekler beylikler döneminde görülen uygulamalardır. Bu uygulamaları, Darende Somuncu Baba Türbesi(zaviyesi) Dulkadirli 1399-1412) (Resim 20)³⁸, Şems Kahramanmaraş Hatun Medresesi (Dulkadirli 1500, 1509) (Resim 16)³⁹, Adana Ulucami Medresesi dersane eyvanının batı penceresi (Ramazanoğulları 1540) (Resim 21)⁴⁰, gibi bölgeye yakın yerlerde kurulmuş beyliklerin inşa ettiği yapılarda görmekteyiz. Kadı İbrahim Köyü Camisi'nin pencereleride dekoratif çerçeveler içerisine alınmışken günümüze bu çerçeveleri oluşturan parçalardan yalnızca iki parça kalmış olmalıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada, incelenen ve hakkında daha önce herhangi bir yayın yapılmamış Kadı İbrahim Köyü Camii plan yönünden mihraba paralel sahnalı camilerin yaygın düzenlemesinden farklı olarak boylamasına gelişen bir şema

³⁴ Fuat Şancı; 2013, s.46.

³⁵ Mehmet Özkarcı; *Kahramanmaraş Kültür Envanteri 46*, C.I, TTK yayınları, Ankara, 2007, s. 46,

³⁶ Nusret Çam; a.g.e., s.29,43.

³⁷ Fuat Şancı, a.g.e., 2019, s.97, 93.

³⁸ Fuat Şancı a.g.e.,2013, s. 46.

³⁹ M. Özkarcı; a.g.e., s.47; H. Gündoğdu a.g.e., s 60.

⁴⁰ N. Çam; a.g.e, 1988, s.34.

içerisinde uygulanmış olduğu tespit edilmiştir. Üzerinde iki farklı tarih içeren onarım kitabesi bulunmaktadır. Kadı İbrahim Köyü Cami'sinin taç kapı formu ve süslemelerinin, Darende Ulu Camii taç kapısı ile olan benzerliğinden hareketle bu eserin Darende örneği gibi 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ağaladağ, S. (2016). *Malatya Eski Çağ Tarihi*. İstanbul. Malatya Kitaplığı.
- Ali Boran; (2001). *Anadolu'daki iç Kale Cami ve Mescitleri*. TTK Yayınları.
- Altun, A. (1978). *Anadoluda Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çam, N. (1988). *Adana Ulu Camii Külliyesi*. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çam, N. (2006). Gaziantep Kültür Varlıkları Envanteri 27. TTK Yayınları.
- Dülgerler, O.N. (2006). *Karamanoğulları Devri Mimarisi*. TTK Yayınları.
- Eyice, S. (1993). "Cami" Maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, 56-90. TDV Yayınları.
- Gögebakan, G. (2003). "Malatya" maddesi. Ankara. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 468-473. TDV. Yayınları.
- Gragory Ebûl-Farac; Ebûl-Farac Tarihi. C.1. (Çev. Ernest A. Wallis Budge- Ömer Rıza Doğrul). TTK Yayınları.
- Gündoğdu, H. (1986). *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kazancı M., Özbay D., Abdullah, A., Öztoprak (Kor.); (2014). *Malatya Kültür Envanteri*. Malatya valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Özkarıcı, M. (2007). *Kahramanmaraş Kültür Envanteri 46*, C.I. TTK yayınları.
- Pektaş, K. (2006). Kemaliye (Eğir) de Türk Mimarisi. Tşof Trafik Mat.,
- Şahin, M. K. (2015). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Camilerinin Çözümlemeli Plan İrdelemesi*. Merdiven Yayınları.
- Şahin, S. (2020). *Akçadağ Kaya Mezar Odaları*. Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Şancı, F. (2013). *Malatya Türk İslam Dönemi Mimari Eserleri III*. Malatya Kitaplığı Yayınları.
- Şancı, F. (2019). *Hatay ilinde Türk İslam Mimarisi*. Merdiven Yayınları.
- Şen, O. (2014). *Pütürge Tarihi*. Malatya Kitaplığı yayınları.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. 2. Baskı. İnkılap kitapevi yayınları
- Yapıcı, S. (2014). *Osmanlı Vilayet Sâlnâmelerinde Malatya (1869-1908)*. Malatya Kitaplığı Yayınları.
- Yazır, Hamdi;(Tarihsiz) *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, (Haz. Mustafa Kasadar), Ravza Yayınları.
- Yetkin, S. K. (1965). *İslam Mimarisi*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Yinanç, R. & Elibüyük, M. (1983). *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri*. Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Zengin, M. (2017). *İlhanlılar- Eratnalılar-Memlûkler Dönemi Malatya (1295-1401)*. Malatya Kitaplığı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The Kadi İbrahim Village Mosque should be examined among the mosques with sahn parallel to the mihrab wall due to its plan. The sahn in the interior of the mosque were formed with two rows of arches laid in the east-west direction. This plan appears as an application resembling Al-Masjid an-Nabawi, the first mosque. In the buildings with this scheme, the order of arches and the number of bays vary. İbrahim Pasha Kırmızı Bayır Mosque in Darende, the Central Mosque (Cami-i Kebir) in Yeşilyurt (1753), and the mosque in Gözene village can be cited as examples with different practices from the nearby region. Again, Mahremiye Mosque in Hatay (14th-15th century) and the Kiremitli Mosque (16th century) are examples that can be listed among them. In all of these examples, the structure has developed latitudinally and the arches were laid in the east-west direction. However, Kadi İbrahim Village Mosque is outside of this classical practice as the structure has developed longitudinally, that is, the short side of the rectangle forms the qibla wall. Parallel to the mihrab, sahn were formed by laying the arches in the east-west direction, as in the other examples. The same practice can be seen in the Yesilyurt Old Village Mosque (1720) with the portico courtyard on the eastern front. Zoveroğlu (1800), Hünkâr (19 th century) Debruz (19 th century) (Plan 3) can be listed among the examples where the sahn are created with a single bay in the interior arrangements of small masjids in Hatay.

Apart from these examples, it is seen that in the southern provinces of Turkey, which were under the rule of Mamluks and Dulkadirli in that period, the mosque plans with sahn parallel to the mihrab walls were constructed by using different roofing systems as well as the wooden roof. In the Ali Nacar Mosque in Gaziantep (14th century; took its last form in the 19th century) and the Esenbek Mosque (1688 at the earliest), sahn were created parallel to the mihrab wall using a cross-vault roof.

The Kadı İbrahim Mosque garners attention with its iwan-type portal, which has been widely used in the region, with its figures on both sides of the entrance. Especially its similarity with the Darende Ulu Mosque's portal has features to help date the building (Figure 13). The gate of the Darende Ulu Mosque, which is now being used as the courtyard gate of the Sayfiye mosque in Darende, is Iwan-type and it closely resembles the Kadı İbrahim Village Mosque with its snap-imitation decorations on the flattened door arch and rosettes developing from a six-pointed star (hexagram) (Figure 14). This door form has been widely used in southern provinces of Turkey such as Kahramanmaraş, Gaziantep, Hatay. It is possible to see as many examples in the region, such as Hatuniye Madrasa in Kahramanmaraş (1500), Seyh Hüseyin Mosque (17th Century), Ali Nacar Mosque harim gate in Gaziantep, harim gate of the Esenbek Mosque, Hatay Habib Neccar Mosque courtyard gate (earlier than 1863), İhsaniye Mosque courtyard portal (16th-17th century).

The reason why these practices are considered as regional features is that the portal form in question is widely used in our southern region of Turkey.

The Kadı İbrahim Village Mosque, which was examined in this study and has not been published before, was constructed in a scheme that could be called longitudinally-developing, unlike the common arrangement of mosques with sahn parallel to the Mihrab. There is a repair inscription containing two different dates on it. Based on the similarity of the portal form and decorations of the Kadı İbrahim Village Mosque with the portal of the Darende Grand Mosque, we can state that this building may have been built in the late 15th century or the early 16th century, like the Darende example.

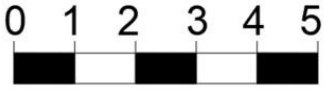
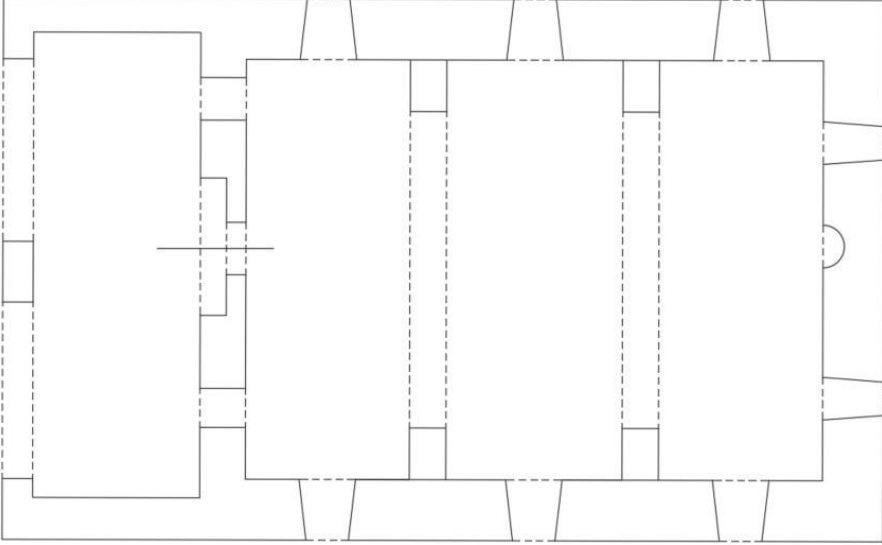
Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Plan ve Resimler

(<https://www.google.com/maps/place/Kad%C4%B1brahim>)

Fuat ŞANCI

F. ŞANCI/2019

Plan 1) Kadı İbrahim Köyü Camii planı

Resim 1) Kadı İbrahim Köyü Camii batı cephesi

[1018]

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Resim 2) Kadı İbrahim Köyü Camii kuzey cephesi

Resim 3) Kadı İbrahim Köyü Camii taç kapısı

Fuat ŞANCI

Resim 4) Kadı İbrahim Köyü Camii i mekndan güneye bakış

Resim 5) Kadı İbrahim Köyü Camii i mekndan pencere

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Resim 6) Kadı İbrahim Köyü Camii taç kapı Süslemeleri

Resim 7) Kadı İbrahim Köyü Camii taçkapı süslemeleri 1.rozet

Fuat ŞANCI

Resim 8) Kadı İbrahim Köyü Camii taçkapı süslemeleri 2.rozet

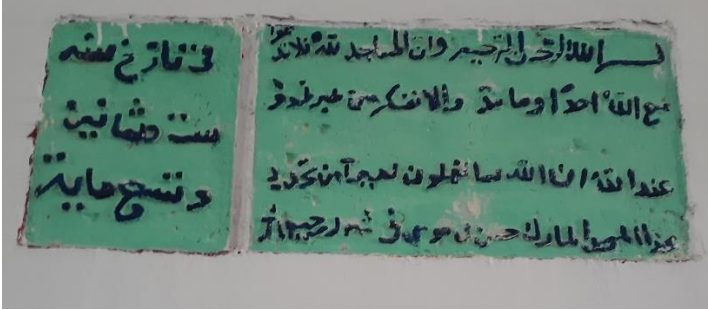

Resim 9) Kadı İbrahim Köyü Camii taçkapı süslemeleri 3.rozet

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Resim 10) Kadı İbrahim Köyü Camii pencere süslemesi

Resim 11) Kadı İbrahim Köyü Camii mihrap üzerindeki onarım kitabesi

Resim 12) Kadı İbrahim Köyü Camii son cemaat mahali cephesindeki onarım kitabesi

Resim 13) Darende Ulu camisinin Sayfıye Camisi'ne taşınmış taç kapısı (F. Şancı'dan)

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

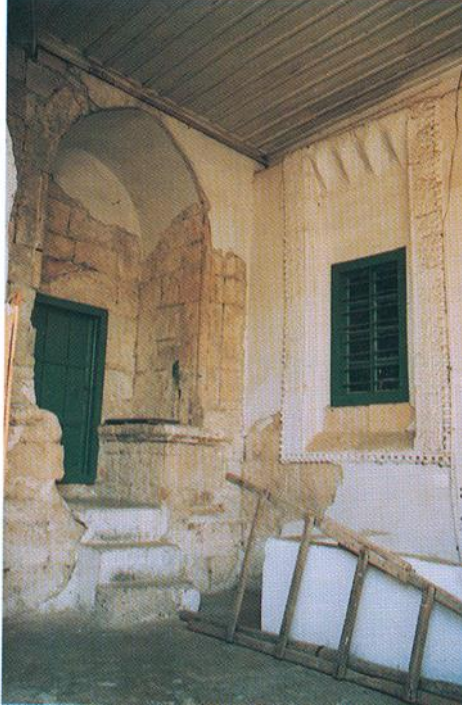

Resim 13 Darende Ulu camisinin Sayfiye camiine taşınmış taç kapısında rozet (F. Şancı'dan)

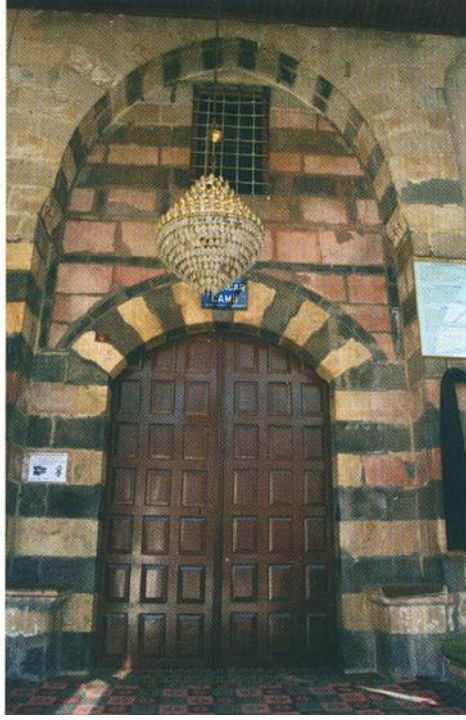
Resim 15 Darende Somuncu Baba Türbesi taç kapısı(F. Şancı'dan)

Fuat ŞANCI

Resim 16 Hatuniye(Şems Hatun) Medresesi taĥ kapı ve penceresi(M.Özkarcı'dan)

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Resim 17 AliNacar Camii Harim taç kapısı(N.Çam'dan)

Fuat ŞANCI

Resim 18 Hatay Kürt Fakih Camii Taç Kapısı(F. Şancı'dan)

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

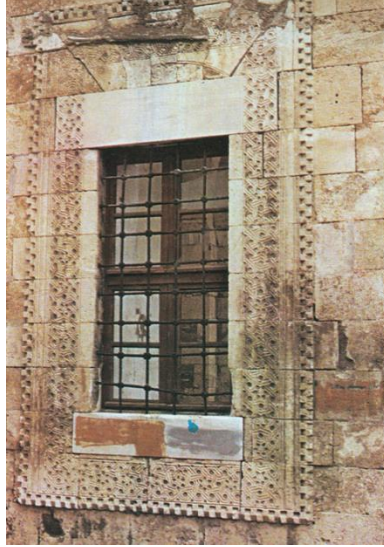

Resim 19 Hatay İhsaniye Camii taç kapısı(F. Şancı'dan)

Fuat ŞANCI

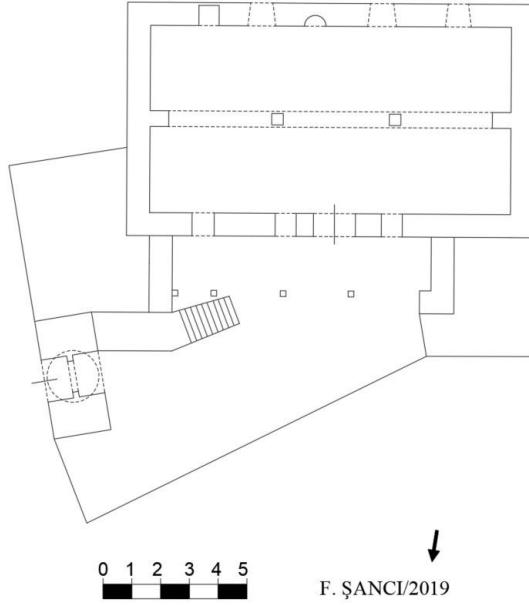

Resim 20 Darende Somuncu Baba Türbesi penceresi(F. Şancı'dan)

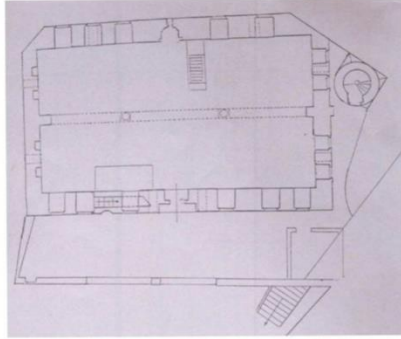

Resim 21 Adana Ulu camii manzumesi Medrese eyvanı penceresi (N. am'dan)

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

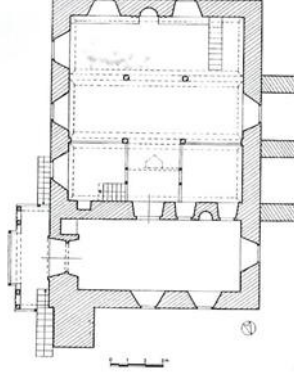

Plan 2 Gündüzbey Hacı Bekir Camii Planı

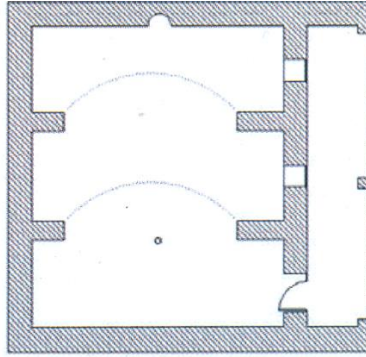

Plan 3 Hatay Mahremiye Camii Planı(F. Şancı'dan)

Fuat ŞANCI

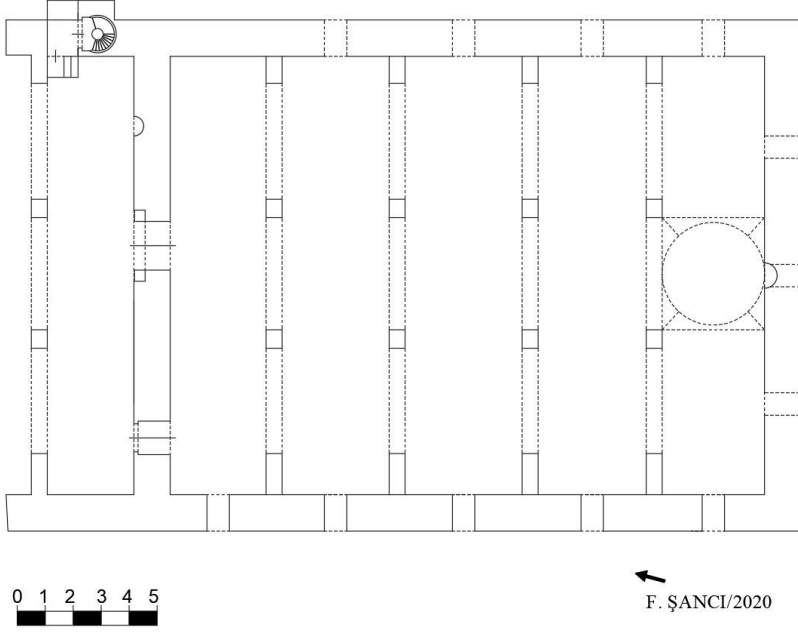

Plan 4 Yeşilyurt Köyü Camii Planı (K.Pektaş'dan)

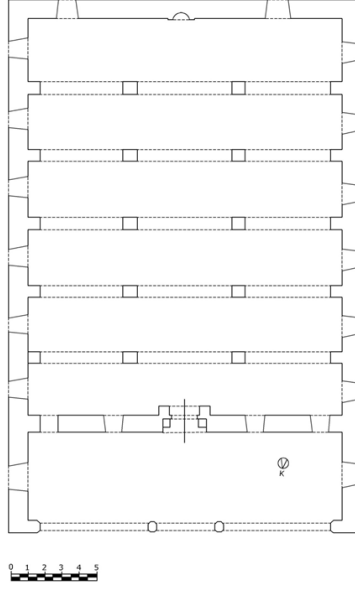
Plan 5) Yeşilyurt EskiKöy Camii Planı (M. K. Envanteri'nden)

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

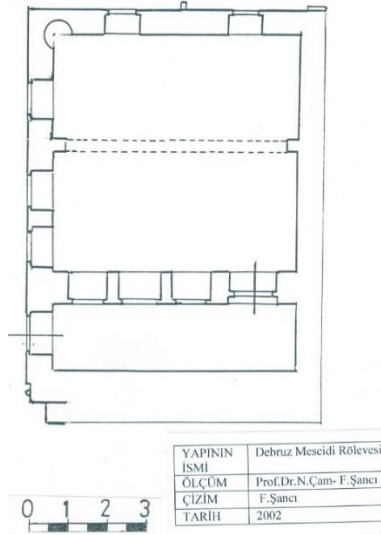

Plan 6 Malatya Yeşilyur Merkez Camii planı

Fuat ŞANCI

Plan 7 Darende İbrahim Paşa Camii Planı(F. Şancı'dan)

Plan 8) Hatay Debruz Mescidi Planı (F. Şancı'dan)

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49709>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 27.02.2021
Kabul Tarihi: 07-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 27.02.2021
Accepted: 07-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Köse Türkmenoğlu, D. & Gazioğlu İ. (2021). Cumhuriyet Halk Partisi'nin (Chp) Demokratikleşme Adımlarında 35'lerin Yeri. *Journal of History School Journal of History School*, 51, 1035-1059.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN (CHP) DEMOKRATİKLEŞME ADIMLARINDA 35'LERİN YERİ¹ Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE² & İbrahim GAZİOĞLU³

Öz

Bu çalışma, 1945 yılı sonrası süreçte Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçme sancuları ve TBMM içerisinde belirginleşen muhalefet hareketlerinin CHP'de yarattığı siyasi etkileri ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Tarihsel-betimsel analiz yöntemi kullanılmış olan çalışmada, öncelikle Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçiş süreci ve parti içerisindeki ilk muhalif sesler değerlendirilmektedir. Ardından 35'lerin bu süreçteki yeri ve Türk demokrasi tarihindeki değerinin ortaya konması planlanmıştır. Son olarak CHP'nin 35'ler ardından siyasetinde yaşanan dönüşüm analiz edilmeye çalışılmıştır. Literatür taraması yapıldığında daha önceki çalışmaların, 35'lere yalnızca tarihsel süreç içerisinde bir muhalif grup olarak yer verdiği görülmektedir. Fakat CHP özelinde yarattığı demokratik dönüşüme ilişkin analizlere yer verilmediği dikkat çekmektedir. 35'lerin CHP içerisinde açığa çıkardığı demokratik dönüşümü sıkı bir parti içi muhalefet aracılığıyla gerçekleştirdiği çalışma ile ulşılan sonuçlar arasındadır. Çalışmanın 35'ler ve sonrası süreci, özellikle CHP'nin demokratikleşme eğilimleri açısından değerlendirmesi ile literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: CHP, 35'ler, Demokrasi, Muhalefet, İsmet İnönü.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar. % 50.

² Dr. Öğrt. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dturkmenoglu@sakarya.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2363-3639

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, ibrahimgazioglu33@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8006-5765

The Place of the 35s in the Democratization Steps of the Republican People's Party (CHP)

Abstract

This study's prepared to put forth the pains that Turkey has been through in the progress of transitioning to a multiparty system after 1945 and the effects of the opposition movements against CHP that became evident inside parliament. In this study which Historical-descriptive analysis method was used, first of all Turkey's progress of transition to a multiparty system and opposing voices inside the party has been examined. Then it's planned to put forth the place of 35's within this progress and its value in Turkish democracy history. Finally, CHP's political evolution after 35's has been analysed. Throughout literature review, it's revealed that previous studies only considered 35's as an opposition group over the course of history. However, it's noteworthy that there are no analyzes regarding the democratic transformation it created in the CHP. The democratic transformation that the 35s revealed within the CHP is among the results achieved with the work carried out by means of a strict intra-party opposition. It's thought that the study will contribute to the literature, especially with the CHP's evaluation in terms of democratization tendencies during the 35s and beyond.

Keywords: CHP, 35s, Democracy, Opposition, İsmet İnönü.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kez 1925 yılında Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası ile çok partili siyasi hayat denemesinde bulunduğu bilinmektedir. Lakin bu tecrübe Şeyh Said İsyanının patlak vermesi ve akabinde çıkartılan Takriri Sükûn Yasası dolayısı ile kısa sürmüştür. 1930 yılında bizzat Atatürk tarafından desteklendiği bilinen Serbest Cumhuriyet Fırkası da yenilik karşıtı muhaliflerin bu parti etrafında toplanması gerekçesine dayandırılarak ömrü kısa deneyimler içerisinde yerini almıştır. Neticede çok partili demokratik hayata kesintisiz geçiş ancak 1946 yılında meydana gelmiştir. Bu tarihe kadar otoriter, vesayetçi ve merkezizetçi bir tek parti yönetimi altında bulunan Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı sonrası ulusal ve uluslararası dinamiklerin müsait olmasıyla birlikte çok partili hayata geçiş sürecini hızlı ve etkin bir şekilde yeniden başlatmıştır. Bu tarihten sonra demokratik siyasi sistemin geri dönüşsüz bir şekilde çok partili hayata evrildiği söylenebilir.

Literatürde, demokrasiye geçiş süreci olarak tanımlanan 1945- 1950 arası dönem, Türk siyasi hayatı için yönetimin demokrasiye evrilme sancıları olarak

da ifade edilebilir.⁴ Bu yıllarda demokrasiye geçişin nasıl olması gerektiği hususunda hem mevcut siyasi partiler arasında hem de partilerin kendi içinde mutabık olmadıkları görülmektedir. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devlet idaresinde yer alan CHP'nin, bir yandan demokratikleşme ve çok partili hayata geçişin gerekliliklerini tartışırken diğer taraftan devlet bünyesinde muhalefete tahammül edememe ikilemi içerisinde kaldığı söylenebilir. Bu ikilem CHP'ye 1946 yılının başında kurulan Demokrat Parti'ye (DP) örgütlenme imkânı tanımadan, Mayıs ayında erken seçim kararı aldırıştır. Muhalefete örgütlenme imkânı tanımayan CHP'nin, Türk siyasi hayatında demokratikleşme süreci ve muhalefete tahammülsüzlüğün ilk adımlarını attığı görülmektedir. Bu çalışmada CHP içinde demokrasiye geçiş sürecinin nasıl olması gerektiği hususunu farklı düşünen iki gruptan birisi olan 35'ler incelenmiştir.

Türk siyasi hayatına ilişkin literatür 35'ler özelinde incelendiğinde, sürecin çoğunlukla tarihsel perspektifte ele alındığı görülmektedir.⁵ Ancak 35'lerin ortaya çıkışını, mücadelesini ve etkilerini CHP'nin demokratikleşmesine katkısı bakımından inceleyen bir çalışmanın olmadığı dikkati çekmektedir. Bu çalışma çok partili hayata geçiş sürecince ortaya çıkan 35'lerin özelde CHP'ye demokratik etkilerinin neler olduğu sorusunu cevaplamaya çalışmaktadır.

Tarihsel- betimsel analiz yöntemi kullanılmış olan çalışmada, öncelikle çok partili siyasi hayata geçişte ulusal ve uluslararası faktörlerin analizi tümden gelimci bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılmıştır. Ardından CHP içinde İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ilk muhalif sesler ve akabinde muhalefet partilerinin doğuşuna ve 1946 seçimlerine değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, 1946 seçimlerinden sonra kurulan Recep Peker hükümeti ve bu hükümetin demokrasiye yaklaşımını beğenmeyen CHP'lilerin oluşturduğu 35'ler grubunun doğuşu, yapısı ve CHP Hükümetleri ile olan mücadelesi analiz edilmeye çalışılmıştır. Son olarak 35'lerin Peker ve sonrası hükümetlerde izlediği politikalar, bu politikalar sonucunda CHP'nin liberal dönüşümü ve dolayısıyla Türk demokrasisine etkileri, tarihsel süreç göz önüne alınarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

⁴Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçişini farklı yönleri ile değerlendirmeye çalışan birçok eser bulunmaktadır: O. Akandere, Milli Şef Döneminde Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938 – 1945, İz, 1998. M. Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Tek Partili Cumhuriyet 1939 - 1945 Milli Şef Dönemi, İşbankası, Cilt III, 2003. K. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Timaş, 2017. M. Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 – 1973 Tek Partiden Çok Partiye 1944 – 1950, Bilgi, 1990.

⁵Ş. Gedikli Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP'de 35'ler Vakası, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akademik Bakış Dergisi, 2012, Cilt VI., 131 - 150. K. Unat Cumhuriyet Halk Partisi'nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, 2011, 839-867.

1. Teorik Arka Plan Kapsamında Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş, CHP'deki Muhafif Sesler ve 1946 Seçimleri

1938 yılında Atatürk'ün vefatının ardından olağanüstü toplanan TBMM İsmet İnönü'yü Türkiye Cumhuriyetinin ikinci cumhurbaşkanı olarak seçmiştir (Kocak, 1989, s. 122). Daha sonra yapılan II. Olağanüstü CHP Kurultayında İnönü, Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef unvanlarını almıştır. İnönü bu unvanlarını 1946 tarihinde II. Olağanüstü CHP Kurultayında kendi isteğiyle kaldırmıştır. İşte bu iki olağanüstü kurultay arası döneme Türk siyasi hayatında "Milli Şef" dönemi denir. Bu dönemde uygulanan siyasanın otoriter, merkezîyetçi ve hiyerarşik bir çizgide olduğu (Ortaylı, 2012, s. 146) söylenebilir. Her ne kadar dünya konjonktürü tek partili yönetim yapılarını ön plana çıkarır nitelikte olsa da Türkiye'nin kendisine özgü uygulamaları bünyesinde barındıran bir yönetime sahip olduğu görülmektedir. Bu minvalde İnönü'nün 1944 yılı meclis açılış nutkunda, Türkiye'nin kuruluşundan bu yana taklit yönetim kurmaktan kaçındığını (Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi [TBMM], 1944, s. 8) dile getirmesi bu yargıyı destekler mahiyettedir. Dolayısıyla Tek Parti CHP'sinin özünde demokratik niteliklere sahip olan vesayetçi bir parti olduğu söylenilebilir. Demokratik değerlere sahip olmanın yanında terk edemediği vesayetçiliği CHP'nin çok partili hayata geçiş sürecindeki sancılarının temel sebeplerinden biri olarak dile getirilebilir.

Milli Şef Dönemi aynı zamanda İkinci Dünya Savaşının yaşandığı yıllardır ve 1944 yılı sonlarına doğru savaş hala devam etse de kazanan taraf büyük ölçüde belirginleşmiştir. Türkiye daha savaş başlamadan 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile yaptığı müttefiklik anlaşmasına SSCB'yi dahil etmek istemiştir. Fakat o sırada Almanlarla gizli bir anlaşma yapmış olan SSCB bu davete icabet etmediği gibi, Türkiye için kabul edilemez olan, Kafkaslardan toprak ve Boğazlardan üst taleplerinde bulunmuştur (Armaoğlu, 2015, s. 320 - 322), (Lewis, 1993, s. 295). Bu süreçte Soğuk Savaş rüzgârlarının esmeye başlaması ile Missori Zirhlisinin ziyareti, Truman Yardımları, Marshall Planı ve nihayetine de NATO'ya katılınması ile Türkiye Batı Bloğundaki yerini almıştır (Akçakaya, 2011, s. 120), (Kongar, 2011, s. 179 - 180). Dolayısıyla da Batı Bloğunda olmanın gereklerini yerine getirmesi gerekmiştir. Bu amaçla demokratikleşme yolunda hızlı adımlar atılmaya başlandığı görülmektedir.

Dönemin otoriter çizgisi 1944 yılı ortalarına doğru yumuşama emareleri göstermeye başlamıştır. İlk önce solcu Tan gazetesinde Sabiha ve Zekeriya Sertel çifti ve daha sonrada liberal Vatan Gazetesinde Ahmet Emin Yalman'ın parti yönetimini eleştirmeye başlaması dikkat çekicidir (Akandere, 1998, s. 468), (Karpat, 2017, s. 235). Aynı zamanda 1944 bütçesine Celal Bayar'ın tek başına

hayır oyu vermesi de Milli Şef döneminin teamüllerine aykırılık bakımından simgesel bir değerdedir (Kocak, 1989, s. 133). CHP Meclis Gurubunun kapalı oturumları yerine kamuya açık olan mecliste tartışmaların yapılması ve kararların oy birliği yerine oy çokluğu ile alınması Milli Şef dönemi geleneklerinin değişiminin temel göstergeleri arasında sayılabilir.

1945 yılı Türk siyasi hayatı için son derece çalkantılı bir yıl olarak ifade edilebilir. Çiftçi Topraklandırma Kanunu (ÇTK) için kurulan komisyonda CHP içindeki zengin toprak ağası milletvekillerinin yoğun itirazları olmuştur (Demirel, 2014, s. 308). Mecliste bu kanun dolayısı ile tartışmalar sürerken, İnönü'nün Türk siyasi hayatı açısından oldukça önemli bir yeri olan 19 Mayıs 1945 nutku gündeme oturmuştur. Bu nutkunda İnönü, "*Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıklar kalktıkça, memleketin siyasi ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir* (İnönü, 2003, s. 31 - 32) demiştir. Bu sözler o sırada San Francisco Konferansına katılmış olan Türkiye'nin niyeti hakkında uluslararası camiaya bir işaret olarak değerlendirilebilir. Yaşanan süreç parlamento içindeki eleştiri odaklarının çeşitlenmesi bakımından da önemli görülmektedir. Nitekim demokratikleşme ve muhalefete tahammül sadece dış politika kaynaklı değil içerdeki değişim talebi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

ÇTK ile isimleri ön plana çıkan Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan 1945'de Türk siyasi hayatında ismi "Dörtlü Takrir"⁶ olarak geçen belge ile damga vurmuşlardır. Bu belge İnönü'nün 19 Mayıs Nutkuna da atıfta bulunarak yönetimde daha çok demokratik prensiplerin işletilmesini istemektedir (Toker, 1990, s. 166), (Demirel, 2014, s. 310). Takriri reddeden CHP bir yandan, birkaç ay önce kendi vadettiği demokrasiyi inkâr etmiş gözükürken, öte yandan bu takirde istenenleri kendiliğinden birkaç ay sonra yapmaya başlamıştır (Karpas, 2017, s. 233 - 234). Bu çelişkili durum aslında, CHP'nin ülkeye gelecek demokrasiyi de kendi istediği doğrultuda yönlendirme gayreti içerisinde olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

21 Eylül 1945 tarihinde Köprülü ve Menderes parti politikasından bağımsız hareket ettikleri gerekçesi ile CHP den ihraç edilmiştir. Bu olaydan bir gün sonra Milli Kalkınma Partisi (MKP) resmen kuruluşunu tamamlamış ve böylece Türkiye'de hukuken tek parti yönetimi son bulmuştur. Fakat MKP'yi kamuoyu, basın, halk ve İnönü'nün ciddiye almadığı söylenilebilir. Nitekim İnönü'nün Türk demokrasi tarihi açısından oldukça önemli olan 1945 yılı meclis

⁶ Dörtlü Takrir; 1924 Anayasasının demokratik özüne, uymayan antidemokratik kanun ve CHP tüzüğündeki antidemokratik uygulamaların değiştirilmesi isteğidir (Zürcher, 2000, s. 306), (Demir, 2013, s. 148).

açılış nutkunda, hala Türkiye’de bir muhalefet partisi eksikliğinden bahsediyor olması bu durumun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Hatta İnönü’nün bu şekilde yaptığı konuşmalar ile CHP içinde başlayan muhalefete bir yol haritası çizdiği (Kocak, 1989, s. 141) ve Türkiye’nin çok partili hayata geçişini, zamanını ve hatta kadrosunu belirlediği iddia edilebilir.

27 Kasım’da Refik Koraltan’ın basına verdiği demecinde Köprülü ve Menderes’in CHP’den ihraç edilmesinin yanlış olduğunu söylemesi üzerine kendisi de CHP’den ihraç edilmiştir. Bu ihraçlara tepki olarak Celal Bayar önce milletvekilliğinden daha sonrada CHP den istifa etmiştir (Akşin, 2020, s. 243). Yeni bir parti kuracağını kamuoyuna açıklayan Bayar, İnönü ile yaptığı görüşmede cumhuriyetin hassasiyetlerine duyarlı olacakları konusunda hem fikir olmuşlar ve akabinde İnönü’de yeni partiyi destekleyeceğini açıklamıştır. 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti (DP) kurulmuştur (Halıcı, 2013, s. 149). Böylece CHP’nin kendi içinden bir muhalefet çıkartarak hem devrimleri koruması hem de Batı’da aranan müttefiklerin bulunması hususunda stratejik davrandığı söylenebilir. CHP’lilerin DP’nin kuruluşuna bir ihanet değil de bir gereklilik olarak bakması bu minvalde değerlendirilebilir.

DP’nin CHP tarafından desteklenmesi onun bir muvazaa partisi olduğu algısına beraberinde getirmiştir. DP bu algıdan, kuruluşundan 3 ay sonra kamuoyunun ilgisini üzerine çekmeyi başararak kurtulmaya başlamış ve buna paralel olarak hızla büyümüştür. Bu durumun CHP’nin DP’ye olan küçük kardeş yaklaşımını değiştirdiği (Toker, 1991, s. 89), (Karpaz, 2017, s. 270) söylenebilir. Çünkü akabinde DP’ye verilen basın desteği geri çekilmeye ve CHP’li basın tarafından DP’nin eleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Yine CHP’nin erken seçim kararı, iktidar ile muhalefet arasında gerilime sebep olmuştur (Uran, 2017, s. 365 - 366).

Yeni döneme uygun yasal değişiklikleri gerçekleştirmek için II. Olağanüstü CHP Kurultayı düzenlenmiştir. Bu kurultayda, İnönü’nün de isteğiyle Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef unvanları kaldırılmıştır. Yapılan değişiklik, DP’nin görünüşte olduğunu iddia ettiği, çok partili demokratik hayatın temel gereklerinin yerine getirilmesi noktasında önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu adım ile tek liderli bir devlet yönetim anlayışının geride bırakıldığı görülmektedir. Seçimlerin tek dereceli yapılması kararı alınmıştır. Cemiyetler Kanununda sınıf esasına dayalı parti ve cemiyet kurma yasağının kaldırılması gibi liberal kararlar alınmıştır (İnönü, 2003, s. 84 - 88). İnönü’nün kurultay açılış konuşmasında, DP’nin seçimleri erkene alınmasını proteste edeceği şeklindeki duyumlara istinaden, milletin iradesinin meclise yansımalarının önemine değindiği bilinmektedir. Bu konuşma aslında bir taraftan

demokratik hayatın önünü açarken diğer taraftan muhalefete ne yapması ya da yapmaması gerektiği noktasında direktif verme eğiliminde olan CHP'nin kendisini açığa çıkarma hali olarak yorumlanabilir.

21 Nisan ara seçimlerini ve 26 Mayıs belediye seçimlerini boykot eden DP (Kocak, 1989, s. 142), seçimlerin erkene alınmasının tek parti zihniyetinin devamı olarak yorumlamıştır (TBMM, 1946, s. 216 - 217). CHP'nin değişmeyen kararı iktidar ile muhalefet arasındaki ilk ciddi krizin oluşmasına sebep olmuştur (Köse, 2020, s. 122). Parti, III. Olağanüstü kurultayında aldığı kararlar doğrultusunda hızla yasal düzenlemeleri gerçekleştirerek⁷, muhalefetin itirazlarına rağmen erken seçime odaklanmıştır.

1946 seçimlerine katılacağını açıklayan DP, seçim yasaasının eksikliklerini vurgulayarak düzeltilmesini istemiştir (Karpata, 2017, s. 246 - 247). Seçimlere CHP'nin aksine daha yoğun bir şekilde hazırlanan DP (Koçak, 2012, s. 471), seçim sonuçlarına itiraz etmiştir. DP seçim sonuçlarının tutanaklarında CHP oylarının şişirilerek, DP oylarının ise düşürülerek geçirildiğini iddia etmiştir (Demirel, 2014, s. 313). Seçime ilişkin şaibeler farklı cenahlarca konuşulmuşsa da ülke genelinde seçimlerin usulsüz gerçekleştiğine ilişkin suçlamalar kabul edilmemiştir (Öymen, 2004, s. 406). Açık oy, gizli sayım ve seçimlerde idare denetimi gibi kıstaslar var olsa da, artık muhalefet geri dönüşsüz olarak meşru sayılmaya başlanmıştır (Uzun, 2010, s. 140). Ayrıca bu seçimler çok partili demokratik hayat için bir milat olarak değerlendirilmektedir. CHP her ne kadar seçimlerde avantajlı taraf olsa da muhalefeti bir tehlike olarak hissetmiş gözükmektedir. Seçimlerden sonraki süreçte yapılmaya devam edilen demokratik açılımlar bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

1946 seçimlerinden sonra İnönü yeni dönemin politik işleyişine mizacının uygunluğu konusunda tereddütleri olsa da Recep Peker'i getirmiştir (Uran, 2017, s. 368). Çok partili dönemin ilk başbakanı olan Peker, İnönü'nün tahmin ettiği gibi yeni döneme ayak uyduramamış, sertlik yanlısı politikalar izlemiştir. Bu durum CHP içindeki görece genç nesil milletvekillerinin başını çektiği bir Peker karşıtı gruplaşmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türk siyasi hayatına 35'ler olarak yerleşen bu muhalif grubun yaptığı parti içi yoğun eleştirilerle Peker Hükümetini, istifaya sürüklediği bilinmektedir. Peker Hükümetinin muhalefete ve demokrasiye olan sert politikalarını onaylamayan CHP'lilerin oluşturduğu

⁷ Bu kapsamda sınıf esasına dayalı cemiyet ve parti kurma yasağını kaldırmıştır (TBMM, 5 Haziran 1946 s. 48 - 65). Tek dereceli seçim yasaasını kabul etmiştir (TBMM, 1946, s. 39 - 48). Basın Kanununun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50. Maddesini kaldırıp bu hakkı mahkemelere devreden yasayı çıkarmıştır (Çakır ve Yavalar, 2017, s. 3-4). Üniversitelere özerklik tanıyan düzenlemeler yapmıştır (TBMM, 1946, s. 234 - 240).

35'lerin Peker hükümeti ile olan mücadelesi ve sonraki hükümetlerin politikasına etkileri dolayısı ile CHP'nin demokratik dönüşümüne ve nihayetinde Türk demokrasi tarihine katkıları kaçınılmazdır.

2. 35'lerin Doğuşu, Mücadelesi ve CHP'nin Demokratik Dönüşümüne Katkıları

1946 seçimlerinden sonra göreve gelen Peker Hükümetinin, iktidar ve muhalefet ilişkileri bakımından gergin bir miras devraldığı bilinmektedir. Bu yeni hükümetin demokratikleşmenin gündem olduğu bir ortamda ilk icraat olarak 1946 seçimleri hakkında her türlü neşriyatın basında yasaklanması kararı alması (Uran, 2017, s. 370) mevcut gerginliği daha da arttırmıştır. İki parti arasındaki ilişkinin gerilmesine neden olan bir diğer olay ise Peker hükümetinin programının oylaması sürecidir. Yapılan meclis oturumunda DP söz konusu programı incelemek için birkaç gün süre istemiştir. Fakat Peker Hükümeti böyle bir şeyi gereksiz görüp kabul etmeyince, muhalefet hükümet süreci protesto ederek meclisi terk etmiştir (TBMM, 1946, s. 60). Nitekim çok partili siyasi hayata geçiş süreci CHP'nin takınması gereken demokratik tavır ile tek partili sistemin otoriter alışkanlıkları arasında kalınmış gözükmektedir. Bu alışkanlıklar ülke yönetiminin hemen her alanında kendisini göstermektedir.

Her ne kadar solcu derneklerin ve partilerin kapatılması gibi iki partinin hem fikir oldukları noktalarda meclis birlikte karar verebiliyor gözükse de (Karpat, 2017, s. 264 - 265) uyuşmazlığa düşülen durumlarda Türk siyasi hayatı için aşılması zor muhalefet süreçleri doğmuştur. Bunlardan en dikkat çekenlerden biri siyasi hayata “psikopat krizi” olarak yansıyan 1947 yılı bütçe görüşmeleridir.⁸ Peker Hükümeti muhalefetin meclisi terk etmesini (Akşin, 2020, s. 245) önemsememiştir (Uran, 2017, s. 377). Fakat hükümetin aksine İnönü bu durumu önemsemiştir. DP ve hükümet ileri gelenleri ile yaptığı görüşmeler sonucunda İnönü, saygı ve iyi niyet çerçevesinde meclisin normal çalışmasına döndürülmesi ricasında bulunduğu “26 Aralık Bildirisini” yayınlamıştır. (İnönü, 2003, s. 160). Bu aynı zamanda İnönü'nün partiler arası ilk arabuluculuk deneyimidir ve başarılı olduğu söylenebilir. DP yeniden meclise dönmüştür. İktidarın muhalefete karşı izlediği politikadan İnönü'nün dışında rahatsız olan CHP'liler de 26 Aralık Bildirisinden memnun olmuşlardır. Hatta süreci

⁸1947 yılının bütçe görüşmelerinde Adnan Menderes'e cevaben Peker'in konuşmasının bir bölümünde Adnan Menderes'in köfümsür ve psikopat bir ruh hali içinde konuştuğunu söylemesi üzerine DP Meclis Gurubu, Meclisi terk etmiştir (TBMM, 1946, s. 23 - 24). Türk siyasi hayatına “Psikopat Krizi” olarak anılan bu olay, aynı zamanda en uzun süreli siyasi boykottur, 9 gün sürmüştür (Turan, 1999, s. 238).

İnönü'nün “*Peker takımına iyi bir ders vermiş oldu*”ğu şeklinde yorumlayan CHP'li kesimin varlığı (Erim, 2005, s. 80) bu bildirden sonra belirginleşmiştir.

1947'de DP I. Büyük Kongresini gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede ana sorunları tespit için kurulan komisyon, demokrasinin tam olarak sağlanması için gerekli olan üç şartı belirlemiştir. Bu şartlar; antidemokratik kanunların kaldırılması, seçim güvenliğini temin eden yeni bir seçim kanununun kabul edilmesi, partili cumhurbaşkanlığı uygulamasına son verilmesi şeklinde özetlenebilir. Ayrıca DP, “Hürriyet Misakı” adı verilen bu kararlar meclis tarafından kabul edilmezse, meclisten çekilme kararı alabilecektir (Zürcher, 2000, s. 310 - 311). Misak temel demokratik değerler açısından pozitif özellikler taşısa da, CHP'li vekiller tarafından meclisin terk edilmesi tehdidi olumlu karşılanmamıştır. Sonuçta Peker hükümeti ile DP arasındaki var olan gerilim iyice artmıştır.

Liberal açılımların azlığı hem CHP'nin içerisinde hem DP'de yoğun eleştirilere sebep olurken, DP boykot ettiği 1947 İstanbul seçimlerine katılımın %10 civarı olacağını iddia etmiştir. Hükümet ise seçimden sonra katılımın %60 olduğunu açıklamıştır. İstanbul Valisi Necmettin Sadak tarafından katılımın %30 civarı olduğu beyan edilmiştir. Bu durum CHP içindeki Peker karşıtlarının hükümeti yanlış beyanatından ötürü daha çok eleştirmelerine sebep olmuştur (Erim, 2005, s. 161 - 162). Artık Peker Hükümetinin demokratik adımlar atma yolunda sadece DP ile değil kendi içindeki ılımlılarla da mücadele etmek zorunda kaldığı görülmektedir.

Yaşanan bu gergin siyasi dönemde, İnönü parti liderleri ve CHP içindeki muhalif grubun önde gelenleri ile görüşerek ılımlı bir ortam oluşturmaya çalışmıştır (İnönü, 2008, s. 453 - 456). Görüşmelerden 12 Temmuz Beyannamesi⁹ yayımlanmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi'nin, CHP içinde var olan gruplaşmayı, beyannameyi destekleyenler ve ona karşı olanlar şeklinde iyice gün yüzüne çıkardığı söylenebilir. Beyannameyi destekleyen, görece genç kuşak CHP'lilere göre, artık zor zamanların ihtiyat tedbirleri işlevini tamamlamıştır. Var olan tek parti usulleri terkedilmelidir. Onlara göre, artık Kemalist devrimler kendisini koruyacak aydın ve vatansever bir nesil yetiştirmiş ve iyice kökleşmiştir. Bu nedenle CHP, dünyanın gidişatına ayak uydurarak hızla liberal atılımlar

⁹Türk siyasi hayatında 12 Temmuz Beyannamesi ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar genelde uzlaştırmacı siyasal kültür açısından bir dönüm noktası, çok partili hayatın garanti belgesi, muhalefetin güvenlik sertifikası, Türk Siyasi Partiler kanununu ilk versiyonu, iktidarın kansız el değiştirmesinin temel dönemeci olduğu, demokratikleşme eğilimlerini arttıran etkiye sahip olduğu (Karpat, 2017, s. 284), (Kocak, 1989, s. 147), (Yalman, 1997, s. 1404), (Demir, 2013, s. 153), (Akın, 2005, s. 104), (Şeyhanlioğlu, 2012, s. 97 - 98), (Findley, 2012, s. 268), (Köse, 2020, s. 137) şeklinde olumlu yorumlamaktadırlar.

gerçekleştirmelidir ve demokratik düzenin eksikliklerini tamamlamalıdır (Unat, 2008, s. 46 - 52). Temmuz ayı ortalarında ileride 35'lerin başı olarak anılacak olan Nihat Erim, Ulus gazetesinde yeni dönemin şartlarına uygun bir anayasa değişikliği yapılması gerektiğini ve bu değişikliklerin neler olabileceğini konu alan "Anayasa Değişikliği" yazı dizisi yayınlamaya başlamıştır. Bu yazı aslında 12 Temmuz sonrası süreçte CHP içerisindeki iki farklı grubun birbirleri ile açıktan mücadelesinin başlangıcı olarak görülebilir (Karpat, 2017, s. 286). İki grup arasındaki mücadele sertleşirken, İnönü ile Peker'in arası da açılmıştır (Berber, 2012, s. 145). Özellikle İnönü'nün de ılımlı siyaset taraftarı olduğunun ülke genelinde anlaşılması, Peker hükümetinin sert ve muhalefete tahammülsüz siyaset anlayışını daha da zora sokmuş gözükmektedir.

Türk basının büyük bir kısmı yeni nesil CHP'lilere "35'ler"¹⁰ ismini takarak onları kahraman ilan etmişlerdir (Lewis, 1993, s. 307). Diğer bir ifade ile artık CHP içerisinde 35'ler olarak nam salmış kesimin yeni bir soluk olarak parti içerisinde hâkim söz sahibi olacağı izlenimi ön plana çıkmaktadır. 35'ler CHP Meclis Grubu toplantısında, mevcut hükümetin demokrasiye ve muhalefete yaklaşımını yeterince demokratik bulmadıklarını dile getirmişler ve partilerinin güven oylamasında hükümetlerine hayır oyu vermişlerdir. Bu durum CHP'de 35'lerin konumunu iyice belirginleşmiştir (Unat, 2008, s. 100).

35'ler kendi içinde dört ana grupta toplanabilir (Toker, 1990, s. 200): Peker hükümetinin demokrasiye olan yaklaşımından memnun olmayan, genç kuşak partililerin oluşturduğu birinci grup. Peker'in yerine almak isteyen Ali Fuat Cebesoy gibi eski partilerde oluşan ikinci grup. İnönü'nün bu grubu tutmasından ötürü bu grupta yer alanların oluşturduğu üçüncü grup. Bir de çoğu daha sonra CHP'den ayrılacak olan eyyamcılar olarak sınıflandırılabilir. Bu şekilde tasnif edildiğinde birbirlerinden farklı düşünce ve çıkarılara sahip kişilerden oluşmuş gibi görünüyorsa da, CHP'nin demokratik adımlar atması yolunda ciddi bir parti içi muhalefet oluşturdukları aşikârdır. Dolayısıyla çok partili hayat sürecinde iktidarda kalma mücadelesi veren CHP'nin taze kanı olarak da görülmektedirler. 35'lerin bel kemiğini, sol eğimli CHP Genel Sekreteri Mahmut Şevket Esendal'ın (Uyar, 1998, s. 261) gayretleri ile partiye girmiş olan genç kuşak partililer oluşturmaktadır (Uran, 2017, s. 383), (Toker, 1990, s. 208 - 209). Bu kuşak, Kemalist devrimin son aşamasının demokrasi olduğunu düşünen ve eğitimini Türkiye Cumhuriyetinde almış olan gençlerdir (Köse, 2020, s. 129).

¹⁰ Güven oylamasında 34 çıkan hayır oyuna karşı bu gruba 35'ler denilmesi hususunda literatürde iki görüş vardır. I. Görüş; hayır oyu veren 34 kişi bu oylamada bulunmayan İnönü'nün de hayır dediğini söyleyip onu aralarına alarak kendilerine 35'ler dediği (Berber, 2012, s. 146) şeklindedir. II. görüş ise, bu esnada yapılan oylamaya yetişemeyen Mahmut Şevket Esendal'ın daha sonra oyunu hayır olarak açıklamasıyla kendilerine 35'ler dedikleri (Unat, 2011, s. 856) şeklindedir.

35'ler daha fazla demokrasi ve demokrasinin önünde bir engel olarak görülen Peker hükümetinin devrilmesi gerektiği hususunda hemfikirlerdir. Lakin kendi içlerinde net bir fikir birlikteliği olduğu söylenemez. Mesela 35'ler içerisinde yer alan Cavit Oral özel girişimi savunan bir toprak zengini olarak bilinirken, Cemal Sait Barlas devletçiliği savunan bir halk adamı (Öymen, 2004, s. 146) olarak bilinmektedir.

35'lerin İnönü tarafından desteklenmesi, liderleri olarak görülen Nihat Erim'in *İnönü'nün prensi* olarak adlandırılıp (Öymen, 2004, s. 32) geleceğin başbakanı olarak görülmesi (Uran, 2017, s. 383) onların nüfusunu sayılarına oranla çok daha güçlü kıldığına yorulabilir. Dolayısıyla çok partili hayata geri dönüşsüz geçilen bir dönem için 35'lerin CHP'nin demokratikleşmesinde etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Öyle ki, CHP'nin kendi içerisindeki farklı bir parti olarak DP'ye dahi muvazaa partisi gözü ile baktığı bir süreçte, kendi içerisinde demokratikleşme taleplerinin gelmesi, demokratik dönüşümü kaçınılmaz kılmıştır.

3. 35'lerin Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri

Tek parti teamüllerine alışkın olan Peker için, parti içi muhalefet ve Meclis Grubu toplantısında kendi partisinden 34 kişinin hayır oyu vermesi sıra dışı bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle Peker muhalefeti yumuşatmak için kabinede en çok eleştiri alan bakanlarını değiştirmeye karar vermiş ve CHP Meclis Grubunu yeniden toplamıştır. Burada 35'ler kısa bir zaman önce güvenoyu almış olan hükümetin akabinde kabinenin yarısına yakınıni değiştirmek istemesini şiddetle eleştirip, hükümetin toptan istifa etmesinin daha yerinde olacağını beyan etmişlerdir. Yapılan oylama sonucunda Peker verilen güvensizlik oyları 34 ten 47'ye yükselmiştir (Erim, 2005, s. 177 - 182). Dolayısıyla 35'leri yumuşatmak için çıkılan yol tam aksine daha sert bir muhalefet ile karşılaşılmasına sebep olmuştur. Bu durumun Peker hükümetini düşündüğünün aksine daha da yıpratıldığı söylenilebilir.

Esasen 1947 yılında Türk siyasi hayatı oldukça karmaşık bir yapıya sahip gözükmektedir. Şöyle ki, hem CHP hem DP içinde aşırıları ve ılımlılar mevcuttur. DP ile CHP'nin ılımlıları bir birlerine kendi partilerindeki aşırılardan daha yakındır (Toker, 1990, s. 194). Bu durumun meclisin dolayısıyla da CHP'nin demokratikleşmesinde etkili olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çünkü bu dönemde görülmektedir ki, CHP'de tek partililiği çağrıştıran her eylem ve fikir için farklı partiden de olsalar birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Bunun en önemli örneklerinden biri olarak, CHP Meclis Gurubu Kasım

1947'deki VII. CHP Kurultayı hazırlığı örnek gösterilebilir. Peker, bu toplantı için CHP Genel Başkan Vekilliğinin tıpkı kendinden önce tüm CHP Başbakanlarında olduğu gibi yine kendisine verilmesi önerisinde bulunmuştur. Ancak Peker'in bu önerisi hiç destek bulmadığı gibi, Erim tarafından diktatörlük heveslisi olmakla suçlanmıştır (Toker, 1990, s. 206), (Kara, 1999, s. 121). Diğer bir ifadeyle CHP'deki tek partili yönetim dönemi geleneklerine ve otoriter eğilimlere olan tahammülsüzlük her fırsatta gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Sonuçta Peker'in İnönü'ye istifasını sunduğu bilinmektedir. Peker'in istifası 35'lerin en önemli demokratikleşme icraatlarından biri olarak da tanımlanabilir. Peker Hükümeti yerine CHP içerisinde ılımlıları ve demokratikleşme yanlılarını temsil ettiği düşünülen I. Hasan Saka Hükümeti kurulmuştur. Peker'in istifası ile 35'ler önemli bir kazanım elde etmiş olsalar da, iki grup arasındaki mücadelenin devam edeceği aşikârdır.

Bu noktada basın dahi ülke gündemi olarak CHP-DP muhalifliğinden ziyade CHP'nin kendi içerisindeki muhalefete odaklanmış gözükmektedir. Nitekim Ulus gazetesinde Peker taraftarı olan F. R. Atay, Peyami Safha, Ethem İzzet Benice (Erim, 2005, s. 170) madem şeflik sistemi kalktı, o zaman neden kısa sürede üst üste güvenoyu almış olan Peker hükümeti istifaya zorlandı diye durumu eleştirmişdir (Ulus, 1947, s.3). Erim ise Peker'in istifasının kendi yanlış politikasının bir sonucu olduğunu savunmuş ve aynı gazetede eleştirilere cevaben yazılar yazmıştır. Bu yazıların genellikle Peker hükümetinin olumsuz politikasının ülkenin genel yönetimini de çıkmaza yaktığı yönündeki kanıtları içermektedir (Ulus, 1947, s.4). Örneğin tartışmaların güncelliğini koruduğu dönemde yerel seçimlerin olması ve neredeyse tüm muhtarlıkların CHP tarafından kazanılması, seçimlerde adaletin olmadığına ilişkin önemli iddiaları gündeme getirmiştir (Ulus, 1947, s.1). Nitekim bu dönemde yapılan seçimlerin CHP lehine sonuçlanmış olması dönemin gazetelerinde farklı seslerin varlığını ortaya çıkarmıştır. “Her tarafta CHP adayları nasıl çoğunluk kazandı?” (Ulus, 1947, s. 1). Yine ulus gazetesi yazarlarından Kemal Turan'ın yazdığı “Zararlı yol” (Ulus, 1947, s. 1) başlıklı yazı, dönemin ses getiren manşetlerine örnek gösterilebilir. Sonuçta tüm itirazlara ve muhalefete rağmen Peker, hem muhtar seçimlerinde hem ülke yönetimine ilişkin diğer alanlarda zor kullanıldığı ve baskı yapıldığı iddialarını reddetmiştir (Ulus, 1947, s.1). Tabi ki bu redediş ne CHP içerisindeki muhalefeti ne de DP'nin CHP üzerindeki muhalefeti durdurmaya yetmemiştir (Akşam, 1947, s.1).

Peker'den sonra kurulan I. Saka Kabinesi bir geçiş hükümeti olarak düşünülmüştür. Bu nedenle I. Saka Kabinesinde hem Peker taraftarlarına hem de 35'lerden isimlere yer verilmiştir. Demokratik değerlere yürekte inanın

CHP'de kapısını 35'lerin araladığı iddia edilebilir. Hatta bu inanış zamanla demokrasi adına DP ile ortak muhalif hareketlerde bulunmanın önünü açmıştır.

Kurultay açılışında İnönü, 12 Temmuz Beyannamesinin iktidar ve muhalefet ilişkilerini düzenleyen önemli bir belge olarak (İnönü, 2003, s. 196 - 201) tanımlaması, ağırlığını 35'lerden yana hissettirmesi şeklinde yorumlanmıştır. Kurultayda CHP Genel Başkanlığına Peker aday olmamasına rağmen kendisine 25 oy çıkmıştır. Böylece İnönü'nün oy birliği ile seçilme geleneği bozulmuştur ve ilk defa CHP'de genel başkan seçimi için birden fazla aday ile karşı karşıya kalmıştır. Bu 35'lerin CHP içerisindeki demokratikleşme sürecine katkılarından bir diğeri olarak değerlendirilebilir. Çünkü 35'lerin varlığı ile CHP içerisindeki otoriter eğilim taraftarları da seçim gibi demokratik yöntemleri kullanarak tepkilerini ortaya koymaya başlamışlardır. Kurultaydan sonra 35'ler Peker'in üzerine giderek Ulus gazetesinde "Bay Peker ve Meselesi" isimli bir yazı dizisi başlatmışlar ve buna DP yanlısı basından Fuat Köprülüde destek vermiştir (Toker, 1990, s. 208). 35'ler'in muhalefet partililer ile birlikte hareket edebilmesi ılımlı bir parlamenter sistem ve demokrasinin pekişmesi adına önemli gelişmeler arasında değerlendirilebilir.

35'lerin CHP'yi dolayısıyla da Türkiye'yi demokratikleştirme mücadelesini uzun süre Peker üzerinden devam ettirdiği iddia edilebilir. Bu minvalde VII. Kurultay CHP'nin tüzük ve programında yaptığı önemli değişiklikler¹¹ sebebiyle demokratikleşme kurultayı olarak da adlandırılabilir. Nitekim alınan kararlar doğrultusunda sadece partinin merkezi teşkilatındaki demokratikleşme eğilimleri değil aynı zamanda yerel teşkilatlarda kontenjanların artırılması, kadın üyelerinin sayılarının artırılması gibi demokratik eğilimlere yer verilmiştir.

CHP'nin kendi içindeki gruplara olan liberal yaklaşımı ve parti tabanını yönetime dâhil etme hususundaki katılımcı politikası ile parti içindeki muhtemel bölünmeleri önlediği (Karpat, 2017, s. 296 - 297) söylenebilir. Sonuçta I. Saka

¹¹Tüzüğün 73. maddesinde yapılan değişiklik kapsamında parti genel başkanının cumhurbaşkanı olması durumunda genel başkanlıktan kaynaklanan yetki ve sorumluluklarını kurultayca seçilen bir Genel Başkan Vekiline devretmesi kararı alınmıştır. 3 Kişiden oluşan Genel Başkanlık Divanı kaldırılarak yerine 40 üyeden oluşan Parti Divanı kurulmuştur. Parti Divanı kendi içinden 12 kişiden oluşan Parti Yönetim Kurulunu seçecektir. Seçmen ve partiye kayıt olma yaşı 22 den 18'e indirilmiştir. Partinin milletvekili adaylarının %70'inin parti teşkilatı tarafından belirlenmesine karar verilmiştir (Kocak, 1989, s. 150), (Özkan, 2013, s. 76 - 77). Genel Sekreterin görev ve yetkilerinde artışa gidilmiştir. Parti Divanının 3/1 veya en az on il idare kurulunun yazılı talebi ile parti olağanüstü kurultayı toplanabilecektir. İllerden kurultaya katılacak olan delege kontenjanları iki katına çıkartılmıştır. Parti içi tüm seçimlerin gizli oyla yapılması kararı alınmıştır. Parti Genel Başkanının ve Genel Başkan Vekilinin 2 yılda bir kurultay tarafından seçilmesine karar verilmiştir. Kadın ve gençlik kolları oluşturulması kararı alınmıştır (Parlar, 2010, s. 111 - 116).

kabinesine İnönü'nün tavsiyesi ile 35'lerin lideri Nihat Erim girmemiş olsa da (Toker, 1990, s. 208), bu kabine de hem Peker taraftarlarından hem de 35'lerden isimlere yer verilerek bir denge oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Süreç devam ederken İnönü ile danışıklı olarak yeniden bir kabine oluşturmak için 8 Haziran 1948 tarihinde I. Saka Hükümeti istifa etmiştir. İnönü yeni hükümeti kurma görevini tekrar Hasan Saka'ya vermiştir (TBMMA, 1948, s. 153). II. Saka Hükümetinin kabinesinde birincisine nazaran daha fazla 35'lerden isimlere yer verilmiştir. Bu durum hem CHP'de hem de ülke içi uygulamalarda daha fazla demokratikleşme eğiliminin olacağına bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yenilenen hükümet ile 35'lerin desteği daha da artmış ve ilk olarak seçim kanununun¹² yenilenmesi konusu gündeme gelmiştir. 35'ler aracılığıyla ılımlı bir CHP, DP olan ilişkileri de daha yumuşak ilerletildiği iddia edilmektedir.

Ancak iktidar ve muhalefet arasındaki yumuşak ilişki süreci seçim güvenliği konusunda tıkanıp bilinmektedir (Karpat, 2017, s. 310 - 311). DP seçim güvenliği sağlanmadan seçimlere girmeyeceğini ilan etmiş ve DP kendi içerisindeki muhaliflerden oluşan grup 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi (MP)'ni kurarak CHP'ye yönelik sert muhalefete başlamışlardır (Zürcher, 2000, s. 371). Saka Hükümetleri ile DP'nin ılımlı ilişkilerinin MP'nin muvazaa iddiaları sebebiyle DP'yi sert muhalefet yapmaya ittiği söylenebilir. II. Saka Hükümeti boyunca tırmanan sert muhalefet ve yeni ekonomik kalkınma modeliyle gelen enflasyon yıpranmış olan II. Saka Hükümetinin istifası ile sonuçlanmıştır (Karpat, 2017, s. 314 - 315).

Yeni hükümeti kurma görevi Şemsettin Günaltay'a verilmiştir. Günaltay İslamcı kimliğiyle ön plana çıkmış bir İttihatçı olarak bilinmektedir (Akşin, 2020, s. 246). Günaltay kabinesi 35'lerden isimlere daha fazla yer verilmesi ile dikkati çekmektedir (Turan, 1999, s. 263). 35'lerin önde gelen isimlerinden olan Nihat Erim bu kabinede Başbakan Yardımcılığına getirilmiştir (Erim, 2005, s. 361). 35'lerin her yeni hükümet sürecinde bir adım daha öne çıkması daha fazla demokratik yeniliğin gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Günaltay öncelikle hiç kimsenin aklında bir şüpheye yer vermeyecek şekilde yeni bir seçim kanunu çıkartılacağını açıklamıştır (TBMM, 1949, s. 163). Başbakan seçilmesinden birkaç gün sonra DP Genel Merkezini ziyaret eden Günaltay, burada muhalefetin en büyük şikâyet konusunu oluşturan seçim güvenliği meselesine esaslı bir şekilde eğileceğinin belirtmiştir (Eroğul, 2003, s.72). Peker

¹² Seçim Kanununun 15. maddesine bir fıkra ekleyerek 24, 25, 27 ve 34. maddelerinde değişikliğe giderek seçim kanununda bir değişiklik yapmıştır (TBMM, 1948, s. 1097 - 1110). Bu kanun değişikliği ile artık seçimler gizli oy açık tasnif ilkesine göre yapılacaktır.

sonrası kurulan kabinelerde ağırlıkları her geçen gün artan 35'lerin, Günaltay hükümetinin muhalefeti memnun etmek endişesi ile politika üretmesinde büyük etkisi olduğu söylenebilir. 35'lerin giderek etkinliğini arttırdığı bu hükümetlerde demokratik değerlere daha fazla yer verilmesi aynı zamanda CHP'nin de demokratikleşmesi olarak yorumlanabilir. Çünkü CHP bu süreçte sadece kadrolarını yenilemekle kalmamış, Türk siyasi hayatını kökünden değiştirecek/demokratikleştirecek yeniliklere de imza atmıştır¹³.

Oluşan demokratik ve ılımlı atmosferde DP'nin II. Kongresinde aldığı Milli Teminat Andı¹⁴'nin CHP'nin ılımlı politikasını değiştirmesine sebep olduğu söylenilebilir. Diğer bir ifadeyle CHP'liler artık DP'nin tahammülsüz gelgitleri olan muhalefetinden şikâyetçi olmaya başlamışlardır. Yine de 1950 seçimlerine gidilirken CHP ilim ve tecrübenin ışığında bir seçim kanunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu kapsamda Günaltay hükümeti 25 kişilik bir komisyon kurmuş ve muhalefetin de görüşlerini almaya özen göstermiştir (Uran, 2017, s. 443 - 445). DP ise seçim sisteminden çok seçim güvenliği üzerinde durmuştur. Sonuç itibariyle yeni Seçim Kanunu 336 evet ve 10 hayır oyu olarak CHP ve DP'nin desteğiyle geçmiştir. (TBMM, 1950, s. 666 - 710). CHP'nin ortaya koyduğu liberal eğilimler hem 35'lerin etkisi hem de yeni seçim dönemi için taşıdığı oy kaygısına dayandırılabilir. 1950 seçimlerine doğru hızla gidilen süreçte CHP'nin gündemine yeni şartlara uygun daha demokratik bir anayasayı yerleştiren yine 35'ler olmuştur (Erim, 2005, s. 164 - 165), (Unat, 2008, s. 68 - 69). CHP'nin bunu esaslı bir şekilde gündemine alıp gelecek dönem planlarına dâhil etmesi 35'lerin CHP'deki etkisi bakımından değerlendirilebilir.

4. Analiz: 35'lerin Demokratik Değeri

Türkiye Cumhuriyeti 1925 ve 1930 yıllarında yaşadığı çok partili hayat denemelerinin kısa soluklu olduğu söylenebilir. Cumhurbaşkanı oluşundan kısa bir süre sonra İnönü 6 Mayıs'ta yaptığı konuşmasında demokrasi müjdesi verdiyse de (Koçak, 2007, s. 25 - 26), (Tekerek, 2015, s. 155 - 156), daha sonra ülkenin patlak veren II. Dünya Savaşına yoğunlaştığı görülmektedir. Savaşın henüz bitmemiş ama sonunun görüldüğü yıllarda Türkiye'nin, savaş öncesi davranışıyla uyumlu olarak, liberal bir söylem benimsemeye başladığı (TBMMA,

¹³İstiklal Mahkemeleri Kanunu kaldırmıştır (TBMM, 1949, s. 94). Hamdullah Suphi Tanrıöver'in girişimleriyle Türk Ocakları'nın yeniden açılmasına izin verilmiştir (Uslu, 2015, s. 372). 1949'da muhalefete radyodan yararlanma hakkı tanıyan bir kanun çıkarttırmıştır (TBMM, 1949, s. 610 - 634).

¹⁴Hükümetin seçimlerde kanuna aykırı hareket etmesi durumunda, kamu vicdanında millî yaralar açılacağını ve vatandaşın nefsi müdahale hakkını kullanmasıyla karşı karşıya kalacağını söyleyen bir metin ortaya koyulmuştur.

1944, s. 8) söylenebilir. Bu anlamda savaştan sonra bu söylemler eyleme dönüşmeye başlamıştır.

Demokrasiye geçiş süreci olarak tanımlanan 1945-1950 arası dönemde Türk siyasi hayatının oldukça sancılı süreçlerden geçtiği görülmektedir. Bu dönemde Türk siyasi hayatında demokrasinin ideal yönetim olduğu hususunda sağlanan konsensüsün, demokrasinin nasıl olacağı hususunda sağlanmadığı gözlenmektedir. Örneğin Peker'in demokrasiyi bir sayı rejimi olarak gördüğü düşünülebilir. Bu anlamda Cumhurbaşkanı'nın iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerde hakemlik yapmasını ve yegâne hakemin seçim zamanı halk olacağı düşüncesini bile antidemokratik (Karpat, 2017, s. 283) bulduğu iddia edilebilir. Demokrasinin bu çoğunlukçu kabulünün CHP içinde oldukça çok taraftarı olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte CHP içerisinde özellikle 1945 yıllarında siyasete girmiş olan genç kuşak partililerin oluşturduğu bir grubun demokrasiyi daha liberal bir tarzda yorumladığı söylenebilir. Onlara göre, Atatürk devrimlerinin tamamlayıcısı demokrasidir. Bu nedenle olabildiğince hızlı şekilde liberal adımlar atılarak demokrasi sağlanmalıdır. Sayıca azınlık olan ama İnönü tarafından desteklendiği için nüfus olarak ağırlıkları sürekli artan bu CHP'li grubun bir aşamadan sonra Peker hükümetini demokratikleşmenin önünde bir engel olarak görmeye başladıkları (Unat, 2011, s. 852) söylenebilir. Bu aşamada kendi hükümetlerinin muhalefete ve demokrasiye olan yaklaşımını eleştirmeye başlayarak nihayetinde 35'ler olarak CHP içinde kendilerini göstermişlerdir. 35'lerin demokratikleşmek hususunda DP ile birlikte yer yer Peker hükümetine karşı hareket ettikleri de bilinmektedir. Bu durumun parlamenter hükümet sisteminde muhalefete yeni bir bakış açısı getirdiği ifade edilebilir. Lakin demokrasinin havariliği hususunda DP'lilerin sicilinin 35'ler gibi olmadığı dikkati çekmektedir. Çünkü DP kurucuları her fırsatta eleştirdikleri tek parti devrinin zamanında nimetlerinden yararlanan politikacılar olarak, 1945 sonrasında yine uzlaşmaz üslupları ile demokrasi talepkarlığı üzerinden siyaset yapmışlardır (Karpat, 2017, s. 254). Nitekim tarihsel süreçte DP icraatlarının demokrasiye bakışının Peker'inki gibi olduğu ve hatta bunu "Milli İrade" kavramı ile formüle ettikleri (Toker, 1991, s. 260) ileri sürülebilir. 1954 seçimlerinde MP kazandığı tek il olan Kırşehir'i DP'nin ilçe yapması DP'nin demokrasi anlayışına verilen güzel örneklerden birisi olarak değerlendirilebilir (Erdoğan ve Pişkin, 2020, s. 587). Bu açıdan bakıldığında, 1947 yılında ülke yönetiminden 35'lerin büyük katkıları ile uzaklaştırılan Peker zihniyetinin 1950'de yeniden yönetimde etkin olmaya başladığı (Ahmad, 2010, s. 57) söylenebilir. Demokrasinin ne olup olmadığının tartışıldığı 1946-1950 arası dönemde İnönü'nün demokrasinin özü olarak hoşgörüyü vurgulaması ve 35'lere verdiği destek son derece önemlidir. 35'lerin İnönü'nün desteği ile CHP

içerisinde yapmış olduğu muhalefet hem CHP'yi demokratikleştirmiş hem de muhalefete tahammülü arttırmıştır. Zaten bu dönemde CHP'den beklenen de muhalefetin haklı haksız eleştirilerine tahammül etmesi ve yenilikleri muhalefeti de hesaba katarak yapmasıdır. 35'lerin CHP içerisindeki varlığı demokratik çok partili hayata geçişin sancılı süreçlerinden çıkış için son derece önemli görülmektedir.

İnönü'nün çok partili hayata geçişteki isabetli davranışlarında ve 35'leri desteklemesinde cumhuriyetin daha önceki çok partili hayat denemelerinin başarısız olma sürecini gözlemlemiş olmasının getirdiği tecrübenin etkisi büyüktür. İnönü, bu topraklarda siyasi hayatın ruhuna baskı ve şiddet hastalığının sinmiş olduğunu ve atalarının bunu aşmada içinde bulunduğu şartlar gereği başarılı olmadıklarını söyleyerek, artık bunu aşmak niyetinde olduklarını vurgulaması (İnönü, 2003, s. 391) demokrasi adına son derece kıymetlidir. İnönü'nün yalnızlığı Atatürk'ün cumhuriyeti kurarken yaşadığı yalnızlığa benzetilebilir (Kongar, 2011, s. 192). Bu açıdan son demde İnönü'nün 35'leri CHP içinde daha etkin olmaları hususunda desteklemesi ve 35'lerin de İnönü'yü daha liberal adımlar atma hususunda cesaretlendirmesi anlamlı bir birliktelik olarak değerlendirilebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası İnönü nezaretindeki CHP'nin çok partili hayata geçerken şu adımları izlediği söylenebilir: ilk önce İnönü tarafından demokratik değerler ve çok partili hayat vurgusu başlatılarak nihayetinde CHP içindeki muhalefet yeni bir parti kurma konusunda yönlendirilmiş ve cesaretlendirilmiştir. İkinci aşamada TBMM'nin tek parti milletvekillerinden değil, çok partili ve bağımsız milletvekillerinden oluşması sağlanmıştır. Bu aşamada muhalefetin varlığının sorgulandığı bir noktada, üçüncü adım olarak 12 Temmuz Beyannamesi yayınlanarak muhalefet partisinin varlığı meşrulaştırılmıştır. Beyanname sonrası dönemde çıkan yasalara bakıldığında zaman dördüncü adım olarak muhalefet partileri ile iktidar partisinin eşit düzeye getirildiği özellikle seçim kanunu örneği özelinde ileri sürülebilir. Bu noktada, 35'lerin CHP'nin üçüncü ve dördüncü adımlarını atmalarında ve beşinci adımlarını planlamada fiilen büyük katkılarda bulunduğuna ve böylece bir zihniyet dönüşümüne kapı araladığı söylenebilir. CHP'nin 35'ler nezdinde beşinci adımının ise 1950 seçimlerinden sonra daha demokratik prensipler üzerine oturan yeni bir anayasa ile muhalefeti yasal güvenceye almak olduğu iddia edilebilir (Karpaz, 2017, s. 522). Beşince adımın gerçekleşmemiş olması, demokrasi vaadi ile iktidara gelen ama özünde demokrat olamayan DP iktidarı ekseninde değerlendirilebilir.

1950 seçimlerinde kendisini, kendi başlattığı liberalleşme politikalarının sonucunda muhalefete düşüren ve bunu demokrasinin bir gereği olarak gayet olağan karşılayan CHP'nin bu başarısı Türk demokrasi tarihi için paha biçilmez görülebilir. Her ne kadar seçim kanunu alanında muhalefetin tam anlamıyla istedikleri yerine getirilmemiş olsa da, CHP'nin kısa sürede bu denli demokrasiyi içselleştirebilmesinde 35'lerin etkisi yadsınamaz. Nihayetinde Türk Demokrasi Tarihi açısından 14 Mayıs 1950 başarısı, 27 Mayıs 1960 başarısızlığı ile yoluna devam ettiği söylenebilir.

SONUÇ

1919–1921 yılları arasında ülkenin işgalden kurtulması için mücadele veren Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bir devamı olarak 1923 yılında CHP resmen kurulmuştur (Turan, 2013, s. 95). Ülkenin 1925 ve 1930 yıllarında kısa soluklu iki ayrı çok partili hayat denemesine rağmen partinin, yirmi yıldan uzun süre iktidarda kaldığı görülmektedir. Bu süre zarfında Kurtuluş Savaşını başarıya ulaştırdığı, köklü devrimlere imza attığı ve ülkeyi II. Dünya Savaşı sürecinden geçirdiği söylenebilir. İzlediği politikalarla ülkeyi dönüştüren CHP'nin süreç içinde kendisinin de dönüşmesi bu çalışmadan elde edilen sonuçlar arasında değerlendirilebilir. Nitekim II. Dünya Savaşının hemen ardından liberal adımlar atarak farklı bir profil çizmeye çalışmıştır. Bu adımların en önemlilerinden biri olarak ve 1946'da Türkiye'nin çok partili hayata geçişi gösterilebilir. Peker hükümetinin tekelinde çok partili hayata geçiş, CHP için ilk etapta göstermelik bir süreç gibi değerlendirilse de uygulamada demokratikleşme yolunda hızlı adımlar atıldığı söylenebilir. Çünkü çok partili hayata geçişle birlikte sadece CHP içerisinden bir muhalefet partisi doğmamıştır. Aynı zamanda CHP'de parti içi muhalefetin gün yüzüne çıkmaya başladığı görülmektedir.

Kuruluşundan bu yana toplumun tüm kesimini temsil ettiği iddiası (Erdoğan, 2018, s. 24) ile hareket eden CHP'nin savını doğrular mahiyette, siyasi yelpazenin her kesiminden görüşü içinde barındırdığı rahatlıkla ifade edilebilir. Bu açıdan 1946 yılında Peker hükümetinin muhalefete ve demokrasiye yaklaşımı, CHP içindeki görece daha genç ve daha liberal partililerin tepkisini çekmeye başlamıştır. CHP içerisinde ayrışarak 35'ler ismini alan bu muhalif grubun, demokrasiye daha olumlu ve muhalefete daha ılımlı yaklaştığı söylenebilir. Bu minvalde çalışmanın sonuçlarından biri olarak görülmektedir ki, DP'nin kuruluşu ve hızlı bir şekilde büyümesi, CHP'yi hem düşünce, hem yapı açısından değişikliğe uğratmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Demokratikleşme Adımlarında 35'lerin Yeri

35'lerin parti içerisinde konumu ve demokratikleşme yönündeki tutumları zamanla CHP'de daha etkin konuma gelmeye başlamıştır. Hatta parti içi muhalefetin ve dönüşümün bir göstergesi olarak, Peker hükümetinin demokratik adımların önünde bir engel olarak görülmesi ve devrilmesinden tarafa politika izlenmesi bu çalışma neticesinde görülen 35'lere ilişkin en önemli sonuçlardan biridir. Yine bu süreçte 35'lerin, liberal politikaların başlatıcısı olarak görülen İnönü'yü demokratikleşme konusunda daha da cesaretlendirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla İnönü'nün desteği ile Peker hükümetini devirip ondan sonraki hükümetler de gittikçe artan şekilde ağırlık kazandıkları ifade edilebilir. Hatta Peker kabinesinin etkin isimlerinden olan Şükrü Sökmen Süer'in 1954 seçimlerinde Ankara merkez ilçesinde yapılan aday belirleme seçimlerinde listeye girememesini 35'lere bağlaması, 35'lerin 1950'den sonra bile CHP'yi etkilemesine örnek gösterilebilir (Özkan, 2013, s. 86). 35'lerin etkinliğinin artmasına paralel olarak CHP'nin de kendi içinde demokrasiyi içselleştirmesi ve ülkeyi demokratikleştirme hususunda daha etkili olması bu çalışma ile ulaşılan sonuçlar arasında yer almaktadır.

Teorik çerçevede betimsel analiz yöntemi ile süreç değerlendirildiğinde, CHP'de yönetim yaşlı kuşağın baskınlığından genç kuşağın etkinliğine doğru kayarken, aynı zamanda bir zihniyet değişiminin de gerçekleştiği görülmektedir. Bu zihniyetin CHP'nin daha çok demokrasi isteyen kesimi olan 35'lerin güçlenmesi ile partinin yatay ve dikey katmanlarına nüfus etmeye başladığı iddia edilebilir. Nitekim kendi içinde bir dönüşüm yaşayan ve ülkeye bunu yansıtan CHP'nin parçalanmadan yoluna devam etmesi bu şekilde açıklanabilir.

Sonuç olarak, demokrasiye geçiş döneminin sancılı süreçlerinde CHP içinde ortaya çıkan ve İnönü'nün desteğiyle Peker hükümetini devirip ondan sonraki hükümetlerde gittikçe ağırlığını arttıran 35'lerin, CHP'nin daha cesaretli ve hızlı liberal adımlar atmasında bir kaldıraç görevi görerek partinin ve dolayısı ile ülkenin demokratikleşmesinde kritik rol oynadığı iddia edilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

I. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945 – 1980)*, (Çev. Ahmet Fethi Yıldırım). Hil.
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938 – 1945*, İz.
- Akçakaya, U. (2011). *Sovyet Tehdidinin Türkiye’de Algulanışı (1945-1952)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Akın, F. (2005). 12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi- *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 92 – 109.
- Akşin, S. (2020). *Kısa Türkiye Tarihi*. Türkiye İş Bankası.
- Armaoğlu, F. (2015). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1995*. Timaş.
- Berber, Ş. G. (2012). Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP’de 35’ler Vakası. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 11, (131 – 150).
- Demir, Ş. (2013). Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi. Kolektif (Ed.), *Çok Partili Dönem*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, (146 – 171).
- Demirel, A. (2014). *Tek Parti İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923 - 1946)*. İletişim.
- Erdoğan, H., & Çağrı P. (2020). Demokrat Parti Dönemi İktidar - Muhalefet Çekişmesinin Bir Ürünü: Nevşehir'in İl, Kırşehir'in İlçe Olması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, (2), 577 - 590.
- Erim, N. (2005). *Nihat Erim Günlükleri 1925 – 1979*.Yapı Kredi.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İmge.
- Findley, C. V. (2012). *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modrenlik 178 – 2007* (Çev. Güneş Ayas). Timaş.
- Halıcı, Ş. (2013). Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi. Kolektif (Ed.), *Çok Partili Sistemden Tek Partili Eğmenliğe Geçiş*. Anadolu Üniversitesi Yayınları. (116 – 145).
- İnönü, İ. (2008). *Defterler 1919 – 1973*. Yapı Kredi.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Demokratikleşme Adımlarında 35'lerin Yeri

- İnönü, İ. (2003). *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944 – 1950*. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu.
- Kara, N. (1999). *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*. Dokuze Yayıncılık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Karpat, K. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. Timaş.
- Kocak, C. (1989). Siyasi Tarih (1923 - 1950). Kollektif (Ed), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908 – 1980*. Cem. (85 – 154).
- Koçak, C. (2012). *İktidarlar ve Demokratlar: Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları (1945 – 1950)*. İletişim.
- Koçak, C. (2007). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938 – 1945*. İletişim.
- Kongar, E. (2011). *İçimizdeki Zalim Anlamak ve Üstesinden Gelmek*. Remzi.
- Köse, D. (Türkmenoğlu) (2020). 12 Temmuz Beyannamesi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'nde (CHP) Yarattığı Siyasi Etkiler. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (KAÜİİBFD)*". (1), 120 - 139.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu.
- Ortaylı, İ. (2012). *Yakın Tarihin Gerçekleri Osmanlı'nın Çöküşünden Küllerinden Cumhuriyet'e*. Timaş.
- Öymen, A. (2004). *Değişim Yılları*. Doğan Kitap.
- Özkan, A. (2013). 1954 Seçimleri Öncesi Ankara Adaylarını Belirleme Sürecinde CHP'de Parti İçi Demokrasi Sorunu (Şükrü Sökmensüer'in Raporuna Göre). *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 73 – 91.
- Parlar, B. E. (2010). *Kuruluşundan Günümüze Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçinde Demokrasi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2012). 12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri Ve Önemi Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (16), 77 - 100.
- Tekerek, M. (2015). Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Ve Müstakil Grup. *Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. (57), 147 - 172.

- Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 – 1973 Tek Partiden Çok Partiye 1944 – 1950*. Bilgi.
- Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 – 1973: DP'nin Altın Yılları 1950 – 1954*. Bilgi.
- Turan, Ş. (1999) *Türk Devrim Tarihi IV Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (Birinci Bölüm) (10 Kasım 1938 – 14 Mayıs 1950)*. Bilgi.
- Unat, K. (2011). Cumhuriyet Halk Partisi'nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhafız Grup: Otuzbeşler. *Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. (48), 839-867.
- Unat, K. (2008), *Ulus, Yeni Ulus Ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim'in Siyasal Kişiliği Ve Gazeteciliği (1945 – 1955)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Uran, H. (2017). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908 - 1950)*. İş Bankası Kültür.
- Uslu, A. (2015). Hür Dünya'nın Saflarında. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*. Kolektif (Ed.). Yordam Kitap, 341 – 387.
- Uyar, H. (1998). *Türkiye'de Tek Parti Dönemi'nde İktidar ve Muhalefet (1921 – 1950)*. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İllekeri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Uzun, T. (2010), *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler*, Orion.
- Yalman, A. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2 -1922 – 1971*, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.
- Zürcher, E. J. (2000), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları.

II. RESMİ YAYINLAR

- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Zabıt Ceridesi, Dönem: 7, Cilt: 14, 1. Birleşim, 1.10.1944.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 1, 3. Birleşim, 13.06.1946
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 1, 3. Birleşim, 18.12.1946.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 3, 3. Birleşim, 14.08.1946.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 3, 14. Birleşim, 29.05.1946.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Demokratikleşme Adımlarında 35'lerin Yeri

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 14, 17. Birleşim, 11.06.1948.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 16, 16. Birleşim, 24.01.1949.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 19, 8. Birleşim, 4.05. 1949.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 19, 90. Birleşim, 9.08.1949.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 9 Cilt: 1, 7. Birleşim, 5.06.1950.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 1, 18. Birleşim, 16.02.1950.

III. SÜRELİ YAYINLAR

Akşam, 27, Aralık, 1947, s. 5.

Ulus, 21, Şubat, 1947, s. 3.

Ulus, 22, Şubat, 1947, s. 1.

Ulus, 24, Şubat, 1947, s. 4.

Ulus, 08, Mart, 1947, s. 1.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: This study has been prepared to reveal the effects of the 35s, one of the groups that emerged within the Republican People's Party (CHP) during the transition to democracy, on the CHP and Turkish democracy in Turkish political life. Turkey's multiparty system during the transition period, the first dissenting voices within the CHP is assessed within the scope of national and international conjuncture. In this context, planned to reveal the value of the 35s, one of the groups that emerged within the CHP during the transition to democracy, in the history of Turkish democracy. Finally, the transformations experienced by the CHP in itself and in the country's politics after the 35's were tried to be analyzed. In the literature, seen that previous studies only included 35 as an opposing group in the historical process. However, it is noteworthy that there are no analyzes regarding the democratic transformation created in the CHP. It is thought that the study will contribute to the literature by evaluating the CHP in terms of democratization tendencies, especially in the 35's and later.

Methodology: In the study, the historical-descriptive analysis method was used, the political memoirs, notebooks and diaries of the leading political actors of the relevant period were tried to be analyzed. The opinion on the new laws issued by

the parties in this process tried to be explained from the Grand National Assembly of Turkey official report. Likewise, it has been tried to make use of documentaries and newspaper news of that period. Finally, the study aims to follow the integrity of the event by adhering to the historical sequence, the books of researchers and academicians studied the relevant period were used.

Findings: Although it was interrupted in 1925 and 1930, said that from 1923 to 1945 it came with a single party system, seen that administration, started to transform from a single party to a multi-party system in 1945 and faced many problems in this process. In these years, both the existing political parties and within the parties itself do not agree on how the transition to democracy should be. In this study, 35s, one of the two groups that think differently about how the transition to democracy should be within the CHP, has been examined. In this context, the emergence of the 35s, their struggles and the effects of their increasing influence within the CHP on the democratization of the CHP and thus on Turkish political life were analyzed. In this study, as conclusion the liberal steps initiated by the CHP in 1945 were interrupted during the time of the Peker government. The Peker government took over a strained ruling-opposition relationship due to the taken early 1946 elections and objections to the results of that election. It said that the existing tension has increased even more due to the uncompromising attitude of the Peker government towards the opposition and its slow attitude towards democracy. During the time of the Peker government, when the political tension was on the rise, parallel to the pause of liberal steps, seen that the relations between the government and the opposition came to a point of rupture. It can be said that the multi-party political life, which was blocked at this stage, was opened by President İsmet İnönü's Declaration of 12 July 1947. After this date, seen that the struggle of Peker supporters and opponents within the CHP began to surface. The 35s, a minority in number in this struggle, were able to gain an advantage over Peker supporters due to İnönü's support for them. While the administration in the CHP is shifting from the old generation to the younger generation, also seen that there is a mentality change. It can be said that this mentality started to penetrate the horizontal and vertical layers of the party with the strengthening of the 35s, the group of the CHP that wanted more democracy. It can be explained by this change in mentality that the CHP, which has experienced a transformation in itself and reflects this to the country, continues its existence without dissolving. Consequently, the 35s that emerged within the CHP during the difficult times of the transition to democracy overthrew the Peker government with the support of İnönü. Later, they gradually increased their effectiveness in post-Peker governments. The 35s, activities increased in the CHP, served as a lever for the CHP to take bold and fast liberal steps. Therefore,

it can be claim, the 35s made significant contributions to the democratization of CHP and the country.

Conclusion and Discussion: CHP, which ruled the country with an authoritarian-modernization approach from 1923 to 1945, has been performing the third multi-party life experiment in its history after 1945. Said that the end of the Second World War and the appropriateness of the national and international situation played a major role in CHP's decision making. In this context, said that the CHP, under İnönü's supervision, took the following steps in transitioning to multi-party life: First of all, İnönü's emphasis on democratic values and multi-party life started. In this context, the opposition within the CHP was encouraged to establish a new party.

In the second stage, ensured that the TBMM was composed of multi-party and independent deputies, not a single party. At this stage, at a point where the existence of the opposition was questioned, the existence of the opposition party was legitimized by publishing the July 12 Declaration as a third step. Considering the laws made after the declaration, seen that the opposition parties and the ruling party were brought to the same level as the fourth step. Election law can be given as the best example of this. It can be said that the 35s were the founder of the third and fourth steps of the CHP and the planner of the fifth step. Thus, it can be said that it opened the door to mentality transformation. The fifth step of the CHP under the control of the 35s; it can be argued that after the 1950 elections it was to legally secure the opposition with a new constitution based on more democratic principles.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49537>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 19-02-2021
Kabul Tarihi: 23-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 19-02-2021
Accepted: 23-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şanlı, C. (2020). Coğrafya Öğretmen Adaylarının Mekânsal Kavramlara İlişkin Bilişsel Yapılarının İncelenmesi. *Journal of History School*, 51, 1060-1084.

COĞRAFYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ MEKÂNSAL KAVRAMLARA İLİŞKİN BİLİŞSEL YAPILARININ İNCELENMESİ¹

Cennet ŞANLI²

Öz

Bu çalışmada coğrafya öğretmen adaylarının mekânsal kavramlara ilişkin bilişsel yapılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Tarama modeline göre desenlenen çalışmanın araştırma grubunu Pamukkale Üniversitesinde öğrenim gören 45 coğrafya öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) kullanılmıştır. Testte, ilgili literatür dikkate alınarak alt ve üst düzey 12 mekânsal kavrama yer verilmiştir. Testin uygulaması online olarak gerçekleştirilmiştir. Uygulama öncesinde katılımcılara araştırmanın amacına ilişkin bilgi verilerek, testte yer alan anahtar kavramlara yönelik akıllarına gelen ilk beş cevap kelimesini ve anahtar kavramla ilgili cümleyi yazmaları istenilmiştir. Elde edilen cevap kelimeleri ve kelimeler arasındaki ilişkiler Bahar, vd., (1999) kesme tekniği; cevap cümleleri Ercan vd. (2010) tarafından geliştirilen rubriğe göre analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda coğrafya öğretmen adaylarının mekânsal kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının yeterli düzeyde gelişmemiş olduğu saptanmıştır. Öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında, alt düzey mekânsal kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler temel düzeyde; üst düzey mekânsal kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler zayıf düzeyde oluşmuştur. Öğretmen adaylarının, alt düzey mekânsal kavramlara yönelik cümleleri ağırlıklı olarak yüzeysel bilgi içerirken; üst düzey mekânsal kavramlara yönelik cümleleri daha çok kavram

¹ Etik kurul onayı: Pamukkale Üniversitesi 93803232-622.02-20021 sayı ve 03-4 toplantı numarası ile alınmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, csanli@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3285-0950

yanılgısı içermektedir. Bu sonuçlar dikkate alındığında coğrafya öğretmen adaylarının mekânsal kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının geliştirilmesi ve kavram yanılgılarının giderilmesi için coğrafya lisans programlarında mekânsal terminolojinin bir ders olarak okutulması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mekânsal kavramlar, Coğrafya öğretmen adayı, Bilişsel yapı, Kavram yanılgısı

Analysing Preservice Geography Teachers' Cognitive Structures about Spatial Concepts

Abstract

This study aimed to explore preservice geography teachers' cognitive structures about spatial concepts. To this end, the study used a survey design and sampled 45 preservice geography teachers studying at Pamukkale University. The data were collected using a word association test (WAT). 12 low-level and high-level key spatial concepts were included in the test in light of the relevant literature. The test was administered online. Before the administration of the test, the participants were informed about the purpose of the study and asked to write a sentence about each key concept in the test and the first five response words that come to their minds related to the key concepts. The response words associated with the key concepts and their relatedness were analysed using the cut-off point technique proposed by Bahar et al.(1999). The response sentences about the key concepts were analysed using the rubric developed by Ercan et al. (2010). The analysis results showed that preservice geography teachers' cognitive structures related to spatial concepts were insufficiently developed. The low-level spatial concepts and their relatedness were formed at a basic level in preservice teachers' cognitive structures. On the other hand, the high-level spatial concepts and their relatedness were formed at a weak level. The sentences that the preservice teachers produced about the low-level spatial concepts mainly contain superficial information, while their sentences about the high-level spatial concepts mostly contain misconceptions. Based on these results, it is recommended that spatial terminology should be taught as a course in undergraduate geography programs to improve preservice geography teachers' cognitive structures related to spatial concepts and overcome their misconceptions.

Keywords: Spatial concepts, Preservice geography teachers, Cognitive structures, Misconceptions

GİRİŞ

Mekânsal kavramlar, mekânsal düşünmenin temel bileşenlerinden biridir. Bireyler, mekânsal kavramları kullanarak coğrafi bir olgu ya da olayı anlamlandırır (Jo ve Bednarz, 2014). Bu nedenle bir mekân bilimi olarak kabul

gören (Tümertekin ve Özgüç, 1998) coğrafyada mekânsal kavramlar, diğer disiplin alanlarından daha çok önem arz eder. Bu kavramlarının coğrafi bilginin inşasındaki işlevine dikkat çeken Golledge (1995; 2002), mekânsal kavramların, ilkel düzeyden karmaşığa doğru bir yapı izlediğini savunur (Tablo 1). Literatürde bu söylemi destekleyen farklı söylemlerde vardır. Örneğin, Gersmehl (2005) mekânsal kavramları “durum, konum, bağlantı, kıyaslama, bölge, hiyerarşi, geçiş, analogi, desen, mekânsal ilişki” olarak; Janelle ve Goodchild’un (2009) “nesnelere ve alanlar, ağ, mesafe, ölçek, komşuluk ve bölge, mekânsal bağlılık, mekânsal heterojenlik” olarak ele almıştır. Jo (2007) mekânsal kavramları; “mekânsal olmayan kavramlar, mekânla ilgili temel kavramlar, basit mekânsal kavramlar, karmaşık mekânsal kavramlar” olarak ayırmıştır. Bu bağlamda, yapılan araştırmada alanyazındaki araştırmalar dikkate alınarak, mekânsal kavramlar “alt düzey kavramlar ve üst düzey kavramlar” olarak iki kategoride ele alınmıştır. Alt düzey kavramlar kategorisinde “yer, konum, bölge, sınır, mesafe”; üst düzey kavramlar kategorisinde “dağılım, ölçek, projeksiyon, çakıştırma, desen, hiyerarşi” kavramları araştırma kapsamında ele alınmıştır.

Tablo 1

Mekânsal Kavramlar (Golledge, 1995; 2002)

Basit Kavramlar	Kimlik Yer Büyükölük Zaman	Mekânsal Öncüller	Yere Özgü Kimlik Yer Büyükölük Zaman
Türetilmiş Kavramlar	Mesafe Yön Düzen Bağlantı	Temel Düzey Kavramlar	Dağılım Koordinat Yön Mekânsal hiyerarşi Nüfuz
Mekânsal Dağılımlar	Sınır Yoğunluk Dağılım Desen ve Şekil	Karmaşık Kavramlar	Desen Kümelenme Mekânsal ilişki Yoğunluk Değişim
Karmaşık Kavramlar	İlişki Çakıştırma Ağ ve Hiyerarşi		

Yer (place), “bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân; gezinilen, ayakla basılan taban; bulunulan, yaşanılan, oturlan bölge” anlamına gelmektedir (TDK Sözlük, 2021). Relp’e (1976) göre yer “fiziksel ortam ve aktiviteleri” ifade ederken; Canter (1997) yeri “fonksiyonel farklılaşma ve etkileşim alanı” olarak tanımlamaktadır. Yer, Türkçe’de mekân ve

konum anlamlarında da yaygın olarak kullanılmaktadır (Bilgili, 2016). Bu kavramlarının tanımlarındaki ortak söylemler (mekân, alan, bölge gibi) bu durumunun nedenlerinin biri olarak gösterilebilir. İngilizce’de space (mekân) ve place (yer) ve location (konum) kavramlarının varlığı mekânı tanımlamada ortaya çıkabilecek bu karmaşayı ortadan kaldırırsa da, Türkçe’de bu durum söz konusu değildir. Bu manada yer ve mekânı ulusal literatürde birbirinden ayırt etmek güç olmakla birlikte, genel kabul mekânın soyut olarak algılanan bir boşluktan ibaret, yerin ise insan deneyimini barındıran unsurlar olduğu yönündedir (Usta, 2020). Bu anlayış temelde Yi-Fu Tuan’ın (1977) yer-mekân ayırımına dayanır, ancak günümüz mekân-yer anlayışı ile bu ayırımı doğrudan örtüştürmek mümkün değildir. Mekân ve yer kavramlarının, çok net olmadığını, farklı bağlam ve anlamlarda kullanılabildiğini ifade etmek gerekir (Bilgili, 2016). Bir diğer taraftan, yeryüzündeki herhangi bir yerin enlem ve boylam derecesi ve çevresine göre pozisyonu olarak tanımlanan “konum”u (Efe, 2002), mekân ve yer kavramlarından ayırt etmek, koordinat sistemi ve göreceli değerlendirme unsurlarının ölçüt alınması nedeniyle daha kolaydır.

Bölge (region), “doğal, beşeri ya da ekonomik özellikleri bakımından homojenlik gösteren arazi üniteleri” olarak tanımlanır (Doğanay ve Altaş, 2017; s. 90). Yeryüzünün mekânsal ölçekte sistematik tasnifi bölge kavramının esasını oluşturmuş ve başlangıçta bölgeleri belirlemede ağırlıklı olarak doğal koşullar dikkate alınmıştır (Özçağlar, 2016, s. 9). Zaman içerisinde çevresel koşulların etkisini göstermesi ve insan faktörün etkisini daha da arttırması bölge tasniflerinde salt bir faktörlerin yeterli olmadığını ortaya koymuştur (Tümertekin ve Özgüç, 1998; Özey, 2016). Bu anlamda coğrafyacıların dünyayı küresel ölçekte, bölgelere ayırırken benzer stratejilerle birlikte, farklılık gösteren uygulamalarda sergilediği söylenebilir. Örneğin, bazı coğrafyacılar yeryüzünü mekânsal ölçekte üç bölgeye (küresel, kıtasal-denizel, ülkesel ayırırken, diğerleri, gelişmiş ve gelişmekte olan şeklinde iki bölgeye ayırmıştır (Özçağlar, 2016). Ecemiş-Kılıç ve Mutluer (2004) bölgeyi ayırt etmede, formal, işlevsel ve algısal bölge ayırımını benimsemiştir. Ayrıca bu durumun ortaya çıkmasında coğrafyacıların çalışmalarında bir odak noktası esas almasının (Tümertekin ve Özgüç, 1998) etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle günümüzde coğrafyacıların, araştırma sahalarıyla ilişkili, amaçları doğrultusunda esnek bir bölge tanımlaması da yapıldığı söylenebilir.

Yön (direction), “belli bir noktaya göre olan yer, taraf ve bir yere gitmek için izlenen yol, cihet, istikamet” anlamında kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu (TDK), 2021). Yön bulmak ise bulunulan mekândaki nesnelere yâda mekânın temsil araçları olan haritaları dikkate alarak erişilecek mekânı bulmaya yönelik eylemlerdir. Bu eyleminin temelinde mekansal oryantasyon yer alır (Peponis, vd.,

1990). Birey, yön bulmada gidilecek güzergâhı saptama, zihinsel kodlama yapılacak nesnelere belirleme, hedefe ulaşmada en kısa yolu seçme gibi düşünsel süreçler gerçekleştirilerek bilişsel haritalar oluşturur. Hatta bu haritaları ihtiyaç duyduğunda bilişsel yapılarından yeniden çağırarak işe koşar ve yeniden kullanır.

Sınır (border), “bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi veya uç, komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut” anlamına gelmektedir (TDK, 2021). Coğrafyada bu kavramın farklı kullanımları vardır. Örneğin, devlet sınırı, il sınırı, havza sınırı gibi. Sınır kavramıyla, ele alınan bir coğrafi olgu, olay durum ya da yerin diğerinden ayrışmasıdır. Bu manada sınır kavramı, bir çıkış noktasından varış noktasına olan hududa karşılık gelirken, bu iki nokta arasındaki uzaklık yani “mesafe” kavramının ortaya çıkmasına sebeptir. Bununla birlikte coğrafi söylemde şehirlerarası uzaklık, harita uzaklığı “mesafe” kavramı yerine, daha sık kullanılır.

Bu kapsamda bahsi geçen alt düzey mekânsal kavramlarının ortak noktasının coğrafyada “Nerede?” sorusuna cevap arayışının ürünü olduğu söylenebilir. Ancak coğrafyacılar bir olay ya da olgunun nerede gerçekleştiği kadar, nasıl bir dağılım izlediğine de odaklanır. Hatta bu durum, coğrafyayı diğer bilimler sistematüğinden ayıran en önemli özellik olarak kabul edilir (Doğanay ve Doğanay, 2015, s. 215). Dağılım coğrafyanın en temel prensiplerinden biri olan dağılım ilkesiyle ilişkilidir. Dağılım ilkesi, coğrafya olgu ve olaylarının düşey, yatay, bölgesel, yöresel, ülke ve kıtasal örüntüsünü zihinde canlandıran anlamlarına karşılık gelmektedir (Doğanay ve Altaş, 2017, s. 127).

Dağılımın gösteriminde yaygın olarak haritalar kullanılır. Haritalar hazırlanırken yerkürenin şeklinden dolayı muhtemel bozulmaları önlemek için çeşitli projeksiyon yöntemlerinden faydalanılır. Projeksiyon yöntemi, eğri bir yüzey üzerindeki bilgilerin, matematik ve geometrik kurallardan yararlanarak harita düzlemine aktarılması esasına dayanır (Özdemir, 2017, s. 89). Bununla birlikte projeksiyon kadar haritada kullanılan “ölçek” de yerkürenin düzleme aktarılmasında önemli bir unsurdur. Haritadaki küçültme oranı ifade eden “ölçek” hazırlanan çizimin geometrik doğruluğu kabul edilir (Bilgi, 2017). “Projeksiyon ve ölçek” kavramları her ne kadar akla öncelikle kartografyayı çağırırsa da, mekânsal terminolojide haritanın mekânın temsil aracı olma rolü (NRC, 2006; Jo, 2007) projeksiyon ve ölçek kavramlarının mekânsal terminolojide yer almasını gerekli kılmıştır.

Desen (pattern) “bir yerdeki coğrafi olgu, özellik ya da koşulların düzeni” olarak tanımlanabilir (Baloğlu-Uğurlu ve Aladağ, 2015, s.26). Bir yerdeki coğrafi bir unsurun ya da beşeri bir faktörün meydana getirdiği desenin anlaşılmasında kuşbakışı bir görünüm gereklidir. Bu anlamda deseni algılamada hava

fotoğrafları veya haritalar kullanılabilir. Örneğin, haritada Denizli’de yerleşim alanlarının oluşturduğu örüntü gibi. Ayrıca Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) uygulamalarında bir fiziki unsurun (örneğin ormanların dağılışı, bitki örtüsünün dağılışı gibi) oluşturduğu desen, zaman faktörüne dayalı karşılaştırma yapmak içinde kullanılabilir.

Çakıştırma (overlay), “kavramı iki veya daha fazla mekânsal verinin birleştirilmesi, bunların konumsal karşılaştırılması” olarak tanımlanır (Özdemir, 2017, s. 89). Bu eylemin temel prensibi, aynı koordinat sistemi ve aynı alana sahip iki farklı veriyi kullanarak, bu verilerin ortak değerlendirilmesinden (silme, kesme, birleştirme eylemleri ile) yeni bir verinin elde edilmesidir (Özdemir, 2017, s. 145). Örneğin, bir şehirde yeni bir alışveriş merkezi açmak için; şehir nüfusunun dağılışı, müşteri yoğunluğu, mevcut alışveriş merkezlerin mesafesi gibi veri setleri çakıştırma fonksiyonuna göre analiz edilerek en uygun yer analizinde bulunabilir.

Hiyerarşi, bir sistemin farklı ölçeklerde benzer özellikler gösterdiği ve sistem isleyişi için bu ölçekler arasında güçlü bağların olduğu derecelendirme anlamına gelir (Kaya ve Bölen, 2006, s.153). Coğrafya disiplininde daha çok mekânsal hiyerarşi olarak karşımıza çıkan bu kavram, bir kent dokusunun ana ve tali yollarının, sokakların caddelerinin gösteriminde ya da bölge, bölüm, alan gibi coğrafi birimlerin öğretiminde kullanılmaktadır.

Alanyazında mekânsal kavramların kurumsal ve öğretimsel boyutu üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Usta (2020), kuramsal temelde mekân ve yer kavramlarını incelemiş ve mekânın yere dönüşüm sürecini araştırmasında ele almıştır. Bilgili, (2016) coğrafya eğitimi alanında yüksek lisans yapan öğrencilerin mekân ve yer kavramı üzerine görüşlerini incelemiş ve araştırmanın sonucunda katılımcıların mekân ve yeri tanımlamada güçlük yaşadığını tespit etmiştir. Jo ve Bednarz (2014a), coğrafya öğretmen adaylarının mekânsal kavramları öğretme eğilimlerini incelemiş ve araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının mekânsal kavramları öğretme eğilimlerinin yeterli düzeyde gelişmediğini tespit etmiştir. Bu konuda Lee, vd. (2017) Çin ve Kore, Şanlı ve Jo (2020) Türkiye de coğrafya öğretmen adayları örnekleminde araştırmalar gerçekleştirmiş ve benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Köşker ve Karabağ (2012), coğrafya öğretmenlerinin yer temelli öğretime ilişkin görüşlerini incelemiş ve öğretmenlere göre yer temelli öğretimin öğrencilerin, yer-insan-çevre arasında ilişkiyi kavramalarında etkili bir yaklaşım olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca alanyazında bazı mekânsal kavramlara (bölge, yer) yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin, Özçağlar (2003); Ecemiş-Kılıç ve Mutluer, (2004); Avcı (2011); Koç ve Aksoy (2012); Özey (2016) ve Arınç (2013) bölge tanımı ve

sınıflandırması üzerine araştırmalar gerçekleştirmiştir. Balcı (2018), Türkiye'nin coğrafi bölgelere ayrılmasını, coğrafyacıların (öğretim elemanları, öğretmenleri ve öğretmen adayları) görüşleri doğrultusunda değerlendirmiştir. Bununla birlikte mekânsal kavramların öğretiminde önemli bir bileşen olan coğrafya ders kitaplarının mekân terminolojisi bağlamında incelendiği çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin, Jo ve Bednarz (2011) ve Nguyen, vd., (2019) ders kitaplarında mekansal kavramlarının kullanımını incelemişler ve kitaplarda ağırlıklı olarak temel düzey mekansal kavramların kullanıldığını saptamışlardır. Bu kapsamda mekânsal kavramların coğrafya öğretiminde en temel unsurlardan biri olduğu dikkate alındığında, alanyazında farklı örneklem gruplarıyla güncel araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Zira coğrafyaya konu olan birçok inceleme alanı (nüfus, yerleşme, şehirleşme, turizm ekonomik faaliyetler gibi) mekânsal bir ortamda gerçekleşmekte ve mekânsal etki-sonuçlarıyla ele alınmaktadır (Bilgili, 2016). Bu nedenle yapılan araştırmada mekânsal kavramlara ilişkin coğrafya öğretmen adaylarının bilişsel yapıları ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda “Coğrafya öğretmen adaylarının mekânsal kavramlara ilişkin bilişsel yapıları nasıldır?” ve “Coğrafya öğretmen adaylarının mekânsal kavramlara ilişkin kavram yanılgıları nelerdir?” sorularına cevap aranmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların, lisans programlarında mekânsal düşünmenin öğretimine ilişkin tasarlanacak öğretim programları ve öğretmen adayları örnekleminde yapılacak çalışmalara (mekânsal kavramları öğretmeye ilişkin yeterlik, tutum, eğilim ve ilgi gibi) katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, bireylerin tutumlarını, düşüncelerini, inançlarını ve becerilerini ortaya koymada kullanılan yöntemlerden biridir (Karasar, 2014, s. 77). Araştırmanın çalışma grubunu, 2020-2021 öğretim yılında Pamukkale Üniversitesinde coğrafya bölümünde 4.sınıf düzeyinde öğrenim gören 45 coğrafya öğretmen adayı (24 kadın, 21 erkek) oluşturmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesinde kolay örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Araştırma kapsamında veriler Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) aracılığıyla elde edilmiştir. KİT'in son yıllarda coğrafya eğitimi alanında öğretmen adaylarının bilişsel yapılarını ortaya koymak amacıyla sıklıkla kullanılan bir test olduğu bilinmektedir (Aladağ, vd. 2017; Buldur, vd., 2020). Testte yer alan üst düzey anahtar kavramlar, dağılıp, ölçek, projeksiyon, çakıştırma, desen, hiyerarşi; alt düzey anahtar kavramlar, yer, konum, bölge, yön, sınır, mesafe 'dir. Testin

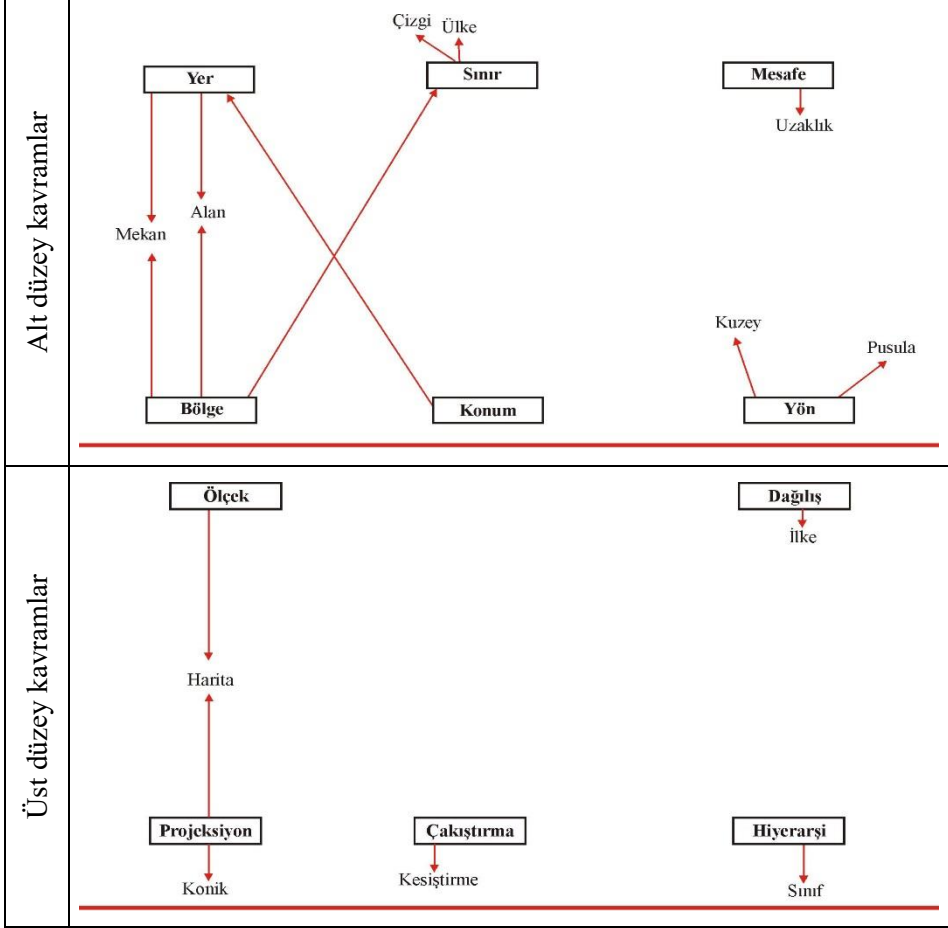
uygulanması ve toplanması çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinin yürütülmesinde Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler etik kurul komitesinden izin alınmıştır. Araştırmada elde edilen cevap kelimeleri analiz edilirken Bahar, vd.'nin (1999) kesme tekniği kullanılmıştır. Anahtar kavramlara verilen cevap kelimeleri ve cevap kelimeleri arasındaki yapıyı görmek için kavram ağlarından faydalanılmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının anahtar kelimelere verdikleri cevap cümleleri ise Ercan, vd., (2010) tarafından geliştirilen rubrikle analiz edilmiştir. Bu rubrikte “bilimsel bilgi içeren cümle sayısı, bilimsel olmayan veya yüzeysel bilgi içeren cümle sayısı, kavram yanlışlığı içeren cümle sayısı” kategorileri bulunmaktadır. Bu kategorilere göre cevap cümlelerin analizinde ($f=489$) güvenilirliğin sağlanmasında coğrafya eğitimi alanında uzman bir akademisyenin görüşüne başvurulmuştur. Araştırmacı ve uzman görüşüne dayalı uyuşum yüzdesi Miles ve Huberman (1994) formüle göre hesaplanmış “ $P (\%) = [430/430+59] \times 100$ ” ve .88 bulunmuştur. Bulunulan değer .70’in üzerinde araştırmalar için güvenilir kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994).

BULGULAR

Araştırmada öncelikle “Coğrafya öğretmen adaylarının alt ve üst mekânsal kavramlara ilişkin bilişsel yapıları nasıldır? sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının alt düzey ve üst düzey mekânsal anahtar kavramlara verdikleri cevap kelimeleri ($f: 2525$) Bahar, vd.'nin (1999) kesme tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde frekansı 5’in altında olan cevap kelimeleri araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu anlamda 12 anahtar kavrama ilişkin toplam 122 cevap kelimesi araştırma kapsamında incelenmiştir. Kesme aralıklarına göre gerçekleştirilen alt ve üst düzey mekânsal kavramlara ilişkin analizler sırasıyla verilmiştir.

Tablo 2

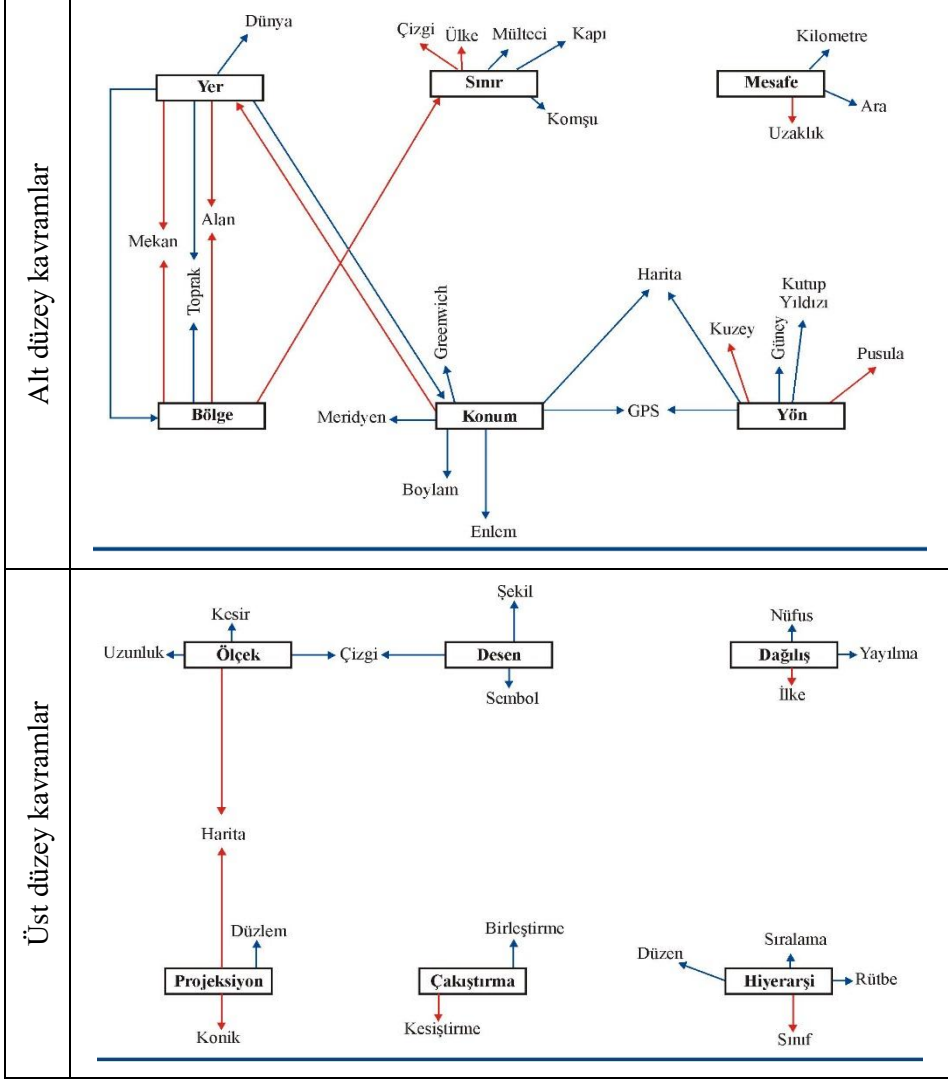
20-Üstü Kesme Aralığında Ortaya Çıkan Kelimeler ve İlişkiler

Tablo 2 incelendiğinde 20 ve üstü kesme aralığında; alt düzey kavramların tamamının, üst düzey kavramların ise çoğunluğunun (desen hariç) ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte alt düzey kavramlara verilen cevap kelimeleri ($f=9$); üst düzey kavramlara verilen cevap kelimelerinden ($f=5$) daha fazladır. Alt düzey anahtar kavramlar ve bu kavramlara verilen cevap kelimeleri arasında (alan ve mekân) ve üst düzey anahtar kavramlar ve bu kavramlara verilen cevap kelimeleri arasında (harita) zayıf ve birbirinden bağımsız bir yapı söz konusudur.

Tablo 3

15-19 Kesme Aralığında Ortaya Çıkan Kelimeler ve İlişkiler

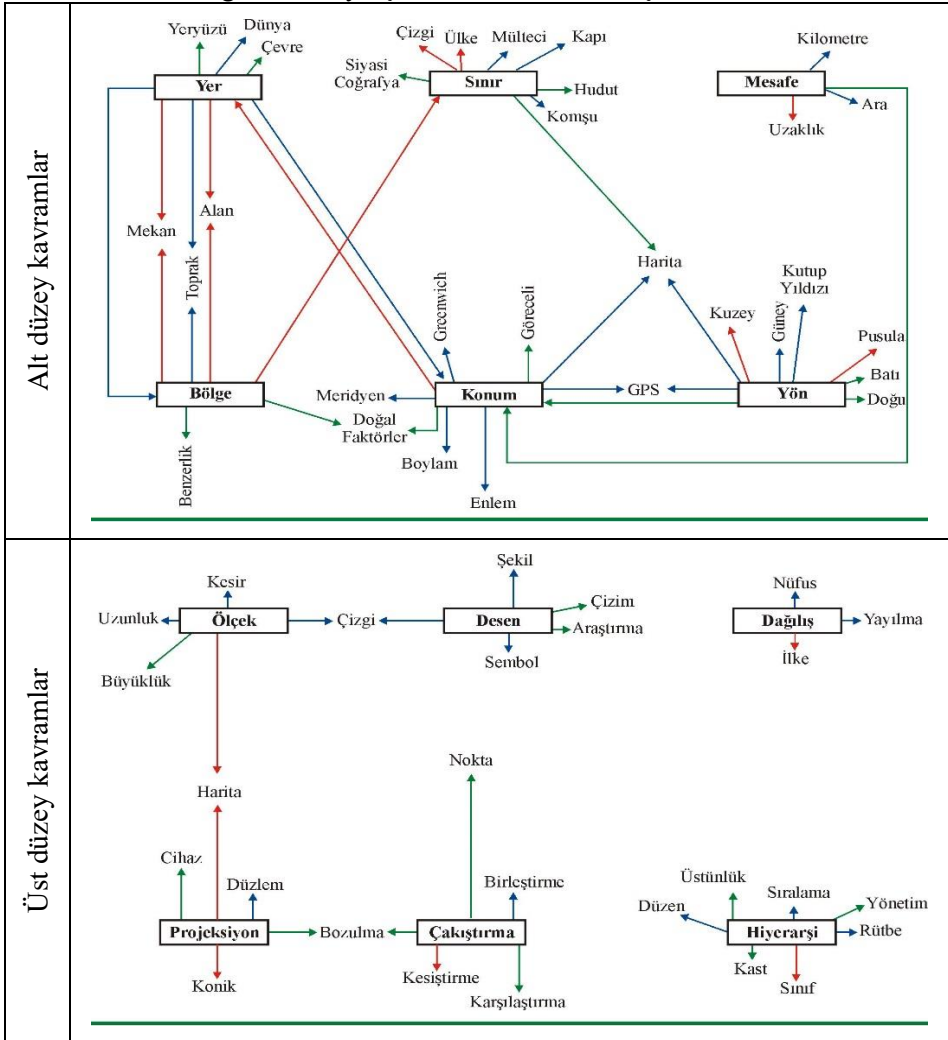

Tablo 3 incelendiğinde 15-19 kesme aralığında; alt düzey kavramlar gibi üst düzey kavramların tamamında ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kesme aralığında da alt düzey kavramlara verilen cevap kelimeleri (f=17); üst düzey kavramlara verilen cevap kelimelerinden (f=12) daha fazladır. Alt düzey anahtar

kavramların birbiriyle (yer ve bölge; yer ve konum) ve cevap kelimeleri ile (yer ve bölge arasında toprak; konum ve yön anahtar kavramı ile harita ve GPS) arasında temel düzeyde ilişkiler oluşmuştur. Üst düzey anahtar kavramlar ve bu kavramlara verilen cevap kelimeleri arasında ise zayıf (ölçek ve desen anahtar kavramı ile çizgi) ilişkiler vardır.

Tablo 4

10-14 Kesme Aralığında Ortaya Çıkan Kelimeler ve İlişkiler

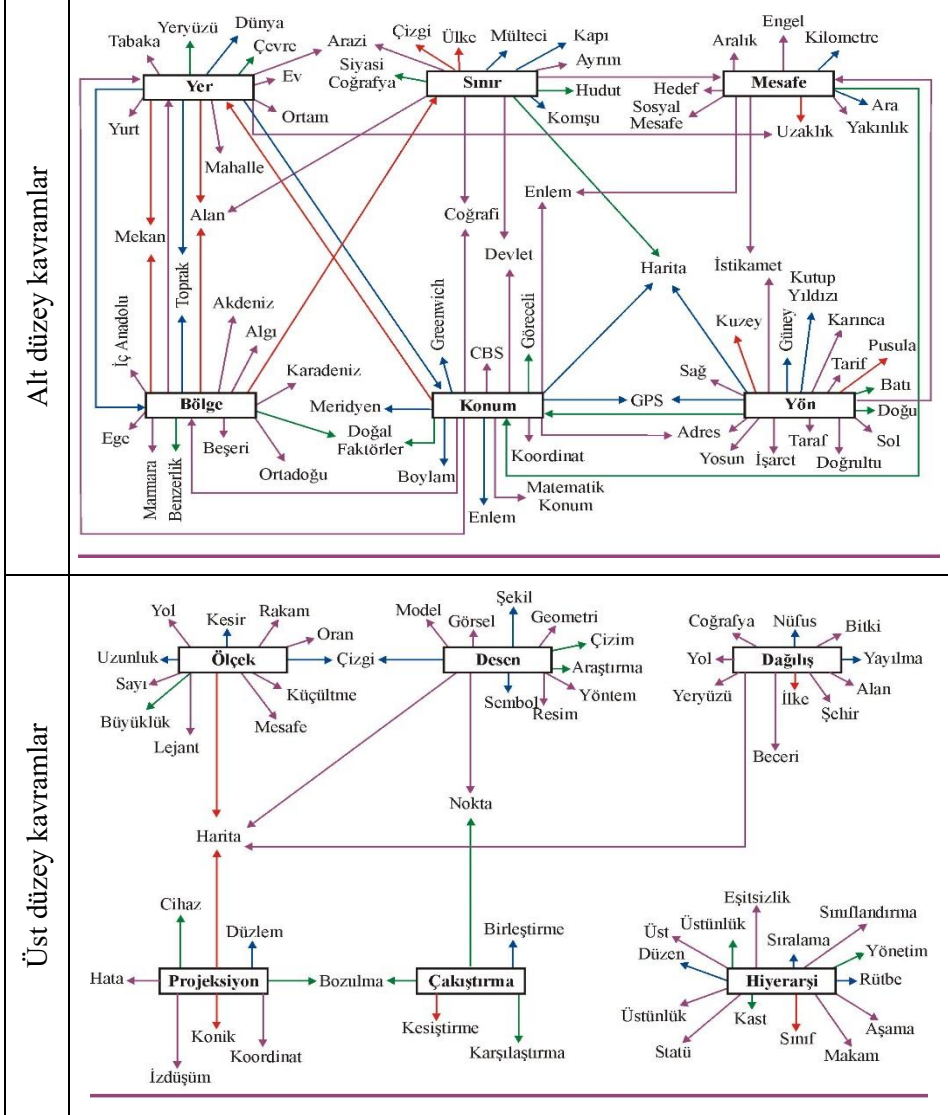

Tablo 4 incelendiğinde 10-14 kesme aralığında; alt düzey kavramlara verilen cevap kelimelerinin (f=11); üst düzey kavramlara verilen cevap kelimelerine (f=10) yakın olduğu görülmektedir. Alt düzey anahtar kavramlar arasında (mesafe-konum ve yön-konum) temel düzeyde ve bu kavramlara verilen cevap kelimeleri arasında (bölge ve konum ile doğal faktörler) zayıf düzeyde ilişkiler vardır. Bu kesme aralığında üst düzey anahtar kavramlar arasında da zayıf düzeyde ilişki (projeksiyon ve çakıştırma ile bozulma) söz konusudur.

Tablo 5 incelendiğinde 5-9 kesme aralığında; alt düzey kavramlara verilen cevap kelimelerinin (f=42); üst düzey kavramlara verilen cevap kelimelerinden (f=31) fazla olduğu görülmektedir. Alt düzey anahtar kavramların, anahtar kavramlarla (bölge-yer; yön-mesafe; konum-yer) ve cevap kelimeleriyle arasındaki ilişkiler (yer ve sınır arasında arazi; mesafe ve yön arasında istikamet; sınır ve konum arasında coğrafi ve devlet kavramları gibi) artmıştır. Bu kesme aralığında üst düzey anahtar kavramlar arasında ise zayıf ilişkiler (projeksiyon, ölçek, desen, dağılış ve harita) hala devam etmektedir. Üst düzey anahtar kavramlar ve bu kavramlara verilen cevap cümleleri bu kesme aralığında birbirinden bağımsız bir yapı göstermektedir. Örneğin hiyerarşi ve dağılış anahtar kavramlarına ilişkin çok sayıda cevap kelimesi bu kesme aralığında ortaya çıkmış olsa da bu kelimelerin diğer anahtar kavramlardan kopuk olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 5

5-9 kesme aralığında ortaya çıkan kelimeler ve ilişkiler

Araştırmada ikinci olarak “Coğrafya öğretmen adaylarının alt ve üst mekânsal kavramlara ilişkin kavram yanılgıları nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda 12 anahtar kavrama ilişkin kurulan toplam 489 ilgili cümle Ercan, vd., (2010) tarafından geliştirilen rubriğe göre analiz edilmiştir. Alt ve üst mekânsal kavramlara ilişkin bulgular Tablo 6 ve Tablo 7 de gösterilmiştir.

Tablo 6

Alt Düzey Anahtar Kavramlara İlişkin Yazılan İlgili Cümlelerin Analizi

Düzey	Kavramlar	Bilimsel Bilgi İçeren Cümle Örnekleri	Bilimsel Olmayan veya Yüzeysel Bilgi İçeren Cümle Örnekleri		Kavram Yanılgısı İçeren Cümle Örnekleri		Boş	
			f	f	f	f		
Alt	Yer	İnsanın bir duygu yükleyerek anlamlandığı mekân yerdir.	2	Yaşadığım yer sakın bir kasabadır.	24	Evimizin yeri oldukça büyük.	15	4
	Sınır	Suriye, Türkiye'nin en uzun kara sınır komşusudur.	15	Ülke sınırları belirlenirken çeşitli faktörler dikkate alınır.	23	Sınırı belirlenmiş yere bölge denir.	6	1
	Mesafe	İki nokta arasındaki uzaklığı ifade eden kavrama mesafe denir.	9	Bir yere gitmeden önce mesafeyi araştırmak gerekir.	8	Denizli'ye ulaşmalarına yüz mesafe vardı.	24	4
	Yön	Kutup Yıldızı kuzeyi gösterir.	22	Yön gideceğimiz yolu bulmamıza yardımcı olur.	19	Yön, gideceğimiz herhangi bir yeri ifade eder.	4	-
	Konum	Türkiye'nin konumu 26-45 doğu meridyenleri ve 36-42 kuzey paralelleridir.	9	Konumu bulmak için harita kullanmalısın.	30	Coğrafyaya yardımcı bir olgudur.	3	3
	Bölge	Bölge doğal özellikleri bakımından benzerlik gösteren geniş alanlardır.	10	Bölgeler fonksiyonlara göre sınıflandırılır.	29	Bölge ülke sınırlarını belirleyen çizgilerdir	3	3
Toplam			67	133	55	15		

Tablo 6 incelendiğinde, öğretmen adaylarının alt düzey mekânsal kavramlara yönelik ilgili cümlelerinin dağılımında, birinci sırada bilimsel olmayan veya yüzeysel bilgi içeren cümleler (f=133), ikinci sırada bilimsel bilgi içeren cümleler (f=67) ve üçüncü sırada kavram yanılgısı içeren cümlelerin (f=55) yer aldığı görülmektedir. Öğretmen adaylarının ağırlıklı olarak, bilimsel olmayan veya yüzeysel bilgi içeren cümleleri konum (f=30), bölge (f=29) ve yer (f=24) anahtar kavramlarına; bilimsel bilgi içeren cümleleri yön (f=22) ve sınır (f=15) anahtar kavramına; kavram yanılgısı içeren cümleleri ise mesafe (f=24) ve yer (f=15) anahtar kavramlarına ilişkin oluşturulduğu görülmektedir.

Tablo 7**Üst Düzey Anahtar Kavramlara İlişkin Yazılan İlgili Cümlelerin Analizi**

Düzyey	Kavramlar	Bilimsel Bilgi İçeren Cümle Örnekleri	f	Bilimsel Olmayan veya Yüzeysel Bilgi İçeren Cümle Örnekleri	f	Kavram Yanılgısı İçeren Cümle Örnekleri	f	Boş
Üst	Ölçek	Haritalarda yapılan küçültme oranına ölçek denir.	20	Ölçek yardımıyla haritalarla ilgili hesaplamalar yapılır.	17	Haritalarda iki nokta arasında bulunan mesafeyi belirtmek için ölçek gerekir.	5	3
	Desen	Desen, belirli bir biçim, şekil ve çizgiyi belirtir.	3	Biyocoğrafyacılar fosil kanıtlarını kullanarak bitkilerin geçmişteki dağılışı desenlerini anlamaya çalışırlar.	11	Coğrafya araştırmalarında çeşitli araştırma desenleri kullanılabilir.	24	7
	Dağılışı	Coğrafya, insan-doğa ilişkisini, nedensellik ve dağılışı ilkesini ele alır.	15	Bugün derste nüfusun dağılışı konusunu işleyeceğiz	22	İnsanların köyden şehirlere doğru dağılışı birçok neden vardır.	6	2
	Projeksiyon	Ekvator ve çevresini gösteren haritalarda bozulmaları en aza indirmek için Silindirik Projeksiyon kullanılmaktadır.	9	Coğrafya dersinde projeksiyon yöntemleri islendi.	19	Hocamız tahtaya görsel projeksiyon yardımıyla yansıttı.	13	4
	Çakıştırma	İki farklı doğru, şekil veya görsel unsurun, kesiştiği alanlar.	3	Harita hazırlarken verileri üst üste bindirerek çakıştırma yapılır.	5	İki noktanın kesiştiği yer.	26	11
	Hiyerarşi	Geleneksel toplumların sosyal yapıları hiyerarşiktir.	5	Her olgu bir hiyerarşi temsil eder.	7	Zaman biriminin geçmişten günümüze sıralanması	24	9
	Toplam		55		81		98	36

Tablo 7 incelendiğinde, öğretmen adaylarının üst düzey mekânsal kavramlara yönelik ilgili cümlelerinin dağılımında ilk sırada kavram yanılgısı içeren cümleler (f=98), ikinci sırada bilimsel olmayan veya yüzeysel bilgi içeren cümleler (f=81), üçüncü sırada bilimsel bilgi içeren cümlelerin (f=55) yer aldığı görülmektedir. Öğretmen adaylarının ağırlıklı olarak, kavram yanılgısı içeren cümleleri çakıştırma (f= 26), desen (f=24), ve hiyerarşi (f=24) anahtar kavramlarına; yüzeysel bilgi içeren cümleleri projeksiyon (f=19) anahtar kavramına; bilimsel bilgi içeren cümleleri ise ölçek (f=20) anahtar kavramına ilişkin geliştirildiği görülmektedir. Tablo 7’de dikkat çeken bir diğer husus, üst düzey mekânsal anahtar kavramlara ilişkin boş bırakılan ilgili cümle sayısının

(f=36); alt düzey mekânsal kavramlarla ilgili cümle sayısının (f=15) iki katından fazla olmasıdır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada mekânsal kavramlara ilişkin coğrafya öğretmen adaylarının bilişsel yapılarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle alt ve üst düzey mekânsal anahtar kavramlara ilişkin öğretmen adaylarının cevap kelimeleri ve kelimeler arasındaki kavramsal ilişkiler Bahar, vd., (1999) kesme tekniği dikkate alınarak incelenmiştir. 20 ve üstü kesme aralığında, öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında, alt düzey kavramların tamamının, üst düzey kavramların ise çoğunluğunun (desen hariç) ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu kesme aralığında alt düzey yer ve bölge anahtar kavramları, mekân ve alan kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Üst düzey ölçek ve projeksiyon anahtar kavramları ise harita kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Yer ve bölge kavramlarının mekân ve alan kavramları ile ilişkilendirilmesinin, ulusal literatürde bu kavramlarının birbiri yerine kullanılmasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Alanyazındaki çalışmalarda da mekânın, yer kavramı yerine kullanımı (Bilgili, 2016; Usta, 2020) bu söylemi destekler niteliktedir. Bu kesme noktasında, ölçek ve projeksiyon anahtar kavramlarının, harita ile ilişkilendirilmesinin doğal bir sonuç olduğu ifade edilebilir. Zira bir çizimi harita olarak değerlendirme kriterlerinde bu iki kavram yer almaktadır (Kara, vd., 2018). Bununla birlikte bu kesme aralığındaki alt düzey mekânsal anahtar kavramlara verilen cevap kelimelerinin, üst düzey mekânsal anahtar kavramlara verilen cevap kelimelerinden fazla olması, öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında mekânın temel kavramlarının daha fazla kullandığı şeklinde yorumlanabilir. Alanyazındaki araştırmalarda da (Huynh ve Sharpe, 2013; Jo ve Bednarz, 2014a, 2014b; Lee, vd., 2017; Şanlı, 2019) coğrafya öğretmen ve öğretmen adaylarının mekanı tanımlamada temel düzey kavramları daha sık kullandığı saptanmıştır. Bu anlamda elde edilen sonuçların bu bulgularla örtüştüğü söylenebilir.

15-19 kesme aralığında, öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında alt ve üst düzey mekânsal kavramların tamamı ortaya çıkmıştır. Alt düzey anahtar kavramlardan yer-bölge ve yer-konum arasında; yer ve bölge anahtar kavramları ile toprak; konum ve yön anahtar kavramı ile harita ve GPS cevap kelimeleri arasında temel düzeyde ilişkiler oluşmuştur. Üst düzey anahtar kavramlardan ölçek ve desen anahtar kavramı ile çizgi cevap kelimesi arasında zayıf düzeyde ilişki ortaya çıkmıştır. Daha öncede bahsedildiği gibi ulusal literatürde bu anahtar kavramların sıklıkla birbiri yerine kullanımı, öğretmen adaylarının bilişsel

yapılarına 15-19 kesme aralığına da yansımıştır. Bununla birlikte ölçek ve desen anahtar kavramının ilişkilendirildiği çizgi kavramının iki mekânsal anahtar kavramdaki kullanımının birbirinden farklı (haritada çizgi ölçeği, desende şekli temsil etmesi) olması, ortaya çıkan ilişkinin kavram yanlışlarına işaret ettiğini göstermektedir.

10-14 kesme aralığında, öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında alt ve üst düzey kavramlara geliştirdikleri cevap kelimeleri birbirine yakındır. Buna karşılık bu kesme aralığında kavramlar arasındaki ilişkiler yeterince ortaya çıkmamıştır. Alt düzey anahtar kavramlardan mesafe-konum ve yön-konum arasında temel düzeyde ve bu kavramlardan bölge ve konuma verilen cevap kelimeleri arasında (doğal faktörler) zayıf düzeyde ilişkiler oluşmuştur. Konumu anlatmada mesafenin kullanılan kavramlardan biri olması, bu durumun nedenlerinden biri olabilir. Ayrıca bu kesme aralığında öğretmen adaylarının bölge ve konum anahtar kavramlarını, doğal faktörler ile ilişkilendirmesi, alanyazında bölge tasniflerinde ve özel konumun belirlenmesinde doğal unsurların genel bir eğilim olarak dikkate alınmasından (Tümertekin ve Özgüç, 1998; Özey, 2016) kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu kesme aralığında üst düzey mekânsal kavramlar arasındaki ilişkiler gelişmemiştir. Sadece projeksiyon ve karşılaştırma anahtar kavramları bozulma kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Haritada projeksiyon kullanımında yerkürenin düzleme aktarımından kaynaklanan bozulmaları azaltma amacı olsa da; karşılaştırma bozulmayı önleme veya azaltma amacıyla yapılmamaktadır. Bu nedenle ilgili anahtar kavramlar arasında ortaya çıkan ilişki, kavram yanlışlarına işaret etmektedir.

5-9 kesme aralığında, öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında, alt düzey mekânsal anahtar kavramlar arasında ilişkilerin (bölge-yer, yön-mesafe, konum-yer) arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bu aralıkta, alt düzey anahtar kavramlara verilen cevap kelimelerinin de artması cevap kelimeleri arasında yeni ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin; yer ve sınır anahtar kavramı arazi; mesafe ve yön anahtar kavramı istikamet, sınır ve konum anahtar kavramları coğrafi ve devlet kavramları ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkilerin ortaya çıkması kavramlarının tanımları ve içeriği dikkate alındığında manidardır. Yer ve sınır tanımı içeriğinde arazi, mesafe ve yön tanımı içerisinde istikamet kavramını barındırmaktadır. Ancak sınır ve konum anahtar kavramlarının ortak ilişkilendirildiği coğrafi ve devlet kavramları için bu durum tartışılabilir. Öğretmen adaylarının bilişsel yapılarına yansıyan coğrafi kavramıyla coğrafi sınır veya sınırın belirlenmesinde coğrafi unsurların (akarsu, dağ, gibi) ifade edilmiş olduğu; devlet kavramının ülkeyi temsil ettiği düşünülmektedir. Bu nedenle ortaya çıkan bu ilişkilerin de öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında kavram yanlışlarına işaret ettiğini söylenebilir. Bununla birlikte bu kesme

aralığında, alt düzey mekânsal kavramlara ilişkin öğretmen adaylarının bilişsel yapılarını diğer kesme aralıklarına nazaran daha gelişmiş bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Üst düzey mekânsal anahtar kavramlara ilişkin cevap kelimeleri ve cevap kelimeleri arasındaki ilişkiler de önceki kesme noktalarına göre bu kesme aralığında artmıştır, ancak anahtar kavramlar arasındaki ilişkiler bu aralıkta da bağımsız ve birbirinden kopuk bir yapı göstermektedir. Örneğin, bu kesme aralığında, hiyerarşi anahtar kavrama ilişkin çok sayıda cevap kelimesi ortaya çıksa da, ortaya çıkan kavramların (eşitsizlik, makam ve statü gibi) mekânsal terminolojiyle ilgisi olmadığı görülmektedir.

Araştırmada ayrıca mekânsal kavramlara ilişkin coğrafya öğretmen adaylarının kavram yanılgılarını daha ayrıntılı görmek için anahtar kavramlara yönelik geliştirdikleri ilgili cümleler analiz edilmiştir. Coğrafya öğretmen adaylarının oluşturduğu cümlelerin ağırlıklı olarak alt düzey mekânsal anahtar kavramlara yönelik olduğu görülmüştür. Bu durum daha öncede ifade edildiği gibi coğrafya öğretmen adaylarının mekânı tanımlamada ve algılamada daha çok temel kavramları bilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bununla birlikte alt düzey mekânsal anahtar kavramlarla ilgili cümlelerin çoğunlukla bilimsel olmayan veya yüzeysel bilgi ihtiva eden kategoride yer alması, öğretmen adaylarının bu kavramları günlük hayatta kullanmasına karşın, bilimsel anlamda tanımlamada veya örneklendirmede güçlük yaşadığı şeklinde de yorumlanabilir. Bir diğer taraftan, öğretmen adayları, alt düzey mekânsal anahtar kavramlar içerisinde en çok bilimsel bilgi içeren cümleyi yön anahtar kavramına ilişkin geliştirmiştir. Yön kavramının diğer kavramlara nazaran daha çok bilinmesinin, yön bulmanın insan hayatında temel bir beceri olması ve coğrafya öğretmen adaylarının öğrenme yaşantılarında (ilköğretimde, sosyal bilgiler dersi; ortaöğretimde, coğrafya dersi ve yükseköğretimde coğrafya lisans dersleri) bu kavrama sıklıkla yer verilmesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Alanyazında öğretmen adaylarının yönü tanımlama konusunda yeterliklerini ortaya koyan çalışmalarda da benzer bulgulara rastlanılmıştır. Örneğin, Güneş ve Öztürk-Demirbaş (2020) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yön kavramını tanımlamada diğer harita becerilerinden daha yeterli olduklarını tespit etmiştir. Balcı (2015) coğrafya öğretmen adaylarının arazi çalışmalarında yön bulmada yeterli olduğunu tespit etmiştir. Yapılan araştırmada elde edilen sonucun bu manada alanyazını desteklediği ifade edilebilir.

Coğrafya öğretmen adaylarının üst düzey mekânsal anahtar kavramlarla ilgili cümleleri ise ağırlıklı olarak kavram yanılgısı içeren cümle kategorisinde yer almaktadır. Çakıştırma, hiyerarşi ve desen anahtar kavramları en fazla kavram yanılgısı ihtiva etmektedir. Bu durumun coğrafya öğretmen adaylarının CBS yeterliğinin düşük olmasıyla açıklanabileceği düşünülmektedir. Zira bu

kavramlar sıklıkla CBS uygulamalarında kullanılmaktadır (Gersmehl, 2005; Jo, 2007). Alanyazındaki araştırmalarda coğrafya öğretmen adaylarının CBS yeterliliğinin düşük olduğu yönünde bulgulara rastlanılması (Collins ve Mitchell 2019; Sezer, vd. 2010; Karademir, 2013; Oda, vd. 2020) bu söylemi desteklemektedir. Ayrıca öğretmen adayları, üst düzey mekânsal kavramlar içerisinde en çok bilimsel bilgi içeren cümleyi ölçek anahtar kavramına yönelik geliştirmiştir. Coğrafya öğretmen adayların ölçek kavramını bildiği ve ölçek kullanma yeterliliğin yüksek olduğu alanyazında yapılan çalışmalarda saptanmıştır (Lee, vd., 2017; Balcı, 2015). Bu anlamda elde edilen sonucun alanyazınla örtüştüğu ifade edilebilir.

Elde edilen bu sonuçlara göre, coğrafya öğretmen adaylarının mekânsal kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının yeterli düzeyde gelişmediği, öğretmen adaylarının alt düzey mekânsal kavramlara yönelik bilişsel düzeylerinin, üst düzey mekânsal kavramlardan daha iyi olduğu, ancak her iki kategorideki anahtar kavramlara ait yanılgılarının bulunduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda coğrafya öğretmen adaylarının mekânsal kavramlara yönelik bilişsel düzeylerini geliştirmek için coğrafya lisans programlarında mekânsal terminolojinin bir ders olarak okutulması önerilebilir. Ayrıca lisans programlarında CBS derslerinde özellikle üst düzey mekânsal kavramlarının öğretimine yönelik etkinlikler tasarlanarak uygulanmasının etkili olacağı düşünölmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda öğretmen adaylarının mekânsal kavramlara yönelik kavram yanılgılarının nedenlerini daha ayrıntılı (örneğin, ders kitapları, öğrenme yaşantıları, öğretim programları, cinsiyet gibi) görmek için nitel araştırma süreçlerine dayalı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Ampirik araştırmalarla öğretmen adaylarının mekânsal kavramlara yönelik bilişsel düzeylerini arttırmaya yönelik süreçler yürütölebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aladağ, C., Kaya, B., & Dinç, M. (2017). Level of awareness of biology and geography students related to recognizing some plants. *Journal of Education and Practice*, 8(12), 74-81.
- Arınç, K. (2013). Coğrafi metodoloji açasından bölgesel coğrafya, bölge bilimi ve coğrafi bölgeler. *Türk Coğrafya Dergisi*, 60, 13-24.
- Avcı, S. (2011). Birinci coğrafya kongresi ve Türkiye'nin coğrafi bölgeleri hakkındaki tartışmalara dair bir not. *Türk Coğrafya Dergisi*, 57, 95-99.

- Bahar, M., Johnstone, A. H. & Sutcliffe, R.G. (1999). Investigation of students' cognitive structure in elementary genetics through word association tests. *Journal of Biological Education*, 33, 134-141.
- Balcı, A. (2015). Coğrafya öğretmen adaylarının coğrafi arazi uygulamalarındaki harita okuryazarlıklarını tespitiye yönelik bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science*, 3(10), 16-34.
- Balcı, A. (2018). Türkiye'nin coğrafi bölgelere ayrılmasına ilişkin yaklaşımları belirlemeye yönelik nitel bir araştırma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 30-48.
- Baloğlu-Uğurlu, N., & Aladağ, E. (2015). Mekânsal düşünmenin Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programındaki yeri ve öğretmenlerin bu beceri hakkındaki görüşleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 22-42.
- Bilgi, S. (2017). Haritanın mekânsal bilgisinin nicel ölçme yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 17, 154-164.
- Bilgili, M. (2016). Coğrafya öğretiminde mekân ve yer karmaşası üzerine bir araştırma. *Coğrafya Eğitimi Dergi*, 2(1), 11-19.
- Buldur, A. D., Aladağ, C., Kaya, B. & Duran, Y. (2020). Using the word association test in geography courses as a diagnostic tool: Example of plants. *International Journal of Geography and Geography Education*, 42, 1-24.
- Canter, D. (1997). The facets of place. G.T. Moore & R.W. Marans (Ed.), in *Advances in Environment, Behavior and Design: Towards the Integration of Theory, Methods, Research, and Utilization*. (pp.109-147). Plenum Press.
- Collins, L. & Mitchell, J. T. (2019). Teacher training in GIS: What is needed for long-term success?. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 28(2), 118-135
- Doğanay, H. & Altaş T. N. (2017). *Coğrafya Bilim Alanları Sözlüğü*, (2. Baskı). Pegem Akademi.
- Doğanay, H. & Doğanay, S. (2015). *Coğrafya'ya Giriş*, (12. Baskı). Pegem Akademi.

- Ecemiş-Kılıç, S. & Mutluer, M. (2004). Coğrafyada ve bölge planlamada bölge kavramının karşılaştırmalı olarak irdelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13, 17-28.
- Efe, R. (2002). Coğrafyada beş temel kavram ve bunların öğretim metot ve teknikleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 5, 27-42.
- Ercan, F., Tasdere, A., & Ercan, N., (2010). Observation of cognitive structure and conceptual changes through word associations tests. *Journal of Turkish Science Education*, 7(2), 138-154.
- Gersmehl, P. (2005). *Teaching Geography*. The Guilford Press.
- Golledge, R. G. (1995). Primitives of spatial knowledge. T. L. Nyerges & M. J. Egenhofer (Ed.), in *Cognitive Aspects of Human-Computer Interaction for Geographic Information Systems*, (pp.29-44). Kluwer Academic Publishers.
- Golledge, R. G. (2002). The nature of geographic knowledge. *Annals of the Association of American Geographers*. 92(1), 1-14.
- Güneş, G. & Öztürk-Demirbaş, Ç. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının harita kullanabilme beceri düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2145-2158.
- Türk Dil Kurumu (2021). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 03.02.2021.
- Huynh, N. T. & Sharpe, B. (2013). An assessment instrument to measure geospatial-thinking expertise. *Journal of Geography*, 112(1), 3-17. <https://doi.org/10.1080/00221341.2012.682227>
- Janelle, D. G. & Goodchild, M. F. (2009). Location across disciplines: Reflection on the CSISS experience. H. J. Scholten, N. Van Manen & R. V.D. Velde (Ed.), in *Geospatial Technology and the Role of Location in Science*, (pp. 15-29). Springer.
- Jo, I. (2007). *Aspects of Spatial Thinking in Geography Textbook Questions*. Master's thesis, Texas A&M University.
- Jo, I. & Bednarz, S.W. (2011) Textbook questions to support spatial thinking: differences in spatiality by question location. *Journal of Geography*, 110 (2), 70-80, <https://doi.org/10.1080/00221341.2011.521848>
- Jo, I. & Bednarz, S. W. (2014a). Developing preservice teachers' pedagogical content knowledge for teaching spatial thinking through geography.

- Journal of Geography in Higher Education*, 38(2), 301-313. <https://doi.org/10.1080/03098265.2014.911828>
- Jo, I. & Bednarz, S. W. (2014b). Dispositions toward teaching spatial thinking through geography: Conceptualization and an exemplar assessment. *Journal of Geography*, 113(5), 198-207. <https://doi.org/10.1080/00221341.2014.881409>
- Kara, H., Sezer, A. & Şanlı, C. (2018). Ortaöğretim coğrafya ders kitaplarında haritaların kullanımı. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 38, 20-39. <https://doi.org/10.32003/iggei.425182>
- Karademir, N., (2013). Coğrafya öğretmen adaylarının alan bilgisi yeterlikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 29, 79-95.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (26. Baskı). Nobel Yayınevi.
- Kaya, H. S & Bölgen, F. (2006). Kentsel mekân organizasyonundaki farklılıkların fraktal analiz yöntemi ile değerlendirilmesi. *Journal of Istanbul Kültür University*, 4(4), 153-172.
- Koç, H. & Aksoy, B. (2012). Coğrafya eğitiminde bölge kavramı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25, 319-339.
- Köşker, N. & Karadağ, S. (2012). Coğrafya eğitiminde yer temelli öğretim yaklaşımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(3), 123-137.
- Lee, J., Jo, I., Xuan, X. & Zhou, W. (2017). Geography preservice teachers' disposition toward teaching spatial thinking through geography: A comparison between China and Korea. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 27(2), 135-148, <https://doi.org/10.1080/10382046.2017.1320898>.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. SAGE Publications.
- Nguyen, N.A. Muniz-Solari, O. Dang, T. D. & Phuong, T. (2019). Reviewing spatial thinking in geography textbooks questions from the perspective of spatial thinking, southeast asian geography association (SEAGA) 13th conference, *Earth and Environmental Science*, 338(1). <https://doi.org/10.1088/1755-1315/338/1/012042>.

- National Research Council, (2006). *Learning to Think Spatially: GIS as a Support System in the K-12 Curriculum*. National Academies Press.
- Oda, K. Herman, T. & Hasan, A. (2020). Properties and impacts of TPACK-based GIS professional development for in-service teachers. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 29(1), 40-54, <https://doi.org/10.1080/1038204.6.2019.1657675>
- Özçağlar, A. (2003). Türkiye’de yapılan bölge ayrımları ve bölge planlama üzerindeki etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 3-18
- Özçağlar, A. (2016). *Bölge kavramı ve sistematiği*. Ders notları. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, <http://geography.humanity.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/277/2016/04/B%C3%96LGE-KAVRAMI-YEN%C4%B0-DERS-NOTLARI.pdf>
- Özey, R. (2016). Bölgesel coğrafya serüveninde yanılığlar. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 34, 98-106.
- Özdemir, H. (2017). *Coğrafi Bilgi Sistemleri*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi ders notları http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/cografya_lisans_ao/cograf_bilgi_sistemleri.pdf.
- Peponis, J., Zimring, C., & Kyung Choi, Y. (1990.) Finding the building in way finding. *Environment and Behavior*, 22(5), 555-590.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London. Pion.
- Sezer, A., Pınar, A. & Yıldırım, T. (2010). Coğrafya öğretmeni adaylarının bazı profil özellikleri ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22, 43-69.
- Şanlı, C. (2019). Coğrafya öğretmen adaylarının mekânsal düşünme becerisine ilişkin görüşleri. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi (ANKAD)*, 3(3), 215-233.
- Şanlı, C. & Jo, I. (2020). Examining preservice geography teachers’ dispositions to teach spatial thinking skills, *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 5(11), 2069-2102.
- Tuan, Y. F. (1977). *Space and Place*. University of Minnesota Press.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (1998). *Beşeri Coğrafya: İnsan-Kültür-Mekân*, Çantay Kitabevi.

Usta, G. (2020). Mekân ve yer kavramlarının anlamsal açıdan irdelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10(1), 25-30.

EXTENDED ABSTRACT

Spatial concepts are the primary component of spatial thinking. Individuals make sense of a geographical phenomenon or event using spatial concepts (Jo & Bednarz, 2014). Therefore, spatial concepts are more important for geography, which is considered a spatial science (Tümertekin & Özgüç, 1998), than other disciplines. Taking into account the importance of spatial concepts for geography, this study sought to explore preservice geography teachers' cognitive structures and misconceptions about spatial concepts. The study used a survey design and sampled 45 preservice teachers studying geography at Pamukkale University in the 2020-2021 academic year. The sample was selected using convenience sampling. The principle of voluntary participation was adopted. The data were collected using a word association test (WAT) developed by the researcher taking into account the relevant literature. The high-level key concepts in the test were distribution, scale, projection, overlay, pattern, and hierarchy. The low-level key concepts were place, location, region, direction, boundary, and distance. The test was administered online. Before the administration of the test, the participants were informed about the purpose of the study and asked to write a sentence about each key concept in the test and the first five response words that come to their minds related to the key concepts. In the analysis of the response words, frequency table was created, and the cut-off point technique proposed by Bahar et al. (1999) was used. Accordingly, among the response words that the preservice teachers associated with the low-level and high-level key spatial concepts (f: 2525), those with a frequency of mention below 5 were not included in the analysis. Thus, a total of 122 response words associated with 12 key concepts and the relationships between the response words were analysed. The response sentences about the low-level and high-level key spatial concepts (f: 489) were analysed using the rubric developed by Ercan et al. (2010) to identify preservice teachers' misconceptions. Expert opinion was sought for the analysis of the response sentences. The intercoder agreement was found to be .88, thereby confirming the reliability of the analysis. The analysis results showed that preservice geography teachers' cognitive structures related to spatial concepts were insufficiently developed and they had many misconceptions (especially about the high-level key spatial concepts). The low-level spatial concepts and their relatedness were formed at a basic level in preservice teachers' cognitive structures. On the other hand, the high-level spatial concepts and their relatedness

were formed at a weak level. The relatedness between the low-level spatial concepts in preservice teachers' cognitive structures was stronger than the relatedness between the high-level spatial concepts. Additionally, the sentences that the preservice teachers produced about the low-level spatial concepts mainly contain superficial information, while their sentences about the high-level spatial concepts mostly contain misconceptions. Taken together, these results indicate that the participating preservice teachers most frequently use low-level spatial concepts for spatial descriptions and perceptions. These results suggest that preservice geography teachers, who are prominent stakeholders in society and education systems, should enhance their knowledge of spatial concepts. Thus, a possible recommendation may be to teach spatial terminology as a course in undergraduate geography programs. Activities aimed at teaching high-level spatial concepts may be designed and used in geographic information system (GIS) classes.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.48942>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 18-01-2021
Kabul Tarihi: 16-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 18-01-2021
Accepted: 16-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kan, A. Ü. & Özmen, E. (2021). Metaphoric Perceptions of Pre-Service Teacher on Distance Education During the Covid-19 Pandemic. *Journal of History School*, 51, 1085-1118.

METAPHORIC PERCEPTIONS OF PRE-SERVICE TEACHER ON DISTANCE EDUCATION DURING THE COVID-19 PANDEMIC¹

Ayşe Ülkü KAN² & Erhan ÖZMEN³

Abstract

With the emergence of the coronavirus (Covid-19) pandemic, distance education applications (emergency) have been activated in all educational institutions. This situation has also affected higher education closely. This study aimed to reveal the perceptions of pre-service teachers towards distance education applied during the Covid-19 pandemic through metaphors. The research was conducted in a phenomenological design. The study group of the study was determined in accordance with convenience sampling and consisted of 402 teacher candidates who continue their education at a university. Data was collected with forms containing the sentence: "Pandemic period distance education is like ; because.....". The data were analyzed by content analysis. Participants developed 178 metaphors. These metaphors are grouped into six positive and four negative categories. Considering the metaphors used, distance education was mostly explained with the metaphors of medicine, heroes, water, food, vitamins, and

¹Article writing author influence rate: 1st author: 50%, 2nd author: 50%. Ethics committee approval for this article was obtained at Fırat University with the number 97132852/100 / -11 and meeting number.

²Assoc. Prof., Fırat University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Department of Education Programs and Instruction, aulkukan@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-1524-3326

³ Instructor, Fırat University Distance Education Center, eozmen@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4013-6004

it was emphasized that distance education was necessary and supportive. In addition, it was underlined that there are deficiencies regarding the process and that it should be more efficient.

Keywords: Distance Learning, Emergency Remote Teaching, Covid-19, Pandemic, Metaphor

Öğretmen Adaylarının Covid-19 Pandemisi Dönemindeki Uzaktan Eğitime Yönelik Metaforik Algıları

Öz

Koronavirüs (Covid-19) pandemisinin ortaya çıkması ile birlikte tüm eğitim kurumlarında (acil) uzaktan eğitim uygulamaları etkin hale getirilmiştir. Bu durum yüksek öğretimi de yakından etkilemiştir. Bu araştırma, öğretmen adaylarının Covid-19 pandemisi döneminde uygulanan uzaktan eğitime yönelik algılarını metaforlar aracılığıyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma olgubilim deseninde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubu kolay ulaşılabılır durum örneklemesine uygun olarak belirlenmiştir ve bir üniversitede öğrenimine devam eden, 402 öğretmen adayından oluşturulmuştur. Araştırma verileri, “Pandemi dönemi uzaktan eğitim..... gibidir/benzer; Çünkü.....” cümlesinin yer aldığı formlarla toplanmıştır. Veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Katılımcılar 178 metafor geliştirmiştir. Bu metaforlar, altı olumlu dört olumsuz kategoride toplanmıştır. Kullanılan metaforlar dikkate alındığında pandemi dönemi uzaktan eğitim en çok ilaç, kahraman, su, yemek, vitamin metaforlarıyla açıklanırken uzaktan eğitimin gerekli ve destekleyici olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında sürece ilişkin eksiklerinin olduğu ve daha verimli olması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Keywords: Uzaktan Eğitim, Acil Uzaktan Öğretim, Covid-19, Pandemi, Metafor

INTRODUCTION

The increasing expansion and normalization of information technologies in the 2000s heralded a new world to humanity. The rapid global spread of a virus that allegedly emerged in China at the end of 2019, forced people to a different lifestyle and immensely accelerated the expansion of information technologies. The speed of this expansion significantly impacted education, which was a natural part of life. Social isolation, i.e. staying at home, became necessary to prevent the spread of the virus. After the healthcare industry, education was the industry that suffered the largest impact of this situation (Telli and Altun, 2020). According to Zhong (2020), United Nations data indicate that 770 million students were directly affected by this situation. Experts' prediction that the pandemic will take a while to reach its end (Liu, Gayle, Wilder-Smith and

Rocklöv, 2020) and the decreasing functionality of education institutions, brought the debate on distance education, with its controversial impact on education, once more into the limelight. The virus continued its rapid spread throughout the world and was first identified in Turkey on March 11, 2020 (Ministry of Health, 2020). Consequently, government organizations took some measures to resist the pandemic. In this regard, Higher Education Board (YÖK) ruled that as of March 23, 2020, universities with appropriate infrastructure in place can continue education distancely and most universities transitioned to distance education (YÖK, 2020).

Many governments considered distance education the most practical solution for the continuity of education during the pandemic. The fact that many distance education platforms that have agreements with major universities are being widely used throughout the world made this transition easier (Telli and Altun, 2020). Considering digital transformation in light of previous studies, under normal circumstances, this transition should have taken approximately 108 years, but it happened in about one month during the pandemic, even though the level of transition varied depending on organizations' digital infrastructures (Öz, Celayir and Onursal, 2020).

Distance education is an educational technology application in which the learner and the teacher are located in different locations, that allow independent, individual and flexible learning, and that uses technological tools for interaction and communication (Uşun, 2006). Compared to conventional education, distance education has certain advantages. Its affordability and accessibility are two of these (Traxler, 2018). In addition, its ability to provide an effective learning environment through multimedia tool, to reach a significant number of students, to allow students to direct their own education based on their individual speeds and to transcend time-space for education are also its other advantages over conventional education (Arat and Bakan, 2014). In addition to its advantages, distance education also has some disadvantages. The preparation necessary to begin distance education may be considered such a disadvantage. Education organizations have to achieve certain quality standards in order to use distance education as a supporting or alternative education practice. Many scholars carried out various studies on this issue in order to meet quality standards in distance education (Kaban, 2013). In order to meet quality standards, the process has to be fully planned from start to finish and be executed online. During the global pandemic, this is not a realistic approach. In crises, education organizations have to resort to different solutions than online, well-planned distance education applications. Emergency Remote Teaching is one of these solutions. Emergency remote teaching is a distance education activity used to produce temporary

solutions to current needs when distance education is mandatory (Ulus, 2020). In contrast with experiences that are planned in advance and designed to be online, emergency remote teaching is a temporary alternative modality of education due to crises. Under these circumstances, the primary goal is not to recreate a solid education ecosystem, but to allow temporary access to education and teaching supports in a manner that can be rapidly set up and reliably used in an emergency or crisis (Hodges, Moore, Lockee, Trust and Bond, 2020). Considering this definition, emergency remote teaching is an educational application that is different than distance education in various aspects, and that is temporarily used instead of in-person education in line with available technological means during crises. Education technologies scholars suggested the name "emergency remote teaching" in order to differentiate this application from distance education in normal times (Hodges et al., 2020). Emergency remote teaching applications may be deficient and inadequate in many aspects because they are established in a short period of time. Because of this, emergency remote teaching, which is different than distance education (Shisley, 2020) becomes more difficult to comprehend perceptually. Effective use of distance education in the living conditions dubbed the new normal during and after the pandemic is closely related to students' perceptions of distance education. There are diverse means of revealing these perceptions in students. One of these involve metaphors. Metaphors are constructs that are used to strengthen the narrative to express a concept, to enrich the language, to use different concepts and express mentally constructed meanings into words (Yalçın and Erginer, 2012).

Metaphors are defined as concepts that naturally have multiple meanings and that can shed light on our mental world. In essence, metaphor means perceiving/experiencing something by considering something else (Lakoff and Johnson, 2005), and its etymology reveals Ancient Greek words "metapherein" and "metaphero" (Cebeci, 2013). This ancient word means "to carry" and "to transfer" and is a compound word consisting of the words "meta" and "pherin". Metaphors are easily understandable because they induce semantic connotation (Ocak and Gündüz, 2006). Metaphors reveal how we interpret our daily routines, and also shape our thoughts and actions (Kılıç and Arakan, 2010). While metaphors make discovering a piece of knowledge easier, they are also a way to think and see (Morgan, 1998). It is expected that this aspect of metaphors will make prospective teachers understand emergency remote teaching more clearly. It is important for prospective teachers to understand emergency remote training better in order for this concept to develop further. In this regard, we think that the results of the analysis of metaphors that emerged from prospective teachers' opinions may contribute to the literature. In this context, the purpose of this study

is to reveal the perceptions of pre-service teachers towards distance education applied during the covid-19 pandemic through metaphors. For this purpose, answers to the following questions were sought in the study:

1. What are the metaphors pre-service teachers created regarding distance education during the pandemic?

2. In which conceptual categories can the metaphors created by pre-service teachers be collected?

METHOD

Qualitative research is one of the means of generating knowledge that humans established in order to reveal the secrets of its identity, and to discover the depths of social systems that it shaped through its own efforts (Özdemir, 2010). Studies that use the qualitative method aim to achieve a deep understanding about the subject matter of the study. In this regard, the researcher acts like an explorer, tries to achieve the truth through additional questions, and values the opinions of people who participate in the study (Karataş, 2015). In this study, phenomenology, which is a qualitative study method was used. Phenomenology is a qualitative study method that investigates in detail the facts that we encounter but don't have in-depth information about, or didn't think about (Yıldırım and Şimşek, 2016). Phenomenology studies investigate groups in terms of their feelings about their experiences, the concepts they create in their minds and their opinions. It examines the state of consciousness that consequently emerges (Patton, 2002). In studies in accordance with the phenomenological pattern, data analysis is carried out through content analysis that can reveal meanings. The aim is to reach themes that can express the phenomenon (Yıldırım and Şimşek, 2016). In this study, perceptions of prospective teachers concerning the distance education practice during the pandemic were determined through metaphors and interpreted.

Study group

"Convenience sampling" was used as sampling method in this study. This method allows the authors to select a condition that is nearby and accessible (Yıldırım and Şimşek, 2016). The study group consists of 402 volunteer students attending the 2019-2020 spring term education through the distance education platform at the Faculty of Education of a university located in the Eastern Anatolia Region. 96 of 402 students were male, 306 were female. Table 1 presents demographic information about participating prospective teachers.

Table 1
Demographic Information about Participating Prospective Teachers

Variable	Subvariable	f	%	Total
Gender	Female	306	76,1	402
	Male	96	23,8	
Departments	Sciences Teaching	10	2,4	402
	Primary School Mathematics Teaching	16	3,9	
	English Language Teaching	19	4,7	
	Pre-school Teaching	86	21,3	
	Psychological Consultancy and Guidance	50	12,4	
	Painting Teaching	32	7,9	
	Classroom Teaching	78	19,4	
	Social Sciences Teaching	68	16,9	
	Turkish Language Teaching	43	10,6	
Had distance learning experience	Yes	174	43,2	402
	No	228	56,7	
Class Level	Freshmen	74	18,4	402
	Sophomores	104	25,8	
	Juniors	79	19,6	
	Seniors	145	36	

Table 1 contains demographic information about participats. According to the table 76.1% of the study group consists of female and 23.8% consists of male. Participants' were enrolled in 9 different departments, Sciences Teaching 2.4%, Primary School Mathematics Teaching 3.9%, English Language Teaching 4.7%, Pre-school teaching 21.3%, Psychological consultancy and guidance 12.4%, Painting teaching 7.9%, Classroom teaching 19.4%, Social sciences teaching 16.9%, Turkish Language Teaching 10.6%. 18.4% of participants were freshmen, 25.8% were sophomores, 19.6% were juniors and 36% were seniors. 43.2% of the study group had distance learning experience while 56.7% didn't.

Data collection

This study uses an interview form developed by the authors for data collection. This form asks the participant to fill in the blanks in the statement "Distance education is like Because.....". The term "because" was included to guide participating prospective teachers to offer a logical basis for their metaphors. Furthermore, the question forms include a personal information area in which participants can specify their departments, genders, seniority and previous distance education experience. For data collection, the forms were delivered to volunteering participants through the distance education platform, considering the pandemic conditions, and were recollected through the same platform.

Data analysis

Answers of prospective teachers were examined and checked for compatibility with the study's purpose before being analyzed. Forms of participants who didn't use a metaphor, or could not justify the metaphor were excluded. In this context, 24 of 426 forms were excluded from analysis.

This study uses content analysis, a data analysis method frequently used in social sciences. Content analysis is a method that differentiates, compares, systematizes the data through an in-depth process and to interpret the results in a comprehensible manner (Yıldırım and Şimşek, 2016). Content analysis combines similar statements in textual data through certain classification processes to interpret them in a comprehensible and meaningful way. The fundamental logic of this analysis method is to consider common aspects of similar data for categorization, and to interpret them by assigning quantitative meanings to qualitative data (Gökçe, 2006).

In this study, various steps have been followed while analyzing the data. The phases were established based on data from the literature (Saban and Koçbeker, 2006).

1. Meaning assignment: At this stage, students' answers were examined and it was noted whether the developed metaphors were meaningful or not. Students' metaphors (prison, medicine, hero, bicycle, etc.) were conceptually defined.

2. Elimination: At this stage, the forms filled in by the students were examined once again. 24 forms that did not contain a metaphor suitable for the purpose of the study or were thought to be incompatible with the justification of the metaphor were eliminated. 402 forms were included in the analysis.

3. Categorization: The metaphors that students created for distance education during the pandemic period were discussed with the reasons they emphasized, and the metaphors were categorized according to their similar aspects.

4. Validity and reliability: Analyzes were made by two researchers. Metaphors and created categories were compared in order to verify the power of representation. In addition, it was taken into consideration in cases where a consensus was reached using Miles and Huberman's (1994) formula and where no consensus was reached. The reliability level was determined as .91.

5. Metaphor-based interpretation: The metaphors were categorized and presented in tables. The frequency values of each metaphor are given in the tables.

Sample sentences describing the metaphors and their reasons are presented in the findings section together with the participant number. A word cloud was created considering the frequency of the metaphors used in the categories. The "Wordart" website (www.wordart.com) was used to create the word cloud.

FINDINGS AND INTERPRETATION

This section contains the findings that emerged after the analysis of the study data. While interpreting the tables, direct quotations were given from the opinions of the participants. Student forms are numbered between 1 and 402. The letter F was used when giving opinions of female participants, and M was used when giving opinions of male participants. The metaphors revealed were classified under 10 categories (six positive, four negative). Positive categories were *Individuality, Continuity, Diversity, Guidance, Affordability and Accessibility, Necessary and Supportive*; negative categories were *Complexity and Uncertainty, Inadequacy and Inefficiency, Non-interactivity and Difficulty*.

Findings for positive metaphors

This section presents the positive metaphors suggested for distance education during the pandemic by prospective teachers.

Findings for the individuality category and relevant metaphors

Metaphors for the "Individuality" category are presented in Table 2.

Table 2 indicates that there are 13 metaphors concerning the individuality category. These metaphors are, in order of frequency, *reading a book, gear shift, swimming, control, canoe, bicycle, rope jumping, tree climbing, chick hatching from an egg, flower care, study room, ploughing a field and pandemic*. The most frequent metaphor used by prospective teachers in this category was "*reading a book*". A prospective teacher (312.F) explained the book reading metaphor: "*...because as long as you hold it in your hands, you're in that world*". Another prospective teacher who used the "*gear shift*" metaphor (17.F) justified it with the words "*...because you can control the speed when you want to*". A prospective teacher who used the metaphor "*swimming*" in the individualism category (361.M) said "*because you can move forward when you stroke*" to emphasize individual efforts. Another prospective teacher who used the metaphor "*control*" (369.F) emphasized the controllability of distance education with the words "*..because you can guide the process any way you want*". Another student who wanted to emphasize individual effort (129.F) used the metaphor "*bicycle*" and said "*...because you fall if you don't pedal*".

Table 2
Metaphors for the Individuality Category

No.	Metaphor	f	Resemblance aspect	Category
1	Reading a book	5	Require individual effort	Metaphors for the Individuality Category
2	Gear shift	3	Controllability	
3	Swimming	3	Require individual effort	
4	Control	3	Controllability	
5	Cano	2	Require individual effort	
6	Bicycle	2	Require individual effort	
7	Rope jumping	2	Require individual effort	
8	Tree climbing	1	Require individual effort	
9	Chick hatching from an egg	1	Require individual effort	
10	Flower care	1	Require individual effort	
11	Study room	1	To belong to the person	
12	Ploughing a field	1	Require individual effort	
13	Pandemic	1	The imperative of individual control	

A student emphasizing the individual nature of distance education during the pandemic (192.F) used the metaphor "study room" and explained this metaphor with the words "because everything inside it belong to you". A prospective teacher used the metaphor "epidemic" for distance education during the pandemic (90.M) "...because once you lose its control, you can't regain it". The word cloud for the individuality category is presented in Figure 1.

Figure 1. Word cloud for the individualism category.

Findings for the Continuity Category and relevant Metaphors

Metaphors for the "Continuity" category are presented in Table 3.

Table 3 indicates that there are 3 metaphors concerning the continuity category. These metaphors are, in order of frequency, *refrigerator*, *powerbank* and *lifelong*

learning. In the continuity category, the most common metaphors used by prospective teachers were *refrigerator* and *powerbank*.

Table 3
Metaphors for the Continuity Category

No.	Metaphor	f	Resemblance aspect	Category
1	Refrigerator	2	Providing continuity	Metaphors for the Continuity Category
2	Powerbank	2	Providing continuity	
3	Lifelong learning	1	To be continuous	

One of the prospective teachers (401.F) used "*refrigerator*" as a metaphor for distance education and justified it by saying "*because just like the refrigerator keeps food fresh, distance education keeps knowledge fresh, doesn't allow it to go stal*". Another prospective teacher (402.M) used the metaphor "*powerbank*" and explained that "*...because it allows continued access*". A prospective teacher (330.F) used "*lifelong learning*" as a metaphor, justifying it with the statement "*...because in this process, it taught us that learning never ends, it continues from birth to death*" emphasizing continuity. The word cloud for the continuity category is presented in Figure 2.

Figure 2. Word cloud for the continuity category.

Findings for the Diversity Category and relevant Metaphors

Metaphors for the "*Diversity*" category are presented in Table 4. Table 4 indicates that there are 15 metaphors concerning the diversity category. These metaphors were, in order of frequency, *rainbow*, *google*, *book*, *soup*, *sea*, *ashura*, *exhibition*, *YouTube*, *capsule*, *world*, *internet*, *marketplace*, *social media*, and *Istanbul*. The most frequent metaphor used by prospective teachers in the diversity category was "*rainbow*". One prospective teacher (46.F) used the metaphor "*rainbow*" and justified it with "*...because it contains the colors I like*".

and don't like". Another prospective teacher (174.F) used "google" as a metaphor "...because we can access information anytime we like".

Table 4

Metaphors for the Diversity Category

No.	Metaphor	f	Resemblance aspect	Category
1	Rainbow	5	Color diversity	
2	Google	4	Information diversity	
3	Book	4	Information diversity	
5	Soup	4	Content diversity	
6	Sea	3	Living diversity	
7	Ashura	2	Content diversity	
8	Exhibition	2	Product diversity	
9	Youtube	2	Information diversity	Metaphors for the Diversity Category
10	Capsule	2	Information diversity	
11	World	1	Information diversity	
12	Internet	1	Information diversity	
13	Marketplace	1	Product diversity	
14	Social Media	1	Information diversity	
15	Istanbul	1	Human diversity	

Another prospective teacher who emphasized diversity of information (313.F) used the metaphor "book", "...because books are pools of knowledge, you can access any knowledge you like". A prospective teacher used "soup" as a metaphor for distance education in terms of content diversity (397.F) "...because it contains many nutrients you need". Another used "sea" as a metaphor (395.F) "...because it contains much more value and responsibility than what you can see above the water". Another prospective teacher (31.M) used "ashura" as a metaphor for the content diversity of distance education, "...because you can find any vitamin you look for". Another prospective teacher (176.M) used "exhibition" as a metaphor "... because all the products you look for are there". Another metaphor in the diversity category is "capsule". A prospective teacher who used it (23.F) said "...because it transfers large amounts of information through the shortest path". Another prospective teacher (32.F) used the metaphor "Istanbul" and likened distance education during the pandemic to Istanbul, in which diverse people live. A prospective teacher said "...because you can encounter many people from every culture, every language". The word cloud for the diversity category is presented in Figure 3.

Figure 3. Word cloud for the diversity category.

Findings for the Guidance Category and relevant Metaphors

Another category that emerged for distance education during the pandemic was "*Guidance*". This category and the metaphors are presented in Table 5.

Table 5

Metaphors for the Guidance Category

No.	Metaphor	f	Resemblance aspect	Category
1	Technical coach	3	Guide	
2	Flashlight	3	Lighting the way	Metaphors for the Guidance
3	Compass	3	Guide	Category
4	North Star	2	Guide	
5	Guide	2	Guide	
6	Mirror	1	Providing self-control	

Table 5 indicates that there are six metaphors concerning the guidance category. These metaphors are, in order of frequency, *technical coach*, *flashlight*, *compass*, *north star*, *guide* and *mirror*. Prospective teachers most commonly likened distance education during the pandemic to technical coach, flashlight and compass, which were used with the same frequency. A student who used the metaphor "*technical coach*" (98.M) said it was "...because even distancely attending the lectures that are filled with optimistic positive energy improves our morale and motivation, allows us to think positively". One of the most common metaphors in the guidance category was flashlight. A student who used "*flashlight*" as a metaphor for distance education during the pandemic (112.F) said "...because it sheds light on our path and illuminates our lives". Another student (163.F) used "*compass*" another common metaphor, and said "...because it allowed us to find our path in our education life in this period". Another metaphor in this category is "*north star*". A prospective teacher (392.F) used this metaphor and said "...because it defined the orientation of our education life". Another prospective teacher likened distance education during the pandemic to a

"guide" (110.F) "...because it tells you where to go and how". The last metaphor in this category is "mirror". A prospective teacher likened distance education during the pandemic (239.M) to a mirror, "...because it allows us to see our shortcomings in our classes or things that we couldn't learn". The word cloud for the guidance category is presented in Figure 4.

Figure 4. Word cloud for the guidance category.

Findings for the affordability and accessibility category and relevant metaphors

Metaphors for the "Affordability and Accessibility" category are presented in Table 6. Table 6 indicates that there are 18 metaphors concerning the diversity category. These metaphors are, in order of frequency, *friend*, *mother*, *magic lamp*, *google*, *street lamp*, *jet*, *airplane*, *bridge*, *neighbor*, *school at home*, *teaser trailer*, *social media*, *star in the sky*, *time travel*, *magic carpet*, *lottery*, and *discount*. A prospective teacher used the metaphor "friend" which was the most common word (128.F), "...because it accompanied us in these difficult times to avoid disrupting our education". Another common metaphor was "mother" and a prospective teacher who used it (99.F) said it was "...because it is with you in your bad times". Another prospective teacher who emphasized time flexibility (97.F) used the metaphor "magic lamp", "...because you can learn whenever you want regardless of time and space". Another prospective teacher likened distance education during the pandemic to "Google" (100.F) "...because you can immediately find the information you seek". A prospective teacher likened distance education during the pandemic to a "street lamp". (182.F) "...because it illuminates everyone without having to pay money". Another prospective teacher used the metaphor "Jet". (350.F) "...because it is very efficient in using time". One prospective teacher used "bridge" as a metaphor. (344.F) "...because we can learn from teachers who are miles away in this period of advanced technology".

A prospective teacher mentioned the accessibility aspect of distance education during the pandemic (231.F) used the metaphor "neighbor", "...because it is easily available anytime, whenever you like". Another prospective teacher (367.F) likened it to "time travel" and said "...because you can see the lectures from anytime you like". One prospective teacher likened distance education during the pandemic to "lottery", (74.F) because "...you can enrich your knowledge base in a very short time". Another prospective teacher (322.F) used the metaphor "discount", "...because you can reach any product with less money and effort". The word cloud for the affordability and accessibility category is presented in Figure 5.

Table 6
Metaphors for the Affordability and Accessibility Category

No.	Metaphor	f	Resemblance aspect	Category
1	Friend	5	Always with you	Metaphors for the Affordability and Accessibility Category
2	Mother	4	Always with you	
3	Magic lamp	3	Time flexibility	
5	Google	3	Accessing opportunities	
6	Street lamp	2	Lighting everyone	
7	Jet	2	Being fast	
8	Airplane	2	Being fast	
9	Bridge	2	Being unifying	
10	Neighbor	2	To be close	
11	School at Home	1	Saving time and space	
12	Teaser trailer	1	Getting information fast	
13	Social media	1	Accessing opportunities	
14	Star in the sky	1	Lighting everyone	
15	Time travel	1	Time flexibility	
16	Magic carpet	1	Being fast	
17	Lottery	1	A lot of gain with little effort	
18	Discount	1	Less cost	

Figure 5. Word cloud for the affordability and accessibility category.

Findings for the necessary and supportive category and relevant metaphors

Another category that emerged for distance education during the pandemic was "*being necessary and supportive*". This category and the metaphors it includes are presented in Table 7.

Table 7 indicates that there are 33 metaphors concerning the diversity category. These metaphors are, in order of frequency, *medicine, hero, water, crutch, food, vitamin, band-aid, mask, respirator, spare tire, first-aid kit, doctor, cane, lifeguard, safety belt, hospital, boat, patch, breath, first-aid, life raft, winter coat, prosthetics, sap water, draft paper, fire extinguisher, intensive care, desert plant, antidote, IV bag, compensation training, antibiotics, and sunglasses*. The most common metaphor in the being necessary and supportive category was "*medicine*", which was also the most frequently used metaphor in all categories. Distance education during the pandemic was most frequently likened to a medicine by prospective teachers, and this metaphor was justified through various explanations. A prospective teacher using the *medicine* metaphor (19.F) said "*...because this disease has no known cure. This is why distance education acts as a medicine by allowing social distancing*". Another prospective teacher who used the "*medicine*" metaphor (39.M) said it was "*...because it allowed continuity of education despite the virus*". Another metaphor that was very frequently used in this and other categories was "*hero*". A prospective teacher who used this metaphor (8.F) said it was "*...because it accompanied us in the most difficult times*". Another prospective teacher who used the same metaphor (301.F) said it was "*...because it allowed students a safe education in their homes, away from the viral threat*". Another very common metaphor was "*water*".

A prospective teacher who used this metaphor (13.F) said it was "*...because education is vital and distance education in the pandemic gave back our right to education, which was lost in this period*". A prospective teacher who wants to emphasize the supportive role of distance education during the pandemic (89.M) used the metaphor "*crutch*", "*...because it allowed us to keep walking in our education life*". Another prospective teacher (45.F) used "*mask*" a frequently used item during the pandemic, as a metaphor "*...because just like masks allow us to take measures to protect ourselves from the disease, distance education also takes the necessary measures and protects us from the epidemic*". A prospective teacher (332.M) likened distance education during the pandemic to a "*spare tire*" "*...because it's like a not-so-healthy period that we try to get through*". Another prospective teacher (68.F) used the metaphor "*lifeguard*", "*...because it accompanied us in the most difficult times in our education life*". Another

prospective teacher (331.M) used the metaphor "patch", "...because it covered many of our shortcomings during the pandemic". A prospective teacher (196.F) likened distance education during the pandemic to a "drafting paper", "...because distance education provides a one-time benefit, just like drafting paper" emphasizing its transience.

Table 7**Metaphors for the Being Necessary and Supportive Category**

No.	Metaphor	f	Resemblance aspect	Category
1	Medicine	23	Being therapeutic	Metaphors for the Being Necessary and Supportive Category
2	Hero	11	Rescuing from trouble	
3	Water	11	Being indispensable	
4	Crutch	8	Supporting walking	
5	Food	7	Being indispensable	
6	Vitamin	6	Fixing deficiencies	
7	Band-aid	5	Being protective	
8	Mask	5	Being protective	
9	Respirator	5	Supporting breathing	
10	Spare tire	3	Being reinforcing	
11	First-aid kit	3	Emergency aid	
12	Doctor	3	Being therapeutic	
13	Cane	3	Supporting walking	
14	Lifeguard	3	Emergency aid	
15	Safety belt	3	Being protective	
16	Hospital	2	Being therapeutic	
17	Boat	2	Rescuing from trouble	
18	Patch	2	Fixing deficiencies	
19	First-aid	2	Emergency aid	
20	Breath	2	Being indispensable	
21	Life raft	2	Rescuing from trouble	
22	Winter coat	2	Being protective	
23	Prosthetics	2	Supporting walking	
24	Sap water	2	Giving life	
25	Draft paper	1	Being a need fulfillment	
26	Fire extinguisher	1	Emergency aid	
27	Intensive care	1	Being therapeutic	
28	Desert plant	1	Being hope	
29	Antidote	1	Removing the negative situation	
30	IV Bag	1	Being therapeutic	
31	Compensation training	1	Completing incomplete learning	
32	Antibiotics	1	Being therapeutic	
33	Sunglasses	1	Being protective	

Another prospective teacher (24.M) emphasized its capability to offer hope when everything else seemed gone with the metaphor "desert plant" "...because

Table 8
Metaphors for the Complexity and Uncertainty Category

No.	Metaphor	f	Resemblance aspect	Category
1	Noise	3	Consist of sound confusion	Metaphors for the Complexity and Uncertainty Category
2	Labyrinth	3	Being unable to find the way	
3	Darkness	3	Not being able to see the front	
4	Room in disarray	3	Mixed items	
5	Closed box	3	Not knowing inside	
6	Walking in the dark	2	Not being able to see the front	
7	Looking for a needle in a haystack	2	Complexity	
8	Mirage	1	Uncertainty	
9	Sudden snowfall	1	Being unplanned	
10	Surprise egg	1	Not knowing what will come out of it	
11	Baby	1	Knowing nothing	
12	Big rock at the mouth of the cave	1	Preventing seeing ahead	
13	Getting lost	1	Being unable to find the way	
14	Being blind	1	Not being able to see the front	
15	Truck with a failed brake	1	Not knowing where to go	
16	Fish out of the water	1	Knowing nothing	
17	Walking in the desert	1	Not being able to see the front	

Another prospective teacher (65.F) used the metaphor "*looking for a needle in a haystack*" to emphasize the complexities of distance education during the pandemic "*...because it is very difficult to track homework assignments for lessons, live classes, to find your way*". Another prospective teacher (114.F) used the metaphor "*mirage*" "*...because you can't be certain of what you will see when*". A prospective teacher (165.F) likened distance education during the pandemic to a "*sudden snowfall*", emphasizing its unplanned nature, "*...because at first it looks pretty and falls without any problems, but you can't know how it will end, everything is unplanned and sudden*". Another prospective teacher (348.F) likened distance education during the pandemic to a "*baby*" "*...because just like a newborn, it is a system without experience, which learns everything from the start*". One prospective teacher (360.M) used the metaphor "*truck with failed brakes*", "*...because it is filled with assignments with uncertain endings*". The word cloud for the complexity and uncertainty category is presented in Figure 7.

Metaphoric Perceptions of Pre-Service Teacher on Distance Education During...

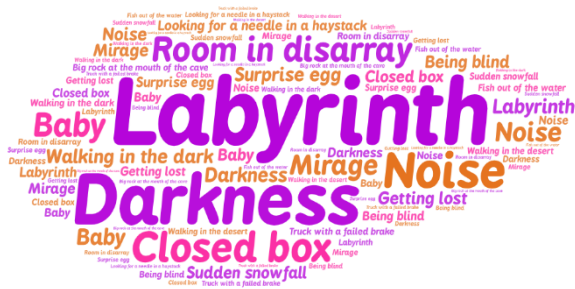

Figure 7. Word cloud for the complexity and uncertainty category.

Findings for the inadequacy and inefficiency category and relevant metaphors

Another category that emerged for distance education during the pandemic was "Inadequacy and Inefficiency". This category and the metaphors it includes are presented in Table 9.

Table 9 indicates that there are 48 metaphors concerning the inadequacy and inefficiency category. These metaphors are, in order of frequency, *rowing against the current, fruitless tree, painkiller, imitation jewelry, free class, open education, car without gas, saltless food, consolation, bad friend, stepmother, sugarless tea, orphan, plastic glass, blown tire, half-full glass, ineffective medicine, eating but not growing, unpaid leave, watering stone and expecting flowers, badly written book, out of ink pen, infertile land, honeyless bees, car with blown tire, average student, waiting in line, shallow pool, weed, virtual life, bad sleep cycle, inorganic fruit, hot water, sapling, container-city, substitute product, tent, aquarium, running mill, gun without ammunition, lottery ticket with the smallest prize, youth, hay, medical student, unanswered love*. The most common metaphor in this category was "rowing against the current". Five prospective teachers likened distance education during the pandemic to rowing against the current. One of these (72.F) said it was "...because I didn't see any of my efforts pay off". Another (314.F) said it was like a "fruitless tree" "...because a tree won't give you fruits if you can't touch it, can't water it with your own hands". A prospective teacher (75.F) likened distance education during the pandemic to a "painkiller" "...because it reduces the pain but doesn't cure it". Another prospective teacher (93.F) emphasized inefficacy and likened distance education during the pandemic to a "free class", "...because it is inefficient and is a waste of time on computer".

Table 9
Metaphors for the Inadequacy and Inefficiency Category

No.	Metaphor	f	Resemblance aspect	Category
1	Rowing against the current	5	Not getting result	
2	Fruitless Tree	4	Unable to give product	
3	Painkiller	4	Lack	
4	Imitation jewelry	3	Lack	
5	Free class	3	Uselessness	
6	Open education	3	Lack	
7	Car without gas	3	Dysfunction	
8	Saltless food	3	Lack of Taste	
9	Consolation	2	Lack	
10	Bad friend	2	Uselessness	
11	Stepmother	2	Make you feel the lack of the own mother	
12	Sugarless Tea	2	To be tasteless and incomplete	
13	Orphan	2	Lack	
14	Plastic glass	2	Lack	
15	Blown tire	2	Dysfunction	
16	Half-full glass	2	Lack	
17	Ineffective medicine	1	Not getting result	
18	Eating but not growing	1	Unable to give product	
19	Unpaid leave	1	No return	
20	Watering stone and expecting flowers	1	Unable to give product	
21	Badly written book	1	Uselessness	
22	Out of ink pen	1	Lack	
23	Infertile land	1	Unable to give product	
24	Honeyless bee	1	Unable to give product	
25	Car with blown tire	1	Lack	
26	Average student	1	Lack	
27	Waiting in Line	1	Not getting result	
28	Shallow pool	1	Lack	
29	Weed	1	To be tasteless	
30	Virtual life	1	Not being able to afford real life	
31	Bad sleep cycle	1	Uselessness	
32	Inorganic fruit	1	Lack of nutritional value	
33	Hot water	1	Inability to quench thirst	
34	Sapling	1	Need to improve	
35	Container-city	1	Lack of accommodation facilities	
36	Substitute product	1	Doesn't replace the original product	
37	Tent	1	Lack of accommodation facilities	
38	Aquarium	1	Not being substitute for the ocean	
39	Running mill	1	Unable to move forward	
40	Gun without ammunition	1	Dysfunction	

Metaphors
for the
Inadequacy
and
Inefficiency
Category

Metaphoric Perceptions of Pre-Service Teacher on Distance Education During...

41	Lottery ticket with the smallest prize	1	Lack
42	Youth	1	Being inexperienced
43	Hay	1	Being tasteless and useless
44	Medical student	1	Incomplete information
45	Unrequited love	1	Lack
46	Unblooming Flower	1	Lack
47	Summary	1	Not having enough information
48	One lane road	1	Not being versatile

Another metaphor in this category is "car without gas". A prospective teacher (395.F) used this metaphor "...because it is a practice that is visible but non-functional". Another prospective teacher (170.M) likened it to a "stepmother" "...because you are missing a part of you all the time". Another prospective teacher (94.F) who emphasized the feeling of deficiency used the metaphor "unpaid leave", "...because it looks like a vacation but it actually is not" highlighting its uselessness. Another prospective teacher (131.F) used the metaphor "pen out of ink" "...because we actually try to teach and learn, but the lack of concrete experience reduces the permanence of what we teach and learn. We try to write with a pen that is just a vision, that doesn't leave a mark". A prospective teacher (146.F) likened distance education during the pandemic to a "honeyless bee" "...because distance education only makes noise. There is no product" indicating that she doesn't see any benefit. A prospective teacher (297.M) used the metaphor "bad sleep cycle", "...because just like a bad sleep cycle prevents you from having a quality day, distance education with its problems prevents you from having a quality education". Another metaphor in this category is "hot water". A prospective teacher (323.F) used this metaphor "...because the water fulfils your needs but doesn't quench your thirst". Another prospective teacher (357.F) likened distance education during the pandemic to an "aquarium", "...because if the distance education system is the aquarium, then we, the students, are the fish. Although our education continues, nothing can completely replace normal education. A fish can swim in an aquarium, but it can't find the pleasure and efficiency of swimming in the sea or ocean". Another prospective teacher (364.F) likened it to a "running mill", "...because however much you run, you always remain in the same place", emphasizing inadequacy and inefficiency. A prospective teacher (394.M) used "youth" as a metaphor "...because it looks pretty but it's inexperienced". A prospective teacher (384.M) indicated that distance education during the pandemic is tasteless by using the metaphor "hay", "...because you can eat it but you don't taste anything". Another prospective teacher (368.F) used the metaphor "medical student", "...because it knows some stuff but you can't entrust him with your health". Another metaphor in this category is "single-lane road". The prospective teacher who used this

that it was "...because it's something you know nothing about, you can't interact with".

Table 10
Metaphors for the Non-Interactivity Category

No.	Metaphor	f	Resemblance aspect	Category
1	Dream	5	Abstractness	Metaphors for the Non-Interactivity Category
2	Wall	4	Obstacle to interaction	
3	Loneliness	3	Interaction disruption	
4	Robot	3	Lack of interaction	
5	Prison	3	Interaction disruption	
6	Television	3	Unilateralism	
7	Apparition	2	Abstractness	
8	Stranger	2	Lack of interaction	
9	Mute person	1	Lack of interaction	
10	Soulless person	1	Lack of interaction	
11	Slavery	1	Interaction disruption	
12	Monologue	1	Unilateralism	
13	Armored vehicle	1	Obstacle to interaction	

Another prospective teacher (262.M) identified distance education during the pandemic with a "monolog" emphasizing its one-way nature just like the "television" metaphor "...because in the distance education during this time only the system speaks, you only listen". The word cloud for the non-interactivity category is presented in Figure 9.

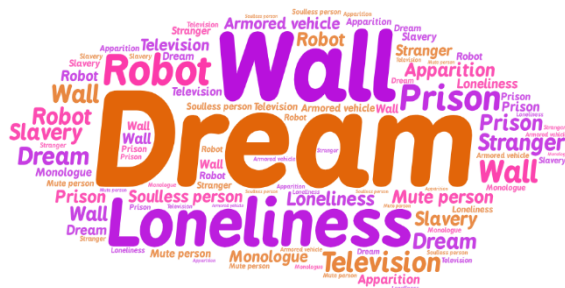

Figure 9. Word cloud for the non-interactivity category.

Findings for the difficulty category and relevant metaphors

Another category that emerged for distance education during the pandemic was "difficulty" This category and the metaphors it includes are presented in Table 11.

Table 11
Metaphors for the Difficulty Category

No.	Metaphor	f	Resemblance aspect	Category
1	Torture	5	To be boring and tough	Metaphors for the Difficulty Category
2	Prison	4	Captivity	
3	Ordeal	3	To be boring and tough	
4	Illness	3	Difficult period	
5	Cage	3	Captivity	
6	Virus	3	Difficult period	
7	Horse race	2	Tough competition	
8	War	2	Being on the alert	
9	Looking for water in the desert	1	Difficulty	
10	Guardian	1	Supervisory pressure	
11	Depression	1	Unhealthy thinking	
12	Bumpy road	1	Difficult period	

Table 11 indicates that there are 12 metaphors concerning the difficulty category. These metaphors are, in order of frequency, *torture*, *prison*, *ordeal*, *illness*, *cage*, *virus*, *horse race*, *war*, *looking for water in the desert*, *guardian*, *depression*, *bumpy road*. The most common metaphor in this category was "torture". A prospective teacher using this metaphor (398.F) said it was "...because not being in the classroom at the same time with the instructor is boring and difficult", "Furthermore, assignments and lectures tired us even more in this period of bad psychology. Another prospective teacher (352.F) used the metaphor "prison" to indicate that they are not free, "...because it's an experience that I'm not used to, and it's a torturous process under difficult conditions". The "ordeal" metaphor in this category was used by a prospective teacher (280.F) "...because students both struggle with innumerable assignments, and shoulder their own personal responsibilities. Students couldn't study their lessons enough while trying to finish their assignments on time. In short, education during the pandemic was an ordeal for students", implying that homework assignments were excessive. Another prospective teacher (210.M) likened it to a "virus" "...because the assignments are making our lives as difficult as the virus does". Another prospective teacher (365.M) likened distance education during the pandemic to a "horse race" "...because instructors made us feel like we're in a horse race with their assignments". Another prospective teacher (47.M) who emphasized difficulties used the metaphor "war", "...because one must study and be careful all the time". One prospective teacher (141.F) used the metaphor "guardian", "...because it was a process in which I constantly had to catch up to many things in terms of control and discipline". The word cloud for the difficulty category is presented in Figure 10.

Figure 10. Word cloud for the difficulty category.

DISCUSSION, RESULT AND RECOMMENDATIONS

This section includes the conclusions reached based on the study findings, the discussions in which relevant studies are compared to the results, and the consequent recommendations for future studies. Metaphors conceptually label concepts, phenomena and events after filtering them through the individual's emotional world. Therefore, metaphors vary among individuals. This study aims to analyze metaphors for distance education used by prospective teachers who continued their education distancely during the pandemic and found that 402 prospective teachers used 178 different metaphors to define "distance education during the pandemic". The five most common metaphors used to define distance education during the pandemic were medicine, hero, water, food and vitamin. There were 88 metaphors under six positive categories, and 90 metaphors under four negative categories. The distribution of positive and negative metaphors were even. In a similar study on distance education, it was seen that metaphors were classified as positive and negative (Gömlüksiz and Fidan, 2017). On current study, most of these metaphors (129 metaphors) were used only once. This indicates that metaphors differ based on individual experience. A similar situation was found in other studies (Cisek, 1999). Therefore, the diversity of metaphors was interpreted to be an indicator of the mental richness of prospective teachers. 178 metaphors were classified in the 10 following categories: Individuality, Continuity, Diversity, Guidance, Affordability and Accessibility, Necessary and Supportive, Complexity and Uncertainty, Inadequacy and Inefficiency, Non-interactivity and Difficulty.

There are many studies that attempt to explain and define distance education (Çivril, Aruğaslan and Özkara, 2018; Yılmaz and Güven, 2015; Fidan, 2017; Tuncay and Özçınar, 2009) and distance education during the pandemic

(Bozkurt, 2020; Bozdağ and Dinç, 2020; Abaslı and Caferova, 2020) through metaphors. The difference of this study from previous studies is the diversity of participants and metaphors. This diversity aims to gain more in-depth knowledge about the matter.

The first category that emerged from the metaphors used by prospective teachers was "Individualism". Prospective teachers stated that distance education during the pandemic could be controlled by the individual's own efforts, and mostly used the metaphors reading a book, gear shift, swimming and control. Some distance education studies also similarly emphasize individual learning, individual speed and control (Marc, 2002; Klein and Ware, 2003; Amer, 2007; Alghathani, 2011; Yılmaz and Güven, 2015; Çivril, Aruğaslan and Özkara, 2018).

In the continuity category, participants indicated that the knowledge is stored for long-term, and allows for lifelong learning through the metaphors refrigerator, powerbank and lifelong learning; this echoes the lifelong learning emphasis in Bozkurt's study (2020). Rainbow, google, book and soup were the most common metaphors in the diversity category. Prospective teachers indicated that distance education during the pandemic was rich in terms of diversity of information. In a similar study (Yılmaz and Güven, 2015) explained distance education with the metaphors soup, rainbow and mosaic, suggesting a similarity in study results. Similarly, Tuncay and Özçınar (2009) used the "ocean" metaphor for distance education, emphasizing diversity. In the guidance category, technical coach, flashlight and compass metaphors were used by prospective teachers to indicate that distance education during the pandemic was a guide for them, and emphasized the "guidance" aspect, which is not frequently observed among metaphors for distance education.

In this study, Prospective teachers commonly used the metaphors friend, mother, magic lamp and Google in the affordability and accessibility category, suggesting that distance education during the pandemic facilitated education in terms of time and transportation, that everyone could access distance education. Studies that indicate that one of the most important aspects of distance education is facilitating education for students in terms of time and space support these results (Yılmaz and Güven, 2015; Bozkurt, 2020; Fidan; 2017; Demir, 2014; İşman, 2008). The most common metaphors used by students were medicine, hero, water, crutch and food and were included in the "being necessary and supportive" category. This indicates that prospective teachers consider distance education necessary, and that distance education helped them during the pandemic. Furthermore, the being necessary and supportive category was the category with most metaphors (33). Prospective teachers likened distance

education during the pandemic to a medicine, consistent with other similar studies (Bozkurt, 2020; Yılmaz and Güven, 2015; Çivril, Aruğaslan and Özkara, 2018) The most common metaphor in terms of repetitions was "medicine". While the being necessary and supportive category describes getting rid of a generally difficult situation, it also sometimes emphasizes indispensability and protectiveness. Mask, band-aid and safety belt were also used as metaphors for distance education during the pandemic with its protectiveness aspect. The second most common metaphor was "hero" (used 11 times). The results of Tuncay and Özçınar's (2009) study similarly likens distance education to computer heroes. This is consistent with our study.

The first category of negative metaphors used for distance education during the pandemic was "complexity and uncertainty". Noise, labyrinth, darkness, room in disarray, closed box were the common metaphors in the complex and uncertainty. Unplanned nature of the pandemic and the reflection of this lack of planning on distance education was a general justification for these metaphors. Some studies concluded that classes during the pandemic were not adequately planned and these support the findings of this study (Zan and Zan, 2009; Bozkurt, 2020). The category that included the most metaphors (48) was "inadequacy and inefficiency" distance education during the pandemic was considered useless and deficient. Students considered face-to-face comparisons when using these metaphors, and stated that distance education during the pandemic was deficient in many ways. Similarly, Fidan's study (2017) found that distance education was associated with metaphors indicating uselessness such as vain jobs, unnecessary classes and killing time. Similarly, Bozkurt (2020) found statements that indicate the inadequacy of distance education such as turned off light, mask, salt and chaos. Another metaphor category was "non-interactivity". Dream, wall, loneliness, robot and prison metaphors were metaphors that were commonly repeated. Prospective teachers defined distance education during the pandemic defective in terms of communication. Some sources investigated the disadvantages of distance education (Altun, 2020) and support the study results with an emphasis on social isolation. Some study results are similar to previous studies. This indicates that distance education during the pandemic should be improved in terms of interaction (Çivril, Aruğaslan and Özkara, 2018; Yılmaz and Güven, 2015; Bozkurt, 2020; Abaslı and Caferova, 2020). Torture, prison, ordeal, illness, cage and virus were the most common metaphors used in the difficulty category. Prospective teachers mentioned a heavy load of assignments by instructors, and their inadequacy in terms of distance education, leading to a difficult process for them.

Considering the study results, we can state that both positive and negative metaphors were used, contributing to the establishment of semantic categories associated with prospective teachers' experiences with distance education during the pandemic. In this regard, the establishment of positive categories is a happy and desired consequence. However, the negative metaphors and conceptual categories that emerged also indicate that prospective teachers experience difficulties in the process, and that these experiences affect their semantic perceptions. Considering all this and the study results, we developed the following recommendations.

- Considering the current and potential future situations such as pandemics, etc., an emergency remote teaching plan and contents should be developed for education organizations. This may allow forming better perceptions about the process.

- Carrying out distance education activities that support conventional education even before extraordinary situations (pandemics, etc.) occur may ensure better preparedness for potential emergencies.

- Trainings that improve techno-pedagogic capabilities of instructors in terms of distance education should be provided and activities that increase their distance education experience should be conducted.

- Mentimeter, kahoot, quizizz, thinklink, ed.ted and similar web 2.0 applications should be used to improve interaction in distance education and instructors should be trained in these subjects.

- Budgets should be planned to establish the necessary system infrastructure for potential emergency mass remote teaching, and to improve the technical access opportunities of students.

- It is thought that it may be important to systematically handle measurement and evaluation activities in distance education in a process and result-oriented manner. Therefore, instead of giving out difficult and intense assignments to students, giving them critical responsibilities may ensure that they are more engaged in the learning process.

REFERENCES

Abaslı, K. & Caferova, S. (2020). Distance education in the pandemic period: A metaphor analysis. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*, 690(1), 10-26.

- Altun, E. (2020). *Eğitmenlerin Uzaktan Eğitime Yönelik Pedagojik Yeterliliklerinin Uzaktan Eğitim Ders Videoları Aracılığıyla İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Algahtani, A.F. (2011). *Evaluating the Effectiveness of the E-learning Experience in Some Universities in Saudi Arabia from Male Students' Perceptions*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Durham University.
- Amer, T. (2007). *E-learning and Education*. Dar Alshehab publication.
- Arat, T, Bakan, Ö. (2014). Uzaktan eğitim ve uygulamaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14 (1-2), 363-374.
- Bozdağ, B. & Dinç, F. (2020). The perceptions of physical education teacher candidates towards the concept of distance education in the covid-19 process: a metaphor study. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 5(11), 1954-1980.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi sırasında ilköğretim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik imge ve algıları: Bir metafor analizi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-23.
- Cebeci, O. (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İthaki Yayınları.
- Cisek, P. (1999). Beyond the computer metaphor: Behaviour as interaction. *Journal of Consciousness Studies*, 6(11-12), 125-142.
- Çivril, H., Aruğaslan, E. & Özkara, B. Ö. (2018). Uzaktan eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik algıları: Bir metafor analizi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(1), 39-59.
- Demir, E. (2014). Uzaktan eğitime genel bir bakış. *Dumlupınar University Journal of Social Science*, (39).
- Fidan, M. (2017). Karma öğrenme öğrencilerinin uzaktan eğitim kavramına yönelik metaforik algıları. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(1), 276-291.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler*. Siyasal Kitabevi.
- Gömlüksiz, M. N. & Fidan, E. K. (2017). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin metaforik algıları. *VII. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi Bildirileri (ULEAD)*. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi. 27-29 Nisan, 100-105.

- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T. & Bond, A. (2020). Acil Uzaktan Öğretim ile Çevrimiçi Öğrenme Arasındaki Fark. https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-distance-teaching-and-onlinelearning?fbclid=IwAR3Y4YcefHyQCxRZBYoS9UbPjESkUIIC4WVc_BYm3nu0pHs7D5LBys4HuFw, Erişim tarihi: 20.12.2020
- İşman, A. (2008). *Uzaktan Eğitim*. Pegem Akademi.
- Kaban, A. (2013). *Uzaktan Eğitim Kalite Standartlarının Belirlenmesi ve Atatürk Üniversitesi Uzaktan Eğitim Sisteminin İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kılıç, F. & Arakan, K. (2010). Birinci sınıf velilerinin veli eğitimine ve çocuklarının okula başlamalarına ilişkin algılarının metaforlar (mecazlar) yardımıyla analizi. *9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*. Fırat Üniversitesi, 20-22 Mayıs, 908-910.
- Klein, D. & Ware, M. (2003). E-learning: new opportunities in continuing professional development. *Learned Publishing*, 16 (1) 34-46.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2005). *Metaphor We Live By*. London.
- Liu, Y., Gayle, A. A., Wilder-Smith, A. & Rocklöv, J. (2020). The reproductive number of COVID-19 is higher compared to SARS coronavirus. *Journal of Travel Medicine*, 27(2), 1-4.
- Marc, J. R. (2002). Book review: e-learning strategies for delivering knowledge in the digital age. *Internet and Higher Education*, 5, 185-188.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook* (2nded). Thousand Oaks. Sage.
- Morgan, D. L. (1998). Practical strategies for combining qualitative and quantitative methods: Applications to health research. *Qualitative Health Research*, 8(3), 362-376.
- Ocak, G. & Gündüz, M. (2006). Öğretmenlik mesleğine giriş dersini almadan önce ve aldıktan sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 293-310.
- Öz, S., Celayir, D. & Onursal, F. S. (2020). *Pandemi Sonrası Yeni Dünya Düzeninde Teknoloji Yönetimi ve İnsani Dijitalizasyon*. Hiperyayın.

- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsali üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323- 343.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Sage.
- Saban, A., Koçbeker, B. N. & Saban, A. (2006). An investigation of the concept of teacher among prospective teachers through metaphor analysis. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 6(2), 509-522.
- Sağlık Bakanlığı (2020, Mart). Genel koronavirüs tablosu vaka sayıları. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>, Erişim tarihi: 01.01.2021
- Shisley, S. (2020). Emergency Distance Learning Compared to Online Learning. <https://learningsolutionsmag.com/articles/emergency-distance-learning-compared-to-online-learning>, Erişim tarihi: 01.01.2021
- Telli, S. G. & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Traxler, J. (2018). Distance learning predictions and possibilities. *Education Sciences*, 8(35), 1-13
- Tuncay, N. & Özçınar, Z. (2009). Distance education students' "metaphors". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 2883-2888.
- Ulus, İ. Ç. (2020). Acil durum uzaktan eğitim ve uzaktan eğitim. <https://epale.ec.europa.eu/en/blog/emergency-distance-education-vs-distance-education>, Erişim tarihi: 01.01.2021
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan Eğitim*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Yalçın, M., & Erginer, A. (2012). Metaphoric perception of principals in primary schools. *Journal of Teacher Education and Educators*, 1(2), 229-256.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, G. K. & Güven, B. (2015). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 6(2), 299-322.
- YÖK (2020, Mart). Basın Açıklaması. YÖK Başkanı Prof. Dr. Yekta SARAÇ. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulana-cak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>, Erişim tarihi: 13.01.2021

Zan, N., & Zan, B. U. (2020). Koronavirüsle acil durumda eğitim: Türkiye'nin farklı bölgelerinden uzaktan eğitim sistemine dahil olan edebiyat fakültesi öğrencilerine genel bakış. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).

Zhong, R. (2020). The coronavirus exposes education's digital divide. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/03/17/technology/china-schoolscoronavirus.html>, Erişim tarihi: 02.01.2021

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The purpose of this study is to reveal the perceptions of pre-service teachers towards distance education applied during the covid-19 pandemic through metaphors. For this purpose, answers to the following questions were sought in the study: (1) What are the metaphors pre-service teachers created regarding distance education during the pandemic?; (2) In which conceptual categories can the metaphors created by pre-service teachers be collected?

Method: In this study, phenomenology, which is a qualitative study method, was used. Phenomenology is a qualitative study method that investigates in detail the facts that we encounter but don't have in-depth information about, or didn't think about (Yıldırım and Şimşek, 2016). Phenomenology studies investigate groups in terms of their feelings about their experiences, the concepts they create in their minds and their opinions. It examines the state of consciousness that consequently emerges (Patton, 2002). In studies in accordance with the phenomenological pattern, data analysis is carried out through content analysis that can reveal meanings. The aim is to reach themes that can express the phenomenon (Yıldırım and Şimşek, 2016). In this study, perceptions of prospective teachers concerning the distance education practice during the pandemic were determined through metaphors and interpreted. "Convenience sampling" was used as sampling method in this study. This study uses an interview form developed by the authors for data collection. This form asks the participant to fill in the blanks in the statement "Distance education is like Because.....". This study uses content analysis, a data analysis method frequently used in social sciences. Content analysis is a method that differentiates, compares, systematizes the data through an in-depth process, and to interpret the results in a comprehensible manner (Yıldırım and Şimşek, 2016).

Findings: The metaphors revealed were classified under 10 categories (six positive, four negative). Positive categories were Individuality, Continuity, Diversity, Guidance, Affordability and Accessibility, Necessary and Supportive; negative categories were Complexity and Uncertainty, Inadequacy and

Inefficiency, Non-interactivity and Difficulty. There are 13 metaphors concerning the individuality category. These metaphors are, in order of frequency, *reading a book, gear shift, swimming, control, canoe, bicycle, rope jumping, tree climbing, chick hatching from an egg, flower care, study room, ploughing a field* and *pandemic*. The most frequent metaphor used by prospective teachers in this category was "*reading a book*". There are three metaphors concerning the continuity category. These metaphors are, in order of frequency, refrigerator, powerbank and lifelong learning. In the continuity category, the most common metaphors used by prospective teachers were refrigerator and powerbank. There are 15 metaphors concerning the diversity category. These metaphors were, in order of frequency, rainbow, google, book, soup, sea, ashura, exhibition, YouTube, capsule, world, internet, marketplace, social media, and Istanbul. The most frequent metaphor used by prospective teachers in the diversity category was "rainbow". There are six metaphors concerning the guidance category. These metaphors are, in order of frequency, technical coach, flashlight, compass, north star, guide and mirror. there are 18 metaphors concerning the diversity category. These metaphors are, in order of frequency, friend, mother, magic lamp, google, street lamp, jet, airplane, bridge, neighbor, school at home, teaser trailer, social media, star in the sky, time travel, magic carpet, lottery, and discount. 33 metaphors concerning the diversity category. These metaphors are, in order of frequency, medicine, hero, water, crutch, food, vitamin, band-aid, mask, respirator, spare tire, first-aid kit, doctor, cane, lifeguard, safety belt, hospital, boat, patch, breath, first-aid, life raft, winter coat, prosthetics, sap water, draft paper, fire extinguisher, intensive care, desert plant, antidote, IV bag, compensation training, antibiotics, and sunglasses. there are 17 metaphors concerning the complexity and uncertainty category. These metaphors are, in order of frequency, Noise, Labyrinth, Darkness, Room in Disarray, Closed Box, Walking in the Dark, Looking for a Needle in a Haystack, Mirage, ,Sudden Snowfall, Surprise Egg, Baby, Big Rock at the Mouth of the Cave, Getting Lost, Being Blind, Truck with a Failed Brake, Fish out of the Water and Walking in the Desert. There are 48 metaphors concerning the inadequacy and inefficiency category. These metaphors are, in order of frequency, rowing against the current, fruitless tree, painkiller, imitation jewelry, free class, open education, car without gas, saltless food, consolation, bad friend, stepmother, sugarless tea, orphan, plastic glass, blown tire, half-full glass, ineffective medicine, eating but not growing, unpaid leave, watering stone and expecting flowers, badly written book, out of ink pen, infertile land, honeyless bees, car with blown tire, average student, waiting in line, shallow pool, weed, virtual life, bad sleep cycle, inorganic fruit, hot water, sapling, container-city, substitute product, tent, aquarium, running mill, gun without ammunition, lottery ticket with the smallest prize, youth, hay,

medical student, unanswered love. There are 13 metaphors concerning the individuality category. These metaphors are, in order of frequency, dream, wall, loneliness, robot, prison, television, apparition, stranger, mute person, soulless person, slavery, monologue. The most common metaphor in this category was "dream" there are 12 metaphors concerning the difficulty category. These metaphors are, in order of frequency, torture, prison, ordeal, illness, cage, virus, horse race, war, looking for water in the desert, guardian, depression, bumpy road. The most common metaphor in this category was "torture".

Result and Argument: Metaphors conceptually label concepts, phenomena and events after filtering them through the individual's emotional world. Therefore, metaphors vary among individuals. This study aims to analyze metaphors for distance education used by prospective teachers who continued their education distancely during the pandemic and found that 402 prospective teachers used 178 different metaphors to define "distance education during the pandemic". The five most common metaphors used to define distance education during the pandemic were medicine, hero, water, food and vitamin. There were 88 metaphors under six positive categories, and 90 metaphors under four negative categories. The distribution of positive and negative metaphors were even. Most of these metaphors (129 metaphors) were used only once. This indicates that metaphors differ based on individual experience. A similar situation was found in other studies (Cisek, 1999). Therefore, the diversity of metaphors was interpreted to be an indicator of the mental richness of prospective teachers. 178 metaphors were classified in the 10 following categories: Individuality, Continuity, Diversity, Guidance, Affordability and Accessibility, Necessary and Supportive, Complexity and Uncertainty, Inadequacy and Inefficiency, Non-interactivity and Difficulty. There are many studies that attempt to explain and define distance education (Çivril, Ağusaslan and Özkara, 2018; Yılmaz and Güven, 2015; Fidan, 2017; Tuncay and Özçınar, 2009) and distance education during the pandemic (Bozkurt, 2020; Bozdağ and Dinç, 2020; Abaşlı and Caferova, 2020) through metaphors.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49832>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 06-03-2021
Kabul Tarihi: 20-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 06-03-2021
Accepted: 20-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dedeoğlu, H., Baş, Ö., Kesik, C. & Çelik, S. (2021). Elementary School Teachers' Experiences Of Information And Communication Technologies During Covid-19 Pandemic. *Journal of History School*, 51, 1119-1142.

ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS' EXPERIENCES OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES DURING COVID-19 PANDEMIC ¹

Hakan DEDEOĞLU², Özlem BAŞ³, Cengiz KESİK⁴ & Serkan ÇELİK⁵

Abstract

This paper aims to describe the experiences of elementary school teachers who teach in schools of different socio-economic levels with information and communication technologies (ICT) during Covid-19 pandemic. This study, designed in qualitative method, is a holistic multiple case study. The data collected from 16 teachers who were chosen in deviant case sampling method- one of the purposeful sampling methods- through standardised interview forms were put to content analysis. The results obtained in this study suggested that elementary school teachers who teach in schools of differing socio-economic

¹ Author impact rate in article writing: 1st author: %25, 2nd author: %25, 3rd author:25, 4th author: % 25. Ethics committee approval for this article was obtained at Hacettepe University with the number 35853172-300 and meeting number.

² Associate Professor, Hacettepe University, Education Faculty, Elementary Education Department, dede@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2436-7010

³ Associate Professor, Hacettepe University, Education Faculty, Elementary Education Department, ozlembas@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0716-103X

⁴ Research Assistant, Harran University, Education Faculty, Elementary Education Department, cengiz_kesik@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-9777-0076

⁵ Professor, Hacettepe University, Education Faculty, Elementary Education Department, sercelikan@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4935-1499

levels described digital divide which they considered as an obstacle in front of equality of opportunity in education and that they thought Covid-19 epidemic increased the interactions between all stakeholders available in ICT ecosystem in educational environments. While the teachers with adequate technological awareness and skills tried to cope with the restrictions by using freeware resources in the process, the teachers in private schools closed the gap even though they were inadequate in using technology because resources and environments were provided for them. Another important result obtained in the study was that trying to implement ICT at the level of primary school during Covid-19 caused certain difficulties for students due to their age.

Keywords: Information and Communication Technologies, Elementary School Teacher, Digital Divide, Covid-19.

INTRODUCTION

Information and communication Technologies [ICT] are heavily used today in access to knowledge as well as in creating, spreading, storing, managing knowledge and in communicating. The increasing effects of ICT technologies due to Covid-19 on social life have also been reflected into educational environments, undoubtedly. Using ICT in teaching and as an instrument in teaching is a practice in parallel to the dependence of configuring knowledge on prior knowledge in constructivist approach and to the change of teachers' roles in this context (Cited in Kuiper and Volman, p. 244; Jonassen, 1996, Bransford, Brown and Cocking, 1999). Ministry of National Education's (MoNE) 2015-2019 strategic plan that teachers would be offered in-service training in using the educational informatics network (EBA) actively and thus FATİH project was put into practice (Kurtderer Fidan, Erbasan and Kolsuz, 2016, p. 627). Besides, the target of raising leader teachers who have acquired the culture of using actively and developing digital content and of making the culture widespread in schools was set in 2023 vision document (2023 Vision document, 2019, p. 74). Since face to face education was suspended in March 2020 in Turkey as in the whole world due to Covid-19 pandemic, distance education was put into practice at all stages of education in Turkey by the Ministry of National Education [MoNE] and by the Council of Higher Education, the EBA was updated, the video-based lessons were taught on TV for nationwide access and solutions of educational access at school level and at grade level were introduced. It was observed in this process that distance education was conducted through synchronic commercial platforms in private schools but that it was performed by using free distance learning channels with individual efforts of elementary school teachers in state schools. The process introduced new and important experiences for people in educational institutions. According to the distance education evaluation report (2020) prepared by Turkish

educational volunteers foundation, the rate of students who followed EBA regularly every day during covid-19 pandemic was 69% while the rate of participation in live classes was 11%. During pandemic, 83% of access to distance education was through TV channels. Of the students 50% used their computer, 59% used their mobile phone, 28% used their tablet PC and 4% used no devices in distance education. The rate of students who saw their teacher regularly every week was 48% while the rate of those who saw their teacher once or twice a week was 31% and the rate of those who saw their teacher once or twice in the last 90 days was 21%. The rate of those who communicated with their teacher irregularly or rarely was 51%.

Even though information and communication technologies have a large impact across the world, the impacts vary due to socio-economic level, the power of relations or inadequate conditions (Pena-Lopez, 2010). There are remarkable studies which emphasise that the primary obstacle in front of elementary school teachers' use of information technologies is their lack of having adequate knowledge and skills in using those technologies (Karaman and Kurfalı, 2008). It is also reported in the literature that teachers who have computers and internet connection that they can use at home and in their classes benefit more from information technologies for such purposes as doing research on the internet and using educational materials in their classes (Li and Ranieri, 2013; Gündüz, 2010). Van Dijk (2006, 221-222) describes digital divide as the gap between those who can access to information technologies and those who cannot while stating that attention was called to the concept of digital divide in the late 1990s in unequal access to the new media and in the use of technology. Li and Ranieri (2013) say that students who come from rural areas and immigrant students receive low scores from internet inequality indicators (digital access, autonomy of use, social support, internet usage and self-efficacy) and therefore they are disadvantaged in using the internet when compared to students who come from urban areas. These results are generally consistent with the data coming from OECD countries and they confirm that digital divide represents great social difficulty and they also demonstrate that schools have to develop effective strategies to balance the social and learning opportunities between students. Thus, there is digital divide among the schools, families, students in different socio-economic levels and regions (Gündüz, 2010).

The concept of digital divide also emerges in Turkey's failure in international examinations. Yıldız Durak and Seferoğlu (2016) report that Turkey is behind Korea and Finland in access to information technologies- which are influential in achievement of PISA examination. On the other hand, it was also found in the study that students' reading, comprehension and recalling strategies also differed significantly according to whether they had access to the Internet at

home. The ICT experiences and observations of teachers who teach in schools with varying socio-economic levels in Turkey should be demonstrated from the perspectives described above. The current study aims to describe elementary school teachers' experiences of ICT on the basis of the digital divide by seeking answers to the following research questions:

1. How do elementary school teachers who teach in schools with differing socio-economic levels use ICT in their classes?
2. What difficulties do they encounter in using ICT?
3. What do they think of the effects of varying possibilities to access to technology due to socio-economic restrictions on learning environment, on students' equal access to educational opportunities and on their personal development?
4. What are their evaluations about the effectiveness of the ecosystem in which the elements of ICT are available?

METHOD

This study was designed as a holistic multiple case study. In holistic multiple case studies, more than one case is considered as a whole and then they are compared (Yıldırım and Şimşek, 2016, 301; Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz and Demirel, 2013, 249). In this context, Miles and Huberman's (2015, 132) thematic conceptual matrices were used for comparing the findings obtained.

The Study Group

Deviant case sampling, a method of purposeful sampling, was used in this study. Deviant case sampling requires that situations limited in number but rich in information which can be put to -depth analysis are studied (Yıldırım and Şimşek, 2016, 119). Accordingly, 16 teachers 8 of whom were teaching in a school with low socio-economic level and 8 of whom were teaching in a school with high socio-economic level were included in the study group in Ankara. The average income reported by Turkish Statistical Institution for the year 2018 was taken into consideration (gross domestic product per person in Ankara was 60,249 TL) and care was taken so that the students were below or above the value (<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?!locale=tr>).

Data Collection and Analysis

Standardised open-ended interview forms were used in collecting the research data. The 19 interview questions prepared for our purposes were sent to

the teachers synchronously and asynchronously during Covid-19 pandemic. The oral and written answers to the questions were archived and stored. Content analysis- one of the document analysis methods used in qualitative research- was used in analysing the answers. The participants' answers to the questions were coded by two researchers separately. The formula of $\{\text{Reliability} = \frac{\text{agreement}}{\text{agreement} + \text{disagreement}}\}$ suggested by Miles and Huberman (1994) was used in calculating the consistency between the two researchers. Thus, the consistency coefficient between the researchers was found as 86%. The coding made by the researchers can be said to be consistent since the value was above 70%.

Validity and Reliability

The codes were included in the matrices in the relevant categories and themes. The codes were examined by two experts in educational technologies, and then the codes were given their final shape. In this way, depth-focused data collection, expert analysis and participant confirmation were secured and thus persuasiveness was strengthened, purposeful sampling was chosen for transferability and consistency was checked by two researchers, participant confirmation was received, and confirmability was secured as a result.

FINDINGS and INTERPRETATION

This section presents the findings obtained through analysis of the data and the interpretations made. The findings were presented on the basis of the four main themes which emerged in the scope of this study. The themes were the use of ICT during Covid-19 pandemic, the difficulties encountered in using the ICT in this process and the recommendations for solutions, the economic and sociological limitations during Covid-19 pandemic and the ecosystem in which the elements of ICT were available during Covid-19 pandemic.

Matrix -1

The Categories and Codes in the Theme of the Use of ICT during Covid-19 Pandemic

THEME: The Use of ICT During Covid-19 Pandemic		
Matrix-1		
Categories	A state school with low socio-economic level	A private school with high socio-economic level
Teachers competent in using technology	<ul style="list-style-type: none"> ▪ EBA, ZOOM, Teams, Okulistik, Fatih Project, tablet PCs, phones, computers come into mind ▪ Reaching students often with smart mobile phones ▪ Introducing out-of-the-school learning environments such as museums, historical places and archaeological sites on virtual platforms ▪ Not giving homework which will necessitate the use of technology since there are no students who can equally use technological possibilities on every occasion. ▪ Calling students on the phone and leading them to EBA. ▪ Presenting a point of teaching on one's own Youtube channel, teaching lessons live on Facebook ▪ Using Google questionnaire for preparing a multiple-choice test 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Smart board programmes, social communication networks, Edmodo, class dojo, twinkle, sparkle box, Morpa campus, Vitamin, Youtube, piterest, Google Drive, Google Doc, Google Slide, Google Sheets, Google classroom, seesaw, brainpop junior, Okulistik, Quizizz, Super Teacher worksheets, etc. come into mind. ▪ Students have their own computer at home. ▪ Students who cannot come to school send their paper on technological platforms. ▪ Although the school is described as an Apple school, students cannot do much in out-of-the-school tasks because they have not taken a computer course ▪ Students often use technological tools in learning tasks
Teachers incompetent in using technology	<ul style="list-style-type: none"> ▪ The internet, computers, educational software, didactic videos, smart phones, social media, EBA TV come into mind. ▪ Sending learning tasks through WhatsApp ▪ Those who have technological possibilities can access to the activities but those who do not have those possibilities cannot access. ▪ Communication on the phone because there are no students who have computers. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Computers, projector, the internet, smart phones, overhead projector, memory sticks cameras, mp3 players, photocopiers, printers and scanners come into mind ▪ Using videos of focusing on lessons, photos and the blackboard ▪ Morpa campus, Vitamin, youtube, pinterest, Google Drive, qr scanner, kahoot, popplet lite are used in classes ▪ Having lite lessons with children through Padlet application

An analysis of Matrix 1 shows that the first remarkable information especially on teachers who teach in state schools with low socio-economic level is that students try to have access to technological content with their smart phones

and that they do not have their own computer at home. Some students, on the other hand, do not fulfil the task of out-of-the-school learning tasks. Therefore, the most important resource for teachers is EBA TV, WhatsApp and social media. A participant who stated his/her view in this respect described the situation as in the following:

“Up to date” learning means re-configuring the technologies and our soul with the students who I cannot touch due to pandemic. I am learning that everything can be done in every situation and that the bridges we build due to technology- in which I am (we are) not competent can dress our wounds in one way or another. We see the real “life” study together through live lessons, social media or smart phones (Ö7).”

The fact that the teachers in schools with high socio-economic level use more specific programmes. Thus, the students in such schools have their personal computers concretises the digital divide in this theme. A participant gave the following example for students' making use of technological possibilities:

“Students can work with their friends’ even outside the school and they can upload their work on Google Classroom and share with the teacher; or they can use the test for practice whenever they want. They can also comment on the discussion topics that the teacher sends in the Google Classroom.” (Ö11)

On comparing the data shown in Matrix-1 vertically, technological possibilities affect students with low socio-economic level no matter if teachers are competent or incompetent in using technology. It is because while the teachers who teach in such schools make effort to use resources open to access such as opening a Youtube channel or live broadcasting on Facebook, the students of teachers who are incompetent in using technology in the same category cannot even have access to such possibilities. The teachers who work in schools with high socio-economic level can compensate for the inadequacies even if they do not have adequate background individually since they are provided the technological resources (Morpa Campus, Okulistic, Padlet, etc.) by their school.

Matrix-2

The Categories and Codes in the Theme of Difficulties Encountered in Using ICT in this process and the Recommendations for Solutions

Theme: Difficulties Encountered In Using Ict In This Process And The Recommendations for Solutions. Matrix-2

Categories	A state school with low socio-economic level	A private school with high socio-economic level
Teachers competent in using technology	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Difficulty in reaching students with learning difficulties or immigrant students due to lack of family support ▪ Difficulties in participating in the connection, difficulties in sustaining the connection due to students' age ▪ Disconnection ▪ Offering continuous training in using technology ▪ ICT classrooms should be re-arranged and continuously updated ▪ Parents' support should be secured. ▪ deficiencies should be eliminated by MoNE 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Inadequate use of Ipad in primary schools ▪ Parents' expectations ▪ Problems stemming from differences in parents' equipment ▪ Teachers' internet speed and students' internet speed. ▪ Students' short attention span due to their age ▪ Teachers' receiving support from the ICT or computer department when they have difficulty ▪ Bringing attention span under control by having online lessons with groups of seven ▪ Talking about recommendations for solution through meetings at school. ▪ Waiting for the elimination of disruptions in internet connection
Teachers incompetent in using technology	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Inequality of opportunities between children, children's lack of computers of their own, the internet, and sometimes of smart phones at home ▪ Leaving the internet connection and computer possibilities to the personal efforts of teachers ▪ Personal computers' failure to catch up with technology ▪ Having too crowded classrooms ▪ Reducing the number of students in classrooms ▪ Giving homework which requires no technology ▪ Setting up ties through WhatsApp ▪ TV channels' continuing educational broadcasting ▪ Using classrooms which have a projector and internet connection ▪ Offering in-service training 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Small age group of students ▪ Students' attitudes towards play ▪ Students' destroying the page setup on the computer ▪ Computer settings ▪ Students' lack of technological skills to use the hardware ▪ Lack of content which is linguistically and culturally suitable to the curriculum and the level ▪ Offering in-service training ▪ Assigning learning tasks by considering students' level and the extent to which they can use technology

Even though the difficulties that teachers who teach in state schools with low socio-economic level and who are competent in using technology and the teachers who teach in private schools with high socio-economic level and who are competent in using technology encounter during Covid-19 cause limitations due to students' age, problems related to access to technology is experienced on one side whereas routine hardware-related problems are experienced on the other side. That is to say, while teachers who teach in state schools with low socio-economic level have difficulty in reaching students, teachers who teach in private schools with high socio-economic level mention codes such as parents' expectations and internet speed. A finding which was worth attention was that the relevant departments of information technologies which could recommend solutions when teachers had problems interfered in the process in private schools whereas teachers in state schools had to wait for in-service training and family support in such cases.

"I wait when I have problems in internet speed or in connection, and I continue after the problem is solved. As to the students' attention span, I have lessons with students in groups of 7 to have more student participation and to have less distraction, and I continuously try to motivate them." (Ö9)

"I phoned my students one by one and checked if they had internet connection. After that, I tried to communicate with the parents by using their smart phones. I cannot reach two of my students because they do not have internet connection. It is important that families give support. You cannot reach students if you cannot receive support in this respect." (Ö3)

While the teachers who are competent in technological issues but who cannot provide their students with sufficient access due to socio-economic reasons tried to reach their students on the phone, the teachers who worked in private schools with high socio-economic level did not have such problems and they had expectations of better quality process of access to education. According to the codes in Matrix-2, the teachers who taught in state schools with low socio-economic level and who were incompetent in using technology mentioned inequality of opportunities that children faced while the teachers who taught in private schools with high socio-economic level and who were incompetent in using technology mentioned students' inadequacy in using computers or their attitudes toward technology. The digital divide which emerged here was evident in the raw data presented below:

"Inequality of opportunities that the children have is a big problem. While every classroom has no access to the internet, the classrooms which have access have problems of occasional disconnection. Your personal computer's inability to catch up with technology is still another problem. If the projector is working and if you need to turn it off when its light is heated (!), it is a nonsense problem. Another problem is that the curtain of the projector is not closed after it is opened..."

But the actual problem is the administrations' perspective of your complaint that the projector does not work while the heating system in the classroom does not work efficiently or while the students' lavatory smells bad. We cannot provide children whose father lost their job due to the pandemic with technological support. Instead we prioritise psychological support and vital needs if any." (Ö7)

Matrix-3

The Categories and Codes in the Theme of Economic and Social Limitations during Covid-19

Theme: Economic And Sociological Limitations During Covid-19		
Matrix-3		
Categories	A state school with low socio-economic level	A private school with high socio-economic level
Teachers competent in using technology	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Weak communication with students who live far from the centre in distance teaching, having disconnections in the internet ▪ Not having the same technological possibilities in their homes as other students in the same class and in the same school who are different in socio-economic status ▪ The children of parents who have lower income are more introvert and are less familiar with technology... ▪ Lack of access to computers or to the internet for some of the students, ▪ The emergence of learning deficiencies because students cannot participate in the process of distance education 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use which can sometimes be excessive because their access to technology is easy ▪ Teachers' conversion of the use of technology in groups into efficient learning process ▪ Being able to follow technological innovations ▪ Teachers' planning secures that students understand what to do, how much to do and when to do ▪ Technologies used outside the school with parents' permission prepare fast learning environments ▪ Children will be able to achieve success in international technological competitions at next grade levels and will be able to take part in engineering level activities ▪ Important in the development of research and enquiry skills ▪ Both important and risky in knowledge literacy... ▪ They do not have problems in adapting into modern life. ▪ They have the comfort of accessing to knowledge faster ▪ They can state themselves more easily because their self-confidence is developed
Teachers incompetent in using technology		

As is clear from Matrix-3, the point of focus of all the teachers who teach in state schools with low socio-economic level in the theme of economic and sociological limitations is inequality of opportunities in education. It was stated

that the situation caused students in schools with low socio-economic level to have learning deficiencies during distance education and that such students were observed to have lack of self-confidence in personal development. Therefore, economic limitations emerged as the fundamental elements in the codes mentioned by the teachers. The teachers who taught in private schools with high socio-economic level, on the other hand, considered the students' situation in reaching technology mostly in terms of social development and made evaluations about the reflections of their access to educational opportunities into their business life in the future and into how to adapt into social life, and they said that the students' problem-solving skills and their self-confidence were developed in contrast to other groups of students. The data shown in Matrix-3 indicate the digital divide which is reflected into students' learning environments, educational opportunities and personal development according to the views stated by teachers who teach in both types of schools. Accordingly, the participants stated their views as in the following:

"I have difficulty in reaching them efficiently because they are disadvantaged (socio-economically). It, in fact, has impacts on all of us. We will all have difficulty while revising the subjects they have missed and trying to cover all the subjects when we come back to school." (Ö6)

"I think that children will be able to achieve success in international technological competitions at next grade levels and that they will be able to take part in engineering level activities. Technology education started at earlier ages (at grade two) and such centres as Idealab and innovation centre became a place that especially high school students used actively." (Ö10)

Accordingly, it was demonstrated through codes that the groups of teachers communicated with their students, with other teachers, parents communicated with other parents by using the informatics infrastructure of their school during Covid-19 pandemic. The obligatory and challenging process increased the interactions between all participants in the ecosystem in technological environments and accelerated communication. Communication between relevant participants is substantially important for the continuation of the process of distance education for almost all students and teachers who can access to technology. As it is evident from the codes in Matrix-4, the teachers who are competent in using technology help students to make academic progress and help to increase communication during Covid-19 but students cannot make progress in emotional development. Some of the teachers' views stated in this respect were as in the following:

Matrix-4

The Categories and Codes in the Theme of the ecosystem in which the Elements of ICT were Available during Covid-19 Pandemic

Theme: Thee Ecosystem In Which The Elements Of Ict Were Available During Covid 19 Matrix-4

Categories	A state school with low socio-economic level	A private school with high socio-economic level
Teachers competent in using technology	<ul style="list-style-type: none"> ▪ The process functions much more fruitfully with instant feedback because it is an interactive process and because all the stakeholders take part in the learning-teaching processes. ▪ Communicating fast, getting feedback, becoming aware of what children do from the perspective of parents ▪ Administrators can monitor work more easily, they give support and ask for ideas ▪ Teachers are informed of each other ▪ There should be technical departments for interventions in technical problems that can arise in schools, and it should be facilitated for teachers to benefit from information technologies at the maximum as support in solving the problems 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Trying to have close ties with students in distance education even though they are not close as the ones in classroom environment ▪ Exchange of information with other teachers ▪ Meetings with administrators about support and communication ▪ Communication with parents secure the continuity of lessons ▪ Parents help each other by communicating with each other ▪ Information technology teacher helps in terms of problems encountered in software ▪ Academic progress was made ▪ Social development is insufficient because there is no face to face communication ▪ Students are devoid of peer teaching ▪ Monitoring students' development with special programmes (Google Forms, Google Slides, Google Classroom, Seesaw)
Teachers incompetent in using technology	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Students are more enthusiastic about learning ▪ Teachers support each other ▪ Information is shared with administrators ▪ Resources are shared with parents ▪ A school coordinator was appointed for the period of pandemic ▪ Teachers are trying to solve the problems on their own because the informatics infrastructure at school has deficiencies 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Collaborative relations are formed ▪ Exchange of information with students ▪ Live connections and group meetings ▪ Communicating with administrators ▪ Following students' assignments with parents... ▪ Faster communication

“I observed that we made progress towards the gains we wanted to have; because I observed during our live lessons that they participated in classes and I could give feedback on checking their learning at home, and I as well as they themselves could see what level they attained. Yet, I could observe the same

progress in social development only for a certain period of time. That is to say, I observed that spending time on the internet with their friends for a certain period of time was not enough for them and that their emotional development was affected in a negative way because they could not see anybody.” (Ö3)

Another factor which caused digital divide especially during Covid-19 was that the teachers competent in using technology had monitored students' development through special programmes. Some of the statements made by teachers in this respect were as in the following:

“We could do the activities through ‘Seesaw’ with the third graders this year. Because Seesaw was a programme which our school demanded that we used we the third graders. You could observe which student did what activity and what and how they did it with the programme and you could give feedback.” (Ö3)

However, the teacher with students who did not have those possibilities said,

“We owe much to information technologies in the period of epidemic. I used to say that I was a teacher who did not use technology enough to have interaction. But now I can reach the parents better. The kids have unbelievable ties between themselves and with me. That their motivation is not diminished gives me energy and it seems unbelievable to me.... The energy is also reflected into the parents in the same way. Their interactions with other parents and with me is encouraging me. I have never heard problems between the teacher of a happy class and the administration.... I cannot have much interaction with informatics infrastructure in the school because it seems to me that we speak in different languages. But it can be handled!!! Here what I am unhappy about is the children-who are out of interaction. They do not use any technology. I can only phone them, and I should say that they are shy even when they are talking to me. Unfortunately, we cannot achieve technological sincerity.” (Ö7)

The teachers' views on how interaction about the effectiveness of the ecosystem in which the elements of ICT were available were as in the following:

“Training should definitely be offered by people who are competent in teaching and who teach individuals in their age group. Because it is difficult to make progress in such training when there are older teachers. So, teachers of the same level should be trained at different times. It is more applicable when it is accessible. For example, we were trained in Google documents two years ago. The school administration also announced that the plans would be stored on the internet, and not on office programmes. After that, we mentioned the disruptions and problems in application and we decided altogether on a more beneficial working environment.” (Ö10)

The next section includes the conclusions reached in this study and the discussions on the conclusions.

RESULTS and ARGUMENTS

The research findings clearly describe that there is a digital divide in terms of students' access to technology. In other words, socio-economic level is the basic criterion in access to information technologies and in using them for learning according to the participants' views. Besides, the fact that some students' parents lost their job during the pandemic confirmed the digital divide. It was a result in parallel to the ones that socio-economic differences increased digital divide in education, that digital divide was prominent especially in socio-economically low groups and in disadvantaged regions and that the divide hindered equality of opportunity in education- which were obtained in relevant literature (Yılmaz and Ersoy, 2012; Mayes, Natividad and Spector, 2015; Rodríguez and Sandoval, 2017; Romo, 2017; Reyes, 2019). Such factors as the lack of computer equipment, the wrong management of resources and the unavailability of curricula helping teachers and students to learn digital equipment (Reyes, 2019) in educational institutions in regions with low socio-economic status cause increases in digital divide and the emergence of inequality of opportunity (Moore, Vitale and Stawinoga, 2018). The government's responsibilities in reducing digital divide and inequality of opportunity and in minimising the problems students are probable to encounter should not be forgotten (Hueseó, 2020). Schools function as a mechanism in attaining equality of opportunity through educational opportunities they offer within the framework of the liabilities of a social state, and they also make it possible for students with low socio-economic level to access to information technologies in balancing digital divide (Andersen and Andersen, 2017; Rodriguez and Sandoval, 2017).

Both groups of teachers in this study called attention to difficulties stemming from students age in distance education activities done during the pandemic. Children's access to the internet and family-related variables in addition to students' age can emerge as limitations in a study (Hart, 2018). The studies performed and the reports presented in the literature suggest that distance education can be inadequate in the case of certain age groups, grade levels, courses and students (TEDMEM, 2020a) and that families have concerns about the types of technologies children reach, about privacy and about technology addiction due to children's age (Downes, Cesare, Gallagher and Rowsell, 2020).

The results obtained in relation to the sub-problem of difficulties that the teachers who teach in schools of differing socio-economic levels while using ICT demonstrated that the teachers with high awareness of educational technologies and skills tried to overcome the limitations by using Youtube and social media

during Covid-19 and that some of the teachers who taught in private schools could eliminate the deficiencies even though they were incompetent in using technology thanks to resources readily offered by their school. Even though the efforts made by teachers with high levels of technological literacy to overcome the difficulties in their students' access by using the social media and various platforms is considered as efficacy in terms of teacher skills, it can also be regarded as the concrete evidence for digital divide from the aspect of students who have no access to the internet or no technical equipment in the process. Besides, the availability of digital learning materials and of environments for access in private schools with high socio-economic level causes inequality of opportunity on the part of students. O'Dwyer, Russell and Bebell (2004) point out that the variability in elementary school teachers' use of technologies stems from differences at the scale of school and district and that a considerable part of differentiation between schools is explained with the properties of schools and regions.

The views of teachers who work in schools with different socio-economic levels on the effects of economic and sociological limitations on access to technology and to learning environments through use, on students' equal access to educational opportunities and on their personal development during the pandemic were asked. The results obtained in this context indicated that the teachers working in schools with low socio-economic level had difficulty in reaching their students through technology but that the teachers working in schools with high socio-economic level did not have such problems. Another result remarkable here was that institutional solutions can be created when the teachers who taught in private schools encountered technology-based problems whereas the teachers who taught in state schools had to wait for in-service training and family support on encountering such problems. In a similar way, it is pointed out in the report entitled "Effects of Covid-19 on Distance Learning and on the Future of Education" prepared by UNESCO (2020) that many private schools were knowledgeable about using technology to promote learning prior to the crisis, that therefore they did not have much difficulty in the process, that state schools could monitor their students once a week and that they had to choose such options as interaction between teachers and students through smart phones.

The first of the two variables influential in teachers' views on using ICT in the process of education-instruction is teachers' competence in ICT and the second is their socio-economic work environment. Consistently with relevant literature (Romo, 2017), some of the teachers who took part in the study said that they did not have difficulties in the use of, access to and participation in technology while some others said that they had difficulties in connection, time, education and instruction. The teachers who taught in schools with high socio-economic level did

not have difficulties even though they were incompetent in using ICT because they are provided with possibilities, adequate technical and physical support and training on use by their school diminish the difficulties. The limitations in ICT, the difficulties experienced by teachers and digital divide can be reduced (Romo, 2017) by offering opportunities for professional development involving more public support and digital literacy (Xu, Ra & Panth, 2020).

The results of the study showed that the interactions between teachers, students, administrators and parents- the group of educational stakeholders-increased during Covid-19 and communication between them was made faster. The fact that information technologies will promote interactions between teachers, students, support personnel, content and technological environments and thus will make learning environments more dynamic and will create knowledge through collaborative and flexible learning (Britto Pereira and Ruas Lima, 2015) is in parallel to the results obtained in this study. The finding that the interaction between the stakeholders in the ecosystem in which the elements of ICT were available during Covid-19 had increased was important in reducing digital divide and unequal distribution in such cases as natural disasters, political tension and epidemic (UNESCO, 2020) and in the necessity of sustaining the interactions between the stakeholders to support the active solutions in the next process. The formation of positive ecosystem for the increase in communication and interaction between the stakeholders during Covid-19 is influential in implementing the decisions made in pluralistic and participatory manner. Making such decisions is thought to contribute to public education with mentality of social state.

CONCLUSION and RECOMMENDATIONS

This study that underscored the digital divide emerged as a result of failure to provide teachers working in schools of low and high socio-economic levels with equality of opportunity in education. These findings lead to significant educational-instructional inferences about such issues as students efficacies, teacher skills, access to technological resources and cooperation between stakeholders- because several teachers will have used digital learning tools as much as they had never used before, will have made efforts to meet students on such platforms and will have gained new experience and skills by the time the epidemic is left behind (TEDMEM, 2020b). The results imply that the great differences between schools in information technologies and the existence of schools which cannot have access to EBA due to their problems in infrastructure are remarkable. In addition to that, some of the students who wish to benefit from EBA do not have such possibilities as personal computers, Tablet PCs or access to the internet.

A number of precautions should be taken to secure equality of opportunity in access to and using technology in education and to sustain the interactions between stakeholders during and after Covid-19. Recommendations made by international institutions (UNICEF, 2020; UNESCO, 2020; ISTE; 2020) should also be taken into consideration to benefit from global experience. A number of recommendations can be made to the Ministry of National Education and to future researchers on the basis of the results obtained in this study.

The recommendations to MoNE include the following:

- Equal and fair public service should be provided for students to access to technology and to use it for learning purposes in order to prevent digital divide.
- The differences between schools should be minimised, the technological infrastructure and physical possibilities of schools should be improved and the needs of schools with financial impossibilities should be met so as to achieve equality of opportunity and justice in education.
- Such work as updating interactive books used by EBA through lesson presentation videos, tests and applications should continue.
- Internet service provided by MoNE for schools should be strengthened so that teachers, students and parents can benefit from EBA content.
- The model of live synchronic class- which was experienced and found to be successful during Covid-19- is needed. Simple tablet PCs which are affordable to all segments of society should be available on the market.
- Teachers should be offered training in using information and communication technologies effectively.
- The teachers who work in rural areas and disadvantaged regions should be offered more flexible work conditions and they should be provided with more support since the schools and students in such places need more support.

The recommendations to future researchers include the following:

- This study used qualitative research design. Teachers' views on digital divide can be obtained by using quantitative or mixed design.
- This study was conducted with the participation of elementary school teachers. Similar studies can be conducted with the inclusion of prospective teachers, primary school students or teachers of differing branches and stages of education.

- Observation-based studies which include the reflections of digital divide- a concept with strong sociological implications across the globe- into areas of life outside education are also needed.

REFERENCES

- Andersen, I. G. & Andersen, S. C. (2017). Student-centered instruction and academic achievement: Linking mechanisms of educational inequality to schools' instructional strategy. *British Journal of Sociology of Education*, 38(4), 533-550. <https://doi.org/10.1080/01425692.2015.1093409>
- Britto Pereira, D.C. & Ruas Lima, K.C.S. (2015). Information and communication technologies in education and practice basic educational: A possible relationship. *Revista EDaPECI*, 15, (3), 648-655.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Downes, T., Cesare, D.M., Gallagher, T.L. & Rowsell, J. (2020). Parents' beliefs about and associations to their elementary children's home technology usage. *Education and Information Technologies*, 25. <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10188-2>
- Gündüz, H.B. (2010). Digital divide in Turkish primary schools: Sakarya sample. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 9(1), 43-53.
- Hart, K. (2018). The Homework Divide: 12 million schoolchildren lack internet. AXIOS. <https://www.axios.com/the-homework-gap-kids-without-home-broadband-access-3ad5909f-e2fb-4208-b4d0-574c45ff4fe7.html>, Access date: 12.05.2020.
- Hueseio, L. C. (2020). Digital education taken seriously and the right to education in times of the coronavirus. *Education and Law Review*, 21.
- Karaman, M. K. & Kurfalı, H. (2008). Sınıf öğretmenlerinin bilgi iletişim teknolojilerini öğretim amaçlı kullanım düzeyleri. *Kuramsal Eğitim Bilim*, 1(2), 43-56.
- Kişi başına GSYH (2020). <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, Erişim tarihi: 05.04.2020.

- Kuiper, E. & Volman, M. (2009). The Web as a source of information for students in K-12 education. In Julie Coiro, Michele Knobel, Colin Lankshear, Donald J. Leu (Eds.) *Handbook of Research on New Literacies*. Routledge Taylor and Francis Group.
- Kurtdede Fidan, N., Erbasan, Ö, & Kolsuz, S. (2016). Sınıf öğretmenlerinin eğitim bilişim açısından (EBA) yararlanmaya ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 626-637.
- Li, Y., & Ranieri, M. (2013). Educational and social correlates of the digital divide for rural and urban children: A study on primary school students in a provincial city of China. *Computers & Education*, 60, (1), 197-209.
- Mayes, R., Natividad, G. & Spector, J.M. (2015). Challenges for educational technologists in the 21st century. *Education Sciences*, 5, 221-237. Doi: 10.3390/educsci5030221.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (2nd ed.). Thousand Oaks.
- Miles, B., M. & Huberman, A., M. (2015). *Genişletilmiş bir Kaynak Kitap: Nitel Veri Analizi*. (Çev. Ed. Sadegül Akbaba Altun, Ali Ersoy). Pegem Akademi.
- Moore, R., Vitale, D. & Stawinoga, N. (2018). The digital divide and educational equity. ACT Research & Center for Equity in Learning. <https://www.act.org/content/dam/act/unsecured/documents/R1698-digital-divide-2018-08.pdf>, Erişim tarihi: 11.05.2020.
- O'Dwyer, L. M., Russell, M. & Bebell, D. J. (2004). Identifying teacher, school and district characteristics associated with elementary teachers' use of technology: A multilevel perspective. *Education Policy Analysis Archives*, 12(48).
- Pena- Lopez, I. (2010). From laptops to competences: bridging the digital divide in education. *RUSC Universities and Knowledge Society Journal*, 7(1), 21-32.
- Reyes, J.S. (2019). The digital divide in rural schools: A case study. *International Journal of Technology and Educational Innovation*, 5, (2).
- Rodríguez, C. & Sandoval, D. (2017). Digital stratification: ICT access and use in Chilean students. *Revista Electrónica de Investigación Educativa*, 19(1), 21-34. <https://doi.org/10.24320/redie.2017.19.1.902>
- Romo, N.M. (2017). ICT and pupils of rural areas: between the digital gap and inclusive education. *Sociedad Española de Pedagogía*, 69(3), 41-56.

- Snelling, J. & Fingal, D. (2020). 10 strategies for online learning during a coronavirus outbreak. ISTE (International Society for Technology in Education) <https://www.iste.org/explore/10-strategiesonline-learning-during-coronavirus-outbreak>, Erişim tarihi: 12.05.2020.
- TEDMEM (2020a). COVID-19 salgını sürecinde öğretmenler. <https://tedmem.org/covid-19/covid-19-salgini-surecinde-ogretmenler>, Erişim tarihi: 10.05.2020.
- TEDMEM (2020b). COVID-19: Okulların Kapatılması ve Sonrası. <https://tedmem.org/vurus/covid-19-okullarin-kapatilmasi-ve-sonrasi>, Erişim tarihi: 10.05.2020.
- TEGV (2020). Covid 19 dönemi TEGV çocukları uzaktan eğitim durum değerlendirme raporu. <https://tegv.org/dosyalar/covid-19-donemi-uzaktan-egitim-durum-degerlendirme-raporu.pdf>, Erişim tarihi: 30.05.2020.
- UNESCO (2020). Some implications of COVID-19 for remote learning and the future of schooling. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373229>, Erişim tarihi: 10.05.2020.
- UNICEF (2020). Key Messages and Actions for COVID-19 Prevention and Control in Schools https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/key-messages-and-actions-for-covid-19-prevention-and-control-in-schools-march2020.pdf?sfvrsn=baf81d52_4&gclid=CjwKCAjwte71BRBCEiwAU_V9h66B-rKjbSQGktaiPJbdRegV65u6WJsXyDUVdbJ9n9BicUX7gL2rBoCE8sQAvD_BwE, Erişim tarihi: 12.05.2020.
- Van Dijk, J.A.G.M. (2006). Digital divide research, achievements and shortcomings. *Poetics*, 34, 221-235.
- Xu, J.J., Ra, S., & Panth, B. (2020). Lessons learned from the massive shift to online learning due to COVID-19. Asian Development Blog. <https://blogs.adb.org/lessons-learned-from-the-massive-shiftto-online-learning-due-to-COVID-19>, Erişim tarihi: 12.05.2020.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız Durak, H. & Seferoğlu, S.S.(2016). PISA sonuçlarının sayısal uçurumun göstergeleri açısından karşılaştırılması: Türkiye, Finlandiya ve Kore örnekleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24, (1), 1-16.

Yılmaz, F. & Ersoy, A. (2012). Beşinci sınıf öğrencileri arasındaki dijital bölünmenin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Diyarbakır ili örneği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-42.

2023 Eğitim Vizyonu. 2023vizyonu.meb.gov.tr, Erişim tarihi: 25.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

Problem: Information and Communication Technologies [ICT] are heavily used today in access to knowledge as well as in creating, spreading, storing, managing knowledge and in communicating. The increasing effects of ICT technologies due to Covid-19 on social life have also been reflected into educational environments, undoubtedly. Since face to face education was suspended in March 2020 in Turkey as in the whole world due to Covid-19 pandemic, distance education was put into practice at all stages of education in Turkey by the Ministry of National Education [MoNE] and by the Council of Higher Education, the EBA was updated, the video-based lessons were taught on TV for nationwide access and solutions of educational access at school level and at grade level were introduced. It was observed in this process that distance education was conducted through synchronic commercial platforms in private schools but that it was performed by using free distance learning channels with individual efforts of elementary school teachers in state schools. The process introduced new and important experiences for people in educational institutions. According to the distance education evaluation report (2020) prepared by Turkish educational volunteers foundation, the rate of students who followed EBA regularly every day during covid-19 pandemic was 69% while the rate of participation in live classes was 11%. During pandemic, 83% of access to distance education was through TV channels. Of the students 50% used their computer, 59% used their mobile phone, 28% used their tablet PC and 4% used no devices in distance education. The rate of students who saw their teacher regularly every week was 48% while the rate of those who saw their teacher once or twice a week was 31% and the rate of those who saw their teacher once or twice in the last 90 days was 21%. The rate of those who communicated with their teacher irregularly or rarely was 51%. Even though information and communication technologies have a large impact across the world, the impacts vary due to socio-economic level, the power of relations or inadequate conditions (Pena-Lopez, 2010). Van Dijk (2006, 221-222) describes digital divide as the gap between those who can access to information technologies and those who cannot while stating that attention was called to the concept of digital divide in the late 1990s in unequal access to the new media and in the use of technology. The ICT experiences and

observations of teachers who teach in schools with varying socio-economic levels in Turkey should be demonstrated from the perspectives described above.

Purpose: The current study aims to describe elementary school teachers' experiences of ICT on the basis of the digital divide by seeking answers to the following research questions:

1. How do elementary school teachers who teach in schools with differing socio-economic levels use ICT in their classes?
2. What difficulties do they encounter in using ICT?
3. What do they think of the effects of varying possibilities to access to technology due to socio-economic restrictions on learning environment, on students' equal access to educational opportunities and on their personal development?
4. What are their evaluations about the effectiveness of the ecosystem in which the elements of ICT are available?

Method: This study was designed as a holistic multiple case study. Deviant case sampling, a method of purposeful sampling, was used in this study. Accordingly, 16 teachers 8 of whom were teaching in a school with low socio-economic level and 8 of whom were teaching in a school with high socio-economic level were included in the study group in Ankara. Standardised open-ended interview forms were used in collecting the research data. The 19 interview questions prepared for our purposes were sent to the teachers synchronously and asynchronously during Covid-19 pandemic. Content analysis- one of the document analysis methods used in qualitative research- was used in analysing the answers.

Findings: The findings were presented on the basis of the four main themes which emerged in the scope of this study. The themes were the use of ICT during Covid-19 pandemic, the difficulties encountered in using the ICT in this process and the recommendations for solutions, the economic and sociological limitations during Covid-19 pandemic and the ecosystem in which the elements of ICT were available during Covid-19 pandemic.

Results and Argument: The research findings clearly describe that there is a digital divide in terms of students' access to technology. In other words, socio-economic level is the basic criterion in access to information technologies and in using them for learning according to the participants' views. Both groups of

teachers in this study called attention to difficulties stemming from students age in distance education activities done during the pandemic.

The results obtained in relation to the sub-problem of difficulties that the teachers who teach in schools of differing socio-economic levels while using ICT demonstrated that the teachers with high awareness of educational technologies and skills tried to overcome the limitations by using Youtube and social media during Covid-19 and that some of the teachers who taught in private schools could eliminate the deficiencies even though they were incompetent in using technology thanks to resources readily offered by their school. Even though the efforts made by teachers with high levels of technological literacy to overcome the difficulties in their students' access by using the social media and various platforms is considered as efficacy in terms of teacher skills, it can also be regarded as the concrete evidence for digital divide from the aspect of students who have no access to the internet or no technical equipment in the process. The results of the study showed that the interactions between teachers, students, administrators and parents- the group of educational stakeholders- increased during Covid-19 and communication between them was made faster. A number of recommendations can be made to the Ministry of National Education and to future researchers on the basis of the results obtained in this study.

The recommendations to MoNE include the following:

- Equal and fair public service should be provided for students to access to technology and to use it for learning purposes in order to prevent digital divide.
- The differences between schools should be minimised, the technological infrastructure and physical possibilities of schools should be improved and the needs of schools with financial impossibilities should be met so as to achieve equality of opportunity and justice in education.
- Such work as updating interactive books used by EBA through lesson presentation videos, tests and applications should continue.
- Internet service provided by MoNE for schools should be strengthened so that teachers, students and parents can benefit from EBA content.
- The model of live synchronic class- which was experienced and found to be successful during Covid-19- is needed. Simple tablet PCs which are affordable to all segments of society should be available on the market.
- Teachers should be offered training in using information and communication technologies effectively.
- The teachers who work in rural areas and disadvantaged regions should be offered more flexible work conditions and they should be provided with more support since the schools and students in such places need more support.

The recommendations to future researchers include the following:

- This study used qualitative research design. Teachers' views on digital divide can be obtained by using quantitative or mixed design.
- This study was conducted with the participation of elementary school teachers. Similar studies can be conducted with the inclusion of prospective teachers, primary school students or teachers of differing branches and stages of education.
- Observation-based studies which include the reflections of digital divide- a concept with strong sociological implications across the globe- into areas of life outside education are also needed.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49940>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 15-03-2021
Kabul Tarihi: 14-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 15-03-2021
Accepted: 14-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Mete, G. (2021). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim Becerileri ile İletişim Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Journal of History School*, 51, 1143-1173.

TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ETKİLİ İLETİŞİM BECERİLERİ İLE İLETİŞİM KAYGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ¹

Gülşah METE²

Öz

Bu araştırma ile Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri hakkında durum tespiti yapılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın başka bir amacı ise Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri ile bazı bağımsız değişkenler arasında ilişki olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Araştırmada betimleyici, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2020-2021 eğitim öğretim yılı güz döneminde devlet üniversitelerinde öğrenim gören 194 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde Kişisel Bilgi Formu, Etkili İletişim Becerileri Ölçeği, İletişim Kaygısı Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS programından yararlanılmıştır. Araştırmanın bulguları şunlardır: Türkçe öğretmeni adayları yüksek etkili iletişim düzeyine ve orta düzey iletişim kaygısına sahiptir. Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygıları arttıkça etkili iletişim düzeyleri azalmaktadır. Kadın Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim düzeyleri, erkek Türkçe öğretmeni adaylarına göre daha yüksektir. Sosyal ve sportif etkinliklere katılan Türkçe öğretmeni adaylarının katılmayanlara göre iletişim kaygısı düzeyleri düşük, etkili iletişim düzeyleri

¹ Bu makalenin etik kurul onayı Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde 22.02.2021 tarih E.6168 sayı ile alınmıştır.

² Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, gulsahmete@kmu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0979-1630

ise yüksektir. Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim becerilerinin artırılması ve iletişim kaygılarının azaltılması için çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkili İletişim Becerisi, İletişim Kaygısı, Konuşma Eğitimi, Türkçe Öğretmeni Adayları, 21. Yüzyıl Becerisi.

An Analysis of the Correlation Between Candidate Turkish Teachers' Effective Communication Skills and Their Level of Communication Apprehension

Abstract

By examining the candidate Turkish teachers' effective communication skills and their level of communication apprehension, this research aims to detect if there is any correlation between some independent variables and their effective communication skills as well as their level of communication apprehension. A correlational research method was employed with the sample of 194 candidate Turkish teachers studying in the state universities during the fall of the academic years, 2020-2021. To obtain the data, Personal Information File, The Effective Communication Skills Scale, and The Communication Apprehension Scale were used, and the data were analyzed by utilizing the SPSS program. The candidate Turkish teachers have displayed a high level of effective communication skills and a medium level of communication apprehension. The higher is the candidate teachers' level of communication apprehension, the lower is their level of effective communication skills. Another finding of the research is that the female candidates' level of effective communication skills is higher than the males. The candidate Turkish teachers who attend a sporting event or club have displayed a lower level of communication apprehension, and consequently, their level of communication skills is higher. To develop the candidate teachers' communication skills as well as to decrease their level of communication apprehension, some suggestions have been offered in the research.

Keywords: Effective Communication Skills, Communication Apprehension, Speaking Skills Instruction, Candidate Turkish Teachers, 21st Century Skills.

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlıktır ve sağlıklı bir insanın günlük hayatını iletişim kurmadan sürdürebilmesi olanaklı değildir. Bulunduğu toplumla olan ilişkileri bireyi iletişim kurmaya zorlar. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak, kendini tanımak ve geliştirmek, duygu, düşünce, hayal, isteklerini bildirmek, karşısındaki kişi / kişileri etkilemek veya onlardan etkilenmek gibi amaçlarla iletişim kurarlar. İnsanlar iletişim aracılığıyla bir araya gelerek toplumu ve toplumun ortak öğeleri olan dil, kültür, tarih, din gibi unsurları oluştururlar. Bu unsurları yine iletişim

sayesinde kuşaktan kuşağa aktarır ve toplumu var eden unsurların kalıcılığını iletişikle sağlarlar. Sesler, çığlıklar, hareketler, resimler, dumanlar ile iletişim kuran ilk çağ insanından bilişim teknolojileri sayesinde tek tuşla dünyanın öbür ucundaki kişiyle iletişim kuran insana kadar her çağda ve her yerde iletişim var olmuş, değişmiş, gelişmiştir (Oskay, 2014). İnsanın hayatında ve toplumda bu kadar önemli bir yere sahip olan iletişim, Latince “communis ve communicare” kökünden gelmektedir. Eğitim, sanat, ekonomi, tarih vb. birçok alanın farklı iletişim tanımları olsa da bu tanımların ortak yönleri dikkate alınarak iletişimin genel geçer bir tanımı yapılabilir: İletişim bir kişinin duygu, düşünce veya bilgisini belirli bir kanal aracılığıyla karşısındaki kişi / kişilere aktarması, iletmesidir (Dökmen, 1998; Cüceloğlu, 2019; Özkan, 2010; Demirbay, 2010). İletişimin temel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: İletişimi oluşturan unsurlar kaynak / gönderici, alıcı, mesaj ve kanaldır. Mesaj kaynağın iletme istediği duygu, düşünce, bilgi vb. her şeydir. Kanal, mesajın alıcıya iletme aracıdır. Mesajı oluşturan ve gönderen kaynak / gönderici, mesajı alan, yorumlayan ve anlamlandıran ise alıcıdır. İletişimin her iki tarafı da aktiftir. Sözlü ya da sözsüz iletilen mesajları alıcının ne şekilde aldığı onun algısıyla ilgilidir. (Aksungur, 2018). İletişimde önemli olan kaynak ve alıcının birbirini doğru ve net bir şekilde anlamasıdır. İletişimin sağlıklı şekilde yürümesi, tarafların etkili bir iletişim becerisine sahip olmalarıyla mümkündür. Etkili iletişim becerisi 21. yüzyılın önemli becerilerinden sayılmaktadır. Etkili iletişim becerisi her alanda olduğu gibi eğitim alanında da önemli bir yere sahiptir.

Etkili İletişim

İletişim kurmak, insanın en temel ihtiyaçlarından biridir. İletişim kurmada önemli olan iki tarafın da birbirini anlamasıdır. Bu da iletişimin etkili şekilde kurulması ile mümkündür. Etkili iletişim; sözel olan ya da olmayan mesajları doğru anlama, etkili dinleme ve tepki verme (Bayram, 2013), etkili iletişim becerisi de insanın kendisi ve başkalarıyla çatışma yaşamadan, sağlıklı şekilde anlaşmasını sağlayan temel beceridir (Tutar, Yılmaz & Eroğlu, 2012; Uzuntaş, 2013).

Etkili iletişim, iletilmek istenen mesajı alıcı durumundaki kişi / kişilere amacına uygun şekilde ulaştırma ve istenileni elde etme ve alıcıda beklenen tepkiyi oluşturmaktır (DuBrin, 2007). Etkili iletişim, her iki tarafın da birbirini anlaması ve iletişim becerilerini geliştirmesi, arttırmasıdır. Etkili iletişim için gerekli olan ilkeler şöyle sıralanabilir:

- Kişinin kendi özelliklerinin farkında olup değerli olduğuna inanması ve kendine güvenmesi,
- Karşısındaki kişiyi koşulsuz kabul etmesi,
- Her kişinin kendi problemini kendisinin çözebileceğine inanması,
- Kendisini olduğu gibi gösterebilmesi,
- Hem duygu hem düşünce hem de davranışlarının tutarlı olması,
- Karşısındaki kişiye empati duyabilmesi (Cüceloğlu, 2002).

Cüceloğlu (2019) etkili iletişimin, hem bireysel hem de toplumsal bir süreç olduğunu etkili iletişim becerisine sahip bireylerin, hem kendi hayatlarına hem de toplum hayatına zenginlik katacaklarını bu sayede insan ilişkilerinin niteliğinin insanın yaşam kalitesini belirlediğini söyler. Toplumda demokrasi kültürünün yerleşmesi ve böylece devletin her alanda gelişerek çağdaş medeniyetler seviyesine erişmesinde etkili iletişimin önemini vurgular.

21. yüzyıl becerileri içerisinde önemli bir yeri olan etkili iletişim becerisine sahip insanlar;

- Hem kendini hem başkalarını anlayabilir ve kendini anlatabilir, açık sorular sorabilir.
- Beden dili ile verilen mesajları anlayabilir ve doğru tepkiler verebilir.
- Etkin dinleyebilir, göz teması kurabilir, ben dilini kullanabilir.
- Samimi ilişkiler kurabilir.
- Başkalarına saygılı ve hoşgörülü olur.
- Kendi düşüncesini rahatça savunabilir ve karşısındakini kırmadan onunla tartışabilir. Bu sayede gereksiz tartışmaların oluşmasını engeller.
- Yapıcı eleştiriler yapabilir, yapılan eleştirilere pozitif bakar ve iş birliği içerisinde çalışmalar yapabilir.
- İletişimi zor olan insanlarla daha kolay başa çıkabilir.
- İş ortamında yönetme ve yönlendirmede daha az zaman ve enerji harcayabilir.
- Başkalarının düşünce, deneyim, alışkanlık ve tutumlarından yarar sağlayabilir (Küçükaslan, 2014; Canary & Brain, 1987; Çamlıyer & Çamlıyer, 1997).

Bu bağlamda etkili iletişim becerilerini beş başlık altında toplamak mümkündür: Egoyu geliştirici dil, etkin katılımlı dinleme, kendini tanıma-açma, empati ve ben dili. Bu başlıklara aşağıda kısaca değinilmiştir:

Egoyu Geliştirici Dil

İletişim kurarken insanın benliğini olumlu yönde etkileyen dildir. Ego geliştirici dil kullanan insanlar, karşısındaki kişinin olumlu özelliklerine ve performansına öncelik verir, yeterliliklerini ön plana alarak eksikliklerini dile getirir, onun ihtiyaçları dâhilinde gelişmesine yardımcı olur (Buluş, Atan & Erten Sarıkaya, 2017).

Etkin Katılımlı Dinleme

İnsanın ilk kazandığı dil becerisi olan dinleme, etkili iletişimde konuşma kadar önemli bir yere sahiptir. İnsanın iyi bir dinleyici olması, etkili iletişim becerisini oluşturan yeterliliklerden birine sahip olması demektir. Kişinin etkin katılımlı dinleyebilmesi için istekli olması ve karşısındaki kişiyi önemsemesi gerekmektedir. Dinleyici dinleme sürecinde göz teması kurmalı, konuşmacının sözünü kesmemeli, dinlediklerini yorumlarken yargılayıcı bir üslup kullanmamalı, konuşmacıya anlattığı şeyleri algıladığını hissettirmelidir. Etkin katılımlı dinlendiğini fark eden kişi önemsendiğini anlar böylece iletişimde karşılıklı güven ve değer telkin edilir, etkili bir paylaşım gerçekleşir (Cihangir Çankaya, 2011).

Kendini Tanıma-Açma

İletişimde insanın kendisi / özü çok önemlidir. “Kendini kavrama”, “kendinin farkına varma” ve “kendine güven / saygı” boyutları insanın özünü oluşturur (Gürüz & Temel Eğinli, 2008). Kendini kavrama, insanın kendisi hakkında düşündükleri ve hissettikleridir ya da kendisinin tutumları, inançları hakkında ne kadar bilgisinin olduğudur. İnsan neyi, niçin yaptığını biliyorsa ve bunu açıklayabiliyorsa kendisinin farkındadır. Kendine güvenen insan sözlü veya sözsüz iletişimde bunu rahatlıkla gösterebilen, göz teması kurabilen, düşüncelerini açıkça ifade edebilen kişidir. Kendini açma ise insanın kendi hakkındaki bilgileri başka kişi ya da kişilerle paylaşmak için iletişim kurmasıdır, insanın şeffaflığıdır (Dökmen, 2015).

Empati

Empati birçok kaynakta ele alınmış ve farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımların ortak özellikleri dikkate alınarak empatinin gerçekleşmesi için şu üç ögenin varlığının gerektiği söylenebilir: Birincisi empati kuran kişi kendisini karşısındaki kişinin yerine koymalı, olay ya da durumlara onun bakış açısıyla bakmalıdır. İkincisi, kişi karşısındaki kişinin duygu, düşünce ve beklentilerini doğru anlamalıdır. Üçüncüsü ise empati kuran kişi, anladıklarını karşısındaki kişiye iletmelidir (Dökmen, 2015; Küçükaslan, 2014; Işık, 2014; Buluş & diğerleri, 2017).

Ben Dili

Etkili ve sağlıklı iletişimin temelini oluşturan ben dili, insanın duygu ve düşüncelerini açıkça ifade etmesini sağlar. Ben dili, insanın karşılaştığı bir durum ya da davranış karşısında, kişisel tepkisini duygu ve düşünceleri ile ifade etmesidir. İletişimde ben dilinin kullanılması ile eleştirme, suçlama, yargılama, rencide etme gibi olumsuzluklar önlenir, davranışın ya da durumun somut etkileri belirtilir, hissedilen duygular açıklanır (Önder, 2003; Buluş & diğerleri, 2017).

Etkili İletişimi Engelleyen Unsurlar

İletişim sürecini olumsuz etkileyebilen pek çok engel vardır. Bunlar kişisel, psikolojik, sosyal, fiziksel ve teknolojik engellerdir (Gökçe, 2006; Elgünler & Fener, 2011). Fiziksel ve teknolojik engellere; kullanılan dil, mesajın yapısı, kanalda kullanılan araçlar örnek verilebilir. Kişisel, psikolojik ve sosyal engeller ise; cinsiyet farklılığı, eğitim düzeyi, kaygı, tutum, ön yargı ve davranışlar, kültürel farklılıklar, görüş ve algılama farklılıkları, sosyal statü gibi engellerdir. Kaya (2011), bu engelleri kaynağın özelliklerini dikkate alarak daha belirgin şekilde ifade etmiştir. Ona göre cinsiyet, yaş, kişilik durumu, eğitim durumu, beklenti, sosyal statü, kültürel alt yapı ve çevre, iletişimi engelleyebilen unsurlardır. Etkili iletişim kurulmasını engelleyen belli başlı sebepler şöyle sıralanabilir:

- Her insanın farklı algıya sahip olması,
- İnsanın sahip olduğu tutum, kaygı, korku, ön yargı, duyarsızlık, alınganlık, benmerkezcilik ve buna bağlı yapılan davranışlar,
- Kaba davranma, alay etme, küçümseme, tehdit etme, azarlama, suçlama, lakap takma vb. davranışlar,
- Öğüt ve ahlak dersi verme, şakacı davranma, sözünden dönme, sorguya çekme, emir verme, uyarma gibi davranışlar,
- Kaynağın mesaj hakkında yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması ya da hedef hakkında yeterli bilgisinin olmaması,
- Mesajın net ve anlaşılır olmaması,
- Dil engelleri,
- Mesajın iletileceği kanalın iyi bilinmemesi,
- İletişim ortamında gürültünün olması, kaynak ile alıcı arasındaki mesafe,
- Pasif dinleme,
- Eksik ya da yanlış geri bildirim,
- Maddi ve manevi kültür yapısındaki değişimler bir başka deyişle sosyo-kültürel farklılıklar (Dökmen, 2015; Gürüz & Temel Eğinli, 2014; Tutar & Yılmaz, 2005; Sinan, 2019; Öztürk, 2019; Kıran, 2008; Uzuntaş, 2013).

Araştırma kapsamında işlenecek bir diğer konu olan iletişim kaygısı etkili iletişim kurmayı engelleyici bir unsur olarak görülmektedir. Gencer'e (2018) göre iletişim kaygısı, insanlarla iletişim kurmaktan, konuşma, yazma gibi dil becerilerini kullanmaktan korkma ve endişe duymadır. İletişim kaygısı, iletişim kurmaktan korkan veya kaçınan bireylerin bu durumlarını açıklayan duygudur. İletişim kaygısı, sosyal hayatta sürüp giden iletişime katılma veya katılma isteğinin geri çevrilmesine ilişkin duyulan korkudur (Çakmak, 2014). McCroskey & Beatty'e (1998) göre yüksek düzeyde iletişim kaygısına sahip olan bireyler, daha az iletişim kurarlar ve iletişim kurmak için az çaba sarfederler. İletişim kaygısı yaşayan bireyler, yanlış bir şey söylemekten, yanlış anlaşılmaktan korktukları, kendisiyle alay edileceği ve küçümseneceklerinden çekindikleri için etkili iletişim kuramazlar. Bu durumlar, aynı zamanda olumsuz tutum geliştirmeye ve ön yargıya neden olur. İletişim kaygısı yaşayan birey, kaynak konumunda iken sahip olduğu ön yargı ve tutumlardan dolayı mesajı net ve anlaşılır iletemeyeceği gibi alıcı konumunda iken de eksik ya da yanlış geri bildirim verebilir. Yaşadığı iletişim kaygısı nedeniyle dil becerilerini rahat kullanamaz, bu durum da iletişimi engeller.

Problem Durumu

Sosyal bir varlık olan bireyin bulunduğu toplumda yer edinmesi, oraya uyum sağlaması ve toplumu geliştirmesi için iletişim kurması gerekmektedir. İletişim birey için bir zorunluluktur. Bireyin kurduğu ilişkiler yaşam kalitesini belirler. Kendisini ve başkasını anlayan, karşısındaki kişiler ile empati kurarak onlara ön yargısız yaklaşan, yeni fikirlere açık bireyler, etkili iletişim becerisine sahip bireylerdir. Etkili iletişim sayesinde kurulan karşılıklı anlayış ve saygının hâkim olduğu bir toplumda demokrasi kültürü yerleşir ve bu durum da devletin her alanda gelişerek çağdaş medeniyetler seviyesine erişmesine yardımcı olur. (Cüceloğlu, 2019).

Eğitimin etkili iletişime sahip bireyleri yetiştirmede önemli bir yeri olduğu düşünüldüğünde; öğretmenlerin etkili iletişim kurabilen öğrenciler yetiştirerek toplumun gelişmesini sağlayacakları söylenebilir. Ayrıca eğitim iletişim aracılığıyla verilir ve öğretmenlik bir iletişim mesleğidir. Bu nedenle etkili iletişimin eğitim-öğretimdeki rolü yadsınamayacak derecede büyüktür.

Türkçe öğretmenlerinin hem ana dil bilincini hem de ana dil kurallarını kültürel öğelerle destekleyerek vermeleri gerekmektedir. Dolayısıyla bir Türkçe öğretmenin dil eğitimini etkili şekilde verebilmesi için etkili iletişim becerisine sahip olması gerekir. Türkçe öğretmenleri ancak etkili iletişim kurarak çağın gereklerine, toplumun beklentisine uygun bireyler yetiştirebilirler. Etkili iletişim kurabilen öğretmenler, bu becerilerini gerek sınıf içinde gerekse sosyal ortamda

kullanarak başta öğrencileri olmak üzere çevrelerindeki tüm insanlara örnek olurlar. Öğretmenler bu yönleriyle öğrencilerinin de etkili iletişim becerilerini kazanmasını sağlarlar. Etkili konuşan, etkin dinleyen, ben dilini kullanan, empati ile yaklaşan ve sözsüz iletişim becerilerini kullanan Türkçe öğretmenleri hem öğrencilerini hem de toplumu geliştirirler. Özetle; Türkçe öğretmenlerinin etkili iletişim becerisine sahip olarak yetişmeleri büyük önem taşımaktadır. Etkili iletişim becerisinin nasıl kazanılacağına belirlenmesi ve bu kazanımların edinilmesi için önlemler alınması, Türkçe öğretmenlerinin mesleklerinde daha başarılı olmalarını sağlayacaktır. Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim becerileri üzerinde hangi unsurların etkisi olduğunu belirlemeyi amaçlayan araştırma bu yönden önem arz etmektedir. Bu kapsamda araştırmanın problem durumu Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim becerilerinin ve iletişim kaygılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi, iletişim kaygılarının etkili iletişim becerileri üzerinde bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesidir. Araştırmada kullanılan değişkenler etkili iletişim becerisi ve iletişim kaygısı üzerine yapılan araştırmalar (Aksungur, 2018; Bayram, 2013; Çakmak, 2014; Elgünler & Fener, 2011; Gencer, 2018; Sinan, 2019) ve üç alan uzmanının görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Belirtilen amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim becerileri ne düzeydedir?
- Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygıları ne düzeydedir?
- Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı düzeyleri ile etkili iletişim düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
- Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri arasında aile yapısına göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri arasında kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri arasında anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri arasında baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri arasında aile gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?

- Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri arasında doğup büyüdüğü yere göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri arasında mezun oldukları lise türüne göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri arasında sosyal ve sportif etkinliklere katılma durumlarına göre anlamlı bir farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada betimleyici, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırma ile Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın bir başka amacı ise Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri ile bazı bağımsız değişkenler arasında ilişki olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Betimsel istatistik, bir örneklem üzerinde bir değişkene yönelik sayısal verilerin toplanması, betimlenmesi, sunulmasını içeren istatistiksel işlemler sürecidir (Karadağ, 2010; Creswell, 2019; Büyüköztürk, 2010). Bu araştırma, verilerin değerlendirilmesi bakımından ölçme, veri işleme, istatistikî yöntemlerle betimleme kullanıldığından nicel bir çalışmadır.

Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Türkiye’de devlet üniversitelerinde öğrenim gören Türkçe öğretmeni adayları oluşturmaktadır. Evrenden rastgele örnekleme yöntemi ile çalışmanın örneklem grubu oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklemini 2020-2021 eğitim öğretim yılı güz döneminde devlet üniversitelerinde öğrenim gören 194 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Türkçe öğretmeni adaylarına ait bazı demografik bilgiler (cinsiyet, aile yapısı, kardeş sayısı, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, aile gelir düzeyi, doğup büyüdüğü yer, mezun olunan lise türü, spor etkinliği veya sanatsal etkinlik eğitimi alma / katılma durumu) Kişisel Bilgi Formu ile elde edilmiştir. Bu formula elde edilen bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1**Türkçe Öğretmeni Adaylarının Demografik Bilgileri**

Değişkenler		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	136	70.1
	Erkek	58	29.9
Aile Yapısı	Çekirdek Aile	164	84.5
	Geniş Aile	30	15.5
Kardeş Sayısı	0	13	6.7
	1	32	16.5
	2	44	27.2
	3	43	22.2
	4 ve üzeri	62	32.0
Anne Eğitim Düzeyi	Okuryazar Değil	37	19.1
	İlkokul	80	41.2
	Ortaokul	35	18.0
	Lise	30	15.5
	Lisans	12	6.2
	Yüksek L.	0	0
	Doktora	0	0
Baba Eğitim Düzeyi	Okuryazar Değil	7	3.6
	İlkokul	67	34.5
	Ortaokul	31	16.0
	Lise	60	30.9
	Lisans	27	13.9
	Yüksek L.	2	1.0
	Doktora	0	0
Aile Gelir Düzeyi	Asgari ücret altı	35	18
	Asgari ücret	43	22.2
	2825-3825 TL	54	27.8
	3825-4825 TL	26	13.4
	4825-5825 TL	23	11.9
	5825 ve üstü TL	13	6.7
	Doğup Büyüdüğü Yer	Köy-kasaba	39
İlçe		54	27.8
İl		47	24.2
Büyükşehir		54	27.8
Mezun Olunan Lise Türü		Anadolu Lisesi	129
	İmam Hatip L.	22	11.3
	Meslek Lisesi	10	5.2
	Diğer	28	14.4
	Sosyal Bilimler L.	5	2.6
	Spor E. ve Sanatsal E. Eğitimi Alma / Katılma Durumu	Evet	80
Hayır		114	58.8
Toplam		194	100

Araştırmanın örnekleminde kadın Türkçe öğretmeni adaylarının sayısı (136), erkek Türkçe öğretmeni adaylarının sayısından (58) daha fazladır.

Örneklemin rastgele seçilmesinden ve uç değerlerde olan verilerin örneklem dışına alınmasından dolayı sayılar eşitlenememiştir. Tablo 1’de çekirdek aile yapısının (164) daha fazla olduğu, anne ve baba eğitim düzeylerinde ilkökul mezunu anne (80) ve babanın (67) yüksek sayıda olduğu gözlenmektedir. Aynı zamanda tabloda okuryazar olmayan anne sayısının (37) fazlalığı da dikkat çekmektedir. Aile gelir düzeyinin 2825-3825 TL (54) ve asgari ücret (43) düzeylerinde yoğunlaştığı, Türkçe öğretmeni adaylarının doğup büyüdükleri yerleşim yeri olarak çoğunlukla büyükşehir (54) ve ilçede (54) yaşadıkları, lise türü olarak Anadolu lisesinden (129) mezun oldukları gözlenmektedir. Spor ve sanatsal etkinliklere katılmayan ya da bu etkinliklerin eğitimini almayan Türkçe öğretmeni adaylarının sayısı (114), katılan / alanlara (80) göre daha fazladır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin elde edilmesinde Kişisel Bilgi Formu, Buluş & diğerleri (2017) tarafından geliştirilen Etkili İletişim Becerileri Ölçeği ve Çakmak (2018) tarafından uyarlanan İletişim Kaygısı Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formunda; Türkçe öğretmeni adaylarının cinsiyetlerini, aile yapılarını, kardeş sayılarını, anne ve baba eğitim düzeylerini, aile gelir düzeylerini, doğup büyüdükleri yeri, mezun olunan lise türünü, spor etkinliği veya sanatsal etkinlik eğitimi alma / katılma durumlarını belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Kişisel Bilgi Formu’ndaki ifadeler seçenek sayısına göre 1 puandan başlanmak üzere 1’er puanlık artış yapılarak kodlanmıştır.

Buluş & diğerleri (2017) tarafından geliştirilen Etkili İletişim Becerileri Ölçeği, 5’li Likert tipte, 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 15, 16, 28, 32, 33. maddeleri, tersten puanlanacak maddelerdir. Ölçekteki maddeler “hiç uygun değil=1”, “çok az uygun=2”, “kısmen uygun=3”, “çoğunlukla uygun=4”, “tamamen uygun=5” aralığında puanlanmaktadır. Ters maddelerin kodlaması olumlu maddelerin tam tersi (1, 2, 3, 4, 5) şeklindedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 34, en yüksek puan ise 150’dir. Bu bağlamda ölçekten alınan puan ortalaması yükseldikçe katılımcının etkili iletişim düzeyinin artacağı, puan ortalaması düştükçe etkili iletişim düzeyinin azalacağı şeklinde yorum yapılmaktadır.

Çakmak (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan İletişim Kaygısı Ölçeği, 5’li Likert tipte 24 maddeli bir ölçektir. Ters puanlanacak maddelerin olmadığı ölçekteki maddeler “1” ile “5” aralığında puanlanmaktadır. Ölçeğin toplam puanı ile ilgili düzeyler şu şekildedir (Çakmak, 2018):

- Toplam puan 81-120 (puan > 80) ise yüksek düzey iletişim kaygısı

- Toplam puan 51-80 arasında ise orta düzey iletişim kaygısı
- Toplam puan 24-51 arasında olan (puan < 51) ise düşük düzey iletişim kaygısı

Bu bağlamda bu ölçekten alınan puan ortalaması yükseldikçe katılımcının iletişim kaygısının artacağı, puan ortalaması düştükçe iletişim kaygısının azalacağı şeklinde yorumlanabilir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerini toplamak için öncelikle ölçekler belirlenmiş, ölçekleri geliştiren araştırmacılardan e-posta yoluyla yasal izinler alınmış, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan etik kurul izni alınmıştır (22.02.2021 tarih / E.6168). Uygulama sürecinde araştırmaya katılan Türkçe öğretmeni adaylarından veriler toplanırken katılımcı gönüllülüğüne riayet edilmiştir. Covid-19 salgını nedeniyle üniversitelerde yüz yüze eğitim yapılamadığından, ölçme aracı sanal ortama aktarılarak bir link üretilmiş ve bu link paylaşımı üzerinden Türkçe öğretmeni adaylarına ulaşılmıştır. Ölçekler uygulandıktan sonra verilerin analizi sürecine geçilmiştir. Verilerin analizinde SPSS programından yararlanılmıştır.

Araştırma analizinde öncelikle ölçeklerden elde verilerin normal dağılıp dağılmadığına ve varyansların homojenliğine bakılarak uygun olan istatistiksel işlemler yapılmıştır. Ölçeklerden alınan verilerin normal dağılım gösterdiği (Etkili İletişim Becerileri Ölçeği Kolmogorov-Smirnov anlamlılık değeri= .053 >.05 ve İletişim Kaygısı Ölçeği Kolmogorov-Smirnov anlamlılık değeri= .200 >.05) tespit edilmiştir. Bu nedenle istatistiksel analizlerde parametrik testler kullanılmıştır. Parametrik testlerden “tek yönlü varyans analizi (ANOVA)” ve “bağımsız örneklem için t-testi” kullanılmıştır. Standart sapma, ortalama, frekans ve yüzde değerleri de hesaplanmıştır. Verilerden elde edilen sonuçlar $p < .05$ anlamlılık düzeyi dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Etkili İletişim Becerileri Ölçeğinin toplam Cronbach Alfa değeri ise $\alpha = 0,92$ olarak hesaplanmıştır. α (alpha) katsayısı $0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir (Tavşancıl, 2006). Bu ölçütlere göre araştırmada kullanılan etkili iletişim becerileri ölçeğinin yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir.

İletişim Kaygısı Ölçeğinin toplam Cronbach Alfa değeri ise $\alpha = 0,94$ olarak hesaplanmıştır. α (alpha) katsayısı $0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir (Tavşancıl, 2006). Bu ölçütlere göre araştırmada kullanılan iletişim kaygısı ölçeğinin yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde; Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim becerileri ölçeği ve iletişim kaygısı ölçeğinden aldıkları toplam puanların bazı demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği ile adayların iletişim kaygısı düzeylerinin etkili iletişim becerileri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeyleri

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim becerileri ölçeği ve iletişim kaygısı ölçeğinden aldıkları toplam puanların ortalaması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeyleri			
Ölçek Toplam Puan	N	\bar{x}	Ss
Etkili İletişim	194	136,09	15,73
İletişim Kaygısı	194	60,70	14,56

Tablo 2'ye göre Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim becerileri ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması $\bar{x}=136,09$ 'dur. Buluş & diğerlerinin (2017) belirttikleri puan aralığına göre Türkçe öğretmeni adayları yüksek etkili iletişim düzeyine sahiptir. Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması $\bar{x}=60,70$ 'dir. Bu ortalama, Çakmak'a (2018) göre Türkçe öğretmeni adaylarının orta düzeyde iletişim kaygısına sahip olduğunu gösterir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim Düzeyleri ile İletişim Kaygısı Düzeyleri Arasındaki İlişki

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim düzeyleri ile iletişim kaygısı düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim Düzeyleri ile İletişim Kaygısı Düzeyleri Arasındaki İlişki

		İletişim kaygısı toplam puan	Etkili iletişim toplam puan
Pearson	İletişim kaygısı	1,000	-,482
Korelasyon	Etkili iletişim	-,482	1,000
Sig. (2 tailed)	İletişim kaygısı	.	,000
	Etkili iletişim	,000	.
N	İletişim kaygısı	194	194
	Etkili iletişim	194	194

Tablo 3'e göre Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim düzeyleri ile iletişim kaygısı düzeyleri arasında yüksek düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki görülmektedir, $r=-,482$; $p<.01$. Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak 0,70-1,00 arasında olması yüksek düzeyde bir ilişki olduğunu gösterir (Büyüköztürk, 2010). Bu bulguya göre Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı arttıkça etkili iletişim düzeyi azalır ya da etkili iletişim düzeyi arttıkça iletişim kaygısı azalır şeklinde yorum yapılabilir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Cinsiyete Göre Durumu

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için t-testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Varyansların homojen olup olmadığını test etmek için de Levene testi yapılmış ve varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p_{\text{etkili i.}}=.265$, $p>.05$ ve $p_{\text{kaygı}}=.313$, $p>.05$).

Tablo 4

Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Ölçek toplam puan	Cinsiyet	N	\bar{x}	S	Sd	t	p
İletişim kaygısı	Kadın	136	60,28	16,23	192	,561	,576
	Erkek	58	61,27	14,57			
Etkili iletişim	Kadın	136	138,90	12,88	192	4,29	,000
	Erkek	58	129,50	16,18			

Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı düzeyleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(192) = .561$, $p>.05$.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim Becerileri ile İletişim Kaygıları...

Kadın öğretmen adaylarının iletişim kaygısı ölçeğinden aldıkları ortalama puan ($\bar{x} = 60,28$), erkek öğretmen adaylarının ortalama puanına ($\bar{x} = 61,27$) yakındır. Buna göre Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur denilebilir. Bu bulgu, Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı düzeyleri üzerinde cinsiyetin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim düzeyleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t(192) = 4.29$, $p < .05$. Kadın öğretmen adaylarının etkili iletişim düzeyleri ($\bar{x} = 138,90$), erkek öğretmen adaylarına göre ($\bar{x} = 129,50$) daha yüksektir. Buna göre Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Bu bulgu, Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim düzeyleri üzerinde cinsiyetin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Aile Yapısına Göre Durumu

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinin aile yapısına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için t-testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Varyansların homojen olup olmadığını test etmek için de Levene testi yapılmış ve varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p_{\text{etkili i.}} = .338$, $p > .05$ ve $p_{\text{kaygı}} = .779$, $p > .05$).

Tablo 5

Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Aile Yapısına Göre T-Testi Sonuçları

Ölçek toplam puan	Cinsiyet	N	\bar{x}	S	Sd	t	p
İletişim kaygısı	Çekirdek aile	164	60,38	15,66	192	,655	,513
	Geniş aile	30	62,43	16,22			
Etkili iletişim	Çekirdek aile	164	136,11	14,42		,051	,959
	Geniş aile	30	135,96	15,60			

Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı düzeyleri aile yapısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(192) = .655$, $p > .05$. Çekirdek aile yapısına sahip Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı ölçeğinden aldıkları ortalama puan ($\bar{x} = 60,38$), geniş aile yapısına sahip adayların

ortalama puanına ($\bar{x} = 62,43$) yakındır. Bu bulgu, Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı düzeyleri üzerinde sahip oldukları aile yapısının istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim düzeyleri aile yapısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(192) = .051$, $p > .05$. Çekirdek aile yapısına sahip Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ölçeğinden aldıkları ortalama puan ($\bar{x} = 136,11$), geniş aile yapısına sahip adayların ortalama puanına ($\bar{x} = 135,96$) yakındır. Buna göre Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim düzeyleri ile aile yapıları arasında anlamlı bir ilişki yoktur denilebilir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Kardeş Sayısına Göre Durumu

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinin kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Varyansların homojen olup olmadığını test etmek için de Levene testi yapılmış ve varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p_{etkili\ i} = .386$, $p > .05$ ve $p_{kaygı} = .074$, $p > .05$).

Tablo 6

Kardeş Sayısına Göre Türkçe Öğretmen Adayların Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin ANOVA Sonuçları

Toplam puan	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
İletişim kaygısı	Gruplar arası	1868,576	4	467,144	1,924	,108
	Gruplar içi	45890,084	189	242,805		
	Toplam	47758,660	193			
Etkili iletişim	Gruplar arası	1090,247	4	272,562	1,292	,275
	Gruplar içi	39868,083	189	210,942		
	Toplam	40958,330	193			

Tablo 6'ya göre Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri ile kardeş sayısı arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($F_{kaygı4-189} = 1,924$ $p > .05$ ve $F_{etkili4-189} = 1,292$ $p > .05$). Bu bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının kardeş sayılarının, etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Anne Eğitim Düzeyine Göre Durumu

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinin anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Varyansların homojen olup olmadığını test etmek için de Levene testi yapılmış ve varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p_{etkili\ i}=.905$, $p> .05$ ve $p_{kaygı}=.004$, $p> .05$).

Tablo 7

Anne Eğitim Düzeyine Göre Türkçe Öğretmen Adayların Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin ANOVA Sonuçları

Toplam puan	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
İletişim kaygısı	Gruplar arası	2911,909	4	727,977	13,068	,018
	Gruplar içi	44846,751	189	237,284		
	Toplam	47758,660	193			
Etkili iletişim	Gruplar arası	1870,534	4	467,633	2,261	,064
	Gruplar içi	39087,796	189	206,814		
	Toplam	40958,330	193			

Tablo 7’ye göre Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri ile anne eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($F_{kaygı4-189} = 13,068$ $p> .05$ ve $F_{etkili4-189} = 2,261$ $p> .05$). Bu bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının anne eğitim düzeylerinin, etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Baba Eğitim Düzeyine Göre Durumu

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinin baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 8’de verilmiştir. Varyansların homojen olup olmadığını test etmek için de Levene testi yapılmış ve varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p_{etkili\ i}=.062$, $p> .05$ ve $p_{kaygı}=.445$, $p> .05$).

Tablo 8

Baba Eğitim Düzeyine Göre Türkçe Öğretmen Adayların Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin ANOVA Sonuçları

Toplam puan	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
İletişim kaygısı	Gruplar arası	2928,313	5	585,663	2,456	,035
	Gruplar içi	44830,347	188	238,459		
	Toplam	47758,660	193			
Etkili iletişim	Gruplar arası	1715,409	5	343,082	1,644	,150
	Gruplar içi	39242,920	188	208,739		
	Toplam	40958,330	193			

Tablo 8'e göre Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri ile baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($F_{kaygı5-188} = 2,456 p > .05$ ve $F_{etkili5-188} = 1,644 p > .05$). Bu bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının baba eğitim düzeylerinin, etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Aile Gelir Düzeyine Göre Durumu

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinin aile gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 9'da verilmiştir. Varyansların homojen olup olmadığını test etmek için de Levene testi yapılmış ve varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p_{etkili i.} = .560, p > .05$ ve $p_{kaygı} = .006, p > .05$).

Tablo 9

Aile Gelir Düzeyine Göre Öğrencilerin Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin ANOVA Sonuçları

Toplam puan	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
İletişim kaygısı	Gruplar arası	1940,224	5	388,045	1,592	,164
	Gruplar içi	45818,436	188	243,715		
	Toplam	47758,660	193			
Etkili iletişim	Gruplar arası	1837,940	5	367,588	1,767	,122
	Gruplar içi	39120,390	188	208,087		
	Toplam	40958,330	193			

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim Becerileri ile İletişim Kaygıları...

Tablo 9'a göre Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri ile aile gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($F_{\text{kaygı5-188}} = 1,592$ $p > .05$ ve $F_{\text{etkili5-188}} = 1,767$ $p > .05$). Bu bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının baba eğitim düzeylerinin, etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Doğup Büyüdüğü Yere Göre Durumu

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinin doğup büyüdüğü yere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 10'da verilmiştir. Varyansların homojen olup olmadığını test etmek için de Levene testi yapılmış ve varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p_{\text{etkili i.}} = .572$, $p > .05$ ve $p_{\text{kaygı}} = .662$, $p > .05$).

Tablo 10

Doğup Büyüdüğü Yere Göre Türkçe Öğretmen Adayların Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin ANOVA Sonuçları

Toplam puan	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
İletişim kaygısı	Gruplar arası	1791,748	3	597,249	2,469	,063
	Gruplar içi	45966,912	190	241,931		
	Toplam	47758,660	193			
Etkili iletişim	Gruplar arası	1411,111	3	470,370	2,260	,083
	Gruplar içi	39547,219	190	208,143		
	Toplam	40958,330	193			

Tablo 10'a göre Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri ile doğup büyüdüğü yerleşim yeri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($F_{\text{kaygı3-190}} = 2,469$ $p > .05$ ve $F_{\text{etkili3-190}} = 2,260$ $p > .05$). Bu bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının doğup büyüdüğü yerleşim yerinin, etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Mezun Olunan Lise Türüne Göre Durumu

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinin mezun olunan lise türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip

göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 11’de verilmiştir. Varyansların homojen olup olmadığını test etmek için de Levene testi yapılmış ve varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p_{\text{etkili i.}}=.407$, $p> .05$ ve $p_{\text{kaygı}}=.452$, $p> .05$).

Tablo 11

Mezun Olunan Lise Türüne Göre Türkçe Öğretmen Adayların Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin ANOVA Sonuçları

Toplam puan	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
İletişim kaygısı	Gruplar arası	329,852	4	82,463	,329	,859
	Gruplar içi	47428,808	189	250,946		
	Toplam	47758,660	193			
Etkili iletişim	Gruplar arası	529,382	4	132,345	,619	,650
	Gruplar içi	40428,948	189	213,910		
	Toplam	40958,330	193			

Tablo 11’e göre Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri ile mezun oldukları lise türü arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($F_{\text{kaygı4-189}} = ,329$ $p> .05$ ve $F_{\text{etkili4-189}} = ,650$ $p> .05$). Bu bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının mezun oldukları lise türünün etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Sosyal ve Sportif Etkinliklere Göre Durumu

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinin sosyal ve sportif etkinliklere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için t-testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 12’de verilmiştir. Varyansların homojen olup olmadığını test etmek için de Levene testi yapılmış ve varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p_{\text{etkili i.}}=.265$, $p> .05$ ve $p_{\text{kaygı}}=.313$, $p> .05$).

Tablo 12

Etkili İletişim ve İletişim Kaygısı Düzeylerinin Sosyal ve Sportif Etkinliklere Göre T-Testi Sonuçları

Ölçek toplam puan	Sosyal ve S. E. K.	N	\bar{x}	S	Sd	t	p
İletişim	Evet	80	55,57	14,88	192	-3,943	,000
kaygısı	Hayır	114	64,29	15,36			
Etkili iletişim	Evet	80	140,17	12,98		3,355	,001
	Hayır	114	133,22	14,96			

Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı düzeyleri, sosyal ve sportif etkinliklere katılma durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t(192) = .3,943$, $p < .05$. Sosyal ve sportif etkinliklere katılan Türkçe öğretmen adaylarının iletişim kaygısı ölçeğinden aldıkları ortalama puan ($\bar{x} = 55,57$), katılmayan öğretmen adaylarının ortalama puanından ($\bar{x} = 64,29$) azdır. Buna göre Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı düzeyleri ile sosyal ve sportif etkinliklere katılma durumları arasında anlamlı bir ilişki vardır denilebilir. Bu bulgu, sosyal ve sportif etkinliklere katılan Türkçe öğretmeni adaylarının katılmayanlara göre iletişim kaygısı düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim düzeyleri sosyal ve sportif etkinliklere katılma durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t(192) = 3.355$, $p < .05$. Sosyal ve sportif etkinliklere katılan Türkçe öğretmen adaylarının etkili iletişim ölçeğinden aldıkları ortalama puan ($\bar{x} = 140,17$), katılmayan öğretmen adaylarının ortalama puanından ($\bar{x} = 133,22$) daha fazladır. Bu bulgu, sosyal ve sportif etkinliklere katılan Türkçe öğretmeni adaylarının katılmayanlara göre etkili iletişim düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri belirlenmiştir. Etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri cinsiyet, aile yapısı, kardeş sayısı, anne ve baba eğitim düzeyi, aile gelir düzeyi, doğup büyüdüğü yerleşim yeri, mezun olunan lise türü, spor / sanat eğitimi alma (veya bu tür etkinliklere katılma) durumları bakımından incelenmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeyleri arasındaki ilişki de bu araştırmayla belirlenmiştir.

Türkçe öğretmeni adayları yüksek düzeyde etkili iletişim becerisine ve orta düzeyde iletişim kaygısına sahiptir. (Aksungur, 2018; Şara & Güney, 2015;

Baykara Pehlivan, 2005; Günay, 2003) tarafından yapılan çalışmalarda da öğretmen adaylarının yüksek etkili iletişim düzeyine sahip oldukları belirtilmiştir. Durukan & Maden'in (2010) öğretmenlerle yaptıkları çalışmada ise öğretmenlerin düşük düzeyde iletişim becerisine sahip oldukları belirtilmiştir.

Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı ile etkili iletişim düzeyleri arasında negatif yönde, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygısı arttıkça etkili iletişim düzeyleri azalmaktadır bir başka ifadeyle yüksek düzeyde etkili iletişim becerisine sahip Türkçe öğretmeni adayları düşük düzeyde iletişim kaygısı taşımaktadır. İletişim kaygısı, sosyal hayatta sürüp giden iletişime katılma veya katılma isteğinin geri çevrilmesine ilişkin duyulan korkudur (Çakmak, 2014). McCroskey & Beatty'e (1998) göre yüksek düzeyde iletişim kaygısına sahip olan bireyler, daha az iletişim kurarlar ve iletişim kurmak için daha az çaba sarfederler. İletişim kaygısı yaşayan bireyler, yanlış bir şey söylemekten, yanlış anlaşılmaktan korkarlar; kendileriyle alay edileceği ve küçümsenecekleri endişesiyle çekindikleri için etkili iletişim kuramazlar.

Kadın Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim düzeyleri erkek Türkçe öğretmeni adaylarına göre daha yüksektir. Literatürde etkili iletişim becerileri ile ilgili yapılan çalışmalarda kadın öğretmen adayların lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu araştırmaların sonuçları araştırmanın sonucu ile paralellik göstermektedir (Korkut, 2005; Milli & Yağcı, 2017; Yetişkin 2016; Ocak & Erşen, 2015; Çetinkaya, 2011; Nacar & Tümkaya, 2010; Durukan & Maden, 2010; Sezgin, 2019). Yapılan bazı araştırmalarda ise cinsiyet değişkeninin iletişim becerilerinde etkili olmadığı belirtilmiştir (Günay, 2003; Bozkurt Bulut, 2004; Baykara Pehlivan, 2005; Dilekmen, Başçı & Bektaş, 2008; Gülbahçe, 2010; Tunçeli, 2013; Kadakal & Alver, 2017; Aksungur, 2018). Köseleler (2006) lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde iletişim kaygısına sahip olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının iletişim kaygıları üzerinde cinsiyet faktörünün etkisinin olmadığına yönelik elde edilen sonuç ile Köseleler'in (2006) çalışması örtüşmemektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının sahip oldukları kardeş sayısına göre etkili iletişim düzeyleri ve iletişim kaygısı düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık yoktur. Özer'in (2011) ve Sezgin'in (2019) çalışmalarının sonuçları ile çalışmanın sonucu örtüşmemektedir. Bu çalışmalarda kardeş sayısı birden fazla olan öğretmen adaylarının empati kurma açısından yüksek iletişim becerisine sahip oldukları belirtilmiştir. Kardeş sayısının fazla olması ev içerisinde bireyin daha fazla paylaşımda bulunması ve sosyalleşmesi anlamına gelir. İletişim

kuracağı kardeşlerin varlığı bireyin etkili iletişim becerisinin gelişmesinde önemli yeri olan empati duygusunun artmasını sağlamış olabilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının mezun oldukları lise türüne göre etkili iletişim düzeyleri ve iletişim kaygısı düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık yoktur. Acar (2009) araştırmasında Anadolu lisesinden mezun olan öğretmen adaylarının etkili iletişim becerilerine sahip olduğunu belirtirken; Sezgin (2019) Sosyal Bilgiler öğretmen adayları üzerinde yaptığı çalışmasında etkili iletişim becerisi üzerinde mezun olunan lise türünün etkili olmadığını belirtmiştir. Sezgin'in (2019) çalışması ile bu çalışmanın sonucu paralellik göstermektedir. Millî Eğitim Bakanlığının son yıllarda tüm ortaöğretim kurumlarında ortak öğretim programı uygulamasının böyle bir farkın ortaya çıkmamasında etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmada, Türkçe öğretmeni adaylarının sahip oldukları aile yapısının onların etkili iletişim düzeyi ve iletişim kaygısı düzeylerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani çekirdek aile ya da geniş ailede yetişen Türkçe öğretmenlerinin etkili iletişim düzeyleri ve iletişim kaygısı düzeyleri farklı değildir. Sezgin (2019) yaptığı çalışmada Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının etkili iletişim becerilerinde yetiştikleri aile türünün anlamlı bir farklılık yaratmadığını belirtmiştir. Bu sonuç çalışmadan elde edilen sonuç ile örtüşmektedir.

Çetinkaya (2011) ve Özer (2011) anne ve baba eğitim düzeyinin iletişim becerilerinde etkili olduğunu belirtirken, Sezgin (2019) anne ve baba eğitim düzeyinin öğretmen adaylarının iletişim becerilerinde etkisi olmadığını belirtmiştir. Çalışmada anne ve baba eğitim düzeyinin Türkçe öğretmen adaylarının etkili iletişim düzeylerinde anlamlı etkisinin olmaması Sezgin'in (2019) çalışmasıyla paralellik göstermektedir.

Aile gelir düzeyinin Türkçe öğretmen adaylarının etkili iletişim ve iletişim kaygısı düzeylerinde anlamlı etkisinin olmaması, Kadakal & Alver'in (2017) ve Sezgin'in (2019) çalışmalarındaki sonuçlarla örtüşmektedir.

Araştırmada, Türkçe öğretmeni adaylarının doğup büyüdüğü yerleşim yerinin etkili iletişim düzeyleri ve iletişim kaygısı düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucu elde edilmiştir. Özer (2011) yaptığı çalışmada bu sonuca benzer bir sonuca ulaşmıştır. Sezgin (2019) ise büyükşehir, il, ilçede doğup büyüyen öğretmen adaylarının köylerde doğup büyüyenlere oranla daha yüksek iletişim becerisine sahip olduğunu belirtmiştir. Bu sonuç ise çalışmadan elde edilen sonuç ile ters düşmektedir.

Sosyal ve sportif etkinliklere katılan Türkçe öğretmeni adaylarının katılmayanlara göre iletişim kaygı düzeyleri düşük, etkili iletişim düzeyleri ise yüksektir. Kadakal ve Alver (2017) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri ile spor yapma durumları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu, spor yapan öğrencilerin iletişim becerilerinin yüksek olduğunu belirtirken sanatla uğraşan öğrencilerin iletişim becerilerinde bir etkinin olmadığını bulmuştur. Liu ve Tan (2019) araştırmalarında sosyal etkinliklerden yararlanılmasının öğrencilerin öğrenme faaliyetlerini geliştirebileceğine vurgu yapmışlardır.

Türkçe öğretmeni adaylarının etkili iletişim becerilerinin artırılması ve iletişim kaygılarının azaltılması, kadın ve erkek öğretmen adayları arasındaki farkın en aza indirgenmesi için gerekli çalışmalar yapılabilir. Türkçe öğretmeni adayları iletişim kaygılarının düşük, etkili iletişim becerilerinin yüksek düzeyde olmasını sağlayacak sosyal ve sportif etkinliklere katılmaları yönünde motive edilebilir. Eğitim fakültelerinde seçmeli ders durumunda olan etkili iletişim dersinin öğretmenlik meslek bilgisi dersleri kategorisine alınması ile tüm öğretmen adaylarının bu dersi okumaları sağlanabilir. Bu araştırma farklı örneklem grubu ve değişkenlerle farklı alanlarda yapılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Acar, V. (2009). *Öğretmen Adaylarının İletişim Becerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksungur, G. (2018). *Türkçe Öğretmenlerinin Sınıf İçi Etkili İletişim Becerileri Algılarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baykara Pehlivan, K. (2005). Öğretmen adaylarının iletişim becerisi algıları üzerine bir çalışma. *İlköğretim-Online*, 4(2), 17-23.
- Bayram, L. (2013). *Düzenli Spor Yapmanın İslahevlerindeki Çocuk ve Gençlerin Sosyal Uyum ve İletişim Becerileri Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Bozkurt Bulut, N. (2004). İlköğretim sınıf öğretmenlerinin iletişim becerilerine ilişkin algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 443-452.

- Buluş, M., Atan, A. & Erten Sarıkaya, H. (2017). Etkili iletişim becerileri: bir kavramsal çerçeve önerisi ve ölçek geliştirme çalışması. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(2), 575 - 590. <https://doi.org/10.15345/iojes.2017.02.020>
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı* (11. Baskı). Pegem Akademi.
- Canary D. J. & Brian H. S. (1987). Appropriateness and effectiveness perceptions of conflict strategies. *Human Communication Research*, 14(1), 83-118. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1987.tb00123.x>
- Cihangir Çankaya, Z. (2011). *Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Creswell, J. W. (2019). *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi* (çev. H. Ekşi). Edam.
- Cüceloğlu, D. (2002). *İletişim Donanımları*. Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (2019). *İnsan İnsana*. Remzi Kitabevi.
- Çakmak, V. (2014). *İletişim Kaygısının Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Olan Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Örnek Olay İncelemesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Çakmak, V. (2018). *İletişim Kaygısı ve Sosyal Medya*. 02: Eğitim Yayınevi.
- Çamlıyer H. & Çamlıyer, H. (1997). *Eğitim Bütünlüğü İçinde Çocuk Hareket Eğitimi ve Oyun*. Can Ofset.
- Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe öğretmen adaylarının iletişim becerilerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 567-576.
- Demirbay, U. (2010). *İletişim modelleri.*, U. Demirbay (Ed.), Etkili iletişim içinde s. 45-73. Pegem Akademi.
- Dilekmen, M., Başçı, Z. & Bektaş, F. (2008). Eğitim fakültesi öğrencilerinin iletişim becerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 231-242.
- Dökmen, Ü. (1998). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (2015). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. Remzi Kitabevi.

- DuBrin, A. J. (2005). *Fundamentals of Organizational Behavior*. (3rd edn.). South-Western, Thomson.
- Durukan, E. & Maden, S. (2010). Türkçe öğretmenlerinin iletişim becerileri üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilgiler Araştırmaları Dergisi*, (1)1, 59-74.
- Elgünler, T. & Fener, T. (2011). İletişimin kalitesini etkileyen engeller ve bu engellerin giderilmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*,1(1), 35-39.
- Gencer, Z. T. (2018). Sosyal medya kullanımının iletişim kaygısı bağlamında değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 11(2), 21-34. <https://doi.org/10.18094/josc.412915>
- Gökçe, O. (2006). *İletişim Bilimi / İnsan İlişkilerinin Anatomisi* (1. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Gülbahçe, Ö. (2010). K. K. Eğitim Fakültesi öğrencilerinin iletişim becerilerinin incelenmesi. *Atatürk Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12(2), 12-22.
- Günay, K. (2003). *Sınıf Yönetiminde Öğretmenlerin İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürüz, D. & Temel Eğinli, A. (2008). *İletişim Becerileri*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Gürüz, D. & Temel Eğinli, A. (2014). *Kişilerarası İletişim* (7. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Işık, Y. (2014). *İletişim Hayat Kurtarır*. Sis Yayıncılık.
- Kadakal, A. & Alver, B. (2017). Üniversite iletişim becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 2(2), 1-20.
- Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(1), 49-71.
- Kaya, A. (2011). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*. (3. Baskı). PegemA Akademi.
- Kıran, S. (2008). *Okulöncesi Dönemi Çocuklarına Yönelik Hazırlanan Masal ve Öykü Kitaplarında Geçen İletişim Engelleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Korkut, F. (2005). Yetişkinlere yönelik iletişim becerileri eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,(28)28, 143-149.
- Köseler, A. (2006). *Lise Öğrencilerinde İletişim Kaygısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçükaslan, N. (2014). *Etkili İletişim Teknikleri*. Ekin Kitabevi Yayınları.
- Liu, D. & Tan, X. (2019). Incorporating social events into school curriculum: How it relates to student growth. *Educational Planning*, 26(1), 43-50.
- McCroskey, J.C. & Beatty, M.J. (1998). Communication Apprehension. J.C. McCroskey, J.A. Daly, M.M. Martin, & M.J. Beatty, (Eds.), *Communication and Personality*, (pp. 215-231). Cresskill, Hampton Press.
- Milli, M. S. & Yağcı, U. (2017). Öğretmen adaylarının iletişim becerilerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 286- 298.
- Nacar, F. S. & Tümkaya, S. (2011). Sınıf öğretmenlerinin iletişim ve kişilerarası problem çözme becerilerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2), 493-511.
- Ocak, G. & Erşen, Z. B. (2015). Öğretmen adaylarının iletişim becerileri algılarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (33)33, 1-19.
- Oskay, Ü. (2014). *İletişimin Abc'si*. İnkılap Yayınevi.
- Önder, A. (2003). *Ailede İletişim: Konuşarak ve Dinleyerek Anlaşalım*. Morpa Kültür ve Yayınları.
- Özer, D. (2011). *Etkili İletişim Becerilerinin Sosyal Ortama Uyum Sağlamadaki İşlevi: Fırat Üniversitesi Uygulaması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, M. (2010). *İnsan, İletişim ve Dil* (3. Baskı). Akademik Kitaplar.
- Öztürk, R. (2019). *İlköğretim Dönemindeki Çocuklarla Etkili İletişim Yolları Üzerine Bir Analiz*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sezgin, S. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İşbirlikli Öğrenmeye Yönelik Tutumları ile Etkili İletişim Becerileri Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sinan, S. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İşbirlikli Öğrenmeye Yönelik Tutumları ile Etkili İletişim Becerileri Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şara, P. & Güney, Ü. (2015) Sınıf ve branş öğretmenlerinin iletişim becerileri düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Eşme ilçesi örneği. 2015 USOS Özel sayı 13210. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 195-205.
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların Ölçülmesi ve Spss ile Veri Analizi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Tunçeli, H. İ. (2013). Öğretmen adaylarının iletişim becerileri ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Sakarya örneği). *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(3), 51-58.
- Tutar, H. & Yılmaz, M. K. (2005). *Genel İletişim Kavramlar ve Modeller* (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Tutar, H., Yılmaz, M. K., & Eroğlu, Ö. (2012). *Genel ve Teknik İletişim*. Seçkin Yayıncılık.
- Uzuntaş, A. (2013). Etkili iletişim: anlatabilmek ve anlayabilmek. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(1), 11-30.
- Yetişkin, G. (2016). *Ergenlerde İletişim Becerileri ve Utangaçlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose of the Research: The purpose of this research is to examine the candidate Turkish teachers' effective communication skills and their level of communication apprehension regarding some variables, and to determine if there their level of communication apprehension has an effect on their effective communication skills.

Method: A correlational research method, which is a quantitative method measuring variables and assessing the correlation statistically, was employed in the study. By using the random sampling method, the sample of the research was selected. Hence, the research included 194 candidate Turkish teachers studying in the state universities during the fall of the academic years, 2020-2021. The independent variables (gender, the type of family, the number of siblings, mother's education status, father's education status, family socioeconomic status, the place they grew up, the type of high school, any art or sporting event) used in the research were gathered through the Personal Information Files. Also, The Effective Communication Skills Scale developed by Buluş and others (2017), and the Communication Apprehension Scale adapted by Çakmak (2018) were utilized in the research. Then, the data were analyzed by using the SPSS program.

Findings: The average score of the candidate Turkish teachers' effective communication skills is $\bar{x}=136,09$. According to the ranges indicated by Buluş et. al (2017), the candidate teachers have a high level of effective communication skills. The average score of their level of communication apprehension is $\bar{x}=60,70$. This average score is rated as a medium level of communication apprehension according to Çakmak (2018). Also, a high negative correlation has been detected between the candidates' effective communication skills and their level of communication apprehension. Any significant correlation between their level of communication apprehension and gender has not been observed. On the other hand, a significant change between their effective communication skills and gender has been observed. The type of family and the number of siblings do not influence the candidate teachers' effective communication skills as well as their level of communication apprehension. While the mother's education status has displayed a change, the father's education status does not show any impact considering the candidate teachers' effective communication skills and their level of communication apprehension. Any significant difference between the variables of family socioeconomic status, the place they grew up, and the type of high school and the dependent variables has not been detected in the research. Lastly, the research has discovered that the candidate teachers who have attended any sporting event have a lower level of communication apprehension, but with a higher level of effective communication skills.

Conclusion and Discussion: The candidate Turkish teachers have displayed a high level of effective communication skills and a medium level of communication apprehension. Similarly, the studies (Aksungur, 2018; Şara & Güney, 2015; Baykara Pehlivan, 2005; Günay, 2003) have detected that the candidate teachers have a high level of effective communication skills. However,

Durukan and Maden (2010) have observed a low level of effective communication skills in their study with the teachers.

There is a strong negative correlation between the candidate teachers' effective communication skills and their level of communication apprehension. The more they have communication apprehension, the less effective they display communication skills. In other words, the candidate teachers who have a high level of effective communication skills display a lower level of communication apprehension. Communication apprehension is the fear associated with communication with persons or people in society or avoiding communication with them (Çakmak, 2014). According to McCroskey and Beatty (1998), people who have a high level of communication apprehension display less effort to communicate or tend to communicate less.

The female candidate Turkish teachers' scores of effective communication skills are higher than the males'. Similarly, the studies in the literature have detected that female candidate teachers have showed a significant change compared to the male ones (Korkut, 2005; Milli & Yağcı, 2017; Yetişkin 2016; Ocak & Erşen, 2015; Çetinkaya, 2011; Nacar & Tümkaya, 2010; Durukan & Maden, 2010; Sezgin, 2019). However, there are some other studies indicating no significant change between gender and communication skills (Günay, 2003; Bozkurt Bulut, 2004; Baykara Pehlivan, 2005; Dilekmen, Başçı & Bektaş, 2008; Gülbahçe, 2010; Tunçeli, 2013; Kadakal & Alver, 2017; Aksungur, 2018).

There is no significant difference between the candidate teachers' effective communication skills as well as their level of apprehension and the number of siblings they have, which agrees with the studies by Özer (2011) and Sezgin (2019). On the other hand, they have stated that the candidate teachers who have more than one sibling show a higher level of communication skills in terms of establishing empathy.

There is no significant difference between the candidate teachers' effective communication skills as well as their level of apprehension and the type of high school they graduated from. Whereas Acar (2009) points out that the candidates who graduated from the Anatolian High Schools have a higher level of communication skills, Sezgin (2019) states that the type of high school does not influence the candidate teachers majoring in Social studies. Therefore, this research agrees with the study by Sezgin (2019).

The research has discovered that the type of family also does not have any effect on the candidate Turkish teachers' levels of effective communication skills and communication apprehension. Namely, the candidate teachers' scores of effective

communication skills and communication apprehension do not change due to a nuclear family or an extended family they live in. Likewise, Sezgin (2019) has noted that there is no significant change between the type of family and the candidate teachers' communication skills.

While Çetinkaya (2011) and Özer (2011) indicate the effect of parents' education status on effective communication, Sezgin (2019) points out that parents' education status does not influence. This research shares the same results with Sezgin (2019) since any significant difference between the parents' education status and the candidate teachers' effective communication skills has not been detected.

The result of the fact that the family socioeconomic status does not affect the candidate Turkish teachers' effective communication skills as well as their level of communication apprehension significantly agrees with the studies by Kadakal and Alver (2017) and Sezgin (2019).

The research has indicated that the place where the candidate teachers grew up does not also influence their effective communication skills and communication apprehension. Özer (2011) has pointed out a similar result in his study. On the other hand, Sezgin (2019) states that the candidate teachers who grew up in the metropolis or cities have a higher level of communication skills than the ones who grew up in villages. It is quite opposite of the result indicated by this research.

The candidate Turkish teachers who have attended any social or sporting event have a lower level of communication apprehension, but a higher level of communication skills when compared to the teachers who do not attend any event. Likewise, Kadakal and Alver (2017) note that there is a strong positive relationship between university students' communication skills and their habits of doing sports. However, they indicate that any similar effect does not occur on the students who are interested in arts in the same study (Kadakal & Alver, 2017). Also, Liu and Tan (2019) have emphasized the benefits of social events in students' learning activities.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49557>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 20-02-2021
Kabul Tarihi: 21-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 20-02-2021
Accepted: 21-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Saylık, A. & Demir, S. (2020). Okul Yöneticisinin Başvurduğu Politik Taktiklerin Algılanan Etik İklim Üzerindeki Rolü. *Journal of History School*, 51 1174-1190.

OKUL YÖNETİCİSİNİN BAŞVURDUĞU POLİTİK TAKTİKLERİN ALGILANAN ETİK İKLİM ÜZERİNDEKİ ROLÜ¹

Ahmet SAYLIK² & Selçuk DEMİR³

Öz

Bu çalışmada; okul yöneticilerinin başvurduğu politik taktikler ile algılanan etik iklim arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın örneklemini; Siirt ilinde bulunan ilkokullarda görev yapan öğretmenlerden yansız bir biçimde seçilmiş 41 okuldaki 388 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada veri setinin elde edilmesinde; okul yöneticilerinin başvurduğu politik taktiklerin ölçümünde Tanrıoğen ve Kurban (2017) tarafından geliştirilmiş “Politik Taktikler Ölçeği”; algılanan etik iklimin ölçülmesinde Cullen, Victor ve Bronson (1993) tarafından geliştirilmiş ve Özen ve Durkan (2016) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılmış “Örgütsel Etik İklim Ölçeği” kullanılmıştır. Bu çalışmanın verilerinin analizinde; betimsel analizler, korelasyon, basit regresyon ve çoklu regresyon analizleri kullanılmıştır. Korelasyon matrisindeki ilişkiler incelendiğinde; okul yöneticisinin başvurduğu politik taktikler ve alt boyutlarının, algılanan etik iklim ile arasındaki ilişkilerin orta düzeyde negatif ve anlamlı olduğu bulunmuştur. Regresyon

¹Bu makale, 9. Uluslararası Sosyal Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi’nde sunulmuş olan sözlü bildirisinin genişletilmiş halidir. Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu Makalenin etik kurul onayı Siirt Üniversitesi’nde 24/11/2020 tarihinde 98 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ahmetsaylik@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7754-2199

³Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, selcukdemirs3@gmail.com, Orcid: 0000-0003-2904-6443

Okul Yöneticisinin Başvurduğu Politik Taktiklerin Algılanan Etik İklim Üzerindeki...

analizi sonuçlarına göre; okul yöneticisinin başvurduğu politik taktikler, politik taktiklerin kayırmacılık ve değersizleştirme boyutları okulun algılanan etik iklimini anlamlı olarak yordamaktadır. Politik taktiklerin; yıldırma, markalaşma ve koalisyon oluşturma alt boyutları ise okulun algılanan etik iklimini istatistiki açıdan anlamlı olarak yordamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Politik Taktikler, Etik İklim, Okul Yöneticisi, Öğretmen.

The Role of Political Tactics Applied by Administrator in Perceived Ethical Climate

Abstract

In this study, it has been intended to elicit the relationship between the political tactics of school administrators and the perceived ethical climate. The sample of the study has been comprised of 388 teachers in 41 schools that were chosen among the teachers working in primary schools in Siirt province. In acquiring the data set of the research, "Political Tactics Scale" developed by Tanrıöğen and Kurban (2017) to evaluate the political tactics used by school administrators; "Organizational Ethical Climate Scale", developed by Cullen, Victor and Bronson (1993) and transliterated to Turkish by Özen and Durkan (2016), have been utilized to measure perceived ethical climate. Descriptive analysis, correlation, simple regression and multiple regression analysis have been used to analyse the data set of the study. When the relationships in the correlation matrix have been examined, it has been deduced that the relationships between the political tactics of school administrators and its subdimensions - the perceived ethical climate are moderately negative and significant. When having considered regression analysis results, the political tactics applied by school principals, favoritism and depreciation of political tactics significantly predict the perceived ethical climate of the school. On the other hand; intimidation, branding and coalition formation sub-dimensions of political tactics do not statistically meaningly predict the the perceived ethical climate of the school.

Keywords: Political Tactics, Ethical Climate, School Administrator, Teacher.

GİRİŞ

Her alanda yaşanan hızlı değişim ve gelişmeler, insan yaşamını gittikçe karmaşık bir hale getirmekte ve bireylerin ihtiyaçlarını tek başına karşılamalarını zorlaştırmaktadır. Bu durum, insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla örgütlere katılmalarına yol açmaktadır. Örgütler, çağcıl toplumların neredeyse bütün yaşam alanlarında önemli roller oynamaktadırlar. Bu nedenle örgütlerin kararları ve uygulamaları hem karşılıklı olarak örgütleri hem de örgütlerin bir parçası durumunda olan insanları etkileyebilmektedir. Bu karşılıklı belirlenim, örgütlerin ve insanların davranışlarının çok iyi analiz edilerek anlaşılır hale

getirilmesini önemli kılmaktadır. Örgütlerin birer parçası olan insanlar, girişik ilişki ve davranış örüntüleriyle zaten görece çok yönlü ve karmaşık olabilen örgütleri daha da karmaşık hale getirebilmektedir. Bireylerin davranışları örgütleri etkileyebildiği gibi, örgütler ve içindeki gruplar da bireylerin davranışlarını etkileyebilmektedir. Örgüt içindeki davranışları anlamak için bireyleri etkileyen güç ilişkilerini, çıkar ve çatışmaları görmek gerekmektedir.

İnsanoğlu var olduğundan bu yana hayatta kalmak, hedeflerine ulaşmak, kişisel menfaatlerini korumak, güç sahibi olmak için tabiata, dünyaya ve diğer kişilere karşı sürekli bir çaba sergilemiştir. Ortaya koyduğu mücadeleler, çoğu zaman diğerlerinin menfaatleri pahasına bile olsa kendi menfaatlerini koruma uğruna ilişkide bulunduğu bireylere, gruplara veya kurumlara karşı “politik olmak”, “politik davranmak” ihtiyacı hissetmiştir. Söz konusu mücadele, kıt kaynaklarla belirsiz ve karmaşık bir çevrede, sürekli değişmeye mecbur bırakılarak varlığını sürdürmeye çalışan örgütlere de taşınabilmektedir (Bursalı ve Bağcı, 2011). Nitekim örgütleri, politik sistemler olarak açıklamaya çalışan araştırmacılar, örgütleri; aynı amaca dönük rasyonel ve bütünleşik sistemler olmaktan öte, farklı hedef ve menfaatlere sahip insanların oluşturduğu, zayıf yapıya sahip sistemler olarak düşünmektedirler (Lakoff, 1995). Zira örgütlerin kısıtlı kaynaklarının olması ve bu kaynakların paylaşımında birbirine rakip olan çok sayıda çalışanın varlığı, örgüt içinde politik davranışları ve taktikleri kaçınılmaz yapmaktadır (Robbins, 2001).

Thomas Hobbes gibi pek çok düşünür kendi dünya görüşünü ve politik düzenini korku esası üzerine oturtmuştur. Hobbes’in “*insan insanın kurdudur-Homo homini lupus est.*” sözü (Hobbes, 2003, s. 3-4) insanın özünde iyi mi kötü mü bir varlık olduğuna ilişkin tarihsel tartışmada, açık bir taraf olduğunu göstermektedir. Acaba insanı; politik olmaya, çıkar ilişkilerine, çatışmaya iten şey doğası mıdır yoksa politik olma yaşama birlikte bizlere öğretilen sonsal (aposteriorik) bir bilgi midir?

Aristoteles, bilimleri sınıflandırdığı Politika adlı eserinde; politikayı, insan faaliyetlerinin en kapsamlısı olması bakımından üstün bilim olarak nitelendirmiştir (Aristoteles, 2004). Dolayısıyla politika kaçınılmazdır ve onsuz bir toplum tasviri mümkün görünmemektedir. Politikanın olmadığı bir dünya ancak insanlar bütünüyle, her bakımdan eşit olması halinde söz konusu olurdu. Çünkü politika, insanların birbirlerinden farklı olmalarının bir sonucudur (Bostancı, 2010). Bu fark, çağcıl örgütlerde yönetim basamakları, buna bağlı olarak gelir, güç ve kaynaklara erişim gibi durumlarla daha da görünür olabilmektedir.

Politika, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre; “*bir hedefe varmak için karşındakilerin duygularını okşama, zayıf noktalarından veya aralarındaki uyumsuzlıklardan yararlanma vb. yollarla işini yürütme*” şeklinde tanımlanmıştır (tdk.gov.tr). Örgütsel bakımdan politika ise örgütün tamamının ya da örgütü meydana getiren birey veya grupların, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için bireysel ya da örgütsel kaynaklı olumlu ya da olumsuz algılamaları doğrultusunda, örgüt ve üyelerinin faydasına veya zararına birtakım davranışlar sergilemeleri sonucunda, örgütte meydana gelen durumdur (Beycioğlu ve Sincar, 2013, s. 258). Sözkonusu olan politik davranışlar; bireyin, örgüt içerisindeki resmi rolünün gerektirmediği ancak örgüte yönelik avantaj ve dezavantajların dağılımını etkileyebilen çabalarlardır. Bu çabalar genelde meşru olmaktadır. Zira meşru olmayan politik davranışlar örgüt üyeliğini kaybetme ya da ağır biçimde cezalandırma riski taşımaktadır. Kilit bilgileri karar alıcılardan saklamak, örgütsel faaliyetlere ilişkin gizli bilgileri basına sızdırmak, karşılıklı çıkar elde etmek için örgütteki başka kişilerle (belli bir kişi veya karar lehine/aleyhine) kulis yapmak politik davranışlara örnek olarak verilebilmektedir (Özkalp ve Kirel, 2011, s. 562).

Politik davranışı Mintzberg, resmi olmayan, bölücü ve kurum tarafından hoş karşılanmayan davranışlar bütünü; Harris ve diğerleri, çalışanların örgüt ve diğer çalışanların çıkarlarını göz ardı ederek kendi çıkarlarını en fazlalaştırma amacına yönelik eylemlerde bulunmaları; Gilmore ve arkadaşları, örgütler tarafından onaylanmayan, çalışanların kendi çıkarlarına yönelik eylemleri olarak tanımlamaktadırlar. Ferris ve arkadaşları ise politik davranışları belirtirken birey ve grupların; birbirlerine ve örgüte yönelik zarar verici faaliyetlerde bulunarak iş ortamında uyumu bozucu sonuçlara yol açtıklarına ve sergiledikleri bu davranışların da örgütlerce desteklenmediğini ileri sürmektedirler (Seçkin ve Demirel, 2009).

Preffer’e (1881) göre, örgütsel politika; kaynak elde etmek için veya istenilen sonuca ulaşmak için güç (erk) kullanmaktır. Daha açık bir ifadeyle daha fazla çıkar sağlamak için örgütsel karar sürecinde kendi amaçları doğrultusunda karar alınmasını sağlamak ve sahip oldukları gücü kullanarak başkalarına istediklerini yaptırabilmektir (Akt.: Ertekin ve Ertekin, 2003, s. 2). Dolayısıyla örgüt üyelerinin güç elde etme ve bunu kullanma ile ilgili çabalarının örgüt içi politikayı (organizational politics) oluşturduğu belirtilebilir.

“Hakikat, savaştaki ilk şehittir” deyimini örgütler için de geçerlidir ve bu deyim, örgütlerdeki işleyişin bilgelik ve hakikat ağırlıklı olmaktan çok, güç ve politika eksensiz olduğunu göstermektedir (Hoy ve Miskel, 2010, s. 218). Morgan (1998, s. 183), örgütsel politika ilişkilerinin çıkarlarda, iktidar ile güç oyunlarında ve kişiler arası çatışmalarda ortaya çıkabileceğini, bu nedenle de örgütsel

politikanın bu üç değişken arasındaki ilişkilere odaklanılarak çözümlenebileceğini belirtmektedir.

İktidar, çıkar ve güç oyunları bazı durumlarda insanları özellikle de yönetici pozisyonundakileri, etik bakımdan çatışmaya sürükleyebilmektedir. Felsefede ahlaki açıdan sorgulama olarak kabul edilen etik, insan davranışlarını toplum tarafından belirlenen ahlaki normlara yaklaştırmaktadır.

Ahlak kavramı; Latince'de moral (morality) sözcüğünün karşılığıdır. Ahlak, genel anlamda mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünüdür. Ahlak; insanların kendilerine göre yaşadıkları, kendilerine rehber aldıkları ilkeler bütünü ya da kurallar toplamı olarak da tanımlanabilmektedir (Cevizci, 2000, s. 17). İnsanlar arasındaki ilişkilerde uyulması gereken ilke ve kuralları içeren ahlak; huy, mizaç, yaratılış anlamlarına gelen, Arapça kökenli "hulk" sözcüğünün çoğuludur (Aydın, 2006, s. 3). Ahlak açısından değerlendirilebilen, ahlaki bir değere uygun düşen ya da ahlaki bir amacı gerçekleştirmeye çalışan bir niyet taşımakla birlikte belli bir amaca yönelmiş olan eylem ise ahlaki eylem olarak ifade edilmektedir. Bu durumda ahlaki eylemin bir takım özellikler taşıması söz konusudur. Bunlar; 1. Eyleme yönelen bir niyet ya da güdü olmalıdır, 2. Belli bir eylem biçimini seçen bilinçli ve sorumlu bir özne (düşünen bir varlık olarak insan), 3. Öznenin seçtiği eylemde bir zorlamanın söz konusu olmaması, 4. İyi ya da kötü gibi ahlaki değerlerin varlığı ve 5. Kişinin kendisi veya başkasının çıkarına olabilecek bir sonucun hedeflenmesi. Bu çerçevede ahlaki eylemin, genel anlamda özgür bir irade ve başkalarını gözetken bir eylem olduğu belirtilebilir (Cevizci, 2000, s. 22). Gündelik yaşamda ahlak ile etik kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı durumlara rastlansa da aralarında farklılıklar bulunmaktadır.

Etik; ahlak ve ahlaksallığın olgusal ve tarihsel olarak yaşanan bir şey olduğu, tek tek bireylerin bir biçimde şekillendirdiği, somut bir ahlaki yaşamın olduğu, bu yaşam içerisinde somutlaşan ahlaki değerler, peşinden koşulan idealler olduğu kabulleri üzerinde, ahlak denen tarihsel olguya yönelen bir felsefi disiplindir. Etiğin iki ayrı düzeyi vardır. Bunlardan biri, tek tek eylemlerini, yükümlülüklerini ve yaşamlarını sorgulayabilen bireyler tarafından gerçekleştirilirken diğeri, çağların ruhunu analiz edip, insanlara yaşam biçimleri ve yeni idealler öneren filozoflar tarafından gerçekleştirilen düzeydir (Cevizci, 2000, s. 343). Bu düzeylerden ilki etiğin uygulamalı alanını, diğeri ise normatif alanını ifade etmektedir. Elbette ki bu çalışmada, etiğin uygulama alanından beslenen okullarda etik iklimin ele alınması bakımından filozofların idealleştirmeye çalıştığı ahlak kuramlarından ziyade, gündelik yaşam pratiği açısından bir karşılığı olan uygulamalı etik boyutu içerisinde kalınmaya çalışılmıştır.

Etik; insan davranışlarını konu alan, değerleri ve kuralları doğruluk-yanlışlık ya da iyilik-kötülük gibi ahlaki yönlerden inceleyen bir felsefi disiplindir (Kırel, 2000; Pieper, 2012). Örgütlerde; etik ilke ve kurallara uygun davranışların neler olduğunun ve etik olmayan bir davranışla karşılaşıldığında neler yapılması gerektiğinin, tüm üyeler tarafından bilinmesi gerekmektedir (Sunar, 2011). Etik, eğitimde özel bir yere sahiptir. Haynes (2002) bu durumun nedenini; öğretmen ve yöneticilerin hem ahlaki sorularla çevrelenmelerine hem de gelecek kuşağın eğitiminden ve ahlaki iyiliklerinden doğrudan sorumlu tutulmaları şeklinde açıklamaktadır. Uğurlu (2009) ise etik ilkelerin dışlanmasıyla eğitimin, hedeflerine ulaşmasının imkanı olmadığını vurgulamaktadır. Yönetici ve öğretmenlerin; etik konusunda duyarlılıklarının yüksek düzeyde, karar ve uygulamalarının ise doğru ve başarılı olması önemlidir (Haynes, 2002). Zira etik, insanların nasıl davranması gerektiğini odağına alır (Saylık, 2019, s. 3).

Okulun iklimi; bir okulu diğerinden ayıran ve okul üyelerinin tamamının davranışını etkileyen okul içi çevreyle ilgili niteliklerdir (Hoy ve Miskel, 2010). Örgüt ikliminin bir unsuru olan etik iklim (Elçi ve Alphan, 2009); örgütlerde doğru davranışa neyin katkıda bulunacağını algısıdır (Cullen, Victor ve Stephans, 1989, Minaz, 2019, s. 103). Etik iklim, yöneticilerin örgütte yerleştirmiş oldukları politika ve uygulamalarla biçimlenmektedir (Wimbush, Shepard ve Markham, 1997). Yöneticinin kararlarının ve uygulamalarının, etik ilkelere uygun olması önemli ve gereklidir. Etik iklim algısı; verimli, üretken, sağlıklı ve iş doyumunun yüksek olduğu bir örgüt oluşturmaktadır (Ruggerio, 2011). Diğer taraftan yöneticilerin dürüstlük ve tarafsızlığından şüphe duyulması, diğer bir anlatımla yöneticinin etik ilkelere aykırı davrandığının düşünülmesi, öğretmen ve diğer çalışanların moralini azaltan en önemli faktörlerden biri olduğu görülmektedir (İlgaz ve Bilgili, 2006). Bu bağlamda okul yöneticisinin; öncelikle etik davranmayı ilke edinmesi, etik değerlerin kurum geneline yayılmasını ve kurumda etik bir iklimin oluşturulmasını sağlaması gereklidir. Nitekim Cherkowski, Walker ve Kutsyuruba (2015), okul yöneticisinin; okulda ahlaki ve etik iklimi oluşturmak ve sürdürmek biçiminde bir rehberlik görevi olduğunu açıklamaktadır.

Bu araştırmanın amacı; okul yöneticilerinin yönetsel süreçlerde başvurdukları politik taktikler ile algılanan etik iklim arasındaki ilişkiyi saptamaktır. Araştırmanın amacına dayalı olarak aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H1: Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktikler, okulun etik iklimini negatif ve anlamlı olarak yordamaktadır.

H2: Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin kayırmacılık alt boyutu, okulun etik iklimini negatif ve anlamlı olarak yordamaktadır.

H3: Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin yıldırımcılık alt boyutu, okulun etik iklimini negatif ve anlamlı olarak yordamaktadır.

H4: Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin değersizleştirme alt boyutu, okulun etik iklimini negatif ve anlamlı olarak yordamaktadır.

H5: Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin markalaşma alt boyutu, okulun etik iklimini negatif ve anlamlı olarak yordamaktadır.

H6: Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin koalisyon oluşturma alt boyutu, okulun etik iklimini negatif ve anlamlı olarak yordamaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada, öğretmen algılarına göre; okul yöneticisinin başvurduğu politik taktikler ve alt boyutları ile etik iklim arasındaki ilişkiler incelenmiştir. İlişkisel tarama modelinde; iki ya da daha fazla değişkenin birbirleriyle ilişkili olup olmadığı, değişkenler birbirleriyle ilişkili ise bu ilişkinin yönü ve düzeyi hakkında bilgi vermektedir (Büyüköztürk vd., 2012). Dolayısıyla bu araştırma, ilişkisel tarama modeli tasarlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini; Siirt ilindeki kamu okullarında görev yapan ilkökul öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni Siirt il merkezinde bulunan 52 ilkökulda görev yapmakta olan 689 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada, oransız küme örnekleme yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Siirt ilindeki 41 ilkökul rastgele seçilmiş ve bu okullarda görev yapan 388 öğretmen katılımcıya ölçekler verilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin; (n= 388) %48.5'i erkeklerden (n= 188), %51.5'i kadınlardan (n= 200) oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların buldukları kıdem aralıklarının; %86.1'inin (n= 334) 1-3 yıl arasında ve %13.9'unun da (n= 54) 3-6 yıl arasında olduğu belirlenmiştir. 6 yıldan daha fazla kıdem aralığına sahip katılımcının olmadığı görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Araştırma değişkenlerinin ölçümünde; “Okul Yöneticisinin Başvurduğu Politik Taktikler Ölçeği” ve “Etik İklim Ölçeği” kullanılmıştır. Beşli likert tipinde olan bu ölçeklerin puanları; “1= Kesinlikle katılmıyorum”, “2= Çok az katılıyorum”, “3= Orta düzeyde katılıyorum”, “4= Büyük ölçüde katılıyorum” ve “5= Tamamen katılıyorum” biçimindedir.

Okul Yöneticisinin Başvurduğu Politik Taktikler Ölçeği: Bu çalışmada; öğretmen algılarına göre, okul yöneticilerin başvurdukları politik taktiklerin ölçümü için Tanrıoğen ve Kurban (2017) tarafından geliştirilmiş “Politik Taktikler Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek; 27 maddeden ve beş boyuttan meydana gelmektedir. Ölçeğin; yıldırma, markalaşma ve koalisyon oluşturma alt boyutları dörder maddeden, kayırmacılık alt boyutu 9 maddeden ve değersizleştirme alt boyutu 6 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin orijinalinde Cronbach’s Alpha Güvenirlik Katsayısı; kayırmacılık alt boyutunda .87, yıldırma alt boyutunda .89, değersizleştirme alt boyutunda .90, markalaşma alt boyutunda .90, koalisyon oluşturma alt boyutunda .90 ve ölçeğin bütününde .95 olduğu görülmüştür. Bu araştırma kapsamında hesaplanan Cronbach’s Alpha Güvenirlik Katsayısı ise kayırmacılık alt boyutunda .93, yıldırma alt boyutunda .81, değersizleştirme alt boyutunda .91, markalaşma alt boyutunda .72, koalisyon oluşturma alt boyutunda .79 ve ölçeğin bütününde .96 olarak hesaplanmıştır.

Etik İklim Ölçeği: Bu çalışmada Cullen, Victor ve Bronson (1993) tarafından geliştirilen ve Özen ve Durkan (2016) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan “Örgütsel Etik İklim Ölçeği” kullanılmıştır. Örgütsel etik iklim ölçeği; 5 boyuttan ve 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin orijinalinde Cronbach’s Alpha Güvenirlik Katsayısı; F1 alt boyutunda .83, F2 alt boyutunda .78, F3 alt boyutunda .71, F4 alt boyutunda .71, F5 alt boyutunda .72 ve ölçeğin tamamında .87 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmanın verileriyle yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda Cronbach’s Alpha Güvenirlik Katsayısı; F1 alt boyutunda .86, F2 alt boyutunda .85, F3 alt boyutunda .71, F4 alt boyutunda .77, F5 alt boyutunda .77 ve ölçeğin tamamında .92 olarak hesaplanmıştır.

Veri Analizi

Araştırma verileri, SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen değerler ve Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayıları, çalışmadaki ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Verilere regresyon analizleri uygulanmadan önce ön koşulların (çarpıklık-basıklık, normallik varsayımı, doğrusal ilişkiler, çoklu bağlantı, korelasyon) sağlanıp sağlanmadığına bakılmıştır. Ardından verilere, doğrusal regresyon analizleri uygulanmıştır. Öncelikle basit regresyon analizi ile

okul yöneticilerinin başvurdukları politik taktiklerin, algılanan etik iklimi yordamasına bakılmıştır. Sonrasında politik taktiklerin boyutlarının, etik iklimi yordayıp yordamadığı (stepwise yöntemi ile) incelenmiştir.

BULGULAR ve YORUM

Betimsel Analizler

Tablo 1’de; aritmetik ortalama, standart sapma ve standart hata değerleri belirtilmektedir.

Tablo 1.

Betimsel analizler sonucunda hesaplanan değerler

Değişkenler	\bar{X}	SS	Std. Hata
1. Kayırmacılık	1.96	1.06	.05
2. Yıldırma	1.53	.77	.03
3. Değersizleştirme	1.66	.88	.04
4. Markalaşma	1.53	.72	.03
5. Koalisyon	1.50	.71	.03
6. Politik	1.70	.78	.04
7. Etik iklim	3.61	.67	.03

Notlar: Koalisyon: Koalisyon oluşturma, Politik: Politik taktikler

Tablo 1 incelendiğinde; okul yöneticinin başvurduğu politik taktiklerin kayırmacılık boyutunun “Çok az katılıyorum (2)” düzeyinde, politik taktikler genel ve boyutlarının “kesinlikle katılmıyorum (1)” düzeyinde ve etik iklimin “büyük ölçüde katılıyorum (4)” düzeyinde olduğu görülmektedir. Başka bir anlatımla okul yöneticisinin başvurduğu politik taktikler ve yıldırma, değersizleştirme, markalaşma ve koalisyon oluşturma alt boyutlarında öğretmenlerin algıları çok düşük düzeydedir. Kayırmacılık boyutu kısmen düşük düzeydedir. Öğretmenler tarafından algılanan etik iklim ise kısmen yüksek düzeydedir.

Korelasyon

Tablo 2’de; değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik korelasyon değerleri belirtilmektedir. Korelasyon sonucu ulaşılan değerler incelendiğinde, politik taktikler ile alt boyutları arasındaki ilişkilerin yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktikler ve alt boyutlarının, algılanan etik iklim ile arasındaki ilişkilerin orta düzeyde negatif ve anlamlı olduğu bulunmuştur.

Tablo 2.

Araştırmaki değişkenlere ilişkin korelasyon matrisi

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1. Kayırma	1						
2. Yıldırma	.77**	1					
3. Değersizleş	.83**	.79**	1				
4. Markalaşma	.75**	.68**	.81**	1			
5. Koalisyon	.56**	.58**	.65**	.67**	1		
6. Politik	.94**	.86**	.93**	.86**	.73**	1	
7. Etik iklim	-.41**	-.34**	-.39**	-.33**	-.30**	-.41**	1

*p < .05, **p < .01

Notlar: Kayırma: Kayırmacılık, Değersiz: Değersizleştirme, Koalisyon: Koalisyon oluşturma, Politik: Politik taktikler

Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin etik iklimi yordaması

Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin etik iklim algısını yordamasına yönelik regresyon analizi sonuçları Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3.

Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin etik iklimi yordamasına yönelik regresyon analizi sonuçları

Yordayıcı değişkenler	B	Std. Hata	Beta	t	p
Sabit	4.22	.07		57.26	.00
Politik taktikler	-.35	.03	-.41	-9.05	.00

Bağımlı değişken algılanan etik iklim

R2değişim = .175 *p < .05, **p < .01

Yapılan regresyon analizinde, okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin, öğretmenin etik iklim algısını anlamlı bir şekilde yordadığı belirlenmiştir ($\beta = -.41^{**}$, $p < .01$). 10 birimlik politik taktik algısındaki artış, 4.1 birimlik etik iklim algısı azalışına yol açmaktadır. Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktikler, öğretmenin okuldaki etik iklim algısındaki varyansın %17.5'ini açıklamaktadır ($\Delta R^2 = .175$; $p < .01$).

Politik taktiklerin alt boyutlarının (kayırmacılık, yıldırma, değersizleştirme, markalaşma ve koalisyon oluşturma) algılanan etik iklimi yordaması

Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin alt boyutlarının öğretmenlerin okuldaki etik iklim algısını yordamasına yönelik yapılan çoklu regresyon analizine yönelik sonuçlar Tablo 4'te belirtilmektedir.

Tablo 4.

Politik taktiklerin boyutlarının etik iklim algısını yordamasına yönelik çoklu regresyon analizi sonuçları

Yordayıcı değişkenler	B	Std. Hata	Beta	t	p
(sabit)	4.17	.06		63.02	.00
Kayırmacılık	-.16	.05	-.25	-3.06	.00
Değersizleştirme	-.14	.06	-.18	-2.20	.02

Bağımlı değişken algılanan etik iklim

R²değişim = .179 *p< .05, **p< .01

Yapılan çoklu regresyon analizinde; (stepwise ile) politik taktiklerin kayırmacılık, yıldırma, değersizleştirme, markalaşma ve koalisyon oluşturma boyutları modele eklendikten sonra, etik iklim algısını politik taktiklerin kayırmacılık ($\beta = -.25^{**}$, $p < .01$) ve değersizleştirme ($\beta = -.18^{**}$, $p < .01$) boyutlarının anlamlı bir şekilde yordadığı belirlenmiştir. Etik iklim algısının, politik taktiklerin yıldırma ($\beta = -.03$, $p = .974$), markalaşma ($\beta = -.04^{**}$, $p = .61$) ve koalisyon oluşturma ($\beta = -.05^{**}$, $p = .40$) alt boyutları tarafından yordanmadığı görülmüştür. Her 10 birimlik kayırmacılık algısındaki artış 2.5 birimlik ve her 10 birimlik değersizleştirme algısındaki artış 2.1 birimlik okulda etik iklim algısındaki azalışa yol açmaktadır. Okul yöneticisinin başvurduğu politik taktiklerin kayırmacılık ($\Delta R^2 = .169$; $p < .01$) ve değersizleştirme ($\Delta R^2 = .01$; $p < .01$) alt boyutları birlikte öğretmenlerin okuldaki etik iklim algısındaki toplam varyansın %17.9'unu açıklamaktadır ($\Delta R^2 = .179$; $p < .01$).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada okul müdürlerinin okuldaki yönetsel karar ve uygulamalarında politik taktikleri nadiren kullandığı tespit edilmiştir. Aktaş (2019) ve Fışkınlı (2020) da çalışmalarında benzer bulgular elde etmişlerdir. Fışkınlı (2020), okul müdürlerinin; kayırmacılık yönündeki taktikleri, diğerlerine kıyasla daha fazla kullandığı sonucuna ulaşmıştır. Buna göre, okul müdürlerinin;

politik taktik ve stratejilere ihtiyaç duymayacak bir okul iklimi ve yönetim anlayışı ortaya koydukları ileri sürülebilir. Örgütlerin yapısı (organik veya mekanik olması) ile politik taktiklerin kullanılması arasında dolaylı bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir (Zanzi, 1987; Zanzi, Arthur ve Shamir, 1991). Okul örgütlerinin temel amaçları ve gevşek örgütsel yapısının yanısıra ticari kaygı ve pratik çıkar ilişkilerinden görece uzak olması, yöneticilerin politik taktiklere başvurmasına meydan vermeyecek bir iklimi doğal olarak ortaya çıkarmaktadır. Buna rağmen araştırmalarda, düşük düzeylerde de olsa çıkan bulgular dikkat çekici ve çarpıcıdır.

Bu araştırmada; okul yöneticilerinin başvurdukları politik taktiklerin, öğretmenlerin etik iklim algısını azalttığı bulunmuştur. Benzer şekilde Ekinci (2017), öğretim elemanlarıyla yaptığı araştırmasında; örgütsel etik iklim algısı ile politik davranış algısının arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu açığa çıkarmıştır. Olumsuz tutum ve davranışlara yol açacak politik taktiklere başvurulmaması; kurumlarda, etik iklim algısını arttırmaktadır. Bu kapsamda Yardan ve Us (2015) araştırmalarında, politik davranışların olumsuz etkilerinden kurtulabilmek için yönetici ve çalışanlara bazı görevlerin düştüğünü ileri sürmektedirler. Bunlar özetle şu şekildedir: uygulamaların nesnel olması, kayırmacılığın engellenmesi, performans değerlendirmenin rasyonel yapılması, açık iletişimin ve karara katılımın sağlanması, sözlü imaların ortadan kaldırılması, bilgi denetiminin yapılması, tüm çalışanlara adil davranılması, iş ahlakına uymayan davranışlarda bulunulmaması ve bu konuda hoşgörünün olmaması.

Bu çalışmada; okul yöneticisinin yıldırma politik taktiğini kullanması, öğretmenlerin etik iklim algısını yordamadığı bulunmuştur. Diğer bir anlatımla okul yöneticilerinin, yasalardan aldıkları güçlerini resmi iş tanımlarının da ötesinde kullanmaları, öğretmenlerin etik iklim algısını etkilememektedir. Ayrıca araştırmada; okul yöneticisinin markalaşma politik taktiğini kullanmasının, öğretmenlerin etik iklim algısını yordamadığı tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle okul yöneticisinin kendisini öne çıkaran bir yaklaşımla yaptıklarıyla ilgili abartılı anlatım tarzı, okuldaki etik iklim algısını etkilememektedir. Son olarak okul yöneticisinin aynı sendika ve ideolojideki ya da kendisine yakın bulunduğu öğretmenlerle koalisyon oluşturmasının, okulun etik iklim algısını etkilemediği saptanmıştır. Öğretmenlerin; yöneticilerinin samimi ilişkiler içerisinde olduğu ya da kendisine yakın bulunduğu öğretmenlere, daha fazla sorumluluk vermesini etik dışı görmedikleri belirtilebilir. Bu durumun doğal olarak oluştuğunu kabul ettikleri söylenebilir.

Bu araştırmada, okul yöneticilerinin kayırmacılık ve değersizleştirme politik taktiklerinin, öğretmenlerin etik iklim algısını etkilediği belirlenmiştir.

Buna göre okul müdürlerinin kendine yakın öğretmenleri; önceleme, başarıyı ödüllendirmede hakkaniyete uymama gibi kayırmacı tavır ve uygulamaları, okuldaki etik iklim algısını olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte okul müdürlerinin, kendisine yakın olmayan öğretmenlerin başarılarını görmezden gelme, onları küçük düşürme, öğretmenleri birbirleriyle kıyaslama, olması gerekene ilişkin bir açıklama yapmaksızın öğretmenleri her fırsatta eleştirme biçimindeki davranış ve uygulamaları ile öğretmenleri değersizleştirme yoluna gitmesinin de okuldaki etik iklim algısını zayıflattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın bulgularından hareketle uygulayıcılara ve araştırmacılara birtakım öneriler sunulmuştur. Okul müdürlerinin didaktik rolleri onların rol model olmalarını zorunlu hale getirmektedir. Bu nedenle etik liderlik bakımından yeterli donanıma sahip olmalarının sağlanması elzemdir. Bu bakımdan okullarda bütün paydaşların katılımıyla etik standartlar oluşturulmalı ve sık kullanılan mekanlara (öğretmenler odası, koridorlar, kantin girişi vb.) asılması sağlanmalıdır. Araştırmacılara ise okullarda ne tür kayırmacı davranışların etik iklimi bozucu etkisi olduğunun incelenmesi önerilmektedir. Benzer biçimde okul müdürlerinin bazı öğretmenleri değersizleştirme yaklaşımlarının kaynağının ne olduğunun incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aktaş, T. (2019). *Ortaokul Müdürlerinin Paternalistik Liderlik Davranışları İle Politik Taktikleri Arasındaki İlişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Anghar, G. (2008). The role of school organizational climate in occupational stress among secondary school teachers in Tehran. *International Journal of Occupational Medicine and Enviromental Health*, 21(4), 319-329.
- Aristoteles, (2004). *Politika* (M. Tuncay, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Aydın, E. (2006). *Tıp Etiği*. Güneş Kitabevi
- Beycioğlu, K. & Sincar, M. (2013). Örgütlerde güç ve politika. S. Özdemir (Ed.), *Eğitim Yönetiminde Kuram ve Uygulama* içinde (s. 245-262). PegemA Yayıncılık.
- Bostancı, N. (2010). Siyasetin toplumsal ve kültürel temelleri, perşembe konferansları, 15 Nisan, Rekabet Kurumu. <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2FDocuments%2FPer%25c5%259fembe%2BKonfer>

Okul Yöneticisinin Başvurduğu Politik Taktiklerin Algılanan Etik İklim Üzerindeki...

ans%25c4%25b1%2BYay%25c4%25b1n%2Fperskonfyyn130.pdf.,

Erişim tarihi: 14.01.2021.

- Bursalı, Y. & Bağcı, Z. (2011). Çalışanların örgütsel politika algıları ile politik davranışları arasındaki karşılıklı ilişkiler. *PAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 23-43.
- Cevizci, A. (2000). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Cherkowski, S. L., Walker, K. D. & Kutsyuruba, B. (2015). Principals' moral agency and ethical decision-making: towards transformational ethics. *International Journal of Education Policy and Leadership*, 10(5), 1-17.
- Cullen, J. B., Victor, B. & Bronson, J. W. (1993). The ethical climate questionnaire: An assessment of its development and validity. *Psychological Reports*, 73, 667-674.
- Cullen, J. B., Victor, B. & Stephans, J. (1989). An ethical weather report: An assessing the organization's ethical climate. *Organizational Dynamics*, 18(2), 50-62.
- Ekinci, C. E. (2017). Öğretim elemanlarının örgütsel etik iklim ve politik davranış algıları arasındaki ilişkiler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 1-17.
- Elçi, M. & Alpkan, L. (2009). The Impact of Perceived Organizational Ethical Climate on Work Satisfaction. *Journal of Business Ethics*, 84, 297-311.
- Ertekin, Y. & Ertekin, G. (2003). *Örgütsel Politika ve Taktikler*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Fışkın, G. (2020). *Okul Yöneticilerinin Sahip Olduğu Yönetim Felsefesi ve Kullandıkları Politik Taktikler Arasındaki İlişkiyi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Haynes, F. (2002). *Eğitimde Etik* (Semra Kunt Akbaş, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Hobbes, T. (2003). *On the Citizen* (Tuck & Silverthorne, Çev.). Cambridge University Press.
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2010). *Eğitim Yönetimi: Teori, Araştırma ve Uygulama* (S. Turan, Çev. ed.). Nobel Akademi Yayınları.
- İlgaz, S. & Bilgili, T. (2006). Eğitim ve öğretimde etik. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 199-210.

- Kirel, Ç. (2000). *Örgütlerde Etik Davranışlar Yönetimi ve bir Uygulama Çalışması*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Lakoff, G. (1995). Metaphor, morality and politics or why conservatives have left liberals in the dust. *Social Research*, 62(2), 1-22.
- Minaz, M. B. (2019). Eğitim yönetiminde etik. H. TAŞ (Ed.), *Eğitimde Etik içinde* (s. 77-119). Pegem Akademi.
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor*. MESS Yayınları.
- Özen, F. & Durkan, E. (2016). Algılanan örgütsel etik iklim ile öğretmenlik meslek etiği arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 22(4), 593-627.
- Özkalp, E. & Kirel, Ç. (2011). *Örgütsel Davranış*. Ekin Yayın Dağıtım.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş* (Veysel Ataymen ve Gönül Sezer, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Pieper, A. (2012). *Etiğe Giriş* (Veysel Ataymen ve Gönül Sezer, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Robbins, S. P. (2001). *Organizational Behavior*. Prentice Hall.
- Ruggerio, J. (2011). The bridge between an ethical climate and job Saticfaction. *Journal of US-China Public Administration*, 8(5), 571-576.
- Saylık, A. (2019). Etik ve etik kuramları. H. TAŞ (Ed.), *Eğitimde Etik içinde* (s. 1-35). Pegem Akademi
- Seçkin, Z. & Demirel, Y. (2009). Örgüt içi politik davranışların tespiti üzerine Kırgızistan'da sağlık sektöründe bir araştırma. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 4(7), 143-161.
- Sunar, Ö. B. (2011). *Okul müdürlerinin etik davranışları*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tanrıöğen, A. & Kurban, C. (2017). A study of scale development for determining the political tactics used by school administrators. *RA Journal of Applied Research*, 3(11), 1200-1216.
- Uğurlu, C. T. (2009). Ethical education in Turkish national education laws. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 1078-1082.
- Wimbush, J. C., Shepard, J. M. & Markham, S. E. (1997). An empirical examination of the multi-dimensionality of ethical climate in organizations. *Journal of Business Ethics*, 16(1), 67-77.

Okul Yöneticisinin Başvurduğu Politik Taktiklerin Algılanan Etik İklim Üzerindeki...

Yardan, E. & Us, N. (2015). Hastane çalışanlarının kurum içi politik davranışlar ve etik iklim algılamaları. *Verimlilik Dergisi*, 1, 77-88.

Zanzi, A. (1987). How organic is your organization? Determinants of organic/mechanistic tendencies in a public accounting firm. *Journal of Management Studies*, 24(2), 125-140.

Zanzi, A., Arthur, M. B. & Shamir, B. (1991). The relationships between career concerns and political tactics in organizations, *Journal of Organizational Behavior*, 12(3), 219-233. <https://doi.org/10.1002/job.4030120305>

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Rapid changes and developments in all fields make human life more and more complicated and make it difficult for people to meet their needs alone. This circumstance causes individuals to attend an organisation to fulfil their needs. Organizations have many crucial roles almost all living quarters of uptodate societies. Due to these reasons, organisation decisions and implementations affect both reciprocatively organizations and people who are a part of organization. That reciprocal determination. This mutual determination makes it important to assay the actions of organizations and people very well and to make them comprehensible. People, who are part of organizations, can also muck up organizations, which may already be relatively sophisticated and complex, with intricate relationships and behavioral patterns. The actions of individuals can affect organizations; on the other hand, organisations and groups within them may also act upon behaviours of individuals. It is required to notice the power relations, interests and conflicts that affect individuals in order to comprehend the behavior within the organization.

The goal of this study is to detect the relationship between the political tactics applied by school administrators at managerial process and the perceived ethical climate. Based on the aim of the research, the hypotheses below have been tested:
H1: The political tactics applied by school administrator pointedly and negatively predict the ethical climate of the school.

H2: The favoritism sub-dimension of the political tactics applied by school administrator negatively and significantly predict the ethical climate of the school.

H3: The intimidation sub-dimension of the political tactics applied by school administrator negatively and significantly predict the ethical climate of the school.

H4: The depreciation sub-dimension of the political tactics applied by school administrator negatively and significantly predict the ethic climate of the school.
H5: The branding sub-dimension of the political tactics applied by school administrator negatively and meaningly predict the ethic climate of the school.
H6: The coalition formation sub-dimension of the political tactics applied by school administrator negatively and meaningly predict the ethical climate of the school.

Method: This study has been designed by correlational survey model. The target population of the study has been consisted of the primary school teachers working in public school in Siirt province. In the study, the data have been acquired by utilizing disproportionate cluster sampling method. 41 schools in Siirt province have randomly been chosen and the scales have been given to the 388 participant teachers. The teachers participating in the research; (n = 388) constitutes of 48.5% men (n = 188), 51.5% women (n = 200). Moreover, the seniority ranges of the participants; It is seen that it is between 1-3 years with 86.1% (n = 334) and between 3-6 years with 13.9% (n = 54). The Scale of Political Tactics Applied by the School Administrator and “Ethical Climate Scale” have been exploited to measure the research variables. In this study, "Political Tactics Scale" enhanced by Tanrıöğen and Kurban (2017) has been put to use to measure the political tactics resorted by school administrators according to perceptions of the teachers. The scale consists of 27 items and 5 dimensions. The Cronbach's Alpha reliability coefficient has been estimated as .93 in the favoritism sub-dimension, .81 in the intimidation sub-dimension, .91 in the depreciation sub-dimension, .72 in the branding sub-dimension, .79 in the coalition formation sub-dimension and .96 in the whole scale. In addition, in this study, Organizational Ethical Climate Scale developed by Cullen, Victor and Bronson (1993) and adapted to Turkish by Özen and Durkan has been utilized to specify the ethic climate perceptions of teachers. Organizational Ethical Climate Scale consists of 5 dimensions and 22 items. The Cronbach's Alpha reliability coefficient has been calculated as .86 at F1 sub-dimension, .85 at F2 sub-dimension, .71 at F3 sub-dimension, .77 at F4-F5 sub-dimensions .92 in whole scale.

Findings: It has been found out in the regression analysis that the political tactics of the school administrators significantly predicted the teachers' ethical climate perceptions ($\beta = -.41, p < 0.01$). In the multiple regression analysis, after favoritism, intimidation, depreciation, branding and coalition formation sub-dimensions of political tactics are attached to the model, it has been detected that ethical climate perception meaningly predict the favoritism ($\beta = -.25, p < 0.01$) and depreciation ($\beta = -.18, p < 0.01$) subdimensions. It has been noticed that ethical

climate perception has been predicted by intimidation ($\beta = -.03$, $p = .974$), branding ($\beta = -.04$, $p = .61$) and coalition formation ($\beta = -.05$, $p = .40$) subdimensions.

Result and Discussion: It has been found out in this research, political tactics used by school administrators and favoritism-depreciation subdimensions of political tactics decrease ethic climate perceptions of teachers. That's to say, the nepotistic attitudes and practices of school principals such as prioritizing teachers who are close to them and not being fair in rewarding success negatively redound on the perception of ethical climate in the school. In the meantime, it has been educed that the school principals' behaviors and practices such as ignoring the achievements of teachers who are not close to them, humiliating them, comparing teachers with each other, criticizing teachers at every turn without making any explanation, and devaluing teachers on all occasions weaken the perception of the ethical climate in the school.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49290>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 08-02-2021
Kabul Tarihi: 23-03-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 08-02-2021
Accepted: 23-03-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aytan, T., Göksel, A. & Günaydın, Y. (2021). 2020 Diller için Avrupa Ortak Çerçeve Metni'nde (CEFR) Dinleme Becerisi: Ölçekler ve Kazanımlar. *Journal of History School*, 51, 1192-1220.

2020 DİLLER İÇİN AVRUPA ORTAK ÇERÇEVE METNİ'NDE (CEFR) DİNLEME BECERİSİ: ÖLÇEKLER VE KAZANIMLAR¹

Talat AYTAN², Ayşegül GÖKSEL³ & Yusuf GÜNAYDIN⁴

Öz

Gelişen teknolojiye koşut olarak insanlar arası iletişim hızlanmıştır. Yeni dünya düzeninde dil öğrenmek adeta bir zorunluluk hâline gelmiştir. Dil öğretiminde standartlaşma ihtiyacının oluşması ve çağdaş yaklaşımların benimsenmesi amacıyla Avrupa Konseyi 2001 yılında Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'ni (CEFR) yayımlamıştır. Zamanla DİAOÖÇ'ye çeşitli eleştiriler yöneltilmesi ve değişen şartlar nedeniyle Başvuru Metni ilk olarak 2018 yılında çevrimiçi olarak yenilenmiş ardından da 2020 yılında güncellenmiş ve ciltli baskısı yapılmıştır. Günümüzde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine dair talebin arttığı ve dinleme becerisinin eğitim-öğretim faaliyetindeki hususi yeri dikkate alındığında yenilenen Çerçeve Metin'den istifade edilmesinin yeni bakış açıları kazandıracığı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı 2020 yılında basılı olarak yayımlanan Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde yer alan dinleme becerisiyle ilgili ölçekleri ve kazanımları incelemektir. Nitel araştırma desenlerinden iç içe geçmiş tek durum deseniyle gerçekleştirilen çalışmada doküman

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %35, 2. yazar: %35, 3. yazar: %30.

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD, talataytan@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9778-8970

³ Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD, aysegul.goksel@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-0635-956X

⁴ Öğr. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, yusuf.gunaydin@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-0638-5621

analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi araştırmanın inceleme nesnesi olarak kabul edilmiştir. Çerçeve Metni'de yer alan dinleme becerisiyle ilgili ölçekler, dil seviyeleri ve kazanımları incelenmiş, mevcut özelliklerin 2001 ve 2020 tarihli Başvuru Metin'lerindeki görünüşleri, benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma bulgularına göre 2020 DİAOÖÇ'de dinleme becerisini geliştirmeye yönelik olarak hazırlanan ölçekler 2001 DİAOÖÇ ile karşılaştırıldığında kazanımın en çok arttığı ölçeğin "canlı bir izleyici kitlesinin üyesi olarak anlama" olduğu, iki çerçeve metnin kazanımları arasındaki benzerliğin en fazla "genel sözlü anlama" bölümünde bulunduğu, bir yenilik olarak A1 öncesi seviye için "genel sözlü anlama, duyuruları ve talimatları anlama, işitsel kitle iletişim araçlarını (veya işaretli) ve kayıtları anlama, TV, film ve video seyretme" ölçeklerinde çeşitli kazanımların tanımlandığı belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda dinleme becerisine yönelik ölçeklerdeki bazı kelimelerin çağın şartlarına duyarlı olarak değiştirildiği, ölçeklere çoğunlukla A1 öncesi seviye için kazanım tanımlandığı, kazanım sayılarının tüm ölçeklerde arttığı ve içerikçe zenginleştirildiği tespit edilmiştir. Yabancılara Türkçe öğretiminde dinleme becerisini geliştirmek için yapılacak çalışma ve uygulamalarda yenilenen ve geliştirilen yeni çerçeve metinden yararlanılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 2020 Diller için Avrupa Ortak Çerçeve Metni, Dinleme becerisi, Ölçek, Kazanım

Listening Skills in the Common European Framework of Reference for 2020 Languages: Scales and Gains

Abstract

The purpose of this study is to examine the scales and achievements of listening skill in the European Common Recommendations Framework for Languages published in print in 2020. Document analysis technique was used in the study, which was conducted with a single case intertwined pattern among qualitative research designs. The European Common Recommendations Framework for Languages has been accepted as the object of study of the research. Scales, language levels and acquisitions related to listening skill in the Framework Text were examined, and the appearances, similarities and differences of the existing features in the Application Texts dated 2001 and 2020 were tried to be revealed. According to the findings of the research, when the scales prepared for developing listening skills in the 2020 CEFR are compared with the 2001 CEFR, the scale with the highest gain is "understanding as a member of a live audience", and the similarity between the gains of the two framework texts is mostly found in the section "general verbal comprehension". As a novelty, it was determined that various achievements were defined for the pre-A1 level in "general verbal comprehension, understanding announcements and instructions, understanding auditory mass media (or marked) and recordings, watching TV, movies and videos". As a result of the study, it was determined that some words in the scales for listening skill were changed according to the conditions of the age, mostly the outcomes were defined for the pre-A1 level, the number of gains increased in all scales and enriched in content. It is suggested to benefit from the renewed

and developed new framework text in studies and practices to improve listening skills in teaching Turkish to foreigners.

Keywords: 2020 Common European Framework of Reference for Languages, Listening skill, Scale, Gain

GİRİŞ

Günümüzde gelişen dünyanın değişen şartları insanoğlunun yaşamını hiç olmadığı kadar etkilemiştir. Uzakların yakınlaştığı, insanlar arası iletişimin arttığı bu çağda dil eğitimine yönelik bakış da değişmiştir. “Yabancı bir dil öğrenmek her şeyden önce yeni bir dünyaya kapılarını açmak, yeni yerler görmek, yeni insanlar ve kültürlerle tanışmak, tanıdık kavramlara ve düşüncelere değişik açılardan bakmak ve benzeri yeni deneyimler edinmek” (Yaylı ve Bayyurt, 2014, s. 1) olarak görüldüğünden ve “eğitim, ticaret, göç, turizm, diğer kültürleri tanımak” (Büyükkız, 2019, s. 615) gibi nedenlerden dolayı birden fazla dil bilmek adeta bir zorunluluk hâline gelmiştir. Böylesi güçlü bir ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla zaman içinde küresel etkileşime imkân verebilecek nitelikli ve işlevsel bir dil öğretimi için disiplinler arası bir bakışla çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Avrupa kıtası, içinde barındırdığı farklı milletler ve onların konuştuğu dil çeşitliliği ile dikkati çekmektedir. Bu çeşitlilik yabancı dil eğitim-öğretim faaliyetlerine de yansımaktadır. Örneğin; günümüzde AB düzeyinde, ortaokul öğrencilerinin %59,7'si iki yabancı dil öğrenmektedir. Belirtilen bu rakamlar giderek artmakta ve dil öğrenme yaşı da düşmektedir. Aynı zamanda çoğu Avrupa ülkesinde (Norveç, İsveç, Letonya vs.) yeni gelen göçmen öğrenciler için dil desteği sağlanmaktadır. Dolayısıyla, çok dillilik adeta Avrupa'nın DNA'sı sayılmaktadır (Eurdyice, 2017).

Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında sosyal, kültürel, eğitimsel ve ekonomik bütünlüşmeyi kolaylaştırmak amacıyla (CEFR, 2001) geliştirilen dil politikalarının sonucunda Avrupa Konseyi tarafından ilk olarak 2001 yılında yayımlanan “Diller için Avrupa Ortak Çerçeve Metni” küresel çapta kabul görerek farklı dillere çevrilmiş, ülkemizin de dâhil olduğu pek çok dünya ülkesinde yabancı dil eğitiminde “Çerçeve Metin”de yer alan mevcut standartlar ve yaklaşımlar benimsenmiştir.

Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi, dil öğretimine modern bir soluk getirerek dil öğrenenlerin “bildirişimsel olarak başarılı olabilmeleri için hangi bilgi ve yeterliklerini geliştirmeleri gerektiğini kapsamlı olarak” (CEFR, 2001, s.11) açıklamıştır. Çok dillilik, çok kültürlülük, görev odaklı yaklaşım, dil

öğrenenlerin sosyal aktör olarak değerlendirilmesi gibi hususların da dikkate alındığı DİAOÖÇ'de (2001) dil öğretiminin planlanmasından değerlendirilmesine kadar uzanan tüm sürecin düzenlenmesi, dilin etkileşimsel ve işlevsel olarak öğretimi ile farklı eğitim sistemlerinden kaynaklanan sorunların olabildiğince azaltılması amaçlanmıştır.

Dil öğretiminde zamanla yeni yaklaşımların benimsenmesi, eğitim-öğretim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, dil eğitimiyle ilgili kurumların tavsiyeleri ve 2001 DİAOÖÇ'nin içeriğinin anlaşılabilirliğine getirilen eleştiriler sonucu ilk olarak 2018 tarihinde İngilizce ve Fransızca çevrimiçi olarak yenilenen Başvuru Metni, güncellenerek 2020 yılında ciltli baskısıyla karşımıza çıkmıştır.

2020 Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nin kullanıcı dostu oluşu, Metin'de sosyal hareketliliğin kolaylaştırılması, şeffaflık ve çok dilliğin benimsenmesi anlayışı (CEFR 2001; 2020) 2001 DİAOÖÇ ile paralel bir çizgide geçmişten bugüne devam eden bir özellik olmuştur. Bu durumun yanı sıra 2020 DİAOÖÇ, “çevrimiçi etkileşim, aracı beceriler, çok dilli/kültürlü yeterlikler” gibi zenginlikleri bünyesinde barındırmaktadır.

	2001 DİAOÖÇ	2020 DİAOÖÇ
Yetkin Kullanıcı	C2	C2
	C1	C1
Bağımsız Kullanıcı	B2	B2
	B1	B1
Temel Kullanıcı	A2	A2
	A1	A1
	-	A1 Öncesi

Şekil 1. Dil Yeterlilik Düzeyleri

2001 DİAOÖÇ'de A1'den C2'ye kadar esnek bir dallandırma benimsenerek toplam altı dil yeterlilik düzeyi belirlenmiştir. Bunlar; “temel, bağımsız ve yetkin kullanıcı” olarak üç gruba ayrılmıştır. Önce 2018'de daha sonra da 2020'de yenilenen DİAOÖÇ'de dil yeterlilik seviyelerine A1öncesi (Pre-A1) de dâhil edilerek toplam yedi dil referans seviyesi öngörülmüş, artı seviyeler eskiye oranla biraz daha genişletilmiştir.

Dinleme Becerisi

Bireyin edindiği ilk doğal anlama becerisi olan dinleme, dil öğrenme sürecinde çok önemli bir işleve sahiptir. Çünkü “dinleme etkinliği, dilin dört işlevinden en çok kullanılanıdır” (Aktaş ve Gündüz 2004, s. 247). Yabancı dil öğretimine dinleme ile başlanır, diğer dil becerileri dinleme üzerine yapılandırılarak geliştirilir. Dinleme; sözcüklerin telaffuzunun kavranabilmesini, maruz kalınan dile dair belirli bir aşinalığın teşekkül etmesini ve son noktada anlama ulaşılarak hedef dilin öğrenilmesini kolaylaştırmaktadır. Bunun ön koşulu bireye seviyesine uygun dinleme materyallerinin sunulmasından geçmektedir (Barın ve Güzel, 2013). Dolayısıyla dinleme eğitiminin aşamalılık ilkesi doğrultusunda adım adım gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

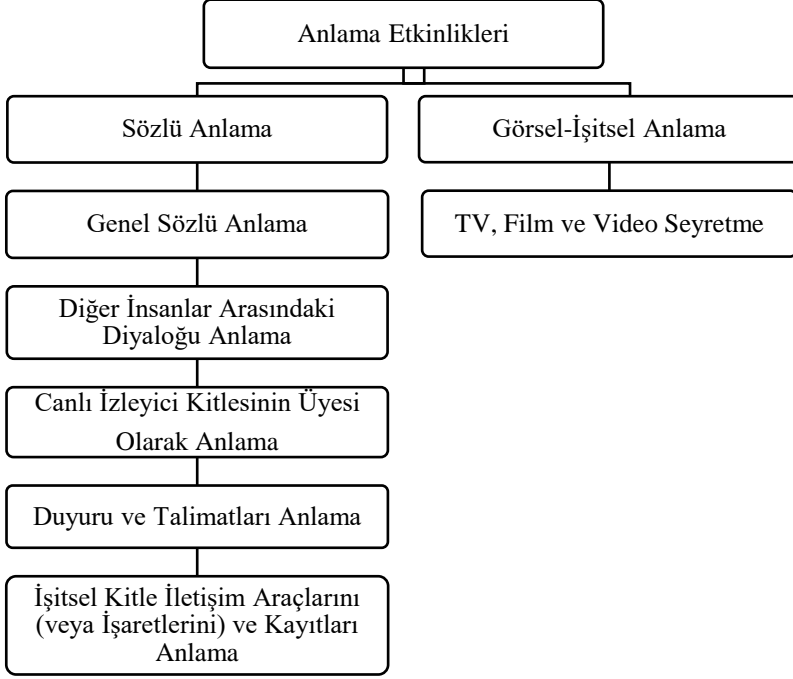
Dinleme, bağlamdan ve ön bilgilerden yararlanılarak anlamın inşa edildiği aktif ve bilinçli bir süreçtir (O'Malley ve Chamot, 1990, s. 132). Konferans, panel, tartışma gibi çeşitli konuşma faaliyetleri dinlemeyi gerektirir (Arıcı, 2005). Bünyesinde beden dilinin anlamlandırılmasını barındıran ve üretici dil becerileri için katalizör görevi üstlenen aynı zamanda "yabancı dil öğretiminde dört temel dil becerilerinden en zor gelişeni" (Demirel, 2003, s. 90) olan dinleme becerisinin geliştirilebilmesi için modern dil öğrenme yaklaşımları ışığında nitelikli ve iyi yapılandırılmış bir dinleme becerisi eğitimine ihtiyaç vardır.

Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde Dinleme Becerisi

2020 DİAOÖÇ'de “anlama becerileri” okuma ve dinleme olmak üzere iki ayrı boyutta ele alınmıştır. Çerçeve Metin'de dinleme becerisi ile ilgili olarak hem söylenenlerin/ses kayıtlarının hem de görsellerin / işaretlerin ve beden dilinin algılanması temel alınmıştır. “Anlama etkinlikleri” ana başlığı, dinleme becerisi bağlamında “sözlü anlama” ve “görsel-işitsel anlama” olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Sözlü anlama başlığı altında; genel sözlü anlama, canlı izleyici kitlesinin üyesi olarak anlama, diğer insanlar arasındaki diyalogu anlama, duyuru ve talimatları anlama, işitsel kitle iletişim araçlarını (veya işaretlerini) ve kayıtları anlama olmak üzere toplam beş ölçek; “görsel-işitsel anlama” bölümünde ise TV, film ve videoları seyretme başlıklı bir ölçek bulunmaktadır. Çerçeve Metin'de her bölüme ait ölçekler tanımlanarak anahtar kavramları ile ölçeklerin dil seviyelerine uygun kazanımlarına yer verilmiştir. Eskisinden farklı olarak ölçek başlıklarında; “sözlü anlama, diğer insanlar, işaret dili ve video” ibareleri yenilenmenin göstergesi olarak dikkatleri çekmektedir.

2020 DİAOÖÇ'de dinleme becerisi için A1 öncesi için çeşitli tanımlayıcılar belirlenmiştir. Bunun yanı sıra dinleme becerisine yönelik olarak

telekomünikasyon kullanımı ve diğer iletişim faaliyetleriyle ilgili tanımlayıcıların niteliği ve niceliğinin zenginleştirilmesi, işaret dili için de çeşitli anlama faaliyetlerine, kazanımlara yer verilmesi de 2020 DİAOÖÇ'nin dikkat çeken yeniliklerindedir.

Şekil 2. 2020 Diller için Avrupa Öneriler Çerçevesi, Anlama

Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi bağlamında literatürde yapılan çalışma sayısı son derece sınırlıdır. 2018 ve 2020 Çerçeve Metni ile ilgili olarak Çelik ve Başutku'nun (2020) okuma becerisine, Tanrıkulu ve Şihanlıoğlu'nun (2019) konuşma becerisine, Fişekçioğlu'nun (2019) Türk kültürü tanımlayıcılarına yönelik incelemelerinin bulunduğu çalışmalar yer almaktadır. 2001 DİAOÖÇ'yle ilgili olarak da Erdem vd. nin (2015) okuma metinlerini değerlendirdiği, Sarıbaş'ın (2014) okuma etkinliklerini incelediği ve Coşkun vd. nin (2011) düzey içeriklerindeki ortaklığı ele aldığı araştırmalar karşımıza çıkmaktadır. Ancak 2020 DİAOÖÇ'de dinleme becerisinin incelenmesine dair alanyazında herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Mevcut durumun da literatürde önemli bir boşluğa neden olduğu tespit edilmiştir.

Modern dil öğretimi esaslarına duyarlı olarak 2020 yılında geliştirilen Çerçeve Metin, bünyesinde Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesine katkı

sağlayacak çeşitli yenilikler barındırmaktadır. Dolayısıyla 2020 DİAOÖÇ'den yararlanılarak gereken değişikliklerin dil öğretim politikaları, programları, faaliyetleri, materyal tasarımları gibi hususlara yansıtılması gerekmektedir. Bu bakımdan henüz Türkçeye çevirisi yapılmayan 2020 DİAOÖÇ'de dinleme becerisi ile ilgili bölümün incelenmesi ve kazanımların Türkçe karşılıklarına yer verilmesi ve 2001 DİAOÖÇ ile karşılaştırılarak farklılıkların ortaya konulması çalışmayı önemli kılmaktadır.

Bu araştırmanın amacı 2020 tarihinde basılı olarak yayımlanan Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde yer alan dinleme becerisiyle ilgili ölçeklerin, kazanımların ve anlama stratejilerin incelenmesi ve bu bağlamda 2001 Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'yle karşılaştırılarak ortaya çıkan yeniliklerin Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yansıtılmasıdır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. 2020 Diller için Avrupa Ortak Öneriler Metni'nde yer alan dinleme ölçekleri ve kazanımları nelerdir?

2. 2020 Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde yer alan dinleme ölçekleri ve kazanımları ile 2001 Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde yer alan ölçek ve kazanımlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemlerinden iç içe geçmiş tek durum deseni ile gerçekleşen çalışmada doküman incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır. Durum çalışması, bilginin toplanıp organize edilmesi, yorumlanması ve araştırma bulgularına ulaşılması gibi basamakları ihtiva eden sistematik desen türlerinden biri (Merriam, 1988) olup “bir durum hakkında detaylı betimlemeler yapmak ve o durumu var olduğu şekliyle anlamak için kullanılır” (Büyüköztürk vd. 2016, s. 264). Doküman incelemesi ise “araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189).

Araştırmanın İnceleme Nesnesi

Bu araştırmanın temel inceleme nesnesi 2020 Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi (CEFR) olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra ölçek ve kazanımlardaki benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılabilmesi için 2001 DİAOÖÇ'den de faydalanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada verilerin analizinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. “İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 242). Araştırma kapsamında 2020 Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’nde bulunan dinleme becerisi ile ilgili ölçekler ve kazanımlar ilk olarak Türkçeye tercüme edilerek incelenmiş, daha sonra mevcut bilgiler 2001 Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’nde yer alan ölçek ve kazanımlarla karşılaştırılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Araştırmanın bu kısmında 2020 DİAOÖÇM’de yer alan “anlama etkinlikleri” başlığı altında yer alan dinleme becerisiyle ilgili ölçekler ve kazanımlar Türkçeye tercüme edilmiş, daha sonra dil yeterlilikleri bağlamında incelenerek 2001 DİAOÖÇM’yle karşılaştırılmış, tespit edilen benzerlikler ve farklılıklar (*koyu renkli italik yazıyla işaretlenerek*) ortaya konulmuştur.

Tablo 1

Anlama Etkinlikleri (Dinleme)

Anlama Etkinlikleri				
2001		2020		
İşitsel Algısal	Dinleme Anlama, Genel	12	Genel Sözlü Anlama	16
	Ana Dili Konuşurları Arasında Geçen Konuşmaları Dinleme	5	Diğer İnsanlar Arasındaki Konuşmayı Anlama	14
	Canlı İzleyici Kitlelerinin Üyesi Olarak Dinleme	5	Canlı İzleyici Kitlelerinin Üyesi Olarak Anlama	18
	Duyuları ve Talimatları Dinleme	8	Duyuru ve Talimatları Anlama	16
	Radyo Yayınları ve Ses Kayıtlarını Dinleme	6	İşitsel Kitle İletişim Araçlarını (veya İşaretlerini) ve Kayıtları Anlama	13
	Görsel-İşitsel Algılama			
	Televizyon ve Film Seyretme	8	TV, Film ve Video Seyretme	15

Tablo 1’de görüldüğü gibi “anlama etkinlikleri” ana başlığı altında hem 2001 DİAOÖÇ’de “işitsel algısal”, hem de 2020 DİAOÖÇ’de “sözlü anlama” bölümleri içerisinde beşer ölçeğe yer verilmiştir. Öngörülen ölçek sayıları aynı kalmakla birlikte ölçek başlıklarının bir kısmında çağın şartlarına uygun olarak değişiklik meydana gelmiştir. 2001 DİAOÖÇ’de “anadili konuşurları, radyo

yayımlarını (kitle iletişim araçlarını) ve ses kayıtlarını, televizyon yayınlarını ve filmleri anlama” ifadeleri, 2020 DİAOÖÇ’de sırasıyla; “diğer insanlar, işitsel kitle iletişim araçlarını (veya işaretlerini) ve kayıtları anlama ve TV, film ve video seyretme” şeklinde güncellenmiştir. Aynı zamanda 2001 DİAOÖÇ’de ölçek başlıklarında yer alan “dinleme” (listening) kelimesi yerine 2020 DİAOÖÇ’de” anlama” (understanding) sözcüğünün kullanıldığı tespit edilmiştir.

1. Sözlü Anlama

Anlama etkinliklerinin alt başlığında yer alan "sözlü anlama" ifadesi, canlı, yüz yüze iletişimi, uzaktan veya eşdeğeri olan kayıtları anlamayı kapsar. Aynı zamanda görsel-bedensel hareketlerle desteklenen işitsel-sözlü yöntemleri de içerir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi 2001 DİAOÖÇ’de “dinleme anlama, genel” başlığı yerine 2020 DİAOÖÇ’de “genel sözlü anlama” başlığı kullanılmıştır. 2001 DİAOÖÇ’deki ölçek başlığında bulunan “dinleme” (listening) yerine 2020 DİAOÖÇ’de “anlama” (understanding) ifadesine yer verildiği tespit edilmiştir. 2020 DİAOÖÇ’de tanımlayıcı sayısında ciddi bir artışın olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte 2001 ve 2020 çerçeve metinlerinin kazanımları arasında benzerliğin en fazla olduğu bölümün de bu ölçek olduğunu söylemek mümkündür.

- ✓ C2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ’de yer alan “ana dilini konuşanların hızı” (native speed) ifadesi 2020 DİAOÖÇ’de değiştirilerek yerine “doğal konuşma hızı” ibaresi (naturel speed) getirilmiş, cümle kuruluşunda “anlamakta zorluk çekmez” (has no difficulty in understanding) yerine de “kolaylıkla anlayabilir” (Can understand with ease) ifadesi kullanılarak eski keskin tavır yumuşatılmıştır.
- ✓ C1 seviyesi için daha önce belirlenen kazanımlar aynen tekrar edilmiş, sadece konuşma sözcüğünü karşılamak için kullanılan “speech” yerine daha kapsayıcı olan “discourse” kelimesine başvurulmuştur.
- ✓ B2 seviyesindeki kazanım sayısı aynı kalmakla birlikte; “konuşma dili” (spoken language) yerine “dil” (language) ifadesi kullanılmış, “gürültü kavramının sesli veya görsel yönü, uzmanlık alanları, somut ve soyut konular, ana fikirleri anlayabilme” sözcükleri kazanımlara eklenmiştir.
- ✓ B1 seviyesindeki kazanımlarda içeriği etkileyebilecek kadar belirgin bir farklılık tespit edilmemiştir.
- ✓ A2 seviyesindeki kazanımlar 2020 DİAOÖÇ’de aynen korunmuştur.

Tablo 2
Genel Sözlü Anlama

Genel Sözlü Anlama	
C2	Canlı dilin veya medyada kullanılan konuşma dilinin her türlüünü, <i>doğal konuşma hızında</i> konuşulsa da <i>kolaylıkla anlayabilir</i> .
C1	Özellikle konuşma aksanına aşına olunmaması gibi bazı durumlarda ara sıra ayrıntıların gözden geçirilmesi gerekse de kendi uzmanlık alanı dışındaki soyut ve karmaşık konulardaki geniş söylemleri takip edecek kadar anlayabilir. Dil dizgesindeki değişimleri değerlendirerek çok çeşitli deyimsel ifadeleri ve konuşma diline özgü söyleyişleri anlayabilir. Açıkça yapılandırılmayan, bağlantıların açıkça belirtilmediği ve yalnızca ima edildiği uzun bir konuşmayı bile anlayabilir.
B2	Genellikle kişisel, sosyal, akademik veya mesleki hayatta karşılaşılan alışılmış veya daha az bilinen konularla karşılaşıldığında gerek medyada gerekse karşılıklı konuşmada kullanılan ölçünlü dili veya tanıdık bir aksanı anlayabilir. Yalnızca [işitsel / <i>görsel</i>] arka plandaki aşırı gürültü, uygun olmayan söylem yapıları veya zor deyimler anlamasını etkileyebilir. Kendi uzmanlık alanlarındaki teknik tartışmalar da dâhil olmak üzere, ölçünlü dilde veya tanıdık bir aksanla sunulan somut ve soyut konulardaki içerik ve dil açısından karmaşık olan konuşmaları ana hatlarıyla anlayabilir. Çoğunlukla bilindik konularda ve söylemin yönünün net göstergelerle belirlenmiş olması koşuluyla, uzun konuşmaları ve karmaşık tartışmaları ana hatlarıyla anlayabilir.
B1	İnsanların anlaşılır bir biçimde ve tanıdık bir aksanla konuşmaları koşuluyla hem ana iletileri hem de ayrıntıları belirleyerek gündelik konuşmaları veya işle ilgili bilindik konular hakkındaki basit olgusal bilgileri anlayabilir. Ölçünlü bir dilde açık veya tanıdık bir aksanla konuşulduğunda kısa hikâyeler de dâhil olmak üzere işte, okulda, boş vakitlerde vb. düzenli olarak karşılaşılan bilindik konularla/ meselelerle ilgili konuşmaları ana hatlarıyla anlayabilir.
A2	Anlaşılır bir dille ve yavaş konuşulduğunda somut gereksinimlerini karşılayabilecek derecede konuşulmasını anlayabilir. İnsanın net ve yavaş bir biçimde ifade etmeleri koşuluyla, en temel gereksinimleriyle ilgili deyimleri ve söz gruplarını anlayabilir (ör. çok temel kişisel ve ailevi bilgileri, alışveriş, yerel coğrafya, istihdam).
A1	Anlamanın özümsebilmesi için uzun aralıklar verilerek çok yavaş ve dikkatli konuşulduğunda söyleneni anlayabilir. <i>Yavaş ve net bir şekilde konuşulması koşuluyla, günlük yaşamda karşılaşılan bilindik konulardaki somut bilgileri (ör. mekânlar ve zamanlar) anlayabilir.</i>
A1	<i>Gerekli durumlarda anlaşılabilirliği desteklemek için görseller veya el hareketlerinden yararlanılması ve yavaş ve net bir biçimde ifade edilmesi koşuluyla kısa, çok basit soruları ve sözceleri anlayabilir.</i>
Öncesi	<i>Yavaş ve net bir şekilde konuşulması koşuluyla, bilindik günlük bağlamın içinde her gün karşılaşılan tanıdık kelimeleri / işaretleri anlayabilir.</i> <i>Yavaş ve net bir şekilde konuşulması koşuluyla bilindik günlük bağlamın içinde yer alan sayıları, fiyatları, tarihleri ve haftanın günlerini anlayabilir.</i>

- ✓ A1 seviyesinde 2001 DİAOÖÇ’de bulunmayan bazı tanımlayıcılara 2020 DİAOÖÇ’de yer verildiği görülmektedir. “Günlük yaşamda karşılaşılan somut bilgileri anlama” ibaresi ilk defa 2020 DİAOÖÇ’de A1 seviyesinin tanımlayıcısında kullanılmıştır.
- ✓ A1 öncesi seviye için 2020 DİAOÖÇ’de üç tanımlayıcı kullanılmış, bu kazanımlarda “**görsellerden ve benden dilinden faydalanmanın**” üzerinde durulmuştur.

Tablo 3

Diğer İnsanlar Arasındaki Diyalogu Anlama

C2	<i>Doğal bir hızda gerçekleşen ve çoğunlukla gündelik konuşmalarda kullanılan dilin sosyokültürel etkilerini belirleyebilir.</i>
C1	Soyut, karmaşık, aşına olunmayan konularda bile olsa üçüncü taraflar arasındaki karmaşık etkileşimlerin yer aldığı grup tartışmasını ve münazarasını kolayca takip edebilir. <i>Hedef dilin yetkin kullanıcıları arasındaki canlı bir diyaloga ayak uydurabilir.</i> Biraz çabayla içinde bulunduğu ortamda söylenenlerin çoğunu anlayabilir ancak konuşmalarını dinleyiciye göre uyarlamayan hedef dilin birkaç kullanıcısı ile herhangi bir biçimde etkin bir konuşmaya katılmakta zorlanabilir.
B2	<i>Ölçünlü ve anlaşılır bir dilde ve alışılmış aksanla yürütülen bir tartışmada argümanın veya düşüncenin temel tezlerini ve anti tezlerini belirleyebilir.</i> <i>Gayri resmî uzun bir konuşmadaki (ör. bir hikâye veya anekdot) kronolojik sırayı takip edebilir.</i> <i>Ölçünlü bir dilde veya alışılmış bir aksanla açıkça ifade edilmesi koşuluyla, günlük diyalogların ve tartışmaların çoğunu genellikle anlayabilir.</i>
B1	Ölçünlü dilde veya alışılmış bir aksanla açıkça ifade edilmesi koşuluyla, etrafındaki uzun bir tartışmanın ana noktalarını genellikle takip edebilir. Yavaş ve net bir biçimde konuşulduğunda bulunduğu ortamdaki konuşmaların konusunu genellikle ana hatlarıyla anlayabilir.
A2	<i>Yavaş ve net bir şekilde sürdürülen bir diyalogda insanların hemfikir olup olmadığını anlayabilir.</i> <i>Çok yavaş ve net bir şekilde sürdürülen konuşmadaki kısa, basit diyalogları ana hatlarıyla takip edebilir.</i> <i>Yavaş ve net olması koşuluyla insanların aile, okul, hobiler veya çevreleriyle ilgili konuşmalarındaki bazı ifadeleri anlayabilir.</i>
A1	<i>İnsanların birbirleriyle çok yavaş ve çok anlaşılır bir şekilde iletişim kurması koşuluyla basit bir konuşmadaki kelimeleri / işaretleri ve kısa cümleleri anlayabilir (örneğin, bir mağazadaki bir müşteri ile bir satış elemanı arasındaki konuşma).</i>
A1 Öncesi	Tanımlayıcısı yok.

Tablo 3’te görüldüğü gibi 2001 DİAOÖÇ’de “anadili konuşurları arasında geçen konuşmayı dinleme” başlığı yerine 2020 DİAOÖÇ’de “diğer insanlar arasındaki konuşmaları anlama” başlığının kullanıldığı görülmektedir. Ana dili konuşurları yerine diğer insanlar ifadesinin getirilmesi, metnin anlaşılabilirliğini artıran bir husus olarak değerlendirilebilir.

- ✓ 2001 DİAOÖÇ'de C2 seviyesinde C1'deki kazanım tekrarlanırken 2020 DİAOÖÇ'de C2 seviyesi için yeni bir tanımlayıcı (dilin sosyokültürel etkilerini belirleyebilme) eklenmiştir.
- ✓ C1 seviyesinde 2001 DİAOÖÇ'de yer alan kazanım aynen tekrar edilmiş, ayrıca yeni bir kazanım (konuşma diline has kullanımların, çakışmaların, konudan sapmaların gerçekleştiği bir konuşmada/tartışmada her katılımcının tutumunu belirleyebilme) daha eklenmiştir.
- ✓ B2 seviyesindeki mevcut kazanımlarda yer alan ana dili konuşurları (native speakers) ifadesi yerine hedef dilin yetkin kullanıcıları (proficient users of the target language) ibareleri kullanılmış, aynı zamanda “tez ve antitezleri belirleyebilme, gayri resmî konuşmalarda kronolojik sıralamayı takip etmeyi” içeren yeni bir tanımlayıcı eklenmiştir.
- ✓ B1 seviyesindeki kazanımda geçen standart aksan (standard dialect) ifadesi bilindik/aşına olunan aksan (familiar variety) olarak değiştirilerek tekrarlanmış, ayrıca “günlük diyalog ve tartışmaların takip edilmesi” ile ilgili yeni bir kazanım daha eklenmiştir.
- ✓ A2 seviyesinde var olan kazanım aynen tekrarlanmış, aynı zamanda “insanların hemfikir olup olmadığı hususların belirlenebilmesi, diyalogların / konuşmaların ana hatlarıyla takip edilmesi” ile ilgili iki kazanım daha eklenmiştir.
- ✓ A1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de herhangi bir kazanım yer almazken 2020 DİAOÖÇ'de iki tanımlayıcı belirlenmiştir. Bu tanımlayıcıların; “aile, okul, hobiler veya çevreleriyle ilgili konuşmalardaki bazı ifadeleri anlayabilme ile basit bir konuşmadaki kelimeleri / işaretleri ve kısa cümleleri anlayabilme” olduğu tespit edilmiştir.
- ✓ A1 öncesi seviye için 2020 DİAOÖÇ'de herhangi bir kazanım tanımlanmamıştır.

Tablo 4

Canlı İzleyici Kitlelerinin Üyesi Olarak Anlama

C2	Konuşma diline özgü sözleri, bölgesel kullanımı veya yabancı terminolojiyi içeren bilimsel bildirimleri veya sunumları anlayabilir. <i>Bağlantuların veya sezdirimlerin belirgin olmadığı durumlarda bile uygun çıkarımlar yapabilir.</i> <i>Bir sunumda şakaların veya imaların amacını anlayabilir.</i>
C1	Çoğu konferansı, tartışmayı ve münazarayı kolaylıkla anlayabilir.
B2	Konferanslar, konuşmalar, raporlar gibi önermesel ve dilbilimsel olarak karmaşık diğer akademik / profesyonel sunumları ana hatlarıyla anlayabilir. <i>Ölçünlü bir dilde veya bilindik bir aksanla konuşulması koşuluyla, güncel ilgi alanına giren veya kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili konularda ifade edilen bakış açısını anlayabilir.</i> <i>Epey aşına olunan bir konuda ve konuşmanın açık bir biçimde yapılandırılmış olması koşuluyla, konuşmadaki karmaşık argüman zincirini anlayabilir.</i> <i>Ölçünlü bir dilde veya bilindik bir aksanla konuşulması koşuluyla, bir konferans veya konuşmanın ana fikirleri ve yardımcı fikirlerini ayırt edebilir.</i> <i>İfade edilen bakış açısını tanıyabilir ve bunu var olan olgulardan ayırabilir.</i>
B1	Bilindik bir konuda ve konuşmanın açık ve anlaşılır biçimde yapılandırılmış olması koşuluyla, bir konferansı veya kendi uzmanlık alanındaki bir konuşmayı takip edebilir. <i>Ölçünlü ve anlaşılır bir dilde veya alışılmış bir aksanla konuşulması koşuluyla, bilindik konularda yürütülen standart konferanslardaki ana fikirleri ve destekleyici fikirleri ayırt edebilir.</i> <i>Ölçünlü bir dilde anlaşılır veya tanıdık bir aksanla konuşulması koşuluyla, bilindik konular hakkında basit, kısa konuşmaları ana hatlarıyla anlayabilir.</i> <i>Uzmanlık alanındaki bir konu veya eserle ilgili destekleyici görsellerle (örneğin slaytlar, broşürler) verilen açıklamaları anlayarak basit bir konferans sunumunu veya gösteriyi takip edebilir.</i> <i>Konuşmanın anlaşılır ve nispeten yavaş olması koşuluyla, basit bir monologda (örneğin rehberli bir tur) söylenenlerin ana noktalarını anlayabilir.</i>
A2	Mesajın basit bir dille yavaş ve anlaşılır bir şekilde ifade edildiği ve görsel desteğin (ör. slaytlar, broşürler) olduğu bilindik veya öngörülebilir bir konuda bir gösterinin veya sunumun genel hatlarını takip edebilir. <i>Slaytlar, somut örnekler veya diyagramların kullanılması, tekrarlarla yavaş ve anlaşılır bir şekilde konuşulması ve konunun bilindik olması koşuluyla çok basit, iyi yapılandırılmış bir sunumu veya gösteriyi anlayabilir.</i> <i>Rehberli bir tur gibi öngörülebilir bir durumda verilen basit bilgilerin ana hatlarını anlayabilir (örneğin, "Başkan'ın yaşadığı yer burasıdır").</i>
A1	Konuşmanın çok yavaş ve anlaşılır olması ve uzun aralıklar verilmesi koşuluyla, rehberli tur gibi öngörülebilir bir durumda açıklanan çok basit bilgileri ana hatlarıyla anlayabilir.
A1 Öncesi	Tanımlayıcısı yok.

Tablo 4'te görüldüğü gibi "canlı izleyici kitlelerinin üyesi olarak anlama" başlığında 2001 DİAOÖÇ'de var olan dinleme (listening) sözcüğü yerine 2020 DİAOÖÇ'de anlama (understanding) ifadesinin kullanıldığı belirlenmiştir. Aynı

zamanda 2020 DİAOÖÇ' de seviyelerin çeşitli tanımlayıcılarla zenginleştirildiği tespit edilmiştir.

- ✓ C2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ' de tek kazanım yer alırken 2020 DİAOÖÇ' de fazladan iki kazanım daha eklenmiştir. Bunlar; “bağlantıların veya sezdirimlerin belirgin olmadığı durumlarda bile uygun çıkarımlar yapabilme ve bir sunumda şakaların veya imaların amacını anlayabilme” gibi C2 seviyesine uygun olarak oluşturulan üst düzey anlama becerisine işaret eden kazanımlardır.
- ✓ C1 seviyesi için öngörülen tanımlayıcılar, 2020 DİAOÖÇ' de aynen korunmuştur.
- ✓ B2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ' de bir kazanım yer alırken 2020 DİAOÖÇ' de beş kazanım bulunmaktadır. 2001 DİAOÖÇ' deki kazanım, 2020 DİAOÖÇ' de aynen tekrarlanmakla birlikte mevcut dil seviyesine “bakış açısını anlama, konuşmanın ana fikirleri ve yardımcı fikirlerini ayırt edebilme, karmaşık düşünce dizisini anlama” gibi özelliklerin bulunduğu dört yeni tanımlayıcı daha eklenmiştir.
- ✓ B1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ' nde iki kazanım bulunurken 2020 DİAOÖÇ' de beş kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Mevcut seviyedeki iki kazanımda “standart konuşma” (standard speech) yerine “ölçünlü dil ve aşına olunan aksan” (standard language or a familiar variety) ifadesine başvurulmuştur. Ayrıca mevcut dil seviyesi için üç yeni kazanım daha tanımlanmıştır. Bunlar; “konuşmaları özetleyebilme, görsel destekle sunulan konuşmaları anlayabilme, basit bir monologda söylenenlerin ana hatlarını anlama” gibi özellikleri kapsamaktadır.
- ✓ A2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ' de herhangi bir tanımlayıcı belirlenmemişken 2020 DİAOÖÇ' de üç yeni kazanıma yer verilmiştir. Mevcut kazanımlarda “görsel desteklerin, slaytların, somut örneklerin veya diyagramların kullanılması, tekrarlarla yavaş ve anlaşılır bir şekilde konuşulması ve konunun bilindik olması koşuluyla çok basit, iyi yapılandırılmış bir sunumu anlama” gibi hususlar üzerinde durulmuştur.
- ✓ A1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ' de bir tanımlayıcıya rastlanmazken 2020 DİAOÖÇ' de bir kazanım bulunmaktadır. Mevcut kazanımda, “konuşmanın çok yavaş ve anlaşılır olması ve uzun aralıklar verilmesi koşuluyla, rehberli tur gibi öngörülebilir bir durumda açıklanan çok basit bilgileri ana hatlarıyla anlayabilme” amacı güdülmüştür.
- ✓ A1 öncesi için 2020 DİAOÖÇ' de herhangi bir kazanım öngörülmemiştir.

Tablo 5

Duyuru ve Talimatları Anlama

C2	Tanımlayıcısı yok; bkz C1.
C1	Ses kalitesi kötü de olsa; [işitsel ve / veya görsel olarak] kamu duyurularından belli başlı bilgileri seçerek alabilir. (ör. bir istasyonda, stadyumda veya eski bir kayıta.) Bilinen ürün ve hizmetlerle ilgili kullanım talimatları ve şartnameler gibi karmaşık teknik bilgileri anlayabilir.
B2	Normal konuşma hızıyla ölçünlü bir dil veya aşına olunan bir aksanla sunulan somut ve soyut konulardaki duyuru ve bildirimleri anlayabilir. Ayrıntılı talimatları başarılı bir şekilde takip edebilecek kadar iyi anlayabilir.
B1	Her gün kullanılan araç gereçlere ait kullanım talimatları gibi basit teknik bilgileri anlayabilir. Ayrıntılı yönergeleri/yol tariflerini anlayabilir. <i>Açıkça ifade edilmesi ve gürültünün minimum düzeyde olması koşuluyla havaalanlarında, istasyonlarda, uçaklarda, otobüslerde ve trenlerde yapılan kamuya açık anonsları [işitsel / görsel] anlayabilir.</i>
A2	<i>Yavaş ve anlaşılır bir şekilde konuşulması koşuluyla, spor, yemek pişirme vb. günlük aktiviteler için bir dizi talimatı anlayabilir ve uygulayabilir.</i> <i>Konuşmanın yavaş ve anlaşılır olması koşuluyla, basit duyuruları (örneğin bir sinema programını veya spor etkinliğini, bir trenin geciktiğini) anlayabilir.</i> Kısa, anlaşılır ve basit bildirimlerin ve duyuruların en önemli noktalarını kavrayabilir. X'ten Y'ye yürüyerek veya toplu taşıma ile nasıl gidileceğine dair basit talimatları anlayabilir. <i>Saatler, tarihler ve sayılar vb. ile (rutin görevler ve yapılacak ödevler) ilgili temel talimatları anlayabilir.</i>
A1	Kendisine dikkatle ve yavaş bir biçimde verilen talimatları anlayabilir ve kısa, basit yönergeleri takip edebilir. <i>Nesnenin yakın çevrede olması koşuluyla, birisi ona bir şeyin nerede olduğunu yavaş ve anlaşılır bir şekilde söylediğinde anlayabilir.</i> <i>Hoparlörle yapılan bir duyuruda yavaş ve anlaşılır bir şekilde söylenen rakamları, fiyatları ve saatleri anlayabilir. (ör. bir tren istasyonunda veya bir dükkânda)</i>
A1	<i>Yavaşça yüz yüze, resimler veya el hareketleriyle desteklenerek konuşulması ve gerekirse tekrarlanması koşuluyla, "Dur", "Kapıyı kapat" gibi kısa, basit talimatları anlayabilir.</i>

Tablo 5'te görüldüğü gibi 2001 DİAOÖÇ'de "duyuruları ve talimatları dinleme" başlığında var olan "dinleme" (listening) sözcüğü yerine 2020 DİAOÖÇ'de "anlama" (understanding) kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra 2001 DİAOÖÇ'de yer alan mevcut ölçekte 7 kazanım (C2'de bulunan C1'deki gibi ifadesi hariç) olmasına karşın 2020 DİAOÖÇ'de 15 kazanım (C2'de bulunan C1'deki gibi ifadesi hariç) öngörülmüştür. Özellikle B2, B1ve A1 seviyelerinde ciddi bir kazanım artışı dikkati çekmektedir. Ayrıca ölçekte A1 öncesi için de bir tanımlayıcı kullanılmıştır. Bu bakımdan mevcut ölçeğin zenginleştirilerek geliştirildiğini söylemek mümkündür.

2020 Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni (CEFR)'nde Dinleme...

- ✓ C2 seviyesi için iki çerçeve metinde (2001-2020) de ayrı bir kazanım öngörülmemiş, C1 seviyesi için hazırlanan tanımlayıcılar tekrarlanmıştır.
- ✓ C1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de iki kazanım belirlenmiştir. Aynı kazanımlar 2020 DİAOÖÇ'de tekrarlanmış, mevcut dil seviyesine herhangi bir kazanım ekleme ihtiyacı duyulmamıştır. Ancak kazanımlarda yer alan kamu duyurularına “görsel unsurlar” dâhil edilmiş, ayrıca örneklere “eski kayıtlar” da eklenmiştir.
- ✓ B2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de yer alan bir kazanım, 2020 DİAOÖÇ'de tekrarlanırken mevcut tanımlayıcıya standart dil (standard language) ibaresi eklenmiş, aksan (dialect) kelimesi yerine de eş anlamlı bir ifadeye başvurulmuştur. 2020 DİAOÖÇ'de mevcut dil seviyesi için yeni bir kazanım daha tanımlanmıştır. Bu kazanımda “ayrıntılı talimatları takip edebilme” üzerinde durulmuştur.
- ✓ B1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de yer alan iki kazanım, 2020 DİAOÖÇ'de aynen korunmuş, mevcut kazanımlara bir kazanım daha eklenmiştir. Bu kazanımla “havaalanlarında, istasyonlarda, uçaklarda, otobüslerde ve trenlerde yapılan kamuya açık anonsları [işitsel / görsel] anlayabilme” amaçlanmıştır.
- ✓ A2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de iki kazanım öngörülmüşken 2020 DİAOÖÇ'de mevcut kazanımlar tekrarlanmış, ayrıca üç yeni tanımlayıcı daha eklenmiştir. Yeni kazanımlarda “günlük aktivitelerle ilgili talimatların, basit duyuruların, saatler/sayılar ve tarihlerle ilgili temel talimatların anlaşılması” hedeflenmiştir.
- ✓ A1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de yer alan tek kazanım, 2020 DİAOÖÇ'de aynen korunmuş, aynı zamanda mevcut kazanımlara iki kazanım daha eklenmiştir. Yeni tanımlayıcılarda “yakındaki bir nesnenin nerede olduğunun ve hoparlörden yapılan duyurulardaki basit ifadelerin (saat, fiyat vb.) anlaşılması” üzerinde durulmuştur.
- ✓ A1öncesi seviye için 2020 DİAOÖÇ'de “beden dilinin ve görsellerin yardımıyla oluşturulan basit talimatın anlaşılmasının” hedeflendiği bir kazanım tanımlanmıştır.

Tablo 6

İşitsel Kitle İletişim Araçlarını (veya işaretli) ve Kayıtları Anlama

C2	Tanımlayıcısı yok; bkz C1
C1	Ölçünlü dil kullanılmasa da geniş kapsamlı ses kayıtlarını ve yayımlanmış materyalleri anlayabilir; ince ayrıntıları, örtük fikirleri veya konuşanlar arasındaki ilişkileri fark edebilir.
B2	Genelde sosyal, mesleki veya akademik hayatta karşılaşılan dilin standart formuyla hazırlanan ses kayıtlarını anlayabilir ve bilgi içeriğinin yanı sıra konuşucuların bakış açılarını ve tutumlarını da kavrayabilir. Ölçünlü dilin kullanıldığı belgeselleri ve diğer ses kayıtlarını veya yayınlanan materyallerin çoğunu anlayabilir ve konuşucunun tutumunu ve ruh hâlini kavrayabilir.
B1	Anlaşılır ve ölçünlü bir dil kullanıldığında kişisel ilgi alanına ilişkin konuları içeren ses kayıtlarının veya yayımlanan materyallerin çoğunun bilgi içeriğini anlayabilir.
B1	Oldukça yavaş ve anlaşılır bir dille konuşulduğunda alışlagelmiş konularla ilgili haber bültenlerini ve basit ses kayıtlarını ana noktalarıyla anlayabilir. <i>Konuşmanın yavaş ve anlaşılır olması koşuluyla hikâyelerdeki ve diğer anlatılardaki ana noktaları ve önemli ayrıntıları (örneğin bir tatilin betimlenmesi) anlayabilir.</i>
A2	<i>İlgilendiği ürün ve hizmetlerle ilgili kısa reklamlarda yer alan en önemli bilgileri (ör. CD'ler, video oyunları, seyahat) anlayabilir.</i> <i>Yavaş ve anlaşılır bir biçimde konuşulması koşuluyla insanların boş zamanlarında ne yaptıklarını, özellikle neleri yapmaktan hoşlandıkları / hoşlanmadıkları ile ilgili bir röportajı anlayabilir.</i> Yavaş ve anlaşılır bir şekilde seslendirilmiş olan olası günlük meselelerle ilgili kısa ses kayıtlarını anlayabilir ve önemli bilgileri ayırt edebilir. <i>İnsanların anlaşılır konuşması şartıyla kısa yayınlardan (örneğin, hava durumu tahmini, konser duyuruları, müsabaka sonuçları) önemli bilgileri çıkarabilir.</i> <i>Yavaş ve anlaşılır bir şekilde anlatılması koşuluyla bir hikâyenin önemli noktalarını kavrayabilir ve hikâyenin olay örgüsünü takip edebilir.</i>
A1	Çok yavaş ve anlaşılır bir şekilde seslendirilmesi koşuluyla, bilindik günlük konulardaki kısa kayıtlarda bulunan somut bilgileri (örneğin yerler ve zamanlar) anlayabilir.
A1	<i>Çok yavaş ve anlaşılır bir şekilde seslendirilmesi koşuluyla basit, kısa kayıtlarda bulunan zaten bildikleri kelimeleri / işaretleri, isimleri ve sayıları anlayabilir.</i>
Öncesi	

Tablo 6'da görüldüğü gibi 2001 DİAOÖÇ'de “radyo yayınlarını ve ses kayıtlarını dinleme” başlığındaki “dinleme” (listening) ifadesi yerine 2020 DİAOÖÇ'de “anlama” (understanding) kelimesi kullanılmıştır. 2001 DİAOÖÇ'de C2 seviyesinde “C1'deki gibi” ifadesi hariç altı kazanıma yer verilmişken 2020 DİAOÖÇ'de kazanım sayısı on üçe çıkarılmıştır. C2 ve C1 seviyelerinde bir değişiklik olmamakla beraber B1 ve A2 seviyeleri, pek çok yeni kazanımla zenginleştirilmiş, A1 ve A1 öncesi seviyeleri için de birer kazanım tanımlanması suretiyle mevcut ölçek geliştirilmiştir.

- ✓ C2 seviyesi için hem 2001 DİAOÖÇ hem de 2020 DİAOÖÇ'de yeni bir kazanım tanımlanmamış, C1'deki kazanımlar korunmuştur.

- ✓ C1 seviyesinde 2001 DİAOÖÇ'de tanımlanan tek kazanım, 2020 DİAOÖÇ'nde tekrarlanmıştır. Ancak “konuşucu” (speakers) kelimesi yerine “insanlar” (people) sözcüğü kullanılmış, “sesli” (audio) ifadesi kaldırılmıştır.
- ✓ B2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de tanımlanan iki kazanımda geçen “konuşucu” (speakers), “radyo, ton” (tone) kelimeleri kaldırılmış ve “standart aksan” yerine “dil standart formu” ifadesi getirilerek tekrarlanmıştır.
- ✓ B1seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de yer alan iki kazanımdan radyo kelimesi çıkartılmış, aynı zamanda mevcut tanımlayıcılardaki “konuşma” (speech) ifadesi ise “dil” (language) ile değiştirilerek 2020 DİAOÖÇ'e aktarılmış, bir yeni kazanım daha (konuşmanın yavaş ve anlaşılır olması koşuluyla hikâyelerdeki ve diğer anlatılardaki ana noktaları ve önemli ayrıntıları anlayabilme) eklenerek mevcut seviyedeki tanımlayıcılar zenginleştirilmiştir.
- ✓ A2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de yer alan bir kazanım, 2020 DİAOÖÇ'de korunmuş ve mevcut dil seviyesine dört kazanım daha eklenerek toplamda beş tanımlayıcı öngörülmüştür. Yeni kazanımlarda “kısa reklamlar, röportajlar, kısa yayınlar gibi kitle iletişim bağlamlarındaki çeşitli bilgilerin anlaşılması” üzerinde durulmuştur.
- ✓ A1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de herhangi bir kazanım öngörülmemişken 2020 DİAOÖÇ'de bir kazanım (yavaş ve anlaşılır bir şekilde seslendirilmesi koşuluyla, bilindik günlük konulardaki kısa kayıtlarda bulunan somut bilgileri anlayabilme) tanımlanmıştır.
- ✓ A1öncesi için 2020 DİAOÖÇ'de bir kazanım (basit, kısa kayıtlarda bulunan zaten bildikleri kelimeleri / işaretleri, isimleri ve sayıları anlayabilme) tanımlanmıştır.

1. Görsel-İşitsel Anlama

Bu bölümde yer alan TV, film ve video izleme bölümü, canlı ve kayıtlı video materyalinin yanı sıra filmleri de içerir. Ölçekte ayrıntıları, nüansları ve ima edilen anlamları, argo ve deyimsel söylemleri anlama gibi noktaların üzerinde durulmuştur.

Tablo 7

TV, Film ve Video İzleme

TV, Film ve Video Seyretme	
C2	Tanımlayıcısı yok; bkz. C1
C1	Argonun ve deyimsel kullanımın fazlaca yer aldığı filmleri anlayabilir. <i>Güncel programlar, röportajlar, tartışma programları ve sohbet programları gibi anlaşılması güç televizyon yayınlarında sunulan argümanları ayrıntılı olarak anlayabilir.</i> <i>Ölçünlü bir dilde veya alışılmış bir aksanla sunulması koşuluyla çoğu film, oyun ve TV programındaki nüansları ve ima edilen anlamları anlayabilir.</i>
B2	<i>Haber ve güncel olay programlarındaki tartışmaları ve tartışmaların en önemli noktalarını ayırt edebilir.</i> Çoğu TV haberini ve güncel olayları anlayabilir. <i>Ölçünlü bir dil veya alışılmış bir aksanla konuşulduğunda belgeselleri, canlı yayın söyleşilerini, sohbet programlarını, tiyatroları ve filmlerin çoğunu anlayabilir.</i>
B1	Konuşma nispeten yavaş ve anlaşılır olduğunda kişisel ilgi alanına ilişkin konuları içeren röportaj, kısa konferans ve haber bülteni gibi birçok TV programının büyük bir kısmını anlayabilir. Hikâyenin çoğunda görsellerin ve eylemlerin olduğu, anlaşılır ve basit bir dilin kullanıldığı birçok filmi takip edebilir. Yayın nispeten yavaş ve anlaşılır olduğunda, bilindik konulardaki TV programlarını ana hatlarıyla anlayabilir.
A2	Anlatımın görsellerle desteklendiği; olayları, kazaları vb. bildiren televizyon haberlerinin ana noktasını belirleyebilir. <i>Anlatımın görüntülerle desteklenmesi ve konuşmanın anlaşılır ve nispeten yavaş olması şartıyla bir filmin TV tanıtımını veya fragmanını veya bir filmde bir sahneyi takip ederek ele alınan konuları anlayabilir.</i>
A1	<i>Televizyon haberlerinin konu değişimlerini takip edebilir ve ana içerik hakkında bir fikir oluşturabilir.</i> <i>Görsel bilgileri ve genel bilgileri kullanarak bilindik kelimeleri / işaretleri ve söz öbeklerini anlayabilir ve haber özetlerinin manşetlerindeki konuları ve reklamlardaki birçok ürünü tanımlayabilir.</i>
A1	<i>Görsel bilgilerden ve ön bilgilerden yararlanarak bir video dokümanının konusunu belirleyebilir.</i>

Tablo 7’de görüldüğü gibi 2001 DİAOÖÇ’de “görsel-işitsel anlama” başlığını taşıyan ölçekte “televizyon ve film” ifadelerine 2020 DİAOÖÇ’de “video” kelimesi de eklenmiştir. 2001 DİAOÖÇ’de “C2’deki C1 gibi ifadesi hariç” ayrı sekiz kazanım bulunurken 2020 DİAOÖÇ’de on dört kazanım bulunmaktadır. 2020 DİAOÖÇ’de C1 seviyesi kazanımlarında ciddi bir artışın olduğu tespit edilmiştir.

- ✓ C2 seviyesi için hem 2001 DİAOÖÇ’de hem de 2020 DİAOÖÇ’de yeni bir kazanım öngörülmemiş, C1’deki kazanımlar gibi olduğu ifade edilmiştir.
- ✓ C1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ’de yer alan bir kazanım 2020 DİAOÖÇ’de aynen korunmuş, ayrıca mevcut kazanıma iki yeni kazanım daha eklenerek

2020 Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni (CEFR)'nde Dinleme...

sayı üçe çıkarılmıştır. Yeni kazanımlarda “farklı TV formatlarındaki konuşmaların, örtük anlamların, nüansların anlaşılması” üzerinde durulmuştur.

- ✓ B2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ’de iki kazanım belirlenmişken 2020 DİAOÖÇ’de yeni bir kazanım eklenerek bu sayı üçe çıkarılmıştır. Tekrarlanan kazanımda “standart aksan” (standard dialect) yerine “ölçünlü bir dil veya bilindik aksan” (standard form of the language or a familiar variety) ifadesi kullanılmış, ayrıca kazanımlara “belgesel” (documentary) sözcüğü de eklenmiştir. Yeni kazanımlarda “haberlerin ve canlı yayın söyleşilerinin en önemli noktalarını anlama” üzerinde durulmuştur.
- ✓ B1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ’de bulunan üç kazanım, aynı şekliyle 2020 DİAOÖÇ’de tekrarlanmıştır.
- ✓ A2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ’de iki kazanım tanımlanmışken 2020 DİAOÖÇ’de yeni bir kazanım eklenmesi suretiyle bu sayı üçe çıkarılmıştır. Yeni kazanımda “film fragmanının veya reklamda ele alınan konunun anlaşılması” üzerinde durulmuştur.
- ✓ A1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ’de herhangi bir kazanım yer almamasına rağmen mevcut seviye için 2020 DİAOÖÇ’de yeni bir kazanım tanımlanmıştır. Burada “görsellerle desteklenen yayınlardaki bazı basit kelimelerin anlaşılması” amaçlanmıştır.
- ✓ A1 öncesi için 2020 DİAOÖÇ’de bir kazanım tanımlanmış ve mevcut kazanımda “görseller ve ön bilgilerden yararlanma” üzerinde durulmuştur.

Tablo 8

Kazanımların ölçeklere göre dağılımı

	2020 DİAOÖÇ								2001 DİAOÖÇ							
	Pre A1	A1	A2	B1	B2	C1	C2		A1	A2	B1	B2	C1	C2		
Sözlü Anlama																
1.Ö	3	2	2	2	3	3	1	16	1	2	2	3	3	1	12	
2.Ö	-	2	3	2	4	2	1	14	-	1	1	2	1	-	5	
3.Ö	-	1	3	5	5	1	3	18	-	-	2	1	1	1	5	
4.Ö	1	3	5	3	2	2	-	16	1	2	2	1	2	-	8	
5.Ö	1	1	5	3	2	1	-	13	-	1	2	2	1	-	6	
Görsel-İşitsel Anlama																
1.Ö	1	1	3	3	3	3	-	13	-	2	3	2	1	-	8	
T	91								44							

Değerlendirmeye “C2’deki gibi” kazanımları dâhil edilmemiştir.

Tablo 8’de görüldüğü gibi 2001 DİAOÖÇ ‘de toplam kazanım sayısı “44” iken 2020 DİAOÖÇ’de “91” olarak belirlenmiş, kazanım sayıları arasında ciddi farklar bulunduğu tespit edilmiştir. 2001 DİAOÖÇ’de “dinleme anlama, genel” ölçeğinde on iki, “ana dili konuşurları arasında geçen konuşmayı dinleme” ölçeğinde “beş”, “canlı bir izleyici kitlesinin üyesi olarak dinleme” ölçeğinde “beş”, “duyuruları ve talimatları dinleme” ölçeğinde “sekiz”, “radyo yayınlarını (işitsel kitle iletişim araçlarını veya işaretlerini) ve ses kayıtlarını dinleme” ölçeğinde “altı” ve “televizyon ve film seyretme” ölçeğinde ise “sekiz” kazanım tanımlanmıştır. 2020 DİAOÖÇ’de “sözlü anlama” başlığı altında yer alan “genel sözlü anlama” ölçeğinde “on altı”, “diğer insanlar arasındaki diyalogu anlama” ölçeğinde “on dört”, “canlı bir izleyici kitlesinin üyesi olarak anlama” ölçeğinde “on sekiz”, “duyuruları ve talimatları anlama” ölçeğinde “on altı”, “işitsel kitle iletişim araçlarını (veya işaretlerini) ve kayıtları anlama” ölçeğinde “on üç”, “TV, film ve video seyretme” ölçeğinde ise “on üç” kazanıma yer verilmiştir.

İncelenen 2020 DİAOÖÇ’de eski tanımlayıcıların bazılarının çağın şartlarına koşut olarak güncellendiği, ölçeklerdeki dil seviyelerinin çoğuna yeni kazanımlar eklendiği, dolayısıyla da dinleme kazanımlarının daha anlaşılır bir biçimde düzenlendiği ve zenginleştirildiği tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlar arası iletişim ihtiyacının ve imkânlarının arttığı günümüz dünyasında dil öğrenimine rağbet çoğalmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinde farklı dil, kültür ve milliyetteki insanları “ortak bir bilinçle bir arada tutabilmek için” kullanılabilir en önemli araçlardan biri hiç şüphesiz çok dillilik düşüncesine hizmet edebilecek nitelikli ve zengin öğrenme olanaklarını barındıran bir dil öğretimidir. Bu amaçla benimsenen dil politikalarına ve yaklaşımlarına uygun olarak dil öğretiminin de modern yöntemlerle gerçekleştirilebilmesi için köklü değişiklikler getirilerek 2001 tarihinde “Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi” yayımlanmıştır. “Öneriler çerçevesi; eğitim yöneticilerine, ders kitabı yazarlarına, öğretmenlere, öğretmen yetiştirenlere, sınav sunucularına vb. malzemeler sunmaktadır” (CEFR, 2001, s. 11). Özel bir bağlamda Avrupa toplumu için hazırlanan CEFR, dil öğretimine getirdiği çağdaş soluk sebebiyle zamanla dünyanın pek çok ülkesinde benimsenerek küresel bir düzlemde varlık sahası bulmuştur.

Türkiye’nin jeopolitik konumu, geçmişten günümüze Türkçeye rağbeti sürekli kılmıştır. Özellikle Türk cumhuriyetleriyle artan ilişkiler, farklı ülkelerden gelip öğrenim görmek isteyen öğrenciler, Suriyeli ve Afgan veya Orta

Doğu'nun değişik bölgelerinden gelen sığınmacılar ve Türkiye'nin dünya sahnesinde tanınırlığının artması gibi çeşitli nedenlerden dolayı Türkiye giderek cazibe merkezi bir ülke hâline gelmektedir. TÖMER, Yunus Emre Enstitüsü, Maarif Vakfı okulları gibi pek çok kurum ve kuruluş vasıtasıyla hem yurt içinde hem de yurt dışında (Çelik, 2018) Türkçe yabancı dil olarak öğretilmekte, aynı zamanda Türkçe öğrenmek isteyenlerin sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Dolayısıyla Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin dünyadaki modern gelişmelere koşut olarak geliştirilmesi elzemdir. Çağın ihtiyaçlarına cevap verebilmek amacıyla geliştirilen 2020 Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nin geliştirilip yenilenen biçiminden yararlanılması Türkçe öğretimine de katkı sağlayacaktır.

İlk olarak 2001 yılında hazırlanan “Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi”, 2018 yılında çeşitli eklemeler ve güncellemeler yapılarak “Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assesment Companion Volume With New Descriptors Provisional Edition” ismiyle çevrimiçi olarak hazırlanmıştır. Daha sonra 2020 yılında yeniden düzenlenerek “Diller için Avrupa Öneriler Çerçevesi: Öğrenme, Öğretme, Değerlendirme” adıyla bu kez hem çevrimiçi hem de basılı olarak yayımlanmıştır. Henüz Türkçeye çevrilmeyen 2020 DİAOÖÇ'de daha önce (CEFR, 2001) A1, A2, B1, B2, C1, C2 olarak belirlenen dil seviyelerine doğan ihtiyaç sonucu A1 öncesi (Pre-A1) de dâhil edilmiş, programda günümüz şartlarına uygun çeşitli güncellemelere başvurulmuş ve ortak dil seviyelerine yeni kazanımlar tanımlanmıştır.

Alanyazın incelendiğinde 2018-2020 tarihli Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi Metinleri'nde dinleme becerisinin incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada 2020 DİAOÖÇ'de yer alan dinleme becerisine yönelik ölçekler ve kazanımlar 2001 DİAOÖÇ ile karşılaştırılarak incelenmiş, yapılan değişiklikler tespit edilerek dikkatlere sunulmuştur.

2020 DİAOÖÇ'de “anlama” üst başlığı içinde yer alan “anlama etkinlikleri”, “sözlü anlama” ve “görsel- işitsel anlama” olmak üzere iki alt bölüme ayrılmıştır. “Sözlü anlama” başlığı altında “genel sözlü anlama, diğer insanlar arasındaki konuşmayı anlama, canlı bir seyirci kitlesinin bir üyesi olarak anlama, duyuru ve talimatları anlama ve işitsel kitle iletişim araçlarını (veya işaretlerini) ve kayıtları anlama” olmak üzere beş alt bölüm bulunmaktadır. “Görsel-ışitsel anlama” başlığı altında ise “TV, film ve video seyretme” ölçeği bulunmaktadır. 2001 DİAOÖÇ ile karşılaştırıldığında ölçek sayısının aynı olmasına karşın başlıklardaki bazı ifadelerin çağın ihtiyaçlarına uygun olarak (anlama, diğer insanlar, işaretler) güncellendiği tespit edilmiştir. 2001

DİAOÖÇ’de “dinleme” bölümünde kazanım sayısı otuz altı ve görsel- işitsel dinleme başlığında sekiz olmak üzere, toplamda kırk dört iken 2020 DİAOÖÇ’de “sözlü anlama” başlığında yetmiş sekiz, görsel-işitsel anlama başlığında on üç, toplamda doksan bir kazanım olarak belirlenmiştir. 2020 DİAOÖÇ’ye toplamda kırk yedi yeni kazanım eklenerek tanımlayıcı sayısı artırılmıştır.

“Genel Sözlü Anlama” bölümü, hem kazanım sayısı hem de ölçek özellikleri bakımından iki programın en benzer olduğu başlıktır. 2001 DİAOÖÇ’de “genel dinleme, anlama” başlığı yerine 2020 DİAOÖÇ’de “genel sözlü anlama” başlığına yer verilmiştir. 2001 DİAOÖÇ’de bu ölçekte on iki kazanım bulunurken bu sayı, 2020 DİAOÖÇ’de on altıya çıkarılmıştır. C2, C1, B2, B1 ve A2 dil seviyeleri için 2001 DİAOÖÇ’de yer alan kazanımlar 2020 DİAOÖÇ’de aynen tekrarlanmıştır. A1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ’de tek kazanım tanımlanmışken 2020 DİAOÖÇ’de bu sayı yeni bir tanımlayıcı eklenmesi marifetiyle ikiye çıkartılmıştır. Ölçeğin en dikkat çekici özelliği A1 öncesi dil seviyesi için tam üç yeni kazanıma yer verilmiş olmasıdır. Bu yeni kazanımlarda “görsellerden ve beden dilinden faydalanmanın” üzerinde durulmuştur.

“Diğer İnsanlar Arasındaki Diyalogu Anlama” ölçeğinde 2001 DİAOÖÇ’de “anadili konuşurları” yerine 2020 DİAOÖÇ’de bulunan “diğer insanlar arasında” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Eklenen yeni kazanımlarda gayri resmî konuşmalardaki kronolojik sıralamayı takip edebilme, insanların hemfikir olup olmadığı hususların belirlenebilmesi gibi unsurlar ele alınmıştır. 2001 DİAOÖÇ’de herhangi bir kazanım tanımlanmamış olan C2 ve A1 seviyelerine 2020 DİAOÖÇ’de yeni kazanımlar eklenmiştir. C1, B2, B1 ve A2 seviyeleri için de yeni kazanımlar tanımlanmıştır. Yalnızca A1 öncesi seviye için herhangi bir kazanım öngörülmemiştir.

“Canlı Bir İzleyici Kitlesinin Üyesi Olarak Anlama” başlığında C2 (2), B2 (4), B1 (3) seviyeleri için mevcut kazanımlara yenileri eklenmiş, 2001 DİAOÖÇ’de beş olan kazanım sayısı 2020 DİAOÖÇ’de on sekize çıkarılmıştır. Altı ölçek arasında en fazla kazanıma sahip olanı bu ölçektir. Eklenen yeni kazanımlarda bağlantıların veya sezdirimlerin belirgin olmadığı durumlarda bile uygun çıkarımlar yapabilme ve bir sunumda şakaların veya imaların amacını, karmaşık düşünce dizisini anlayabilme, konuşmanın ana fikirleri ve yardımcı fikirlerini ayırt edebilme, konuşmaları özetleyebilme gibi hususların üzerinde durulmuştur. 2001 DİAOÖÇ’de A2 ve A1 seviyelerinde herhangi bir kazanım bulunmazken mevcut seviyelere 2020 DİAOÖÇ’de çeşitli kazanımlar tanımlanmıştır. C1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ’de tanımlanan kazanımlar 2020

DİAOÖÇ'de aynen korunmuş, A1 öncesi seviyesi içinse herhangi bir kazanım tanımlanmamıştır.

“Duyuruları ve Talimatları Anlama” bölümünde 2001 DİAOÖÇ'de sekiz kazanım belirlenmişken 2020 DİAOÖÇ'de bu sayı on altıya çıkarılmıştır. Eklenen kazanımlarda ayrıntılı yol/yönerge takibi ile çeşitli anonsların, günlük aktivitelerle ilgili talimatların, basit duyuruların, saatler / sayılar ve tarihlerle ilgili temel talimatların anlaşılması vb. üzerinde durulmuştur. B2, B1, A2 ve A1 seviyelerinde belirgin bir kazanım artışı olmuştur. C1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de yer alan kazanımlar, 2020 DİAOÖÇ'de aynen korunmuştur. Ayrıca A1 öncesi seviyesi için de yeni bir kazanım tanımlanmıştır.

“İşitsel Kitle İletişim Araçlarını (veya İşaretli) ve Kayıtları Anlama” ölçeği, gelişen teknolojiye koşut olarak “işaretleri” de kapsayacak şekilde güncellenmiştir. Toplam kazanım sayısı 2001 DİAOÖÇ'de altı iken bu sayı 2020 DİAOÖÇ'de yeni kazanımların eklenmesiyle on üçe çıkarılmıştır. Eklenen kazanımlarda kısa reklamlar, röportajlar, kısa yayınlar gibi kitle iletişim bağlamlarındaki çeşitli bilgilerin anlaşılması üzerinde durulmuştur. 2001 DİAOÖÇ'de olduğu gibi 2020 DİAOÖÇ'de de C2 seviyesi için tanımlayıcı öngörülmemiş, C1 ve B2 seviyeleri için 2001 DİAOÖÇ'de tanımlanan kazanımlar 2020 DİAOÖÇ'de aynen tekrarlanmıştır. A2 seviyesine 4 kazanım daha eklenerek zenginleştirilmiştir. Ayrıca 2001 DİAOÖÇ'de tanımlayıcısı bulunmayan A1 seviyesi ve A1 öncesi seviyeleri içinse yeni bir tanımlayıcıya yer verilmiştir.

“Görsel-İşitsel Anlama” başlığı altında yer alan **“TV, Film ve Video İzleme”** bölümünde 2001 DİAOÖÇ'de sekiz kazanım öngörülmüşken 2020 DİAOÖÇ'de bu sayı on üçe yükselmiştir. Eklenen kazanımlarda farklı TV formatlarındaki konuşmaların, örtük anlamların, nüansların, haber ve canlı yayın söyleşilerinin en önemli noktalarının, film fragmanı veya reklamlarda ele alınan konuların anlaşılması üzerinde durulmuştur. C2 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de tanımlanan kazanımlar, 2020 DİAOÖÇ'de aynen korunmuştur. C1, B2, A1 seviyeleri için 2001 DİAOÖÇ'de var olan kazanımlara, 2020 DİAOÖÇ'de yeni kazanımlar eklenmiştir. B1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de belirlenmiş olan kazanımlar, 2020 DİAOÖÇ'de aynen korunmuştur. A1 seviyesi için 2001 DİAOÖÇ'de hiçbir kazanıma yer verilmemişken 2020 DİAOÖÇ'de yeni bir kazanım oluşturulmuştur. Ayrıca A1 öncesi için de bir kazanım tanımlanmıştır.

2001 DİAOÖÇ'de toplam kazanım sayısı, 44 iken 2020 DİAOÖÇ'de tüm ölçeklerde kazanım sayısı artarak 91 kazanıma ulaşmıştır. İki çerçeve metin karşılaştırıldığında kazanım sayısı arasında en fazla farkın canlı bir izleyici

kitlesinin üyesi olarak anlama ölçeğinde, en az farkın ise genel sözlü anlama ölçeğinde yer aldığı tespit edilmiştir.

2020 Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi, zenginleştirilerek yenilenen çok dilliliğe, çok kültürlülüğe duyarlı içeriğiyle modern dil öğretimi için yeni olanaklar sunmaktadır. Çerçeve Metin’de temel dil becerilerinden olan dinlemenin geliştirilmesi için ölçeklerde dil yeterlilik seviyeleri düzeyinde çeşitli güncellemeler yapılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda 2020 DİAOÖÇ’de yer alan dinleme becerisine yönelik düzenlemelerden Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde faydalanılmasının dil öğretiminin niteliğine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırma kapsamında incelenen 2020 Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’nde (CEFR, 2020) yer alan dinleme becerisi ölçek ve kazanımlarındaki güncellemelerin Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yansıtılabilmesi amacıyla bazı çalışmalar yapılabilir:

- ✓ Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi programlarında 2020 DİAOÖÇ’de yer alan yenilikler doğrultusunda güncellemeler yapılabilir.
- ✓ Dil öğretim materyallerinin hazırlanışında 2020 DİAOÖÇ’de bulunan dinlemeye yönelik ölçek, dil seviyeleri ve kazanımlarındaki değişikliklere uygun düzenlemelere başvurulabilir.
- ✓ Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin yapıldığı kurumlarda eğitim-öğretim faaliyetleri ve etkinliklerine 2020 DİAOÖÇ’ye duyarlı olarak A1 öncesi seviyesi eklenebilir.
- ✓ Öğreticiler, 2020 DİAOÖÇ’deki dinleme ölçeklerine ve kazanımlarına uygun etkinlikleri ders işleyiş süreçlerine dâhil edebilirler.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aktaş, Ş. & Gündüz, O. (2004). *Yazılı ve Sözlü Anlatım Kompozisyon Sanatı* (5. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Arıcı, A. F. (2008). İhmal edilen bir dil becerisi: Dinleme. *Çoluk Çocuk Dergisi*, 35-38.
- Bayyurt, Y. & Yaylı, D. (2014). Giriş. D. Yaylı, Y. Bayyurt (Ed.), *Yabancılar Türkçe Öğretimi: Politika Yöntem ve Beceriler* içinde (s.1-4). (3. Baskı). Anı Yayıncılık.

- Büyükikiz, K. (2019). Yabancı dil olarak türkçe öğretimi. A. Güzel, H. Karatay (Ed.), *Türkçe Öğretimi El Kitabı* içinde (s.615-633). (3. Baskı). Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (21. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Coşkun, O., Duran, G., Aslan, E. & Kuşçu, E., (2011). Avrupa Birliği ortak başvuru metni obm çerçevesinde yapılacak yabancı dil türkçe öğretimi çalışmalarında düzey içeriklerinde ortaklık. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, *Uluslararası Türkçe Eğitimi Sempozyumu*, s.528-543.
- Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for language learning and teaching*. Cambridge University Press.
- Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment, Companion Volume*. <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>, Erişim tarihi: 25.01.2021
- Çelik, M. E. (2018). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde otantiklik ve otantik materyallerden yararlanma. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(21), 791-806.
- Çelik, N. & Başutku, S. (2020). 2018 (CEFR) diller için avrupa ortak öneriler çerçevesi yeni açıklamalar metninde okuma becerisine yönelik incelemeler. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 5(1), 91-118.
- Demirel, Ö. (2003) *Yabancı Dil Öğretimi*. Pegem Yayıncılık.
- Erdem, M. D., Gün, M., Şengül, M. & Şimşek, R. (2015). Yabancılar Türkçe öğretiminde kullanılan okuma metinlerinin öğretim elemanlarınca diller için avrupa ortak başvuru metni ve işlevsel metin özellikleri kapsamında 141 değerlendirilmesi. *Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(3), 455-476.
- Eurydice Report (2017). *Key Data on Eurydice Report Teaching Languages at School in Europe*. European Commission. <https://www.eurydice.si/publika-cije/Key-Data-on-Teaching-Languages-at-School-in-Europe-2017-EN.pdf?t=1554834232>, Erişim tarihi: 22.02.2021.

- Fişekçioğlu, A. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde diller için avrupa ortak öneriler çerçevesi ölçütlerine göre türk kültürü tanımlayıcılarının oluşturulması: B1 dil düzeyi model önerisi. *Motif Akademi Halk Bilim Dergisi*, 12(27), 871-893.
- Güzel, A. & Barın, E. (2013). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*. Akçağ Yayınları.
- Merriam, B., S. (1988). *Case Study Research In Education: A Qualitative Approach*. Jossey-Bass.
- O'Malley, J. M. & Chamot A. U. (1990). *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge University Press.
- Sarıbaş, M. (2014). *Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Metnine Göre Yabancılar Türkçe Öğretiminde A1-A2-B1-B2 Seviyesinde Okuma Etkinlikleri ve Örnekler*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tanrıkulu, L. & Şihanlıoğlu, Ö. (2019). 2018 (CEFR) diller için Avrupa ortak öneriler çerçevesi yeni açıklamalar metninde konuşma becerisinin incelenmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7(4), 212-224.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. Baskı). Seçkin Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this research is to examine the scales, acquisitions and comprehension strategies in the European Common Recommendations Framework for Languages published in print in 2020, and in this context, to examine the innovations that emerged by comparing with the 2001 Common European Framework of Reference for Languages. It is reflected in the teaching.

Method: Document analysis technique was used in the study, which was carried out with a single interlocking pattern of qualitative research methods. Case study is one of the types of systematic patterns (Merriam, 1988) that includes steps such as collecting and organizing information, interpreting and reaching research findings, and it is used to make detailed descriptions about a situation and to understand that situation as it exists (Büyükoztürk et al.2016, p. 264). Document analysis “covers the analysis of written materials containing information about the facts and events aimed to be investigated” (Yıldırım & Şimşek, 2013, p. 217).

Findings and Conclusion: The general verbal comprehension section is the title in which the two programs are the most similar in terms of both the number of objectives and the scale features. In 2001 CEFR, instead of "general listening, comprehension" title, in 2020 CEFR, "general verbal comprehension" title was included. While there were twelve achievements in this scale in the 2001 CEFR, this number was increased to sixteen in the 2020 CEFR. For the language levels C2, C1, B2, B1 and A2, the acquisitions included in the 2001 CEFR were exactly repeated in the 2020 CEFR. While a single achievement was defined in 2001 CEFR for A1 level, this number was increased to two in 2020 CEFR by adding a new descriptor. The most striking feature of the scale is that it includes exactly three new acquisitions for the pre-A1 language level. In these new achievements, "using visuals and body language" has been emphasized. In the Understanding of Dialogue Between Other People scale, it is seen that the expression "among other people" in the 2020 CEFR is used instead of "native speakers" in the 2001 CEFR. In the new acquisitions added, factors such as following the chronological order in informal speeches and determining whether people agree or not are discussed. New gains were added to C2 and A1 levels for which no gains were defined in 2001 CEFR. New gains are also defined for C1, B2, B1 and A2 levels. No gain is envisaged for the pre-A1 level alone. New ones were added to the existing gains for C2 (2), B2 (4), B1 (3) levels under the title of Understanding as a Member of a Live Audience, and the number of achievements, which was five in the 2001 CEFR, was increased to eighteen in the 2020 CEFR. This scale has the most gain among the six scales. In the new acquisitions, issues such as making appropriate inferences even in cases where connections or implications are not obvious, and understanding the purpose of jokes or implications in a presentation, the complex thought sequence, distinguishing the main ideas and auxiliary ideas of the speech, and summarizing the conversations are emphasized. While there were no gains at A2 and A1 levels in 2001 CEFR, various gains were defined in the 2020 CEFR. For C1 level, the gains defined in 2001 CEFR were preserved exactly in 2020 CEFR, and no gains were defined for pre-A1 level. While eight gains were determined in 2001 CEFR in the section of understanding announcements and instructions, this number was increased to sixteen in 2020 CEFR. In the added acquisitions, detailed path / instruction follow-up, various announcements, instructions about daily activities, simple announcements, basic instructions about hours / numbers and dates, etc. It is emphasized. There was a significant increase in gain at B2, B1, A2 and A1 levels. For C1 level, the gains in 2001 CEFR have been preserved in 2020 CEFR. In addition, a new gain has been defined for the pre-A1 level. The Scale of Understanding Auditory Mass Media (or Marked) and Records has been updated to include "signs" in parallel with developing technology. While the total number of achievements was six in

2001 CEFR, this number was increased to thirteen with the addition of new gains in the 2020 CEFR. In the added acquisitions, understanding of various information in mass communication contexts such as short advertisements, interviews, and short publications was emphasized. As in the 2001 CEFR, the descriptive for the C2 level was not envisaged for the C2 level, the achievements defined in the 2001 CEFR for the C1 and B2 levels. The same was repeated. It has been enriched by adding 4 more gains to A2 level. In addition, in 2001 CEFR, a new descriptor was included for A1 level and pre-A1 levels, which did not have a descriptor. While eight gains were envisaged in 2001 CEFR in the TV, film and video viewing section under the title of audio-visual comprehension, this number increased to thirteen in the 2020 CEFR. In the added acquisitions, it was focused on understanding the most important points of speeches in different TV formats, latent meanings, nuances, news and live broadcast interviews, and the topics covered in the movie trailer or advertisements. For C2 level, the gains defined in 2001 CEFR have been preserved in 2020 CEFR. For C1, B2, A1 levels, new gains have been added to the achievements in 2001 CEFR, in 2020 CEFR. For B1 level, the gains determined in 2001 CEFR were preserved exactly in the 2020 CEFR. While no achievement was included in the 2001 CEFR for A1 level, a new achievement was created in the 2020 CEFR. In addition, an outcome has been defined for pre-A1. While the total number of gains was 44 in 2001 CEFR, the number of gains in all scales increased in 2020 CEFR and reached 91. When the two frame texts were compared, it was determined that the greatest difference between the number of acquisitions was in the comprehension scale as a member of a live audience, and the least difference was in the general verbal comprehension scale.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.42759>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 05-03-2021
Kabul Tarihi: 20-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 05-03-2021
Accepted: 20-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kazu, İ.Y. & Yıldırım, D. (2021). Özel Eğitim Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Birey ve Özel Eğitime Yönelik Metaforik Algıları. *Journal of History School*, 51, 1121-1144.

ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREY VE ÖZEL EĞİTİM KAVRAMLARINA YÖNELİK METAFORİK ALGILARI¹

İbrahim Yaşar KAZU² & Damla YILDIRIM³

Öz

Bu araştırmanın amacı; özel eğitim öğretmenlerinin “özel gereksinimli birey” ve “özel eğitim” kavramlarına yönelik oluşturdukları metaforları belirlemektir. Araştırma özel eğitim öğretmenleriyle gerçekleştirilmiştir. Toplamda 138 özel eğitim öğretmeninden veri toplanmıştır. Araştırmada araştırmacı tarafından hazırlanan metafor anket formu kullanılmıştır. Veri toplama aracında bulunan sorular şunlardır: “Özel gereksinimli birey.....gibidir. Çünkü;.....” ve “Özel eğitim gibidir. Çünkü;”. Öğretmenlerin özel gereksinimli birey kavramına ilişkin 57 farklı metafor, özel eğitim kavramına ilişkin ise 74 farklı metafor ürettikleri görülmüştür. Özel gereksinimli bireye ilişkin metaforlar “somut bir varlık/nesne olarak özel gereksinimli birey, soyut bir varlık olarak özel gereksinimli birey, doğaya ilişkin metaforlarla özel gereksinimli birey, yer/mekana ilişkin metaforlarla özel gereksinimli birey” olmak üzere dört kategoride incelenmiştir. “Özel eğitim” kavramına ilişkin metaforlar ise “bir eylem/süreç olarak özel eğitim, somut bir varlık/nesne olarak özel eğitim, soyut bir varlık olarak özel eğitim, bir yer/mekân olarak

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu Makalenin etik kurul onayı Fırat Üniversitesi'nde E-97132852-302.14.01-21915 sayı ve 5 toplantı numarası ile alınmıştır.

² Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, iykazu@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0002-01039-0482

³Milli Eğitim Bakanlığı, yldrm.damla93@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6112-8196

özel eğitim ve doğa kategorisine ilişkin metaforlarla özel eğitim” olmak üzere beş kategoride incelenmiştir. Özel eğitim öğretmenleri “özel gereksinimli birey” kavramını çoğunlukla bebek, çiçek, melek metaforlarıyla; “özel eğitim” kavramını ise çoğunlukla açıkladıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Özel Eğitim, Özel Gereksinimli Birey, Metafor.

Metaphoric Perceptions of Special Education Teachers Towards The Concepts of Individual with Special Needs and Special Education

Abstract

The study had an attempt to explore the special education teachers' metaphors for the concepts of “individual with special needs” and “special education”. 138 special education teachers participated in the study. In the study, metaphor questionnaire form prepared by the researcher was utilized. The questions in the data collection tool are as follows: “Individual with special needs is like..... Because;...” and “Special education are like..... Because; ...”. The findings showed that teachers produced 57 metaphors for the concept of ‘individual with special needs’ and 74 metaphors for the concept of ‘special education’. Metaphors for individuals with special needs were divided into four categories: Individual with special needs as a concrete entity/object, Individual with special needs as an abstract entity, Individual with special needs with metaphors regarding nature, Individual with special needs with metaphors regarding place/space”. Metaphors for the concept of special education was divided into five categories: Special education as an action/process, Special education as a concrete entity/object, Special education as an abstract entity, Special education as a place/space, and Special education with the metaphors regarding nature. Special education teachers explained the concept of individual with special needs with metaphors such as tree, flower, fingerprint, normal individual, and flightless bird while they explained the concept of special education with metaphors such as trees, growing flowers, raising children, digging wells with needles, and the future.

Keywords: Special Education, Individual with Special Needs, Metaphor.

GİRİŞ

Özel eğitim, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’ nde (2018) “Bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda sürdürülen eğitim.” olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan anlaşılacağı üzere bir bireyin özel eğitime dahil edilebilmesi için o bireyin akranlarından anlamlı bir şekilde farklılık göstermesi gerekmektedir. Aynı

yönetmelikte özel gereksinimli birey ise “Bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren birey.” olarak ifade edilir (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018). Özel gereksinimli bireylerde; zihin yetersizliği, duyu ve davranış bozukluğu, dikkat eksiliği ve hiperaktivite, yaygın gelişimsel bozukluk-otizm, dil ve konuşma bozukluğu, görme yetersizliği, işitme yetersizliği, ortopedik (fiziksel) bozukluk, özel öğrenme güçlüğü, süregelen hastalıklar ve birden fazla engel durumu görülebilir (Baykoç Dönmez, 2014).

Bireyler; bedensel, zihinsel, sosyal ve duyuşsal olarak farklı gelişimler göstermektedirler. Bazı bireylerde ise gelişimsel bozukluklar ortaya çıkabilmektedir (Subakan ve Koç, 2019). Özel gereksinimli bireylerde görülen gelişimsel bozuklukların nasıl ortaya çıktıkları üç madde altında incelenmektedir. Bunlar: Doğum Öncesi Nedenler, Doğum Anına Ait Nedenler, Doğum Sonrası Nedenlerdir. Doğum öncesi nedenler arasında; kromozomal nedenler, anne ve baba arasında görülen kan uyumsuzluğu, annenin ideal doğum yaşının çok üstünde ya da çok altında bir yaşta hamile kalması, annenin hamilelik sürecinde alkol, sigara veya uyuşturucu gibi bebeğin sağlığına zarar verecek maddeler kullanması, annenin hamileliği esnasında röntgen ışınlarına maruz kalması, yüksek tansiyon, kalp hastalığı, yetersiz veya dengesiz beslenme, ailenin genetiğinde var olan ve soydan soya ilerleyen kalıtsal hastalıklar sayılabilir Doğum anına ait nedenler; erken veya geç doğum, riskli ve zor doğum, doktor hataları ve hijyenik olmayan mekanlarda yapılan doğumdur. Doğum sonrası nedenler ise; enfeksiyonlar, çocuğun geçirdiği rahatsızlıklar, beslenme bozuklukları, kazalar, fiziksel travmalar, zehirlenmeler, çocuk istismarı, yetersiz çevre şartları, doğal afet ve savaşlardır (Baykoç Dönmez, 2014). Bu nedenlerden bir veya birkaçının aynı anda görülmesi bebekte kalıcı bir hasara yol açabilir. Bu kalıcı hasar kendini sadece zihin, işitme, görme yetersizliği olarak değil aynı zamanda dil ve konuşma bozukluğu, öğrenme güçlüğü, duyu davranış bozukluğu, otistik bozukluk olarak da gösterebilmektedir. Hatta bazı durumlarda sayılan yetersizlikler bir arada da görülebilmektedir. Bireyde bir arada görülen yetersizlikler için “çoklu yetersizlik” kavramı kullanılmaktadır.

Özel gereksinimli birey; özel eğitim gerektiren, çeşitli nedenlerle bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarına göre beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireydir. Burada “akranlarına göre beklenen düzeyden anlamlı farklılık göstermesi” ifadesine dikkat edilmelidir. Bu anlamlı farklılık her zaman bir yetersizlik şeklinde değil, bazen de kendini “üstün yetenek” olarak gösterebilmektedir. Üstün yetenekli çocuklar da akranlarıyla aynı eğitim ortamında bulunmayacaklarına göre onlar da özel gereksinimli birey

kategorisinde değerlendirilmektedirler (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018).

Günümüzde özel gereksinimli çocukların genel eğitim sınıflarına yerleştirilmeleri ve bu sınıflarda eğitim görmeleri giderek yaygınlaşmaktadır. Aslında kaynaştırma eğitimi bu benzerliklerin açık şekilde görüldüğü bir eğitim yöntemidir. Farklı disiplin alanlarından farklı kişiler çeşitli yerlerde “kaynaştırma” kavramını değişik anlamlar yükleyerek kullanmaktadırlar (Vuran, 2013). En genel tanımıyla kaynaştırma; özel gereksinimi olan öğrencinin gerekli destek hizmetleri sağlanarak tam ya da yarı zamanlı olarak kendisi için en az kısıtlayıcı eğitim ortamı olan normal eğitim sınıflarında eğitim görmesi olarak tanımlanır (Vuran, 2013). Kaynaştırma öğrencileri arasında büyük çoğunluğu öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler oluşturmaktadır (Sakiz, 2018). Öğrenme güçlüğüde yeni ve karmaşık bilgileri anlamada azalma, bağımsızlıkla başa çıkmada zorluk görülür. Yetişkinlikten önce başlar ve ömür boyu süren kalıcı bir etkisi vardır (Department of Healty, 2001).

Kaynaştırma öğrencilerinin okul ortamında sosyalleşebilmesinin sağlanması için oluşturulan yarı zamanlı kaynaştırma uygulaması, mevcut kaynaştırma uygulamalarındandır. Öğrenciler sosyalleşmelerinin sağlanacağı bazı derslerde normal akranlarıyla olan sınıflarında, kalan derslerde ise özel eğitim sınıfında bulunurlar. Öğrenci aynı zamanda sosyal etkinliklerde de normal akranlarıyla olan sınıfta ikamet eder (Topçu ve Katılmış, 2013). Yarı zamanlı kaynaştırma ile özel gereksinimli bireylerin sosyal ilişkileri gelişmekte, arkadaşlık kurmaları kolaylaşmaktadır. Toplumsal hayatın içine daha kolay entegre olmaktadır. Yarı zamanlı kaynaştırma sadece özel gereksinimli birey açısından değil, aynı zamanda normal gelişim gösteren öğrencilerin de yetersizlik gösteren bireylere karşı olumlu tutum geliştirmeleri de sağlanmış olacaktır.

Kaynaştırma programına uygun olmadığı düşünülen öğrenciler özel eğitim sınıflarına yerleştirilirler. Özel eğitim sınıfı, okul ve kurumlarda, ayrı bir sınıfta eğitim görmeyi gerektirecek durumda olan öğrenciler için açılmış; yetersizlik türü, eğitim performansı ve bireyin özellikleri göz önüne alınarak oluşturulmuş, eğitim-öğretim için gerekli özel araç ve gereçlerinin bulunduğu sınıflardır (ORGM, 2015). Özel eğitim sınıflarında öğrenciler ya tam zamanlı ya da yarı zamanlı olarak bulunurlar. Tam zamanlı olarak bulduklarında öğrenciler okula geldikleri andan gidene değin özel eğitim sınıfındadırlar.

Özel eğitim alanıyla ilgili daha önce yapılmış metafor çalışmaları incelenmiştir. Bu bağlamda Açar vd. (2017) özel gereksinimli bireylere ilişkin görüşlerin belirlenmesi amacıyla öğretmenlerden ve çocuk gelişimi bölümünde okuyan öğrencilerden özel gereksinimli bireyin evin odalarından birine

benzetilmesini isteyen bir çalışma yapmışlardır. Eren (2018) tarafından özel eğitim öğretmenlerinin “müzik” kavramına ilişkin metaforik algılarını belirlemek ve öğretmenlerin neden o metaforu tercih ettiklerini belirlemek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Özel eğitim öğretmen adaylarının engel türlerine göre (işitme yetersizliği, görme yetersizliği, zihin yetersizliği vb.) okuma yazma öğretimine yönelik belirleyecekleri bir metafor çalışması yapılmıştır (Tiryaki, 2017). Diğer bir çalışmada Uçuş (2016), sınıf öğretmenliği ve okul öncesi öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının “özel eğitim” kavramına ilişkin metaforik algılarını analiz etmiştir.

Özel eğitimi kaynaştırma boyutunda ele alan çalışmalar mevcuttur. Bunlardan Altıntaş vd. (2015) tarafından yürütülen çalışmada öğretmen adaylarının “kaynaştırma eğitimi, kaynaştırma öğretmeni ve kaynaştırma öğrencileri” kavramlarına ilişkin metaforik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Diğer çalışmada ise Talas (2017), okul öncesi öğretmen adaylarının “kaynaştırma öğrencisi” kavramına ilişkin metaforik algılarını belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada oluşturulan metaforlar 52 olumlu ve 22 olumsuz olarak ikiye ayrılmıştır.

Özel eğitimde “üstün yetenekliler” alanında yapılmış olan metaforik çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan birinde okul öncesi öğretmen adaylarının üstün yetenekli çocuklara ilişkin metaforik algıları incelenmiştir (Duran ve Dağlıoğlu, 2017). Başka bir çalışmada ise sınıf öğretmeni adaylarıyla yürütülmüştür ve bu çalışmada katılımcıların “üstün yetenekli birey ve özel eğitim” kavramlarına ilişkin metaforik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır (Bulut, 2018).

Özel eğitim alanında daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde örneklem olarak genellikle öğretmen adaylarının seçildiği görülmüştür. Özel eğitim öğretmenlerine yönelik yapılan metafor çalışmaları ile özel eğitim kavramına ilişkin metafor çalışmalarına sınırlı sayıda rastlanmıştır. Bu nedenler doğrultusunda özel eğitim öğretmenlerinin, özel gereksinimli birey ve özel eğitim kavramlarına yönelik metaforik algılarını inceleyen bir çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Bu çalışma özel eğitim öğretmenlerinin “özel eğitim” ve “özel gereksinimli birey” kavramlarına ilişkin sahip oldukları metaforları ortaya çıkarma amacına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Metafor kelimesi genel manada birçok anlamı içinde barındırmaktadır. Bu kavramlardan bazıları; kişileştirme, istiare, değişmecedir. Metafor kelimesi köken olarak Grek dilinden gelmektedir ve kelimenin aslı “metaherein” dir. Kelime Grekçe’ de transfer, aktarım anlamlarında kullanılmıştır. Metafor kelimesi meta ve phora

kelimelerinin birleşimiyle oluşturulmuştur. Meta “öte”, phora kelimesi ise “taşımak” anlamına gelmektedir. Bu kelimeler Yunan kökenlidir. Türkçe’ de ise metafor kelimesi genellikle ad aktarması yapılan durumlarda kullanılmaktadır (Güneş ve Tezcan, 2017). Ad aktarması; anlatılması gereken kavram kullanılmadan, ilgili olduğu başka bir kavram aracılığıyla aktarılmasıdır (Köse, 2019). Örneğin “Sınıfa söyleyin.” cümlesinde aslında sınıftan kastedilen sınıfın içerisindeki öğrencilerdir. Öğrenci kelimesi kullanılmadan sadece sınıf sözcüğüyle öğrenciler kast edilmiştir. Metaforlar bu örnekteki gibi ad aktarması yapılan zamanlarda kullanılırlar.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada özel öğretmenlerinin özel gereksinimli birey ve özel eğitim kavramlarına yönelik metaforik algılarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda özel eğitim öğretmenlerinin “özel gereksinimli birey” ile “özel eğitim” kavramlarını nasıl algıladıkları, neye benzettikleri ve zihinlerinde oluşan imgelerin belirlenmesinde hangi metaforları kullanacakları analiz edilmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda şu alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Özel eğitim öğretmenlerinin özel gereksinimli birey ve özel eğitim kavramlarına ilişkin oluşturdukları metaforlar nelerdir?
2. Özel eğitim öğretmenlerinin “özel gereksinimli birey ve özel eğitim kavramlarına ilişkin oluşturdukları metaforların ortak özellikleri incelendiğinde ortaya çıkan kavramsal kategoriler nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden “Olgubilim yaklaşımı” ile desenlenmiştir. Olgubilim, öncelikle olgunun altında yatan ortak anlamları belirlemek için bireyler tarafından tecrübe edilmiş, dünyayı tanımlayarak ifade etmeye ve yaşantıların özünü açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır (Baker vd., 1992). Olgubilim deseninin kullanılmasının amacı, özelde aynı benzetmeyi yapan katılımcıları genel anlamda ortak bir kategori altında birleştirmektir. Olgubilim çalışmaları genellikle benzetmenin altında yatan bireysel algıların belirlenerek yorumlanmasını sağlar. Bu çalışmada ise özel eğitim öğretmenlerinin “özel gereksinimli birey” ve “özel eğitim” olgularına yaptıkları benzetmeler detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Elâzığ ilinde görev yapan 138 özel eğitim öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %59'u kadın, %41'i ise erkektir. Mesleki tecrübelerin ise 1-5 yıl arası %67, 6-10 yıl arası %21, 11 yıl ve üstü ise %12 oranında olduğu saptanmıştır. %85' i Eğitim Fakültesi mezunu, %15'i ise Eğitim Fakültesi dışında bir fakülteden mezun olmuştur. Örneklem, amaçsal örneklemenin alt dallarından olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Ölçüt örnekleme, araştırma için seçilen çalışma grubunun belli bir kritere göre seçiliyor olması anlamına gelmektedir (Büyüköztürk vd., 2018). Örneklem içindeki herkes ölçüt olarak belirlenen kritere uymak zorundadır. Bu araştırmadaki çalışma grubunun seçilmesindeki ölçüt ise özel eğitim öğretmeni olmaları şartıdır.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Çalışmada veri toplamak ve özel eğitim öğretmenlerinin “özel gereksinimli birey” ve “özel eğitim” ile ilgili algılarını ortaya koymak amacıyla veri toplama aracı olarak iki adet açık uçlu sorunun bulunduğu bir form hazırlanmıştır. Bu form katılımcılara sunulmuştur. Birinci bölümde katılımcıların kişisel bilgilerine yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise özel eğitim öğretmenlerinin, “özel gereksinimli birey ve özel eğitim” kavramları hakkında bir metafor oluşturmaları ve bu metaforu neden seçtiklerini açıklamaları istenmiştir. Ankette bulunan sorular şunlardır: “Özel gereksinimli birey.....gibidir. Çünkü;.....” ve “Özel eğitim gibidir. Çünkü;”. Boşlukların katılımcılar tarafından doldurulması istenmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler, içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Selçuk vd., 2014). Kitle iletişim araçlarının günlük hayata iyice dahil olmasıyla birlikte içerik analizi de uygulaması artan tekniklerden olmuştur. İçerik analizi esnek yapısı sayesinde disiplinler arası da kullanılabilirdiği için fazlasıyla tercih edilen bir teknik haline gelmiştir (Çilingir, 2017).

Çalışmada öncelikle araştırmaya dahil edilen özel eğitim öğretmenlerinin anket formları toplanarak dikkatlice değerlendirilmiştir. Ardından geçici bir metafor listesi oluşturulmuştur. Çalışmanın ikinci aşamasında 138 katılımcı tarafından oluşturulan iki farklı kavrama yönelik 57 ve 74 farklı metafor için geçerli kategoriler oluşturulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması açısından uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda iki öğretim üyesinden iki farklı kavrama ait olan 57 ve 74 farklı metaforu hiçbir metafor

dışarıda kalmayacak şekilde kategorilere yerleştirmesi istenmiştir. Metaforların yerleştirilmesinin ardından araştırmacının yaptığı eşleştirmeler ile uzmanın yaptığı eşleştirmeler karşılaştırılmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda her iki uzmanla da uzlaşma sağlandığı görülmüştür.

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde özel eğitim öğretmenlerinin “özel gereksinimli birey” ve “özel eğitim” kavramlarına yönelik belirlenen metaforlar kategorize edilerek tablolar halinde verilmiştir. Öncesinde metaforlar benzerliklerine göre kategorize edilmiştir. Sonrasında bu kategorilere giren metaforlar tek tek sıralanmıştır. Anketlerde belirlenen metaforlara ait “Çünkü” başlığı altında yapılan açıklamaların bazıları ise kategorilerin alt bölümünde birkaç örnekle listelenmiştir.

1. Özel Eğitim Öğretmenlerinin “Özel Gereksinimli Birey” Kavramına Yönelik Sahip Oldukları Metafor Kategorileri

Özel eğitim öğretmenleri tarafından oluşturulan metaforlar uygun şekilde kategorilere yerleştirilmiştir. Belirlenen kategoriler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Özel Gereksinimli Birey Kavramına Yönelik Oluşturulan Kategoriler

Kategori	f
Somut bir varlık / nesne olarak özel gereksinimli birey	64
Doğaya ilişkin metaforlarla özel gereksinimli birey	61
Soyut bir varlık olarak özel gereksinimli birey	10
Yer/mekâna ilişkin metaforlarla özel gereksinimli birey	3
Toplam	138

Tablo 1’ e göre özel eğitim öğretmenleri tarafından özel gereksinimli birey kavramına ilişkin oluşturulan metaforlar dört kategori altında toplanmıştır. Metaforların 64’ü “Somut bir varlık/nesne olarak özel gereksinimli birey”, 61’i “Doğaya ilişkin metaforlarla özel gereksinimli birey”, 10’u “Soyut bir varlık olarak özel gereksinimli birey” ve 3’ü ise “Yer/mekâna ilişkin metaforlarla özel gereksinimli birey” kategorisinde yer almaktadır. Özel eğitim öğretmenlerinin çoğunluğu, özel gereksinimli birey kavramını somut bir varlık ya da nesneye benzettikleri görülmüştür.

1.1. “Somut Bir Varlık/Nesne Olarak Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”ne İlişkin Metaforik Bulgular

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Birey ve Özel Eğitime Yönelik...

“Somut Bir Varlık/Nesne Olarak Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”nde özel eğitim öğretmenleri çoğunlukla; bebek, çocuk, evlat, hamur, normal birey, kuş metaforlarını üretmişlerdir. Özel eğitim öğretmenleri tarafından oluşturulan metaforlar ve her bir metaforu geliştiren katılımcı sayıları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

Özel Eğitim Öğretmenlerinin “Somut Bir Varlık/Nesne Olarak Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”ne İlişkin Metaforları

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Araba	3	Hamur	3	On kişilik takım	1
Aslan	1	Heykeltraş	1	Parmak izi	2
Ayna	3	İlgi gösterilecek birey	1	Puzzle	2
Bebek	9	İnci	1	Resim	1
Bilgisayar kasası	1	Kasnak	1	Saat	1
Boş sayfa	1	Kedi	1	Sandık	1
Boş tahta	1	Kelebek	1	Tuval	1
Boya kalem	1	Kitap	3	Uçamayan kuş	1
Cam obje	2	Koşu bandı	1	Un	1
Çocuk	4	Kuş	4	Uzaylı	1
Enstrüman	1	Küreksiz tekne	1	Yavaş gelişen birey	1
Evlat	3	Normal birey	3		

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaya katılan öğretmenlerinin “Somut Bir Varlık/Nesne Olarak Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”nde 35 farklı metafor ürettikleri görülmüştür. Öğretmenler tarafında en çok tercih edilen metaforların 9’u bebek, 4’ü kuş, 4’ü çocuk 3’ü araba, 3’ü ayna, 3’ü evlat, 3’ü normal birey ve 2’si parmak izidir.

Bu araştırmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin bu konudaki görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Ö3- K: “Özel gereksinimli birey bebeğe benzer. Çünkü bebekler hiçbir tecrübe ve bilgiye sahip değiller. Onlara her şey yavaş yavaş ve sabırla öğretilmelidir.”

Ö26- K: “Özel gereksinimli birey evlata benzer. Çünkü evlatlarımız bize muhtaçtır. Bizden biridir.”

Ö75- E: “Özel gereksinimli birey tıpkı bir ayna gibidir. Çünkü aynalar görüntüyü yansıtır. Özel gereksinimli bireyler de etrafındakilerden ne görürse onu yaparlar.”

Ö36-K: “Özel gereksinimli birey parmak izine benzer. Hepsi birbirinden farklıdır.”

Ö40-K: “Özel gereksinimli birey normal bir birey gibidir. Çünkü yaptıkları ve yapamadıkları olsa da bunlar bireyi farklı kılacak özellikler değildir. Bu sebeple özel bireyler akranlarıyla aynıdırlar.”

1.2. “Doğaya İlişkin Metaforlarla Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”ne Yönelik Metaforik Bulgular

“Doğaya İlişkin Metaforlarla Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”nde özel eğitim öğretmenleri çoğunlukla; çiçek, ağaç, gökkuşağı, tohum, kil, maden, su ve toprak metaforlarını üretmişlerdir. Özel eğitim öğretmenleri tarafından oluşturulan metaforlar ve her bir metaforu geliştiren katılımcı sayıları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Özel Eğitim Öğretmenlerinin “Doğaya İlişkin Metaforlarla Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”ne Yönelik Oluşturdukları Metaforlar

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Ağaç	7	Güneş	1	Pamuk	1
Çamur	1	Kapalı hava	1	Su	2
Çiçek	30	Kil	2	Tohum	5
Doğa	1	Mevsimler	1	Toprak	2
Gökkuşağı	5	Maden	2		

Tablo 3 incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerinin “Doğa Kategorisi”ne ilişkin 14 farklı metafor ürettikleri görülmüştür. Öğretmenler tarafından en çok tercih edilen metaforların 30’u çiçek,7’si ağaç, 5’i gökkuşağı, 5’i tohum, 2’si ise maden metaforudur.

Bu araştırmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin bu konudaki görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Ö130- E: “Özel gereksinimli birey ağaca benzer. Ağacın olgunlaşması yavaş ve meşakkatlidir. Yeterli özen ve ilgi gösterildiğinde serpilir. Özel gereksinimli birey de apaç gibi yavaş ve meşakkatli bir şekilde yetişir ama yeterli ilgi gösterildiğinde kendini gösterebilir. “

Ö1- K: “Özel gereksinimli birey çamur gibidir. Hayatlarına dokunan eller ne kadar maharetli ise o kadar güzel eserler ortaya çıkar.”

Ö51- E: “Özel gereksinimli birey tohuma benzer. Gerekli çalışmalar yapılmazsa kaybolup gider bir tohum gibi çürürler.”

Ö22- E: “Özel gereksinimli birey kile benzer. Ham iken bir şey ifade etmez. Ne kadar doğru eğitim verilir, özveri gösterilirse sanat eserine dönüştürüleceklerdir.”

Ö78- K: “Özel gereksinimli birey toprak gibidir. Topraktan verim almak için emek vermek gerekir. Özel bireyler de emek verdikçe gelişirler.”

1.3. “Soyut Bir Varlık Olarak Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”ne İlişkin Metaforik Bulgular

Özel eğitim öğretmenlerinin “Soyut Bir Varlık Olarak Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”ne yönelik olarak; dilimizin ucundaki kelime, gelecek, masumiyet, melek ve toplumun aynası metaforlarını üretmişlerdir. Özel eğitim öğretmenleri tarafından oluşturulan metaforlar ve her bir metaforu geliştiren katılımcı sayıları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4

Özel Eğitim Öğretmenlerinin “Soyut Bir Varlık Olarak Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”ne İlişkin Oluşturdukları Metaforlar

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Dilimizin ucunda kelime	1	Masumiyet	1	Toplumun aynası	1
Gelecek	1	Melek	6		

Tablo 4 incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerinin “Soyut Bir Varlık Olarak Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”ne yönelik oluşturulan metaforların 6’sı melek, 1’i dilimizin ucundaki kelime, 1’i masumiyet, 1’i toplumun aynası ve 1’i de gelecektir.

Bu çalışmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin bu konudaki görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Ö38- K: “Özel gereksinimli birey dilimizin ucundaki kelimeye benzer. Hep gözümüzün önündedir ama aklımıza gelmez.”

Ö61- E: “Özel gereksinimli birey gelecek gibidir. Çünkü özel bireyler yarımımıza, geleceğimize yansiyacaklardır.”

Ö60- K: “Özel gereksinimli birey melek gibidir. Kalplerinde hiçbir kötülük yoktur.”

1.4. Özel Eğitim Öğretmenlerinin “Yer/Mekâna İlişkin Metaforlarla Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”ne İlişkin Metaforik Bulguları

Özel eğitim öğretmenleri tarafından “Yer/Mekâna İlişkin Metaforlarla Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”nde; park, şehir ve uzay metaforları türetilmiştir. Özel eğitim öğretmenleri tarafından oluşturulan metaforlar ve her bir metaforu geliştiren katılımcı sayıları Tablo 5’te verilmiştir

Tablo 5

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Bireyin Yer Kategorisine İlişkin Oluşturdukları Metaforlar

Metafor	f
Park	1
Şehir	1
Uzay	1

Tablo 5 incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerinin “Yer/Mekâna İlişkin Özel Gereksinimli Birey Kategorisi”ne yönelik oluşturulan metaforların 1’i park, 1’i şehir ve 1’i ise uzaydır.

Bu çalışmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin bu konudaki görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Ö57- K: “Özel gereksinimli birey şehirdeki bir parka benzer. Çünkü park PTT, hastane gibi hizmetten öte ailenin kendisine ve çocuğa zaman ayırdığı, hizmet ettiği bir yerdir.”

Ö109- E: “Özel gereksinimli birey şehir gibidir. Şehri insanlar ne kadar temiz tutar ne kadar iyi bakarlarsa yaşayanlar da mutlu olur. Özel gereksinimli birey de işte böyledir. Ne kadar çok ilgilenilir, bakılırsa hem çocuk hem de çevresi o kadar mutlu olur.”

Ö125- E: “Özel gereksinimli birey uzaya benzer. Keşfedilmemiş bölgeleri çoktur. Onları arayıp bulmak gerekir.”

2. Özel Eğitim Öğretmenlerinin “Özel Eğitim” Kavramına Yönelik Sahip Oldukları Metafor Kategorileri

Çalışmaya katılan özel eğitim öğretmenleri tarafından üretilen metaforların, hangi kavramsal kategoriler altında toplanmasını ortaya koymak amacıyla yapılan içerik analizi sonucunda, 74 farklı metafor ortak özellikleri dikkate alınarak 5 kategori altında gruplandırılmıştır.

“Özel eğitim” kavramı ile ilgili 138 özel eğitim öğretmeni tarafından üretilen 74 farklı metaforun 5 kategoriye göre dağılımı Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6

Özel Eğitim Kavramına Yönelik Oluşturulan Kategoriler

Kategori	f
Bir eylem/süreç olarak özel eğitim	71
Somut bir varlık/nesne olarak özel eğitim	29
Doğaya ilişkin metaforlarla özel eğitim	20
Soyut bir varlık olarak özel eğitim	12
Bir yer/mekân olarak özel eğitim	6
Toplam	138

Tablo 6'ya göre özel eğitim öğretmenleri tarafından "özel eğitim" kavramına ilişkin oluşturulan metaforlar beş kategori altında toplanmıştır. Metaforların 71'i "Bir eylem/süreç olarak özel eğitim", 29'u "Somut bir varlık/nesne olarak özel eğitim", 20'si "Doğaya ilişkin metaforlarla özel eğitim", 12'si "Soyut bir varlık olarak özel eğitim" ve 6'sı ise "Bir yer/mekan olarak özel eğitim" kategorisinde yer almaktadır. Özel eğitim öğretmenlerinin çoğunluğu, özel eğitim kavramını bir eylem/sürece benzettikleri görülmüştür.

2.1. "Bir Eylem/Süreç Olarak Özel Eğitim Kategorisi"ne İlişkin Metaforik Bulgular

Özel eğitim öğretmenlerinin "Bir Eylem/Süreç Olarak Özel Eğitim Kategorisi"ne ilişkin oluşturdukları metaforlar çoğunlukla; çiçek yetiştirmek, çocuk yetiştirmek, çiçeğin güneş alması ve iğne ile kuyu kazmaktır. Özel eğitim öğretmenleri tarafından oluşturulan metaforlar ve her bir metaforu geliştiren katılımcı sayıları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7'ye bakıldığında bir eylem/süreç olarak belirlenen metaforların çoğunluğu incelendiğinde 16'sı çiçek yetiştirmek, 6'sı çocuk yetiştirmek, 6'sı iğne ile kuyu kazmak, 5'i bebek bakımı, 3'ü puzzle yapmak, 3'ü sabretmek, 2'si pasta yapmaktır.

Bu çalışmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin bu konudaki görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Ö126- K: "Özel eğitim bebek bakımına benzer. Her an ilgi, bakım, şefkat ve merhamet gerektirir."

Tablo 7

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Bir Eylem/Süreç Olarak Özel Eğitim Kategorisine İlişkin Metaforları

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
---------	---	---------	---	---------	---

Aynaya bakma	1	Halı dokuma	1	Pasta yapmak	2
Bağlama çalma	1	Heykel yontma	1	Peyzaj işi	1
Balık tutma	1	İbadet etme	1	Puzzle yapmak	3
Çiçeğin güneş alması	5	İğne ile kuyu kazmak	6	Çömlekçilik eğitimi	1
Bir yavruyu eğitmek	1	Kendi çocuğunu yetiştirme	1	Sabretmek	3
Uçmayı öğretme	1	Kendini eğitme	1	Tablo yapmak	1
Bebek bakımı	1	Koşma	1	Tedavi etmek	1
Çiçek yetiştirmek	16	Maden arama	1	Toplumsal hayata hazırlık	1
Çiviyle çivi çakmak	1	Motor bakımı yapmak	1	Bisiklet öğrenmek	1
Çocuk yetiştirmek	6	Normal bireyi eğitmek	1	Uzaylı eğitimi	1
Resim yapmak	1	Oyun oynama	1	Yemek yapma	1
Etamin işleme	1	Öğrenmek	1		
Güle tırmanma	1	Örgü örmek	1		

Ö108- K: “Özel eğitim güle tırmanmaya benzer. Tırmanırken canın yanar ama tırmandıktan sonra gülün kokusunu alınca tüm acıların gider.”

Ö16- E: “Özel eğitim iğne ile kuyu kazmaya benzer. Çünkü özel bireyin eğitimi iğneyle kuyu kazmak gibi zor ve sabır isteyen bir iştir.”

Ö2- E: “Özel eğitim uzaylı eğitimine benzer. Özel bireye tıpkı ilk kez uzaydan gelmiş uzaylı gibi her şeyi teker teker öğretiriz.”

2.2. “Somut Bir Varlık/Nesne Olarak Özel Eğitim Kategorisi”ne İlişkin Metaforik Bulgular

Özel eğitim öğretmenleri “Soyut Bir Varlık/Nesne Olarak Özel Eğitim Kategorisi” ile ilgili çoğunlukla; ağaç, anne, hamur, oksijen, oyuncak, renkler metaforlarını üretmişlerdir. Bu kategoriyi oluşturan metaforlar ve her bir metaforu geliştiren katılımcı sayısı Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8’e bakıldığında somut bir nesne/varlık olarak belirlenen metaforların çoğunluğu incelendiğinde 7’si ağaç, 3’ü anne, 3’ü hamur, 2’si oksijen, oyuncak ve renklerdir.

Bu araştırmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin bu konudaki görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Ö147- E: “Özel eğitim ağaca benzer. İlk başta fidan olarak dünyaya gelir. Emek, sabır ve özveriyle adım adım ilerlerler. Güzel bir ağaca dönüşmesi zaman alır.”

Tablo 8

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Somut Bir Varlık/Nesne Olarak Özel Eğitim Kategorisine İlişkin Metaforları

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Ağaç	7	Dolma kalem	1	Oksijen	2
Anne	3	Hamur	3	Oyuncak	2
Aşure	1	Huni	1	Renkler	2
Bebek	1	Kuşun besini	1	Üçgen	1
Boş sayfa	1	Müzik	1		
Diş fırçası	1	Nar	1		

Ö77- K: “Özel eğitim anneye benzer. Eğitim süreci zorlu, meşakkatli, sabır isteyen bir süreçtir ama tıpkı bir anne gibi küçük şeylerle mutlu olmaya benzer.”

Ö86- E: “Özel eğitim üçgene benzer. Çünkü özel bireyin öğrenme sistemi aile-öğretmen-öğrenci üçgeni ile gelişimleri gerçekleşir.”

2.3. “Soyut bir Varlık Olarak Özel Eğitim Kategorisi”ne İlişkin Metaforik Bulgular

Özel eğitim öğretmenleri “Soyut Bir Varlık Olarak Özel Eğitim Kategorisi” ile ilgili; çöldeki vaha, güç, hayat dersi almak, karmaşa, sanat, ulvi bir görev, temel ihtiyaçlar ve yolculuk metaforlarını üretmişlerdir. Bu kategoriye ilişkin metaforlar, her bir metaforu geliştiren katılımcı sayısı Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9

Özel eğitim öğretmenlerinin Soyut Bir Varlık Olarak Özel Eğitim Kategorisine İlişkin Metaforları

Metafor	f	Metafor	f
Çöldeki vaha	1	Sanat	2
Güç	1	Ulvi bir görev	1
Hayat dersi almak	1	Temel ihtiyaçlar	1
Karmaşa	1	Yolculuk	4

Tablo 9’a bakıldığında soyut bir varlık olarak belirlenen metaforların çoğunluğu incelendiğinde 4’ü yolculuk, 2’si sanattır.

Bu çalışmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin bu konudaki görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Ö46- K: “Özel eğitim çöldeki vahaya benzer. Eğitimle tüm olumsuzluklara rağmen çölün ortasında etrafı yeşerterek umut aşılırsın.”

Ö88- E: “Özel eğitim sanata benzer. Çünkü eğitim kişinin önüne konulan anlamsız notaların bir sanatçının parmak uçlarında sanata dönüşmesidir.”

Ö96- K: “Özel eğitim yolculuğa benzer. Bu yolculuk uzun sürecektir ve umutlar tükenmeden yola devam edilmelidir.”

2.4. “Bir Yer/Mekân Olarak Özel Eğitim Kategorisi”ne İlişkin Metaforik Bulgular

Özel eğitim öğretmenlerinin “Bir Yer/Mekân Olarak Özel Eğitim Kategorisi”ne ilişkin oluşturdukları metaforlar; ameliyathane, bahçe, boş tarla, ev ve pencere önüdür. Bu kategoriye ilişkin metaforlar ve her bir metaforu geliştiren katılımcı sayısı Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Bir Yer/Mekân Olarak Özel Eğitim Kategorisine İlişkin Metaforları

Metafor	f	Metafor	f
Ameliyathane	1	Ev	1
Bahçe	1	Pencere önü	1
Boş tarla	2		

Tablo 10’a göre oluşturulan metaforların 1’i ameliyathane, 1’i bahçe, 2’si boş tarla, 1’i ev, 1’i pencere önüdür.

Bu çalışmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin bu konudaki görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Ö16- K: “Özel eğitim ameliyathaneye benzer. Doktor gibi öğretmenin de işini özverili ve dikkatli yapması gerekir. Kullanılacak malzemeler özenle seçilmelidir.”

Ö21- E: “Özel eğitim boş tarlaya benzer. O kadar çok öğretilmesi gereken alan vardır ki tek tek ekip biçmek ve verimini alıp almayacağınızı bilemezsiniz.”

Ö131- K: “Özel eğitim eve benzer. Çünkü nasıl ki evin temel ihtiyaçları varsa bu çocukların da eğitime ihtiyaçları vardır.”

2.5. “Doğaya İlişkin Metaforlarla Özel Eğitim Kategorisi”ne İlişkin Metaforik Bulgular

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Birey ve Özel Eğitime Yönelik...

Özel eğitim öğretmenlerinin “Doğaya İlişkin Metaforlarla Özel Eğitim Kategorisi” ile ilgili; fidan, gökkuşağı, gökyüzü, ırmak, kış, nisan yağmuru, su ve tohum metaforlarını üretmişlerdir. Bu kategoriye ilişkin metaforlar ve her bir metaforu geliştiren katılımcı sayısı Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Doğaya İlişkin Metaforlarla Özel Eğitim Kategorisi Kapsamında Oluşturdukları Metaforlar

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Fidan	4	İrmak	1	Su	8
Gökkuşağı	1	Kış	2	Tohum	2
Gökyüzü	1	Nisan yağmuru	1		

Tablo 11’e göre oluşturulan metaforların 4’ü fidan, 1’i gökkuşağı, gökyüzü, ırmak ve nisan yağmuru, 2’si kış ve tohum, 8’i ise sudur.

Bu çalışmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin bu konudaki görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Ö125- K: “Özel eğitim suya benzer. Özel bireyin eğitimi de tıpkı su gibi durmamalı, devamlı olmalı ve bir yolunu bulmalıdır.”

Ö34- K: “Özel eğitim gökkuşağına benzer. Bu bireyler birbirinden farklı gelişim özellikleri göstermektedir ve bizler bu bireylere bir ders içinde birçok yöntemi aynı anda uygulayabilme özelliğine sahip öğretmenler olmalıyız.”

Ö24- E: “Özel eğitim tohuma benzer. Toprağa ektiğimizde haftalar, aylarca emek verip sonunda nasıl verim alıyorsak özel bireyde de öyle olur.”

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplanan veriler neticesinde özel eğitim öğretmenlerinin “özel gereksinimli birey” kavramına yönelik 57 farklı metafor ürettikleri görülmüştür. Bu metaforlar dört kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler: “Somut Bir Varlık Olarak Özel Gereksinimli Birey, Soyut Bir Varlık Olarak Özel Gereksinimli Birey, Doğaya İlişkin Metaforlarla Özel Gereksinimli Birey, Yer/Mekâna İlişkin Metaforlarla Özel Gereksinimli Birey” dir. Belirlenen metaforların çoğu “Somut Bir Varlık Olarak Özel Gereksinimli Birey” kategorisine girmektedir. Bu kategori içinde en çok tercih edilen metaforlar; araba, bebek, çocuk, evlat, hamur, kitap, kuş, normal birey ve parmak izidir.

Özel eğitim öğretmenlerinin “özel eğitim” kavramına yönelik 74 metafor ürettikleri görülmüştür. Bu metaforlar beş kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler: “Bir Eylem/Süreç Olarak Özel Eğitim, Somut Bir Varlık/Nesne Olarak Özel Eğitim, Soyut Bir Varlık Olarak Özel Eğitim, Bir Yer/Mekân Olarak Özel Eğitim, Doğaya İlişkin Metaforlarla Özel Eğitim” dir. Belirlenen metaforların çoğu “Bir Eylem/Süreç Olarak Özel Eğitim Kategorisi” kapsamındadır. Bu kategori içerisinde en çok tercih edilen metaforlar; bebek bakımı, çiçek yetiştirmek, çocuk yetiştirmek, iğne ile kuyu kazmak, pasta yapmak, puzzle yapmaktır.

Altıntaş vd. (2015)’nin oluşturdukları araştırmada Fen Bilgisi öğretmenlerinin “kaynaştırma eğitimi, kaynaştırma öğretmeni ve kaynaştırma öğrencisi” kavramlarına yönelik metaforik algıları incelenmiştir. Bu araştırma yapılan çalışmayla ile karşılaştırıldığında kaynaştırma öğrencisine yönelik pamuk, fidan metaforlarının yapılan çalışma ile ortak olduğu görülmüştür. Talas (2017)’in okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik yapmış olduğu “kaynaştırma öğrencisi” kavramına yönelik metaforları incelenmiştir. Her iki araştırmada oluşturulan metaforlar karşılaştırıldığı zaman ise çiçek, bebek, gül, tohum, fidan, melek, bitki, ayna, ağaç, güneş, çocuk metaforlarının ortak olduğu görülmüştür. Efiltili, Demirci ve Karaduman (2021) tarafından yapılan araştırmada “özel eğitime ihtiyacı olan çocuk” kavramına yönelik oluşturulan metaforlardan; bebek, melek, çiçek, tohum, kuş ve masumiyetin yapılan çalışmayla ortak olduğu belirlenmiştir. Sevim (2019) Sosyal Hizmetler Programı öğrencilerinin “engelli” kavramına ilişkin algılarını metaforlar yoluyla belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada belirlenen; çocuk, bebek, cam, ayna, kuş ve su metaforları yapılan araştırmayla ortaktır. Dayı, Açıkgöz ve Elçi (2020) öğretmen adaylarının özel gereksinimli öğrencilere yönelik yapmış oldukları araştırmada üretilen metaforlardan; çiçek, yapboz, bebek, masumiyet, ağaç, kuş, su, ayna, gökkuşağı, parmak izi, tohum yapılan çalışmayla ortaklık göstermiştir.

Yazıcıoğlu (2019)’nun Anadolu Lisesi öğretmenleriyle yaptığı çalışmada “kaynaştırma eğitimi” kavramına yönelik belirlenen metaforlar verilmiştir. Öğretmenlerin belirlediği metaforlardan; gökkuşağı, bahçe, sanat, su, fidan, yolculuk, anne ve tarlanın yapılan çalışmayla ortak olduğu görülmüştür. Uçuş (2016)’un yaptığı araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının “özel eğitim” kavramına yönelik metaforik algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Belirlenen halı dokuma, ağaç, yağmur, fidan, çocuk yetiştirme, ağaç, sanat, güneş, su, bahçe, çiçek metaforlarının yapılan bu çalışmayla benzer oldukları görülmüştür Bulut (2018), öğretmen adaylarına yönelik yaptığı çalışmasında “özel eğitim” kavramını bir metaforla ifade etmelerini istemiştir. Araştırmada katılımcıların belirledikleri metaforlardan; bebek bakıcılığı, bahçe, yeni doğmuş bebek, resim

yapmak, tohum, gökkuşağının yapılan çalışmayla ortak olduğu görülmüştür. Başgül ve Uluçınar Sağır (2017)'in sınıf öğretmenlerine yönelik yaptığı çalışmada “özel eğitim ve özel eğitime ihtiyacı olan çocuk” kavramlarına yönelik metaforik algıları incelenmiştir. Araştırmada “özel eğitim” kavramına yönelik belirlenmiş olan; anne, güneş, su, hava, ağaç, çiçek, bebek, dokuma metaforlarının bu araştırma ile benzer oldukları görülmüştür. Efilti, Demirci ve Karaduman (2021) tarafından yapılan çalışmada özel eğitim öğretmenlerinin özel eğitim ve özel eğitim öğrencilerine yönelik metaforik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada “özel eğitim” kavramına yönelik oluşturulan; ağaç, anne, fidan, tohum, çiçek yetiştirmek ve su metaforlarının yapılan çalışmayla ortak olduğu belirlenmiştir. Altındağ Kumaş ve Süer (2020), 85 öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirdikleri çalışmada katılımcıların “özel eğitim” metaforik algılarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada öğretmen adaylarının ürettiği metaforlardan; su, fidan, ayna, anne ve gökkuşağı yapılan çalışmayla benzerlik göstermektedir.

Özel gereksinimli birey ve özel eğitime yönelik özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerini ortaya çıkaracak akademik çalışmalar yeterli değildir. Bu araştırmanın alanda daha sonra yapılacak olan çalışmalara ön ayak olabileceği düşünülmektedir. Benzer araştırmalar özel eğitim öğretmenleri dışında farklı çalışma gruplarına da uygulanabilir. Böylece özel eğitim alanındaki araştırma çeşitliliği artacak ve bu da alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Açar, D., Kaya, G., & Güneş, G. (2017). Özel gereksinimli bireyler hakkındaki görüşlere ilişkin metafor çalışması. *Electronic Journal of Social Sciences*, 16(62), 935-944.
- Altındağ Kumaş, Ö. & Süer, S. (2020). Öğretmen adaylarının özel eğitime ilişkin metaforik algıları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (28), 1076-1101.
- Altıntaş, Ö. G. G., Baykan, Ö. G. Ö., Kahraman, E. & Altıntaş, S. U. (2015). Fen bilgisi öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimi, kaynaştırma öğretmeni ve kaynaştırma öğrencilerine ilişkin metaforik algıları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 273-282.
- Baker, C., Wuest, J., & Stern, P. N. (1992). Method slurring: the grounded theory/phenomenology example. *Journal of Advanced Nursing*, 17(11), 1355-1360.

- Başgöl, M., & Uluçınar Sağır, Ş. (2017). Sınıf öğretmenlerinin özel eğitimle ilgili metaforik algılarının incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 249- 280.
- Baykoç Dönmez, N. (2011). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*. Eğiten Kitap.
- Bulut, A. S. (2018) Sınıf öğretmeni adaylarının üstün yetenekli birey ve özel eğitim kavramlarına ilişkin algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 2338-2356.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Çilingir, A. (2017). İletişim alanında içerik analizi yöntemi kullanılarak yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri üzerine bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 148-160.
- Dayı, E., Açıkgöz, G., & Elçi, A.N. (2020). Güzel sanatlar eğitimi bölümü öğretmen adaylarının özel gereksinimli öğrencilere yönelik metaforik algıları (Gazi Üniversitesi örneği). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, (21)1, 95-122.
- Demirel, Ö., & Dinçer, S. (Ed.). (2017). *Küreselleşen Dünyada Eğitim*. Pegem Akademi.
- Duran, A., & Dağlıoğlu, H. E. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının üstün yetenekli çocuklara ilişkin metaforik algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(3), 855-881.
- Efiliti, E., Demirci, B., & Karaduman, M. (2021). Özel eğitim öğretmenlerinin özel eğitime ve özel eğitim öğrencilerine yönelik metaforik algılarının incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33), 221-251.
- Eren, B. (2018). Özel eğitim öğretmeni adaylarını "müzik" kavramına ilişkin metaforik algıları. *Electronic Turkish Studies*, 13(19), 1-20.
- Güneş, C., & Tezcan, R. (2017). *Metafor ve Eğitimde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi*. Pegem Akademi.
- Karademir, E., Sarıkahya, E., & Altunsoy, K. (2017). Fen bilimleri öğretmenlerinin beceri kavramına yönelik algıları: bir olgubilim çalışması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 53-71.

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Birey ve Özel Eğitime Yönelik...

- Köse, S. (2019). Eski ve orta türkçe metinlerinde ad aktarmasına dayalı kıyafet adları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (48), 245-268.
- Kumaş, Ö. A., & Süer, S. (2020). Öğretmen adaylarının özel eğitime ilişkin metaforik algıları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(28), 1076-1101.
- Özokçu, O. (2013). *Özel Eğitim*. Maya Akademi.
- People, V. (2001). A new strategy for learning disability for the 21st century. Parliament by the Secretary of State for Health by Command of Her Majesty.
- Resmi Gazete, 7 Temmuz 2018, Sayı: 30471, ss.1-21.
- Sakız, H. (2018) Students with learning disabilities within the context of inclusive education: issues of identification and school management. *International Journal of Inclusive Education*, 22(3), 285-305. <http://dx.doi.org/10.1080/1360311042000331192>
- Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir, M., & Dündar, H. (2014). Eğitim ve bilim dergisinde yayınlanan araştırmaların eğilimleri: İçerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 39(173), 428-449.
- Sevim, Z. (2019). Engelli kavramına ilişkin metaforik bir analiz. *Journal of International Social Research*, 12(64), 518-525.
- Subakan, Y., & Koç, M. (2019). Özel eğitim gereksinimli bireylerin gelişim ve eğitimlerinde kullanılan mobil cihazlar ve yazılımlar. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 3(2), 51-61.
- Şahbaz, Ü., Atılğan, H., & Aydemir, D. (2018). Bütünleştirmenin özel gereksinimli çocuklar üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik ölçek uyarlama çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(6), 1843-1850.
- Talas, S. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının “kaynaştırma öğrencisi” kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 5(2), 34-44.
- Tiryaki, E. N. (2017). Özel eğitimi bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının engel türlerine göre okuma yazma öğretimindeki metaforik algıları. *Electronic Turkish Studies*, 12(25), 737-748.

Topçu, E., & Katılmış, A. (2013). Yarı zamanlı kaynaştırma eğitimi alan ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine yönelik düşünceleri. *Sakarya University Journal of Education*, 3(3), 48-81.

Uçuş, Ş. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının ve okul öncesi öğretmeni adaylarının özel eğitime ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 47-72.

Yazıcıoğlu, T. (2019). Anadolu Lisesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitime ilişkin görüşlerinin metafor analizi yoluyla incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 394-420.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The purpose of this study was to determine the metaphorical perceptions of special education teachers regarding the concepts of individuals with special needs and special education. In line with this purpose, how special education teachers perceive the concepts of "individuals with special needs" and "special education", to what they liken these concepts, and which metaphors they use in picturing these concepts in their minds were analyzed.

Method: This study was designed with the "phenomenological approach", which is one of the qualitative research methods. The purpose of using the phenomenological pattern is to unite the participants who draw similar analogies under a common category. This study attempted to examine in detail the analogies made by special education teachers regarding the phenomena of "individuals with special needs" and "special education".

The study group of the research consisted of 138 special education teachers working in the province of Elazığ, Turkey. The sampling was performed using the criterion sampling method, which is one of the sub-types of purposeful sampling. In order to collect data and reveal the perceptions of special education teachers regarding "individuals with special needs" and "special education", a form with two open-ended questions was prepared as the data collection tool for this study. This form was then presented to the participants. The first part of the form included questions regarding the personal information of the participants. In the second part of the form, special education teachers were asked to create a metaphor about the concepts of "individuals with special needs and special education" and explain why they chose this metaphor.

Afterwards, the data were analyzed using the method of content analysis. In the second phase of the study, applicable categories were created for 57 and 74

different metaphors created by the 138 participants respectively for the two concepts within the scope of this study. Expert opinion was sought to ensure the reliability of the study, and an agreement was reached with both experts in accordance with the Reliability Formula of Miles and Huberman (1994).

Findings: The metaphors created by special education teachers regarding the concept of individuals with special needs were grouped under four categories. 64 of the metaphors were included in the category of "Individuals with special needs as concrete entities/objects", while 61 were included in "Individuals with special needs via metaphors related to nature", 10 in "Individuals with special needs as abstract entities", and 3 in "Individuals with special needs via spatial metaphors". It was observed that the majority of special education teachers likened the concept of individuals with special needs to concrete entities or objects.

Likewise, it was noted that the teachers participating in the study produced 35 different metaphors that fall in the "Individuals With Special Needs As Concrete Entities/Objects Category". The metaphors most preferred by teachers included 9 metaphors of babies, followed by 4 metaphors of birds, 4 of children, 3 of automobiles, 3 of mirrors, 3 of one's own children, 3 of normal individuals, and 2 of fingerprints. In the "Individuals With Special Needs Via Metaphors Related To Nature" category, the special education teachers often produced the metaphors of flowers, trees, rainbow, seeds, clay, minerals, water, and soil. Metaphors that were included in the category of "Individuals With Special Needs As Abstract Beings" had 6 metaphors of angels, 1 metaphor for a word on the tip of one's tongue, 1 metaphor for innocence, 1 metaphor likening them to a mirror reflecting the society, and 1 metaphor related to the future. "Individuals with special needs via spatial metaphors" category included 1 metaphor for parks, 1 metaphor for cities, and 1 metaphor for outer space.

It was observed that the special education teachers participating in the study produced 74 different metaphors regarding the concept of "special education". These metaphors were grouped under 5 categories based on their common features. When the majority of the metaphors drawn regarding the "Special Education as an Action/Process Category" were examined, it was determined that 16 were metaphors of growing flowers, while 6 were metaphors of raising children, 6 were of attempting to achieve the impossible, 5 were of baby care, 3 were of solving puzzles, 3 were of patience, and 2 were of making a cake. When the majority of the metaphors drawn regarding the "Special Education as an Object/Entity" category were examined, it was observed that 7 metaphors were of trees, while 3 were of mothers, 3 were of dough, and 2 were of toys, oxygen and colors. When the majority of the metaphors regarding the "Special Education

as an Abstract Entity Category” were examined, it was determined that 4 were related to travelling and 2 were related to art. In the "Special Education as a Space Category", 1 metaphor was related to an operating room, while 1 was related to gardens, 2 to empty fields, 1 to houses, and 1 to the front of a window. In the "Special Education via Metaphors Related to Nature Category", 4 metaphors were related to saplings, while 1 was related to a rainbow, 2 to winter and seeds, and 8 to water.

Conclusion and Discussion: As a result of the collected data, it was determined that special education teachers produced 57 different metaphors regarding the concept of "individual with special needs". These metaphors were grouped under four categories. Most of the identified metaphors fell under the category of "Individuals with Special Needs as Concrete Entities". The most preferred metaphors in this category were automobiles, babies, children, one's own children, dough, books, birds, normal individuals and fingerprints.

It was noted that special education teachers produced 74 metaphors regarding the concept of "special education". Most of the identified metaphors in this context were under the "Special Education as an Action/Process Category". The most preferred metaphors in this category were baby care, growing flowers, raising children, attempting to achieve the impossible, making a cake, and solving puzzles.

The metaphors regarding the concept of “inclusion student” were examined in the study conducted by Talas (2017) with the participation of preschool teacher candidates. When the metaphors produced in both studies were compared, it was seen that the metaphors of flowers, babies, roses, seeds, saplings, angels, plants, mirrors, trees, sun, and children were common between the studies. The metaphor study conducted by Saban and Kocbeker-Eid (2017) on preschool and classroom teacher candidates was examined. It was observed that the metaphors of pearls, books, dough, seeds and babies were common in both studies.

In the study of Yazicioglu (2019) carried out with the participation of Anatolian High School teachers, the metaphors determined for the concept of “inclusive education” were provided. It was observed that the metaphors of rainbows, gardens, art, water, saplings, travelling, mothers, and fields created by the teachers were common between both studies. Regarding the study performed by Efilti, Demirci and Karaduman (2021), it was noted that among the metaphors created for the concept of "children in need of special education", baby, angel, flower, seed, bird and innocence metaphors were common with the present study.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49799>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 17-03-2021
Kabul Tarihi: 21-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 17-03-2021
Accepted: 21-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kızılkaya Namlı, A. & Pınar, H. (2020). The Perceptions of the Trainers Regarding Their Professional Competencies: The Example of Tunceli Province. *Journal of History School*, 51, 1145-1163.

THE PERCEPTIONS OF THE TRAINERS REGARDING THEIR PROFESSIONAL COMPETENCIES: THE EXAMPLE OF TUNCELI PROVINCE¹

Aysel KIZILKAYA NAMLI² & Hülya PINAR³

Abstract

The aim of this research is to determine the perceptions of the trainers working in Tunceli Youth and Sports Provincial Directorate regarding their professional competencies. For this purpose, opinions were taken from 20 trainers using simple random sampling method among the trainers working in Tunceli Youth and Sports Provincial Directorate. The case study design, one of the qualitative research models, was used in the study. Descriptive and content analysis were used in the analysis of the data obtained. In the research, while the trainers have stated the most favourite features of their profession as being with children, having fun, and human relations; they have stated the most disliked features as the unsuitable conditions like in facilities and equipment, the academic anxiety of the athletes, finding athletes and the perspective of parents. Trainers have stated that their profession has contributions to the athlete such as personal development, socialization, discipline, future, and talent development. It was stated that the qualities that a trainer should have are professional knowledge, openness to development, patience, self-confidence, communication, love, and conscience. They have expressed various opinions

¹ Author influence rate: 1st author: 50%, 2nd author: 50%. Ethics committee approval for this article was obtained at Munzur University with the number E-30603717-050.06.04-7790.

² Dr., Munzur University, Faculty of Sports Sciences, Sports Management Department, ayselkizilkaya@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-7980-421X

³ Postgraduate, Munzur University, Graduate Education Institute, hcekcen@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-2309-2465

such as training in their own field (branch), giving practice-based training and providing well-equipped psychology education suitable for all ages while the trainers were trained in undergraduate education. In addition, it was revealed that some courses such as specialty course, training knowledge, sports injuries, anatomy, and sports psychology are the courses that trainers most benefit from in undergraduate education.

Keywords: Trainer, Professional competence, Professional information, Youth and sports provincial directorate employees

Antrenörlerin Mesleki Yeterliliklerine İlişkin Algıları: Tunceli İli Örneği

Öz

Bu araştırmanın amacı Tunceli Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü'nde çalışan antrenörlerin mesleki yeterliliklerine ilişkin algılarını belirlemektir. Bu amaçla Tunceli Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü'nde çalışan antrenörler içerisinden basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak 20 antrenörden görüş alınmıştır. Araştırmada nitel araştırma modellerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmada antrenörler mesleklerinin en beğendikleri özellikleri olarak çocuklarla birlikte olunması, eğlenceli olması, insan ilişkileri gibi durumları belirtirken; en beğenmedikleri özellikleri olarak tesis ve malzeme gibi şartların uygun olmaması, sporcuların akademik kaygısı, sporcu bulma ve velilerin bakış açısı gibi durumları belirtmişlerdir. Antrenörler mesleklerinin sporcuya kişisel gelişim sağlaması, sosyalleşme, disiplin, gelecek ve yetenek geliştirme gibi katkıları olduğunu ifade etmişlerdir. Antrenörde bulunması gereken özelliklerin mesleki bilgi, gelişime açık olma, sabırlı olma, özgüven, iletişim, sevgi ve vicdan gibi çeşitli özellikler olduğu belirtilmiştir. Antrenörler lisans eğitiminde yetiştirilirken, kendi alanında (branşında) eğitim verilmesi, uygulama ağırlıklı eğitim verilmesi, donanımlı, her yaşa uygun psikoloji eğitimi verilmesi gibi çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Ayrıca antrenörlerin lisans eğitiminde en fazla yararlandıkları dersler olarak uzmanlık dersi, antrenman bilgisi, spor sakatlıkları, anatomi, spor spikolojisi gibi bazı dersler olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antrenör, Mesleki Yeterlilik, Mesleki Bilgi, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü Çalışanları

INTRODUCTION

Today, it is accepted by everybody that sports affect all aspects of the life of the individual, which is the basis of socio-cultural and economic development, and all aspects of the society of which they are a part, and therefore it is an inseparable part of human life. For this reason, it is imperative to have a trainer with professional competencies that will create a healthy sports environment,

improve the performance of the athlete, meet their sportive expectations, and guide them to achieve success (Anshel, 2003).

There are many definitions about the concept of "trainer" in the literature. The word "trainer" is defined as "coach" by the Turkish Language Association (TDK, 2021). According to another definition, trainer is defined as a person who can combine sportive skills and strategies by using his professional (scientific) knowledge and apply it to athletes of different structures, and in this context, who ensures the development of athlete success; Charman, Drotter, and Noel (2001) describe it as "a good organizer, an effective manager, a motivator and an educator who gives the athlete his/her independence and competence". When sports branches are examined, it is seen that each sports branch has very different characteristics from each other. Therefore, the competencies that trainers should have become of great importance. The concept of competence is defined as special knowledge, capability and competence that provide the power to do a job (TDK, 2021). The Ministry of National Education (MEB, 2008) has named the concept of professional competence as having the professional knowledge, skills, and attitudes required to fulfil the duties specific to a particular profession.

Training competence is expressed as at which level trainers believe that they have the capacity to affect their athletes' learning and performance (Feltz et al., 1999). The ability of trainers to contribute to the training of athletes at the highest level requires their professional competence to be high. Because the trainer's perception of professional competence is the person's perceived competence in being motivated to work, taking action, achieving success, personal change and development, reaching inner satisfaction, what s/he can achieve, what his/her capacity is, and the higher this competence is, the higher the success of the trainer will be.

The aim of the study

The aim of this research is to determine the perceptions of the trainers working in Tunceli Youth and Sports Provincial Directorate regarding their professional competencies. For this purpose, answers to the following research questions were sought.

1. What is your most favourite feature of your profession?
2. What is the feature of your profession that you dislike most?
3. What do you think is the biggest contribution of your profession to athletes?
4. What do you think about the characteristics a trainer should have?
5. How do you think a trainer should be trained in undergraduate education?

6. From which courses in your undergraduate education do you benefit most while practicing your profession?

METHOD

Research Model

The qualitative research method has been adopted as a research approach. The qualitative research method is defined as the strategy that determines the viewpoint of the research and guides the various steps to be consistent within this approach (Yıldırım & Şimşek, 2006). The case study was used as a research design. The case study design is an observational research method used in cases where a current phenomenon is studied within its own real-life framework, there are no clear boundaries between the phenomenon and the current content, and there is more than one evidence or data source (Yin, 1984). The case study is a research method in which data is collected systematically by allowing in-depth examination of a phenomenon or event that cannot be controlled by the researcher, which tries to find answers to these questions on the basis of "how" and "why" questions (Büyüköztürk et al., 2018, 277).

Study group

The study group of this research consists of a total of 20 trainers from various branches working in Tunceli Youth and Sports Provincial Directorate. The study group was determined using the simple random sampling method. According to Çıngı (1994), the method in which selected units are sampled by giving each sampling unit an equal probability of being selected is called simple random sampling. In this sampling method, units in the research universe have an equal and at the same time independent chance to be selected for the sample. The study group of this research consists of a total of 20 trainers from various branches working in Tunceli Youth and Sports Provincial Directorate. The study group was determined using the simple random sampling method. Random sampling is the valid and best way to select a representative sample (Büyüköztürk et al., 2018).

Demographic information about the participants in the research is given in Table 1 below.

Table 1
Characteristics of the Study Group

Variables		f	%
Gender	Female	8	40
	Male	12	60
Age	20-30 years old	5	25
	31-40 years old	12	60
	41 years old and above	3	15
Service Period	1-5 years	7	35
	6-10 years	12	60
	11-15 years	1	5
Branch	Team Sports	5	25
	Individual Sports	15	75
Training Level	4. Level	2	10
	3. Level	12	60
	2. Level	6	30

Data collection tool, data collection and interpretation

Semi-structured interview form was used to collect data in the study. The semi-structured interview technique allows the researcher to obtain in-depth information about the research subject. In addition, in the semi-structured interview technique, the researcher can act with the flexibility to ask additional questions by adhering to the interview form s/he has prepared previously (Yıldırım & Şimşek, 2006). The semi-structured interview form prepared by the researchers has been examined by two academicians who are experts in the field and has been started to be applied after it was finalized. The semi-structured interview form consists of two parts. In the first part, there are five questions including demographic information, in the second part, there are six questions including research questions. The interviews were conducted face to face by the researchers.

Analysis of the data

Descriptive analysis is used in determining the titles for research questions and creating themes in the analysis of the data obtained from the research; content analysis is used to analyse the answers.

Validity and reliability

Validity in qualitative research refers to the researcher's control for the accuracy of the findings through certain processes. Qualitative reliability refers to the consistency of the researcher's approach in terms of different projects and different researchers (Patton, 2014; Creswell & Miller, 2000; Gibbs, 2007;

Yıldırım & Şimşek 2006). One of the basic criteria handled by researchers; is internal validity that they try to make their work measure or test what is actually intended (Lincoln & Guba, 1985). In order to ensure internal validity in the research, it is given in detail how the conceptual categories are reached. While analysing the views of the trainers about the research, groupings were made according to the similarities of the expressions used, and codes (P1, K2, P3...) were given to the participants while interpreting each participant. External validity refers to the applicability of the findings in similar environments (Lincoln & Guba, 1985). For this reason, detailed description strategy was used while analysing. In order to provide a detailed description strategy, direct quotations regarding the views of the trainers, participating in the research, on the research are included.

The reliability of the research is related to the consistency and repeatability of the findings (Lincoln & Guba, 1985; Merriam, 2009). It is expressed as the research giving the same result in similar conditions and similar environments. In order to ensure the reliability of the study, an expert opinion was obtained from a non-research expert. In order to determine whether the answers obtained from the participants' opinions represent the theme in which they were placed, the expert outside the field was asked to place the themes in a way that no answer was excluded. At the end of this stage, by comparing the matches made by the researchers and the expert out of the field; as a result of the comparison, the number of consensus and disagreement of expert outside of the field and researchers was determined. In order to ensure the reliability of the study, the reliability formula of Miles and Huberman (1994) was used. It is accepted that the study is reliable when the agreement between the researcher and the expert is 70% and above (Yıldırım & Şimşek, 2006). Since the reliability rate has been found as 91% in the study, it can be said that the study is reliable. In addition, the raw data and coding collected for research are kept for later review by those concerned.

FINDINGS

This section is presented in titles according to the research questions. In this part of the research, the findings of the results of the research questions are included.

The most favourite feature of the profession

"What is your most favourite feature of your profession?" has been asked to the participants. Participant views are given in Table 2 below.

Table 2
The Most Favourite Feature of the Profession

Theme	Code
The Most Favourite Feature of the profession	To be with children
	To be fun
	To have relationships with people
	Contribution to development
	To be open to new knowledge
	To have the attention skill
	To be dynamic
	To be elite
	To be strong

While "to be with children" was stated the most by the participants in the study, there were different opinions. Some quotations from the opinions of the participants are given below.

"The best part of the profession is to be with children and to share their development, sadness, and joy." P7

"It's a very fun job for me, it makes me feel so comfortable because I am having too much fun." P3

"Teacher-student relationship, being with people, having human relations, being in constant communication." P10

"The best part of my profession is that it is always open to knowledge, I learn while teaching." P17

"My branch is an elite branch, that's why I love it. In addition, it is always open to new information. " P16

"It contributes to the development of people." P15

The most disliked feature of the profession

"What is the feature of your profession that you dislike most?" has been asked to the participants. Participant opinions are given in Table 3 below.

Table 3
The Most Disliked Feature of the Profession

Theme	Code
The Most Disliked Feature of the Profession	No disliked feature
	Conditions such as facility and equipment are not suitable
	Academic anxiety of athletes
	Athlete problem
	Parents' perspective on sports
	To be long-term
	Requirement of constant repetition
	Tiring
	Irresponsible students
	Financial insufficiencies
	Everyone's thinking they know everything
	Discipline

Participants in the research were not generally united under a single view and many different professions have disliked characteristics. There are also those who state that their profession has no disliked feature. Exact quotations of the participants are given below.

"I love my job and I do not think it has a feature that I do not like." P20

"We cannot always find good conditions for materials or facilities which are very important for training athletes." P18

"Children who are talented in sports have trouble thinking about their academic success or they quit sports. The worst part is that all labour is wasted." P9

"It is sometimes very difficult to change the perspective of parents on sports, it is difficult to raise awareness." P17

"Despite that tiredness, the wages received are very low, it is not financially sufficient." P11

"When it comes to football, everyone knows the business better than you do and it is not possible to tell them anything. What I do not like is that everybody knows the business or thinks they know it." P1

The contribution of the profession to the athletes

"What do you think is the biggest contribution of your profession to athletes?" has been asked to the participants. Participants' views are given in Table 4 below.

Table 4

The Contribution of the Profession to the Athletes

Theme	Code
The Contribution of the Profession to the Athletes	Personal Development
	Discipline
	Socialization
	Future
	Talent development
	Opportunity for traveling
	Being a good individual
	Avoiding bad habits
	Athlete setup

Most of the participants in the study stated that they provide “personal development” to the athletes socially, emotionally, and regarding psychomotor. Apart from these, there are different opinions. Quotations of the opinions of the participants are given below.

“Being at the best level of personality and self-confidence that enables them to express themselves in the best way in the social environment and everywhere is making the biggest contribution towards healthy and personal development.” P16

“Knowing themselves, increasing their self-confidence, increasing their respect for themselves and their environment.” P7

“Sport requires discipline, it ensures one to be a disciplined individual.” P18

“Learning to socialize among themselves in an active life provides psychological relaxation.” P4

“Promise for a more comfortable future, placement in the university much more comfortably, and a lot of things about the future I can't count.” P3

“When athletes participate in competitions, it provides the opportunity to meet different cultures and travel in different cities.” P9

The characteristics that a trainer should have

"What do you think about the characteristics a trainer should have?" has been asked to the participants and their opinions have been received. These opinions of the participants are given in Table 5 below.

Table 5

The Characteristics that a Trainer Should Have

Theme	Code
The Characteristics that a Trainer Should Have	Professional knowledge
	Patience
	To be open to development
	Self-confidence
	Communication skills
	Love
	The method suitable for the athlete
	Conscience

Participants of the research have emphasized the importance of professional knowledge and patience. Some quotations from the opinions of the participants are given below.

"The trainer must have very good professional knowledge and skills in his/her field so that s/he can teach well." P20

"The trainer should have good knowledge and be open to innovations. S/he should improve himself/herself by being open to development." P14

"The trainer must be loving and patient. S/he cannot be a trainer who does not love and cannot tolerate the athlete." P2

"The trainer with good communication skills will not have any problems with athletes or other people. Therefore, communication is important." P13

"It is important to train according to the athlete's level, to train considering the gender." P4

Training of trainers in undergraduate education

"How do you think a trainer should be trained in undergraduate education?" was asked to the participants and their views were received. The opinions of the participants are given in Table 6 below.

Table 6
 Training of Trainers in Undergraduate Education

Theme	Code
Training of Trainers in Undergraduate Education	Education in one's own field
	Practice-oriented education
	Equipped
	Providence of psychology education
	Internship
	More detailed education
	Early start of major education
Education regarding age groups	

Participants in the study stated that training should be given in their own fields, that is, in their own branches, and more practice-oriented training should be given. However, there are different views. Some of the opinions of the participants are given below.

"It should be fully focused on the field of application, and applications suitable for the branch should be included." P14

"Generally, education should be given on one's own field rather than being trained. It is difficult to master every branch and specialize." P12

"The school where s/he is educated should send the person to internships with clubs and trainers suitable for his/her branch, and the individual should be constantly active." P18

"It is necessary to train in the field of human psychology in addition to the education related to the field of specialization." P11

"She/he needs to be trained in a way that is about all subjects, knows everything." P16

Most Benefited Courses during Undergraduate Education

To those who participated in the research, "From which courses do you benefit most during your undergraduate while doing your profession?" has been asked and their views were received. The opinions received from the participants are given in Table 7.

Table 7

Most Benefited Courses during Undergraduate Education

Theme	Code
Most Benefited Courses During Undergraduate Education	Lecture on specialized field
	Training information
	Sports injuries
	Anatomy
	Sports psychology
	Nutrition in sports
	Physiology
	Communication
	Anthropometry
	Education lessons

Participants of the study stated that they benefited from the lecture on specialized field and training information. Apart from that, different course titles are also included in the table. One-to-one quotations are not included since there is no comment other than the course titles.

DISCUSSION and CONCLUSION

In the study, it was aimed to determine the perceptions of the trainers regarding their professional competencies. According to the results of the research, the trainers stated the most favourite characteristics of their profession as being with children, having fun and having good human relations. In the study conducted by Öztürk, Koparan, and Efe (2008), the participants used the expression "improving myself and my environment" as their reason for being a trainer. In the study, it is similar to the result of the research that human relations are stated as the favourite feature of the profession. Among the opinions expressed by the participants, besides the notion of "being with children" comes to the forefront, especially human relations, emphasis on contributing to the development of children/athletes, finding coaching fun, good/effective communication, learning, and openness to innovation may show that humanist approaches come to the fore and trainers have a perception that is professionally satisfied. This situation can also be attributed to the high number of participants with 6-10 years of seniority / 31-40 years of age. In the study conducted by Öztürk and Koca (2017), it was stated that sports are entertaining among the individual factors that enable adolescent girls to participate in sports and continue sports.

Finding the work fun for the trainer from the research results; it is seen that the athlete also finds the sport enjoyable.

In the study, trainers stated the unsuitable conditions such as facilities and materials, academic anxiety of the athletes, and the problem of athletes among the characteristics of their profession that they did not like the most. Among the responses given by the participants of the study, the existence of situations like "the conditions such as facilities and materials being unsuitable" and "the academic anxiety of the athletes" indicates the existence of compelling factors that have external sources in the execution of a profession whose basic investment and interaction are human. On the other hand, stating that the profession does not have an unpleasant side to the same extent can be interpreted as a high level of professional satisfaction. In the study conducted by Güngörmüş and Yılmaz (2007) on the views of the deputies on the problems of Turkish sports, it was determined that the view "sports facilities are insufficient" came to the fore in order of importance. It is noteworthy that this problem comes to the fore in the literature review about the lack of facilities and equipment (Aras 2000; Çolakoğlu 2004; Uğur & Yenel, 2007). Despite the fact that athletes quit sports due to academic anxiety, there are studies showing that sports actually affect academic success positively. In a study conducted by Şenses (2009), it was concluded that doing sports with a license does not affect the lessons negatively, even the academic success of especially male students who are interested in school sports is higher.

In the research, trainers expressed various opinions such as "personal development, socialization, discipline, promising future and talent development" as the contribution of their profession to athletes. It can be an understanding that the participants of the study put forward their views focused on the high contribution of athletes to their personal development as a professional culture, or it can be thought that the participants have an observational reality that confirms their personal views considering their professional experiences. However, considering that personal development may occur depending on many factors, it may be necessary to investigate in more detail in order to confirm this opinion. In a study conducted by Er (2010) on this subject, the conclusion that engaging in sports activities contributes to their psychological, social, cultural, behavioural development, and academic achievements, as well as physical development of people, supports the results of this study.

In the research, the characteristics that a trainer should have were asked. The opinions of the participants that highlight the answers such as the level of professional knowledge, patience, openness to development, self-confidence,

communication skills, being affectionate and choosing the appropriate method for the athlete can be considered as the professional competency criteria of coaching, moreover they can be a guideway for the "perception of professional competency" which is subject to the study. Tuncel (2007) specified the characteristics a trainer should have as knowledgeable and relevant, following innovations, honest, exemplary, mature, adaptable, able to change, see and evaluate details. In the study conducted by Karagün and Çağlayan (2014), it was determined that those who used the most violence against athletes were the trainers who had an important role in the training of athletes. Therefore, characteristics such as patience, love, and communication, which come to the fore in the research and should be found in coaches, are important. In addition, Burton and Readeke (2005) stated that successful trainers' communication skills should be good. In the study conducted by Güzel, Onağ, and Özbey (2013), when the effect of the coach on team success has been examined; it has been determined that concepts such as knowledge of the trainer (professional knowledge), communication and adaptation are emphasized. When the results of the research conducted by others are examined in terms of the features that should be found in trainers, they are similar to the results of this research.

Trainers have expressed various opinions about how they should receive education in their undergraduate period, such as training in their own field (as a branch), practice-oriented, better equipped, psychology education suitable for all ages. The abundance of opinions regarding the negativities brought about by giving education for a wide variety of sports branches together and with a theoretical focus instead of practice in certain aspects during undergraduate education may have a determining effect on the perception of professional competency. In addition, it can be thought that courses in educational psychology and having sufficient level of internship opportunities can contribute positively to the perception of professional competency. Similar problems are observed in studies on teacher competencies such as coaching. In a study by Yalçın, İncik, and Akay (2015), it was emphasized that the most basic problem in meeting the teaching profession competencies is the lack of practice.

In the research, the trainers stated that while performing their profession, they made more use of some courses such as the lecture on specialized field, training knowledge, sports injuries, anatomy, and sports psychology. As evaluated within the framework of the concept of professional competency, the fact that having professional knowledge comes to the forefront among the basic qualification criteria shows a structure parallel to the understanding attributed to the usefulness/importance of the courses taken during undergraduate education. It can be evaluated that the source of the information needed/benefited during the

execution of the coaching is mostly specific to the branch owned and to the lessons based on practice.

REFERENCES

- Anshel, M.H. (2003). *Sport Psychology: From Theory to Practice* (4th edition). Benjamin Cummings.
- Aras, A. E. (2000). *Problems Encountered By Physical Education Teachers in Primary Schools (Eskişehir Province Example)*. Master thesis, Anadolu University.
- Burton D., & Raedeke, T.D., (2005). *Sport Psychology For Coaches*. Human Kinetics, Champaign.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F., (2018). *Scientific Research Methods in Education* (25th edition). Pegem Publishing.
- Charman, R., Drotter, S., & Noel, J. (2001). *The Leadership Pipeline*. Jossey-Bass Publishing Company, USA.
- Çıngı, H. (1994). *Sampling Theory*. H.Ü. Faculty of Science Publishing.
- Çolakoğlu, T. (2004). *School Sports in Terms of Dissemination of Sports to Society*. Doctoral thesis, Gazi University.
- Creswell, J. W. & Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into Practice*, 39(3), 124-131. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3903_2
- Er, F. (2010). *Comparison of the Relationship Between the Physical Fitness Levels and Academic Achievement of the University Students Who Do and Do Sports Regularly*. Master thesis, Gazi University.
- Feltz, D. L., Chase, M. A., Moritz, S. E., & Sullivan, P. J. (1999). A conceptual model of coaching efficacy: Preliminary investigation and instrument development. *Journal of Educational Psychology*, 91(4), 765-776. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.91.4.765>
- Gibbs, G. (2007). *The Sage Qualitative Research Kit. Analyzing Qualitative Data*. Sage Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781849208574>
- Güngörmüş, A. H., & Yılmaz, B. (2007). Views of the deputies on the problems of Turkish sports. *Turkey Social Studies Journal*, 11(1), 39-57.

- Güzel, P., Onağ, Z. G., & Özbey, S. (2013). The factors that affect team success to the view of the soccer coaches: The qualitative research. *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 4(2), 125-145.
- Karagün, E., & Çağlayan, Ç. (2014). Evaluation of athletes' exposure to violence and their anger levels. *Kocaeli University Journal of Social Sciences*, (28), 113-127.
- Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985) *Naturalistic Inquiry*. Sage, 289-331. [http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767\(85\)90062-8](http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8)
- MEB (2008). *General and Special Field Competencies for Teaching Profession*. General Directorate of Teacher Training. Government Books.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A guide to Design and Implementation*. Jossey- Bass.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis* (2nd edition). Sage.
- Öztürk, F., Koparan, Ş., & Efe, M. (2008). Determination of problem solving skills and assertiveness levels of boxing coach candidates. *Journal of Uludağ University Education Faculty*, 21(2), 447-459.
- Öztürk, P., & Koca, C. (2017). Analysis of sport participation of adolescent female athletes with socio-ecological model and gender perspective. *SPORMETRE Physical Education and Sport Sciences Journal*, 15(3), 139-148. https://doi.org/10.1501/Sporm_0000000318
- Patton, Q. M. (2014) *Qualitative Research and Evaluation Methods* (Çev Edt: Bütün, M. ve Demir, S. B). Pegem Publishing.
- Şenses, M. (2009). *Comparison of the School Course Success of the Licensed Athlete Students in 7th and 8th Grade in Some Primary Education Schools in Trabzon Center and the Unlicensed Students*. Master thesis, Karadeniz Technical University.
- TDK (2021). <https://sozluk.gov.tr/> Access date: 01.11.2020
- Tuncel, F. (2007). *Coaching and Training*. Ankara University Press.
- Uğur, A. O., & Yenel, F. (2007). A Research on Classroom Management Approaches of Physical Education Teachers and the Problems They Face. *Turkey Social Studies Journal*, 11(1), 149-173.

- Yalçın İncik, E., & Akay, C. (2015). Education faculty and pedagogical formation programme prospective teachers' opinions towards teaching profession competencies. *Ahi Evran University Journal of Kırşehir Faculty of Education (KEFAD)*, 16(2), 179-197.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Qualitative Research Methods in Social Sciences* (5th Edition). Seçkin Publishing.
- Yin, R. (1984). *Case Study Research: Design and Methods* (3rd edition). Sage Publications.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this research is to determine the perceptions of the trainers working in Tunceli Youth and Sports Provincial Directorate regarding their professional competencies. The qualitative research method has been adopted as a research approach. The case study was used as a research design. The study group of this research consists of a total of 20 trainers from various branches working in Tunceli Youth and Sports Provincial Directorate. The study group was determined using the simple random sampling method. Semi-structured interview form was used to collect data in the study. The semi-structured interview technique allows the researcher to obtain in-depth information about the research subject. The semi-structured interview form prepared by the researchers has been examined by two academicians who are experts in the field and has been started to be applied after it was finalized. The semi-structured interview form consists of two parts. In the first part, there are five questions including demographic information, in the second part, there are six questions including research questions. The interviews were conducted face to face by the researchers. Descriptive analysis is used in determining the titles for research questions and creating themes in the analysis of the data obtained from the research; content analysis is used to analyse the answers.

In the study, it was aimed to determine the perceptions of the trainers regarding their professional competencies. According to the results of the research, the trainers stated the most favourite characteristics of their profession as being with children, having fun and having good human relations. Among the opinions expressed by the participants, besides the notion of “being with children” comes to the forefront, especially human relations, emphasis on contributing to the development of children/athletes, finding coaching fun, good/effective communication, learning, and openness to innovation may show that humanist approaches come to the fore and trainers have a perception that is professionally

satisfied. This situation can also be attributed to the high number of participants with 6-10 years of seniority / 31-40 years of age.

In the study, trainers stated the unsuitable conditions such as facilities and materials, academic anxiety of the athletes, and the problem of athletes among the characteristics of their profession that they did not like the most. Among the responses given by the participants of the study, the existence of situations like "the conditions such as facilities and materials being unsuitable" and "the academic anxiety of the athletes" indicates the existence of compelling factors that have external sources in the execution of a profession whose basic investment and interaction are human. On the other hand, stating that the profession does not have an unpleasant side to the same extent can be interpreted as a high level of professional satisfaction.

In the research, trainers expressed various opinions such as "personal development, socialization, discipline, promising future and talent development" as the contribution of their profession to athletes. It can be an understanding that the participants of the study put forward their views focused on the high contribution of athletes to their personal development as a professional culture, or it can be thought that the participants have an observational reality that confirms their personal views considering their professional experiences. However, considering that personal development may occur depending on many factors, it may be necessary to investigate in more detail in order to confirm this opinion.

In the research, the characteristics that a trainer should have were asked. The opinions of the participants that highlight the answers such as the level of professional knowledge, patience, openness to development, self-confidence, communication skills, being affectionate and choosing the appropriate method for the athlete can be considered as the professional competency criteria of coaching, moreover they can be a guideway for the "perception of professional competency" which is subject to the study. Trainers have expressed various opinions about how they should receive education in their undergraduate period, such as training in their own field (as a branch), practice-oriented, better equipped, psychology education suitable for all ages. The abundance of opinions regarding the negativities brought about by giving education for a wide variety of sports branches together and with a theoretical focus instead of practice in certain aspects during undergraduate education may have a determining effect on the perception of professional competency. In addition, it can be thought that courses in educational psychology and having sufficient level of internship

opportunities can contribute positively to the perception of professional competency.

In the research, the trainers stated that while performing their profession, they made more use of some courses such as the lecture on specialized field, training knowledge, sports injuries, anatomy, and sports psychology. As evaluated within the framework of the concept of professional competency, the fact that having professional knowledge comes to the forefront among the basic qualification criteria shows a structure parallel to the understanding attributed to the usefulness/importance of the courses taken during undergraduate education. It can be evaluated that the source of the information needed/benefited during the execution of the coaching is mostly specific to the branch owned and to the lessons based on practice.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.47414>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 06-11-2020
Kabul Tarihi: 08-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 06-11-2020
Accepted: 08-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karataş, Ö., Yılmaz T., Savaş, B.Ç. (2021). Analysis on Risk-Taking Behaviors of Students Studying in School of Physical Education and Sports in Terms of Some Variables. *Journal of History School*, 51, 1164-1178.

ANALYSIS ON RISK-TAKING BEHAVIORS OF STUDENTS STUDYING IN SCHOOL OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS IN TERMS OF SOME VARIABLES¹

Özgür KARATAŞ², Tugay YILMAZ³ & Buğra Çağatay SAVAŞ⁴

Abstract

The purpose of this study is to analyze the risk-taking behaviors of the students studying in school of physical education and sports in terms of some variables. General screening model, which is one of the descriptive methods, was used in the research. The research contains a total of 418 students composed of 264 males and 154 females studying in the schools of physical education and sports in Gaziantep University, İnönü University, Atatürk University and Van Yüzüncü Yıl University for 2017-2018 academic year. As the data collection tool of the research, 'Risk-Taking Scale' developed by Blais and Weber (2006) was used. Descriptive statistical methods were used in evaluation of the study, T-Test was used for pairwise groups and One Way Anova and a post hoc test Scheffe were used for multiple groups. It has been established that there are significant differences between the sub-dimensions of risk-taking behaviors of the participant

¹ Bu araştırma 1. Uluslararası Battalgazi Multi Disipliner Çalışmalar Kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

²Doç. Dr. İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, ozgur.karatas@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7863-2898

³Doktora Öğrencisi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, tugayyilmaz027@gmail.com, Orcid:0000-0003-3335-5361

⁴Doktora Öğrencisi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, b_c_savas@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8698-6311

students studying in school of physical education and sports by the variables of age, sex, monthly income and status of doing sports. It has been concluded following the research results that the variables of age, sex, monthly income and status of doing sports are the important determinants affecting the risk-taking behaviors of the students studying in school of physical education and sports. Protecting students from the possible negative consequences of risk taking behaviors of physical education and sports college students is important for their future.

Keywords: Risk, Risk Taking, Physical Education, Sports.

Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Risk Alma Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Öz

Bu araştırmanın amacı beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin risk alma davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırmada betimsel yöntemlerden biri olan genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma 2017-2018 eğitim öğretim yılında Gaziantep Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin beden eğitimi ve spor yüksekokullarında okuyan 264'ü erkek, 154'ü kadın olmak üzere toplam 418 öğrenciyi kapsamaktadır. Araştırmada veri aracı olarak Blais ve Weber (2006) tarafından geliştirilen 'Risk Alma Ölçeği' kullanılmıştır. Toplanan veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel tekniklerle birlikte, ikili gruplar için t testi ve çoklu gruplar için One Way Anova testine başvurulmuş, farklılığın kaynağını belirlemek için Scheffe testi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin yaş, cinsiyet, aylık gelir ve spor yapma durumu değişkenleri risk alma davranışları alt boyutları arasında anlamlı farkların olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucunda beden eğitimi ve spor yüksekokullarında okuyan öğrencilerin yaş, cinsiyet, aylık gelir ve spor yapma durumu risk alma davranışlarını etkileyen en önemli değişkenler olduğu sonucuna varılmıştır. Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin risk alma davranışlarının olası olumsuz sonuçlarından öğrencileri korumak onların gelecekları açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Risk, Risk Alma, Beden Eğitimi, Spor.

INTRODUCTION

The word risk is a concept that is always encountered in sports organizations and trainings and in various branches of sports. Uncertainty, danger, damage are the components of the risk (Karataş, Yücel, Gündoğdu & Öztürk Karataş, 2018). Risk usually refers to situations in which it generally threatens the existence, life, goals and resources of people but it cannot be prevented because it isn't known when and how it will occur (Kızıldağ, 2011).

This concept involves the avoidance of some risk behaviors that are frequently observed in the society, causing death and crippling at the highest rate known to ensure protection from preventable diseases and prolong the healthy timespan (Çamur, Üner, Çilingiroğlu & Özcebe, 2007).

Risk is a concept that can be encountered at every stage of life, it is observed not only in the case of states, large corporations or complex transactions, but also in individuals' daily lives (Ekici, 2015).

Risk taking involves making decisions in an unknown area or under unknown circumstances without knowing what the results will be (Wakkee, Elfring & Monaghan, 2010). The concept of perceived risk implies that the current stimuli can be perceived differently by different people with the effect of various factors and their condition and as a result, they can be interpreted differently and direct the individuals towards different behaviors because of this different interpretation (Saraç & Kahyaoğlu, 2011).

Risk taking behavior is defined as a life-threatening and psychosocial behavior that may result in illness or death (Gonzalez & Tiffany, 1994). Undesirable risky behaviors are alcohol use and smoking, unprotected sex, dangerous and careless driving, eating disorders, interpersonal aggression, suicidal behavior and dangerous sports (Boyer, 2006; Michael & Ben-Zur, 2007). Displaying such negative behaviors may negatively affect the individual's life about herself/himself and the surrounding. According to Gullone and Moore (2000), if the positive sides of a behavior are more than its negative aspects, then this behavior is rarely considered risky. On the other hand, if the negative sides outweigh the positive sides, that behavior is a risky behavior and even it is unreasonable to exhibit that behavior.

Determining the risk taking behaviors encountered in every period of our lives will affect the future life of the person positively or negatively. Thus, the purpose of our study is to analyze the risk taking behaviors of students studying in school of physical education and sports by some variables. Determining the students' risk taking behaviors of the school of physical education and sports will contribute to their efforts to be successful and happy in their future lives.

Sentence of problem

Do the risk taking behaviors of school of physical education and sports students differ in terms of some variables?

Subproblems of research

The subproblems of the study are listed as follows:

1. Is there a significant difference in risk taking behaviors of school of physical education and sports students according to the age variable?
2. Is there a significant difference in risk taking behaviors of school of physical education and sports students according to the gender variable?
3. Is there a significant difference in risk taking behaviors of school of physical education and sports students according to the income level variable?
4. Is there a significant difference in risk taking behaviors of school of physical education and sports students according to the doing sports variable?

MATERIAL AND METHOD

General screening model, which is one of the descriptive methods, was used in the research. While the research population involves the students studying in schools of physical education and sports, the sample consists of a total of 418 students composed of 264 males and 154 females studying in the schools of physical education and sports in Gaziantep University, İnönü University, Atatürk University and Van Yüzüncü Yıl University. Domain Specific Risk Taking Scale (DOSPERT) developed by Blais and Weber (2006) was used together with the personal information form prepared by the researcher with the purpose of obtaining research data. The scale is composed of 5 sub-dimensions (ethical, social, health, recreation and financial) each one containing 6 items and it is evaluated over 7-point Likert type scale from 1 “strongly disagree” to 7 “strongly agree” (Blais and Weber 2006). The computer package program was used in the interpretation of data. Cronbach’s Alpha coefficient of the research was found as $\alpha=0.93$. The Cronbach’s Alpha coefficients of the sub-dimensions of the scale have been found to be ($\alpha=0.87$) for ethical sub-dimension, ($\alpha=0.70$) for social sub-dimension, ($\alpha=0.72$) for health sub-dimension, ($\alpha=0.73$) for recreation sub-dimension and ($\alpha=0.89$) for financial sub-dimension. Descriptive statistical methods (Frequency, Mean, Standard Deviation and Percentage) were used in evaluation of the study, T-Test was used for pairwise groups and One Way Anova and a post hoc test Scheffe were used for multiple groups.

FINDINGS

Table 1.

Personal Information of School of Physical Education and Sports Students

		N	%
Age	18-21	177	42.3
	22-25	181	43.3
	26-29	37	8.9
	30+	23	5.5
Gender	Male	264	63.2
	Female	154	36.8
Income Level	500 TL and below	113	27.0
	501-1250 TL	142	34.0
	1251-2000 TL	83	19.9
	2001-2750 TL	29	6.9
	2751 TL and above	51	12.2
Doing Sports	Yes	308	73.7
	No	110	26.3
Total		418	100.0

Analyzing the personal information of school of physical education and sports students constituting the research group in Table 1, it is observed that the majority (181 people) are at the age group of 22-25 (43.3%), 264 participants (63.2%) are male, the income level of 142 people (61%) is 501-1250 TL and 308 people (73.7%) do sports mostly.

Table 2.

Analysis on risk taking behaviors of school of physical education and sports students by the variable of age

	Age	N	Mean	SS	F	P	Sign. Difference
Ethical Dimension	a.18-21	177	2.82	1.74	1.506	.212	-
	b.22-25	181	3.06	1.83			
	c.26-29	37	3.27	1.47			
	d.30+	23	2.50	1.41			
Social Dimension	a.18-21	177	4.66	1.23	3.664	.012*	b-c
	b.22-25	181	4.89	1.05			
	c.26-29	37	4.24	1.39			
	d.30+	23	4.63	.95			
Health Dimension	a.18-21	177	3.76	1.75	.317	.813	-
	b.22-25	181	3.90	1.66			
	c.26-29	37	3.87	1.43			
	d.30+	23	3.63	1.16			
Recreation Dimension	a.18-21	177	4.35	1.71	1.139	.333	-
	b.22-25	181	4.51	1.48			
	c.26-29	37	4.18	1.25			
	d.30+	23	3.99	1.16			
Financial Dimension	a.18-21	177	3.23	1.81	2.145	.094	-
	b.22-25	181	3.63	1.76			
	c.26-29	37	3.74	1.37			
	d.30+	23	3.15	1.30			
General Risk Taking	a.18-21	177	3.76	1.32	1.388	.246	-
	b.22-25	181	4.00	1.31			
	c.26-29	37	3.86	1.17			
	d.30+	23	3.58	.88			

($p < 0.05$)

Statistically significant difference is observed in the social sub-dimension of risk taking behaviors by the variable of ages of school of physical education and sports students ($p < 0.05$). It is also seen that social sub-dimension scores of students at the age group of 22-25 (4.89 ± 1.05) are higher than the social sub-dimension scores of students at the age group of 26-29 (4.24 ± 1.39). No statistically significant difference is observed in other sub-dimensions ($p > 0.05$).

Table 3.

Analysis on Risk Taking Behaviors of School of Physical Education and Sports Students According to Gender

	Gender	N	Mean	SS	t	p
Ethical Dimension	Male	264	2.94	1.70	-.095	.924
	Female	154	2.96	1.83	-.093	
Social Dimension	Male	264	4.71	1.13	-.127	.899
	Female	154	4.73	1.23	-.124	
Health Dimension	Male	264	3.96	1.43	2.201	.044
	Female	154	3.59	1.96	2.029	
Recreation Dimension	Male	264	4.51	1.56	2.137	.033
	Female	154	4.17	1.52	2.153	
Financial Dimension	Male	264	3.48	1.71	.481	.630
	Female	154	3.39	1.77	.477	
General Risk Taking	Male	264	3.92	1.21	1.158	.266
	Female	154	3.77	1.40	1.113	

($p < 0.05$)

Statistically significant difference is observed in the sub-dimensions of health and recreation between women and men in risk taking behaviors of school of physical education and sports students by the variable of sex ($p < 0.05$). It is seen that health sub-dimension scores of men (3.96 ± 1.14) are higher than women (3.59 ± 1.96) and the men's score in the sub-dimension of recreation (4.51 ± 1.56) is higher than women (4.17 ± 1.52). No statistically significant difference is observed in other sub-dimensions ($p > 0.05$).

Table 4.

Analysis on Risk Taking Behaviors of School of Physical Education and Sports Students by the Variable of Income

	Monthly Income	N	Mean	SS	F	p	Signf. Difference
Ethical Dimension	a.500 TL and below	113	2.93	1.95	3.417	.009	b-c
	b.501-1250 TL	142	2.58	1.54			
	c.1251-2000 TL	83	3.40	1.74			
	d.2001-2750 TL	29	3.00	1.84			
	e.2751 TL +	51	3.25	1.62			
Social Dimension	a.500 TL and below	113	4.79	1.15	3.512	.008	c-d
	b.501-1250 TL	142	4.74	1.04			
	c.1251-2000 TL	83	4.40	1.37			
	d.2001-2750 TL	29	5.30	.91			
	e.2751 TL +	51	4.69	1.22			
Health Dimension	a.500 TL and below	113	3.76	2.01	.799	.527	-
	b.501-1250 TL	142	3.83	1.40			
	c.1251-2000 TL	83	3.65	1.69			
	d.2001-2750 TL	29	4.02	1.35			
	e.2751 TL +	51	4.13	1.50			
Recreation Dimension	a.500 TL and below	113	4.23	1.57	2.102	.080	-
	b.501-1250 TL	142	4.42	1.42			
	c.1251-2000 TL	83	4.17	1.51			
	d.2001-2750 TL	29	4.95	2.32			
	e.2751 TL +	51	4.66	1.33			
Financial Dimension	a.500 TL and below	113	3.32	1.85	1.682	.153	-
	b.501-1250 TL	142	3.26	1.67			
	c.1251-2000 TL	83	3.61	1.73			
	d.2001-2750 TL	29	3.55	1.67			
	e.2751 TL +	51	3.91	1.61			
General Risk Taking	a.500 TL and below	113	3.81	1.46	1.197	.312	-
	b.501-1250 TL	142	3.77	1.11			
	c.1251-2000 TL	83	3.84	1.36			
	d.2001-2750 TL	29	4.16	1.15			
	e.2751 TL +	51	4.13	1.25			

(p<0.05)

Statistically significant difference is observed between those with an income level of 501-1250 TL and 1251-2000 TL in the ethical sub-dimension and those with an income level of 1251-2000 TL and 2001-2750 TL in the social sub-dimension of risk taking behaviors of school of physical education and sports

students by the variable of income level ($p < 0.05$). Ethical sub-dimension scores of those with an income level of 501-1250 TL (2.58 ± 1.54) are lower than those with an income level of 1251-2000 TL (3.40 ± 1.74). Social sub-dimension scores of those with an income level of 1251-2000 TL (4.40 ± 1.37) are lower than those with an income level of 2001-2750 TL ($5.30 \pm .91$). No statistically significant difference is observed in other sub-dimensions ($p > 0.05$).

Table 5.

Analysis on Risk Taking Behaviors of School of Physical Education and Sports Students by the Variable of Exercise Status

	Doing Sports	N	Mean	SS	t	p
Ethical Dimension	Yes	308	2.87	1.78	-1.528	.127
	No	110	3.17	1.65	-1.582	
Social Dimension	Yes	308	4.81	1.04	2.693	.022
	No	110	4.46	1.45	2.308	
Health Dimension	Yes	308	3.91	1.50	1.812	.116
	No	110	3.58	2.01	1.582	
Recreation Dimension	Yes	308	4.48	1.53	2.095	.037
	No	110	4.12	1.59	2.058	
Financial Dimension	Yes	308	3.40	1.73	-.960	.338
	No	110	3.58	1.75	-.956	
General Risk Taking	Yes	308	3.89	1.24	.781	.462
	No	110	3.78	1.40	.737	

($p < 0.05$)

Looking at Table 5, statistically significant difference is observed in the social and recreation sub-dimensions of risk taking behaviors of school of physical education and sports students by the variable of doing sports ($p < 0.05$). It is observed that social sub-dimension scores of those doing sports (4.81 ± 1.04) are higher than those not doing sports (4.46 ± 1.45) and in the recreation sub-dimension, the scores of those doing sports (4.48 ± 1.53) are higher than those not doing sports (4.12 ± 1.59). No statistically significant difference is observed in other sub-dimensions ($p > 0.05$).

DISCUSSION AND CONCLUSION

In this section, the results obtained from the findings collected to examine the risk taking of school of physical education and sports students in terms of some variables will be discussed.

The first subproblem of the study is to determine whether the risk-taking behaviors of school of physical education and sports students differ significantly in terms of age variable.

Statistically significant difference is observed in the social sub-dimension of risk taking behaviors of students by gender. This result is supported by Bayar and Sayıl (2005) have found that risk taking behaviors generally increase with age and then decrease. The research results of Hosker-Field, Molnar & Book (2016), Vredenburg (2014), Mancini and Huebner (2004) support the findings of our study.

The second subproblem of the study is to determine whether the risk-taking behaviors of school of physical education and sports students differ significantly in terms of gender variable.

Risk taking scores of male students were found to be higher than female students in the sub-dimension of health and recreation when the risk taking behaviors of students are evaluated by the variable of sex. Aktaş and Erhan (2015), have determined in their study that health sub-dimension scores of men are higher than women by sex. In the researches of Uludağlı and Sayıl (2009), Gullone, Moore, Moss & Boyd, (2000), Uysal and Bingöl (2014), Hu and Xie (2012), Yılmaz (2000), it has been determined that risk taking behaviors differ by sex. The reason being effective in this result is that our society generally sets boys more free than girls, girls are more restricted; so, risk-taking behaviors of boys are higher than girls.

The third subproblem of the study is to determine whether there is a significant difference in risk taking behaviors of school of physical education and sports students in terms of income level variable.

Statistically significant difference is observed between those with an income level of 501-1250 TL and 1251-2000 TL in the ethical sub-dimension and those with an income level of 1251-2000 TL and 2001-2750 TL in the social sub-dimension of risk taking behaviors of school of physical education and sports students by the variable of income level. It has been observed that an increase in income level of the family increases risk taking behavior (Hawkins, Catalona & Miller, 1992; Gündoğdu, Korkmaz & Karakuş, 2005; Rockett, Spirito, Fritz, Riggs & Bond, 1991). These studies performed on risk taking behavior and income level support the findings of our study. We can say that an improvement in the income level of individuals makes the person relax and feel free, so their risk taking behavior increases.

The fourth subproblem of the study is to determine whether the risk-taking behaviors of school of physical education and sports students show a significant difference in terms of doing sports.

Statistically significant difference is observed in the social and recreation sub-dimensions of risk taking behaviors of school of physical education and sports students by the variable of exercise status. We can state that the students participating in sports events can get rid of their shyness and negative feelings from their minds, they can accommodate themselves with difficult conditions, they develop such behaviors as self-confidence, success, ambition and self-control and risk taking behaviors of those doing sports are higher than those who don't due to the fact that sports increase competition and courage. The research results of Aktaş and Erhan (2015) comply with our findings.

In conclusion, we can express that the older the students are, the more their risk taking behaviors are, men are more inclined to take risk than women, risk taking behaviors of the students with low income level are lower than those with a high income level and those doing sports tend to take risk more than those not doing sports. This study analyzes the risk taking behaviors of the students studying in school of physical education and sports, which appear as an important problem, and thus contributes to the relevant literature. This study is important in that it protects students studying in school of physical education and sports from the possible negative results of risk taking behaviors.

REFERENCES

- Aktaş, İ. & Erhan S.E. (2015). Spor yapan ve spor yapmayan bireylerin benlik saygısı ve risk alma düzeylerinin incelenmesi (Erzurum İli Örneği). *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2),40-51.
- Bayar, N. & Sayıl, M. (2005). Brief report: Risk taking behaviors in a non-western urban adolescent sample. *Journal of Adolescence*, 28,671-676.
- Blais, A.R. & Weber, E.U. (2006). A domain specific risk taking scale for adult populations. *Judgment and Decision Making*, 1,33-47.
- Boyer, Ty W. (2006). The developmental of risk-taking: A multi-perspective review. *Developmental Review*, 26,291-345.
- Çamur, D., Üner, S., Çilingiroğlu, N. & Özcebe, H. (2007). Bir üniversitenin bazı fakülte ve yüksekokullarında okuyan gençlerde bazı risk alma davranışları. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26(3),32-38.

- Ekici, H. (2015). *Kurumsal Risk Yönetimi Kalkınma Ajansları Uygulaması*. Çizgi Kitabevi.
- Gonzalez, J. & Tiffany, F. (1994). Adolescents perceptions of their risk taking behaviour. *Adolescence*, 29(115),701-711.
- Gullone, E. & Moore,S. (2000). Adolescent risk-taking and the fivefactor model of personality. *Journal of Adolescence*, 23(4),393-407.
- Gullone, E., Moore, S., Moss, S. & Boyd, C. (2000). The adolescent risk-taking questionnaire: development and psychometric evaluation. *Journal of Adolescent Research*, 15,231-250.
- Gündoğdu, M., Korkmaz, S. & Karakuş, K. (2005). Lise öğrencilerinde risk alma davranışı. *M.U. Atatürk Faculty of Education Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21,51-160.
- Hawkins, J.D., Catalona, R. F. & Miller, J.Y. (1992). "Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood." *Psychological Bulletin*, 112, 64-105.
- Hosker-Field, A.M., Molnar, D.S.& Book, A.S. (2016). Psychopathy and risk taking: examining the role of risk perception. *Personality and Individual Differences*, 91,123-132.
- Hu, X.& Xie, X. (2012). Validation of the domain-specific risk-taking scale in chinese college students. *Judgment and Decision Making*, 7(2),181-188.
- Karataş, Ö., Yücel, A., S. Gündoğdu, C. & Öztürk Karataş, E. (2018). Risk yönetimi ve sporda risk yönetimi. Meriç, Eraslan (Ed). *Spor Bilimlerinde Akademik Araştırmalar* içinde s.27-59, Gece Kitaplığı. Bizim Büro Matbaa.
- Kızıldağ, D. (2011). *ISO 31000 Risk Yönetimi*. Seçkin Yayıncılık.
- Mancini, J.A. & Huebner, A.J. (2004). Adolescent risk behavior patterns: effects of structured time-use, interpersonal connections, self-system characteristics and socio-demographic influences. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 21(6),647-668.
- Michael, K. & Ben-Zur, H. (2007). Risk taking among adolescents: association with social and affective factors. *Journal of Adolescence*, 30,17-31.
- Rockett, I.R.H., Spirito, A., Fritz, G.K., Riggs, S. & Bond, A. (1991). Adolescent risk takers: A trauma center study of suicide attempters and driver. *The International Journal of Social Psychiatry*, 37, 285-292.

- Saraç, M. & Kahyaoglu, M.B. (2011). Bireysel yatırımcıların risk alma eğilimine etki eden sosyo-ekonomik ve demografik faktörlerin analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 5(2), 135-157.
- Uludağlı, P.N. & Sayıl, M. (2009). Orta ve ileri ergenlik döneminde risk alma davranışı: ebeveyn ve akranların rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(23), 14-24.
- Uysal, R. & Bingöl, Y.T. (2014). Ergenlerde risk alma davranışının öz-yeterlik ve farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 573-582.
- Vredenburg, A.N. (2014). Reported risk behaviors and perceived riskiness of activities using a risk-taking scale by adolescents and young adults. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society 58th Annual Meeting*, 58(1), 544-548.
- Wakkee, I. Elfring, T. & Monaghan, S. (2010). Creating entrepreneurial employees in traditional service sectors the role of coaching and self-efficacy. *International Entrepreneurship Management*, 6, 1-21.
- Yılmaz, T. (2000). *Ergenlikte Risk Alma Davranışlarının İncelenmesi*. Master's thesis, Ege University Institute of Social Sciences Department of Psychology.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Determining the risk taking behaviors encountered in every period of our lives will affect the future life of the person positively or negatively. Thus, the purpose of our study is to analyze the risk taking behaviors of students studying in school of physical education and sports by some variables. Determining the students' risk taking behaviors of the school of physical education and sports will contribute to their efforts to be successful and happy in their future lives.

Method: General screening model, which is one of the descriptive methods, was used in the research. While the research population involves the students studying in schools of physical education and sports, the sample consists of a total of 418 students composed of 264 males and 154 females studying in the schools of physical education and sports in Gaziantep University, İnönü University, Atatürk University and Van Yüzüncü Yıl University. Domain Specific Risk Taking Scale (DOSPERT) developed by Blais and Weber (2006) was used together with the personal information form prepared by the researcher with the purpose of obtaining research data. The scale is composed of 5 sub-dimensions (ethical,

social, health, recreation and financial) each one containing 6 items and it is evaluated over 7-point Likert type scale from 1 “strongly disagree” to 7 “strongly agree” (Blais and Weber 2006). The computer package program was used in the interpretation of data. Cronbach’s Alpha coefficient of the research was found as $\alpha=0.93$. The Cronbach’s Alpha coefficients of the sub-dimensions of the scale have been found to be ($\alpha=0.87$) for ethical sub-dimension, ($\alpha=0.70$) for social sub-dimension, ($\alpha=0.72$) for health sub-dimension, ($\alpha=0.73$) for recreation sub-dimension and ($\alpha=0.89$) for financial sub-dimension. Descriptive statistical methods (Frequency, Mean, Standard Deviation and Percentage) were used in evaluation of the study, T-Test was used for pairwise groups and One Way Anova and a post hoc test Scheffe were used for multiple groups.

Findings: Analyzing the personal information of school of physical education and sports students constituting the research group, it is observed that the majority (181 people) are at the age group of 22-25 (43.3%), 264 participants (63.2%) are male, the income level of 142 people (61%) is 501-1250 TL and 308 people (73.7%) do sports mostly.

Statistically significant difference is observed in the social sub-dimension of risk taking behaviors by the variable of ages of school of physical education and sports students ($p<0.05$). It is also seen that social sub-dimension scores of students at the age group of 22-25 (4.89 ± 1.05) are higher than the social sub-dimension scores of students at the age group of 26-29 (4.24 ± 1.39). No statistically significant difference is observed in other sub-dimensions ($p>0.05$).

Statistically significant difference is observed in the sub-dimensions of health and recreation between women and men in risk taking behaviors of school of physical education and sports students by the variable of sex ($p<0.05$). It is seen that health sub-dimension scores of men (3.96 ± 1.14) are higher than women (3.59 ± 1.96) and the men’s score in the sub-dimension of recreation (4.51 ± 1.56) is higher than women (4.17 ± 1.52). No statistically significant difference is observed in other sub-dimensions ($p>0.05$).

Statistically significant difference is observed between those with an income level of 501-1250 TL and 1251-2000 TL in the ethical sub-dimension and those with an income level of 1251-2000 TL and 2001-2750 TL in the social sub-dimension of risk taking behaviors of school of physical education and sports students by the variable of income level ($p<0.05$). Ethical sub-dimension scores of those with an income level of 501-1250 TL (2.58 ± 1.54) are lower than those with an income level of 1251-2000 TL (3.40 ± 1.74). Social sub-dimension scores of those with an income level of 1251-2000 TL (4.40 ± 1.37) are lower than those with an income level of 2001-2750 TL (5.30 ± 0.91). No statistically significant difference is observed in other sub-dimensions ($p>0.05$).

Statistically significant difference is observed in the social and recreation sub-dimensions of risk taking behaviors of school of physical education and sports students by the variable of doing sports ($p < 0.05$). It is observed that social sub-dimension scores of those doing sports (4.81 ± 1.04) are higher than those not doing sports (4.46 ± 1.45) and in the recreation sub-dimension, the scores of those doing sports (4.48 ± 1.53) are higher than those not doing sports (4.12 ± 1.59). No statistically significant difference is observed in other sub-dimensions ($p > 0.05$).

Discussion & Conclusion: In conclusion, we can express that the older the students are, the more their risk taking behaviors are, men are more inclined to take risk than women, risk taking behaviors of the students with low income level are lower than those with a high income level and those doing sports tend to take risk more than those not doing sports. This study analyzes the risk taking behaviors of the students studying in school of physical education and sports, which appear as an important problem, and thus contributes to the relevant literature. This study is important in that it protects students studying in school of physical education and sports from the possible negative results of risk taking behaviors.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.48878>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 13-01-2021
Kabul Tarihi: 20-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 13-01-2021
Accepted: 20-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yıldırım, E., Pala, R., & Uğurlu, F.M. (2021). Spor Yapan ve Yapmayan Bireylerin Öznel İyi Oluşu ve Temel Psikolojik İhtiyaçlarının Belirlenmesi. *Journal of History School*, 51, 1179-1191.

SPOR YAPAN VE YAPMAYAN BİREYLERİN ÖZNEL İYİ OLUŞU VE TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARININ İNCELENMESİ¹

Eyyup YILDIRIM², Ragıp PALA³ & Fatih Mehmet UĞURLU⁴

Öz

Bu araştırmada; Elazığ ilinde spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşları ve temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın evrenini Fırat Üniversitesi kampüs içerisinde spor yapan ve yapmayan öğrenciler oluştururken; örneklemini ise gönüllük esasına göre çalışmaya katılan toplam 300 kişi oluşturmuştur. Araştırmada Kesici, Bozgeyikli ve ark. tarafından geliştirilen “Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği” ve Dost tarafından geliştirilen “öznel iyi oluş ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmanın değişkenleri ile ilgili bilgi elde etmek için örneklem grubu “Kişisel Bilgi Formu” doldurmuşlardır. Araştırmaya katılan bireylerin % 61,7’sini erkek, %56,3’ünün 22-25 yaş aralığında ve % 43’ünün ise hiç spor yapmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak; çalışma kapsamında ölçeklere katılan bireylerin cinsiyet değişkenine göre erkeklerin öznel iyi oluşlarının daha yüksek olduğu, 22-25 yaş

¹ Yazar etki oranı: 1. yazar %34, 2. yazar % 33, 3. yazar %33. Etik kurul onayı Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurul kararı: 25.12.2020. tarihi ve 27/6 sayı numarası ile alınmıştır.

² Doç. Dr. Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, eyildirim73@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8508-5861

³ Doç. Dr. Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Bölümü, rpala@firat.edu.tr, Orcid:0000-0001-6506-656X

⁴ Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, fmugurlu@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6830-4383

aralığındaki bireylerin 18-21 yaş aralığındaki bireylere oranla öznel iyi oluşları ve hiç spor yapmayan bireylerin haftada 2-4 defa spor yapan bireylere oranla temel psikolojik ihtiyaçlar ve öznel iyi oluşları açısından daha iyi oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Spor, Öznel İyi Oluş, Temel Psikolojik İhtiyaç, Aktivite

Investigation of Subjective Well-Being and Basic Psychological Needs in Individuals Who Do Sports and Who Do Not

Abstract

In this study, it was aimed to investigate the subjective well-being and basic psychological needs of university students who do sports and who do not in the city of Elazığ in terms of various variables. The population of the study consisted of students who did sports and who did not on the campus at Fırat University while the sample of the study consisted of 300 individuals who volunteered to participate in the study. In the study, the “Basic Psychological Needs Scale”, which was developed by Bozheykli et al, and the “Subjective Well-Being Scale”, which was developed by Dost, were used. To obtain data about the variables of the study, the sample group completed “Personal Information Forms”. It was determined that 61.7% of the participants consisted of males while 56.3% of the participants consisted of females. It was also determined that the participants were 22-25 years old individuals while 43% of them did not do sports. In conclusion, it was discovered from the questionnaire in the study that the male participants had higher levels of subjective well-being in terms of the gender variables while the individuals in the 22-25 years old group had higher levels of subjective well-being compared to those in the 18-21 years old group. Furthermore, it was determined that the individuals who did not do sports were in better conditions compared to the individuals who did sports 2-4 times a week in terms of basic psychological needs and subjective well-being.

Keywords: Sports, Subjective Well-Being, Basic Psychological Needs, Activity

GİRİŞ

Son yıllarda dünya çapında bir olgu haline gelen spor; bütün insanlığın yararlanabileceği pozisyonlarını belirleyen dil, din, ırk, cinsiyet, yaş, meslek gibi konseptlerde olduğu gibi artık günümüzde başlı başına bir belirleyici olmuştur (Amman, 1999). Önceki dönemlerde spor iş yaşamı dışında uzaklaşma, oynama, zamanı geçirme gayesi içerisinde uygulanan bir aktivite iken günümüzde iktisadi, eğitim, uluslararası ilişkiler, politika, reklam, insan toplulukları, kadın, engelliler, melekleşme, propaganda, raşizim, şiddet gibi birçok konsept içerisinde direk ya da endirekt olarak ilişkili bir şekil halini almıştır. Yani spor, kişilerde, cemiyetlerde ve milletlerarası bazda önemli düzeyde tesirli ve çok yönlü olan sosyal bir kuruluş durumuna gelmiştir (Yetim, 2005). Spor, bireyleri zihinsel ve fiziksel olarak iyi bir duruma getirmesinin yanında, daha önce belirlenen

kaidelere göre yarışma ortamı dâhilinde mücadelede içerisine girme, heyecan duyma, rekabet ve alt etme, başarı yeteneğini üst seviyeye çıkarma, kişisel olarak doruk noktasında gösterilen yoğun gayretlere denir (Aracı, 1993).

Bireylerin naturel bir hayat gayretlerinin ana temeli içerisinde bulunan ihtiyaçlar yer almaktadır ve pek çok davranımın esasını bu beklentiler oluşturmaktadır. Bireyler hayatları boyunca pek çok faaliyeti ifa ederler. Bütün faaliyetlerin gayesi, gereksinimleri karşılamaktır. Bir başka deyişle, her davranımın bir gereksinimi mevcuttur. Bireyi tanımak demek, tavırlarının ardındaki gereksinimleri bilmek demektir. Ana ihtiyaçları temin edilemeyen, tatmin olmayan birey, gerek fiziksel ve gerekse bedensel olarak sıhhatli yaşayamaz (Ünlü, 2009).

Bütün canlılardaki gibi bireyde kendine has gereksinimler vardır. Araştırmalarda gereksinim iki ana maddede toplanmıştır. Bu gereksinimler fiziki ve ruhsal ihtiyaçlar olarak gruplandırılmıştır. Ruhsal ve fiziki biçimli var olan gereksinimler genel anlamıyla temel psikolojik ihtiyaçları karşılar. Temel psikolojik ihtiyaçlardan fiziksel ihtiyaçlar bireylerin daha çok yeme, içme, uyuma gibi ihtiyaçlarıdır. Psikolojik ihtiyaçlar ise; bireylerin sevme, sevilme, saygı görme ve de kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçlarıdır (Kuzgun, 1988). Kişi temel psikolojik gereksinimlerini bilerek ya da bilmeyerek telafi etme yolunu seçer. Kişi doyuma varıncaya kadar gereksinimleri devam eder (Sarı, Yenigün, Altıncı ve Öztürk, 2011, s.149).

Bu ihtiyaçlar doğuştan gelmekle birlikte çevre ile olan temaslarından etkilenmektedir. Mevcut gereksinimler kişinin hayatını farklı alanlarda bilerek ya da bilmeyerek temin etmeye gayret gösterdiği ihtiyaçlardandır. Temel ihtiyaçlar doyurulup bunun yanında sosyal çevre ve toplumdan gerekli destek sağlandığında kişinin gelişimi devam eder. Bu gelişim süreci dâhilinde birey kararlarını, istençlerini doğru ve kabul olabilecek bir bağlamda değerlendirmeli, verdiği karar ve davranımların yeterli oranda ve başkaca topluluklar ile alakadar olmalıdır.

Öz belirleme teorisine yönelik otonomi kavramı irdelendiğinde bireyin sergilediği davranışları tamamıyla kabul etmesi, onaylaması ve de birey sergilediği davranışlarının yükümlülüğünü alabilmesi anlamına gelmektedir (Deci ve Ryan, 1985). Özerklik, bireyin tavırlarını sergilemeden önce öz iradesiyle ve mantığıyla oluşturduğu ve de sonunda rahatsızlık duymama hissidir.

Sporun kişiye yönelik fiziksel ve psikolojik gelişimi üzerinde önemli tesirleri olduğu düşünülmektedir. İnsan gelişiminin erken periyotlarından itibaren spor yapması, hayatının tüm safhalarında olumlu etkilerini kişi üzerinde

hissettirebilmektedir. Spor yaparak çocukluk dönemine girişlerinden itibaren kendini tanımaya başlayan birey, ergenlik döneminde de hayata dair birtakım amaçlar geliştirmekte, aynı zamanda kendi kişilik gelişimini destekleyecek spor faaliyetleri sayesinde öznel iyi oluşunun yükselmesini sağlamaktadır (Şahin, Baş ve Çelik, 2015).

Öznel iyi oluş, olumlu ve olumsuz duyguların ve yaşam doyumunun öznel olarak değerlendirilmesidir (Diener, 1984). Bu durum, bireylerin farklı olaylara verdikleri tepkileri, içinde buldukları duygu durumlarını, bireyin yaşamından duyduğu doyum düşüncelerini, arkadaşlık, iş, okul, evlilik gibi çeşitli yaşam alanlarındaki doyumunu içermektedir (Diener, Oishi & Lucas, 2003; Diener, Suh ve Oishi, 1997).

Bireylerin yaşamları hakkında düşündükleri ve hissettikleri, kendi varoluşlarını değerlendirirken hem bilişsel hem de duygusal olarak ulaştıkları sonuç olarak tanımlanabilir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Günlük yaşamımızda "mutluluk" olarak kullandığımız kavram, psikoloji kaynaklarına baktığımızda "öznel iyi oluş" olarak görülmektedir. İyi oluş, bilimsel çalışmalarda yeni olsa da, filozofların eski çağlardan beri düşündüğü bir konu olmuştur ve ilk kez Aristoteles tarafından kullanılmıştır. Aristoteles, insan davranışıyla elde edilebilecek şeylerin başında esenliğin (eudaizmonizm) olduğunu belirtmiştir (Bulut, 2017).

Bu çalışmada spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşları ve temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasının incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli; evren ve örnekleme, araştırmaya katılanların demografik dağılımları, veri toplama aracı ve özellikleri, araştırma verilerinin toplanması ve çözümü ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Araştırma, tarama modeli olarak kurgulanmış ve elde edilen veriler bu çerçevede analiz edilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Fırat Üniversitesinde okuyan ve kampüs içerisinde spor yapan öğrenciler oluşturmaktadır; örneklemini ise araştırmacı tarafından tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş 300 öğrenci oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada yer alan katılımcıların öznel iyi oluş düzeylerini ölçmek amacıyla Tuzgöl (2004) tarafından geliştirilen Öznel İyi Oluş Ölçeği, psikolojik ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla ise Deci ve Ryan (2000) tarafından geliştirilen ve Kesici ve diğ., (2003) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği kullanılmıştır.

Öznel İyi Oluş Ölçeği (ÖİÖ): Tuzgöl (2004) tarafından geliştirilen ÖİÖ ölçeği 46 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin amacı bireylerin yaşamları hakkındaki bilişsel değerlendirmeleri ile yaşadıkları olumlu ve olumsuz duyguların sıklığı ve yoğunluğunu belirleyerek öznel iyi oluş düzeylerini belirlemektir. Öznel iyi oluş ölçeği yaşam alanlarına ilişkin kişisel yargılar ile olumlu ve olumsuz duygu ifadelerinden oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert formatında olup ifadeler; “(1) Hiç Uygun Değil”, “(2) Biraz Uygun”. “(3) Kısmen Uygun”, “(4) Çoğunlukla Uygun” ve “(5) Tamamen Uygun” şeklindedir. Her bir maddenin puanları “5 ile 1” arasında değişmektedir. Ölçek maddelerinin 26'sı olumlu 20'si olumsuz ifade şeklindedir. Ölçekten elde edilecek en düşük puan 46, en yüksek puan ise 230'dur. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği Tuzgöl tarafından yapılmış ve ÖİÖ'nin Cronbach Alfa değeri .93 olarak bulunmuştur.

Temel psikolojik ihtiyaçlar ölçeği (TPİÖ), Deci ve Ryan (2000) tarafından geliştirilen, Kesici ve diğ., (2003) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ve 21 maddeden oluşan, Hiç Doğru Değil (1), Doğru Değil (2), Biraz Doğru (3), Doğru (4) ve Çok Doğru (5) şeklinde puanlanan 5'li Liket tipi bir ölçektir. Ölçek; özerklik ihtiyacı, yeterlik ihtiyacı ve ilişki ihtiyacı olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği Kesici ve diğ. tarafından yapılmış ve Cronbach-Alpha katsayısı tüm ölçek için .76, özerklik alt boyutu için .73, yeterlik alt boyutu için .61 ve ilişki ihtiyacı için ise .73 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS paket programında değerlendirilmiş ve her iki ölçekte toplam puan üzerinden analiz edilmiştir. Veriler SPSS paket programına girildikten sonra normallik analizi yapılmış olup çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.5 ve +1.5 aralığında olduğu belirlenmiştir. Normal dağılım gösterdiği belirlenen verilere frekans ve yüzde, parametrik testlerden bağımsız gruplar t testi ve varyans analizleri uygulanmıştır.

BULGULAR**Tablo 1.**
Örneklemin Betimsel Özellikleri

		f	%
Cinsiyet	Erkek	185	61,7
	Kadın	115	38,3
Yaş	18-21	126	42,0
	22-25	169	56,3
	26-29	5	1,7
Aylık gelir	1001-2000TL	160	53,3
	2001-3000TL	66	22,0
	3001TL ve üzeri	74	24,7
Yaşadığınız yer	Köy	74	24,7
	Kasaba	10	3,3
	İlçe	26	8,7
	Şehir merkezi	115	38,3
	Büyükşehir	75	25,0
Spor yapma sıklığı (Haftada)	Hiç	129	43,0
	1 defa	60	20,0
	2 defa	63	21,0
	3 defa	5	1,7
	4 ve üzeri	43	14,3
	Toplam	300	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri incelendiğinde; %61.7'sinin erkek, %56.3'ünün 22-25 yaş aralığında, %53.3'ü 1001-2000TL aylık gelire sahip, %38.3'ü şehir merkezinde ve %43'ünün hiç spor yapmadığı görülmektedir.

Tablo 2.

Cinsiyet ile Öznel iyi Oluşu ve Temel Psikolojik İhtiyaçlarının t Testi ile analizi

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	F	P
Temel Psikolojik	Erkek	185	3,3485	,22555	1,607	,206
	Kadın	115	3,3184	,27676		
Öznel İyi Oluş	Erkek	185	3,1939	,23036	9,600	,002
	Kadın	115	3,1300	,27434		

Çalışmaya katılan öğrencilerin Cinsiyet ile Öznel iyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları ölçek sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına göre karşılaştırmalarına t testi ile bakılmış ve öznel iyi oluşları ortalamalarının cinsiyete göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu farklılığa sebep olan cinsiyet faktörü kadınların daha çok duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 3.

Yaş Değişkeni ile Öznel iyi Oluşu ve Temel Psikolojik İhtiyaçlarının Varyans Analizi Testi Sonuçları

		K.T	s.d	K.O	F	P
Temel Psikolojik	Gruplar arası	,259	2	,129	2,147	,119
	Gruplar içi	17,898	297	,060		
	Toplam	18,157	299			
Öznel İyi Oluş	Gruplar arası	,743	2	,371	6,165	,002
	Gruplar içi	17,890	297	,060		
	Toplam	18,633	299			

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş aralıkları ile Öznel iyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları ölçek sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına göre karşılaştırmalarına Varyans analizi testi ile bakılmış ve öznel iyi oluşları ortalamalarının yaş aralıkları dağılımına göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu farklılığa sebep olan yaş aralıkları 22-25 yaş aralığı ile 18-21 yaş aralığında olanlar arasında görülmüştür.

Tablo 4.

Aylık Gelir Değişkeni ile Öznel İyi Oluşu ve Temel Psikolojik İhtiyaçlarının Varyans Analizi Testi Sonuçları

		K.T	s.d	K.O	F	P
Temel Psikolojik	Gruplar arası	3,862	2	1,931	40,117	,000
	Gruplar içi	14,295	297	,048		
	Toplam	18,157	299			
Öznel İyi Oluş	Gruplar arası	13,292	2	6,646	369,59	,000
	Gruplar içi	5,341	297	,018		
	Toplam	18,633	299			

Araştırmaya katılan öğrencilerin aylık gelirleri ile Öznel İyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları ölçek sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına göre karşılaştırmalarına Varyans analizi testi ile bakılmış ve her iki ölçek ortalamalarının aylık gelir değişkenine bağlı olarak farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu farklılığa sebep olan Aylık gelir dağılımları ise 1001-2000TL olanlarla2001-3000TL olanlar arasında ilişki görülmektedir.

Tablo 5.

Yaşadıkları Yer Değişkeni ile Öznel İyi Oluşu ve Temel Psikolojik İhtiyaçlarının Varyans Analizi Testi ile İncelenmesi

		K.T	s.d	K.O	F	P
Temel Psikolojik	Gruplar arası	4,647	4	1,162	25,364	,000
	Gruplar içi	13,510	295	,046		
	Toplam	18,157	299			
Öznel İyi Oluş	Gruplar arası	6,146	4	1,536	36,297	,000
	Gruplar içi	12,487	295	,042		
	Toplam	18,633	299			

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşadıkları yerler ile Öznel İyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları ölçek sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına göre karşılaştırmalarına Varyans analizi testi ile bakılmış ve her iki ölçek ortalamalarının yaşadıkları yer değişkenine bağlı olarak farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu farklılığa sebep olan Köyde yaşayanlar ile kasaba, şehir ve büyükşehirde yaşayanlar arasında görülmektedir.

Tablo 6.

Spor Yapma Sıklıkları ile Öznel İyi Oluşu ve Temel Psikolojik İhtiyaçlarının Varyans Analizi Testi ile İncelenmesi

		K.T	s.d	K.O	F	P
Temel Psikolojik	Gruplar arası	5,689	4	1,422	33,651	,000
	Gruplar içi	12,468	295	,042		
	Toplam	18,157	299			
Öznel İyi Oluş	Gruplar arası	3,153	4	,788	15,020	,000
	Gruplar içi	15,480	295	,052		
	Toplam	18,633	299			

Araştırmaya katılan öğrencilerin spor yapma sıklıkları ile Öznel iyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları ölçek sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına göre karşılaştırmalarına Varyans analizi testi ile bakılmış ve her iki ölçek ortalamalarının spor yapma sıklıkları değişkenine bağlı olarak farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu farklılığa sebep olan hiç spor yapmayan ile haftada 2-4 gün spor yapan bireyler arasında olduğu görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, Fırat Üniversitesinde çeşitli fakültelerde eğitim-öğretim almakta olan öğrencilerin spor yapma ve yapmama durumlarına ve bazı değişkenlere göre öznel iyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları tartışılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet ile öznel iyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları ölçek sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına göre karşılaştırmalarına t testi ile bakılmış ve öznel iyi oluşları ortalamalarının cinsiyete göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu farklılığa sebep olan cinsiyet faktörü kadınların daha çok duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu farklılığın sebebi olarak toplumda erkeklerden beklenen rollerin kadınlardan beklenenlere göre daha fazla olması, erkek bireylerin yaşamlarında deneyimledikleri olayların fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin Yaş aralıkları ile Öznel iyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları ölçek sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına göre karşılaştırmalarına Varyans analizi testi ile bakılmış ve öznel iyi oluşları ortalamalarının yaş aralıkları dağılımına göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu farklılığa sebep olan yaş aralıkları 22-25 yaş aralığı ile 18-21 yaş aralığında olanlar arasında görülmüştür. Bunun sebebi olarak, bireylerin yaşları ilerledikçe hayattaki tecrübelerinin artması sonucunda olumlu ya da olumsuz durumlar

karşısında kendilerini daha iyi değerlendirdiklerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin aylık gelirleri ile öznel iyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları ölçek sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına göre karşılaştırmalarına Varyans analizi testi ile bakılmış ve her iki ölçek ortalamalarının aylık gelir değişkenine bağlı olarak farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu farklılığa sebep olan Aylık gelir dağılımları ise 1001-2000TL olanlarla 2001-3000TL olanlar arasında görülmektedir. Çalışmaya bakıldığı zaman bunun nedeninin, çalışmaya katılan bireylerin aylık gelirleri daha fazla olan bireylerde ekonomik açıdan bir özgürlük elde etmesi ve sonucunda bazı ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilmesi, kendi yaşamını kontrol altında tutarak değerlendirebilmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşadıkları yerler ile öznel iyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları ölçek sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına göre karşılaştırmalarına Varyans analizi testi ile bakılmış ve her iki ölçek ortalamalarının yaşadıkları yer değişkenine bağlı olarak farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu farklılığa sebep olan köyde yaşayanlar ile kasaba, şehir ve büyükşehirde yaşayanlar arasında görülmektedir. Çalışmaya bakıldığı zaman bunun nedeninin, köy dışında yaşayan bireylerin buldukları sosyal ortamların fazla olması ve ihtiyaçları giderme noktasında daha fazla imkâna sahip olmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin spor yapma sıklıkları ile öznel iyi oluşu ve temel psikolojik ihtiyaçları ölçek sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına göre karşılaştırmalarına Varyans analizi testi ile bakılmış ve her iki ölçek ortalamalarının spor yapma sıklıkları değişkenine bağlı olarak farklılık gösterdiği görülmüştür. Çalışmaya bakıldığı zaman bunun nedeninin sporun psikolojik, sosyal, fiziksel, vb. yönden bireyleri etkilemesi ve daha sık spor yapan bireylerin psikolojik ihtiyaçlarını karşılamasında ve durumlar karşısında kendini değerlendirmesinde sporun birey üzerindeki olumlu etkilerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Literatür incelendiğinde; Spor yapan öğrencilerin öznel iyi oluş düzeyleri ile spor yapmayanlar arasındaki ilişkiyi inceleyen mevcut çalışmaların yeterli olmadığı belirlenmiştir. Literatürde, temel psikolojik ihtiyaç düzeyleri ile öznel iyi oluş düzeyleri ve farklı ölçek puanları arasındaki ilişkiyi inceleyen farklı çalışmalar bulunmaktadır. Elik (2017) tarafından yapılan çalışmada amatör futbolcuların genel olarak temel psikolojik ihtiyaç düzeyleri ile sportmenlik düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki görülmektedir. Öznel iyi oluş düzeylerine bakıldığında ise Türkdoğan (2010), yaptığı çalışmada katılımcıların öznel iyi oluş düzeyi ile temel ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi arasında anlamlı

bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Şahin (2011) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların aylık gelir dağılımları ortalamaları ile öznel iyi oluş puanları arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Dilmaç ve Bozgeyikli (2009) tarafından yapılan Öğretmen adaylarının öznel iyi olma ve karar verme stillerinin incelenmesi adlı çalışmada cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Başka bir çalışmada ise Tuzgöl (2004) cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Eryılmaz (2011) tarafından yapılan Öznel iyi oluşun cinsiyet, yaş grupları ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi adlı çalışmada yaş değişkenine göre bir farklılık olduğu belirlenmiş ve öznel iyi oluş düzeyinin yaşla birlikte arttığı gözlemlenmiştir. Çağlayan Tunç (2005) tarafından yapılan sporun üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı ve öznel iyi oluş düzeylerine etkisi adlı çalışmada spor yapıp yapmama değişkenine göre bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Amman, M. T. (1999). Dünyada ve Türkiye’de spor sosyolojisi: Tarihçe ve günümüzdeki durum. *Dinamik Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1),74.
- Aracı, H. (1993). *Okullarda Beden Eğitimi*. Bağırman Yayınevi.
- Bulut, E. (2017). *Öğrencilerinin Bağlanma Stillerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri Üzerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağlayan Tunç, A. (2005). *Sporun Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Kaygı ve Öznel İyi Oluş Düzeylerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Plenum Publishing Co.
- Diener, E., Scollon, N.C. & Lucas, R. E. (2003). The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. *Advances in Cell Aging and Gerontology*, 15, 187–219.
- Diener, E., Suh, E. & Oishi, S. (1997). Recent findings on subjective well-being. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 24, 25-41.
- Dilmaç, B. & Bozgeyikli, H. (2009). Öğretmen adaylarının öznel iyi olma ve karar verme stillerinin incelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 171-187.

- Dost, M. (2005). Öznel iyi oluş ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlilik güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(23), 103-111.
- Elik, T. (2017). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Futbol Takımlarında Amatör Olarak Futbol Oynayan Sporcuların Sportmenlik Yönelimleri ve Empatik Eğilim Düzeyleri*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Eryılmaz, A. (2011). Öznel iyi oluşun cinsiyet, yaş grupları ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (36), 139-151.
- Kesici, S., Bozgeyikli, H., Üre, Ö. & Sünbül, A. M. (2003). Temel psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliği. VII. *Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, 85.
- Kuzgun, Y. (1988). Psikolojik ihtiyaçların orta öğretim başarı puanları ve öğrenci seçme sınavı puanları ile ilişkisi. *Psikoloji Dergisi*, 4, 22.
- Sarı, İ., Yenigün, Ö., Altıncı, E.E. & Öztürk, A. (2011). Temel psikolojik ihtiyaçların tatmininin genel öz yeterlilik ve sürekli kaygı üzerine etkisi (Sakarya Üniversitesi Spor Yöneticiliği Bölümü örneği). *Sportmetre, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9(4), 149-156.
- Seligman, M. E. & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology an introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Şahin, M., Baş M. & Çelik A. (2015). Öznel iyi oluş ve spor. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(1), 23-31.
- Şahin, G.N. (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Kendini Açma, Öznel İyi Oluş ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tuzgöl, D. M. (2004) *Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkdoğan, T. (2010). *Üniversite Öğrencilerinde Temel İhtiyaçların Karşılama Düzeyinin Öznel İyi Oluş Düzeyini Yordamadaki Rolü*. Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri.
- Ünlü, H. (2009). Beden eğitimi öğretmen adaylarının temel psikolojik ihtiyaçları. *Sport Sciences*, 4(3), 210-217.
- Yetim, A. A. (2005). *Sosyoloji ve Spor*. Morpa Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In terms of achieving determined goals, realizing the existing goals according to the people's beliefs and maintaining these in this direction persistently increases the level of satisfaction people receive from their lives. On the other hand, every purpose of people equally contributes to meeting psychological needs and subjective well-being.

In this study, it was aimed to investigate subjective well-being and meeting basic psychological needs of university students, who did sports and who did not do sports in the city of Elazığ, according to different variables. The population of the study consisted of students who did sports and who did not do sports on the campus of Fırat University, while the sample of the study consisted of 300 people, who participated in the study voluntarily.

In the study, the "Basic Psychological Needs Scale", which was developed by Kesici, Bozgeyikli et al. (2003), and the "Subjective Well-Being Scale", which was developed by Dost (2005), were used.

The Subjective Well-Being (SWB) scale consisted of 46 items. The aim of the scale is to determine subjective well-being levels by determining the cognitive evaluations, and the frequencies and intensities of negative and positive emotions about individuals' lives. To obtain information about the variables of the study, the "Personal Information Form" was filled by the sample group. The Basic Psychological Needs Scale, which was developed by Deci and Ryan (2000) and adopted into Turkish by Kesici et al. (2003), consisted of 21 items, it is measured with a 5-point Likert scale that covered strongly incorrect (1), incorrect (2), somewhat correct (3), correct (4), strongly correct (5) responses. The data obtained in the study were evaluated in SPSS 24 package software, and both of the scales were analyzed based on total scores. After the data were transferred into SPSS 24 package software, the normality analysis was conducted, and it was determined that the values of skewness and kurtosis were between the -1.5 and +1.5 intervals. Accordingly, frequency and percentage calculations were conducted while independent samples t-test and variance analyses were performed. 61.7 of the participants, consisted of males while 56.3% of the participants were in the 22-25 years old interval. It was also determined that 43% of the participants did not do any sports.

In conclusion, it was determined that according to the gender variable of the participants of the study in the scale, the subjective well-being levels of males were higher. The individuals in the 22-25 years old interval had higher levels of subjective well-being compared to the individuals in the 18-21 years old interval. Additionally, the basic psychological needs and subjective well-being levels of individuals who did not do any sports were higher compared to the individuals who did sports 2-4 times a week.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49306>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 09-02-2021
Kabul Tarihi: 26-03-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 09-02-2021
Accepted: 26-03-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Öztürk Karataş, E., & Güllü, M. (2021). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Üzerine Nitel Bir İnceleme. *Journal of History School*, 51, 1192-1211.

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN SINIF YÖNETİMİ ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME

Emine ÖZTÜRK KARATAŞ¹ & Mehmet GÜLLÜ²

Öz

Bu araştırmanın amacı beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerini incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemini temel alan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Malatya İlindeki görevli 30 beden eğitimi öğretmeni oluşturmuştur. Araştırma verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış, yazılı doküman haline getirilmiş, Nvivo-9 programına aktararak betimsel analiz” ve “içerik analizi” yapılmıştır. Beden eğitiminde sınıf yönetimi diğer derslerden farklılık göstermektedir. Dersin geniş ve açık veya kapalı alanlarda yapılması ve bazı ders materyallerinin belirli kurallara uygun olarak kullanılma zorunluluğu, beden eğitimi öğretmenin sınıf yönetimi konusunda beceriye sahip olmasını gerektirmektedir. Araştırmada, beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetiminde iki ana tema ve 13 adet kodlamaya ulaşılmıştır. Birinci tema, öğrenme öğretme sürecini yönetme teması, ikinci tema ise öğrenci davranışlarını yönetme temasıdır. Malatya İlinde görevli beden eğitim öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerileri konusunda yeterli seviyede oldukları, dersin işlenmesi için gerekli tesis, araç-gereç, fiziksel ortam ve öğrencilerin kıyafet sorunları ile karşılaşabildikleri ve beden eğitimi müfredatının tam olarak uygulanarak öğrencilerin kazanımlarının artırılmaya çalışıldığı söylenebilir. Beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf

¹Doktora Öğrencisi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, eozturkkaratas@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4142-5369

²Doç. Dr. İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, Mehmet.gullu@inonu.edu.tr, Orcid:0000-0002-0930-7178

Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Üzerine Nitel bir İnceleme

yönetimi becerilerinin sürekli geliştirilmesinin ve sınıf yönetiminde yeni yöntemler uygulanmasının, öğrencilerinin beden eğitimi kazanımlarının artırılmasını sağlayacağı önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Beden Eğitimi, Beden Eğitimi Öğretmeni, Sınıf Yönetimi

A Qualitative Investigation on Classroom Management of Physical Education Teachers

Abstract

This study aims to examine the classroom management skills of physical education teachers. The case study pattern based on the qualitative research method was used in the study. The sample of the study consisted of 30 physical education teachers working in secondary schools in the province of Malatya. The research data was collected with a semi-structured interview form, turned into a written document, transferred to the Nvivo-9 program, and descriptive analysis and "content analysis" were performed. Classroom management in physical education differs from other lessons. Conducting the course in large and open or closed areas and the necessity of using some course materials by certain rules requires physical education teachers to have skills in classroom management. In the study, two main themes and 13 codings in the classroom management of physical education teachers were reached. The first theme is the theme of managing the learning and teaching process and the second is the management of student behaviors. It can be said that physical education teachers working in secondary schools in Malatya province are at a sufficient level in classroom management skills, that the facilities, equipment, physical environment and students are faced with the problems of clothing required for the course and that the physical education curriculum is fully implemented and students' achievements are tried to be increased. It can be suggested that the continuous improvement of the classroom management skills of physical education teachers and the application of new methods in classroom management will increase the physical education achievements of their students.

Keywords: Physical Education, Physical Education Teacher, Classroom Management.

GİRİŞ

Sınıfın belirlenen öğretim amacına ulaşabilmesi, belirlenmiş ders amaçlarının öğrencilerde davranış değişikliğini sağlayacak şekilde dönüştürülmesi için sınıfın bu amaçlara uygun olarak yönetilmesi ile mümkündür. Bu şekilde amaca uygun sınıf yönetimi, elde edilmesi beklenen kazanımlara ve öğrencide davranış değişikliği sağlayarak öğretim ve öğretim sürecinin başarıya ulaşmasına katkıda bulunacaktır. Öğretmenin ihtiyaç duyulan öğrenme ortamını sağlamada önemli bir görev üstleneceği söylenebilir.

Sınıf yönetimi

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğünde sınıf yönetimi, “bir öğretmenin, sınıfta, göreviyle ilişkili bütün eğitim ve öğretim etkinliklerini yönetmesi işi” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, 2013). Erdoğan’a (2001) göre, sınıf yönetimi, öğretim amaçlarına uygun olarak eğitim planlamasına ilişkin süreç ile uygulama ve değerlendirmenin bilinçli olarak uygulanmasına yönelik etkinlikler olarak tanımlanabilir. Öğretimin en önemli unsuru sınıf yönetimidir.

Bir başka ifadeyle, sınıf yönetimi, zamanının etkili kullanılması, öğretme ve öğrenmeyi zorlaştıran etmenlerin ortadan kaldırılması, öğrencilerin derse aktif katılımlarının sağlanması, öğrenme ortamının dersten beklenen amaca uygun olarak hazırlanması ve sürdürülmesi olarak tanımlanabilir (Erdoğan, 2005). Terzi’ye (2002) göre, sınıf yönetimi, ders ortamının düzenlenmesi, kaynakların hazır edilmesi ve uygun kullanımı, öğrencilerin soracağı sorulara önceden hazırlık yapılması, öğrenci gelişiminin gözlenmesi gibi öğrenmeye etki eden tüm faktörleri koordine edebilme düzeyi olarak tanımlanabilir. Pehlivan’a (2012) göre, sınıf yönetimi öğrencilerin derse isteğini ve ilgisini artırarak aktif olarak katılmalarının sağlanmasını ve böylelikle dersin hedeflerine ulaşmasını sağlaması bakımından önemlidir.

Chandra’ya (2015) göre, sınıf yönetiminde amaç, olumlu öğrenci başarısını ve davranışını teşvik etme sürecini izleyerek öğrencinin öz denetimini sağlamaktır. Bu nedenle, akademik başarı, öğretmen yeterliği ve öğretmen ve öğrenci davranışı, sınıf yönetimi kavramıyla doğrudan bağlantılıdır. Eğitimciler her zaman disiplini, etkili öğretimi teşvik etmenin önündeki en ciddi engellerden biri olarak değerlendirmişlerdir.

Evertson ve Weinstein'a (2006) göre, sınıf yönetiminin iki farklı amacı vardır: Birincisi, öğrencilerin akademik öğrenmeye katılabilmeleri için sadece düzenli bir ortam kurmayı ve sürdürmeyi amaçlamak, ikincisi, öğrencilerin sosyal ve ahlaki gelişimine katkı sağlamaktır. Farmer ve ark. (2019), sınıf yönetiminin öğrenci gelişimini ve yeni yetkinliklerin sürdürülmesini teşvik etmek için tasarlandığını belirtmektedirler. Marzano ve diğerleri (2003)’e göre, öğretmenlerin sınıfta oynadığı en önemli rollerden biri sınıf yöneticisi rolüdür. İyi yönetilen bir sınıf yaratmak oldukça fazla çaba gerektirir. Etkili öğretmen bu maksatla birçok işlevi yerine getirir. Bu işlevler üç ana rolde organize edilebilir: (1) Kullanılacak en etkili öğretim stratejileri hakkında akıllıca seçimler yapmak, (2) Öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştırmak için sınıf müfredatını tasarlamak ve (3) Sınıf yönetimi tekniklerini etkili bir şekilde kullanmak. Öğretmenin bu üç rolünden temel olanı sınıf yönetimidir.

Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Üzerine Nitel bir İnceleme

Baloğlu'na (2002) göre sınıf yönetimi becerileri 9 yeterlik alanından oluşmaktadır. Bu alanları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Alan hâkimiyeti
- Amaçlı davranış geliştirme
- Sınıf içi liderlik
- Planlama
- Sınıfta İletişim
- Sınıfta Davranış Yönetimi
- Etkinlik Yönetimi
- Zaman Yönetimi
- Değerlendirme

Sınıf yönetiminin boyutları ve modelleri

Başar'a (1994) göre, sınıf yönetiminin boyutları, sınıf ortamının fiziksel düzenlenmesi, plan-program çalışmaları, zaman planlaması ve davranış düzenlemeleri olarak beş boyutta incelenebilir.

Öğretmen sınıf yönetiminde, tepkisel, önlemsel, gelişimsel ve bütünsel olarak gruplandırılan sınıf yönetimi modellerinden birini, yönetim anlayışı, ders, konu, amaçlar, öğrenciler ve ortamın özelliklerini dikkate alarak seçer ve kullanır. Bu modellerin tanımı ve özellikleri tablo 1'de gösterilmiştir (Başar, 1999).

Tablo 1.

Sınıf Yönetimi Modellerinin Tanımı ve Özellikleri (Başar, 1999'dan uyarlanmıştır)

Model	Tanımı ve özellikleri
Tepkisel Model	İstenmeyen bir davranışa tepki olan sınıf yönetim modelidir. Model, sınıfta ortaya çıkan istenmeyen bir durum ya da davranışın değiştirilmesi amacıyla yapılır. Bu modeli kullanan öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Ancak istenmeyen davranışlara karşı kullanılmasının yanlış olduğu söylenemez.
Önlemsel Model	Öğretmenin istenmeyen davranışları önceden tahmin etmesi ve önlem alması ile ilgili modeldir. Amacı, tepkisel modelden kaçınmaktır.
Gelişimsel Model	Sınıf yönetiminde öğretmenin, öğrencilerin gelişim sürecini ve davranış özelliklerini bilerek davranışlarını düzenlediği bir modeldir.
Bütünsel Model	İstenmeyen davranışların ortadan kaldırılarak, istenen davranışlara ulaşmayı amaçlayan bir modeldir.

YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerini incelemektir. Bu anlamda nitel araştırma yöntemini temel alan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması; “araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları ile derinlemesine incelendiği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır” (Creswell, 2013). Araştırma grubunu tipik durum örnekleme türüne göre Malatya İlindeki ortaokullarda görevli 30 beden eğitimi öğretmeni oluşturmuştur. Tipik durumlar, evrende yer alan çok sayıdaki benzeri arasından genel olarak incelenen olay veya olguyu açıklayabilecek düzeyde bilgi içeren durumlardır (Patton, 2005). Tipik durum, evreni temsil yeteneği olan ve temel özellikleri bakımından evrenden farklılaşmayan durumları ifade etmek için kullanılmaktadır (Marshall & Rossman, 2014). Okullar üzerine yapılacak bir araştırma için tipik durum örnekleme, şehir merkezinde görece geneli yansıtabilecek birkaç okulun seçimi ile sınırlı olabilir (Strauss & Corbin, 2014). Öğretmenlerin hizmet yıllarının 5 ile 23 yıl arasında değiştiği görülmüştür. Araştırmanın yapıldığı okullar ve öğretmenlere ait bilgiler tablo 2’de gösterilmiştir. İlgili öğretmenlere yarı yapılandırılmış veri toplama aracı 2019-2020 eğitim öğretim yılının birinci yarısında araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Öğretmenler ile 40-85 dakikalık yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve nitel çalışmalar konusunda 3 uzmanın görüşleri doğrultusunda düzenlenen “yarı yapılandırılmış görüşme formu” ile yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda edilen sonuçlar yazılı doküman haline getirerek Nvivo-9 programına aktarılarak “betimsel analiz” ve “içerik analizi” yapılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür (Şimşek ve Yıldırım, 2003). İçerik analizi, nitel veri analiz türleri arasında en sık kullanılan yöntemlerden biridir. Genellikle yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılan bu yöntemde, tümden gelimci bir yol takip edilmektedir. İçerik analizinde araştırmacı, öncelikli olarak araştırma konusu ile ilgili kategoriler geliştirmektedir (Silverman, 2001).

Tablo 2.

Araştırmanın Yapıldığı Okullar ve Öğretmenlere Ait Bilgiler

	Cinsiyet	Hizmet Yılı	Okulun Birimi	Okulun Öğrenci Sayısı	Okul Türü
1	Kadın	8	Ortaokul	569	Devlet
2	Erkek	23	Ortaokul	1119	Devlet
3	Erkek	15	Lise	864	Devlet
4	Kadın	16	Ortaokul	1947	Devlet
5	Kadın	20	Ortaokul	290	Devlet
6	Kadın	18	Lise	1102	Devlet
7	Erkek	9	Lise	698	Devlet
8	Erkek	11	Lise	662	Devlet
9	Kadın	7	Ortaokul	1097	Devlet
10	Erkek	14	Lise	598	Devlet
11	Kadın	8	Lise	579	Devlet
12	Erkek	10	Ortaokul	862	Devlet
13	Erkek	5	Ortaokul	1864	Devlet
14	Kadın	22	Ortaokul	798	Devlet
15	Erkek	13	Lise	723	Devlet
16	Kadın	20	Ortaokul	1547	Devlet
17	Kadın	12	Lise	442	Devlet
18	Erkek	18	Ortaokul	1405	Devlet
19	Kadın	11	Lise	740	Devlet
20	Erkek	16	Lise	1861	Devlet
21	Erkek	17	Lise	677	Devlet
22	Kadın	12	Ortaokul	294	Devlet
23	Erkek	8	Lise	837	Devlet
24	Erkek	19	Ortaokul	1737	Devlet
25	Erkek	21	Lise	444	Devlet
26	Kadın	6	Ortaokul	1804	Devlet
27	Erkek	15	Lise	670	Devlet
28	Erkek	22	Ortaokul	277	Devlet
29	Erkek	16	Ortaokul	587	Devlet
30	Erkek	9	Ortaokul	717	Devlet

BULGULAR

Beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi temaları, temalara ait kodlamalar ve doğrudan alıntılar tablo 3’de gösterilmiştir.

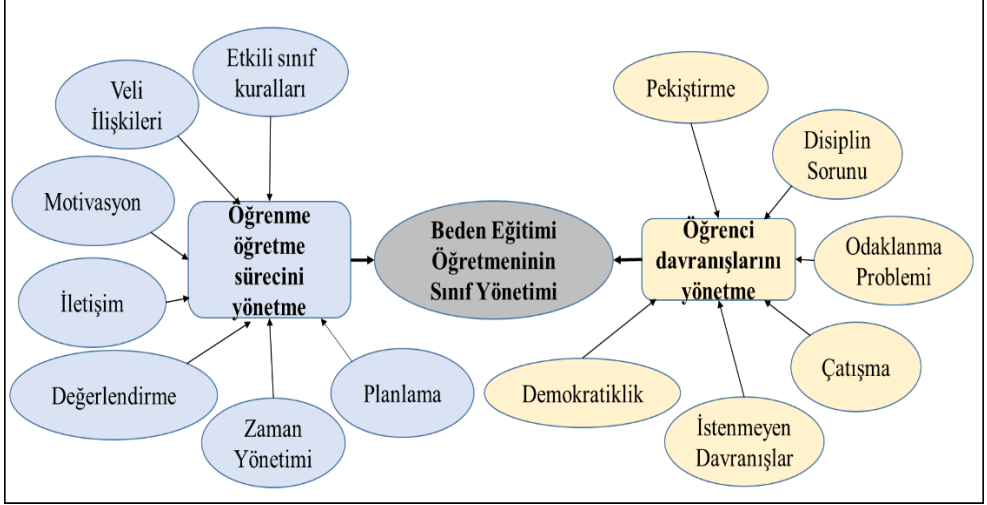
Tablo 3.

Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Temaları, Kodlamaları ve Doğrudan Alıntılar

Tema	Kod	Doğrudan Alıntı
Öğrenme Sürecini Yönetme	Etkili sınıf kuralları	30E9: “Çocuklara sorumluluk verince, sınıf kurallarını beraber oluşturunca, esnek davranınca dersi daha iyi benimsiyor.”
	Planlama	22K12: Öğretmen okul koşullarını, çevre şartlarını ve elindeki spor malzemelerini dikkate almalıdır.
	Zaman yönetimi	16K20: “Kısıtlı ders saatini verimli geçirmek için önceden hazırlık yapmalı.”
	Değerlendirme	1K8: “Ders kazanımlarına öğrenci hangi düzeyde ulaştığını değerlendirmeli.”
	İletişim	13E5: “Öğretmen ses tonuna, göz temasına, hitap şekline dikkat etmeli.”
	Motivasyon	23E8: “Öğrenciye hak ettiğinde övgü dolu sözler, derste sürekli dönütler vermek ve farklı yöntemlerle dersi işlemek.”
	Veli ilişkileri	10E14: “Problem durumunda velilerle görüşmek problemi daha hızlı çözüme yardımcı oluyor.”
Öğrenci Davranışlarını Yönetme	Odaklanma problemi	21E17: “Derse keyif alarak katılan öğrencilerin yanı sıra derse ilgisiz kalan öğrencilere de rastlıyoruz.”
	İstenmeyen davranış	8E11: “Ders devam ederken bazı öğrencilerin istenen hareketi yapmak yerine birbirleriyle konuşup dersin akışını bozabiliyorlar.”
	Demokratiklik	15E13: “Öğrencilerimi ilgi, beceri ve yeteneklerine uygun etkinliklere katılmalarını teşvik ediyorum.”
	Disiplin sorunu	7E9: “Derste izin almadan spor malzemelerini alıp oynayan öğrenciler olabiliyor.”
	Pekiştirme	26K6: “Derslerde hareketi doğru yapan öğrencilerime güzel ifadelerde bulunarak motive ederim.”
Çatışma	19K11: “Kalabalık sınıf ortamlarında bulunduğumdan, öğrenciler arasındaki ilişkilerde çeşitli problemlerle karşılaşıyorum.”	

Doğrudan alıntılarda öğretmenin sıra No., cinsiyeti ve hizmet süresi kodlanmıştır: Örnek: 1K8.

Beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi temaları ve kodları şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi temaları ve kodları

Şekil 1 incelendiğinde beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi ile ilgili olarak iki adet tema ve 13 adet kodlamaya ulaşıldığı görülmektedir. Birinci tema, öğrenme öğretme sürecini yönetme, ikinci tema ise öğrenci davranışlarını yönetmedir.

Tema I: Öğrenme ve öğretme sürecini yönetme teması ile ilgili bulgular

Öğrenme öğretme sürecini yönetme temasının kodlamaları, etkili sınıf kuralları, planlama, zaman yönetimi, değerlendirme, iletişim, motivasyon ve veli ilişkileridir. Tablo 3’de gösterilen doğrudan alıntılar incelendiğinde ders öncesinde, ders sırasında ve ders sonrasında öğretmenin sınıf yönetimine yönelik olarak yapılması gereken süreci ve faaliyetleri açıkladığı söylenebilir.

Örneğin; **22K12**: “*Öğretmen okul koşullarını, çevre şartlarını ve elindeki spor malzemelerini dikkate almalıdır.*” şeklindeki doğrudan alıntı ders öncesine ilişkin öğretmen hazırlığı faaliyetine yönelik olarak değerlendirilmiş ve “planlama” şeklinde kodlanmıştır.

Benzer şekilde, **16K20**: “*Kısıtlı ders saatini verimli geçirmek için önceden hazırlık yapmalı.*” doğrudan alıntısı sınıf yönetiminde ders süresinin verimli

kullanılarak müfredatın öngördüğü kazanımın öğrenciye aktarılması konusunda öğretmen tarafından önceden hazırlık yapılmasını vurguladığından, sınıf yönetiminde “zaman yönetimi” kodlaması ile tanımlanmıştır.

Diğer doğrudan alıntılar da benzer değerlendirmelerle, sınıf yönetiminin öğrenme ve öğretme sürecine ait yedi adet kodlama oluşturulmuştur.

Tema II: Öğrenci davranışlarını yönetme ile ilgili bulgular

Öğrenci davranışlarını yönetme temasının kodlamaları, odaklanma problemi, istenmeyen davranış, demokratiklik, disiplin sorunu, pekiştirme ve çatışmadır. Tablo 3’de gösterilen doğrudan alıntılar incelendiğinde, ders esnasında öğretmenin sınıf yönetimine yönelik olarak yapılması gereken faaliyetleri açıkladığı söylenebilir.

Örneğin; **8E11**: “*Ders devam ederken bazı öğrencilerin istenen hareketi yapmak yerine birbirleriyle konuşup dersin akışını bozabiliyorlar.*” şeklindeki doğrudan alıntı öğrenci davranışlarına yönelik olarak değerlendirilmiş ve “istenmeyen davranış” şeklinde kodlanmıştır.

Benzer şekilde, **19K11**: “*Kalabalık sınıf ortamlarında bulunduğumdan, öğrenciler arasındaki ilişkilerde çeşitli problemlerle karşılaşıyorum.*” doğrudan alıntısı sınıf yönetiminde dersin etkili şekilde sürdürülmesini etkileyen öğrenci ilişkileri bakımından sınıf yönetiminde “çatışma” kodlaması ile tanımlanmıştır.

Diğer doğrudan alıntılar da benzer değerlendirmelerle, sınıf yönetiminin öğrenci davranışlarını yönetme temasına ait altı adet kodlama oluşturulmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde, beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimine ilişkin ulaşılan bulgular mevcut literatür çerçevesinde tartışılmış ve sonuca varılmıştır.

Araştırmada beden eğitimi sınıf yönetimi konusunda “öğrenme ve öğretme sürecini yönetme” ve “öğrenci davranışlarını yönetme” olarak tanımlanan iki adet tema bulunmuştur. Öğrenme öğretme sürecini yönetme temasının kodlamaları; etkili sınıf kuralları, planlama, zaman yönetimi, değerlendirme, iletişim, motivasyon ve veli ilişkileridir. Öğrenci davranışlarını yönetme temasının kodlamaları; odaklanma problemi, istenmeyen davranış, demokratiklik, disiplin sorunu, pekiştirme ve çatışmadır.

Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Üzerine Nitel bir İnceleme

Bucher ve Krotee'ye (2002) göre, beden eğitimi sınıf yönetiminin birkaç bileşeni vardır. Beden eğitimi sınıf yönetiminin bileşenleri planlama, organizasyon, iletişim, motivasyon, pekiştirme, liderlik, izleme ve kurallar ile prosedürler şeklindedir. Bu tespitlerin temalarımızda yer alan kodlama bulgularımızın önemli bir bölümüyle örtüştüğü söylenebilir. Julianti ve diğerleri (2019)'a göre, sınıf yönetimi, müfredatın beklentileri ile sınıftaki gerçeklik arasında bir köprü olarak önemlidir. Beden eğitimi derslerinde sınıf yönetimi, benzersiz ve diğer derslerden farklıdır. Chepyator-Thomson ve Liu'ya (2003) göre, farklılığı anlamak sınıf yönetiminin anahtarıdır ve beden eğitimi dersinin şartları benzersiz ve farklıdır. Geniş bir alanda hareket eden öğrencilerin, öğretim alanlarındaki değişkenlik, zayıf akustik, çeşitli öğrenci popülasyonu, büyük sınıf boyutları ve aynı anda hareket eden bedenleri, aletleri ve nesnelere güvenli bir şekilde dahil etme ihtiyacından etkilenir. Bu ve diğer nedenlerden dolayı beden eğitiminde sınıf yönetimi, sınıftakinden daha zor olabilir. Cothran ve Kulinna'ya (2015) göre, büyük alanlarda hareket eden öğrenciler gibi bariz faktörlerin ötesinde, beden eğitimi bağlamı aynı zamanda öğretim yerlerindeki değişkenlik, gürültü bozuklukları, çeşitli öğrenci sayısı, büyük sınıf boyutları ve öğrenciler birlikte hareket ettiğinde güvenlik, nasıl uygulanacakları ve ekipmanlardan da etkilenir. Bu ve diğer nedenlerden dolayı beden eğitiminde sınıf yönetimi diğer sınıflara göre daha zor olabilir. Aşağıdaki gibi beden eğitimi öğreniminin benzersizliği nedeniyle sınıf yönetimi gereklidir:

- Beden eğitimi öğretmenleri, farklı öğrenme ortamlarına uyum sağlayabilmek için esnek becerilere sahip olmalıdır.
- Beden eğitimi de iyidir çünkü öğretmenler farklı sınıf seviyeleri için ders vermelidir.
- Öğrencilerin yaş aralığı ve farklı yetenek ve motor becerileri seviyeleri.
- Beden eğitimi öğretmenleri büyük sınıfları kontrol edebilmelidir.
- Beden eğitiminde kullanılan ekipmanın dağıtımı, kullanımı ve iadesi yönetim becerileri gerektirir.
- Hareket etmesi gereken ekipmanlarla birlikte aktif beden eğitimi sınıflarının doğal koşulları, ayrıca hareket eden ve hareket eden öğrenciler, öğretmenler için etkinlikleri ve uyanıklığı planlamak için bir zorluk haline gelir.
- Sınırlı veya yetersiz ekipman, beden eğitimi öğretmenleri için öğrencilerin ilgisini ve ayrıca öğrenmedeki öğretimin kalitesini sürdürmek için bir sorundur.

Harrison ve Blakemore,'un (1992), etkili bir sınıf yönetiminin, ders öncesi hazırlıklar ve ders esnasındaki yönetim tedbirleri olarak sınıflandırabileceğimiz tutum ve davranışların bulgularımızla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Tema I: Öğrenme ve öğretme sürecini yönetme teması ile ilgili tartışma

Demirhan ve diğerleri (2004)'e göre, beden eğitimi öğretmenleri, öğrencilerin derse uygun kıyafet getirmemeleri, kız öğrencilerin derse karşı ilgisiz tavırları, okul yönetiminden kaynaklanan bazı sorunlar, velilerin derse karşı ilgisizlikleri, spor salonu ve malzeme yetersizlikleri, ders süresinin kısalığı ve öğrenci sayısının fazlalığı şeklinde özetlenebilecek sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler.

Bu tespitin, planlama ve veli ilişkileri olarak kodladığımız doğrudan alıntılar ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

Demirhan ve diğerleri (2004)'e göre, beden eğitimi öğretmenleri, iyi bir öğrenme ortamı oluşturabilmesi için dersin işlenişi esnasında karşılaşılmaması muhtemel sorunları önceden tespit etmeye çalışmalı ve önceden tedbir almalıdır. Dersin aksaması en çok öğretmeni, öğrenciyi ve okul idaresini ilgilendirmekle birlikte dersin yürütülmesinden ve hedeflerine ulaştırılmasından beden eğitimi öğretmeni sorumludur.

Beden eğitiminde sınıf yönetimi diğer derslerden farklılık göstermektedir. Dersin geniş ve açık veya kapalı alanlarda yapılması, öğrencilerin hareket halinde olmaları ve bazı ders materyallerinin belirli kurallara uygun olarak kullanılma zorunluluğu, beden eğitimi öğretmenin sınıf yönetimi konusunda beceriye sahip olmasını gerektirmektedir. Hareket halinde olan öğrencilerin disiplinsiz davranışları kolayca sergileyebilme eğiliminde olmaları beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetiminde diğer öğretmenlerden daha fazla çaba göstermesini de gerektirebilir.

Nitekim Firdawoke (2011), beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetiminde karşılaştıkları başlıca sorunlar olarak, öğretim kaynaklarının ve tesislerinin yetersizliği, rahat oyun alanının olmaması, öğretmenin sınıf yönetimini geliştirme becerisinin olmaması, büyük sınıf boyutu, sınıf kurallarını uygulama ve öğrencilerin disiplin sorunlarını tespit etmiştir. Bu tespitlerin, bulgularımızdan disiplin ve etkili sınıf kuralları kodlamalarımızı destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Ünlü ve diğerleri (2009)'a göre, iyi bir sınıf yönetimi her öğretim aşaması için gereklidir. Ancak beden eğitimi dersleri çeşitli bakımlardan farklılıklar gösterdiği, dersin yapıldığı ortam, derslerde kullanılan araç gereç, öğretmen ve öğrencilerin kıyafetleri gibi özellikleri bu dersi diğer derslerden ayran özellikler olduğu dikkate alınmalıdır. Ayrıca beden eğitimi dersinde öğrencilerin daha çok hareket etme imkânına ve özgürlüğüne sahip olması, öğrenci davranışlarının da diğer derslerinden ayrılmasına neden olmaktadır (Ünlü ve Aydos, 2008a). Bunun

doğal bir sonucu olarak; beden eğitimi öğretmenin de sınıf yönetiminde göstereceği davranışlarda diğer derslerden farklılaşmaktadır.

Bu tespitler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bulgularımızdan sınıf yönetiminin öğrenme ve öğretme sürecinin yönetilmesi teması ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

Tema II: Öğrenci davranışlarını yönetme ile ilgili tartışma

İkinci tema, öğrenci davranışlarını yönetme olarak belirlenmiş ve ders esnasına yönelik kodlamaları kapsadığı bulunmuştur.

Jiménez ve diğerleri (2016)'ya göre, yönetimin anahtarı, olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısını (bağlam) anlamaktır. Beden eğitiminin bağlamı benzersiz ve değişkendir. Bağlam, geniş bir alanda hareket eden öğrencilerin bariz faktörünün ötesinde, öğretim alanlarındaki değişkenlik, zayıf akustik, çeşitli öğrenci popülasyonu, büyük sınıf boyutları ve aynı anda hareket eden bedenleri, aletleri ve nesneleri güvenli bir şekilde kullanma ihtiyacından etkilenir. Sınıf yönetiminin amacı, öğrencinin öğrenme fırsatını en üst düzeye çıkarmaktır. Beden eğitimi sınıfındaki birinci yanlış davranış sergileyen öğrenci grubu, ders malzemesini doğru kullanmamak ve uygun olmayan spor kıyafetlerini kullanmaktadır. İkinci grup öğrenciler ders sırasında düşmanca davranış sergileyebilir veya birbirleriyle konuşabilirler. Üçüncü grup öğrenciler, yüksek sesle konuşan ve kahkaha atan öğrencilerdir. Dördüncü grup ise, en sık karşılaşılan iki davranışı içerir; öğrenciler, öğretmenin dikkatini çekmek için disiplinsiz bir şekilde davranırlar. Öğrencilerin beden eğitimi derslerinde tutumlarının gözlemlenmesi ve beden eğitimi öğretmenin öğrencileri aktif olarak hareket etmeye teşvik etmek için beden eğitimi derslerinde disiplini nasıl uyguladığı ile de doğru orantılıdır. Aktif olan öğrencilerin beden eğitimi derslerini sevmeye eğiliminde oldukları bilinmektedir (görev içi davranış). Hareket etmede daha az aktif olan öğrenciler, sahada hala mevcut olmalarına (görev dışı davranış) ve diğer yanlış davranışlara rağmen, verilen görevleri yapmamayı seçeceklerdir. Görev dışı davranış, beden eğitimi öğretmenin düşük fiziksel aktiviteye sahip öğrencileri hareket görevini yapmaya teşvik edememesinden kaynaklanan yıkıcı bir davranıştır. Beden eğitimi derslerinde en yaygın yıkıcı davranış ilgisizliktir. Öğrencileri disipline etmede beden eğitimi öğretmenin rolü çok önemlidir. Yıkıcı davranış ve görev dışı davranış, beden eğitimi derslerinin hedeflerine ulaşılama üzerinde bir etkiye sahip olabilir.

Bevans ve diğerleri (2010)'a göre, öğretmenin öğrencilere olan ilgisi, beden eğitimi öğrenimi sırasında fiziksel aktivite düzeyini de etkilemektedir. Öğretmen-öğrenci oranının düşük olduğu okullara giden öğrenciler daha fazla

öğrenme süresine sahiptir ve ders sırasında üst düzey fiziksel aktiviteye katılırlar. Grube ve diğerleri (2018)'e göre, beden eğitimi öğretmenleri, öğretim becerilerini uygularken, yönetim becerilerini de uygulamaya ihtiyaç duyarlar. Stratejileri ne kadar uygularlarsa, o kadar rahat olurlar ve bu stratejiler spor salonlarının ekolojisinin bir parçası olur ve dersler daha verimli hale gelir. Beden eğitimi öğretmeni için sınıf yönetimi stratejileri şunlar olabilir:

- Öğrencilerin dikkatini çekmek, (İşaret verme, ritimler, semboller veya eylemler öğrencilerin dikkatini çekmeye yardımcı olmanın yollarıdır.)
- Derste kullanılan ekipman için kurallar belirlemek,
- Sınıf kurallarını geliştirmek,
- Uygunsuz davranışları en aza indirmek.

Çiçek ve diğerleri (2004)'e göre, öğretmen adaylarının ders süresini uygun şekilde kullandıkları, ancak öğrencilerin derse aktif katılımlarını artırıcı sınıf içi düzenleme yeteneklerinin geliştirmesi gerektiği söylenebilir. Beden eğitiminde etkili öğretimin dersin planlamasıyla başladığı, sınıf yönetimi, dönüt, soru sorma gibi pek çok öğretim davranışının öğretimi etkilediği bilinmektedir.

Bu tespitlerin, ikinci tema olan öğrenci davranışlarının yönetilmesi bulgusu ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

Görüşmelerde edilen önemli bulgulardan biri, beden eğitimi öğretmenlerinin sınıfın kontrolünde öğrenci davranışlarını yönetme konusunda istenmeyen davranışlarla karşılaştıkları şeklindedir. Örneğin;

SE11: “*Ders devam ederken bazı öğrencilerin istenen hareketi yapmak yerine birbirleriyle konuşup dersin akışını bozabiliyorlar.*” ifadesinde bulunarak bu durumla karşılaştıklarını belirtmiştir.

Ünlü ve Aydos (2010), beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi davranışlarını inceledikleri araştırmalarında, beden eğitimi öğretmenlerinin sınıfın kontrolünü sağlarken öğrencilerin hareket özgürlüğüne zarar vermemeleri ve ağır disiplin kurallarına başvurmamaları gerektiğini belirtmektedirler. Aksi durumda öğrencinin beden eğitimi dersinden soğuması ve tepki göstermesi de söz konusu olabilecektir. Bu durum öğretmenin de olumsuz etkilenmesi sonucu dersi verimsiz hale getirebilir. Çelik ve Tamer'e (2018) göre ise, beden eğitimi dersinin uygulamalı ve genellikle açık alanda da yapılması nedeniyle, sınıf ve ders düzeninin sağlanmasında güçlüklerle karşılaşılması normal olarak karşılanmalıdır. Ancak istenmeyen davranışlara da müdahale edilmelidir. Lopes ve diğerleri (2017) “Öğretmenlerin sınıf yönetimi davranışı ve öğrencilerin

Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Üzerine Nitel bir İnceleme

sınıfta yanlış davranışları: 5-9'uncu sınıf öğrencileriyle bir çalışma" başlıklı araştırmalarında elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Yanlış davranışlarla harcanan zamanı kontrol ederek mevcut sınıf öğretim süresini iyileştirmek öğretmenler ve okullar için çok önemli görünmektedir.

- İstenmeyen davranışlara ne kadar çok zaman harcanırsa, öğrenciler için daha az öğrenme fırsatı ve öğretmenler için daha fazla boşa harcanan enerji olduğu dikkate alındığında, hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmen eğitimi, öğretmenlere sınıfın disiplinin nasıl sağlanacağı ve ne kadar zaman ayrılacağı öğretilmelidir.

- Öğretmenler için, istenmeyen davranışa tepki vermekten daha çok önleyebilecek etkili sınıf yönetimi davranışları geliştirmeleri hayati önem taşımaktadır.

- Zaman ve etkililik duygusu, istenmeyen davranışların önemli belirleyicilerinin doğrudan eğitilebilir değişkenler olmadığı bilinmelidir.

Korkmaz ve diğerleri (2007)'ye göre, beden eğitimi öğretmenleri, öğrenme ortamını bozan istenmeyen öğrenci davranışlarına karşı etkileşimci bir yöntem kullanmaktadırlar. Bunlar, ders ortamının samimi hale getirilmesi, öğrenciyi bakışlarıyla istenmeyen davranışından vaz geçirme veya olumlu davranış gösteren öğrencilerle daha fazla iletişime geçerek dersi sürdürme gibi yaklaşımlardır.

İstenmeyen davranışlarla harcanan zamandan tasarruf etmek ve eylemlerinden daha emin olmak için öğretmenler, mevcut öğretim süresini daha büyük olasılıkla optimize eden ve öğrencilerin yanlış davranışlarıyla boşa harcanan zamanı ve enerjiyi azaltan belirli davranışları öğrenmeleri gerektiği söylenebilir. Bu tespitlerin, istenmeyen davranış, iletişim ve motivasyon kodlamalarımızla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir.

Uğur ve Yenel'e (2007) göre, Beden eğitimi dersleri uygulama ağırlıklı müfredat programına sahip bir ders olması nedeni ile öğrencilerin fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişimlerinin takip edilmesi önem arz etmektedir. Beden eğitimi öğretmenlerinin, öğrencilerin fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel farklılıklarını büyük oranda dikkate almadıkları görülmektedir.

Ergen ve Elma (2020) "Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetim becerileri, akademik iyimserlikleri ve mesleki bağlılıklarını" araştırdıkları çalışmalarında, sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerine ilişkin davranışlarını "her zaman" düzeyinde yerine getirdiklerini ifade ettiklerini bulmuşlardır. Bu bulgu,

sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerini üst düzeyde yerine getirdiklerini düşündüklerini göstermektedir.

Yılmaz ve Aydın (2015) “İlköğretim öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerine ilişkin algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi” konulu çalışmalarında, öğretmenlerin, sınıf yönetimine ilişkin kavramların, öğretim sürecinde etkinliklerin ve sınıfın fiziki olarak düzenlenmesi, zamanın etkili kullanımı, belirlenen sınıf kuralları, davranışlara verilen tepkiler konularında yeterli görüş bildirdiklerini belirtmektedirler.

Ünlü ve Aydos (2008)’e göre, beden eğitimi öğretmenleri en fazla olarak olumsuz davranış içeren disiplin sorunları ile karşılaşmaktadırlar. Bunlar, öğrencilerin aktiviteyi bırakması veya katılmaması, uygun kıyafetlerle derse gelmemeleri, izinsiz konuşma, ders akışını bozacak davranışlarda bulunma, olarak gösterilmektedir. Bu problemlerin oluşumunda sınıf kalabalığı ve ilgisiz ailelerin önemli rol oynadığı belirtilmektedir.

Bu tespitlerin her iki tamamızda yer alan kodlamalar ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Araştırmada yer alan bulguların tartışılması sonucunda, Malatya İlinde ortaokullarda görevli beden eğitim öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerileri konusunda yeterli seviyede oldukları, dersin işlenmesi için gerekli tesis, araç-gereç, fiziksel ortam ve öğrencilerin kıyafet sorunları ile karşılaşabildikleri ve beden eğitimi müfredatının tam olarak uygulanarak öğrencilerin kazanımlarının artırılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerinin sürekli geliştirilmesinin ve sınıf yönetiminde yeni yöntemler uygulanmasının, öğrencilerinin beden eğitimi kazanımlarının artırılmasını sağlayacağı önerilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Baloğlu, N. (2002). Türkiye’de ilköğretim birinci kademedeki görevli sınıf öğretmenlerinin davranış yönetimi yeterlikleri. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 21-29.
- Başar, H. (1994). *Sınıf Yönetimi*. Pegem Yayınları.
- Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Üzerine Nitel bir İnceleme

- Bevans, K.B., Fitzpatrick, L.A., Sanchez, B.M., Riley, A.W. & Forrest, C. (2010). Physical education resources, class management, and student physical activity levels: A structure-process-outcome approach to evaluating physical education effectiveness. *Journal of School Health*, 80(12), 573-580.
- Bucher, A.C. & Krotee, L.M. (2002). *Management of Physical Education and Sports*. 12th Ed. McGraw Hill.
- Chandra, R. (2015). Classroom Management for effective teaching. *International Journal of Education and Psychological Research (IJEPR)*, 4(4), 13-15.
- Chepyator-Thomson, J.R. & Liu, W. (2003). Pre-service teachers' reflections on student teaching experiences: Lessons learned and suggestions for reform in PETE programs. *Physical Educator*, 60(2), 2-12.
- Creswell J.W. (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage.
- Cothran, D. & Kulinna, P. (2015). Classroom Management in Physical Education. *Journal of Physical Education, Recreation and Dance*, 57(6), 29-32.
- Çelik, O.B. & Tamer, K. (2018). Farklı liderlik stillerine sahip olan beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi davranışlarının incelenmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 23(2), 85-101.
- Çiçek, Ş., İnce, L.M., Hürmeriç, I., Saraç L. & Yıldırım, A. (2004). Beden eğitimi öğretmen adaylarının sınıf organizasyonu ve ders zamanı kullanımı davranışlarının analizi. *Hacettepe Journal of Physical Education*, 15(4), 207-218.
- Demirhan, G., Bulca, Y., Saçlı, F. & Kangalgil, M. (2004). Beden eğitimi öğretmenlerinin uygulamada karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 57-68.
- Ekici, G. (2004). İlköğretim I. kademe öğretmenlerinin sınıf yönetimi profillerinin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 29(131), 50-60.
- Erdoğan, İ. (2001). *Sınıf Yönetimi, Ders, Konferans, Panel ve Seminer Etkinliklerinde Başarının Yolları*. 20. Baskı. Alfa Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2005). *Sınıf Yönetimi*. 9.Baskı. Sistem Yayıncılık.

- Ergen, Y. & Elma, C. (2020). Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetim becerileri, akademik iyimserlikleri ve mesleki bağlılıkları arasındaki ilişki. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 1222-1239.
- Evertson, C.M. & Weinstein, C.S. (2006). Classroom management as a field of inquiry, In C. M. Evertson & C. S. Weinstein (Eds.), *Handbook of Classroom Management: Research, Practice, and Contemporary Issues*, Lawrence Erlbaum Associates.
- Farmer, T. W., Hamm, J. V., Dawes, M., Barko-Alva, K., & Cross, J. R. (2019). Promoting inclusive communities in diverse classrooms: Teacher attunement and social dynamics management. *Educ. Psychol.* 54, 286-305.
- Firdawoke, A. (2011). *Physical Education Practical Class Management Problems and Teachers Coping Strategies in the Case of Some Selected Private and Public Preparatory Schools of Kirkos Sub City*. Masters thesis, Addis Ababa University, School of Graduate Studies.
- Grube, D., Ryan, S., Lowell, S. & Stringer, A., (2018). Effective classroom management in physical education: strategies for beginning teachers, *Journal of Physical Education Recreation and Dance*, 89(8), 47-52.
- Julianti, E., Mulyana, M. & Widyaningsih, H. (2019). Physical Education Classroom Management and Social Inclusion, 4th International Conference on Sport Science, Health, and Physical Education (ICSSHPE 2019). *Advances in Health Sciences Research*, 21, 5-8.
- Lopes, J., Silva, E., Oliveira, C., Sass D. & Martini, N. (2017). Teacher's classroom management behavior and students' classroom misbehavior: A study with 5th through 9th grade students. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 15(3), 467-490.
- Harrison, M. J. & Blakemore, C. L. (1992). *Instructional Strategies for Secondary School Physical Education*. C. Brown Publishers.
- Jiménez, J. L., Valero-Valenzuela, A., Anguera, M. T. & Suárez, A. D. (2016). Disruptive behavior among elementary students in physical education. *Springerplus*, 5(1), 1-10.
- Korkmaz, F., Korkmaz, N. ve Özkaya, G. (2007). Beden eğitimi öğretmenlerinin öğrenme ortamını bozan davranışlara karşı geliştirdikleri davranış stratejileri (Bursa ili örneği). *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 67-87.

Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Üzerine Nitel bir İnceleme

- Marshall, C. & Rossman, G. B. (2014). *Designing Qualitative Research*. Sage
- Marzano, R. J., Marzano, J. S., & Pickering, D. J. (2003). *Classroom Management That Works: Research-Based Strategies for Every Teacher*.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. John Wiley & Sons, Ltd.
- Pehlivan, Z. (2012). Beden eğitimi derslerinde istenmeyen öğrenci davranışları, öğretmenlerin sözlü dönüt biçimi ve dönüt biçiminin öğrenci başarı güdüsüne etkisi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 23(3), 144-158.
- Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. Sage Publication.
- Strauss, A. & Corbin, J. (2014). *Basics of Qualitative Research Techniques*. Sage Publications.
- Şimşek, H. & Yıldırım, A. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Uğur, O.A. & Yenel, F. (2007). Beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi yaklaşımları ve karşılaştıkları sorunlar üzerine bir araştırma. *TSA*, 11(1), 149-173.
- Ünlü, H. & Aydos, L. (2008). Beden eğitimi dersinde sınıf yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-7.
- Ünlü, H. ve Aydos, L. (2008a). Classroom management in physical education. *International Journal of Human Sciences*, 2.
- Ünlü, H., Sünbül, A.M. & Aydos, L. (2009). Beden eğitimi öğretmenleri sınıf yönetimi davranışları ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 199-208.
- Ünlü, H. & Aydos, L. (2010). Beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf yönetimi davranışları. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, XV(1), 45-56.
- Terzi, R. A. (2002). Sınıf yönetimi açısından etkili öğretmen davranışları. *Milli Eğitim Dergisi*, 155-156.
- Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü. (2013). Türkiye bilimler akademisi yayını.
- Yılmaz, Z.N. & Aydın, Ö. (2015). İlköğretim öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerine ilişkin algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 148-164.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: This study aims to examine the classroom management skills of physical education teachers. It is possible to achieve the educational purpose of the classroom and to transform the goals of the lesson into behavioral change in the student, and it can be managed with classification in accordance with these purposes. In this way, proper classroom management will contribute to the success of the teaching and teaching process by providing the expected gains and behavioral change in the student.

Method: The case study pattern based on the qualitative research method was used in the study. The sample of the study consisted of 30 physical education teachers working in secondary schools in the province of Malatya. The research data was collected with a semi-structured interview form, turned into a written document, transferred to the Nvivo-9 program, and descriptive analysis and "content analysis" were performed.

Findings: Classroom management in physical education differs from other lessons. Conducting the course in large and open or closed areas and the necessity of using some course materials by certain rules requires physical education teachers to have skills in classroom management. In the study, two main themes and 13 codings in the classroom management of physical education teachers were reached. The first theme is the theme of managing the learning and teaching process and the second is the management of student behaviors. Coding of the theme of managing learning teaching process; effective classroom rules, planning, time management, evaluation, communication, motivation and parent relationships. Coding of the theme of managing student behaviors; problem of focus, misbehavior, democracy, discipline problem, reinforcement and conflict. It can be said that physical education teachers working in secondary schools in Malatya province are at a sufficient level in classroom management skills, that the facilities, equipment, physical environment and students are faced with the problems of clothing required for the course and that the physical education curriculum is fully implemented and students' achievements are tried to be increased.

Discussion and Conclusion: According to Demirhan et al. (2004), physical education teachers, students 'not bringing appropriate clothes for the lesson, the indifferent attitudes of female students towards the lesson, some problems arising from the school administration, parents' indifference towards the lesson, lack of gymnasium and materials, short class time and the number of students They may face problems that can be summarized as excess. According to Ünlü and Aydos (2008), physical education teachers mostly encounter disciplinary problems involving negative behaviors. These are shown as students leaving or not

participating in the activity, not coming to the class with appropriate clothes, speaking without permission, acting that disrupts the course flow. Class crowds and disinterested families play an important role in the formation of these problems. As a matter of fact, Firdawoke (2011) determined that the main problems faced by physical education teachers in classroom management were the inadequacy of teaching resources and facilities, the lack of a comfortable playground, the teacher's lack of ability to improve classroom management, large classroom size, classroom rules implementation, and students' disciplinary problems. It can be said that these findings support our coding of discipline and effective classroom rules. It can be suggested that the continuous improvement of the classroom management skills of physical education teachers and the application of new methods in classroom management will increase the physical education achievements of their students.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49925>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 14-03-2021
Kabul Tarihi: 21-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 14-03-2021
Accepted: 21-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karakeçili, E. (2021). Tüketim Kültürü Bağlamında Reklamlarda Kadın ve Erkek İmgesi. *Journal of History School*, 51, 1212-1225.

TÜKETİM KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA REKLAMLARDA KADIN VE ERKEK İMGESİ

Emine KARAKEÇİLİ¹

Öz

Kültür, uygarlıklar tarafından oluşturulmuş/yaratılmış toplumların yaşam tarzlarını, davranış biçimlerini, sanat anlayışlarını, duygulanımlarını ve düşünce biçimlerini, hatta örf/adet ve geleneklerini kapsayan geniş bir kavramdır. İnsan yaratımı olan bu kavram, onların bir arada, toplu halde yaşamalarının neticesinde ortaya çıkmıştır. Toplumlar tarafından yazılı olmayan kurallar bütünü oluşturur ve bir nevi toplumların kendi aralarında imzalanmamış yazılı olmayan gizli bir anlaşma gibi kabul edilmektedir. Bu doğrultuda insanın yaşadığı topluma ait bütün özellikler, kendi öz kimliğini oluşturmasında önemli bir yere sahiptir. Toplumun oluşturduğu ortak kültür değerler, onların tüketim alışkanlıklarını da belirler. Tüketim kültüründe her şey tüketime maruz kalmakta, toplumun oluşturduğu ortak kültür değerleri bu tüketimi bir nevi zorunlu hale getirmektedir. İnsanların yaşam tarzları bu eksenin etrafında oluşmakta ve tükettikçe tüketme arzusu kendiliğinden doğmaktadır. Tüketim unsuru olarak sürekli yayınlanan reklamlar; yetişkin bireylerin ve küçük yaşta çocukların kendisine model alacakları toplumsal cinsiyet rollerini ve modellerini içermektedir. Reklam sektörü, kitle iletişim araçları sayesinde, insanların tüketim alışkanlıklarını sürekli yenilenmekte, kadın ve erkek bedeni bu amaca hizmet için sektör tarafından daima kullanılmaktadır. Tüketimin vazgeçilmez ve en önemli unsuru, gereksinim olmayan ya da hiç ihtiyaç duyulmayan ürünlerin satın alınmalarını arttırmaktır. Bu ürünlerin satın alınması ise bir istek yaratılmasıyla mümkün olabileceği için reklam sektörü, tüketiciyi sürekli görsel uyarılarla tüketime hazır halde tutmaktadır. Bu çalışmada, kültürün tanımı yapılarak

¹Öğr. Gör., İstanbul Ayvansaray Üniversitesi Plato Meslek Yüksek Okulu, eminekarakecili@avyansaray.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3157-646X

Tüketim Kültürü Bağlamında Reklamlarda Kadın ve Erkek İmgesi

tüketim kültürünün tüketiciler üzerinde reklamların da etkisiyle nasıl bir davranış biçimi yarattığı incelenecektir. Çalışmada nitel araştırma metotlarından biri olan; doküman incelemesi/literatür taraması yöntemi tercih edilerek, araştırma sonucu elde edilen bilgiler ışığında kültür, tüketim kültürü, reklamlarda kadın ve erkek imgesi tartışmalı bir dille açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Tüketim, Tüketim Kültürü, Kadın, Erkek

Images of Woman and Men in Advertisements Within Consumption Culture

Abstract

Culture is a wide concept that covers the lifestyles, behavior patterns, sense of art, affection and ways of thinking, and even unwritten laws and traditions of the societies formed/created by civilizations. This concept, which was created by human beings, emerged as a result of people's communal life. Unwritten rules constitute integrity and they are somehow considered unsigned, secret agreements among societies. In this regard, all characteristics of the society are significant in the formation of its self identity. Common cultural values created by the society also determine their consumption behaviors. In the consumption culture, everything is exposed to consumption, and common cultural values in the society somehow oblige such consumption. People's lifestyles are formed around this axis and they cannot get enough of consuming. Advertisements published as consumption elements contain genders to be taken as models by adults and little children. Advertisement sector renews people's consumption behaviors all the time thanks to mass media and female and male bodies are always used in the sector to this end. What is indispensable in consumption is increasing the purchase of products which are not necessary or almost unnecessary. The purchase of such products could only be possible by encouraging the desire through visual stimulants. This study will define culture and examine what kind of behavior patterns consumption culture creates on consumers through the effect of advertisements. As one of the qualitative research methods, document review/literature scanning method was preferred, and culture, consumption culture, images of woman and man shall be explained through discussion in the light of the information obtained as a result of the research.

Keywords: Culture, Consumption, Consumption Culture, Woman, Man

GİRİŞ

Kültür, tarih sahnesinde yer alan uygarlıklar tarafından oluşturulmuş, yaratılmış toplumların duygularını, düşüncelerini, davranış biçimlerini, hayat görüşlerini, yaşam tarzlarını, sanat anlayışlarını ve ahlaki değerlerini hatta örf/adet ve geleneklerini kapsayan geniş bir kavramdır. İnsan yaratımı olan bu kavram, onların bir arada, toplu olarak yaşamalarının sonucunda ortaya çıkmıştır.

Toplumlar tarafından yazılı olmayan kurallar bütünü oluşturur ve bir nevi toplumların kendi aralarında imzalanmamış yazılı olmayan gizli bir anlaşma gibi kabul edilmektedir.

Kültür, yukarıda da belirtildiği gibi toplumların yaşam tarzlarının ve davranış biçimlerinin sonucunda doğmuş ve her disiplin, her kurum, her toplum kendini yansıtacak biçimde bir kültür oluşturmuştur. Toplum içinde yaşayan insanların tüketim alışkanlıklarını da yine kültür adı altında incelemek mümkündür. Toplumun tüketim kültürü, bireylerin alışkanlıklarının sonucunda ortaya çıkmaktadır. Tüketim kültüründe her şey tüketime maruz kalmakta, toplumun oluşturduğu ortak kültür değerleri bu tüketimi bir nevi zorunlu hale getirmektedir. İnsanların yaşam tarzları bu eksenin etrafında oluşmakta ve tükettikçe tüketme arzusu reklam sektörünün de etkisiyle katlanarak artmaktadır. Tüketim kültüründe bir diğer etkende medya araçlarının etkin rolüdür. Reklam sektörü, kitle iletişim araçları sayesinde, insanların tüketim alışkanlıklarını sürekli yenilenmekte, kadın ve erkek bedeni bu amaca hizmet etmek için sektör tarafından daima kullanılmaktadır.

Çalışmanın amacı; kültürün tanımını yapılarak tüketim kültürünün tüketiciler üzerinde reklamların da etkisiyle nasıl bir davranış biçimi yarattığını kadın ve erkek örnekleriyle incelemektir.

YÖNTEM

Araştırmada yöntem/metot olarak doküman incelemesi, literatür araştırması/taraması kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2011 s.187). Yazılı kaynaklardan elde edilen veriler; tüketim kültürü bağlamında reklamlarda kadın ve erkek imgesi adlı çalışmaya ışık tutacaktır. Çalışma konusu bu ışık doğrultusunda tartışılacak ve örneklendirilecektir.

KÜLTÜR

Kültür, insanın yaşadığı topluma ait tüm özellikleri elinde tutan geniş bir yelpazeye sahiptir. Kültürün bu denli bir alanı kapsaması insan faaliyetlerini de belirli dinamikler doğrultusunda şekillendirmektedir. İnsan yaratımı olan bu kavram, onların bir arada, toplu halde yaşamalarının neticesinde ortaya çıkmıştır. İnsanların etkileşim halinde olması kültürün; kuşaktan kuşağa, geçmişten günümüze kadar eklenilerek aktarılmasını ve güncelliğini koruyarak bugüne

ulaşmasını sağlamıştır. “İnsan toplumunun, biyolojik olarak değil de sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı; insanın faaliyetinin genetik değil de toplumsal olarak aktarılan yönlerinden oluşan bütün” (Cevizci, 2010 s.989).

Soyut bir kavram olarak düşünüldüğünde kültürü; biyoloji, fizyoloji gibi bilim dallarıyla açıklamak neredeyse olanaksızdır. Ancak insanların bir araya gelerek oluşturdukları toplum ve davranışları, kültür kavramının bedenleşmiş halini oluşturur, bu durumda kültür kavramı soyut bir algı olmaktan çıkar, sergilenen toplum davranışlarıyla; araştırılabilen, incelenebilen somut bir gerçekliğe dönüşür. Beşeri bilimlerin ele aldığı bu kavram, toplum kültürünü geniş bir çerçeveye yayar ve sosyoloji toplum davranışlarını açıklarken toplum kültürü ifadesini sıklıkla kullanır.

İnsanların duyguları, düşünceleri, davranış biçimleri, hayat görüşleri, yaşam tarzları, sanat anlayışları ve ahlaki değerleri bağlı oldukları toplumun temel kültür anlayışının etkisinde kalarak şekillenir. Böylelikle birey, sosyal becerilerini geliştirir ve iletişim kurarken toplum kültürünün insan üzerinde yarattığı dinamik etkiler sayesinde toplumda sahip olduğu yerini alır. İnsan tek başına özgür bir bireyken, toplum içerisinde sosyal dengeyi sağlamak ve varlığını kabul ettirmek için zaman akışı boyunca toplum oluşturduğu değer yargılarına göre yaşam tarzını belirlemiştir. Bu da toplum kültürünün insan üzerinde kurduğu baskın güncün sonucunda doğmuştur.

TÜKETİM KÜLTÜRÜ

Tüketim kültürü, toplumun alışveriş davranışları sonucunda doğmuştur. İhtiyaç, insanların hayatını devam ettirmesi için gerek duydukları olguyu temsil ederken; tüketim kültüründe insan, tüketmeme durumunda sorun olmayacak ürünlere ihtiyaç duyacak pozisyona gelmiştir. Tüketim kültüründe insanlar, üretilmiş öğelerin bitmesi halinde ürünün yenisinin gelmesi için hızlı bir şekilde tüketir (Saray, 2007, s.50).

İnsanlar, tüketimini yaptıkları ürünlerin gerçekten ihtiyaçlarının olup olmamasını tartışmasız kabul etmektedir. Bu durum da tüketim kültürünün devamlılığını sağlamaktadır Baudrillard (2004, s.46) kesin olarak tüketim toplumlarında bireylerin nesnelere ile kendi arasında bağımlılık kurmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Böylece, sürekli istek halinin süreceğini belirtmiştir. Ürünler için yeni pazarlar yaratan, yeni alışveriş alışkanlıklarını güdüleyen ve kültürel değerleri taşıyan tüketim kültürü içerisindeki reklamlar;

kadın ve erkeğe ilişkin cinsiyet rollerine sık sık başvuran, bu konudaki geleneksel değerleri çoğu zaman yeniden üreten program türleri olarak kitle iletişim araçlarında boy göstermektedir. Bu doğrultuda media ve reklamlarda geleneksel kadın rollerine temsillerine tanıklık etmek olanaklıdır (Yüksel, 2006 s.117).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra medyada ve televizyon reklamlarında cinsiyet imgelerine ve rollerine dair araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Yapılan araştırmalarda ilk sayılabilecek olan, 1951 senesinde Maccoby tarafından yapılan çocuklar üzerinde televizyonun etkilerini araştıran çalışmadır. Diğer çalışmalardan bir tanesi de Bardwick ve Schumann (1967) tarafından yapılan ve ev kadınlarının bu yıllar içerisinde reklamlarda boy göstermesinin belirlendiği çalışmadır. Reklamlar, kadınların ve erkeklerin sosyal yapı içerisinde ne şekilde davranmaları gerektiğini yeni ya da mevcut durumda bulunan kalıpların yansıtmasıyla sunarlar. (Elden, 2004 s.547).

Tüketim toplumunun asıl amacı, tüketimin bir zorunluluk gibi algılanmasını sağlamak, toplumun oluşturduğu ortak kültür değerlerinin bu algının etrafında toplanmasını sağlamak, toplumun oluşturduğu ortak kültür değerlerinin bu algının etrafında toplanmasını sağlamaktır. İnsanların yaşam tarzları ise bu eksen etrafında oluşmakta ve tüketim ihtiyaca dönüşmektedir.. Tüketilen unsurların başında reklam ve tanıtımları yapılan ürünler gelse dahi insanların duygu ve düşünceleri de zaman içerisinde tükenmiştir. Günlük hayat temposunda sürekli bir şekilde tanıtımla, uyanlarla, görsel bombardımanla karşı karşıya kalan insan, artık duyduğu sesi ve müziği duymamaya, gördüğü görseli görmeye başlamaktadır. Örneğin; henüz piyasaya yeni çıkmış bir müzik parçasının bir anda tüm radyo kanallarında yayınlanıyor oluşu ilk zamanlarda insanların kulağına hoş gelse de sürekli her kanalda çalıyor oluşu, bir süre sonra o güzelliğini kaybetmesine sebep olmaktadır. İlk çıktığı zamanlar insana güzel gelen, dinledikçe haz veren müzik artık tüketilmiş ve ilk zamanlardaki önemini kaybetmiştir.

TÜKETİM KÜLTÜRÜ, KADIN VE ERKEK İMGESİ

Modern toplumda, tüketime sunulan ürünlerin reklam ve tanıtımlarında, müşterek yaşam anlayışını kabul ettirmek, zihinlere işlemek amacıyla tüketim ürünleri cinsiyetsizleştirilmeye çalışılmaktadır. Reklam sektörünün bu amacı moda sektöründe üniseks olarak ifade edilmiştir. Üniseks olgusunun, erkek giyimi ve kadın giyimi kategorizeasyonundan vazgeçmeden her iki cinsiyet için de ayrı departmanlarda aynı biçimleri önermek olarak algılandığı, üniseksi sunma şeklini cinsiyetsizlik üzerinde kurarak, nesnel stratejiler geliştirmek

Tüketim Kültürü Bağlamında Reklamlarda Kadın ve Erkek İmgesi

durumunda kaldığı görülmektedir (Emirhan, 2015: 110). Burada amaçlanan düşünce, bazı ürünlerin tüketimini kadın ya da erkek herhangi bir cinsiyet ayrımı yapmaksızın alım talebini arttırmak ve bunu tüketicinin inisiyatifine bırakmadan, potansiyel alıcı yelpazesini genişletmek, devamında ürüne olan talebin artışını sağlamaktır.

Diğer taraftan erklâm sektörü, yukarıdaki pazarlama stratejisinin aksine bir strateji ile adeta kendisiyle çalışan bir davranış sergileyerek, reklâm sektörü, birçok üründe bilinçli olarak kadın ve erkek cinsiyet ayrımını göz önünde bulundurarak ürün tanıtımlarını gerçekleştirmektedir. Örneğin; temizlik maddeleri, kişisel bakım ve kozmetik gibi ürünlerin tanıtımları söz konusu olduğunda kadının bedenini ve tüketim alışkanlıklarını kullanmaktan kaçınmaz. Erkek figürü söz konusu olduğunda, otomobiller, futbol maçları, teknoloji ürünleri, inşaat-yapı malzemeleri ve cinsel sağlık ürünlerinin tanıtımlarında da aynı davranışı sergiler yani erkeği, bedenini ve tüketim alışkanlıklarını kullanmaktan kaçınmaz.

Toplumda yaratılan erkek imajı; ataerkil toplum sistemine aykırı olmayacak şekilde düzenlenmekte, onun gücü, kudreti, iktidarı ve itibarını destekleyip, koruyarak ideal bir model inşa etmektedir. Erkeğin toplum içerisindeki konumu ve karşı cins tarafından algılanma biçimi, coğrafyadan coğrafyaya farklılık gösterse dahi erkek hegemonyasını dünya genelinde gözlemlemek mümkündür. Geçmişten, günümüze kadın ve çocuklar savunmasız, himayeye muhtaç, bağımlı birer birey olarak adlandırılırken, erkekler için yeni dünya kurucuları, yönetici ve üretici üst akıl, kurtarıcı ve kahraman tanımlamaları uygun görülmüştür.

Reklâm sektöründe yakışıklı, çekici erkeklerin kapak olarak kullanıldıkları; “Erkek dergileri genellikle ideal erkek tipine vurgu yaparak okuyucuların da ideal erkek tipinde olabileceklerini iddia eder. Bu amaçla, ideal olarak nitelenen kaslı, kilosuz, dinç erkek bedeni sıklıkla ön plana çıkarılır ve bir satış stratejisi olarak kullanılır.” (Sığın, 2018 s.96).

Tüketim unsuru olarak sürekli yayınlanan reklamlar; yetişkin bireylerin ve küçük yaşta çocukların kendisine model alacakları toplumsal cinsiyet rollerini ve modellerini içermektedir. Reklamlarda yer alan kadın modelleri Baudrillard’a göre genel bir biçimde tüketimi arttırmak amacıyla şöyle kurgulanmıştır. “Dişil model, kadına kendi kendisinden çok daha fazla hoşlanmasını buyurur. Bu artık seçicilik, kolay beğenmeme değil, ama zorunlu olarak hoşlanma ve narsistlik, kendine ilgidir. Aslında erkekleri askercilik, kadınları ise kendileriyle bebek oyunu oynamaya özendirme sürüp gider.” (Baudrillard, 1997 s.109).

Görsel 1. Temsili bir görseldir.

İnsanların devamlı olarak zevk açlığını işleyen ve çekici duruma gelen imgeleri seyircisine yansıtan reklamlar, kadının toplumdaki konumunu belirlemektedir (Papatya, 2008 s.28). Medyanın etkisi ve gücü, insanların kimliklerini inşa etmedeki rolleri ile ilişkilidir. Bu kimlikler içerisinde ise toplumsal cinsiyet ciddi bir öneme sahiptir.

Dişilik, reklamların sayesinde sürekli yenisi üretilen ve yeni anlamlar taşıyan kurgudur. Bireylerin kendilerini tanımlama şekilleri, medyada toplumsal cinsiyete dair kurguların üretim şekilleri ile alakalıdır. Kadınların reklam içerisindeki rolleri, genel olarak ataerkil sınırlar içerisinde kurulur, bu da dilin izin verdiği ölçüde geleneksel ve modern olabilirler (Timisi, 2004 s.36).

Ev ile ilgili tüketim mallarının hedef kitlesi kadın olarak benimsenmekte ve ürünlerin tanıtım temaları onların ilgi ve beğenisini kazanmak kaygısıyla oluşturulmaktadır. Bu ürünler reklamlarda dişil ürünler olarak lanse edilirken, ev içi yönetimi ve uzmanlığının kadının görev ve sorumluluğunda olduğu düşüncesi; sübliminal bir mesaj şeklinde toplum bilincine işlenmekte, dolayısıyla kadın ve erkek arasında sınıfsal farklılık ve iş bölümü ayrımı meydana gelmektedir. Yani kadına çekici, güzel, bakımlı, kusursuz bir vücuda sahip evinin hanımı olma rolü verilirken, erkeğe ise güçlü, kuvvetli, erk sahibi olma rolü biçilmiştir. Bu rolleri benimseyen kadınlar ve erkekler, toplum tarafından benimsenen, saygı gören bireyler olarak kabul edilirler.

Tüketim Kültürü Bağlamında Reklamlarda Kadın ve Erkek İmgesi

Görsel 2. Eti karam reklam videosundan bir kesit.

Kadın dışılığını kullanarak tanıtımı yapılan ürünlerin reklamlarında; giyecek, içecek, temizlik ürünleri, kozmetik vs. tüketicinin gerçek yaşam koşulları göz ardı edilmektedir. Hazırlanan her metin, her imaj, her mekan bu gerçeklikten uzak bir şekilde kurgulanmaktadır. Gerçek yaşamda çoğu kadın ev temizliğine başlamadan önce saçlarına fön çekmez/çektirmez ya da makyaj yapmaz/yaptırmaz, temizlik esnasında üzerindeki kıyafetler henüz kuru temizlemeden çıkmış ve ütülenmiş gibi durmaz ve saatlerce temizlik yapmasına rağmen hiç yorulmamış gibi son derece enerjisi yüksek bir tavır sergilemez ve bu işleri yaptığı için sonuz/mutlak bir mutluluk yaşamaz. Ama reklam filmleri bu gerçeklikten çok uzak bir şekilde kurgulanır ve insanlar, bu kurgunun algısal merkezini oluştururlar.

Görsel 3. Gerçeği yansıtan temsili bir görseldir.

Görsel 4. Vestel elektrikli süpürge reklam videosundan bir kesit.

“Kadınlar tarihte hep köle şeklinde sunulmuşlardır. Kadın, devamlı alışveriş yapan, etrafı temizleyen, yemek yapan, diğer insanların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan insan şeklinde karşımıza çıkmıştır.” (Rutherford, 1996 s.43). Tarihte kadınlar, erkeğe ve aileye karşı hizmette özel bir görevi yerine getiren bireyler olarak görülmüşlerdir. Modern takılarla süslenen, bilimsel filmlerde oynayan, gazete, dergi ve reklamlarda tanıtılan ev kadını zafer ile demokratikliğe kavuşmuştur. Kadın, hem yuva yapan, hem de bilinçli tüketici konumundadır. Kadın, eskisine göre daha gösterişli olmakla beraber; reklamlar kadınları cinsel nesnelere ve metalara dönüştürdüğü için kadının temeli çok değişmemiştir (Thebaud, 2005 s.14).

Reklam sektörü, ürün tanıtımlarında kadın figürünü 1800’lerde yoğun bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Topçuoğlu, 1869 yılında kadının caddelere çıkmadan, süreli yayınların içerikleri ile caddelere çıkmaya başladığını ifade etmiştir. (1996 s.213). 1880 yılında bir sigara firması tarafından yeni üretilen makinelerle sarılan sigaraların satılması için kadınların erotik görüntüleri kullanılmaya başlanmıştır. Üreticiler, tüketicilerin aldığı sigarada tüm setin tamamlanması için sigara paketlerine ücretsiz olarak kadın fotoğraflarının olduğu ufak kartlar yerleştirmişlerdir. Böylece bu sigara firması 1890 senesinde sigara pazarında liderliğe yükselmiştir. (Reichert, 2004 s.32).

Reklamcılar kitle iletişim araçları sayesinde, kadını meta gibi paket haline getirilmesini hızlandırmış, bilinçaltına seslenen, kadınlara yalnızca satıcı üslubuyla ürünün değil, kadın imajlarının da satıldığı bir araç haline gelmesine imkân vermiştir. Reklamcılar ilk olarak yaptığı, kadına ait geleneksel imaja, modern bir görsellik katmaktır. Çekingen, narin ve uysal tavır sergilemeyen ideal modern kadın, güçlü ve toplumda sıcak davranış sergileyen birey şeklinde betimlenir. Reklam içeriklerinde kadın; çekiciliğe sahip, sorumluluklarının

Tüketim Kültürü Bağlamında Reklamlarda Kadın ve Erkek İmgesi

farkında olan ve ailesinin de refahından sorumlu tutulan kişi olarak gösterilmiştir. Kadına ait olan aileye ait statüler ve cinsellik; kadının tercihiyle, özgürlüğüyle ve rasyonelliğiyle tanımlanmaktadır ve ciddi bir şekilde pazarlanmaktadır.

Bir araştırmaya göre, dönemler arasındaki geçiş farklılıkları incelendiği zaman; kadın imgelerine yer verilen reklamlar 70’li senelerde ev temizlik ürünleri iken, 80’lerde giyim ve tekstil, 90’larda kozmetik ve ev eşyası alanlarında yöneldiği, 2000’li senelerle beraber teknoloji çağının başlamasıyla moda ile elektronik ürünler reklamlarda sıkça görünmeye başlamış ve bilgisayarın da desteğinin alınmasıyla fantastik motiflerin hazırlanması ön plana çıkmıştır. (Özsoy, 2009 s.1).

Her anlamda tüketilen ve metalaştırılmış olan şey yalnızca kadın ve ona ait olan bedendir. Kitleler için üretilen iletişim araçlarından olan kataloglarda, gazetelerde ve dergilerde belirli bir standartta sokulmuş olan kadın bedeni, her kadının sahip olması gerektiği düşünülen bir beden şeklinde yansıtılmıştır. Bütün iletişim araçlarında kadına dair moda, diyet, bakım, spor ile ilgili bilgiler yayılarak kadınları daha fazla tüketime teşvik eden, sahip olunması gereken bir beden sunulmaktadır. (Yanıklar, 2006 s.124).

Tüketimde en önemli unsur, gereksinim olmayan ya da hiç gereksinim duyulmayan ürünlerin satın alınmasıdır. Bu ürünlerin satın alınması ise bir istek yaratılmasıyla mümkün olabilecektir. Bu isteğin yaratılması, cinsellik kullanılmaktadır. Çünkü cinsellik ile baştan çıkarma etkili bir yoldur ve kısa sürede sonuç vermektedir. Bunun nedeni, tüketimde sunulan bedenin önceki zamanlarda müstehcenlik üzerine kurulmuş olmasıdır.

Görsel 5. Panda dondurma reklam videosundan bir kesit.

1960’lı senelerde özgürlük kazanan beden ve cinsellik, üretimin artması için müstehcenleşmiştir. Özellikle de kadın bedenine ait olan her bölge, erotik bir

bölgeyi temsil eder hale gelmiştir (Baudrillard, 2002 s.62). Kadın bedeninin, bireysel kimliğiyle özdeşleşmesi; zayıf, düzgün ve temiz bir bedene sahip olmak, bilinçli bir anne ve eş olmanın da temel gereksinimi olarak görülür. Bakımlı, spor yapan ve doğal kadın sosyal bir ideal olarak sunulurken, bahsedilen bedeni elde etmek için kullanılacak tüketim ürünleri ile yaratılan sürekli genç ve bakımlı kadın imajı bireysel başarının özünü oluşturmaktadır. Zayıf olmak, reklamlarda kadınlar için kesin olarak ulaşılmaması gereken bir ideal şeklinde yansıtılırken, zayıf kadınların; başarıya ulaşmış, rekabeti seven, hırslı niteliklere sahip oldukları vurgulanmaktadır (Demir, 2006 s.292).

Reklamlar, bazı ürünlerin tüketilmesine yönelik isteği, beden ile yaratılmış eksikliklere vurgu yaparak hareketlendirir. (Timisi, 2004 s.34). Reklam, özellikle kadınlara devamlı çalışmalarını, kendilerini değiştirmelerini, bakımlı ve seksi olmaları mesajını vermektedir. Bu şekilde davrananlara da zevk ve istek vaat edilmektedir. Bu durumun bir etkisi olarak toplumdaki birçok kadın, aynı tarzda giyin, aynı imaja sahip, iyi yaşam koşullarına özenen, düşünce ve duygulanımları bile birbirlerinin etkisinde kalarak şekillenmiştir.

SONUÇ

Uygarlıkların arattığı kültür, toplumlarda çeşitli davranış biçimleri oluşturmakta ve geliştirmektedir. Tüketim alışkanlığı da bu davranış biçimlerinden biri olmuştur. Tüketime duyulan ihtiyaç, toplumun yaşam biçimine göre düzenlenmiş ve tüketim mutlak bir amaç haline gelmiştir

Kültür, uygarlıkların asırlar önce bir arada yaşamaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Kültür, toplumların duygularını, düşüncelerini, davranış biçimlerini, hayat görüşlerini, yaşam tarzlarını, sanat anlayışlarını ve ahlaki değerlerini hatta örf/adet ve geleneklerini kapsayan geniş bir kavramdır. Bir arada yaşamak belirli toplumsal kuralları doğurmuştur ve bu toplumlar tarafından yazılı olmayan kurallar, bir nevi toplumların kendi aralarında imzalanmamış yazılı olmayan gizli bir anlaşma gibi kabul edilmiştir.

Tüketim kültüründe medya araçlarının etkin rolü, insanların tüketim faaliyetlerine yön vermekte ve kitle iletişim araçları sayesinde, insanların tüketim alışkanlıklarını sürekli yenilenmektedir. Tüketimin devamlılığını sağlamak için reklamlar, birçok üründe bilinçli olarak kadın ve erkek cinsiyet ayrımını göz önünde bulundurarak ürün tanıtımlarını yapmaktadır. Kadın ve erkek bedeni bu amaca gerçekleştirmede için sektör tarafından daima kullanılmaktadır.

Tüketimde en önemli unsur, ihtiyaç olmayan ürünlerin dahi bir ihtiyaçmış gibi satın alınmasını sağlamaktır. Bu isteğin yaratılmasında cinsiyet ile baştan

Tüketim Kültürü Bağlamında Reklamlarda Kadın ve Erkek İmgesi

çıkartma/cezbetme oldukça önemlidir. Kadın dişiliğini ve erkeğin ideal vücudunu kullanarak tanıtımı yapılan ürünlerin reklamlarında; kadına çekici, güzel, bakımlı, kusursuz bir vücuda sahip evinin hanımı olma rolü verilirken, erkeğe ise güçlü, kuvvetli, erk sahibi olma rolü biçilmiştir. Bu rolleri benimseyen kadınlar ve erkekler, toplum tarafından benimsenen, saygı gören bireyler olarak kabul edilirler.

Reklam filmleri, tüketicinin gerçek yaşam koşullarını göz önünde bulundurulmadan kurgulanmakta ve gerçekten çok uzak bir algıyla çekilmektedir. Reklam senaryolarında yer alan; her metin, her imaj, her mekan gerçek hayattan uzak bir şekilde montajlanmıştır. İnsanlar, bu kurgunun algısal merkezini oluştururlar.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Baudrillard, J. (2004). *Tüketim Toplumu*. Ayrıntı Yayınları.
- Bardwick, J. & Schumann, S. (1967). *Portrait of American Men and Women in Tv Commercials*. Iowa: State University Press.
- Cevizci, A. (2010). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık,
- Demir, N. K. (2006). Kültürel değişimlerin reklamlarda kadın ve erkek rol modellerine yansması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 285-304.
- Elden, M. (2004). *Reklam Yazarlığı*. İletişim Yayınları.
- Emirhan, K. (2015). Giyim alışkanlıklarında toplumsal cinsiyetsizliğe doğru. *Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü I. Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı*, 98-114.
- Papatya, N. (2008). İmgesel benlikler ve tükenmişlik üzerinden markalaşma: Düşlerle Gerçekleri Arayış Bağlamında Satılık Mutluluklar. *Pİ Dergisi*, 2(24), 25-29.
- Püsküllüoğlu, A. (2006). *Türkçe Sözlük*. Can Yayınları.
- Rutherford, P. (1996). *Yeni İkonalar Televizyonda Reklam Sanatı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Sayar, A. (1976). *Veblen ve Göstermelik Tüketim*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi.

Timisi, N. (2004). Reklamların kadınlar üzerindeki etkileri, *Reklamların İzleyiciler Üzerindeki Etkileri Paneli*. RtüK Yayın No:10. (1.Baslı).

Topçuoğlu, N. (1996). *Basında Reklâm ve Tüketim Olgusu*. Vadi Yayınları.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yüksel, N. A. (2006). Otomobil reklamlarında yerleşik toplumsal cinsiyet kalıpları: Türkiye'de yayınlanan televizyon reklamları üzerine bir çalışma. *Selçuk İletişim*, 4(2), 115-124.

<https://irendemirblog.wordpress.com/2018/12/03/reklamlardaki-kaliplasmis-cinsiyet-rolleri/>, Erişim tarihi: 18.02.2021

<https://www.hurriyet.co.m.tr/gundem/ev-isi-yoksa-tazminat-26928672>, Erişim tarihi: 18.02.2021

<https://www.youtube.com/watch?v=dwj5utWJqN0>, Erişim tarihi: 20.02.2021

<https://www.youtube.com/watch?v=EF0XHi4VLGE>, Erişim tarihi: 28.02.2021

<https://www.haberler.com/dondurma-keyfi-cinsel-hazza-karsi-5990314-haberi/>, Erişim tarihi: 28.02.2021

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Culture is a wide concept that covers the lifestyles, behavior patterns, sense of art, affection and ways of thinking, and even unwritten laws and traditions of the societies formed/created by civilizations. This concept, which was created by human beings, emerged as a result of people's communal life. Unwritten rules constitute integrity and they are somehow considered unsigned, secret agreements among societies. In this regard, all characteristics of the society are significant in the formation of its self identity. Common cultural values created by the society also determine their consumption behaviors. In the consumption culture, everything is exposed to consumption, and common cultural values in the society somehow oblige such consumption. Advertisements published as consumption elements contain genders to be taken as models by adults and little children. Advertisement sector renews people's consumption behaviors all the time thanks to mass media and female and male bodies are always used in the sector to this end. This study will define culture and examine what kind of behavior patterns consumption culture creates on consumers through the effect of advertisements. As one of the qualitative research methods, document review/literature scanning method was preferred, and culture,

consumption culture, images of woman and man shall be explained through discussion in the light of the information obtained as a result of the research.

Methods: This study will define culture and examine what kind of behavior patterns consumption culture creates on consumers through the effect of advertisements. As one of the qualitative research methods, document review/literature scanning method was preferred, and culture, consumption culture, images of woman and man shall be explained through discussion in the light of the information obtained as a result of the research.

Result: Culture emerged as a result of civilizations' living together ages ago. Culture is a wide concept that covers the emotions, thoughts, behavior patterns, world-views, lifestyles, sense of art, moral values and even unwritten laws and traditions of civilizations. Communal life resulted in certain social rules and unwritten laws were considered an, unsigned secret agreement of the societies.

Society's culture is formed as a result of individuals' habits. Peoples' consumption habits ended in the formation of the consumption culture. In consumption culture, everything is exposed to consumption, and common cultural values in the society somehow oblige such consumption.

The active role of mass media in consumption culture shapes people's consuming activities and their consuming behaviors are constantly renewed thanks to mass media. To ensure continuity in consumption, advertisements make their product promotions thereby consciously considering female and male gender gap in many products. Female and male bodies are used by the sector to this end all the time.

Enabling the purchase of unnecessary products as if they are necessary is the most significant factor in consumption. Tempting/seducing through gender is quite important in creating that desire to purchase. In the advertisements of the products promoted by using femininity and ideal male body, the woman is given the role of an attractive, beautiful, well-groomed housewife with a perfect body while man is given the role of a strong, powerful and energetic man. Women and men adopting such roles are considered individuals accepted and respected in the society.

Commercial films are built without considering consumers' living conditions and they are taken with a perception which is really far from reality. Each text, each image, each setting used in commercial scenarios is assembled far from the real life. And people are in the perceptive centre of that fiction.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49173>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 02-02-2021
Kabul Tarihi: 21-03-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 02-02-2021
Accepted: 21-03-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Laçınbay, K. (2021). Plastik Sanatlar ve Psikoloji İçin Ortak Bir Buluşma Noktası: Sanat Motivasyonu. *Journal of History School*, 51,1226-1245.

PLASTİK SANATLAR ve PSİKOLOJİ İÇİN ORTAK BİR BULUŞMA NOKTASI: SANAT MOTİVASYONU

Kerim LAÇINBAY¹

Öz

Sanat; kişinin problem çözme becerilerine katkı sağlayan, yaratıcılığını geliştiren ve ona kendini ifade etme imkânı sunan en önemli araçlardan biridir. İnsana ait değerlere ve kavramlara sanat nesnelere aracılığıyla somut bir ifade ve temsil ortamı hazırlar. Zengin ve estetiğe dayalı bir iletişim yelpazesini içinde barındırır. Psikoloji ise; algı, tutum, motivasyon gibi insana dair özellikleri inceler. Sanat, duygu, algı, yaratıcılık ve motivasyon gibi kavramlarını sanat nesnelere aracılığıyla dolaylı göstergelere dönüştürürken; psikoloji, bu kavramları ölçme araçları aracılığıyla doğrudan bilimsel olarak inceler. Bu bakımdan her iki alan birbirleriyle yakın bir ilişki içindedir. Sanat ve psikoloji arasındaki karşılıklı ilişki, sanatı üretenler ile izleyenlerin sanat nesnelere karşı gösterdikleri tutum ve anlamlandırma arayışının bulunduğu noktada daha da belirginlik kazanır. Burada; algı, motivasyon, yaratıcılık ve yetenek kavramları her iki disiplin içinde önemlidir. Her iki alanın bulunduğu ortak disiplin ise, sanat psikolojisidir. Bu disiplin, sanat özelinde psikoloji temelli kavramları içinde barındırır. Bunların en önemlilerinden birini ise, sanat motivasyonu kavramı oluşturmaktadır. Bu çalışmada, psikoloji temelli motivasyon kavramının kuramsal açıklamaları üzerinden, sanat motivasyonunun sanatçı ve sanat izleyicisi üzerindeki önemini ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Sanat ve psikoloji alanlarındaki ele alınan kuramsal çalışmalar aracılığıyla

¹Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, kerimlacinbay@ohu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1510-6265.

Plastik Sanatlar ve Psikoloji İçin Ortak Bir Buluşma Noktası: Sanat Motivasyonu

ulaşılın bilgiler çerçevesinde, sanat motivasyonun sanatı yaratanlar ile sanat izleyicileri üzerinde çok önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Plastik Sanatlar, Resim, Sanat Motivasyonu, Estetik, Sanat Psikolojisi.

A Common Meeting Point for Plastic Arts and Psychology: Art Motivation

Abstract

Art is one of the most important instruments that improves one's creativity, contributes to problem solving skills, and offers the opportunity to express oneself. It prepares an environment of concrete expression and representation for human values and concepts through its objects. It contains a rich and aesthetically based communication spectrum. As for psychology, it examines human characteristics such as perception, attitude, and motivation. While art transforms the concepts of sense, emotion, and motivation into indirect indicators through art objects; psychology examines the concepts scientifically directly through measurement tools. In this regard, both fields have a close relationship with each other. The mutual relationship between art and psychology becomes even more evident at the point where artists and art audiences show their attitudes towards art objects and the search for meaning. At this point, the concepts of perception, motivation, creativity, and talent become important for both disciplines. The mutual discipline where these two meet is the psychology of art. This discipline involves psychological concepts in terms of art. One of the most important concepts of the psychology of art is the art motivation. In this study, it was aimed to determine the importance of art motivation for artists and art audiences based on the theoretical explanations of psychological motivation. To achieve this goal, the literature review method was used in this study. Within the framework of the information obtained through theoretical studies in the fields of art and psychology, it has been concluded that art motivation has a crucial importance for the creators of art and art audiences.

Keywords: Plastic Arts, Painting, Art Motivation, Art Psychology, Aesthetic.

GİRİŞ

Sanat, yaratıcılığı geliştiren ve içsel olarak yeni dinamikleri kuran, çoğu zihinsel problemin çözülmesine katkı sağlayan en önemli araçlardan biridir. Psikoloji ise, insan zihnini ve davranışlarını inceleyen bilimdir. Sanat, insanların dokunduğu, işittiği veya gözlemllediği şeylere sanat nesnelere aracılığıyla anlam ve değer vermek için çalışır. Tutum, davranış, yetenek ve yaratıcılık gibi kavramlar psikolojinin başlıca çalışma konuları arasındadır. Özgün bir çalışma konusu ve çok yönlü bir terim olarak motivasyon da, psikolojinin başat araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır. Psikolojinin çalışma alanı olan bu kavramlar,

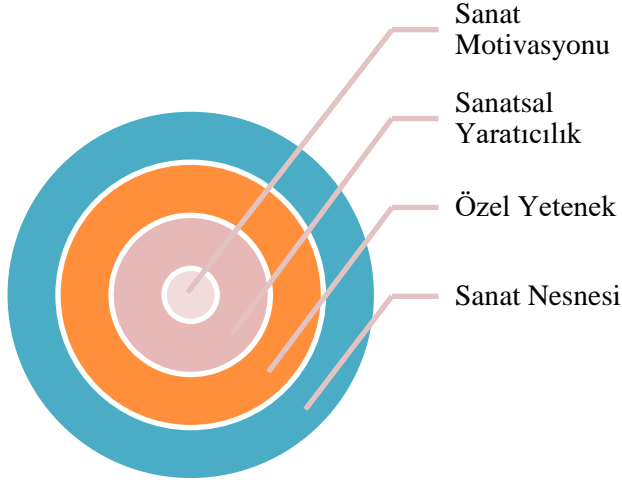
sanat açısından da oldukça önemlidir. Sanat; bu kavramları sanat nesnelere aracılığıyla somut göstergelere dönüştürürken; psikoloji bu kavramları ölçme araçları aracılığıyla inceler. Bu bakımdan her iki alan birbirleriyle yakın bir ilişki içindedir. Her iki alanın bulunduğu ortak disiplin ise, sanat psikolojisidir. Sanat psikolojisi, özellikle yapısal ve çevresel psikoloji olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Birincisi, sanat üretimi veya sanat eseri ile iletişim sırasında aklın özelliklerini ifade eder. İkincisi çevresel koşullar ve birbirleri üzerindeki karşılıklı etkileri ile ilgilidir (Naader ve Moosa, 2012). Bu disiplin, sanat özelinde psikoloji temelli kavramları içinde barındırır. Bunların en önemlilerinden birini ise, sanat motivasyonu kavramı oluşturmaktadır. Sanat ve psikoloji arasındaki karşılıklı ilişki, sanatı üretenler ile izleyenlerin sanat nesnelere karşı gösterdikleri tutum ve anlamlandırma arayışının bulunduğu noktada daha da belirginlik kazanır. Sanatçı ve izleyicisinin sanat nesnesi karşısında bir araya gelişleri beraberinde bir görsel iletişimin ve estetik deneyimin kapılarını aralar. Sanatçı ve izleyici sanat nesnesine yönelik motivasyon kaynaklı bir ilişki kurarlar. Her iki tarafın estetik algıları, kaygıları, tavırları ve deneyimleri farklı olsa da onları bir araya getiren şey sanat motivasyonudur.

Sanat ve psikolojinin temelinde insan vardır. İnsanın (sanatçının) kendini ifade biçimi her ikisi içinde temel veri kaynağıdır. Sanat nesnelere sanatçılar bakımından sanatsal bir veri; psikologlar açısından ise, bilimsel bir veriye dönüşebilir. Bu nesnelere üzerinde çeşitli duygu durumları ve mesajlar doğrudan veya dolaylı olarak gözlemlenebilir. Korku, inanç, sevgi, arzu gibi psikolojik kavramlar sanat nesnelere insan eliyle yapılan ilk çizimlerden günümüze kadar hep var olmuştur. Örneğin, Paleolitik dönemde ilkel insanların mağara duvarlarına büyü ve din amaçlı yaptıkları çizimler; Antik Mısır'da ebedi, sürekli ve kutsal olanı ifade etmek için büyük tapınaklarda bulunan çizimler çeşitli duygu ve inanç durumlarının birer motivasyon kaynağı olarak kullanılmasıyla ortaya çıkmış psikolojik temelleri olan tarihi belgelerdir.

Sanat ve psikoloji konusu Antik çağ filozoflarından beri karşılıklı bir ilişki içindedir. Bunlardan ilkinin düşünce tarihinin en önemli isimlerinden Aristoteles ortaya koymuştur. Aristoteles'in mimesis (yansıtma) ve katharsis (arınma) kavramları sanat ve psikoloji ilişkisi açısından önemlidir. O, insanın sanat nesnesini ortaya koymasındaki temel motivasyon kaynağını mimesis; bu işin sonucundan ortaya çıkan duygu durumunu ise, katharsis olarak açıklar. Aristoteles katharsisi, sanat yoluyla duyguların boşaltımı, kişinin estetik deneyimler aracılığıyla olumsuz duygularından arınması olarak kullanmıştır (Bağır, 2018, s.44). Sanatın psikolojik açıdan uygulaması veya sanatın psikolojik olarak incelenmesi ise, ilk kez Avusturyalı bilim insanı Sigmund Freud tarafından yapılır. Freud, sanatçı psikolojisine ve sanat eserlerinin izleyiciler üzerindeki

psikolojik etkilerine doğrudan dikkat çeker (Naader ve Moosa, 2012). Sanat nesnelerinin iç yüzünü anlamayan bir izleyicinin, onu beğenmeye veya beğenmemeye hakkının olmadığını belirtir. Freud, sanat eserlerinin yalnızca bir us (akıl) ürünü olmadığını, sanatçının psikolojik durumunun da önemli bir göstergesi olduğuna vurgu yapar (Freud, 200, s.137 -138).

Sanat nesnesinin varoluş sürecinin temelinde yaratıcılık; yaratıcılığın ortaya çıkışında ve yaratıcı düşünme faaliyetlerinin devam ettirilmesinde ise, motivasyonun (isteklendirmenin) çok önemli yeri vardır. Motivasyon, yaratıcılık sürecinin merkezinde yer alır ve motivasyonun yaratıcılık üzerindeki etkisini anlamak için önemli miktarda araştırma yapılmıştır (Nakamura ve Csikszentmihalyi, 2003). Motivasyon; duyguları bir amaç doğrultusunda toparlayabilme, dikkat edebilme, kendini harekete geçirebilme, kendini yönetebilme ve yaratıcılığa yön verme için gereklidir (Serinkan, 2012, s.158). Motivasyonun temelinde umut etmek, başarıya inanmak ve mücadele etmek vardır. Sanatçılar için sanatsal yaratma süreci; istek, azim, çaba ve devamlılık gerektiren bir süreçtir. Sanat motivasyonu bu süreci tetikleyen ve aktif hale getiren temel gücü temsil etmektedir. Sanat nesnesi; motivasyon, yaratıcılık ve özel yetenek gibi psikolojik kavramları temele almaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Sanat Nesnesinin Temelindeki Psikolojik Kavramlar.

Motivasyon ile ilgili alanyazın incelendiğinde; sosyal bilimler, sağlık bilimleri ve fen bilimleri alanlarının hemen hepsinde motivasyonun kavramsal öneminin ortaya konulduğu ve etkilerinin araştırıldığı çalışmalarla sıklıkla karşılaşmak mümkündür. Sanat ve motivasyon kavramları ile ilgili alanyazın incelendiğinde ise, henüz çok fazla araştırmanın yapılmadığı dikkati

çekmektedir. Disiplinler arası çalışmaların ve araştırmaların yaygınlık kazandığı günümüzde sanat motivasyonu kavramının sanat ve sanatçı özelinde de önemini ortaya koymak ve sanat araştırmacıları ile sanat okuyucularının bu kavram üzerindeki farkındalıklarını artırmaları açısından oldukça önemli olduğu düşünölmektedir.

YÖNTEM

Betimsel modelde hazırlanmış olan bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden literatür (alanyazın) taramasına dayalıdır. Grant ve Booth (2009) bu yöntemi, alanyazın inceleme çalışmalarında kullanılan başlıca inceleme türlerinden biri olarak ifade etmişlerdir. Literatür taramalarında genellikle belirli bir konu ile ilgili son zamanlarda yapılmış çalışmalara yer verilerek elde edilen bulgular çeşitli kavramlar veya temalar altında sunulur (Grant ve Booth, 2009, s.97).

BULGULAR ve YORUM

Sanat ve Psikolojinin Ortak Kavramı Olarak Motivasyon

Motivasyon kelimesine etimolojik olarak bakıldığında, Fransızca kökenli bir kelime olup, güdüleme veya isteklendirme anlamıyla Türkçe’de kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2021). Motivasyon; insanların istek, arzu ve ihtiyaçlarını kapsayan genel bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Motivasyon sayesinde birey uyarılmakta ve davranışını belirli bir amaca doğru yöneltmektedir (Cücelođlu, 2000, s.230). Motivasyon, öğrenmenin ve üretmenin anahtar kavramlarından birisidir. Motivasyon bir hedefe yönelik davranışın başlatılması ve istekli, çok yönlü ve dinamik bir biçimde bu davranışların devam ettirilmesi sürecidir. Kişinin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçları, önceki deneyimleri ve çevresel değişkenlerden etkilenir (Schunk, Meece ve Pintrich, 2014, s.5). Motivasyon bir amaca ulaşmak ve hazzı elde etmek için eylemde bulunma isteği veya eğilimidir (Ulusoy, 2011, s.508). Motivasyon, insan hayatının sürdürülebilmesi için en temel faktördür. Bir hedefi gerçekleştirmek için enerjiyi yönlendiren doğal süreçtir (Włodkowski, 2008, s.1). Motivasyon insanların hedefledikleri şeylere ne kadar aktif çaba gösterdiklerini ortaya koyar. Ayrıca motivasyon, basit bir yapıdan ziyade, çok boyutlu bir yapıyı temsil etmektedir (Ryan ve Deci, 2000).

Yılmaz (2010, s.200)’a göre, sanat motivasyonu ile kişi araştırır, keşfetme arzusu yüksektir, öğrendiğinden keyif alır ve keyif aldığını uygular,

uygulamadaki istikrarında kararlıdır ve sonuca gitmede ısrarlı davranır. Dolayısıyla motivasyon, öğrenme ve üretme için en temel gereksinimlendendir.

Motivasyon ile ilgili tanımlardan hareket ile sanat motivasyonu; kişinin sanat etkinlikleri gerçekleştirmeye istek duyması, bu isteği ilgili etkinlik boyunca sürdürmekten keyif alması ve ortaya çıkan üründen haz alma sürecidir (Yılmaz, 2010, s.201; Laçınbay, 2020).

Sanatçı Bakımından Sanat Motivasyonunun Önemi

Plastik sanat eserleri; onu ortaya koyan öznenin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerinin dolaylı bir göstergesidir. Kişinin zihinsel donanımı, duygu durumu ve kabiliyeti ortaya koyduğu sanat nesnelere aracılığıyla gözlemlenebilir. Sanat nesnesindeki ifade gücünün etkisini belirleyen temeldeki iki şey onu ortaya koyan öznenin sanat motivasyonu ve estetik tavrıdır. Sanatını icra eden öznenin yaratma sürecine başlamasına, devam ettirmesine ve ortaya koyduğu üründen haz almasına sanat motivasyonu yön verirken; onun estetik tavrı, eseri ele alım biçimini şekillendirmektedir.

Öznenin sahip olduğu sanat motivasyonunun düzeyi, onun ortaya koymayı hedeflediği sanat nesnesinin oluşum süresini ve sürecini, niteliğini, eserin estetik kimliğini etkileyebilir. Sanat motivasyonu yüksek bir birey yaratmaktan keyif alır ve onun yaratma sürecinde devamlılık vardır. İlham kaynağını sahip olduğu içsel güç ile doğrudan kendisi belirler. Sanat motivasyonu düşük bir birey ise, dışsal motivasyon kaynaklarına ihtiyaç duyarak sanatsal yaratım sürecini ve çalışma istikrarını kendisi tam olarak yönetemez. Çeşitli dışsal motivasyon kaynaklarına ihtiyaç duyar. Sanat eserinin ortaya koyulabilmesindeki temel duygu ise, sevgidir. Bu sevgi, sanat sevgisidir ve sanatçının içsel motivasyonunu doğrudan tetikler. İçsel olarak motive olmuş insanlar genellikle kendi aktivitelerini eğlenceli veya bir tür oyun olarak görürler. Dışsal olarak motive edilmiş kişiler için ise, bu durum bir görev gibi algılanabilir (Amabile, 1983; Hennessey, 1999). Sanat nesnesi sanatçı için bir görev olmanın çok ötesinde çok daha kuvvetli bir bağa sahiptir. Dolayısıyla, iyi bir sanatçının aynı zamanda içsel sanat motivasyonu yüksek bir birey olması beklenir.

Sanat motivasyonu yüksek, ancak estetik algısı ve tavrı belirli bir olgunluğa ulaşmamış bireyler için durum çok farklıdır. Öznenin sanata olan yaklaşımını belirleyen estetik tavrı, ortaya koymayı hedeflediği eserin plastik niteliği açısından önemlidir. Örneğin, amatör biçimde veya hobi olarak plastik sanatlarla ilgilenen bir birey için çizim, boyama veya yontu faaliyetleri eğlenceli ve dinlendirici bir etkinlik olarak düşünülebilir. Sanat faaliyetine bu açıdan dâhil

olan bireyler için süreç bir anlamda terapi etkisi oluşturabilir. Diğer yandan, sanatı profesyonel anlamda uygulamaya koymayı hedeflemiş ve hayatının merkezine almış bir sanatçı için ise, durum çok farklıdır. Sanatçı için yaratma yüzeyi; onun kendini ifade sahası, düşünsel muhakeme alanı ve onun içsel yolculuğunun somut psikolojik göstergelere dönüştüğü alanlar olarak düşünülebilir (Bolla, 2012, s.14). Sanatçı bu iş ve eylemleri yapıp eser oluştururken genellikle sanatsal olarak bir derdi, sorunu çözme çabası içindedir. Bu bakımdan bir sanat nesnesi ortaya koymaya çalışan öznelerin estetik tavırları, sanatsal yaklaşımları ve hazırbulunuşluk düzeyleri onların içsel motivasyonlarının temel belirleyicileri arasındadır. Sanat nesnesi ortaya koymayı amaçlamış bireylerde motivasyon kaynaklarının öncelikli belirleyicisi bu ihtiyaçlardır.

Sanatçılar için yaratma sürecinin başlayıp başlamadığını, bu sürecin hangi yolu izlediğini ve ne zaman biteceğini onların sanat motivasyonlarının düzeyi belirler. Bütün sanat alanlarında olduğu gibi, plastik sanatlar alanlarında da motivasyonun sanatsal yaratmanın başlaması ve sanatsal yaratımın sürdürülebilirliği açısından önemi büyüktür. Sanatçıların sanatsal yaratma sürecinin başlamasından, sanat nesnesinin varoluşuna kadar motivasyonun temel bir yeri ve önemi vardır. Platon, bu durumu “sanatçının sönmez aşkı” olarak ifade eder (Yetkin, 1972, s.17). Bu bakımdan sanat nesnesi, temelinde sanatçının sanat motivasyonunu, sanatsal yaratıcılığını ve yeteneğini içinde barındıran somut psikolojik göstergedir. Sanat motivasyonu, özel yeteneği de içine alan ve sanatsal yaratım sürecinde tüm zihinsel faaliyetlere yön veren dinamik bir güce sahiptir. Bu anlamda özel yetenek bireysel bir yeterlik iken, sanat motivasyonunun daha yaygın bir etki gücü vardır.

Sanatsal yaratım, yeni bir deneysel veya düşünsel süreci içinde barındırır. Bu sürecin temelinde öğrenme ve üretme arzusu vardır. Zaman zaman bunlara sergileme (sunma) isteği de dâhil olur. Sanatçı için her sanatsal yaratım yeni bir kültürlenme ve öğrenme faaliyetidir. Öğrenme sürecinde motivasyonu etkileyen ve motivasyonun yönünü belirleyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlar; algılama yeteneği, çaba gösterme, gerçek hedeflere yönelme, amaca odaklanma, öz-yeterlik ve kendini denetleme gibi becerilerdir (Garcia ve Pintrich, 1995). Sanatsal yaratma sürecinde de bu faktörler ön plandadır. Kişinin sanatsal yaratımı onun algılama kapasitesinin ve biçiminin, göstermiş olduğu çabanın, amacına ulaşma sürecinde verdiği emeğin kendi yeteneklerinin farkında oluşunun bir sonucu olarak ortaya çıkar (Laçınbay, 2020).

Sanat İzleyicisi Bakımından Sanat Motivasyonunun Önemi

Sanat; sanatçısı ve izleyicisi bakımından kişinin kendisini tanımasını katkı sağlar ve ortaya çıkan sonucu başkalarına iletebilmenin harika bir yoludur (Batton ve Armstrong, 2013, s.47). Sanat nesnesi potansiyel izleyicinin görsel deneyimini öngörerek belli bir görme tarzı içinde meydana getirilir. Bir anlamda sanat izleyicisinin motivasyonunu sanat nesnesi ile olan ilişki belirleyici rol oynar (Eco, 2017, s.137). Sanat nesnesiyle karşı karşıya gelen sanat izleyicisi (alıcı), sanatçının yaratma sürecindeki heyecanını paylaşan kişidir. Alıcı, beğendiğine yönelir. Güzele yönelmek alıcı için bir mutluluk kaynağıdır. Sanatçının ve alıcının dünyası güzelin özünde birleşir (Özel, 2014, s.42). Beğenin ardındaki psikolojik mekanizmayı kavramak, güzel bulduklarımızla ilgili fikrimizi kesinlikle değiştirecek değildir. Beğenilen şeylerin gerekçelerini izleyiciden öğrenmek aslında beğenmedikleri şeylerin de cevabını oluşturur. İnsanların hangi gerekçe, yoksunluk veya bakış açısıyla bir nesneyi güzel bulduklarını tespit etmek önemlidir. Ancak o zaman onların deneyimleri ve heyecanları ile tam olarak empati kuramamız dahi nitelikli biçimde gözlemleyebileceğiz, anlayabileceğiz duruma gelinebilir (Batton ve Armstrong, 2013, s.37).

Bir sanat nesnesini güzel bulma veya diğer bir ifadeyle beğenme anlayışı zihinsel bir filtreden geçmediğinde basmakalıp bir anlayıştır. İzleyicinin sanat nesnesine karşı bakışındaki alışkanlıkları deneyimlerini belirleme konusunda işe yarayabilir ancak bir sanat nesnesi üzerinde estetik bir eleştiri niteliği taşımaz. Sıradan ve dayanakları olmayan öznel değerlendirmeler sanat nesnesine katkı sağlamaz (Özel, 2014, s.43). Bu bakış açısından uzaklaşıp sanat nesnesinin ön yapısı ve arka yapısı birlikte ele alındığı zaman yapılan değerlendirme anlam kazanır.

Özel (2014, s.44), estetik olan (sanat nesnesi) ile izleyici olarak ilişki kurmanın üç temel yolu olduğunu belirtir. Bunlar şu şekildedir:

- *Sanatsever*: Sanattan hoşlanma imkânı verildiğinde sanatla ilişki kurmaktan haz duyan, mutlu olan kişidir.

- *Alıcı*: Kendi iradesiyle sanatı takip eden kişidir. Bu kişi sadece karşılaştığı sanat nesneleri üzerinde kanaat bildirir. Örneğin bir resmi çok beğendiğini ifade eder; ancak bir başka eser ile karşılaştırma yapamaz. Karşılaştırma yapabilecek birikime sahip değildir.

- *Suje*: Kendi isteğiyle sanat nesnesiyle birebir iletişim kurabilen kişidir. Bu kişi sadece sanat eserini beğendiğini ifade etmekle yetinmez. Neden beğendiğini de kıyaslamalar yaparak anlatabilir.

Yukarıda bahsi geçen tanımlardan hareketle, bu üç tip sanat izleyicisinin sahip oldukları motivasyon tiplerinin birbirinden farklı oldukları söylenebilir. Sanatsever için, öncelikle dışsal motivasyon kaynaklarına ihtiyaç duyan profil olduğu anlaşılmaktadır. Alıcı, içsel sanat motivasyonuna sahip olmakla birlikte motivasyonunu istikrarlı bir şekilde sürdürüp araştırma ve öğrenme sürecini tam olarak tamamlayamamış bir profil sergilemektedir. Suje ise, içsel motivasyonu en yüksek dolayısıyla en nitelikli sanat izleyicisi profili sergilemektedir. Sujenin sanat nesnesi üzerinde yaptığı değerlendirmeler sanat eleştiri bakımından çok daha nitelik taşımaktadır. Suje durumundaki bir izleyici nitelikli eleştiri becerisine sahiptir. Sanat nesnesi üzerinde yapılacak her türlü yorum aslında bir eleştiridir. Sanat nesnesi ile karşılaşan bu izleyici profilleri için sanat nesnesi somut varlığının yanında bir düşünselliği ve duygusallığı temsil etmektedir.

Sanat nesnesi ile karşılaşan izleyici, estetik bir deneyime maruz kalır. İzleyici için, sanat nesnesini takip etme ve ona ulaşma isteğinin temelinde bu motivasyon bulunmaktadır. Tiyatro seyircisinin oyunu izlemeden önce oluşturduğu merak, izlerken oyuna karşı sahip olduğu dikkati, oyunun sonucundaki aldığı haz veya hazzsızlığın sonucu ortaya çıkan estetik deneyimi onun bir sonraki sanat motivasyonu üzerinde etkili olabilir. Bir konser dinleyicisi, sergi izleyicisi için de durum böyledir. Kişiler estetik deneyim yaşamak için bu etkinlikleri takip ederler. Estetik deneyim insan için önemli bir ihtiyaçtır.

Sanat izleyicisi estetik haz aldığı sanat nesnesine ilgi duyar. Sanat galerilerini veya müzeleri ziyaret etme isteğinin temelinde genellikle estetik bir deneyim kazanma arzusu vardır. Sanat izleyicileri açısından bu durum önemli bir motivasyon kaynağıdır. Bu deneyime katılan izleyicinin kendi iç gerçekliğini yaratıcı şekilde ifade edebilmesine olanak tanırken aynı zamanda dış dünya ile olan ilişkilerini anlamlandıracak bir duygudaşlık halinin oluşumuna kılavuzluk yapar. Bu anlamda sanatsal etkinlik sanatçı ve izleyicisi bakımından bir duygudaşlık faaliyetidir (Çelikcan, 2018, s.103-104). Theodor Lipps kişinin kendini bir nesnede kaybetmesi olayını estetik haz; o eserden zevk almayı sağlayan duyguya ise, estetik empati adını vermiştir. Yakın tarihimizde sanat eserlerinden çok yüksek düzeyde estetik haz alıp psikolojik olarak kişilerin anlık kendinden geçme durumları da tespit edilmiştir. Yoğun biçimde estetik unsur ile bir araya gelme durumunda kişilerde haz aşımından kaynaklı bir sendrom ile karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Bu duruma, Stendhal veya Floransa Sendromu adı verilmiştir (Amanicio, 2005, s.1109).

Sanatın İşlevine Katkı Aracı Olarak Sanat Motivasyonu

Batton ve Armstrong (2013, s.7), belirledikleri sanatın yedi işlevi ile sanatçının sanat nesnesi ortaya koyma sürecindeki yedi temel psikolojik durumu nitelendirmektedirler. Bunlar sırasıyla: hatırlama, umut, elem, yeniden dengeyi sağlama, kendini anlama, büyüme ve takdirdir. Bu kavramlar aynı zamanda sanatçının ve sanat izleyicisinin motivasyonları ile örtüşmektedir. Sanatçı ve izleyici motivasyonuna bu kavramlar yön verebilir.

1. Hatırlama

Yazmak ve resmetmek hatırlamak için önemli eylemlerdendir. Batton ve Armstrong (2013, s.7) bu durumu Jean-Baptiste Regnault genç bir kadının çoban sevgilisinin portresini çizerken (Görsel 1) betimlediği bir eser üzerinden örneklendirmektedir. Bu resimdeki kadın figürü kaybetme korkusuyla yanmış bir sopanın ucuyla sevgilisinin bir mezarın üzerine düşen silüetinin resmini çizmektedir. Bu, onların ayrılışının resmidir. Kadın, sevgilisi gittikten sonra çizdiği silüet aracılığıyla onu hatırlamak ister.

Bir sanat eseri, değerli ancak yakalaması zor şeyleri öne çıkardığında başarılı addedilir. Sanatçı ve izleyici bakımından hatırlama arzusu bir sanat motivasyonu kaynağıdır.

Görsel 1. Jean-Baptiste Regnault, Genç Korşnthoslu Dibutades Çoban Sevgilisinin Portresini Çizerken, 1876.

2. Umut

Sanatçının ve sanat izleyicisinin sanat motivasyonlarını belirleyecek kavramlardan birini umut oluşturmaktadır. Özne konumundaki sanatçı ile izleyici konumundaki sujenin sanat nesnesinden beklentileri vardır. Sanatçı, yaratma sürecine temelde bu his ile başlar, eserini ortaya çıkardıktan sonra da yaşayan bir nesne olarak yapıta yönelik sujenin umudu boy gösterir. Umut kavramı her ikisi açısından da çok önemlidir.

Umut kavramı, derinlemesine felsefi bakış açısı gerektirir. Onu tanımlamak, yorumlamak, dayanak oluşturmak, varlığını ifade etmek felsefenin; bu kavramın insanın iç dünyasındaki yerini açıklamak ise psikolojinin işidir. Umut kavramı sadece felsefi ve psikolojik olarak açıklandığında kavramın içinin yalnızca kuramsal olarak doldurulduğu görülür. Umut kavramını betimlemek, onu görünür kılmak, hissettirmek ise sanatçının işi olmuştur (Dağlı ve Aypek Arslan: 2020, s.3).

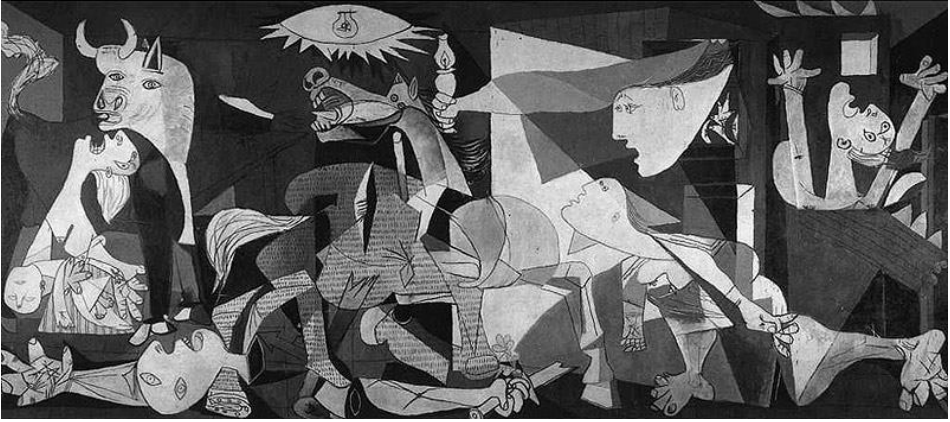
George Frederic Watts'ın en lirik ve unutulmaz eserlerinden biri olan "Umut" (Görsel 2) çalışması bu başlık için iyi bir örnek olabilir. Watts, bu eserde batmak üzere olan bir kürenin üzerinde gözü bağlı biçimde kırık bir liri çalan kadın figürü betimler. Watts'ın odak noktası olan Sembolizm'e ait bu eseri ile ilgili açıklamasında: "Lirin, tüm telleri kırılmış ama bir tanesi küçük küçük çingirdama içindedir. Figür, o tel ile mümkün olan tüm müziği elde etmeye çalışıyor ve tüm dikkatiyle küçük sesi dinliyor." diye umut kavramını görünür bir olgu haline getirmeye çalışmıştır. Eserine adını verdiği umut kavramı onun için; konunun, biçimin, çizginin ve şeklin ötesinde uzanan büyük anlam derinliğini ifade etmektedir (Url 1).

Görsel 2. George Frederic Watts, Hope (Umut), 1886.

3. Elem

Gerçek bir sanat eseri aynı zamanda tarihi bir belgedir. Tarihte karşılaşılan bu kavramın birçok farklı sanat disiplininde tema veya ilham kaynağı olarak kullanıldığı görülür. Elem; şiirde, romanda, sinemada, müzikte, tiyatrodada ve resimde tarihte sıkça işlenmiş bir konudur. Sanatçılar elem kavramını, bir kavram olmanın ötesine taşıyarak yükledikleri manâ ile eserlerinde somutlaştırıp, doğrudan veya süblime edilmiş mesajlarla izleyici ile karşılaştırmaktadır. Sosyolojik ve psikolojik bir varlık olarak sanatçının duygu durumunda karşılaştığı zorluklar onun eserlerine güç katar. Örneğin, ünlü İspanyol sanatçı Pablo Picasso'nun yakın dönem dünya sanat tarihine damgasını vuran ve hemen herkes tarafından bilinen Guernica adlı eseri (Görsel 3) için sanatçı, motivasyon kaynağını şöyle açıklar: “Hitler’in uçaklarının gücünü denemek amacıyla İspanya’da bulunan Guernica kentini bombaladığı duyan bir İspanyol iseniz ağlarsınız; eğer bir ressamsanız bu durumu resmedersiniz”. Burada, Picasso'nun sanat motivasyonunu vahşetten duyduğu acı oluşturmaktadır. Eserde; acı, umut, barış, korku duyguları vurgulanmaktadır. Bu eser, duyguları ifade ediş biçim yönünden savaş karşıtlığının dünyadaki önemli temsilleri arasında yer alır. Sanatçı için temelde acı duygusu onu harekete geçirecek bu eseri yapmaya yöneltmiştir. Bu duyguyu ifade ediş biçimi ise, onun estetik tavrının bir sonucudur. Resim sanatının dönüm noktası kabul edilen kübizmin genel özelliklerine sadık biçimde eserini betimlemiştir.

Görsel 3. Pablo Picasso, Guernica, 1937, Kraliçe Sofia Ulusal Sanat Müzesi.

Elemi anlamak ve anlamlandırmak insana bir anlamda rahatlama sağlar. Olumsuz duygulardan arınmak için sanat bir sanata başvurulabilir. O, bunun için güzel bir motivasyon aracıdır.

4. Yeniden Denge Sağlama

Her sanat yapıtı belli bir psikolojik ve manevi atmosfere sahiptir. Her insan öncelikle kendi estetik beğenisine hitap eden sanat nesnesine yönelir. Aynı zamanda beğeniler, kişinin estetik açıdan hangi tarafının geri planda kaldığını da gösterir. Beğenilen şeyler, genellikle yaşantı sonucu kazanılan öğrenmelerin göstergesidir. İnsan, bu öğrenmelerin çıktılarında yola çıkarak sanat nesnesine anlam yükler. Bulunduğu ortama dâhil edeceği objeler, aydınlatmalar bu ihtiyacın karşılanması içindir. Dinlediği müzik tarzını, beğendiği resimleri, izlediği filmleri bu yönelim belirler. İzleyici eserden kendisine içsel bir bütünlük sağlanmasını bekler. Bunu gerçek anlamda deneyimlediğinde sanat nesnesine karşı motive olur. Kişi bir anlamda kendinde eksik gördüğü ve tamamlama ihtiyacı hissettiği ne varsa ona yönelir. Günümüzde hızlı akan zaman, modernleşen yapılar, teknolojinin insan etrafını çevrelemesi ile insanın yeniden dengeyi sağlamak için rustik nesnelere (Görsel 4) hayatına dâhil etmesi, geçmişe bir anlamda öykünmesi buna örnek verilebilir. Bu denge arayışı estetik kaygılar barındırdığı için sanata yönelimde bir motivasyon kaynağına dönüşebilir.

Görsel 4. Yazar, Fotoğraf, 173x48 cm., 2017.

5. Kendini Anlama

Sanat; hem öznenin hem de alıcının kendini tanımasını kolaylaştırır, estetik bir deneyimi anlatmanın harika bir yoludur. İnsan estetik nesnelere görün, psikolojik yaşantısında bir yere oturtmalıdır (Batton ve Armstrong, 2013, s.47-48). Bir resim, bazen onlarca kelimenin anlatamadığını anlatabilir. Bazen tek bir müzikal tını insanı heyecanlandırabilir. Bazen tek mısralık bir şiir (örneğin, Cemal Süreyya'nın şiiri: "Hayat kısa, kuşlar uçuyor.") koskoca bir romanın özetine dönüşebilir. Sanat, ona maruz kalanlara öze yolculuk imkânı sunar. Tin ile usun kesişim noktasıdır. Onu ortaya çıkaranda ve izleyende iç yolculuk oluşturabilir. Bu yolculuk, kişinin kendini anlamasını ve eseri anlamlandırmasını kolaylaştırır. Örneğin ünlü düşünür Kant'ın notlarında Michelangelo'nun Musa Heykelinin (Görsel 5) karşısına günlerce gidip gözlemler yaptığı kendini anlamaya çalıştığı bilinmektedir (Özgül, 2000, s.100). Sanat; kişisel alışkanlıkları ve tutumları değiştirme, kişinin beğendiği veya hoş bulduğu şeyleri yeniden düşünme ve zihnin idrak kanallarını güncelleme gücüne sahiptir.

Görsel 5. Michelangelo, Musa Heykeli, San Pietro Bazilikası, Roma.

Kendini anlamayan, yetilerinin farkında olmayan bir kimsenin başkalarını anlaması ve anlamlandırması çok olası değildir. Bu içsel güç (görsel yoluyla kendini anlatma) bir dışavurumdur. Güzele motive olan kişi onunla kendini anlar

ve anlatır, doğaya, tarihe çevreye duyarlılığı artar. Sosyolojik yaşantısında estetik nesnelere maruz kalmamış ve onları psikolojik yaşantısında bir yerde konumlandırmayan kişinin ise, kendini anlaması ve anlatması bazen kiç olana yönelim oluşturabilir. Kendini görsel yoluyla ifade etmek için sıklıkla rastlanan tarihi eserlerin üzerine spreyle yazılar yazıp, şekiller çizerek tarih tahribatıyla sonuçlanabilir. Bu nedenle çocukluktan itibaren kişinin kendini sanat yoluyla anlamasına, anlatmasına, duyarlılık kazanmasına ve zevk oluşturmaya olanak verilmelidir.

6. Büyüme

Sanatçının eserleri izleyiciye; izleyicinin esere karşı tepkileri ise sanatçıya tuhaf gelebilir. Kant (2016)'nın ifade ettiği gibi apriori (deneyimden önce) ile aposteriori (deneyimden sonra) arasındaki alan sanatsal bir büyümedir. Bu noktada estetik deneyimi sürekli olarak artırmak ve sanat nesnesinin somut biçimsel kimliğinin yanında anlam bütünlüğünün anlaşılmasını sağlamak gerekir. Sanatçının dünü ile bugününün, sanatçı ile izleyicinin veya sanatçı ile bir başka sanatçının estetik deneyimlerinin aynı düzeyde ve yönde olması çok mümkün değildir. Estetik deneyim sanatçı ruh var oldukça güncellenen bir kavramdır. İzleyicinin sanatsever, alıcı veya süje profillerinden hangisine uygun bir bakış açısına sahip olduğunun farkında olunması onun yeni bir estetik deneyim kazanmasını belirlemek için büyüme; yani estetik olgunlaşma, duyarlılık kazanma gereklidir.

7. Takdir

Takdir, bir şeyin öneminin, değerinin ne olduğunu saptama, ona değer gösterme eylemidir. Bir çalışmayı, işi veya davranışı beğenmek bunu açıkça belirtmek onu takdir etmektir (TDK, 2021). Başkaları tarafından takdir edilmek bir dış motivasyon kaynağıdır. Beğenilmek çoğu kişinin hoşuna gider. Sanat nesnesinin tüm maddi çıkarılardan bağımsız biçimde beğenilmesi ona karşı bir estetik değer anlamı taşır. Bir sanat nesnesinin suje tarafından beğenilmemesi de bir takdirdir. O nesne üzerinde yeniden düşünmeyi beraberinde getirir. Sanat nesnesi özelinde takdir yeni sanatsal yönelimlere ilham kaynağı olabilir.

SONUÇ

Sanat ve psikolojinin buluştuğu ortak noktalardan birisi olan sanat motivasyonu kavramı üzerine temellendirilmiş bu araştırmada, ulaşılan alanyazın değerlendirildiğinde, motivasyon kavramın sanat alanları için dikkate alınması gereken çok yönlü bir kavram olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, sanat motivasyonu özelinde sanat ve psikoloji arasındaki karşılıklı ilişkinin

artmasının, sanatı üretenler ile onu izleyenlerin sanat nesnelere karşı gösterdikleri tutum ve anlamlandırma arayışlarının bulunduğu noktadaki kavramsal nitelikleri de artıracığı söylenebilir.

Sonuç olarak; sanat, başlı başına tinsel bir durum olduğundan onu psikolojiden ayrı düşünmek imkânsızdır. Özünde insan olan bu iki alanın daha fazla yaratıcı faaliyette buluşmalarının, sanatsal verilerin bilimsel olarak ele alınışı bakımından önemli olacağı; çeşitli bilimsel ve sanatsal yenilikleri de beraberinde getireceği öngörülmektedir. Sanat ve psikoloji alanlarında disiplinler arası çalışmaların sayısının artmasının sanatçı, sanat izleyicisi ve sanat nesnesi özelindeki akademik araştırmalara ciddi katkılar sunacağı düşünülmektedir. Bu araştırmaların sanat nesnesinin psikolojik olarak anlamının daha iyi belirlenmesi, felsefi olarak daha derinlemesine çözümlenmesi, plastik sanatlar araştırmacılarının rahatlıkla erişebildikleri bilgilerin yanı sıra nitelikli analizlere ulaşmaları bakımından gerekli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Amabile, T. M. (1983). *The Social Psychology of Creativity*. Springer-Verlag.
- Amanicio, E. J. (2005). Dostoevsky and stendhal's syndrome. *Neoro-Psiquiatr.* 63(4), 1678-4227. <https://doi.org/10.1590/S0004-282X2005000600034>.
- Bağır, M. (2018). Aristoteles'in mimesis ve katharsis kavramları üzerinden bir film incelemesi: Dogville. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, (2), 36-55.
- Bolla, P (2012). *Sanat ve estetik* (K. Koş, Çev.). Ayrıntı Yayınevi.
- Botton de, A. ve Armstrong, J. (2013). *Terapi Olarak Sanat*. (V. Atmaca, Çev.). Everest Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2000). *İnsan ve Davranışı*. Remzi Kitabevi.
- Dağlı, B. ve Aypek Arslan, A. (2020). Temsiller bağlamında umut kavramı. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 26(44), 1- 9. <https://doi.org/10.32547/ataunigsed.675188>.
- Eco, U. (2017). Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik. (K. Atakay, Çev.). Can Yayınları.
- Freud, S. (2001). *Sanat ve Sanatçılar Üzerine* (K. Şipal, Çev.). Yapıkredi Yayınları.

- Garcia, T., & Pintrich, P. R. (1995). Assessing students' motivation and learning strategies: The motivated strategies for learning questionnaire. *Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association.*
- Grant, M. J., ve Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal*, 26(2), 91-108. <https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>.
- Hennessey, B. A. (1999). Intrinsic motivation, affect, and creativity. In S. Russ (Ed.), *Affect, Creative Experience, and Psychological Adjustment* (s. 77–90). Taylor and Francis.
- Kamali, N. & Javdan, M. (2012). The relationship between art and psychology. *J. Life Sci. Biomed.* 2(4): 129-133.
- Kant, I. (2016). Yargı yetisinin eleştirisi. (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınevi. (Orijinal çalışmanın yayın tarihi, 1790, 1793).
- Laçınbay, K. (2020). Estetik algılama ve sanatsal yaratım sürecinde sanat motivasyonunun önemi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40 (2), 775-795.
- Nakamura, J. ve Csikszentmihalyi, M. (2003). The motivational sources of creativity as viewed from the paradigm of positive psychology. In L. G. Aspinwall & U. M. Staudinger (Eds.), *A Psychology of Human Strengths: Fundamental Questions and Future Directions for a Positive Psychology* (pp. 257–269). American Psychological Association.
- Özel, A. (2014). *Estetik ve Sanat Kuramları*. Ütopya Yayınevi.
- Özgül, O. (2000). *Sanatın Psikolojisi*. Pencere Yayınları.
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020>.
- Schunk, D.H., Meece, J.L. & Pintrich, P.R. (2014), *Motivation in Education: Theory, Research and Applications* (4.b.). Pearson.
- Serinkan, C. (2012). *Liderlik ve Motivasyon Geleneksel ve Güncel Yaklaşımlar*. Celalettin Serinkan (Ed.). Liderlik ve Motivasyonda Güncel Yaklaşımlar. s. 149-175. Nobel.
- Türk Dil Kurumu (2021). Güncel Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>.

Ulusoy, A. (2011). *Güdülenme*. A. Ulusoy (Ed.), Eğitim Psikolojisi içinde, s. 489 – 512 . Pegem Yayıncılık.

Url 1: <https://www.theartstory.org/artist/watts-george-frederic/artworks/>

Wlodkowski, R. J. (2008). *Enhancing adult motivation to learn: A comprehensive guide for teaching all adults*. (3.b.). Jossey-Bass.

Yetkin, S. K. (1972). *Estetik Doktrinler*. Bilgi Yayınevi.

Yılmaz, M. (2010). Sanat eğitiminde motivasyon, sanat eğitimine kopya ve taklit, görsel sanatlarda teknik ve yöntemler. K. Artut (Ed.), *Özel öğretim yöntemleri* içinde, s.193-298. Anı Yayıncılık.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1. Jean-Baptiste Regnault, Genç Korşnthoslu Dibutades Çoban Sevgilisinin Portresini Çizerken, 1876. https://artsandculture.google.com/culturalinstitute/beta/asset/the-origin-of-painting-or-butades-drawing-jean-baptiste-regnault/DgEfLQjOz_hG_A?hl=fr.

Görsel 2. George Frederic Watts, Hope (Umut), 1886. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/watts-hope-n01640>.

Görsel 3. Pablo Picasso, Guernica, 1937, Kraliçe Sofia Ulusal Sanat Müzesi. <https://www.sartle.com/artwork/guernica-pablo-picasso>

Görsel 4. Yazar, Fotoğraf (2017), Denge Nesnesi, 173x48 cm.

Görsel 5. Yazar, Fotoğraf (2013), Michelangelo, Musa Heykeli, San Pietro Bazilikası, Roma.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: In this study, it is aimed to determine the common points where art and psychology meet theoretically, to draw attention to the revision of art psychology historically and to determine the importance of art motivation as a field of study of art psychology.

Method: This research, prepared in a descriptive model, is based on a literature review, one of the qualitative research methods. Grant and Booth (2009) stated this method as one of the main analysis types used in literature review studies. In literature reviews, the findings obtained by including recent studies on a particular subject are presented under various concepts or themes (Grant &

Booth, 2009). The level of art motivation that an artist has can affect the formation period and process of the art object that she/he aims to reveal, its quality and the aesthetic identity of the work.

Findings: The Importance of Art Motivation for the Artist

Artworks; it is an indirect indicator of the cognitive, affective and psychomotor skills of the person who put it forward. A person's mental competence, mood and ability can be observed through art objects belonging to her/his. The two fundamental factors that determine the effect of expressive power on the art object are the artistic motivation and aesthetic attitude of the person who put it out. While art motivation guides the person performing his art to start and continue the creation process and to enjoy the product he puts forward; his aesthetic attitude shapes his handling of art. An individual with a high artistic motivation enjoys artistic creation and there is continuity in its creation process.

The Importance of Art Motivation for the Art Audience

The art object is created in a certain way of seeing by predicting the visual experience of the potential viewer. In a sense, it plays a determining role in the motivation of the art audience in its relationship with the art object (Eco, 2017, p.137). The art audience, confronting the art object, is the person who shares the artist's excitement in the creation process. The audience tends to what she/he likes. Heading towards beauty is a source of happiness for the audience. The visual world of the artist and the audience unites in the essence of beauty (Özel, 2014, p.42). It is important to determine what reason, lack, or point of view people consider an object beautiful. Only then, even if we cannot fully empathize with their experiences and enthusiasm, we will be able to observe and understand in a qualified manner (Batten & Armstrong, 2013, p.37).

Art Motivation as a Contribution to the Function of Art

Batton and Armstrong (2013, p.7) describe seven basic psychological situations in the process of creating an art object. These are respectively: recall, hope, sorrow, rebalancing, self-understanding, growth, and appreciation. These concepts also overlap with the motivations of the artist and the art audience. These concepts can guide the motivation of the artist and the audience.

Results: In this study, which is based on the concept of motivation of art, which is one of the common points where art and psychology meet, it has been revealed that the concept of motivation is a versatile concept that should be examined for art fields. In this context, it can be said that the increase in the mutual relationship between art and psychology (especially in artistic motivation) will increase the conceptual qualities in the attitudes of artists and viewers towards art objects. As

a result; since art is a spiritual state in itself, it is impossible to consider it apart from psychology. It is predicted that the meeting of these two fields, which are human in essence, in more creative activities will be important both in terms of scientific handling of artistic data and will bring along various scientific and artistic innovations. Increasing the number of interdisciplinary studies in the fields of art and psychology; it is thought that it will make serious contributions to academic research on artists, art audiences and art objects.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49169>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 02-02-2021
Kabul Tarihi: 23-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 02-02-2021
Accepted: 23-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kaptan, S. (2021). Görsel İletişimde Stant Tasarımı ve Anlam Üretimi. *Journal of History School*, 51,1246-1268.

GÖRSEL İLETİŞİMDE STANT TASARIMI VE ANLAM ÜRETİMİ

Serpil KAPTAN¹

Öz

Kapitalizmin tüm dünyadaki hâkimiyetiyle sergi ve fuarların görsel iletişim tasarımı alanında önemli mekânlar arasına girdiği görülmektedir. Bu mekânlar için üretilen stant tasarımları ise semiyotik ve deneysel yapısı gereği, çok sayıda alanla disiplinler arası ilişki içerisindedir. Bir iletişim ve deneyim yeri olan stantlar, işlevsel ve yaratıcı uygulamaların yapılabileceği, küresel endüstriye hizmet veren fiziki ortamlar ve yaşam alanlarıdır. Bu özelliği ile hem iletişim tasarımı hem de mimarlık ve iç mimarlık ile ilişkilidir. Bu bağlamda ürünün hedef kitleye yönelik beklentilerini karşılayan tanıtım görselleri, basılı ürünler, fotoğraflar, reklamlar, promosyonlar, formlar, afişler, broşürler, yeni medya çalışmaları, ışık ve ses tasarımları, stant tasarımlarını tamamlayan önemli bileşenlerdir. Bu çalışmanın amacı; günümüz tüketim kültürünü destekleyen fuar stant tasarımında yer alan ve farklı disiplinlerce nesneleştirilen tasarımların bir gösterge olarak anlam oluşturma süreçlerini incelemektir. Tasarımın hemen her alanında olduğu gibi stant tasarımlarında da çok sayıda göstergenin yer aldığı görülmektedir. Örnek tasarım incelemesinde; anlam üretimine dahil olan bu göstergeler, pragmatik ve sentagmatik analiz bağlamında incelenerek, anlamsal özelliklerin, stantta nasıl somutlaştırıldığı konusu ve üretim süreci araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuar stant tasarımı, grafik tasarım, göstergebilim, paradigmatik eksen, sentagmatik eksen.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü, serpilgüvendikaptan@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0623-0547

Stand Design and Meaning Production in Visual Communication

Abstract

It is observed that exhibitions and fairs have become important location in the field of visual communication design upon the dominance of capitalism all over the world. Due to their semiotic and experimental structure, the stand designs produced for those aforementioned places are within numerous inter-disciplinary relations. The stands which are places of communication and experience are the physical environments and living arrangements where functional and creative applications can be executed and serve to the global industry. Thanks to this aspect, it is related to both communication design and architecture and interior architecture. Within this context, introductory visuals which satisfy the expectations of the products towards the target group, printed visuals, photographs, advertisements, promotions, forms, posters, brochures, activities of new media, and designs of light and sound are important components which complete the stand designs. The objective of this study is to analyze the processes of designs which exist in fair stand designs that support the current consumption culture and are embodied by different disciplines in establishing a meaning as an indicator. As seen in almost every field of design, numerous indicators are also observed stand designing. In the chapter of sampling reviews of designs; the aforementioned indicators included in meaning production will be analyzed within the contexts of pragmatic and syntagmatic analysis and the ways of concretizing the semantic characteristics in the stand and the production process will be analyzed.

Keywords: Fair stand design, graphic design, semiotics, paradigmatic axis, syntagmatic axis.

GİRİŞ

Fuarlar; endüstrileşme, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte her geçen gün önem kazanan sergileme alanlarıdır. Küreselleşmenin etkisi ile firmalar, karlarını artırarak, mevcut pazar paylarını ellerinde tutabilmek için yeni pazar arama çabası içerisine girmişlerdir. Bu pazarlar ticari içerikli sergilerin yapıldığı, ürün ve hizmetin ulusal ve uluslararası boyutta tanıtıldığı fuarlardır. Bu fuarların en kapsamlısı ticari fuarlardır denilebilir. Ticari Fuarlar, benzer türdeki şirketlerin bir araya gelip görüşmeleri, ürün satmaları ve bağlantı kurmalarıyla gerçekleşir. Sergiler endüstrideki son gelişmeleri yansıtır ve geleceğe yönelik olmayı hedefler. Çok sayıda imalatçı firma için, ticaret fuarları ürünleri veya servisleri satacak, vitrine en yakın şeydir (Locker, 2011, s.17). Fuarlar kitleler arası iletişimin önemli alanlarından biridir. Ekonomik ve kültürel gelişmenin bir uzantısı olan fuarlarda, firmalara ait stantlar ön plana çıkmak için çaba sarf etmektedir. İyi tasarlanmış bir fuar standı, kurumsal kimliği, konsepti,

grafik dili, tipografisi, rengi ve biçimi ile mesajı (anlamı) iletmekte önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle bu çalışmada; ticari içerikli sergilemelerden Fuar Stant Tasarımında disiplinler arası yaklaşım ve grafik tasarım disiplini iş birliğinin gerekliliği ve stant tasarımı sürecinin nasıl kurgulanması gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Fuarlar sergileme tasarımında en sık tercih edilen mekânlardan biridir. Fuarlar diğer sergilemelerden farklı ticareti geliştirmek, satış amacıyla ürün ve hizmet sunmaktır (Turgut, 2003, s.182). Sergilemeleri kısa veya uzun süreli, müze sergilemeleri, ticari-ticari olmayan vb. şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Ticari ve fuar sergilemelerinde hedef kitle, tüketici profiline iyi anlaşılması gerekmektedir. Katılımın çok yoğun olduğu ulusal ve uluslararası fuarlarda evrensel bir dil olan göstergebilimden fazlasıyla faydalanılmalı ve mümkün olduğunca birkaç farklı dilde de sunumlar ve görseller hazırlanmalıdır. Stant, başlı başına bir tasarım ürünü olarak işlevselliği ve estetiği olan bir yapıdır. Sağlam, dikkat çekici ve yönlendirici olmak zorundadır. Fuar stant tasarımı; tasarımcıları, aralarında mimar, iç mimar, endüstri ürün tasarımı, grafik tasarım, multimedya ve inşaat gibi meslek gruplarının bir buluştuğu disiplinler arası bir alandır, bu alan tanımlandığı gibi, çok yönlü anlatılar oluşturmak için farklı bakış açıları ve fikirlerin kesişimidir (Hughes, 2010, s.6). Bir diğer konu ise stantların ekonomik, ekolojik ve sürdürülebilir olmasıdır. Stant, içeriğini hedef kitleye kısa sürede ve etkili bir şekilde anlatarak, firmanın kurumsal kimliği ve kurum imajının yanı sıra, sergilenen ürün veya hizmetin içeriğini/anlamını görsel yoldan, hızlı bir şekilde anlatarak iz bırakmalıdır.

Bu çalışmanın amacı; stant tasarımı disiplinler arası bir yaklaşımla değerlendirerek, “anlatının” tasarlanması bağlamında imgelerin kullanılması, anlam (konsept) oluşturma ve grafik tasarım üretme süreçlerinin stant tasarımındaki etkisini incelemektir. Çalışmada örnek stant tasarımlarının anlamsal süreçlerinin farklı disiplinler tarafından desteklenmesi sebebiyle paradigmatik ve sentagmatik analizler birlikte kullanılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada stant tasarımı ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması ile anlam üretim süreçlerindeki farklı disiplinlerin rolleri araştırılmıştır. Yapılan literatür taraması sonrasında örnek stant incelemesinde anlam yaratım ve alımlama süreçlerinin anlaşılması adına göstergebilimden faydalanılmıştır. Çalışmada göstergebilimsel analizlerden paradigmatik ve sentagmatik analiz birlikte kullanılmıştır.

Ferdinand de Saussure tarafından dilde iki ilişkiyi belirtmek için getirilen paradigma ve sentagma kavramları günümüzde sanat ve tasarım eserlerinin birer metin olarak kabul edilmesi suretiyle iki farklı analiz türünü ortaya çıkarmaktadır. Sentagmatik (sözdizimsel) analiz, belirli bir metnin içindeki farklı unsurların birbiriyle ilişkisi sunucu ortaya çıkan anlamları araştırmaktadır. Sentagmatik bir analiz, belirli bir cümlede kullanılan kelimelerin birbiriyle ilişkili olduğu yollara dikkat eder. Paradigmatik analizi ise bu tür kelime havuzundan kelimeler seçme ve onların kullanılmış olabilecek ama kullanılmayan diğer kelimelerle ilişki kurma biçimini araştırır (Payne & Barbera, 2013).

Sentagmatik analiz metin (sözlü olsun ya da olmasın) yapısını ve bölümleri arasındaki ilişkileri incelemeyi içerir. Sentagmatik ilişkilerin incelenmesi, metinlerin üretiminin ve yorumlanmasının altında yatan gelenekleri veya "kombinasyon kurallarını" ortaya çıkarır. Sözdizimsel analiz sadece sözlü metinlere değil aynı zamanda görsel-ışitsel metinlere de uygulanabilir. Örneğin Film ve televizyonda, sentagmatik bir analiz, her bir karenin, çekimin, sahenin veya sekansın diğerleriyle nasıl ilişkili olduğuna dair bir analizi içerir (Chandler, 2017, s.129-138). Bu bağlamda stant tasarımları için de görsel dili olan tasarım, animasyon, film ve televizyon metinleri gibi sentagmatik bir inceleme yapmak mümkündür. Grafikler, mimari yapılar ve diğer tüm görsellerin birbirleri ile bir dizge içindeki ilişkisi bu çalışmada incelenecektir.

Paradigmatik analiz, temsillerin incelenmesinde ve başka bir şey değilse neden o işaretlerin seçildiğini tespit etmek için yararlı görülmektedir. Kelimeler, görüntüler, hatta renkler potansiyel bir kümeden seçilmiştir. Bazen bir yapının içinde bu tür seçimler son derece önemlidir. Örneğin, bir metinde elinde silah olan birisini tanımlamak için 'asker', 'terörist', 'özgürlük savaşçısı' veya 'silahlı adam' terimlerinin hangisinin kullanılmasına karar verileceği metnin yapısını etkileyecektir (Hartley, 2019, s.171). Sentagmatik analiz, bir metnin açık yapısını incelerken, paradigmatik analiz, anlamının bağlı olduğu önemli eksiklikleri gizli unsurları belirlemeye ve olumlu veya olumsuz çağrışımları değerlendirmeye çalışır (Chandler, 2017, s.102).

Ulutaş ve Koca'nın ifadesiyle bir görselin metne çevrilerek analiz edilmesinde sentagmatik farklılıklar paradigmatik farklılıkları da içermektedir. Bu sebeple Saussure'e göre analitik olarak çözümleme yapacak kişi öncelikle tüm sistemle başlamalı ve analiz yoluyla unsurlarını ayırıştırmalıdır. Bunun karşıt görüşü ise Roland Barthes tarafından üretilir. Barthes, metin analizi için eldeki malzemeyi minimal düzeyde bölmeyi savunur. Sonrasında bu birimleri paradigmatik sınıflara ayırmanın gerektiğini ve en sonda ise bu birimleri birbirine

bağlayan sentagmatik ilişkileri sınıflandırmanın önemini vurgular (akt. Ulutaş ve Koca, 2020, s.330).

Bu bağlamda çalışmada stant tasarımları birer görsel iletişim metni olarak düşünülecek ve Barthes'in önerisi doğrultusunda incelenecek tasarım minimal unsurlara bölünerek paradigmatik düzeyde sonrasında ise bu unsurların birbirleri ile ilişkisi bağlamında sentagmatik düzeyde incelenecektir. Gerçekleştirilecek olan paradigmatik analizde fuar standını oluşturan her bir unsur birbirlerinden bağımsız olarak taşıdıkları potansiyel anlamlar bağlamında ele alınacaktır. Sentagmatik analizde ise bir araya gelen ve disiplinler arası bir yaklaşımla üretilen parçaların birbirleri ile ilişkileri sonucu ortaya çıkan potansiyel anlamlar araştırılacaktır. Son olarak paradigmatik analiz ve sentagmatik analizin uyumları bağlamında anlamsal gerilimlerin olup olmadığına bakılacaktır.

Fuar Stant Tasarımında Grafik Tasarım Süreci

Ticari fuarlar, temalı organizasyonlar, marka çalışmaları, EXPO olarak tanımlanan uluslararası sergiler, müzelerin galerileri, peyzaj düzenlemeleri ve enstalasyon olarak tanımlanan sanat yerleştirmeleri, sergileme kavramı altında sınıflandırılmaktadır. Süreli veya kalıcı olabilen sergilerin ölçekleri ise değişkendir ve ulusal ya da uluslararası gerçekleştirilebilir. Sergi kimi zaman ticari kimi zamansa kültürel özelliktedir ve üç boyutlu mekânlar kullanarak bir hikâye iletmeyi amaçlar. Stant tasarımı ve sergileme, iç mekân tasarımına benzetilmektedir ve gerektiğinde mimarlıktan bağımsız olarak da görülür. Bu sebeple uzamsal ilişkide olduğu sergileme işleminde iletişim biliminden de faydalanır (Locker, 2011, s.7-10).

Nesnelerin sergilendiği stantlarla; bir ürünü tanıtmak ve aynı zamanda, estetik beğeniye hitabeden ortamlar yaratmak amaçlanmaktadır. Stantlarda; çeşitli nesnelere, istatistiklerin görselleri, konuyla ilgili fotoğraflar, anlama doğrudan veya dolaylı etkisi olan ışıklandırma, metinler, renk ve mekânsal öğelerle bir hikâye yaratılmaya çalışılır. Kısacası stantlar, bir ürünü, fikri, hedef kitleye tanıtmak, sunmak ya da satmak için belirlenen konseptte veya kurum, firma kimliğine uygun olarak inşa edilen yapılardır. Bazı firmalar mimari ölçekte, konseptlerine uygun stantlara yatırım yaparlar. Diğerleri ise ısmarlama özel stantları tercih etmektedir. Her yıl çok sayıda şirket ve firma, dünya fuarlarında rakip firmaları ile yarışacakları stantları seçebilmek için ulusal veya uluslararası boyutta stant tasarımı yarışmaları² düzenlemektedir.

² Bunların en yaygın ve geleneksel olanları inşaat ve yapı malzemeleri üzerinedir. Genellikle mimarlık ve iç mimarlık öğrencilerinin katılımına açılan stant tasarımı yarışmalarında amacına

Grafik tasarım, mesaj iletmek için görsel imgeleri bir anlam ifade edecek şekilde iletişimi sağlama amacıyla görselleştirme sürecidir. “Grafik Tasarım, görsel bir iletişim sanatıdır. Birinci işlevi de bir mesaj iletmek ya da bir ürün ya da hizmeti tanıtmaktır” (Becer, 1997, s.33). Stant tasarımı uygulamaları, üç boyutlu bileşenlerle birlikte düşünülmesi gereken ve çok sayıda farklı meslek grubunun birlikteliğinden oluşan disiplinler arası bir süreçtir. Bu süreçte grafik tasarımcı ile mimar, iç mimar ve metin yazarları birlikte çalışır ve mantıklı bir anlatım dili yaratırlar. Stant tasarımı problemleri karmaşık problemlerdir. Olası bir tasarım problemi için, çözüm; tasarım ekibinin etkileşimini sağlamakla mümkün olacaktır. Tasarım sürecinde gerçekleşecek bilgi alışverişi iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak kolaylaşmıştır. Tasarım ekibi dijital teknolojileri kullanarak sorunsuz iletişim kurma imkânına sahip etkileşimli tasarım süreçlerine dâhil olmuşlardır. Disiplinler arası yaklaşımda stant tasarımı projesi üzerinde farklı disiplinler bir diğerinin tespit ettiği veriler üzerinden çalışmalarını yürütebilmekte ve etkileşimli olarak çalışabilmektedir.

Stant tasarımında, yaratıcı uygulamalarla küresel endüstriye hizmet veren tasarımcının rolü oldukça önemlidir. Stantlar kullanıcının bütün ihtiyaçlarına cevap vererek aynı zamanda ekonomik ve sürdürülebilir de olmalıdır. İyi tasarlanmış bir fuar standı ticari iletişimde hedef kitleye kurum ve kuruluş, marka değeri ile kurum imajını iletmekte sorumludur. Fuar stantları çağdaş dünyada artık sadece sergileme aracı olarak görülmemektedir. Ayrıca tek yönlü bir yapıda ürünün fark edilmesine ve dikkat çekmesine yönelik görevler üstlenmenin ötesine geçen bir anlam ve yapıya bürünmüştür (Odabaşı, 2007, s.9).

Fuar stant tasarımında öncelikle şirketlerin fuara ne amaçla katıldığı sorusunun yanıtının veya yanıtlarının alınması gerekmektedir. Fuara katılan şirketlerin iletmek istedikleri mesaj nedir? Stant tasarımı yapılacak olan firmanın kurum kimliği, kurum felsefesi ve yapılan iş hakkında güçlü ve açık mesajlar oluşturulmalıdır. Bilinmelidir ki; fuar stant tasarımı ve kurum kimliği, imajı hakkındaki bilgilerin görsel ve işitsel göstergelere kodlandığı planlı bir süreçtir. Özellikle stant tasarımı planlama süreci, aşamaları ve tasarım planlaması stant tasarımı projesini oluşturan temel bileşenlerdir. Anlatılmak istenen düşünsel üretim sürecinin henüz başlangıcında, projenin ölçeğinin ve amacını, hedef kitlesi, alanı, bütçesi ve süresi bilinmelidir. Sergi tasarım süreci; diyagramın gösterdiği gibi, evrim ve geribildirim arasındaki süreçte altı başlık altında

uygun, dikkat çekici, kurum ve firma kimliğine sadık başarılı tasarımlar izlenebilmektedir. Görülmektedir ki, görsel ve tipografinin yoğun bir şekilde kullanıldığı mimari paftaların projenin konseptini ifade edecek görsel düzenleme, renk ve doğru yazı karakterinin seçimi ve bu seçimler ile anlam oluşturma süreci grafik tasarım bilgisi ve disiplinler arası çalışmaya işaret eder.

planlanır. Bunlar; analiz, düşünce, geliştirme, öneri, detay, uygulamadır. Bu planlama Leonardo Da Vinci'nin eskiz defterinin yer aldığı gezici bir sergiden esinlenilerek yapılmıştır (Bkz. Görsel 1), (Locker, 2013: 36).

Görsel 1. Sergi Tasarımı Süreci, Stant Tasarımı ve Sergileme, (Locker, 2013, s.36).

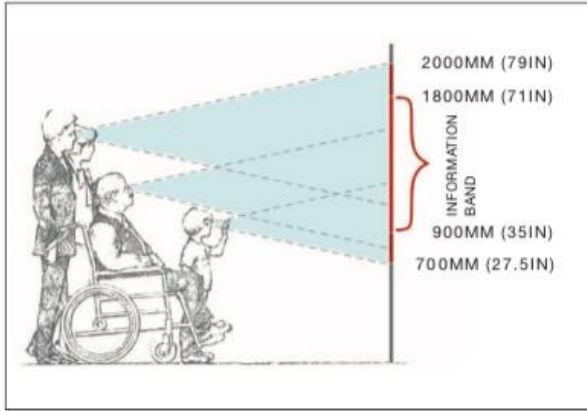
Fuar stant tasarımları insanlar içindir, bu yüzden disiplinler arası çalışma grubunun çok hedef kitlenin fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını anlaması oldukça önemlidir. Erişilebilir, bilgi içerikli öğeleri bu etkenleri düşünerek oluşturmak önemlidir. Tasarım süreci yapılan araştırmalar ve incelemeler doğrultusunda tespit edilen veriler düşünülerek gerçekleştirilir. Bu aşama, bir serginin genel kavramını belirleyen fikirlerin bir sergi stratejisini geliştirmek için nasıl oluşturulduğunu ve daha sonra nihai tasarım planını geliştirmek için eskizlerin, modellerin ve bilgisayar görsellerinin nasıl kullanıldığını açıklamaktadır. Bu süreçte önemli hususlar, ziyaretçilerin sergide nasıl hareket edecekleri ve yüksekliklerin dinamik kullanımı ile ekran deneyimlerinin nasıl geliştirilebileceğidir.

“Yapılacak tasarımlarla, ürün, hizmet, markanın hangi kitlenin ilgisini kazanmayı istediğinin ve tüketimini amaçladığının saptanacağı aşamadır” (Ertan ve Sansarcı, 2016, s.151). Grafik tasarımcı; sergi ve fuar grafiği ürünlerinin tasarım aşamasında, belirlenmiş amaçlara hizmet eden bir yapı adına hedef kitle ile iletişim kurar. Diğer tarafta üretim aşamasının bir başka önemli kısmı ise; üretilmesi amaçlanan anlamı taşıyacak olan görsel yapıyı tasarlamadan önce iletişim kurulacak hedef kitlenin tanınmasıdır.

Bir grafik tasarımcının işe başlamadan önce ilk adımı araştırma yapmak ve tasarım proje özetini oluşturmaktır. Bu aşamada; fuar standında kullanılmak üzere tasarlanacak tanıtım ürünlerinde fotografik veya illüstratif çözümlerden hangisinin tercih edileceğine önceden karar verilmelidir. Fotografik imgeler dikkat çekici, illüstratif imgeler ise mekâna daha sanatsal bir anlam yükleyecektir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise fotoğrafın gerçekliğinin illüstrasyonlara nazaran daha fazla olması, gıda sektörü için son derece önemlidir. Gıda sektörünün hedef kitlesi tanıtımı yapılan ürünün fotoğrafını görmeye tercih edecektir. Fotografik imgelerin hedef kitle üzerinde ikna etme konusunda oldukça etkilidir denilebilir. Yoğun insan sirkülasyonunun

Görsel İletişimde Stant Tasarımı ve Anlam Üretimi

olduğu uluslararası fuarlarda hedef kitlenin farklılığı dikkate alınarak görsel dile ağırlık verilmesi iletişim açısından yarar sağlayacaktır. Fotoğraf ve illüstrasyonlar stant iç mekânında ve standın dış kabuğunda görsel algıyı sağlayarak dikkat çekecektir. Bilgisayar programları ile hazırlanan fotografik görseller doğru formatta ve yüksek çözünürlükle kaydedilerek baskı aşamasına gönderilebilmektedir. Büyük boyutlu basılı sergi grafiklerinde oluşabilecek en büyük zorluk ölçeğin uygulanmasıdır. Sergi alanı için mimarın ve tasarımcının üç boyutlu çizimlerini okumak ve tasarımların uygulanacağı alanı görmek tasarımcı açısından önemlidir. Çoğu grafik tasarımcı, herhangi bir görüntünün veya metnin sergi ziyaretçisi ile olan ilişkisini göstermek için çizimlerine ölçek insan figürlerini uygulamaktadır (Hughes, 2015, s.108). Sergi grafiklerinin ölçüsü ve yüksekliği hedef kitlelerin özelliklerine göre belirlenecektir. Çoğu durumda bu, erişilebilirlik ilkesi gözetilerek engelli ve farklı yaş grupları dikkate alınmalıdır (Bkz. Görsel 2).

Görsel 2. Sergi Tasarımı Süreci, Stant Tasarımı ve Sergileme, (Locker, 2013, s.36).

Anlatı (Konsept) Oluşturma

İnsan için bilmek, doğada bulunan ve kendinde bir anlamı olmayan fenomenlere isimler vermek ve sonra anlamlar yüklenerek bu fenomenleri işlevsel kılmakla ilgilidir. Bu olgu dünya üzerinde tüm canlıların dışında ilk kez insan türünde ortaya çıkmıştır. Alet yapma ise bilmek ve bilgi konusunda insanın ilk önemli atılımıdır. Alet yapımı kendinde bir anlamı olmayan nesnelere anlam yüklemekle ilgilidir. Bir nesne kendisine anlam yüklediğinden itibaren doğa dışı bir özellik taşımaya ve doğaya hükmetmeye yarayan kültürün bir ürününe dönüşür (Ulutaş, 2017, s.36). Günümüzde her kültür kendi anlam dünyasını

kurarken geleneksel öykülerden ve iletişim araçlarının kendine has estetik kodlarından (sözel, görsel, işitsel ve metinsel) faydalanır (Aytaş, 2020, s.11). Bu sebeple tasarımcı için anlam üretme sürecinde tasarımcı için pek çok kültürel parametre dikkate alınmalıdır.

Diğer taraftan sanat yapının fiziki varlığı, ortaya koyduğu anlamla bütünleşir başka bir ifade ile onun bir madde olarak duylara hitap eden varlığı bir anlamı ortaya koymak içindir. Sanat yapıtları bu sebeple bir anlam varlığıdır (Koca, 2018, s.21). Stant tasarımları bir tarafları ile iletişimsel bir tarafları ile de sanatsal yapılarıdır. Bu yüzden anlamdan bağımsız düşünülmesi mümkün değildir.

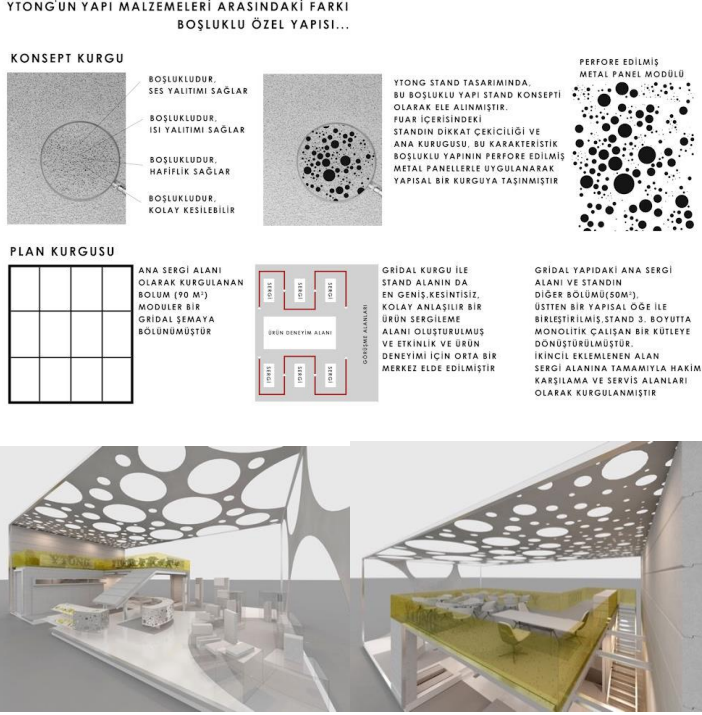
Anlam kavramı; geçmişten günümüze tasarım ile ilişkili tüm meslek gruplarının en çok üzerinde durduğu konudur. Düşünme yeteneği tarihinin her döneminde, insanlarda hayranlık uyandıran bir duygu olarak değerlendirilmiştir. Doğada yer alan her nesne ve olay sanatçı ve tasarımcının duygu dünyasını beslemiştir. Doğanın ve insanın etkileşimi kimi zaman felsefenin, müziğin, resmin, tasarımın alanı içerisine girmiştir. Bu etkileyici zenginlik farklı anlatım biçimleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu anlamlar dünyasında insan; anlam olarak adlandırılan kavramın ne olduğunu ve anlamlandırma sürecini araştırmaya yönelmiştir. Bunun sonucunda anlamı, düşünme sürecinde iki farklı anlam boyutunda algıladığımız görülmüştür. Bu durumda gördüğümüz tüm imgelerin gerçek anlam düzeyi yanında yan anlam düzeyinin de olduğudur (Leech, 1983, s.9).

Tasarımcı; tasarım etkinliği içerisinde çoğunlukla imgelerin bu çok anlamlılığından yararlanır. Sergi tasarım ekibi için “konsept tasarım evresi” hikâyenin mekâna veya stant grafik ürünlerine dönüşmesinin ilk ve en önemli aşamasıdır. Locker’e göre; (2013, s.66) “konsept oluşturma süreci iki başlık altında geliştirilebilir. Bunlar; tematik ve markalı yaklaşımdır.” Stant sergilerinde hedef kitlenin; standın tasarım konsepti ve konseptte yönelik oluşturulmuş grafik ürünleri ile anlamsal açıdan dil birlikteliği içerisinde olacaktır. Bu nedenle konsept oluşturma aşaması üzerinde uzun süre düşünülmesi gereken bir süreçtir.

Tasarım sürecindeki görsel unsurlar sırasıyla değerlendirildiğinde her biri ona bakamı hayatın içerisinde farklı gerçekliklere taşır. Yaratıcı fikir (konsept) tanıtımı yapılacak olan firmanın; ürettiği üründen, ürünün özelliğinden, ürünün üretim şekline, firmanın tarihi geçmişinden veya kurum kimliğinden yola çıkılarak oluşturulabilir. Ytong stant tasarımı, yarışmasında Derya Yazman ödüle layık görülen stant tasarımında, Ytong’un fiziksel özelliğinden yola çıkarak konsept oluşturmuştur. Ytong gözenekli bir yapıya sahiptir ve fuar standının tasarımı da bu malzemenin doğasından ilham alınarak şekillendirilmiştir.

Görsel İletişimde Stant Tasarımı ve Anlam Üretimi

Görülmektedir ki yaratıcı fikir (konsept), ürünün fiziksel özelliğinden bir gerçeklikle ilişkilendirilebilmektedir (Bkz. Görsel 3).

Görsel 3. Ytong Stant Tasarımı Yarışması, (arkitera.com, s.2020)

Ticari fuarlarda aynı çatı altında toplanmış tek markanın veya çoklu markaların stant sunumları bulunur. Firma standı kurum kimliğini destekler nitelikte olması ayrıca markayı başarılı bir şekilde tanıtacak pazarlama ürünlerinin kullanılmasında yarar sağlayacaktır. Bunlar web siteleri, etkileşimli malzemeler, broşürler, kataloglar, film, televizyon reklamlarıdır. Bütün bu tasarım ürünleri marka imajını destekler nitelikte bütüncül olmalıdır. Firma logosu; hedef kitlenin zihninde kısa sürede yer eden ve hedef kitlenin markaya bakışını doğrudan etkilemektedir. Kısaca firma, marka ve kullanıcıyı bağlayan önemli bir simgedir (Locker, 2011, s.18).

“Logo; bir kurum, ürün veya hizmeti tanıtmak amacıyla tipografik harflerden oluşturulan sözcüklerin marka veya amblem özelliği taşıyan simgeler şekline dönüşmüş biçimleridir” (Teker, 2003, s.13). Sergi tasarımcısı, marka değerinin standın en önemli niteliği olduğunu bilmelidir. Kurum logosu algıda seçicilik yaparak hedef kitleyi standı çeken ve markanın mesajını taşıyan önemli

bir görsel iletişim ögesidir. Ertan ve Sansarcının ifadesiyle firma logosu ve kurum kimliği; “bir kurumun yöneticisinden çalışanlarına varıncaya dek, geniş bir yelpazede, kurumun kim olduğunu, hangi sektörde ne ürettiğini ya da ne vadettiğini, kurumun vizyonunu ve hedef kitleye sunduğu ürün ya da hizmeti ne şekilde, hangi standartlarda gerçekleştirdiğini ifade eden bir kavramdır” (2016, s.154).

Anlatı Tasarımında Tipografinin Etkisi

Fuar stantlarında, grafik tasarımın en önemli görsel ögesi olan tipografiden oldukça fazla yararlanılmaktadır. Grafiklerin, görsellerin ve yazıların (tipografi) etkin kullanımı önemlidir. Sarıkavak’a göre; kişisel bilgisayarların yaygınlaşmaya başladığı yıllardan beri tipografi biçim ve içerik itibariyle farklılaşmaya başlar. Buna göre tipografi kavramı yazınsal öğelerin veya harflerin ya da görsel iletişime ilişkin öğelerin hem işlevsel hem de estetik olarak düzenlenmesi ve bu öğelerle bir tasarım dili oluşturmak şeklinde tanımlamak mümkündür (Sarıkavak, 2003, s.147). Stantlarda tipografi; kurum kimliğini destekleyerek anlam yaratma, mesaj iletme, yönlendirme veya iç mekânda atmosfer yaratma amacıyla kullanılmaktadır (Görsel 4).

Görsel 4. Graphic Design in Architecture (Guan, 2011, s.307).

Fuar sergilemelerinde tipografi; bir fikre veya konsepte duygu, anlam katan tasarım öğelerinden biridir. Doğası gereği oldukça kalabalık olan fuar alanlarında bilgiyi belirli bir sisteme, amaca yönelik olarak düzenleyip okunurluğu ve okuturluğu dikkate alarak bilgiye erişilebilirliği sağlamak, tasarımcının amaçları arasındadır.

Yazının uzak mesafeden okunabilmesi, kalabalık alanlarda görülebilecek kadar cesur ve dikkat çekici olması önemlidir. Çoğu durumda, grafik tasarımcılar, tutarlı bir tarzda farklı ölçeklere uygun punto farklılıkları ile görsel hiyerarşiyi oluşturabilmektedir. “Tipografinin tek bir amacı bulunur ve o da yazı yoluyla veri aktarmaktır. Okunamayan basılı bir iş, amaçsız bir ürün haline gelir”

(Armstrong, 2007, s.78).

Mekân içerisinde yazı boyutu, ziyaretçilere ve ziyaretçilerin sergide gezinme alanına (mekân sirkülasyonu) göre yerleştirilmektedir. “Sirkülasyon ilkeleri çok basittir ve mekânın içinde insanların dolaşma biçimine dayanır” (Mesher, 2013, s.120). Bu ziyaretçi dolaşım alanı grafik tasarım öğeleri ile kurum kimliği oluşturma, bilgi iletme ve atmosfer yaratmada belirleyici bir yol haritası sunmaktadır. Mekânlar, görsel düzenlemeler, bilgi içerikli fuar grafikleri gibi daha birçok şey ziyaretçiler içindir ve bu hedef kitle düşünülerek tasarlanmalıdır. “Bunun anlamı, tasarımcının insanların mekânla ve onun içerisindeki fiziksel öğelerle nasıl bir ilişki kurduğunu dikkate alması gerekliliğidir” (Ambrose ve Harris, 2012, s.126).

Fuarlara olan yoğun ilgi nedeniyle bilgi içerikli metinler kısa ve öz bir şekilde sunulmalı ayrıca kurum kimliği vurgulanarak, görsel imgelerle desteklenmelidir. Yazı karakterlerinin hedeflenen anlamsal içeriği oluşturmadaki yeteneği yadsınamaz bir gerçektir.

BULGULAR ve YORUM

Firmaların görsellikleriyle rekabet ettikleri ticari fuar sergilemelerinde en çok dikkat çeken, akılda kalan, etkileyici olan tasarım ve firma başarılı olacaktır. Bu başarının altında ise uzun soluklu bir tasarım süreci yatmaktadır. Pek çok açıdan ele alınabilecek bu tasarımlar için anlam ve gösterge ilişkileri de bir hayli önemlidir. Bu çalışmada sportif ürün tasarımcısı ‘Nike’ Firması’nın tanıtımı için tasarlanmış *NIKE-ICEBOX* isimli stant incelenmektedir. Stant konsepti ‘*Buz Kalıbı*’dır. Buz kalıbının fiziksel ve anlamsal özelliklerinin tamamı stant strüktürüne yansıtılmış ve diğer görsel öğelerle başarılı bir şekilde desteklenmiştir. Yalın zeminler üzerinde dinamik parçalardan oluşan tasarımda, renk öğesiyle soğuk fakat kendinizi bir o kadar enerjik hissedeceğiniz bir atmosfer yaratılmıştır. Bu atmosferin yaratılmasında, elektronik medya ve ışık tasarımının önemi gözlenmektedir. Tüm bu ilk bakışta söylenebilecek yorumların ötesinde ise anlamsal süreçlerin yaratılması adına ciddi bir çalışma yatmaktadır. Bu incelemede *NIKE-ICEBOX* isimli stant paradigmatik ve sentagmatik bağlamlarda incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda paradigmatik ekseninde farklı disiplinlerce belirlenen göstergelerin anlamları ortaya çıkarılmış, sentagmatik çözümlemede ise bir araya gelen bu göstergelerin birlikte çıkardıkları anlamlar incelenmiştir. Böylelikle paradigmatik ve sentagmatik eksenler arasında ki uyum veya uyumsuzluklar ve stantla karşılaşacak kişilere sunulacak mesajlardaki tutarlılık çözümlenmiştir.

NIKE-ICEBOX hem dış mekânlarda hem de iç mekânlarda sergilenmek üzere tasarlanan bir konsepttir. Aşağıda Görsel 5. de dış mekân tasarımının görselinde de gösterildiği üzere yapı bir buz küpü olarak tasarlanmıştır. İç mekâna kurulan stant tasarımları da aynı konsept içinde buz temasını kullanır. Bu bağlamda mimari yapıların gösteren gösterilen ilişkisinde düz anlam buz küpü görüntüsünü desteklese de yan anlamı mitolojik düzeyde Eski Mo'ların İglo isimli evlerine gönderme yapar. Bu evler çok düşük sıcaklıklarda insanların korunmaları için düşük sıcaklığın yarattığı doğal buz, katmanlı yapısı sayesinde sınıma amaçlı bir kullanıma dönüştürür. Böylelikle soğuk hava kendi varoluşunun sonuçları tarafından insanoğlunun zekâsı ile yenilmiştir ve insan hayatta kalmayı başarır. Bu sebeple bu tasarımdaki gösteren buzun yok edici gücü ile bağlantılı olacak anlamsal süreçten koparak soğuk havaya dayanıklılık ve buz ile varoluş anlamına ulaşır. Görsel 6. ve 7. de ise iç mekân fuar tasarımları için üretilen *NIKE-ICEBOX* dan bir kesit sunulmuştur. Bu kesitten de anlaşılacağı üzere iç mekân için yapılan mimari tasarımlar da dış mekân tasarımları ile aynı paradigmatik ekseninde hareket ederek İglo'lara gönderme yapar. Her iki tasarımda paradigmatik ekseninde mimari tasarımların geometrik formlarının asimetrik olması ise doğallığa ve doğaya göndermedir. Birbirlerine eşit olmayan geometrik formlar aynı İglo'lardaki gibi insan vasıtasıyla uyumlu hale getirilir. Hem doğaldır hem de insan zekâsının ürünüdür. Bu tasarımın paradigmatik düzeydeki yan anlamı sentagmatik düzeyi doğrudan etkileyecek kadar güçlüdür. Ancak elbette sentagmatik düzeyde aşağıda da inceleneceği üzere diğer öğelerle birlikte bir anlam kümesinin ögesine dönüşmektedir.

Görsel 5. *NIKE-ICEBOX* dış mekân tasarımı (behance.net, 2020).

Görsel İletişimde Stant Tasarımı ve Anlam Üretimi

Görsel 6. *NIKE-ICEBOX* iç mekân tasarımı (behance.net, 2020).

Görsel 7. *NIKE-ICEBOX* iç mekân tasarımı (behance.net, 2020).

İç mekân için üretilen mimari unsurlarda aynanın kullanımı dikkat çekicidir. Hem geometrik formlar olarak hem de grafiksel unsurlarda aynaların kullanıldığı görülür. Ayna göstergesinin tasarımın mimari yapılarında kullanımı paradigmatik ekseninde gösteren ve gösterilen ilişkisi bağlamında pek çok potansiyel anlam barındırır. Ayna düz anlamıyla bir yansıtıcıdır. Ayna göstergesinin yan anlamları ise mitoloji ve felsefeyle bağlantılı olarak ortaya çıkacak olan gerçeklik kavramı ile yakından ilişkilidir. Gerçekliği çarpıtıcı ve gerçeklikten koparabilecek olan ayna aynı zamanda mitolojik hikâyelerde narsizmin³ önemli öğeleri arasında gösterilmektedir. Paradigmatik düzeyde

³ Aynadaki Narkissos hikâyesi narsizm ve ayna arasındaki ilişkiyi kuran önemli bir söylem kurucu hikâye olarak psikoloji branşında da yerini alır. Diğer taraftan Pamuk Prenses hikâyesinde kötü karakter olan üvey annenin narsistik eğilimlerine de ayna bir son vermiştir. Pek çok anlatıda ayna doğru ile yanlış arasındaki ince ayrımı belirleyen kimi zaman insanları kandırıcı ve hayaller yaratan kimi zaman doğruları söyleyen bir özelliğindedir.

aynanın çok anlamlı oluşu onu sentagmatik eksene nihai anlamı bağlamında bağımlı kılmaktadır.

Tasarımdaki tüm yazılar da aynalardan oluşur. Grafik disiplini tarafından üretilen tipografik unsurlar biçimsel düzeyde dinamizmi sergilerken anlam süreçlerinde doğrudan dille bağlantılıdır. Bu sebeple aynaların tipografik unsurlardaki anlamları stantta doğrudan verilen slogan ve metinlerle bağlantılı olarak ortaya çıkar. Bu noktada standın tamamı için bir sentagmatik eksenden söz ederken bir taraftan da yazıların kendi sentagmatik ekseninden de söz etmek gerekir. Seçilen her bir söz paradigmatic düzeyde farklı çağrışımlar yapabilecekken bir bütün olarak metinler bambaşka anlamlar üretebilecek potansiyelindedir. Bu bağlamda metinlerin sentagmatik ekseninde ortaya çıkan anlamlar tasarımın bütünü de sentagmatik düzeyi etkileyecektir. Görsel 6.'daki metin ve çevirisi şu şekildedir:

It doesn't matter.

We knew it was coming.

Wind will blow ice will form, snow fall.

Nature will remain on schedule so will we.

The sun will rise and our breath will fill the air.

The wind will howl and we will out right trough it.

The snow will fall and we will trample it faster each day.

Get faster. Get stronger. Get better. Get out.

The cold is calling.

Önemli değil.

Biz onun geleceğini biliyorduk.

Rüzgâr esecek, buz olacak, kar düşecek.

Doğa programa göre kalacak biz de öyle.

Güneş doğacak ve nefesimiz havayı dolduracak

Rüzgâr feryat edecek ve biz onun içinden çıkacağız.

Kar düşecek ve onu her gün daha hızlı dindireceğiz.

Daha hızlı ol. Daha güçlü ol. Daha iyi ol. Dışarı çık.

Soğuk çağırıyor.

Yukarıdaki bu şiirsel ifade kış koşulları ile mücadeleye alımlayıcıyı teşvik etmekte ve kışın ağır koşullarının onları etkilemeyeceğini ima etmektedir. Doğrudan firmanın ismi geçmemekte ve doğaya veya doğayla mücadeleye bir çağrı metni olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Görsel 8. de de soğuk kış koşullarında dışarıya çıkmak ve spor yapmayı teşvik edecek bir slogan kullanılmıştır. Görsel 9. ise firma ve soğuk hava koşullarına dayanıklılık arasındaki bağlantının kurulması adına “Gear up with Nike intelligent layering”

Görsel İletişimde Stant Tasarımı ve Anlam Üretimi

sloganı kullanılmıştır. “Nike’in akıllı katmanları ile vites arttır” anlamına gelen bu slogan da paradigmatik düzeyde basit bir çağrı gibi algılansa da tüm tasarım içinde sentagmatik eksenle İglo tasarımı ve insanın doğayla mücadelesi meselesine gönderme yapmaktadır.

Görsel 8. NIKE-ICEBOX'tan bir kare (behance.net, 2020).

Görsel 9. NIKE-ICEBOX'tan bir kare (behance.net, 2020).

Farklı disiplinlerin ortak çalışmasıyla oluşturulan stant tasarımı, doğru seçilmiş ve doğru yerleştirilmiş tipografisi ile dikkat çekicidir. Nike firması logosu (Nike) yerine enerji ve dinamizmi simgeleyen “amblem”e yer verilmiştir. Böylece tasarım yüzeyinde daha çok boşluk elde edilerek yalın bir tasarım dili oluşturulmuştur. Yazı tasarımının sağdan blok soldan serbest olması tasarıma hareket kazandırarak, okunurluğu arttırmıştır. NIKE-ICEBOX stant yüzeylerinde hedef kitle ile iletişim kuran metinlerle hedef kitle etki altına alınmaya çalışılmıştır. Bu metinler şiirsel bir dille hedef kitleye seslenmekte ve zorlu kış koşullarında, karda, rüzgârda, güneşte dışarı çıkmasını istemektedir. Hedef kitleye “daha hızlı daha güçlü daha iyi ol, dışarı çık” seslenerek, mesajını iletmekte son derece başarılı ve davetkârdır.

Serpil KAPTAN

Stant tasarımında yer alan piktogramlar (Görsel. 10), paradigmatik düzeyde evrensel anlamlara sahiptir. Sembolik olarak hava koşulları gösterilir. Görsel okuryazarlığın dilsel farklılıkları ortadan kaldırdığının bilincinde olan tasarım ekibi, bu piktogramları sentagmatik düzeyde firmanın her türlü mevsim koşuluna dayanlı giysileri olduğu mesajını iletmek için kullanmıştır.

Görsel 10. NIKE-ICEBOX'tan bir kare (behance.net, 2020).

Tasarımda kullanılan fotoğraflar ise Görsel 11.' de gösterildiği gibi geometrik yapılarla bölünmüş bir şekilde sunulur. Fotoğrafın ilgi odağında yer alan kırmızı spor giysisi ile figür soğuk kış koşullarından hiç etkilenmiyor. Seçilen sıcak renk ve (duruş) beden dili son derece rahattır. Paradigmatik düzeyde soğuk hava koşullarında spor yapmanın hazzını çağrıştıran bu parçalı görsel sentagmatik düzeyde İglo tasarımına gönderme yapmaktadır. Firmanın diğer mesajları ve geometrik yapılar sentagmatik ekseninde anlamın değişmesine ve soğuk hava koşullarında spor yapmanın mümkün olduğunu göstermektedir.

Görsel 11. NIKE-ICEBOX'tan bir kare (behance.net, 2020).

Tasarım ekibinin oluşturmuş oldukları hikâyeyi (konsept) kuvvetlendiren, davetlerine cevap vererek dışarı "doğaya" çıkan insanların gösterildiği fotoğraf kareleri ise Görsel 12. de verilmiştir. Paradigmatik düzeyde soğuk havada dışarı

Görsel İletişimde Stant Tasarımı ve Anlam Üretimi

çıkan ve spor yapan dayanıklı insanlar gösterilmektedir. Sentagmatik ekseninde ise bu görüntülerdeki kişiler firmanın özel kıyafetlerini giyen sıradan insanlardır. Böylelikle soğuk hava gibi insanı olumsuz etkileyen bir doğa olayı insanın doğayla mücadelesinde sorun olmaktan çıkarılmış ve soğuk havada dışarıda olmak firmanın özel ürünleri sayesinde mümkün olmuştur. Bu bağlamda özel olmak firma ile kurulacak bağ ve tüketimle ilişkilendirilmiştir.

Görsel 12. *NIKE-ICEBOX'tan bir kare* (behance.net, 2020).

Tüm bunların sonunda tasarımda farklı disiplinlerin farklı paradigmalardan seçtikleri göstergelerin bir dizgede bir araya gelerek ortak ve güçlü bir anlamı yarattıkları görülmektedir. Mimari dış yapılar ve iç mimari alanıyla ilgili yapılar doğrudan İglo şeklinde tasarlanmıştır. Kullanılan aynalar ise İglo göndermesi yapan geometrik yapılarla uyumlu kullanılmıştır. Paradigmatik ekseninden seçim yapan tasarımcıların genel olarak aynı anlam havuzundan seçimler yaptığı ve bir uyum içinde oldukları görülmektedir. Ayna göstergesi ise bu uyumun dışında yer alır. Fakat sentagmatik ekseninde ayna yeni bir anlamla alımlayıcının karşısına çıkar. Bu sebeple ayna bilinen anlamlarının ötesinde sentagmatik ekseninde doğrudan buz görseli ile eşleştirilmektedir. Gösterge anlamı dışında ayna görselinin tasarım içindeki psikolojik etkisi de soğuk bir etki yaratır. Bu sebeple aynaların öncelikle buz çağırışımı yapan bir anlam ürettiği ifade edilmelidir. Diğer tarafta sentagmatik düzeyde aynanın yansıma özelliği ise buzun içinde kendini gören insanlar ile bağlantılandırılabilir ki bu durumda da yaratılmak istenen anlamın önemli bir parçasının aynalar olduğu belirtilmelidir. Kullanılan tipografik unsurlarında maddesel yapısının ayna olması grafik açıdan okunurluğu zorlaştırırsa bile sentagmatik düzeyde yaratılan anlamı güçlendirmektedir. Metinlerde ise firmanın soğuğa karşı direnç ve dayanıklılık vurgusu bütün içindeki diğer unsurlarla uyumlu ve hatta onların anlamlarının sentagmatik ekseninde belirleyicisi niteliğindedir. Metinler aslında İglo tasarımının tanımı gibidir. İnsan soğuk ile mücadelede İgloyu üretmiştir, firma ise İglo benzeri

tasarımları ile bu kadim mücadelede yeni bir boyut açtığını vurgular. İglo'da içeride kalmak önemliyken firmanın ürünleri dışarı çıkabilmeyi mümkün kıldığını iddia eder. Dolayısıyla firmanın ürünleri insanın daha önceki dönemlerdeki gibi doğa karşısında aldığı zaferlerden biri olarak tanımlanır.

SONUÇ

Stant tasarımları, yalnızca ürünlerin teşhir edildiği yerler değil, her ayrıntısı düşünülp tasarlanan, tanıtım ve sunum işlevini yerine getiren, özgün, estetik buluşma noktalarıdır. Her stant bir anlatı aracıdır. Bu anlatı ışığında seçilen materyaller, aydınlatma, grafik tasarım, animasyon film ve multimedya, renk, fotoğraflar, tipografi ve metinler hikâyeyi en etkili biçimde anlatmak için bir araya getirilir. Bu tasarım sürecinde grafik tasarım ürünleri, stant tasarımlarında kurum ve marka kimliğini yansıtmada önemli birer anlam aktarım araçları olarak görülmelidir.

Stant tasarımları yaratıcı bir uygulama alanı olarak, çok sayıda farklı disiplinin birlikteliğini gerekli kılar. Bu süreçte tasarımcıların ortak hedefi bilinenleri göstermek yerine yaratıcı uygulamalarla gelecekte ipuçları vererek, yeni teknolojileri de içinde barındıran hikâyeler oluşturmaktır. Hikâye (konsept); tasarımın taşıyacağı anlamı vurgularken alınan tüm kararların bu anlamı desteklemesi gerektiği açıktır. Tasarım sürecinde düşünülmüş her türlü detay ve alınmış karar, özü yani konsepti görselleştirme amacına hizmet eder. Bu tercih doğrultusunda oluşturulan konsept tasarım ekibi tarafından yeterince iyi anlaşılmalıdır ki, anlam doğru bir şekilde görselleştirilebilsin. Bu çalışmada incelenen Nike firmasının stant tasarımında, pek çok disiplinin birlikteliğiyle yeni bir hikâyenin üretildiği görülmektedir. Anlam üretme sürecinde farklı disiplinlerin farklı paradigmalardan seçtikleri görseller sentagmatik ekseninde tek bir anlamın ve bir hikâyenin parçasına dönüşmüştür.

NIKE-ICEBOX ismini taşıyan ve yukarıda incelenen bu özel stant tasarımının yarattığı hikâye (konsept) ve genel anlamı insan doğa ilişkisi ile ilgilidir. İnsan, varoluşunun her aşamasında doğa ile mücadele halindedir. Firma soğuk hava koşulları karşısında doğaya karşı her daim yenik düşen ve saklanmak zorunda olan tüketici kitlesini bu tasarımı ile dışarı çıkmaya teşvik eder. Süreçte İglo evler doğa karşısında kazanılmış bir zaferdir fakat İglo saklanmayı ve korunmayı amaçlar. Nike firması ise ürünlerini bu tasarımla birlikte taşıyabilecekleri ve saklanmak ya da içeride korunmak zorunda olmayan bir düzeye konumlandırır. Bu durum elbette seçilen göstergelerin bir kısmının paradigmatik düzeyde de uyumlu olmasıyla ilgidir. Diğer taraftan bir bütün

olarak sentagmatik düzlemde oluşturulan anlam kapalıdır ve çok anlamlı değildir. Firma tüm göstergeleri ile bu stant tasarımında doğaya karşı üstün gelme vurgusunu yapmaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ambrose, G. & Harris, P. (2012). *Grafik Tasarımda Renk*. Literatür Yayıncılık.
- Amstrong, H. (2007). *Grafik Tasarım Kuramı*. Espas Sanat Kuramı Yayınları.
- Aytaş, M. (2020). *Televizyonda Görsel Tarih Yazımı*. Literatür Yayınevi.
- Bektaş, D. (1993). *Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Becer, E. (1997). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Dost Kitabevi.
- Chandler, D. (2017). *Semiotics: The Basics*. Taylor & Francis.
- Ertan, G. & Sansarcı, E. (2016). *Görsel Sanatlarda Anlam ve Algı*. Hat Baskı Sanatları.
- Hartley, J. (2019). *Communication, Cultural and Media Studies: The Key Concepts*. Routledge.
- Hughes, P. (2015). *Exhibition Design*. Laurence King Publishing Ltd,
- Meshar, L. (2019). *İç Mekân Tasarımında Mağaza Tasarımı*. Literatür yayınları,
- Koca, S. (2018). *Yeni Türk Sinemasında Biçem*. Literatürk Academia.
- Küçükerman, Ö. (2002). *Sergiler, Fuarlar, Standlar ve Yaratıcı Tasarımlar., Fuar Stand Tasarımı*. Yapı-Endüstri Merkezi.
- Leech, G. (1983). *The Study of Meaning*. Cambridge University Pres, Penguin Books.
- Locker, P. (2011). *İç Mekân Tasarımında Stand Tasarımı ve Sergileme*, (çev. Sezen Haskatar). Literatür Yayınları.
- Payne, M. & Barbera, J. R. (2013). *A Dictionary of Cultural and Critical Theory*. John Wiley & Sons
- Sarıkavak, N. K. (2003). Tipografiyi doğru kavramak. *Hacettepe Üniversitesi Sanat Yazıları Dergisi*, 27.
- Odabaşı, Y. (2007). *Fuar Standı Tasarımı*. Yem Yayınları.
- Teker, U. (2003). *Grafik Tasarım ve Reklam*. Dokuz Eylül Yayınları.

Turgut, E. (2002). *Fuarlarda Grafik Tasarım Sorunları Üzerine. Her Yönüyle Pazarlama İletişimi*. MediaCat Yayınevi

Ulutaş, S. (2017). *Sinema Estetiği: Gerçeklik ve Hakikat*. Hayalperest Yayınevi.

Ulutaş, S. & Koca, S. (2020). Devlik fenomeni ve beden in sinemada anlam yaratım sürecindeki etkisi. *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 325-356 .

Görsel Kaynaklar:

Guan, Z. (2011) *Graphic Design in Architecture*. Liaoning Science and Technology Press

URL 1: 4.Ytong Stand Tasarımı Yarışması. 2014. <https://www.arkitera.com/proje/2-odul-ytong-stant-tasarimi-yarismasi>, Erişim Tarihi: 09.11.2020

URL 2: Nike Fair Stand Design. <https://www.behance.net/gallery/32515477/NIKE-CHICAGO-ICEBOX>, Erişim Tarihi: 11.10.2020

EXTENDED ABSTRACT

Fairs are the places of exhibition which have been continuously gaining importance along with industrialization, globalization and technological developments. As a result of globalization, the companies went into the effort of finding new markets in order to keep their current market shares. Fairs are one of the places which are most frequently employed in the design of exhibition. Apart from other forms of exhibition, fairs intend to improve trade and present products and services in order to sell (Turgut, 2003, p.182). Exhibitions can be classified into several groups such as short or long term exhibitions, museumizations (exhibitions in museums), and commercial-noncommercial ones.

The objective of this study is to employ the images in terms of designing “narration” through explaining the stand design using a multi-disciplinary approach, establishing meaning (concept) and analyze the effects of graphic design production processes on stand design. The paradigmatic and syntagmatic analyses were employed in the study since semantic processes of sample stand designs were supported by different disciplines. Related literature review about the stand design was conducted in this study. By means of literature review, the roles of different disciplines on the production of semantic processes were

investigated. Semiotics was employed in the sample stand analysis after the conducted literature review in terms of understanding the processes of creating and reception of meaning. In the study, paradigmatic and syntagmatic analysis of the semiotic analysis were employed together. In the paradigmatic analysis to be conducted, every element which constitutes the fair stand will be discussed in terms of the potential meanings independent from each other. As for syntagmatic analysis, the potential meanings which come together and emerge as a result of the relationships between the parts that are produced by means of an interdisciplinary approach will be investigated. Finally, the existence of semantic tensions will be searched in terms of harmony between paradigmatic analysis and syntagmatic analysis.

The applications of stand design are the interdisciplinary processes which should be considered along with three dimensional components and come out as a result of the unity of numerous different occupation groups that should be considered along with three dimensional components. During the aforementioned process, graphic designers, architects, interior architects and text writers work together and create a logical language of narration. Stand designing problems are complicated ones. Related to a possible designing problem, the solution will be achieved upon the interaction between the designing team. The exchange of information to be conducted became easier in parallel to the developments in the communication technologies.

In this study, the stand called NIKE-ICEBOX was analyzed in terms of paradigmatic and syntagmatic contexts. As a result of this study, the meanings of the indicators which were determined by different disciplines in the paradigmatic axis were revealed and the meanings created by those aforementioned indicators which come together were analyzed through syntagmatic analysis. It was observed that the indicators chosen by the different disciplines among different paradigms gather in a system in designing and create a common and strong meaning. Architectural external structures and the structures related to interior architecture were directly designed in the shape of Iglo. The mirrors employed in the structure were in harmony with the geometrical structures that resemble Iglo. It is also observed that the designers which choose from the paradigmatic axis generally choose from the same pool of meaning and they are in harmony. The indicator of mirror is out of this aforementioned harmony. However, the receptor encounters the mirror in a new meaning in terms of syntagmatic axis. For that reason, mirror is directly matched with the image of ice in the syntagmatic axis beyond the known meanings. Except its meaning of indicator, the psychological effect of the image of mirror in the design also creates a cold effect. Therefore, we should state that mirrors create a meaning that evokes ice. On the other hand,

the reflectivity of the mirror at the syntagmatic level can be associated with the human beings who see themselves in the ice and in this case, it should be stated that the important part of the meaning to be created is the mirrors. Although the existence of mirror as a material structure in the employed typographic elements makes readability more difficult in terms of graphic, it enhances the meaning at syntagmatic level.

The story (concept) which is called *NIKE-ICEBOX* and created by this special stand design analyzed above and its general meaning are related to the relationships between human beings and nature. Human being has been up against nature all throughout its existence. The company encourages the group of consumers who always fail against nature in the cold climate conditions and who are forced to hide to go out by means of its aforementioned design. During the process, Iglo houses are the victory against nature but Iglo aims to hide and being protected. Through this design, the company of Nike locates its product at a level human beings can carry and they don't need hiding and protection.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49084>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 28-01-2021
Kabul Tarihi: 09-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 28-01-2021
Accepted: 09-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dinç, N. D. (2021). Covid-19 Salgını Dönemindeki Uzaktan Eğitim Sürecinde Sanat Atölye Derslerinin Yürütülmesine İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Journal of History School*, 51,1269-1295.

COVID-19 SALGINI DÖNEMİNDEKİ UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNDE SANAT ATÖLYE DERSLERİNİN YÜRÜTÜLMESİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ¹

Neslihan Dilşad DİNÇ²

Öz

2019 yılında Çin’de ortaya çıkıp tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, diğer etkilerine paralel olarak bütün eğitim kademelerini ve alanlarını da etkilemiştir. Bu dönemde uzaktan eğitim sistemleri yaygın öğretim uygulaması haline gelmiştir. Özellikle sanat eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında bu durum alışlagelmiş değildir. Atölyede bulunmayı, tekniği ve malzemeyi o ortamda deneyimlemeyi ve yüz yüze iletişim kurmayı gerektiren bu ders alanlarının uzaktan eğitim sürecinde amacına ulaşım ulaşmadığı ve muhataplarını ne kadar tatmin ettiği araştırılması gereken bir konudur. Sanat eğitimi öğrencilerinin bu konudaki deneyim ve görüşlerinin belirlenmesi çevrimiçi eğitim sürecindeki sorunları telafi etmek veya düzeltmek için kıymetli olacaktır. Çalışmada ülkemizin çeşitli bölgelerinde yer alan üniversitelerin, 2020-2021 akademik yılı, güz yarıyılında Eğitim Fakültesi, Resim-iş öğretmenliği bölümünde öğrenim gören 340 öğrenciden bu konuya dair görüş ve deneyimleri hakkında bilgi alınmıştır. Araştırma, genel tarama modellerinden kesitsel tarama modeliyle desenlenmiştir. Araştırmacının geliştirdiği ölçek ile elde edilen bulgular, öğrencilerin yaş, cinsiyet, sınıf ve yerleşim yeri bağlamlarında belirlenen temalarda değişken sonuçlar verdiğini göstermiştir. Bu temalar

¹Bu Makalenin etik kurul onayı Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Komisyonunda 27/11/2020 tarihinde 10. sayı ve 2020/728 toplantı numarası ile alınmıştır.

²Dr., akademi.ndd@gmail.com, Orcid:0000-0003-0785-8803

uzaktan eğitime adaptasyon ve süreci yönetebilme, altyapı/sisteme bağlı olarak derslere katılım ve gelişim ve öğrenmeye etki başlıkları altında oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Salgını, Çevrimiçi Uzaktan Eğitim, Sanat Eğitimi, Çevrimiçi Sanat Eğitimi, Resim-İş Eğitimi Öğretmen Adayları.

Student Views on The Conduct of Art Studio Classes in Distance Education During The Covid-19 Pandemic Period

Abstract

Breaking out in China through the end of 2019, Covid-19 epidemic spread out to the whole world and affected all education levels and fields in addition to all of its other effects. In this period, distance education platforms have become a common teaching and learning milieu. This was an unusual context and practicing method for many branches of education including those higher education institutions that provide arts education. Art lessons require being in the atelier or studio, experiencing the technique and material in that environment and communicating face to face. Therefore, it is an important issue to investigate whether these practice-based arts education courses reach their goals through online teaching and learning processes and to what extent they satisfy their interlocutors. Determining the experience and opinions of art education students on this issue will provide valuable information for dealing with the problems in the online education process. Designed as a cross-sectional survey research, the current study employs 340 arts education student teachers attaining the relevant teacher education programmes in a number of Turkish universities in its sample. The findings obtained through the scale developed by the researcher reveal that the students provide variable results in the themes determined in the contexts of age, gender, class and place of residence. These themes were formed under the headings adaptation to distance education and the ability to manage the process, participation in courses and development and impact on learning depending on the infrastructure/system.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Online Education, Art Education, Online Art Education, Art Education Student Teachers.

GİRİŞ

Covid-19 salgını, dünya ve insanlık üzerindeki diğer bütün etkilerinin yanı sıra yaşamın her alanında mesafe gereksinimini de zaruri hale getirmiştir. İnsanların aile içi ilişkilerinden sosyal yaşamlarına, eğitim ortamından iş hayatına kadar birçok alanda sistemlerin baştan yazılmasını zorunlu kılmıştır. Salgın dönemi ile birlikte insanlar temas gerektiren her ortamdan kaçmaya, dış dünyadan kendilerini uzak tutmaya başlamışlardır. Her birey aynı farkındalıkta ve bilinçte olmasa da, ya içsel disiplinle ya da resmi yaptırımlarla dış dünya ile

temassızlığın sağlanması ve sürdürülmesine çalışılmıştır. Yaşamın önemli bir parçası olan eğitim de bu süreçten ciddi olarak etkilenmiştir.

Eğitim ortamları insanların yakın temas halinde olduğu, toplulukların sıkça bir arada bulunmasını gerektiren ve bu zaruri korunmaya ters düştüğü görülen bir yapıya sahiptir. Eğitimciler için Covid-19 salgını, uygun yanıtlara rehberlik edebilecek önceden yapılandırılmış bir başucu kitabının bulunmadığı, yapılması gerekenlerin yaşam deneyimleri ile keşfedileceği bir mücadele dönemini beraberinde getirmiştir. Salgın seyrini sürdürürken eğitim otoriteleri ivedilikle ve belirli bağlamları göz önünde bulundurarak çözümler aramak durumunda kalmıştır. Ancak salgın döneminde eğitim faaliyetlerinin büyük ölçüde uzaktan yürütülmesi mecburiyetinde olduğu için, birçok insanın acemi olduğu yeni süreçlere girilmiştir. Eğitimin bütün kademe ve alanları da bu süreçten etkilenmiş, acil ve uzaktan eğitim plan ve süreçleri işe koşulmuştur.

Uzaktan eğitim terimi genellikle öğretmen ve öğrenciler fiziksel olarak bir araya gelemediklerinde, çeşitli iletişim yollarını kullanarak gerçekleştirilen bir eğitim sürecini tanımlamak için kullanılır. Çeşitli iletişim şekillerini içeren bu görüşme yolları, posta ve telefon aracılığı ile başlayıp, zamanla internet ağından yararlanılan bir etkileşime dönüşmüştür (Fossard, 2008). Günümüzde internet aracılığı ile yürütülen uzaktan eğitim, “çevrimiçi eğitim, çevrimiçi öğrenme” gibi ifadelerle anılmaktadır (Bakia vd., 2012).

Birçok üniversitenin hâlihazırda uzaktan eğitim birimleri için kullandıkları çeşitli sistemlere sahip olmaları bu sürece hızlı şekilde uyum sağlamaları açısından faydalı olmuştur. Uzaktan eğitimde üniversiteler ve alt birimleri kendi inisiyatifleri doğrultusunda senkron (eşzamanlı) ve asenkron (eşzamansız) olarak eğitim süreçlerine devam etmiştir. Çevrimiçi öğrenme senkron (eşzamanlı: katılımcıların video konferansla aynı zaman aralığında etkileşimde buldukları iletişim) ve asenkron (zaman uyumsuz: e-mail ya da çevrimiçi tartışma forumları gibi platformlar aracılığı ile iletişim) gibi farklı olanaklar sağlayarak katılımcılara süreci kişiselleştirebilecekleri seçim şansı sunmaktadır (Simamora, 2020). Bu süreçte teorik ve uygulama alanları olan bölüm ve anabilim dalları da ders içeriklerini uzaktan eğitime uygun hale getirme gayretine girmişlerdir.

Laboratuvar, atölye ve stüdyo gibi çeşitli materyalleri kullanmayı ve eğitimci ile birebir iletişimi gerektiren, sadece sınav sonuçlarının değil, süreç içindeki performansın da önemli olduğu, teknik ve malzemenin eğitimciden ivedilikle dönüt alınarak öğretilmesi gerektiği, zaman zaman eğitimcinin öğrenci çalışması üzerinde müdahalesini zaruri kılan derslerde uzaktan eğitim yetersiz kalmaktadır (Dilmaç, 2020). Bu yetersizliğin sebebi, belirtilen derslerin yüz yüze iletişimi ve malzeme ile teması gerektiren yapıda olmalarıdır. Ancak salgın

döneminde sağlık söz konusu olduğu için bu dersler de diğerleriyle aynı kategoride ele alınmak zorunda kalınmıştır.

Sanat eğitimi alanında öğretilen resim, grafik, baskı-resim, seramik, heykel, fotoğraf gibi ‘uygulama’ gerektiren, yaparak ve yaşayarak öğrenilen derslerin bu dönemde amacına ulaşmakta zorlanacağı aşikârdır. Küçük gruplar halinde atölyelerde yürütülen bu derslerde uygulamada kullanılan malzeme ve teknikler ön plana çıkmakta ve öğretim elemanının ifadeleri, müdahaleleri, dönütleri ve yönlendirmeleri etkili olmaktadır. Bireysel ve grup çalışmaları ekseninde ilerleyen dersler hem süreç hem de sonuç değerlendirmelerini gerektirmektedir. Çevrimiçi iletişim ortamında bu fırsatın olmaması veya yetersizliği öğrencileri etkilemektedir. Alan bilgisi konusunda birinci sınıftaki bir öğrenci ile son sınıftaki bir öğrencinin bilgi seviyesi eşit olmayacağı gibi, çevrimiçi eğitimden etkilenme eşikleri de farklı olacaktır. Dolayısıyla sanat eğitimine yönelik uygulama içeren derslerin uzaktan çevrimiçi olarak verilmesinin çeşitli sınırlılıklar ve zorluklara yol açtığı söylenebilir.

Bu zorluklardan bazıları; yüz yüze etkileşimin verdiği güven duygusunun azalması, bireyin kendini istediği gibi ifade edemediğini düşünmesi, iletişim kopuklukları ve buna bağlı motivasyon düşüklüğü, özellikle laboratuvar, atölye gibi mekânlarda yürütülmesi gereken derslerin alt yapı olanaklarının sağlanamaması sayılabilir. Öğrencilerin sosyoekonomik farklılıkları ve yaşadıkları bölgelerin (köy, yayla, kasaba, vs.) özellikleri uzaktan eğitim dolanımlarına, gerekli ders materyallerine erişim imkânlarında eşitsizliklere yol açabilmektedir. Bu durum da öğrencilerin eşit şartlarda eğitim alamamasına sebep olabilir. Uzaktan eğitim döneminde akranları ile bir araya geldikleri sosyal ortamlardan mahrum kalan bireyler manevi olarak da yoksunluk hissi yaşayabilirler. Ayrıca içinde bulunulan salgın hastalık ortamı korku, panik, endişe gibi olumsuz psikolojik etkiler doğurabilmektedir.

Dilmaç (2020), sanat ve tasarım dersi alan öğrencilerin salgın döneminde uzaktan eğitim sürecine ilişkin görüşlerine yer verdiği çalışmasında teknolojik altyapılar sayesinde derslere rahat katılım sağlandığını ancak öğrencilerin sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılayamamaları ve sanat derslerinde uygulama gerektiren bazı içerikleri deneyimleyememelerinin öğrencilerin derse karşı motivasyonlarını düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçların sebebi olarak da uzaktan eğitim sürecine hızlı ve hazırlıksız geçilmesi gösterilmiştir. Kahraman (2020) ise sanat atölye derslerinden temel tasarım dersi örneği üzerinden öğrenci görüşlerine ilişkin yaptığı çalışmasında derslerin uzaktan eğitim modeliyle yürütülmesinde öğrencilerin malzeme temini, öğretim elemanı ile iletişim, teknik ve uygulamalardaki yetersiz deneyim gibi zorluklarla karşılaştığı sonucuna

ulaşmıştır. Schmidt ve Ramot (2020) yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının salgın döneminde çevrimiçi eğitimde yaşadığı zorluklardan bahsetmişlerdir. Elde edilen bulgular materyal temininde, deneyim gerektiren süreçlerde, yaparak-yaşayarak öğrenmenin zaruri olduğu durumlarda öğrencilerin zorluk yaşadığı yönündedir.

Araştırmanın Önemi ve Araştırma Soruları

Uzaktan eğitim sürecinin paydaşlarının yaşadıkları deneyimleri nasıl algıladıkları ve bu süreçle ilgili görüşleri, gerekli görüldüğünde kullanılan yöntemlerin gözden geçirilmesi, düzenlenmesi ve şekillenmesi açısından önemlidir. Bu paydaşlardan biri olan sanat eğitimi öğrencilerinin veya diğer bir ifadeyle eğitim fakültelerinin Resim-iş eğitimi programlarına devam eden öğretmen adaylarının Covid-19 salgını döneminde uzaktan çevrimiçi olarak verilen atölye vb. uygulamalı derslerle ilgili deneyim ve görüşlerinin tespit edilmesinin amaçlandığı bu çalışmanın bir diğer amacı da, bu kapsamda kullanılacak geçerli, güvenilir ve standart bir ölçme aracı geliştirmektir. Uzaktan eğitim ekseninde yapılan araştırma çalışmaları genellikle bu öğretim yönteminin kullanıldığı alanlarda yürütülmüştür. Çevrimiçi eğitim, sanat eğitiminin uygulamalı kısımları için kullanılmaya alışkın olunan bir yöntem değildir. Bu sebeple uzaktan eğitimi sanat eğitiminde atölye dersleri bağlamında inceleyen çok fazla çalışma göze çarpmamaktadır. Son dönemde Covid-19 salgını sebebiyle uzaktan eğitime geçilmesi neticesinde oluşan durumların analizine yönelik yapılan çalışmalar içinde birkaç örneğe rastlanmaktadır. Bu araştırma çalışması, ele alınan sınıf düzeyleri, evren çeşitliliği ve ilgili ders içeriği bakımından diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir ve uygulamalı atölye dersleri için ileriye dönük çözüm önerileri sunma potansiyeli bakımından önem taşımaktadır.

Bu bağlamda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Covid-19 salgını döneminde uygulanan uzaktan çevrimiçi sanat eğitimine yönelik öğrenci görüşlerinin belirlenmesi amacıyla geliştirilen ölçme aracı, geçerli ve güvenilir midir?
2. Sanat eğitimi öğretmen adaylarının uzaktan çevrimiçi sanat eğitimine yönelik görüşleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
3. Sanat eğitimi öğretmen adaylarının uzaktan çevrimiçi sanat eğitimine yönelik görüşleri yaş aralıkları açısından farklılaşmakta mıdır?
4. Sanat eğitimi öğretmen adaylarının uzaktan çevrimiçi sanat eğitimine yönelik görüşleri sınıf düzeyi açısından farklılaşmakta mıdır?

5. Sanat eğitimi öğretmen adaylarının uzaktan çevrimiçi sanat eğitimine yönelik görüşleri ailelerinin yaşadığı yerleşim yerine göre farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi ele alınmıştır.

Araştırma Modeli

Bu araştırma, genel tarama modellerinden kesitsel tarama modeline göre desenlenmiştir. Kesitsel tarama araştırmalarda ele alınan değişkenlere dair ölçümler tek seferde yapılır (Büyüköztürk vd., 2014). Sanat eğitimi öğretmen adaylarının uzaktan çevrimiçi uygulamalı sanat eğitimi dersleriyle ilgili deneyim ve görüşleri, bu çalışma kapsamında araştırmacı tarafından geliştirilen ölçme aracıyla ölçülmüştür. Geliştirilen ölçme aracının yapı geçerliliği, faktör analizi ile test edilmiştir. Çalışmanın hedef kitesini oluşturan öğretmen adaylarına çeşitli çevrimiçi iletişim kanallarıyla duyurular yapıp müteakip iletiler gönderilerek Google Forms çevrimiçi anket/ölçek uygulaması üzerinden yayımlanan ölçme aracının linkleri paylaşılmış ve çalışmaya katılımları sağlanmıştır.

Evren-Örneklem

Bu araştırmanın evreni Türkiye'deki çeşitli üniversitelerin eğitim fakültelerinde yer alan resim-iş eğitimi programlarına devam eden lisans öğrencileridir. Çalışmanın örnekleminin belirlenmesinde basit tesadüfi örnekleme tekniği esas alınmakla birlikte salgın döneminin getirdiği sınırlılıklardan ve etik kaygılardan dolayı araştırma ve ölçme aracıyla ilgili duyuru ve iletiler yalnızca araştırmacının bağlantılı olduğu üniversite ve programlardaki öğretmen adaylarına iletilebilmiştir. Neticede 2020-2021 akademik yılı güz yarıyılında Ondokuz Mayıs, Dicle, Atatürk, Gazi, Adnan Menderes, Fırat, Dokuz Eylül ve Anadolu üniversitelerinin eğitim fakültelerindeki resim-iş öğretmenliği programlarında öğrenim gören toplam 340 öğretmen adayı gönüllü olarak bu çalışmaya katılmış ve örnekleme oluşturmuştur. İlgili duyuru ve iletilerde de belirtildiği gibi yalnızca 2. 3. ve 4.sınıf öğrencileri çalışmaya katılmışlardır. Bunun sebebi, bu sınıf seviyelerindeki öğrencilerin en az bir dönem uzaktan eğitim deneyimine sahip olmalarıdır. Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının demografik özellikleri Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1

Çalışma Katılımcılarının Demografik Özellikleri

		(f)	(%)
Cinsiyet	Kadın	263	83,3
	Erkek	77	16,7
Sınıf düzeyi	2. Sınıf	143	42
	3. Sınıf	79	23,2
	4. Sınıf	118	34,8
Yaş	18-20	106	31,2
	21-23	160	47
	23 ve üzeri	74	21,8
Ailenin yaşadığı yerleşim yeri	Köy	45	13,2
	Kasaba	78	22,9
	İlçe	7	2
	Şehir	111	32,6
	Büyükşehir	99	29,3
Toplam		340	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere örnekleme yer alan 340 öğrencinin 263’ü kız, 77 ise erkektir. Öğrencilerden 143’ü 2. Sınıf, 79’u 3. Sınıf ve 118’i ise 4. sınıf düzeyindedir. Yaş aralığı açısından bakıldığında, 106 öğrenci 18-20 yaş, 160 öğrenci 21-23 yaş ve 74 öğrenci de 23 ve üzerinde yaş grubunda olduğu görülmüştür. Bu öğrencilerin aileleri köy (45), kasaba (78), ilçe (7), şehir (111) ve büyükşehir (61) gibi yerleşim yerlerinde yaşamaktadır.

Veri Toplama Aracı ve Süreci

Çalışmada kullanılan ölçme aracı araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan sorular/maddelerden oluşan bir havuz bir eğitimi bilimleri diğeri ise sanat eğitimi alan uzmanı olan iki araştırmacının görüşleri doğrultusunda değerlendirilip düzenlendikten sonra 32 maddeden oluşan bir taslak ölçme aracı oluşturulmuştur. Bu taslak daha sonra üç sanat eğitimi öğrencisine uygulanarak maddelerin ve cevap seçeneklerinin hedef kitleye uygunlukları, açık ve anlaşılır olmaları vb. yönlerinin değerlendirilmesi istenmiştir. Öğrencilerden gelen geri bildirimler doğrultusunda bazı maddelerin içerik ve yazımlarında küçük değişiklikler yapılmış, kapsama ve hedef kitleye uygun olmadığı belirtilen iki maddeden ölçme aracından çıkarılmıştır. Ölçme aracı bu haliyle çevrimiçi olarak yayımlanarak ilgili duyuru ve mesajlar, muhtemel örnekleme oluşturan hedef kitleye iletilmiş ve yaklaşık bir aylık bir süre verilmiştir. Bu süre zarfında çeşitli hatırlatma duyuruları ve iletileri gönderilerek örneklem büyüklüğünün genişletilmesine çalışılmıştır. Neticede

eksik ve kayıp verileri içeren formlar çıkarıldıktan sonra toplam 340 öğretmen adayından oluşan bir örneklem büyüklüğü elde edilmiştir. Ölçme aracının geliştirilmesi süreci, bulgular kısmında ele alınan AFA, DFA ve güvenilirlik analizleriyle gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, özellikle ölçeğin geliştirme süreçlerinde yapı geçerliğini sağlamak için SPSS programı aracılığıyla ilk önce açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizinden sonra AMOS (Analysis of Moment Structures) doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, ilgili ölçeğin yapı geçerliğini sağlamada bir başka yöntem olan yakınsama ve ıraksama geçerliğine ait analizler yapılmıştır. Bu kapsamda Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) ile Birleşik güvenilirliği (OMEGA) hesaplanmıştır. Bu esnada SPSS yardımıyla ölçeğin tümü ve boyutlarının güvenilirliğini belirlemek için ayrı ayrı iç tutarlılık katsayılarına (Cronbach alfa) bakılmıştır. Ölçeğin geliştirme sürecinden sonra ilgili ölçekten elde edilen puanların ortalamaları hesaplanmıştır. Bu süreçte elde edilen ortalama puanların normal dağılım sergileyip sergilemediğini anlamak için normallik testleri yapılmıştır. Bu normallik testleri (Kolmogov Smirnov) sonucunda verilerin normal dağılmadığı görülmüştür ($p < .05$). Bu nedenle ölçekten elde edilen puanların cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve yerleşim yeri değişkenlerine göre farklılaşma durumunu belirlemek için parametrik olmayan testler tercih edilmiştir. Cinsiyet değişkeni için Mann Whitney U testi; yaş aralığı, sınıf seviyesi ve yerleşim yeri değişkenleri için ise Kruskal Wallis testleri gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde araştırma sorularına ilişkin bulgulara yorumlarla birlikte yer verilmiştir. Elde edilen bulgular öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf değişkenlerine göre kategorize edilmiştir.

Araştırmada Kullanılan Ölçeğin Yapı Geçerliği İle İlgili Analizlere Ait Sonuçlar

Ölçeğin yapı geçerliğini sağlamak için öncelikle açımlayıcı faktör analizi, daha sonra doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Açımlayıcı faktör analizi (AFA): Bu analizde kapsamında 30 maddeden oluşan veri seti üzerinde temel bileşenler yöntemi kullanarak açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. AFA'da öncelikle bakılması gereken parametrelerden biri

olan KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) değeri incelenmiş; referans değeri 80 olarak kabul edilen bu değere (KMO= .942) göre toplanan verilerin faktör analizi yapılmaya elverişli olduğu anlaşılmıştır (Field, 2018). Ayrıca bir başka parametre olan Barlet Küresellik test sonuçları da seçilen örneklemin evreni temsil etme yeterliğinin anlamlı olduğunu göstermektedir (Barlet Küresellik Kikare değeri= 4547,184; sd= 190; p=.000). Bu iki parametre değeri koşulunu karşıladıktan sonra Varimax Dik Döndürme tekniği sonucunda ölçek ifadelerin boyutlarda toplanma durumu incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde faktör yükü 35 in altında olması, bir maddenin birden fazla faktörde toplanması (iki faktördeki yüklerinin. 10 kadar birbirine yakınlığı) ve ilgili faktördeki anlamı içermemesi gibi nedenlerden dolayı 30 olan ölçek ifadesi 20'ye azaltılmıştır. Bu veri azaltma işlemi sonunda ölçeğin üç faktör altında birleştiği görülmüştür. Ortaya çıkan faktör ya da boyutların adları, açıkladıkları varyans oranı, faktör yükleri ve madde sayısı tespit edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizine dair ortaya çıkan sonuçlar, Tablo 2'de sunulmuştur.

Temel bileşenler analizi sonuçlarına bakıldığında ölçeğin öz değeri bir (1)' den büyük olan üç boyuttan oluştuğu görülmektedir. Bu boyutların ölçeğin varyansın açıklama düzeyleri sırasıyla %49.47, %9.54 ve %6.05'tir. Boyutlarda toplanan maddelerin faktör yükleri ise. 560 -.846 arasında değişim göstermektedir. Üç boyut altında yer alan maddelerin sayısı sırasıyla 11, 5 ve 4 şeklindedir.

Tablo 2'de görüleceği üzere ilgili ölçek üç boyutu içermektedir. İlk boyuttan toplanan ifadeler incelendiğinde uzaktan eğitime adapte olma, uzaktan eğitimin kendilerini olumsuz yönde etkilemediği ile uzaktan eğitim sürecini etkili bir şekilde yönetebildiğine ilişkin anlamları içerdiği için bu boyuta "Uzaktan eğitime adaptasyon ve süreci yönetebilme kabiliyeti" adı verilmiştir. İkinci boyutta ise uzaktan eğitimde gerekli imkân, koşul ve altyapısal durumlar oluştuğunda canlı derslere katılabildiğine dair ifadeler yer aldığı için sistem/altyapıya bağlı katılım" olarak ifade edilmiştir. Son boyuta bakıldığında ise uzaktan eğitimin gelişim ve öğrenme üzerindeki olumsuz etkilerine dair ifadelerden dolayı bu boyut "gelişim ve öğrenmeye olumsuz etkiler" olarak nitelendirilmiştir.

Neslihan Dilşad DİNÇ

Tablo 2

Ölçeğin Faktör Yapısı, Boyutları, İçerdikleri Maddeler ile Bu Maddelerin Faktör Yükleri, Madde Sayısı ve Faktörün Açıklayıcılığı

Boyutlar	Madde	Faktör Yükü	Madde sayısı	Faktörün Açıklay.
Öğretimi yönetebilme kabiliyeti	C-23) Seçme şansım olsaydı eğitim hayatım boyunca uzaktan eğitimi tercih ederdim.	,846		
	C-24) Atölye derslerinin uzaktan yürütülmesini faydalı buluyorum.	,842		
	C-26) Online eğitim süreci atölye derslerine yönelik motivasyonumu etkilemedi.	,739		
	C-27) Uzaktan eğitim sürecinde zamanımı daha etkili bir şekilde yönetebiliyorum.	,689		
	C-1) Pandemi döneminden dolayı atölye derslerinin uzaktan eğitim yöntemi ile verilmesi benim için sorun oluşturmuyor.	,679		
	C-22) Pandemiden dolayı uzaktan eğitim sistemine geçmemiz bizim için şanssızlıktır.	,674	11	49.468
	C-9) Pandemi döneminden dolayı uygulamalı derslerinin uzaktan devam etmesi atölye çalışmalarındaki üreticiliğimi engellemiyor.	,662		
	C-25) Atölye dersleriyle ilgili tecrübem olduğu için uzaktan eğitim sürecinde zorlanmıyorum.	,659		
	C-10) Uzaktan eğitim derslerine katılırken zamanımı etkili bir şekilde yönetebiliyorum.	,652		
	C-28) Covid-19 dönemi bittikten sonra uygulamalı dersleri için yüz yüze telafi programlarının yapılması gerektiğini düşünüyorum.	,585		
	C-23) Seçme şansım olsaydı eğitim hayatım boyunca uzaktan eğitimi tercih ederdim.	,560		
Altyapı/koşullara bağlı katılım	C-5) Uzaktan eğitim sürecinde uygun bir ortamda derslere katılma imkânım olduğu için zorlanmadım.	,833		
	C-4) Bilgisayar, tablet veya cep telefonu gibi olanaklara zaten sahip olduğum için bu süreçte zorlanmadım.	,829		
	C-6) Uzaktan eğitim sürecinde internet imkânım olduğu için dersleri takip etmekte zorlanmadım.	,823	5	9.54
	C-7) Canlı derslere eşzamanlı katılım sağlayabiliyorum.	,753		
	C-18) Okulumuzun kullandığı çevrimiçi eğitim sisteminde sık sık sorun yaşıyorum.	,585		
	Gelişim/ öğrenmede yaşanan sorunlar	C-12) Uzaktan eğitim döneminde atölye dersleri öğrenme konusunda beni sınırlandırıyor.	,792	
C-11) Uzaktan eğitim atölye derslerinde kendimi iyi ifade edemiyorum.		,761	4	6,05
C-13) Atölyede bulunmadan aldığım eğitim, sanatsal becerilerimi geliştirmemi zorlaştırıyor.		,756		
C-15) Atölye dersleri ile ilgili henüz yeterli teknik bilgiye sahip olmadığım için uzaktan eğitimde zorlanıyorum.		,696		

Kaiser Meyer Örneklem Yeterlilik Ölçümü= .942;

Barlett Küresellik testi: Ki kare= 4547,184; sd= 190; p=.000

Bu bulgulara baktığımızda sanat eğitimcisi adaylarının gerekli ve nitelikli alt yapı imkânları sağlandığı takdirde uzaktan eğitim sürecine yönelik olumlu görüşleri olduğu söylenebilir. Ancak öğrencilerin sürece dair öz değerlendirmelerine bakıldığında teknik ve konuları öğrenme noktasında yetersiz kaldıklarını, uzaktan eğitim sürecinin uygulamalı derslerin amacına ulaşmasında onları tatmin etmediğini söylemek mümkündür. Burada onları memnun etmeyen sebepler, derse karşı motivasyon düşüklüğü, adaptasyon güçlüğü ve uzaktan eğitim sistemlerine alışkın olmama gibi etkenlerdir.

Doğrulamalı faktör analizi (DFA): Ölçeğin açıcı faktör analizi kapsamında gerçekleştirilen temel bileşenler analizi sonucunda ortaya çıkan 20 maddeden oluşan üç faktörlü yapıyı test etmek için doğrulamalı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Doğrulamalı faktör analizi, teoride test edilen kuramsal yapının, hali hazırdaki veri seti ile uyumluluğunu teyit etme ve doğrulama amacı söz konusudur (Sun, 2005; Bryne, 2010). Bu amaç doğrultusunda yapılan DFA uyum indislerini gösteren tablo aşağıda sunulmuştur.

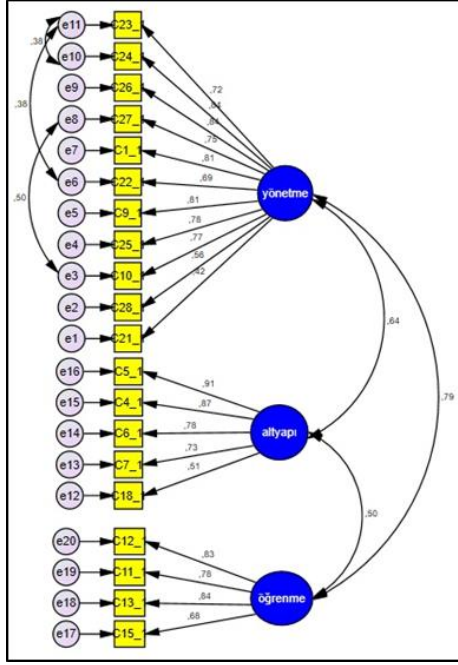
Tablo 3
Ölçüm Değerleri ile Referans Uyum İndeksi Değerlerinin Karşılaştırılması

	Modifikasyon öncesi	Modifikasyon sonrası	Mükemmel uyum	Kabul edilebilir uyum	Uyum
CMIN/ sd	3,73	2,46	$0 \leq \chi^2 / df \leq 2$	$2 \leq \chi^2 / df \leq 3$	İyi uyum
p	,000	,000	.05>		Uyumlu değil
GFI	,863	,909	$0,95 \leq GFI \leq 1$	$0,90 \leq GFI \leq 95$	Kabul edilebilir
AGFI	,828	,884	$0,90 \leq AGFI \leq 1$	$0,85 \leq AGFI \leq 90$	Kabul edilebilir
IFI	,915	,955	$0,95 \leq GFI \leq 1$	$0,90 \leq GFI \leq 95$	Mükemmel
CFI	,915	,955	$0,97 \leq CFI \leq 1$	$0,95 \leq CFI \leq 97$	Kabul edilebilir
RMSEA	,083	,061	$0 \leq RMSEA \leq ,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq ,08$	Kabul edilebilir

Kaynak: Bryne, 2010; Blunch, 2008

Tablo 3'e bakıldığında test edilen modelin genel uyum indisi olan χ^2 / df oranının kabul edilebilir uyum aralığında olduğu görülmektedir. Diğer yandan, model içerisinde genel uyum indisinin kabulü için referans olarak ele alınan p anlamlılık değerinin anlamlı olmaması gerekmektedir. Ancak, bir modelin genel uyum indisinin kabul edilmesi için χ^2 / df oranının sadece kabul edilebilir olması da modelin genel uyumlu olduğu belirtilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011).

Dahası, GFI, AGFI, IFI ve CFI gibi diğer kabul edilen uyum indislerinin de 1'e yaklaştıkça kabul edilebilir olduğu dile getirilmektedir (Bryne, 2010; Blunch, 2008). Diğer taraftan, 054 olarak bulunan RMSEA değerinin de kabul edilen referans değerler çerçevesinde kabul edilebilir olduğu söylenebilmektedir (Arbuckle, 2012).

Şekil 1. Modele ilişkin standardize edilmiş regresyon katsayıları

Yukarıdaki diyagramda görüldüğü üzere modelde gözlenen standartlaştırılmış regresyon katsayılarının .42 ile .91 arasında değişim göstermektedir. Bu bulgular, her bir boyutta yer alan maddelerin önemli ölçüde yordama gücüne sahip olduğunu açıklamaktadır.

Yakınsama ve iraksama geçerliğine ilişkin sonuçlar

Yakınsama geçerliği: Yapısal geçerliliği belirlemek için yakınsama ve iraksama geçerliği de hesaplanmıştır. Yakınsama geçerliği, ölçekte yer alan maddelerin birbirleriyle ve oluşturdukları faktörlerle ilişkili olduğunu belirleyen bir geçerlik türüdür (Psaila ve Roland, 2007). Yapılan hesaplama sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Yakınsama geçerliğini sağlamak için açıklanan ortak varyans (AOV) değerlerinin yapı güvenilirliği katsayılarından küçük olması ve her bir AOV değerinin 0,5 ve üzerinde olması öngörülmektedir. Tablo 4'e bakıldığında, yakınsama geçerliğinin sağlandığı söylenebilir. Sonuçlara göre AOV değerleri 0,71 ile 0,90 arasında değişim göstermektedir. Ayrıca Cronbach Alfa ve Omega birleşik güvenilirlik katsayılarının oldukça yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 4

Araştırmada Kullanılan Ölçeğin Faktör Bazında AOV Değerleri ile Birlikte Cronbach Alfa ve Omega Güvenirlik Katsayıları

Faktörler	AOV	Cronbach Alfa	Omega
Yönetme	,71	,929	,99
Altyapı/koşullar	,65	,874	,80
Öğrenme	,90	,860	,95
Genel		,944	

İraksama geçerliği: İraksama geçerliliği ise maddelerin kendi faktörleri dışındaki faktörlerle düşük seviyede ilişkili olmasını gösteren parametrelerdir (Psaila ve Roland, 2007). İraksama geçerliğine ait sonuçlar ise Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5

Araştırmada Kullanılan Ölçeğin Faktör Bazında AOV Değerlerinin Karekökü Ve Faktörler Arası İlişki Katsayıları

Faktörler	Yönetme	Altyapı/koşullar	Gelişim/öğrenme
Yönetme	0.84*		
Altyapı/koşullar	0.67	0.80*	
Gelişim/öğrenme	0.79	0.76	0.95*

* Kalın ve italik olarak gösterilen değerler AOV değerlerinin karekökleridir

Tablo 5 her faktörde saptanan açıklanan varyans oranları değerlerinin kareköklerinin (kalın ve italik yazılmış köşegen değerleri) faktörler arası ilişki katsayılarından yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre iraksama geçerliğini sağlandığı söylenebilir.

Ölçekten elde edilen puanların cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Ölçekten elde edilen puanların cinsiyete göre farklılaşmasına durumunu incelemek için Mann Whitney U Testi yapılmıştır. Bu teste ait sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 6

Covid-19 Salgını Döneminde Mesafeli Sanat Eğitimine Yönelik Öğrenci Görüşleri Mann Whitney U testi sonuçları

	Cinsiyet	N	Sıralar Ortalaması	Sıralar toplamı	U	p
Uzaktan eğitime adaptasyon ve süreci yönetebilme	Erkek	77	174,34	13424,00	9830,000	,697
	Kadın	263	169,38	44546,00		
	Toplam	340				
Altyapı/sisteme bağlı olarak derslere katılım	Erkek	77	165,44	12738,50	9735,500	,607
	Kadın	263	171,98	45231,50		
	Toplam	340				
Gelişim ve öğrenmeye etkisi	Erkek	77	166,53	12822,50	9819,500	,685
	Kadın	263	171,66	45147,50		
	Toplam	340				

Tablo 6 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime adaptasyon ve süreci yönetebilme kabiliyeti, altyapı ya da sisteme bağlı olarak derslere katılabilme ile uzaktan eğitimin gelişim ve öğrenmeye olan olumsuz etkilerinin cinsiyete bağlı olarak herhangi bir şekilde anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir ($p>.05$). Bulgulara göre kadın ve erkek öğrencilerin cinsiyet fark etmeksizin, uzaktan eğitim sürecine benzer ya da aynı şekilde adapte olup yönetebildikleri, sistem ya da altyapıya bağlı olarak derslere katılabilirdikleri ile bu sürecin gelişim ve öğrenmelerini etkilediği çıkarımı yapılabilir.

Ölçekten elde edilen puanların yaş aralığına göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Ölçekten elde edilen puanların yaşa göre farklılaşması durumunu incelemek için Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Bu teste ait sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Tablo 7’de görüldüğü gibi, üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime adaptasyon ve süreci yönetebilme kabiliyeti ($X^2=24,008$), altyapı ya da sisteme bağlı olarak derslere katılabilme ($X^2=7,587$) ile uzaktan eğitimin gelişim ve öğrenmeye olan olumsuz etkilerinin ($X^2=13,363$) yaşa bağlı olarak herhangi bir şekilde anlamlı olarak farklılaştığı saptanmıştır. ($p<.05$). Sonuçlarda uzaktan eğitime adaptasyon ve yönetme kabiliyeti boyutuna ait ortalama sıralara bakıldığında 23 ve üzeri yaşlarda olan öğrencilerin uzaktan eğitime adaptasyon ve yönetme kabiliyetlerinin, sırasıyla 21-23 ve 19-21 yaş aralıklarında olanlara göre yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre üniversite öğrencilerinin yaşları arttıkça, uzaktan eğitime adapte olma ve yönetebilme kabiliyetinin de arttığı sonucuna varılabilir. Aynı şekilde, 23 ve üzeri yaşta olan üniversite

öğrencilerinin, 21-23 ve 19-21 yaş aralıklarında olanlara nazaran altyapı ya da sisteme bağlı canlı derslere katılabilme durumlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuca dayalı olarak, üniversite öğrencilerinin yaş aralıkları arttıkça, uzaktan eğitimde altyapı ya da sisteme bağlı olarak canlı derslere katılabilme imkânlarının da arttığını söylemek mümkündür. Ancak, tablodaki sonuçlar incelediğinde, 21 ve üzeri yaşlarda olan üniversite öğrencilerin, uzaktan eğitimde gelişim ve öğrenme konusunda hem 19-21 hem de 21-23 yaş aralıklarında olan öğrencilerden daha fazla etkilendikleri görülmektedir. Yaş seviyesi arttıkça, öğrencilerin gelişmiş durumdaki bilgi ve becerilerinin olumsuz yönde etkilenme olasılıklarının daha yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 7

Covid-19 Salgını Döneminde Mesafeli Sanat Eğitimine Yönelik Öğrenci Görüşleri İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Yaş aralığı	N	Ortalama sırası	X ²	Sd	p
Uzaktan eğitime adaptasyon ve yönetme	19-21	106	150,74	24,008	2	,000
	21-23	160	161,04			
	23 ve üzeri	74	219,27			
	Toplam	340				
Altyapı/sisteme bağlı olarak derslere katılım	19-21	106	160,54	7,587	2	,023
	21-23	160	164,33			
	23 ve üzeri	74	198,12			
	Toplam	340				
Gelişim ve öğrenmeye etkisi	19-21	106	154,58	13,363	2	,001
	21-23	160	164,44			
	23 ve üzeri	74	206,39			
	Toplam	340				

Elde edilen bulguları atölye dersi perspektifinden incelediğimizde, yaş aralığı yükseldikçe uzaktan eğitim sürecine adapte olma becerisinin yüksek olması durumu, öğrencilerin yaş ile birlikte teknolojik deneyimin artmasına bağlanabilir. Veyahut 23 yaş ve üzerinde olanların üst sınıflarda olduğu varsayılırsa atölye derslerinde malzeme ve teknik deneyimi olan öğrencilerin yeni duruma daha kolay adapte olduğu şeklinde yorumlanabilir. Atölyede hangi malzemeyi nasıl kullanacağını bilmek, eser üretimi konusunda teknik beceriye sahip olmak, dijital iletişim teknolojilerine aşina olmak sürece adaptasyonda ve yönetmede olumlu etkenler olarak görünmektedir. Bunun yanı sıra 23 yaş ve üzeri öğrencilerin uzaktan eğitimde atölye derslerine katılmak için gerekli teknik altyapıya ulaşabilme imkânları diğer yaş gruplarına göre daha fazladır. Bu farkların aksine, yaş aralığı yükseldikçe uzaktan eğitim atölye derslerinin gelişim ve öğrenmeye etkisinin azaldığı görülmektedir.

Ölçekten elde edilen puanların sınıf düzeyine göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Ölçekten elde edilen puanların sınıf düzeyine göre farklılaşmasına durumunu incelemek için Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Bu teste ait sonuçlar aşağıdaki tabloda yansıtılmıştır.

Tablo 8

Covid-19 Salgını Döneminde Mesafeli Sanat Eğitimine Yönelik Öğrenci Görüşlerine İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Yaş aralığı	N	Ortalama sırası	X ²	Sd	p
Uzaktan eğitime adaptasyon ve yönetme	2.sınıf	143	164,09	2,926	2	,232
	3.sınıf	79	163,44			
	4.sınıf	118	183,00			
	Toplam	340				
Altyapı/sisteme bağlı olarak derslere katılım	2.sınıf	143	166,60	,665	2	,717
	3.sınıf	79	168,85			
	4.sınıf	118	176,33			
	Toplam	340				
Gelişim ve öğrenmeye etkisi	2.sınıf	143	161,27	2,200	2	,333
	3.sınıf	79	176,70			
	4.sınıf	118	177,54			
	Toplam	340				

Tablo 8 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime adaptasyon ve süreci yönetebilme kabiliyeti, altyapı ya da sisteme bağlı olarak derslere katılabilme ile uzaktan eğitimin gelişim ve öğrenmeye olan olumsuz etkilerinin sınıf düzeyine bağlı olarak herhangi bir şekilde anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir ($p>.05$). Bulgulara göre üniversite öğrencilerinin hangi sınıf düzeyinde olurlarsa olsunlar, uzaktan eğitim sürecine benzer ya da aynı şekilde adapte olup yönetebildikleri, sistem ya da altyapıya bağlı olarak derslere katılabilirdikleri ile bu sürecin gelişim ve öğrenmelerini etkilediği sonucuna varılabilir.

Ölçekten elde edilen puanların yaşanan yerleşim yerine göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Ölçekten elde edilen puanların yaşa göre farklılaşmasına durumunu incelemek için Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Bu teste ait sonuçlar, Tablo 9'da yansıtılmıştır.

Tablo 9

Covid-19 Salgını Döneminde Mesafeli Sanat Eğitimine Yönelik Öğrenci Görüşlerine İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Ailenin yaşadığı yer	N	Ortalama sırası	X²	sd	p
Uzaktan eğitime adaptasyon ve yönetme	Köy	45	143,89	9,704	4	,046
	Kasaba	78	168,92			
	İlçe	7	92,00			
	Şehir	111	176,62			
	Büyükşehir	99	182,53			
	Toplam	340				
Altyapı/sisteme bağlı olarak derslere katılım	Köy	45	105,70	27,987	4	,000
	Kasaba	78	177,85			
	İlçe	7	111,00			
	Şehir	111	175,56			
	Büyükşehir	99	192,70			
	Toplam	340				
Gelişim ve öğrenmeye etkisi	Köy	45	166,40	4,944	4	,293
	Kasaba	78	175,04			
	İlçe	7	91,36			
	Şehir	111	170,93			
	Büyükşehir	99	173,90			
	Toplam	340				

Tablo 9 incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinin gelişim ve öğrenme üzerindeki olumsuz etkilerinin yerleşim yerleri açısından anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığı görülmektedir ($p > .05$). Bu sonuca göre üniversite öğrencilerinin yerleşim yeri fark etmeksizin, onların gelişim ve öğrenmelerinin uzaktan eğitimden aynı şekilde olumsuz etkilendikleri ifade edilebilir. Bunun dışında, üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime adaptasyon ve süreci yönetebilme kabiliyeti ($X^2=9,704$) ile altyapı ya da sisteme bağlı olarak derslere katılabilme ($X^2=27,987$) durumlarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır. ($p < .05$). Bu sonuçlara göre büyükşehirlerde yaşayan üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime adapte olma ve süreci yönetebilme durumlarının sırasıyla şehir, kasaba, köy ve ilçede yaşayanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca büyükşehirlerde yaşayan üniversite öğrencilerinin, sırasıyla kasaba, şehir, köy ve ilçede yaşayanlara nazaran altyapı ya da sistemsel koşullara bağlı olarak canlı derslere katılabilme durumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiş.

Uzaktan eğitim atölye derslerinde sağlıklı öğrenmenin gerçekleşmesi için dijital teknolojilere olduğu kadar sanatsal malzeme ve donanıma erişim de önemlidir. Öğrencinin yaşadığı bölgedeki imkânlar bu erişim düzeyini etkilemektedir. Uzaktan eğitim için gerekli cihazlar veya internet alt yapısı büyük şehirlerde daha rahat ulaşılabilir durumdadır. Örneğin köyde ya da yaylada yaşamak durumunda olan bir öğrenci uygun bir bilgisayar, tablet veya telefona erişse bile güçlü bir internet hizmetine erişemeyebilir. Bu durum uzaktan eğitimde derslere aktif katılımı etkileyecek bir etmendir. Bunun yanı sıra ihtiyaç duyulan malzemelere ulaşılabilmesi öğrencide derse karşı motivasyonu da düşündürmektedir. Çevrimiçi eğitim deneyimi olmaması, gerekli malzemeleri temin edememek veya dijital iletişim araçlarına ulaşamamak hem derse katılımı hem de motivasyon ve başarıyı düşürmektedir. Ancak yaşanan bölge köy, kasaba veya büyük şehir fark etmeksizin atölye derslerinin uzaktan eğitim yöntemi ile verilmesi gelişim ve öğrenmeyi aynı düzeyde olumsuz etkilemektedir. Bu bulgular çevrimiçi eğitimin, atölye dersi gibi uygulama içerikli derslerin yürütülmesine ilişkin öğrenci üzerinde olumsuz bir algı bıraktığını göstermektedir. Malzeme ve öğretmen ile yüz yüze olmayı, temas etmeyi hızlı dönüt almayı veya performans değerlendirmeyi gerektiren süreçlerden oluşan atölye dersleri çevrimiçi eğitimde bu gerekliliklerin sağlanamaması sebebiyle yetersiz bulunmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulgularına göre geliştirilen mesafeli sanat eğitimine yönelik ölçme aracının geçerli ve güvenli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırma sorularından biri olarak sanat eğitimi öğrencilerinin uzaktan eğitimde atölye derslerinin yürütülmesine ilişkin görüşlerinin öğrencilerin cinsiyetine göre değişip değişmediği üç boyut altında sorgulanmıştır. Bu boyutlar, *uzaktan eğitime adaptasyon ve yönetme, altyapı/ sisteme bağlı olarak derslere katılım ve gelişim-öğrenme üzerindeki etkisidir*. Elde edilen bulgulara göre kadın ve erkek öğrencilerin cinsiyet fark etmeksizin uzaktan eğitimde atölye dersleri sürecine benzer şekilde adapte olup yönetebildikleri, sistem ya da altyapıya bağlı olarak derslere katılabilirler ile bu sürecin gelişim ve öğrenmelerini etkilediği sonucuna varılmıştır.

Araştırmada yaş aralığının uzaktan eğitimde atölye derslerine ilişkin görüşlerde etken olup olmadığı da sorgulanmıştır. Bulgular aynı boyutlar odağında değerlendirilmiştir. Buna göre sanat eğitimi alan öğrencilerin yaş aralığının yükselmesi uzaktan eğitime adaptasyon ve süreci yönetebilme becerilerini kolaylaştırırken daha alt yaş grubundaki öğrencilerin bu noktada yaşı

büyük olan öğrencilere göre daha fazla zorlandığını göstermektedir. Ayrıca altyapı ya da sisteme bağlı canlı derslere katılabilme imkânlarının da bu paralelde arttığı saptanmıştır. Yani 23 yaş ve üzeri öğrencilerin 19-21 ve 21-23 yaş aralığındaki öğrencilere göre bu imkânları edinme ve kullanma oranları yüksektir. Başarılı ve kaliteli bir uzaktan eğitim süreci için donanım yeterliliği ve kullanım becerileri elzem unsurlardır (Balıkçioğlu, Öz ve Işın, 2019). Ancak gelişim ve öğrenmeye etkisi açısından sonuç daha farklıdır. Bu noktada uzaktan eğitim sürecinin 21 yaş ve daha büyük öğrencilerin gelişim ve öğrenmelerine olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna sebep olarak farkındalığın artmasının beklentiyi de aynı paralelde arttığı söylenebilir.

Her sınıf düzeyi farklı ders içeriklerine sahiptir. Sanat atölye dersleri de bu paralelde ilerlemektedir. Aşama aşama öğrencinin sanatsal ve teknik becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Her sınıf seviyesindeki öğrencinin bilgi ve beceri kapasitesi farklı olduğu için uzaktan eğitime karşı görüş ve algıları da değişiklik gösterebilir. Ancak uzaktan eğitim sürecinin öğrencilerin sınıf düzeylerine göre değişiklik gösterip göstermediği sorgulandığında ortaya anlamlı bir fark çıkmamıştır. Yani bütün öğrenciler hangi sınıf seviyesinde olursalar olsunlar bu süreçten yakın seviyede etkilenmişlerdir. Uzaktan eğitim sürecine adapte olma, altyapıya bağlı olarak derslere katılma ve gelişim ve öğrenme noktasında 2.3. ve 4.sınıflar yakın düzeyde olumsuz etkilenmişlerdir. Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecine karşı tutumları genel olarak olumsuz yöndedir. Çünkü hem deneyimsiz oldukları bir sürece adapte olma hem öğrenmeleri gereken konu kavram ve tekniklerin stresi hem de mesafelerin araya girmesi ve dijital teknolojilerin verdiği soğuk ortam sebebiyle istedikleri ölçüde kendilerini ifade edememe ve öğretim elemanları ile iletişimde yaşanan zorluklar, motivasyon düşüklüğüne ve bu olumsuz görüşlere kaynak olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Sivrikaya (2019)'nın çalışmaları da bu sonucu destekler niteliktedir. Bu çalışmada da benzer şekilde uygulama içerikli derslerde öğrenciler o ortamda olmanın zaruri olduğu görüşünü belirtmişlerdir.

Öğrenciler ve aileleri çeşitli sosyokültürel ve sosyoekonomik çevrelerde yaşamaktadırlar. Bu sebeple gerekli eğitim olanaklarına eşit şekilde sahip olamayabilirler. Bu da uzaktan eğitimde aldıkları atölye derslerine yönelik görüşlerinde çeşitlilik doğurabilir. Araştırmada öğrencilerin yerleşim yerlerine göre uzaktan eğitim atölye derslerine yönelik görüşlerin farklılaşmasına ilişkin bulguları incelendiğinde, yerleşim yeri fark etmeksizin, öğrencilerin *gelişim ve öğrenmelerinin* aynı şekilde olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Fakat diğer kategorilerde sonuç farklılık göstermiştir. *Uzaktan eğitime adapte olma ve süreci yönetebilme* konusunda büyükşehirde yaşayan öğrencilerin daha rahat oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Büyükşehirde yaşayan öğrenciler araştırmadaki

diğer yerleşim yerleri olan şehir, ilçe, kasaba ve köyde yaşayan öğrencilerden daha kolay sürece adapte olmuşlardır. Burada da teknolojik altyapıya ve atölye derslerinin gerektirdiği malzemelere kolay ulaşabilme olduğu söylenebilir. Teknolojik altyapının kolay sağlanma olanağı büyükşehirde yaşayan öğrencilerin *altyapı/ sisteme bağlı olarak derslere katılım* konusunda da avantajlı olduğunu göstermektedir. Şartlardaki bu eşitsizlik öğrenciler için motivasyon düşüklüğüne sebep olmaktadır. Serçemeli ve Kurnaz (2020) da çalışmasında lisans öğrencilerin uzaktan eğitimde teknolojik altyapı konusunda bulunduğu bölgeden dolayı eksiklik yaşamasının derse karşı motivasyonlarını düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma bulgularına göre öğrenciler mecburi ve hızlı bir şekilde geçilen uzaktan eğitim sürecinden çok memnun olmadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumun sisteme yabancı olunması, bir yandan yeni konu ve kavramları öğrenirken aynı zamanda deneyimli olmadıkları bir eğitim sürecine girmeleri veya eğitimcilerin uzaktan eğitim ve uzaktan eğitim materyali hazırlama hakkındaki deneyimsizliklerinin öğrencilere yansması olabilir. Kahraman (2020) desen dersi ekseninde yaptığı, öğrencilerin malzeme temini, öğretim elemanı ile iletişim, teknik ve uygulamalardaki yetersiz deneyim gibi zorluklarla karşılaştığı sonucuna ulaştığı çalışması da elde edilen bulguları desteklemektedir.

Öğrenci merkezli ve araştırma temelli bir öğretim olan atölye dersi, hocanın yönlendirici rehberliğini çalışma sürecinde önemli hale getirmektedir (Öztütüncü, 2016). Görsel sanatlar eğitimi ve uygulamaları çeviklik, esneklik, pratiklik, empati kurma, yaratıcılık ve çok yönlülük gibi özellikleri bireye kazandırarak, eğitimdeki bağlam değişimlerini daha objektif değerlendirebilmek için alan oluşturmaktadır (Coleman ve MacDonald, 2020).

Sanat atölye derslerinin değerlendirilmesinde öğrencilerin süreçteki performanslarının önemi büyüktür. Bunun yanında atölye dersleri öğrencilerin hem bireyselliği hem de bütün olabilmeyi deneyimledikleri, genellikle on beş kişiyi çok aşmayacak gruplar halinde buldukları eğitim alanlarıdır. Öğrencilerin ve eğitimcilerin alışkın oldukları uygulamalardan mahrum kalması sürece adapte olma konusunda zorluk yaşatmıştır. Bunun dışında ödev/ proje hazırlama, ders materyallerine ulaşma, eğitimci ile iletişim kurma gibi noktalarda da çok rahat olunamaması süreci negatif etkileyen durumlardır.

ÖNERİLER

Uzaktan eğitim kuramsal temelleri olan bir bilim alanıdır ve başarılı uzaktan eğitim uygulamaları için bu kuramsal temeller göz önünde tutularak planlamalar yapılmalıdır (Shattuck, Dubins ve Zilberman, 2011; aktaran: Durak, Çankaya ve İzmirli, 2020). Yaşadığımız dünyada birçok etkene bağlı olarak küçük ya da büyük kitleleri etkileyen olağan üstü, beklenmedik olumsuz durumlar yaşanabilir. Böyle zamanlarda adeta bir deprem çantası ya da acil durum kiti hazırlar gibi eğitim alanında da kullanılabilir içerikler ve sistemler hazırlamak gerekmektedir. Son yaşanan olaylar bu konunun önemini bir kez daha hissettirmiştir. Bu hazırlıklar sosyologlar, psikologlar, pedagoglar, eğitimciler gibi alanında uzman ve deneyimli kişilerle istişareler eşliğinde yapılmalı, olayın paydaşlarının (öğrenci, eğitimci, vs.) da görüşleri dinlenmelidir.

Salgın gibi psikolojik, sosyolojik ve travmatik etkileri olan durumlar konuları çok yönlü düşünmeyi gerektirmektedir. Eğitim hayatında da bu süreç geçip normal yaşama dönüldüğünde akademik sonuçlardan ziyade duyuşsal etkilerin hatıralarda bıraktığı iz daha keskin olacaktır. Bu bağlamda öğrenciye ve onun içinde bulunduğu duruma odaklanmak olumlu sonuçlar doğuracaktır. Şu anda öğretmen olmak için eğitim alan gençler, içinde bulunduğumuz sistemden farklı bir geleceğe hazırlanıyor. Bu geleceğin öngörülebilir olduğu kadar tahmin edilemeyen yönleri de var. Bilinmezliğe sebep olan sadece teknolojinin hızlı gelişmesi, olanakları ve ihtiyaçları hangi noktaya taşıyacağına bilinmemesi değil aynı zamanda beklenmedik ve istenmeyen doğal afet ve hastalık salgını gibi durumların varlığıdır.

Bütün dünyayı etkileyen bu salgında etkili ve sürdürülebilir çevrimiçi bir yöntem geliştirmek önemli görülmektedir. Bu nedenle, var olan süreçte veya gelecekte bir salgın döneminde, çevrimiçi öğrenmeyi kolaylaştıracak ve etkili biçimde sürdürülmesini sağlayacak iyi planlanmış eğitim ortamları tasarlamak zaruri hale gelmiştir (Simamora, 2020). Bunun yanı sıra öğrencinin çabasının ve motivasyonun eğitimin amacına ulaşmasında etken olduğu böyle süreçlerde sorumluluk alma, moralini yüksek tutma, pozitif yaklaşma ve gayret göstermek öğrencilerin daha verimli öğrenme süreçleri geçirmeleri açısından zaruri bir durumdur. Tabi ki eğitimciler de destekçi, yol gösterici, motive edici, ortam ve duruma göre öğretim planlarını kurabilen, kendini yeni durumlara adapte eden ve duyarlı bir tavırla yaklaşmalıdır.

Sanat atölye dersleri örneğinden yola çıkarsak, alana özgü gereksinimleri sebebi ile uzaktan eğitim uygulamalı dersler için zor geçmektedir. Çünkü atölye, öğrencinin hem bireyselleştığı hem de sosyalleştığı ender öğrenme alanlarından biridir. Bu bağlamda eğitimcilerin desteği ve ön hazırlığı çok önemlidir.

Geçtiğimiz on ay boyunca dünya çağında yaşanan süreç adeta bir pilot çalışma niteliğindedir. Önemli olan sıkıntıların farkında olup çözüm aramaktır. Çözüm arayışında en nitelikli yol göstericilerden biri de öğrencilerin deneyim ve görüşlerine değer vermektir. Atölye derslerinin bir bölümünün uzaktan ve bir bölümünün yüz yüze yapılması için altyapı çalışmaları oluşturulabilir. Yakın sayılabilecek bir dönemde eğitim sistemimiz eski haline dönse bile, ileride bu şekilde olağanüstü hal durumlarında kullanılacak sistemlerin hazırlığını yapmak, eğitimin sürekliliği açısından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra sanat atölye derslerini yürüten öğretim elemanlarına bir üst merciden yüklenen sorumluluklar onların da öğrenciye ayırabilecekleri vakitten çalmaktadır. Bu noktada uygulamalı atölye derslerinin teorik derslerden farklı bir doğası olduğunu fark edilmeli ve mümkünse tüm birimler için talep edilen bu sorumluluklar uygulamalı birimler için revize edilmelidir.

Son olarak araştırma, gelecekte ortaya çıkabilecek olan doğal afet, salgın hastalık veya terör gibi istem dışı durumlarda eğitimin sürdürülebilmesi için alternatif çözümler sunmaya zemin hazırlayacak veriler elde edebilecek olmamızdır. Öğrencilerin ve eğitimcilerin COVID-19 gibi bir krizi yönetme yaklaşımları görsel sanatlar eğitimi bağlamında daha sonraki nesiller için de yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Arbuckle, J. L. (2014). *IBM SPSS Amos 23 user's guide*. IBM, Amos Development Corporation. ftp://public.dhe.ibm.com/software/analytics/spss/documentation/amos/23.0/en/Manuals/IBM_SPSS_Amos_User_Gui_de.pdf, Erişim Tarihi: 29.06.2019
- Bakia, M., Shear, L., Toyama, Y., & Lasseter, A. (2012). Understanding the implications of online learning for educational productivity. *U.S. Department of Education, Office of Educational Technology*. <https://tech.ed.gov/files/2013/10/implications-online-learning.pdf>, Erişim Tarihi: 29.06.2019
- Balıkçioğlu, N., Çınar Öz, D. & Işın, N. (2019). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim derslerindeki memnuniyet araştırması: Âşık Veysel meslek yüksekokulu örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (1), 462-473, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cumuiibf/issue/45599/544303>, Erişim Tarihi: 29.06.2019
- Blunch, N. J. (2008). *Introduction to Structural Equation Modelling Using SPSS and AMOS*. SAGE Publications.

- Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to coronavirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), i-vi. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3778083>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (26. Baskı). Pegem Akademi.
- Coleman, K. & MacDonald, A. (2020). Art education during the Covid-19 lockdown. *Teacher Magazine*. https://www.teachermagazine.com/au_en/articles/art-education-during-the-covid-19-lockdown, Erişim Tarihi: 19.11.2020
- Çobanoğlu, N. (2020). The changing lives and our social values with the covid-19 pandemic. *Eurasian Journal of Health Sciences*, (3), 90-94.
- Dilmaç, S. (2020). Students' opinions about the distance education to art and design courses in the pandemic process. *World Journal of Education*, 10(3), 113-126. <http://doi.org/10.5430/wje.v10n3p113>
- Durak, G., Çankaya, S. & İzmirli, S. (2020). COVID-19 pandemi döneminde türkiye'deki üniversitelerin uzaktan eğitim sistemlerinin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 14(1), 787-809. <http://doi.org/10.17522/balikesirnef.743080>
- Field, A. (2018). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (5th ed.). Thousand Oaks.
- Fossard, E. (2008). *Using Edu-Tainment for Distance Education in Community Work*. Sage publication.
- Hildebrandt, M. (2021). Creativity and resilience in art students during Covid-19. *Art Education*, 74(1), 17-18. <http://doi.org/10.1080/00043125.2020.1825597>
- Kahraman, M.E. (2020). COVID-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: Temel Tasarım dersi örneği. *Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 44-56.
- Kurnaz, E. & Serçemeli, M. (2020). Covid-19 Pandemi döneminde akademisyenlerin uzaktan eğitim ve muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(3), 262-288.
- Meydan, C. H., & Şeşen, H. (2011). *Yapısal Eşitlik Modellemesi*. AMOS uygulamaları. Detay Yayıncılık.

- Milli Eğitim Bakanlığı (2020). *Salgın Dönemlerinde Psikolojik Sağlığımızı Korumak*. Özel eğitim ve rehberlik hizmetleri genel müdürlüğü. http://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/30112459_ailecocuk.pdf, Erişim Tarihi: 29.06.2019
- Öztütüncü, S. (2016). Disiplinlerarası atölye dersleri üzerine bir değerlendirme. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 9(19), 15-28.
- Psaila, G. & Roland, W. (2007). E-commerce and web Technologies. *8th International Conference, EC-Web 2007, Regensburg, Germany, September 3-7, Proceedings*, 4655, Springer.
- Schmidt, S.D. & Ramot, R. (2020). Opportunities and challenges: Teacher education in Israel in the Covid-19 pandemic. *Journal of Education for Teaching*, 46(4), 1-10. doi:10.1080/02607476.2020.1799708
- Serçemeli, M. & Kurnaz, E. (2020). Covid-19 Pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/utsobilder/issue/55152/741358>, Erişim Tarihi: 29.06.2019
- Simamora, R.M. (2020). The challenges of online learning during the Covid-19 Pandemic: An essay analysis of performing arts education students. *Studies in Learning and Teaching*, 1(2), 86-103.
- Sivrikaya, S. Ö. (2019). Chemistry students' opinions about taking chemistry education as distance education. *European Journal of Open Education and E-learning Studies*, 4(2), 35-45. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3592897>
- Sun, J. (2005). Assessing goodness of fit in confirmatory factor analysis. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 37(4), 240-256.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose and Significance: Because of the Covid-19 epidemic, all people around the world have had to distance themselves from the outside world. During the epidemic period, distance education method began to be used in both higher education institutions and secondary education. Although distance education infrastructure and systems are actively used in many universities, some are still unfamiliar with this educational model. Therefore, various problems can occur. Distance education is insufficient in the lessons that require using various materials, intervention of the educator on student work from time to time such as laboratory, workshop and studio.

In this process, student opinions are important for a more qualified education. The purpose of this study is to determine the experiences and opinions of art teacher candidates about art classes given remotely online during the covid-19 pandemic. Another objective of the study is to develop a valid, reliable and standard measurement tool that can be used in this context. This research study differs from other studies in terms of class levels covered, sample diversity, and related course content and important in terms of its potential to offer forward-looking solutions for practical art lessons.

In this context, answers to the following research questions were sought:

1. Is the measurement tool developed to determine student views on online art education applied during the Covid-19 pandemic valid and reliable?
2. Do the opinions of art education teacher candidates on distance online art education differ in terms of gender variable?
3. Do the opinions of art education teacher candidates on distance online art education differ in terms of age groups variable?
4. Do the opinions of art education teacher candidates on distance online art education differ in terms of class level variable?
5. Do the opinions of art education teacher candidates about online art education differ in terms of the place where their families' live?

Method: An exploratory factor analysis was conducted to measure the construct validity of the scale used in the study. The experience and opinions of art education teacher candidates regarding remote online applied art education courses were measured using the measurement tool developed by the researcher within the scope of this study. The structure validity of the developed measuring tool has been tested by Factor Analysis. Arts education teacher candidate (various universities in Turkey) 2.3. and 4. 340 people who were classmates participated

in the survey voluntarily. Messages were sent to the teacher candidates through various online communication channels and links to the measurement tool published through the “Google Forms” online survey/scale application were shared and their participation in the study was provided. The development process of the measurement tool was carried out with AFA, DFA and reliability Analyses discussed in the findings section.

In order to ensure the validity of the structure in the analysis of the data an explanatory factor analysis was first performed through the SPSS program. After clarifying factor analysis, AMOS (Analysis of Moment Structures) confirmatory factor analysis was performed. In addition, analyses of convergence and divergence validity were conducted to ensure the structural validity of the relevant scale. In this context, the mean variance (AVE) and its combined reliability (OMEGA) were calculated. In the meantime, internal consistency coefficients (Cronbach Alpha) were looked at separately to determine the reliability of the entire scale and its dimensions with the help of SPSS. After the development process of the scale, the averages of the scores obtained from the relevant scale were calculated. Normality tests were performed to determine whether the average scores obtained in this process exhibited normal distribution. As a result of these normality tests (Kolmogorov Smirnov), seen that the data was not normally distributed ($p < .05$). For this reason, nonparametric tests were preferred to determine the differentiation status of the scores obtained from the scale according to gender, age, grade level and placement variables. Mann Whitney U test was applied for gender variable and Kruskal Wallis tests were applied for age range, class level and location variables.

Results: An exploratory factor analysis was performed to measure the structural validity of the scale used in the study. As a result of this analysis, it was found that the scale converges under three factors. These are; “ability to adapt to distance education and manage the process, participation depend on system / infrastructure and negative effects on development and learning”. As a result of a confirmatory factor analysis, it was found that student views did not differ according to the gender variable. It can be concluded that male and female students, regardless of gender, can similarly manage the distance learning process, attending classes depending on the system or infrastructure. Kruskal Wallis test was performed to find out if the findings from the scale changed according to age range. According to this results as the age ranges of university students increase, it is possible to say that the possibility of participating in live courses increases depending on the infrastructure or system in distance education. In the theme of development and learning, students aged 21 and over are more negatively affected than other age groups. As for the class variable, which is

another sub-problem, students' ability to adapt to distance education and manage the process, to participate in courses depending on the infrastructure or system, and the negative effects of distance education on development and learning do not differ significantly in any way depending on the level of the class. In addition, it is seen that students living in the big city have an advantage in acquiring technical infrastructure and participating in live lessons.

Discussion and Conclusions: According to the research findings, it was concluded that the measurement tool for distance art education developed is valid and safe. The data obtained in this study were evaluated under three themes. It has been observed that students can adapt and manage the distance learning process at a similar level, participate in courses depending on the system and infrastructure, and their development and learning are affected. In the age variable of students, as the age range increases, adaptation to the process becomes easier, and access to distance education systems also increases in this parallel. Class level variable 2.3. and 4. conclusions have been reached that prove that classroom students are similarly affected. It was found that students living in a large city were more likely to participate in live classes depending on infrastructure or systemic conditions than other students.

This new practice cutting of them from the usual made it difficult for students and educators get used to new processes and practices. At the same time, homework/ project preparation, access to course materials, and the inability to be very comfortable with communication with the educator are situations that negatively affect the process. Sivrikaya (2019)'s work also supports this result. In this study, similarly, in practical courses, students expressed the opinion that it is necessary to be in this environment.

Situations with psychological, sociological and traumatic effects, such as an epidemic, require multifaceted thinking. In educational life, when this process passes and returns to normal life, the mark left by affective effects in memories, rather than academic results, will be sharper.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49233>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 05-02-2021
Kabul Tarihi: 21-03-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 05-02-2021
Accepted: 21-03-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çelebi, E. & Uncu, F. (2021). Nursing Students' Attitudes towards the Elderly People and Affecting Factors. *Journal of History School*, 51, 1296-1308.

NURSING STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS THE ELDERLY AND AFFECTING FACTORS¹

Evrin ÇELEBİ² & Fatoş UNCU³

Abstract

This descriptive cross-sectional study was conducted to determine nursing students' attitudes towards the elderly and affecting factors between February 2019 and April 2019. The study population consisted of 563 nursing students studying at the health sciences faculty of a university. In the study, no sampling method was implemented and 454 students who were contacted at the time the data were collected were included in the study. The data were collected by the researchers in classrooms by administrating the Personal Information Form and Kogan's Attitudes toward Older People scale. While the positive attitude score of the participating students towards the elderly was 65.63 ± 10.45 , their negative attitude score was 64.01 ± 12.05 , and total attitude score was 129.64 ± 16.47 . The scores obtained by the students who followed the news about the elderly and wanted to work in institutions where older adults are served after graduation were significantly higher ($p < 0.001$). Of the variables, age, sex and year at school did not affect the participating students' attitudes towards the elderly ($p > 0.001$).

Keywords: Attitude towards Older Adults, Nursing Students, Affecting Factors

¹ Article writing author influence rate: First author 50%, second author 50%. Etical approbation: Firat University 13.12.2018/14/10

² Assist. Prof., Firat University Faculty of Health Sciences, Department of Midwifery, ecelebi@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5641-5465

³ Assist. Prof., Firat University Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, funcu@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8077-4652

Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlılara Yönelik Tutumları ve Etkileyen Faktörler

Öz

Bu çalışma hemşirelik öğrencilerinin yaşlılara karşı tutumları ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla, Şubat-Nisan 2019 tarihleri arasında, tanımlayıcı ve kesitsel olarak yapılmıştır. Çalışmanın evrenini, bir üniversitenin sağlık bilimleri fakültesinde öğrenim gören toplam 563 hemşirelik öğrencisi oluşturmuştur. Çalışmada örneklem seçme yoluna gidilmemiş, verilerin toplandığı tarihlerde ulaşılan 454 öğrenci araştırma kapsamına alınmıştır. Veriler kişisel bilgi formu ve “Kogan Yaşlılara Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılarak araştırmacılar tarafından sınıf ortamında toplanmıştır. Öğrencilerin yaşlılara yönelik pozitif tutum puanı 65.63 ± 10.45 , negatif tutum puanı 64.01 ± 12.05 ve toplam tutum puanı 129.64 ± 16.47 olarak bulunmuştur. Yaşlılarla ilgili haberleri takip eden ve mezuniyet sonrası yaşlılara hizmet veren kurumlarda çalışmak isteyen öğrencilerin puanları anlamlı olarak yüksek bulunmuştur ($p < 0.001$). Yaş, cinsiyet ve sınıf düzeylerinin öğrencilerin yaşlılara yönelik tutum puanlarını etkilemediği saptanmıştır ($p > 0.001$).

Anahtar Kelimeler: Yaşlılara Yönelik Tutum, Hemşirelik Öğrencileri, Etkili Faktörler

INTRODUCTION

The population aging has become a significant demographic factor in the 21st century (Beard et al., 2016). Age structure of the global population has undergone unprecedented and continuous changes because of an increase in longevity and a decrease in fertility. The number of people aged 65 and older was 727 million in 2020. The global elderly population is expected to more than double by 2050 and is expected to be >1.5 billion. The elderly population is expected to increase worldwide between 2020 and 2050; the population comprising individuals aged 65 and older is expected to increase from 9.3% in 2020 to 16% in 2050 (UN, 2020). In Turkey, adults aged 65 and older comprised the 9.1% of the total population in 2019. According to population projections, the proportion of elderly population is expected to increase to 10.2% in 2023, 12.9% in 2030, and 16.3% in 2040 (TÜİK, 2019). Although the global population is aging rapidly, to date, sufficient evidence showing a direct relationship between longevity and a prolonged period of good health is not available (Beard et al., 2016). An increase in the number of elderly people has led to an increase in disorders, which in turn leads to increased spending of the majority of funds allocated to healthcare. In addition to physical and social changes associated with aging, the debilitating effects of acute and chronic disorders in the elderly population is why the healthcare services are mostly used by this population (Che et al., 2018). Healthcare institutions and healthcare professionals usually define elderly people as the ones who occupy beds, require hospitalization, and who

cannot be treated within the healthcare system; therefore they are evaluated as a failure within the healthcare system (Duru Aşiret et al., 2015).

Due to an increase in the differences between generations in terms of the traditional culture and values, the role of the elderly people within the family diminishes and they lose their respectability; thus, age does not remain an important factor, and patient care at home has become an increasingly growing problem because of these differences. Because of factors such as changes during old age, chronic disorders, incontinence, eating disorders, dementia, incorrect use of medication, and geriatric symptoms, the elderly people have a greater need to avail the healthcare services (Erden et al., 2012). Therefore, the number of expert healthcare professionals who can provide care to the elderly within the scope of health and social services needs to be increased (Özütürker, 2019). Sociodemographic structure of the society, various beliefs attitudes and behaviors, and perception of the society toward elderly people reflects on the services provided to this population and is responsible for the various problems (Yılmaz & Özkan, 2010). Behaviors and attitudes of the healthcare professionals regarding elderly people are as important as those of the society (Şahin & Erdem, 2017). In addition, negative bias, values, beliefs, and attitudes of healthcare professionals toward elderly people affect the quality of the care provided to them. The nursing staff providing care to the aging population plays a critical role in increasing the quality of the healthcare services provided to elderly people. The perceptions, perspectives, and prejudices of nurses regarding old age directly or indirectly affect the studies regarding the health of elderly people (Demirtaş et al., 2019). Moreover, owing to the changes associated with aging, it becomes difficult for the nurses to provide care to the elderly people, and the increase in workload affects their desire to work with this population (Adıbelli et al., 2013). The nursing students in Turkey are health issues related to the elderly, are learning in public health lessons. The nursing students today will be the nurses to directly provide care to the aging population tomorrow (Hsu et al., 2019). Therefore, determining the knowledge and attitudes of the nursing students regarding the elderly population has become extremely significant

MATERIALS AND METHODS

This was a cross-sectional and descriptive study. The study population included 563 students studying in the nursing department of the faculty of health sciences in the Fırat University during the spring semester from 2018–2019. The entire population was included in the study without sampling. Researchers collected data at the end of the class identified in the program of the department between

February and April 2018. Students were informed regarding the aim of the study before administering the surveys, and only those students who voluntarily participated in the study were given surveys. Students who did not want to complete the survey did not participate in the class, and those who did not answer all the questions were not included in the study. Surveys were collected at the end of the class and 454 students provided their responses to the questions in the survey. The rate of comprehensiveness of the study was 80.63%. Study data were collected using a personal information form and Kogan's Attitudes Toward Old People Scale (KATOPS).

Personal Information Form

The personal information form was prepared after a literature review and included questions regarding the age, sex, and marital status of the students, how often they meet their old relatives, their habits of reading books and watching the news regarding old age, and their desire to work at an institution providing service to elderly people after graduation (Adibelli et al., 2013; Alkaya & Okuyan, 2017; Birimoğlu et al., 2020)

Kogan's Attitudes Toward old People Scale (KATOPS)

This scale was developed by Kogan (1961) to measure the attitudes of people toward old people, and the Turkish adaptation of this scale was performed by Duyan and Gelbal (2013). This scale includes 34 items and two subscales that measure the positive and negative attitudes toward old people. The first 17 items of the scale are a part of the negative attitude subscale and the remaining items (18 to 34) are a part of the positive attitude subscale. This 6-point Likert-type scale included responses as follows “strongly disagree,” “disagree,” “somewhat disagree,” “somewhat agree,” “agree,” and “strongly agree”. The scores on each subscale ranged from 17 to 119 and those on the entire scale ranged from 34 to 238. High scores on the positive subscale and low scores on the negative subscale indicate positive attitudes toward old people (Duyan & Gelbal, 2013).

Ethical Considerations

Approval for the study was obtained from the university where the study was conducted before commencing the study. In addition, approval was obtained from the Social and Human Sciences Researches Ethics Committee of Fırat University (13.12.2018/14/10).

Data Evaluation

Research questions are as follows:

1. What are nursing students' attitudes towards the elderly like?

2. Do nursing students' attitudes towards the elderly vary according to their demographic characteristics?

Variables were summarized as number, percentage, and average. Data were analyzed using a t-test in the independent groups and analysis of variance (Anova). All data were analyzed using the IBM SPSS statistical software program and the significance level was statistically set at $p < 0.05$.

RESULTS

The mean age of the participants was 20.33 ± 1.85 years (Min.= 17, Max.=29). Of the students, 69.8% were female, 97.8% were single, 29.3% were first year students, 31.1% were second year students, 20.3% were third year students and 19.4% were fourth year students; 32.6% of the students stated that they visited their older relatives few times a month; 92.4% did not read any book regarding old age; 54.4% did not follow news about the older population; and 50.7% stated that they were indecisive about working at an institution providing service to the elderly people (Table 1).

Table 1

Baseline Characteristics of the Nursing Students (N = 454)

	Variables	N	%
Age (years)	17–19 years	166	36.6
	20–22 years	252	55.5
	23 and above	36	7.9
Gender	Female	317	69.8
	Male	137	30.2
Marital Status	Single	444	97.8
	Married	10	2.2
School Year	1st class	133	29.3
	2nd class	141	31.1
	3rd class	92	20.3
	4th class	88	19.4
Frequency of seeing the elderly people in your family*	Every day	70	15.4
	Few times a week	106	23.3
	Few times a month	148	32.6
	Few times a year	104	22.9
Reading books regarding old age	Yes	35	7.7
	No	419	92.3
Following news regarding elderly people	Yes	207	45.6
	No	247	54.4
Being willing to work in an institution providing care to the elderly	Yes	159	35.0
	No	65	14.3
	Neither agree nor disagree	230	50.7

Nursing Students' Attitudes towards the Elderly and Affecting Factors

The scores of students on the KATOPS are shown in Table 2. The mean scores on the Positive and Negative Attitude Subscales were 65.63 ± 10.45 and 64.01 ± 12.05 , respectively, and the mean total score was 129.64 ± 16.47 .

Table 2
Distribution of the Students' Scores of KATOPS

Subscales	Score average X±SS	Min-Max.	Score range to be taken
Total score	129.64±16.47	34-183	34-238
Positive Attitude Score	65.63±10.45	17-102	17-119
Negative Attitude Score	64.01±12.05	17-95	17-119

The scores of students on the attitude scale toward old people based on their baseline characteristics are shown in Table 3. Mean scale scores of the students following the news regarding the elderly population (132.90 ± 15.72) were significantly higher than those not following such news (126.91 ± 16.62 , $p < 0.001$). Students willing to work at an institution providing service to elderly people after graduation had statistically higher scores than those who were unwilling and indecisive about working at such an institution ($p < 0.001$). The mean scores of students based on variables of age, gender, marital status, year, frequency of meeting the elderly relatives within the family, and reading books about old age showed a similar distribution (Table 3).

Table 3
Comparison of the KATOPS Scores Based on their Baseline Characteristics

		N	X±SD	Test and significance
Age (years)	17–19 years	166	128.75±15.86	F: 0.605
	20–22 years	252	130.40±17.22	p: 0.546
	23 and above	36	128.44±13.72	
Gender	Female	317	130.62±16.08	t:1.917
	Male	137	127.40±17.18	p: 0.056
Marital Status	Single	444	129.66±16.57	t:0.107
	Married	10	129.10±11.87	p:0.915
School Year	1st class	133	128.21±18.07	
	2nd class	141	131.29±16.31	F:1.517
	3rd class	92	131.15±14.13	P:0.209
	4th class	88	127.61±16.30	
Frequency of seeing the elderly people in your family	Every day	70	132.41±17.04	
	Few times a week	106	131.31±13.96	F:2.171
	Few times a month	148	127.32±15.67	P:0.091
Reading books regarding old age	Few times a year	104	129.48±16.93	
	Yes	35	130.65±15.31	t:0.376
	No	419	129.56±16.58	p:0.707
Following news regarding elderly people	Yes	207	132.90±15.72	t:3.919
	No	247	126.91±16.62	P<0.001
Being willing to work in an institution providing care to the elderly	Yes	159	134.34±16.03	F:17.259
	No	65	120.78±18.95	P<0.001
	Undecided	230	128.90±14.86	

DISCUSSION

Healthcare services have been increasingly used by old people because of an increase in longevity, frequency of disorders, and ease of access to healthcare services; therefore, healthcare professionals are increasingly exposed to the elderly people (Şahin & Erdem, 2017). Negative attitudes of healthcare professionals, especially nurses who provide care for the elderly population, toward old people affect the quality of the care provided to this population (Rathnayake et al., 2016). Nursing training has a significant role in developing

positive attitudes toward the elderly people. This study found that nursing students had a positive attitude toward the elderly population. These findings may be attributed to the values and common laws of our society in addition to the fact that respecting elderly people remains a significant tradition in the Turkish society despite the socioeconomic and cultural changes. In addition, previous studies showed that student nurses had a positive attitude toward elderly people (Che et al., 2018; Şahin & Erdem, 2017; Rathnayake et al., 2016; Sarı et al., 2019; Alkaya & Okuyan, 2017; Hsu et al., 2019; Ghimire et al., 2019; Söylemez et al., 2018).

Nurses play an important role in providing care for the elderly population (Rathnayake et al., 2016). In this study, no change was observed in the scores of attitude toward older people based on the age of the students. Our findings were consistent with those of some previous studies (Adibelli et al., 2013), whereas other studies reported that students developed positive attitudes as they became older (Ayoğlu et al., 2014; Wanko Keutchafo & Kerr, 2020).

Given the ever-aging population of Turkey, in the future, well-educated and talented nurses who devote themselves to work with elderly people in various environments to provide holistic care for them will be required (Hsu et al., 2019). Results of this study showed a similar distribution of scores of the attitudes of female and male students toward elderly people. The attitudes of nursing students in this study toward older people were observed regardless of their gender, which was a positive finding and was consistent with that reported previously (Adibelli, Türkoğlu & Kılıç, 2013; Sarı et al., 2019; Wanko Keutchafo & Kerr, 2020). Some previous studies showed that female students had more positive attitudes toward older people (Hsu et al., 2019; Türgay et al., 2015; Lambrinou et al., 2009), whereas others showed that male students had more positive attitudes toward older people (Şahin & Erdem, 2017; Ayoğlu et al. 2014).

Institutions providing nursing education play a significant role in changing the attitude and work preferences of the nursing students toward older people. In this study, it was expected that the scores of final year students would be higher. But, the attitudes of nursing students toward older people remained same irrespective of their study years in the university. Previous studies indicated that positive attitudes toward older people increased with higher education (Lambrinou et al., 2009; Bleijenberg, 2012), whereas findings of other studies were consistent with those observed in this study (Şahin & Erdem, 2017; Rathnayake et al., 2016; Ayoğlu et al. 2014; Wanko Keutchafo & Kerr, 2020). Differences within the study results may be related to the differences in the family and the scores of the attitudes of students toward older people. A previous

study showed that nursing students living with an older individual, providing care to elderly family members, and communicating with elderly people daily had higher mean scores of attitudes toward older people (Alkaya & Okuyan, 2017).

An increasing elderly population has led to an increase in the problems related to old age and chronic disorders, which in turn has increased the burden of providing care for the elderly. Thus, it is important for nursing students to learn about old age and providing care for the elderly population (Alkaya & Okuyan, 2017). Results of this study showed that students who read news regarding elderly people had significantly higher scores than those who did not following such news. Results of a previous study conducted in Turkey showed no differences in the scores of attitudes toward old age of the participants based on whether or not they followed news regarding old age in the media (Koç, 2017).

CONCLUSION

Results of this study showed that nursing students generally had a positive attitude toward the elderly irrespective of their age, gender, and their year. The significance of care for the elderly is gradually increasing among the different tasks performed by the nurses. Therefore, nurses need to be adequately prepared to fulfill the healthcare needs of the elderly population. This study emphasizes the importance of strengthening the geriatric and gerontology components in the undergraduate curricula of nursing students and providing them the opportunity to work with elderly people for improving their attitudes toward old age. Institutions educating nurses should make an effort to develop educational interventions for increasing and encouraging their intention to work with the elderly.

Limitations

This study only evaluated the attitudes of nursing students in a single university toward the elderly population. Therefore, these results cannot be generalized to all nursing students in Turkey. More studies with a larger sample size are recommended.

REFERENCES

- Adıbelli, D., Türkoğlu, N., & Kılıç, D. (2013). Determining Critical thinking dispositions of nursing: A comparative study. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6(1), 2-8.
- Alkaya, S., & Okuyan, C. (2017). Nursing students' attitudes towards the elderly. *Journal of Hacettepe University Faculty of Nursing*, 4(1), 43-52.
- Ayoğlu, F.N., Kulakçı, H., Ayyıldız, T.K., Aslan, G.K., & Veren, F. (2014). Attitudes of Turkish nursing and medical students toward elderly people. *Journal of Transcultural Nursing*, 25(3), 241-248. <https://doi.org/10.1177/1043659613515527>
- Beard, J.R., Officer, A., De Carvalho, I.A., Sadana, R., Pot, A.M., Michel, J.P., et al. (2016). The world report on ageing and health: A policy framework for healthy ageing. *The Lancet*, 387 (10033), 2145-2154. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(15\)00516-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)00516-4)
- Birimoglu, O.C., Bilgili, N., & Mutlu, A. (2020). Factors affecting nursing students' intention to work as a geriatric nurse with older adults in Turkey: A cross-sectional study. *Nurse Educ Today*, 95(June), 104563. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2020.104563>
- Bleijenberg, N. (2012). Dutch nursing students' knowledge and attitudes towards older people - A longitudinal cohort study. *J Nurs Educ Pract*. 2(2), 1-8.
- Che, C.C., Chong, M.C., & Hairi, N.N. (2018). What influences student nurses' intention to work with older people? A cross-sectional study. *International Journal of Nursing Studies*, 85, 61-67. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2018.05.007>
- Deltsidou, A., Gesouli-Voltyraki, E., Mastrogiannis, D., Mantzorou, M., & Noula, M. (2010). Nurse teachers' and student nurses' attitudes towards caring the older people in a province of Greece. *Health Sci Journal*, 4(4), 245-257.
- Demirtaş, Z., Sağlan, R., Arslantaş, D., & Ünsal, A. (2019). Nurses' Attitudes towards older People at a University Hospital. *Journal of Geriatric Science*, 2(2), 36-41.
- Duru Aşiret, G., Türten Kaymaz, T., Canpolat, Ö., & Kapucu, S. (2015). Attitudes of nurses towards older people. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 17, 10-20.

- Duyan, V., & Gelbal, S. (2013). The adaptation of attitudes towards the elderly scale to Turkish with a group of university students. *Türk Geriatri Dergisi*, 16(2), 202-9.
- Erden, İ.A., Kara, D., Ayhan, B., & Uzun, Ş. (2012). Geriatrik hasta ve yoğun bakım. *Akademik Geriatri*, 4, 115-119.
- Ghimire, S., Shrestha, N., Callahan, K.E., Nath, D., Baral, B.K., Lekhak, N., et al. (2019). Undergraduate nursing students' knowledge of aging, attitudes toward and perceptions of working with older adults in Kathmandu Nepal. *Int J Nurs Sci*, 6(2), 204-210. <https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2019.03.003>
- Hsu, M.H.K., Ling, M.H., & Lui, T.L. (2019). Relationship between gerontological nursing education and attitude toward older people. *Nurse Educ Today*, 74, 85-90. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2018.12.007>
- Koç, N.A. (2017). *Identification of the Attitudes of the Social Service Professionals towards the Elderly and the Geriatric Social Work Competencies: Ankara Sample*. Master's thesis, Ankara University Health Sciences Institute.
- Kogan, N. (1961). Attitudes toward old people: The development of a scale and an examination of correlates. *J Abnormal Psychol*, 62(1), 44-54.
- Lambrinou, E., Sourtzi, P., Kalokerinou, A., & Lemonidou, C. (2009). Attitudes and knowledge of the Greek nursing students towards older people. *Nurse Education Today*, 29(6), 617-622. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2009.01.011>
- Özdemir, Ö., & Bilgili, N. (2014). Ageism in health care. *Gülhane Tıp Dergisi*, 56, 128-131. <https://doi.org/10.5455/gulhane.32088>
- Özütürker, S. (2019). Erzincan Binali Yıldırım University social work students' views of elderly. *Elderly Issues Research Journal*, 12 (2), 107-112.
- Rathnayake, S., Athukorala, Y., & Siop, S. (2016). Attitudes toward and willingness to work with older people among undergraduate nursing students in a public university in Sri Lanka: A cross sectional study. *Nurse Education Today*, 36, 439-44. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2015.10.007>
- Sarı, D., Baysal, E., Taşkıran, N., Acar, E., & Akyıl, R.Ç. (2019). Attitudes of nursing students towards elderly people and empathic approach skills. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 80-87. <https://doi.org/10.22312/sdusbed.490498>

Nursing Students' Attitudes towards the Elderly and Affecting Factors

- Shen, J., & Xiao, L.D. (2012). Factors affecting nursing students' intention to work with older people in China. *Nurse Education Today*, 32(3), 219-23. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2011.03.016>
- Söylemez, B.A., Küçükğüçlü, Ö., Tekin, D., Ergin, S.B., & Yaman, A.(2018). Examining nursing students' attitudes towards the elderly and factors affecting attitudes towards the elderly. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(2), 173-179.
- Şahin, H., & Erdem, Y. (2017). Determining the attitudes of nursing students toward the elderly. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 175-187.
- TÜİK (2019). *İstatistiklerle yaşlılar*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslılar-2019-33712>, Access date: 27.12.2020.
- Turgay, A.S., Şahin, S., Aykar, F.Ş, Sari, D., Badir, A., & Özer, Z.C. (2015). Attitudes of Turkish nursing students toward elderly people. *Eur Geriatr Med*. 6(3), 267-270. <https://doi.org/10.1016/j.eurger.2015.01.006>
- United Nations. (2020). *World Population Ageing 2020 Highlight*. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undes_a_pd-2020_world_population_ageing_highlights.pdf Access date: 27.12.2020
- Wanko Keutchafu, E.L., & Kerr, J. (2020). Cameroonian nursing students' attitudes towards older adults. *Int J Africa Nurs Sci*, 13:100215. <https://doi.org/10.1016/j.ijans.2020.100215>
- Yılmaz, E., & Özkan, S. (2010). Attitudes of Nursing Students towards Ageism. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3(2), 35-52.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: The number of people aged 65 and older was 727 million in 2020. The global elderly population is expected to more than double by 2050 and is expected to be >1.5 billion. The elderly population is expected to increase worldwide between 2020 and 2050; the population comprising individuals aged 65 and older is expected to increase from 9.3% in 2020 to 16.0% in 2050. In Turkey, adults aged 65 and older comprised the 9.1% of the total population in 2019. According to population projections, the proportion of elderly population is expected to increase to 10.2% in 2023, 12.9% in 2030, and 16.3% in 2040. Healthcare institutions and healthcare professionals usually define elderly people as the ones who occupy beds, require hospitalization, and who cannot be treated within the

healthcare system; therefore they are evaluated as a failure within the healthcare system. The perceptions, perspectives, and prejudices of nurses regarding old age directly or indirectly affect the studies regarding the health of elderly people. Moreover, owing to the changes associated with aging, it becomes difficult for the nurses to provide care to the elderly people, and the increase in workload affects their desire to work with this population. The nursing students today will be the nurses to directly provide care to the aging population tomorrow. Therefore, determining the knowledge and attitudes of the nursing students regarding the elderly population has become extremely significant. This study was conducted to determine the attitudes of nurses regarding elderly people and the factors affecting their attitudes.

Materials and methods: This was a cross-sectional and descriptive study. The study population included 454 students studying in the nursing department of the faculty of health sciences in the Fırat University during the spring semester from 2018–2019. Study data were collected using a personal information form and Kogan's Attitudes toward Old People Scale (KATOPS). Variables were summarized as number, percentage, and average. Data were analyzed using a t-test in the independent groups and analysis of variance (ANOVA). All data were analyzed using the IBM SPSS Statistics version 25.0 statistical software program and the significance level was statistically set at $p < 0.05$.

Results: The mean scores on the positive and negative attitude subscales were 65.63 ± 10.45 and 64.01 ± 12.05 , respectively, and the mean total score was 129.64 ± 16.47 . Mean scale scores of the students following the news regarding the elderly population (132.90 ± 15.72) were significantly higher than those not following such news (126.91 ± 16.62 , $p < 0.001$). Students willing to work at an institution providing service to elderly people after graduation had statistically higher scores than those who were unwilling and indecisive about working at such an institution ($p < 0.001$). The mean scores of students based on variables of age, gender, marital status, year, frequency of meeting the elderly relatives within the family, and reading books about old age showed a similar distribution.

Conclusion and discussion: Results of this study showed that nursing students generally had a positive attitude toward the elderly irrespective of their age, gender, and their year. The significance of care for the elderly is gradually increasing among the different tasks performed by the nurses. Therefore, nurses need to be adequately prepared to fulfill the healthcare needs of the elderly population. Institutions educating nurses should make an effort to develop educational interventions for increasing and encouraging their intention to work with the elderly.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49060>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 26-01-2021
Kabul Tarihi: 11-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 26-01-2021
Accepted: 11-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kurt, M.B. & Gümüş, Ç. (2021). Diyabet Hastalığı Bulunan Bireylerin Hayatını Kolaylaştıran Mobil Uygulama Ara Yüzü Tasarımı ve İncelenmesi. *Journal of History School*, 51, 1309-1326.

DİYABET HASTALIĞI BULUNAN BİREYLERİN HAYATINI KOLAYLAŞTIRAN MOBİL UYGULAMA ARA YÜZÜ TASARIMI VE İNCELENMESİ¹

Mustafa Batuhan KURT² & Çağrı GÜMÜŞ³

Öz

Diyabet; genel olarak kanda bulunan glukoz seviyesinin normal seviyenin üzerine çıkması, buna bağlı olarak normalde şeker içermemesi gereken idrarda, şekere rastlanması durumu olarak bilinmektedir. Diğer adı diabetes mellitus olan hastalık, dünyada en çok görülen hastalıklar arasında yer almaktadır. Diyabet hastalığına genetik ve çevresel faktörlerin sebep olduğu görülmektedir. Hastalığın ortaya çıkma sebepleri Tip 1 Diyabet ve Tip 2 Diyabet olmak üzere farklılık göstermektedir. Bu çalışmada, diyabet hastalığı olan bireylerin hayatlarını kolaylaştıracak olan mobil uygulama ara yüz tasarımı yapılmıştır. "Yaşam Tarzı Diyabet" isimli bu uygulama sayesinde bireyler doktorlarıyla kolay iletişim kurabilecek, hastalık değer takibi yapabilecek ve birçok işlemi bu uygulama sayesinde kolaylıkla halledebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mobil Uygulama, Ara Yüz, Diyabet, Tasarım

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

² Dr.Öğr.Üyesi, Marmara Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Basım Teknolojileri Bölümü, batuhan@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8276-0024

³ Doç.Dr., KTO Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarım Bölümü, cagri.gumus@karatay.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5901-9708

Design and Examination of Mobile Application Interface Facilitating the Lives of Individuals with Diabetes

Abstract

Diabetes; In general, the increase of the glucose level in the blood above the normal level is known as the presence of sugar in the urine, which should not normally contain sugar. Diabetes mellitus is one of the most common diseases in the world. Diabetes is caused by genetic and environmental factors. The disease is of two types, type 1 and type 2, depending on the cause of its occurrence. In this study, a mobile application interface design has been designed to facilitate the lives of individuals with diabetes. With this application called "Lifestyle Diabetes", individuals will be able to communicate easily with their doctors, follow up measurements and handle many processes easily thanks to this application.

Keywords: Mobile App, Interface, Diabetes Dec., Design

GİRİŞ

Mobil uygulamaların son yıllarda kullanımının artması, bu teknolojiyi güncel bir araştırma konusu haline getirmiştir. Zaman ve mekan kısıtlaması olmaksızın bilgiye erişme, kişisel kullanım, internet erişimi ve aktif çoklu ortam kullanımı gibi özellikler sağlık alanında kullanım kapasitesini artırmıştır (Girgin, Kıyıcı ve Tanyeri, 2008; Stinson, 2010). Mobil uygulama platformlarında, son zamanlarda sağlık içerikli uygulamaların sayısı artmaya başlamıştır. Bunun en büyük sebebi bireylerin bilgiye kolay erişmek istemesi ve hastalık değerlerini mobil cihaz üzerinden takip etme isteğidir.

Günümüzde farklı ekonomik sınıflardan bireyler, mobil cihazlara rahatlıkla ulaşabilmektedir. En büyük etken mobil cihaz fiyatlarının düşmesidir (Güngör ve Kurt, 2014). Durum bu şekilde olduğu için, her kitleden bireylere mobil uygulamalar aracılığıyla ulaşmak kolaylaşmıştır. Mobil cihazların en önemli avantajı küçük, taşınabilir ve kolay kullanılabilir olmasıdır. Bu sayede bireyler zaman ve mekan kavramlarını dikkate almaksızın mobil cihazlarından bilgiye erişmektedir. Mobil cihazların kullanımını en çok kolaylaştıran etken; kullanıcı dostu ara yüz tasarımıdır. Yazılım ne kadar önemliyse ara yüz tasarımı da bir o kadar önemli bir hal almıştır (Tuzcu, 2019).

Ara yüz tasarımı mobil uygulamaların bel kemiğidir. Mobil uygulama ara yüz tasarımlarında grafik tasarımcılar büyük rol oynamaktadır. Hedef kitleler değişse bile, uygulamanın rahatlıkla bireyler tarafından kullanılması amacıyla, grafik tasarımcının hazırlamış olduğu ara yüz, sade, anlaşılır ve kolay kullanılabilir olmalıdır.

Diyabet (Diyabetes Mellitus) insülin etkisi, insülin salınımının azalması veya her iki durumun bir arada bozulması durumudur. Karbonhidrat, yağ ve protein, metabolizmada ortaya çıkan kan şekeri yüksekliği ile yaşam boyu devam eden, her yaştan bireyi ve yakınlarını ilgilendiren, geriye dönüşü olmayan, kronik bir rahatsızlık olduğu bilinmektedir (WHO/IDF 2006). Hastalığın sonucu olan kan şekeri yüksekliği kontrol altına alınmazsa, zaman içinde diyabet diğer hastalıkları da tetiklemeye başlayacaktır. Diyabetin varlığı kalp hastalıkları, serebrovasküler hastalıklar ve periferik damar hastalıkları gibi hastalıkların daha erken yaşta ortaya çıkmasını tetiklemekle beraber, bireylerin vücut tepkilerinin daha agresif seyretmesine yol açmaktadır (www.saglik.gov.tr). Dünya sağlık örgütüne göre kronik hastalıklar arasında önemli bir yere sahip olan diyabet bin yılın halk sağlığı sorunları arasında kabul edilmektedir.

Diyabet hastalığı, düzenli olarak takip edilmesi gereken, kronik bir hastalık olarak bilinmektedir. Fakat diyabet hastalığı ile hayatın sürdürülebileceği de unutulmamalıdır. Bundan yola çıkarak “Yaşam Tarzı Diyabet” isimli mobil uygulama ara yüzü tasarlanmıştır. Bu uygulama sayesinde bireyler hastalık değerlerini düzenli olarak takip edebilecek, spor ve beslenme tavsiyeleri alabilecek, doktorlarıyla ve diğer hastalarla kolaylıkla iletişim kurup uygulama üzerinden paylaşımlar yapabilecektir. “Yaşam Tarzı Diyabet” sayesinde bireylerin günlük yaşantılarında birçok kolaylık sağlanmış olacaktır. Diyabet hastalığı kronik bir rahatsızlık olduğu için düzenli takip edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı diyabet hastalarının düzenli olarak hastalıklarını takip edebilmelerini sağlayan, mobil uygulama ara yüz tasarımının hazırlanmasıdır. Bu mobil uygulama hazırlanırken diyabet hastalığı ile ilgili literatür taraması yapılmış ve bu tarama sonucunda mobil uygulama ara yüzü tasarlanmıştır.

YÖNTEM

Diyabet hastalarının yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için hangi kurallara dikkat etmesi gerektiği araştırılmış ve bu doğrultuda hangi sayfaların olması gerektiği belirlenmiştir. Akış şeması hazırlanarak, ekranlar arası geçişler, uygulama içerisindeki diğer geçiş fikirleri görsel olarak düzenlenmiştir. Butonların ve imgelerin yerleri, büyüklükleri ile metinler, kullanılacak renkler, yazı karakterleri, bilgi ve fonksiyon arasındaki öncelik ilişkileri düzenlenmiştir. Sonucunda uygulama ilgili grafik ve prototip programları kullanılarak hazırlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Diyabet Hastalığı Nedir?

Diyabet hastalığı pankreasın yeterince insülin üretmediği ya da üretilen insülini etkili bir şekilde kullanılmadığında ortaya çıkan ciddi bir kronik rahatsızlıktır. Diyabet son yıllarda artmakta olan önemli bir halk sağlığı sorunudur (World Health Organization).

Dünya sağlık örgütünün yaptığı araştırmaya göre küresel diyabet prevalansının 1980 yılından 2014 yılına kadar neredeyse iki katına çıktığı görülmüştür. Yetişkin nüfusta diyabet oranı %4,7 oranındayken 2014 yılında bu oran %8,5'e yükseldiği rapor edilmiştir (World Health Organization). Ülkemizde ise bu oran %7,2 olarak kayıtlara geçmiştir (Satman I vd, 2002, s.1551-1556). 12 yıl sonra yapılan diğer bir araştırmada ise diyabet oranı %90 artarak %13,7'ye yükseldiği görülmüştür (Satman vd, 2013).

Diyabetin Sınıflandırılması

Diyabet; tip 1 diyabet ve tip 2 diyabet olarak iki sınıfa ayrılmaktadır. Tip 1 diyabet insüline bağımlı anlamına gelirken tip 2 diyabet ise insüline bağımlı olmayan anlamına gelmektedir (IDF, 2013).

Tip 1 Diyabet

Tip 1 Diyabet insüline bağlı diyabet anlamına gelmektedir. Tip 1 diyabet pankreasta bulunan ve insülin üretimini sağlayan belli bir süreç sonucunda zedelenmesi durumudur. Tip 1 diyabette vücut insülin üretmez ve ihtiyaç ortaya çıkar (İnce, 2016).

Tip 2 Diyabet

Çoğunlukla erişkinlerde görülür ancak obezitenin artışının sonucu olarak özellikle son 10-15 yılda çocukluk veya adolesan çağlarında ortaya çıkan tip 2 diyabet vakaları artmaya başlamıştır. Tüm diyabet vakalarının %90-95'ini oluşturur.

Tip 2 diyabet insülin direnci ve pankreas beta hücrelerinin insülin salgılamasında görülen bozukluğun bir arada bulunması sonucu oluşur (Aktunç, 2002).

Gestasyonel Diyabet

Gestasyonel diyabet daha öncesinde diyabet tanısı almamış bireylerde gebelik sürecinde ortaya çıkan ya da gebelik sürecinde saptanan diyabet türüdür. Gebelik sırasında çeşitli hormonlar nedeniyle var olan insülinin vücut için yeterli olmaması sonucunda oluşur (İç Hastalıkları Hemşireliği Kitabı).

Diyabetin Diğer Spesifik Tipleri

Diğer spesifik tipler; insülin etkisindeki kalıtsal defektler, beta-hücre fonksiyonlarının kalıtsal defekti, pankreas bezinin ekzokrin doku hastalıkları, endokrinopatiler, ilaç ve kimyasal ajanlar, enfeksiyonlar, diyabetle ilişkili kalıtsal sendromlar ve immün sebepli nadir diyabet formlarını içerir (Soysal, 2019).

Epidemiyolojisi

Diyabet 21. Yüzyılın en önemli sağlık sorunlarından biridir. Dünyadaki artışa paralel olarak ülkemizde de diyabetik hasta sayısı giderek artmaktadır.

Uluslararası Diyabet Federasyonu 2011 yılında dünyada 366 milyon diyabetli olduğunu, 2030 yılında bu sayının 552 milyona yükseleceğini bildirmektedir. TURDEP-II (Türkiye Diyabet Prevelans Çalışmaları) 2010 yılı sonuçlarına göre Türkiye’de diyabet sıklığı son 12 yılda %19 artarak, %13,7’ye yükselmiştir (Enç, 2014).

Bulaşıcı olmadığı halde salgın yapan bu hastalık tüm dünyada doğrudan ya da dolaylı etkileriyle sağlık sistemleri ve toplumsal yaşamı tehdit etmektedir.

Belirtiler ve Bulgular

Diyabetin klasik belirti ve bulguları; poliüri (çok idrara çıkma), polidipsi (çok su içme), polifaji (sık acıkma) veya iştahsızlık, halsizlik, çabuk yorulma, noktüri (gece sık idrara çıkma) ve ağız kuruluğudur. Daha az görülen belirti bulgular; açıklanamayan kilo kaybı, bulanık görme, inatçı enfeksiyonlar, tekrarlayan mantar enfeksiyonları ve kaşıntıdır (Alanyalı, 2019).

Tip 1 diyabette ağız kuruluğu, açlık hissi, polidipsi, poliüri, kilo kaybı ve yorgunluk gibi belirtiler aniden ortaya çıkar. Tip 2 diyabet genellikle sinsi başlangıçlıdır, çoğu bireyde başlangıçta belirti vermez. Tanı çoğunlukla tesadüf eseri ya da ilişkili komplikasyonların varlığı ile konulur (Soysal, 2019).

Genel Faktörler

Diyabetin günümüze kadar gelen hikayesinde en büyük etken kuşaktan kuşağa aktarılması ile açıklanmaktadır (Scharer,2004). Ancak bazı çalışmalar bazı toplumlarda diyabet görünme olasılığının genetik etken haricinde artış gösterdiğini ve görülme yaşının küçüldüğü anlaşılmıştır (Rosenbloom, 2003). Çocukluk çağı diyabeti genetik faktörlerden kaynaklı olmadığı bildirilmesine rağmen tip1 diyabet genetik faktörlerden kaynaklı olarak bazı aile bireylerinde sık görüldüğü saptanmıştır (<http://www.ispad.org/>).

Tip 1 diyabet hastası olan bir bireyin birinci derece akrabası olan kişiden diyabet gelişme riski 15-20 kat daha yüksektir. Tip 1 Diyabet hastalarının birinci

dereceden akrabalarının %8,5'lik oranında tip 1 diyabet olduğuna rastlanmıştır (Douek vd., 2002).

Diyabet Tedavisinde Hasta Eğitimi

Diyabet eğitiminin asıl hedefi; hastalığı bulunan bireylerin uyumunu kolaylaştırmak, biyolojik kontrolü sağlamak, kan basıncını kontrol etmek, ideal vücut ağırlığına erişmek ve o ağırlığı koruyacak programı oluşturmaktır. Ayrıca diyabet tedavisinde hasta eğitiminin diğer bir amacı diyabet hastalarını diğer hastalıklardan korumaktır (Funnel vd., 2007).

Diyabet tedavisinin en önemli hususu hasta bireye diyabetin ne olduğunu ve diyabetle mücadele ederken neler yapması gerektiğini öğretmektir (Funnel vd., 2007).

Diyabetli hastaların bilmesi gereken kurallar;

- Diyabet hastalığı nedir?
- Diyabetin tedavi çeşitleri nelerdir?
- Diyet tedavisi nasıl uygulanır?
- Günlük yapılması gereken fiziksel aktiviteler nelerdir?
- Diyabet hastalarının kullandıkları ilaçlar ve nasıl kullanıldıkları?
- Vücudun kan şekeri ve diyabete bağlı diğer oluşabilecek rahatsızlıklarda neler yapılması gerektiği,
- Akut komplikasyonları nasıl önlenir, saptanır ve tedavi edilir?
- Oluşabilecek psikolojik sorunların önüne nasıl geçilir?
- Sağlık, beslenme ve diyabet öncesi alışkanlıkları iyi yönde nasıl düzeltilebileceği,
- Çocuk yapma planı olan hastaların hamilelik öncesinde alması gereken tedbirler ve hamilelik süreci boyunca diyabet tedavisinin nasıl yapıldığı,
- Gestasyonel diyabetin ne olduğu.

Diyabet eğitim ekibi;

- Doktor, Diyetisyen, diyabet hemşiresi, göz doktoru, psikolog, egzersiz fizyoloğu, sosyal hizmet uzmanı, eczacı, ayak bakım uzmanı.

Diyabet eğitimi verilecek hedef kitle;

- Diyabetik hastalar ve aileleri
- Tip 2 diyabet riski olan kişiler ve aileleri
- Diyabetle ilişkisi olan diğer sağlık çalışanları
- Medya, halkla iletişimde olan kuruluşlar gibi organizasyonlar

Diyabet Eğitiminin Faydaları

Avrupa ve Amerika ülkelerinde diyabet eğitimi almayan hastaların masraflarının büyük kısmını sigorta karşılamamaktadır. Bunun sebebi diyabet eğitimi almamış hastaların tedavilerinin daha zor olması ve daha masraflı olmasıdır.

Diyabet eğitiminin sağlık çalışanlarına da çok büyük bir katkısı vardır. Hasta bilinçli olduğu sürece sağlık çalışanlarının işi o kadar kolaylaşmaktadır. Hasta birey nasıl davranması gerektiğini bildiği sürece sağlık çalışanları için büyük kolaylık olacaktır.

Yapılan çalışmaların sonucunda diyabet eğitimi almış bireylerin metabolik kontrollerinin daha iyi olduğu görülmektedir. Ayrıca diyabet eğitimi alan hastaların kan şekerinin eğitim almayanlar göre düşük olduğu iddia edilmektedir. Tıbbi tedavi süreci iyi olan bireylerin diyabet eğitimiyle beraber tedavilerinin daha olumlu ilerlediği görülmektedir (Glasgow vd., 2002).

BULGULAR ve YORUM

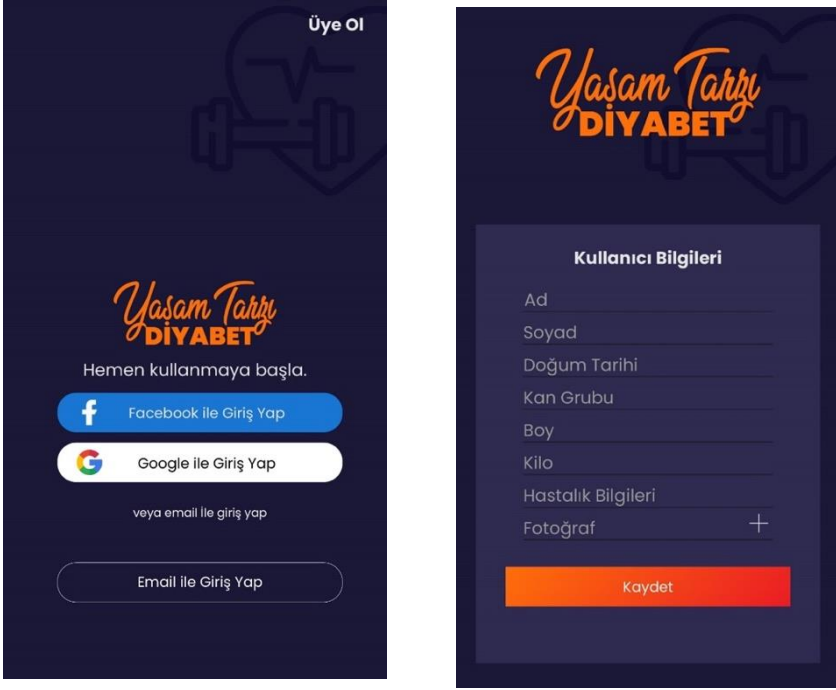
Bu bölümde “yaşam tarzı diyabet” isimli diyabet hastalarının hayatını kolaylaştıracak mobil uygulama ara yüz tasarımı incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Diyabet pankreasın yeterli insülin üretmediği ya da ürettiği insülini doğru kullanamama olayı olarak bilinmektedir. Diyabet ağır bir hastalık olarak görünüyorsa da bireyler yaşam tarzı haline getirebilirlerse diyabetle yaşamak oldukça kolaylaşmaktadır. Bu kapsamda diyabet hastalarının kullanabileceği mobil uygulama ara yüz tasarımı yapılmıştır. Bu uygulama aracılığıyla diyabet hastaları yaşantılarını bir nebze olsun kolaylaştırmış olacaktır. Yaşam tarzı diyabet bireylerin hastalık değerlerini güncel olarak takip edebileceği, doktorlarıyla kolaylıkla iletişim kurabilecekleri, diğer hastalarla iletişim kurdukları gibi sosyal sekmesinden paylaşımlar yapabilmektedir. Uygulamada genel olarak koyu arka plan rengi seçilmiş olup, kurumsal renk olarak turuncu tercih edilmiştir. Resim 1’de mobil uygulama ara yüz tasarımının giriş sayfası mevcuttur. Giriş sayfasında logo, yazı ve ikon tasarımı kullanılmıştır. Logoda el yazısı fontu ile beraber serifsiz bir font tercih edilmiştir. Hemen altında her girişte farklı mesajlar verecek olan metin girmektedir. Bütün uygulamada mevcut olduğu gibi arka plan rengi olarak koyu renk tercih edilmiştir. En alt kısımda sürekli olarak değişmesi planlanan ikon tasarımı girilmiştir.

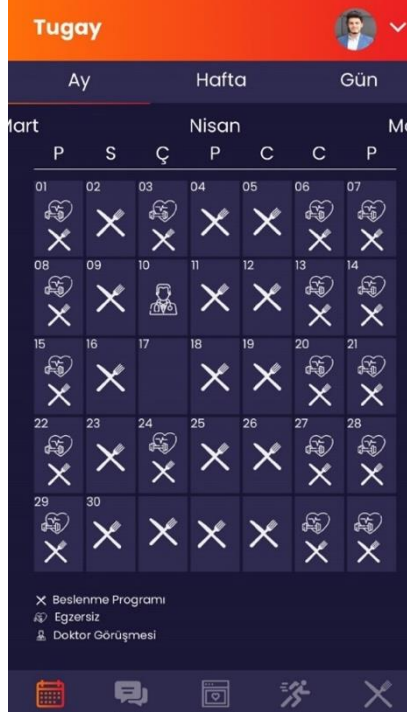
Resim 1. “Yaşam Tarzı Diyabet” Mobil Uygulama Ara yüz Tasarımı, Giriş Ara Yüzü Sayfası. Teknik: İllüstrasyon, tipografi (2020)

Resim 2’de bireylerin giriş yapabileceği bir platform hazırlanmıştır. Bu platform sayesinde bireyler sisteme kayıt yapabilecek ya da giriş yapabilecektir. Facebook ve Google üzerinden giriş imkanı veren uygulama aynı zamanda E-mail üzerinden giriş imkanı tanımaktadır. Sağ üst köşede üye ol butonu kullanılmış olup giriş butonları için Facebook ve Google resmi logoları ve renkleri kullanılmıştır. Üye ol kısmından bireyler kişisel bilgilerinin girişlerini yaparak üye olmaktadır.

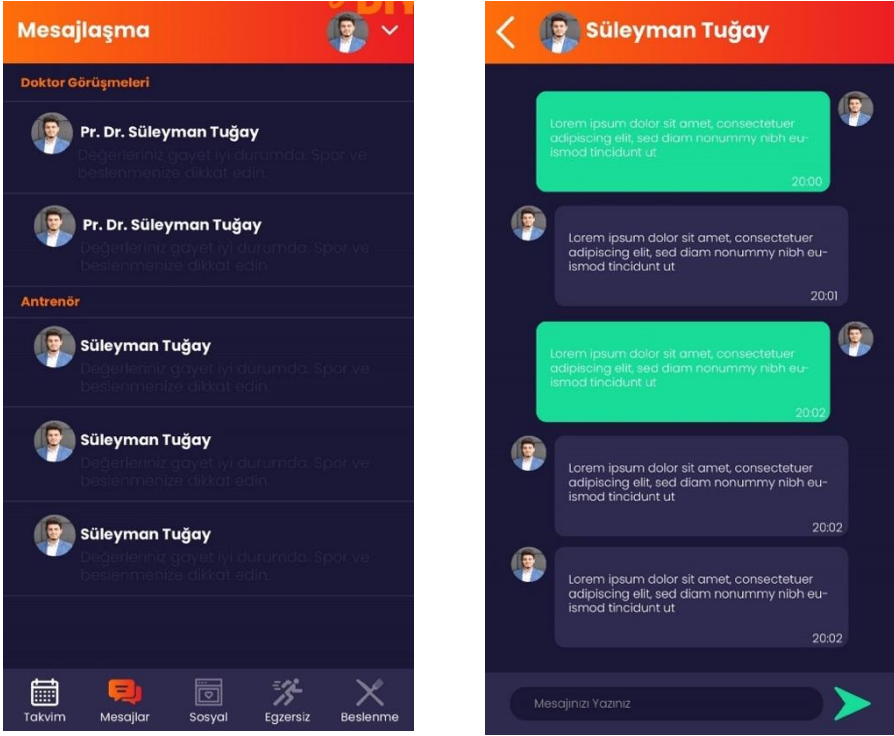
Resim 2. “Yaşam Tarzı Diyabet” Mobil Uygulama Ara yüz Tasarımı, Üye ve Kullanıcı Bilgileri Ara Yüzü Sayfası. Teknik: İllüstrasyon, tipografi (2020)

Uygulamaya giriş yaptıktan sonra ilk olarak takvim ekranı gelmektedir (Resim 3). Takvim ekranı üzerinden bireyler hastalık değerlerini, spor günlüklerini ve yeme içme programlarını yazmaktadır. Bu sayede hastanın doktoru geçmiş değerlerini takip edebilecek ve hastalık üzerinden online bir değerlendirme yapabilecektir. Bu uygulama hastanın doktorla görüşme tarihini hastaya bildirecek olup o gün istenmesi dahilinde hastanede ya da online ortamlarda doktor ile görüşme sağlanacaktır. Uygulama planında olan aylık, haftalık ve yıllık takipler düzenli olarak yapılacaktır. Kişi istemesi dahilinde uygulama üzerinden beslenme uzmanı ve spor antrenörü ile iletişim kurup sonraki günler için program yapabilecektir.

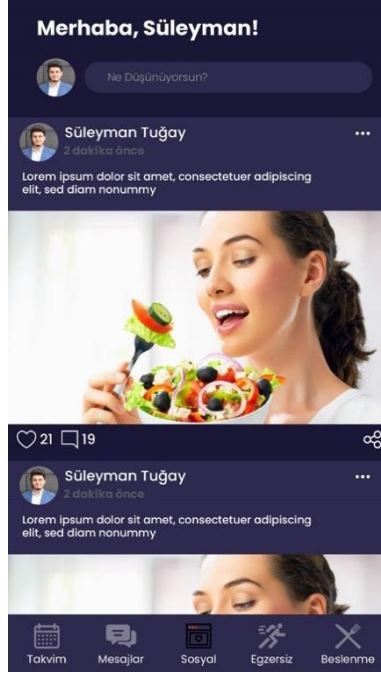
Resim 3. “Yaşam Tarzı Diyabet” Mobil Uygulama Ara yüz Tasarımı, Takvim Ara Yüzü Sayfası, Teknik: İllüstrasyon, tipografi (2020)

Diyabet Hastalığı Bulunan Bireylerin Hayatını Kolaylaştıran Mobil Uygulama Ara...

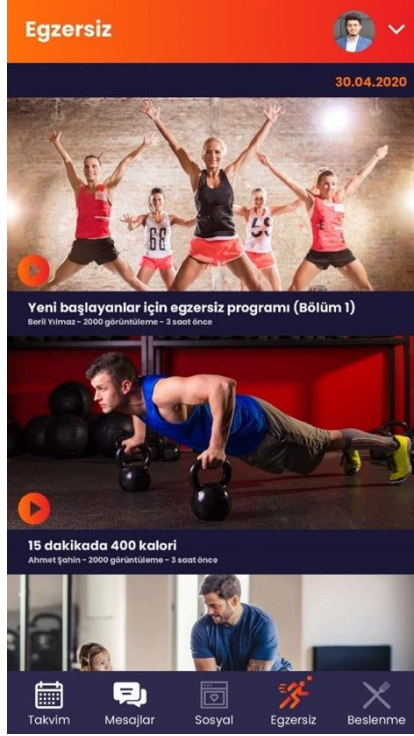
Resim 4. “Yaşam Tarzı Diyabet” Mobil Uygulama Ara yüz Tasarımı, Mesajlaşma Ara Yüzü Sayfası, Teknik: İllüstrasyon, tipografi (2020)

"Yaşam Tarzı Diyabet" isimli mobil uygulamanın mesajlaşma sistemi sayesinde bireyler doktorlarıyla, antrenörleriyle, beslenme uzmanlarıyla ve diğer hastalarla iletişim kurabilecektir (Resim 4). Bu sayede anlık olarak iletişim kurulacak olup bireyler istedikleri zaman istedikleri kişiye ulaşmış olacaktır. Bu sistemin en büyük avantajı geçmiş görüşmeleri takip ederek geçmişle bugün arasında bir kıyaslama yapmayı sağlamasıdır.

Resim 5. “Yaşam Tarzı Diyabet” Mobil Uygulama Ara yüz Tasarımı, Sosyal Ağ Ara Yüzü Sayfası, Teknik: İllüstrasyon, tipografi (2020)

Sosyal ağ uygulaması bireylerin diyabetle ilgili paylaşımlar yaparak insanları bilgilendirmeyi amaçlamıştır (Resim 5). Sosyal ağ sayesinde bir bilinç kazanıldığı gibi yeni bireylerle tanışma fırsatı ortaya çıkmaktadır. Sosyal ağ üzerinden gönderilere beğeni ve yorum atılabilmektedir. Beğeni ve yorum atıldığı gibi bu gönderilerin paylaşımlarını yapmakta mümkündür. Doktor, spor antrenörü ve beslenme uzmanında paylaşım yapabildiği bu platformda, bireyler uzman görüşlerinden fayda sağlayabilecektir.

Resim 6. “Yaşam Tarzı Diyabet” Mobil Uygulama Ara yüz Tasarımı, Egzersiz Program Ara Yüzü Sayfası, Teknik: İllüstrasyon, tipografi (2020)

Egzersiz sekmesi sayesinde bireyler yeni egzersizlere anında erişebilecek olup bu egzersiz programlarını izleyebilecektir (Resim 6). Bu sayede diyabet hastalığıyla yaşamının en önemli faktörlerinden birisi olan spor aktivesi yapılmış olacaktır.

Resim 7. “Yaşam Tarzı Diyabet” Mobil Uygulama Ara yüz Tasarımı, Beslenme Ara Yüz Sayfası, Teknik: İllüstrasyon, tipografi (2020)

Yaşam tarzı Diyabet uygulamasının bir diğer sekmesi beslenmedir. Beslenme yaşamın en önemli etkenidir. Diyabet hastaları beslenmelerine çok fazla dikkat etmelidir. Bu kavramda beslenme uzmanları tarafından beslenme tavsiyeleri verilmektedir (Resim 7). Bu tavsiyelere bireyler anında ulaşabildiği gibi başka birisiyle ile bu bilgileri paylaşabilecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Diyabet sınıflandırmasına göre değişmekte olan bir hastalıktır. Bazı hastalar diyabeti yenebileceği gibi bazı hastalar ömür boyu diyabetle yaşamak zorundadır. Diyabet hastası olan bireylerin psikolojik etkilerini göz önüne alarak ve günlük hayatta yaşadıkları problemler sonucu “Yaşam Tarzı Diyabet” ismi

ortaya çıkmıştır. Program sayesinde diyabetin bireyler için bir yük olmadığını aşılacaktır.

“Yaşam Tarzı Diyabet” isimli mobil uygulama sayesinde diyabetli bireylerin hayatı kolaylaşacaktır. Bireyler çok zahmetli olan ve zaman alan problemleri uygulama üzerinden saniyeler içerisinde çözerek gönüllerini ferahlatacaklardır.

Bu uygulamanın temel amacı diyabet hastalarının doktor ihtiyaçlarını ve günlük ihtiyaçlarını en kısa sürede karşılamaktır. Yaşam tarzı diyabet uygulaması diyabetli bireylerin toplumda rahat bir biçimde yaşamlarını sürdürmesini sağlayacaktır.

“Yaşam Tarzı Diyabet” isimli uygulama bireylere diyabet ile yaşanabileceğini benimsetecektir.

Bu programı kullanacak diyabet hastaları, program sayesinde düzenli bir yaşam sürecektir ve aynı hastalıktan muzdarip olan hastalarla iletişim kurarak birbirlerine destek olabileceklerdir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aktunç, E., Ünalacak M. & Demircan, N. (2002). Tip II Diyabet’te patofizyoloji ve akılcı tedavi yaklaşımı. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 11(9), 334-336.
- Alanyalı, Z. & Arslan, S. (2019). Tip 2 Diyabetli bireylerin diyabet belirtileri ve öz-yönetim algıları. *Arc Health Sci Res*, 7(3), 238-43
- Brown, M. M., Childs, T.L. Haas, B.P. Hoseney, L.B. Jensen, G.M. & Weiss, K.M.A. (2007). National standards for diabetes self-management education. *Diabetes Care*, 30, 1630-1637.
- Douek, I. F., Gillespie, K. M., Bingley P. J. & Gale, E. A. (2002). Diabetes in the parents of children with Type I diabetes. *Diabetologia*, 45, 495-501.
- Enç, N. (2014). *İç Hastalıkları Hemşireliği Kitabı*. Nobel Tıp Kitabevleri
- Fiallo-Scharer, R. & Eisenbarth, G.S. (2004). Pathophysiology of insulin-dependent diabetes. In: Pescovitz O.H, Eugster E.A (eds) *Pediatric Endocrinology*, (1 edition). Lippincott Williams and Wilkins, 411-26.
- Geller, J. & Butler, K. (1981). Study of educational deficit as the cause of hospital admission for diabetes mellitus in a community hospital. *Diabetes Care*, 4, 487- 489.

- Girgin, M. C., Kıyıcı, M. & Tanyeri, T. (2008). Mobile technologies for students with hearing disability (IBEM). *The 5th Pan-Commonwealth Forum on Open Learning (PCF5)*, Londra, İngiltere.
- Güngör, C. & Kurt, M. (2014). Improving visual perception of augmented reality on mobile devices with 3 dredcyan glasses. *IEEE 22nd Signal Processing and Communications Applications Conference, SIU '14*, 1706–1709.
- ISPAD. (2000). Consensus Guidelines for the Management of Insulindependent Diabetes in Childhood and Adolescence, <http://www.ispad.org/>, Erişim tarihi: 18.10.2020.
- International Diabetes and Federation. (2013). *IDF Diabetes Atlas*. Sixth edition, http://www.idf.org/sites/default/files/EN_6E_Atlas_Full_0.pdf, Erişim tarihi: 16.10.2020.
- Rosenbloom, A. I. & Silverstein, J. H. (2003). Diabetes in the child and adolescent. In: Lifshitz F (eds). *Pediatric Endocrinology*, (4 edition). New York (USA), Marcel Decker, 611-51.
- Satman, I., Yilmaz, T., Sengül, A., Salman, S., Salman, F., Uygur, S., Bastar, I. & King, H. (2002). The TURDEP Group. Population-Based Study of Diabetes and Risk Characteristics in Turkey: Results of The Turkish diabetes epidemiology study (Turdep). *Diabetes Care*, 25(9), 1551-1556.
- Satman, I., Omer B., Tutuncu, Y., Kalaca, S., Gedik, S., Dincçag, N., Karsidag, K., & Tuomilehto, J. (2013). The TURDEP-II Study Group. Twelve-year Trends in The Prevalence and Risk Factors of Diabetes and Prediabetes in Turkish Adults. *European Journal of Epidemiology*, 28,169-180.
- Sevecen, Ç. İ. (2016). Psikiyatrik hastalığı ve tip 2 diyabeti olan bireyler ile yalnızca tip 2 diyabeti olan bireylerin diyabet öz bakımına ilişkin görüşleri, *IV.Uluslararası ve VIII.Ulusal Psikiyatri Hemşireliği Kongresi*. <https://akademikcv.beun.edu.tr/cv/sevecencilik.html>, Erişim tarihi: 25.12.2020.
- Soysal, A. (2019). *Tip 2 Diyabetli Hastalarda Diyabet Bilgi Düzeyi, Sağlık Okuryazarlığı ve Diyabet Öz Yönetiminin Glisemik Kontrole Etkisinin Değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Osmangazi Üniversitesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı.
- Scott, R. S., Brown, L. J. & Clifford, P. (1985). Use of health services by diabetic persons, II hospital admissions. *Diabetes Care*, 8, 43-47.

Unwin, N., Gan, D., & Whiting, D., (2010). The IDF diabetes atlas: Providing evidence, raising awareness and promoting action. *Diabetes*, 87 (1), 2-3

World Health Organization (2016). Global report on diabetes. *World Health Organization*. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/204871>, Erişim tarihi: 10.10.2020.

EXTENDED SUMMARY

The increasing use of mobile applications in recent years has made this technology a current research topic. Features such as access to information without time and place restrictions, personal use, internet access and active multimedia use have increased the capacity of use in the field of health. In mobile application platforms, the number of applications with health content has started to increase recently. The main reason for this is that individuals want easy access to information and to follow disease values via mobile devices.

Nowadays, individuals from different economic classes can easily access mobile devices. The biggest factor is the decrease of mobile device prices. As this is the case, it is easier to reach individuals from all audiences through mobile applications. The most important advantage of mobile devices is that they are small, portable and easy to use. In this way, individuals can access information from their mobile devices regardless of time and space concepts. The factor that facilitates the use of mobile devices the most; user-friendly interface design. The more important the software is, the more important the interface design has become. Applications whose interface design is sloppy, suitable colors, images, fonts, logos are not selected, and whose flow design is unplanned are deleted immediately after installation and gets low scores with bad comments. The most important way to prevent this is to make the interface design meticulously.

Diabetes is known to be a chronic disease that needs to be followed up regularly. However, it should not be forgotten that life can be sustained with diabetes. Based on this, the mobile application interface called "Lifestyle Diabetes" was designed. Thanks to this application, individuals will be able to follow disease values regularly, receive sports and nutritional advice, easily communicate with their doctors and other patients and share them through the application. Thanks to "Lifestyle Diabetes", many convenience will be provided in the daily lives of individuals. Since diabetes is a chronic disease, regular follow-up is required. The aim of this study is to prepare a mobile application interface design that enables diabetic patients to follow their diseases regularly. It has been researched which rules should be observed by diabetic patients in order to lead their lives in a

healthy way and which pages should be determined accordingly. Flow chart was prepared and transitions between screens and other transition ideas in the application were visually arranged. The location and size of the buttons and images, and the priority relations between texts, colors to be used, fonts, information and function are arranged. The application was prepared using the relevant graphics and prototype programs.

Since it is a disease that varies according to the diabetes classification, some patients can overcome diabetes, and some patients have to live with diabetes for life. Considering the psychological effects of individuals with diabetes and as a result of the problems they experience in daily life, the name "Lifestyle Diabetes" has emerged. Thanks to the program, individuals will be instilled that diabetes is not a burden for individuals, and the practice named "Lifestyle Diabetes" can be experienced with diabetes. Thanks to the mobile application named "Lifestyle Diabetes", the lives of individuals with diabetes will be easier. Individuals will relieve their hearts by solving the troublesome and time-consuming problems within seconds through the application.

The main purpose of this application is to meet the communication of diabetic patients with their doctors when they need it, and their needs such as daily diet list and exercise plan they need in their lives as soon as possible. The purpose of lifestyle diabetes practice is to enable people with diabetes to live comfortably in the society. Diabetic patients who will use this program will have a regular life thanks to the program and will be able to support each other by communicating with patients suffering from the same disease.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.48255>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 08-12-2020
Kabul Tarihi: 21-03-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 08-12-2020
Accepted: 21-03-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gençoğlu, A.Y. (2020). Esnafın Gözüyle Kayseri Çarşılarında Müşteri Potansiyeli ve Esnaf Müşteri İlişkileri. Journal of History School, 51, 1327-1356.

ESNAFIN GÖZÜYLE KAYSERİ ÇARŞILARINDA MÜŞTERİ POTANSİYELİ VE ESNAF MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ ¹

Aylin Yonca GENÇOĞLU²

Öz

Bu çalışmada Kayseri çarşılarında faaliyet gösteren esnafın gözüyle bu çarşıların müşteri potansiyeli, nitelikleri ile esnaf-müşteri ilişkilerinin karşılaştırmalı ve betimleyici bir analizini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ve anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ancak anket formunun geliştirilmesinde nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Bu yolla Kayseri çarşılarının niteliklerine uygun ve özgün bir anket formu oluşturulmuştur. Araştırma örnekleme, tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilen 506 kişiden oluşmaktadır. Örnekleme Kapalı Çarşı'dan 300, Yeraltı Çarşısı'ndan 84, Merkez Çarşı'dan 122 kişi seçilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde frekans, yüzde dağılımları ve ki-kare testi kullanılmıştır. Araştırma kapsamına giren çarşılarda esnafın müşteri profili farklı toplumsal kesimler ve gelir gruplarından oluşmaktadır. Bu değişkenler çarşılar göre farklılık göstermektedir. Çarşıların müşteriler açısından tercih edilmesinin ana nedenleri pazarlık, fiyatların uygunluğu, esnafın güler yüzü ve samimiyeti ile ürün çeşitliliğidir. Müşterilerin çarşıardan alışveriş yapmamayı tercih etmelerinin nedenleri arasında markalar, esnafın davranışları, fiyatların değişkenliği ön plana çıkmaktadır. Araştırma sonuçları müşterilerin çarşı esnafına güveninin düşük olduğunu göstermektedir. Esnafın yaklaşık %60'ı müşterilerin esnafı güvenilir bulduğu görüşündedir. Esnaf müşteri ilişkisinde pazarlık önemli bir unsur

¹ BÜSAM (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Stratejik Araştırmalar Merkezi) tarafından desteklenen, 2019 yılında tamamlanmış "Kayseri Çarşılarında Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Hayat: Çarşılar ve Esnaf" başlıklı araştırma projesinden elde edilen verilere dayalı olarak yazılmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, agencoglu@erciyes.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6879-878X

olarak görülmektedir. Esnafların tamamına yakın bir kısmı müşterinin pazarlık yapınca mutlu olduğunu, yaklaşık %70'i müşterilerin pazarlık sırasında esnafı zorladığını düşünmektedir. Esnafların farklı ürün ve hizmetleri sunmada yetersiz kalmaları ile değişen talepleri karşılamakta zorlanmaları müşteri potansiyeli ve esnaf müşteri ilişkileri açısından sorun oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çarşı, Esnaf, Müşteri, Kayseri, İktisat Sosyolojisi

Through the View of Tradesman Customer Potential and Tradesman-Customer Relations in Kayseri Bazaars

Abstract

In this study, it is aimed through the view of tradesmen to put forth a comparative and descriptive analysis of the customer potential and qualifications of the tradesmen operating in Kayseri bazaars and the tradesman-customer relations. The research was carried out by using quantitative research method and questionnaire technique. However, qualitative research method was used in the development of the questionnaire form. With this way, a questionnaire form suitable and original to the characteristics of Kayseri bazaars was constituted. The research sample consists of 506 people selected by the stratified sampling method. For the sampling 300 people from the Grand Bazaar, 84 people from the Underground Bazaar, 122 people from the Center Bazaar were selected. Frequency, percentage distributions and chi-square test were used in evaluating the data. The customer profile of the tradesmen in the bazaars within the scope of the research consists of different social segments and income groups. These variables differ according to the bazaars. The main reasons why bazaars are preferred by customers are bargaining, availability of prices, the smiling faces and sincerity of the tradesmen and the variety of products. Among the reasons why customers don't prefer to shop from the bazaars; brands, the behavior of the tradesmen, the variability of prices stand out. The results of the research show that the trust of the customers to the tradesman of bazaar is low. Approximately 60% of the tradesmen think that the customers view the tradesman untrustworthy. Bargaining is seen as an important factor in the tradesman customer relationship. Almost all of the tradesmen think that the customer is happy when they bargain, and approximately 70% of them think that the customers force the tradesmen during the bargaining. The inability of the tradesmen to present different products and services and struggling of tradesmen in meeting the changing demands has created problem in terms of customer potential and tradesman customer relations.

Keywords: Bazaar, Tradesman, Customer, Kayseri, Economic Sociology

GİRİŞ

Şehirler ticaretin ve özellikle perakende ticaretin kalbinin attığı yaşam alanlarıdır. Alver' göre şehirler merkezdir. Çünkü şehirler, dünyanın her yerinde insanları kendine çeker. Siyasal, kültürel ve ekonomik yaşamı düzenler ve ona liderlik eder (Alver, 2017, s.13). Bu nedenle gündelik ihtiyaçların doğrudan tüketimine yönelik olan perakende ticaretin merkezi tarih boyunca şehirler ve çarşılar olmuştur. Ancak günümüzde çarşılar açısından bu durum önemli ölçüde değişmiştir. Çarşılar esas olarak alışverişin geleneksel kodlarla yapıldığı mekanlardır. Ancak küresel kapitalizmin etkisiyle tüketim mekanları ve tüketim alışkanlıkları köklü bir dönüşüme uğramıştır. Büyük sermayenin ve markaların hakimiyeti altındaki süper/hipermarketler ve alışveriş merkezleri hızla gerek şehir merkezlerinde gerekse şehrin çevresinde şehir sakinlerini kendilerine çekmeye başlamıştır. Modern kent hayatının yaşam tarzı ve hızı, tüketimin bu hayattaki merkezi rolü tüketim alışkanlıklarını geleneksel kodların dışına çıkarmıştır. Mevcut gündelik ihtiyaçların karşılanmasında perakende ticaret artık, tüketim toplumunun sınırsız şekilde genişleyen ve değişen ihtiyaçlarına yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Çarşılardaki yüz yüze ve samimi ilişkilerin yerini marketlerdeki ve alışveriş merkezlerindeki rasyonelite ve bireysellik almaktadır. Tüm bu süreçler, markaların müşteri çekme gücünden yoksun olan, sınırlı ve küçük sermayeli dükkanlardan oluşan çarşılarda faaliyet gösteren esnafın müşteri niteliklerini, potansiyelini ve müşterileriyle ilişkilerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu çalışma, küresel kapitalizmin şartları karşısında ayakta kalma çabası içinde olan Kayseri'nin şehir merkezinde konumlanmış üç çarşıda faaliyet gösteren esnafın çarşıların müşteri potansiyeline, niteliklerine ve esnaf müşteri ilişkilerine olan bakış açılarını konu edinmektedir. Bu çarşılar Kapalı Çarşı, Merkez Çarşı ve Yeraltı Çarşısıdır.

Yirminci yüzyıla birlikte kapitalizm, sadece üretim ve tüketim süreçlerini düzenleyen bir ekonomik sistem olmaktan çıkarak gündelik hayatı biçimlendiren kültürel bir gerçeklik haline gelmiştir. Tüketimin ihtiyacın ötesinde bir anlam ifade etmesi tarih boyunca var olmuştur. Ancak tüketimin bu anlamı esas olarak üst sınıflar için geçerlidir. Veblen 1889'da yayınladığı 'Aylak Sınıfın Teorisi' isimli klasik çalışmasında, aylak (üst sınıfın) bir statü ve güç göstergesi olarak gösterişi tüketimi kavramsallaştırır (2005). Sombart, 1912'de yayınladığı 'Aşk, Lüks ve Kapitalizm' isimli eserinde efendi sınıfının tekelinde olan lüks tüketiminin kapitalizmin yeni zenginleri üzerinden nasıl bambaşka bir anlam kazandığını analiz eder (1998). Günümüz toplumlarında ise ihtiyaç dışı tüketim lüks veya gösteriş olmaktan çıkmış, toplumun kimliğinin bizzat kendisi olmuştur. Günümüzün postmodern toplumu artık bir tüketim toplumdur ve tüketim, toplumun yegâne nesnel gerçekliğidir (Baudrillard, 2016, s.53-54). Ritzer,

postmodern tüketim kültürünü tüketim araçlarının/mekanlarının bir taraftan akılcılaştırılması bir taraftan da akıl dışı bir biçimde müşterilerini büyülemesi ayrımı çerçevesinde ortaya koyar. Postmodern kültürde tüketim mekanları müşterilerini kendilerine çekmek ve daha fazla tüketim yapmaya zorlamak üzere büyümlü stratejiler geliştirirler. Bu stratejiler çerçevesinde tüketim mekânları müşterilerine gösterinin, simülasyonun, eğlencenin ve tüketimin iç içe geçtiği, zamanın ve mekânın sınırlarının belirsizleştiği bir ortam sunarlar (2000, s.122-123, 168-170). Ancak bu süreç akılcılaştırma ile tamamlanmalıdır. Postmodern tüketim kültüründe insanlar/tüketiciler aynı zamanda bir akılcılaştırma sürecine de tabi tutulurlar. Ritzer'in 'Toplumun Mcdonaldlaştırılması' olarak ifade ettiği bu süreç, dört temel boyut üzerinden işler: verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim. Verimlilik için tüketim mekânı ve süreci, tüketicinin zahmetsizce ve en hızlı şekilde hareket etmesini sağlayacak şekilde tasarlanır. Buna müşterinin çalıştırılması da dahildir. Müşteri yemeğini kendi alır, mağazada rasyonel olarak düzenlenmiş raflardan alacağı ürünü kendisi seçer. Hesaplanabilirlik, birçok farklı şeyin hesaplanması, sayılması ve sayısallaştırılmasıdır. Tüketim mekânının giriş çıkış saatleri bellidir. Her malın fiyatı etiketler üzerine yazılıdır. Hangi mal ya da hizmetin nerede bulunacağı tabela ve haritalarla gösterilmiştir. Hesaplanabilirlik aynı zamanda öngörülebilirliği de beraberinde getirir. Tüketime sunulan her türlü mal ve hizmetin içeriği, fiyatı ve kalitesi yazılı olarak garanti altına alınmıştır ve formel olarak denetlenir. Böylece postmodern tüketim kültüründe müşteri bireysel olarak arzu ettiği ya da etmediği tüm mal ve hizmete hızlı, kolay ve güven içinde ulaşır (2016, s.43, 119-120, 140-141).

Tüm bu süreçler sonunda toplumun tamamı açısından tüketimin anlamı yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasının ötesine geçmiş, gündelik hayatın hemen her alanını kapsayan bir anlam kazanmıştır. Tüketim kimliğinin ve statüsünün en temel unsurunu oluşturmaya başlamıştır. Bu süreçte kamusal ilişkilerin kurulduğu mekânlar da dönüşmüştür (Vural ve Yücel, 2006, s.100). 1950'li yıllardan sonra Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da geniş halk kitlelerinin tüketime yönlendirilmesiyle birlikte büyük market zincirleri ve alışveriş merkezleri tüketimin ana mekanları haline dönüşmüşlerdir. Tüketim kültürünün gerçek anlamda ortaya çıktığı dönem bu dönemdir. Senemoğlu'na göre, artık alınan her ürün belli bir kültüre tekabül etmeye, insanlar tükettikleri ürünlerle statü kazanmaya ve bu statü onların kendi kültürleri haline gelmeye başlamıştır (2017, s.73). Türkiye'de 1990'lardan itibaren şehrin kimliğini gösteren kamusal alanlar olan şehir merkezleri eski önemini yitirmeye başlamıştır. Bu nedenle, şehir merkezinde faaliyet gösteren, alışveriş merkezlerine taşınmaya gücü yetmeyen ya da bir zincir perakendeci ile ortak olmayan yerel esnaf ekonomik

sıkıntı içine girmektedir (Ercoşkun ve Özüdüru, 2013, s.5). Çünkü yerel esnaf, değişen tüketimin değişen anlamına ve alışkanlıklarına, müşterinin taleplerindeki dönüşüme ve çeşitlenmeye cevap vermekte zorlanmaktadır. Bu durum Kayseri şehir merkezinde yer alan Kayseri arşıları için de geçerlidir.

Küresel kapitalizmin etkisiyle ekonomik faaliyetlerde temel hedef ekonomik çıkarların maksimize edilmesi haline gelmiştir. Bu hedef doğrultusunda hem modern tüketim mekanlarında faaliyet gösteren esnafların hem de tüketicilerin temel güvencesi rasyonelite ve formel ekonomik ilişkilere dahil olmaktır. Oysa Kayseri çarşılarında muğlak bir ekonomik zemin vardır. Güven yüz yüze ilişkilerin kendiliğindenliğine dayalı olarak oluşturulur. Yüz yüze ilişkilerin kendiliğindenliği yerini rasyoneliteye bıraktıkça esnaf ile müşterisi arasındaki mesafe artmaktadır. Bu durum müşteri potansiyelini ciddi şekilde etkilemektedir (Gençoğlu, 2020, s.165-166, 173). Bu alışma söz konusu süreci nicel veriler üzerinden değerlendirme hedefi gütmektedir. Araştırma kapsamına dahil olan her üç arşı da şehir merkezinde yer almaktadır. Kapalı arşı Türkiye'nin en büyük tarihi kapalı çarşılarından bir tanesidir, Merkez arşı, Millet Caddesi civarında perakende satış yapan dükkanlardan oluşmaktadır. Yeraltı arşısı ise her iki çarşıya da çok yakın olan ve yeraltında 1979 yılında inşa edilmiş bir arşıdır (Gençoğlu, 2020, s.15).

YÖNTEM

Bir iktisat sosyolojisi çalışması olan bu araştırma, Kayseri çarşılarında nicel araştırma yöntemi ve anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla makale Kayseri şehir merkezinde yer alan Kapalı arşı, Yeraltı arşısı ve Merkez arşı'da faaliyet gösteren esnaflara uygulanan bir tarama araştırmasının verilerine dayalı olarak, esnafların kendi müşterilerinin sosyodemografik niteliklerini, müşteri potansiyelini ve esnaf müşteri ilişkilerini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Tarama araştırmaları, genellikle anket tekniğinin kullanıldığı, çok sayıda kişiye uygulanan, kişilerin inanç, düşünce ve davranışlarına ilişkin çok sayıda sorunun kullanıldığı araştırmalardır. Kişilerin kendilerinin belirttiği inanç ve düşünceleri ile ilgili araştırma sorularına cevap bulmak üzere gerçekleştirilirler (Neuman, 2008, s.395). Çalışmada kullanılan veriler ve ulaşılan bulgular araştırma kapsamına giren çarşılarda faaliyet gösteren esnafların görüşleri ile sınırlıdır. Dolayısıyla Kayseri genelindeki arşı müşterisinin sosyo-demografik niteliklerine, müşteri potansiyeline ve esnaf müşteri ilişkilerinin müşteriler açısından ne ifade ettiğine yönelik bir analiz araştırmanın kapsamı dışında yer

aldığından bu makalede kullanılan veriler ve ulaşılan bulgular tüm Kayseri'ye genellenemez.

Bu çalışma araştırma kapsamına giren çarşılardan alışveriş yapan müşterilerin niteliklerini, çarşıların müşteri potansiyelini ve esnaf-müşteri ilişkilerini çarşılarda faaliyet gösteren esnafların anket sorularına verdikleri cevaplar üzerinden karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmektedir. Bu çerçevede araştırmanın üç temel araştırma sorusu bulunmaktadır. Bunlar:

Araştırma kapsamına giren çarşılarda faaliyet gösteren esnaflara göre, Kayseri çarşılarının müşteri nitelikleri nasıldır ve çarşılar arasında nasıl farklılaşmaktadır?

Araştırma kapsamına giren çarşılarda faaliyet gösteren esnaflara göre, Kayseri çarşılarının müşteri potansiyelleri nasıldır ve çarşılar arasında nasıl farklılaşmaktadır?

Araştırma kapsamına giren çarşılarda faaliyet gösteren esnaflara göre, Kayseri çarşılarında esnaf-müşteri ilişkileri nasıldır ve çarşılar arasında nasıl farklılaşmaktadır?

Anket formunun geliştirilmesinde nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Bu yolla Kayseri çarşılarının niteliklerine uygun ve özgün bir anket formu oluşturulmuştur. Anket formunun uygulanacağı örneklem tabakalı örnekleme tekniği ile tespit edilmiştir. Evren üzerinde Kapalı Çarşı, Yeraltı Çarşısı ve Merkez Çarşı olmak üzere üç farklı tabaka belirlenmiştir. Tabakalı örnekleme tekniği araştırma konusu ve amacı açısından temsil gücüne sahip bir örnekleme ulaşabilmek ile araştırmada incelenen değişkenlerin çarşılar göre nasıl farklılaştığını ölçümleyebilmek amacıyla tercih edilmiştir. Araştırma örnekleme 506 kişiden oluşmaktadır. Örnekleme Kapalı Çarşı'dan 300, Yeraltı Çarşısı'ndan 84, Merkez Çarşı'dan 122 kişi seçilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde frekans, yüzde dağılımları ve ki-kare testi kullanılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Kayseri'nin gündelik yaşamının en önemli parçasını oluşturan ve şehir merkezinin tam göbeğinde yer alan araştırma kapsamındaki çarşıların müşteri nitelikleri, potansiyelleri ve esnaf-müşteri ilişkileri bu çarşıların ekonomik açıdan canlandırılması açısından büyük öneme sahiptir. Zira mevcut müşterilerin niteliklerinin bilinmesi, esnafların müşteri potansiyeline ilişkin düşünceleri, müşterileriyle ilişkilerini nasıl değerlendirdikleri, alışveriş merkezinin gölgesinde kalan bu çarşıların daha geniş bir kesime hitap edebilmeleri, daha

Kayseri Çarşılarında Müşteri Potansiyel ve Esnaf-Müşteri İlişkileri

büyük müşteri kitlelerine kendilerine çekebilmeleri ve geleceğe daha büyük bir ümitle bakabilmeleri için ufuk açıcı olacaktır. Bu bölümde öncelikle esnafın anket sorularına verdikleri cevaplar üzerinden araştırma kapsamına giren çarşılardaki müşterilerin profili verilecek ardından müşteri potansiyeli ve esnaf müşteri ilişkileri araştıma kapsamına giren çarşılarla göre karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

Kayseri Çarşılarında Müşteri Profili

Makalede, Kayseri çarşılarının müşteri profili iki değişken üzerinden analiz edilmiştir. Bunlardan ilki çarşıların müşterilerinin hangi toplumsal kesimlerden geldiği ikincisi ise müşterilerin gelir düzeyidir. Esnafa müşterilerinin çoğunluğunun kimlerden oluştuğu sorusu en fazla iki seçeneğin işaretlenmesi sınırı getirilerek sorulmuştur. Her iki değişken de çarşıların müşteri potansiyeli ve esnaf müşteri ilişkilerini belirleme potansiyeli taşımaktadır. Aşağıda esnafa göre, söz konusu değişkenler açısından çarşıların mevcut durumu karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

Tablo 1

Müşterilerin geldiği toplumsal kesimler

	N	%	Toplam
Öğrenciler	94	9,8%	18,6%
Ev Hanımları	86	9,0%	17,0%
Gurbetçiler	277	29,0%	54,7%
Yerliler	110	11,5%	21,7%
Memurlar	65	6,8%	12,8%
İşçiler	143	15,0%	28,3%
Mülteciler	48	5,0%	9,5%
Dost ve akrabalar	88	9,2%	17,4%
Diğer	13	1,4%	2,6%
Emekliler	7	0,7%	1,4%
Esnaf	14	1,5%	2,8%
Her kesimden	10	1,0%	2,0%
Toplam	955	100,0%	188,7%

Müşterilerin geldiği toplumsal kesimlere bakıldığında öğrenciden ev hanımına esnafa emekliye çok geniş bir müşteri yelpazesine sahip oldukları görülmektedir. Çarşıların en büyük müşteri kitlesinin %54,7'lik bir seçilme oranı ile genellikle yaz aylarında alışveriş yapan gurbetçilerin oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'de 1960'lı yıllardan itibaren özellikle Avrupa'ya gerçekleşen işçi göçüyle birlikte Kayseri ve çevresindeki illerden oldukça büyük bir kitle yurt dışına yerleşmiştir. Genellikle gurbetçi olarak adlandırılan bu kitle yaz aylarını Kayseri ve çevresindeki illerde geçirmekte ve yıllık ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü Kayseri çarşılarından gidermektedir (Gençoğlu, 2020,

s.115, 124). Gurbetçileri %28,3 ile işçiler, %21,7 ile Kayseri'nin yerlileri, %18,6 ile öğrenciler, %17,4 ile dost ve akrabalar izlemektedir.

Tablo 2
Çarşılara göre müşteri profili

	Öğrenci	Ev Hanımı	Gurbetçi	Yerli	Memur	İşçiler	Mülteci	Dost-akraba
Kapalı	37	50	191	68	19	100	38	45
Çarşı	12,3%	16,7%	63,7%	22,7%	6,3%	33,3%	12,7%	15,0%
Yeraltı	36	3	51	7	10	19	9	16
Çarşısı	42,9%	3,6%	60,7%	8,3%	11,9%	22,6%	10,7%	19,0%
Merkez	21	32	35	35	36	24	1	27
Çarşı	17,2%	26,2%	28,7%	28,7%	29,5%	19,7%	0,8%	22,1%

$\chi^2 = 200,547$ $p=0,000$ $p<0,05$

Çarşılara göre müşteri profili kıyaslandığında çarşılar arasında ciddi farklılıkların olduğu görülmektedir. Nitekim çarşılarla müşteri profili arasında istatistiksel açıdan da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Kapalı Çarşı'nın müşterilerinin önemli bir çoğunluğunu %63,7 işletlenme oranı ile gurbetçiler, ardından %33,3 ile işçiler oluşturmaktadır. Kapalı Çarşı'da yerlilerin işletlenme oranı ise %22,7'dir. Yeraltı Çarşısı'nda da müşterilerin çoğunluğu olarak en fazla %60,7 ile gurbetçiler işletlenmiştir. Bunu %42,9 ile öğrenciler ve ardından %22,6 ile işçiler izlemektedir. Merkez Çarşı'da en fazla işletlenen iki müşteri kesimi %29,5 ile memurlardır. Bunu %28,7 yerliler ile gurbetçiler ve ardından %26,2 ile ev hanımları izlemektedir. Dolayısıyla Kapalı Çarşı'nın müşterilerinin çoğunluğunu gurbetçiler ve işçiler, Yeraltı Çarşısı'nın gurbetçiler ve öğrenciler, Merkez Çarşı'nın ise memurlar, yerliler ve gurbetçiler oluşturmaktadır. Bu oranlarda dikkat çeken bir husus alışveriş mekânı olarak ev hanımlarının Yeraltı Çarşısını, öğrencilerin ise Kapalı Çarşı ve Merkez Çarşı'yı tercih etmemeleridir.

Tablo 3
Çarşılara göre müşterilerin gelir düzeyi

		Alt gelir grubu	Orta gelir grubu	Üst gelir grubu	Toplam
Kapalı	n	98	190	9	297
Çarşı	% içinde	33,0%	64,0%	3,0%	100,0%
	% Toplam	19,5%	37,8%	1,8%	59,0%
Yeraltı	n	21	61	2	84
Çarşısı	% içinde	25,0%	72,6%	2,4%	100,0%
	% Toplam	4,2%	12,1%	0,4%	16,7%
Merkez	n	10	98	14	122
Çarşı	% içinde	8,2%	80,3%	11,5%	100,0%
	% Toplam	2,0%	19,5%	2,8%	24,3%
Toplam	n	129	349	25	503
	% içinde	25,6%	69,4%	5,0%	100,0%
	% Toplam	25,6%	69,4%	5,0%	100,0%

$\chi^2 = 38,010$ $p=0,000$ $p<0,05$

Kayseri arşılarında Müşteri Potansiyel ve Esnaf-Müşteri İlişkileri

Araştırma kapsamına dâhil olan çarşılardaki müşterilerin gelir durumuna bakıldığında esnafların %69,4'ünün daha çok orta gelir gurubuna, %25,6'sının ise alt gelir gurubuna hitap ettiklerini belirttikleri görülmektedir. arşılarda müşterilerinin çoğunluğunu üst gelir grubunun oluşturduğunu söyleyen esnafların oranı ise %5'te kalmaktadır. Esnafların müşterilerinin çoğunluğunu oluşturan gelir gurubunun çarşılarla göre farklılaştığı görülmektedir. Nitekim söz konusu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Alt gelir gurubuna hitap eden esnafların oranı %33'lk bir oranla Kapalı arşı'da en yüksek değerine ulaşmaktadır. Bu oran Yeraltı arşı'sında %25, Merkez arşı'da ise sadece %8,2 olarak gerçekleşmiştir. Merkez arşı'da esnafların %80,3 gibi oldukça yüksek bir oranı orta gelir gurubuna hitap ederken, bu oran, Yeraltı arşı'sında %72,6'ya, Kapalı arşı'da %64'de düşmektedir. Üst gelir gurubuna hitap eden esnaf oranı Merkez arşı'da %11,5 iken, Kapalı arşı'da %3, Yeraltı arşı'sında ise %2,4 gibi çok düşük bir yüzdeye sahiptir. Bu rakamlar Tablo2'de verilen çarşılarla göre müşteri profili ile de uyum göstermektedir. Daha çok orta ve üst gelir gurubundan müşterisi olan Merkez arşı'nın müşterilerinin çoğunluğunu da gelir düzeyi görece daha yüksek olan memurlar ile Kayseri'nin yerlileri oluşturmaktadır. En çok orta ve alt gelir gurubundan müşterisi bulunduğunu söyleyen Kapalı arşı esnafının müşterilerinin önemli bir kısmını gurbetçiler ve dar gelirlili gurubuna dâhil edilebilecek işçiler oluşturmaktadır.

Kayseri arşılarında Müşteri Potansiyeli

Bu başlık altında öncelikle, Kayseri çarşılarında faaliyet gösteren esnafların müşteri potansiyelleri, müşterilerin çarşıdan ve esnafın kendi dükkanından alışveriş yapmayı tercih etme ve etmeme nedenleri üzerinden karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulmuştur. Ardından esnafların müşteri potansiyeli açısından yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri, çeşitli ifadelere katılım derecelerini ihtiva eden likert tip sorulara verdikleri cevaplar üzerinden analiz edilmiştir.

Müşterilerin arşıardan alışveriş etme nedenlerini tespit etmek amacıyla esnaflardan faaliyet gösterdikleri çarşının müşteriler tarafından tercih edilmesinin en önemli üç nedenini söylemeleri istenmiştir. Sorunun şıkları arasında en çok tercih edilen seçenek %58,8 ile pazarlık yapılabilirli olmasıdır. Bu durum, bir arşı ve Kayseri geleneği olan pazarlığın müşteriler açısından değerli görüldüğünün önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir. En yüksek oranla tercih edilen seçeneklerden ikincisi ise fiyatların uygunluğudur. Bu durumun özellikle dar gelirliler ve gurbetçiler açısından bir tercih sebebi olduğunu söylemek ise yanlış olmayacaktır. Nitekim derinlemesine görüşmelerden elde

edilen bulgular da bunu desteklemektedir. Müşterilerin araştırma kapsamına giren çarşıardan alışveriş yapmayı tercih etmelerinin diğer nedenleri arasında %35,2 ile esnafın güler yüzü ve samimiyeti, %28,4 ile esnafa duyulan güven yüksek oranlarda tercih edilen seçenekler arasında bulunmaktadır.

Tablo 4

Müşterilerin çarşıdan alışveriş yapmayı tercih etme sebepleri

	N	%	Toplam
Esnafa güven duymaları	143	10,3%	28,4%
Esnafın güler yüzü ve samimiyeti	177	12,7%	35,2%
Başka yerlerde bulamadığı ürün ve hizmetlerin verilmesi	122	8,8%	24,3%
Fiyatların uygunluğu	246	17,7%	48,9%
Pazarlık yapabiliyor olması	296	21,3%	58,8%
Eski alışkanlıklarını devam ettirme isteği	115	8,3%	22,9%
Ürün çeşitliliğinin fazla olması	149	10,7%	29,6%
Ürün ve hizmetlerin kalitesi	49	3,5%	9,7%
Elden ödeme ile taksit imkânının bulunması	86	6,2%	17,1%
Diğer	6	0,4%	1,2%
Toplam	1389	100,0%	276,1%

Dolayısıyla çarşılarda yüz yüze ilişkilerin yol açtığı samimiyet ve güven duygusunun halen etkin bir kültürel unsur olarak varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Eski alışkanlıkları devam ettirme isteği de %22,9 ile en çok tercih edilen seçeneklerden bir diğeridir. Buradan hareketle çarşıların müşterilerinin alışkanlıkları açısından önemli bir gündelik yaşam faaliyet alanı olduğu değerlendirilebilir. Ürün çeşitliliğinin fazlalığı da %29,6 ile en çok tercih edilen seçenekler arasındadır. Dolayısıyla sadece belli marka ve sezon ürünlerinin bulunduğu alışveriş merkezlerine göre çarşılardaki ürün çeşitliliğinin esnafın alışveriş merkezleri karşısında avantajlı oldukları bir duruma işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Çarşılara göre müşterilerin çarşıdan alışveriş yapmayı tercih etme dağılımına bakıldığında esnafa güven duyulmasının %39,7 Merkez Çarşı'da en çok tercih edilen seçenek olduğu görülmektedir. Aynı şekilde esnafın güler yüzü ve samimiyeti seçeneği de %46,3 en çok Merkez Çarşı'da tercih edilmiştir. Başka yerlerde bulunamayan ürünlerin müşterilerin tercih sebebi olarak seçilme oranı Yeraltı Çarşısı'nda diğerlerine göre oldukça yüksek gerçekleşmiştir. Verilen cevaplardan müşterilerin tercih sebepleri arasında fiyatların uygunluğunun işaretlenme oranının en yüksek düzeye %55,2 ile Kapalı Çarşı'da ulaştığı anlaşılmaktadır. Pazarlığın müşteri tercihi açısından önemli görülme sıklığının en fazla olduğu çarşı da yine Kapalı Çarşı'dır. Sonuç olarak müşterilerin alışveriş yapma tercihleri açısından çarşıların birbirlerine göre dikkat çekici ölçüde

Kayseri Çarşılarında Müşteri Potansiyel ve Esnaf-Müşteri İlişkileri

farklılaştığı söylenebilir. Nitekim söz konusu değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5

Çarşılarla göre müşterilerin çarşılarından alışveriş yapma sebepleri

	Esnafa güven	Güler yüz ve samimiyet	Başka yerde olmayan ürün ve hizmet	Uygun fiyat	Pazarlık yapabilme	Eski alışkanlıklarını devam ettirme	Ürün çeşitliliği
Kapalı Çarşı	71	95	68	165	203	67	89
Yeraltı Çarşısı	23,7%	31,8%	22,7%	55,2%	67,9%	22,4%	29,8%
Merkez Çarşı	24	24	32	36	42	16	22
Merkez Çarşısı	28,9%	28,9%	38,6%	43,4%	50,6%	19,3%	26,5%
Çarşı	48	56	22	45	51	32	38
Çarşı	39,7%	46,3%	18,2%	37,2%	42,1%	26,4%	31,4%

$\chi^2 = 82,634$ $p = 0,000$ $p < 0,05$

Tablo 6

Müşterilerin esnafın dükkanından alışverişini tercih etme sebepleri

	N	%	Toplam
Müşterilerimin beni güvenilir bulması	328	23,6%	65,3%
Güler yüzlü ve samimi olmam	325	23,4%	64,7%
Aradığı ürünün sadece benim dükkanında bulunması	78	5,6%	15,5%
Fiyatlarımın uygun olması	261	18,8%	52,0%
Elden ödeme ve taksit imkânı sunmam	61	4,4%	12,2%
Ürünlerimin kalitesi	179	12,9%	35,7%
Ürün çeşidimin fazla olması	153	11,0%	30,5%
Diğer	5	0,4%	1,0%
Toplam	1390	100,0%	276,9%

Esnafların, müşterilerinizin sizin dükkanınızdan alışveriş yapmayı tercih etmesinin en önemli üç nedenini belirtiniz sorusuna verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde esnaflık niteliklerine yönelik seçeneklerin tercih edilme oranının oldukça yükseldiği görülmektedir. Esnaflar %65,3 oranında müşterilerin beni güvenilir bulması ile %64,7 oranında güler yüzlü ve samimi olmam seçeneklerini tercihleri arasına almışlardır. Bunlar sırasıyla fiyatlarımın uygun olması, ürünlerimin kalitesi ve ürün çeşidim fazla olması takip etmektedir.

Tablo 7

Çarşılara göre müşterilerin esnafın dükkanından alışverişi tercih etme sebepleri

	Müşterilerimin beni güvenilir bulması	Güler yüzlü ve samimi olmam	Aradığı ürünün sadece benim dükkanım da bulunması	Fiyatların uygun olması	Elden ödeme ve taksit imkânı sunmam	Ürünlerin kalitesi	Ürün çeşidimin fazla olması
Kapalı Çarşı	185	199	45	169	43	98	85
Yeraltı Çarşısı	62,1%	66,8%	15,1%	56,7%	14,4%	32,9%	28,5%
Merkez Çarşı	58	48	13	41	2	36	24
Yeraltı Çarşısı	70,7%	58,5%	15,9%	50,0%	2,4%	43,9%	29,3%
Merkez Çarşı	85	76	20	51	16	44	44
Yeraltı Çarşısı	69,7%	62,3%	16,4%	41,8%	13,1%	36,1%	36,1%

 $\chi^2 = 31,229$ $p = 0,013$ $p < 0,05$

Çarşılara göre esnafın kendi dükkanının tercih edilmesinin en önemli görülen nedenleri farklılaşmaktadır. Müşterilerin esnafı güvenilir görmesi seçeneğinin işaretlenme oranı %70,7 ve %69,7 ile Yeraltı Çarşısı ile Merkez Çarşı'da yakın oranlara sahip iken Kapalı Çarşı'da bu oran %62,1'e düşmektedir. Müşterilerin esnafı güler yüzlü ve samimi bulması ise en fazla Kapalı Çarşı'da tercih edilirken bunu daha düşük oranlarla Merkez Çarşı ve Yeraltı Çarşısı izlemektedir. Fiyatların uygunluğu en fazla Kapalı Çarşı'da %56,7 ile tercih edilen bir seçenekken, %41,8 ile Merkez Çarşı'da en düşük oranda tercih edilen seçenek olmuştur. Ürünlerin kalitesi Yeraltı Çarşısı'nda müşteri tercihinde etkili bir unsur olarak kabul edilirken, ürün çeşidinin fazlalığı Merkez Çarşı'da diğerlerine göre daha yüksek bir düzeyde işaret edilen seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 8

Müşterilerin çarşıardan alışverişi tercih etmeme sebepleri

	N	%	Toplam
Ürün ve hizmetlerin fiyatların yüksek olduğu algısı	100	8,1%	20,1%
Fiyatların değişkenliği (etiket fiyatından satış yapılmaması)	260	21,2%	52,2%
Pahalı olsa bile belli markalardan alışveriş yapma arzusu	300	24,4%	60,2%
Esnafın tutum ve davranışları	290	23,6%	58,2%
Ürünlerin kalitesiz olduğu algısı	135	11,0%	27,1%
Aradığı ürün ve hizmeti çarşıda bulamaması	106	8,6%	21,3%
Diğer	16	1,3%	3,2%
Otopark sorunu	15	1,2%	3,0%
Havalandırma sorunu	5	0,4%	1,0%
Toplam	1227	100,0%	246,4%

Müşterilerin çarşıdan alışveriş yapmayı tercih etmemelerinin nedenleri hususunda esnaflardan en fazla üç seçenek tercih etmeleri istenmiştir. Buna göre

Kayseri Çarşılarında Müşteri Potansiyel ve Esnaf-Müşteri İlişkileri

müşterilerin alışveriş için çarşayı tercih etmemesinin en önemli nedenleri arasında %60,2'lik işaretlenme oranı ile “pahalı dahi olsa belli markalardan alışveriş yapma arzusu” seçeneğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum günümüz tüketim kültüründe tüketimin bir statü göstergesi olarak kabul edilmesinin çarşılar açısından bir dezavantaj oluşturduğuna işaret etmektedir. Araştırma kapsamına giren çarşılardaki esnafa göre müşteri potansiyelini olumsuz yönde etkileyen diğer bir önemli faktörü de esnafın tutum ve davranışları oluşturmaktadır. Nitel araştırma sırasında yapılan derinlemesine görüşmelerde esnafın esnaflık kültürünün yok olmasından sıklıkla şikâyetçi olmaları bu durumu desteklemektedir. Bu nedenle esnafa geleneksel esnaflık kültürü üzerine eğitimlerin verilmesi, esnafın iletişim becerilerinin bu doğrultuda geliştirilmesi yönünde çeşitli faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Müşteri potansiyelini olumsuz etkileyen faktörler arasında en fazla tercih edilen seçeneklerden bir diğeri de %52,2'lik oranla fiyatların değişkenliğidir. Pazarlık müşterilerin çarşılarından alışveriş yapmasında en önemli faktör olarak görülürken fiyatların değişkenliğinin müşterilerin çarşılarından alışveriş etmemelerinin en önemli nedenleri arasında yer alması esnafa duyulan güvenin azalmasına işaret eden bir durum olarak kabul edilebilir.

Tablo 9

Çarşılar göre müşterilerin çarşılarından alışverişini tercih etmeme sebepleri

	Ürün ve hizmetlerin fiyatların yüksek olduğu algısı	Fiyatların değişkenliği	Pahalı olsa bile belli markalardan alışveriş yapma arzusu	Esnafın tutum ve davranışları	Ürünlerin kalitesiz olduğu algısı	Aradığı ürün ve hizmeti çarşıda bulamaması
Kapalı Çarşı	55	164	187	188	81	59
Yeraltı çarşısı	21	38	38	52	20	23
Merkez Çarşı	24	56	75	48	34	24
Çarşı	20,2%	47,1%	63,0%	40,3%	28,6%	20,2%

$\chi^2 = 68,822$ $p = 0,000$ $p < 0,05$

Müşterilerin çarşılarından alışveriş yapmayı tercih etmeme nedenleri ile çarşılar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Fiyatların değişkenliğinin müşteri potansiyelini olumsuz etkileyen bir durum olarak işaretlenme oranı %55 ile Kapalı Çarşı'da en yüksek düzeyine ulaşmaktadır. Bu oran Merkez Çarşı'da %47,1, Yeraltı Çarşısı'nda %46,9 ile daha düşük ve birbirine yakın bir düzeydedir. Müşterilerin markalardan alışveriş yapma arzusunun işaretlenme oranı ise Merkez Çarşı ile Kapalı Çarşı'da %63 ve %62,2'lik oranlarla birbirine oldukça yakın ve %46,9 olan Yeraltı Çarşısı'na göre

daha yüksek bir düzeye sahiptir. Diğer taraftan esnafın tutum ve davranışlarının tercih edilme oranları Kapalı Çarşı ve Yeraltı Çarşısı'nda %63,1 ve %64,2 ile daha yüksek iken bu oran Merkez Çarşı'da %40'a düşmektedir. Dolayısıyla Merkez Çarşı esnafı meslektaşlarının müşterilere karşı olan tutum ve davranışlarını diğer iki çarşıya göre daha iyi bulmaktadır.

Tablo 10

Çarşılara göre “Çarşının müşteri sayısı açısından sorunu olduğunu düşünmüyorum” ifadesine katılım

Çarşı ismi		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Top
Kapalı Çarşı	n	22	140	4	129	5	300
	% iç.	7,3%	46,7%	1,3%	43,0%	1,7%	100,0%
	% Top	4,3%	27,7%	0,8%	25,5%	1,0%	59,3%
Yeraltı Çarşısı	n	7	46	3	22	6	84
	% iç.	8,3%	54,8%	3,6%	26,2%	7,1%	100,0%
	% Top	1,4%	9,1%	0,6%	4,3%	1,2%	16,6%
Merkez Çarşı	n	4	61	0	51	6	122
	% iç.	3,3%	50,0%	0,0%	41,8%	4,9%	100,0%
	% Top	0,8%	12,1%	0,0%	10,1%	1,2%	24,1%
Toplam	n	33	247	7	202	17	506
	% iç.	6,5%	48,8%	1,4%	39,9%	3,4%	100,0%
	% Top	6,5%	48,8%	1,4%	39,9%	3,4%	100,0%

$\chi^2 = 20,028$ $p = 0,010$ $p < 0,05$

“Çarşının müşteri sayısı açısından bir sorunu düşünmüyorum” ifadesine katılım oranlarına bakıldığında esnafın %43,3’ünün ifadeye kesinlikle katılıyorum ya da katılıyorum cevabını verdikleri görülmektedir. Esnafın %55,3’ü ise ifadeye kesinlikle katılmıyorum ya da katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu rakamlar günümüzün hızla değişen tüketim kültürü ve alışveriş merkezlerinin varlığı göz önüne alındığında bir anlamda umut verici görünmektedir. Zira ifadeye katılma oranının yüzde 40’ların üzerine çıkması çarşıların müşteri potansiyelini artırma konusunda esnafın çok da umutsuz olmadıklarının bir işareti olarak kabul edilebilir. “Çarşının müşteri sayısı açısından bir sorunu olduğunu düşünmüyorum” ifadesine katılım oranları çarşılara göre kıyaslandığında Kapalı Çarşı ile Merkez Çarşı arasında bir benzerliğin bulunduğu, Yeraltı Çarşısı’nın ise bu iki çarşıdan farklılaştığı görülmektedir. Zira ifadeye kesinlikle katılıyorum ya da katılıyorum diyenlerin oranının toplamı Kapalı Çarşı’da %44,7, Merkez Çarşı’da ise %46,7 iken bu oranın Yeraltı Çarşısı’nda %33,3’e düştüğü görülmektedir. Buradan hareketle müşteri sayısı açısından en fazla sorun yaşayan çarşının Yeraltı Çarşısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yapılan ki-kare analizinde de çarşılara göre

Kayseri Çarşılarında Müşteri Potansiyel ve Esnaf-Müşteri İlişkileri

ifadeye verilen cevaplar arasında anlamlı bir ilişkinin varlığının tespit edilmesi bu durumu desteklemektedir.

Tablo 11

Çarşılara göre “Çarşının genç müşteriler açısından çekiciliğini giderek yitirdiğini düşünüyorum” ifadesine katılım

Çarşı ismi		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Top
Kapalı Çarşı	n	22	140	4	129	5	300
	% iç.	7,3%	46,7%	1,3%	43,0%	1,7%	100,0%
	% Top	4	41	7	203	44	299
Yeraltı Çarşısı	n	1,3%	13,7%	2,3%	67,9%	14,7%	100,0%
	% iç.	0,8%	8,1%	1,4%	40,2%	8,7%	59,2%
	% Top	3	18	1	55	7	84
Merkez Çarşı	n	3,6%	21,4%	1,2%	65,5%	8,3%	100,0%
	% iç.	0,6%	3,6%	0,2%	10,9%	1,4%	16,6%
	% Top	0	14	2	91	15	122
Toplam	n	0,0%	11,5%	1,6%	74,6%	12,3%	100,0%
	% iç.	0,0%	2,8%	0,4%	18,0%	3,0%	24,2%
	% Top	7	73	10	349	66	505

$\chi^2 = 11,685$ $p = 0,166$ $p > 0,05$

Tablo 11’deki veriler araştırma kapsamına giren çarşılarda faaliyet yürüten esnafın genç müşteriler açısından sorunlu bir durumda bulduklarına işaret etmektedir. Zira esnafın %69,1’i “Çarşının genç müşteriler açısından çekiciliğini giderek yitirdiğini düşünüyorum” ifadesine katılıyorum cevabı verirken %13,1’i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. İfadeye katılım oranı toplamda %82,2 gibi çok yüksek bir orana tekabül etmektedir. Çarşılarla “Çarşının genç müşteriler açısından çekiciliğini giderek yitirdiğini düşünüyorum” ifadesine katılım arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Yine de ifadeye katılım oranları ile çarşılar kıyaslandığında kesinlikle katılıyorum ya da katılıyorum cevabını veren esnafın oranının %86,9 ile en yüksek düzeye Merkez Çarşı’da ulaştığı görülmektedir. Bu oran %82,6 ile Kapalı Çarşı takip etmektedir. Yeraltı Çarşısı’nda ise oran %73,8’e düşmekle beraber oldukça yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Bu durum, Tablo 2’de verilen bulgularla da uyum arz etmektedir. Örneğin Yeraltı Çarşısı’nda ifadeye katılım derecesinin görece düşük olması bu çarşının müşterilerinin çoğunluğu arasında öğrencilerin bulunması ile açıklanabilir. Ancak yine de Yeraltı Çarşısı esnafının da genç müşterileri kaybetme endişesini taşıdığı yukarıdaki rakamlarda açık bir şekilde kendisini göstermektedir.

Tablo 12

“Çarşmayı gezen insanların esnaf tarafından ısrarla dükkâna davet edilmesi müşteri potansiyelini olumsuz etkiliyor” ifadesine katılım

Çarşı ismi		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Top
Kapalı Çarşı	n	2	42	5	176	74	299
	% iç.	0,7%	14,0%	1,7%	58,9%	24,7%	100,0%
	% Top	0,4%	8,3%	1,0%	34,9%	14,7%	59,2%
Yeraltı Çarşısı	n	4	15	5	38	22	84
	% iç.	4,8%	17,9%	6,0%	45,2%	26,2%	100,0%
	% Top	0,8%	3,0%	1,0%	7,5%	4,4%	16,6%
Merkez Çarşı	n	3	30	4	77	8	122
	% iç.	2,5%	24,6%	3,3%	63,1%	6,6%	100,0%
	% Top	0,6%	5,9%	0,8%	15,2%	1,6%	24,2%
Toplam	n	9	87	14	291	104	505
	% iç.	1,8%	17,2%	2,8%	57,6%	20,6%	100,0%
	% Top	1,8%	17,2%	2,8%	57,6%	20,6%	100,0%

$\chi^2 = 35,085$ $p = 0,000$ $p < 0,05$

Anket formunun hazırlanması için yapılan derinlemesine görüşmelerde esnafın müşterilerin ısrarla dükkânlara çağırılması uygulamasından oldukça şikâyetçi oldukları gözlenmiştir. Buradan hareketle anket formuna yine likert tip bir soru olarak “Çarşmayı gezen insanların esnaf tarafından ısrarla dükkâna davet edilmesi müşteri potansiyelini olumsuz etkiliyor” ifadesine ne derece katıldıkları sorusu yöneltilmiştir. Esnafın %78,2 gibi yüksek bir oranı ifadeye kesinlikle katılıyorum ya da katılıyorum cevabı vermiştir. “Çarşmayı gezen insanların esnaf tarafından ısrarla dükkâna davet edilmesi müşteri potansiyelini olumsuz etkiliyor” ifadesine katılım oranı çarşılarla kıyaslandığında ifadeye katılım derecesinin farklılaştığı görülmektedir. Kapalı Çarşı’da söz konusu ifadeye kesinlikle katılıyorum cevabının verilme oranı %24,7, katılıyorum cevabının verilme oranı ise %58,9’dur. Bu oranlar toplamda %83,6 gibi çok yüksek bir düzeye çıkmaktadır. Yeraltı Çarşısı’nda ise kesinlikle katılıyorum oranı %26,2’ye yükselirken katılıyorum oranı %45,2’ye düşmektedir. Dolayısıyla durumdan rahatsız olanların oranı toplamda %71,4’e ulaşmaktadır. Bu oran Merkez Çarşı’da ise %69,7’ye düşmektedir.

Kayseri Çarşılarında Müşteri Potansiyel ve Esnaf-Müşteri İlişkileri

Tablo 13

Çarşılara göre esnafların “Çarşının uygun yerlerinde çocuklar için oyun alanlarının olmaması müşterileri alışveriş merkezlerine yönlendirmektedir” ifadesine katılım

Çarşı ismi		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Top
Kapalı çarşı	n	1	52	8	194	45	300
	% iç.	0,3%	17,3%	2,7%	64,7%	15,0%	100,0%
	% Top	0,2%	10,3%	1,6%	38,3%	8,9%	59,3%
Yeraltı çarşısı	n	4	8	1	53	18	84
	% iç.	4,8%	9,5%	1,2%	63,1%	21,4%	100,0%
	% Top	0,8%	1,6%	0,2%	10,5%	3,6%	16,6%
Merkez çarşı	n	0	11	3	90	18	122
	% iç.	0,0%	9,0%	2,5%	73,8%	14,8%	100,0%
	% Top	0,0%	2,2%	0,6%	17,8%	3,6%	24,1%
Toplam	n	5	71	12	337	81	506
	% iç.	1,0%	14,0%	2,4%	66,6%	16,0%	100,0%
	% Top	1,0%	14,0%	2,4%	66,6%	16,0%	100,0%

$\chi^2 = 24,073$ $p = 0,002$ $p < 0,05$

Anket formunun hazırlanması sürecinde yapılan derinlemesine mülakatlarda çocuklar için oyun alanları bulunmamasının çarşıların müşteri potansiyelini olumsuz etkilediği görüşü, esnaflar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Çarşı esnafının %16’sı bu ifadeye kesinlikle katılıyorum, %66,6’sı katılıyorum cevabı vererek %82,6’lık bir oranla nitel araştırma sırasında elde edilen verileri teyit etmiştir. Bu durum, çarşı esnafının çocuklarının oynayabilecekleri bir mekânın varlığının ebeveynlerin alışveriş mekânı tercihi konusunda önemli bir faktör olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Dolayısıyla bu hususun araştırma kapsamına giren çarşıların canlanması açısından önem arz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. “Çarşının uygun yerlerinde çocuklar için oyun alanlarının olmaması müşterileri alışveriş merkezlerine yönlendirmektedir” ifadesine çarşılara göre katılım oranları kıyaslandığında iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kapalı Çarşıda söz konusu ifadeye katılıyorum cevabını verenlerin oranı %64,7, kesinlikle katılıyorum cevabını verenlerin oranı ise %15’tir. İfadeyi doğru bulanların oranı toplamda %79,7’dir. Oysa bu oran Yeraltı Çarşısında toplamda %84,5’e, Merkez Çarşıda ise %88,6’ya yükselmektedir.

Tablo 14

“Kadın çalışan bulma güçlüğü kadın müşteri potansiyelini olumsuz etkilemektedir” ifadesine katılım

	n	%	%
Kesinlikle katılmıyorum	20	4,0	4,0
Katılmıyorum	188	37,2	41,1
Fikrim yok	34	6,7	47,8
Katılıyorum	228	45,1	92,9
Kesinlikle katılıyorum	36	7,1	100,0
Toplam	506	100	

Yine anket formunun hazırlanması sürecinde yapılan derinlemesine görüşmelerde bazı esnafın kadın eleman bulma konusunda güçlük çektikleri ve bu durumun müşteri potansiyeli açısından kendilerini olumsuz etkilediği şeklinde görüşlerin dile getirildiğinden anket formunda esnaflardan “Kadın çalışan bulma güçlüğü kadın müşteri potansiyelini olumsuz etkilemektedir” ifadesine ne derece katıldıkları sorusu yöneltilmiştir. İfadeye esnafın %52’si kesinlikle katılıyorum ya da katılıyorum cevabını vermiştir. İfadeye kesinlikle katılıyorum cevabını verenlerin oranı %4’tür. Diğer taraftan çarşılara göre ifadeye verilen cevaplar da analiz edilmiş ve verilen cevapların oranlarının çarşılara göre dikkate değer bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Kayseri Çarşılarında Esnaf-Müşteri İlişkileri

Çarşılar da esnaf ve müşteriler arasındaki ilişkiler yüz yüze ve kendiliğinden işler. Genellikle geleneksel kodlar üzerinden yürür. Ancak yaşanan sosyoekonomik dönüşümler esnaf müşteri ilişkilerini ve esnafın müşteriye bakış açısını etkilemektedir. Bu bölümde esnafın müşterilerini ve müşterileri ile olan ilişkilerine ilişkin tutum ve görüşleri çarşılara göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Marka, ürün kalitesi, fiyat gibi rasyonel standartlar üzerinden belirlenmeyen esnaf müşteri ilişkilerinde yüz yüze ve samimi ilişkiler üzerinden ortaya çıkan karşılıklı güven duygusu oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Araştırmada esnafın müşterilerin kendisine güveni hakkında ne düşündükleri anket formunun hazırlanması sırasında yapılan derinlemesine görüşmelerde ön plana çıkan “Müşteriler çarşı esnafını genellikle güvenilmez buluyor” ifadesi üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre araştırma kapsamına giren çarşılar da söz konusu ifadeye kesinlikle katılıyorum ya da katılıyorum diyen esnafın oranı toplamda %57,7’dir. Bu oran esnafın müşterilerinde güven oluşturma konusunda sorun yaşadıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ki-kare analizinde çarşılarla ifadeye verilen cevaplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Ancak tablo 15’te yer alan verilerde bazı hususlar dikkat çekmektedir.

Kayseri Çarşılarında Müşteri Potansiyel ve Esnaf-Müşteri İlişkileri

Tablo 15

“Müşteriler, çarşı esnafını genellikle güvenilmez buluyor” ifadesine katılım

Çarşı ismi		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Top
Kapalı Çarşı	n	10	84	19	162	25	300
	% iç.	3,3%	28,0%	6,3%	54,0%	8,3%	100,0%
	% Top	2,0%	16,6%	3,8%	32,0%	4,9%	59,3%
Yeraltı Çarşısı	n	3	20	7	47	7	84
	% iç.	3,6%	23,8%	8,3%	56,0%	8,3%	100,0%
	% Top	0,6%	4,0%	1,4%	9,3%	1,4%	16,6%
Merkez Çarşı	n	7	44	15	52	4	122
	% iç.	5,7%	36,1%	12,3%	42,6%	3,3%	100,0%
	% Top	1,4%	8,7%	3,0%	10,3%	0,8%	24,1%
Toplam	n	20	148	41	261	36	506
	% iç.	4,0%	29,2%	8,1%	51,6%	7,1%	100,0%
	% Top	4,0%	29,2%	8,1%	51,6%	7,1%	100,0%

$$\chi^2 = 13,939 \quad p = 0,083 \quad p > 0$$

Buna göre, ifadeye kesinlikle katılıyorum cevabı veren esnafın oranını Yeraltı Çarşısı'nda ve Kapalı Çarşı'da %8,3 ile aynı orana sahiptir. Bu oran Merkez Çarşı'da %3,3'e düşmektedir. Yine, ifadeye katılıyorum cevabını veren esnafın oranı Kapalı Çarşı'da %54, Yeraltı Çarşısı'nda ise benzer şekilde %56'dır. Merkez Çarşıda ise söz konusu ifadeye katılıyorum cevabını veren esnafın oranı ise %42,4'e düşmektedir. Bu sonuçlar müşterilerin çarşıdan ya da görüşme yapılan esnaftan alışveriş etme konusundaki tercih nedenlerine ilişkin tablo7 ve tablo8'de yer alan verilerle de uyum göstermektedir.

Tablo 16

“Çarşı müşterisi sadıktır” ifadesine katılım

Çarşı ismi		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Top
Kapalı Çarşı	n	13	99	16	156	16	300
	% iç.	4,3%	33,0%	5,3%	52,0%	5,3%	100,0%
	% Top	2,6%	19,6%	3,2%	30,8%	3,2%	59,3%
Yeraltı Çarşısı	n	5	36	7	31	5	84
	% iç.	6,0%	42,9%	8,3%	36,9%	6,0%	100,0%
	% Top	1,0%	7,1%	1,4%	6,1%	1,0%	16,6%
Merkez Çarşı	n	1	35	5	77	4	122
	% iç.	0,8%	28,7%	4,1%	63,1%	3,3%	100,0%
	% Top	0,2%	6,9%	1,0%	15,2%	0,8%	24,1%
Toplam	n	19	170	28	264	25	506
	% iç.	3,8%	33,6%	5,5%	52,2%	4,9%	100,0%
	% Top	3,8%	33,6%	5,5%	52,2%	4,9%	100,0%

$$\chi^2 = 16,367 \quad p = 0,037 \quad p < 0,05$$

Esnaf-müşteri ilişkisinde güven duygusunun beraberinde müşteri sadakatini de getirmesi beklenir. Esnafların bu husustaki düşünceleri “Çarşı müşterisi sadıktır” ifadesine katılım derecesi üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu ifadeye katılıyorum cevabını veren esnafların oranı %52,2, kesinlikle katılıyorum cevabını verenlerin oranı ise %4,9’dur. Çarşı müşterisinin sadık olduğunu düşünen esnafların oranı toplamda %57,1’e ulaşmaktadır. Bu oranlar, Tablo15’teki verilerle kıyaslandığında, müşterilerin çarşı esnafını güvenilmez bulduğu yönündeki ifadeye katılmayanların oranı olan %33,2’ye nazaran oldukça yüksektir. Ortaya çıkan bu fark, çarşı müşterisinin sadakatini tablo 8, tablo 9 ve aşağıda verilen tablo 17’deki bulgular üzerinden okunarak açıklanabilir. Tablo 8’de yer alan verilere göre müşterilerin çarşıdan alışveriş yapmayı tercih etme nedenleri arasında esnafa duyulan güven cevabının verilme sıklığı pazarlık yapılabilir olması ile fiyatların uygunluğu cevaplarının verilme sıklığından çok daha az gerçekleşmiştir. Dolayısıyla çarşı müşterisinin sadakatini nedenlerinden birini bu durum oluşturuyor olabilir. Diğer taraftan tablo 9’da görüleceği üzere esnafların müşterilerinin kendilerinden alışveriş yapmayı tercih etmelerinin nedenleri arasında “müşterilerimin beni güvenilir bulması” cevabını verme sıklığı diğer seçeneklere göre oldukça yüksektir. Dolayısıyla esnafların müşteri sadakatini değerlendirirken müşterilerinin kendilerine duydukları güveni de işin içine katmış olma ihtimalleri bulunmaktadır. Araştırma kapsamına giren çarşılarla “Çarşı müşterisi sadıktır” ifadesine katılım derecesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Yeraltı Çarşısı’nda genel olarak çarşı müşterisinin sadık olduğunu düşünen esnafların oranı toplamda %37,5 iken bu oran, Kapalı Çarşı’da %57,3’e, Merkez Çarşı’da ise %66,4’e yükselmektedir. Ortaya çıkan bu durum, tablo 8’de verilen bulgularla beraber değerlendirilmelidir. Zira müşterilerin esnafı güvenilmez buldukları ifadesine katılmayanların oranı Tablo 8 ile paralellik arz etmektedir.

Tablo 17

“Müşteri pazarlık yapıp mal alınca mutlu oluyor” ifadesine katılım

Müşteri pazarlık yapıp mal alınca mutlu oluyor.	n	%	Toplam %
Kesinlikle katılmıyorum	2	,4	,4
Katılmıyorum	15	3,0	3,4
Fikrim yok	6	1,2	4,6
Katılıyorum	402	79,8	84,3
Kesinlikle katılıyorum	79	15,7	100,0
Toplam	504	100,0	

Ticaretin kadim bir geleneği olan pazarlığın araştırma kapsamına giren çarşılarda halen devam ediyor olmasının müşteriye tatmin edip etmediğinin tespiti oldukça önemli görünmektedir. Diğer taraftan tablo 8’de de görüleceği üzere

Kayseri Çarşılarında Müşteri Potansiyel ve Esnaf-Müşteri İlişkileri

pazarlığın, müşterilerin çarşıdan alışveriş yapmayı tercih nedenleri arasındaki en önemli faktörlerden biri olması bu önemi daha da arttırmaktadır. Nitekim esnafın %95,5 gibi çok yüksek bir oranı çarşı müşterisinin pazarlık yaparak mal almaktan mutlu olduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle çarşıların pazarlık geleneğini sürdürüyor olmalarının esnafın müşteri potansiyeli açısından çok temel bir unsuru oluşturduğu söylenebilir. Analizler sırasında “Müşteri pazarlık yapıp mal alınca mutlu oluyor” ifadesine katılım oranının çarşılar göre nasıl değiştiğine de bakılmıştır ve oranların birbirine çok yakın gerçekleştiği görülmüştür. Dolayısıyla pazarlık geleneğinin sürdürülmesinin araştırma kapsamına giren üç çarşı için de neredeyse eşit ölçüde önem taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 18

“Müşteriler pazarlıkta aşırıya kaçarak esnafı zararına satış yapmaya zorluyor.”

Çarşı ismi		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Top
Kapalı Çarşı	n	5	74	7	158	55	299
	% iç.	1,7%	24,7%	2,3%	52,8%	18,4%	100,0%
	% Top	1,0%	14,7%	1,4%	31,3%	10,9%	59,2%
Yeraltı Çarşısı	n	1	20	7	41	15	84
	% iç.	1,2%	23,8%	8,3%	48,8%	17,9%	100,0%
	% Top	0,2%	4,0%	1,4%	8,1%	3,0%	16,6%
Merkez Çarşı	n	2	28	2	77	13	122
	% iç.	1,6%	23,0%	1,6%	63,1%	10,7%	100,0%
	% Top	0,4%	5,5%	0,4%	15,2%	2,6%	24,2%
Toplam	n	8	122	16	276	83	505
	% iç.	1,6%	24,2%	3,2%	54,7%	16,4%	100,0%
	% Top	1,6%	24,2%	3,2%	54,7%	16,4%	100,0%

$\chi^2 = 14,423$ $p = 0,071$ $p > 0,05$

Pazarlık geleneği müşteri potansiyeli ve tatmini açısından her ne kadar çok büyük bir yere sahip olsa da derinlemesine görüşmeler sırasında pazarlığın olumsuz bir yönünün de bulunduğunu vurgulayan esnaf olmuştur. Bu durumu dile getiren esnafa göre müşterilerin pazarlık konusundaki aşırı ısrarcı tutumları onları zararına satış yapmaya zorlamaktadır. Söz konusu verilerden hareketle anket formunda esnafa “Müşteriler pazarlıkta aşırıya kaçarak esnafı zararına satış yapmaya zorluyor” ifadesine ne derece katıldıkları sorusu yöneltilmiştir. Esnafın %71,1 gibi yüksek bir oranı bu soruya ya kesinlikle katılıyorum ya da katılıyorum cevabı vermişlerdir. Dolayısıyla pazarlığın araştırma kapsamına giren çarşılar da faaliyet gösteren esnafı zor duruma düşürmesinin hiç de istisnai bir olgu olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çarşılar göre “Müşteriler pazarlıkta aşırıya kaçarak esnafı zararına satış

yapmaya zorluyor” ifadesine katılım oranlarına bakıldığında bu durumun her üç çarşıda da sorun oluşturduğunu söylemek mümkündür. Yapılan ki-kare analizinde iki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farkın bulunmadığı tespit edilmiştir. İfadeye kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı Kapalı Çarşı ve Yeraltı Çarşısı’nda %18,4 ve %17,9 ile birbirine yakın düzeylerde gerçekleşirken bu oran Merkez Çarşı’da %10’lara düşmektedir. Ancak katılıyorum cevabının verilme oranı %63,1 ile Merkez Çarşı’da diğerlerine göre daha yüksektir. Yine toplamda da bu oran Merkez Çarşıda %73,8 ile en yüksek değerine ulaşmaktadır.

Tablo 19

“Çarşıda müşteri her zaman haklıdır” ifadesine katılım

Çarşı ismi		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Top
Kapalı Çarşı	n	13	86	11	164	24	298
	% iç.	4,4%	28,9%	3,7%	55,0%	8,1%	100,0%
	% Top	2,6%	17,1%	2,2%	32,6%	4,8%	59,2%
Yeraltı Çarşısı	n	5	24	3	39	13	84
	% iç.	6,0%	28,6%	3,6%	46,4%	15,5%	100,0%
	% Top	1,0%	4,8%	0,6%	7,8%	2,6%	16,7%
Merkez Çarşı	n	3	23	1	77	17	121
	% iç.	2,5%	19,0%	0,8%	63,6%	14,0%	100,0%
	% Top	0,6%	4,6%	0,2%	15,3%	3,4%	24,1%
Toplam	n	21	133	15	280	54	503
	% iç.	4,2%	26,4%	3,0%	55,7%	10,7%	100,0%
	% Top	4,2%	26,4%	3,0%	55,7%	10,7%	100,0%

$$\chi^2 = 14,994 \quad p = 0,059 \quad p > 0,05$$

Anket formunun hazırlanması sırasında yapılan derinlemesine görüşmelerde iyi bir esnafın temel niteliklerinden birinin müşterinin arzularına saygı göstermek olarak ifade edildiği ve bu bağlamda esnafın müşterinin her zaman haklı olduğu düsturunu benimsemesi gerektiğinin vurgulandığı görülmüştür. Bu bakış açısının araştırma kapsamına giren çarşılarda ne derece benimsendiğini tespit etmek amacıyla anket formunda esnaflara “Çarşıda müşteri her zaman haklıdır” ifadesine ne derecede katıldıkları sorusu yöneltilmiştir. Buna göre esnafın %10,7’si ifadeye kesinlikle katılıyorum, %55,7’sinin ise katılıyorum cevabını vermiştir. Dolayısıyla esnafın %66,4’ü bu düsturun çarşılar için geçerli olduğunu düşünmektedir. Ancak bu temel niteliğin çarşıda geçerli olduğunu düşünen esnafın oranının yalnızca yarıdan biraz fazlasını oluşturmalarının çarşı ve esnaf kültürü açısından olumsuz bir tablo çizdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Yine de çarşılar göre “Çarşıda müşteri her zaman haklıdır” ifadesine katılım derecelerine bakıldığında Merkez Çarşı’da bu oranın

Kayseri Çarşılarında Müşteri Potansiyel ve Esnaf-Müşteri İlişkileri

%77 ile diğer çarşıların çok üzerinde olduğu görülmektedir. İfadeye katılanların toplamı %63,1 ve %61,9 ile Kapalı Çarşı ve Yeraltı Çarşısı'nda birbirine yaklaşmaktadır. Müşterilerin esnafı güvenilir bulmalarına ve sadakatine ilişkin oranların da yine Merkez Çarşıda en yüksek değerine ulaştığı göz önünde bulundurulduğunda “Müşteri her zaman haklıdır” düsturuna göre hareket etmenin karşılıklı güveni ve müşteri sadakatini artırma yönünde bir potansiyel taşıdığını söylemek mümkün görünmektedir.

Tablo 20

“Çarşı esnafı yeni, farklı ürün ve hizmetleri müşterisine sunmada yetersiz kalıyor ifadesine katılım

Çarşı ismi		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Top
Kapalı Çarşı	n	10	88	9	181	12	300
	% iç.	3,3%	29,3%	3,0%	60,3%	4,0%	100,0%
	% Top	2,0%	17,4%	1,8%	35,8%	2,4%	59,3%
Yeraltı Çarşısı	n	3	23	3	50	5	84
	% iç.	3,6%	27,4%	3,6%	59,5%	6,0%	100,0%
	% Top	0,6%	4,5%	0,6%	9,9%	1,0%	16,6%
Merkez Çarşı	n	3	33	2	83	1	122
	% iç.	2,5%	27,0%	1,6%	68,0%	0,8%	100,0%
	% Top	0,6%	6,5%	0,4%	16,4%	0,2%	24,1%
Toplam	n	16	144	14	314	18	506
	% iç.	3,2%	28,5%	2,8%	62,1%	3,6%	100,0%
	% Top	3,2%	28,5%	2,8%	62,1%	3,6%	100,0%

$\chi^2 = 6,302$ $p = 0,613$ $p > 0,05$

Günümüzün postmodern tüketim kültürü esnafın yeni, farklı ürün ve hizmetlerle kendi taleplerini kendilerinin oluşturması gereğini de beraberinde getirmektedir. Söz konusu hususa yönelik olarak araştırma kapsamına giren çarşılarda durumun ne olduğunu tespit etmek amacıyla esnaflardan “Çarşı esnafı yeni, farklı ürün ve hizmetleri müşterisine sunmada yetersiz kalıyor” ifadesini değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen verilere göre esnafın sadece %3,6’sı ifadeye kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Ancak katılıyorum cevabını verenlerin oranı %62,1 ile oldukça yüksek bir değere ulaşmaktadır. Buradan hareketle esnafın %65,6’lık bir oranla çarşıların yeni ve farklı ürünlerle piyasada var olabilme konusunda zorlandığını düşündüklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Çarşılar göre “Çarşı esnafı yeni, farklı ürün ve hizmetleri müşterisine sunmada yetersiz kalıyor” ifadesine genel olarak katılmayanların en yüksek oranının %32,6 ile Kapalı Çarşı’da bulunduğu görülmektedir. Bunu %31 ile Yeraltı Çarşısı, %29,5 ile Merkez Çarşı izlemektedir. Dolayısıyla genel olarak ifadeye katılmayanların oranı üç çarşıda da birbirine çok yakın değerlere sahiptir. Çarşılar göre ifadeye genel olarak katılanların oranları arasındaki fark biraz daha

artsa da bu yükseliş dikkate değer bir nitelik taşımamaktadır. Bu durum her üç çarşıda da yeni ürün ve hizmetlerle kendi talebini oluşturma kapasitesi açısından benzer durumun varlığının işareti olarak kabul edilebilir.

Tablo 21

“Çarşı esnafı müşterinin hızla değişen talep ve tercihlerine cevap vermekte zorlanmaktadır” ifadesine katılım

Çarşı ismi		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Top
Kapalı Çarşı	n	5	105	5	177	8	300
	% iç.	1,7%	35,0%	1,7%	59,0%	2,7%	100,0%
	% Top	1,0%	20,8%	1,0%	35,0%	1,6%	59,3%
Yeraltı Çarşısı	n	4	30	2	43	5	84
	% iç.	4,8%	35,7%	2,4%	51,2%	6,0%	100,0%
	% Top	0,8%	5,9%	0,4%	8,5%	1,0%	16,6%
Merkez Çarşı	n	3	34	5	79	1	122
	% iç.	2,5%	27,9%	4,1%	64,8%	0,8%	100,0%
	% Top	0,6%	6,7%	1,0%	15,6%	0,2%	24,1%
Toplam	n	12	169	12	299	14	506
	% iç.	2,4%	33,4%	2,4%	59,1%	2,8%	100,0%
	% Top	2,4%	33,4%	2,4%	59,1%	2,8%	100,0%

$\chi^2 = 12,614$ $p=0,126$ $p>0,05$

Küreselleşmenin yani insan, malumat, mal ve hizmetlerin hızlı dünya ölçeğinde dolaşıma girdiği bu dönemin perakende sektörü açısından temel karakteristiklerinden bir tanesi de değişen yaşam tarzlarının beraberinde getirdiği yeni mal ve hizmet talebinin artmasıdır. Araştırma kapsamına giren çarşıların ekonomik canlılıklarını devam ettirebilmeleri ve/veya arttırabilmeleri bu taleplere cevap verebilme kapasitesi ile doğrudan doğruya ilişkilidir. Tablo21.’de görüleceği üzere esnafın %61,9’u bu hususta çarşı esnafının yetersiz kaldığı kanaatini taşımaktadır. Çarşılara göre “çarşı esnafı müşterilerinin hızla değişen talep ve tercihlerine cevap vermekte zorlanmaktadır” ifadesine katılım oranlarında çok düşük bir düzeyde de olsa tablo 20’ye göre bir farklılığın ortaya çıktığı görülmektedir. Yeni, farklı ürün ve hizmetleri sunmada yetersiz kaldığı düşüncesine en az katılım gösteren esnafın Kapalı Çarşı’da bulunurken değişen talep ve tercihleri karşılama yetersiz kaldığına katılanların en düşük oranda bulunduğu çarşı Yeraltı Çarşısıdır. Ancak her iki ifadeye de en fazla katılım Merkez Çarşıda gerçekleşmiştir. Yeni, farklı ürün ve hizmetlerle kendi talebini oluşturma ve değişen talep ve tercihlere cevap verebilmede yetersiz kaldığı düşüncesinin %60’larla araştırma kapsamına giren çarşılarda kabul görüyor olması değişen koşullara uyum sağlama konusunda çarşıların alarm verdiğinin bir işareti olarak görülmelidir. Bu nedenle çarşıların potansiyel olarak ne gibi

yeni, farklı, özgün ürün ve hizmetlerle kendilerine olan talebi arttırabileceği hususunda esnaflarla iş birliği içinde çalışmaların yapılması gereği ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Şehir halkının değişen talep ve tercihlerinin tespit edilerek bu konuda neler yapılabileceği de araştırılmalıdır.

SONUÇ

Kadim bir ticaret Şehri olan Kayseri tarihi boyunca Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri olagelmiştir. Türkiye'nin İstanbuldan sonra buğn hala faaliyetine devam eden en büyük Kapalı arşısı da yine bu Őehirdedir. Günümüzde Şehrin merkezinde Kapalı çarşıya eklenmiş Merkez arşı ve Yeraltı arşısı olmak üzere iki önemli arşı daha bulunmaktadır. Her üç arşı da küresel kapitalizm ve değişen tüketim alışkanlıklarından önemli ölçüde etkilenmekte, bir ayakta kalma mücadelesi vermektedir. Bu durum onların müşteri niteliklerini, potansiyelini ve esnaf-müşteri ilişkilerini önemli ölçüde etkilemektedir. Küresel kapitalist süreçler neticesinde çok sayıda alışveriş merkezinin açılması Şehrin gündelik ihtiyaçlarına yönelik perakende ticaretin işleyişini dönüşüme uğratmıştır. Tüketicinin hızla değişen ve çeşitlenen ürün taleplerine cevap vermek; tüketim sürecinin bireyselleştiği, rasyonelleştiği, büyük ölçüde yüzyüze ilişkilerin dışına çıktığı bir ekonomik ortamda yüzyüze ilişkilere dayalı, rasyonalleşmenin güvencesinden yoksun çarşılarla müşteri çekmek; her türlü konforun, eğlencenin ve ihtiyacın karşılanabileceği Şekilde tasarlanmış alışveriş merkezleri ile rekabet edebilmek Kayseri çarşılarında faaliyet gösteren esnaflar için zorlaşmaya başlamıştır. Bu bölümde yukarıda ifade edilen süreçler açısından Kayseri arşılarının durumu; müşteri nitelikleri, potansiyeli ve esnaf müşteri ilişkileri metin boyunca ulaşılan bulgular işığında değerlendirilecektir.

Araştırma kapsamına giren çarşılarda esnafların müşteri profili farklı toplumsal kesimlerin oluşturduğu geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu geniş yelpaze içinde müşteri kesimleri her bir arşı için istatistiksel olarak anlamlı bir Şekilde farklılaşmaktadır. Bu durum arşıların hedef kitlelerinin de bir anlamda farklılaştığını göstermektedir. Kapalı arşı'nın müşterilerinin çoğunluğunu gurbetçiler ve işçiler, Yeraltı arşısı'nın gurbetçiler ve ğrenciler, Merkez arşı'nın ise memurlar, yerliler ve gurbetçiler oluşturmaktadır. Çarşıların müşteri yelpazesinin genişliği değişen ekonomik Şartlar ve tüketim süreçlerine cevap verme açısından olumlu bir durum olarak nitelendirilebilir. Ancak bu müşteri yelpazesi içinde yerlilerin ve gurbetçilerin ağırlığı dikkat çekmektedir. Kayseri'nin yerlileri, muhafazakâr duruşlarıyla mevcut tüketim alışkanlıklarını devam ettirme eğiliminde olan bir kesimdir. Gurbetçiler ise yeni tüketim mekanlarının sunduğu hizmetlere yerleşik oldukları ülkelerde rahatlıkla

ulaşabilmektedir. Bu nedenle onlara farklı bir kültürel ve mekânsal ortam sunan çarşıları tercih etmeleri beklenen bir durum olarak kabul edilebilir. Kayseri çarşılarının postmodern kültürün sunduğu anlamda birer tüketim mekânı olmadıkları/olamayacakları gözönünde bulundurulduğunda, her iki kesimin ağırlığı çarşıların kendi özgün kimliklerini korumalarının ve geliştirmelerinin önemine işaret etmektedir. Buradan hareketle Kayseri çarşılarının bir taraftan geleneksel tüketim alışkanlıklarının tamamen yok olmasını bir ölçüde engelleme, diğer taraftan tüketim sürecinde farklı bir deneyim arayan tüketicilere bunun özgün bir formunu sunma potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Zira tüketicinin bir yaşam biçimi ve statü göstergesi olduğu postmodern kültürde tüketiciler, sürekli olarak yeni ve özgün tüketim süreçlerinin arayışı içindedir. Giderek yok olan geleneğin şehrin merkezindeki çarşılarında korunması bir büyüleme stratejisi olarak bile işleyebilir.

Bu durumu, esnafların müşterilerin çarşıları neden tercih ettikleri sorusuna verdikleri cevaplardan da gözlemlemek mümkündür. Esnaflara göre, müşterilerin çarşılarından ve kendi dükkanlarından alışveriş yapmayı tercih etme nedenleri arasında öne çıkan faktörler, pazarlık yapma, güler yüz ve samimiyet ile esnafa duyulan güvenidir. Her üç faktör de rasyonel süreçlerin dışında esnafa müşteri arasında yüzyüze ilişkilere dayalı olarak işleyen geleneksel bir ilişki biçimlerine dayalıdır. Akılcılaştırmanın ve bireyselliğin ön planda olduğu yeni tüketim mekanlarında pazarlığa, güler yüz ve samimiyete, informel olarak oluşturulan güven duygusuna rastlamak neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla esnafların geleneksel esnaf davranışları ve güven duygusu üzerinden müşterilerini kendilerine bağladıklarını düşünmek yanlış olmayacaktır. Buradan hareketle, çarşıların ve esnafın müşteri potansiyelini artırma konusunda en güçlü yönlerinden birinin gelenek olduğu söylenebilir. Pazarlığın muğlaklığının çekiciliği, güler yüz ve samimiyetin uyandırdığı informel güven duygusu, çarşıların geleceği açısından kaybedilmemesi gereken geleneksel nitelikler olarak kabul edilebilir. Nitekim esnafların %95,5 gibi çok yüksek bir oranı çarşı müşterisinin pazarlık yaparak mal almaktan mutlu olduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle çarşıların pazarlık geleneğini sürdürüyor olmalarının esnafın müşteri potansiyeli açısından çok temel bir unsuru oluşturduğu söylenebilir.

Ancak elde edilen veriler ışığında, yukarıda ifade edilen potansiyelin hayata geçirilmesinin zor olduğu ve çarşıların müşteri potansiyelinin ciddi bir tehdit altında olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. Esnaflar, müşterilerin çarşılarından alışveriş yapmayı tercih etmeme nedenleri arasında en çok “pahalı olsa bile markalardan alışveriş yapma arzusu” ile “esnafın tavır ve davranışları” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu durum postmodern tüketim kültüründe markaların bir statü göstergesi olması, müşterisine rasyonel bir güvence sunması

ve tüketim sürecinin bireyselleşmesi ile ilişkilendirilebilir. Zira arşılar, markaların müşterilerine sunduğu statüden ve rasyonel güvenceden mahrumdur. Bunun yerine yüzyüze ilişkileri, samimiyeti ve informal olarak oluşturulan güven duygusunu müşterilerine sunabilirler. arşılarda müşterilerin bireysel olarak özgürce karar verip alışveriş yapabilecekleri değişen tüketim alışkanlıklarına hıptap eden bir ortam yoktur. Etiketler olsa bile bu etiketlerde yer alan fiyatlar standart değildir, değişebilir. Müşteri rnleri görmek için esnafla yüz yüze iletişime geçmek zorundadır. Satın alma kararını tek başına veremez. Esnaf zorla da olsa onu dükkânına davet eder. Tüm bunlar, tüketim sürecinde bireysel hareket etmeye, rasyonel veriler ışığında (etiketler, rasyonel olarak düzenlemiş bir mekânda müşterinin beğenisine sunulmuş ürünler) tüketim kararını tek başına almaya dayalı yeni tüketim alışkanlıklarıyla önemli bir tezatlık teşkil etmektedir. Müşterileri arşıardan uzaklaştırmaktadır. Nitekim Fiyatların değişkenliği %52'lik bir oranla müşteri kaybı konusunda işaretlenme oranı en yüksek olan üçüncü seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır, esnafların %60'a yakın bir oranı müşterilerin esnafa güven duymadığını, %70'i arşıların müşteriler için çekiciliğini yitirdiğini, %80'e yakın bir kısmı müşterinin ısrarla dükkâna davet edilmesinin müşteri potansiyelini olumsuz etkilediğini dşunmektedir.

Jameson'un postmodernizm üzerine yazdığı ses getiren eserinin adı "Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı" dır (2011). Buradaki geç kapitalizm kavramı esas olarak postfordist ekonomik süreçlere tekabül eder. Dolayısıyla postmodern tüketim kültürü postfordist iktisadi süreçlerle doğrudan ilişkilidir. şahin'e göre, postfordizm standart malların kitlesel tüketime dayalı fordizmin aksine firmaların, postmodern kültürün ürettiği yaşam tarzına dayalı olarak tüketicilerin değişen, çeşitlenen ve farklılaşan taleplere esnek ve hızlı bir şekilde cevap verebilmesini zorunlu kılar (2008: 176-178). Araştırma kapsamına giren arşıların hepsinde %60'ları aşan oranlarla farklı ürün ve hizmet sunmada yetersizlik önemli bir sorun olarak görülmektedir. Yine esnafların %60'ları aşan bir oranı değişen talep ve tercihlere cevap verememenin arşıların en önemli sorunlarından biri olduğunu dşunmektedir. Günümüzün postmodern tüketim kültürü esnafların yeni, farklı ürün ve hizmetlerle kendi taleplerini kendilerinin oluşturması gereğini de beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin yani insan, malumat, mal ve hizmetlerin hızlı bir şekilde, dünya ölçeğinde dolaşıma girdiği bu dönemin şartları arşıları büyük ölçüde etkilemektedir. Küreselleşmenin perakende sektörü açısından temel karakteristiklerinden bir tanesi de değişen yaşam tarzlarının beraberinde getirdiği yeni mal ve hizmet talebinin artmasıdır. Tüm bunlardan hareketle, Kayseri arşılarının postmodern tüketim kültürü ve postfordist iktisadi süreçlerin zorunlu kıldığı farklılık üretme ve değişen taleplere cevap verme konularında alarm verdiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Alver, K. (2017). Kent imgesi. K. Alver, (Ed.), *Kent Sosyolojisi* içinde (11-35). Çizgi Kitabevi.
- Bauldrillard, J. (2016). *Tüketim Toplumu: Söylenceleri ve Yapıları*. (H. Deliceçaylı & F. Keskin Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Ercoskun, Y. Ö. & Özduru, B. H. (2013). *Alışveriş Mekanlarındaki Değişimin Sosyal Sürdürülebilirliğe Etkisi: Ankara Örneği*. TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi.
- Gençoğlu, A. Y. (2020). *Muğlak Ekonomi ve Bir Mücadele Hikayesi*. Çizgi Kitabevi.
- Jameson, F. (2011). *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği*. (N. Plimer Çev.). Nirengi Yayıncılık.
- Neuman, W.L. (2008). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2* (2. Baskı). (S. Özge Çev.). Yayın Odası.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. (Ş. S. Kaya Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, George (2016). *Toplumun Mcdonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. (A. E. Pilgir çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Senemoğlu, O. (2017). Tüketim, tüketim toplumu ve tüketim kültürü: Karşılaştırmalı bir analiz. *İnsan ve İnsan Dergisi*. <https://insanveinsan.org/bahar-2017/tuketim-tuketim-toplumu-ve-tuketim-kulturu-karsilastir-mali-bir-analiz.pdf>, Erişim tarihi: 28.11.2020
- Sombart, W. (1998). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm*. (N. Aça Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şahin, C.M. (2008). Postmodern Dönemde Tüketim Olgusunun Sosyo-Kültürel Analizi ve Yabancılaşma. *Dini Araştırmalar*, 11 (31), 173-194.
- Veblen, T. (2005). *Aylak Sınıfın Teorisi*. (Z. Gültekin & C. Atay Çev.). Babil Yayınları.
- Vural, T. & Yücel, A. (2006). Çağımızın yeni kamusal mekanları olan alışveriş merkezlerine eleştirel bir bakış. *İTÜ Dergisi*, 5(2), 97-106.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: In this study, it is aimed to put forth a comparative and descriptive analysis of the customer potential and qualifications of the tradesmen operating in Kayseri bazaars and the tradesman-customer relations.

Methodology: The research was carried out using quantitative research method and questionnaire technique. However, qualitative research method was used in the development of the questionnaire form. With this way, a questionnaire form suitable and original to the characteristics of Kayseri bazaars was constituted. The research sample consists of 506 people selected by the stratified sampling method. For the sampling 300 people from the Grand Bazaar, 84 people from the Underground Bazaar, 122 people from the Center Bazaar were selected. Frequency, percentage distributions and chi-square test were used in evaluating the data. Answers to three research questions were sought in the study. 1. How are the customer qualities of Kayseri bazaars and how does it differ among the bazaars? 2. How is the customer potential in Kayseri bazaars and how does it differ according to the bazaars? 3. How are the tradesman-customer relations in Kayseri bazaars and how does it differ among the bazaars?

Findings: In terms of the income group, 70% of the bazaar tradesmen has stated that their customers appealing to the middle income group are the majority. On the other hand, 25% of them appeal to the low income group and 5% to the high income group. The income level of the customers differs according to the bazaars. The main reasons why bazaars are preferred by customers are bargaining, availability of prices, the smiling faces and sincerity of the tradesmen and the variety of products. 58.8% of the tradesmen think that the bazaars are preferred for bargaining. 48.9% of them think that bazaars are preferred because of affordable prices and 35.2% of them think that bazaars are preferred for smiling and sincerity. The ratio of the tradesmen who think that the bazaars are problematic in terms of the number of customers is 43.3%. The rate of those who do not think so is 55.3%. According to the research findings, 55.3% of the tradesmen think that the bazaar customers are loyal. The results of the research also show that the trust of the customers to the tradesman of bazaar is low. Approximately 60% of the tradesmen think that the customers view the tradesman untrustworthy. Bargaining is seen as an important factor in the tradesman customer relationship. Almost all of the tradesmen think that the customer is happy when they bargain, and approximately 70% of them think that the customers force the tradesmen during the bargaining.

Conclusion and Discussion: The customer profile of the tradesmen in the bazaars covered by the research has a wide range of different social segments.

Aylin Yonca GENÇOĞLU

Within this wide range, customer segments differ for each bazaar. This situation shows that the target audiences of the bazaars also differ in a sense. The inability of the tradesmen to present different products and services and struggling of tradesmen in meeting the changing demands has created problem in terms of customer potential and tradesman customer relations.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.50029>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 20-03-2021
Kabul Tarihi: 01-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 20-03-2021
Accepted: 01-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Cevizoğlu, M. H. (2021). Modernleşmenin “Modern” bir Eleştirisi Olarak *Yeni Toplumsal Hareketler* ve Yeni Kavram Önerisi: “Yeni Toplumsal Eylemsizlik Modeli”. *Journal of History School*, 51, 1357-1376.

MODERNLEŞMENİN “MODERN” BİR ELEŞTİRİSİ OLARAK *YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER* VE YENİ KAVRAM ÖNERİSİ: “YENİ TOPLUMSAL EYLEMSİZLİK MODELİ”¹

Mustafa Hulki CEVİZOĞLU²

Öz

Bu makalede, işçi ve sınıf temelli eski (geleneksel, klasik) toplumsal hareketlerden ayrı olarak ortaya çıkan “yeni toplumsal hareketler” incelenmiştir. Yeni toplumsal hareketler kültürel ve kimlik temelli, merkezi ve lideri olmayan, şiddetsiz (nonviolent), gönüllülüğe dayalı, her sınıf ve eğitim düzeyinden büyük kitlelerin katılımıyla ortaya çıkan ve süreklilik taşıyan hareketler olarak tanımlanmaktadır. Bu hareketlerin bir başka özelliği de, birbirine zıt görüşteki çok farklı siyasal düşüncedeki insanları biraraya getirebiliyor olmasında yatmaktadır. “Yeni” toplumsal hareketler toplumsal roller, iletişim ağları ve örgütlenmeler altında oluşan parçalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin incelenmesi daha çok Wallerstein, Touraine, Dahrendorf, May, Lukacs, Melucci, Offe, Foucault, Laclau-Mouffe, Epstein, Plotke, Hobsbawn ve Castells üzerinden kimlik, enformasyon çağı, ekonomi-toplum ve kültür çalışması anlayışı ekseninde gerçekleştirilmiştir. Makalede siyasal ve sosyoekonomik bağlamın dışında kalan ve modernleşmenin “modern” bir eleştirisi olarak Yeni Toplumsal Hareketlerin niteliği, kültürel toplumsal bir direniş oluşu incelenmiştir. Tezimin bulgularından hareketle, Yeni Toplumsal Hareket (YTH) modeli yanında “*Yeni Toplumsal*

¹ Bu makale Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Yeni Bir Toplumsal Hareket Modeli Olarak Gönüllü Televizyon Kanallarında Siyasal Benliğin Sunumu" başlıklı Doktra tezinden üretilmiştir.

² Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İletişim Fakültesi Sosyoloji Bölümü, hulkicevizoglu@cevizkabugu.com.tr, Orcid: 0000- 0002-0915-903X

Eylemsizlik”® (YTE) modeli/kavramı önerisinde bulunuyorum. Çünkü YTH’lerde toplumsal roller, iletişim ağları ve aktif örgütlenmeler söz konusu iken, araştırmamız yeni bir oluşum olan “gönüllü televizyon kanalı” modelinde aktif örgütlenme yerine “pasif/negatif örgütlenme” olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yeni bir toplumsal hareket modeli olarak görülen “gönüllülük” esaslı televizyon kanallarının muhalif kitlelerin tepkilerini konsolide edip (kontrol altında tutup) “eylemsizleştirerek” iktidarlara yarayıcı işlev gördüğü söylenebilir. Makale, doktora tezinden üretilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yeni Toplumsal Hareketler, Enformasyon Çağı, Kimlik, Postmodern Ağ Toplumu, Yeni Toplumsal Eylemsizlik Modeli.

New Social Movements as a "Modern" Critique of Modernization and A New Concept Proposal: "New Social Inertia Model"

Abstract

This article examines the "new social movements" that emerged separately from the old (traditional, classical) social movements based on worker and class. New social movements are defined as cultural and identity-based, decentralized and non-leader, nonviolent, voluntary, emerging with the participation of large masses of all classes and educational levels and carrying continuity. Another feature of these movements is that they can bring together people of very different political views with opposing views. "New" social movements emerge as parts formed under social roles, communication networks and organizations. The study of new social movements was mostly carried out through Wallerstein, Touraine, Dahrendorf, May, Lukacs, Melucci, Offe, Foucault, Laclau-Mouffe, Epstein, Plotke, Hobsbawn and Castells. In the article, it is aimed to contribute to science by proposing a new concept ("New Social Inertia Model"), according to the findings of the field research while examining New Social Movements as a "modern" critique of modernization, which is outside the political and socioeconomic context. The article was produced from my doctoral dissertation. Based on the findings of my thesis, I propose a "New Social Inertia”® (NSI) model / concept as well as the New Social Movement (NSM) model. Because, while social roles, communication networks and active organizations are in question in NSMs, our research has revealed that there is "passive/negative organization" instead of active organization in the "voluntary television channel" model, which is a new formation. It can be said that the television channels based on "volunteerism", which is seen as a new model of social movement, have a beneficial function for the governments by consolidating (keeping them under control) and "deactivating" the reactions of the opposition masses. The article was produced from my doctoral dissertation.

Keywords: New Social Movements, Information Age, Identity, Postmodern Network Society, New Social Inertia Model.

GİRİŞ

Toplumsal hareketler klasik tanımlamasında yer aldığı şekliyle çok sayıda kişinin katıldığı, bir değişim yaratmayı ya da değişime engel olmayı amaçlayan, devrimci-siyasal-dinsel-alternatif veya direniş odaklı, amaç ve yöntemleri bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip, geniş ölçekli, kendiliğinden oluşan ve “gönüllülük” temeline dayalı postmodern toplumun ürünü hareketlerdir. Ancak günümüz “yeni” toplumsal hareketler “toplumsal roller”, “iletişim ağları” ve “örgütlenmeler” altında oluşturan parçalar olarak karşımıza çıkar.

Form ve Craig’e göre, toplumsal hareketler geleneksel olarak toplumsal değişimi ortaya çıkarmak için verilen örgütlü çabalardır (2013, s.419). Örgütlü toplumsal hareketlerin birinci özelliği, “kolektif meydan okumak” (hem tartışmacı hem de uzlaşımçı kolektif eylem yoluyla kurumsal düzenlemeleri değiştirme çabaları); ikinci özelliği de, siyasi bir karaktere sahip olmasıdır (Form ve Craig, 2013, s.421).

Wallerstein, toplumsal hareketler kavramı yerine “sistem karşıtı hareketler” kavramını kullanmaktadır. Wallerstein’a göre;

Ezilenler kendi muhalefetlerini aralıksız bir biçimde ifade etmekte politik, ekonomik ve ideolojik bakımdan çok zayıftır. Ne var ki bildiğimiz gibi, baskının özellikle keskinleştiği, beklentilerin özellikle boşa çıktığı ya da yönetici katmanının gücünün sallantılı olduğu zamanlarda, hemen hemen kendiliğinden bir biçimde başkaldırmışlardır (Akt.: Çoban, 2009, s.177).

Touraine’e göre ise toplumsal hareket, aynı değerleri veya kültürel yönelimleri paylaşan ve birbirleri ile tahakküm ve çatışma içinde olan aktörlerin paylaştıkları kültürün ve onun ürettiği faaliyetlerin toplumsal yönetimi konusundaki mücadelesini, rekabetini ifade eder. Bir çıkar grubu ya da siyasi baskı oluşturma vasıtası değil, bir tahakküm biçimine karşı çıkma ve hasmının meşruiyetini reddetmektir (Baran ve Suğur, 2014, s.42).

Eski toplumsal hareketler, özellikle de işçi sendikacılığı ya siyasi baskı gruplarına ya da en yoksul kategorilerin değil de ücretlilerden oluşan yeni orta sınıfın çalıştığı sektörleri loncacı bir mantıkla savunan araçlara dönüşürken, yeni toplumsal hareketler, örgütlenmeleri ve sürekli eylem yetenekleri eksik olmakla birlikte, şimdiden hem toplumsal hem de kültürel nitelikli sorun ve çatışmalardan oluşan yeni bir kuşağı ortaya çıkarırlar. Artık söz konusu olan, üretim araçlarının yönetimi için çatışmak değil; eğitim, tıbbi hizmetler ve kitle bilişimi gibi yeni kültürel üretimlerin ereklilikleri konusunda karşı karşıya gelmektir (Touraine, 2018, s.313).

Eski geleneksel toplumsal hareketler ve devrim ideolojisi artık yerini merkezsiz ve sınıfsız hareketlere bırakmaktadır. “Toplumsal tabakalaşmanın yeni biçimleri ortaya çıkmaktadır. Sınıflar, kimi zaman, tarihin erken dönemleri için uygun olsalar da, gittikçe modası geçmiş bir kavram haline gelmektedir” (Clark ve Lipset, 2014, s.287).

Dahrendorf, sosyal ayırım biçimlerinden birçoğunun sınıf çatışmalarına evrilmediğini vurgular. Marksist tarzda bir devrim olabilmesi için işçi sınıfının sefalet çekmesi ve gittikçe homojenleşmesi, kapitalistlerin de onlara karşı savaşa girmesi gerekir. Dahrendorf ise bunun yerine “emeğin ayrışmasına” işaret eder. İşçiler artık daha çok becerilerine göre ayrılmaktadır (vasıflı, yarı-vasıflı, vasıfsız) (Clark ve Lipset, 2014, s.288).

Toplumsal hareketler uzun zamandan beri vardır. Örneğin, köleliği kaldırma hareketi, kadın hakları hareketi ve alkol karşıtı hareket hep 19. yüzyılda başlamış hareketlerdir. Toplumsal hareketler basit protestolardan ibaret değildir. Toplumsal hareketler, tanımlanabilir liderlerin olmasını da içeren bir çeşit minimum örgüt yapısını gerektirmektedir (Cottam ve ark., 2017, s.430).

“YENİ” TOPLUMSAL HAREKETLERİN “YENİLİĞİ”

Her ne kadar Baudrillard (2015), kitlelerin edilginleştiğini (s.27), bütün toplumsal enerjiyi yuttuğunu (s.31) ve bir hayvan sürüsü kadar suskun olduğunu (s.31) söylese de kitleler tarih boyunca ve günümüzde de büyük bir hareketlilik içinde sesini çıkarmakta ve büyük toplumsal dalgalar yaratmaktadır. “*Kitle simülasyon* [bir köken ya da gerçeklikten yoksun gerçekliğin modeller aracılığıyla yeniden türetilmesi] ve *simülakrların* [taklit, gösteriş] *tüketicisidir. Tükettikçe uyumlaşmakta ve sessiz çoğunluğa dönüşmektedir*” (Baran ve Suğur, 2014: 113). Baudrillard daha da ileri iddialarda bulunur. Ona göre, kitle diye bir şey yoktur, bütün iktidarların gelip içinde yok oldukları bu sessiz yığın bir sosyolojik bütünlük ya da gerçekliğe sahip değildir, toplumsal ölmüştür (Baudrillard, 2015, s.45, 46).

Toplumsal hareketlerin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Ancak, buradaki “yeni” ifadesi hareketlerin “yapısını” anlatmaktadır. Önceki toplumsal hareketler (TH) “sınıfsal” idi ve özellikle işçi sınıfının çıkarlarına dayalı, belli merkezleri olan bir yapı özelliği taşıyordu. Yeni toplumsal hareketler (YTH) ise, bundan farklı olarak kültür, kimlik, bağımsızlık (özerklik), çevrecilik, feminizm, eğitim, yaşam tarzının korunması ve cinsellik gibi yaşam tarzı ağırlıklı ve “merkezsiz” bir yapı özelliği göstermektedir. Sınıf ayırımı gözetmedikleri ve her sınıfı içine alabildikleri için bunlara bir anlamda “sınıfsız toplumsal hareketler” (STH) ya da

“post-endüstriyel toplumsal hareketler” (PETH) de denebilir. “Yeni toplumsal hareketler post-modernliğin daha genel görünümünün bir örneğidir: Küresel ile yerel arasındaki etkileşim ya da gerilim..” (Kumar, 1999’dan akt. Çoban, 2009, s.179).

Sorun ve ihtiyaç temelli bu hareketler, “eylemde birlik, yerelde özerklik” kabulüyle birçok ağlar (*network*), forumlar, koalisyonlar ve cepelerde yer alıyorlar. Ulusötesi sorunlara karşı ulusötesi teşkilatlarını yaratıyorlar. Örgütlerini fetişleştirmekten ziyade, hareketlerini kutsuyor, bireylerin yönlendirmesinden ziyade, kalabalıkları yetkilendiriyorlar (Morgül, 2005’den akt. Çoban, 2009, s.179).

Toplumsal hareketler, çok sayıda kişinin katıldığı geniş ölçekli ve sürekliliği olan ortak davranışları ifade eder. Kolektif davranışlar egemen kültürün norm ve değerlerini zorlayan, çok sayıda kişinin katıldığı gönüllü ve kendiliğinden oluşan, planlanmayan eylemlerdir. Ortaya çıkış biçimleri, amaçları ve yöntemleri bakımından birbirinden çok farklı özelliklere sahiptir (Kartal & Kümbetoğlu, 2015, s.54). Bunlara “*şiddetsiz (nonviolent) direnişler*” de denir (May, 2016).

Toplumsal hareketlerin eylemsel mekânı sokaklar, yayılma mekânı ise medyadır. Connerton (2014b), “Sokaklar, kontrol altında tutulması zor alanlar olduğundan, büyük çaplı çekişmeler için olası bir sahadır; her an bir politik alana dönüşebilir” (s.32) demektedir: “Şehir sokakları bir meydan okuma alanı olmadığı zamanlarda bile gezilebilir olma özelliği sayesinde endişe veren karşılaşmalara, rahatsız edici anılara mekân olabilir” (s.32).

Yeni toplumsal hareketlerin kullandığı taktikler, temel amaç olarak belirledikleri “kimlik” talebinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamuoyunu harekete geçirebilmek için kostüm ve sembolik gösterimlerle dolu son derece dramatik ve önceden planlanmış formları kullanma eğilimindedir (Akt. Demiroğlu, 2014, s.141).

Touraine’e göre, yeni toplumsal hareketler çok çeşitlidir ama hepsi yeni bir hak türü olan kültürel hakların tanınmasını ister, bu talepler ne sanayi toplumlarında ne de sanayileşme öncesi toplumlarda görülmüştür (Touraine, 2017a, s.210).

Peki bu hareketlerin yeniliği nedir? Daha sonra, denetimsiz teknik ve ekonomik güçler ile her birimizin öznelliğinin oluşmasına katkıda bulunan türlerin ve kültürlerin, yerel etkinliklerin ve dillerin çeşitliliği arasındaki çelişkiyi açığa çıkartarak, birçok ülkede başkadünyacı bir hareketin, onunla birlikte başka birçok siyasal çevre hareketinin yaratılmasını

esinleyen de aynı yeniliktir... Yeni toplumsal hareketler, neyin normal ya da anormal olduğuna karar veren, izin veren ya da yasaklayan bir kurulu düzene karşı da [bireyi] savunurlar (Touraine, 2017a: 215-216).

Yeni toplumsal hareketlerin yakın tarih içinde pek çok örneği vardır. Bunlardan biri Estonya'nın Sovyet işgali sırasında gerçekleşen “Şarkı Devrimi”dir.

1945 ile 1991 yılları arasındaki Sovyet işgali esnasında dahi Estonyalılar her 5 yılda bir, sayısı bir milyonu geçen nüfuslarının büyük bir kısmını harekete geçiren şarkı festivali için bir araya gelir. (...) Şarkı söylemek, o gece [11 Haziran 1988] Sovyet işgaline karşı en önde gelen mücadele yöntemlerinden biri olarak ortaya çıktı. (...) Altı gece boyunca, Estonyalılar şarkı söylemek üzere açık hava sahnesinde bir araya geldi. Yüz binlercesi, daha sonra “Şarkı Devrimi” olarak anılacak olan bu olay için meydana her gece çıktı. (...) 23 Ağustos'ta işgali protesto etmek için üç Baltık ülkesi, Estonya, Letonya ve Litvanya'nın bir ucundan diğerine iki milyon insan el ele tutuşarak 725 km. uzunluğunda bir insan zinciri kurdu (May, 2016, s.11, 12).

Bazı toplumsal, kamusal düzenlemelere “meydan okumak” da şiddetsiz (nonviolent) direniş örneklerindedir. Bunlardan biri de Hindistan'daki “Vykom Tapınağı” eylemleridir:

1924'te Hintli “dokunulmazların” [Müslümanlar, Zerdüştler, Hıristiyanlar, Sihler ve Haricenler gibi azınlıklar] Hindistan'ın güneybatısındaki Travancore eyaletindeki Vykom Tapınağı önündeki yoldan geçmelerini yasaklayan kanunlara meydan okuyan bir kampanya vardı. Bu kampanyaya yolu kullanan “dokunulmazlar” ve destekçileri de katılmış ve buna karşı olan Brahma rahiplerinin ve sonrasında yola barikat kuran polislerin kendilerini dövmelerine izin vermişlerdir. Ayrıca, göstericiler muson yağmuru sezonunda, çoğu zaman omuzlarına kadar gelen suyun içinde, barikatların önünde beklemişlerdi. Nihayetinde kazanmış oldukları zafer, Hindistan'ın Hindu kültürünü simgeleyen ve Gandhi'nin direnişinin bilhassa hedefi olacak olan kast sistemine karşı başarılı bir meydan okumaydı (May, 2016, s.83).

May'a (2016) göre, “ikna” ve “müzakere” süreçlerinin bittiği yerde, “şiddetsiz direniş” başlar, “Şu ya da bu şekilde –gösterilerle, oturma eylemleriyle, yürüyüşler, toplumsal alan işgalleri veya diğer taktikler vasıtasıyla- insanlar, mevcut toplumsal ve siyasi düzene alenen itaatsizlik eder ve meydan okurlar” (s.102). Şiddetsiz direnişe dışarıdan gelen baskılar hareketten vaz geçmeye neden

olmaz, aksine hareketin bir parçası haline gelir, harekete katılan ve “amaçları uğruna çile çekmeye razı olan” gönüllüler üzerinde dayanışmayı artırır, “Gandi’nin sözleriyle, kampanyanın mensupları Hakikat adına çile çekmeye razıdırlar” (May, 2016, s.103). 1930 yılında Hindistan’daki *Gandi’nin Tuz Yürüyüşü*, 1989 yılında Polonya’daki *Solidarity (Dayanışma) Hareketi*, 2011 yılında New York’taki *Occupy (İşgal) Hareketi*, yine 2011’de Mısır’daki *Tahrir Meydanı İşgal Hareketi* ve 2013’de Türkiye’deki *Gezi (Parkı) Olayları* şiddetsiz direniş (yeni toplumsal hareket) örnekleridir. Ancak, bu hareketlerin bir kısmında görülen, hareketi engellemeye yönelik dışardan uygulanan şiddet ya da olayları başlatan neden (örneğin, Tahrir Meydanı veya Arap Baharı) tartışma yaratmaktadır. Kimi zaman, uluslararası emperyal sistem, diğer ülke yönetimlerini değiştirmek için “sivil” toplumsal hareket görünümü (maskesi) altında siyasal şiddet eylemleri başlatmakta ya da kendiliğinden başlayan şiddetsiz hareketlerin arasına sızabilmektedir. Şiddetsiz toplumsal hareketler “alışılmış şekliyle siyasetten bıkmış insanlardan oluşan, halk tabanına yönelik ya da popülist bir toplumsal hareket olarak tanımlanabilir” (Cottam ve ark., 2017, s.446).

Toplumsal hareketlerin “eski” ve “yeni” olmasını belirleyen bir diğer ölçüt onun “sınıf” kavramına ve düşünceleri açısından Marx’ın belirlenimlerine dayanmasıdır. Marx’a göre, kapitalist toplum temel olarak iki sınıftan oluşmaktadır. Birincisi, üretim araçlarına sahip olan kapitalist sınıf (burjuvazi) ve diğeri ise mülksüzleşen ve ücret karşılığı çalışmak zorunda kalan işçi sınıfıdır (proletarya). Sınıfların nesnel konumu “*kendinde sınıf*” kavramı ile ifade edilmektedir. İşçi sınıfı öznel olarak kendi çıkarlarının bilincinde olduğu zaman gerçek sınıf yani “*kendi için sınıf*” olmaktadır (Suğur, 2013, s.81). Marx, *Komünist Manifesto*’nun başında “*Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi sınıf savaşmaları tarihidir*” der, sınıflar onun incelemesinin özüdür (Collins ve Makowsky, 2014, s.30). Marx ve ondan sonraki takipçileri (geleneksel/klasik/Ortodoks Marksistler), toplumsal çatışmaların bu sınıf çatışmalarından kaynaklandığını savunurlar. Ancak daha sonra ortaya çıkan “farklı Marksistler” (“Batı Avrupa Marksistleri”) farklı bir görüş etrafından toplanır.

20. yüzyılda Batı Marksizminin gelişimiyle birlikte (...) Marksizmin perspektifleri, sınıf savaşını veya devrim gibi radikal girişimler yerine gitgide daha çok *iktidar mücadelesine ve sivil toplumun kültürel ve siyasal olarak geliştirilmesine odaklanmıştır* (Akt.: Suğur, 2013, s.184).

Örneğin Lukacs, klasik sınıf kavramını mülkiyete dayalı olarak değil, “bilince” dayalı olarak açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, “yeni” sınıf bilinci, *Psikolojik Bilinç ve Atfedilmiş (Aşılınmış) Bilinç* olarak ikiye ayrılmaktadır.

Lukacs, “psikolojik bilinci” işçilerin yanlış olan, bütünü kavrayamayan, ampirik ve gündelik bilincini ifade etmek için kullanmaktadır. İşçi sınıfının toplumsal bütünle ilişkisinin gerekli bilincine sahip olup, kendi tarihsel durumuna uygun ve akılcı tepki geliştirmesini ise “atfedilen bilinç” olarak ifade etmektedir. Buna göre, işçi sınıfının psikolojik bilinçten atfedilen bilince geçmesi beklenmektedir (Suğur, 2013, s.191).

Lukacs’ın psikolojik bilinç kavramı Marx’ın “yanlış/sahte bilinç” kavramı ile aynıdır. Lukacs gibi bir diğer Batı Avrupa Marksisti Gramsci de aynı görüştedir. Fakat Gramsci’nin ortaya attığı ve klasik tahakküm kavramından farklı olarak sunduğu “*hegemonya*” kavramı bir anlamda “yeni” toplumsal hareketlerin temelidir diyebiliriz. Çünkü, Gramsci’nin hegemonyası zora dayalı “devrimci” değil, iknaya dayalı bir “kültürel hegemonyadır.”

Gramsci için hegemonya, egemenliğin, zora başvurmadan, siyasal meşruluk yoluyla uygulanmasını ifade eder. Hegemonya, yönetilenlerin rızalarının kazanılması anlamına gelmektedir. (...) Gramsci için *sivil toplum* karşılıklı maddi ilişkilerin tümünü değil, ideolojik-kültürel ilişkilerin tümünü içermektedir (Suğur, 2013, s.204).

Daha da eskiye gidilirse, “toplumsal eylem” kavramını, sosyolojinin kurucu babalarından Max Weber’de (1864-1920) buluruz. Weber’in sosyolojisinin temel çalışma nesnesi “toplumsal eylemlerdir.” Weber, toplumsal eylem tiplerini dört grupta toplar: 1) Geleneksel, 2) Duygusal, 3) Değersel-akılcı ve 4) Amaçsal-akılcı eylemler. Ancak, Weber, toplumsal eylem kavramı ile ne sınıfsal ne de “yeni” toplumsal eylemleri kasteder. Onun toplumsal eylemden kastettiği aslında toplumdaki bireylerin davranışlarıdır. Örneğin, el öpmek ve selamlaşmak “geleneksel eylem”; maçta kavga sırasında yumruk atmak ya da annenin ağlayan çocuğunu tokatlaması “duygusal eylem”; batan gemisini terketmeyerek birlikte batan kaptanın davranışı “değersel-akılcı eylem”; ve bir girişimcinin kâr elde etmek için para kazanması da “amaçsal-akılcı eylem” tipidir (Suğur, 2013, s.117-18). Görüldüğü gibi, Weber’in “toplumsal eylem”i, günümüzdeki “kitlesele eylem” tiplerinden farklı anlam taşımaktadır.

Weber’in toplumsal eylem kuramından hareket eden Touraine, Marx’ın “tahakküm” kavramından da esinlenerek yeni toplumsal hareketler konusunda kendi kuramını oluşturur ve bu konuda öncülük yapar. Touraine, sanayi sonrası toplumunu üretkencilik (prodüktivizm) ve modernizm ikiciliğinin (düalizminin)

geri dönmesi ve tarihsel durumla açıklar. Ama o, sanayi sonrası toplum kavramı yerine yeni bir kavram üretir ve bu topluma “*programlanmış toplum*” adını verir.

“Programlanmış toplum” adını kullanmama gelince, bunun nedeni de, bu toplumda işletme gücünün; kanaatleri, tutumları öngörme ve değiştirme, kişilik ve kültüre biçim verme, dolayısıyla da yararlılık alanıyla sınırlı kalacağına, doğrudan doğruya “değerler” dünyasına girmeye dayalı olmasıdır (Touraine, 2018, s.311).

Touraine’e göre, “Bir toplumdaki başka bir topluma geçişi yaşıyoruz.” O, buradan hareketle kimlik ya da bilinçten farklı bir “Özne” kavramı tanımlar, bu Özne “düzene karşı çıkmadır”.

Programlanmış toplumda yalnızca tüketici, bir insan kaynağı ya da hedef kitleye indirgenen birey, sisteme egemen olan mantığa, şeylerin dünyasına ve kendi gereksinimlerinin tecimsel birer talep olarak nesnelleştirilmesine kendisini Özne olarak kanıtlama yoluyla karşı çıkıyor. (...) Özne fikrinin kimlik ya da bilinç fikrinin karşıtı olmasının nedeni de budur. Nasıl ki toplumu bir Pazar olarak sunan imgenin varlık nedeni kültürel savunmaların direnişini azaltmaksa, Özne de bir düzene karşı çıkmadır (Touraine, 2018, s.319).

Touraine’in programlanmış toplum tanımında, toplumu kimin programlandığının (içerden kendiliğinden mi, dışardan yönlendirmeyle mi oluştuğunun) net bir açıklaması yoktur. Touraine, toplumsal hareketler sosyolojisinin kültürel alanın kontrolü için mücadele eden sosyal güçler sistemi olarak tanımlanabilecek toplum modelinden bağımsız olamayacağını ileri sürmektedir. Kültürel alan en önemli çatışmalar için temel hedeftir (Akt.: Işık, 2011, s.23). Toplumsal hareketlerin destek aldığı -elektronik haberleşmenin üzerinden işlediği- bilgisayarlar hem bu yeni toplumsal amaçların hizmetçisi hem de yeni bir yaşam biçimidir. Andrew Feenberg, “soğuk” bilgisayarın “sıcak” bir iletişim aracı haline geldiğini söylemektedir (Feenberg, 2014, s.711).

Melucci ise kolektif kimliğin inşa edildiği toplumsal ilişkiler ağı içinde bir hareketin, bireylere değişik üyelikler, roller ve deneyimler arasında parçalanmış kimlikleri yeniden inşa etmek için bir dayanak noktası sağladığının altını çizmektedir (Akt. Işık, 2011, s.24).

Melucci’ye göre yeni toplumsal hareketler, farklı amaçları takip eden ve sosyal bir sistemin birçok kademesini etkileyen, çok boyutlu olaylardır. Bu hareketler geleneksel toplumsal hareketlerin tersine, üretim ve dağıtım süreçleri ile ilgilenmemekte, daha ziyade sembolik olarak idari sisteme meydan okumaktadır (Işık, 2011, s.26).

Martin ise, yeni toplumsal hareketlerin eylem, tepki ve taleplerini duyurmada “medyaya olan bağımlılıklarını” vurgular (Işık, 2011, s.29). Offe de, YTH’in ilgi alanına giren konuları şöyle ifade eder:

Yeni sosyal hareketlerin ilgi alanına giren temalar (fiziksel) toprak, hareket alanı yahut beden, sağlık ve cinsel kimlik gibi “hayat alanı” ile ilgili konuları; komşuluk, şehir ve fiziksel çevre; kültürel, etnik ve ulusal miras ve kimlik; fiziki hayat koşulları ve genelde insanlığın devamı gibi konuları içermektedir. (...) Özerklik, kimlik, otantisite, insan hakları, barış ve dengeli bir fiziksel çevre istemi gibi değerler büyük ölçüde ihtilaf doğurucu değerler değildir (Offe, 2016, s.57).

Offe’ye göre, bu hareketler “anti-modernist” ya da “postmateryalist” değil, modernleşmenin “modern” bir eleştirisidir (Offe, 2016: 70). “Yeni sosyal hareketlerin aktörleri ile ilgili olarak en çarpıcı nokta bunların kendilerini tanımlamalarının ne oturmuş siyasal kodlara (sağ-sol, liberal-muhafazakâr vs.) ne de sosyoekonomik kodlara (işçi sınıfı-orta sınıf, fakir-zengin, kırsal-kentsel nüfus vs.) dayanmadığıdır” (Offe, 2016, s.60).

Yeni toplumsal hareketler “otorite karşıtı” özellik taşır. Foucault, *Özne ve İktidar*’da otorite karşıtı mücadelelerden söz ederken, bu mücadelelerin özünü niteleyen şeyin “Biz kimiz?” sorusu olduğunu vurgular. Foucault’ya göre “*otorite-karşıtı mücadelelerin*” ortak yanları şunlardır:

- 1) Bunlar “sınıraşırı” mücadelelerdir; yani tek bir ülkeyle sınırlı değildir.
- 2) Amacı, oldukları haliyle iktidar etkileridir.
- 3) “Doğrudan” mücadelelerdir. “Baş düşman” yerine, doğrudan düşman arayışına girerler. Sorunlarına gelecek bir tarihte çözüm (yani, özgürlük, devrim, sınıf mücadelesinin bitmesi gibi) bulmayı da ummazlar.
- 4) Bireyin konumunu sorgulayan mücadelelerdir: Bir yandan, farklı olma hakkına sahip çıkar ve bireyleri hakikaten birey yapan her şeyi vurgularken, öbür yandan bireyi parçalayan, başkalarıyla bağlarını koparan, cemaat yaşamını bölen, bireyi kendi üzerine kapanmaya zorlayan ve kısıtlayıcı bir biçimde kendi kimliğine bağlayan her şeye saldırırlar.
- 5) Bilgi, beceri ve kalifikasyona bağlı olan iktidar etkilerine karşı bir muhalefet, yani bilginin ayrıcalıklarına karşı yürütülen mücadelelerdir.
- 6) Son olarak, bütün bu mücadeleler şu soru ekseninde dururlar: Biz kimiz? Bunlar, bizim bireysel olarak kim olduğumuzu göz ardı eden soyutlamaların, ekonomik ve ideolojik devlet şiddetinin reddedilmesi ve

gene, insanların kim olduğunu belirleyen bilimsel ya da idari engizisyonun reddedilmesidir (Foucault, 2011, s.61-63).

Foucault, *İktidarın Gözü*'nde de, iktidar ilişkilerinin kaçınılmaz olarak “direnişe” yol açtığını, bu ilişkilerin özünde her an “direniş çağrısı” olduğunu, direnişe imkân tanıdığını söyler (Foucault, 2012, s.177). Otoriter iktidar biçimlerine karşı çıkarken, kim olduğumuzdan habersiz hale geliriz. Neden böyle olur? İktidarın kim olduğumuzun imal edilmesi ve kendimize atıfta bulunma ve nihayetinde kendimizi temsil etme biçimlerinin kısıtlanması süreçlerine doğrudan dâhil olduğu bilinmektedir. Foucault bu türden hareketleri, karşı çıktıkları şey üzerinden nitelerken bunu açıkça ifade eder (Butler, 2012, s.282). Zizek'e göre de, Foucault'nun iddialarının tüm gücü, iktidar karşıtı direnişlerin *aslında karşı çıkıyormuş gibi göründükleri matris tarafından üretilmiş olduklarına* ilişkin tezinde yatar (Zizek, 2012, s.302).

Yeni toplumsal hareket (YTH) kuramcıları farklı tanımlamaları benimsemektedirler: Örneğin, Laclau-Mouffe, Epstein ve Plotke gibi post-Marksist kuramcılar, YTH için “Marksizmin eksikliklerine yönelik olarak ortaya çıkan bir reaksiyon” tanımını tercih etmektedirler. “Buradaki temel vurgu devlet, ekonomi ve siyasetin birbirinden ayrıldığı ve devletten bağımsız bir sivil toplumun varlığı, ya da böyle bir sivil toplumun geliştirilebileceği iddiasıdır” (Coşkun, 2017, s.136, 137).

Robin Cohen (1998), yeni toplumsal hareketleri genel anlamda yeni yapan ve onları eski toplumsal hareketlerden ayıran altı temel özellik sıralamaktadır. Ona göre yeni toplumsal hareketler; (a) kültürel ve kişisel kimliklere yönelirler; (b) teknolojik devlete karşı kültür ve sivil toplumu savunurlar; (c) yaşam niteliğine ilişkin ihtiyaçlara odaklanırlar; (d) karar verme süreçlerini demokratikleştirmişlerdir; (e) alternatif anlam çatılarının gündelik hayatta üretimiyle beslenirler ve (f) demokratik ve katılımcı biçimleri deneyimlemektedirler (Akt. Coşkun, 2017, s.137-38).

Hobsbawn, “*Demokrasinin ihracı*” ya da “*Demokrasiyi yayma harekâtının*”, evrensel değerlerin bütünlüğünü tehlikeye sokmanın yanı sıra başarılı da olamayacağını” (Hobsbawn, 2008, s.125) savunmaktadır.

Demokrasiyi yayma harekâtı, evrensel değerlerin bütünlüğünü tehlikeye sokmanın yanı sıra başarılı da olamayacaktır. 20. yüzyıl, gerek devletlerin basitçe dünyaya yeni bir şekil veremeyeceklerini ya da tarihsel dönüşümleri kestirmeden gerçekleştiremeyeceklerini, gerekse kurumları sınırlarından taşıyarak kolayca toplumsal değişimler sağlayamayacaklarını ortaya koymuştur. (...) Standartlaştırılmış Batı demokrasisini yayma

çabaları, zaten çok sınırlı olan başarıya ulaşma şansı bir tarafa, temel bir paradoksun aleyhine işlemesi gibi bir gerçekle de karşı karşıyadır. (...) Demokrasiyi yayma çabaları daha dolaylı bir şekilde de tehlikelidir.. Bu çabalar, demokratik yönetim biçiminden faydalanmayanlarda, sadece doğrudan faydalananlara uygun bir yönetim olduğu yanılması da doğurur (Hobsbawn, 2008, s.125-127).

Jowitt'e göre artık yenedünya düzensizliğinin adı “*Küreselleşme*”dir. Bauman, buradan hareketle, son zamanların moda kavramı küreselleşmede (entelektüel netliğe çok az faydayla) ifade bulan şeyin ‘*şeylerin kontrolden çıkması*’ ile ilgili bu yeni ve rahatsız edici his olduğunu söyler. Ona göre, küreselleşme fikrinin taşıdığı en derin anlam, dünya meselelerinin belirsiz, ele avuca sığmaz ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur (Bauman 2014a, s.69).

Son yıllarda küreselleşen toplumsal etkinliklerin başında çevre sorunları, küresel ısınma, nüfus artışı, kuraklık, yoksulluk, hayat pahalılığı, ırkçılık, terör, işgaller, silahlanma ve göçmen sorunları gelmektedir. “Ulus-aşırı toplumsal hareketler içinde, ‘karşı-hegemonik küreselleşmenin’ en başarılı örneği, değişime yol açan küresel çevre hareketi olmuştur” (Evans, 2013, s.867).

Bu, bazı açılardan, gerçek anlamda dünya çapında bağlantıların, örneğin küresel ulus-devlet sistemiyle veya uluslararası işbölümüyle ilişkili bağlantıların gelişmesi sürecidir. Bununla beraber, genel düzeyde küreselleşme, en iyi şekilde, zamansal-mekânsal uzaklaşmanın temel boyutlarının bir ifadesi olarak anlaşılabilir (Giddens 2014a, s.37).

Küreselleşmeyi kontrol altına alabilir miyiz? Ya da ilk adım olarak *küresel bir sivil toplum* yaratılabilir mi? Bu konuda Barber şöyle demektedir:

Merkez sol da dâhil olmak üzere iktidardakiler, pazarın hızla küreselleşmesinden doğan asimetrisini görmezden gelmeyi tercih ediyor. (...) Ulus devletler için küreselleşmenin bir problem olmasının sebebi, uluslararası sahadan çok, ulus devletler içinde yaşanan ideolojik gelişmelerdir. (...) Ulusal egemenliğin ölmekte olan bir kavram olduğu söyleniyor, ama ölmesine daha çok zaman var. Egemen uluslar şu an için demokratik toplumun yaşayabileceği tek ortamdır ve küresel ekonominin anarşik güçlerine karşı koymak, onları kontrol altına almak ve uygarlaştırmak, ancak egemen ulusların başarabileceği bir şeydir (Barber, 2014, s.389-397).

Yeni toplumsal hareketler belirli “*kimlikler*” etrafında örgütlenir ve belirli kimliklerin kamusal alanda kabulünü hedefler.

Bunun yanı sıra harekete katılanlar arasında özgün bir kimlik de söz konusudur. Bireyler kendilerini o kimlikle tanımlamaya başlarlar. Hareketin ortak kimliğinin, harekette yer alanların kimliği ile homojen olduğunu söylemek doğru değildir. Aktörlerin arka planları, sahip oldukları çoklu kimlik yapısı, harekete katılım amaçları ve hareket deneyimlerindeki farklılıklar vb. nedenlerle bir harekette her ne kadar ortak kimlikten söz edilse de hareketin içinde görece farklı kimliklerin bulunması olasıdır (Kartal & Kümbetoğlu, 2015, s.97).

Kimlik politikaları –cinsiyet, cinsel yönelim, ırk ya da etnisite tarafından belirlenen- toplumsal kimliğin birincil olduğunu varsayar (Hunt, 2018, s.25).

Castells’e göre, modern sonrası toplumun tanımlayıcı karakteristikleri bilgi teknolojisi, internet ve hepimizi kuşatan bilişim toplumdur. Kişisel bilgisayar, mobil telefon ve internet ulaşımı gibi faktörler bilginin yaygın olarak kullanıldığı bilgi toplumlarını işyeri kadar evin de temel bir özelliği haline geldiği küresel iletişim ve ekonomik etkinlik ağının bir parçası olan bilişim toplumlarına dönüştürdü (Slattery 2014, s.399). Castells’e (2013) göre zenginlik, teknoloji ve iktidar ağlarının yol açtığı küreselleşme ve enformasyonelleşme, dünyamızı dönüştürüyor (s.97), direniş hükmetmeye karşı çıkıyor, yetkilendirme iktidarsızlığa tepki gösteriyor ve alternatif projeler, gezegen çapında insanların gitgide düzensizlik olarak algıladığı yeni küresel düzene içkin olan mantığa meydan okuyor (s. 98). “Toplumsal hareketler, kendi kuralları çerçevesinde anlaşılmalıdır: Açıkcası bu hareketler, ne olduklarını söylüyorlarsa, odurlar. Pratikleri (daha da önemlisi söylemsel pratikleri) öz tanımlarıdır” (Castells, 2013, s.99).

Kimliğe, ekonomik statükonun korunmasına dayalı bir direniş olarak başlayan şey, kültürel kimliğin, ekonomik çıkarların ve siyasi stratejilerin giderek karmaşıklaşan bir dizge çerçevesinde kaynaştığı bir projeler çoğulluğuna dönüştü: Ağ toplumunda toplumsal hareketler tuvali (Castells, 2013, s.215).

Castells, üç ciltten oluşan *Enformasyon Çağı* serisinin üçüncü kitabı *Binyılın Sonu*’nda da, kimliğe dayalı toplumsal hareketlerin gücünün, devletin kurumlarına, sermayenin mantığına ve teknolojinin baştan çıkarıcılığına karşı özerk olmalarında yattığını söyler (Castells, 2013b, s.506). Ağ toplumundaki hâkimiyet örüntülerine karşı toplumsal meydan okumalar, genellikle özerk kimlikler inşa etme biçimini almaktadır. Toplumlarımız “ağ” ile “benlik”, ağ

toplumu ile kimliğin gücü arasındaki etkileşimle oluşuyor (Castells, 2013b, s.506).

Castells'e göre, toplumsal değişim süreçlerinin büyük bir temel sorunu vardır: Toplumu yeniden inşa etmekten ziyade, parçalayabilecek olmaları. "Dönüşmüş kurumlar yerine, her türden komünlerden oluşan bir topluma varabiliriz. Toplumsal sınıflar yerine, kabilelerin yükselişine tanık olabiliriz (Castells, 2013b, s.506).

Yeni toplumsal hareketlerin kuramsal açıklamalarına getirilen eleştiriler ise ağırlıklı olarak 'yeni' olanın içeriğinin muğlak kalması ve 'eski'den tamamen kopuş çıkarımının hareketlerin analizinde yetersiz kaldığıyla ilgilidir. Hareketler gelecek perspektifinin olmadığı, kopuk ve parçalı bir görünüm sergilediği ve bu nedenle de bir bütün olarak analiz edilmeyi zorlaştığı biçiminde de eleştirilmektedir (Demiroğlu, 2014, s.143).

SONUÇ VE YENİ KAVRAM ÖNERİSİ: "YENİ TOPLUMSAL EYLEMSİZLİK MODELİ"

Toplumsal hareketler klasik tanımlamasında yer aldığı şekliyle çok sayıda kişinin katıldığı, bir değişim yaratmayı ya da değişime engel olmayı amaçlayan, devrimci-siyasal-dinsel-alternatif veya direniş odaklı, amaç ve yöntemleri bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip, geniş ölçekli, kendiliğinden oluşan ve "gönüllülük" temeline dayalı post modern toplumun ürünü hareketlerdir.

Günümüzdeki "yeni" toplumsal hareketler "toplumsal roller", "iletişim ağları" ve "örgütlenmeler" altında oluşturan parçalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Castells'in, siyaset ve ideolojiyle bağlantılarını son derece karmaşık ve dolaylı bulduğu medya kuruluşlarının bu yönetim aygıtlarıyla ilişkileri ülkelere, dönemlere ve medyanın yapısına göre farklılık göstermektedir. Alain Touraine okumasıyla da, yeni toplumsal hareketlerin iktidarı almak değil, toplumu yeniden yaratmak, yeni bir siyaset keşfetmek, açık piyasalarla kapalı cemaatler arasındaki kör çatışmadan kaçınmak, kapsananla dışlanan ve içeridekilerle dışarıdakiler arasındaki mesafeyi kapatarak toplumsal parçalanmanın önüne geçmeyi amaçladığını görmekteyiz.

Sorun ve ihtiyaç temelli hareketler olan "YTH'in bireyi" kültür, kimlik, çevrecilik, feminizm, eğitim ve cinsellik gibi yaşam tarzının korunması ağırlıklı ve merkezsiz bir yapıda olduğu için egemen kültürün norm ve değerlerini zorlamakta ve "gönüllü olarak" eyleme geçmektedir. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler, eski toplumsal hareketlerden farklı olarak sınıf temelli değil

kültür temellidir. Hareketlerin içinde yalnızca işçi sınıfı değil her kesimden insanlar yer almakta, kolektif bir kimlik sergileyerek otorite ve iktidarların tahakkümüne, yaşam tarzına ilişkin dayatmalarına direniş göstermektedirler. Yeni toplumsal hareketler içinde yer alan insanlar; çevre, yaşam tarzı, demokrasi, eğitim, insan hakları, cinsel özgürlükler vb. kültürel konular etrafında hareket etmekte ve direniş sergilemektedirler. Bu hareketlerin bir merkezi ve lideri yoktur. Yani merkezsiz ve örgütsüz bir yapı içindedirler. Bu, resmi ilişkilerden uzak, kişisel özerklik ve kimliğe dayalı olduklarını da göstermektedir. İktidar ve otoriteyi protesto etmenin yanı sıra teknoloji ve sermayeye de karşı çıkabilmektedirler. Egemen kültür nereden gelirse gelsin, onun açık ya da örtülü davranış, norm ve değer taşıyıcısı dayatmalarına muhalefet etmektedirler. Yeni toplumsal hareketler, yeni bir sosyolojik inceleme alanı yaratmakta ve farklı toplumsal güçleri inceleme alanına almaktadır. Yeni küresel düzene karşı oluşan toplumsal hareketler, oluşan ağlar içindeki siyaset alanı olarak medya siyaseti, yeni küresel düzene karşı meydan okuma ve direnişlerin anlamı ve demokrasi krizini incelemektedir.

Bu makalenin kaynağı olan doktora tez çalışmamda “niteliksel araştırma” yöntemi esas alınarak, saha araştırması yapılmıştır. Çalışmada Derinlemesine Görüşme (DG) yöntemi uygulanmıştır. Bir toplumsal hareket ve direniş modeli olarak *gönüllü televizyon kanalları*, aynı zamanda, postmodern ağ toplumunda yeni toplumsal hareketlerin bir örneğini teşkil etmektedir. Saha araştırması, farklı dünya görüşü etrafında izleyici kitlesine sahip dört televizyon kuruluşunun Yeni Toplumsal Hareketleri tetikleyici ve eyleme geçirici potansiyel taşıdıklarını ortaya koymuştur. Tezimin bulgularından hareketle, Yeni Toplumsal Hareket (YTH) modeli yanında “**Yeni Toplumsal Eylemsizlik**”® (YTE) modeli/kavramı **önerisinde bulunmaktadır**. Çünkü YTH’lerde toplumsal roller, iletişim ağları ve aktif örgütlenmeler söz konusu iken, araştırmamız yeni bir oluşum olan “gönüllü televizyon kanalı” modelinde aktif örgütlenme yerine “*pasif/negatif örgütlenme*” olduğunu ortaya çıkarmıştır. Araştırma kapsamındaki kanalların tümünü içeren tek ortak nokta yardım toplama olmakta; izleyicilerde yalnızca izleme, izlerken sadece “karşıtlığa dayalı” bir düşünce yapısına sahip olma ve kanal yönetimlerinde de farklı yönetim yapıları bulunmaktadır. Tekrar vurgulamak gerekirse, izleyicilerden oluşan kitlenin ihtiyacının yalnızca “izleyerek” karşılandığı ve bu biçimde eylemsizleştiği görülmüştür. *Daha radikal ve iddialı bir söylem üretilirse, “gönüllülük” esaslı bu tür televizyon kanallarının muhalif kitlelerin tepkilerini konsolide edip (kontrol altında tutup) “eylemsizleştirerek” iktidarlara yarayıcı işlev gördüğü söylenebilir.*

Bu noktada, Castells’in, ikincil görüşü diyebileceğimiz, medya kuruluşlarını siyaset ve ideolojiyle son derece karmaşık ve dolaylı bağlantıları

olduğu görüşü doğrulanmaktadır. Yeni toplumsal hareketleri farklı değerlendiren Alain Touraine'in bu hareketlerin iktidarı almak değil, toplumu yeniden yaratmak, yeni bir siyaset keşfetmek, açık piyasalarla kapalı cemaatler arasındaki kör çatışmadan kaçınmak, kapsananla dışlanan ve içeridekilerle dışarıdakiler arasındaki mesafeyi kapatarak toplumsal parçalanmanın önüne geçmeyi ileri süren görüşü de –araştırma ölçeğimizde- haklılık kazanmaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Barber, B. R. (2014). “Küreselleşen Demokrasi”, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Anthony Giddens (Ed.), (Günseli Altaylar, çev.), ss. 389-399.
- Baudrillard, J. (2015). *Sessiz Yığınların Gölgesinde: Toplumsalın Sonu*, (Oğuz Adanır Çev.). DoğuBatı.
- Bauman, Z. (2014). *Parçalanmış Hayat (Postmodern Ahlak Denemeleri)*, (İsmail Türkmen Çev.). Ayrıntı.
- Butler, J. (2012). Bedenler ve iktidar, tekrar, (Şeyda Öztürk Çev.). *Cogito*, 70-71. Yapı Kredi.
- Castells, M. (2013). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, 2 (Kimliğin Gücü)*, (Ebru Kılıç Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Castells, M. (2013b). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, 3 (Binyılın Sonu)*, (Ebru Kılıç Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Clark, T.N., & Lipset, S.M. (2014). Toplumsal sınıflar ölüyor mu?, *Sosyoloji (Başlangıç Okumaları)*, 4. Baskı, Anthony Giddens (Ed.), (Günseli Altaylar Çev.), ss. 287-295.
- Collins, R., & Makowsky, M. (2014). *Toplumun Keşfi* (Nurgün Oktik Çev.(Ed.)). Nobel.
- Connerton, P. (2014b). *Modernite Nasıl Unutturur*. 2. Baskı, (Kübra Kelebekoğlu Çev.). Sel.
- Coşkun, M. K. (2017). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*. 2. Baskı, Dipnot.
- Cottam, M. L., Mastors, E., Freston, T., & Dietz, B. (2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş*, (Mesut Şenol Çev.). BB101.

- Çoban, S. (2009). Yeni toplumsal hareketler ve iktidar sorunu, Haz. Barış Çoban, *Yeni Toplumsal Hareketler: Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet* içinde, Kalkedon, ss. 175-191.
- Demiroğlu, E. T. (2014). Yeni toplumsal hareketler: Bir literatür taraması. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-144.
- Evans, P. (2013). Karşı-hegemonik küreselleşme: Çağdaş küresel politik ekonomide uluslararası toplumsal hareketler, (Tuğçe Kılınç Çev.), *Siyaset Sosyolojisi (Devletler, Sivil Toplumlar ve Küreselleşme)*, Haz. Thomas Janoski, Robert Alford, Alexander Hicks ve Mildred A.Schwartz, 2. Baskı, Phoenix, ss. 853-873.
- Feenberg, A. (2014). Democratic rationalization: Technology, power, and freedom, *Philosophy of Technology (The Technological Condition an Anthology)* içinde, Second Edition, Robert C. Scharff & Val Dusek (Ed.) UK: Wiley Blackwell, ss. 706-718.
- Form, W., & Craig, J. (2013). Toplumsal hareketler ve toplumsal değişim. (Olcaç Sevimli Çev.), *Siyaset Sosyolojisi (Devletler, Sivil Toplumlar ve Küreselleşme)*, Haz.: Thomas Janoski, Robert Alford, Alexander Hicks ve Mildred A.Schwartz, 2. Baskı, Phoenix, ss. 419-447.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. 3. Basım, (Işık Ergüden Çev.). Ayrıntı.
- Foucault, M. (2011). *Özne ve İktidar*. 3. Basım, (Işık Ergüden, Osman Akınhay Çev.). Ayrıntı.
- Giddens, A. (2014a). *Modernite ve Bireysel Kimlik (Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum)*. 2. Baskı, (Ümit Tatlıcan Çev.). Say.
- Hobsbawn, E. (2008) *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*. (Osman Akınhay Çev.). Agora.
- Hunt, L. (2018). *Küresel Çağda Tarih Yazmak*.(Erdem Kayserilioğlu Çev.). Küre.
- Işık, G. (2011). *Toplumsal Hareketler: Politikadan Edebiyata, Sanattan Sinemaya, Medyadan Toplumsal Algıya, Teorik ve Pratik Analizler ve Yansımalar*. Nobel.
- Kartal, B., & Kümbetoğlu, B. (2015). *Yeni Toplumsal Hareketler*. 4. Baskı, Anadolu Üniversitesi.
- May, T. (2016). *Şiddetsiz Direniş (Felsefi Bir Giriş)*. Can Kayaş Çev.). Ayrıntı.

- Offe, C. (2016). Yeni sosyal hareketler: Kurumsal politikanın sınırlarının zorlanması, *Yeni Sosyal Hareketler* içinde, Kenan Çayır (Ed.), Kaknüs, ss. 47-75.
- Slattery, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz (Haz.), 6. Baskı, (Özlem Balkız vd. Çev.). Sentez.
- Suğur, S. (Ed.) (2013). *Klasik Sosyoloji Tarihi*. 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi.
- Touraine, A. (2018). *Modernliğin Eleştirisi*. 11. Baskı, (Hülya Uğur Tanrıöver Çev.). Yapı Kredi.
- Touraine, A. (2017). *Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma*, 2. Baskı, (Olçay Kunal Çev.). Yapı Kredi.
- Zizek, S. (2012). *Gıdıklanan Özne (Politik Ontolojinin Yok Merkezi)*. 3. Basım, (Şamil Can Çev, Epos.

EXTENDED ABSTRACT

Social movements, in the classical definition, are revolutionary-political-religious-alternative or resistance-oriented movements that aim to create or prevent change, in which a large number of people participate. They have different features in terms of purpose and methods, are large-scale and spontaneous. They are the product of the postmodern society based on "volunteerism". However, today's "new" social movements emerge as parts of "social roles", "communication networks" and "organizations". According to Touraine, new social movements, although their organization and ability to act are lacking, they already reveal a new generation of problems and conflicts of both social and cultural nature. It is no longer a question of conflict for the management of the means of production; It is the confrontation of the ends of new cultural productions such as education, medical services and mass informatics.

Social movements have existed for a long time. For example, the slavery abolition movement, the women's rights movement, and the anti-alcohol movement have always started in the 19th century. Social movements are not simply protests. Social movements require some sort of minimum organizational structure, which includes identifiable leaders.

Social movements refer to large-scale and continuous collective behavior in which a large number of people participate. Collective behaviors are voluntary,

spontaneous, unplanned actions that challenge the norms and values of the dominant culture, and involve large numbers of people. These are also called "nonviolent resistances". According to May, where the "persuasion" and "negotiation" processes end, "nonviolent resistance" begins.

Social movements have a long history. However, the expression "new" here refers to the "structure" of movements. Previous social movements were "class" and had a certain centered structure based on the interests of the working class. New social movements, on the other hand, display a lifestyle-oriented and “decentralized” structure such as culture, identity, independence (autonomy), environmentalism, feminism, education, protection of lifestyle and sexuality. In a sense, they can be called "classless social movements" or "post-industrial social movements", as they do not discriminate between classes and can include all classes.

The streets are the operational spaces of social movements, and the spreading sphere is the media. Connerton says: “Streets are a potential site for large-scale controversy as they are areas that are difficult to control; It can turn into a political space at any moment.” City streets can be a place for worrying encounters and disturbing memories thanks to their ability to be navigated even when they are not a challenge. According to Touraine, the newness of these movements; It lies in revealing the contradiction between the diversity of cultures, local activities, and languages, and inspiring the creation of an antagonistic movement, along with many other political environmental movements. New social movements also defend the individual against an established order.

Another criterion that determines the "old" and "new" of social movements is that it is based on the concept of "class" and Marx's determinations in terms of his ideas. According to Marx, capitalist society basically consists of two classes. The first is the capitalist class (the bourgeoisie), which owns the means of production, and the other is the expropriated working class (proletariat), which has to work for wages.

There are many examples of new social movements in recent history. One of them is the "Song Revolution" that took place during the Soviet occupation of Estonia. Another is the "Vykom Temple" actions in India.

Touraine explains post-industrial society with the return of the dualism of productivism and modernism and the historical situation. But he produces a new concept instead of the concept of post-industrial society and calls this society "programmed society". In his programmed definition of society, there is no clear explanation of who programmed society (whether it was created spontaneously from within or directed from the outside). Touraine argues that the sociology of

social movements cannot be independent of the model of society that can be defined as the system of social forces struggling for control of the cultural sphere. Cultural space is the main target for the most important conflicts. Computers supported by social movements - operated by electronic communication - are both servants of these new social goals and a new way of life. Andrew Feenberg says that the "cold" computer has become a "hot" communication tool.

New social movements have an "anti-authoritarian" feature. When Foucault speaks of anti-authority struggles in *Subject and Power*, what characterizes the essence of these struggles is "Who are we?" Emphasizes that he has a question. New social movements are organized around certain "identities" and aim at the acceptance of certain identities in the public sphere.

According to Castells, the defining characteristics of post-modern society are information technology, the internet and the informatics society that encompasses us all. Factors such as personal computers, mobile telephones and internet access have transformed information societies in which information is widely used into information societies that are a part of the global communication and economic activity network, where they have become a fundamental feature of the home as well as the workplace. Social challenges to dominance patterns in the network society often take the form of constructing autonomous identities. Our societies are formed by the interaction between the "network" and the "self," the network society and the power of identity.

I propose a "*New Social Inertia*"[®] model/concept as well as the New Social Movement model. Because, while social roles, communication networks and active organizations are in question in New Social Movements, it emerges that there is a "passive/negative organization" from time to time. To emphasize again, the masses, who sometimes share the same feelings and the idea of nonviolent resistance, meet these needs only by "watching". This is a state of inertia.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.48584>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 27-12-2020
Kabul Tarihi: 20-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 27-12-2020
Accepted: 20-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tekin, M. (2021). 'İzzî'ye Yapılan Şerhler Bağlamında 'Alî El-Eşnevî'nin 'İzzî Tekmilesi. *Journal of History School*, 51, 1377-1400.

'İZZÎ'YE YAPILAN ŞERHLER BAĞLAMINDA 'ALÎ EL-EŞNEVÎ'NİN 'İZZÎ TEKMİLESİ

Mahmut TEKİN*

Öz

İlim erbabı arasında *Tekmiletu'z-Zencânî/Tasrîfu Molla 'Alî* gibi isimlerle meşhur olan bu eser, 'Alî el-Eşnevî'nin (ö. 1152/1739) kaleme almış olduğu en önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. Söz konusu eser, Arap grameri alanında önemli bir konuma sahip olup sarf ilminin temel konularını kısa ve öz bir şekilde ele almaktadır. *Tekmiletu'z-Zencânî* telif edildiği günden bu yana dilcilerin ilgisini çekmiş ders, ta'lik ve şerh gibi çalışmalara konu edilmiştir. Ayet, hadis, Arap şiiri ve darb-ı mesel gibi şahidlerle zengin bir muhtevaya sahip olan eser, isminden de anlaşılacağı üzere 'İzzî'nin tekmitesidir. Bilindiği gibi 'İzzüddin Abdulvehhâb b. İbrâhîm ez-Zencânî (ö. 660/1262) tarafından telif edilen 'İzzî, muhtasar eserler kategorisinde yer alması sebebiyle sarf ilminin birçok önemli kaide ve kurallarını kapsamamaktadır. Eşnevî'nin bu eserinde 'İzzî'de yer almayan bir takım kaidelerin de dile getirildiği görülmektedir. Eşnevî, 'İzzî üzerinde çalışma yapan diğer dilciler gibi Zencânî'nin kelimelerini yalnızca şerh açısından konu edinmemiştir. Aynı zamanda o yaptığı bu çalışmada, ilgili metnin orijinalliğini önemli düzeyde bozarak bir takım değişiklikler meydana getirmiştir. Mudakkik ve zeki bir dilci olan Eşnevî'nin, bu eserinde uzun cümleler yerine daha çok özlü ifadeler kullandığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada 'Alî el-Eşnevî'nin kısa hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş ve *Tekmiletu'z-Zencânî* adlı eseri; aidiyeti, yazılış nedeni, önemi ve metodu gibi başlıklar çerçevesinde anlatılmaya çalışılmıştır.

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı İmam Hatip, mahmuttekin83@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8823-0972

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Sarf, ‘Alî el-Eşnevî, et-Tasrifu’l-‘İzzî, Tekmiletu’z-Zencânî.

Ali Al-Esnewy’s ‘Izzi Addition in The Context of Glosses Which are Made About Izzi

Abstract

This research which is famous with the name of *Tekmiletu’z-Zencani/Tasrifu* ‘Ali The Mollah among the scholars is one of the most important studies that ‘Ali al-Esnewy (d. 1152/1739) wrote them. The aforementioned work succinctly considered the main subjects of grammar field which has an important place in Arabic morfoloji. *Tekmiletu’z-Zencani* has gotten the attention of linguists since the day when it was accommodated, and it was mentioned in the studies such as lesson, adjournal and gloss. The work which has a rich content with the evidences such as verse, hadith and Arabic poetry is ‘Izzi’s additions as it is understood from its name. As it is known, ‘Izzi which was written by ‘Izzuddin Abdulvehhab b. Ibrahim ez-Zencani (d. 660/1262) does not include many important principles and rules of grammar science as it is in the category of brief works. It is seen that a set of principles which are not available in ‘Izzi were mentioned in Esnewy’s work. Esnewy did not mention Zencani’s words only in terms of gloss such as other linguists working on ‘Izzi. Similarly, he made a set of changings by affecting the relevant text’s originality at important levels in this research which was made by him. It is observed that Esnewy who was an investigator and intelligent linguist mostly used concise statements instead of long sentences in the work. In this research, the information was given about Ali Esnewy’s brief life and works, and his work in the name of *Tekmiletu’z-Zencani* was tried to be told in the framework of titles such as its belonging, reason to be written, importance and method.

Keywords: Arabic Language, Morfoloji, ‘Ali Al-Esnewy, et-Tasrifu’l-‘Izzi, Tekmiletu’z-Zencani.

GİRİŞ

Arap dili, Sâmî dil gurubunun en zengin ve en gelişmiş dillerindendir.¹ Arap diliyle indirilen Kur’ân-ı Kerîm, İslâm dininin ana menbaı ve Müslümanların temel kaynağıdır. Bu bağlamda Kur’ân merkezli dil çalışmaları henüz İslâm’ın ilk yıllarında Ebu’l Esved ed-Duelî (ö. 67/686), Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), Sîbeveyh (ö. 180/796), Yûnus b. Habîb (ö.182/798) ve Kisâî (ö.189/805) gibi âlimler tarafından başlatılmıştır. Zamanla sistemli bir hale gelen dil çalışmaları arasında bulunan gramerin önemli bir yekûna ulaştığı görülmektedir.

¹ Mustafâ Sâdık er-Râfî‘î, *Târîhu âdâbi’l-‘Arab*, Mektebetu’l-İmân, Medîne, ts., 1/61.

‘İzzî’ye Yapılan Şerhler Bağlamında ‘Alî El-Eşnevî’nin ‘İzzî Tekmilisi

Nahiv ve sarf ilimleri, Arap dilinin ana omurgasını teşkil etmektedir. Nahiv ilmi cümle ve cümlelerin kuruluşu ile ilgilenirken sarf ilmi ise kelimelerin yapı ve kalıplarıyla ilgilenmektedir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden *Tekmiletu’z-Zencânî* isimli eser, sarfa dair kaleme alındığı için çalışmanın sınırlılığı da göz önünde bulundurularak yalnızca bu alan çerçevesinde gerekli bilgiler verilecektir.

Sarf (صرف) kelimesi, sözlükte "değiştirmek, çevirmek, döndürmek, bir yerden başka bir yere nakletmek" gibi anlamlara gelmektedir.² Istılahta ise, söz konusu ilmi ifade etme bağlamında birden fazla tanımı yapılmıştır. Zencânî, *‘İzzî* isimli eserinde sarf ilmini “*Asl-ı vâhid olan kelimeyi kast edilen manalar için birbirinden farklı kalıplara sokmaktır*” şeklinde tanımlarken³ İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249) eş-Şâfiye isimli eserinde sarf ilmini şu ifadelerle açıklamaktadır: “*Sarf, Arapça kelimelerde i-râb dışında oluşan biçimsel değişiklikleri inceleyen bir ilimdir*”.⁴ Yukarıda verilen tanımlardaki farklılığı sarf ilminin amelî ve nazarî boyutuna bağlamak mümkündür. Zira bazı âlimler sarf ilminin amelî yönüne, diğer bazıları da nazarî yönüne hareketle onu tanımlamaya çalışmışlardır.⁵

Sarf ilmi, ilk dönemlerde nahivle birlikte işlenmiştir.⁶ Bu birliktelik hicri III. asra kadar devam etmiştir.⁷ Daha sonra “sarf/morfoloji”, sarf ilmi adı altında

² Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Fârâbî el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-‘arabiyye*, (thk. Ahmed Abdulğafûr ‘Attâr, Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, 4/1386; ‘İzzuddîn ‘Abdulvehhâb b. İbrâhîm b. ‘Abdülvehhâb ez-Zencânî, *et-Tasrîfu'l-‘İzzî*, Mektebetu'l-Hanefiyye, İstanbul, ts., s. 124; ‘Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid es-Şerîf el-Curcânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, (thk. Komisyon), Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 132-133; Hassan b. ‘Abdillâh el-Guneyman, *el-Vâdih fî ‘ilmi's-sarf*, y.y., b.y. ts., s. 10.

³ Zencânî, *et-Tasrîfu'l-‘İzzî*, s. 124.

⁴ İbnu'l-Hâcib Ebû ‘Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *eş-Şâfiye fî ‘ilmi't-tasrîf*, (thk. Hasan Ahmed Osmân) el-Mektebetu'l-Mekiyye, Mekke, 1995, s. 6.

⁵ Hulusi Kılıç, Sarf, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1988, 36/136; Cüneyt Maral, *Kur'ân Tefsirinde Dilbilimsel Yöntem (Taberî Örneği)*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2019, s. 105.

⁶ Mubârek b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bedi' fî ilmi'l-arabiyye*, (thk. Salih Hüseyin el-A'yid), İhyâi't-Turasi'l-İslâmî, Mekke, ts., 1/3.

⁷ Nitekim bu dönemde Ebû ‘Usmân el-Mâzinî (ö. 249/863), sarf ilmini ilk sefer müstakil bir eser halinde derlemiştir. Bk. Ahmed b. Mustafâ Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade ve misbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l-‘ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmî, Beyrut, 1985, I/143-144; Muhammed Muhtâr Veled Ebbâh, *Târihu'n-nahvi'l-‘Arabî fî'l-maşriki ve'l-magrib*, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 2008, s. 126; Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 296; Mustafa Keskin, *Nahiv İlminde Vadih Türü Eserler ve ez-Zübeydinin Kitabü'l Vadih Adli Eseri*, İlahiyat, Ankara, 2020, s. 9.

müstakil bir ilim haline gelmiştir.⁸ Sîbeveyh'nin *el-Kitâb*'i,⁹ Muberrred'in (ö. 285/899) *el-Muktedab*'ı ve İbn Mâlik'in (ö. 672/12749) *ei-Elfiyye* isimli eserlerinde nahiv ve sarf konuları bir arada ele alınmıştır.¹⁰ Yalnızca sarf konularını ele alan eserler ise şunlardır: Ebû 'Osmân el-Mâzinî (ö. 249/863) *Kitâbu't-tasrîf*, el-Kâsım el-Mueddib (ö. 338/949) *Dekâiku't-tasrîf*, Ebû 'Alî el-Fârisî (ö. 377/987) *et-Tekmile*, İbn Cinnî (ö. 392/1001) *el-Munsif et-Tasrifu'l-mulûki* ve İbnu'l-Hâcib *eş-Şâfiye*.¹¹

Zencânî'nin 'İzzî isimli eseri sarf ilmi alanında kaleme alınmış örnek bir çalışmadır. Bu eser, çok sayıda çalışmaya konu edilmiştir. Söz konusu çalışmalar tekmile, şerh, hâşiye ve ta'liklerden meydana gelmektedir. Bunlardan biri de 'Alî el-Eşnevî'nin *el- 'İzzî fi't-tasrîf'e* yaptığı *Tekmiletu'z-Zencânî* adlı eseridir. Bu çalışmada, ilim adamlarının dikkatini çeken ve farklı ilim dallarında önemli eserler kaleme alan 'Alî el-Eşnevî'nin dil ve üslup açısından diğer 'İzzî şerhlerinden farklı olan söz konusu eseri ele alınacaktır.

1. Zencânî'nin Hayatı

Tam adı, Ebu'l-Meâlî 'İzzuddîn 'Abdulvehhâb b. İbrâhîm b. 'Abdilvehhâb ez-Zencânî'dir (ö. 660/1262 [?]). Zencânî; sarf, nahiv, lügat, meânî ve beyân ilimlerinde eserler kaleme almıştır.¹² Tefsir, kırâat, fıkıh ve astronomi gibi alanlarda da bilgi sahibi olan Zencânî, Musul'da bulunan edip ve dil âlimi olan Şemseddîn İbnu'l-Habbâz el-Mevsılî'den (ö. 639/1212) ders almıştır. Daha sonra ilim tahsili için Horasan bölgesini dolaşarak Buhârâ'ya gitmiş ve oradan tekrar Tebriz'e geri dönmüştür.¹³

⁸ M. Nihad Çetin, Arap, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, 3/296.

⁹ Sîbeveyh, sarf ilmi için şu başlığı vermektedir: *باب ما بنت العرب من الأسماء والصفات والأفعال غير المعتلة والمعتلة وما قيس من المعتل الذي لا يتكلمون به ولم يجي في كلامهم إلا نظيره من غير بابه، وهو الذي يسميه النحويون التصريف*. Ebu'l-Bîşr 'Amr b. 'Usmân b. Kanber el-Hârisî es-Sîbeveyh, *el-Kitâb*, (thk. 'Abdusslâm Muhammed Hârûn), Mektebetu'l-Hâncî, Kaihre, 1988, 4/242.

¹⁰ İbn Mâlik, ilgili konuyu *التصريف* başlığı altında işlemektedir. Ebû 'Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. 'Abdillâh İbn Mâlik, et-Tâî, *Elfiyyetu İbn Mâlik*, Dâru't-Ta'âvûn, b.y., ts., s. 48.

¹¹ Sarf ilmi ve bu alanda yazılan eserler hakkında bilgi almak için bk. Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fi mevzû'ati'l-'ulûm*, 1/196, 1/131-137.

¹² Bk. Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, Mektebetu'l-'Asriyye, Lübnan, ts., 2/122; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min el-'Arab ve'l-mustarebin ve'l-musteşrikîn*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 2002, 4/179.

¹³ Ömer Rıdâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin terâcim musannifi'l-kutubi'l-'arabiyye*, Muessesetu'r-Risâle, Dımaşk, 1957, 3/849; Muhammed Bâkır b. Zeynilâbidîn b. Ca'fer el-Müsevî el-Hânsârî,

Zencânî’nin yazdığı kitaplar arasında hacimce küçük ancak kapsadığı kaide ve kurallar açısından büyük bir öneme sahip olan ‘İzzî adlı risâle de bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 52 sayfadan oluşan bu eser, yazıldığı günden bu yana dikkatleri üzerine çekmiştir.¹⁴ Dilciler tarafından büyük bir ilgi gören söz konusu eser üzerine yaklaşık olarak altmış küsur şerh, hâşiye, tekmile ve ta’likât yazılmıştır.¹⁵

2. ‘Alî el-Eşnevî’nin Hayatı

Eserlerinin çoğunun mukaddimesinde ve bazı eserlerinin ferağ kayıtlarında adı ‘Alî b. eş-Şeyh Hâmid el-Eşnevî/eş-Şeyhânî şeklinde geçmektedir.¹⁶ Eşnevî’nin biyografisini ele alan kaynaklarda doğum yeri ile ilgili herhangi bir malumat bulunmamaktadır.¹⁷ Ancak Eşnevî nisbesiyle anılması Eşnevî’de doğmuş olma ihtimalini güçlendirmektedir.¹⁸ Nitekim o, daha çok “el-Eşnevî” ve “eş-Şeyhânî” lakaplarıyla meşhur olmuştur. Önemli Şafî’î âlimlerinden olan el-Eşnevî medrese sıra kitaplarının¹⁹ hepsini babasının yanında okumuştur. Bu sebeple babası Şeyh Hâmid Eşnevî’nin onun ilk ve tek hocası olduğu söylenebilir. Medrese eğitimini babasının yanında bitirdikten sonra kendisinden icazet almıştır.²⁰

Ravdât’ul-cennât fî ahvâli’l-‘ulemâi ve’s-sâdât, (thk. Esedullâh İsmâiliyyân), Mektebetu İsmâiliyyân, Tahran, 1392, 5/173.

¹⁴ Zencânî’nin ‘İzzî isimli eseri için Mektebetu’l-hanefiyye, İstanbul ts., isimli nüshayı (1–52) esas aldık.

¹⁵ ‘İzzî’nin şarihleri arasında Sa’deddîn et-Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Curcânî (ö. 816/1413), ‘Alî el-Kârî (ö. 1014/1605), Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570) ve ‘Alî el-Eşnevî sayılabilir. Bk. ‘İzzuddîn ez-Zencânî, *et-Tasrifu’l-‘izzî*, (thk. Enver ed-Dâğistânî), Dâru’l-Minhâc, Cidde, 2007, s. 49; Mahmut Tekin, “‘Alî el-Kârî ve Tasrifu’z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme Aldığı Şerhi”, *Artuklu Akademi İslami İlimler Dergisi*, (Aralık 2020), c. 7, sayı: 2, s. 339-340.

¹⁶ ‘Alî b. eş-Şeyh Hâmid el-Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, Hâşimî Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 14;

‘Alî el-Eşnevî, *Tafsîlu’l-Curcânî*, Seyda Yayınevi, Diyarbakır, 2019, s. 1.

¹⁷ Bk. Tahîr Molla Abdullâh el-Bahrakî, *Hayâtu’l-emcâd mine’l-‘ulemâi’l-Ekrâd*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2015, 2/290.

¹⁸ Osmân Muhammed Ğarîb, “Risâle fî talâki’l-Ekrâd”, *Toplumsal ve Beşeri İlimler Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, cilt: 1, sayı: 2, s. 5; Mahmut Tekin, “‘Alî el-Eşnevî İle Yûnus el-Erkâtî’nin Terkîb adlı eserlerinin mukayesesi”, 2021, *Turkish Studies - Religion*, cilt: 16, sayı: 1, s. 106.

¹⁹ Şark medreselerinde okutulan kitaplara “sıra ders kitapları” denilmektedir. Bu eserler hakkında detaylı bilgi almak için bk. Yahya Suzan, “Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler” *Bingöl: Uluslararası Sempozyum* (2012), 601-613; Uğur Erman, “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1 (Ağustos 2016), c. 3, sayı: 1, s. 135-172.

²⁰ Ğarîb, *Risâle fî talâki’l-Ekrâd*, s. 8; Tekin, “‘Alî el-Eşnevî İle Yûnus el-Erkâtî’nin Terkîb adlı eserlerinin mukayesesi”, s. 106.

Aynı zamanda usta bir hattat olan Eşnevî, Kur'ân ve İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) *Tuhfetu'l-muhtâc* isimli eserini kendi hattıyla istinsâh etmiştir.²¹ Âlim, âbid ve zâhid gibi vasıflarla bilinen Eşnevî'nin keramet sahibi olduğuna pek çok âlim şahitlik etmiştir.²²

Eşnevî; ilim, tadrîsât ve Müslümanlara hizmetle geçirdiği bereketli bir ömürden sonra Irak'a bağlı Hardân köyünde (ö. 1152/1739) tarihinde vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.²³

Müellif, İslâm dünyasında daha çok Nahiv, sarf, fıkıh ve vadı' gibi alanlarda çalışmalarını sürdürerek değerli eserler telif etmiştir. Arap dili alanında yazmış olduğu *Tekmiletu'z-Zencânî* isimli eseriyle ilim ehli tarafından büyük bir teveccüh görmüştür.²⁴

3. Eserin Adı ve el-Eşnevî'ye Aidiyeti

'Alî el-Eşnevî'ye ait olan *Tekmiletu'z-zencânî*, Zencânî'nin sarf ilmi alanında yazmış olduğu *İzzî* adlı eserinin tamamlayıcısı mahiyetindedir. Eser, Kral Faysal Kütüphanesinin 06827 numaralı kayıtlarında mevcuttur. Yetmiş iki varaktan oluşan söz konusu eserin ilk baskısı, 1935 yılında Mısır'da Dâru's-Se'ade tarafından yapılmıştır. Söz konusu eser, daha sonraları pek çok yayınevi tarafından defalarca basılmıştır.²⁵ Eşnevî, kitabının ismini açık bir şekilde *Tafsîlu'l-Curcânî* adlı eserinin mukaddimesinde "*Tekmiletu'z-Zencânî*" şeklinde kaydetmektedir.²⁶ Buna rağmen eser, medreselerde bu isimle değil de "*Tasrîfu Molla 'Alî*" adıyla şöhret bulmuştur. Aynı zamanda eserin yapılan bütün baskıları da medrese çevrelerindeki meşhur isimle basılmıştır.

Tekmiletu'z-Zencânî'nin tam olarak ne zaman telif edildiği ve hangi vakitte istinsah edildiği hususunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak söz konusu eserin Eşnevî'ye aidiyeti hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Zira yukarıda da belirtildiği gibi bizzat Eşnevî, *Tafsîlu'l-Curcânî* adlı eserinin mukaddimesinde böyle bir eserin varlığından söz etmektedir.²⁷ Ayrıca

²¹ el-Eşnevî, *Tasrîfu'l-'Allâme*, (Neşredenin mukaddimesi) s. 6; Ğarîb, *Risâle fî talâki'l-Ekrâd*, s. 8.

²² Kâdî Muhammed Huderî, *Târîhu meşâhîri cihâni İslâm*, Huseyin Yayınevi, İran, 1388, s. 8.

²³ Huderî, *Târîhu meşâhîri cihâni İslâm*, s. 8.

²⁴ Ğarîb, *Risâle fî talâki'l-Ekrâd*, s. 8.

²⁵ Ğarîb, *Risâle fî talâki'l-Ekrâd*, s. 8.

²⁶ el-Eşnevî, *Tafsîlu'l-Curcânî*, s. 1.

²⁷ Eşnevî, *Tafsîlu'l-Curcânî*, s. 1.

Tekmiletu’z-Zencânî’ye hâşiye yazmış olan ‘Alî el-Kızılcı²⁸ (ö. 1296/1878) ve İbnu’l-Karadâğî²⁹ (ö. 1355/1936) gibi âlimler de eseri açık bir şekilde Eşnevî’ye nispet etmektedirler.

4. Yazılış Nedeni

Müellifleri tarafından kaleme alınan her eser, belli bir amaç gözetilerek telif edilmiştir. Daha önce konuyla ilgili herhangi bir eserin yazılmamış olması, kaleme alınmış eserlerin yetersiz kalması ve ahiret için azık olması bu tür nedenler arasında sayılabilir. Kimi yazarlar eserlerini telif ederlerken yukarıda verilen nedenleri eserlerinin mukaddimesinde belirtmezlerken kimi yazarlar ise eserlerini hangi amaç çerçevesinde ele aldıklarını açık bir şekilde zikretmektedirler.

Bazı yazarlar gibi Eşnevî de *Tekmiletu’z-Zencânî* isimli eserinde eserini hangi amaçla kaleme aldığını açıklayarak şu cümleleri ifade etmektedir: “*Zencânî’nin Tasrîf’i, hem tertip hem de (Arapçaya) yeni başlayan öğrencilere uygunluk açısından sarf ilmine dair yazılmış en iyi muhtasar eserlerdendir. Ancak onlara (eğitime yeni başlayan öğrencilere) lazım olan her şeyi yerine getirmediklerinden ve ihtiyaçlarını karşılayamadığından ‘İzzî’nin faydalarını tamamlayacak, incilerini kapsayacak bazı cümleler eklemek istedim. Bununla birlikte (Zencânî’nin) bazı ibarelerini daha iyisiyle ve sınırlı (dar kapsamlı) kelimelerini daha kapsayıcı kelimelerle değiştirdim. (Tüm bunları yaparken) Kendisinden yardım dilenenin en hayırlısı olandan (Yüce Allah’tan) yardım diliyorum. Hikmet sahibi ve cömert olan Allah’tan bolluk ve bereket diliyorum. Zira o, ihsan ve fazilet sahibidir.*”³⁰

5. Önemi

Yaşadığı dönemin önde gelen âlimlerinden biri olan Zencânî’nin sarfa dair kaleme aldığı *‘İzzî* adlı eseri, yüzlerce yıldır başta Anadolu’da olmak üzere dünyanın diğer yerlerinde bulunan medrese öğrencilerine sıra ders kitabı olarak okutulup ezberletilmektedir. Sarf ilminin en temel kaynaklarından biri olan bu eser, öğrencilerin alanla ilgili ilk müracaat ettiği kitaplardan birisi haline gelmiştir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi Zencânî’nin *‘İzzî* isimli eseri

²⁸ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 11; Hamit Salıhoğlu, *Abdulkarim el-Muderris ve Mevâhibu’r-Rahmân Adlı Eserinin Nahiv Açısından İncelenmesi*, Seyda Kitabevi, Diyarbakır, 2018, s. 34-36.

²⁹ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 11.

³⁰ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 15-19.

okuyuculara birçok alanda fayda sağlamakla birlikte öğrencilerin bütün ihtiyaçlarını karşılayamamış ve onlara gerekli olan bilgileri bir bütünlük içerisinde ihtiva edememiştir.

Eser üzerine yaklaşık olarak altmış küsur şerh, hâşiye ve ta'likâtın yazılması söz konusu eserden yeterli derecede istifade edilememesinden ileri gelmektedir.³¹ Bu eser üzerine çalışma yapan dilcilerden biri de Eşnevî'dir. O söz konusu eserin eksik gördüğü yerlerini tamamlamak ve bazı konularda yetersiz kalan kısımlara ışık tutarak eserden daha iyi bir şekilde yararlanılmasını sağlamak adına *Tekmiletu'z-Zencânî* adında bir risâle kaleme almıştır.

Eşnevî'nin eseri yazılmadan önce *'İzzî'*ye yapılan şerhlerin en meşhur olanı, Teftâzanî (ö.792/1390) ve Seyyid Şerîf el-Curcânî (ö. 816/1413) tarafından kaleme alınan eserler idi.³² Ancak Eşnevî'nin bu şerhi yazıldığı günden bu yana âlimlerin ilgisini çekmiş ve Zencânî'nin *'İzzî'* isimli eseri gibi şerh, hâşiye ve ta'likât olmak üzere pek çok çalışmaya konu olmuştur. İlim erbabı tarafından büyük bir ilgi gören Eşnevî'nin *Tekmiletu'z-Zencânî* isimli eseri kısa bir süre içinde kendisinden önce kaleme alınan diğer *'İzzî'* şerhleri gibi büyük bir şöhret kazanmıştır. Eşnevî'nin eserinin kısa bir süre zarfında *'İzzî'*ye yazılan diğer şerhler seviyesine gelmesine müellifin eserinde kullanmış olduğu üslubun kaynaklık ettiği görülmektedir.

Müellif, ilgili konuyu tafsilatlı bir şekilde ele almak yerine mudakkik âlimler gibi daha çok özlü ifadeler kullandığından eseri söz konusu şarihlerin eserlerine nazaran daha ağır bir dille ele alınmıştır. Böylelikle bu eserin Abdulgafûr el-Lârî (ö. 912/1504) ve Ebû Talip el-Mirzâ (ö. 1237/1822) tarafından kaleme alınan hâşiyelerle benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. *Tekmiletu'z-Zencânî*; İran, Irak ve Türkiye'nin bazı medreselerinde halen sıra ders kitabı olarak okutulmaktadır.

6. Metodu

Eşnevî de eserine diğer birçok İslâm âlimi gibi besmele, hamdele ve salvele'yi içeren bir mukaddime ile giriş yapmaktadır.³³ Daha sonra *Tekmiletu'z-Zencânî* isimli eserini kaleme alma nedenine değinmektedir.³⁴ Eşnevî'nin eserinde izlediği metodun ana hatları şu ifadelerle özetlenebilir:

³¹ Zencânî, *et-Tasrifu'l-'izzî*, s. 12-21.

³² Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzû'âtî'l-'ulûm*, 1/136-137.

³³ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 11-13.

³⁴ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 14-19.

‘İzzî’ye Yapılan Şerhler Bağlamında ‘Alî El-Eşnevî’nin ‘İzzî Tekmilisi

1. Eşnevî, konuları ele alırken çoğunlukla naklettiği görüşlerin sahiplerini zikretmeyerek ³⁵قيل ve Kimi yerde ise ³⁷gibi ifadeleri kullanmaktadır. ³⁶قال بعضهم Sibeveyh,³⁸ (ö. 180/796) Kutrub³⁹ (ö. 210/825) ve İbnu'l-Hâcib⁴⁰ (ö. 646/1248) gibi dil bilginlerinin isimlerini açık bir şekilde zikretmektedir.

2. Eşnevî; *Şâfiye*⁴¹ ve *Merâh*⁴² gibi sarf ilmine dair kaleme alınmış meşhur eserlerden büyük ölçüde yararlanmaktadır.

3. Eserde bazı önemli konuları belirtmek ve muhatabın dikkatini çekmek için gerekli görüldüğü yerlerde “تنبيه (uyarı)”⁴³ ve gibi ifadeler ⁴⁴علم kullanılmaktadır.

4. Eşnevî, Zencânî’nin kelimelerini izah ederken gerekli gördüğü yerlerde birden fazla görüşü ileri sürmektedir. Örneğin ‘İzzî’de geçen مستقبل terimini şerh ederken القياس الكسر، والقياس بفتح الباء، و القياس الكسر şeklinde bir açıklama yaparak konu ile ilgili âlimler arasında meydana gelen ihtilaflara işaret etmektedir.⁴⁵

5. Eşnevî, eserinde herhangi bir konuda açıklama yapmak istediğinde uzun ibareler yerine özlü ibareleri tercih etmektedir. O, müellifin العلم أن التصريف في اللغة ibaresini yalınca لا اسم لها şeklinde bir cümle ile açıklamaya tabi tutmaktadır. Eşnevî, bu açıklamayla birlikte التصريف kelimesinin bazen özel bir uygulamanın bazen de özel bir ilim anlamına geldiğine temas etmektedir. Buradaki التصريف’den kasıt sarf ilmi değil de belli bir uygulama olan emsile-i muhtelif sığalarının türetilmesidir.⁴⁶

6. Eşnevî, tercih ettiği görüşleri çoğunlukla الفصيح⁴⁹, أصح⁴⁸, الظاهر⁴⁷ gibi terimlerle desteklemektedir.

³⁵ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 60, 63, 99, 160.

³⁶ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 54,89.

³⁷ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 14–19.

³⁸ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 173.

³⁹ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 81.

⁴⁰ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 67, 192.

⁴¹ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 84, 127.

⁴² Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 119, 138.

⁴³ Örnek için bk. Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 196.

⁴⁴ Örnek için bk. Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 24, 77, 142, 156.

⁴⁵ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 85.

⁴⁶ Karadâği, *Hâşiyetu'l-'allâmeti'l-Karadâği*, s. 20.

⁴⁷ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 124.

⁴⁸ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 171.

⁴⁹ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 41.

7. Eşnevî, doğru olmayan görüşleri ليس بوجيه⁵¹veya 50 إجحاف gibi ifadelerle belirterek üstü kapalı bir şekilde itirazlarda bulunmaktadır.

8. Eşnevî, dilciler tarafından tenkit edilen meseleleri zikrettikten sonra bunlar için çıkış yolları aramakta ve daha çok şekilde bir ifadeye ويمكن أن يقال⁵².. başvurarak söz konusu meselelere çözümler üretmeye çalışmaktadır.

7. Zencânî'nin Eksik Bıraktığı Bilgilerin Giderilmesi

Eşnevî'nin eksik gördüğü konular, yalnız başına bir çalışma konusu olabilir. Zira onun eseri bir tekmile olduğu gibi aynı şekilde bir şerh niteliğini de taşımaktadır. Zencânî'nin eseri ise talebelerin sarf ilminin temel konularını öğrenmeleri için hazırlanan bir metindir. Bu sebeple bu başlık altında yalnızca Zencânî'nin sarf ilmi sahasında eksik bıraktığı bir takım bilgiler örnekler eşliğinde izah edilecektir.⁵³

Eşnevî, sulasî mücerredin altıncı babı olan حسب يحسب kalıbını işledikten sonra bu babın daha çok mu'tell olgusunun misâl bölümünde meydana geldiğini söylemektedir.⁵⁴ Ayrıca شهد gibi sulasî mücerredin dördüncü babının vezninde gelen bir kelimenin aynu'l-fiilin (orta harfi) boğaz harflerinden biri olması durumunda dört farklı şekilde okunabileceğini zikretmektedir.⁵⁵

Zencânî, bir harf ilaveli sulasî mücerred mezîdun fihinin فائل babının yalnızca مقاتلة ve قتالا masdarlarını zikretmektedir.⁵⁶ Eşnevî, yukarıda geçen iki masdarın çokça kullanıldığını izah ettikten sonra bazı dilciler tarafından masdarının قيتالا şeklinde de gelebileceğini belirtmektedir.⁵⁷

Zencânî, geçişsiz bir fiilin geçişli bir fiile dönüştürülebilmesinin harfi cerlerle birlikte kullanılmasının yanı sıra افعال ve تفعيل bablarına nakledilmesiyle mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Ancak Eşnevî'nin bunlara ek olarak

⁵⁰ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 154.

⁵¹ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 67.

⁵² Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 193.

⁵³ Eşnevî, özellikle masdar konusunda önemli bilgiler vermektedir. Bk. Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 36–46.

⁵⁴ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 42.

⁵⁵ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 43. Yukarıda bahsi geçen farklı şekiller Karadâğî tarafından şu cümlelerle beyân edilmektedir: Birincisi ilk harfi meftûh, orta harfi meksûr, ikincisi ilk harfi meftûh orta harfi sâkin (harekesiz), üçüncüsü ilk ve orta harfin ikisi de meksûr, dördüncüsü de ilk harfi meksûr orta harfi ise sâkindir. Karadâğî, *Hâşiyetu'l-'allâmeti'l-Karadâğî*, s. 43.

⁵⁶ Zencânî, *et-Tasrifu'l-'izzî*, s. 127.

⁵⁷ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 54.

مفاعلة ve استفعال kalıplarının da aynı görevi üstlendiğini açık bir şekilde söylediği görülmektedir.⁵⁸

8. Zencânî’nin İbarelerinde Değişiklikler Yaratması

Eşnevî, eserinin mukaddimesinde de belirttiği gibi Zencânî’nin ibaresinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için bir takım değişiklikler yapmıştır. Örneğin o, Zencânî’nin وفي اصطلاع أهل هذه الصناعة وفي الصناعة ibaresini okuyucuya sunmaktadır.⁵⁹

Eşnevî’nin bazen belli bir görüşü desteklemek için de Zencânî’nin ibarelerinde değişiklikler meydana getirdiği göze çarpmaktadır. Örneğin ‘İzzî’nin orijinal ibaresi تحويل الأصل الواحد şeklinde iken Basralıların görüşünü desteklediğini yansıtmak için تحويل مصدر olarak değiştirmiştir.⁶⁰ Zira Kûfeli dilcilerin benimsediği görüşe göre kelimenin asıl kaynağı fiildir. Basralılara göre ise tüm kelimeler masdardan türetilmiştir.⁶¹

Bazen de Eşnevî, Zencânî’nin zikrettiği bilgileri hiçbir şekilde ele almamaktadır. Örneğin Zencânî, mizân ve mevzûn ilişkilerinden bahsederken فان كان ما ضيه على فعل بكسر العين فمضارعه يجيئ على يفعل بفتح العين، نحو علم يعلم، إلا ما شذ نحو ... şeklinde bir ifade kullanmaktadır.⁶² Ancak Eşnevî, وأخواته مثل ومق يمق وورث يرث cümlesini tekmlisinde ele almamaktadır.⁶³

9. Dilcilere İtirazları

Eşnevî’nin eserinde sarf âlimlerinden aktararak ele aldığı bütün görüşlere katılmadığı bilakis onları en ince ayrıntısına kadar ele alarak sorguladığı ve teslimiyetçi bir tavır takınmadığı gözlemlenmektedir. Kendisi İbnu’l-Hâcib’in وَتَفَاعَلٌ ve وَتَفَاعَلٌ bablarının ‘تدحرج’ye mülhak olduğunu söyledikten sonra bunun doğru olmadığını belirtmektedir. Zira bir kelimeye ilhak için eklenen harflerin yalnızca vezin görevini üstlendiğini ve ilgili kelimeye farklı bir anlam katmadığını

⁵⁸ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 72.

⁵⁹ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, 20.

⁶⁰ Nitekim Basralılar ismin, Kûfeliler ise fiilin asıl olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Ancak Zencânî’nin yukarıda geçen ibaresinden de anlaşılacağı üzere onun her iki dil ekolüne karşı eşit davranarak hiçbirini diğerine tercih etmediği müşâhede edilmektedir. Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 21; Şeyh Ömer b. Şeyh Muhammed el-Karadâğî, *Hâşiyetu’l-‘allâmeti’l-karadâğî*, Hâşimî Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 21.

⁶¹ Bk. Ahmed b. ‘Alî b. Mes‘ûd, *Merâhu’l-ervâh*, el-Mektebetu’l-Hanifiyye, İstanbul, ts., 7-7.

⁶² Zencânî, *et-Tasrifu’l-‘izzî*, s. 126.

⁶³ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 41-42.

zikretmektedir. Ancak تَفَاعَلَ ve تَفَعَّلَ sözcüklerinde ziyade olunan harflerin vezinle birlikte belli bir manayı da ifade ettiğini dillendirmektedir.⁶⁴

Eşnevî, bazen de hiçbir dilcinin ismini sarahaten vermeden قيل şeklinde bir ifadenin kullanımına başvurarak ele alınan görüşün zayıf olduğuna işaret etmektedir. Muzari fiil konusunda İbnu'l-Hâcib'in المضارع بزيادة حرف المضارعة قيل: المضارع بزيادة حرف المضارعة ile başlayarak vermiş olduğu tanıma itirazda bulunmaktadır. Zira müellifin kanaatine göre İbnu'l-Hâcib'in tarifinde devir (kısır döngü) şüphesi bulunmaktadır. Yani hem tanımda hem de tanımlananda birinin anlaşılmasının diğerinin anlaşılmasına bağlı olan bir kavramın varlığı söz konusudur. Böyle bir yaklaşım, tanımlarda meydana gelmemesi gereken kısır döngüyü gerektirmektedir. Nitekim المضارع kelimesi, hem tanıtılarda (شَعْرَفَ) hem de tanıtanda (تَعْرِيفَ) geçtiğinden birinin tanımı diğerine dayanmaktadır.

Bazı dilbilimciler, bu gibi durumlara şöyle cevap vermektedirler: Birinci المضارع ile ikincisi aynı durumu ifade etmemekte bilakis her ikisi de farklı anlamlara gelmektedir. Zira tanımda geçen birinci المضارع lugâvî, ikincisi ise istilahî anlamda kullanılmıştır.⁶⁶

10. Muhtemel Sorulara Verdiği Cevaplar

Eşnevî'nin açıklanmaya muhtaç yerleri ve muhtemel gizli soruları izah edebilmek için bazenوأما şeklinde başlayan bir cümle ile cevaba yöneldiği tespit edilmiştir. O, mazi rubâî mücerredin neden yalnızca فَعَّلَ kalıbında geldiğini şu cümlelerle ifade etmektedir: “Zira mazi fiillerin başı ve sonu yalnızca meftûh olarak gelebilmektedir. Eğer rubâî mücerredin birinci lâmu sâkin olmuş olsaydı fail konumunda olan muttasıl zamirler fiile bittiğinde iltikâ-i sâkineyn meydana gelirdi. Dört harekenin art arda meydana gelmemesi için aynu'l-fiil sâkin kılınmıştır”.⁶⁷ Eşnevî, burada kendisine yöneltebileceğini düşündüğü muhtemel bir soruyu cevaplamak için. أما وغلابط فحذف الألف وثركا على حالهما، فليس التوالي أصلا. ...فالأصل جنادل وغلابط...فالأصل جنادل şeklinde bir ifade kullanmaktadır.⁶⁸

Herhangi bir kişi, Eşnevî'nin yukarıda geçen ibaresine dayanarak Arap kelimelerinde dört harekenin art arda gelmesinin doğru olmadığı çıkarımında bulunabilir. Zira جَدَلٌ ve غَلِبٌ gibi kelimelerde Eşnevî'nin vermiş olduğu ifadeye

⁶⁴ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 67.

⁶⁵ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 82-83.

⁶⁶ Bk. Karadâğî, *Hâşiyetu'l-'allâmeti'l-Karadâğî*, s. 82-83.

⁶⁷ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 47-48.

⁶⁸ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 47-48.

ters düşecek şekilde art arda mezkûr dört hareketin mevcudiyeti zihinlerde soru işareti bırakabilmektedir. Eşnevî, söz konusu muhtemel soruya cevaben kelimelerin aslında birer elif olduğunu art arda dört hareketin var olmadığını ve onların جنادل ve غلابط şeklinde olduğunu söylemektedir.

Eşnevî, belli bir zamana işaret eden edatları barındırmayan müzari fiilin hem şimdiki zaman hem de gelecek zaman için kullanılabileceğini dillendirmektedir. Ancak müzari fiilin başına س veya سوف ekleri dâhil edildiğinde gelecek zamana, ل eklendiğinde ise şimdiki zamana tahsis edildiğini söylemektedir. Yukarıda geçen bilgilere göre , س سوف ile ل edatlarının birlikte kullanılması doğru değildir. Zira birisi şimdiki zaman diğerleri ise gelecek zaman için kullanılmaktadır. Ancak belâgatın en zirvesinde yer alan Kur’ân’da وَأَسْوَفُ “Pek yakında Rabbin sana verecek”⁶⁹ ayetinde ilgili harfler bir arada toplanmıştır. Hiç şüphesiz ortaya böyle bir tablonun çıkarılması okuyucuların zihinlerinde bir takım soru işaretleri yaratmaktadır. Eşnevî de bu tür kafa karıştırıcı muhtemel sorulara şöyle özlü bir cevap vermektedir: “وَأَسْوَفُ يُعْطِيكَ رَبُّكَ” ayetinde bulunan ل yalnızca tekîd içindir. Basralı dilcilere göre ise söz konusu edat bütün durumlarda tekîd için kullanılmaktadır”⁷⁰.

11. ‘İzzî’nin Diğer Şerhleriyle Mukayesesi

Yukarıda da değinildiği gibi Eşnevî’nin *Tekmiletu’z-Zencânî* adlı eseri ile diğer ‘İzzî şerhleri arasında göze çarpan bazı farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu farklılıkların genellikle izlemiş olduğu üsluptan ve eserin muhtevassından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Diğer ‘İzzî şarihlerinden farklı olarak eserinde sülâsî mücerredin masdar vezinleri hakkında geniş açıklamalar yapan Eşnevî, sülâsî mücerredin semâ’î olan otuz dört masdar veznini dile getirmektedir.⁷¹ Bununla beraber sülâsî mücerredin hangi babın masdarının hangi vezne gelebileceğini de önemli kaidelerle izah etmektedir.⁷² Eşnevî, söz konusu bilgileri İbnu’l-Hâcib’in *Şâfiye* isimli eserinden ve onun şerhlerinden alıntı yaptığı halde hiçbir şekilde kaynak belirtmemiştir.⁷³ Ancak bu hususun Eşnevî’ye özgü olmadığı klasik müelliflerin birçoğunun alıntılar noktasında aynı tavrı takındığı ifade edilebilir.

⁶⁹ ed-Duhâ, 93/5.

⁷⁰ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 85.

⁷¹ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 32–34.

⁷² Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 36–46.

⁷³ Ebu’l-Mekârim Fahrüddin Ahmed b. Tâceddin Çârperdî, *Şerhu’l-Çârperdî ‘ale’ş-Şâfiye fi’s-sarf*, (thk. ‘Alî Kemâl), Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, Beyrut, 2014, s. 75-82.

Eşnevî, Zencânî'nin eserini şerh ederken genellikle konularını örnekler eşliğinde veciz bir şekilde gereksiz bilgi ve açıklamalardan uzak durarak izah etmektedir. Ancak Eşnevî'nin söz konusu veciz ifadeleri, bazen kapalı kelime ve cümlelerin meydana gelmesine de neden olabilmektedir. Bu sebeple eserin önemli bir kısmının, daha önce yazılmış şerh ve hâşiyelere müracaat edilmeden okunmasının öğrenciler açısından sıkıntı yaratabileceği söylenebilir.

İbnu'l-Karadâğî olarak meşhur olan Şeyh Ömer'in (ö. 1355/1936) hâşiyesi ve Halil es-Sencâvî'nin (ö. 1406/1936) şerhi, eserden gerçek anlamda istifade edebilmek için müracaat edilmesi gereken ilk kaynaklar arasında sayılabilir. Zira İbnu'l-Karadâğî tarafından telif edilen hâşiye, Eşnevî'nin bütün ibarelerini olmasa da gerekli gördüğü bir takım kapalı ibarelerini güzel bir üslupla açıklamakta ve konu ile ilgili zihinlerde oluşabilecek sorulara ikna edici cevaplar vermektedir. Sencâvî'nin eseri ise bir şerh mahiyetinde olduğu için Eşnevî'nin bütün ibarelerini kelime kelime tafsilatlı bir şekilde ve anlaşılabilir bir dille izah etmektedir.

12. Sarf Konularına Giriş

Arap dili ve belâgatı alanında geniş çaplı bilgilere sahip olan Eşnevî'nin söz konusu alanla ilgili sahip olduğu bilgi ve birikimini kaleme aldığı *Tekmiletu'z-Zencânî* adlı eserinde birleştirilerek ortaya koyduğu görülmektedir. Eşnevî'nin *Tekmiletu'z-Zencânî* adlı eseri, sarf ilmine dair kaleme alınmış olup üslup açısından olmasa da içerik bakımından diğer 'İzzî şerhleri ile benzerlik göstermektedir. O, Zencânî'nin eserinde gördüğü bir takım eksik konuları tamamlamaktadır. Eşnevî, eserde ele aldığı konuların iyi anlaşılabilmesi için klasik eserlerde olduğu gibi bazen sade ve basit örnekleri kullanmaktadır. Kimi zaman ise söz konusu terimleri izah etmek için âyet,⁷⁴ hadis⁷⁵ ve şiirleri⁷⁶ şahid olarak kullanmaktadır.

Eşnevî'nin *Tekmiletu'z-Zencânî* isimli eseri ile Zencânî'nin 'İzzî isimli eserinde ele alınan ana konular aynıdır. Eşnevî, eserine bir mukaddimeyle başladıktan sonra konuyu telif sebebine getirmektedir.⁷⁷ O, sarf ilminin tanımına muteakib isimlerin ve fiillerin asıl harflerinin minimum ve maksimum sayıları hakkında bilgi vermektedir.⁷⁸ Fiili; sülâsî, rubâî, mucerred ve mezîd açısından

⁷⁴ Örnek için bk. Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 85, 93, 100.

⁷⁵ Örnek için bk. Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 105.

⁷⁶ Örnek için bk. Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 90.

⁷⁷ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 11–19.

⁷⁸ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 24–25.

taksim eden Eşnevî, ardından mîzân-mevzûn ilişkisi ve kalb-i mekân’dan bahsetmektedir.⁷⁹

Eşnevî, sülâsî mücerredin masdarının semâî olması sebebiyle onun otuz dört vezninin tamamını zikretmektedir.⁸⁰ Sülâsî mücerredin hangi babın masdarının hangi vezne geldiği bazı önemli kaideler eşliğinde zikredildikten sonra⁸¹ sülâsî mücerredin altı bâbı, sulasî mezîdun fih olan on dört babı, rubâ‘î mücerredin bir babı ve rubâ‘î mezîdun fihin üç bâbı da ele alınarak konu son bulmaktadır.⁸²

Eşnevî; müteaddî/geçişli ve lâzım/geçişsiz fiillerin taksiminin ardından onun mazî, muzârî ve emir şeklinde zaman açısından tahlilini yapmaktadır.⁸³ Daha sonra o; fiilin nefiy, cezm, nasb edatları ve tekîd nûnları ile birlikte gelme durumunu izah ettikten sonra iftial babına özel bazı durumlardan da bahsetmektedir.⁸⁴ Son olarak ism-i fâil, ism-i mefûl, muzaaf, idğâm, mu‘tell, mehmûz, ism-i zaman, ism-i mekân ve ism-i âlet gibi konulara da yer vererek eserini tamamlamaktadır.⁸⁵

13. Kaynakları

Bir müellifin eserinden en iyi şekilde yararlanabilmenin ilk şartı onun kaynaklarını detaylı bir şekilde bilmektir. Nitekim müellifler, kaynaklarla okuyucu arasında köprü görevi görmektedir. Eşnevî, *Tekmiletu’z-Zencânî* isimli eserini kaleme alırken kendisinden önceki dönemlerde yaşamış âlimlerden alanla ilgili büyük ölçüde istifade etmektedir. Hiç şüphesiz bu kaynakların başında Kur’ân, hadis ve şiir gelmektedir. Bunları, sarf ilmine dair kaleme alınmış bazı önemli eserler takip etmektedir. Sîbeveyh (ö. 180/796),⁸⁶ Yûnus (ö. 182/798),⁸⁷ Kutrub (ö. 210/825),⁸⁸ Ahfeş (ö. 215/830),⁸⁹ İbnu’l-Hâcib (ö. 646/1248),⁹⁰ Ebu’l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf Çârperdî (ö.746/1346),⁹¹

⁷⁹ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 25–31.

⁸⁰ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 32–34.

⁸¹ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 36–46.

⁸² Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 34–34.

⁸³ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 70–88.

⁸⁴ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 89–115.

⁸⁵ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 116–235.

⁸⁶ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 166, 233.

⁸⁷ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 107.

⁸⁸ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 81.

⁸⁹ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 166.

⁹⁰ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 67, 127, 192.

⁹¹ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 133.

Sa‘duddîn Me‘sûd b. ‘Abdillâh et-Teftazânî (ö. 792/1398)⁹² ve Merâh sahibi Ahmed b. Alî b. Mes‘ûd (ö. ?/?)⁹³ gibi alanında yetkin âlimler Eşnevî’nin kaynakları arasında yer almaktadır.

14. Şahitleri

Eşnevî de selefleri gibi Kur’ân ayetleri başta olmak üzere hadis ve şiiirlerle istişhâd etmektedir. Zencânî, söz konusu eserinde sadece altı âyetle istişhâd ederken Eşnevî ise on dört âyet,⁹⁴ bir hadis⁹⁵ ve sekiz şiiirle⁹⁶ istişhâd etmektedir.⁹⁷ Eşnevî’nin kullanmış olduğu şâhidlerin bir kısmı kendisinden önce ‘İzzî’ye şerh yazan Teftazânî’nin aynı konularda istişhâd ettiği örneklerden meydana gelmektedir. Konuyla ilgili ayetleri şâhid olarak kullanırken genel olarak sadece ayetin istişhâd ettiği kısmını zikretmektedir. Bu husus Eşnevî ve ondan önceki dönemlerde yaşamış dilciler arasında yaygın olarak başvurulan bir yöntemdi. Dilcilerin bu uygulamayı yaygın olarak kullanmalarının birkaç sebebi vardır.

Birincisi, o dönemlerde pek çok kişi Kur’an’ı ezbere bildiklerinden dolayı, ayetin siyak ve sibakını tespit etmek kendileri için herhangi bir açıdan problem yaratmıyordu. İkincisi, önceki dönemlerde günümüz dünyasına kıyasla eğitim-öğretim henüz tam olarak gelişmediği için bir yazıyı yazmak bugünkü gibi kolay değildi. Bu sebeple müellifler, gerekli görmedikleri ibareleri eserlerinde bulundurmamışlardır.

Müelliflerin bu yöntemi esas almalarındaki üçüncü ve en önemli sebep ise okuyucunun dikkatini şâhid kısmına yoğunlaştırarak konuya hâkimiyetlerinin artmasını istemeleriydi. Nitekim eğer ayetin diğer parçası da aktarılmış olsaydı okuyucunun dikkati ayetin bütününe dağılır ve şâhid parçasında gafil kaldıklarından konuda verilmek istenen mesaj tam olarak anlaşılamazdı. Ancak günümüz dünyasında bulunan öğrencilerin çoğu eskiye nazaran Kur’an’ın

⁹² Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 233.

⁹³ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 119, 138, 233.

⁹⁴ Buradaki sayısal verilerde kitabın her bir sayfasında kaynağın sadece bir kere yer alması dikkate alınmıştır. Zira aynı sayfada birden fazla yer alan isimler mevcuttur. Örnek için bk. Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 61, 63, 78, 93, 100, 114, 218, 219.

⁹⁵ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 105.

⁹⁶ Eşnevî, *Tasrifu’l-‘allâme*, s. 95, 103, 104, 107, 105, 180.

⁹⁷ Bazı kaynaklarda istidlâl terimleri de kullanılmaktadır. Bk. Ahmet Tekin, *Kur’ân’ın Dilbilimsel Yönü Vâhidi’nin el-Basît Adlı Tefsiri Bağlamında*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2018, s. 137.

ezberlenmesi dışında farklı konulara yönelindikleri için eserlerde söz konusu yöntemin işleyişi onları ciddi anlamda zora sokmaktadır.

15. Örnekleri

Eşnevî’nin *Tekmiletu’z-Zencânî* isimli eseri detaylı bir şekilde irdelendiğinde verilen örneklerin genellikle İbnu’l-Hâcib’in *Şâfiye* ve *Merâh* gibi klasik sarf kitaplarındaki örneklerden meydana geldiği fark edilmiştir. Eşnevî, kendinden önceki müellifler gibi örnekleri daha çok kelimeleri ⁹⁹نحو ve ⁹⁸نحو bağlamında sunmaktadır.

Örneğin o, sülâsî mücerred masdarının çeşitlerini işlerken 'aynu'l-fiili meftûh ve lâzım فعل'nin masdarı için نحو رُكِعَ عَلَى رُكُوعٍ¹⁰⁰ müteaddî فعل'nin masdarı için نحو كَتَبَ عَلَى كِتَابَةٍ¹⁰² meslek bildirmek için نحو ضَرَبَ عَلَى ضَرْبٍ¹⁰¹ titremek ve dalgalanmak için نحو خَفَقَ عَلَى خَفْقَانٍ¹⁰³ ve sesler için de نحو خَفَقَ عَلَى خَفْقَانٍ¹⁰⁴ şeklindeki masdarları örneklendirmektedir. Görüldüğü gibi Eşnevî’nin eserinde verilen nadide örnekler sayesinde son derece verimli ve faydalı bilgilerin aktarımı sağlanmaktadır. Eşnevî, örnekleri verirken bazen sanki karşısında bir öğrenci ile konuşuyormuş gibi تقول müfred, müzekker ve muhatab kipini kullanmaktadır.¹⁰⁵ Müellifin böyle bir yönteme başvurmasındaki asıl sebebin okuyucunun dikkatinin dağılmasını ve zihninin ders dışında başka şeylerle meşgul olmasını önlemek istediğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

16. Eser Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

Dilbilimcilerinin dikkatini üzerine çeken Eşnevî’nin *Tekmiletu’z-Zencânî* isimli eseri üzerine birçok şerh, ta’lik ve hâşiye kaleme alınmıştır. Söz konusu eser, halen İslâm âleminin medrese geleneğinin başucu eserleri arasında yerini korumaktadır. Eser üzerine yapılan bazı çalışmalar aşağıda zikredilmiştir. eş-Şeyh Sa’dullâh el-Mâvîlî (ö.1247/1831) tarafından kaleme alınan *Hâşiyetu'l-*

⁹⁸ Örnek için bk. Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 32,37.

⁹⁹ Örnek için bk. Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 31.

¹⁰⁰ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 37.

¹⁰¹ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 37.

¹⁰² Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 37.

¹⁰³ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 37; Mahsum Taş, *Muntecebuddîn el-Hemedânî ve el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'ânî'l-mecîd adlı eserinde lügat ve sarf*, Son Çağ Yayınları, Ankara, 2020, s. 158.

¹⁰⁴ Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 37.

¹⁰⁵ Örnek için bk. Eşnevî, *Tasrifu'l-'allâme*, s. 199,200,203,204.

isbâh, Eşnevî'nin *Tekmiletu'z-Zencânî* isimli eseri üzerine yazılan en eski hâşiyedir.

a. Hâtimetu't-Tasrîf '*alâ tekmileti't-Tasrîf* adındaki eser, Molla Pîrût (ö. ?/?) tarafından telif edilmiştir.¹⁰⁶

b. Âlimler arasında nükteli ve anlaşılması zor ibarelerle meşhur olan *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Eşnevî alâ't-tasrîf* isimli eser, 'Alî el-Kızılî (ö.1296/1878) tarafından kaleme alınmıştır.¹⁰⁷ Aynı zamanda bu eserin kendisi de birçok hâşiye ve ta'like konu olmuştur.¹⁰⁸

c. Muhammed Hasan Huseynî İbnu'l-Vâjî'nin (ö.1329/1911) kaleme aldığı *Havâşi 'alâ Tasrîfi Mollâ 'Alî* isimli eser, diğer farklı alanlarda telif ettiği risâleleriyle birlikte neşredilmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Söz konusu eser, Ahlâm İsmâil Abdülkerim Şihâb et-Tikrîti tarafından Tikrît Üniversitesinde 1996 yılında yüksek lisans tezi çerçevesinde tahkik ve tahlil edilmiştir. Daha sonra 2018 yılında Tâhir Molla Abdullâh el-Bahrikî tarafından tahkik edilmiş ve Hâşimî yayımlarınca basılmıştır.

¹⁰⁷ Molla 'Alî b. Molla Muhammed b. Molla Mahmûd el-Kızılî, 1240 yılında Süleymaniye'ye bağlı İbrâhîm Âvâ köyünde dünyaya gelmiştir. Arkadaşı Molla 'Abdullâh ile birlikte dönemin Irak müftüsü Muhammed Feyzî Efendî'nin yanında uzun bir süre kalmıştır. Feyzî Efendî, onları şu sözlerle övmüştür: "*Molla 'Abdullâh'ın zekâsı ve Kızılî'nin çabası bir kişide toplanırsa o şahıs benim gibi olur*". İlmî eserler üzerine epeyce hâşiyeleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları lugazlar gibi olup okuyucu tarafından anlaşılması oldukça zor ifadeleri barındırmaktadır. Molla 'Alî el-Eşnevî'nin *Tekmiletu'z-Zencânî* isimli eseri üzerine kaleme almış olduğu hâşiyesi, İbnu's-Subkî'nin *Cem'u'l-cevâmi'* hâşiyesi, ferâiz ve tecvîd ilimlerinde manzûm şeklinde ele almış olduğu risâleleri telif ettiği eserlerinden bazılarıdır. 'Alî el-Kızılî, (ö.1296/1878) yılında vefat ettikten sonra Muhammed Hasan, Muhammed Huseyn, 'Abdurrahîm ve Kâke Heme isminde dört çocuk bırakmıştır. Hayatı hakkında tafsilatlı bilgi almak için bk. Abdülkerim Muhammed el-Muderris, '*Ulemâunâ fi hidmeti'l-'ilmi ve'd-dîn, Dâru'l-Hurriyye, Bağdât, 1983, s. 396-398; Bahrakî, Hayâtu'l-emcâd mine'l-'ulemâi'l-Ekrâd, 2/317-319.*

¹⁰⁸ Kızılî'ye hâşiye veya ta'lik yazan âlimlerden bazıları şunlardır: Abdurrahmân el-Bicûnî, İbnu'l-Vâjî, Hûrhûrî, Cevânürdî, İpris, Hasan b. es-Seyyid 'Abdulkâdir el-Çûrî (ö. 1322/1909), Biyûrî, Hasan, İbnu'l- Kızılî, es-Seyyid Ebû Bekr (Kızılî'nin öğrencisi), İbn Mûmin, es-Seyyid Ahmed, Muhammed Huseyn, İbn Ahmed, Abdurrahîm Nübârî, Mahmûd b. 'Alî el-Armerdî, İbn Âdem, Molla es-Seyyid Muhammed Kûltepeyî ve Muhammed Şîrâbâdî. İlgili hâşiyelerin çoğu mahtût şeklinde olup bir kısmı Kızılî'nin eserinin etrafında, ortasında ve diğer bir kısmı da alt tarafında yer almaktadır. Son olarak Ağrı'da ikamet eden Molla Musa el-Celâlî tarafından Kızılî'nin eseri üzerine bir hâşiye kaleme alınmıştır. Bu hâşiye, daha önceki dönemlerde Kızılî'nin eseri üzerine yazılmış bütün çalışmalardan istifade edilerek kaleme alındığı için çok faydalı bir çalışma olmakla birlikte eserde verilen ibareleri kolay ve anlaşılabilir bir dille okuyuculara sunması nedeniyle de önem arz eden bir çalışmadır. Celâlî'nin bu eseri, *Ta'likat alâ hâşiyeti 'alî el-kızılî* adıyla Sembol Yayınevi tarafından 2009 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

¹⁰⁹ İlgili hâşiye şu risâlelerle birlikte neşredilmiştir: *Lubbu'l-kelâm, Şemâilu'n-nebeviyye, Tecvîdu'l-Ku'rân, Risâle-i vîfk, Câmî'u'l-mesâil, Havâşi 'ale'l-ma'fuvât, el-Behiyye fi'l-mantık, Kubrâ fi'l-mantık, Havâşi 'ale'l-Kızılî 'alâ Tasrîfi Mollâ 'Alî, Menâsik hacc.* Toplam üç yüz doksan sekiz sayfadan oluşan risâlelerin baskı yeri ve zamanı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

d. *Hâşiyetu’l-‘allâmeti’l-Karadâğî*, İbnu’l-Karadâğî (ö.1355/1936) tarafından kaleme alınmıştır. Söz konusu eser, Eşnevî’nin *Tekmiletu’z-Zencânî* isimli kitabını izah etmekle beraber dolaylı olarak ‘Alî el-Kızılî’nin de söz konusu eserinin kapalı yerlerini açıklığa kavuşturmuştur.¹¹⁰

e. Halîl es-Sencâvî (ö. 1406/1936) tarafından yazılan *el-Kitfu’n-nazîf fî şerhi’t-Tasrîf* isimli eser de Eşnevî’nin eseri üzerine yazılan bir şerhtir.¹¹¹ es-Sencâvî bu eserinde daha önce *Tekmiletu’z-Zencânî*’nin üzerine yazılan bütün hâşiyeler ve ta’liklerden istifade ederek ibareleri tafsilatlı bir şekilde izah etmiştir.

1.7. *Tekmiletu’z-Zencânî*’nin Üslubuna Dair Bir Değerlendirme

Eşnevî’nin ibareleri özlü bir şekilde ele alındığından diğer birçok esere kıyasla anlaşılması zordur. Nitekim bir ibarenin tam olarak anlaşılmasına ibarelerin veciz bir şekilde ele alınması sebebiyet vermektedir. Herhangi bir eserin ibaresinde sıfatlar, muzafın ileyhiler, zamirlerin merci’leri ve failerin hazfedilmesi okuyucuların konuda verilmek istenen ana mesajı tam anlamıyla ulaşmamasına yol açmaktadır. Eşnevî’nin söz konusu ibareleri de mezkûr şeklinde ele alınmıştır. Onun ancak bir paragraflık ifadeyle anlaşılması mümkün olabilecek bilgiyi yalnızca birkaç kelimeyle açıkladığı müşâhede edilmektedir. İlmî kişiliğiyle dikkatleri üzerine çeken Eşnevî’nin böyle bir yöntem uygulaması talebeleri zora sokmaya veya anlatılacak konunun anlaşılmasının önüne geçmeye yönelik değildir. Eserinde kapalı ibarelere yer vermesi büyük ihtimalle o dönemde eğitim gören talebelerin ibareleri üstten okumalarından ve mana açısından derine girmemelerinden kaynaklanmaktadır. Böylelikle onun bu uygulamasının sathi zihinleri dikkate alıştırmaya yönelik bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Bir tekmile olması hasebiyle müderris ve talebelere *Zencânî*’nin kapalı ibarelerini izah etmesi gerekirken müğlak bir üslup kullanarak eserini başkaları tarafından açıklanmaya muhtaç kılmıştır. Buna bağlı olarak da

¹¹⁰ Velûd ve çok yönlü bir kişiliğe sahip olan İbnu’l-Karadâğî, talebesi Abdülkerîm el-Muderris tarafından şu övgü dolu ifadelerle tanımlanmaktadır: “*İbnu’l-Karadâğî; din ilimlerinde hocaların hocası, araştırmacıların sonuncusu çok faziletli ve büyük bir âlimdir*”. Bir âlimin ilgili alanda değerini ortaya koyan en önemli husus hiç şüphesiz kaleme almış olduğu eserleridir. Yazılan eserler, gerek kendi döneminde gerekse kendinden sonra ilim camiasında kabul görmesi onun ilmî yönünün de kabul edilmesine delalet etmektedir. İbnu’l-Karadâğî’nin eserleri dünyanın dört bir yanında büyük bir başarı sağlayarak kendilerini kabul ettirmiştir. Munâzara ve mantık gibi rasyonel ilimlerde daha fazla çalışma yaptığından onun muhakeme gücünün kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle onun bazı eserler üzerine takrirat mahiyetinde olan ince ve ustaca hâşiyeleri ne kadar muhakkik bir âlim olduğunun bariz bir göstergesidir.

Bu zat ve eserleri hakkında detaylı bilgi almak için bk. el-Muderris, *‘Ulemâunâ fî hidmeti’l-‘ilmi ve’d-dîn*, s. 415–417; Bahrakî, *Hayâtu’l-emcâd mine’l-‘ulemâi’l-Ekrâd*, 2/345-346.

¹¹¹ Bk. Halîl es-Sencâvî, *el-Kitfu’n-nazîf fî şerhi’t-tasrîf*, (Neşredeninin mukaddimesi), İntişârât, Senendec, 2017, s. 9–10.

söz konusu eseri telif edildiği andan itibaren dilcilerin dikkatini üzerine çekerek birçok hâşiye ve ta'like konu olmayı başarabilmiştir.

SONUÇ

İslâm âleminin medrese geleneğinin başucu eserleri arasında yerini alan Zencânî'nin *el-İzzî fi't-tasrîf* isimli eseri, birçok İslâm âliminin dikkatini çekmiştir. Söz konusu eser üzerine yaklaşık olarak altmış şerh, ta'lik, tekmile ve hâşiye kaleme alınmıştır. Eser, yazıldığı günden beri medreselerde sıra ders kitapları arasında yer alarak öğrencilerin ilgili alanda bilgi kaynağı haline gelmiştir. Özellikle de sarf ilmini öğrenmek isteyenlerin başvurduğu temel eserler arasında yerini almıştır.

Zencânî'nin eseri üzerine çalışma yapan dilcilerden bir tanesi de Eşnevî olup *Tekmiletu'z-Zencânî* isiminde bir eser kaleme almıştır. Bazı eserler yazıldığı günden itibaren unutulup tarihin derinliklerinde kaybolup gitmesine rağmen *Tekmiletu'z-Zencânî*, yazıldığı günden bu yana büyük bir teveccüh görek medreselerde layık olduğu değeri kazanmıştır. Yapılan araştırma neticesinde söz konusu eserin Zencânî'nin *el-İzzî fi't-tasrîf* isimli eseri gibi pek çok dilcinin övgüsüne mazhar olduğu ortaya çıkmıştır. eş-Şeyh Sa'dullah el-Mâvîlî, Molla Pîrût, 'Alî el-Kızılçî, İbnu'l-Vâjî, İbnu'l-Karadâğî ve Halîl es-Sencâvî gibi dilciler, eser üzerine şerh, hâşiye ve ta'lik yazmışlardır. Nitekim bir eserin değerini artıran en önemli ölçütlerden biri kaleme alındığı andan itibaren âlimlerin çalışmalarına konu olmasıdır.

Eşnevî'nin *Tekmiletu'z-Zencânî* isimli eserinde Sa'deddin et-Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Curcânî ve 'Alî el-Kârî gibi dilcilerden farklı hareket ettiği tespit edilmiştir. Yukarıda geçen şarihler, *el-İzzî fi't-tasrîf* isimli eseri şerh ederken müellifin ibaresini olduğu gibi bırakmış onda herhangi bir tasarrufta bulunmamışlardır. Ancak Eşnevî, bunlardan farklı olarak Zencânî'nin ibarelerinde önemli ölçüde değişiklikler meydana getirmiştir. Nitekim o, eserin mukaddimesinde de dediği gibi Zencânî'nin bazı kelimelerini değiştirmiş, bazılarını ise direkt silmiştir. Gerekli gördüğü yerlerde de bir takım açıklamalar yaparak Zencânî'nin eserinde bulunmayan bazı önemli konuları eklediği tespit edilmiştir. Kanaatimizce *Tekmiletu'z-Zencânî* isimli eserin yazıldığı andan itibaren medrese sıra kitapları arasında yerini almasında müellifin söz konusu üslubu belirleyici olmuştur. Aynı zamanda o, böyle bir üslupla eserinde nükteli ve manaca derin ibareleri de kullanmıştır. Bundan dolayı Eşnevî'nin *Tekmiletu'z-Zencânî* isimli eseri, medreselerde Abdulgafûr el-Lârî ve Ebû Talip el-Mirzâ gibi

ağır ve edebî bir dil kullanan dilbilimcilerin kaleme aldığı eserlerle aynı kategoride yer almaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Bahrakî, T. M. A. (2015). *Hayâtü'l-emcâd mine'l-'ulemâi'l-ekrâd*. Dâru İbn Hazm.
- Celâlî, M. M. (2009). *Ta'likât 'alâ Hâşiyeti 'Alî el-Kızılci*. Sembol Yayınevi.
- Cevherî, E. N. İ. B. H. F. (1987). *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-'arabiyye* (Cilt 1-6). Thk. Ahmed Abdulğafûr 'Attâr. Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.
- Curcânî, A. B. M. B. A. S. Ş. (1983). *Kitâbu't-ta'rîfât*. (Thk. Komisyon). Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Çârperdi, E. M. F. A. B. T. (2014). *Şerhu'l-Çârperdi 'ale's-Şâfiye fi's-sarf*. (Thk. 'Alî Kemâl). Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Çetin, M. N. (1991). Arap. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (cilt 3, 296). <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, Erişim tarihi: 11.09.2020
- Çağmar, M. E. (2006). *Halefu'l-ahmer ve mukaddime fi'n-nahv Adlı Eseri*. İlahiyat.
- Çörtü, M. M. (2015). *Arapça Dilbilgisi Sarf*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ebbâh, M. M. V. (2008). *Târihu'n-nahvi'l-'Arabî fi'l-maşriki ve'l-magrib*. Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Erman, U. (2016). “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. III(1).
- Eşnevî, A. B. Ş. H. (2014). *Tasrifu'l-'allâme*. Hâşimî Yayınevi.
- Eşnevî, A. B. Ş. H. (2019). *Tafsîlu'l-Curcânî*. Seyda Yayınevi.
- Ğarîb, O. M. (2017). Risâle fi talâki'l-Ekrâd. *Toplumsal ve Beşeri İlimler Edebiyat Fakültesi Dergisi* I(2).
- Guneyman, H. B. A. (tarihsiz). *el-Vâdih fi'lmi's-sarf*. y.y..
- Hânsârî, M. B. B. Z. B. C. M. (1392). *Ravdât'ul-cennât fi ahvâli'l-'ulemâi ve's-sâdât*. Thk. Esedullâh İsmâiliyyân. Mektebetu İsmâiliyyân.

- Huderî, K. M. (1388). *Târîhu meşâhîri cihâni İslâm*. Huseynî Yayınevi.
- İbn Hâcib, E. ‘A. C. O. B. Ö. B. E. B. Y. (1995). *eş-Şâfiye fi ‘ilmi’t-tasrîf*. Thk. Hasan Ahmed Osmân. el-Mektebetu'l-Mekiyye.
- İbn Hazm, E. M. A. B. A. (tarihsiz) *et-Takrîb li haddi'l-mantık ve'l-medhalu ileyh*. Thk. İhsân ‘Abbâs. y.y..
- İbnu'l-Esîr, M. B. M. Ş. C. (ts.). *el-Bedi‘ fi ‘ilmi'l-‘Arabiyye*. Thk. Sâlih Hüseyin el-‘Ayid. İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî.
- İbn Mâlik, E. A. C. M. B. A. Tâi. (ts.). *Elfiyyetu İbn Mâlik*. Dâru't-Taâvûn.
- İbn Madâ, E. A. A. B. A. B. M. (1989). *Kitâbu'r-redd ‘ale'n-nuhât*. Thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ. Dâru'l-İ'tisâm.
- İbn Mes‘ûd, A. B. A. (tarihsiz). *Merâhu'l-ervâh*. el-Mektebetu'l-Hanifiyye.
- Karadâği, Ş. Ö. B. Ş. M. (2014). *Hâşiyetu'l-‘allâmeti'l-Karadâği*. Hâşimî Yayınevi.
- Keskin, M. (2020). *Nahiv İliminde Vadîh Türü Eserler ve ez-Zübeydinin Kitabü'l Vadîh Adlı Eseri*. İlahiyat Yayınları.
- Kılıç, H. (1988). Sarf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İçinde (cilt 36, 136). <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>. Erişim tarihi: 30.10.2020
- Maral, C. (2019). *Kur‘ân Tefsirinde Dilbilimsel Yöntem (Taberî Örneği)*. İlahiyat Yayınları.
- Muderris, A. M. (1983). *‘Ulemâunâ fi hidmeti'l-‘ilmi ve'd-dîn*. Dâru'l-Hurriyye.
- Salihoğlu, H. (2018). *Abdulkerîm el-Muderris ve Mevâhibu'r-Rahmân Adlı Eserinin Nahiv Açısından İncelenmesi*. Seyda Kitabevi.
- Sencâvî, H. (2017). *el-Kitfu'n-nazîf fi şerhi't-tasrîf*. İntişârât Yayınları.
- Sîbeveyh, E. B. A. B. U. B. K. H. (1988). *el-Kitâb* (Cilt 1-4). Thk. ‘Abdusslâm Muhammed Hârûn. Mektebetu'l-Hâncî.
- Suyûtî, C. A. B. E. B. (tarihsiz). *Buğyetu'l-vu‘ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât* (Cilt 1-2). el-Mektebetu'l-‘Asriyye.
- Suzan, Y. (2012). “Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler”. *Bingöl: Uluslararası Sempozyum*, I(1).

‘İzzî’ye Yapılan Şerhler Bağlamında ‘Alî El-Eşnevî’nin ‘İzzî Tekmilesi

- Taşköprizâde, A. B. M. (1985). *Miftâhu’s-se‘âde ve misbâhu’s-siyâde fi mevzû‘âti’l-‘ulûm* (Cilt 1-3). Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmî.
- Mahsum T. (2020). *Muntecebuddîn el-Hemedânî ve el-Ferîd fî i‘râbi’l-Kur‘âni’l-mecîd adlı eserinde lügat ve sarf*. Son Çağ Yayınları.
- Tekin, A. (2018). *Kur‘ân’ın Dilbilimsel Yönü Vâhidî’nin el-Basît Adlı Tefsiri Bağlamında*. İlahiyat Yayınları.
- Tekin, M. (2021). Alî el-Eşnevî İle Yûnus el-Erkatînî’nin Terkîb adlı eserlerinin mukayesesi. *Turkish Studies – Religion*. 16(1), 103-115.
- Kehhâle, Ö. R. (1957). *Mu‘cemu’l-muellifîn* (Cilt 1-13). Muessesetu’r-Risâle.
- Râfî‘î, M. S. (tarihsiz). *Târîhu âdâbi’l-‘Arab*. Mektebetu’l-İmân.
- Zencânî, ‘İ. (tarihsiz). *et-Tasrîfu’l-‘İzzî*. Mektebetu’l-Henefiyye. B.y.: y.y..
- Zencânî, ‘İ. (2007). *et-Tasrîfu’l-‘İzzî*. Thk. Enver ed-Dâğistânî. Dâru’l-Minhâc.
- Ziriklî, H. (2002). *el-A‘lâm kamûsu terâcîm li eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ min’el-‘Arab ve’l-must‘arebîn ve’l-musteşrikîn* (Cilt 1-8). Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn.

EXTENDED ABSTRACT

Ali B. eş-Şeyh Hamid al-Asnavi was able to get scientists’ approval in a short time by filling important gap in the field that the work “Tekmiletu’z-Zencani” being mostly mentioned as “Tekmiletu’z-Zencani/Tasrifu Molla ‘Ali” was written. All information on Asnavi’s birthplace isn’t given in sources including his biography, and it is considered that he might have been born here as he was mentioned in name of “Asnavi” among scientists. He (d. 1152/1739) in the year died in Hardan Village in Iraq after his plentiful life with his valuable studies being provided for Islamic World. Author skilfully transferred his knowledge to his works that he got them by working on fields mostly such as syntax, gramlar, fiqh and vad. One of best samples for that situation is that his work “Tekmiletu’z-Zencani” evoked great admiration among scientists. Aforementioned work became important motivation source for works of further periods, and thus, he provided new aspect to relevant field in Islamic world. So the work “Tekmiletu’z-Zencani” has still studied by students as coursebook in today’s madrasah educational system. Works in Arabic grammar field was discussed in many studies by getting attention of linguists as it included grammar’s main subjects and contexts with brief language. Work which was written with wealth context

with support of general principles such as verses, hadith, Arabic poetry and dictum is 'Izzi's addition as it understood with name. The work 'Izzi being written by Zercani as one of leading scholars in his period was studied by students as coursebook in madrasahs on different places of worlds for long time. Aforementioned work is one of grammar science's common sources, and it became most referable books in relevant field by students. The work "Tekmiletu'z-Zercani" being written by Asnavi was deemed approval for same value by getting great interest like 'Izzi's other glosses being compiled in previous periods. Some main factors that Asnavi avoided from detailing subjects by using concise statements being adopted by supervisor scholars so he used more serious language can be accepted as most important reasons that he got great favour among scientists in short time. Author started his work with introduction including basmala, hamdalah and salvalah as many other Islamic scholars impressing in Islamic world with their qualified studies adopted. Then, he explained why he wrote his work "Tekmiletu'z-Zercani". After main introduction, Asnavi fluently presented a set of transfers, related to explain and complete subjects being unfinished by Zercani in grammar science, to his readers. Accordingly Asnavi made a set of changings on Zercani's clauses in order that some clauses in work can be correctly understood. Briefly, it was determined that Asnavi's work in name of "Tekmiletu'z-Zercani" has some differences from 'Izzi's other glosses. It came out that author's wording and work's content which were determined by his one specific methods are source for the occurrence of aforementioned differences. So author's subject transfer with epigrammatic statements in company with samples sometimes causes the occurrence of close word and sentences. Some linguists have conducted commentary and hashiye-type studies on the work so that the implicit expressions in question are understood by the reader.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.47264>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 31-10-2020
Kabul Tarihi: 20-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 31-10-2020
Accepted: 20-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bayır, T. (2021). Tüketicinin Kara Kutusunu Anlamak: Geleneksele Karşı Nöropazarlama Araştırma Yöntemleri. *Journal of History School*, 51, 1401-1422.

TÜKETİCİNİN KARA KUTUSUNU ANLAMAK: GELENEKSELE KARŞI NÖROPAZARLAMA ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Talha BAYIR¹

Öz

Tüketiciyi anlamaya yönelik çabalar, yıllardır pazarlama araştırmacılarının önemli bir amacı olmuştur. Tüketiciyi memnun edecek stratejiler geliştirmek ancak tüketici iç görüşüyle olanaklıdır. Fakat, tüketicinin davranışlarını altında yatan nedenleri anlamak kolay değildir. Teknolojik gelişmeler, pazarlama anlayışının değişmesi ve tüketicinin bilinçlenmesi, tüketici karar mekanizmasının daha karmaşık bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Tüketici kararlarının sadece mantıksal bir yapıda olmadığı ve tüketicilerin duygusal tepkilerinin de satın alma karar süreci üzerinde etkili olduğu anlaşılmıştır. Tüketicilerin hissettikleri ile söyledikleri arasında ciddi farklılıkların bulunması da bu savı destekler niteliktedir. Bu nedenle, tüketicinin nasıl karar verdiğini anlamaya yönelik kaygılar da her geçen gün artmıştır. Tüketici davranışlarını daha iyi anlamaya yönelik kullanılan geleneksel araştırma yöntemlerinin yeterli olmadığı durumlar, nöropazarlama araştırma yöntemlerinin de kullanım alanı bulmasına neden olmuştur. Bu araştırma ile nöropazarlama araştırma yöntemleri ile geleneksel pazarlama araştırma yöntemleri karşılaştırılarak, her iki yöntemin üstün ve zayıf yönlerine dair incelemeler yürütülecektir. Böylelikle literatürde henüz emekleme aşamasında olan nöropazarlama araştırma yöntemlerine dair bir iç görüş sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Araştırma Yöntemleri, Nöropazarlama Araştırma Yöntemleri, Tüketici Karar Süreçleri, Tüketici Davranışı.

¹Öğr. Gör. Dr., Şırnak Üniversitesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bölümü, talhabayir@sirnak.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3897-9205

Understanding the Consumer's Black Box: Traditional Versus Neuromarketing Research Methods

Abstract

Efforts to understand the consumer have been an important goal of marketing researchers for many years. Developing strategies that will satisfy the consumer is only possible with consumer insight. However, it is not easy to understand the underlying causes of consumer behavior. Technological developments, the change in the understanding of marketing and the awareness of the consumer have caused the consumer decision mechanism to turn into a more complex structure. It has been understood that consumer decisions are not only in a logical structure and the emotional reactions of consumers are also effective on the purchasing decision process. The existence of serious differences between what consumers feel and statement also supports this argument. For this reason, concerns about understanding how the consumer makes their decision have increased day by day. Situations where traditional research methods used to better understand consumer behavior are not sufficient have led to the use of neuromarketing research methods. With this research, neuromarketing research methods will be compared with traditional marketing research methods, and studies will be conducted on the advantages and weaknesses of both methods. This will provide insight into neuromarketing research methods, which are still in their infancy in the literature.

Keywords: Traditional Research Methods, Neuromarketing Research Methods, Consumer Decision Processes, Consumer Behaviour.

GİRİŞ

Günümüzde yaşanan rekabet ile işletmelerin tüketici ile birebir iletişime geçtiği ve yakından takip ettiği pazarlama çabaları önem kazanmıştır (Öndoğan, 2015). Özellikle pazardaki ürün/hizmet çeşitliliği sebebiyle tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamada ilgili ürün/hizmetleri sürekli farklılaştırmak önemli bir hale gelmiştir. Piyasaya sürülen yeni ürünlerin yaşam seyirleri incelendiğinde, %80'inin pazara girişinin ilk yıllarında başarısızlığa uğradığı görülmüştür (Kenning & Plassmann, 2008; Calvert & Brammer, 2012). Bu bilgiler, bir ürünün hayat seyrini analiz etme ve müşteri tatmin derecesini ölçmede kullanılan pazarlama araştırmalarının, ne derece kilit bir rol oynadığını göstermektedir.

McClure vd. (2004) ve Lindstrom (2014) tarafından gerçekleştirilen araştırmalar, tüketici tercihlerinin sadece mantıksal değil aynı zamanda duygusal tepkilerin de bir sonucu olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle tüketicilerin beyanları ile hissettikleri arasında zaman zaman ciddi farklılıklar olabilmektedir (Girişken, 2015). Bu tür tüketici davranışlarını anlamada, geleneksel araştırma yöntemlerinin önemli sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, araştırmacılar

tarafından çalışmaya katılan kişilerin kendi zihinsel karar süreçlerini doğru bir şekilde aktarabildiğini varsayılmaktadır. Fakat günümüzde bu karar süreçlerin bilinçaltı bileşenleri olduğu söylenmektedir. İkincisi ise, akran veya zaman baskısı gibi faktörlerin, katılımcıların duygularını şekillendirerek, gerçek düşüncesinin açığa vurulmasını engelleyebilmektedir (Morin, 2011). Dolayısıyla, tüketicinin karar süreçlerine yönelik öngörüler elde etmede, geleneksel çabaların yetersiz kalabildiği durumlar ortaya çıkabilmektedir. Tüketicilerin özellikle neden satın alım yaptıklarına dair beyanlarından yola çıkarak bazen çıkarımda bulunmanın eksiklikleri olabilmektedir. Bu gibi durumlar, pazarlama araştırmacılarını, yeni araştırma yöntemlerine yöneltmiştir.

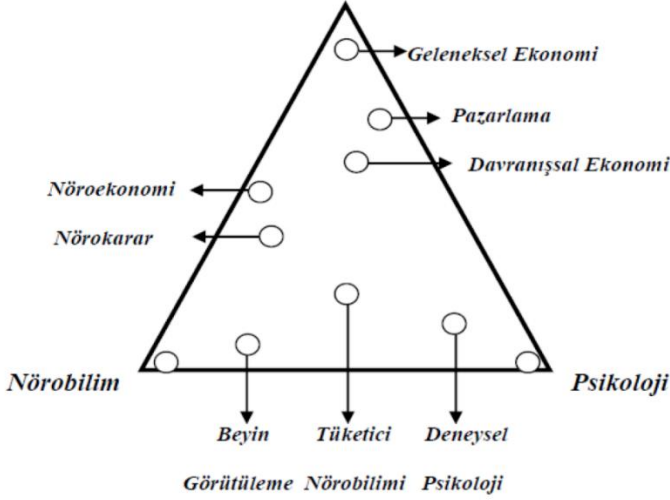
Her yıl dünya çapında pazarlama ve reklam araştırmalarına yaklaşık olarak 400 milyar amerikan doları harcanmaktadır. Fakat sadece geleneksel araştırma yöntemleri ile bu yatırımların karşılığının alınması pek gerçekçi değildir. Çünkü geleneksel araştırma yöntemleri sadece, tüketicinin bir pazarlama uyarısına maruz kaldığında duygularını nasıl ve ne kadar ifade edebildiğine dair bilgiler vermektedir. Oysa nöropazarlama araştırma yöntemleri, tüketicilerin ilgili pazarlama uyarısına dair gerçekte ne hissettiklerine dair önemli ipuçları sunabilmektedir. Bu nedenle pazarlama ve reklam için sarfedilen milyarlarca doların daha efektif bir şekilde kullanılmasının, ilgili araştırma yöntemlerin doğru kullanımından geçtiği söylenebilmektedir (Yücel ve Şimşek, 2018, s.120).

Bu araştırma yöntemlerini içeren pazarlama araştırmalarından birisi de; nöropazarlama araştırma yöntemleridir. Nöropazarlama araştırma yöntemleri ile geleneksel araştırma yöntemleri tarafından tam anlamıyla açıklanamayan tüketici karar mekanizmasına farklı bir bakış açısı getirilmiştir. Bu araştırma ile nöropazarlama araştırma yöntemleri ile geleneksel pazarlama araştırma yöntemleri karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

Nöropazarlama Araştırmaları

Beynin ve sinir sisteminin anatomisi, biyokimyası, fizyolojisi ve biyolojisi alanında işleyiş gösteren, sinir sisteminin öğrenme ve davranış ile ilişkisini ele alan nörobilim; hissetme, düşünme, öğrenme, karar verme, anımsama, problem çözme, dil ve yargılama süreçlerinin incelendiği, psikoloji ve pazarlama disiplinleriyle doğrudan ilintili multidisipliner bir bilim dalıdır (Senior vd., 2007). Birbirinden farklı disiplinler olan, sosyoloji, psikoloji, nöroloji ve pazarlamayı bir araya getiren nöropazarlama ise, tüketici karar mekanizmasının nasıl çalıştığına dair beş duyu organıyla algılanan pazarlama uyarılarının neden olduğu tepkilerin nörometrik ve biyometrik yöntemlerle ölçülmesi olarak

tanımlanmaktadır (Yücel & Çubuk, 2013; Senior vd., 2007). Nörobilimden faydalanan bir alt alan olarak ifade edilebilen nöropazarlamanın diğer temel disiplinlerle ilişkisi şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Nörobilim Dalları (Erdemir & Yavuz, 2016)

Tüketiciyi tanımaya ve anlamaya yönelik çabalar son yıllarda pazarlama araştırmacılarının önemli bir amacı olmuştur. Tüketici karar alma süreci, bilişsel ve duygusal yapısı gereği farklı araştırma yöntemleriyle araştırılmaya başlanmıştır (Öztürk, 2015). Bunun neticesinde ilgili araştırmacılar, multidisipliner bir alan olan nöropazarlama araştırmalarına yönelmişlerdir. Nöropazarlama araştırma yöntemleri, tüketici karar süreçlerine dair araştırmaların altında yatan nedenlerin değerlendirilmesiyle de gelişim göstermiştir. Bu bilgiler ışığında, 1990’lı yıllardan itibaren daha çok teorik anlamda literatürde yer alan nöropazarlamanın, 2000’li yıllara gelindiğinde ise, ürün tasarımı, slogan, logo, marka, satış, ambalaj, fiyat ve reklam gibi birçok konuda uygulanma alanı bulduğu gözlemlenmiştir. Tüketici karar süreçlerinin altında yatan bilinçdışı faktörlerin nedenlerini anlama isteği ile nöropazarlama araştırmalarında kullanılan yöntemler (fMRI, EEG, SST, MEG, PET, GSR, Eyetracking vb.) gelişerek daha da çeşitlenmiştir.

Nöropazarlama Araştırma Yöntemleri

Gerry Zaltman (1990) tarafından, fMRI tekniğini pazarlama araştırmalarında ilk kez kullanması nöropazarlama araştırma yöntemlerinin kullanımında bir dönüm noktası olarak gösterilebilmektedir. Günümüzde nörobilim alanına faaliyet gösteren araştırmacılar, nörometrik yöntemler sayesinde tüketiciler, herhangi bir zihinsel süreç yerine getirirken beyinde gerçekleşen elektriksel aktiviteleri tespit edebilmektedirler. Bu yöntemler, beyindeki bölgelerin nasıl bir işlev sağladığına dair bilgiler vermektedir. Böylelikle, duygu ve davranış tiplerinin ile beyinsel aktivitelerin ilişkilendirilmesine olanak sağlamaktadır (Carter vd., 2013; Behremen, 2015). Nöropazarlama araştırma yöntemlerinden; fMRI (Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme) ve PET (Pozitron Emisyon Tomografisi), beyindeki “metabolik” aktiviteleri kaydetmektedir. MEG (Manyetik Ensefalografi) ve EEG (Elektro Ensefalografi) gibi yöntemler, beyindeki “elektriksel” aktiviteleri belirlemektedir. Facial Coding (Yüz Okuma Tekniği), Eye Tracking (Göz İzleme Tekniği) ve GRS (Deri Tepkisi Tekniği) yöntemleri ise, beyin aktiviteleri haricindeki diğer biyometrik verileri (göz, yüz, terleme vb.) tespit etmektedir (Bayır vd., 2018). Tablo 1’de sıklıkla kullanılan nörometrik ölçümlerden birkaçına değinilmiştir.

Tablo 1
Nörometrik Ölçümler ve Kullanım Alanları (Bercea, 2012)

Nörometrik Ölçümler		
Yöntem	Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
fMRI	Duyusal algılama, Hafıza kodlama, Duygusal bağlılık, Marka sadakati, Arzu, Güven, Marka tercihi, Marka hatırlama	Reklamların testi ve geliştirilmesi, Yeni ürünlerin ve kampanyaların testi, Ambalaj tasarımlarının testi, Marka konumlandırma ve Fiyatlandırmanın testi vb.
EEG	Etkileşim/Sıkıntı, Dikkat, Heyecan, Biliş, Duygusal bağlılık, Hafıza kodlama, Yaklaşım/Çekicilik, Bilinirlik	Bir film veya videonun önemli anlarının belirlenmesi, Reklam, slogan ve kampanya testi, Web sitelerinin tasarımı, E-ticaret sitelerini kullanılabilirlik testi, Mağaza deneyim testi vb.
MEG	Dikkat, Algı, Hafıza	Ambalaj tasarımlarının testi, Yeni ürünlerin ve reklamların testi, İhtiyaçların belirlenmesi, Duyusal test vb.
PET	Duygusal bağlılık, Duyusal algılama	Ambalaj tasarımlarının testi, Yeni ürünlerin ve reklamların testi vb.

Nörometrik ölçümler, beyinde yaşanan aktiviteleri/tepkileri ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu ölçümler sayesinde, bilişsel ve duygusal tepkilerin beyinde

yarattığı aktiviteler tespit edilmektedir (Batı & Erdem, 2015). Tablo 2’de sıklıkla kullanılan biyometrik ölçümlerden birkaçına değinilmiştir.

Tablo 2
Biyometrik Ölçümler ve Kullanım Alanları (Bercea, 2012)

Biyometrik Ölçümler		
Yöntem	Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
Eyetracking	Duyusal algılama, Hafıza kodlama, Duyusal bağlılık, Marka sadakati, Arzu, Güven, Marka tercihi, Marka hatırlama	Web sitelerinin kullanılabilirliği, Mağaza içerisi tüketici reaksiyonları, Ambalaj tasarımları, Marka, logo ve slogan görünürlüğü, Reklam ve diğer tanıtım videolarının testi, Görüntü ve baskı tasarımlarının testi, Raf düzeni ve ürün yerleştirme testi vb.
Facial Coding	43 yüz kası kasılması, 6 temel duygu (hoşnutsuzluk, sinir, kıskançlık, üzüntü, korku, sürpriz, gülme), Bilinçdışı reaksiyonlar	Reklamların video materyalinin testi vb.
GSR	Uyarılma	Pazarlama performansını tahmin etme

Biyometrik ölçümler ise, fizyolojik ve biyolojik çeşitli tepkilerin ölçülmesini amaçlamaktadır. Bilinçaltı tepkiler, beynin vücuda sinirler aracılığıyla gönderdiği sinyallerle yüzde istemsiz kasılmalar, ciltte elektrik yayılımı, nabız, terleme, solunum ve göz hareketleri gibi biyometrik tepkiler halini almaktadır. Bu tepkilerin kaydedilmesi, spesifik duyguları tespit etmek açısından önemlidir (Batı & Erdem, 2015).

Geleneksel Araştırma Yöntemleri

Nitel araştırmalarda birincil veriler toplanırken, doğrudan kullanılan en yaygın yöntemler; odak grup ve derinlemesine görüşmelerdir. Az sayıda katılımcıyı toplayarak, daha önceden belirlenmiş bir tema üzerinde ve etkiden uzak bir ortamda tartışmalarının sağlanmış olduğu sistematize edilmiş süreç, odak grup görüşmesi olarak adlandırılır. Bu tür görüşmelerde tartışmalar moderatör eşliğinde yürütülür. Bu yöntemde karşılıklı sohbet ve doğal bir ortam olduğu için tüm maliyetlerine rağmen yıllardır kullanılmaktadır (Kavak, 2013). Tablo 3’te nitel yöntemler ve kullanım alanları gösterilmiştir.

Tablo 3

Nitel Yöntemlerin Kullanım Alanları (Kavak, 2013)

Nitel Yöntemler		
Yöntem	Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
Odak Grup ve Derinlemesine Görüşmeler	Karar problemine etki eden faktörler, karar probleminin belirlenmesi, araştırma modeli ve hipotezlerinin oluşturulması, ana kütlenin tanımlanması, soru formunun hazırlanması, verilerin analiz edilmesi ve değerlendirilmesi	Tüketicileri anlamak, yeni ürün geliştirme, reklam analizleri, marka araştırmaları sigara, alkol, hırsızlık vb. kötü alışkanlıkların altında yatan nedenleri tespit etmek vb.

Hair (2000)'a göre odak grup görüşmelerinde katılımcılar, 6 ile 12 arasında değişmektedir. Katılımcıların sayısının 12'den fazla olması halinde, ilgili tartışmanın doğal bir şekilde sürdürülmesi mümkün olmamaktadır. Ancak, Krueger (1994) ise katılımcı sayısının 4 ile 5 arasında kişi ile sınırlandırıldığı durumlarda elde edilen verilerin daha geçerli olduğunu belirtmiştir. Odak grup görüşmelerinde diğer bir şart ise katılımcıların demografik yapılarının homojen olmasıdır. Genellikle 1 ile 3 saat arasında değişen odak grup görüşmelerinde, moderatörün ilgili görüşmeleri videoya alması daha sonra ipuçları elde etmek adına önemlidir. Bunun yanı sıra davet edilen katılımcıların daha öncesinde izlenmelidir. Konu hakkında bilgili olduklarından emin olunmalıdır. Odak grup görüşmeleri, sosyal bilimlerde ön araştırmalarda ve Pazar araştırmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Sosyal bilimler alanında odak grup görüşmeleri, en sistematik veri toplama yöntemlerindedir. Ayrıca odak grup görüşmelerinden elde edilen veriler, derinlemesine görüşmeler ve anketler için sağlam bir temel oluşturmaktadır (Çokluk vd., 2011; Morgan, 1997; Kavak, 2013).

Derinlemesine görüşmeler, araştırılması hedeflenen konunun bütün yönleriyle ele alınmasını sağlayan, daha çok açık uçlu sorularla veri elde edilen bir yöntemdir. Bu yöntem ile katılımcılardan detaylı bilgi almak amacıyla, yüz yüze diğer bir ifadeyle birebir görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Derinlemesine görüşmeler, odak gruplar gibi yapılandırılmamıştır. Bu görüşmeler, doğrudan veri toplama yöntemleri arasındadır. Odak gruplardan farkı ise görüşmenin tek bir katılımcıyla gerçekleştirilmesidir. Derinlemesine görüşme, bu alanda uzman bir kişinin, araştırılan konuda bilgi sahibi olan bir kişiyle yapılandırılmamış ve doğrudan bir teknikte veri toplama işlemidir. Bu doğrultuda amaç, görüşülen kişinin konu hakkındaki bilinçaltındaki duygu, düşünce ve tutumunu ortaya çıkarmaktır (Tekin, 2006; Diamantopoulos & Cadogan, 1996; Kavak, 2013). Tablo 4'te nitel yöntemlerin avantaj ve dezavantajları gösterilmiştir.

Tablo 4

Nitel Yöntemlerin Avantaj ve Dezavantajları (Kavak, 2013)

Avantajları	Dezavantajları
<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomiktir, • Kısa zaman alır, • Verinin doğruluğu yüksektir, • Araştırma problemi ve modelini belirlemede iyi bir yöntemdir, • Profesyonel araştırmacı devreden çıkarılabilir, • Sonuçların genellenmesi zordur. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verilerde geçerlilik ve güvenilirlik düşüktür, • Uygulayıcı uzmanın eğitilmesi gerekmektedir, • Küçük ayrıntılar doğru zaman zaman saptanamamaktadır, • Nihai stratejik kararlar alınamayabilir.

Nitel yöntemlerin belirtilen avantaj ve dezavantajlarının yanı sıra nicel yöntemlerin ölçüm ve kullanım alanları da tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5

Nicel Yöntemlerin Kullanım Alanları (Nakip & Yaraş, 2016)

Nicel Yöntemler		
Yöntem	Ölçülenler	Kullanım Alanları
Anket	Neden, Nasıl ve Kim? sorularının tümüne yanıt vermektedir.	Ürün/hizmetlerimizi satın alanlar ve almayanlar kimlerdir? Tüketici kararını nasıl oluşturmaktadır? Tüketicinin karar alması ne kadar sürmektedir? Tüketici kararı nerede ve ne zaman almaktadır? Tüketicilerin demografik özellikleri ve hayat tarzları nasıldır?

Anket yöntemi, önceden test edilerek hazırlanan bir soru formunun, katılımcılara uygulanarak bilgi toplanmasıdır (Nakip & Yaraş, 2016). Bu yöntem, herhangi bir durum veya olguyu tanımlamak amacıyla yapılandırılmış bir soru-cevap yöntemi kullanılarak, yüksek miktarda veri elde etmek için tasarlanan araştırma türüdür. Bu yöntemle bireylerin davranışları, tutumları, eğilimleri, yaşam tarzları ve demografik özellikleri gibi birçok konuda bilgi edilebilir. Anket yöntemi genelde yapılandırılmış olarak; yüzyüze, postayla, telefonla veya elektronik olarak elde edilebilir. Yapılandırılmış olması veri toplama sürecinin standardize edilmesi demektir (Kavak, 2013). Tablo 6'da nicel yöntemlerin avantaj ve dezavantajları gösterilmiştir.

Tablo 6

Nicel Yöntemin Avantaj ve Dezavantajları (Nakip & Yaraş, 2016)

Avantajları	Dezavantajları
<ul style="list-style-type: none">• Tasarlanması ve yürütülmesi kolaydır,• Toplanan veriler tutarlı ve kalıcıdır,• Soruların kodlanması, yorumu ve analizi kolaydır,• Cevaplarda değişkenlikler sınırlıdır.	<ul style="list-style-type: none">• Sadece insanlar üzerine uygulanabilir,• İnsanlar bazen isteksiz veya beyanlarını belirtmekten kaçınmaktadırlar,• Bazen düşünceleri, sorulara dönüştürmek zor olmaktadır.

Anket yönteminin birçok üstünlükleri vardır. Bunlardan ilki, anket formunun düzenlenmesi, elde edilen verilerin kodlanması, sınıflandırılması ve analizinin sağladığı kolaylıklardır. Bir diğeri ise katılımcı yanıtlarının, anket sorularında belirtilen şıklara göre verilmesi nedeniyle güvenilir olmasıdır. Buna karşılık en büyük sakıncası da katılımcıların cevap vermedeki yetersizlik ve isteksizlikleridir. Ancak şurası açıktır, günümüzde toplanan verilerin büyük bir kısmı anket yöntemiyle toplanmaktadır (Nakip & Yaraş, 2016).

Geleneksel Pazarlama Araştırmaları ile Nöropazarlama Araştırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması

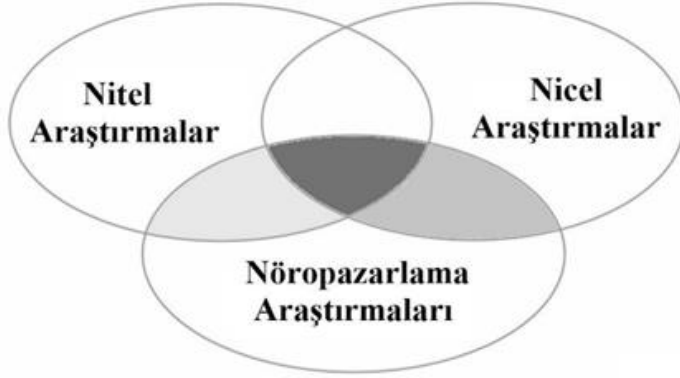
Geçtiğimiz asırdan beri pazarlama araştırmacıları, pazarlama ve marka iletişiminin verimliliğini ölçmek, tüketicileri tanımlayabilmek birçok araç ve metodoloji geliştirmektedirler. Rasyonel kararlar veren bilinç düzeyi yüksek tüketicileri analiz etmenin en iyi yolunun, onlara ne düşündükleri sormak olduğu düşünülmektedir. Nöropazarlama ise tüketicilerin sözlü beyanlarından ziyade, nörofizyolojik tepkilerine ihtiyaç duymaktadır. Ancak, sadece insanlara sorarak elde edeceğimiz nörofizyolojik tepkilerin bize söyleyeceği çok şey bulunmaktadır. Bu sebeple aslında nöropazarlama, diğer araştırma yöntemlerinden eklenmiş olan bir yenisi olarak nitelendirilebilir. Pazarlama araştırmacılarının, odak grup çalışmalarına, derinlemesine görüşmelere hala ihtiyacı bulunmaktadır. Buna rağmen nöropazarlama araştırmaları ise markaların araştırma bütçelerinde payını, gittikçe arttıracaktır (Erdemir & Yavuz, 2016).

David Ogilvy'nin "*insanlar ne hissettiklerini düşünemiyorlar, düşündüklerini söyleyemiyorlar, söylediklerini de yapamıyorlar*" sözüyle tüketicilerin, satın alımları sırasında karar süreçlerine etki eden faktörlerin sorgulaması gerektiğini belirtmiştir (Giray & Girişken, 2013). Ayrıca pazarlama araştırmacıları, John Wanamaker'ın "*reklam bütçemin yarısı boşa gitti ancak sorun şu ki, bunun hangi yarısı olduğunu bilmiyorum*" açıklamasından daha

fazlasını hala bilememektedirler. Bu ifadeler doğrultusunda, tüketici davranışlarını anlamak için geleneksel pazarlama araştırma yöntemlerinin yeterli olmadığı noktalarda nöropazarlama araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Pazarlama araştırmacıları nöropazarlama araştırma yöntemlerinden, tüketicilerin satın alma karar sürecini neyin etkilediğinin bilinmesi, reklamların ne derece işe yaradığının ölçümlenebilmesi ve markaların hangi özelliklerinin tüketiciler tarafından benimsendiğinin ortaya konulması gibi konularda faydalanılmaktadır (Tüzel, 2010). Sadece geleneksel araştırma yöntemine yani beyana bağlı kalarak, tüketici karar süreçlerini anlayabilmek yeterli değildir. Çünkü tüketicilerin hissettikleri ile beyanları arasında ciddi farklar vardır. Bir araştırmada sorulan, “*bu reklam hakkında düşüncen nedir?*” sorusuna verilen cevaplar aslında pazarlama araştırmacılarına yeterince yardımcı olamamaktadır. Çünkü beyana dayalı geleneksel araştırma yöntemleri, ancak tüketicilerin bilinç seviyelerine ulaşabilmektedir (Girişken, 2015).

İnsanların sadece rasyonel oldukları bir yaklaşımda, bilinç seviyesindeki sorular neticesinde elde edilen cevaplar iş görebilir, ancak Daniel Kahneman’ın da belirttiği gibi “*insan sadece düşünen bir makine değildir, ara sıra düşünebilen ve hisseden bir makinedir*”. Buradan hareketle, insanlara sadece bilinç seviyesinde sorular sorarak, bilinçdışını anlamaya çalışmak, “*karşı sokaktaki bir evin penceresinden bakarak, ne konuşulduğunu anlamaya*” benzemektedir. Dolayısı ile duygusal tepkilerin ölçümlendiği durumlarda beyan verisinden öteye gitmekte yarar vardır. Bu yöntem ile araştırmacı ancak aradığı cevabın çok küçük bir bölümüne ulaşabilmektedir. Ayrıca ulaştığı cevabın bu küçük bölümü dahi çoğu zaman yanıltıcı olabilmektedir. Çünkü tüketiciler kendilerine sorulan sorulara “bilmiyorum” cevabını vermekten ziyade bir başka şekilde yanıtlama çabası içine girmektedirler. Tüketiciler tarafından verilen bu cevaplar, buldukları ortamından, anlık psikolojilerinden, kendilerinden ne beklendiğinden, soranın hal, tavır ve davranışlarından kolaylıkla etkilenebilmektedir. Bu nedenle yanıtlar genelde öz duygu ve düşünceden çok katılımcılardan istenilen yoruma daha yakın olmaktadır. Özellikle de odak grup görüşmelerinde güçlü bir marka yaratmak isteyen pazarlama araştırmacılarının, tüketicinin beyanına dayalı, yanıltıcı olabilecek “*doğru*” lara ihtiyacı olmadığı söylenebilmektedir. Çünkü pazarlama araştırmacıları, satın alma karar sürecini etkileyen “*gerçek*” leri incelemektedir. Bu nedenle, geleneksel araştırma yöntemleriyle bilinç seviyesini ölçmek yerine tüketicilerin algılarını oluşturan bilinç dışını ölçmek daha önem arz etmektedir (Girişken, 2015). Bu gibi sebeplerden ötürü giderek artan bir öneme sahip olan nöropazarlama, yeni bir yöntem olarak araştırmalarda sıklıkla tercih edilmektedir.

Pazarlama araştırma yöntemlerinden biri olan nicel araştırmalarda genellikle katılımcılar cevap vermeye yönlendirilip, kategorize edilirken; nitel araştırmalarda ise derinlemesine bireysel analizler ile muhtemel nedenlerin sonuçlarını görmek daha da zorlaşmaktadır. Bu nedenle nöropazarlama araştırmaları, geleneksel araştırma yöntemlerine dair alternatif bir yöntem veya bir filtreleme yöntemi olarak görülebilir (Öztürk vd., 2018). Şekil 2’de nöropazarlama araştırmalarının diğer geleneksel araştırmalarla ilişkisi gösterilmektedir.

Şekil 2. Nöropazarlama Araştırma Yöntemlerinin Nitel ve Nicel Araştırma Yöntemleriyle İlişkisi (Bercea, 2013)

Şekil 2’den de anlaşılacağı üzere her iki yöntemin de birbiriyle kullanılmaya ihtiyaç duymaktadır. Nöropazarlama araştırma yöntemleri, düşük örneklem sayısı ve yüksek maliyet yönüyle nitel araştırma yöntemleriyle benzerlik göstermektedir. Nöropazarlama araştırma yöntemlerinden olan; PET ve TMS gibi araştırmacının müdahalesini gerektiren ölçüm aletlerinin kullanılması da yine nöropazarlama araştırma yöntemlerini, nitel araştırma yöntemlerine yakınlıktır. Nöropazarlama araştırma yöntemlerinde kullanılan çeşitli algoritmik ve istatistik analizler ve araştırmacıların tarafsız gözlemci olarak yer alması durumu da, bu tür araştırmaları, nicel araştırma yöntemlerine yakınlıktır faktörlerdendir (Bayır, 2016). Tablo 7’de geleneksel araştırma yöntemleri ile nöropazarlama araştırma yöntemleri arasındaki fark gösterilmektedir. Tablo 7’de geleneksel araştırma yöntemleri ile nöropazarlama araştırma yöntemlerinin karşılaştırılmıştır.

Tablo 7

Nöropazarlama Araştırma Yöntemleri ile Geleneksel Araştırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması (Ceylan & Ceylan, 2015; Ustaahmetoğlu, 2015; Valiyeva, 2015; Kaya, 2009; Baybars 2016; Ural, 2008; Hubert & Kenning, 2008; Ariely & Berns, 2010; Fortunato, vd., 2014)

Geleneksel Araştırma Yöntemleri	Nöropazarlama Araştırma Yöntemleri
<ul style="list-style-type: none"> • Nicel (sayısallaştırılmış) veriler sunar • Gözlenebilirliği ve sınanabilirliği artırılmasını amaçlar • Bilinç seviyesini konu alır • Beyana dayalıdır • Az zaman alır • Düşük maliyetlidir • Katılımcıların önyargılarını içermektedir • Örneklem sayısı fazladır 	<ul style="list-style-type: none"> • Hem nitel hemde nicel veriler sunar • Üst seviyede gözlenebilirlik ve sınanabilirlik söz konusudur • Bilinç dışını konu alır • Beyana dayalı değildir • Çok zaman alır • Yüksek maliyetlidir • Daha az önyargılara sahip veriler sunmaktadır • Örneklem sayısı sınırlıdır

Pazar araştırmalarında kullanılan anket, odak grup ve derinlemesine görüşme gibi geleneksel araştırma yöntemleri, tüketicilerin bir ürün/hizmet hakkında neler hissettiğini bilme konusunda yeterli veriyi sağlamayabilir. Bazen ise bir bireyin maruz kaldığı duygu durumunu ifade etmesi mümkün olmamaktadır (Campero & Hernandez, 2013). Nöropazarlama araştırma yöntemlerinin, anket, odak grup ve derinlemesine görüşme gibi geleneksel araştırma yöntemlerine göre en önemli üstünlüğü de, tüketicinin beyanı ile düşündüğü arasındaki farkı azaltmasıdır (Ural, 2008). Yani nöropazarlama araştırma yöntemleri, anket, odak grup ve derinlemesine görüşme gibi geleneksel araştırma yöntemlerine göre daha az önyargılar içermektedir. Fakat nöropazarlama araştırma yöntemlerinin de maliyet, örneklem ve zaman kısıtı gibi dezavantajlarının yanı sıra henüz insan beyninin işleyişi ile ilgili bilinenler çok az iken bilinç dışına dair veriler sunması bir handikaptır. Bu bilgiler ışığında, nöropazarlama araştırma yöntemlerinin, geleneksel araştırma yöntemleriyle birlikte kullanılmasının, tüketicilerin satın alma karar süreçlerine dair bir iç görüş sağlamada, en sağlıklı yol olacağı söylenebilir. Tablo 8'de geleneksel araştırma yöntemleri ve nöropazarlama araştırma yöntemlerinin entegre kullanımı ile gerçekleştirilen bazı araştırma örneklerine yer verilmiştir.

Tablo 8

Geleneksel ve Nöropazarlama Araştırma Yöntemleri ile Gerçekleştirilen Araştırmalar

Yazar	Yöntem	Konu
Bozoklu ve Alkibay (2014)	Anket ve EMG Yöntemi	Nöropazarlama Kapsamında Tv Reklamlarına Yönelik Duygulanım Tepkilerinin Değerlendirilmesi: Yüz Kasları Analizi İle Anket Yönteminin Karşılaştırılması
Tayfun ve Öçlü (2015)	Anket ve EEG Yöntemi	Yeşil Pazarlama Uygulamasının Tüketiciler Açısından Algılanmasının Nöropazarlama Tekniği İle Araştırılması
Yücel, vd. (2015)	Derinlemesine Görüşme ve EEG Yöntemi	Coffee Tasting Experiment From the Neuromarketing Perspective
Özer (2016)	Göstergebilimsel Analiz ve EEG Yöntemi	Sigara Karşıtı Kamu Spotlarının Bireyler Üzerindeki Etkisinin Nörogörüntüleme Yöntemiyle Tespit Edilmesi
Sadedil, Bozkurt, Uraltaş ve Taş (2016)	Anket, EEG ve LLP Yöntemi	Pazarlama Mesajlarının Etkinliği Açısından Geleneksel Pazarlama Araştırmaları ile Nöropazarlama Araştırmalarının Karşılaştırılması
Demirtürk (2016)	Anket ve EEG Yöntemi	Nöropazarlama Açısından Bilgilenmiş Kullanıcıların Karar Süreci Üzerinde Koku Etkisinin Ölçülmesi
Köylüoğlu (2016)	Eye Tracking ve EEG Yöntemi	Nöropazarlamada Davranışsal Deneylerle Reklamın Tüketici Üzerindeki Etkisinin Araştırılması
Bayır, Yücel ve Gündüz (2017)	Anket ve Eye Tracking Yöntemi	E-Devlet Portalı'nın Ana sayfasının Kullanılabilirlik ve İşlevsellik Açısından Değerlendirilmesi
Öztürk, Yücel ve Bayır (2018)	Anket ve EEG Yöntemi	Beynimiz ve Dilimiz Aynı Mı Konuşuyor? Anket ve EEG Yöntemlerinin Karşılaştırılması: Marka Kişiliği Ölçümü Açısından Bir Araştırma
Tüfekçi ve Oyman (2018)	Anket ve EEG Yöntemi	Reklamlarda Kullanılan Duyusal Çekiciliklerin Elektroensefalografi (EEG) ile Araştırılması
Akan, Atalık ve Yücel (2019)	Anket ve EEG Yöntemi	Havayolu Marka Kişiliği Algısının Geleneksel ve Nöropazarlama Yöntemleri ile Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Uygulama
Toker (2019)	Eyetracking ve Anket Yöntemi	Seçilmiş Reklam Filmlerinin Nöropazarlama Kapsamında Göz İzleme Yöntemi ile Analizi
Delen (2020)	Eyetracking ve EEG Yöntemi	An Analysis of Consumer's Gaze Points and Duration Of Attention To The Usage of Human Images On Websites: A Neuromarketing Application - Eyetracking Analysis

Kısaca, geleneksel araştırma yöntemleriyle çalışan pazarlama araştırmacıları, pazarlama stratejilerini sadece sosyal kabullere göre şekillenmiş beyana dayalı verilere göre yapılandırılırsa sıkıntılı sonuçlarla karşılaşabileceklerdir. Bu durumda, ilgili işletmeler ve markalar için büyük kayıp anlamına gelebilmektedir (Girişken, 2015). Bu nedenle, tüketicilerin bilinçli ve bilinçdışı karar süreçlerinin, geleneksel ve nöropazarlama araştırma

yöntemlerinin entegrasyonu ile ölçümlenmesi her zaman en güvenilir ve geçerli verileri elde etmede faydalı olacaktır (Huszár & Pap, 2016; Kotler & Armstrong, 2014).

Pazarlama araştırmacıları, sözlü beyanların yanlış sonuçlar doğurarak, etkisiz reklamlar ve rafta kalmış ürünlere neden olabileceğini bilmektedirler. Geleneksel araştırma yöntemleri, akılcı sorular ve doğru bir hedef kitle ile birçok sorunun üstesinden gelebilir. Nöropazarlama araştırmacıları ise, daha radikal bir bakış açısıyla sözlü beyandan kaynaklanan kusurlar bulmuşlardır. Nöropazarlama araştırmacıları, nöro bilimden elde edilen iç görüleri, tüketici davranışlarıyla birlikte araştırma metodolojilerinden bir portföy yaratarak, daha gerçekçi varsayımlara dayandırmaktadır. Geleneksel araştırma yöntemleri ve büyük veri madenciliği ile elde edebileceğimiz önemli bilgiler bulunmaktadır. Tüketicilere ait demografik bilgiler, alışveriş alışkanlıkları, ürün ve teknoloji kullanımı gibi birçok konuda geleneksel araştırmalar kullanılmaya devam edecektir. Nöropazarlama ise tüketicilerin davranışlarını etkileyen nedenlere ilişkin sinir sistemimizin tepkilerinden yola çıkarak, tüketicilerin zihnindeki iç görüleri ortaya çıkarmak için çabalamaktadır (Erdemir & Yavuz, 2016).

SONUÇ

Teknolojinin gelişmesi, tüketicinin bilinçlenmesi ve işletmeler arasında rekabetin artması, tüketici karar alma süreçlerinin daha karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Tüketici satın alma sürecinin, sadece mantıksal kararlardan değil aynı zamanda duygusal tepkilerin de bir sonucu olduğu ortaya çıkmıştır (Yücel & Çubuk, 2014). Bu sebeple, tüketicinin karar mekanizmasına dair kaygılar daha da artmıştır. Tüketicuyu daha iyi anlamak amacıyla sıklıkla kullanılan geleneksel araştırma yöntemlerinin yeterli olmadığı durumlar, nöropazarlama araştırma yöntemlerinin de kullanılmasına sebep olmuştur (Ustaahmetoğlu, 2015). Nöropazarlama araştırmaları, geleneksel araştırma yöntemlerinden farklı bir yol çizerek, tüketici davranışlarının kara kutusunu açmaya her geçen gün yaklaşmaktadır. Nöropazarlama araştırma yöntemleri ile geleneksel araştırma yöntemleri önceki başlıklarda sıklıkla karşılaştırılmıştır. Buradan hareketle geleneksel araştırma yöntemleri ile nöropazarlama araştırma yöntemlerini birbirinden ayıran kısaca şu şekilde ifade edilebilir:

- Geleneksel araştırma yöntemlerinde katılımcıların, araştırmacıları memnun edecek cevapları verme eğiliminde olmaları veya daha genel olarak kendilerini olduklarından farklı gösterme çabaları söz konusudur. Yani katılımcılardan elde edilen veriler (beyanlar),

birçok önyargı, yorum ve sübjektivite içermektedir. Fakat geleneksel araştırma yöntemlerinin sağlamış olduğu; yüksek örneklem, düşük zaman ve maliyetde avantajları arasındadır.

- Nöropazarlama araştırma yöntemlerinde ise katılımcıların, göz, beyin, deri ve kalp gibi vücutlarındaki fizyolojik değişikliklerle test edilmeleri neticesinde çeşitli veriler elde edilmektedir. Yani katılımcılardan elde edilen veriler, önyargı ve yorumdan uzak, objektif bir biçimde elde edilmektedir.

Tüm bu bilgilere rağmen, Graham Page (2011)'e göre, “tüketicilerin gerçekten ne istediklerini anlamak üzere onlarla konuşmanın, sorular sormanın yerine geçecek herhangi başka bir araştırma yöntemi yoktur”. Buna göre ancak insanların beyanlarından yola çıkarak, herhangi bir marka veya ürünle olan ilişkiler çözümlenebilmektedir. Buradan hareketle, her iki yöntemden birini yok saymak yerine, nöropazarlama araştırma yöntemlerinin, geleneksel araştırma yöntemlerini tamamlayıcı güçlü bir argüman olduğu söylemek daha doğru olacaktır (Yücel ve Şimşek, 2018, s.122).

Son yıllarda artan rekabet, tüketicilerin bilinç düzeyinin artması ve işletmelerin sürekli değişen pazara adapte olmaya yönelik stratejiler geliştirme zorunda oldukları düşünüldüğünde; nöropazarlama gibi multidisipliner çalışmalarının, geleneksel araştırma yöntemleriyle birlikte tasarlanmasının ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, tüketici davranışlarının daha iyi anlaşılmasında, pazarlamaya dair bir iç görüş elde edilmesinde ve etkili karar vermede pazarlama araştırmacılarına rekabet avantajı sağlayacaktır. Gelecek araştırmalarda, geleneksel araştırma yöntemleri ve nöropazarlama yöntemleri birlikte kullanılarak, pazarlamanın evrimi doğrultusunda; materyalizm, hedonizm, statü ve benlik, gösterişçi ve sembolik tüketim gibi kavramlar üzerine karşılaştırılmalı uygulamalar gerçekleştirilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akan, Ş., Atalık, Ö. & Yücel, N. (2019). Havayolu marka kişiliği algısının geleneksel ve nöropazarlama yöntemleri ile karşılaştırılmasına yönelik bir uygulama. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 207-217.
- Ariely, D. & Berns, G.S. (2010). Neuromarketing-the hope and hype of neuromarketing in business. *Nature Reviews Neuroscience*, 4(11), 284-292.
- Batı, U. & Erdem, O. (2015). *Ben Bilmem Beynim Bilir*. MediaCat.

- Baybars, M. (2017). Nöropazarlama araştırmalarının sosyal bilim felsefesi açısından değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kasım zel Sayısı*, 207-218.
- Bayır, T. (2016). *Marka Kişiliği Algısının lümünde Anket ve Nöropazarlama Yöntemlerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayır, T., Yücel, N. & Gündüz, K. (2017). Usability analysis of E-government portal: Eye tracking method. *International Conference on Multidisciplinary, Science, Engineering and Technology (IMASET'17 Bitlis)*, 1-6.
- Bayır, T., Yücel, N. & Yücel, A. (2018). Geleneksel pazarlama karmasının nöropazarlama perspektifinden değerlendirilmesi. *SOBİDER*, 5(21), 252-275.
- Behremen, C. (2015). *Yiyecek ve İçecek İşletmelerinin Nöropazarlama Faaliyetlerinde Duyusal Alguların Etkisi: Psikonörobiyokimya Perspektifi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bercea, M. D. (2012). Anatomy of methodologies for measuring consumer behavior in neuromarketing research. https://pdfs.semanticscholar.org/48d8/7a8c203ddb15c64034768cd84aa3ff6b4cdc.pdf?_ga=2.152923385.1166045921.15199100181332953071.1519910018, Erişim tarihi: 27.10.2020.
- Bercea, M. D. (2013). Quantitative versus qualitative in neuromarketing research. MPRA, 44134. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/44134/>, Erişim tarihi: 27.10.2020
- Bozoklu, . P. & Alkibay, S. (2014). Nöropazarlama kapsamında tv reklamlarına yönelik duygulanım tepkilerinin değerlendirilmesi: Yüz kasları analizi ile anket yönteminin karşılaştırılması. *Ulusal Pazarlama Kongresi, Gaziantep*, 143-150.
- Calvert, G. A. & Brammer, M. J. (2012). Predicting consumer behavior: Using novel mind reading approaches. *IEEE*, 3(3), 38-41.
- Campero, B.A.A. & Hernandez, V.G.J. (2013). Analytical approach to neuromarketing as a business strategy. *Social and Behavioral Sciences*, 99, 517-525.
- Carter, R., Aldridge, S., Page, M. & Parker, S. (2013). *Bevin*. Alfa.

- Ceylan, İ. G. & Ceylan, H. B. (2015). Ambalaj tasarımında bilinçaltı mesaj öğelerinin ve nöropazarlama yaklaşımının kullanımlarının karşılaştırılması. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(2), 123-142.
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K. & Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 95-107.
- Delen, E. (2020). *An Analysis of Consumer's Gaze Points and Duration of Attention to the Usage of Human Images on Websites: A Neuromarketing Application - Eyetracking Analysis*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Demirtürk, H. (2016). *Nöropazarlama Açısından Bilgilenmiş Kullanıcıların Karar Süreci Üzerinde Koku Etkisinin Ölçülmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Doğuş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diamantopoulos, A. & Cadogan, J. W. (1996). Internationalizing the market orientation construct: An in-depth interview approach. *Journal of Strateging Marketing*, 23-53.
- Erdemir, K. O. & Yavuz, Ö. (2016). *Nöropazarlamaya Giriş*. Brandmap.
- Fortunato, R.C.V., Giraldi, E.M.J. & Oliveira, C.H.J. (2014). A review of studies on neuromarketing: practical results, techniques, contributions and limitations. *Journal of Management Research*, 6(2), 201-220.
- Giray, C. & Girişken, Y. (2013). Gözün bilinç seviyesinde duyumsayamadığı uyarınları beynin algılaması mümkün müdür? Nöropazarlama yöntemi ile ölçümlene üzerine deneysel bir tasarım. *18. Ulusal Pazarlama Kongresi*, Kars, Haziran 19-22.
- Girişken, Y. (2015). *Gerçeği Algıla*. Beta.
- Hair, J. F., Bush, R.P. & Ortinau, D. J. (2003). *Marketing Research with in a Changing Information Environment*. McGraw Hill Irwin.
- Huszár, S. & Pap, K. (2016). 10. Revolutionising marketing research? a critical view on the promising neuromarketing. *Economics and Management of Global Value Chains*, 157-166.
- Kavak, B. (2013). *Pazarlama ve Pazar Araştırmaları*. Detay Yayıncılık.
- Kaya, İ. (2009). *Pazarlama Bi'tanedir*. Babıali Kültür Yayınları.
- Kenning, P. & Plassmann, H. (2008). How neuroscience can inform consumer research. *IEEE*, 16(6), 532-538.

- Kotler, P. & Armstrong, G. (2014). *Principles of Marketing*. Pearson Prentice Hall.
- Köylüoğlu, A. S. (2016). *Nöropazarlamada Davranışsal Deneylerle Reklamın Tüketici Üzerindeki Etkisinin Araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Krueger, R. A. (1994). *Focus Groups A Practical Guide for Applied Research*. Sage Publications.
- Lindstrom, M. (2014). *Buyology*. Optimist.
- McClure, S. M., Li, J., Tomlin, D., Cypert, K. S., Montague, L. M. & Montague, P. R. (2004). Neural correlates of behavioral preference for culturally familiar drinks. *Neuron*, 4(2), 379-387.
- Morgan, D. L. (1997). *Focus Groups as Qualitative Research*. Sage Publications.
- Morin C. (2011). Neuromarketing: The new science of consumer behaviour. *Consumer Culture in Global Perspective*, 131-135.
- Nakip, M. & Yaraş, E. (2016). *Pazarlama Araştırmalarına Giriş*. Seçkin Yayınları.
- Öndoğan, N. E. (2015). Restoran pazarlamasında kullanılan temel pazarlama karması elemanları. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-25.
- Özer, D. (2016). Sigara karşıtı kamu spotlarının bireyler üzerindeki etkisinin nörogörüntüleme yöntemiyle tespit edilmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, B.E. (2015). *Tüketici Davranışları*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Öztürk, S. A., Yücel, N. & Bayır, T. (2018). Beynimiz ve dilimiz aynı mı konuşuyor? Anket ve eeg yöntemlerinin karşılaştırılması: Marka kişiliği ölçümü açısından bir araştırma. *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 4(1), 140-176
- Page, G. (2011). *The Branded Mind, What Neuroscience Really Tells Us About The Puzzle of The Brain And The Brand*.
- Pradeep, A. (2010). *The Buying Brain: Secrets for Selling to the Subconscious Mind*. Wiley and Sons.
- Renvoise, P. & Morin, C. (2015). *Nöro Marketing*. MediaCat.

- Sadedil, S.N. K., Bozkurt, İ., Uraltaş, K.N.T. & Taş, C. (2016). Comparison of conventional marketing researches and neuromarketing researches in regard to the efficiency of marketing messages. *The Journal of Neurobehavioral Sciences*, 3(3), 101-109.
- Senior, C., Smyth, H., Cooke, R., Shaw, R.L. & Peel, E. (2007). Mapping the mind for the modern market researcher. *Qualitative Market Research*, 10, 153-167.
- Tekin, H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 102-116.
- Taraskeviciute, E. (2014). *Neuromarketing from The Perspective of The Practitioners The Reasons Behind The Decision to go Neuro*. Yüksek lisans tezi, Stockholm Business School.
- Tayfun, N.Ö. & Öçlü, B. (2005). Yeşil pazarlama uygulamasının tüketiciler açısından algılanmasının nöropazarlama tekniği ile araştırılması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 95-113.
- Toker, A. (2019). *Seçilmiş Reklam Filmlerinin Nöropazarlama Kapsamında Göz İzleme Yöntemi ile Analizi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Tüfekci, Ö. K. & Oyman, T. (2020). Reklamlarda kullanılan duygusal çekiciliklerin elektroensefalografi (eeg) ile araştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 561-584.
- Tüzel, N. (2010). Tüketicinin zihnini okumak nöropazarlama ve reklam. *Marmara İletişim Dergisi*, 16, 163-176.
- Ural, T. (2008). Pazarlamada yeni yaklaşım: nöropazarlama üzerine. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 421-432.
- Ustaahmetoğlu, E. (2015). Nöropazarlama üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi*, 3(2), 154-168.
- Valiyeva, T. (2015). *Tüketici Davranışlarını Etkilemede Yeni Bir İletişim Tekniği Olarak Nöropazarlama İletişimi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.
- Yücel, A. & Çubuk, F. (2014). Bir nöropazarlama araştırmasının deneysel yolculuğu ve araştırmanın ilk ipuçları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 133-149.

Yücel, A. & Şimşek, A. (2018). Tüketici davranışlarını analiz etmede nöropazarlama yöntem ve araçlarının kullanımı. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 119-142.

Yücel, N. & Çubuk, F. (2013). Nöropazarlama penceresinden marka değeri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 25(1), 221-233.

Yücel, N., Yücel, A., Yılmaz, A. S., Çubuk, F., Orhan, E. B., & Şimşek, A. İ. (2015). Coffee tasting experiment from the neuromarketing perspective. *The WEI International Academic Conference*, Harvard, 29-35.

EXTENDED ABSTRACT

With today's competition, the marketing efforts that businesses communicate with the consumer one on one and closely follow up have gained importance (Öndoğan, 2015). It has become important to constantly differentiate the relevant products / services in meeting the demands and needs of consumers, especially due to the variety of products / services in the market. When the life course of the new products launched on the market is examined, it is seen that 80% of them fail in the first years of their entry into the market (Kenning & Plassmann, 2008; Calvert & Brammer, 2012). This information demonstrates the key role played by marketing research used in analyzing a product's life course and measuring customer satisfaction.

McClure et al. (2004) and Lindstrom (2014) revealed that consumer preferences are a result of not only logical but also emotional responses. For this reason, there can be serious differences between the statements of the consumers and their feelings from time to time (Girişken, 2015). Traditional research methods have important limitations in understanding such consumer behavior. First, it is assumed by the researchers that the people who participated in the study were able to accurately convey their mental decision processes. However, today it is said that these decision processes have many subconscious components. Second, factors such as peer or time pressure can shape the feelings of the participants, preventing the disclosure of their true thoughts (Morin, 2011). Therefore, situations may arise where traditional efforts may be insufficient in obtaining insights about the decision processes of the consumer. The insufficient declarations of the consumers about why they are purchasing caused the traditional methods to fall short. Thus, marketing researchers turned to new research methods. One of the marketing researches involving these research methods is; neuromarketing research methods. With neuromarketing research

methods, a different perspective has been brought to the consumer decision mechanism, which cannot be fully explained by traditional research methods.

Traditional research methods such as surveys, focus groups and in-depth interviews used in market research are not enough to know how consumers feel about a product / service. Sometimes, it is difficult for a person to express the emotions they are exposed to (Campero & Hernandez, 2013). The most important advantage of neuromarketing research compared to traditional research methods such as survey, focus group and in-depth interview is that it eliminates the difference between the statement of the consumer and what he thinks (Ural, 2008). In other words, neuromarketing research methods present data with less bias compared to traditional research methods such as survey, focus groups and in-depth interviews. However, using neuromarketing research methods together with traditional research methods will be more beneficial to provide valuable insight into the purchasing decision processes of consumers.

Marketing researchers know that verbal statements can produce inaccurate results, leading to ineffective advertising and off-the-shelf products. Traditional research methods can overcome many problems with rational questions and a correct target audience. Neuromarketing researchers, on the other hand, found flaws arising from verbal reporting from a more radical point of view. Neuromarketing continues to be a growing industry all over the world as it offers the most consistent solution to the impasse of market research. Neuromarketing researchers build a portfolio of research technologies and methodologies, with insights from neuroscience, consumer attitudes and behaviors, and base this portfolio on more realistic assumptions. There are important information that we can obtain with traditional research methods and error big data mining. Traditional research and big data analysis will continue to be used in many subjects such as demographic information, shopping habits, product / media / internet / technology usage frequencies. Neuromarketing, on the other hand, strives to reveal deep insights that consumers are often unaware of, based on the neurophysiological and psychophysiological responses of our nervous system regarding the causes that direct our behavior (Erdemir & Yavuz, 2016). The difference between traditional research methods and neuromarketing research methods can be briefly expressed as follows:

- In traditional research methods, there is a tendency of participants to give answers that will satisfy the researchers, or more generally, they try to show themselves different from what they are. In other words, the data (statements) obtained from the participants contain many biases,

comments and subjectivity. But what traditional research methods have provided; high sample, low time and cost are among its advantages.

- In neuromarketing research methods, various data are obtained as a result of testing the participants with physiological changes in their bodies such as eyes, brain, skin and heart. In other words, the data obtained from the participants are obtained objectively, free from prejudice and interpretation.

Considering that the awareness of consumers and businesses have to develop different marketing strategies with the increasing competition in recent years; it is obvious how important it is to design multidisciplinary studies such as neuromarketing together with traditional research methods. It will also provide marketing researchers with a competitive advantage in understanding consumer behavior better, gaining insight into marketing and making effective decisions. In future research, using traditional research methods and neuromarketing methods together; Comparative applications can be made on concepts such as marketing mix elements, materialism, pretentious and symbolic consumption.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.50650>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 21-03-2021
Kabul Tarihi: 16-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 21-03-2021
Accepted: 16-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yılmaz, H. (2021). Türkiye’de Klasik ve Tersine İç Göçlerin Dönemsel Olarak Karşılaştırılması. *Journal of History School*, 51, 1423-1444.

TÜRKİYE’DE KLASİK VE TERSİNE İÇ GÖÇLERİN DÖNEMSEL OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI

Hasan YILMAZ¹

Öz

Göç olgusu mekânsal yer değiştirme olarak kabul görmekte, toplumsal hayatta köklü değişimlere neden olmaktadır. Toplumun yapısında yaşanan değişimler, dönemsel ve mekânsal olarak farklılaşmakta ve içinde bulunduğu koşulların sonuçlarını taşımaktadır. Türkiye’de göçler, dönemler itibariyle farklılık göstermiş olsa da her dönem varlığını korumaktadır. Başta ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerden dolayı, zorunlu veya isteğe bağlı yaşanan göçler, Türkiye’de iç göçlerin genel karakterini oluşturmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında iskân politikalarına bağlı olarak planlı iç göçler yapılmıştır. 1950’li yıllarda ise kırdan kente doğru yaşanan iç göçlerin hızlı ve plansız olduğu görülmektedir. 1960’lı yıllarda ise iç göç ivme kazanmış ve yapısal farklılar göstermiştir. 1980 sonrası iç göçler ise; nedeni, sonucu ve yapısı değişerek yaşanmıştır. Özellikle siyasi ve ekonomik nedenler ile kamu politikalarının etkisi 1980’li yıllarda belirginleşmiş, kısa sürede kırdan kente ve metropollere doğru çözümler yaşanmıştır. Kentlerde artan nüfus ile birlikte toplumun yapısı büyük ölçüde değişime uğramış, sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan, 1980 sonrası yapısını değiştiren iç göç olgusu üzerinden; son yıllarda hızla değişen ve yön değiştiren, tersine iç göç karşılaştırılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın konusu; 1950’li, 1980’li ve 2000’li yıllarda yaşanan iç göçler olarak sınırlandırılmış, söz konusu dönemlere ait iç göçün hareket noktaları ve yönleri üzerinden analizler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, İç Göç, Tersine Göç, Türkiye’de Göç

¹ Dr.Öğr.Üyesi, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hyilmaz@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9212-8084

The Comparison of Classical and Reverse Internal Migration Periodically in Turkey

Abstract

The phenomenon of migration is accepted as spatial displacement and causes radical changes in social life. The changes in the structure of the society differ periodically and spatially and bear the results of the conditions in which they exist. migration in Turkey, the respective periods showed differences remain even though the existence of each semester. Particularly economic, social and political reasons because of the mandatory or optional experienced immigration constitutes the general character of internal migration in Turkey. In the first years of the Republic, planned internal migrations were carried out depending on the settlement policies. In the 1950s, it is seen that the internal migrations from rural to urban areas were rapid and unplanned. In the 1960s, internal migration gained momentum and showed structural differences. Internal migrations after 1980; its cause, result and structure have been changed. Especially political and economic reasons and the effect of public policies became evident in the 1980s, and the resolution from rural areas to cities and metropolises was experienced in a short time. With the increasing population in the cities, the structure of the society has changed drastically, and social and economic problems have arisen. In this study, it started in the year 1950 in Turkey, through changing the structure of internal migration after 1980; In recent years, reverse migration is rapidly changing and changing direction. In this context, the subject of the study; It was restricted as internal migrations in the 1950s, 1980s and 2000s, and analyzes were carried out on the departure points and directions of the internal migration for those periods.

Keywords: Migration, Internal Migration, Reverse Migration, Migration in Turkey

GİRİŞ

Göç, insan hayatında ve toplumsal ilişkilerde hızlı ve köklü değişimlere sebebiyet veren bir süreçtir. Göçün neden, süreç ve mekân itibariyle farklı tasnifleri yapılmaktadır. Göçler ülke içerisinde yaşanan mekân değişikliği şeklinde olabileceği gibi, ülke dışına çıkış veya ülke dışından geliş şeklinde olabilir. Ülke içi göçler iç göç, ülke dışı göçler ise dış göç kavramıyla ifade edilmektedir.

Anadolu, tarihi geçmişinde yoğun göç hareketlerinin yaşandığı bir coğrafyadır. Anadolu'da yaşanan göçlerin Cumhuriyet'in kuruluş süreci ve sonrasında da dönemsel olarak nedenleri değişse de farklı düzeylerde devamlılığı söz konusudur. Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan, Osmanlı bakiyesi topraklarda yaşayan insanların siyasi nedenlerle ülkeye yönelmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başta Almanya olmak üzere ekonomik nedenlerle vatandaşların Avrupa'ya yönelmesi, büyük ölçekli dış göç yaşanmasına neden

Türkiye’de Klasik ve Tersine İç Göçlerin Dönemsel Olarak Karşılaştırılması

olmuştur. Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde siyasi nedenli iskân politikalarıyla başlayan ve 1950 sonrasında dönemsel olarak nedenleri değişen büyük ölçekli iç göç hareketleri yaşanmıştır. 1950 sonrasında yaşanan iç göç hareketleri üzerinde dönemin siyasi gelişmelerinin belirleyici etkisi bulunmaktadır.

Bu kapsamda Türkiye’de yaşanan iç göçlerin, Cumhuriyet döneminde öne çıkan ve genel kabul gören siyasi dönemlerle ilişkilendirilerek ele alınması, iç göç süreçlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ve dönemsel karşılaştırılma yapılmasını kolaylaştıracaktır. Türkiye’de iç göçler dönemsel olarak ele alındığında; Cumhuriyetin ilanı sonrası Tek Parti Dönemi (1923-1950), Demokrat Parti dönemi (1950-1960), iki darbe ve askeri muhtıranın olduğu, siyasal ve toplumsal çatışmaların yaşandığı dönem (1960-1980), 24 Ocak kararları ve darbenin etkisinde siyasi istikrarsızlık ve ekonomik krizler dönemi (1980-2002), 2002 sonrasında AK Parti iktidarlarını kapsayan dönem (2002-...) olarak ele alınabilir.

Demokrat Parti’nin 1950 yılında iktidara gelmesinden sonra hızla değişen siyasi ve ekonomik yapı, kırdan yaşayanların kentlere doğru göç etmesine neden olmuştur. Nüfusun hızla artması, tarımda makineleşme ile emek gücünün azalması ve kentlerde artan sanayi yatırımları kırsaldan kopuşu, kentlere yönelimi beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de 1980’li yıllarda ANAP döneminde, yaşanan askeri darbenin de etkisiyle, sosyal ve ekonomik yaşamın değişime uğradığı görülmektedir. 1950’li yılların aksine, 1970’li yıllarda belirginleşen gecekondu olgusu, söz konusu dönemi farklılaştırmıştır. Özellikle ekonomide yaşanan gelişmeler, eğitim, sağlık, ulaşım ve iletişimde yaşanan gelişmelere, siyasi olaylar, güvenlik sorunları ve kamu tercihleri eklenince iç göçün yapısını değiştirmiş ve kentlerden daha büyük kentlere (metropollere) göçler yaşanmıştır.

Küreselleşme ile birlikte dünya hızla küresel köy haline gelirken (McLuhan, 2015), göç nedenleri, yönelimi ve süreçleri de farklılık göstermektedir. Artan ve gelişen sosyo-ekonomik faktörler ve kamu-özel sektörün sunduğu hizmetlerin ulaşılabilir olmasının da etkisiyle; kırsal alan birçok açıdan tekrar cazibe merkezleri haline gelmektedir. Kısaca doğala ve doğaya dönüş gibi sloganlar ile kent hayatının yorucu etkisiyle eski cazibesini yitirdiği, köy yaşamına olan ilginin arttığı görülmektedir.

Son yıllarda “şehrin iticiliği” veya “kırsalın çekiciliği” gibi kavramların yanı sıra göçü etkileyen diğer tüm faktörlerin de etkisiyle tersine göç dalgasının oluştuğu görülmektedir. Bu süreçte yaşanan göçler daha çok zaruri nedenlerden kaynaklanan ve insanların istemsiz olarak yaşadığı mekânı değiştirmesiyle oluşan

zorunlu göçlerdir. Diğer yandan başta eğitim olmak üzere sosyal nedenli yaşanan iç göçler, bireylerin kendi tercihlerine bağlı olarak değişen, isteğe bağlı göç olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda gerek kamunun teşvik edici politikaları gerekse bireylerin yer değiştirme zorunlulukları veya arzuları tersine göçü başlatmıştır. Geçmiş yıllarda farklı nedenlerle olsa da özellikle ekonomik nedenler ile başlayan iç göç, günümüzde kamunun teşviki ve bireyin arzuları ile şekillenmektedir. Yaşadığımız dönemde bireyler, diğer nedenlerden daha baskın olarak, bulunduğu konumdan hoşnut olmayıp başka bir mekâna geçmektedirler.

Bu çalışmada Türkiye’de gerçekleşen tersine göç olgusu, geçmişteki iç göç örnekleriyle karşılaştırılmıştır. 2010’lı yılların ikinci yarısında yaşanan iç göç olgusunun bir nevi geçmişe veya doğala geri dönüş olarak tasvir etmek ve bundan sonraki süreçte; kırsalda başlayan ve kente uzanan iç göç yönünün, yeniden ve farklı nedenlerle kentlerden kırsala olarak değişebileceği öne sürülmektedir.

METODOLOJİ

Bu bölümde araştırma yöntemi, sınırlılıkları ve literatür özeti yer almaktadır. Söz konusu veriler ışığında sonraki bölümlerde bulgulara değinilmiş, tartışma ve sonuç bölümlerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırma; Türkiye’de 1950’li yıllarda görülen iç göçün kırsaldan kente, 1980’li yıllarda ise ağırlıklı olarak kentlerden metropollere doğru olduğunu genel bir yargı olarak kabul etmektedir. Bu yargı üzerinden, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye’de iç göçün; geçmiştekilerin aksine, kentlerden kırsala, kalabalık nüfuslardan sakin yerlere ve doğal yaşamın sürdürülebileceği alanlara doğru olacağı iddiasını taşımaktadır.

Bu bağlamda araştırmada, tarihsel ve sosyolojik gelişmeler üzerinden bilgiler ve gözlemlere dayalı betimsel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Neuman, karşılaştırmalı tarihsel ve sosyolojik araştırmaların üç aşamada olabileceğini belirtmektedir (Neuman, 2006, s. 605). Buna göre;

1. Aşama: Araştırmacı sadece tek bir ülkeyi mi, birkaç ülkeyi mi veya pek çok ülkeyi mi karşılaştırıyor?

2. Aşama: Araştırmacı geçmişteki bir zaman dilimi veya yılı mı, uzun yıllara yayılmış olayları mı veya yakın geçmiş ve şimdiki zamanın üzerine mi yoğunlaşıyor?

3. Aşama: Araştırmacı nitel verileri mi yoksa nicel verileri mi kullanıyor?

Türkiye’de Klasik ve Tersine İç Göçlerin Dönemsel Olarak Karşılaştırılması

Neuman’ın tarihsel ve sosyolojik araştırma yöntemini çalışmaya uyarladığımızda aşağıdaki çizelge oluşmaktadır:

Çizelge 1: Çalışmanın Yöntemine Ait Bilgiler

Birinci Aşama: Araştırma yeri	Türkiye
İkinci Aşama: Zaman dilimi	1950-1980 Arası Dönem, 1980-2000 Arası Dönem, 2000 Sonrası Dönem
Üçüncü Aşama: Analiz	Nitel veriler, tarihsel araştırma ve betimleme

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma; Türkiye’de, 1950’li yıllarda kırdan kente iç göç, 1980 sonrası özellikle siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı yaşanan kentlerden metropollere iç göç, günümüzde yaşanan veya yaşanılacağı öngörülen tersine iç göç olgusu olarak sınırlandırılmıştır. Türkiye’nin tarihsel, siyasi ve sosyolojik geçmişinde yer alan farklı olguların birden fazla neden ve sonuçları bulunmaktadır. Türkiye’de iç göçün dönemlere ayrıldığı ve dönemin koşullarına göre değişen bir yapıya büründüğü bilinmektedir. Örneğin bu çalışmada; Türkiye’de 1980’li yıllarda iç göçün kentlerden metropollere doğru yapıldığı bir yargı olarak kabul edilmiştir. Söz konusu iç göç dalgasının ekonomik gelişmeler, siyasi baskılar, eğitim ve ulaşım gibi nedenlerden kaynaklandığı bilinirken bu veri ve gözlemler çalışmanın dışında tutulmuştur. Çünkü iç göçün neden ve sonuçları başka bir çalışma alanında değerlendirilmelidir. Bu bağlamda çalışmanın sınırlılığı önem arz etmekte ve çalışmanın hipotezi olarak kabul edilen gelecek iddiası ile ilişkilendirilmektedir.

Literatür Özeti

Bu bölümde araştırma konusuna ait literatür taraması yapılarak kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Türkiye’de iç göçler arasında dönemsel farklılıklar bulunduğu bilinmektedir. Bu çalışmada 1950 sonrasında 1960’a kadar olan dönem, 1980 sonrası dönem ve tersine göçün teorik alt yapısı oluşturulmuş, günümüz ve sonrası için öngörülere zemin hazırlanmıştır.

İç Göç

Göç insanlık tarihi boyunca varlığını koruyan bir olgudur. Göç, belli bir nüfusun bir bölgeden başka bir yere olan hareketliliğidir. Ancak göç, coğrafi bir yer değiştirmeden çok daha kapsamlı köklü bir içeriğe sahiptir. Sebep ve sonuçları ile sosyal, ekonomik ve kültürel öğeleri bulunmaktadır (Sağlam, 2006, s. 34). Tarihsel süreçte avcılık ve toplayıcılık dönemleri de dâhil olmak üzere doğal afetlere karşı tedbir, iklimsel değişimler ve farklı toplumlara karşı güvenlik

nedeniyle göçlerin yaşandığı bilinmektedir. Bu bağlamda göç olgusu tarih boyunca farklı nedenlerden dolayı yaşanmış, günümüze kadar devam etmiş, nedenleri ve sonuçları ile birlikte çok önemli toplumsal bir olgu haline gelmiştir.

İç göç, belli bir zamanda, bir ülke içerisinde yerleşim yerlerinden (kent-köy) birinden diğerine yerleşebilmek amaçlı gelişen hareketler (Keleş, 1998, s. 63) olarak tanımlanmıştır. Kavramsal olarak ele alındığında göç; var olan, yani asli olan yerden, ulaşılmak istediği bir başka yere doğru yapılan hareketlerden meydana gelmektedir (Karpas, 2003, s. 3).

Küresel olarak iç göç, nicelik bakımından dış göçlerden daha etkili ve önemlidir. Ancak net sonuçlara ulaşmak dış göçler kadar kolay olmadığından etkisi daha az hissedilmektedir. 2000 yılında Uluslararası Göç Örgütü (IOM) uluslararası göçmenlerin 175 milyon kişi olduğunu beyan ederken, aynı dönemde Çin’de ve Hindistan’da toplam olarak 400 milyon kişi civarında iç göçmen olduğu bildirilmiştir (Bartram vd., 2017, s. 191).

Zaman içerisinde göçle ilgili araştırmalar arasında birtakım kurallar ortaya çıkmıştır. Bu kurallardan birisi olan göç anlayışına göre insanlar veya topluluklar; ekonomik fırsatların yetersiz olduğu yerlerden ayrılarak, fırsatların daha çok olduğu yerlere doğru yer değiştirirler (Oberai, 1990, s. 37). Göç ile ilgili önemli bir çalışma yapan ve itiş-çekiş modelini (push-pull) geliştiren Lee; yaşanan yerde bireysel nedenlere bağlı farklılıklar olabileceğini (Aile, arkadaşlık, komşuluk gibi) ve bu durumun tüm bireylerde eşit etki oluşturmayacağından dolayı sonuçlarının da farklı olacağını ifade etmiştir (Lee, 1966; 57). İtiş ve çekiş modeline göre itici ve çekici faktörlerin farkında olan bireylerin göç kararı vermekte zorlandığı (Kleiner vd.,1986) ifade edilse de insanlar tarih boyunca mekan değiştirmektedir.

Göç teorileri arasında yaygın olarak kullanılan teorilerden biri merkez-çevre (center-periphery) yaklaşımıdır. Teori olarak ortaya çıkmasında, “Bağımlılık Okulu” nun etkisi olmuştur. Paul Baran, André Gunder Frank, Paul Sweezy, Immanuel Wallerstein ve Samir Amin gibi bağımlılık teorisini savunan ünlü düşünürlerin yer aldığı okul, dünyayı, merkez ve çevre olarak ikiye ayırmıştır (Yalçın, 2004, s. 35). Başka bir görüşe göre; merkez ile çevre arasında, karşılıklı ve zorunlu bağların olduğuna dikkat çekilmektedir. Edward Sihls ise merkez-çevre teorisinde, toplumlarda merkezler ve bu merkeze ait çevre olduğunu öne sürmektedir (aktaran Tuncel ve Gündoğmuş, 2012, s. 140).

Göç teorilerinden bir diğeri ise, ilk olarak 1966’da Everett Lee tarafından “Bir Göç Teorisi (A Theory of Migration)” çalışmasında öne sürüldüğü bilinen itme-çekme kuramıdır. Bu kurama göre; göç olgusunda esas teşkil eden dört ana

Türkiye’de Klasik ve Tersine İç Göçlerin Dönemsel Olarak Karşılaştırılması

neden bulunmaktadır. Bu nedenler; yaşanan yer, gidilmesi hedeflenen yer, süreçteki engeller ve bireysel faktörler olarak sıralanmaktadır (aktaran Yalçın, 2004, s. 30). İtme-çekme kuramında ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerin yanı sıra aileden kaynaklı nedenler gibi toplumsal boyutlarda faktörler etkili olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında göç, birden çok nedeni bir arada barındırabilen, bireylerin tercihlerine dayalı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyada ekonomik gelişme ve göç ile ilişkilendirilen literatürün önemli bir kısmı, dual-ekonomi fikrine dayanmaktadır. Dual ekonomi iki önemli alan ve sektörden oluşur; kırsal alanda tarım ve kentsel alanda sanayileşme. Araştırmalara göre, ekonomik gelişme ve göçün birlikte değerlendirilmesi ile dual-ekonomi kavramı teyit edilmiştir. Bu bağlamda göç, sektörler arasındaki gelir ve istihdam farklılıkları sonucunda ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2007, s. 92). Göçe ait açıklamalar yapılırken, mevcut bulunan yerde itici, göç edilecek yerde ise çekici yönler ortaya çıkarılır ve literatürün genelinde “itici ve çekici güçler” olarak kavramsallaştırılır. Ekonomik nedenler başta olmak üzere, eğitim, sağlık, güvenlik ve doğal afetler iç göçün doğrudan veya dolaylı nedenleri olmuştur.

Esasen çok yönlü olan ve etkilerini ölçmenin zor olduğu göç olgusu üzerinde birçok ülke, sadece sosyal politika ve siyasetin bir alanı olarak görerek, bu yönde çalışmalar yapmaktadır (Borjas, 1994, s. 1714). Yapılan dar kapsamlı bu çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Çünkü sosyolojik bir olgu olarak göç, birden fazla disiplini ilgilendiren neden ve sonuçlar içermektedir. Bu bağlamda literatürün büyük bir kesiminde, iç göçün farklı boyutlarda olduğu ve bu olgunun doğal (deprem, erozyon), sosyal (eğitim-sağlık-güvenlik), siyasal (savaş-darbe) ve ekonomik (iş imkânları ve gelir arayışları) nedenlerden kaynaklandığı açıklanmaktadır.

Kırsal alanın itici olması ve kentin cazibe merkezi haline gelmesi, göçe farklı bir anlam kazandırmıştır (Fichter, 1994, s. 156). Kırsal alanda nüfus azalırken, terkedilen mekânlar fiziki açıdan yıpranmış ve buradaki sosyal yapı farklılaşmaya başlamıştır. Bu süreçte kente göçenlerde uyum süreçleri yaşanmış ve kentteki tecrübelerini kırsal alana aktarma girişimleri başlamıştır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 16).

Türkiye’de 1950-1980 Yılları Arası İç Göç

Türkiye’de 1950 öncesinde, aşiret ve yörük tarzında göçerliğin ve buna bağlı hâkim yer değiştirmenin daha çok ovalar ve dağlık kesimler arasında, mevsimlik tarzda olduğu bilinmektedir. Anadolu’da köylerde görülen toprak ağalığı bu dönemde güçlü olmuştur. Kapitalist üretim tarzından kaynaklanan

ekonomik değişimler kırsal alanı da etkilemekte ve köylüleri hızla hayvanlarını satmakta ve borçlanmaktadır. Ancak dünya pazarlarına açılım dönemlerinde köylüleri güçlenmiş ve ağalık zayıflamıştır (Akşit, 1998, s. 23-24). Bir üretim ve yaşama biçimi olan göçerlikle; köyden köye, köyden kente, kentten kentte, kentten metropole olan göçler birbirinden farklıdır. Ayrıca doğal afetler, kuraklık, heyelan veya deprem sonucu yaşanan göçler ile siyasi kararlar ve kamu politikaları sonucu yaşanan zorunlu göçleri karıştırmamak gerekmektedir (Tekeli, 1998, s. 19).

II. Dünya Savaşı sonrası iki kutup olarak ayrılan ve yeniden yapılanmaya çalışan bir dünya düzeni oluşmuştur. Türkiye, cephelerde yer almadığı bu savaştan oldukça etkilenmiş ve ekonomik açıdan yıpranmıştır. 1946'da çok partili hayata geçiş denemesinin başarısızlığa uğraması da eklenince, bu dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan zor olduğu aşikârdır. 1950'de Adnan Menderes'in iktidara gelişi ile birlikte her alanda değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle tek parti iktidarlarının sona ermesi ve Demokrat Parti'nin seçim kampanyaları boyunca millilik vurgusu yapması, büyük beklentilere yol açmıştır. Bu bağlamda hükümeti politikaları ve konjoktürel gelişmeler kırsaldan kente doğru iç göçün oluşmasına neden olmuştur.

Türkiye'de 1950'li yıllarda iç göç yaşanmasında etkili olan faktörler arasında nüfusun hızla artması, traktör ve makinelerin tarımda yer alması, yollar, köprüler ile ulaşımında yaşanan gelişmeler ve sanayileşme hamlesi yer almaktadır. Sanayileşmenin tarımda etkili olması ile birlikte kentlerde fabrikaların kurulması; kentleşme kavramını bu olguya dâhil etmiştir (Yalçın, 2004, s. 112).

Türkiye'de her dönem farklı nedenlerle göçler yaşanmış ve göç olgusu sürekliliğini korumuştur. Cumhuriyet ile birlikte soydaş göçleri ve nüfus mübadelesi politikaları, göçü şekillendirmiştir. Türkiye, 1960'lı yıllarda Avrupa başta olmak kaydıyla, diğer ülkelere göç veren bir ülke konuma gelmiştir (Erdoğan & Kaya, 2015).

1950'li yıllarda göç olgusu, seçmenlerin davranışında etkisini göstermiştir. Seçmen davranışına göre; yoksulluktan etkilenen ve iç göçün ilklerinden olan bu dönemde milli ve yerli söylemlerin de etkisiyle, seçmenler muhafazakâr partilere yönelim göstermiştir (Günlü, 2002, s. 294). Bu dönemde siyasetin göç üzerinde ve seçmen davranışında etkili olduğu görülmektedir. Siyasetin şekillendirdiği göç ile kentler nüfus açısından hızla ve plansızca kalabalık hale gelmiştir.

Türkiye de 1950'li yıllarla birlikte hızlanan köyden kente göçün, tarım ve toprak boyutu oldukça önemlidir. Tarımın modernleşmesi, toprak sahipliğinin değişimi, topraksızlaşma veya toprakların belirli ellerde toplanması gibi

Türkiye’de Klasik ve Tersine İç Göçlerin Dönemsel Olarak Karşılaştırılması

etkenlerle kırsal nüfus kente doğru hızla göç etmiştir. Bu iç göç dalgası 1950’li ve 1960’lı yılların içgöçünü oluşturmuştur. Yaşanılan bu dönem, kırsaldan, köyden ve köylülükten farklı nedenlerle de olsa bir an önce uzaklaşma dönemi olmuştur (İçduygu ve Ünalın, 1998, s. 43). Köyde artan nüfus, yetersiz ve iyi paylaşılabilen toprak, doğal afetler, kan davaları, terör ve güvenlik sorunları kırsalın itici yönleri olurken; kentin farklılığı ve cazibesi, daha iyi eğitim düşüncesi, çalışma hayatına dair ümitler ve ulaşım imkânları gibi özellikler de kentin çekici yönleri olmuştur (Yalçın, 2004, s. 114).

Göçün farklı sebepleri olsa da sonuçları pek değişmemektedir. 1950 yılında nüfusun %18’i kentlerde, %82’si kırsal alanda yer almış, kent nüfusu hızlı bir şekilde artmıştır. Yaşanan hızlı göçün sonucunda 2000 yılında kent nüfusunun oranı %75-85’lere kadar yükselmiştir (Balcıoğlu, 2007, s. 15).

Türkiye’de 1980 öncesi yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler bu dönemin göç olgusuna zemin hazırlamıştır. Planlı kalkınma dönemlerinde politikalar ile teşvik etmek, denetlemek ve önlemek için iç göç olgusu üzerinde politikalar geliştirilmiştir.

Bu dönemin emek üzerine kurulu işçilik dönemi olduğu kabul edilmektedir. Kırsaldan kente hareket eden ve burayı mesken tutan insanlar, kent hayatına alışabilmek için bir süreç yaşamış ve sonunda kendi düzenlerini oluşturmuştur. Göçenlerin büyük bir kısmı sanayide yer bulamayınca kendi işlerini oluşturmaya başlamış, kente ve kırsala ait olmayan yeni bir soyutlaşmış alanla karşılaşmışlardır. Bu durumun bir sonucu olarak gecekondular hızla artmaya başlamıştır. 1990’ların başında Türkiye’de her üç konuttan biri olan gecekondularda yaklaşık dokuz milyon insan yaşamıştır (İçduygu, Sirkeci & Aydın, 1998, s. 223). Bu dönemde, Türkiye’de, kırsaldan kentlere yapılan göçler, özellikle doğuda yer alan illerden, sanayileşmeye başlamış batıdaki illere doğru yaşanmıştır.

1970’lerde başlayan ve gecekondular dönümünü başlatan süreç, 1980’li yıllara ait özel ve zor koşullarını hazırlamıştır. Bu dönemde kuruldukları anda kent dışında olan gecekondular, kentlerin büyüme hızı sonucunda kente dâhil olmuş ve kentin içinde yer almıştır. Gecekondular sahipleri, yapılarını koruyarak satmak ve kiralamak yollarını aramış veya yapıların yerine kaçak bina yapmayı tercih etmiştir. Bu durumda gecekondular alanları çevresinde dönüşüm yaşanmıştır. Bu süreçte gecekondular sadece bir barınma alanı değil, kentte oluşan yeni bir rant alanı olmuştur. Böylelikle 1980 sonrasında zorlu süreçlerde, kentte hayata tutunabilmenin temel faktörü olmuştur (Işık & Pınarcıoğlu, 2002, s. 164).

Türkiye’de 1980 Sonrası İç Göç

Türkiye’de 1980’li yıllarda başlayan 1990’lı yıllarla birlikte hızlanan zorunlu göç olgusunu burada vurgulamak gerekir. Öncelikler kırsaldan yakın kentlere, oradan da civar il veya bölgelere doğru yapıldığı bilinmektedir. Sosyal, siyasal ve ekonomik nedenlerden kaynaklanan bu iç göçlerde, güvenlik ve gelir gibi nedenler öne çıkmıştır. 1980 yılından sonra iç göçün nedenleri de değişen dünyadan etkilenmiş, sosyal, ekonomik nedenlere bir de siyasal nedenler ve güvenlik sorunları eklenmiştir. Böylesi bir durumda kimi aileler ekonomik nedenlerden değil güvenlik nedenlerinden dolayı evlerini terk edip daha güvenli bir yer olarak gördükleri kentlere yönelmişlerdir. Kente göç eden bireyler, kentte istihdam sorunları ile karşılaşmış ve geçim sıkıntıları yaşanmıştır. Bu durum ise kent suçları, gecekondulaşma, çarpık yapılaşma gibi birçok kentsel soruna zemin hazırlamıştır. 1980’li yıllar sonlarına doğru küresel ölçekte gelişen yeni siyasal akımların da etkisiyle göç nedenleri ve sonuçları da değişmiştir. Bu hızlı değişimden en fazla etkilenenlerin başında kentler yer almaktadır. Kentler hızlı göç ve çarpık yapılaşmanın etkisiyle karmaşık bir yapıya bürünmüştür.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde yaşanan ülke içi sorunlar, bölgesel farklılıklar ve etnik sorunlar göç olgusunu derinden etkilemiştir. Ülke içinde iç göçü yaşayanlar; mağdur, suçlu veya sosyal problem olarak algılanmıştır. Ortaya çıkan yeni kentli yoksul sınıf ve karşılaştıkları sorunlar, sosyal ve ekonomik açıdan önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu noktada göçmenler, geri dönüş veya bütünlüşme üzerine tartışmalara konu olmuşlardır (Kaya, 2009, s. 68). Türkiye’de daha önceki dönemlerde yaşanan iç göçlerden farklı olduğu noktasında genel kabul oluşturan 1980 sonrası göçler, ülke yönetimini oldukça zorlamıştır. Özallı yıllar olarak bilinen 1980 sonrası dönemde, artan terör olayları ve güvenlik sorunları nedeniyle zorunlu göçlerin yaşandığı yıllara sahne olmuştur. Özellikle büyükşehirler zorunlu göç dalgasından olumsuz etkilenirken, göç edenlerin önemli bir kısmı da yakın kentlere yönelmiştir. 1987’de çıkarılan OHAL kanunu kapsamında kamu güvenliği gerekçesiyle Doğu ve Güney Doğu’da bazı yerleşim birimlerinin boşaltılması, dönemin iç göç hareketliliğinin başlıca nedeni olmuştur (Adıgüzel, 2016, s. 43).

Türkiye’de 1980’li yıllarda göç olgusu diğer yıllara göre yapısal farklılıklar göstermiştir. Bu döneme damga vuran faktörler arasında; yaşanan askeri darbe, kamuda ekonomik politikalarının dönüşümü, liberal ekonomi politikalarının özendiriciliği, eğitimin kentlerde görece nitelikli hale gelmesi ve kırsala göre daha ulaşılabilir olması, ulaşım olanakları ve iletişim araçlarının etkisi yer almaktadır. Tüm bu nedenler ile kentler farklı kimliklere bürünmüş ve

Türkiye’de Klasik ve Tersine İç Göçlerin Dönemsel Olarak Karşılaştırılması

var olan kırsaldan-kente doğru olan iç göçün yönü, kentten-büyük kentlere, metropollere şeklinde değişmiştir.

Türkiye’de 2000 Sonrası İç Göç

Türkiye’de 2000’li yıllarda iç göç hareketliliğine bakıldığında, daha çok eğitilmiş, nitelikli iş gücü, tayin ve atamalar, yoksulluk ve iş arama konuları öne çıkmaktadır (Koyuncu, 2015, s. 49). Bu noktadan bakıldığında iç göçün yapısı ve yönü değişikliğe uğramış ve iç göçler, kentlerden daha büyük kentlere doğru yapılmaya başlamıştır. Bir başka açıdan, iç göçün geçmiş dönemlerde yaşandığı gibi kırdan kente doğru olan yönünün değişmesi, iç göç yoğunluğunu azaltmamıştır (Adıgüzel, 2016, s. 44).

Tablo 1

Türkiye’de Şehir ve Köy Nüfusu, 1927-2018

Yıllar	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu	Şehirdeki Nüfus Oranı %	Köydeki Nüfus Oranı %
1927	13 648 270	3 305 879	10 342 391	24,22	75,78
1935	16 158 018	3 802 642	12 355 376	23,53	76,47
1940	17 820 950	4 346 249	13 474 701	24,39	75,61
1945	18 790 174	4 687 102	14 103 072	24,94	75,06
1950	20 947 188	5 244 337	15 702 851	25,04	74,96
1955	24 064 763	6 927 343	17 137 420	28,79	71,21
1960	27 754 820	8 859 731	18 895 089	31,92	68,08
1965	31 391 421	10 805 817	20 585 604	34,42	65,58
1970	35 605 176	13 691 101	21 914 075	38,45	61,55
1975	40 347 719	16 869 068	23 478 651	41,81	58,19
1980	44 736 957	19 645 007	25 091 950	43,91	56,09
1985	50 664 458	26 865 757	23 798 701	53,03	46,97
1990	56 473 035	33 326 351	23 146 684	59,01	40,99
2000	67 803 927	44 006 274	23 797 653	64,90	35,10
2010	73 722 988	56 222 356	17 500 632	76,3	23,7
2016	79 814 871	73 671 748	6 143 123	92,3	7,7
2018	82 003 882	75 666 497	6 337 385	92,3	7,7

Kaynak: TÜİK, 2020a.

Türkiye’de 2000’li yıllara kadar olan ve bu dönem sonrasında değişen nüfus verisi üzerinden oluşturulan tablo ile özellikle 2010 sonrasında köydeki nüfusun azaldığı görülmektedir. Türkiye’de şehir ve köylere ait bilgilerin yer aldığı tablo incelendiğinde; 1950 yılı başlarında nüfusun %74,96’sı (ortalama dört kişiden üçü) köylerde yaşamaktadır. Bu dönemden sonra köydeki nüfus oranı, ortalama yıllık %3 azalarak, 1980 yılına gelindiğinde %56,09 olarak hesaplanmıştır. Buna göre; 30 yılda nüfusun 18,87’si (ortalama beş kişiden biri) köyden kente göç etmiştir. Yine aynı tabloya göre 1980-2000 arası dönemde, aradan geçen 20 yılda, köydeki nüfus toplamda %20,99 (ortalama beş kişiden

biri) azalmıştır. Bu bağlamda 1950-1980 arası dönemde 30 yılda gerçekleşen azalma, bir sonraki (1980-2000) dönemde 20 yılda yaşanmıştır. Bu durum ise iç göçün hızının arttığını açıkça göstermektedir.

Türkiye'nin sınır komşusu Suriye'de yaşananlar sonucunda, 2011 yılında başlayarak kitlesel göçler yaşanmıştır. Çoğunlukla Hatay, Kilis, Gaziantep, İstanbul, Şanlıurfa, Adana, Mersin başta olmak üzere Türkiye'de 73 ilde Suriyeli göçmenler bulunmaktadır. Göçmenler ucuz iş gücü olarak değerlendirilmekte, ayrışmalara maruz kalmakta ve dışlanmaktadır (Tümtaş & Ergun, 2016, s. 1351). Bu durum kentin sosyo-ekonomik yapısını değişime uğratmakta ve iç göçü bir şekilde etkilemektedir.

Mayıs 2020 rakamlarına göre kayıtlı göçmenlerin %64,4'ü Türkiye'dedir (UNHCR, 2020). Bu orana göre; 5,5 milyon kayıtlı göçmenin 3,5 milyondan fazlası Türkiye'de yaşıyor demektir. 83 milyon vatandaşın yaşadığı Türkiye'de 3,5 milyon göçmen iç göç hareketliliğini etkilemektedir.

Türkiye'de Tersine İç Göç

Tersine göç kavramı, daha önce göç alan yerlerden, göç veren yerlere doğru yapılan göçler anlamına gelmektedir. Yapılan araştırmalara göre, teknolojik gelişmeler, yeni istihdam olanakları, tarımda büyüme, kırsal üretimde artış gibi öne çıkan faktörler tersine göçe neden olmaktadır (İslamoğlu vd., 2014, s. 76).

Tersine iç göç olgusu Türkiye özelinde incelendiğinde, iki teori ve kuramın bu olguda etkili olduğu gözlemlenmektedir. Bu teoriler birbirinden farklı olsa da birbirini etkileyen "Merkez-Çevre" ve "İtme-Çekme" kuramlarıdır. Çalışmada bahsi geçen teoriler incelendiğinde tersine göçün birçok yönü ile Türkiye'de oluşmaya başladığını söylemek mümkündür. Diğer yandan Türkiye'de iç göç olgusu üzerinden yaşanan tersine göçler değerlendirildiğinde, özellikle devletin uyguladığı politikalar ve projeler ile kırsal gelirin artırılması hedefi öne çıkmaktadır. Örneğin Türkiye'de kır-kent ayrımını giderebilmek ve tarımı desteklemek amacıyla belirli dönemlerde teşvik politikaları uygulanmış ve günümüzde uygulanmaya devam etmektedir.

Göç konusunda önemli bir faktör olan tarımın geliştirilmesi için, 2000'li yıllarda kırsal alanı ve çiftçiyi destekleyici yapılar gündeme gelmiştir. Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde 2007 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur (TKDK, 2020). TKDK Başkanı Ahmet Antalyalı, kamu politikaları ve kurumsal destekleri sonrasında kırsal kesimin kentle arasındaki farklılıkların azaldığını belirterek, bu süreçte

Türkiye’de Klasik ve Tersine İç Göçlerin Dönemsel Olarak Karşılaştırılması

sadece büyükşehirlerden ve kentlerden değil yurtdışından gelip yatırım yapanların olduğunu belirtmektedir (Milliyet, 2017).

Türkiye’de tersine göç ile ilgili kurumsal bir çalışmaya İstanbul Büyükşehir Belediyesi öncülük etmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi yakın geçmişinde yürüttüğü köye-memlekete dönüş yardımlarını, 2014 yılı Kasım ayında Sosyal Hizmetler Müdürlüğü bünyesinde “Tersine Göç Projesi” olarak kurumsal hale getirmiştir. İstanbul’a farklı nedenler ile gelip barınamayanlara yönelik olarak hazırlanan proje kapsamında vatandaşa çeşitli hizmetler sunulmaktadır (İBB, 2020).

Siyasal otorite birtakım nedenler ile köye-memlekete dönüş tarzında destekler uygulayarak tersine göçü teşvik etmektedir. Türkiye’de ilgili bakanlıklar başta olmak üzere TKDK, KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı), TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü), Tarım Kredi Kooperatifleri gibi kurumlar ile tersine göç desteklenmektedir. Söz konusu destekler için gerekli finansman, gerek kamu bankaları ile anlaşmalı olarak gerekse özel bankalar tarafından sağlanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye’deki genç nüfusun kırsaldan uzaklaşmasını önlemek için 2019 yılında “Uzman Eller” projesini başlatmıştır. Söz konusu proje kapsamında, üretimde verimliliği arttırmak için kırsalda yaşamayı taahhüt eden, tarım, hayvancılık ve gıda alanlarında eğitim almış meslek yüksekokulu veya üniversite mezunlarına ait projelere 100 bin lira hibe desteği öngörmüştür (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

BULGULAR

Türkiye’de dönemsel olarak yaşanan iç göçlerin neden ve sonuçları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaları özetle aktarmak gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bulguları arasında iç göç olgusuna ait ve iç göçü önemli ölçüde etkileyen birtakım notlara yer verilmiştir. Bu notlar, çalışma bulgularına zemin hazırlamış ve aşağıda sıralanmıştır:

1. İç göçe ait bilgilerin, nesnel veriler üzerinden kayıt altına alındığı bilinmelidir. Örneğin, 1970 yılı nüfus sayımında ikamet yeri sorulmaya başlanmıştır. Bu nedenle 1970 öncesindeki verilerde beş yıllık daimî ikamet yeri sorulmadığından dolayı 1965 sonrası veriler (İçduygu & Ünal, 1998, s. 46) iç göç hareketlerini daha doğru ve nesnel aktarmaktadır. Esasen 1970 öncesi doğum yeri esas kıstas olarak ele alınmıştır.

Hasan YILMAZ

2. Nisan 2008’de ilgili dönemdeki adıyla T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)” çalışmasını yayımlamıştır. Söz konusu çalışmada Türkiye’de “Genel Nüfus Sayımı” dönemleri arasında göçenlerin sayısal boyutları, sosyo-ekonomik yapıları ve yerleşim yerleri bazında dağılımları ile göçe sebep olan konular ve değişimler değerlendirilmiş ve 1965-2000 yılları arasında Türkiye sınırları içinde göçlere ait profil oluşturulmuştur (DPT, 2008).

Türkiye’de en fazla insanın yaşadığı il olan İstanbul’daki yoğun nüfus, trafik ve ulaşım sorunları üzerinden örnekleme konu edilmesi uygun görülmektedir. Türkiye’de nüfus hareketliliğinin olduğunu ve bu hareketliliğin günümüzde metropollerden kırsala doğru yaşandığını ifade eden çalışmada, bir metropol olarak İstanbul, karşılaştırma yapmaya müsait bir yerleşim birimidir. Yukarıda yer alan notlar ve analizler sonucunda aşağıdaki diğer bulgulara da ulaşılmıştır. İlk olarak İstanbul’a ait yıllara göre nüfus ve göç sayıları örneklem olarak ele alınmış, bu veriler ile çalışmanın hipotezine katkı sağlanmıştır.

Tablo 2.

İstanbul İline Ait Yıllara Göre Nüfus ve Göç Sayıları (Kaynak: TÜİK, 2020b.)

Yıllar	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net göç
1985	5 068 512	576 782	279 184	297 598
1990	6 433 569	995 717	339 040	656 677
2000	9 044 859	920 955	513 507	407 448
2010	13 255 685	439 515	336 932	102 583
2016	14 804 116	369 582	440 889	- 71 307
2018	15 067 724	385 482	595 803	- 210 321

Tablo 3.

İstanbul’dan Başka İllere Göçler (Kaynak: TÜİK, 2020b)

	2010	2016	2018
Aydın	2517	4895	6368
Balıkesir	7110	9479	14729
Bayburt	956	6404	3130
Çanakkale	3827	7116	9189
Çankırı	3073	3401	14791
Giresun	7599	17935	21277
Gümüşhane	2679	8587	10688
Kastamonu	6182	8780	14507
Muğla	5006	7914	13056
Ordu	12685	21420	30036
Rize	4771	4934	14705
Sinop	5409	4406	11834
Sivas	8301	5430	18625
Tokat	11843	17305	25336

Türkiye’de Klasik ve Tersine İç Göçlerin Dönemsel Olarak Karşılaştırılması

İstanbul ili örneklem alındığında, tablo verileri doğrultusunda, sadece İstanbul özelinde şu analizler yapılabilmektedir;

➤ İstanbul nüfusu artışını sürdürmektedir.
➤ 2000’li yıllara kadar düzenli artan net göç, bu dönemden sonra düşüşe geçmiştir.

➤ 2016 ve 2018 yıllarında İstanbul’un aldığı göç azalmış, verdiği göç artmıştır. Bu durum ise net göçün eksi bakiye göstermesine sebep olmuştur.

➤ Bu bağlamda 2016 ve 2018 yılları verilerine dayanarak, İstanbul’da tersine göç yaşandığı söylenebilir.

➤ Tablo 3’te, 2010’dan 2018 yılına kadar geçen sürede, İstanbul’un verdiği göçlerin iki katı ve üzerine çıktığı kentlere ait, göç rakamları bulunmaktadır. Buna göre; verilen göçler bölgesel olarak değerlendirildiğinde, yedi kent ile Karadeniz Bölgesi ilk sırada yer alırken, üç kent ile İç Anadolu, İkişer kent ile Ege ve Marmara yer almaktadır.

➤ Tablo 3’teki kentler, diğer büyük kentler ile karşılaştırıldığında; ağır veya hafif sanayilerinin, ulaşım sorunlarının, hava kirliliklerinin Türkiye’deki büyük kentlere göre daha az olduğu değerlendirilmektedir.

➤ Tablo 3’teki kentlerin nüfus verilerine bakıldığında, iller arasında en kalabalık kentlerin Balıkesir ve Aydın olduğu (Türkiye geneli, sırasıyla 17. ve 20.) görülmektedir. Türkiye’de nüfusu en az olan ilk on kent arasından üçü (İkinci Bayburt, beşinci Gümüşhane, yedinci Çankırı) ilgili tabloda yer almıştır (TÜİK, 2020a).

➤ İstanbul’dan göçlerin sahil kentleri, iç kesimlerdeki görece orta veya az nüfuslu yerler olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmanın önemli tartışma konuları aşağıdaki soruların cevaplarına göre şekillenmiştir. Bu sorulara aranan yanıtlar ile esasen çalışmanın sınırlılıklarını belirlenmekte ve bir gelecek öngörüsünde bulunabilmeyi olanaklı hale getirmektedir. Bu bölümde derlenen sorulara esasen sonuç bölümünde yer alan değerlendirmeler ile cevaplar verilmektedir.

1. Türkiye’de iç göçlerin tarzı ve yönü değişiyor mu? Değişiyorsa, bunun 1950 ve 1980’li yıllardaki iç göçlerle nasıl karşılaştırılabilir?

2. Türkiye’de iç göçler 2000 sonrasında nasıl yaşanmaktadır ve günümüzde nasıl devam edecektir?

3. Türkiye’de devletin sunduğu olanaklar göçün yönünü nasıl etkilemektedir?

Göç olgusu bir ülkenin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısındaki değişimlerin topluma yansıdığı önemli bir sosyolojik gelişmedir. Tek başına sosyal yapı ile açıklanamayacağı gibi küresel konjonktürle de yakından ilgilidir.

Türkiye’de iç göçün 1950’li yıllarda daha çok kırdan kente doğru, plansız ve hızlı bir şekilde olduğu görülmektedir. Dünyada bu dönemde II. Dünya Savaşı’nın bıraktığı izleri silmeye çalışılırken, Türkiye’de kente yönelik hareketlilik önem kazanmıştır. Türkiye’nin tarım ve sanayideki ilerleme çabaları öne çıkmış ve plansız kente doğru göçler yaşanmıştır.

Türkiye’de 1980’li yıllarda yaşana iç göçlerde ekonomik ve siyasal gelişmeler etkili olmuştur. Askeri darbe ve ekonomide yaşanan gelişmeler göçün tarzını ve yönünü değiştirmiştir. Diğer yandan kamu politikaları ve güvenlik kaynaklı kısmen zorunlu yer değiştirmeler de bu dönemde görülmüştür. Bu dönemde göçler kentlerden büyükşehirlere İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa gibi ekonominin güçlü olduğu yerlere doğru olmuştur.

Yirmi birinci yüzyıl her açıdan farklı gelişmelere sahne olmuştur. Özellikle yaşanan son yirmi yılda sosyal hayattan, ekonomiye, kültürel yapılardan kitle iletişim araçlarının etkinliğine varana kadar birçok alanda olağanüstü hızlı ve farklı gelişmeler olmaktadır. Buna bağlı olarak yaşanan bu değişimler, insanın ikamet anlayışında ve yerleşim tarzında değişimleri beraberinde getirmiştir. Genel olarak bireyler; geçmişte var olan nedenlerin yanı sıra, tamamen kendi isteklerine ve birtakım teşviklere göre göç edebilmektedir. Dolayısıyla insanların daha önceleri zorunlu olarak yaşadığı iç göçler, geçmişe ait nedenleri halen korusa da günümüzde başka nedenler ile de yapılabilmektedir.

Türkiye’de simgesel olarak kalsa da üst gelirliilerin sahil kıyılarında köylere yöneldikleri bilinmektedir. Son yıllarda, köye yerleşme, doğal yaşama dönüş söylemleri karşılık bulmakta ve özellikle popüler kişiler ve yüksek gelirliilerin başlattığı bu süreç artarak devam etmektedir. Esasen yüksek gelir grubuna ait kişilerin başlattığı kabul edilen bu sürecin; son yıllardaki iç göç hareketliliği dikkate alındığında, orta gelir gruplarını da etkilediği görülmektedir.

İstanbul örneklemini temel alarak; son yıllardaki net göç sayısı da dikkate alındığında, Türkiye’de tersine göç olgusu yaşandığı söylenebilir. Bulgular bölümünde yer alan verilere göre, İstanbul ile aynı bölgede yer alan Çanakkale ve Balıkesir’in bu tabloda yer almasının sosyal, ekonomik, kültürel nedenlerinin olduğu düşünülmektedir. Ancak bölgedeki diğer kentlere göre yaşam kalitesi, hava kirliliği ve diğer sosyo-psikolojik faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Buna göre tersine göç olgusunda ekonomik yönlü nedenler olsa da son yıllarda sosyo-psikolojik faktörlerin de etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’de Klasik ve Tersine İç Göçlerin Dönemsel Olarak Karşılaştırılması

Yaşanan tersine göçlerde kent ile köy arasındaki farklılıkların azalması önemli etken olmaktadır. Kentlerin yoğun nüfusa sahip olması ve giderek kalabalıklaşması, buna bağlı olarak trafik yoğunluğunun yaşanması, hava kirliliğinin artması gibi faktörler tersine göçün nedenleri arasındadır. Diğer yandan kentlerin dikey mimari politikaları ile devasa binalar ile dolup taşması, insanların topraktan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin önemli bir kesiminin deprem kuşağında yer alması ve buna bağlı olarak insanların deprem korkusu yaşamaları; insanları yüksek katlı binalardan yere yakın, az katlı müstakil binalara yöneltmektedir. Bunların yanı sıra kentlerde suç oranlarının artması da tersine göç olgusunda etkili olmaktadır. İnsanların yoğun kalabalıklar arasında azalan sosyal ilişkileri, tersine göçü etkileyen bir faktör sayılabilir.

Kırsal alanın son yıllarda yaşadığı olumlu dönüşüm tersine göçü hızlandırmaktadır. Kırsaldaki değişimin nedenleri arasında kentlerde yaşanan olumsuzlukların etkili olduğu bilinmektedir. Bunların yanı sıra tersine göç olgusunda, terör ve güvenlik sorunlarının azalması, bireylerin temiz havaya, toprakla buluşmaya ve doğal yaşama dönüş hedefleri, ulaşım imkânlarının artması, iletişimin her yerde yaygınlaşmaya başlaması gibi nedenler etkili olmaktadır. Bir diğer yandan insanların önemli bir kısmının kırsalda komşuluk başta olmak üzere sosyal ilişkilerini geliştirme çabası da önem arz etmektedir. Kamunun teşvik ve destekleri de (TKDK’nın köye dönüş projeleri gibi) kırsal alanı cazibe yerleri olarak göstermekte ve etkili olmaktadır.

Son olarak küresel salgın olarak kabul edilen koronavirüs (Covid-19) hastalığı süreci sosyolojik sonuçları beraberinde getirmiştir. Sosyolojik açıdan bir sorun olarak görülse de insanların hastalık korkusu nedeniyle daha sakin yerleşim yerlerini kalıcı olarak tercih ettikleri söylenebilir. Emlak uzmanları ise insanların müstakil yaşama, kır hayatına ve sakin yerlere yöneldiklerini söylemektedirler. Bu durum ise geçmiş dönemlerin aksine, kentin iticiliği kırsalın çekiciliği ile ifade edilebilir. Bu durum ise sağlık nedenli tersine göçlere örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Nobel Yayınevi.
- Akşit, B. (1998). İç göçlerin nesnel ve öznel toplumsal tarihi üzerine gözlemler; köy tarafından bir bakış. A. İçduygu (Ed.) *Türkiye’de İçgöç Bolu-Gerede Konferansı 6-8 Haziran 1997* içinde s. 22-37, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Balcıoğlu, İ. (2007). *Sosyal ve Psikolojik Açından Göç*. Elit Kültür Yayınları.

- Bartram, D., Poros, M.V. & Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. (Çev: I. A. Tuncay). Hece Yayınları.
- Borjas, G. J. (1994). The economics of immigration. *American Economic Association*, 32(4), 1667- 1717.
- Çelik, F. (2007). Türkiye’de iç göçler: 1980-2000. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 87-109.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2008). *Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*. DPT Yayını.
- Ekici, S. & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(1), 9-22
- Erdoğan, M. & Kaya, A. (2015). *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Fichter, J. (1994). *Sosyoloji Nedir?* (Çev: N. Çelebi). Atilla Kitabevi.
- Günlü, R. (2002). Türkiye’deki kentsel değişimler ve siyasal bilinç, kentleşme göç ve yoksulluk, A. Alpay Dikmen (Ed.), 7. *Ulusal Sosyal Bilimleri Kongresi Bildirileri Kitabı* içinde. Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Işık, O. & Pınarcıoğlu, M. M. (2002). *Nöbetleşe Yoksulluk-Sultanbeyli Örneği*. İletişim Yayınları.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. & Aydingün, İ. (1998). Türkiye’de içgöç ve içgöçün işçi hareketine etkisi. A. İçduygu (Ed.) *Türkiye’de İçgöç Bolu-Gerede Konferans 6-8 Haziran 1997* içinde s. 207-244. Tarih Vakfı Yurt yayınları.
- İçduygu, A. & Ünalın, T. (1998). Türkiye’de içgöç: Sorunsal alanları ve araştırma yöntemleri. A. İçduygu (Ed.), *Türkiye’de içgöç konferans Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997* içinde s. 38-55. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İslamoğlu E., S. Yıldırımalt & A. Benli (2014). Türkiye’de tersine göç ve tersine göçü teşvik eden uygulamalar: İstanbul ili örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(1), 68-93.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) (2020). *Sosyal Hizmetler Müdürlüğü Yardım Çalışmaları*. Erişim adresi: <https://sosyalhizmetler.ibb.gov.tr/shmyardim.html>, Erişim tarihi: 27.03.2020
- Karpat, K. H., (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. Bahar Tırnakçı). Türkiye ekonomik ve toplumsal tarih vakfı yayınları.

Türkiye’de Klasik ve Tersine İç Göçlerin Dönemsel Olarak Karşılaştırılması

- Kaya, A. (2009). *Türkiye’de İç Göçler, Bütünleşme mi Geri Dönüş mü, İstanbul-Diyarbakır-Mersin*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, R. (1998). *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*. İmge Kitabevi.
- Koyuncu, A. (2015). *Kentleşme ve Göç*. Hikmetevi Yayınları.
- Kleiner, R.J., Sorensen, T., Dalgard, O.D., Moum, T. & Drews, D. (1986). International migration and internal migration: A comprehensive theoretical approach, in Glazier, I. A. & De Rosa, L. (eds) *Migration Across Time and Nations*. Holmes and Meier.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration, *Demography*, 3, 47-57.
- Mcluhan, M. (2015). *Global Köy (The Global Village)* (Çev: Bahar Öcal Düzgören). Scala Yayıncılık.
- Milliyet (2017). *Kırsal Yatırım Destekleri, Göçü Tersine Çevirdi*. <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/kırsal-yatirim-destekleri-gocu-tersine-cevirdi>. Erişim tarihi: 27.03.2020
- Neuman, W. L. (2006). *Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches*. 6. Edition of Pearson Education Inc. Allyn & Bacon.
- Oberai, A. S. (1990). *Migration, Urbanisation and Development*. ILO.
- Sağlam, S.(2006). Türkiye’de iç göç olgusu ve kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları*, 5, 32-44.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2019). *Köye Dönen Gence 100 Bin TL Hibe*. <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/4258/Koye-Donen-Gence-100-Bin-Tl-Hibe>, Erişim tarihi: 29.03.2020.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye’de içgöç sorunsalı yeniden tanımlanma aşamasına geldi. A. İçduygu (Ed.) *Türkiye’de İçgöç Bolu-Gerede Konferans 6-8 Haziran 1997* içinde s. 7-21. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TKDK, (2020). Tarım ve kırsal kalkınmayı destekleme kurumu. <https://www.tdk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 27.03.2020
- Tuncel, G. & Gündoğmuş B. (2012). Türkiye siyasetinde merkez-çevrenin dönüşümü ve geleneksel merkezin konumlanma sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 137-158.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2020a). *Şehir ve Köy Nüfusu 1927-2000*. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047, Erişim tarihi: 25.03.2020.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2020b). *İstanbul İline Ait Yıllara Göre Nüfus ve Göç Sayıları*. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
Erişim tarihi: 25.03.2020

Tümtaş, S. & Ergun C. (2016). Göçün toplumsal ve mekânsal yapı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(21), 1347-1359.

Türkiye İstatistik Yıllığı (2012). *Genel Nüfus Sayımlarına Göre Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu*. TÜİK Yayın No: 3933.

UNHCR (United Nations Refugee Agency) (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) (2020). *Suriye Bölgesel Mülteci Yanıtı*. <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>. Erişim tarihi: 3.6.2020

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Migration is a process that causes rapid and radical changes in human life and social relations. There are different classifications of migration in terms of cause, process and location. Migrations can be in the form of a change of place within the country, as well as out-of-country or arrival from abroad. In-country migrations are expressed by the concept of internal migration, and out-of-country migration.

In this context, internal migration experienced in Turkey, to be addressed with the Republican era prominent and widely accepted political era, will provide a better understanding of the migration process and would facilitate the comparison made periodically. Taken as periodic internal migration in Turkey; The number of the One Party (1923-1950), the Democratic Party period (1950-1960), the number of coups and military memorandum, the period of political and social conflicts (1960-1980), the effects of the coup on January 24 The period of political instability and economic crises (1980-2002) can be considered as the period covering the AK Party government after 2002 (2002-...).

Literature Search: Internal migration is defined as the movements developed to be able to settle from one of the settlements (city-village) within a country at a certain time (Keles, 1998, p.63). Considered conceptually, immigration; consists of movements that exist from the existing, that is, from the original to another place it wants to be reached (Karpas, 2003, p.3). When the reverse phenomenon of internal migration in Turkey examined specifically, it is observed that the two

theories and effective in this case. Although these theories are different from each other, they are “Center-Environment” and “Push-Pull” theories that affect each other.

Method: This research; Internal migration from rural to urban seen in the 1950s in Turkey, while in 1980 it was mainly towards the metropolitan areas of the city are considered to be a general judgment. Out of this judgment, in the first quarter of the 21st-century internal migration in Turkey; Contrary to the past, it claims to be from cities to rural areas, from crowded populations to calm places and areas where natural life can be sustained.

In this context, descriptive research method based on information and observations over historical and sociological developments has been applied in the research. Neuman states that it can be in three stages in comparative historical and sociological research (Neuman, 2006: 605): When we adapt Neuman's historical and sociological research method to the study, the following table is formed:

Chart 1

Information on the Method of the Study

First stage: Research location	Turkey
Second stage: Time zones	1950-1960, 1980-2000, after 2000
Third stage: Analysis	Qualitative data, historical research and description

This study; In Turkey, the rural-urban internal migration in the 1950s, especially after 1980, the city experienced political and internal migration to metropolitan areas for economic reasons, but nowadays it has limited internal migration as experienced or reverse projected to live. For example in this study; In the year 1980 in Turkey it was accepted as a judgment is made to the metropolises of the city's internal migration. These data and observations were excluded from the study while it is known that the wave of internal migration is caused by economic developments, political pressures, education and transportation. Because the causes and consequences of internal migration should be evaluated in another study area. In this context, the limitation of the study is important and is associated with the future claim, which is accepted as the hypothesis of the study.

Findings: Studies on the causes and consequences of internal migration occurred periodically in Turkey are made. It is necessary to summarize these studies. In this context, among the findings of the study, some notes belonging to the phenomenon of internal migration and which significantly affect internal

migration are included. These notes laid the groundwork for the study findings. It should be known that the information on the internal migration is recorded over objective data on immigration and internal migration in Turkey was researched in different time and place. The first remarkable finding in this area is that there are many studies on internal migration.

In the name of the Republic of Turkey Prime Ministry State Planning Organization for the relevant period in April 2008, "Internal Migration and Qualifications of Migrants in Turkey (1965-2000)" published the study. In another study, Yener (1977) investigated the internal migrations of the 1965-70 period and the socio-economic characteristics of the migrants.

Discussion and Conclusion: Important discussion topics of the study were shaped according to the answers to the questions below. The answers to these questions are determined mainly by the limitations of the study and make it possible to make a future prediction. The questions compiled in this section are mainly answered through the evaluations in the conclusion section. Also, it remains emblematic of the top earners in Turkey are known to turn to the coastal village. In recent years, settlements in the village have been responding to the return to natural life, and this process, especially initiated by popular people and high-income people, continues to increase. This process, which is considered to be initiated mainly by people belonging to the high-income group; Considering the internal migration mobility in recent years, it is seen that it also affects the middle-income groups.

The positive transformation of the rural area in recent years accelerates reverse migration. It is known that the negativities experienced in the cities are among the causes of the change in the countryside. In addition to this, the reasons such as reduced terrorism and security problems, individuals' return to fresh air, meeting with the earth and natural life, increased transportation opportunities, and communication started to become widespread everywhere. On the other hand, an important part of people's efforts to improve their social relations, especially in the countryside, is also important. The incentives and supports of the public (such as TKDK's return to the village projects) show the rural area as attractions and are effective.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.48985>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 21-01-2021
Kabul Tarihi: 04-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 21-01-2021
Accepted: 04-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Koç, H. (2021). Türk Kamu Yönetimi Müfredatının E-Devlet Yeterliliklerine Göre Değerlendirilmesi. *Journal of History School*, 51, 1445-1479.

TÜRK KAMU YÖNETİMİ MÜFREDATININ E-DEVLET YETERLİLİKLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hatice KOÇ¹

Öz

E-Devlet projelerinin başarısı için uygulayıcıların e-Devlet yeterlilikleri kilit öneme sahiptir. Uygulayıcılara bu yeterlilikleri kazandıran başlıca aktör üniversitelerin kamu yönetimi ile ilgili bölümleridir. Türkiye’de Kamu yönetimi müfredatındaki derslerin e-Devlet yeterliliklerine göre değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada kamu görevlilerini yetiştiren kamu yönetimi bölümlerinin e-Devlet ile ilgili derslerinde e-Devlet yeterliliklerine ne kadar yer verildiği araştırılmıştır. Araştırmanın evreni ve örneklemini Türkiye’deki tüm üniversitelerin Kamu Yönetimi Müfredatındaki e-Devletle ilgili olabilecek tüm derslerdir. Bu derslerin Bologna Bilgi Paketlerinden elde edilen AKTS formları, literatürden elde edilen beş temel yeterlilik kategorisi baz alınarak içerik çözümlenmesine tabi tutulmuştur. Toplam yüz on yedi adet e-Devlet ile ilgili derse ulaşılan araştırmada elde edilen en önemli bulgu, müfredatta sosyo-teknik yeterliliklere fazlaca yer verilmesine rağmen teknik, idari, politik ve organizasyonel yeterliliklere yeterince yer verilmediğidir. Bunun aşılması için dünyada ve Türkiye’de yapılan konu ile ilgili diğer araştırmalarla karşılaştırılarak geliştirilen önerilerde genel olarak pratikteki uygulamaların derslere konu olması, e-Devlet uygulayıcıların da müfredat geliştirmede bilgisine başvurulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: E-Devlet Yeterlilikleri, Müfredat Geliştirme.

¹Dr., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, drhaticekoc@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0190-512X

Assessment of Turkish Public Administration Curriculum in Terms of E-Government Competencies

Abstract

E-Government competencies of the practitioners have a key significance in the success of e-Government projects. The main actor in the acquisition of these competencies by practitioners seems to be public administration departments of the universities. This article is prepared to evaluate courses in the curricula of public administration departments in Turkey according to the e-Government competencies and explored the share of e-Government competencies in the courses related to e-Government in public administration departments which train public officials. The universe and sample of the research consists of all courses relevant to e-Government in the curricula of the public administration departments in all universities of Turkey. ECTS forms of the relevant courses are subjected to content analysis on the basis of five competency categories attained from the scientific literature on the subject. The most significant finding of the research in which a total number of 117 courses related to e-Government is analyzed comes out instead of the abundant coverage of socio-technical competencies in the curriculum, the technical, administrative, politic and organizational competencies are not covered sufficiently. In order to overcome this lack, some suggestions are developed by comparing with other researches on the subject from Turkey and the world, which propose generally that practical tools and applications shall be taught as courses in the curriculum, and the experience of the practitioners of e-Government may be used and included in the curriculum development.

Keywords: E-Government Competencies, Curriculum Development.

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) sosyal, kültürel ve ekonomik alanda önemli bir rol oynamaktadır. Bilgi çağı olarak adlandırılan bu dönemde, vatandaşlar daha duyarlı ve hesap verebilir bir devlet beklemektedir. Bunun yanında kamu hizmetlerinin haftanın yedi günü 24 saat erişilebilir olmasını talep etmektedirler. Devletin bilişim teknolojilerini kullanması, kamu çalışanlarıyla vatandaşın kişisel etkileşimlerinin sayısını azaltırken, insanların anında erişim ve yanıt verme yeteneğine sahip olmasını sağlamaktadır. E-Devlet kavramı ile BİT'in organizasyonel değişiklikler ve yeni becerilerle birleştirilmesinin bu amacı gerçekleştirme potansiyeli yüksektir. Gelineen noktada, kamu kurumları bir yandan modern teknolojilerin avantajlarından faydalanırken diğer yandan vatandaşların artan beklentilerine cevap vermek zorundadır.

Kamu sektörü, e-Devlet terimi kullanılmaya başlanmadan çok önce teknoloji kullanımını benimsemeye başlasa da kamu yöneticileri BİT

projelerindeki başarısızlıklar ve istikrarsızlıklar nedeniyle sürece karşı önyargılı bakabilmektedir (Ni ve Chen, 2016, s. 197). Schenk ve Dolata'nın (2020, s.2144) tespitine göre, mevcut kamu yönetimi çalışanları ve öğrencileri için rutin görevler ön plandadır. Bu görüş, BİT'i mevcut organizasyonel düzenlemeleri ve güç dağıtımlarını güçlendirecek bir araç olarak görme eğilimindedir ve bu eğilimin yakın gelecekte de süreceğini belirtmektedir. Kamu yönetimi, BİT'i önce kendi yapısını nihai süreçte de toplumu dönüştürücü bir araç olarak kullanmak yerine modern araçlarla geleneksel yapısını korumak için kullanmaktadır.

E-Devlette BİT'in kullanım seviyeleri ile ilgili olan bu anlayışa göre E-Devlet, daha iyi bir devlete ulaşmak için kamu sektörünün BİT destekli dönüşümü olarak anlaşılabilir. Ancak, e-Devlet yalnızca hizmetlerde BİT kullanılması ve çevrimiçi yönetimden daha fazlasıdır. Bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzde, birçok kuruluş, operasyonel verimliliği ve müşteri etkileşimlerini iyileştirmek için stratejilerinde teknoloji kullanımına öncelik vermektedir. Teknolojik değişimin artan hızı, birden çok sektördeki mevcut ve gelecekteki çalışan adaylarında dijital yeterliliklerle ilgili öğrenim ihtiyacını artırmaktadır. Böyle bir ihtiyaç, teknolojik yeterliliklere sahip çalışanları işe alma ve işte tutma konusunda hâlihazırda büyük engellerle karşılaşan kamu sektöründe daha fazla kendini hissettirmektedir (Mahmood vd., 2018, s.534). Bu zorluk göz önüne alındığında, kamu yönetimi dijitalleşmeyi yönlendirmek ve yetenekli çalışanları bununla başa çıkmaya teşvik etmek için politika ve uygulamalar geliştirmek zorundadır. BİT gelişmişlik düzeyi ve toplumun bilgi toplumuna dönüşümü çevrimiçi kamu hizmeti sunumuna indirgenemeyecek bir e-Devlet tanımını gerektirmektedir. Bahsedilen sistemik dönüşümle BİT uygulaması araçsallıktan öte kurumsal bir dönüşümü ifade eder. E-Devlet bütünlük bir yaklaşımla ele alınmadığı takdirde teknolojiden beklenen faydaya ulaşmak pek mümkün görünmemektedir. E-Devlet, daha geniş dönüşüm perspektifinden BİT'in etkin kullanımı aracılığıyla kamu sektörünün tamamını yeniden düzenleme potansiyelini hesaba katmak durumundadır (Hunnius ve Schuppan, 2013, s.1664). Dolayısıyla e-Devlet projelerinde yöneticilerin hizmet süreçlerini ve organizasyonel yapıları yeniden tasarlaması ve bu yapılara ulaşmak için gerekli işbirliği ağlarını oluşturması gerekmektedir ve en önemlisi bu süreçlerde çalışacak kamu personelinin yeterliliklerini belirlemesi gerekmektedir.

Dijitalleşmenin sadece geçici bir fenomen değil, aynı zamanda çoktan başlanmış olan ve dünyayı sürdürülebilir bir şekilde değiştirmeye devam edecek olan devrim niteliğindeki bir dönüşüm olduğunun artan farkındalığı göz önüne alındığında, politika yapıcılar teknoloji ve eğitim arasında bir yarışla karşı karşıyadır ve kazananlar, herkesin dijital fırsatlardan yararlanabilmesi için beceri geliştirmeyi teşvik edenler olacaktır. Başarılı dijital dönüşüm, yeni teknolojileri

uygulamaktan değil, bir organizasyonu yeni teknolojilerin sağladığı olanaklardan yararlanmaya dönüştürmekten gelir. Bu, değişime öncülük etmenin yanı sıra, bir kuruluştaki tüm kişilerin - liderlik, BT uzmanları, diğer bölümlerdeki çalışanlar - teknolojiyi kucaklayacak becerilere sahip olmasını gerektirir (Ogonek ve Becker, 2018, s.2257). Dolayısıyla, e-Devletin uygulanmasından sorumlu olanların, yani Bilgi Teknolojisine (BT) giderek daha fazla maruz kalan kamu görevlilerinin yeterli bir şekilde hazırlanması bu nedenle çok önemlidir, çünkü başarısı çalışanların becerilerine ve uzmanlığına büyük ölçüde bağlıdır.

Dijitalleşmenin kamu sektörü için getirdiği en büyük zorluklardan biri, çalışanlarını dijital yeterliliklerle donatma ihtiyacıdır. Dijital yeterlilikler, problemleri araştırmak ve çözmek ve daha fazla bilgi geliştirmede BİT uygulamak için teknolojik, bilişsel ve sosyal bilgi, beceri ve tutumları ifade eder (Vieru vd., 2015; Hofmann ve Ogonek, 2018, s.127). Bu nedenle, kamu sektörü kuruluşlarının çalışanlarının hangi e-Devlet yeterliliklerine ihtiyaç duyduğunu ve bu yeterlilikleri en iyi şekilde nasıl elde edebileceklerini anlaması zorunludur.

Eğitim, BİT politikasının hedeflerini takip etmek ve bunlara ulaşmak için merkezi aktör olarak görülmektedir (Tondeur vd., 2007, s.963), diğer sektörlerin bu yaklaşımdan dolayı olarak faydalanması beklenmektedir. Kamu yöneticileri için teknoloji eğitiminin önemi konuyla ilgili çalışmalar ve yayınlarda vurgulanmaktadır; ancak bu çalışmaların odak noktası, teknoloji eğitim derslerinin kamu yönetimi fakültelerine entegrasyonudur. Kamu yönetimi personelinin ihtiyaç duyduğu beceriler Avrupa Birliği'nin e-Avrupa dönüşüm projesinde de olumsuz etkenlerden biri olarak görülmektedir (Vrabie, 2012, s.1). E-Devlet ile ilişkili beceri ve yeterliliklerin ülkelere göre farklılık göstermesinin daha tutarlı bir Avrupa e-Devletinin önünde engel olduğu düşünülmektedir.

E-Devlet yeterliliklerini kazandırmada yükseköğretim kurumlarının rolü kritik bir önem kazanmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve toplumsal yapılar etkileri de bu gelişmeleri tetiklemekte, öğretim sisteminin değişimini zorunlu kılmaktadır (Bensghir ve Yıldız, 2003; Akıllı vd., 2013, s.122). Bu nedenle kamu yönetimi bölümlerinin BİT ve e-Devlet derslerinin geliştirilmesi ve kamu kurumları ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verir hale getirilmesi konusunda öncü olmaları gerektiği teknolojinin gelişimine paralel olarak birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir.

Kamu yönetimi bölümleri, kamu kurumlarındaki e-dönüşümü etkileme potansiyeline sahiptir. Üniversiteler, öğrencileri kamu kurumlarında yürütülen hizmetlerin dönüşümü ile ilgilenmeye teşvik ederek nitelikli işgücü sağlayabilir. Bu çalışma, kamu yönetimi müfredatını e-Devlet yeterlilikleri açısından değerlendirmek amacıyla e-Devlet derslerinin hangi yeterlilikler üzerinde

durduğunu araştırmakta ve bu gelişime nasıl katkıda bulunabileceğini tartışmaktadır.

Bu amaçla öncelikle e-Devlet yeterlilikleri ile ilgili literatür değerlendirmesi yapıldıktan sonra kamu yönetimi müfredatındaki e-Devlet dersleri, e-Devlet yeterlilikleri açısından değerlendirilmiş, bulgularla ilgili değerlendirme ve sonuç bölümünün ardından sonraki çalışmalar için fikirler sunulmuştur.

Kamu Yönetimi Bölümlerinde E-Devlet Eğitimi

1990'lerden bu yana, üniversitelerin eğitim sonuçlarına yönelik talepler, yavaş yavaş "akademik arayışlar" olarak nitelendirilebilecek arayışların yanında ekonomik katkılara ve mezun istihdam edilebilirliğine (Barber ve Luke, 2016, ss.97-98) maddi olarak katkıda bulunmasına doğru evrildi. Üniversitelerin toplumun ve ekonomideki sektörlerin ihtiyaçlarına cevap vermesinin beklendiği günümüzde devletler üniversitelerin bilim üretme potansiyelini kullanmayı öncelemenin yanı sıra yükseköğretim ile ilgili düzenleyici kuruluşlar stratejik hedeflerinde istihdam oranlarını ve araştırma ve bilim üretmek için eğitime devam eden mezunların oranlarını göz önünde bulundurmaya zorlandılar.

Özellikle 2008 ekonomik krizi ve sonrası, kamu yöneticilerinin hızla değişen dünyada daha iyi performans göstermeleri için daha iyi eğitilmesi ihtiyacını da yoğunlaştırdı. Bu, aynı zamanda akademisyenlerin bilinen ve varsayılan doğrultuda geleneksel bir eğitim yerine kamu yönetimi eğitiminin kendisini işbirlikçi yaklaşımlarla daha alakalı hale getirme fırsatı olarak değerlendirilebilir (Diamond ve Liddle, 2012, s. 268).

Dünyada kamu yönetimi lisans ve lisansüstü programları, kamu ve kar amacı gütmeyen sektörlerle katkı sağlayan önemli aktörler olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu itibarla bu programların, kamu yönetimi, kamu politikası ve kar amacı gütmeyen işgücünün geliştirilmesindeki rolü önemlidir. McQuiston ve Manoharan (2020, s.2) bu rolün önemi için; “kamu yöneticilerinin ve politika analistlerinin giderek artan bir şekilde veri, bilgi ve bilgi zenginliğinden yararlanmak için gerekli araçları” gelecek nesle aktarılmasının kamu yönetimi bölümlerine bağlı olduğunu ifade etmektedir.

Bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerden sonra e-Devlet uygulamaları kurumsal düzeydeki uygulamalardan yönetim süreçlerinin tümünü kapsayan entegre bir düzleme yayılmış, kamu çalışanlarının BİT yeterlilikleri ön plana çıkmıştır. Özellikle 2000’li yılların başından itibaren yükseköğretim kurumları öğrenciler, kamu yöneticileri, halk kesimleri ve spesifik konular ve uzmanlık

alanlarına yönelik halk eğitim programları, lisans, yüksek lisans ve doktora programları oluşturarak e-Devletle ilgili eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır (Akıllı vd., 2013, s. 123).

E-Devletten elde edilecek potansiyel kazançlar ne olursa olsun, e-Devlette eğitim, gerek kamu bilinci oluşturmak gerekse uygulamalarını daha iyi uygulamak için kritik öneme sahiptir. Yüksek kaliteli e-Devlet eğitimi, bir toplumun BİT kullanım kapasitesinin bir göstergesi olan e-Devlet hazırlığını artırır ve bu tür bir e-Devlet hazırlığını değerlendirmek için, hükümetlerin insan kaynakları kapasitesi ve eğitim ihtiyaçları önemlidir (Yıldız vd. 2016, s.289). Aynı şekilde e-Devlet eğitimi de önemlidir çünkü öğretim ve araştırma aynı madalyonun iki yüzüdür ve birbiriyle sinerjileri vardır (Akıllı vd. 2012a; Yıldız vd. 2016). Tüm bu faktörler, dünya çapında e-Devlet eğitim programlarının ve derslerinin çerçevesini oluşturmayı kolaylaştırmaktadır.

Kamu yönetimi disiplini, e-dönüşümü yönetmek ve gerçekleştirmek için yeterli yönetim deneyimine, değişimi yönlendirmek için iyi eğitilmiş personele ve olası problemleri çözmek için disiplinler arası bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Araştırmalar, çoğu kamu yönetimi müfredatında teknoloji vurgusunun az olması ile kamu sektöründe gerçekten gerekli olan derin beceriler arasında sürekli olarak artan bir fark bulmuştur. Teori ve pratik arasındaki bu tür bir farklılık, uygulayıcıların akademik programlarla işbirliği yapma konusundaki ilgisinin azalmasına neden olabilmektedir (Van Jaarsveld ve Wessels, 2015). Bu ihtiyacı karşılayacak yeterliliklerin ve yeterlilik kazandırmak için oluşturulacak müfredatın belirlenmesinde en önemli nokta müfredatın kamu kurumlarında uygulanan e-hizmetlere duyarlı ve teori ve pratiği bir araya getirecek şekilde geliştirilmesidir. Müfredatın e-hizmetlere ve pratiğe uygun hale getirilmesi, geleceğin kamu görevlileri güncel gelişmeler ve sorunlardan haberdar olmasını sağlayacaktır.

Değişen teknolojiye paralel olarak Türkiye’de de yükseköğretim kurumları e-Devlet konusunda eğitim ve araştırma yapan birimler oluşturmuştur. Bunlara örnek olarak özellikle kamu yöneticilerine e-Devlet konularında yüksek düzeyli eğitimler veren ve belirli konularda seminerler düzenleyen ilk örnekler TODAİE bünyesindeki EDMER (E-Devlet Merkezi) ve ODTÜ E-Devlet Araştırma ve Uygulama Merkezidir (Babaoğlu ve Demircioğlu, 2012, s.136). Günümüzde üniversitelerin tamamında temel bilgi teknolojileri kullanımına yönelik dersler bulunmakta; kamu yönetimi, işletme, bilgisayar mühendisliği, iletişim, enformatik gibi farklı bölümlerde bilişim teknolojilerinin değişik boyutlarını inceleyen ve e-Devlet konularını ele alan dersler sunulmaktadır (Akıllı vd. 2013, s. 127).

E-Devlet Yeterlilikleri ile İlgili Literatür Değerlendirmesi

Değişen teknoloji ile birlikte kamu yönetimi programlarına önerilen yeterlilikler de bilgisayar okur-yazarlığından ağ toplumunda çalışmanın gerektirdiği beceriler, enformasyon teknolojilerinin örgütsel çıktıları, karar alma süreçlerinde bilgi teknolojileri gibi konulara evrilmiştir. Özellikle, kamu yönetimi müfredatlarında e-Devlet yeterliliklerine odaklanmak, hükümetteki e-Devlet ve BİT projelerinin başarı oranını artırmaya yardımcı olabilir. Sonuçta, bir e-Devlet projesinin başarısı, sadece BİT uzmanlarının değil, organizasyondaki tüm çalışanların yeterliliklerinin iyi olmasına bağlıdır (McQuiston ve Manoharan, 2020, p.2). Temel bir teknoloji anlayışı, BİT birimi ile organizasyondaki diğer birimler arasında daha iyi iletişim ve etkileşime yol açar. Bu tür programların hedeflenen eğitimi sağlayıp sağlamadığını kontrol etmek, eğitim kurumlarının hükümetlerin pratik ihtiyaçlarını nasıl karşılayıp karşılamadığını anlamak açısından önemlidir.

E-Devlet yeterlilikleri ile ilgili ilk çalışmalardan biri Michael B. Eisenberg ve Doug Johnson tarafından 1996 (Vrabie, 2012, s.4) yılında yapılmıştır. Yazarlar çalışmalarında bilgi toplumuna dönüşümde kamu çalışanları için Bilişim Problemleri Çözümünde Bilgisayar Yeterlilikleri isimli bir matris geliştirmişlerdir. Söz konusu matriste kamu çalışanlarının altı farklı aşamada ihtiyaçları olan yeterliliklerini tanımlamışlardır.

Buna göre Kamu çalışanları;

- Problem tanımlamada e-mail, bloglar, gruplar ve e-dokümanlardan etkili bir şekilde faydalanmalı,
- Gerekli enformasyonu sağlamak için hangi yazılımlardan ve veri tabanlarından yararlanacağını bilmeli,
- En iyi kaynağı seçmek için diğer ağları ve veri tabanlarını bilmeli,
- Gerekli veriyi bulabilmek için veri araştırmayı filtrelemeyi ve depolamayı bilmeli,
- Verileri birbiriyle ilişkilendirirken gerekli analizleri yapmayı ve sentezi yapabilmek için hangi araçları kullanacağını bilmeli,
- Son olarak değerlendirmesini yaptığı çalışmanın gerekli yerlere sunum web tasarımı vs. yolu ile iletmeyi bilmelidir.

Bilgisayar yeterlilikleri ile ilgili ilk örneklerden biri olan bu matris, günümüz ağlar üzerinden işleyen dünyasında geliştirilmiş ve daha karmaşık bir hal almıştır.

Kamu görevlilerinin e-Devlet bağlamında sahip olması gereken yetkinliklerini araştıran kapsamlı çalışmalardan biri 2012 yılında Schulz ve Schuppan tarafından yapılmıştır. Araştırmada mevcut literatürden derledikleri yetkinlikleri Bulgaristan, Almanya, Yunanistan ve Romanya'daki toplamda 83 e-Devlet uzmanıyla yaptıkları atölye çalışmalarında çalışan, yönetici ve üst yönetici düzeyinde yeterlilik ihtiyaçlarına dair bir çerçeve geliştirmişlerdir (Schulz ve Hunnius, 2013, s.1666).

Tespit ettikleri yeterlilikleri kamu yönetiminde genel yeterlilikler ve temel e-Devlet yeterlilikleri olmak üzere iki kategoriye ayıran Schulz ve Schuppan (2012, s.54), genel yeterlilikler kategorisinde yaratıcılık, özenetim, özyönetim, motivasyon gibi kişisel yeterlilikler ile liderlik, işbirliği ve iletişim gibi sosyal yeterlilikleri sınıflandırmıştır. E-Devlet olmasa bile önemli olan bu yeterlilikler, e-Devletle birlikte geleneksel kamu yönetimi yapısından daha sade bir yapı almış ve iş süreçlerinde daha fazla iletişim ve işbirliği gerektiren kamu yönetimi süreçlerinde önemini artırmıştır. Çalışmadaki katılımcılar yapılan atölye çalışmalarında genel yeterliliklere kişisel yeterlilikler ve sosyal yeterliliklerin yanı sıra yasa ve politikalarla ilgili beceriler ve değişimle ilgili beceriler adıyla iki alt kategori daha eklemişlerdir. Yasa ve politikalarla ilişkin beceriler; politika süreçleri, idari ve yargı ve idare kültürü, özel kanunlar olarak detaylandırılırken, değişimle ilgili beceriler; proje ve değişim yönetimi ve uygulama yeterliliği olarak detaylandırılmaktadır (Schulz ve Hunnius, 2013, s.1666).

E-Devlet bağlamında ortaya çıkan oldukça yeni yeterlilikleri içeren Temel E-Devlet Yeterliliklerinde ise e-Devlet yönetimi beceri ve yeterlilikleri (risk yönetimi, kalite yönetimi, performans yönetimi ve sözleşme yönetimi), e-Devlet tasarım yeterlilikleri (organizasyonel tasarım, süreç tasarımı, BİT tasarımı, BİT uzmanlığı ve pazarlama becerileri), e-yeterlilikler (BİT okuryazarlığı, bilişim süreçleri ve medya becerileri), ve e-politika yeterlilikleri (e-Stratejiler ve e-politikalar, model ve konseptler, bilgi işlem kanunları) yer almaktadır (Schulz ve Hunnius, 2013, s.1669).

Yazarlar, e-Devletle ilgili yeterliliklerin tek başına e-dönüşümü gerçekleştiremeyeceğini, dönüşümün aynı zamanda kişisel, sosyal, politik ve değişimle ilgili yeterliliklerle de bağlantılı olduğuna vurgu yapmışlardır (Schulz ve Schuppan, 2012, s.56). E-Devlet için gerekli yeterliliklerin bu şekilde sistematize edilmesi, hem organizasyonların ihtiyacı olan yeterliliklerin değerlendirmesinde hem de organizasyonların gerektirdiği yeterlilikler ile işgücünün sahip olduğu yeterliliklerin arasındaki farkı gidermede faydalı olacaktır.

E-Devlet yeterliliği ile ilgili çerçeve çizmeye çalışan başka bir makalede o tarihe kadar yapılan ve e-Devlet yeterlilikleri ile ilişkilendirilebilecek tüm makaleler taranıp sınıflandırılmış ve bu sınıflandırmayla geliştirilen kategorilere göre Almanya yükseköğretim müfredatı değerlendirilmiştir. Çalışma, bir önceki çalışmanın iki kademeli sınıflandırmasını bire düşürerek toplamda beş kategori ortaya koymuştur (Tablo 1) (Hunnius vd., 2015). Bu kapsamda yeterlilik; işle ilgili bilgi birikimi, beceri ve yeteneklerin bireysel kombinasyonu olarak sınıflandırılabilir.

Tablo 1
Yeterlilik Kategorileri

Kategori	Birikim, beceri, yetenek
Teknik	Bilişim Teknolojileri becerileri: bilişim sistemi tasarımı, bilişim sistemleri
Sosyo-Teknik	E-Devlet etkisi: teknoloji ve e-Devlet adaptasyonu, e-Devlet politikası
Organizasyonel İdari	E-Devlet yapıları: organizasyonel tasarım, süreç yönetimi İş becerileri: proje yönetimi, finans yönetimi, performans yönetimi, değişim yönetimi
Politik-İdari	E-politika yeterlilikleri: yasal çerçeve, idari iş akışları, kamu politikası

Kaynak: Hunnius vd., 2015, s.2118

Tablo 1’de de görüleceği gibi yeterlilikler beş kategoriye ayrılmıştır bunlar; teknik, sosyo-teknik, örgütsel, yönetsel ve politik-idari yeterliliklerdir.

Teknik yeterlilikler, temel BİT becerileri, BİT stratejisi ve tasarımı gibi BİT ile ilgili tüm becerilerdir (Ogonek ve Hoffman, 2018, s.62). Bu boyutta iki kategori yer almaktadır: Bilişim Sistemleri kategorisi; bir kamu çalışanın e-Devletin gerektirdiği hizmetleri verirken hizmetin gerektirdiği bilişim sistemlerini ve onları kullanmayı bilmeyi ifade eder. Bilişim sistemi tasarımı kategorisi; bu sistemlerin tasarımında gerekli teknik, organizasyonel altyapının, iş süreçlerinin tasarımını içermektedir.

Sosyo-teknik yeterlilikler boyutu, teknik sistemler ve insanlar arasında bulunan ve her ikisini de içeren BİT / e-Devlet etkisine ilişkin çerçeve gereksinimleri gibi yeterlilikleri ifade eder. Bu boyutta iki kategori yer almaktadır. Teknoloji ve e-Devlet adaptasyonu boyutu; insan teknoloji etkileşimi ve birbirini nasıl etkilediğini ve bunu politika bazında nasıl uygulamaya geçirdiğini inceleyen kategoridir. Bu kategori tüm diğer teknik boyutların bütünlük bir bakış açısıyla sistematize edilmesini ve uyum içinde çalışmasını inceler. E-Devlet projelerinin başarısızlık nedenleri arasında ilk sırada yer alan

sosyo-teknik boyut teknoloji kabulünü, onun dönüştürücü rolüne hizmet süreçlerinden, devlet-vatandaş ilişkisine kadar her alanda izin vermeyi içerir (Zhang ve Li, 2003, s.125). Yeterlilik yaklaşımında teknolojiye ve e-Devlete yaklaşımın bütüncül olması gerekmektedir, bu yaklaşımda teknoloji sadece bir araç değil sistemin etkileşim sağlayarak sürekli kendini yenilemesini sağlayan bir parçasıdır.

Organizasyonel beceriler; BT / e-Devletin organizasyonel entegrasyonu ile ilgilidir organizasyon yapıları ve süreç yönetimi yeterliliklerini içermektedir (Ogonek ve Becker, 2018). Organizasyonel beceriler kamu kurumlarının organizasyonlarının e-dönüşüme duyarlı bir şekilde evrilmesi ile ilgilidir. Hizmet süreçlerinin bilişim teknolojileri ile uyumlu çalışabilecek şekilde yeniden düzenlenmesini ve organizasyon yapılarının bu süreçlere göre yeniden organize edilmesini içermektedir. Başlangıçta hizmet süreçlerini sadeleştirdiği düşünülen bilişim teknolojileri gelenen noktada süreçlere yeni adımlar eklemiş onları daha da spesifikleştirmiş ve artan iletişimle birlikte daha fazla kişi ve birimi dahil eder olmuştur. Organizasyon yapıları da hizmet süreçleri ile doğru orantılı olarak hiyerarşik kademeleri azalıp yataylaşma eğilimi göstermektedir çünkü bilişim teknolojileri yöneticilerin yönetsel kapasitesini artırmakta, yönetilebilecek birim ve kişi sayısı arttıkça hiyerarşik kademeler azalmaktadır. Ancak organizasyonlarda dikey kademeler azalsa da yapılar sadeleşmemekte, teknoloji ilerledikçe yatay doğrultuda karmaşıklaşmaya ve yeni birimler eklenmeye devam etmektedir (Sancak ve Güleç, 2009). Bu yeterlilik boyutu, kamu çalışanlarına teknoloji ilerledikçe hizmet süreçlerinde ve organizasyonlarda gerekli değişiklik ihtiyacının belirlemesini ve olası iyileştirme fırsatlarını fark etme kazanımı sağlamaktadır.

İdari yeterlilikler boyutu, proje, değişim ve mali yönetim gibi BİT / e-Devlet bağlamına özgü iş ve yönetim becerilerini içerir (Schulz ve Schuppan, 2012, s.56). Bu boyut da bir önceki boyut gibi sosyo-teknik boyutla karşılaştırıldığına görece teknik bir boyuttur. E-Devlette başarının sağlanması için dönüşüm sürecinin değişim ve proje yönetimi mantığıyla yönetilmesi ve dönüşümün finansmanının (Bengshir, 1996) ve performans kriterlerinin önceden belirlenip kontrol edilmesi gerekmektedir.

Son yeterlilik kategorisi, yasal koşullar, idari iş akışları ve politikalar gibi, BT / e-Devletin faaliyet gösterdiği bağlamla ilgili politik-idari yeterliliklerden oluşur (Ogonek vd., 2016). E-Devletin başarı faktörlerinden biri de tüm e-dönüşümü kapsayacak politikalar (Altıntaş, 2002) oluşturmak (sosyo-teknikteki politikalar doğrudan e-Devleti ilgilendirirken bu boyuttaki politikalar genel politikalarda dönüşüme bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşım e-Devlete de bir

bileşen olarak yer veren politikalarlardır.) ve bu politikaları yasalarla uygulamaya dökmektir. Boyutun idari iş akışları kategorisi ise dönüşümün yönetimindeki idari işlemlerdir.

Bu beş kategori, e-Devletin disiplinler arası bir nitelik taşıdığını ve yalnızca BİT bilgisinin ötesine geçen çok sayıda farklı yetkinlik gerektirdiğini göstermektedir. (Kregel ve Ogonek, 2018, s.95, Hunnius vd. 2015, s.2118).

Araştırmanın bulgularına göre müfredat bu kategorilerin tamamını kapsamaktadır ancak bazı programlar bu konuları kapsayan fazla derse sahipken bazı programlar daha düşük ders sayısına sahiptir. Araştırmada özellikle sosyo-teknik boyuta yer verilme oranının çok düşük olduğu, sosyal ve teknolojik konuların birbirinden bağımsız gibi ayrı ayrı ele alındığı ve aradaki etkileşime yeterince vurgu yapılmadığı belirtilmiştir (Hunnus vd., 2015, s.2119).

Kirchner vd. de, yaklaşan dijital dönüşüm süreçlerinde birincil bir rol oynaması beklenen 18 yeterlilik tanımlamışlardır: Dijital olmayan yeterlilikler: girişimci düşünme ve kendi kendine inisiyatifler, uyarlanabilirlik, yaratıcılık, problem çözme sebatı. (b) Dijital yeterlilikler: dijital okuryazarlık, dijital etkileşim, işbirliği, veri okuryazarlığı, dijital öğrenme, dijital etik, etkili çalışma. (c) Teknolojik yeterlilikler: teknolojik beceriler, teknik çeviri (teknik olmayan uzmanlar ve teknik uzmanlar arasında moderasyon yapmak için), kullanıcı merkezli tasarım, web tasarımı, karmaşık veri analizi, ağa bağlı BT sistemlerinin tasarımı ve yönetimi, akıllı donanım / robotik tasarım ve geliştirme ve blok zinciri teknolojisi (Schenk ve Dolata, 2020, s.2145). Özel sektörde tanımlanan bu yeterliliklerin kamu sektörüne de uyarlanmasının dijital çağın gerekliliği olduğunu belirtmişlerdir.

Türkiye’de Kamu yönetiminde E-Devlet eğitimi ve yeterlilikleri ile ilgili literatüre bakıldığında, müfredatı doğrudan değerlendiren çalışmalara rastlanmaktadır (Bensghir ve Yıldız, 2003; Yıldız vd. 2016; Babaoğlu vd. 2012a; Babaoğlu vd. 2012b, Akıllı vd. 2013; Yaman vd. 2020). E-Devlet müfredatlarını konu ile ilgili literatürdeki güncel gelişmelere, araştırmacıların, eğitimcilerin dersleri alan öğrencilerin görüşlerine göre müfredatı değerlendiren çalışmaların yanı sıra, ders sayılarının ve içeriklerinin müfredattaki oranı ve yeri ile ilgili de araştırmalar yapılmıştır. Akıllı ve diğerlerinin 2013’te (137) yaptığı araştırmanın sonucuna göre E-imza, E-Devlet Kuramları, Bilgi Toplumunun Özellikleri, E-Devlet Uygulamaların Tasarımı, E-demokrasi, E-ticaret/iş, Bilgi Edinme, Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları ve Başarı/Başarısızlık Faktörleri ile İnternet Ceza Hukuku konuları katılımcılarca e-Devlet müfredatı açısından önemli bulunmuştur. Bu konular yukarıda açıklanan Hunnius vd., tarafından araştırmanın kategorizasyonundaki beş boyutla ilişkilidir. E-imza, Bilgi Edinme,

Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları, İnternet Ceza Hukuku politik idari boyutun içinde E-Devlet Kuramları, Bilgi Toplumunun Özellikleri, E-demokrasi sosyo-teknik boyutun içinde E-Devlet Uygulamaların Tasarımı, E-ticaret/iş ve Başarı/Başarısızlık Faktörleri ise teknik boyutun içinde değerlendirilebilir. Yine Yaman vd., (2020) kamu yönetimi lisans müfredatı ile ilgili yaptıkları araştırmada müfredattaki derslerin sayısal analizinin yanı sıra BİT yeterlilikleri içinde değerlendirilebilecek yapay zekâ, akıllı kentler gibi kimi yeni gelişmelerin de müfredattaki yerini analiz etmişlerdir. Yıldız vd., 2016’da lisansüstü eğitim müfredatı ile ilgili araştırmalarında e-Devlet teorileri, politikaları, uygulama örnekleri, yeni gelişmeleri değerlendirmişlerdir.

YÖNTEM

Araştırma, Türkiye’deki üniversitelerin lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında e-Devlet ve e-Devletle ilgili olabilecek tüm dersleri kapsamaktadır. Araştırmanın evrenini, araştırmaya konu olan tüm birimlerin araştırmaya dâhil edilmesi olarak tanımlanan tam sayım yöntemi (Lin, 1976, s.164) uyarınca ülkemizde 2020-2021 eğitim-öğretim yılında aktif olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden 207 üniversite oluşturmaktadır. Üniversite web siteleri ve isimleri için Yükseköğretim Kurulu (YÖK) web sitesinden (www.yok.gov.tr) yararlanılmıştır. Yapılan taramada 207 üniversiteden 5 üniversitenin sitesinin aktif olmadığı tespit edilmiş, kapsam dışı bırakılmıştır.

Yapılan taramada toplamda 110 üniversitede 115 adet kamu yönetimi lisans bölümü, 81 adet Yüksek Lisans Programı, 40 adet Doktora Programı tespit edilmiştir².

Çalışmada temel bilgisayar becerileri ile ilgili dersler kapsam dışı bırakılmıştır. Temel bilgisayar dersleri genelde lisans düzeyinde verilmektedir ve bilgisayar okuryazarlığı ile ilgilidir. Bu beceri her ne kadar bilişim ile ilgili yeterlilikleri gerekli ise de e-Devletin yeterlilikleri için temel düzeyde kalmaktadır. Yapılan taramada ders programlarından toplamda 117 adet ders tespit edilmesine rağmen bunlardan 14 adet lisans ve 7 adet yüksek lisans olmak üzere toplam 42’sinin ders içeriğine ulaşamamıştır (Bulgular Tablo 2’de detaylandırılmıştır). İçeriğine ulaşamayan dersler sayısal analizde kullanılmış ancak içerik analizinde kapsam dışı bırakılmıştır. Bu araştırma, yukarıda anlatılan

² Türkiye’deki lisans, yüksek lisans, doktora programlarında “Yönetim Bilimleri”, “Kamu Yönetimi”, “Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi” isimlerini taşıyan tüm programlar evrene ve örnekleme dahil edilmiştir. Örneklem, evrenin tümüdür.

kapsamla yani Türkiye'deki üniversitelerin web siteleri ve Bologna bilgi paketlerinden elde edilen ders bilgileri ve içerikleri ile sınırlıdır.

Yapılan taramadan elde edilen 117 ders öncelikle programlarında bir ders olan programlar, 2, 3, 4 ve 4 ders üzeri ders olan programlar olarak kategorize edilmiştir. Bu kategorizasyon, ders sayısı ile yeterliliklere yer verilme oranı arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek için yapılmıştır.

Lisans düzeyinde ders programında e-Devlet ile ilgili;

1 ders olan üniversitelerden 26 adet,

2 ders olan üniversitelerden 5,

3 ders olan üniversitelerden 3,

4 ders olan üniversitelerden 8,

4 ders üzeri ders olan üniversitelerden 9 adet,

Yüksek lisans düzeyinde ders programında e-Devlet ile ilgili;

1 ders olan üniversitelerden 13 adet,

2 ders olan üniversitelerden 4 adet,

Doktora düzeyinde ders programında e-Devlet ile ilgili;

1 ders olan üniversitelerden 5 adet,

2 ders olan üniversitelerden 2 adet ders formuna ulaşılabilmektedir.

Sayısal analizin ardından içeriğine ulaşılan derslerin formları içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi yöntemi, Lasswell tarafından geliştirilmiş olup, içerikte mevcut olan tema ve göstergelerin analizine dayanmaktadır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Lasswell, 1968, ss.3-18). Analiz, araştırmanın amacına uygun olarak tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Model, mevcut durumu değiştirmeden olduğu gibi betimlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 1998, s.77). Çalışmada içerik analizinin kategoril ve değerlendirici analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Kategoril analiz tekniğinde belirlenen kategorilerin frekans analizine tabi tutulması sağlanmıştır.

İçerik analizinde ikinci kategori grubu olarak Hunnius vd.'nin e-Devlet yeterlilikleri ile ilgili geliştirdikleri kategoriler kullanılmıştır. Hunnius vd. yaptıkları çalışmada literatürden derledikleri kategorilerle programlardaki tüm dersleri analiz etmesine rağmen literatürdeki diğer çalışmalarda iş ilanlarında aranan yeterliliklerin değerlendirmelerinde, kamu yönetimi programlarındaki

yeterliliklerin değerlendirilmesinde, yalın yönetim yeterliliklerinin değerlendirilmesinde, ülke karşılaştırmalarında, e-Devlet profesyonelleri ile yapılan araştırmalarda kullanıldığı ve 2015'ten 2020 yılına kadar pek çok çalışmada geçerliliği güvenilirliği test edilmiştir (Distel vd., 2019; Hofmann ve Ogonek, 2018; Ogonek ve Becker, 2018; Ogonek ve Hofmann, 2018; Ogonek vd., 2016; Ogonek vd., 2019) . Bir dersin çoğu zaman yalnızca tek bir yeterliliği kapsamaması nedeniyle, bazı dersler farklı yeterlilik kategorilerinde de değerlendirilmiştir. Bu nedenle yeterlilik sayısı toplamı ile ders sayıları toplamaları farklıdır. Değerlendirici analiz tekniği ile de incelenen unsurların olumlu ya da olumsuz olma durumlarına göre analiz edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada, bu çalışmanın literatür değerlendirmesinde detaylandırılan Hunnius vd.'nin 2015 yılında yeterliliklerle ilgili yaptığı literatür taramasından elde ettiği ve sonraki çalışmalarda da ölçek olarak kullanılan beş yeterlilik kategorisi (Bilişim Yeterlilikleri Boyutu, Sosyo-Teknik Yeterlilikler, Organizasyonel yeterlilikler, İdari Yeterlilikler, İdari Politik Yeterlilikler) ve bu kategorilerin alt kategorileri baz alınarak AKTS formları içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. AKTS formlarına üniversitelerin Bologna içeriklerinden ulaşılmış ve ulaşılan formlarda ders ismi hariç tüm form metinlerinde (açıklama, kazanımlar kısmı, haftalık programlar, önerilen kaynaklar vb.) bu anahtar kelimeler ve ona yakın kavramlar birlikte değerlendirilmiştir. Formlarda yasal mevzuat gibi çalışmada baz alınan kategorilerle aynı isimleri taşıyan konu başlıkları doğrudan değerlendirilirken, bu nitelikte olmayan diğer veriler yakın kategorilerde gruplandırılmıştır. Örneğin, e-Devlette yeni teknolojiler, Big Data, Yapay Zeka gibi konu başlıkları ya da önerilen kaynaklar bilişim yeterliliklerinin içinde değerlendirilmiştir. Ya da kazanımlarda e-Devlet ile ilgili politika sürecini anlar ve tanımlar gibi bir kazanım idari politik yeterlilik kısmında değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında, kamu yönetimi bölümlerinde e-Devlet ve ilgili derslerin yeterlilikler açısından değerlendirilmesi için ilk olarak sayısal değerlendirilmesi yapılmıştır. Sayısal analizin bulguları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2

Kamu Yönetimi Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora Programlarında E-Devlet ile İlgili Dersleri Olan Üniversite Sayıları

	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora
Ders olmayan program	62	60	34
1 Ders olan program	41	18	5
2 Ders olan program	5	3	1
3 Ders olan program	2	0	0
4 Ders olan program	2	0	0
4 Ders üzeri program	3	0	0
Ders Olan Toplam Program	53	21	6
Toplam	115	81	40

Kaynak: Üniversite web siteleri ve Bologna Bilgi Paketleri.

Üniversitelerin web sayfalarından ve Bologna Bilgi Paketlerinden yapılan taramalarda; 53 lisans programında 89 adet, 21 yüksek lisans programında 23, 6 doktora programında ise 7 adet olmak üzere toplamda 107 adet ders tespit edilmiştir.

Lisans programlarında e-Devletle ilgili derslerin oranı kamu yönetimi bölümü olan 115 üniversiteden 53 üniversite ile % 50.43'tür. 89 dersin 7'si zorunlu, 82'si seçmelidir. Bu konuda Yaman vd. (2020, s.53) yaptığı çalışmada bu oran 113 üniversiteden 39 üniversitenin müfredatında e-Devletle ilgili ders tespit edilmiş ve oranı %34.51'dir. Yine 2012'de Babaoğlu ve Demircioğlu tarafından yapılan başka bir çalışmada 68 bölümden 13'ünde ders tespit edilmiş ve oranı %24,85'tir. Bu veriler ışığında 2012 yılından 2021 yılına kamu yönetimi lisans müfredatlarındaki e-Devletle ilgili derslerin oransal olarak arttığı görülmektedir.

Araştırmada 16 üniversitenin müfredatında e-Devlet ile ilgili birden fazla derse yer verdiği görülmektedir. Oransal olarak az da olsa bu gelişmenin teknolojinin sürekli yenilenmesi nedeniyle değişim ve adaptasyonla ilgili yeni derslere ihtiyaç duyulduğunu gösterdiği söylenebilir.

Yüksek lisans programlarında e-Devletle ilgili derslerin oranı kamu yönetimi yüksek lisans programı olan 81 üniversiteden 21'inde e-Devletle ilgili biri zorunlu 20'si seçmeli ders tespit edilmiş ve oranı %25,92'dir. Bu konuda Akıllı vd., (2013, s.129) tarafından yapılan çalışmada 2013 yılında 39 yüksek lisans programında 11 adet ders tespit edilmiş ve oranı %28,20'dir. Yine Yıldız vd., 2016 yılında yaptığı çalışmada yüksek lisansta verilen ders sayısı 17'dir. (Toplam yüksek lisans programı sayısına ulaşamamıştır). Yüksek lisans

derslerinin sayıları artsa da üniversite sayılarının da artması nedeniyle oranlarının artmadığı görülmektedir. Programlarında ders olan üniversitelerin oran olarak az olması ve derslerin seçmeli olmasından dolayı yüksek lisans düzeyinde e-Devlet konusunun yeterince gündeme gelmediği söylenebilir.

Doktora düzeyinde ise 40 adet doktora programından 6'sında ders olduğu tespit edilmiştir ve oranı %15'tir. Bu konuda Akıllı vd. (2013, s.129) tarafından yapılan araştırmada 2013 yılında 16 adet doktora programından 4'ünde e-Devletle ilgili ders bulunmaktadır ve oranı %25'tir. Yine Yıldız vd., 2016 yılında yaptığı araştırmada doktora düzeyinde verilen ders 2013'e göre değişmemiş ve sayısı 4'tür. (Toplam doktora programı sayısına ulaşamamıştır). Programlarında ders olan üniversitelerin oran olarak az olması ve seçmeli olmasından dolayı, doktora düzeyinde e-Devlet konusunun yeterince gündeme gelmediği söylenebilir.

Analizin sayısal değerlendirmesinden sonra, üniversitelerin web siteleri ve Bologna Bilgi Paketlerinden derlenen 76 adet ders içeriklerinin analizi yapılmıştır. Lisans düzeyinde 51 adet yüksek lisans düzeyinde 18 adet, doktora düzeyinde ise 7 adet olmak üzere toplam 76 adet AKTS formuna ulaşılmıştır.

Müfredat sayısal olarak analiz edildikten sonra içerikleri analiz edilmiştir. Hunnius vd., beş boyutundan ilki BİT yeterliliğidir. Tablo 3'de kamu yönetimi müfredatında BİT yeterlilikleri gösterilmiştir.

Tablo 3

Kamu Yönetimi Müfredatında BİT Yeterlilikleri

Lisans		
	Bilişim Sistemleri	Bilişim Sistemi Tasarımı
1 Ders olan program	8 (%30)	5 (%19)
2 Ders olan program	2 (%40)	3 (%60)
3 Ders olan program	2 (%66)	3 (%100)
4 Ders olan program	8 (%100)	6 (%75)
4 Ders üzeri program	9 (%100)	9 (%100)
Yüksek Lisans		
1 Ders olan program	7 (%53)	3 (%23)
2 Ders olan program	3 (%75)	2 (%50)
Doktora		
1 Ders olan program	2 (%40)	1 (%20)
2 Ders olan program	2 (%100)	1 (%50)

Kaynak: Üniversite web siteleri ve Bologna Bilgi Paketleri.

Ders içerikleri, BİT yeterlilikleri açısından değerlendirildiğinde; lisans düzeyinde ders programında e-Devletle ilgili bir ders olan programların

teknolojiye dair konulara daha düşük oranda yer verdiği görülmüştür. Ancak programda ders sayısı arttıkça teknoloji vurgusunun da arttığı görülmektedir. Yüksek lisans ve doktora düzeyinde BİT yeterliliklerin toplama oranı lisans düzeyinden daha yüksektir ve ders sayısı ile doğru orantılı olarak teknoloji vurgusu artmaktadır.

Kategorizasyonun ikinci boyutu sosyo-tekniik yeterliliklerdir. Tablo 4'te kamu yönetimi müfredatında sosyo-tekniik yeterlilikler gösterilmiştir.

Tablo 4
Kamu Yönetimi Müfredatında Sosyo-Tekniik Yeterlilikler

	Teknoloji ve E-Devlet Adaptasyonu	E-Devlet Politikası
Lisans		
1 Ders olan program	23 (%88)	15 (%57)
2 Ders olan program	5 (%100)	3 (%60)
3 Ders olan program	2 (%66)	2 (%66)
4 Ders olan program	3 (%38)	3 (%38)
4 Ders üzeri program	2 (%22)	0 (%0)
Yüksek Lisans		
1 Ders olan program	13 (%100)	6 (%46)
2 Ders olan program	4 (%100)	1 (%25)
Doktora		
1 Ders olan program	5 (%100)	2 (%40)
2 Ders olan program	2 (%100)	2 (%100)

Kaynak: Üniversite web siteleri ve Bologna Bilgi Paketleri.

Sosyo-tekniik boyutta teknoloji ve e-Devlet adaptasyonu ve e-Devlet politikaları yer almaktadır. Lisans düzeyinde 1 ders veren üniversitelerde teknoloji ve e-Devlet adaptasyonu tüm derslerde yer almış, e-Devlet politikalarında da bu oran %50'yi geçmiştir. Ders sayısı çoğaldıkça tekniik boyutun müfredatta daha fazla yer aldığı sosyo-tekniik boyutun oranının düştüğü söylenebilir.

Yüksek lisans ve doktora programlarında da bu boyutun hemen hemen tüm derslerde yer aldığı görülmektedir.

Kategorizasyonun üçüncü boyutu organizasyonel yeterliliklerdir. Tablo 5'te kamu yönetimi müfredatında organizasyonel yeterlilikler gösterilmiştir.

Tablo 5
Kamu Yönetimi Müfredatında Organizasyonel Yeterlilikler

	Organizasyonel Tasarım	Süreç Yönetimi
Lisans		
1 Ders olan program	11 (%42)	6 (%23)
2 Ders olan program	3 (%60)	3 (%60)
3 Ders olan program	1 (%33)	3 (%100)
4 Ders olan program	1 (%13)	1 (%13)
4 Ders üzeri program	3 (%33)	5 (%55)
Yüksek Lisans		
1 Ders olan program	5 (%38)	1 (%8)
2 Ders olan program	3 (%75)	1 (%25)
Doktora		
1 Ders olan program	2 (%40)	2 (%40)
2 Ders olan program	1 (%50)	1 (%50)

Kaynak: Üniversite web siteleri ve Bologna Bilgi Paketleri.

Organizasyonel yeterlilikler boyutunda organizasyonel tasarım ve süreç yönetimi kategorileri yer almaktadır. Bu boyutun müfredatta yer alma oranları, diğer iki boyuta göre daha düşüktür. Lisans düzeyinde ders sayısı çoğaldıkça oran düşse de düşüş seyri istikrar göstermemekte, örneğin 4 ders ve üzeri ders veren üniversitelerin müfredatlarındaki oranı yeniden yükselmektedir.

Yüksek lisans ve doktora programlarında ise oranlar diğer boyutlara göre düşük olsa da lisanstaki seyrin aksine ders sayısı çoğaldıkça boyutun ders içeriklerindeki oranı da yükselmektedir.

Kategorizasyonun dördüncü boyutu idari yeterliliklerdir. Tablo 6'da kamu yönetimi müfredatında idari yeterlilikler gösterilmiştir.

Tablo 6

Kamu Yönetimi Müfredatında İdari Yeterlilikler

	Proje Yönetimi	Finans Yönetimi	Performans Yönetimi	Değişim Yönetimi
Lisans				
1 Ders olan program	4 (%15)	2 (%8)	5 (%19)	9 (%34)
2 Ders olan program	2 (%40)	0 (%100)	2 (%40)	2 (%40)
3 Ders olan program	1 (%33)	2 (%66)	0 (%0)	2 (%66)
4 Ders olan program	2 (%25)	0 (%0)	0 (%0)	3 (%38)
4 Ders üzeri program	3 (%33)	1 (%11)	2 (%22)	0 (%0)
Yüksek Lisans				
1 Ders olan program	0 (%0)	2 (%15)	1 (%8)	6 (%46)
2 Ders olan program	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	1 (%25)
Doktora				
1 Ders olan program	1 (%20)	1 (%20)	0 (%0)	3 (%75)
2 Ders olan program	0 (%100)	0 (%0)	0 (%0)	1 (%50)

Kaynak: Üniversite web siteleri ve Bologna Bilgi Paketleri.

İdari yeterlilikler boyutunda idari kapasite ile ilgili proje yönetimi, finans yönetimi, performans yönetimi ve değişim yönetimi kategorileri yer almaktadır.

Diğer yönetim boyutlarına göre görece daha teknik olan bu boyutların müfredattaki oranlarının oldukça düşük olduğu ve ders sayısı değişkenin bu oranları etkilemediği görülmektedir. Bu kategorilerden değişim yönetiminin oranlarının diğerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kategorizasyonun beşinci boyutu politik-idari yeterliliklerdir. Tablo 7’de kamu yönetimi müfredatında politik-idari yeterlilikler gösterilmiştir.

Tablo 7
Kamu Yönetimi Müfredatında Politik-İdari Yeterlilikler

	Yasal Çerçeve	İdari İş Akışları	Kamu Politikası
Lisans			
1 Ders olan program	23 (%88)	3 (%12)	4 (%15)
2 Ders olan program	1 (%20)	0 (%0)	1 (%20)
3 Ders olan program	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)
4 Ders olan program	2 (%25)	0 (%0)	2 (%25)
4 Ders üzeri program	1 (%11)	0 (%0)	4 (%44)
Yüksek Lisans			
1 Ders olan program	7 (%54)	3 (%23)	6 (%46)
2 Ders olan program	2 (%50)	1 (%25)	3 (%75)
Doktora			
1 Ders olan program	1 (%20)	2 (%40)	2 (%40)
2 Ders olan program	1 (%20)	0 (%0)	1 (%20)

Kaynak: Üniversite web siteleri ve Bologna Bilgi Paketleri.

Politik–idari yeterlilikler boyutunda yasal çerçeve, idari iş akışları ve kamu politikası kategorileri yer almaktadır. Bu kategorilerden yasal çerçeve boyutuna yer verilme oranı oldukça yüksek iken idari iş akışları ve kamu politikası boyutlarının oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Ders sayısı arttıkça oranların düşmesi eğilimi bu boyutta da hâkimdir.

TARTIŞMA

Derslerin sayısal analizi

Müfredatta e-Devlet ile ilgili derslerin sayıları Türkiye’deki kamu yönetimi müfredatı ile ilgili önceki araştırmaların sonuçları ile karşılaştırıldığında artış göstermiştir. E-Devlet, Türkiye’de E-Devlet, Bilgi Toplumu ve E-Devlet gibi isimlerle³ açılan derslerin lisans düzeyinde oranı %50 üzerine çıkmıştır. Dijital dönüşüm çağında bu oran yeterli olmasa da sürekli artış göstermesi sayıların artışının devam edeceğini göstermektedir.

Yüksek lisans programlarında ve doktora programlarındaki ders sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni; ders verecek eğitilmiş öğretim üyelerinin yetersizliği olabileceği gibi, ders sayısı lisansa göre görece daha az olan bu programlarda üniversitelerin hukuk, kamu yönetiminde güncel sorunlar, politika gibi daha teorik ve genel konuları tercih etmeleri de olabilir. Bu

³ Ders isimleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yaman vd. 2020, s52.

eğilimden e-Devletin temel düzeyde bir konu olarak görüldüğü sonucu da çıkarılabilir.

Müfredatta e-Devlet derslerinin sayıları ile ilgili başka araştırmalar da mevcuttur. Örneğin, McQuiston ve Manoharan (2020, s.9) 21 Asya ülkesinde yaptıkları benzer bir araştırmada, toplam 83 üniversitenin 39'unda ders olduğunu ve bu derslerin çoğunun temel düzeyde kaldığını tespit etmişlerdir. Yüksek lisans düzeyinde üç dersin e-Devletin teknik boyutuna değindiğini belirtmişlerdir. Van Jaarsveldt ve Wessels (2015) Güney Afrika üniversitelerinde lisans ve yüksek lisans düzeyinde yaptıkları araştırmalarda lisans düzeyinde %50 oranında üniversitenin programlarında BİT ile ilgili ders olduğunu ancak bunların temel düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırmalardan da anlaşılacağı üzere müfredatta e-Devlet yeterlilik oranları gelişmişlik düzeyi ile de ilgilidir.

Bilişim Yeterlilikleri Boyutu

Analizin sayısal değerlendirmesinden sonra içerik analizi ile ilgili bulgulara bakılacak olursa, kategorizasyonun 5 boyutundan ilki olan bilişim yeterlilikleri boyutunda lisans düzeyinde oranların çok düşük olduğu görülmektedir. E-Devlet ders içeriklerinde teorik olarak teknolojinin ne olduğuna dair vurgular olsa da e-Devlette hangi teknolojilerin kullandığı, verilen e-hizmetlerin nasıl hazırlanıp sunulduğu, hangi sistem ve programların kullanıldığı ve bu sistemlerin nasıl tasarlandığına dair herhangi bir kaynak önerisine ya da konu başlığına rastlanmamıştır.

Yüksek lisans ve doktora programlarında da genel tablo değişmemiştir. Lisansüstü eğitimde de verilen derslerin konu dağılımına bakıldığında teknoloji vurgusunun düşük olduğu görülmektedir.

Programların ders sayılarına göre kategorizasyonu bilişim yeterlilikleriyle ilgili sonuçlarda anlamlı bir farklılık göstermiştir. Başka bir deyişle, programlarda ders sayısı arttıkça teknoloji ile ilgili konulara daha fazla yer verildiği görülmektedir. Birden fazla derslerin olduğu programlarda bir dersin doğrudan e-Devletin sosyal-politik yönleri ile ilgili konulara ağırlık verirken diğer derslerin yapay zeka, nesnelerin interneti, akıllı kentler gibi doğrudan spesifik bir teknoloji ve onun kullanımına dönük olduğu görülmüştür.

E-Devlet, günümüzde çok farklı teknik araçları gerektiren ve kamu çalışanlarına da en alt düzeyde bile olsa bunları bilmeyi ve kullanma sorumluluğunu yükleyen karmaşık bir yapıya sahiptir. Türkiye'de kamu sektöründe işe alımlar KPSS adı verilen ve kamu çalışanı adayının genel kültür seviyesi ile alan bilgisini ölçen sınavın sonuçları ve işe alınacak pozisyonun durumuna göre mülakat sınavları ile yapılmaktadır. Mülakat sınavları ile ilgili bir

genelleme yapmak mümkün olmasa da KPSS sınavında bilişim yeterlilikleri ile ilgili fazla sorunun olmadığı ve iş ilanlarında teknik yeterliliklerle ilgili özel şartlar aranmadığı görülmüştür. Doğrudan bilişimle ilgili alanlarda lisans, Yüksek Lisans vb. mezuniyeti aransa da alt kademelerden üst düzey yöneticiliğe kadar doğrudan bilişimle ilgili mezuniyet gerektirmeyen ama bilişimle ilgili yeterlilik gerektiren e-Devlet projeleri yöneticiliği, uygulayıcılığı, veri hazırlamacılığı gibi pozisyonlarda bilişim yeterlilikleri dikkate alınmamaktadır.

Kamu sektöründe işe alımlarda yeterlilik arama yaklaşımı, bu talebi karşılayacak kişilerde farkındalık yaratıp bu yeterliliği veren kurumlara yönelmeyi beraberinde getirecek ve üniversitelerin programlarla ilgili kararlarına da girdi olacaktır.

Bilişim sistemi tasarımı ile ilgili yeterliliklerin göz önünde bulundurulması ise, sistem tasarımından haberdar olan kamu çalışanlarının kullandıkları sistemlerle ilgili sistemik problemlerine dair çözüm üretmesini ve e-Devlet projelerinin sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. Bu becerinin dikkate alınmadığı bir organizasyonda, sistemler kurulsun bile kullanıcılardan gelecek geri dönüşlerden yoksun olacağı için problemin saptanması ve giderilmesi kimi zaman vakit kaybettirecek kimi zaman ise sistemlerin kullanılmamasına yol açacaktır. Çünkü organizasyonlar ve iş süreçleri vatandaş taleplerine göre sürekli kendini yenilemek zorundadır ve kurulan sistemlerin talep ve kullanıcı verilerine göre sürekli güncellenmesi gerekmektedir.

İlk adım olarak e-Türkiye ana kapısından e-hizmetlerin tanıtımı, bu hizmetleri, içerikleri ve sunumundan önce alımı için gerekli adımların tanıtılması yapılabilir ki bu tarz bir ders uygulamasına sadece iki ders içeriğinde rastlanmıştır. Bunun yanında e-sağlık, e- vergi, e-eğitim gibi önemli projeler ders programlarına dâhil edilip ülke ve dünya uygulamaları teknoloji bazında tartışılabilir. Ders içeriklerinde uygulama örnekleri ile ilgili konulara rastlanmasına rağmen teknoloji boyutuna fazla ağırlık verilmediği görülmüştür.

E-Devletin sadece teknolojik boyutunun bu denli karmaşık olması, ders programı hazırlayan üniversiteler için önemli bir sorundur. Çünkü bu dersleri verecek öğretim üyelerinin de bu teknik becerileri kazandırabilecek yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Üniversitelerin donanımlı personel eksikliğini karar almada ders vermeme değil, alternatif yöntemlerle çözmesi teknoloji yeterlilikleri için önemli bir kazanım olacaktır.

Sosyo-Teknik Yeterlilikler

Kategorizasyonun sosyo-tekniik boyutundaki yeterliliklerle ilgili bulgular (doktora programının oranları hariç), bilişim yeterlilikleri ile ilgili bulgular ile

ters orantı göstermektedir. Yani, bir ders veren programlardaki derslerin önemli bir çoğunluğunda bilişim yeterliliklerinin aksine sosyo-teknik yeterliliklere yer verilmiş, programlardaki ders sayısı çoğaldıkça da konuya yer verilme oranı düşmüştür.

E-Devlet projelerinin ve uygulamalarının pek çok başarı faktörü vardır. Organizasyonel altyapı, teknik altyapı, sistemin finansmanı bunlardan bazılarıdır, ancak tüm bunlar sağlansa bile çalışmalar e-Devlete bütüncül bir yaklaşım gerektiren teknoloji kabulü ve bunun uygulamalara yansımaları boyutu ile desteklenmezse e-Devletin başarılı olması düşünülemez. Gerek toplum, gerek politika ve gerekse yeterlilik düzeyinde bu gerçeği göz önüne alarak yapılan çalışmalar başarı oranını artıracaktır (Ogonek vd., 2019, s.64). E-Devlet müfredatının da bu gerekliliğe uygun olarak sosyo-teknik boyuta duyarlı olması yeterlilikler açısından önemli bir kazanım olacaktır. Bu sayede öğrenciler, e-Devletin vatandaşlar arasında kabulü, toplumu nasıl dönüştürebileceği, olası sorunlar ve bu sorunlar hakkında çözüm üretebilme hakkında bilgi sahibi olabilecektir. Türk kamu yönetimi müfredatında bu boyut en önem verilen boyutlardan biridir. Bu yeterliliklerle ilgili işlenen konular arasında risk toplumu, dijital uçurum, teknoloji kabulü, devlet-vatandaş ilişkisi, bilgi toplumunun tarihçesi, bilgi toplumunun gerekleri, e-Devletin başarı faktörleri, e-Devletin aşamaları, toplumsal dönüşüm, bilişim çağında kamu yönetimi gibi teori ve uygulamalara dair konulara kaynaklara yer verildiği görülmüştür.

Genel tabloda yeterliliğe yer verilme oranı yüksek ve ders sayısına göre düşme eğilimi gösterse de iki alt kategorinin oranları arasında farklılık vardır. Yani e-Devlet politikalarına derslerde yer verilme oranı teknoloji ve e-Devlet adaptasyonu kategorisinden daha düşüktür. İlk bakışta teknoloji ve e-Devlet adaptasyonu gibi teori yönü ağır basan kategorinin oranlarının uygulamaya dönük konuları içeren e-Devlet politikaları kategorisinden yüksek olması müfredatta uygulamaya yeterince yer verilmediği gibi bir sonuca ulaşılabilse de fark Türk Kamu Yönetimi ve müfredatı açısından daha spesifik bir sorundan kaynaklanmaktadır. Türkiye’de politika kelimesi pek çok yayın, araştırma ve ders adında geçse de kamu politikaları ve kamu politikası analizinin ayrı bir konu/disiplin olarak ilgi görmesi ve müfredatta yer almasının tarihi diğer alt disiplinlere göre oldukça yenidir. Disiplin henüz çok yeni olduğu için konu ile ilgili çalışma ve araştırmalar da diğer araştırmalara göre sayıca fazla değildir ve müfredatta ve kaynak önerilerine yansımamıştır. Doktora düzeyinde ders sayısının artmasına rağmen politika ile ilgili oranların düşmeme nedeni budur çünkü iki ders veren üniversitenin kamu müfredatında kamu politikaları ile ilgili dersler yer almaktadır.

Sosyo-teknik yeterliliklerin müfredatta yansıma oranlarının genel olarak yüksek olması geleceğin kamu çalışanlarının e-hizmet vereceği toplumu daha iyi tanımalarını sağlayacaktır, ancak politika boyutunun oranlarının görece düşük olması e-Devlet ile ilgili düzenlemelere bütüncül bir bakış açısının önünde gölge olacaktır. Öğrenci toplumu ve sorunları tanısa bile devletin konuya nasıl bir yaklaşım geliştireceğini analiz edeceği politika bilgisinden yoksun kalırsa, olası sorunları ve geliştirme alanlarını fark etmesi oldukça güç olacaktır.

Organizasyonel yeterlilikler

Organizasyonel yeterlilikler boyutundaki oranlar sosyo-teknik boyutla seyir olarak benzerlik gösterse de organizasyonel yeterliliklerin müfredatta yer alma oranları diğer iki boyuta göre oldukça düşüktür. Sosyo-teknik boyuta göre görece daha spesifik ve teknik olan bu boyut hizmet süreçlerinin analizini, yeniden tasarlanmasını ve organizasyon yapısını da bu süreçlere uyarlamayı içermektedir. Lisans düzeyinde ders sayısı çoğaldıkça düşme eğilimi gösteren oranların seyri yüksek lisans ve doktora programları için geçerli değildir, ders sayısı arttıkça oranlar da artmaktadır. Bu boyut için eğitim düzeyi ilerledikçe teknik konuların müfredatta daha fazla yer aldığı sonucuna varılabilir.

Bilişim teknolojilerinin hizmet süreçlerine yansımaları, süreçlerde gerekli adımlar, iletişimin artmasının süreçlere dâhil ettiği yeni birimler, çalışan ve vatandaş beklentileri, süreç yönetimi için gerekli işbirliğinde kimlerin hangi rol üstleneceği gibi süreç yönetimi ile ilgili konulara müfredatta değinilmediği, değinilen konuların teknolojilerin vatandaş beklentisini artırmasına dönük vurgu ve hizmet süreçlerini kısalttığına dair vurgudan ibaret olduğu görülmüştür. Bu bilgidan hareketle, kamu yönetiminde BİT kullanımının ilk aşaması olan otomasyon sistemlerinin kullanımına hizmet süreçlerinin kısılacağı görüşü teknolojik ilerlemelere göre kendini yenileyememiş ve gelişen teknolojinin hizmet süreçlerini daha karmaşık bir hale getirdiğini göz ardı etmiş olduğu sonucuna varılabilir (Sancak ve Güleç, 2009). Çünkü gelinen noktada teknoloji sadece bilgi işlemek için değil, hizmetin ilk tasarımından sunumuna kadar etkileşimi de beraberinde getirmekte ve bu bazen hizmet süreçlerindeki adımları iki katına çıkarmaktadır.

Organizasyon tasarımı ile ilgili yeterlilik de benzer bir özellik göstermektedir. Müfredatta ve önerilen kaynaklarda organizasyonlardaki değişime değinilse de örneğin yalın yönetim ya da yatay organizasyonlar ya da organizasyonlarda bilişim yönetimi ile ilgili konulara yer verilmediği görülmektedir.

Idari Yeterlilikler

Organizasyonel yeterlilikler gibi, sosyo-teknik boyuta göre görece daha teknik olan başka bir boyut ise idari yeterlilikler boyutudur. Ders içeriklerinin hemen hiçbirinde e-Devletin finansman boyutuna yer verilmediği görülmüştür. Finansman boyutunun müfredatta yer almaması geleceğin kamu çalışanlarının e-Devlet ile ilgili yapılacak işlem ve projelerin finansman açısından analiz etmesini engelleyecektir. Finansman kategorisinin ardından en düşük oran performans yönetimine aittir. (Oranların değişimi ile ders sayısının değişimi arasında anlamlı bir sonuç görülmediği için ders sayısına göre değerlendirme yapılmamıştır.) Bu oranları sırasıyla proje yönetimi ve değişim yönetimi takip etmektedir. Performans yönetimi, finans yönetimi, proje yönetimi ve değişim yönetimi kamu yönetimi literatüründe 1980'lerden sonra bir gereklilik olarak yer almış, 1990'lı yıllarda da reform uygulamalarına konu olmuştur. Türkiye'de bu dönüşüm benzer yıllarda başlasa da 2000'li yıllardan sonra hız kazanmış ve uygulamalara geçmiştir. Ders programlarında bu konular ile ilgili derslere rastlanmasına rağmen e-Devletle ilişkilendirilmemesini e-Devlete bakış açısıyla açıklamak mümkündür. E-Devleti yalnızca bir teknik olarak görmek ve hem dönüşüm hem de bunun eğitim süreçlerini idari altyapı ile desteklememek, projelerin tek boyutlu kalmasına ve uygulanabilirliği sorgulanan niteliğe dönüşmesine neden olacaktır.

İdari Politik Yeterlilikler

Kategorizasyonun son boyutu olan idari politik yeterlilikler boyutunun oranları, yasal mevzuat kategorisi hariç önceki iki boyutla benzer bir şekilde çok düşüktür. E-Devletin yasal çerçevesine hemen bütün derslerde yer verilirken, konunun politika boyutunda bu oranlar oldukça düşüktür. Politika ile sonuçların düşük çıkma nedeni sosyo-teknik boyutta anlatıldığı üzere konunun müfredatta diğer konulara göre görece yeni olmasıdır. Her ne kadar yasal çerçevenin tüm ders içeriklerine girmesi önemli bir bulgu ise de yasal düzenlemeleri ondan daha geniş bir perspektif olan politika bağlamından bağımsız öğretmek yasaların değişmesi ihtiyacını ya da işlemeyen maddelerini anlamlandırması kazanımından yoksun kalınmasıyla sonuçlanacaktır. Boyutun son kategorisi ve çok az derste yer verilen idari iş akışları kategorisidir. Bu kategorinin ders içeriklerinde yer almaması öğrencilerin dönüşümü süreç mantığıyla değerlendirmesine ve olası sorunları fark etmesine engel olacaktır.

Araştırmada kategorileri kullanılan Hunnius'un bulgularına göre, beş tematik yeterliliğin programlarda dağılımına bakıldığında her programda biri ağırlık kazanmaktadır, yani bir kategoride ders sayısı çok olan programların başka kategoride oranları daha azdır. Teknoloji ile ilgili yeterliliklerin fazlaca işlendiğine vurgu yapan yazarlar, e-Devlete sadece teknik bir önem atfedildiğini

belirtmektedir. Başka bir önemli tespit ise teknoloji ile teknolojinin sosyal boyutunun ya da politika boyutunun birbirinden bağımsız düşünülmesi ve ilişkilendirilmemesi ve son olarak da sosyo-teknik yeterliliklerin tüm programlarda azlığıdır (Ogonek ve Becker, 2018, s.2258). Hunnius'un sonuçları ile bu araştırmanın sonuçları karşılaştırıldığında Türk kamu yönetimi müfredatı ile Almanya'daki müfredatın yeterlilik önceliklerinin birbirine zıt olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kamu yönetimi müfredatının e-Devlet yeterlilikleri açısından değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada çıkarılan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- E-Devlet dersleri ile ilgili ders sayıları yıllara göre artış gösterse de teknolojinin sürekli değiştiği günümüz ortamında henüz dönüşümü anlatacak oran ve yoğunlukta olmadığı,

- Müfredatta bilişim yeterliliklerinin genel oranının -ders sayılarına göre oranı artsa da- düşük olduğu,

- Sosyo-teknik yeterliliklerin müfredattaki oranı diğer yeterliliklere göre fazla olsa da e-Devlet politikası gibi bir konuya daha geniş perspektiften bakacak bir yaklaşımdan uzak olduğu,

- Organizasyonel yeterliliklerin tüm düzeylerde oranlarının düşük olduğu,

- İdari yeterliliklerin tüm düzeylerde düşük olduğu,

- Politik idari yeterliliklerin yasal çerçeve kategorisindeki oranlarının yüksek olmasına rağmen e-Devlete yönelik bütüncül bir perspektiften yoksun olduğu görülmüştür.

Konu ile ilgili ilk geliştirilecek öneri ders sayısının artırılması olmasına rağmen bunun tek başına yeterli olmayacağı mevcut derslerin içerik analizinden yola çıkılarak söylenebilir.

Yukarıda tespit edilen açıklar için önerilere boyut bazında bakılacak olursa;

Bilişimle ilgili yeterliliklere dönük müfredat geliştirme;

İşe alımlarda ya da üniversitelerin programlarında bilişim ile ilgili yeterlilik yaklaşımı, geleceğin memur/yönetici adayı olan öğrencilere e-vergi, e-sağlık, e-yazışma, e-yargı gibi hizmetlerin nasıl verildiği ve bu hizmetlerde ortaya

çıkacak sorunlara nasıl müdahale edileceği ile ilgili bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır.

Bir ders ile tüm bu yeterliliklerin verilebilmesi çok da mümkün görülmemektedir çünkü bu yeterliliğin yanında dört farklı kategoride yeterliliklerin de e-Devleti anlamak ve o bütünlük yapıda uygulayıcı olabilmek için verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ders sayılarının çoğaltılması ve imkânlar dâhilinde basit pratik uygulamalardan karmaşık sistem tasarımlarına bilişim yeterliliklerini artıracak somut teknik konuların ders içeriklerine eklenmesi gerekmektedir.

İlk adım olarak e-hizmetleri bir portalde toplayan e-Türkiye ana kapısından hizmetlerin tanıtımı, bu hizmetleri, içerikleri ve sunumundan önce alımı için gerekli adımların tanıtılması yapılabilir.

Teknoloji ile ilgili eğitici yeterliliğini telafi etmeye dönük ilk öneri üniversitelerin kendi teknoloji eğitimi veren fakülteleri ile ortak dersler geliştirmektir. Birden fazla ders veren üniversitelerde bu uygulamaya rastlanmaktadır. E-Devletle ilgili genel konular fakülte öğretim üyeleri tarafından yürütülürken diğer spesifik teknik konuların başka fakültelerin ders programlarından ders almaya izin verilmesi yoluyla sağlandığı görülmektedir. Başka bir yöntem, konunun içeriğine göre, e-hizmeti veren kamu kurumları ile işbirliği yaparak kurumların bu yeterliliğe katkısı sağlanabilir, hizmeti sunan kamu personellerinin bilgisine başvurulabilir, sistemlerin nasıl uygulandığı ve olası problemlerde neler yapıldığı ilk kaynaktan öğretilir. Bunun yanında e-vergi, e-sağlık gibi önemli e-Devlet uygulama ve projelerinin yöneticileri ya da üniversitenin bulunduğu illerdeki uygulayıcılarının bilgisine başvurulabilir. Başka bir alternatif, sistem uygulamaları ile ilgili bakanlıkların hizmet içi eğitim programlarının daha basitleştirilmiş bakanlıkların eğitim programlarına konularak üniversiteler ile işbirliği yapılabilir. Veri madenciliği, bilişim projeleri tasarımı gibi özel ve spesifik yeterlilikler amaçlayan programlar için ise e-Devletin ana omurgasını oluşturan projelerde staj programları düzenlenebilir.

Sosyo-teknik yeterliliklere dönük müfredat geliştirme;

Müfredatta Sosyo-teknik yeterlilikler oldukça güçlüdür, Müfredatın bu yeterlilikteki güçlülüğünü pekiştirmek için öncelikle müfredatta kamu politikasının yer alması ardından spesifik olarak e-Devlet ve BİT politikaları ile ilgili ders konuları ve çalışmaların artması gerekmektedir.

Organizasyonel yeterliliklere dönük müfredat geliştirme;

E-Devletin gerektirdiği karmaşık hizmet süreçlerinin anlaşılabilirliği örnek hizmet süreçlerinin ve organizasyon şemalarının derslerde işlenmesi kamu

çalışanı adayları için faydalı bir kazanım olacaktır. Kurum tarihçelerinde organizasyon ve hizmetlerde yapılan yeniliklerin e-Devletle ilgili olanları bulunup derslerde değerlendirilebilir. Konu ile ilgili kurumlarla işbirliği ve araştırma yapmak bu boyutta da müfredat için büyük kazanım olacaktır.

Hizmet kalitesinin vatandaş talebi ile doğrudan ilgili olduğu göz önüne alındığında, doğru zamanda istenilen kalitede hizmet sunmanın optimize edilmiş hizmet süreçleri ve bunlara uygun organizasyon yapıları tasarlamaktan geçtiğini söylemek mümkündür. Bu boyutun müfredatta geliştirilmesinde bölümler ve karar vericilerin elindeki imkanlar, teknik becerilerden daha fazladır. Çünkü bu boyuttaki kategoriler her ne kadar teknik olsa da teknoloji kullanımı ile ilgili bir yeterlilik gerektirmemekte, yalnızca eğitimcilerin müfredat geliştirmek için bu konuyu da dikkate almasını gerektirmektedir.

İdari Yeterliliklere dönük müfredat geliştirme;

Yine bilişim becerileri ile müfredat geliştirmekten görece daha kolay olabilecek bir müfredat geliştirme çabası, bu boyuttaki müfredat eksikliğini kapatmaya yetecek niteliktedir. Bu konuda atılabilecek en önemli adım, yönetim literatüründe ve müfredatında çokça yer alan ve trend olan uygulama örneklerine bolca rastlanabilecek bu boyutların e-Devlet dersleri ile ilişkilendirilmesidir.

Uygulama örnekleri ile ilgili kurum bilgilerine bile başvurmadan kurumların kanunen yayınlamak zorunda olduğu stratejik planlar, faaliyet raporları, mali raporlar ders konuları ile ilişkilendirilip örnek olay olarak müfredata konulabilir.

Bu sayede öğrenci, içinde yer alacağı kurumda yürütülen dönüşüm projeleri ya da ihtiyaçlarının seyrini kolaylıkla takip edebilecek ve olası iyileştirme çabalarını yakalayabilecek donanımına ulaşabilir.

İdari Politik Yeterliliklere dönük müfredat geliştirme;

İdari iş akışlarındaki boşluk yönetimle ilgili müfredatın bu derslerle ilişkilendirilmesi, uygulama örneklerinin iş akışlarının örnek olay olarak işlenmesi ile kolayca giderilebilecekken, kamu politikası alanındaki teori için öncelikle kamu politikası ile ilgili müfredatın geliştirilmesi ve e-Devlet müfredatı ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Müfredata E-Devlet İle İlgili Bütüncül Perspektif Kazandırma İle İlgili Öneriler

Tüm boyutların sonuçları kendi aralarında karşılaştırıldığında, müfredatın e-Devlete sosyo-teknik açıdan bir dönüştürücü rol yüklediği, yasal çerçevenin ve görece organizasyon yapılarının değişimi ve mevcut durumu anlamada araç olarak kullanıldığı söylenebilir. Ancak ilgili politikaların analizi gibi geniş bir

perspektifin yanında dönüşümün alt bileşenleri de olarak görülebilecek performans yönetimi gibi mevcut uygulamaları ve müfredatta yeri olan konuların e-Devletten bağımsız düşünülmesi ilgili yeterlilikler açısından bir kayıptır.

Disiplinler arası yaklaşım ihtiyacına vurgu yapan başka bir çalışmada Ogonek ve diğerleri 2016 (s.155) yılında Hunnius vd., kategorizasyonunu Avrupa çapında kamu sektöründen 700 katılımcı üzerinde yaptıkları bir araştırma ile test etmiş ve bu kategorilerin disiplinlerarası öğrenme ile yakın ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Elde ettikleri sonuçlar, “kamu hizmeti sunumu ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması gerektiğini, bununla birlikte organizasyonel süreçler ve yönetsel yeterliliklerle karışmış politik bağlamlar hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğini göstermektedir. Kamu görevlilerinin dijital dönüşümde sahip olması gereken yeterlilikleri farklı disiplinlerden derlemek ve uyarlamak bilişim teknolojilerinin tüm sektörleri ve disiplinleri etkilemesinden dolayı önemlidir çünkü "e-Devlet projeleri disiplinlerarası, karmaşık ve yapılandırılmamış gerçekliklerini ihmal ettiklerinde başarısız olabilir” (Ogonek ve Becker, 2018, s. 2258).

Kamu sektöründeki değişiklikler, hem kamu yöneticilerine yönelik talepleri hem de üniversitelerin bunlara cevap verme yollarını etkilemiştir. Kamu yönetimi odaklı birçok akademisyen, araştırma çıktılarını doğal olarak bu değişiklikleri daha iyi anlamaya yönlendirirken, öğrenciler açısından da bu durum mesleki yaşamlarında giderek stratejik ve yaratıcı düşünmeye ihtiyaç duyan daha fazla düşünmeyi gerektirmektedir (Barber, S. & Luke, 2016, ss.97-98). Sonuç olarak, iki taraf da araştırma ve öğrenmeye yönelik stratejik bir yaklaşım geliştirmek ve bunun uygulamaya yansıtma yeterliliklerini geliştirmek zorundadır.

Bu bütüncül perspektif ihtiyacını gidermek için literatürde rastlanan iki örnek ilham verici olabilir.

Bunlardan ilki işletme eğitimindeki üniversite-şirketler işbirliğini model olarak önerilen ders metodudur (Schenk ve Dolata, 2020). Buna göre öğrenci, öğrendiği teorik bilgiyi kurumlarda somutlaştıracak ve ilerideki olası pozisyonu için deneyim kazanacaktır. Stajdan daha fazlasını içeren bu metoda göre, öğrenci dersin teorik boyutu ile pratik boyutunu aynı dönem içinde okul ve kurumdan alacaktır. Bu sayede öğrenci teori-pratik arasındaki farkı görebilecek ve hem kuruma hem de dersin öğretim üyesine geri bildirim verebilecektir. Öğrenci, bilgilerini somutlaştırma kazanımını elde ederken, öğretim üyesi uygulamalardan haberdar olabilecek, kurumlar, öğrencilerin yaratıcı fikirlerinden faydalanabilecektir.

Bir diğeri de (Ogonek vd., 2019) e-Devlet ile ilgili simülasyon geliştirmidir. Konunun doğasına da uygun teknolojik bir çözüml öneren bu çalışmada, e-Devlet hizmetleri ve projeleri ile ilgili geliştirilecek simülasyonların sanal bir ortamda risksiz bir şekilde e-Devletin işleyişini anlamada yardımcı olacağı, öğrencinin derse ilgisini artıracaağı belirtilmektedir.

Gelecek araştırmalar için aşağıdaki konular önerilebilir:

İncelenen yeterlilik setinin geliştirilmesine dönük, kurum-vatandaş-çalışan ihtiyaçlarının tespit edildiği araştırmalar yapılabilir.

Müfredattaki derslerin eksiklerine dönük yeterlilik geliştirilebilmek için iyi uygulama örneği olabilecek programlar incelenip literatür ve müfredata katkıda bulunulabilir. Yeterliliklerle ilgili çerçeve matris oluşturmak için kamu kurumlarından her düzeyde çalışanların görüşüne başvuran çalışmalarla mezunların uygulamadaki yeterlilik eksiklikleri tespit edilebilir ve yeterlilik seti farklı kadrolara lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyine göre çeşitlendirilebilir.

E-Devlet yeterlilikleri çerçevesinin tüm boyutlarını kapsayacak şekilde nasıl bir müfredat geliştirileceği araştırılabilir, öğrencilerden geribildirim elde etmenin yöntemi araştırılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akıllı, H. S., Babaoğlu, C. & Demircioğlu, M. A. (2013). Araştırmacıların ve lisans öğrencilerinin görüşleri işığında e-Devlet eğitiminde güncel gelişmeler. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(26), 120-144.
- Altıntaş, H. (2002). Sanal bürokrasiden e-Devlete teorik yaklaşımlar. *I. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Kocaeli Üniversitesi*.
- Babaoğlu, C. & Demircioğlu, M. A. (2012b). Türkiye’de kamu yönetimi bölümleri müfredatında e-Devlet derslerinin durumu. M. Z. Sobaci & M. Yıldız (Eds.), *E-Devlet*, (s.129–152). Nobel.
- Babaoğlu, C., Akıllı, S. & Demircioğlu, M.A. (2012a). E-Government education in the public administration departments in Turkey. J. R. Gil-Garcia, N. Helbig & A. Ojo (Eds.), *Proceedings of the 6th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance*, (s.71–74).

- Barber, S. & Luke, P. (2016). Putting theory into theory: Thematic value of research in public administration teaching. *Teaching Public Administration*, 34(1), 96-108.
- Bensghir, T. K. (1996). *Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim*. TODAİE.
- Bensghir, T. K. & Yıldız, M. (2003). The Influence of Information Technology on Turkish Public Administration Curricula. ASPA (Dü.), *26th Teaching Public Administration Conference*.
- Diamond, J. & Liddle, J. (2012) Reflections and speculations on teaching and learning in public administration. *Public Policy and Administration*, 27(3), 265–277.
- Distel, B., Ogonek, N. & Becker, J.(2019). E-government competences revisited – A literature review on necessary competences in a digitalized public sector. In *Proceedings of the 14th International Conference on Wirtschaftsinformatik*, 286–300.
- Eisenberg, M. B. (1996). *What is The Big6?* <http://www.big6.com/what-is-the-big6/>, Erişim tarihi: 15.01.2021.
- Hofmann, S. & Ogonek, N. (2018). Different but still the same? How public and private sector organisations deal with new digital competences. *Electronic Journal of e-Government*, 16 (2), 127-135.
- Hunnius, S. & Schuppan, T. (2013). Competency requirements for transformational e-Government. In *2013 46th Hawaii International Conference on System Sciences*, (s.1664-1673). IEEE.
- Hunnius, S., Paulowitsch, B. & Schuppan, T. (2015). Does E-Government education meet competency requirements? An analysis of the German university system from international perspective. In *2015 48th Hawaii International Conference on System Sciences* (s. 2116-2123). IEEE.
- Karasar, N. (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel.
- Kregel, I. & Ogonek, N. (2018). Digital lean competencies: Requirements for public administration. In *Seventh International Conference on Lean Six Sigma: Dubai*, 94-104.
- Lasswell, H. D. (1968). The future of the comparative method. *Comparative Politics*, 1 (1), 3-18.
- Lin, N. (1976). *Foundations of Social Research*.

- Mahmood, K., Nayyar, Z. & Ahmad, H. M. (2018). Switching to electronic government through transformational leadership: Implications of multichannel and digital divide. *Journal of Internet Technology and Secured Transactions*, 6 (1), 534-540.
- McQuiston, J. & Manoharan, A. P. (2020). E-government and information technology coursework in public administration programs in Asia. *Teaching Public Administration*, XX(X), 1-17.
- Ogonek, N. & Becker, J. (2018). Can we learn from down under how to rise up in e-Government? A comparative analysis of the public sector competences in the German and Australian higher education systems, *51st Hawaii International Conference on System Sciences*, 2256-2265.
- Ogonek, N. & Hofmann, S. (2018). Governments' need for digitization skills: understanding and shaping vocational training in the public sector. *International Journal of Public Administration in the Digital Age (IJPADA)*, 5 (4), 61-75.
- Ogonek, N., Distel, B. & Becker, J. (2019, January). Let's play... eGovernment! A simulation game for competence development among public administration students. *Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences*.
- Ogonek, N., Gorbacheva, E., Rackers, M., Becker, J., Krimmer R., Broucker, B. & Crompvoets, J. (2016). Towards efficient e-government: identifying important competencies for e-government in European public administrations. In: *Electronic Government: Proceedings of the 15th IFIP WG 8.5 International Conference and 8th International Conference on eParticipation (Dual EGOV 2016 and ePart 2016)*, Guimaraes, 155–162.
- Ogonek, N., Rackers, M. & Becker J. (2019). How to master the “e”: tools for competence identification, provision and preservation in a digitalized public sector. *Proceedings of the 12th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance (ICEGOV 2019)*, 56–64.
- Sancak, H.Ö. & Güleç S. (2009). Küreselleşme-bilgi teknolojileri-değişim: Kamu örgütlerinde örgüt yapısı açısından bir inceleme. *VII. Kamu Yönetimi Forumu*.
- Schenk, B. & Dolata, M. (2020). Facilitating digital transformation through education: A case study in the public administration. *Proceedings of the 53rd Hawaii International Conference on System Sciences*, 2144-2154.

- Schulz, S. & Schuppan, T. (2012). Development of a European framework for e-Government competences. *Auf dem Weg zu einer offenen, smarten und vernetzten Verwaltungskultur*, 47-58.
- Tondeur, J., Van Braak, J. & Valcke, M. (2007). Curricula and the use of ICT in education: Two worlds apart? *British Journal of Educational Technology*, 38 (6), 962-976.
- Van der Meer, F. B. & Marks, P. (2013). Teaching and learning reflection in MPA programs: Towards a strategy. *Teaching Public Administration*, 31 (1), 42-54.
- Van Jaarsveldt, L. C. & Wessels, J. S. (2015). Information technology competence in undergraduate Public Administration curricula at South African universities. *International Review of Administrative Sciences*, 81 (2), 412-429.
- Vieru, D., Bourdeau, S., Bernier, A. & Yapo, S. (2015). Digital competence: A multi-dimensional conceptualization and a typology in an SME context, *Proceedings of the Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, 4681-4690.
- Vrabie, C. (2012). Computer competencies necessary for an effective e-governance. *Governance*.
- Yaman, M., Bilgin, A. & Çakır, E. (2020). Dijital çağda kamu yönetimi lisans müfredatları: Türkiye üzerine bir inceleme. *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, 2 (1), 28-40.
- Yükseköğretim Kurulu (2021). Üniversiteler/Üniversitelerimiz. <http://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz>, Erişim Tarihi: 15.01.2021
- Yildiz, M., Babaoğlu, C. & Demircioğlu, M. A. (2016). E-Government education in Turkish public administration graduate programs: Past, present, and future. *Journal of Public Affairs Education*, 22(2), 287-302.
- Zhang, P. & Li, N. (2003). An assessment of human-computer interaction research in management information systems: topics and methods. *Computers in Human Behavior*. 20 (2), 125-147.

EXTENDED ABSTRACT

Information Technologies that are perpetually developing also transform societies and its institutions. States trying to fulfill the increased expectations in the changing World agree new strategies through e-Government projects either in order to be in harmony with this transformation or to steer it occasionally. The transformative and guiding feature of e-Government will only be attained due to the practitioners' having technical, social, personal and administrative competencies. Public Administration Departments which provide employment for public sector have a key role in the acquisition of those competencies. The fact that e-Government and related courses to be given in these departments are strong in terms of competence will positively affect the employment of graduates in the public sector and the success of e-Government projects.

Purpose: To measure whether education of public officials who have key role the e-transformation in Turkey provides the competencies to enable this transformation.

Method: This study examines the curriculum of Turkish Public Administration departments in terms of e-Government competencies. All the courses relevant to e-Government in the curriculum of Public Administration department of Turkish universities are subjected to content analysis so that the current situation is evaluated.

Findings: The most important finding out of this research is that the technical, administrative, political and organizational competencies are not covered enough space in the curricula of the universities. Although these competences are limited in the curriculum, there is persistent emphasis on socio-technical competences.

The results of this study, which aims to evaluate the public administration curriculum in terms of e-Government competencies, can be summarized as follows.

- Although the number of courses related to e-Government courses has increased over the years, it is not yet at the rate and intensity to tell the transformation in today's environment where technology is constantly changing.
- The overall proportion of informatics competencies in the curriculum-although the ratio increases according to the number of courses-is low.
- Although the proportion of socio-technical competences in the curriculum is higher than other competences, it is far from an approach that looks at an issue such as e-Government policy from a broader perspective.
- Low rates of organizational competencies at all levels.

- Administrative competencies are low at all levels.
- Although the ratios in the legal framework category are high, it has been observed that it lacks a holistic perspective towards e-Government.

When the results of all dimensions are compared among themselves, it can be said that the curriculum imposes a socio-technical transformative role on e-Government and is used as a tool for understanding the current situation and the change in the legal framework and relative organizational structures. However, the lack of emphasis on issues such as analysis of relevant policies, performance management and organizational structure required for e-transformation is a loss in terms of competencies.

Results and Recommendations: Some proposals are suggested by comparing with the relevant studies in the World and in Turkey to overcome this deficiency. Although the first suggestion to be developed on the subject is to increase the number of courses, it can be said that this alone will not be sufficient, based on the content analysis of the existing courses. In addition to increasing the number of courses, the following points can also be taken into consideration in curriculum development.

- Developing joint courses with universities' own faculties of technology education: While general subjects related to e-Government are handled by faculty faculty members, the curriculum can be enriched technically by allowing other specific technical subjects to take courses from the curriculum of other faculties.
- Providing Contribution of Public Institutions: According to the content of the course subjects, institutions can contribute to this competence by cooperating with the public institutions that provide e-services, the information of the public personnel who provide the service can be consulted, and how the systems are implemented and what is done in possible problems can be taught from the first source. In addition, the managers of important e-Government applications and projects such as e-tax and e-health or the information of the implementers in the provinces where the university is located can be consulted.
- Specific Courses and Internships for E-services: By putting more simplified in-service training programs of ministries related to system implementations to ministries' training programs, cooperation with universities can be established. For programs aiming at specific and specific competencies such as data mining and IT project design, internship programs can be organized in projects that form the main backbone of e-Government.